

Mag. Jókai

0, 5079.

„VÁNKOSOKRA KETTEN OTTAN LE-ÜLÉNEK,
EGGY-MÁS KÖZTT SOK DOLGOKRÓL BESZÉLGETÉNEK,
KÁVÉT KITSINY FINSÁBÓL HÖRBÖLGETÉNEK.“

ZERINVÁRI GRÓF ZRINYI MIKLÓS. SZIGETI VESZEDELEM: 1651.

Ezt a könyvet az ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNY-
TÁRSULAT könyvnyomtató műhelye betűszedői szedték és gépmesterei nyomták.
A fényelírott képeket FÉLEGYHÁZY László úr készítette. Mindezek dűcait
az Athenaeum cinkográfiai műhelye edzette. Felelős kiadó : HAVAS Nándor dr.

PEST-BUDAI KÁVÉHÁZAK

KÁVÉ ÉS KÁVÉSMESTERSÉG

1•5•3•5

1•9•3•5

ELSŐ KÖTET

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNY

ÍRTÁK:

BEVILAQUA BORSODY BÉLA

ÉS

MAZSÁRY BÉLA

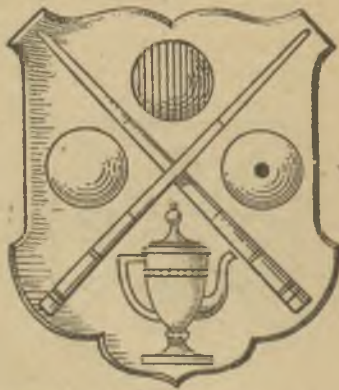
KIADJA A BUDAPESTI KÁVÉSO KIPARTESZTÜLETE

BUDAPEST * 1935 * ATHENAEUM

MTA
KIK

211891

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
1936. 1556

R
1977

A J Á N L Á S

Idestova négyszáz esztendeje, hogy a török Hódoltság idején Erdélyben megjelent a keleti arab ital: a török kávé, a »Fekete Leves«. A Hódoltság alatti Budán már voltak török kávéházak. Buda és Pest 1686-ban történt visszafoglalása után a két városban megjelentek az első polgári kávéfőzők, akik az üszkeiből felépülő testvérvárosok dolgozó polgárai és az izig-vérig magyar kávésmesterségünk megteremtői lettek. Míg legtöbb mesterségünket a Nyugatról bevándorló kézművesek telepítették hozzánk, addig a kávésmesterség a Keletről érkezett Hazánkba és Pest-Budáról jutott fel Bécsbe. Bécs első kávékereskedői és kávéfőzői magyarországi magyarok, hódoltsági törökök, bosznák, rácok, örmények és görögök voltak.

A pest-budai, majd budapesti Kávéház jóhíre-neve nem mai keletű: a Magyarországon járt régi utasok már másfél évszázaddal ezelőtt szerte vitték kávéházaink hírét-nevét és hirdették azt világszerte.

Pesti-budai és óbudai kávéházaink mintegy négyszáz éve hordozói a három kisvárosból nagyvárossá, fővárossá, majd világvárossá: Budapestté lett egykori három város életformáinak. Városunk politikai, társadalmi, tudományos, irodalmi, művészeti és kereskedelmi élete harmadjélszáz év óta elválaszthatatlan kávéházaink életétől. A pest-budai kávésság és a kávéházak története nemcsak egy mesterség multjának története, hanem a főváros politikai, művelődésbeli, erkölcstörténeti és szokástörténeti fejlődéséé is. Kávésiparunk és kávéházaink történetén át Budapest várostörténetére nyerünk kipillantást.

Az egykori három kisváros pátriárkális régi kis kávéházaiból fejlődtek ki a világvárosi Budapest díszét jelentő ragyogó nagykávéházak, de közben a régi, egyszerű, kispolgári kávé mesterekből súlyos gondokkal küzdő kávéháztulajdonosok lettek 1935-re. Ez a

mélyreható átalakulás az utolsó évtizedekre: a Világ és Magyarország nagy válságának idejére esik.

Fiatal pesti kávéskoromból való emlékeim nem olyan fényesek, mint amilyen ragyogóak a mai nagykávéházak: de melegek, szeretettel és barátsággal teljesek. A régi boldog Karácsonyok ünnepén a régi kávésmester ősi céhi szokás szerint karácsonyesti asztalához ültette kávéháza apraját-nagyját: szakállas, komoly főpincérét, fehérsüveges, fehéruzbonyos öreg kávéfőző legényét, dolgoz tüzilegényeit, fürge pincéreit és kis pincérinaskáit, akikkel együtt családias meghittségben: felesége és gyermekei körében ülte meg az ünnepet. A régi család melege fűzte össze a kenyéradó kávésgazdát és dolgozó házanépét. A kávéházban is kigyullt a Karácsonyfa a Szeretet ünnepén és a régi kávésmester vendéglátó szeretettel azokat a vendégeket is odaültette karácsonyi asztalához, akiknek a kávéház volt egyedüli otthonuk.

A kávéház egykor valóban sokak számára volt otthon, pihenőhely és megnyugvás. Azóta mindinkább »üzletté« vált a szó rideg, újkori formájában. A régi jó pátriárkális életformák elűntek: a régi kávésmester és a régi kávéslégeny egykori családias kapcsolatából a munkaadó és munkavállaló egymással szembeállított új viszonya, a »vendégből« pedig üzletfél lett, mert a világ sora nagyot fordult és a régi kávéház egykor olyan meleg, otthonias színei elsűrkültek.

A mai kávéház régi évszázados múltú útjairól elhajolva új irányokba fejlődik. A régi polgári kávéházak száma mindjobban apad, helyettük a mai viszonyokhoz módosult új formákban támadnak fel a régi francia *Café-Danse*, *Café-Chantant*, *Café-Spectacle* és *Café-Restaurant*, az angol-amerikai *Coffee-Bar*, az olasz *Bottega del Café* és a német *Kaffee-Konditorei* utódai. Hogy helyes-e ez az út és hogy a fejlődés hová fog vezetni: azt ma még bajos lenne megállapítani akkor, amikor az egész világ átalakulóban van.

De bárhova is vezet a fejlődés iránya: a budapesti kávéház megőrizte négy évszázados pest-budai jellegzetességét. A kávéház életének új fejlődési formái azt jelentik, hogy a főváros élete formái is átalakultak és hogy a kávéház, a városi élet legmozgalmasabb jelenségeinek hordozója e ponton is azonnal hozzásimult a megváltozott életformákhoz.

Válságos nehéz időket élünk. A régi értékek vagy megsemmisültek vagy újakká értékelődtek át. Átmeneti korszak kez-

detét éljük: ezt éli a magyarság, ezt éli városunk és benne és vele a kávésmesterség is. Hová megyünk? Mit hoz a jövő? Ki tudná megmondani? Ki tudná megmondani: vajjon ez a könyv egy halódó mesterség sírköve és emléke-e, vagy talán egy új fejlődés útjának első határköve?

Ipartestületünk egy jobb magyar jövőben bizakodva, büszke magyar polgári öntudattal tekinthet vissza másfélévszázados tisztos multjára és nehéz küzdelmeire. Félő szeretettel és gondossággal őrizzük régi okleveleinket, protokollumainkat, mestereink régi arcképeit, mesterségünk ősi címerét. Multunk tudata jelenünknek vigasztalója és jövőnk zálogtartója.

A magyar mult és Pest-Buda polgári hagyományai tisztelőinek, a kávésmesterség és a kávéházak barátainak szeretetébe ajánlom mesterségünk történetét az ősi magyar kézművesmesterek régi köszöntésével:

»Isten áldása a Hazára, a Városra és a tisztos Kézműves-ségre!«

Budapesten, az 1935-ik esztendő Karácsonya napján.

Mészáros Győző

a Budapesti Kávésok Ipartestületének elnöke.

RÖVIDÍTÉSEK.

V. ö.: Vesd össze. L.: Lásd. I. t.: Idézett tanulmány. I. m.: Idézett munka. I. c.: Idézett cikk. I. h.: Idézett hely. H. n.: Hely nélkül. É. n.: Év nélkül. H. é. n.: Hely és év nélkül. L. o.: Lásd ott. U. a.: Ugyanaz. U. o.: Ugyanott. o.: oldal. l.: lap. p.: pagina, pagine. T.: Tomus, Tomo, Tome. K.: Kötet. Bd.: Band. f.: fűzet. H.: Heft. W.: Werk. Ges. Werk: Gesammelte Werke. Sz. F. L. P.: Székesfővárosi Levéltár. Pesti Levéltár.	Sz. F. L. B.: Székesfővárosi Levéltár. Budai Levéltár. O. L. H.: Országos Levéltár. Helytartótanácsi Osztály. Szék. Föv. Múz.: Székesfővárosi Múzeum. N. M.: Nemzeti Múzeum. Várm. Lt.: Pest Vármegye Levéltára. M. M.: Bevilaqua Borsody Béla: A pesti és budai mészáros Céhek középkori és újkori oklevelei. Bpest. 1930. S. S.: Bevilaqua Borsody Béla: A magyar Serfőzés története. Bpest. 1930. B. B. B.: Bevilaqua Borsody Béla. M. B.: Mazsáry Béla.

ELŐLJÁRÓ SZÓ ÉS BEVEZETÉS

A lábbiakban a jelen Tanulmány *alapgondolatát*, egyéb részleteire való *elgondolásait*, *nézőpontjait*, *módszerét*, *felépítését*, *szerkezetét* ismertetjük, egyben itt adva meg Bevezetését is. Ez az oka annak, hogy alábbiak túlhaladják a szokásos Előszavak kereteit. A 16—19. századi *pesti*, *budai* és *óbudai* Kávémesterségre és Kávéházakra, az új *Budapest* Kávéházaira, városi Életünk ezekben való kifejeződéseire, a régi pestbudai és az új budapesti Kávéháznak Városunk életében vitt szerepére, Városunk társadalmi, politikai, kereskedelmi, irodalmi és művészeti, röviden: szellemi és gazdasági Életével való összekötődöttségére vonatkozó anyag olyan kimeríthetetlennek mutatkozott negyedfélévi kutató munkánk során, hogy ennek bemutatását csakis egyes Fejezetekben, Tételekben, a franciás „en thésés“ módján, egyes Essay-k sorozatában kísérelhattük meg. E Fejezetek többé-kevésbé önálló Képek, önállóságukban képszerűbbek, kifejezőbbek és átlátszóbbak, viszont összefüggésüket felépítésük és egymásutánjuk mellett jelen összefoglaló Előljáró Beszéd és Bevezetés adja meg.

Tanulmányunk a régi „*Három Város*“, *Pest*, *Buda* és *Óbuda*, valamint az ezekből 1873-ban lett új *Budapest* Kávémesterségének, Kávéházainak és ezek Életének bemutatása. Tanulmányunk tehát Városunk kávéházi Életére szűkített várostörténeti *Kistörténetírás*, az e formát megteremtő francia történetírási *Petite forme*, e Kisforma: a *Petite histoire* értelmében. E megszükités adja meg Tanulmányunk határait, azt, hogy az *európai* Kávével és Kávémesterséggel, valamint a Kávéház európai Életével csak azokban a vonatkozásokban foglalkoztunk, melyek elengedhetetlenül szükségesek voltak a jelen várostörténeti *Petite histoire* megértésére. Ugyanez áll a Kávé és Kávéház 16—18. századi távolabbi *magyar* vonat-

kozásaira is : ezekkel is csak pestbudai-budapesti vonatkozásokban foglalkoztunk.

Tanulmányunk históriás szempontja kizárta azt, hogy bármilyen néven nevezendő szempontból is ma élő budapesti Kávéházainkkal foglalkoztunk légyen. Bennünket a pestbudai Kávéház életének históriás egyetemessége érdekelt, ezért bőségesen foglalkoztunk a régi budai *Arany Peretz*, *Arany Szarvas*, *A' Hídhöz*, az *Arany Kereszthez*, az *Arany Hajó*, *A' Színházhoz* cégerezett Kávéházak 18—19. századi Életével, 17. századvégi budai és pesti vándorló rácz, boszna, svájci „Griggion“ — olasz és „Grison“ — francia Kávésaikkal, a 18—19. századi pesti *Cafè Boselli*, a *Három Oszlop Kávéház*, a *Márványos Kávéház*, a *Tigris Kávéház*, a *Két Huszárokhoz*, a *Magyar Jurátushoz*, a *Két Törökökhöz* avagy az *A' Philosophushoz*, a *Kék Akácziához*, a *Hét Választó Fejedelmekhez*, az *Öreg Nagy Frigyeshez*, avagy a *Vörös Lámpáshoz* cégerezett Kávéházakkal, bőven foglalkoztunk 18—19. századi pesti Kávésainkkal, Sior Zuanplacido *Conti* da Messina-val, Sior *Domenico della Francia*-val, Herr Franz *Reschfellner*-rel, Monsieur *Antoine Le Grand*-nal, *Kelemen Lajos*, *Huszár Jákob*, *Fillinger János*, *Pillvax Károly*, *Kammon Flórián*, *Kammermayer János*, *Emmerling Leonhardus* elmúlt, históriássá vált személyeivel. Ezzel szemben sok ma élő, virágzó Kávéházunknak még a neve sem fordul elő a jelen Tanulmányban. A nagymúltú, a 18. század közepétől máig ősi Oklevelei birtokában, ősi Kávés címerével ékes Céhházában élő mai Kávésceh multját kívánta megírtni, Tanulmányunk megőrizhette szempontjai históriás-szellemtörténeti „l'art pour l'art“-ját, mondjuk : „l'histoire pour l'histoire“-ját. E Tanulmány nem a mai Kávéház hírverő kelletője, hanem a pestbudai-budapesti Kávés mesterség és Kávéság 16. századi eredőjü Multjának Históriaja.

*

Tanulmányunk a *pesti*, *budai* és *óbudai*, illetőleg a három Város 1873-ban történt egyesítése utáni *budapesti* Kávés mesterség és Kávéházak történetét adja abban a *pestbudai-budapesti várostörténeti*, *városfejlődéstörténeti*, *városművelődéstörténeti*, *szóköztörténeti*, *irodalomtörténeti*, *kézművességtörténeti* és *céhtörténeti* szövedékben, mely a Kávéházhoz, mint az európai Városias-ságnak a 18. század eleje óta legvárosiasabb helyéhez kötődve

jelentkezik a régi pestbudai és az új budapesti városi Életben is. Tanulmányunk ezek szerint a pestbudai Kávéház históriás Monográfiája, illetőleg »Kistörténetírás« a francia *Petite histoire* ama értelmében, mely szerint ez a kifejezés valamely lehatárolt, körülírt, kis Egységet alkotó emberi Életforma — Város, Céh, Szokás, Viselet — kis területének tényeit mutatja be azok fejlődéstörténetében.

Tanulmányunk a nagyműveltségű, a török nemzeti Irodalmat, az arabs Tudományosságot és a Zenét, valamint az építő Művészetet az egykorú európai itáliai Rinascimento, Signore-i módjára pártoló, egyebekben hódító Politikát folytató hatalmas Padisáh, az „El Muhibbi“, vagyis a Barátságos névvel megtisztelt Nagyúr, *Gházi Szülejmán el Muhibbi* — Magyarország legázolója és Buda megülője 1541-ben — által most négyszáz esztendeje, 1535-ben az „Izlám Feje“, vagyis az isztamboli Főfömufti, *Mehemmed ibn Szuhud Effendi* által kiadott ama *Fetvá*-jából indul ki, mely szerint ez a Parancs, véget vetve az egykorú muzlim Óhitűség és az egykorú muzlim Reformáció között az afrikai *Es Habes*-ből elterjedt új Narkoticum, a *Káhvé* körül felburjánzott Vitának: *a Káhvé ivását és a perzsiai Háfiz költeményeinek olvasását az egész Ozmánli Türk Birodalom minden hódoltatott Országára nézve megengedi.* A Padisáh 1526-ban gázolta le a „Budai Király“-t *Mohácsnál*, mert a „Magyar Párt“, melynek a „Budai Király“ és a „Bécsi Császár“ ellen forduló halálos gyűléte az „*Eb bánja az Töreket!*“ Jelszóban robbant ki, maga hívta be a Nagyurat a Budai Király ellen. A Nagyúr teljesítette a Magyar Párt kérését. A görög származású Vezir Ázem, a legnagyobb spanyol Stratéga, *Gonzalvo de Cordóba* tanítványa — *Ibreheim Nagy Vezir* török Ágyúsmesterei *Mohácsnál* elsöpörték II. *Lajos* király hadait. A Magyar Párt „*Bestye tánczus királ, elveszejtetted a királságot!*“ kiáltással szúratta le a menekülő Királyt, a Bécsi Császár háladáó Misét tartatott *Valladolid*-ban, mert övé lett a szegény Magyarország. A Padisáh magyar Őrséggel szállatta meg Budát, annak Városőrző Palladiumát, *Szent György* Lovag Szobrát fejedelmi Turbánja patyolatával takarta be Magyarország és Buda jogai jelképes elismeréséül, azután kivonult Magyarországból. A „Magyar Párt“ azonban a Padisáh nyílt, őszinte Politikáját nem tudta megérteni, birtokadományokért adta el a Padisáhnak lekötött becsületét jobbra-balra, Bécsnek, Er-

délynek : a többet ígérőnek. A Padisáh nem óhajtott eligazodni a kétkulacsos Köntörfalazáson és 1541-ben elseperte az őt megcsaló Magyar Pártot, bevonult Budára és ezzel megkezdődött a másfélszázados magyarországi Hódoltság.

Arany János csodálatos tehetségű költői Intuitiója a „Török Bálint”-ban, a pestbudai Városköltészet e múlhatatlan szépségű Mesterremekében 1541-ben, Buda megülésének estéjén itatja meg a Padisáh Ebédező Sátrában a „Keserű Poharat”, vagyis a nagy politikai Dinum-dánum végén elkövetkező keserves „Fekete Leves”-t, a *Káhvét* Enyingi *Thewrewk* Bálint Úrral. E budai Ballada egyúttal a gazdag magyar Kávéköltészet egyik legveretesebb és legtöbbit vitatottabb jelensége. Nem tudjuk, tudott-e a Poéta, Arany János *Gházi Szülejmán el Muhibbi* Padisáh 1535-ben kiadott, fentemlített *Fetvájáról*? Ha tudott, jól tudta, amit megírt, ha nem tudott, igazi Poéta módjára érezte meg a Valóságot, mert az 1541-ben Budát megülő Török valóban magával hozta Budára isztamboli Kávéjét. Mint Tanulmányunk láttatni fogja, 1541 után néhány év múlva már isztamboli kincstartó *Defterdárok Agák Uraimék* birodalmi Adóljastromaiban szerepelnek a budai és pesti *Káhvé Háné-k*, vagyis a *Kávé Házai*, keleties képes nevükön a *Világosság Házai*, a *Mécsesek Házai* és a *Muzsika Házai* nevezetű Mulatóhelyek, melyeknek nevét tarkára festett, máig Kávés-cégerként élő keleti Cégéilámpásaik adták meg.

Tanulmányunk tehát — szemben a minderről mit sem tudó európai kávéháztörténeti Irodalommal és a pestbudai-budapesti Kávé és Kávéház kezdeteiről szóló Kiskronikával — kimutatja, hogy a 16. századi pestbudai török Kávéházak *koraibak mint Velence, Bécs, London, Marseille és Páris Kávéházai*. Ezt — túl a Tényeken — természetes jelenségnek mutatjuk be, hiszen a Kávéház a hódoltató Török már kialakult városi Életformájaként a Törökkel együtt érkezik Budára. A budai török Kávéfőzők, a *Káhvédsi-k* 16. századi Mesterségét tehát a pestbudai Kávés-mesterség kezdeteiül és közvetlen előzményeiül szerepeltetjük, ezt négyszázéves, szakadatlan, folyamatos kézmivességtörténeti egységben mutatjuk be, a régi budai Hévizek fölé épített török *Hammam*-okat, vagyis a Fördőházakat és a Kávéházakat nevezve meg ama városi török Életformákul, melyek az 1686 utáni német Budára átmentődve, a magyar Budapesten máig élnek. Szólunk a 17. századelei fejlett budai

török Kávékereskedelemről is. Irodalmunkban elsőnek ismer-
tetjük Luigi Ferdinando *Marsigli* grófnak, Buda 1686-i ostroma
tábornoki Ingénieur-Général en Chef-jének, vagyis Hadi Fő-
inzsinerjének a londoni *Royal Society of the Sciences*, a párisi *L'In-*
stitut, a drezdai *Gelehrten Gesellschaft*, a montpéllier-i *Académie*
tagjának, az 1686—1699 közötti magyar Hadjárat Diplomata-
jának, II. Rákóczi Ferenc Fejedeleme későbbi hívének 1685-ben,
Sopronban írt, Bécsben ugyanez évben kiadott, a magyar
hódoltsági Kávéről és Kávéházról szóló *La Bevanda Asiatica*
című páratlan magyar érdekességű munkáját, mely a Kávé
első magyarországi, korszerűen tudományos leírása.

Munkánk számára a fentemlített 1535-ös évszám adja meg
a történelmi keret ama kötelező kiinduló pontját, melyet a céh-
történelmi és egyéb *Petite histoire* mindig megad az általa fel-
dolgozott Céh történelmi Régisége, azaz Ancienneté-je kifeje-
zéséül. A Hódoltság kezdetétől 1686-ig egységes budai török
Kávéház és a Hódoltság utáni pestbudai Kávéház folyamatossá-
gát az mutatja, hogy Pesten és Budán is maradtak a Hódolt-
ság idejében már ott élt pestalvégi és budaalvégi Ráczok és
Bosznák, viszont a legelső pesti és budai Kávésok 1686 után
megint csak Ráczok és Bosznák voltak. Ez szempontunk szá-
mára azt mondja ki, hogy a pesti és budai Kávéházak e 18.
századeleji hódoltsági „hódolt Keresztény“, azaz *Rája* Kávésai,
valamint a Hódoltság utáni Szegeden és Bécsben ugyanekkor
egyenként elsőnek fellépő hódoltsági görög és rácz *Rája* Kávésok
személye, azaz nemzetiségi Mivessége fűzi össze az 1686 előtti
Pest és Buda Kávés mesterségét a Hódoltság utáni Pest és Buda
Kávés mesterségével, hiszen a Török ugyan hallatlan Kávéivó
volt, de maga az igazhitű Török úgyszólván sohasem volt
Kávédési, mert a pénteknapos Tűzgyújtás és a Kávésággal
együttjáró Komédiatartás és Játékmesterség nem fért össze
a szigorú muzlim Óhitűséggel. A törökföldi Kávés a legújabb
időig keresztény *Rája*: görög, örmény, rácz, bosznai, bulgár,
oláh, csincsar, illetőleg zsidó volt, de még a kávéházi *Sukal*-ok:
a Vízfordók, a Cukrossütők: a *Baljádsi*-k és a Sörbetes-fagy-
laltos *Dondurmágdsi*-k is, a muzsikás lantos-énekes *Tassándsi*-k
is és a nyirettyűs *Kobuzdsi*-k, valamint az énekes-táncos
Szárendel-ek is — főleg görögök, zsidók és cigányok —
ilyenek voltak ugyancsak a legújabb időig. Tanulmányunk
tehát a pestbudai *Fördőház* és a *Kávéház* eme keleti-török

kezdetei és a Hódoltságban való gyökeressége természetes tényeinek hangsúlyozásával a „*Budapest a Kávéházak Városa!*“ és a „*Budapest a Fördőházak Városa!*“ formában ismert Szállóige, illetőleg városkellető-városhírverő Jelmondat alá a históriás Régiség veretét adja meg.

E felfogásunknak megfelelően szólunk tehát a pestbudai Kávémesterség 16—17. századi török, 17—18. századi átmene-tében *rác, boszna, olasz és német, 18. századi német, olasz, francia és morva* korszakairól, bemutatva a nemzetiségi szempontból eleinte idegen eredőjű, azonban a Város elmagyarosodásával párhuzamosan szellemben és nyelvben olyan szépen *elmagya-rosodó*, a 18—19. század magyar nemzeti Szabadságmozgalmaiban olyan nagy és felejtethetetlen szerepet vivő pestbudai Kávémesterség és az ezzel adott Életforma, a Kávéház mai városi magyar formájának kialakulását. Különös figyelmet szenteltünk a Kávészágnak, mint kezdeteiben jellegzetesen *nemzetiségi veretű, vándorló, szabad Kismivességnek* nemzetiségi jellegére is. Ezzel kapcsolatban pestbudai várostörténeti Irodalmunkba társadalomtörténeti, nemzetiség-történeti és kézmivességtörténeti szempontul is belevisszük a 17—19. századi *Pestet, Budát és Óbudát* ellepő svájci „Hegyvidéki“, azaz olasz „*Montanaro*“, illetőleg francia „*Montagnard*“ eredetű nemzetiségi „Kiskeresetek“: a *Les gagnes petites*, a Kismesterek: a *Les petites Maîtres*, a „Félmivességek“: a *Les demis Métiers*, a „Szabad Mívek“: *Les Métiers francs*, a „Vándormívek“: *Les Arts vagants* és a kézmívési céhenkívüli *Franchise* ipartörténeti-társadalomtörténeti fogalmait. 17—19. századi *török*, majd délvidéki hódoltsági *Rája* Kávésaink személyével magyarazzuk Kávéházaink mesterségbeli kezdeteinek *keleti* veretét, olasz és francia, illetőleg svájci francia *Grison*, olasz *Grigion*, friuli *Furlan*, lombardiai-velencei és tiroli-olasz, vagyis „Hegyvidéki“ Kávésainkkal magyarazzuk Kávéházaink mesterségbeli kezdeteinek *olasz-francia* felülfestését, illetőleg jellegzetes *Parisisme*-jét, mindezek fölébe ráhelyezett *Bécsiességét*, illetőleg mindebből kialakult jellegzetes, keleties-nyugatias, vagyis pestbudai Helyi Színeit, *Couleur locale*-ját, melyet a Pesten járó Utasok már a múlt század elején észrevesznek és számtalan kávéházi vonatkozású Útleírásban írnak le.

Kimutatjuk, hogy Kávéházaink egész szellemében ez a *Keletiességgel keveredő Nyugatiasság, illetőleg Parisisme*

ütközik ki, a 18. században Pestre eljutó szellemi *Parisisme*, vagyis az *Illuminatisme*, a Felvilágosodottság, továbbá a nemzeti Forradalom, vagyis a *Nationalisme*, végül a 19. századeleji *Romantisme*, illetőleg a Szabadságromanticizmus ama párisi kávéházi eredetű hatásaival is megbővülten, melyek a Korszellem kifejezett Kávéházisága révén Pest 18—19. századi Kávéházaiban oly erősen tanyát vertek. Ez a keleties és nyugatias lelki Kétsarkúság ott van magán a 18—19. századi pestbudai, majd budapesti Kávéházon is, ott van egész 18—19. századi városi-urbánus szellemi Életünkön is és annak kávéházi kicsapódásain is, ott van az egész magyar Életen: Pestbudán, a Kelet és a Nyugat országútján és átjáróján, az egész magyar élet lelki széttépettségén, mondjuk Kettőslelkűségén, Kelet és Nyugat felé, egyszerre kétfelé húzó Nosztalgiáinkon. Ez a szellemi tartó Mestergondolata, *Faculté Maîtresse*-e 18. századi pesti városi *Intellectualisme*-ünknek: a Felvilágosodottság, vagyis az *Illuminatisme*, a „Jákobita Klubosság“ vagyis a *Jacquérie* pesti hajtásainak, a francia forradalmi *Nationalisme* pesti városi kivirágzásául jelentkező 18. századvégi—19. századelei *Diákmozgalmaknak*, az 1790-től egészen 1848-ig tartó *Szabadságromanticizmusnak*, Irodalmunk állandó felemás-ságú *Orientalisme*-jének és keletieskedő keleti Öntudatának, állandó *Parisisme*-jének, vagyis Nyugatiaskodásának, Párisiaskodásának fel és el egészen a Világháborúig. Ez van ott *Bessenyei György* és az egész 18—19. századi magyar szép-irodalmi-szellemi *Parisisme*, illetőleg *Franciásság* szellem-történetiségén, e régi multú és új *Nyugatossgon*, e Nosztalgián. Ott van Csokonai *Vitéz Mihály* nagyszerű csúfondáros-ságú pesti kávéházi Szatiráiban, melyekben ezt a kávéházi szellemi „frántzuz Módi“-t csúfolja. A szokásbéli és viseletbéli pesti kávéházi „frántzuz Módi“-t 1788-ban *Gvadányi József* gróf egyszerű magyar virtusú „*Falusi Nótárius*“-a ostorozza. Nem a városi szellemi *Intellectualisme* szempontjából, mint a fiatal *Csokonai*, hanem a régi magyar falusi nemesi *Virtus* szempontjából, amely egyszerű, keménykötésű, mokány karakán magyar módján még a török Kávéban is, de a Londonból Párisba átverődött londoni „*Londrisme*“ Bécsen át Pestre érkezett kávéházi „Nájmódi“-jában, a „*Dandysme*“-ben is „csúfos Bécsi Módi“-t lát, ha ezt a Censor „*Veres Plajbász*“-ára való tekintettel így nem is mondja ki,

de benne van az a „Nótárius“ elejétől végig a pesti-budai dunaparti Kávéházfertályban való kávéházi zsörtölődése minden 18. századvégi szavában. Csodálat, rajongás, elvagyódás a Nyugat felé, avagy annak a minden *Keleti Emberben* ösztönösen élő gyűlölete — a Déleuropát jelentő *Rumisztán* és a „Bécsi Németet“ és Középeuropát jelentő *Frendsisztán* gyűlölete: mindegy — ott van a pesti Martiuselő, az *Avant-Mars*, illetőleg a párisias alaphangú pesti kávéházi Szabadságromanticizmus egész szellemi veretén, Szlavniczai *Sándor* István és *Bacsányi* János 18. századvégi, *Petőfi* és a Szabadságlíra romanticizmuskori, Neczpáli *Justh* Zsigmond és Diósadi *Ady* Endre újkori párisi Nosztalgiáin és keleti Öntudatán, melyek egyszerre húzzák őket is a Nyugat és a Kelet felé. Tanulmányunk a pesti Kávémesterség céhi-kézmívességi eredőin — a 17. századvégi bécsi Kávészilárd és a 17. századvégi párisi Kávészilárd céhtörténeti hatásain is, Kávéházaink egész 17—20. századi Szellemiségén is — a *L'Esprit du Café*-n is, Szellemiségünk Kávéházainkban kiverődő egész fejlődéstörténeti szellemiségén is, Kávéházainkban kicsapódó Szabadságromanticizmusunk egész vonulatán is 1790-től 1848-ig ezt a keletiesnyugatos Kétsarkúságot mutatja ki: mindig és mindenben pontosan követhető Kávéházi jelenségekben. Ez a szemléletünk tehát semmi más, mint Pest-Buda *Porta Orientalis*, vagyis „Kelet Kapuja“ volta kávéházi jelenségekben, a „Város Lelkén“ való szétterültségének feltárása és bemutatása. Ezt a Kétsarkúságot nem a pest-budai és budapesti 17—20. századi Kávéház okozta, hanem fordítva: a pestbudai és budapesti Kávéházban is ez a szellemtörténeti jelenségekben kisugárzó, a Kelet és Nyugat kapu küszöbének adott Kétsarkúság verődött ki.

Minden Város Kávéháza olyan, mint maga a Város. Az isztamboli *Kávé Háné* keleti és török, a párisi *Café* nyugati és francia, de a pestbudai Kávéház olyan magyar és pestbudai Kávéház, mely éppen *abban* pestbudai és magyar, hogy *egyben* keleties és *egyben* nyugatias is. Ez a helyileg és lelkileg adott Kétsarkúság adja meg Városunk minden utas Idegent megejtő helyi színű *Couleur locale*-ját, elbájoló *Charme*-ját, Városlelkünk vonzó csillogását, Kávéházaink különös, semmi mással össze nem hasonlítható *Prestige*-ét, mely szó eredetileg Varázslatot jelent. Ez adja meg a pestbudai Dunapart tündöklő

Kávéházsorának a 18. század vége óta a pestbudai magyar *Kávéházköltészetben* s az Utasemberek Útleírásaiban ragyogó képét. Ez a Pestbudán helyzetileg, mondjuk: emberföldrajzilag adott keleties-nyugatias Kétpólusúság adja meg tehetséges, gazdag és színes, erős kávéházi veretű pestbudai *Városköltészetünk* pompás színeit, e *Városköltészetét*, mely annyira kávéházi színezetű, hogy legelsősorban Kávéházlíránkban, Kávéházregényeinkben és Kávéházszínműveinkben nyilatkozik meg és bizvást nevezhető „Kávéházi Városköltészet“-nek. Ezért „*a Kávéházak Városa*“ Budapest és ezért volt az már a 19. század elején is. Ez a Kettősség ütközik ki a pestbudai-budapesti Városregényben, illetőleg a Kávéházregényben százszor leírt *Kávéházi Tépelődő Ifjú*, vagyis a *Pestbudai Ember* örökéletű szépirodalmi Figurine-je másfélévszázados multú Irodalomtörténetiségén is, de abban a temérdek Tanulmányt kivirágoztató Kávéházi Vitaperben is — ebben az új irodalmi *Mondolatperben*, vagy *Árkádiai Perben* is — mely 1934-ben foglalkoztatta Irodalmunk egész úgynevezett „Jobboldalát“ is, úgynevezett „Baloldalt“ is, úgynevezett „Középútját“ is. E per jelszava ez volt: „*A párisi Café de la Paix-től a Debreczeni Nagyerdőig*“. *Café de la Paix*: ez a szellemi Parisisme, az Urbanité, a Városiaság, Pest: a Nyugat. *Debreczeni Nagyerdő*: ez a Falu, Buda, a Ruralité, a Népiesség: a Kelet. Vagyis: pontosan az, amit *Gvadányi József* gróf 1788-ban íródott nagyszerű kávéházi Várospamphletjében is szórul-szóra ebben a keleties-nyugatias, Budára és Pestre szakadó, keletieskedő-nyugatiaskodó kávéházi Képben van adva.

Tanulmányunk, mint pestbudai várostörténeti *Petit histoire* mindezt a Kétsarkúságot a maga teljes Kávéháziságban: céhtörténeti, kézmivességtörténeti, társadalomtörténeti, irodalomtörténeti, szellemtörténeti teljességben, „en plénitude“ igyekezett bemutatni. Ez a megállapításunk a jelen Tanulmány egyik tartó Alap gondolata, *Faculté Maîtresse*-e abban az értelemben, hogy egész Tanulmányunkon keresztül mindenben azt kerestük: mi a helyi, pestbudai és budapesti régi és új magyar, a Kávéház soknemzetiségű eredőjéből lett „*pestbudai-budapesti Kávéház*“-ban. Amit tehát kimutatunk, az az, hogy a pestbudai Korszellem, a városi *Génie de Temps* mindig a párisi *L'Esprit du Café* visszasugárzása volt a 18—19. századi pesti Szabadságromanticizmusban és a Szabadságlírában, de mindig

és mindenben a maga Keleti Öntudatát a Nyugat felé szegezően. Kimutatjuk, hogy ez az oka annak is, miért jelenik meg a 18. századi bécsellenes Pamphletirodalmunkban a keleti „Török Kávé“ mint a Bécsen keresztül gyűlölt Nyugat, vagyis a „Bétsi Módi“ itala, vagyis azt mutatjuk ki: hogyan fordul meg a Kávészimbolika a magyar forradalmi Szabadságmozgalmak szellemtörténeti sorsfordulói során.

Tanulmányunk bőven foglalkozik a *Bécsi Kávé* és *Kávéház* kezdeteiről, vagyis az „*Első Bécsi Kávés*“-ról szóló közismert, mindenütt elterjedt és mindenütt valónak hitt Mendemondával, kifejti a mendemondaalkotó *Népies Tudalom*, a *Blason populaire* szerepét a magyar vonatkozást mutató bécsi Mendemonda kialakulásában, illetőleg kimutatja, hogy ebből egy szó sem igaz. Ugyanekkor az „*Első Pesti Kávés*“-ról szóló pestbudai Mendemonda törmelékeivel és a ki nem alakult pestbudai Kávémendemonda helyett megjelenő, hosszúéletű szépirodalmi Kávéházi Kép, a „*Budai Ifjú a Pesti Nagykávéházban*“ és a „*Pesti Ember a Budai Kiskávéházban*“ másfél-százados vonulatában mutatja ki a Kávéház-szimbolika veretes pestbudai-budapesti szépirodalmi „Blason populaire“-jét: a ki nem alakult pestbudai Városmithosz szétterülését a jellegzetes pestbudai Városregény—Kávéházregény valóban alig kimeríthető gazdagságú és színezettségű, másfélévszázados felvonulásában. Ezzel kapcsolatban bőven szólunk a pestbudai *Városmithosz* és *Polgármithosz* kérdéséről, ezt a Várost jellemző Városköltészet jellegzetes válofajtája, a pestbudai Kávéházköltészet szétterültsége sorozatában mutatva be, kitérve a Városkrónika és a Kávéházkrónika kezdeteire is. Itt is, mint mindenütt, a városi *Kisember*, a *Petit Homme* lelki rajzát, a Városszellemet, a *Genius Loci*-t és a *Helyi Színeket*, a *Couleur Locale*-t egybekeztünk felvázolni.

Tanulmányunk ismerteti a *pesti Kávécéh*, illetőleg a *pesti Kávégilde* történetét, annak első tervétől, 1737-től máig, közli a *pesti Kávégilde* céhtörténeti előképeinek, a *párisi Kávécéhnek* és a *bécsi Kávégildének* alkotmányát. Foglalkozik a *Bayonne*-ból, a spanyol-francia határszélről a 17. század végén és a 18. század elején a vándorló itáliai és svájci olasz-francia Kávésok útjára induló, magukat keresztényeknek kiadó *Espagniole*, vagyis: „Spanyol zsidó“ *Maraño Kávésok* pesti nyomaival, csakúgy, mint a vándorló *bécsi* és *morva*

Kávédzölegényekkel is. Mindebben azt mutatja ki, hogyan lesz a lenézett 17—18. századi pestbudai vándorló olasz-francia *Játékmesterekből*: a Kávéssággal is foglalkozó pestbudai francia *Maitres à jeu*-kből, a Kávésságot is űző vándorló, vásári olasz *Biscazziere*-kből és a kávéskodó Berbécses-bankosokból, a *Biribissajo*-kből leülepedett, becsült Céhbeli, azaz *polgári Kávésmester*.

Tanulmányunk a 18. század utolsó harmada előtti pesti Kávésságban kimutatja a *korai Kávésmesterség rokonágazatait*, illetőleg a *Vándorkeresetet* alkotó *Vándorkávésság*, e klaszszikus olasz-francia *Gagne-petite* összes átmeneti formáit, melyekben a 18. századi pesti, budai, óbudai Kávés: hol *Vándortáncmester*, hol *Vándorbordélyos*, *Vándormuzsikus*, *Vándortüzijátékos*, *Bálosházás*, *Bábszínházás*, *Komédiaházás*, színházi *Entrepreneur*, mint Kávés Budán a 18. századi *Játékház*, a *Casino Árendátora* és *Entrepreneur*-je, Pesten a dél-francia eredetű *Combat des Bêtes*, vagyis az *Állatviadalmos Théatrom*, a *Hetztheatrom Menageur*-je, sőt az olasz-francia Vándormíveknek megfelelően *Rozsólisfőző* is, mint Bécsben és Szegeden is. Láttatni fogjuk, hogy a korszerű Kávés a 18. századi Színházakban mindig ott lévő *Pharobank* és *Berbécsbank*, valamint a Kávéház *Játékbankosa* is, *Kávésa* is, de egyben magának a Színháznak *Entrepreneur*-je, azaz *Vállalkozója* és *pénzelő Menageur*-je is, a milánói *Teatro Scala*-ban is, Bécsben is, Pestbudán is. Ama egyszerű okból — mint ezt Szlavniczai Sándor István egykorú szavai nyomán mutatjuk be — hogy a kezdetleges, új. 18. századi Színház nem tudta a saját Régié-je költségeit kihozni, tehát a Színház épületében elhelyezett *Pharobank* és *Berbécsbank*, valamint a Színház épületében levő *Kávéház* jövedelméből pontosan úgy élt, mint ma, amikor homályos származású alkalmi Tőkék a Színház *Menager*-jei. Mint pestbudai színháztörténeti Irodalmunkban ismeretlen Kávéháztörténeti tényt fogjuk tehát láttatni, hogy általános, európai jelenség pestbudai megfelelője a 18. századvégi pesti *Kávés*, aki *Színházás* is, *Kávéházás* is, *Komédiaházás* is, *Játékházás* is egyben, tehát még korszerű *Játékmester*, azaz *Biribissajo*. Bemutatjuk, hogy a 18. századvégi *Spielgrafenamt*, vagyis a *Játékrófság* intézményének császári Parancsra való beszüntetése után magában a pesti Színházban (mely ott volt a római alapfalú, középkori *Pesti Királyi Vár*

délnyugati Bastione-jában, az úgynevezett *Rondella*-ban) már nincsen ugyan Berbécsbank és Pharobank, de Kávéház sincs, ama egyszerű okból is, mivel mindez nem fért volna el a Bástyában, ellenben a színházi *Impreso*, a kalandos Monsieur *Duchelle* a Színház közvetlen közelében 1786-ban nyitja meg a Színházhoz tartozó Kávéházát, az 1911-ig ugyanott élt *Korona Kávéház*-at, a *Kis Korona*-utca kávéházeredetű névadóját, hol is azonnal Játékbankot állít fel. Látni fogjuk, hogy a Színház Impresariói később is kapcsolatban maradnak a világhírű *Márványos Kávéház*-zal, mely a Színháztól, vagyis a Bástyától ugyancsak egy utcasaroknyi távolságban volt, a Kávéház Háztelkes Kávésjogát gyakoroló *Kemnitzner Ház*, a 18. századvégi Pest legmonumentálisabb Polgárháza, a „Nagy Ház“ emeletén működő Pharobankkal együtt. Látni fogjuk, hogy az egykorú budai Színház Entrepreneur-je, a *Casino* Játékosmestere és a Színház Kávéház Kávésa megint csak egy személy. Vagyis mindebből azt fogjuk látni, hogy a 18. századvégi pestbudai Színházból csak távozott, de végleg le nem szakadt a Játékosház és a Kávéház. Mivel pedig a keleti és déli Kávéház olyan Mulatóhely, melyben *Színpad*, *Bábjáték*, mesemondó *Meddáh Baba* és árnyékjátékos-bábjátékos *Karagözdsi* is van, viszont a 16. századi londoni Színház is serházi Jelenség: a 18. századvégi pesti Színházat az egységes párisi Kávéházszínházból, a *Café Spectacle*-ből önállósodottnak mutatjuk be, de olyannak, mely a Kávéházzal való kezdeti kapcsolatát sokáig megőrizte. Ezzel az úgynevezett „Színházkávéház“ nem a Színház nevét, mint Cégérnevet viselőnek, hanem a Színház függvényének, szerves *Dépendance*-ának mutatjuk be. A 18. századvégi pesti Kávést viszont a Város egyetemleges színházi, bálosházi játékosházi, komédiaházi *Mulattatójának* mutatjuk meg. A 18. századi pesti Kávés a Város *Örömmestere*, *Maître de plaisir*-je, szórakoztató *Entreneur*-je, életkedvét fűtő *Calefacteur*-je, örömeinek *Totumfac*-ja, vagyis *Mindenese*. A Fejedelmeknek van *Mulattatójuk*, a Városnak is van demokratikus, közös *Mulattatója*. *Ferenc Császáré*: „*Akli Miklós, királyi Mulattató*“, Pesté és Budáé: Monsieur *Duchelle*, Kávés, Színház, Bálsház, Játékház, Állatviadal, Komédia-ház. „Vagy amit akartok!“ mint *Shakespeare* mondja, aki az ólondoni *The Globe*, vagyis a *Golyóbishoz* cégérezett Vendégfogadó és Serház ivó Szálájában levő Színház *Direktore*-ja,

akinek irodalmi Club-ja még nem a Kávéház, hanem *Serház*, viszont Színházának Menager-je — mai módon — már 1595-ben valamely gazdag Harisnyatakács, avagy Hajóács. Pontosan úgy, ahogyan Nemes *Kemnitzer* János (a péterváradi Kordoványosvargamester, pesti Kávésuraság, a világhírű Kemnitzer Kávéház, a pesti *Grand Café* alapítója, később Nemesember) is a kalandos *Ungwerth* Emánuel gróf (Hadseregszállító és színházi Entrepreneur) fentemlitett Pharobankjának csendes Compagnon-ja. Amiből szempontunkat az érdekli, hogy a 16. századi Színháznak serházi, a 18. századi Színháznak kávéházi és játékházi, a 19. századi Vándorszínháznak falusi-városi vendégfogadói kapcsolatai vannak. Tanulmányunk a pesti Kávészilárd Céhtörténetét kiegészíti a céhenkivüli Szabadmívekből a Céhesmívesség felé való átmenet ismertetésével is, tehát kiterjeszkedik arra is, hogy a 18. század mulattató Mindenésének, a Kávésnak Mestersége még sokkal szétfolyóbb és szétágazóbb, mint a későbbi Kávésé. Tanulmányunk tehát a 18—19. század átmeneti Kávéházában kimutatja mindazt, ami később több városi Szórakozásformává hasadt és különböző szét, nevezetesen megmutatja a *Bálsház* és a *Kávéház*, a *Játékház* és a *Kávéház*, vagyis a „*Játékház*“: a *Brelan* és a *Kávéház*, a *Könyvolvasóház*, a „*Cabinet de lecture*“ (a 18. századi pesti Argot-ban „*Lézekabinéta*“) és a *Kávéház*, valamint a Kávémérő Dohányosbolt, a *Tabagie*, a *Parókás-műhely* és a *Könyvesbolt* korszerű átmeneti formáit is. Bőven szólunk az Egyetem Pestre helyezése után, az 1780-as évek végén kialakuló pesti *Diákkávéház*akról is, de a suttyomban Kávével kontároló „*Kávénénőkék*“ 18. századvégi kapualji Zugszállításokról is. Mindebben a színházak *Café Spectacle*, az énekes *Café chantant*, a zenés *Café concert*, a táncos *Café danse* és az *Irodalmi Kávéház* ama gyökerei mutatkoznak meg, melyek a keleti Kávéházakban még egybeforrottan éltek és csak később hasadtak szét *Színházra*, „*Játékház*akára“, azaz „*Ház*akára“, vagyis *Casino*-ra, *Orpheum*-ra, „*Zenés Kávéház*“-ra és *Casino*-ra, serházeredetű *Cabaret*-ra és borházeredetű *Tabarin*-ra. Mindezek szokástörténeti egysége a 18. századvégi pesti Kávéházban még él. A *Vándorjátékmester* ma már csak az észak-olasz Biribissajo-ból lett német határszéli *Gottschée*-er, vagyis *Kucséber*.

A Kávéről, mint az európai Renaissance lobogó szellemi fellendülése idején jelentkező, a 18. század elején általánossá váló új, szellemi-idegi Narcoticumról szólunk, mely Alkaloidájának, a *Cafféine*-hez kötött *Trimethyloxyypurin*-nek idegi-szellemi hatásával a 18. századi európai szellemi-társadalmi Válság idején járult hozzá a Kávéházban, a *Michelet* által a „*Nyilvánosság új fogalma*“ néven nevezett demokratikus Salonban folyó vitázó kedv emeléséhez, lendítője lett a „*Csevegés nagy százada*“ — mint *Michelet* mondja: „*le grand Siècle de la causerie*“ — végtelenbe csapongó Vitájának, a Valóságból a társadalomkritikai Utópiába, a Kelet álmaiba, a „*Jobb Társadalom*“ szépirodalmi Utópiaszigeteibe való ellendülésnek, ösztökéje lett annak a Szellemisségnek, mely a Kávé nélkül is a Baroc módjára volt törött, viharzó és föllengzős, de a Kávé akkor még új és szokatlan hatása ezt a Szellemisséget még lendülőbbé, még szellemibbé tette a Kávéház füledt szobai levegőjében, a kávéházi Lámpások és Tükrök valótlan, színpadias világításában, mely nem Valóságot, hanem Utópiát láttatott az új Kávé által is felfokozott ama agyas *Cébralisme*-ben, abban a túltengő Értelmességben, vagyis *Hyperintellectualisme*-ben, mely kávéházi volt, mint maga az egész Baroc és annak barocosan törött, viharzó, városi Szellemissége: a kávéházi *Intellectualisme*, a „*Kávéházi Philosophus*“-ok világa. Ez más szóval azt jelenti, hogy valós, mai idegéletteni nyelvre fordítjuk át azt, amit a Kávéköltészet és a kezdetleges 17—18. századi Orvostudomány a Kávé szellemi hatásáról a *Cafféine*, illetőleg a *Trimethyloxyypurin* ismerete nélkül, de a Kávé hatását önönmágán észelve szórul-szóra ugyanazokkal a szavakkal ír meg a keleti arabs, török és zsidó Kávéversezetektől fel a 18—19. századi Kávélíráig, melyet *Abu Bekir el Hesár Fen* és *Abd-el-Kader* arabs és *Es Sibri* zsidó Poéta 17. századi Kávéverseiben, *Limojon de Saint Didier*, *Abbé Massieu*, *Abbé Delisle* és *Saint-Lambert* 18. századi Kávélírájában és a „*Szerelemdal a Kávé-Findsához*“ című, 1829-ből való *Csokónai*-ra írt Pamphletben, valamint az újkori Kávélírában mutatunk be.

Főbb jelenségeiben bemutatjuk a Kávével foglalkozó keleti és európai 17—18. századi *Rangsorvitató Költészetet*, melyben a *Kávé* és a *Bor*, a *Kávé* és az *Áfium*, a *Kávé* és a *Kendermaszlag*, vagyis a *Hasis*, azaz a *Bends*, vagy a *Kávé*

és a *Dohány* folytat vitát a Költő ítélőszéke előtt, ki is a Párversek végén mint Bíró dönt a Kávé mellett, vagy az ellen. Bemutatjuk e Forma magyar jelenségeit, a Kávé körül folyó 18. századi tudós *orvosi és tudálékos félnépies* Vitairodalmat, a 18. századvégi *Rousseauisme* nyomán jelentkező ábrándos *Természetes Életmód* kávéellenes orvosi Traktatusainak magyar kifutóit: főleg a *Hufeland* és *Hahnemann* nyomán jelentkező 18—19. századi korábbi és későbbi magyar *Homoeopathia* irodalmi jelenségeiben, de bemutatjuk a *Rousseauisme* hatásául jelentkező, a Város ellen forduló ama népieskedő-természeteskedő Pamphletekben is, melyeket „*Városellenes-Kávéházellenes Várospamphlet*“-nek neveztünk el.

A Kávéházat mint a városi Élet valós Földszintjét igyekeztünk bemutatni, ezért azt az Élet nagy Színpada színfalmögötti területének, azaz *Coulisse*-jének fogtuk fel, abban az értelemben, melyben a tőzsdei Mesternyelv a Kávéházi Tőzsdét „*Coulisse*“, vagyis „színfalmögötti“, illetőleg „színpadmögötti“ néven nevezi. A Kávéházat tehát a jellegzetesen kávéházas pesti Életben mint a *Tudomány*, a *Színház*, a *Tőzsde*, a *Szerkesztőség*, a *Parlament*, a családi *Otthon* vagyis az egész Élet „*Kávéházi Coulisse*“-át mutattuk be.

Foglalkoztunk a 17. századi budai török Kávékereskedelemmel, a 18. századi Kávével is Kereskedő házaló Vándorkalmárok, az Apothecariusok és a Drógások ismertetésével is. Bemutatjuk a 18. századi magyar *Harminczad Hivatalok*, vagyis a Határvámhivatalok eljárására nézve a keleti és a nyugati Kávé behozatalára vonatkozó, a Helytartótanács által kiadott Parancsokat is.

Pest, Buda és Óbuda városfejlődése szempontjából vizsgáltuk a 17—19. századi Kávéházak elhelyezkedését a *Városfalak és Városkapuk*, az ezekbe torkoló *Országutak*, az itt elhelyezkedő *Vendégfogadók*, a *Piacok*, a *Városháza*, a nemzetiségi magyar, német, görög, zsidó, örmény és rác *Városfertályok*, a császári *Postajáratok*, a 18—19. századi dunai *Hajóikötők*, a régi és az új *Repülőhidak*, a *Hajóhid* és az új *Hidak*, a *Magas Főhivatalok*, a *Piacok*, a komáromi *Deszkakereskedők Udvara*, a 17—19. századi *Serfözőházak*, a 18. század végétől kezdve az Egyetem és a „pesti *Quartier Latin*“, a Diákfertály, de a pesti görög és zsidó *kézművesi és kereskedői* nemzetiségi Kereskedőházak, illetőleg a valóságos arabs *Funduk*, illetőleg olasz

Fondacco szerepét vivő 18—19. századi *Orczy Ház*: az óbudai zsidó Kereskedelem e pesti „*Casa dei Mercanti*“-ja, azaz Kereskedőpitvara kapcsolataiban.

Foglalkoztunk az iparjogtörténeti Irodalmunkban alig ismert pestbudai érdekességű *Pesti Polgári Kávésjog* 18—19. századi fejlődéstörténetével, vagyis a személyes *Jus personale Caveatus*, az eladható, örökíthető és bérbeadható *Jus reale Caveatus* és a Háztelekhez kötött, csakis azzal együtt eladható *Jus Radicium Caveatus* kérdésével a pesti Kéményseprő és Apothecarius Mesterek Jogai jogtörténeti rokonsága kapcsolatában is. Idevágó jogtörténeti megállapításaink egy részét annak idején a nagyemlékezetű Dános Árpád „*Az ipari szabadság*“ című munkája céltörténeti részéül bocsájtottuk rendelkezésre.

A *Pesti Kávésuraságos Jog* elméletét a pesti nagypolgári és nemesi Családok kezén volt 18—19. századi allodiális-privilégiális kávé *Jus reale* és *Jus radicium* jogtörténetével kapcsolatban tárgyaltuk, figyelemmel a pesti *Borosuraság*, *Seresuraság*, *Háztelkesuraság* — Weinherrlichkeiten, Bierherrlichkeiten, Grundherrlichkeiten — pestbudai polgárjogi különösségeire. Ezzel kapcsolatban a pesti *Polgárnemesség*, illetőleg a Polgárpatricius-ság, vagyis a szó helyes angol értelmében vett pesti városi, „*Polgár-gentry*“ fogalmát alkottuk meg, közöltük a pesti-budai nemesipolgári kávésjogokat élvező és azokat bérbeadó nemesi nagypolgári és polgárnemesi Családok genealogiai és heraldikai adatait, amivel viszont a pestbudai *Polgárgenealogia* és *Polgárheraldika* lealapozását kíséreltük meg, folytatva a 17—19. századi pesti és budai serföző és mészáros Patricius családok Polgárheraldikájáról és Polgárgenealogiájáról idevágó tanulmányainkban közöltek. A *Kávésuraságok* nemesi és polgári címerein kívül foglalkoztunk a *tényleges Kávésok* által használt Polgárcímerekkel is, ezek között a mesterségbeli Kávécímerekkel is, a Kávéházcégér, vagyis a Kávéházjelvény fejlődéstörténetével is, ettől függetlenül az egyes Kávéházak által használt Kávécégekkel, az úgynevezett *Cégérjoggal*, a *Cégérperekkel* és *Cégérbitorlással* is. A pestbudai *Házjegyekkel*, — Signets de Maison, Hausmarke — kávéházi vonatkozásban foglalkoztunk, mindezzel a heraldikai és várostörténeti irodalmunkban ismeretlen *Városi Polgárgenealogia* és *Városi Polgárheraldika*, a *Cégérheraldika* és az *Utcaheraldika* fogalmát öhajtottuk bele-

vinni a köztudatba, mint a pesti Polgárságtörténet és Társadalomtörténet segédágazatait.

Foglalkoztunk a *Kávéházi Játékokkal*, elsősorban a *Kávéház és a Játékosház* kapcsolatában a 18. századi vándorló francia-olasz *Kávémesterek* és a *Játékosmesterek* személyi azonosságából kiindulva. Idevágóan tisztáztuk a kávéházi *Pharo*, a *Biribi*, a *Bigliardo* őse, a *Giucoco delle Bocche*, a *Szerencsefazék*, a *Szerencsekerék*, a *Vigano Játék* és a *Marianne* eddig tisztázatlan szokástörténeti kérdéseit. Foglalkoztunk a *Kávéházi Játék-szimbolika* ősiségével, elsősorban annak keleti eredőivel.

Néprajzi vonatkozásokban felállítottuk a Félnépiesség, illetőleg a városias Népies Tudalom, — a *Blason demipopulaire* elméletét: az elvárosiasodó Népiszokások, illetőleg a lenépiesedő Városi Szokások kialakulását fogva bele ebbe a területbe, melynek a *Kávéház* jellegzetes keveredési mezeje. Kerestük a városi Kávé megcsufolását a 18—19. századi népi-falusi Csúfosban, melyet ez a „Városi Emberre“ mond.

A „*Kávéházi Szellem*“-ről, a *L'Esprit du Café*-ről szólókban a *Kávéház* különös tömeglélektani hatásával foglalkoztunk, vagyis igyekeztünk, hogy *Gustave Le Bon* és *Eckart von Sydow* idevágó megállapításait kibővítsük. Ennek megfelelően szoltunk az úgynevezett *Kávéházi Közvélemény*, a *L'Opinion publique* 18—19. századi forradalomkori jelenségeiről, a *Kávéházi Szellem* mindenkori *Futurismus*-áról, *Utópiára* hajlamoságáról, a 18—19. századi nemzeti Forradalmak idején az *Utcával* és a *Tömeghangulattal* való kapcsolatairól, a 18. századi „*Kávéházi Philosophus*“, a „*Kávéházi Sansculotte*“, a „*Kávéházi Szabadságköltő*“, a „*Kávéházi Kispolgár*“ lelki alkatáról és utóbbinak „*L'Esprit du Trafic*“-járól. Ebből a szempontból szoltunk a *Kávéházban* a 18—19. század nemzeti forradalmi Szabadságromanticizmusa idején kilombosodó, városi kávéházi eredőjű *Népbarátosságról*, erről a *Kávéház* irodalmiságában fogant, a *Falu* felé utópiás elálmodozást érző szépirodalmi *Ruralizmusról*, melyet teljes egészében városi Hangulatnak és Műnépieskedésnek mutattunk be. Kerestük a városi *Intellectualisme* kisugárzásait a *Falu* felé a pesti *Martiuselő* kávéházi szellemi Mozgalmai idején, illetőleg kerestük a „*Falusi Ember*“-nek, mint városi Szabadságeszménynek kialakulását a városban írt *Csárdaköltészet*, *Vendégfogadóköltészet* és a *romanticizmus* kori városi-falusi *Rémregény* jelenségeiben, illetőleg a

Csárdabetyár-ról és a Kávéházi Széltoló-ról szóló, az 1840-es években felburjánzó Aljairodalom társadalomlélektani tüneteiről.

Figyelemmel voltunk a régi pest-budai Kávémesternyelv, a *Kávés-argot* francia és olasz Keveréknyelvére, melyben a „Hegyvidékiek“ franciás *Barragouin*-ja is, de a Hegyvidékiek nyelvéhez közelálló milánói *Milanez* és a velenceiek *Dialetto*-ja is elkeveredik. Kerestük a Kávéház és az Utca életének kapcsolatait is, főleg a *Boulevardisme*-nek nevezett ama szellemi elhajlás területén, melyet Aurélien Scholl és Paul Souday a párisi *Café Tortoni* nevéről *Tortonisme*-nek, illetőleg a *Boulevard Café*-kről *Boulevardisme*-nek neveztek el. Ennek nyomait a pesti Kávéház és az Irodalom kölcsönhatásában igyekeztünk a 18. század végéig felvezetni. Kerestük a nagy társadalmi Válságok idején jelentkező Tömegtébolyok: a *Táncféboly*, az *Utópiaféboly*, az *Apostoltéboly* és *Narkoticumok* iránti hajlamosság társadalomlélektani rugói kávéházi jelenségeit. Foglalkoztunk a kávéházi *Ivókésztségek* és a kávéfőzéshez használt konyhai *Késztségek* kézművészettörténeti fejlődésével, mindenütt azok *keleti eredőit* és az ezekre ható *európai hatásokat* keresve. Szempon-tunk az *Ibrik* és a *Csésze* 16—19. századi formafejlődéstörténetére is, de a *Késztségek* díszítő elemeire is vonatkozott. Utóbbiakban a Korszakot jelző *Disz* mögött elrejtett *Korszellemet* is kerestük, elsősorban azt, hogyan jelenik meg a Kávésfindsákon a 18. századi társadalmi Utópia Szabadságeszménye, a *Keleti Ember* képecskéje, vagyis, hogy miként jelentkezik a Findsák *Décor*-ján a nemzeti forradalmi *Szabadságszimbolika*, illetőleg a magyar Martiuselő idején a *Magyarosság*. Vagyis: a Társadalmi Eszmények szépirodalmi és iparművészeti párhuzamosságát kerestük a kávéházi kiverődésű Szépirodalomban is, a Kávéházcégerek és a Findsák tarkadiszú *Jelkép-heraldikájában* is, de a *Kártyanyomóducok* népieskedő Szabadságheraldikájában is. Itt főleg a kávéházi *Tarokk* és a *Helvét Kártya* népieskedő Szabadságheraldikájára, a *Tarokk* I—XXI. lapjain táncoló, vígaskodó *Kis Ember*-re és a *Tell Monda* romantikus Szabadságalleóriáira voltunk figyelemmel. Leírtuk a Szabadságkorszak jelképes kávéházi-kávés vonatkozású *Szójátékait* is.

Az egyes 18—20. századi pesti és budai Kávéházakat, illetőleg történetüket *politikai, társadalmi, irodalmi, művé-*

szeti, kereskedelmi és egyéb szerepük, színeződésük és társadalmi tagozódásuk súlya és jelentősége szerint, illetőleg multjoknak megfelelően tárgyaltuk. Ez az oka annak, hogy sok, a közelmultban megszűnt Kávéházzal igen behatóan foglalkoztunk, sok, máig élő, de ma már jelentéktelen Kiskávéházzá lett Kávéház multját új jelenüket meghaladó terjedelemben tárgyaltuk, de nem foglalkozhattunk azokkal az új polgári vagy nagyvilági Kávéházakkal, melyeknek semminemű Historiája nincsen lételükön és virágzásukon kívül. Sok máig élő Kávéháznak nagy multja van, ezzel tehát foglalkoztunk, tancos *Café Bar*-ra és nagyvilági *Boulevard Café*-vá, illetőleg nagyvilági-félvilági *Café Restaurant*-á vált jelenükről viszont említést sem tettünk.

Behatóan foglalkoztunk az 1789 és 1848 közé eső *Szabadságkorszak*, valamint a későbbi *Szabadságmozgalmak* pestbudai-budapesti kávéházi kiverődéseivel. Ennek megfelelően kimutatjuk az 1789 és 1848 közé eső európai, illetőleg francia-párizsi kiindulású *Szabadságkorszak* Párizsban is a legkifejezettebben kávéházi jelenségeinek pesti kávéházi hajtásait és megfelelősegeit a régi Pest ama Kávéházaiban, melyeket bizvást nevezhetünk *Szabadság-kávéházaknak*. Tanulmányunk az ezekhez fűződő nemzeti forradalmi vonatkozású politikátörténeti, társadalomtörténeti és szellemtörténeti jelenségek kávéházi helyszínrajzát adja meg, illetőleg a mindig és mindenben Kávéházakban felkészülő és Kávéházakban kirobbanó titkos vagy nyílt *Mozgalmak* történetét adja a 18. század végétől a legújabb időkig. Elsősorban a 18. század eleje párizsi kávéházi szellemi *Mozgalmait* ismertettük, vagyis az *Illuminatisme*, az *Encyklopédisme* és a *Forradalom* kávéházi előidői ismertetésével az Utópiára hajló, a Valóságtól elvonatkoztatott, a Kávéház zárt Szobalevegőjében kialakuló 18. századi Szobatudós, az *Homme de Cabinet*, a *Kávéházi Philosophus*, mint nemzeti forradalmi Népbarát lelkialkatát adva meg. E *Philosophus* — mint ezt Tanulmányunk bemutatja — az irodalmi *Sziget-utópiát*, a *Boldog Sziget*, a *Jobb Társadalom* csillogó irodalmi Képeit a *Kávéház* által adott városi *Intellectualisme* agyas *Cérebroalisme*-jében, a kávéházi Lámpások és Tükrök sugallórévítő hatásában és a Kávé és a Dohány akkor még új, tehát a mainál összemérhetetlenül erősebb *Alkaloida*-hatásai alatt álmódja el és mindezt a *Társadalmi Korhangulat*, a *Kávéház*

és a *Kávé* adta Révületből a Kávével lelkileg és idegileg át-
itatott Korszellem divatául jelentkező, keleties hangulatú
Kávészimbolikájá-ba és az ázsiai és amerikai francia Kávés-
szigetekhez — a Les Îles du Café-hoz fűződő *Kávészigetutópiák*ba
vetíti ki. Ezért neveztük a Philosophus-t, illetőleg a 18. századi
Gondolkozó Embert „Kávéházi Philosophus“-nak és a 18. szá-
zad társadalomkritikai Utópiairódmát *Kávéházi Utópiának*.

Mindezzel kapcsolatban bemutatjuk az 1789 és 1848 közé
eső Szabadságkorszak fülelt, sűritett, titkos-jelképes *Sza-
badságheraldikáját*, mely a társadalomkritikai *Vita*, az össze-
sűgő-összebűjő *Conspiratio*, a hajnalig tartó éjszakai *Beszéd*
helyét és ébrentartó italát, a *Kávéházat* és a *Kávét* helyezi
bele idevágó Szépirodalmiságába. Ennek megfelelően bemutatjuk,
hogyan szerepel a *Kávészimbolika* és a *Kávéházszimbolika*
az Utópiában, az Utópiás *Utazási Regényben*, a *Kávécégére-
ken*, illetőleg mindezek keletieskedő *Szabadságheraldikájában*,
a Kávéházak berendezésének keletieskedő Divatában, melyet
nemcsak iparművészeti Stílusformának, hanem a Korszak tár-
sadalomutópiás Vágyálmái, keletieskedő Szabadságálmái ki-
fejezési Formájának mutatunk be: a „*Boldog Néger*“-t az Iro-
dalomban, a Findsán, mint a Kávéház Portását és a „Szere-
cseny“-t, mint kávéházi Cégérnevet. Erről az Álomról meg-
mutatjuk, hogy azt a Társadalom Lelke álmodja el. Ebből a
szempontból nézzük végig a kínai Teásfindsákról az európai
— *Delft, Meissen, Sévres, Saint-Cloud, Wien, Holics* — Kávés-
findsákra átlépő „*Keleti Ember*“-nek, mint a porcellánra fes-
tett Décor állandó Figurine-jének társadalomutópiás-irodalmi
kicsapódását. A „*Kávéültetvényeken dolgozó Néger Rabszolga*“
szépirodalmi ábrázolásaiiban tehát a forradalmi Népbarátság
Szabadságésczményt alkotó jelenségeit mutatjuk meg, főleg az
1794-i haitii francia Kávéültetvényeken is kitört Négerlázá-
dásról szóló magyar Irodalmi jelenségekben. Ezért bőven fog-
lalkozunk az *Orientalisme* mindig Kávészimbolikában és Kávé-
házszimbolikában jelentkező formaváltozataival.

Bemutatjuk tehát a 18. századi kínaiaskodó *Chinoiserie*, a
japánoskodó *Japonisme*, az araboskodó *Arabisme*, a perzsál-
kodó *Persanisme*, a négerkedő *Négrisme*, a magyarkodó *Hon-
groisme* és a törököskodó *Turquisme* jelenségeit, mindezt a *Kávés-
szigetek* és a *Kávé* utópiás Szabadságromanticizmusa forradalmi
hangulatú társadalomlélektani megnyilatkozásaiul mutatva be

és mint társadalomlélektani, forradalomváró Szabadságszimbolikát, nemcsak mint az Élettől elvont irodalmi és iparművészeti Orientalisme-t szerepeltetve. Ezt a bemutatást végigvezetjük a *Szépirodalmi Orientalisme* irodalmi kicsapódásaiban, a francia Előképekben is, a magyar Utánaérzésekben is, végig a Kávével és a Kávéházzal foglalkozó keletieskedő 18. századi magyar „Illuminatus“ Utópiairodalmon, mely annyira telítve van Kávével, hogy valósággal Kávéillata van és úgy hat, mintha Kávével írta volna a Korszak, melyet nyugodtan *Kávékorszaknak* nevezhetünk. Magyar vonatkozásaiban mindent *Voltaire* Kávével végződő *Candide*-ja és *Montesquieu* hatalmas városellenes-kávéházellenes szatírás *Városregénye*, a *Lettres Persans* irodalmi kisugárzásának mutatjuk be.

A forradalomváró 18. századi Utópia elméleti-philosophusi tudós Kávéházainak leírása után a forradalmi *Café de Foy* szerepét vázoljuk fel, mely a kávéházi Asztalra 1789 július 13-án felugró *Camille Desmoulins* e gesztusa révén lett a stílusadója minden elkövetkező 19. századelei kávéházi Forradalomnak, a *Café de Foy* e „Nagy Jelenet“-ét másoló európai Forradalom-sorozatnak a pozsonyi *Kaffee Hollinger* és a pesti *Pillvax* zárójelenetéig. Leírjuk Szlavniczai Sándor István forradalomkori párisi szemlélődéseit a párisi *Palais Royal* forradalmi Kávéházaiban, ezek után a pesti *Diákság*, a *Jurátusság* és *Mesterlegénység* 1790 utáni, vagyis a budai Országgyűlés után utcai Demonstratiókban kicsapódó párisi eredőjű, a párisi forradalmi Nationalisme magyar-pesti kávéházi hatásait mutató tumultuózus verekedéseit ismertetjük. Bemutatjuk a forradalmi *Jacquérie*-t a párisi *Café de Foy* feletti *Café des Galeries*-ben és a pesti *Három Oszlop* Kávéházban, kávéházi Környezetében láttatjuk a pesti „forradalmi Intellectuel“-t, akit *Csokonai* „*Saeculumvégi módi Értelmes*“-nek nevez a pesti dunaparti *Grand Café*-ban. Leírjuk a Szabadságmozgalmak és az *Egyetem* Pestre történt helyezése után egykorúan keletkező új, kimutathatóan franciás *Diákkávéházakat*, a franciáskodó *Parisisme* és a Párisból érkező forradalomkori angolos *Litterary Dandy* megjelenését a pesti Kávéházban, az egykorú *Les Filles Anglaises*, vagyis az „Ánglus Lotyók“ megjelenését a pesti Nagyvilág és Félvilág dunaparti Kávéházfertályán, a kávéházi *Hídpromenade* zavartalan forradalmi sugdolózóhelyül való jelentkezését, a *Jeu national* nevű kávéházi Játék, vagyis a Pörgettyű,

a mai Yo-Yo őse forradalomkori megjelenését a pesti Kávéházban, a Kávé szerepeltetését a *bécsellenes magyar Város-pamphletben*, melyben a Kávé mint a gyűlölt Bécs *Bétsi Módija* jelentkezik. Böven tárgyaljuk a pesti *Jákobita Klúbosság*, vagyis a *Martinovits Összeesküvés* kávéházi jelenségeit, az ez ellen dolgozó, császári pénzen irányított kávéházi *Franc'-magonnérie*, a Szabadkőművesség megjelenését, a *Thugut és Metternich* Kancellárok által bevezetett kávéházi *Kémkedést*, az *Espionnage-t*, a Kávéházjogos pesti Városkapitányok: az olasz *Gottardi Ferenc* városi Senator és Nemes *Wittmaesser Mátyás* szerepét a pesti „Jákobitásság“ körül, mindezt mint a 18. századvégi verekedő, falusias-nemesi Mozgalomnak az 1830-as évek intellectuális-álmódózó-romantikus városi kávéházi Titkoságaiba való átmenetét tárjuk fel.

Foglalkozunk a német nemzeti forradalmi Diákság titkos *Burschenschaft*-jai — *Jena, Leipzig, Göttingen, Halle* — által a görögbarát *Philhellenismus* szellemében megszervezett *Griechische Legion*, illetőleg a görög Szabadságharc pesti diákkávéházi jelenségeivel, bemutatjuk az 1830-i *Lengyel Felkelés* és a pesti *Nagy Kolera* idején lezajló pesti kávéházi *Diákvargások*, a súlyos kimenetelű kávéházi verekedéseket a *Színház Kávéház* és a *Német Színház* körül, a *Charlotte von Hagn* pesti színházi fellépte körüli kávéházi Scandalumok nemzeti hátsóterét, az olaszbarát és lengyelbarát kávéházi mozgalmakat a *Fehér Hájó* Vendégfogadó Kávéházában, az ezekre vonatkozó Kémjelentéseket és a Naplóirodalmat.

Böven foglalkozunk a pesti *Avant-Mars* vagyis a *Martius-elő*, azaz a *Vormärz* kizárólagosan kávéházi veretű *Szabadságromanticizmusával* és *Szabadságlírásával*. Kimutatjuk a padovai *Café Pedrocchi*-ban és a velencei *Café Quadri*-ban, valamint a római *Café Greco*-ban megszervezkedő *La Giovane Italia* nevű nemzeti forradalmi Titkospáholy, a „Szénégetők“ Páholya, vagyis a *Carbonari* és az „Üstfoltozók“ Páholya, a *Calderaji* hatását a pesti Diákkávéházak Szabadságmozgalmaira, foglalkozunk az *Ifjú Magyarország* című titkos Páholy kérdésével, melyet *Metternich* a *Pillvax*-ban keresett. Bemutatjuk a párisi, később bruxellesi *Lengyel Bizottmány*, a *Comité polonais* szerepét az Austria ellen forduló lengyel, cseh, horvát, bécsi, pozsonyi és pesti kávéházi Ifjúmozgalmak „Ifjú Páholyai“-ra nézve, tehát bemutatjuk az olasz *La Giovane Italia*, a horvát

Omladeza Ilirska, a lengyel *Młoda Polska*, a cseh *Mladý Česky*, a bécsi *Jung Deutschland* és a pozsonyi és pesti *Ijű Magyarorszá*g titkos Páholy szövetségeit a bécsi *Kaffee Daum* és a *Kaffee Griensteidl*, valamint a pozsonyi *Kaffee Hollinger* közvetítésével. Mindezek hátsóterében bemutatjuk a spanyol *Cortezia* korai kávéházi mozgalmát a madridi *Café Lorenzonban*, a kávéházi *Pasquinade* és a forradalmi *Libelle*: a Gúnyirat, a *Gúnydal* és a *Fáklyásmenet*, valamint a pesti kávéházi *Charivari*, azaz Macskazene és a kávéház elõtti *Máglyagyújtás* forradalmi Stílusát az 1840-es évekre nézve.

Bemutatjuk a pesti Martius elõ forradalmi *Diákkávéházait*, ezek: az *A' Magyar Jurátushoz*, az *A' Török Tsászárhoz*, az *A' Philosophushoz*, a *Renaissance-hoz*, vagyis a *Pillvax*, illetõleg *Fillinger*, vagyis a késõbbi *Forradalmi Csarnok* és az *Az Arany Sas*. Bemutatjuk a párisi forradalmi Utópia baloldali, de Pesten minden nemzetköziséget elvesztõ *Communauté* ábrándjainak megjelenését a pesti *Pillvax*-ban, ezért foglalkozunk a *Babeufisme*, a *Buonarottisme*, a *Cabétisme* és a *Fouriérisme* eszméinek ismertetésével, ismertetjük a párisi forradalmi Eszmeszövetségek, a *Les Sociétés de Pensée* hatásait, a *Les Amis de Vertu*, — az „Erény Barátjai“ — és a *Les Amis du Peuple* — a „Nép Barátai“ — valamint a párisi *Charbonnerie* titkos Páholyaiból a *Marx* által megalkotott *Bund der Gerechten* és a *Bund der Verächteten* című, Mesterlegényekbõl alkotott Agitátorpáholyok mûködését a pesti Kávéházban, *Táncsics Mihály* idevágó agitáló szerepével kapcsolatban. Ezzel tisztázzuk az e kérdés körül a „Jobboldalról“ mutatkozó tájékozatlanságot és a „Baloldalról“ mutatkozó ferditést. Bemutatjuk a párisi *Café Tortoni*, a velencei *Café Quadri* és a padovai *Café Pedrocchi*, valamint a bécsi *Kaffe Daum* közvetlen lökõ szerepét a pesti Martius Idusa kávéházi kirobbanásában, a *hazafias pesti Kávésok* szerepét a Szabadságharc elõtt, alatt és után.

Szólunk a tragikusvégű pesti kávéházi Összeesküvésekrõl, melyek 1849 és 1862 között sorozatosan folytak le, kimutatjuk a pesti politikai Kávéházak szerepét a *Kiegyezés* elõidõiben, fõleg a *Kávéforrásban* a fiatal *Rákosi Jenõ* körül kialakuló új politikai Ujságírás vonatkozásaiban. Tárgyaljuk az *Októberi Diploma* kiadása, vagyis 1860 után fellobogó kávéházi *Diákzavargások* véres eseményeit az új *Fillinger Kávéházzal*, a *Kammon Kávéházzal* és a *Zrinyi Kávéházzal* kapcsolatban.

Szólunk az 1870-es és 1890-es évek oroszellenes, lengyelbarát és törökbarát Diákmozgalmairól, melyek a *Café Delicatesse*-ben zajlottak le. Szólunk a *Hentzi-szobor* Botránya, a *Kossuth Lajos* temetése körüli zavargások, a „*Jánszky Skandalum*“, a „*Chlopyi Skandalum*“, illetőleg az *Obstrukció* kávéházi jelenségeiről. Mindezekben a *pesti Diákság* nemzeti Mozgalmi kávéházi jelenségeit is, de az egyéb régi és új kávéházi „*Intellectuel*“ Mozgalmakat is feldolgozzuk. Minderre nézve megállapítjuk azt, hogy e Mozgalmak a *pesti Diákfertály* erős szellemi kivirágzást mutató *Diákkávéházaiban* csinálódnak, de a párisi „*Forradalmi Sarok*“, a *Coin de Révolution* helyi szerepét Pesten is megmutató *Tüntetési Négyszög*-ben, a régi Hatvani Utca vonalán és a *Hatvani Kapu* helyén, a Diákok és a Mesterlegények tüntetései „*Forradalmi Sarkán*“: a *Zrinyi Kávéház* előtt robban ki. Ez a pesti „*Forradalmi Sarok*“, bámulatos helytörténeti következetességgel a pesti *Oktobrizmus* 1918-i Forradalmáig, mely az egykori *Zrinyi Kávéház* helyén játszódott le az *Hôtel Astoria Kávéházában* és a *Kávéház* előtt. Ami azt jelenti, hogy a pesti nemzeti Mozgalmak szellemi előkészülése helyéül a régi pesti *Magyar Fertály* és a *Diákfertály* határszélén levő *Diákkávéházakat*, kirobbanási helyükül a belvárosi egyetemi *Diákváros* és a polgári *Külváros* határszélét jelöljük meg. Ezzel szellemtörténeti és helytörténeti kávéházfertályos egységbe fűzzük a pesti Szabadságmozgalmak másfélévszázados kávéháztörténetiséget, kimutatva, hogy a „*Kávéházi Forradalmi Sarok*“ Párisban is a *Külváros* és a *Belváros* határszélén, a „szellemi Szabadságkávéház“ viszont mindig a *Diákváros*-okban, az Egyetem tövéen van a 18. század végétől 1848-ig.

Pest-budai Kávéházaink *Szellemisége* a Kávéval és a Kávéházzal foglalkozó *Szépirodalomban* fejeződik ki az *Irodalmi Kávéház*-ban kialakuló *Kávéházi Irodalom* természetes jelenségéül, mert az Író a Kávéházat mint a maga természetes és valós Műhelykörnyezetét látja és írja meg. Ennek az Irodalmiságnak bemutatására megalkottuk a *Kávéházköltészet* fogalmát, annak Műfajait: a *Kávéházlírárt*, a *Kávéházregényt* és *Kávéházzsínművet* mint szépirodalmi *Nagyformát* írva körül, határozva meg és a 17. század közepétől egyenes folyamatosságban mutatva be. E kávéházköltészet „*Kisformát*“-ul a *Kávéházkarcolat* gazdag vonulatát tártuk fel a 18. század végétől kezdve. Mindezzel a pestbudai *Városköltészet* irodalomtörténeti *Petite*

histoire-ját kívántuk megalkotni az egyes Formák *formalörténeti-fejlesztörténeti* sorozatában. Az idevágó és a Formákat meg nem határozó korábbi kísérleteket nem vehettük kiindulópontunkul, tehát kávéházi területre szorított pestbudai-budapesti városköltésztörténeti-formatörténeti megállapításainkat a pestbudai-budapesti Városköltészet összefoglalása első módszeres megfogalmazásának óhajtjuk tekinteni. E formatörténeti bemutatásnál kiindulópontunk a 16—20. századi keleti kávéházi *Meddáhmesejáték* bemutatása volt: ebben látjuk az *Irodalmi Kávéház* keleti kezdeteit. Foglalkoztunk a *Meddáh Babák* által előadott *Meddáhregénnyel*, ebből vezettük le a déleurópai *Csavargóregényt*, a *Novela Picaresca*-t és későbbi formaváltozatait, melyek a Vendégfogadó, majd a Kávé és a Kávéház fokozatosan gazdagodó és színeződő 17. századi szerepeltetésével a *Kalandos Regény* formáin át a 18. századelei *Kávéházregényig* vezettek. Ezt mint a *Sikerregény*, a *Családregény* és a *Városregény* rokonságát állítjuk fel, kimutatva, hogy Pest erős Kávéháziságában ez mint úgyszólván kizárólagos Kávéházregény jelentkezik és a pestbudai Városregény egész területén előmlik. Bemutatjuk ennek európai előképeit: *Montesquieu*, *Dom Prévost*, *Le Sage*, *Balzac* és *Murger* Kávéházregényeit. Foglalkozunk a régi *Csárdaregény* és *Vendégfogadóregény* változataival és a *Rémregény* romanticizmuskori vonulatával. Bemutatjuk a *Kávéházsínművet* a régi olasz *Commedia a Sogetto* és *Goldoni* által megadott Előképeitől máig. Ismertetjük a Kávé és a Kávéház *Líráját*. Foglalkozunk a *Rousseauisme* és *Montesquieu* szellemétől kiinduló *Várospamphlet*-tel: ennek Formáját leírjuk és meghatározzuk, így nevezve a 18. századi *Városellenes-Kávéházellenes Szatírá*t. Leírjuk ennek *Nagyformáit* és lenépiesedő *Kisformáit*. Általában mindenütt a *Nagyforma* és a *Kisforma* gondolatát hangsúlyozzuk. Böven tárgyaljuk az *ujságirodalmi Kisirodalom*, a *Petite littérature* szokványos, a Város Életét pompásan kifejező *Kisformáit*: a *Tavaszi Kávéházkarcolat*, az „*Őszi Kávéházkarcolat*“, a „*Régi Kávéház*“, a „*Jó, öreg Kávé*“, az „*Öreg Pincér*“, a „*Pesti Polgár a Kávéházban*“ formáit. A „*Két Kávéházi Beszélgető*“ formáját az olasz *Pasquino e Marforio* régi Pasquinadeformájáig visszük vissza és a 18. század végétől kezdve mutatjuk be magyar jelenségeit. Figyelünk a francia ujság-irodalmi kávéházi Formák — a „*Le Chronique*“, az „*On*

dit . . .“ pestbudai kialakulására, írunk az *Ujságíró Kávéházról*.

Mindezt a rendkívül gazdag és tehetséges magyar Kávéház-költészet 17—19. századi sorozataiban mutatjuk be, mert ezekben él a Kávéház igazi Szelleme, kifejezőbben és a maga kávéházi Szellemiségében valósabban, mint a 17—19. századi levéltári adatokban. Az egykor élő Kávéházakat ez a gazdag pestbudai Kávéház-költészet teszi halhatatlanná, ebben élnek a Város régen elcsengett hangjai, évszázados vonulatában él a *Budapesti Ember*, a *Budai Ember* és a *Pesti Ember* — és látható az eltűnt régi Kávéházak 18—19. századi ablakán át. A pestbudai-budapesti Élet erkölcsének, szokásainak, viselkedésének — a pesti *Les moeurs, usages et coutume*-nek — ez a Kávéház-költészet a legelevenebb tükrözője, tehát ezzel foglalkoztunk a legbővebben. A régi *Pestbudai Embert* és az új *Budapesti Embert* a Költő és az Író írta meg, egyéb környezetben is bemutatta azt, de legvárosiasabb Életjelenségeiben bizonyára mint *Kávéházi Embert*-t mutatta be. Viszont Tanulmányunkban a régi *Pestbudai Ember*-ről és az új *Budapesti Ember*-ről szóló Városköltészetet és az ezt megörökítő Író legigazabban és legvalósabban bizonyára a régi *Pestbudai Költő* és az új *Budapesti Költő* legemberibb, legvárosibb és legpestbudaibb Műhelykörnyezetében, a Kávéház irodalmiságának önmagáról való *Műhelyköltészetében* : a Kávéház-költészetben mutattuk be. A Kávéház-költészetet joggal nevezhetjük a Kávéházban tanyázó „Irodalmi Céh“ önnönmaga *Műhelyköltészetének*, az új *Herbergdalnak*. Valamikor a Mesterlegények dicsőítették a *Herbergköltészetben* a Herberget. Az Írómesterek írólegénykoruk Herbergköltészetét írták meg Herbergjük, a Kávéház Költészetében. Ebben a Pestbudai-budapesti Ember mutatkozik meg. A Kávéházban : a régi és az új Város, a *Három Város* és az *Egy Város* valós Földszintjén, a városi Élet e nyüzsgő, hangos Sokadalma e „Vanity Fair“-jében, e „Hiúság Vásárában“, a „Mindenki“ egy Kispénzen, egy Findsa Kávényitvalévó demokratás *Salon*-jában, pesti *Agoráján*, *Fórumán*, *Piaczán*, a „Mindenki“ (a pesti „tout-le-Monde“, a pesti „Egész Világ“, a pesti *Jedermann*) utcáról nyíló *Parliament*-jében, minden tehetséges ifjú Irodalmak *Szabad Akadémiájá*-ban, a tehetséges Céhenkivüliek *Szabadcéhe Céhházában* : *Herbergájá*-ban, *Casinojában*, *Asylumá*-ban : éjjeli-nappali *Menházában*, *Otthoná*-

ban, a *Játék*, a *Muzsika*, az *Illuzió* e Meseházában, a *Szellem*, italos, dohányos, játékos, asszonyos Narkózisa eme Álomházában. A Kávéházban, melyet a Költők négyszáz éve neveznek a *Világosság Háza*, a *Szellem Háza*, a *Bölcsek Háza*, vagyis *Mekteh-i-Irfán* néven, mások *Mikláb Muharribim*, vagyis a *Lázadó Szellem Oskolája* néven, ismét mások a *Vesta Temploma*, az *Örök Világosság Háza*, az *Alvilági Apollón Temploma*, az *Elkárhozott Ördögösök Pitvara* avagy a *Hiúság Csárdája* néven. A *Budapesti Embert* és a *Pesti Ember-t* és a *Budai Ember-t* a Kávé Házában mutatjuk be, a Kávé mellett, melyet ugyancsak a Költők négyszáz éve neveznek a *Szellem Bora*, a *Bölcsek Teje*, *Fekete Abrak*, vagyis *Breuvage noir* és az *Értelmesekek Itala*, azaz *Boisson intellectuel* néven.

Azaz : Városunkat a Kávéházban mutattuk be úgy, ahogyan azt pestbudai Városköltészetünk legvárosibb és legpestbudaibb Műfaja, a Kávéházköltészet mutatja be. A Várost láttattuk meg a pestbudai Kávéházban, melyet városi Egyéniségében *Gvadányi József* gróf óta, 1788 óta ír meg a Kávéházköltészet. A Kávé mellett, melyet 1652 óta, *Zerinvári gróf Zrinyi Miklós* óta ír meg a magyar Irodalmiság, vagyis önmagát a Kávé Házaiba beleálmodó Kávélíránk.

Irodalmunk a 18. század vége óta él a Kávéházban, a Kávéház azóta él az Irókból, az Irók azóta születnek, élnek és halnak, emelkednek és süllyednek el, hangoskodnak és hallgatnak el a Kávéházban. Ezért él örökre a Kávéház az őt mindezért halálából megíró Irodalomban. A Kávé idestova háromszáz éve, a Kávéház kétszáz éve *Élmény*, *Téma* és *Szín* a magyar Iró számára, mióta *Zrinyi Miklós* gróf a *Szigeti Veszedelem*-ben megírta a siklósi Bég Kávéssátra gyönyörű jelenetét, illetőleg amióta *Zágoni nemes Mikes Kelemen* 1738 július 29-én Vidinben először írta le magyarul a török *Kávé Háné*-ből átvett *Kávéház* szót és ugyanekkor írta meg a legelső Kávéházi *Karcolatot*. Ez a Kávéházköltészet kezdete. Ragyogása — *Balzac* szavával élve *Grandeur*-je — a Világháború előtti évtizedre esik. A Város, a Kávéház, a Szellem, az Irodalom és a Kávéházköltészet egyidejűen-együtteműen élte a maga Virágját. Ugyanazt, amit ugyanígy élt meg a Város a Szabadságharc előtti *Martius*elő idején, melynek lendületes Szabadságszellemére a *Bach Korszak* árnyéka borult rá és az Irodalom csak egy sekélyes, érzelmeskedő, új, második „*Biedermeyer*“-ben élt. Ma halódik

a Város és halódik a Kávéház: a Kávéházköltészet meghalt. Megint egy új *Bach Korszak* Utópiája borul a Városra. A Kávéházköltészetéről a Historikus ír: a Költő már nem ír Kávéházköltészetet. A Historikus a Multba révül és a Kisköltő az „*egy-kori Budai Kiskávéház*“-ról ír új „*Biedermeyer Költészet*“-et, vagyis ő is a Multba révül. A História a Multba révülés: Narkózis a Jelen, vagyis az Élet ellen. Narkózis a „*Biedermeyer*“ is, melyet minden „*Bach Korszak*“ kitermel magából. A mindenkori „*Új Biedermeyer*“ jelenti a *Décadence*-ot a mindenkori Renaissance-ok *Grandeur*-je után a mindenkori „*Bach Korszakok*“ alatt, a Kávéházi Szellem mindenkori halódása idején.

A társadalmi *Décadence*-ok idején szabványos törvényszerűséggel jelentkezik az Antiurbanitás és a Kávéházellenesség, tehát az Urbanitás halódása egyivású jelenség a Kávéház és a Kávéházköltészet halódásával — írja e Tanulmány. „*A Lélek menekül*“ és az „*Elefántcsonttoronyba*“ vonul fel — írja *Babits* Mihály és *Kárpáti Aurél*. Az *Urbanitás a kávéházban él* — írja *Michelet* és írja *Zsolt Béla* is. A költő a Kávésfindsáwhoz menekül ma is, mint *Abbé Delisle* a 18. századvég Utópiája elől. Ma *Kosztolányi Dezső* szegezi az Egyéniséget a *Collectifité* ábrándjaival szemben: „*Kávén s dohányon henyélek, a szavam érem, melynek peremén királyi nevem: Én!*“ Ez a Ma Kávélírása.

A pestbudai Kávéházról szóló Irodalom egyéb formái közül foglalkoztunk a Pestbudán járó 18—19. századi utazók által írt *Utleírásokkal* is, de a Keleten és a Nyugaton utazó magyarok által írottakkal, az *Emlékiratirodalommal* és a *Naplóirodalommal* is. Kitértünk a 18—19. századi *Kávéházi Zene* kérdésére is, megkerestük a Kávét, Kávéházat a *Vándoranekdotonban* és az újkori városi *Chansonban*, foglalkoztunk a *Dohányzás* 17—19. századi kávéházi kapcsolataival, a *Cukorfőzést* is üző 18. századi olasz és francia *Vándorkávésokkal*, a *Raffatière*-ekkel. Foglalkoztunk a kávéházi *Berendezés* iparművészeti fejlődéstörténetével, a kereskedői *Casino dei Mercanti* és a Kávéház összefüggéseivel, a 18—19. századi *Kávéházi Itallokkal*, főleg a keleti *Sörbelfőző*, illetőleg Kávéfőző örmény fagyaltos *Dondurmágsi-k*, a keleti cukrossütő *Baljádsi-k*, az olasz jegesvizes *Acquajuolo-k*, a *Rozsólisfőző* olasz *Rossogliere-Kávésok* és a *Piperevizeket* keverő francia *Ecetfőző Mesterek*,

vagyis a Kávéssággal is foglalkozó *Maitres Vinaigriers* vonatkozásaiban. Érintettük a 17—18. századi londoni és párizsi Ujságlevélírók, a *Les Nouvellistes* kávéházi *Hirbörzéjét*, mint az Ujságírás és Kávéház kapcsolatainak kezdeteit, foglalkoztunk a 18. századi *Kávéscehek* által tisztelt céhi *Pátrónusszentekkel*, a Kávéslegények céhes szokásaival, valamint a *Kávésheberggel* és a *Kávésgildeházzal*.

Tanulmányunk minderre vonatkozólag eddig fel nem dolgozott, csak elenyésző kis részében ismeretes levéltári Forrásanyagra támaszkodik. Legközvetlenebb adatainkat a 18. századi pesti Kávésgilde, vagyis a *Pesti Polgári Kávéfőző Társaság*, a mai *Budapesti Kávésok Ipartestülete* céhtörténeti elődje egykori „*Becsületes Gildeládája*“ 18—19. századi *Gildeiratai* szolgáltatották. Ezek : az 1796 előtti, még laza szervezetű *pesti Kávésgilde* iratai, az 1796-ban megszervezkedő és *Pest Királyi Szabad Város Nemes Tanácsa* által elismert *Gilde iratai*, nevezetesen az 1796-i *Gildelevél*, vagyis a *Polgári Kávéfőzők Regulája*, az 1815-i *Kávéslegényregula*, az 1796-tól kezdődő *Prothocollumok*, vagyis a Kávésgilde „*Kántornapos*“, azaz évnegyedes *Gildenapjai Gildeüléseinek Prothocollumai*, a *Gildeládapénzekről* és a *Legénytestvérládában őrzött Ispotálygaras pénzeiről* szóló *Gildemesteri Sáfárkönyv*, a *Háztelekhez kötött Kávésuraságos Jogokról*, vagyis a nemesi és nagypolgári Kávésjogokról vezetett 18—19. századi *Jogkönyv*, a *Jogárendátorok Könyve*, valamint a 18—19. századi *Kávésjogokról* szóló egyes *Gildelevelek*.

Gazdag anyagot szolgáltatott a *Székesfővárosi Levéltár*, illetőleg *Pest* és *Buda Királyi Szabad Városok* egykori *Levéltára*, főleg az egyes Kávéházak 18—19. századi *Inventariumaira*, az egyes Kávésok *Testamentumaira*, az 1824-i *Céhtervezetre* és a Kávésjogok 1824-i rendezésére nézve. A *Pesti Királyi Szépitő Bizottmánynak* a *Székesfővárosi Levéltárban* őrzött iratai számos új Kávéház alaprajzi terveit adták a 19. század első éveitől kezdve.

1780 és 1790 között, vagyis *II. József Császár*, azaz a *Josephinismus* éveiben *Pest Vármegye* intézte *Pest* és *Buda* dolgait, így tehát *Pest Vármegye Levéltárában* találtuk meg a tizesztendős időszak szempontunkból legértékesebb adatait. Ezek közé tartoznak a *budai Egyetem* Pestre történt áthelyezésekor az *Egyetemre* való hivatkozással létesített új pesti *Diák-kávéházak Kávésjogai* adományozására vonatkozó iratok, a

Pestet előzőnlő *nemzetközi Kalandorok*, illetőleg a hamis Pharo-bankosok és egyéb Kártyások ellen indított olyan Perek, melyeket Nemesemberek indítottak meg, valamint a Játékosok közötti Nemesemberek elleni Perek. Ezekből pontosan kiviláglik, hogy a 18. századvégi Pest *Idegenforgalma* főleg a hangzatos és hamis olasz nemesi nevekkal ideérkező játékos Kalandosok özönléséből áll, akik főleg azért özönítik el Pestet, Budát és Óbudát, mert itt öt egymástól független területi Joghatóság illetékessége között bujkálhatnak. Ezek: a *pesti Városkapitánya*, a *budai Városkapitánya*, az *óbudai Koronauradalom* alá tartozó Zsidóbíró és az óbudai Keresztény Mezőváros Mezőbírája, a *Nemes Vármegye* és a pallosjogos *Egyetemi Törvényszék*. A 18. századvégi Pest hallatlanul züllött városi Közerkölcseit ez az öt Jurisdiction is okozta, ami a 18. századvégi pesti kávéházi *Pharobankok* és a Kávéházakkal és a Színházzal kapcsolatos *Játékosház* Pharobankjára vonatkozó, a Vármegyei Törvényszék előtt folytatott Perekből világlik ki. Ugyanezek az iratok mutatják a *Francia Háború*, a *Napoleoni Háborúk*, az 1809-i utolsó *Nemesi Insurrectio* és a császári orosz *Armada* pesti átvonulása idején elburjánzó kávéházi Pharobank körüli erkölcsi leromlást, egyes magas személyiségek olyan belevonódása kapcsolatában, melyek a 18. századvégi Pest életét a párizsi *Régence* és *Rococo* bomlott, „századvégi“ erkölcséhez igen közelállónak mutatják meg. A vármegyei iratokból tisztázható a pesti *Német Színházzal* kortörténeti-erkölcsörténeti párhuzamosságban működő színházi *Pharobank* szerepe is, melyeknek Bankosai maguk a Kalandos, jött-ment színházi Impresariók. Ez olyan *Ménage en Trois*-t, olyan erkölcsörténeti-városművelődéstörténeti háromszöget mutat, melyben a pesti *Német Színház*, a világhírű pesti *Márványos Kávéház* és a pesti *Pharobank* a Kávéház fölött a *Kemnitzner Házban* a színházi Impresario kezén is van.

Ugyancsak a vármegyei iratok az 1790-től 1848-ig terjedő időkre vonatkozólag értékes kávéházi adatokat szolgáltatnak az 1790-i *Budai Országgyűlés* után a francia forradalmi Nationalisme pesti szellemtörténeti kisugárzásaiul jelentkező nemesi Ifjúmozgalom pesti kávéházi jelenségeit illetően. Ezeknek arányát mutatja az is, hogy az 1800-as évek elején már arról volt szó, hogy a már-már forradalmi arányokat öltő Zavargások miatt az Egyetemet Péstről Vácre helyezik át. A nemesszármazású Jurátusok, egyetemi Diákok és Mesterlegények szer-

vezett kávéházi Demonstratióik alkalmával 1790-től kezdve számtalanszor ütköznek össze a Hatóságokkal. A Városkapitányság nem léphet fel a Nemesifjak ellen, a nemesi ügyeket a Vármegyéhez teszi át, mely atyai, pátriarkális megértője az Ifjúmozgalmaknak. A magyar *Nyelv* és a magyar *Viselet* érdekében folyó, láthatóan szervezett kávéházi verekedések az 1830-tól kezdődően elszellemiesedő Kávéházi Szabadságpáhollyok franciás-olaszos veretű titkos városias, Intellectuel, mozgalmainak, a pesti Martiuselő Szabadságromanticizmusának nyílt, jurátusos-mesterlegényes, kardlapos-fütykösös, falusias-vidékiek előidőit alkotják.

A pestvármegyei iratok által az 1790-től 1830-ig tartó verekedő kávéházi „Randallérozás“-ra — ez a szó a Botozást jelentő olasz *Randello*-ból lett — valamint az 1830-tól 1848-ig tartó kávéházi szellemi Ifjúmozgalomra, valamint a fiatalos kávéházi Dorbézolásokra és éjjeli Scandalumokra vonatkozó adatokat a pesti *Egyetemi Törvénytörés* irodalmilag közölt Diákperci, de elsősorban a volt bécsi *Geheim Polizey Archiv* felbecsülhetetlen értékű titkos iratai szolgáltatották. A *Párizsban*, majd *Bruxellesben* székelő titkos *Comité Polonais* által 1830 és 1848 között irányított itáliai, bécsi, lengyel, pozsonyi és pesti magyar kávéházi titkos mozgalmakra vonatkozó kávéházi Kémjelentéseket *Tábori Kornél* úr másolta le és mentette így meg a bécsi *Justizpalast*-ban 1927 július 27-én történt — sokak által szándékosnak mondott — tűzvész előtti években. Adatait szívesen bocsátotta rendelkezésünkre.

A *Thugut* és *Metternich* Kancellárok idején az 1790-es évek elejétől kezdve a kávéházi Diákmozgalmak és Mesterlegénymozgalmak ellen a *Budai Helytartótanács* által kiadatott Kegyes Intézkedéseket a Székesfővárosi Levéltárban levő Leiratokból dolgoztuk fel. Ugyanitt gyűjtöttük össze a *Helytartótanács* által leküldött egyéb kávéházi vonatkozású anyagot is, miáltal az *Országos Levéltárban* végzendő kutatás leegyszerűsödött.

A bécsi és pesti Kávészó kézmivességtörténeti kapcsolataira nézve tanulmányoztuk a bécsi *Städtisches Museum* gyűjteményét és a bécsi *Kaffeisieder Gremium* teljes szövegben kiadott *Gilde-Briefjeit* is. Értékes anyagot adott az *óbudai Zsidó Község* újonnan rendezett Levéltára, valamint a *Pesti Görög Kereskedők Kompániája*, illetőleg a pesti *Görög Egyház Levéltára* is. A *Martinovics Per* kávéházi vonatkozású adatait

Sándor Leopold Főhercegnádor titkos Levéltárának a *Magyar Történelmi Társulat* által kiadott Okmánytára, a 17. századi budai Kávékereskedelemre vonatkozó adatokat az *Esterházy-család* Levéltára török iratainak kiadása adta. A *K. K. Geheim-Polizey Archiv* titkos kémiratait a *Metternich* Kancellár által iratott, külföldön megjelentetett magyar-olasz és lengyelelles irodalmi Pamphletek egészítették ki.

Az *Obstrukció* ideje titkos kávéházi Mozgalmaira nézve *Kovács-Karap Ferenc* volt országgyűlési képviselő úr, a Világháború előtti lengyelbarát kávéházi Diákmozgalmakra, valamint a *Legijon Polsky* megalakulására nézve *Miklóssy Leó Ferdinánd* úr, a régi tabáni rác Kávéházakra nézve az azóta elhunyt *Jovan Badljevinác* úr, „az utolsó tabáni Rác Polgár” adott felvilágosításokat. A budapesti Kávesség az idén pátriárk korban elhunyt *Nesztora, Holstein Zsigmond* úr régi emlékeit mondotta tollba munkánk számára. Ugyanígy gyűjtöttük össze a régi *Newyork Kávéház* volt Kávésának, az azóta elhunyt *Harsányi Adolf* úrnak kávéházi emlékeit is. Az 1880-as évek újságírói életére *Markó Károly, Sziklay János, Balogh Pál és Viráagh J. Béla* urak, mint a régi pesti Újságírás mai *Nesztorai*, a Diákság egykorú életére *Zemerei Csernitzky Gyula* és *Diettrich Lajos* urak adtak érdekes adatokat. *Auguste de Crouy Chanel* Herceg, a torinói magyar Trónkövetelő politikai Emissariusai által is szított, az 1860-as években megjelenő pesti kávéházi Összeesküvésekre vonatkozó egyes adatokra nézve a *Crouy Chanel* grófi család, illetőleg *Crouy Chanel István* gróf úr Levéltára adatait használtuk fel. Feldolgoztuk a *Dörschug* Kávéscsalád Családkrónikáját is. A régi Pestre és Budára vonatkozó kisfiús emlékeink az 1890-es évek legelejéig, a Kávéházakra Diákkorunk kezdetéig, 1900-ig nyúlnak vissza. 1908 óta, Diákkorunk óta benne élünk a Világháború előtti Budapest kávéházi irodalmi életének úgyszólván minden árnyalású Coderiájában. A *londoni, párizsi, bécsi, berlini, krakkói, prágai, velencei, római, milánói, padovai* és *isztambóli* Kávéházakat utazásaink, az orosz-lengyelöldi és balkáni Kávéházakat a Világháború alatti katonáskodásunk személyes emlékeiből ismerjük, így tehát szempontjaink alá a személyes Emlék és Élmény is valós alapot adott.

Kutatásaink során gazdag *levéltári*, valamint régi *újság-irodalmi, szépirodalmi* és *krónikairrodalmi* Forrásanyagra tá-

maszkodhattunk, viszont semminemű olyan pestbudai kávéházi vonatkozású tudományos *Petit histoire*-t nem találtunk, ami bármiben is pestbudai kávéháztörténeti vonatkozású várostörténeti, társadalomtörténeti, szokástörténeti, irodalomtörténeti, kézművességtörténeti és céhtörténeti irodalmi előzményt, illetőleg kiindulópontot jelenthetett volna kávéháztörténeti szempontunk számára. Ezeket tehát — Módszerünkkel együtt — magunknak kellett megteremtünk. Szellemtörténeti tudományosságunk a városi Kávéházat, melyhez 18—19. századi városi Szellemisségünk fejlődéstörténetének legjelentősebb tényei kötődnek, nem vette tudomásul, vagyis éppen azt nem, ami sajátképpen tárgyát alkotja: 18—19. századi pesti városi Szellemi Mozgalmainkat. Ezek, mint általában a 18—19. századi európai Szabadságmozgalmak, a városi Élet legvárosibb, legnyilvánosabb és legszemlembb közhelyén, a Kávéházban suttognak, ábrándoznak, titkoskodnak, zajlanak le és robbannak ki. Társadalomkritikai Eszméiket az Irodalmi Kávéházban tanyázó korszerű Kávéházi Irodalom írja meg olyan Szabadságirodalomul, mely valójában e Mozgalom hírverő kellese: szépirodalmi Réclame-ja és Propagandája, a forradalmi-irodalmi Szabadságkávéház saját külön Műhelyköltészete arról, amit a Műhely termel, vagyis a Szabadságról, azaz önmagáról. Felvilágosodottság, Népbarátság, Utópia, a Népjogok elmélete, Szabadságromanticizmus, Forradalom, Szabadságköltészet, Szabadságlíra, Avant-mars, Vormärz, Martiuselő, vagyis a Szabadságkorszak Szellemisségének egész története a 18. század legelejétől, a *Café Procope*-tól a *Café de Foy*-ig, 1715-től 1789-ig egyet jelentenek: Kávéházat. Ugyanez áll az 1830-tól 1848-ig terjedő korszakra is. Ennek uralkodó Kávéháziságát a nyugateurópai Szellemi Mozgalmak történetírása, illetőleg az európai Szellemtörténetírás nagyvonalúan dolgozta fel, ezzel szemben magyar Szellemtörténetírásunk a pesti társadalmi Mozgalmak nyomán jelentkező 18—19. századi pesti Szabadságirodalmat sem városi jelenségnek, sem a Kávéházhoz kötöttnek nem tudta meglátni, legfőbb hiányossága tehát abban ütközik ki, hogy a Városiaság látására való készség és ennek láttatására való hajlamoság hiányzik belőle, vagyis hogy a szóbanlevő Korszak Irodalmiságát csak annak Könyvszerúségében, de nem városi-utcai-népmozgalmi Valószerúségében látja és láttatja. Szellemtörté-

netírásunk veretes „Szobatudomány“, azaz „Könyvtudomány“, mely a „Szellemtörténet“ szóban rejlő „Szellemisség“ szóvarázslatának igézete alatt is eltávolodik a Valóságtól. A Szabadságkorszak Mozgalmaiban nem látja meg a 19. századi pesti városi Tömegeket, melyek a pesti Szabadságromanticizmus által termelt pesti-városi Szabadságlírárt a pesti Kávéházban olvassák el, arról a pesti Kávéházban vitatkoznak, a pesti kávéházi Szabadságköltő szavait a pesti Kávéházban hallják a pesti kávéházi Billiárdról, mint pesti Szabadság-szószeletről, ezután a pesti Kávéházból lépnek ki a Kávéház előtti pesti Barricade-ra, hogy ott véres, puskaporfüstös pesti Valósággá váltsák a pesti Álmodót, melyet a párizsi *Café Procope* és a *Café Régence*, a madridi *Café Lorenzon*, a milánói *Café del Duomo*, a velencei *Café Quadri*, a bécsi *Kaffee Griensteidl*, a pozsonyi *Kaffee Hollinger* és a pesti *Pillvax*, *Arany Sas*, *Török Császár* és *A' Philosophus* álmodott el a Kávéházhoz kötött Szellemtörténetiség másfélszázados ama sorozatán, melynek valóban Szellemtörténet és Kávéház-történet a neve.

A Kávéház a Várost jelenti és a Város a Kávéházat jelenti a 18. század eleje óta: bizonyára hangosabban, közönségesebben és kevésbé elvontan-fenkölten, mint a Városi Műveltség, az Urbanitás más városi Intézménye, például az *Akadémia*, de bizonyára közvetlenebbül, valóságserűbben, földiebben, emberiebben. A Kávéház által jelentett Urbanitás a „Mindenkinek“ Városiassága, a Polgáré, aki a Város földszintjén, a Földön él. Az *Akadémia* csak a „*Negyven Tudósok*“-at jelenti, akik a Parnassus magasában lebegnek a Világ fölött, a Föld fölött, a Város fölött: a Kávéház fölött, melyet tudomásul sem vesznek. A Város fölött, mely tudomásul sem veszi őket, mikor a Kávéházból a Barricade-ra vonul ki 1789 és 1848 között oly sokszor és mindenütt, ezáltal olyan kávéházi Szellemtörténetiséget termelve, melynek a „*Negyvenek*“ sem Szelleme, sem Történetiségét, sem Városiasságát, sem Kávéháziságát meg nem értik, miért is utóbb minderről olyan Szellemtörténetet írnak, melyből a Város: a Valóság hiányozván, a Szellem is hiányzik abból és csak az van benne, ami mind-ebből halott Könyvvé hervadt.

Szellemtörténetírásunkból tehát hiányzik a *Kávéház Szelleme*, a *L'Esprit du Café*-nak ismerete, az, ami a Város szellemét, az Urbanitást jelenti. Várostörténetírásunkból vi-

szont a Városiasság, az Urbanitás tudata hiányzik. Ezért nem alakult ki a Város életét láttató igazi Várostörténetírás azokból a tiszteletreméltó, régivágású kezdetekből, melyeknek alapjait Salamon Ferenc és Rómer Flóris vetették meg. Várostörténeti irodalmunkból tehát éppen az hiányzik, ami — ha benne volna — azt városivá, azaz várostörténetivé tenné. Várostörténetírásunk nem úgy jár el, mint a francia, olasz, angol, német és bécsi várostörténeti *Petit histoire*, mely előbb néz szét az élő Városban és csak azután keresi meg a Város élő tünetei multját a Levéltárban. A párisi, velencei és bécsi várostörténeti Irodalom már a 18. században megírta az egykorú „*Utcai Hangokat*“, a „*Kiabáló Árusok*“ hangjait, az Utca Kézmivességét a „*Cris de Paris*“-t, a „*Cri di Venezia*“-t, a „*Wiener Kauf-ruf*“-ot: az utcai vándorló Kávését is. Az igazi *Petite histoire* a Valóságból fordul vissza a Levéltárba. Ez a várostörténeti Nagyszemlélet, a *Grande vue*, melynek van Stílusa, azaz Urbanité-ja. A várostörténeti Kiszemlélet látóköre a Levéltár pora, melyből nem lát ki a Városba. Nincs Stílusa, nem városi, mert nincs Urbanitása. Ez a *Petite vue* és ez az oka annak, hogy míg a nagy nyugati Metropolisok várostörténeti Kistörténetírása, *Petite histoire*-ja a *Grande vue*, a Nagyszemlélet szögéből látja Várostörténete legkisebb területét is, mert egyseges, átfogó Urbanitást kifejező szemléletben dolgozza fel a városi *Szokások*, a várostáji és mesterségbeli *Osztálynyelv*, vagyis az *Argot*, a *Céhek*, az *utcai Élet*, vagyis a *Cri*, a *Városkép*, a *Városfertályok*, a régi *Nemzetiségi Fertályok*, a régi *Kézmivesfertályok*, a *nemzetiségi Vándormivességek*, a *Városköltészet*, a városi *Társadalmi Mozgalmak* és a városi *Diákság* történetét, — mindegyiket külön városi *Petite histoire* keretében — addig minderre nézve a régi Pest, Buda és Óbuda főleg újkori Várostörténetére nézve még csak egyszerű kísérletek sem történtek.

Szellemtörténeti és irodalomtörténeti Irodalmunk is ezért látja és láttatja Városunk legszínesebb Korszakának, a 18—19. századi Szabadságkorszaknak szellemi *Életét* a városi Valóságtól, az Utcától, a Kávéháztól, tehát magától a Várostól, a Szellemi Élet és az Író valós Műhelykörnyezetétől, a 18—19. századi irodalmi Kávéházban kifejeződő Városiasságtól elvonatkoztatott, elszakított, levegőtől és élettől üres, földietlen-valóságatlan formai és eszmei magasságokban, vagyis *csak*

a Könyv, az Irodalom egyoldalú, túltengően irodalmi-irodalomtörténeti látásában és láttatásában. Ez Városunk szellemi életét csak mint Könyvet: csak mint Irodalmat látja. Ez a régi-vágású Kisszemlélet Városunk szellemi életét nem a városi Élet, az Urbanitás emberies teljességének néha túlhangos, túl-emberies, túlpolgári, de mindig valós emberi és főleg városi Földszintjén, a Kávéházban szemléli, ahol az Író e Városban a 18. század vége óta ül, él és alkotja meg azt, ami a Szellemtörténetírás anyaga, köre, tárgya. *Gvadányi, Csokonai, Petőfi, Vörösmarty, Munkácsy, Jókai, Mikszáth, Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc és Ady* a Kávéházban — ez éppen olyan ismeretlen a szóbanlevő Kisszemlélet szemében, mint a 18. századvégi pesti *Jákobitaság* a pesti Kávéházban, a Bécsből a Politika által irányított *Szabadkömivesség* a pesti Kávéházban, a pesti *Diákmozgalmak* 18. századvégi, francia forradalmi, kávéházi veretű és kávéházi előképű, pesti városi nemzeti forradalmi Nationalizmusának lendületes verekedései a pesti Kávéházban, mint a pesti Szabadságromanticizmus, a pesti Szabadságköltészet, a pesti Martiuselő, a Martiusi Forradalom, a városi Népieskedés városi irodalmi és társadalmi Divata, vagyis *Népiesköltszet*, valamint a nemzeti forradalmi Parisisme a Kávéházban. A szóbanlevő Kisszemlélet szemében ez éppen olyan ismeretlen, mint maga az Irodalmi Kávéház és annak 18—19. századi pesti városi Szellemtörténetisége. Ugyanolyan ismeretlen, mint a rendkívül gazdag és régi európai kávéháztörténeti, városszellemtörténeti *Petite histoire* maga.

Mindez annál feltűnőbb hiányosság, mert a szóbanlevő Kisszemlélettel szemben az európai Várostörténetírás városi szellemtörténeti és városi irodalomtörténeti Nagyszemlélete, a várostörténeti *Petite histoire*-nak a Kisformában is széleslátókörű és magas nézőpontú *Grande vue*-je már régen a Kávéházban látta és láttatta meg a maga ragyogó városi Urbanitása személyeit és jelenségeit. Kávéházban láttatta meg *Páris, Milano, Velence, London, Bécs* városi Szellemisségét: a saját maga Városszellemtörténetiségét kitevő szellemi *Párisiasságot*, szellemi *Velenceiséget*, szellemi *Bécsiességet* mint „*Kávéházi Párist*“, mint „*Kávéházi Velencét*“, mint „*Kávéházi Bécsét*“ mutatta be, azaz *Páris, Milano, Velence, Bécs* Urbanitásának Kávéháziságát tárta fel ragyogó látással és tényes alapossággal. Ezt a bemutatást a francia, olasz és bécsi Tudományosság

végezte el. Városunk szellemiségét — és ez hervadhatatlan érdeme — az újságirodalmi Essay fedezte fel, látta meg, érezte meg és írta meg a Tudomány helyett. Míg a nyugateurópai Tudományosság nemzedékek óta foglalkozik a Városiasság kávéházi kiverődéseivel és mint igazi Grand-seigneur nem félti tudományos Prestige-ét attól, hogy *Rothley* Lordja, *Macaulay* Nagyszemlélete módjára ereszkedjen le a Valósághoz, az irodalmi Kávéház történetéhez, hogy azon keresztül írjon Szellemtörténetet: addig a mi kisszemléletű Szellemtörténetírásunk mint rátarti és Tudorkalpagja Auctoritását féltő Kispolgár tekint le egyoldalú irodalmi Szemlélete Elefántcsonttornya magasságából a Városra és az Életre. Abból az elvont magasságból, melyből az emelkedett és mégis oly valósan látó európai Szellemtörténetírás már régen leszállott a Földszintre, a Városiasság *Macaulay* és *Michelet* által megmutatott 17—18. századi londoni és párisi Irodalmi Kávéházába, melyekről ők mutatták meg, hogy ezek voltak a két Város szellemiségének hordozói. Azé a szellemisége, melyről ők — *Macaulay* és *Michelet* — írtak.

Az európai kávéháztörténeti *Petite histoire* ugyanis már régen kávéházi környezetben mutatta meg a párisi felvilágosított *Illuminatisme*-t, a *Rousseauisme*-t, a *Társadalomkritika* és az *Utópiaköltészet*, a német *Freydenkerey* és az *Aufklärismus* vagy a bécsi *Freyheitslyrik* korszerű jelenségeit. Ez az európai Szemlélet már régen leszállította az Irodalmat és az Irót a régivágású, túlzott, egyoldalú irodalomtörténeti és rétoroskodó-esztétáskodó Szempont művészi-parnassusi magasaiból a Valóságba, a Városba, a Városiasság valós Földszintjére: az irodalmi Kávéházba. *Macaulay* *John Dryden*-t a londoni 17. század végi *Garraway's Coffehouse*-ban és a *Bill's Coffehouse*-ban, *Michelet* *Le Sage*-ot, *Montesquieu*-t, *Buffon*-t, *Grimm*-et, *Diderot*-t és *Voltaire*-t a *Café Régence*-ban és a *Café Procope*-ban mutatta be. *Petőfit* nem a céhbéli régi Irodalomtörténet mutatta be valós, kávéházi-városi Műhelykörnyezetében, hanem az Iró, az Újságíró és a Költő: *Hatvany* Lajos báró (*Feleségek felesége*), *Mikes* Lajos (*Szendrey Júlia*) és *Harsányi* Zsolt (*Az Űstökös*), ami szentségtörésnek látszott az Irodalom égi-légi-eszményi Fenségével szemben.

Az európai kávéháztörténeti *Petite histoire* emberibbé tette az Irodalmat és az Irót azzal, hogy a Szobor és a Parnassus

irodalomtörténeti talapzatáról és magasságából a Kávéházasztala mellett mutatta meg, ott, ahol az valóban ült, élt, írt, beszélt, álmódott és élő szavával hatott, vagyis azt csinálta meg, amiből a Szellem lett, melynek Történetével az az Irodalomtörténet foglalkozik, melynek kötelessége, hogy az Irodalmat ne csak mint Könyvet, egy „*Félisten*“, egy „*Genius*“, vagyis egy földietlen Chimaera álma, hanem mint egy valós földi Ember alkotását mutassa meg. Ezzel szemben romantikus látású szellemtörténetírói és irodalomtörténeti Kisszemléletünk a „fától nem látta meg az erdőt“: a Kávéházat nem látta meg az Irodalom áhitatos szemléletében, mert kispolgári Kisszemlélete a Kávéházat plebejusi valaminek nézte. Ez a Kisszemlélet nem látta meg a Korszakot, mely a korszerű Kávéházban, a Korszak városi Nyilvánosságának e legvárosibb Helyén álmodozott, epedett, suttogott, rajongott, zajongott, írt, vitázott, szónokolt és harsogott, nem látta a Korszakot, melynek minden kávéházi lélekzétvételére *Thugut* és *Metternich* Kancellárok ezernyi kávéházi kémje — a *Mouchard*, az *Espione*, a *Confident*, a *Naderer*, a *Besúgó*, a *Dénonceur*, a *Beugrató*, vagyis az *Agent provocateur*, a *Barbet*, vagyis a „Hírhozó eb“, azaz a *Spitzhund*, vagyis a *Spitz'l* figyelt. A szóbanlevő egyszerű Kisszemléletből nem a Korszak hatalmas arányú Kávéháziságának képe domborodik ki, csak e szemlélet lapossága látszik meg abból, mely legragyogóbban városi és magyar szellemi Mozgalmunkat, a Szabadságkorszakot nem tudta annak megmutatni, ami az valóban volt: elsősorban a Kávéházban kiverődött városi jelenségnek. A Korszakot romantikus Talapzatra állította és az Irodalom lábára magasító Színpadi Kolhurnust húzott, hogy azt a Valóság fölébe emelje. A Korszak talapzata azonban — melyen állott — a Valóságban a Kávéház Földszintjére helyezett *Billiárdasztal* volt, erről mint *Szószekről* a Kávéház előtt felhányt *Barricade*-ra, majd a Kávéház mögött az egész Korszak alatt ott meredező császári Bitófa *zsámolyára* hágott fel *Padovától Krakkóig*, *Prágától Bécsig*, *Bresciától Aradig*, *Milanotól Kolozsvárig* és *Pestig* mindenütt.

Ez a Valóság. Viszont abból a tényből, hogy a szóbanlevő egyszerű irodalomtörténeti-szellemtörténeti Szemlélet a Szabadságkorszak szellemét csak az Irodalomban és nem magában a Kávéházban látja meg, melynek nevét sem írja le: bár

azt a következtetést vonhatná le, hogy 1789 és 1849 között Kávéház nem is volt Európában, illetőleg Pesten, sőt egyáltalában nem is volt Kávéház, csak az Irodalom írta azt, úgy mint a Szabadságlírat. A Kisszemlélet ugyanis kávéház-talanítja a Korszakot: a Szellemet és annak Szellemtörténetét csakúgy mint az Irodalmat és annak Irodalomtörténetét, mert tiszteletreméltó egyszerűségében azt hiszi, hogy ezáltal az szellemibb és irodalmibb lesz, mint amilyen. Az Irodalmon erőszakot követ el, eltépi a Valóságtól, a Kávéháztól, a Kávéház előtti Utcától, a Barricade helyétől, ettől a Kávével, Tintával és Vérrel öntözött, a Kávéházi Lámpással, mint éjszakai Napsugárral megvilágított és süttetett városi Humusztól, melyben, a városi utcai Kövezet e televényében a Szabadság Rózsái serkedtek ki. E Kisszemlélet elhiszi a Szabadságlíra városi-kávéházi Költészetének azt a kávéházi föllengzősségű romantos-epedő-rajongó, intellectuális Képet, hogy a „*Szabadság a Nemő Csókjából, a Génusz Ihletéből*“ fakadt és elhiszi a városi-kávéházi Műnépieskedés által a Kávéházban írt másik szépirodalmi Képet, hogy a „*Szabadság olyan népies-falusi Virágocska, mely a Falun fakad*“. A szóbanlevő Kisszemlélet nem látja, hogy a Szabadságot is, a Népiességet is a pesti Kávéház, illetőleg a Város álmodja, írja és verekszi ki a Falu számára. A szóbanlevő Kisszemlélet a Korszellemet a *Génie de temps*-t tehát nem a városi Kávéházi Szellemben, a L'Esprit du Café-ban keresi, hanem az Irodalomban, mely ha nem is a Kávéházban fakadt, de ott volt a lehangosabb, azok között, akik ezt ezen az Irodalmon keresztül fejezték ki a Korszellemet. A szóbanlevő akadémikus Kisszemlélet lenézi és nem veszi tudomásul a Kávéházat, noha Abbé *Massieu*, a Sorbonne Professora, Philologus és Akadémikus 1715-ben megírta *Carmen Caffaeum*-ában, hogy a párisi *Montparnasse* alján levő tudós Kávéházak a Szellem Parnassusai.

Mindeme Kisszemlélettel szemben ott áll a gazdag és előkelő nézőpontú európai kávéháztörténeti Monográfia, mely mint a 18—19. század Szellemiségét, a *Le Grand Siècle*-t, a *Grande Génération*-t, a „*das litterarische Jahrhundert*“-ct látató, a Szellem történetét a Kávéház ablakainak szűkossége ellenére teljességben, „*en plénitude*“ szemléltető nézőpont foglalkozik a Kávéházzal. A Függelékünkben közölt Bibliográfiából csak a legfontosabbakat emelve ki említjük meg,

hogy a 17. századvég nagy francia Orientálistája, Abbé Antoine Galland, aki a Kávé keleti kezdeteiről szóló Mendemondát tartalmazó 15. századvégi arabs Tekercset a *Bibliothèque Royale*-ban elhelyezte, már 1699-ben tanulmányt írt a Kelet Kávéházairól. (*De l'origine et du progrès du Café.*) Edward Ward 1709-ben már a londoni politikai Kávéház pezsgő szellemi életéről ír (*The Humours of a Coffe-House*). Thomas Macaulay Babington, Lord of Rothley, Anglia nagy történetírója a 17. századvégi londoni Kávéház mélyreható politikai, társadalmi és irodalmi, valamint erkölcsbéli szerepéről ír 1849-ben. Ugyanekkor Jules Michelet, az újkori Franciaország és az európai Szellemtörténetírás tudományosságának egyik legkimagaslóbb alakja az, aki a 18. századi Élet valós Földszintjét jelentő Kávéházba ereszkedik le és a 18. század lelkébe a legragyogóbban belevilágító fejezetét a 18. századelei párisi Kávéházról szólókban alkotja meg. Alfred Franklin, az európai céhtörténeti-művelődéstörténeti irodalom nagylátókörű megteremtője és lealapozója, a régi Páris várostörténeti Irodalmának legjellegzetesebb alakja, egyben az európai várostörténeti Irodalom formáinak lerakója, 1893-ban írja meg a párisi Kávészék 17—18. századi történetét. (*Le Café. Arts et Métiers des Parisiens du XIIe au XVIIIes*). Hermann Westerfrölke 1924-ben a londoni Kávéházak irodalomtörténeti Céhház-szerepét írta meg a 17—18. század átmenetére, Dryden és Addison korszakára nézve (*Englische Kaffeehäuser als Sammelpunkte der litterarischen Welt im Zeitalter von Dryden und Addison*). Az újkori párisi Kávéház Szabadságmozgalmainak történetével nem kisebb személyek foglalkoztak, mint Lamartine és Hypolite Taine, utóbbi 1875-ben megjelent *Les Origines de la France contemporaine* című nagy munkájában. Luzzatti, Zürich Város és a svájci Művelődéstörténet kutatója 1928-ban a Velencei Köztársaság területére a 17. században bevándorló svájci graubündeni olasz-francia Grison-Griggion Kávésok történetét írta meg (*Die Bündner Cafétiers in Venedig*), ezzel adva nyomot a Köztársaságból a 17. század végén kitiltott és onnan Magyarországra és Pestre, Budára és Óbudára is elverődő vándorló Kismesterek kávéfőző és rozsólisfőző Vándormivessége művelődéstörténetéhez. Gazdag szellemtörténeti-társadalomtörténeti Petite histoire-ja van a 18. századi milánói *Cafè del Duomo*-nak, melyben az olasz Felvilágosodottság nagy alakja, Don Beccaria

Marchese kávéházi asztaltársasága szerkesztette a 18. századi Társadalomkritika legmélyebb jelentőségű Folyóiratát, az *II Cafè*-t, melynek a Büntetőjogra vonatkozó mélységesen emberi elgondolásai egyformán eljutottak *Voltaire, II. József* császár és *Szemere Bertalan* szabadságharckori Elnökminister, avagy *Cesare Lombroso* új büntetőjogi elvéig és elméletéig és a büntetőjogi Kínvallatás borzalmi megszüntetésének legközvetlenebb irodalmi-szellemtörténeti előzményeit jelentették. Ugyanilyen gazdag politikai és társadalmi történeti *Petite histoire*-ja van az 1830 és 1848 közötti európai és magyar Szabadságmozgalmakban egyaránt oly döntő szerepet vivő olasz Szabadságmozgalmak olasz Szabadságkávéházainak, melyek a pesti *Martiuselö*, illetőleg az *Ifjú Magyarország* című Titkos Páholy pozsonyi és pesti kávéházi „Ifjúmozgalmai“, de az európai „Nagy Martius“, az európai „Tavaszi Forradalmak“ és Szabadságlégiók számára is a közvetlen lökést megadták. Ezek: a római *Cafè Greco*, a velencei *Cafè Florian* és *Cafè Quadri* és a padovai *Cafè Pedrocchi*. Ugyanez áll a 18. század szellem-történetében döntő szerepet vivő párisi Kávéházakra, a *Cafè Régence*-ra, a *Cafè Procope*-ra és a Nagy Forradalmat kirobantó *Café de Foy*-ra, valamint az 1848-i párisi Februáriusi Forradalom főészkére, a *Café Tortoni*-ra nézve is. Utóbbinak a 19. századi társadalmi, művészeti és irodalmi *Décadence* kialakulásában, a *Boulevardisme* nevű szellemi lehajlás előidézésében való szerepével Aurélien Scholl és Paul Souday, a francia Kritika atyamesterei foglalkoztak. Eckardt von Sydow az európai Kávéház Szellemével, a kávéházi Lélekkel, a „L'Esprit du Cafè“-val, Auguste Cochin a 19. század eleje párisi Szabadságpáholyaival, a *Les Sociétés de Pensée*-vel foglalkozott. Gustave Le Bon a Tömegelektan megalkotója a *Kávéházi Tömeg* fogalmát alkotta meg. François Fosca (*Histoire des Cafés de Paris. 1935*) Páris Kávéházairól irt. Nagy spanyol politikai-történeti Irodalma van a madridi *Café Lorenzon*-nak, mely a mult századelei *Cortezia* nemzeti Szabadságforradalma, továbbá az olasz *Carbonnaria* és *Calderai*a, valamint a párisi *Charbonnérie* szellemi előkészítője lévén az olasz, a párisi, a bécsi, a pozsonyi és pesti kávéházi Szabadságmozgalmak hátsóterét adta meg az 1820-as és 1830-as években. A bécsi *Vormärz*, illetőleg az 1848-i bécsi nemzeti Forradalom kávéházi lecsapódásait Alfred Zorner 1934-ben írta meg, főleg a

bécsi „*Ijjú Mozgalom*“ szabadságromantikus Szépirodalmisága irodalomtörténeti vonatkozásaiban (*Das Junge Wien*). A 18—19. századi Bécs, Leipzig és Berlin főleg diákos veretű *Freiheits-Zeitalter*-je és egyéb szabadszellemű „Aufklärer“ és „Freydenker“ mozgalmának kávéházi gyökereit Erna Arnhold, Julius Bab, Wilhelm Handl, Jacob von Falke, von Gleichen-Russwurm, Hickmann, főleg Hans Ostwald (*Kultur und Sittengeschichte Berlins*) írta meg. Eduard Heinrich Jacob 1934-ben foglalta össze a 18. század kávéházi irodalmisága régebbi és újabb tudományos Irodalmát (*Die Sage und Siegeszug des Kaffees*. „*Das litterarische Jahrhundert*“).

*

Fényképfelvételeinknél, úgy a Várostartájakra, mint Tárgyakra vonatkozóknál azon igyekeztünk, hogy a felvételek artistikusan képszerűek is legyenek, de ne legyenek ezáltal tárgyszerűtlenek. *Utcaképeinken* egy-egy régi Ház lehetőleg mindig az illető *Várostartájat* jellemző környezeti keretben mutatkozik, úgy, hogy a közölt Utcakép a lehetőség szerint adja meg a régi Várostartáj valamiben még máig is kifejeződő városhelyi jellemének színeit, régiségét és históriás hangulatát. A régi 18—19. századi grafikus és egyéb kivitelű *Várostartájrak* és *Várostartájképek*, valamint az 1890-től 1920-ig terjedő időből való *Városfényképek* egyes részleteit az úgynevezett „Kivágás“ módszerével azért nagyítottuk fel, hogy a régi, rajzolt Várostartájképet a mai, valós Várostartájképre történő rávetítéssel valószerítsük, mindezzel írásainkhoz mintegy históriás Photoreportage-t óhajtva adni. Ahol lehetett, a régi Rajz mellé megadtuk a mai Fényképet is. Mindezekben lehetőleg mély távlatokat adtunk, hogy például a budai *Fő-utca* Postaországút-jellegét vizivárosi Postavendégfogadóival és Kávéházaival, a *Tabán* és a budai *Hajóhidő* előtt elhúzódozó *Tabáni Főút* képén a Hidő és a Postaországút-jellegét a Vendégfogadók és Kávéházaik sorával fejezzük ki. Ugyanígy több felnagyított Kivágással mutattuk be a *pesti Hajóhidő* körüli 18. századi *Mulatőfertályt*, vagyis a kávéházi *Hidpromenade* Kávéházfertályát is. Az 1795-ben lebontott pestészaki Várostartál mentén keletkezett első pesti „*Bástyafalutat*“, vagyis az első, 18. századvégi pesti Boulevard-t, lehetőleg annak a Hajóhidő tengelyében való folytatódását ezért mutattuk be több egykorú Várostartájképek felnagyí-

tott Kivágásán is, mai, mélytávlatú fényképfelvételen is. Hely és idő azonosságát mutattuk be a pesti *Feldunator* és a Hajóhid 18. századvégi és a pestoldali *Dunakorzó* mai képeivel. Az egyes régi *Kávéházcégeket* mai állapotukban olyan környezetben igyekeztünk adni, hogy az időt jelző építészeti Stílusforma is érvényesüljön. A régi *Városfényképek* közül olyanokat igyekeztünk kiválogatni, melyeken az időszerűséget egy régi, színes jelzőtárcsájú Villamoskocsi, egy Kofasátor vagy valami ilyesmi adja meg. A grafikus, valamint a régi fényképes anyagot a *Szépművészeti Múzeum*, a *Székesfővárosi Múzeum*, a *Székesfővárosi Könyvtár*, a *Budapesti Szállodások és Vendéglősök Ipartársulata*, valamint a *Kávésipartársulat* gyűjteménye szolgáltatta. A *Kávéivó Készségeket* formatörténeti változataikat bemutató fejlődéstörténeti sorrendben adtuk. *Cimerrajzainkon* — az angol Heraldry módjára — mellőztük a Cimerkép szempontjából semmitmondó Sisak és a Sisaktakaró közlését, a Sisakorrjegyet tehát a Rangkoronába helyeztük el.

A Tanulmányunk végén közölt *Mutató* a tárgyakat és neveket összetartozásuk szerinti csoportokban adja. Ugyanott adjuk — a Függelékben — a pesti Kávégilde 18. századi Gildeládája legfontosabb Oklevélszövegét és a Bibliográfiát.

Írásmódunkat illetően nagybetűs kiemeléssel kívántunk kiemelni minden régi, a mai Fogalomkörből és Nyelvkincsből, illetőleg a használatból elveszett, a Köztudatban már nem élő, Tanulmányunkban azonban szükségképpen bemutatott sok régi *Kifejezést*, minden *Mesterszót*, a mesterségekbéli Argot minden *Osztályszavát*, mindezek minden ma már elavult, elveszett jelenségét, minden helyet és időt, nemzeti Nyelvszint kifejező idegen szót, minden új szót, melyet alkotnunk kellett, hogy azt a Köztudatba belevihessük. Ilyenek például: *Kávésuraság*, *Telkesuraságos Jog*, *Borosuraság*, *Kereskedőuraság*, „*Borbírák Uraimék*“, az „*Uraimék*“ összefoglaló, Rendiséget kifejező szava, az *Úr* szó, mely a szabadalmas *Kaufherr*, *Grundherr* kifejezése, a *Cégérheraldika*, a *Házjegy*, a *Szabadságjelkép*, a *Kisforma*, a *Kisirodalom*, a *Rangsorvita*, a *Fertálmester*, az *Öreglegény*, az *Ispotálygaras*, a *Ládatestvérség*, a *Ládatestvér*, a *Sáfármester*, a *Behívó Tábla*, a *Kántornap*, a *Gildemester*, a *Házastüzesség*, a *Járapotosság*, a *Vándormivesség*, a *Szabadmivek*, a *Kismester*, a *Gagnepetit*, a *Biribics*,

a *Félmivek*, az *Utópiaköltészet*, a *Népbarát*, a kávéházi *Mouchard* nevét, a *Kopasz Apó* török hivatali Címét, a *Muzsikás Ház*, a *Hímös Ház*, a *Világosság Háza*, a *Vendégszolga* és az *Üstöslegény*, a *Pipásház*, a *Traktéros Ház*, a *Berbicsbankos* eme kávésmesteri Mesterszavait és száznyi más hasonlót. Tudatosan használtuk gyönyörű keletiségű magyar Nyelvünknek a Nyelvújítás szükséges, ám időtlen újításai által örökre elveszejtett színes-pompás szavait, tehát például az arabs-török *Dsin*, *Dsann* és *Dsinnijé* helyett *Tündelevényt* írtunk, ezzel időt és helyet jelző Stílust akartunk megadni. A *Városiasság* szót a *Cittadinanza* és az *Urbanité* helyett használtuk, de *Urbanité*-t írtunk, ha *Michelet*-t idéztük. A *Mesterfia* szót használtuk a *Meistersohn* helyett, a *Lajtolás* szót például azért kellett megalkotnunk, mert várostörténeti-művelődéstörténeti Irodalmunk nem ismeri, félreérti és helytelenül-tévedően használja a *Leitgeb*, *Leitgebsrecht*, *Bierleüthgeb*, *Weinleitgeber*, *Leitkauf*, *Leüthkauf* pestbudai középkori és 17—19. századi mesterségbéli Mesterszavait, vagyis a *Distractor Eleemosynarum*, a *Distractor Vini et Cerevisiae*, a *Distractor Semellarum*, a *Traiteur*, *Trattoria*, *Traktierer* és *Biersilberer* fogalmakat nem érti és összekeveri. Ezek ott vannak a pesti Laczikonyhásság, Pecsenyesség, Placsintárság, a nemestelki és a polgártelki Borlajtolósság, a Vendégfogadósság, a Kávésság úgyszólván minden 17—19. századi okiratán. Ebben az Írásmódban semminemű régieskedő elkülönködés nem vezetett bennünket, tisztára csak az, hogy a szóbanlevő Fogalmakat kiemeljük és megjelöljük. Ugyanaz az elv vezetett bennünket a Nyelvújítás jóindulatú, de sokszor lehetetlen, bár a Köznyelvben meghonosodott szócsinálmányai lehető kerülésében. Minderre nézve azt valljuk, hogy minden Irónak elemi joga, hogy kifejezési Formáit saját tetszése, nem pedig valamely Tudóstársaság bármilyen előírása szerint használja.

Az Élet végtelen, a Kávéházban az Élet tarkasága színeskedik és az Élet minden hangja hangoskodik. Ami végtelen, az kimeríthetetlen, tehát kimeríthetetlen mindaz az okleveles, szépirodalmi — nagyirodalmi vagy kisirodalmi — és újságirodalmi Emlék, melyből a pestbudai és budapesti Kávéház főleg újkori Életének egyetemessége, vagyis Históriaja meg-

írható. Kimeríthetetlen, mert maga az Élet kimeríthetetlen : a pestbudai és budapesti Élet ama végeláthatatlan Nagy-
menete, mely újkori Kávéházaink Forgóajtóin azóta kigyózik
be, mióta Nemetz József, a pesti Egyetem fizikai Adjunctusa
— Tudós, Feltaláló és Ezeremester — az egész Európába a
pesti Kávéházból 1805 után elterjedt *Forgóajtót*, a Tournique-ot
feltalálta. A Kávéház összenőtt régi pestbudai és új budapesti
Városéletünk minden rezzenetével. Históriás zsongó lármájá-
ból a 18. századi Felvilágosodottság *vitája*, a Jakobinizmus
sutlogása, a Szabadságromanticizmus *zengése*, a Szabadság-
harc *ágyúörgése*, az Intellectualizmus *csevegése*, a Kisember
életöröme, *nevelése*, *játékoskedve*, *cigánymuzsikája*, *pohárcsen-
gése*, Költők rímeinek *csendülése* hallik ki. Ez az Élet hangja :
a kávéházi „*Cri de Budapest*“. E tarka változatosságot a maga
teljességében nem dolgozhattuk fel, tehát csak összefoglaló
Képekbe sűrítettük azt. Képekbe, melyek így bizonyára ki-
fejezőbbek. E Képek kerete a históriás Kávéházablak, melyen
át Városunk 16—20. századi Históriája ama részleteinek ama
részleteit láttattuk, melyek a Kávéházak ablakain át láthatók,
illetőleg melyek csakis a Kávéházak ablakain át láthatók
városi és emberi Valóságukban. Munkánk nem teljes, hiszen
nem lehet az semmiféle emberi munka. A pestbudai Kávéház
élete a 19. század első harmadától kezdve, tehát a pesti Martius-
elő, a legnemesebb magyar Demokrácia pesti városi kezdetei
éveitől kezdve annyira kilombosodik, erre nézve olyan tömegű
Forrásanyag jelentkezik, hogy már ez is korlátot és határt
szab egy olyan munka elé, mely az út törogetését vállalta ma-
gára. Guylleume de *Gauthier-Villars* ezt írja a párizsi Kávé-
házak *Petite histoire*-járól : „*Écrire l'histoire de nos Cafés
serait à peu de choses près, écrire l'histoire de France*“, vagyis :
„*Páris Kávéházainak történetét megírni, ez majdnem annyi
volna, mint Franciaország történetét megírni*“. A pesti Martius-
elő tizennyolc évére, az 1830 és 1848 közötti időre, de az új-
kori magyar Irodalom 1873 és 1914 közé eső története félszázad-
nyi idejére pestbudai-budapesti és magyar szellemtörténeti
viszonylatban bizvást alkalmazhatjuk *de Gauthier-Villars* fenti
szavait. Ami azt jelenti, hogy sem teljes, sem tökéletes mun-
kát nem végezhattünk, de bizonyára joggal hisszük, hogy szem-
pontjaink termékenyek lesznek. Főleg azért, mert a jelen mű-
velődéstörténeti Tanulmányban magyar Művelődésünk ere-

dendő gyökeréig, a Keletig és a keleti magyar Szellemet a magyar Középkor és a magyar Rinascimento idején a Nyugat színeivel gazdagító olasz és francia *Genius Latinus* világságaiig, Műveltségünk e két műveltségtörténeti sarkáig nyúltunk vissza. Ezek adják meg magyar Műveltségünk alapjait, nem a német Műveltség. Szemléletünk elfordul a német művelődéstörténeti Módszertől, mely művelődéstörténeti Irodalmunkra és egész Szellemisségünkre úgy nehezedik rá, mint maga a német Szellem a 16. század óta, mely Keleten lelkedzett magyar Műveltségünk *Ferrara, Padova, Bologna* és *Páris* Egyetemlein megnyugatisodott középkori és újjászületéskori Szellemére akkor súlyosodott rá Végzetünkül, amikor a Kelet Szellemisségének Itala, a Kávé jelent meg Magyarországon. Akkor, amikor az Ország egy nagy része „*Eb bánja az töreket!*” kiáltással már 1522-ben inkább akart a Török hódoltja lenni, mint a Németé. Szempontjaink itt is, mint minden írásunkban, ezt a Kelet és Nyugat közötti magyar szellemi Kétsarkúságot keresik.

*

A Hagyományait igazi céhes polgári, magyar Öntudattal őrző mai Kávésceh, a *Budapesti Kávésok Ipartestülete* teljes szabadságot adott, munkánkat semmiben nem korlátozta, szabad tollunk tehát ennek a Tanulmánynak megírásánál is megőrizhette függetlenségét. Ezért szolgáltuk örömmel ennek a Céhnek magyar Mesterhagyományokat valló históriás Polgáröntudatát, mely a mai budapesti Céhutódok közül egyedül őrzi Céhháza kapuja fölött elhelyezett Céhcímere mögött a maga Multja tudatát. *Padrone*: ez a Herbergatya, az Atyamester neve, Itáliában és Franciaországban a Kávés neve is. Kávésaink a néhai való *Fillinger Apó* — a *Pillvax* Kávéház és Petőfiék ideje óta — jó *Padrone-i*, Herbergatyjai, Atyamesterei a Litterátusok Herbergáinak, az irodalmi Kávéháznak és az ott herbergelő Litteraturának.

*

Munkánk negyedfélèves kutatásai során sokan voltak segítségünkre. *Turóczi József* úr a 16—17. századi *Novela Picaresca* és a *Simplicissimus Regények* vonatkozásaira hívta fel figyelmünket. *Palóczi Edgár* úr közölte velünk a kalandos

„első Bécsi Kávés“-ra vonatkozó bécsi levéltári adatok lelőhelyét, *Isoz Kálmán* úr a 18—19. századi pestbudai kávéházi zenére, *Gálosi Sámuel* úr az Óbudai Zsidóbirák 18. századi bíraskodására, illetőleg az Óbudai Zsidó Levéltár adataira, *Thialiosz Fülöp* úr a Pesti Görög Kereskedők Kompániájára, *Szabó Dezső* úr a 18. századi francia, *Lorsy Ernő* úr a 18—19. századi angol, francia és német Irodalomra vonatkozólag közölt velünk értékes útmutatásokat. A *Budapesti Szállodások és Vendéglősök Ipartársulata* gyűjteményének átengedéséért *Ballai Károly* úrnak tartozunk köszönettel. *Pest Vármegye Levéltárának* gazdag 18. századi pestbudai várostörténeti anyagát *Rexa Dezső* főlevéltárnok, *Bilkei Gorzó János* és *Bilkei Gorzó Bertalan* levéltárnok urak segítségével használhattuk fel. A Nemzeti Múzeum régiségtári anyagának felkutatásában *Höllriegel József* úr és *Tápay-Szabó Gabriella* úrasszony, az *Iparművészeti Múzeum* anyagának felkutatásában *Mihalik Gyula* úr volt szíves segítségünkre. Az újkori magyar Irodalom területén *Peller György* úr kutató munkája volt segítőnk. Megkülönböztetett köszönettel tartozunk a Székesfővárosi Levéltárnak is. A *Székesfővárosi Könyvtár* a *Budapesti Gyűjtemény* kitűnő tömegeit munkánk minden részlete iránt érdeklődő figyelemmel bocsátotta kutató éveink hosszú során át rendelkezésünkre, tehát *Enyvári Jenő*, *Drescher Pál*, *Kelényi B. Ottó* és *Wawrinecz Dezső* urak fogadják ezért leghálásabb köszönetünket.

Budapest, 1935 Őesztendeje napján.

Bevilaqua Borsody Béla dr.
Mazsáry Béla dr.

A bécsi és a pestbudai Kávéház- mendemonda.

Az „első Bécsi Kávéház“ és az „első Pesti Kávéház“ a Mendemondában.

A „Hű Lengyel“ és Bécs 1683-i Ostroma. A *Hű Kávés*, a *Hű Sütőlegények* és a *Hű Pozsonyi Zsidók*. — A *Népi Hős*. — A bécsi *Trafiktürke*. — A *Jó Vendégfogadás a Szépirodalomban*. — A bécsi Helyiszínek. — A *Wiener Kaffee*. — Mendemonda és Valóság. — Franjo Djuro *Kolcsics* zombori Rácز Kafánár és Georg Frantz *Koltshitsky*, az „első Bécsi Kávés“. — A Kávé Sikerregénye. — A Blason populaire. — A *Derekas Polgár* a Városmendemondában. — Mendemonda az „Első Pesti Kávés“-ról. — Rómer Flóris a *Blasius Cavesieder*-ről. — A pesti *Zöld Udvar* és a *Nagy Nyolcas*. — Piacz és Kofakávéház. — A pestbudai Török mint Régiségjelkép. — *Tarczay György*: a „Budai Ifjú a Pesti Kávéházban“ mint szépirodalmi Forma. — Kávéházköltészet.

A jelen Tanulmány *Buda* 1686-i Visszafoglalása, illetőleg a magyarföldi török Hódoltság megszűnése harmadfélvszázados évfordulója előestéjén jelenik meg. Ez az évforduló összesik a három szomszédos Város, *Pest*, *Buda* és *Óbuda*, illetőleg az ezekből 1873-ban lett *Budapest* újkori történetének kezdetével. A bécsi és a budapesti Köztudat erre az időre helyezi a *Kávé és a Kávéház megjelenését Közép-Európában, Bécsben és Pest-Budán*. A bécsi köztudat *Bécs* 1683-i Ostroma idejére képzei el az „első Bécsi Kávés“, valamint „az első Bécsi Kávéház“ jelentkezését. A magyar Köztudat, illetőleg a magyar *Adoma*, a magyar *Mendemonda* és a pest-budai magyar ujságirodalmi *Kiskrónika* a Késmárki gróf *Thököly Imre* Fejedelem bukásával, illetőleg váradvári szomorú vesztével, azaz 1685-tel kapcsolja össze a „*Hátravagyon az Fekete Leves!*“ formában ismert régi magyar Szállóigét, ezzel pedig a magyarföldi Kávé kezdeteit. A pest-budai Kávéházak kezdeteiről szóló hangulatos, mendemondás pest-budai várostörténeti *Kiskrónika* a *Pest*, *Buda* és

Óbuda 1686-i „*Hamvaiból Ujjászületése*“ utáni évekre képzelet az „*első pesti Kávés*“ és „*az első pesti Kávéház*“ megjelenését, nyilván az „*első Bécsi Kávés*“-ról szóló közismert bécsi Mendemonda budapesti másodhajtásául, megfelelőjéül és provinciális kivirágzásául.

A bécsi és a magyarországi, illetőleg a pest-budai Kávés és a Kávéház „kezdetéről“ szóló laikus Tudalom a városi „félnépies“ Közhiadelemben sorozatos Mendemondákba kristályosodott ki. Ezek között az első a bécsi „*Lengyel Kém*“-ről szóló Széphistória. Ebben a *Bécset megmentő „Hű Lengyel“* hűséges szolgálata jutalmául a Bécs alól hanyatt-homlok menekülő török Tabor temérdek Kávéját kapja meg, ráadásul bécsi Kávésszabadalmasságot is nyer és ezen a címen lesz az „*első Bécsi Kávés*“. E Mendemonda továbbá kifejlésében ez az „*első bécsi Kávéház*“ egyúttal „*Közép-Európa legelső Kávéháza*“-ként is szerepel. A második bécsi Mendemonda a „*Bátor Fehérsütőlegényekről*“ szól, akik hajnalban sütik a ropogós fehér Süteményt az ostromlott Bécs reggelijéhez, amikor földalatti dübörgésre figyelnek fel: török táborig Aknaásók ássák az Aknát az egyik bécsi Városbástya alá. Az Aknaásók a Sütőműhely alatt bukkannak fel, de a „*Hű Sütőlegények*“ lefűlelik őket és megmentik Bécset. Ezóta sütik — mondja a Mendemonda — a bécsi Fehérsütőmesterek a török *Félhold és Csillag* képére a Kiflit és a karajosra, csillagalakúra hasogattott Zsemlyét, melynek is *Leopold* Császár emlékére ezóta „Császárszemlye“ a neve és ezóta van ott máig a reggeli Kávémellett Bécs minden családi és kávéházi Kávésfíndója mellett.

A magyar Mendemonda szerint *Thököly* Fejedelem Napja leáldozik, a váradi Vezirpasa nagy Délebédre látja vendégéül a Fejedelmet, ez észreveszi a fenyegető veszedelmet, már menne is a Vezirpasa Ebédezősátrából, de az egyik Janicsár-aga megszólal: *Ne siess, Uram, hátravagyon még az Fekete Leves!* Úgy is lett. A nagy ebéd végén a Vezirpasa körülhordatta a Kávét és a Csibukot, láncraverterte a Fejedelmet és máris vitette az isztamboli *Hét Torony* börtönébe. Így mondja el ezt a Mendemonda krónikás Tudálékossága és hozzáteszi, hogy íme, ez a magyarországi Kávés első említése. A pest-budai irodalmi Kávéházkrónika viszont „*az első pesti Kávésről*“ tud különböző hasonló Széphistóriákat, többek között azt is, hogy az „*első pesti Kávés*“ egy rácz Kávéfőző volt, „*Cavesieder*

Balázs“ nevezetű. Egy másik Krónika szerint *Bóbics* Péter rácz Kávés volt az „első pesti Kávés“. Ez felettébb szomorú véget ért, mert, mint a Krónika mondja, 1705-ben az újmódi Kávé miatt haragos Borkorcsmárosok újmódi Kávéháza kellős közepén borosüveggel verték agyon a merész újítót.

Mindez a bécsi és pesti Hiedelem kiirthatatlanul beleivódott a Köztudatba, mely a bécsi és a pesti Kávé kezdeteire nézve ezekben a Mendemondákban merül ki, melyekből viszont egy árva szó sem igaz. A Kávé úgy Magyarországon, illetőleg Pest-Budán, mint Bécsben régebben ott volt, mint az 1683 és 1686 közé eső események ideje. A bécsi és a pesti Mendemonda azonban a Törökkel kapcsolta össze a Kávét. A *Török Probléma* ugyanis a 17. századvég legsúlyosabb Problémája volt az egykorú világpolitikát jelentő *Róma, Velence és Krakó*, illetőleg a Közép-Európát jelentő Németrómai Szent Birodalom, vagyis a Bécsi Politika számára. A *Szent Liga — Róma, Velence, a Németrómai Szent Birodalom Császára, Leopold Császár és Király és a Lengyel — a Budát megülő Török ellen* hirdetett új Keresztes Hadjáratot. 1683-ban a Török *Bécs* ostrom alá fogásával felelt a *Szent Liga* terveire. 1684-ben folyt le *Buda* első sikertelen ostroma. 1686 szeptember 2-án azonban a Császár kezére került az a második sikeres Ostrom után. Az egykorú népies Szemlélet viszont a Kávét tekintette a Keletet jellemző italnak, tehát annak bécsi és pest-budai megjelenését a 17. század legjelentősebb, legismertebb, legmegkapóbb és a Török révén legszínesebb keleti regényességű két nagy európai eseményének, *Bécs* és *Buda* felszabadulásának idejére helyezte. A minden idők és helyeket uraló regényes Szemlélet viszont a *bécsi Kávéház* keletkezését az összes Ostromok és Háborúk idején szabványosan megjelenő izgató, érdekes, színes Kémhistóriával színezte ki, a *pesti Kávéház* megjelenését viszont a keletieskedő-törökösködő pest-budai Regényesség külön helyi pest-budai magyar Remarque-jával, helyi Mesterjegyével látta el, azt egyebekben is a 17—18. századi magyar Tragédia, a *Thököly* és a *Rákóczi Fejedelmek* oly sok török-magyar szint vető Szabadságharcainak hervadhatatlan magyar Regényességével színesítette és ízesítette meg.

Tudvalevő, hogy a népies Szemlélet mindig a másik Nemzet ételét-italát tekinti az illető Nemzet jellemző, heraldikás Jelvényének. Az úgynevezett „*Népi Hős*“ a Néphumort

kifejező Bábszínházban is mindig a maga „nemzeti Italával“ együtt szerepel. Az Erkölcs, a Szokás és a Viselet — a francia Művelődéstörténet ezt „Les Moeurs, Usages et Coutumes“ néven nevezi — a legkifejezőbben a *Népi Hős* nemzeti Italában fejeződik ki. Az angol nemzeti Figurine-je *John Bull*, azaz „Marhapecsényés János“ és *John Punch*, azaz „Puncsos János“, a franciáé *Jéhan Potage*, azaz „Leveskanalazó János“, az északnémet *Pickelhärring*, vagyis „Sóshéringes János“, a 17. századi flandriai Csavargókatona gúnyneve *Merluche*, azaz „Sózott Tőkehal“, az *Orosz* a Köztudatban „Wutky-ivó“, a *Magyar* „*Borissza*“, a Német „*Serissza*“, a „Török“ pedig „Kávé-ivó“. Az európai Köztudat viszont a Törököt tekintette a Kelet legjellemzőbb, jelképes Figurine-jének és mint valami Címert, avagy Cégért, a Kelet Cégérét mindig „Kereveten ülve, jobb-jában Kávésfindsával, baljában Csibukkal“ ábrázolta. Ez a népies Szemlélet heraldikás felfogása. „A kávézó és a csibukozó Török“ mint allegóriás Címeralak jelenik meg az egykorú *Kávéházcégéreken*, a keleti *Drógásboltok* és a *Fűszerszámosboltok* és a *Dohányosboltok* egykorú Cégein, ott van a Kávésok és Fűszerszámosok polgári Házait jelző Signets des Maisons-okon mint *Hausmarke*, azaz *Házjegy*. Ezek a Házjegyek és Cégek adják számtalan 17—18. századi Utca nevét. Bécsben máig *Der Trafik Türke* a neve. A Kávét csakugyan a Magyar Hódoltság alatti Török juttatja el Bécsbe, de nem 1683-ban. Viszont a bécsi Mendemondában a bécsi *Trafik-Türke* válik valósággá.

„A kávézó és dohányfüstölő Török“ ugyanis ott van a 17. század végétől mindinkább kilombosodó európai Korhangulatban is, a keletieskedő Kedvtelésben, az *Orientalisme* szellemtörténeti divatában, vagyis a Szépirodalomban és a szépirodalmi formájú, a Keletet a „Boldogság Szigetének“ tartó európai — főleg francia — Utópiairodalomban is. A 18. század a Francia Forradalom előidején a Társadalomkritika első, szépirodalmi zsengei mint a Keletre néző, regényes Utópiák jelentkeznek. A „Kávéivó Bölcs Török Sejk“ mint európai Társadalmi Boldogságésmény jelentkezik a francia Utópia vége-láthatatlan Irodalmában. Ez az oka annak, hogy a 18. századi *Orientalisme* bécsi és magyar hajtásai távoli, újkori kifutásaiul megmutatkozó későbbi regényes Szemlélet a 17. századvég legmozgalmasabb, legvéresebb, egész Európát egy baroc-kori

Keresztes Hadjárat módjára foglalkoztató „Felszabadító Hadjárat“ idejére, Bécs és Buda Ostromainak idejére, 1683-ra és 1686-ra teszi a „Török Kávéja“ megjelenését. Ez a megállapításunk Bécsre és Pestre-Budára nézve különösen áll, de itt nem valamely keletieskedő Utópia lendülő ködeiben, hanem a szakadatlan Háború véresen metsző Valóságaiban jelentkezik. Bécsben a Török a 18. század végeig állandóan foglalkoztatja Bécs keleti Politikáját. A 18. század végén a magyar Alduna mellett úgy dörögnek a Bécsi Császár ágyúi, mint a 16. században. A „Török Kávéja“ ezért is nőtt menthetetlenül össze a 18. század folyamán Bécs 1683-i és Buda 1686-i ostromai emlékeivel. Szépirodalmi, mendemondás, adomás, krónikás és iparművészeti Formákban csapódott ki a két Ostrom idejének Törökjéről való elképzelés révén. Ott van a 18. századi keletieskedő, kalandos bécsi német és magyar *Regényben*, minden *Mendemondában*, a faragott bécsi *Zenélőórák* „Török Figurái“-ban, a korszerű *Pipafejeken*, *Cégéreken*, *Kávésjindsákon*, a 18. századi délnémet Fayence gölöncsérmunkáin. „A Török és a Kávé“ : ez ott van a bécsi Kártyanyomó Céh 18. századi *Kártyaducain* is. Bécsben és Pest-Budán a históriás Szimbólika eme Kisformáiban van jelen, viszont a francia Orientalisme-ben intellectuális-irodalmi Nagyformákban verődik ki a legmagasabbrendű, szellemtörténeti jelentőségű Irodalomban, *Montesquieu*-nél is, csakúgy, mint *Voltaire*-nél, mindig a Kávéval és a Kávéházzal kapcsolatban, de mélységes nagy Jelképekben. Hogyan ne volna ott a Valóságot kifejező, az Élettel összekapcsolt „Kis Tények“-ben, az Hyppolite *Taine* értelmében vett *Petites faites*-ben Bécsben, és Pest-Budán, a Török közvetlen szomszédságában?

A Török legjellemzőbb Jelvényének tartott Kávé azonban Bécsben csodálatos módon hovatovább „Bécsi Kávévá“ alakul át. Hovatovább mint „Bécsi Kávé“ jelentkezik a 17—19. századi „Bécsellenes magyar Pamphlet“ számtalan jelenségében is. A Kávé Bécsben a 18. század során hovatovább nem is a Török, hanem a „Bécsi Polgár“ jellemző Italává lesz. A bécsi Mendemonda a 17. századtól kezdve a maga számára sajátítja ki a Kávét és a Kávéházat, viszont a „régí jó magyari Virtusokat“ dicsérő, a „Bécsi Módi“-t csúfoló *Magyar Város-pamphlet* mint a „Bécsi Német“ Italát megvető, lenéző Korhangulat jelentkezik 17—18. századi magyar Szépirodalmunk

egész vonulatán végig. Azaz : Bécs csakúgy „Bécsi Módi“-nak tekinti a Kávét, mint a 17. századvégi magyar „Palocsay Csúfos“, vagy Altorjai báró Apor Péter „Metamorphosis Transylvaniae“-ja, Gvadányi József gróf „Falusi Nótárius“-a, avagy Csokonai Vitéz Mihály diákos Csúfosai. Ha a Kávéra vonatkozólag más emlékeink nem lennének, mint a bécsi Mendemonda és a 18. századi „Bécsellenes magyar Pamphlet“, akkor bizvást azt hihetnénk, hogy a Török Bécsben tanulta el a Kávéivást és hogy a Kávé a Wienerwald-ban terem. Ennek a furcsaságnak is mélyreható szellemtörténeti okai és rúgói vannak. A Bécsi Politika a diadalmas „Felszabadító Hadjárat“ után mindent bekebelezett, amit Magyarországon talált. Kézdi-albisi Bod Péter, a Litterátus, a Korszak Krónikása, a Historikus jegyzi fel azt a pest-budai históriás Adomát, mely szerint valamely csellengő Vándordiák az 1686-ban németté lett török Buda valamelyik Városkapujára ezt a Pasquillust szögezte ki :

*Buda fuit, non est, gemibundus vade Viator !
Metropolis Hungariae germanica facta'st !*

A középkori magyar Budából lett török Budun-t német Ofen-né tévő „Bécsi Német“-re írt, keserves magyari kedvű Csúfost így fordítottuk magyarra :

*Nincs Buda már, csak volt, sóhajtvá menj tova Vándor !
Német lőn imhol Magyarország Metropolissa !*

Magyarországot a „Bécsi Király“, illetőleg a Bécsi Politika németté akarta tenni, Pestet és Budát azzá is tette. A Bécsben meghonosodott Török Kávét a szóbanlevő Mendemonda révén a bécsi Korszellem tette németté, vagyis bécsi kezdetűvé, amikor a Mendemondával azt mondatta el, hogy „az első Bécsi Kávéház“ a Bécsset és a Császárt híven szolgáló „Hű Lengyel“ alkotása és hogy a középeurópai Kávéház és a bécsi Kávéház a „Wiener Kaffee“, a „Café Viennois“ előképe nyomán alakult ki. A Mendemonda azt is jelenti, hogy a Kávé nem is a gyűlölt Török, hanem a Wiener Bürger itala, oly bécsi, mint a Wiener Schnitzel, vagy a Kaiser-Semmel. Ez a Mendemonda már 1685-ben teljesen kiérlelődött, kerek, formás alak-

ban van ott Bécsben, mint a szóban levő Kávés által a maga Káváját és Kávéházát kellető, az Utcákon ezrével osztogatott Repülőlap, vagyis Placard, azaz Réclame. A Mendemonda Bécsben és az egész „Német Globus“-on máig él, erősebben mint valaha. Ma is a *Wiener Kaffee* jó hírét-nevét kelleti és veri fel mint 1685-ben, amikor a szóbanlevő Kávés maga osztogatta Repülőlapjait a bécsi Utcákon. A furfangos bécsi Kávés a maga hírverésére találta ki azt a Históriait, amiből a Mendemonda lett. A Bécsi Politika viszont 1686-ban magának sajátította ki *Buda* „Felszabadítását“. Ezen a címen kebelezte be a Kelet felé tekintő, egykorú *Drang nach Osten* német politikai Ábrándjának megfelelően a szerencsétlen Magyarországot, melynek máig Végzete lett ez a német Vágyalom. Az új bécsi Politika 1933-ban is, *Bécs* Ostroma harmadfél százados évfordulóján is a maga politikai híre-neve kelletésére sajátította ki magának az „*Európa Megmentője*“ diszitőjelzős Epitheton-t. A világraszóló bécsi Ünnepségen, 1933-ban *Bécs* szerepelt mint a 17. századi Európa megmentője. *Bécs* elverte ősi Falai alól a Törököt, kiverte Budáról is, majd a Délvidékről is: megmentette Európát. Pontosan úgy, mint ahogyan a Mendemondában Bécsset mentették meg a „*Hű Lengyel, a Kávéfőző*“ és a „*Hű Fehérsütőlegények*“. Kávé és Világpolitika, a régi bécsi Mendemonda a bécsi Kávéházáról és az új Mendemonda *Bécs* 17. századvégi világpolitikai jelentőségéről: valóban, ezek egyet jelentenek. Ez 1933-ban azt jelentette, hogy *Ausztria* a közép-európai Politika kulcsa és *Bécs* sorsán fordul meg Európa sorsa. *Bécs* 1686-ban a falnak vitt botor és álmodzó Magyarral itatta meg a török „*Fekete Leves*“-t, melyet azonban azonnal „*Wiener Kaffee*“-vé eresztett fel politikai Boszorkánykonyhája politikai kávéfőző üstjében. Pest-Budát németté tette, Magyarországot bekebelezte, a Kávét magának sajátította ki. Ezért született meg 1686-ban *Buda* falai alatt a „*Rákóczi Ribillió*“ gondolata és ugyanezért lett a „*Török Kávé*“ a gyűlölt *Bécs* gyűlöletes Itala a magyar Csúfosirodalomban. 1686-ban a Bécsi Politika kezén sikkadt el Magyarország. Viszont 1933-ban a bécsi Ostromévfordulón egy árva szó nem esett arról, hogy Magyarország *Buda* ragyogó középkori Gótikája és Rinascimento-ja faragott köveiből emelt Bástyát *Bécs* és *Európa* védelmére, hogy a bécsi Dóm Tornya büszkén tornyadozhasson fel. *Bécs* 1933-ban is együtt és egyszerre sajá-

titotta ki magának a magyar hódoltsági török Kávét is, de, Magyarország rettentő 16—17. századi és a Világháború utáni Sorsa magyar Tragédiáját is. A bécsi Kávé és a bécsi Világpolitika e bécsi Mendemondája ellen 1933-ban egyetlen magyar szó nem hallatszott. E Tanulmány nem foglalalkozik Politikával, ellenben a Kávé pest-budai magyar művelődéstörténetével foglalalkozik, tehát csak a bécsi Kávéről és a bécsi Kávésről szóló bécsi Mendemondával szemben emel magyar szót.

*

A szóbanlevő bécsi Mendemonda, ez a „curiosus“ Széphistória az 1683-i bécsi Ostrom mellékterméke. 1685-től maig számtalan változatban jelentkezett, élt és virágzott. A szóbanlevő bécsi Zentennarfeier idején is számtalan kávéházhistóriát költő Krónika ismételte meg azt a „Német Globus“ és az annak szellemi vonzókörébe tartozó egyéb európai Globus minden Ujságjában. Az egyik német Világlap külön kiadványban ünnepelte a „Német Szellem európai jelentőségű alkotását, a Bécsi Kávéházat“. Az „első bécsi Kávés“ világhíre és népszerűsége újból bejárta a Földkerekséget, a bécsi Favoriten egyik utcája sarkán álló Szobrát megkoszorúzták, a Szobor alatt fényes történelmi visszapillantású beszédek hangzottak el. Az „első bécsi Kávés“ híresebb lett mint Goethe „Hermann und Dorothea“-ja öreg Vendégfogadósa, a „der Wirth zum goldenen Löwen“, mint Dickens ólondoni Vendégfogadásainak bájos irodalmi Figurine-jei, mint Madame Bourette, a 18. századi párisi Kávéfőzőnő, mint Monsieur Ragueneau, Edmond Rostand Cyrano de Bergérac-jának 17. századi színházi Kávésa. Az „első bécsi Kávés“ híresebb lett, mint Pater Abraham a Sancta Clara, a 17. századi bécsi Prédikátor, mint Beethoven és Johann Strauss, avagy Schubert, a három bécsi Muzsikus. A bécsi Kávégremium mint Céhe alapító Mesterét ünnepelte az „első bécsi Kávés“-t, az erről szóló Históriát ünnepi *Festschrift*-ben iratta meg. Az ünnepi évforduló idején a hangulatos, fordultatos budapesti ujságirodalmi Krónika minden jónévű Művelője mint históriás Valóságot írta meg az „első bécsi Kávés“ Históriáját.

A „Hű Lengyel“-ről szóló regényes História a Romantika csillogását borította Bécsre és a bécsi Kávéházra. A „lovagias, bátor Lengyel“-ről az Ukrajnyások azt igyekeztek kimutatni,

hogy az a Szasz Címercsaládba tartozó *Kulczyczki* ukrajnyák nemes család tagja volt. Bécs viszont önmagát ünnepelte egyszerű Polgára, a Kávés emlékében. Az „Egyszerű Polgár“-ban a bécsi Polgári Öntudat a „Kis Ember“-t, a „Kleinbürger“-t, vagyis Önmagát ünnepelte. Az Ostrom Centennariuma a Világpolitika Emlékünnep, a „Polgári Kávés“ Centennariuma a Kispolgárok Ünnepe volt.

A Világpolitikát — mondta jelképes nyelven a Centennarium — a Császárok, a Királyok és a Vezérek csinálják, Bécs megmentői azonban nem *Leopold*, a Császár, nem *János*, a lengyel Király, nem *Charles*, az Alsace és a Lorraine Hercege, nem *Ernst Ruediger*, Starhemberg Grófja és a bécsi Hadak Főfőkapitánya voltak, mert íme, Bécszet 1683-ban a Városfalakon vérző Bécsi Kispolgárok, a Céhek mentették meg, közöttük az „Egyszerű Polgár“, a Kávés, valamint a céhbéli derék Sütőlegények! A világgraszoló nagy esemény világpolitikai jelentőségűvé fejlesztett nagy Emlékünnep a „Birodalmi Németország“-gal szemben mint az oda nem tartozó és odatartozni nem akaró ausztriai és bécsi német Öntudat Autarkiajának és Particularismusának helyi, ausztriai-bécsi Ünnepe jelentkezett, de egyben a Kereszténység, a Nationalismus, a História és a Polgári Civilisatio nyugateurópai Eszmét jelentő Ünnepe is volt az ázsiai veretű Leninisme-el szemben is.

Az Ünnepek európai nagy kereteiben a „Bécsi Kávéház“ Ünnepe mint a nagypolitikai Ünnepek kedves, színes, egyben legbécsiesebben bécsi „Kis Ténye“, az *Hyppolite Taine* által használt értelemben vett történelmi „Kis Tény“ is, a *Petite histoire*, a Kistörténelem művelődéstörténeti-szokástörténeti-város-történeti „Kis Tény“-e, de mint kedélyes-regényes, jellemző-kifejező, színes-regényes „*Petit fait*“ is jelentkezett. Az „első bécsi Kávés és Kávéház“ Centennariuma a bécsi világpolitikai Ünnepek nagy világpolitikai díszletei között színes, egyben a legbécsiesebben bécsi, a legvárosiasabban városi és a legpolgáriabban polgári kedves kis díszlet, szép, csillogó *Idyllium*, vagyis e szó eredeti értelmé szerinti Képecske volt, Bécs világtörténelmi Ostroma lévén annak csillogó és sötétlő sárga-fekete kerete. A leghelyibb Helyi Szín, vagyis *Couleur locale* volt. Az Ünnepek városi, helyi veretén a csillogó bécsi Zománcot és históriás bécsi Patinát jelentette, benne jelentkezett Bécs jellegzetes, kedélyes, kispolgári Urbanitása, Városiassága. Bécszet

a *Kaiser*, a *Hofburg*, a *Dom*, a *Konzerthaus*, *Schönbrunn*, a *Baroc*, *Beethoven*, *Schubert*, a három *Strauss* jelenti az egyik oldalon, a Nagy Tények, a Nagy História oldalán. A másikon, a *Petite Histoire* és a *Petites faites*, a színes, kis emberi Valóságok oldalán a *Wiener Würstl'*, a *Kaiser-Schmarrn*, a *Wiener Schnitz'l*, a *Grintzing* kedves Kiskorcsmainak Újbora, a *Heuriger*, a *Wiener Geigerbuben* és a *Schrammel* a Várost az egész Világon ügyesen, idegenforgalmian kellető bécsi-városi Cégérheraldika. Mindezek mellett azonban a legkedvesebb bécsi *Kennzeichen*, *Enseigne*, vagyis *Remarque* bizonyára az „*Alt-Wien*“ Porcellán Kávésfinszája, a Városlelke legjellemzőbb kifejezője pedig bizonyára a *Wiener Kaffee*, hiszen a 18. század óta egész Európában a Kávéház a Városiasság legvárosibb tünete. A párisi *Café Viennois* fénye csak a Világháború alatt homályosult el, amikor Cégérnevét a *Liège* melletti élethalálharcról *Café Liègeois*-nak nevezte el a francia *Patriotisme*.

A „*Kispolgár az első Bécsi Kávéházban*, a *Kávés Kispolgár Kávéházában*“ : ez volt a címe a kedves bécsi Idilliumnak, ennek a *Petit Genre*-nak, a színes, kedves, kávéillatú Képnek, mely valóban a *Bécsi Iskola* régi, tisztarajzú, polgári Regényessége, a bécsi „*Vormärz*“ és a bécsi „*Biedermeyer*“ édeskés, ám kedves modorában festetett át 1933-ban.

Ez a Képecske a nagy, történelmi *Tableau*-nak, az Ünnepszínpadiasságának derűs-kedélyes kis Közjátéka volt. A Közjáték — az *Intermezzo*, a *Divertissement* — és a „*Kedélyes Mellékszereplő*“ kötelezően van ott az európai Színpadon *Shakespeare*, *Molière* avagy *Goldoni* óta. Ez a Mellékszereplő mindig a *Hű Szolga*, a *Talpraesett Inas*, számtalanszor a *Derék Vendégfogadás* és a „*Jó Kávés*“. Ez utóbbi a Szépirodalomban mindig a „*Kisemberek Kávésa*“ a Kávéházszínmű egész sorozatán. *Goldoni* 1752-ben írt *La Bottega del Cafè*-jában *Messi' Ridolfo* a „*Jó Kávés*“ : a bécsi *Mendemondában* a „*Hű Lengyel*“ a „*Jó Kávés*“. Ott van ez *Tristan Bernhard* „*Le petit Cafè*“-jától *Rozványi Dezső* „*Főúr fizetek!*“-jéig minden Kávéházszínműben. Nos, az „*első bécsi Kávésról*“ szóló kedves, kerek Széphistória a maga bécsies kispolgáriasságával mint kedélyes bécsi „*Zwischenspiel*“ volt ott a *Centennarium* mögött. Úgy volt ott, mint mikor a nagy politikai Tanácskozás után, a *Zöld Asztal* után következő *Diszebéd* után a *Vendégek a Fehér Asztal*-tól átvonulnak a *Pipázószobába*, hol is a nagy

szónoklatok után a Kávé és a Szivar derűjében a kedves Csevegés váltja le a Nagy Politikát. Az „első bécsi Kávésról“ szóló bécsi Mese olyan volt a História és a Politika eme bécsi *Festspiel*-je árnyékában, mint a Kávé a nagy Banquette után. Ezen a *bécsi, magyar, török és lengyel* Urak vettek részt 1933-ban, pontosan úgy, ahogyan a bécsi kávéházi Tarokkártyán máig ott vannak az 1683-i Ostrom résztvevői, a „Négy Lovagok“: a *Német Dragonos*, a *Magyar Huszár*, a *Lengyel Ulánus* és a *Török Szipahi*. Az 1933-i bécsi Zentennarfeier valóban „*Világpolitika egy bécsi Alt-Wien Kávésésésében*“ volt.

A Mendemonda „első bécsi Kávés“-a viszont olyan kedves bécsi Figurine volt, mint a „*Wiener Kaufruf*“, a bécsi „*Schreiende Gewerbe*“, vagyis az utcai Árusok finom „Alt-Wien“ Porcellánfigurine-jei, a 18. századvégi kávéházi Asztaldíszek: a „Kávéházi Kávés lányka a Sakktáblával“ és a „Kávéházi Savoyardienne a Lotteriás Papagálllyal és a táncoló Marmotával“. Ez a *Cri de Vienne*, a bécsi Utcahang, az Árut kellett Árusok kiáltása bájos Porcellánba mintázva. Az „első bécsi Kávés“-ról szóló Mendemonda is Bécset és a Wiener Kaffee-t kellett, kínálta, kiáltotta ki. Bécs színes Romantikáját kiáltotta világgá, a Romantika és a Régiség mindig beváló Réclame-értékével. „Az első bécsi Kávés“ pontosan olyan kedves jelenség a kedves Mendemondában, mint Jehan Etienne *Liotard* svájci francia Képipró-mester 1745-ben festett híres *La belle Chocolatière de Vienne*-je, vagyis a „Szép bécsi Kávésné“. *Chocolatière* tudniillik Kávésné-t jelent, mint a francia *Limonadière*. Ez a „Szép Kávésné“ is Findsát kínál a tálcán: „Bécsi Kávét“, „Wiener Kaffee“-t, „Café Viennois“-t.

Bécs mindig értette a módját, hogyan találjon fel mindent bécsinek, ami nem az. Főleg a magyar Holmit találta fel mindig bécsinek. Ma is Bécs találja fel Európa számára Múzeumai magyar kincseit, melyeket a 16. századtól kezdve 1867-ig zsákmányban szállított Bécsbe a Bécsi Politika. Ott látjuk a Nagyszentmiklósi Avar Kincs keleti pompáját, a Bakó pallosa alatt veszett *Zrinyi* Péter kincseit, *Buda* és *Pest* Városok régi Városkapukulcsait, a napoleonkori magyar Huszároknak *Forli* Városa és VII. *Pius* Pápa által adományozott Huszárdandárkóját. Mindazt, amit a Bécsi Politika 1545-től 1867-ig ragado-mányképpen vitt Bécsbe és amit 1933-ban az Ausztriával való

Felszámolás idején örökre odavesztett a rettenetesen rosszul megoldott Liquidatio. Csodálkozhatunk-e azon, hogy még a hódoltsági magyarföldi Kávé és Kávéház szokástörténeti tényeit is Bécs sajátította ki? Kézdiabisi *Bod* Péter fentemlített Pasquillusát akkor írta meg, amikor Bécs németté tette Budát. A bécsi Mendemonda ugyanakkor tette bécsivé a budai török-magyar Kávét. A Bécsben odaveszejett magyar Műkincseket a fenti sorok nem fogják visszaszerezni, de a bécsi Mendemonda valótlán Meséjét — az alább közöltek után — a pest-budai Kávéházak ezután eljövendő Krónikásai bizonyára nem fogják többé leírni.

*

Az „első bécsi Kávés és Kávéház“ Mendemondájának lényege az, hogy „*Franz Georg Kollschitzky*“, egy Bécsben élő lengyel Kisnemes, aki korábban a *Bécsi Keleti Kereskedő Compagnia* görögfejérvári, vagyis belgrádi Dragománja, vagyis Tolmácsa volt, 1683 augusztus 13-án török Kereskedőnek öltözve mint *Kém* lopódzott ki az ostromlott Bécsből, érintkezést talált a Bécs felé tartó lengyel királyi *Ármáddával*, kikémlelte a török *Tábort*, érintkezett *Lotharingiai Károly* Herceggel, augusztus 17-én lopódzott vissza Bécsbe, fontos *levelet* hozott be oda a lengyel Királytól Ernst Rüdiger von *Starhemberg* gróf bécsi Főkapitánynak. Eme kiváló bátorsággal és ügyességgel végbevitt cselekedetei révén Bécs egyik megmentője lett, a Török eltakarodása után a Tabor hátrahagyott *Kávéját* kérte jutalmul a kegyes *Leopold* Császártól. Ezt meg is kapta, sőt magától a Császártól bécsi *Kávéfőző Szabadalomlevelet* is nyert, ezután megnyitotta *Kávéházát*, mely az „első *Kávéház*“ volt Bécsben, de Közép-Európában is.

E Mende-mondával szemben az a valóság hogy a szóban levő „*Lengyel Nemes*“ a hódoltsági Magyarországon az egykor *Bács* Vármegyében levő *Zomborban* született, a neve *Franjo Djuro Kolcsics* volt, mint a császári Követségi szolgaszemélyzet Tolmácsa többször járt *Isztambulban*, a bécsi Kereskedőárságok, illetőleg a bécsi *Kaufherren-Gilde* görögfejérvári Kereskedő Compániája alantas hivatalosa volt, de onnan 1678-ban enyveskező sáfárkodása miatt elcsapatott, mire Bécsbe költözött fel. Itt a bécsi *Ráczfertályban* — a *Raitzen-Stad'l*-ban — török árosholmival és hódoltsági magyar borral kereskedett

és rácz Csapszékes Korcsmája is volt. Mikor a Császár a bécsi Ráczfertályban lakó, a Török számára való kémkedéssel gyanúsított hódoltsági Ráczokat Bécsből kitoloncoltatta, a rácz *Kolcsics* kieszközölte, hogy Bécsben maradhasson. Ekkor már a bécsi Vendégfogadósok Gildetestvérségének volt tagja és pedig „*Georg Franz Goldschütz*“ néven, ami a *Kolcsics* rácz név bécsies németiséggel való írását mutatja. Bécs 1683-i ostroma idején a szóban levő Gilde céhi zászlója alatt a Gilde többi tagjával együtt a bécsi céhes Falokon verekedett a Török ellen, majd Bécs Polgármestere ajánlásával tábori Nyommondóul, azaz *Kundschafter*-ül jelentkezett Ernest Rüdiger von *Starhemberg* Gróf bécsi Főkapitánynál. Ennek szegődött főkémje egy Djuro *Mihajlovics* nevű magyar hódoltsági Rácz volt, aki többször járt kint a török Táborban. Franjo Djuro *Kolcsics*, a furfangos Rácz egyetlen egy alkalommal járt kint a Táborban és pedig a nevezett *Mihajlovics* oldalán, de 1683 augusztus 17-én azzal a hírrel jött vissza, hogy *Mihajlovicsot* a Török lefogta és karóba huzatta.

Az Ostrom után az óhitű rácz *Kolcsics* azonnal a lengyeles hangzású „*Georg Frantz Kolcsitzky*“ nevet vette fel és katolikusnak adta ki magát. Hogy eme állításának hitelt adjon, *Loreto*-ba zarándokolt el, illetőleg a grazi Császári Helytartóságtól pénzbeli segítséget kért és kapott e zarándokútjára. *Leopold* Császártól soha semmiféle Kávészabadalomlevelet nem nyert, a török Tábor hátrahagyott Kávéját sem kapta meg, ilyesmiről a bécsi *K. u. K. Kriegsarchiv*-ban őrzött Zsákmánylajstrom sem tud. Neve nem szerepel a bécsi Kávégilde első Kávésai között. Az igaz, hogy bécsi utcai Vándorkávés volt, de nem az „első“ bécsi Kávés, mert már előtte is voltak Kávésok Bécsben és pedig hódoltsági, magyarföldi Törökök, akik mint a magyarországi magyar Ezredek foglyai kikeresztelkedésük alkalmával, korszerű szokás szerint az illető magyar Ezred Ezredkapitánya nevét vették fel, de török nevüket is megtartották. Ilyen volt a többek között egy *Pálffy* Ahmed nevű bécsi török-magyar Kávés is. 1683 előtt tizenöt évvel, 1668-ban egy *Demetrius Domasy* néven szereplő görögfejérvári óhitű *Rája*, azaz Hódolt Rácz húsz fontnyi Kávét vitt ki a bécsi Harmincadvámon Bécsből, a Kávé tehát az Ostrom előtt már tizenöt évvel kiviteli Cikkely volt Bécsben. A „*Domasy*“ név lehet a görögös-ráczos *Damaskin* név torzítása is, de lehet

Tamásy is. Tény, hogy a magát 1685-ben már „Georg Frantz Kolttschitzky“ néven író bécsi Kávés az egykorú prágai és párisi Kávésok módjára Kávéját és Kávéházát kellető, hírverő hírmondó Röpülőlapokat nyomtatott, melyekben feldicsérte önmagát, elmondotta kalandos Históriaját, sőt török köntösbe öltözött Képmását is közölte a Röpülőlapok rézkarcú szövegeképén. Mint ezt képünkön is bemutatjuk, egyik Röpülőlapján fején Fezzel, bő török Salavariban, török Papucsban, derekán lódingos Pantallérral, ezen lógó Tűzszerzámmal, a Pantallérba dugott török Tüfenk-vel vagyis Kurtánypuskával, görbe török Szablyával, rácz Tarisznyatorbákkal és két Tarsollyal látható marcona harcias férfiú képében,¹ mint ez minden Háború után szokásos a háborús Kalandosoknál, akik a jámbor Kispolgárt a „Miles Gloriosus“, a „Hencegő Katona“ örökéletű színpadi Jelmezével szédítik, de mint utólag kiderül, sohasem voltak Katonák, nevük és hitük pedig mindig más, mint aminek magukat a mindenkori „Politikai Divatok“-nak hódolva kiadták. A Rézkarcon alábbi felirat olvasható: „Georg Franz Kolttschitzky, a Keleti Kompánia volt Tolmácsa. Igyen öltözve és igyen felfegyverkezve ment vala ki Bécsből augusztus 13-án a török Táboron át, míg csak el nem jutott ő Magasságához, Lotharingia Hercegéhez, elhozva onnan a kívánt hirádsít, visszatért Bécsbe a mondott esztendő és hónap 17-én“. A hányatott életű Kalandor 1692 február 12-én halt meg Bécsben. A bécsi Kávés-gremium által őrzött arcképek mind késői, a szóban levő Repülőlapok rézkarcai nyomán készültek. A bécsi Kávés-gremium Pecsétjén illetőleg Címerén a szóban levő esemény — Leopold Császár átadja a „Hű Lengyel“-nek a Kávésdiplomát — látható.

Érdekes, hogy Luigi Ferdinando Marsigli gróf 1685-ben Bécsben megjelent, külön fejezetünkben ismertetett, a magyarországi hódoltsági török Kávéről szóló *La Bevanda Asiatica* című munkája egy szóval sem emlékezik meg a kalandos Kávésról,

¹ A bécsi *Städtisches Museum*-ban őrzött egyik németnyelvű Flugblatt. Jelzése: „Gedruckt 1685.“ Szövege: „Georg Frantz Kolttschitzky gewester Dolmetsch bey der Oriental Compania. In diser Kleidung und also bewaffnet gieng er aus Wienn den 13 Augusti durch das Türkische Lager biss er zu Ihro Hertzöglichen Durchlaucht auss Lothringen kommen und brachte von dar die gewünschte Kundschaft zurück den 17 dito Anno 1685.“ Helynélküli nyomtatvány. 1685. — A Repülőlapoknak több változata ismeretes.

ellenben megemlíti, hogy Bécsben főznek ugyan Kávét, de annak helyes főzési módját nem ismerik. A Mendemondát — mint saját korszerű Réclame-ját — az ügyes, minden jóféle délvidéki hájakkal alaposan megkent bécsi Vándorkávés üzleti élelmessége teremtette meg, de azt a Mendemonda további kialakulása a „Hű Lengyel“-ről szóló bécsi helyi Mendemonda kerekítette ki és a furfangos, kalandos Rácot valóságos bécsi „*Polgári Hős*“-sé avatta. A rác Kávés pontosan úgy adta ki magát „Lengyel“-nek, mint a Velencei Köztársaságból 1683-ban kiutasított svájci graubündeni olasz-francia kálvinista „Grison Kávésok“ is mindenütt Katolikusoknak adták ki magukat, ahol Hitük miatt üldözték őket. Így adták ki magukat mindenütt Keresztényeknek a *Bayonne* vidékéről való „Espagniole“ francia zsidó Kávésok is. Ilyen titkos budai olasz Kálvinisták-ról és egy titkos zsidó „Maraño“ pesti Kávésról van 18. századi adatunk.² A „Lengyel“ 1683 után divatos volt Bécsben a lengyel Király adta hadi segítség révén. A „Lengyel Ulánus“, mint a Bécs alatt vitézkedő lengyel Armada egykorú emlékmondója ott van a bécsi Kártyanyomó Céh 18—19. századi Tarokkján is, az Ostrommal egykorú a *Magyar Huszár*, a *Bécsi Dragonyos* és a *Török Szípáhi* képein a „Négy Lovagok“, a „Les Chevaliers“ Kártyalapjain.³

*

A Bécs, Austria és a „Wiener Kaffee“ illetőleg az „első Bécsi Kávés“ hírét-nevét új felszolgálásban világgá vivő 1933-i bécsi Ostromévforduló akkor folyt le, amikor a legújabb sütetűfőzetű világgazdasági Utópiák révén már bekövetkezett a Világ-gazdaság teljes összeomlásával fenyegető, rettentően valós Világcsőd, amikor Braziliában már milliányi zsákszámra öntötték a tengerbe a csődbejutott Kávétermelés drága, aranylő

² Zuanbattista *Menegatta* budai ráczvárosi Serfőző, illetőleg a budai városi Ráczvárosi Serfőzőházban Kálvinista hitét gyakoroló budai Gyülekezet, mint a pesti Kálvinista Ekklézsia első nyoma: *Bevilaqua Borsody* Béla: A magyar Serfőzés története. Bpest. 1931. — A pesti Álkeresztény Kávés, a Szegedről Pestre felkerült *Philippi* Kávés: l. alább.

³ *Schams*, Franz: Die Königliche Frey-Stadt Pesth. Pest. 1821. — Felsőalmási *Balogh* Pál: A' Kávé, Thé és a Tsokoládé. Pest. 1831. — *Marsigli*, Luigi Ferdinando, Conte: La Bevanda Asiatica. Wien. 1685. — Eduard Heinrich *Jacob*: Sage und Siegeszug des Kaffees. Berlin.

színű Kávéját és azt a Kávé világgazdasági Vértanuhalála tragikus Máglyáján égették el. Ez a *La Quemada do Cafè*, az amerikai „Újvilági Kávé“ máglyahalála, ami összeesett az „Óvilági Kávé“ keleti Óshazája, az afrikai *Es Habes*, olaszosan *Abissinia* ellen már akkor készülődő, ma folyó olasz Gyarmati Hadjárat elődidoível. Az európai Kávé és Kávéház multjának csillogó Mendemondával övezett Regényessége mögött ott sötétlett a Kávé zordon jelenének: a Kávéház pusztulásának árnyéka. Az „első bécsi Kávés“ históriás emlékeről szóló sziporkázó irodalmi Röppentyük felíveltek a magasba és nyomban ellobbantak. Sisteregő, füstölgő farkcsóvájuk mögött azonban az *El Santos* partjain égő Kávémáglyák fekete füstje máig ott gomolyog az Új Világban. Viszont ma már a Háború füttyülő Gránátjai nyomán a Keleten, az *Es Habes* határvégein, a Kávé keleti Óshazájában a *Galla-Galla* Földek Négereinek pálmalevélből font Gunyhói égnak. Füstjük szaga ideérik, lángjuk fénye idevöröslik. Félős, hogy szikráik elrepülnek Európába is.

Az *El Santos* és az *Es Habes* között, a vén Európában rogyadoznak a *Kávéházak* büszke oszlopai, a *Kávéházi Polgár*-ra reáborul a Világválság tragikus borúja. Az európai Kávéház haldoklik, mert az egykori gondatlan európai *Kávéházi Polgár*-nak a mindennapi betevő Kenyérre való garaskája sincs meg, tehát mindennapi betévő Kávéjára valója sincsen. A mai európai *Kávés* — Budapesten, Bécsben, Berlinben, Párisban és mindennütt — nem olyan büszke, feltörekvő Polgár, mint a regényes bécsi Mendemondában szereplő 17. századi „Bécsi Kispolgár“, az „első középeurópai Kávés“, akinek régi szép Ragyogását a mai Világválság közepén a Kávé és a Kávéház mai válságát élő, mai európai Kávéság is, de a mai Kávéházi Kispolgárok európai egyetemessége is, mint az elképzelt Mult álmodott regényességű Szépségeibe kivetített Vágyálmot álmodta el mai tépő gondjai balzsamos Narkoticumául. *Grandeur et Décadence de César Birotteau* — így írta meg Honoré de Balzac, a nagy Kávé-

---

1935. — *Festschrift des Wiener Kaffeessieder Gremiums*. Wien. 1933. — Az „első Bécsi Kávés“-ról szóló Mendemonda kritikája : Peetz, Carl v. : *Kholtshitzky*. Monatsblatt d. Altertum-Vereines zu Wien. 1917. III. — *Gesch. d. Stadt Wien*. IV. 46. 143. — A görög fejevári Kávékereskedő Bécsben, 1668-ban : K. u. k. Finanz-Archiv, Wien. Depart. Hung. 25. IX. 1669. — A v. *Luschin-Ebengreuth* közlései, a két utóbbi : *Trost* Alois : *Alt-Wiener Kalender für d. Jahr 1916*. Wien. 1917.

ivó a passy-i *Musée Balzac*-ban őrzött Kávésfindsái mellett az 1830-beli párisi Polgár, Monsieur César *Birotteau* Ragyogásáról: *Grandeur*-jéről és Bukásáról: *Décadence*-áról szóló hatalmas Regénye, e Polgárregény címét. A regényes, eszményi Kávés, „az első bécsi Kávés“ ünnepes, mendemondás, sípos-dobos, költött és valótlan *Grandeur*-je mellett ott sötétlik az európai Kávés, a Kávéház és a Kávés valós, regényességnélküli mai *Décadence*-a.

*

A bécsi Centennariummal kapcsolatosan 1934-ben jelent meg Eduard Heinrich *Jacob* berlini, később bécsi Ujságíró szellemes Kötete a Kávéről. „*Sage und Siegeszug des Kaffees*“ címmel. Ez a Krónika tulajdonképpen a Kávés gazdaságtörténeti és szellemtörténeti Sikerregénye. Nem tudományos munka, ellenben historikuskodó, könnyű és szellemes. Olyan, mint a mai „*Életregény*“-ek, a „*Vie romancée*“-k divatos áradata idején megjelent neoromantikus-neoszimbolista egyéb Sikerregények, melyek a Világháború utáni új orosz Szellemiséget kifejező újabbkori „irodalmi Berlinisme“ hatása alatt, illetőleg a „*Die Neue Sachlichkeit*“ új Romanticizmusának szellemében az „*Anyagok Regényét*“ írják meg. Ez a „*Neue Sachlichkeit*“, mint az 1920-as évek akkori „*Berlinisme*“-jét, ezt az oroszporosz szellemtörténeti akkori Bastarde-ot kifejező „*Neue Richtung*“ tagadja a Romanticizmust, „Tárgyasságot“ hirdet a *Marxisme*, illetőleg a „Történelmi Materialismus“ igézete alatt és annak szépirodalmi kicsapódásául. Közben nem veszi észre, hogy a legkiesztergályozottabb, legromantikusabb és legódonabb Romanticizmust műveli, mert amikor Sikerregényt ír az „Anyagról“ és e Regényt „*Új Forma*“ néven hirdeti, tulajdonképpen a 16. századi Sikerregény, az óspanyol-levantei *Novela Picaresca*, a „Szerencsekereső“ Regényét a legősibb Formában írja meg új társadalomgazdasági agyas Elméletek tudatos, vagy féltudatos szépirodalmi Kelletéséül és Hírvéréséül, mondjuk mai szóval: Réclame-jául és Propagandájául. „*Az Anyag Regénye*“: ez romantikus-szimbolista Szólam, tehát színes, csillogó, megejtő: szépet, azaz semmit mondó. Ez az „Uj Irodalom“ az „Anyag Tárgyasságát“ hirdeti, de mikor ezt regényesíti, csodálatos módon nem veszi észre, hogy az „Anyag“-ot a legromantikusabb romantikus módon, a régi históriás Alle-

gória ősi szépirodalmi Szabványa szerint személyesíti és embe-
riesíti meg. Pontosan úgy, mint a Romantizmus vagyis
Novalis, E. Th. A. *Hoffmann* vagy a Fr. Th. *Vischer* „*Die*
Tücke des Objektes“ legújabb Formaváltozatai *Ewers* vagy
Meyrinck hasonló neo-neoromantikus Allegóriáiig. „*A Kávé*
Regénye“ a szimbólikus, emberiesített Kávé szép Szerencse-
keresőregénye. Romantikus szemlélet és romantikus Forma,
melyet a „*Die Neue Sachlichkeit*“ tagad, tehát abban és azért
romantikus, mert a saját maga romantikus voltát nem veszi
észre.

A legrégebbi Sikerregények a keleti arabs Meseházakból,
a *Meddáh Háné*-kből lett Kávéházakban a 15. század végétől
kezdve a kávéházi *Meddáh Baba*, a Mesélő Apó által előadott
Sikerregények. Ezekben „*Ali a Sarusvarga*“ a Sikerbe emelke-
dik majd a Bukásba bukik le. Ilyen előképekből lett a dél-
európai-spanyol Szerencsekereső Regény, a *Novela Picaresca*,
melynek első, európai-spanyol-levantei felülveretű, kiérlelő-
dött formája a Don Huerto da *Mendoza*-nak tulajdonított
1545-ben megjelent Életregény, a szegény Csavargó, az „*El*
Picaro“, a szegény *Lazarillo* Sikerregénye, vagy Életregénye,
a világhírű *La Vida del Lazarillo de Tormes*. Ez egy Ember éle-
tének Sikerregénye. Az ebből kialakult 17—18. századi Siker-
regény, a francia *Roman Chevaleresque* — a *Roman picaresque*
és a *Roman Aventureux* — akár a „*Becsületes Boldogságkereső*“,
akár a „*Kalandos Szerencsekereső*“ Regénye : mindig az Ember
Regénye. Dom *Prévost* 1736-ban a kávéházi-játékosházi Kalandos,
Des Grieux Lovag Regényét, „*Ragyogását és Bukását*“
írja meg, *Montesquieu* 1734-ben a Római Birodalomét : annak
„*Grandeur*“-jét és *Décadence*-át írja meg a „*Considérations*
sur les Causes de la Grandeur et de la Décadence des Romains“-ban.

Grandeur et Décadance : Emelkedés és Bukás *Balzac* hatal-
mas *Comédie Humaine*-jában is a francia Restauratio, illetőleg
a Forradalom utáni Polgár, az Ember és Társadalom Életre-
génye : *Vie romancée*-ja, Sikerregénye : *Roman à succès*-je. Ezt
írja meg *Thomas Mann* és *Galsworthy* és mindezek nyomán az
újkori Városregény, Családregegy és ezek valóságos „*Kávéház-*
regény“-nek nevezhető zárt, körülírható Formaváltozatai. Mit
ír meg *Eduard Heinrich Jacob* Regénye, a Kávé Sikerregénye?
Jacob a *Montesquieu* és *Balzac* által az Emberre alkalmazott
Grandeur et Décadance-ot a Kávéra és a Kávéházra alkalmazza,

amikor szellemes Kötete címűl a *Sage und Siegeszug des Kaffee-s* címet adja és arról mint „*Die Biographie eines weltwirtschaftlichen Stoffes*“-ról ír. Az *Abissiniából* a 15. században Európa felé elinduló, ott sok lenézést és üldöztetést elszenvedő, kigúnyolt, megvetett, de hamar a Sikerbe, a Világkereskedelelembe beérkező Kávé *Grandeur*-jét, Ragyogását írja meg, majd megírja a Világgazdaság válsága által letört Kávé és Kávéház Bukását, *Décadence*-át le a Braziliában lobogó Kávémáglyáig, a *La Quemada do Cafê*-ig. „*Nem Napoleon vagy Julius Caesar Vita-járól, azaz Életéről lesz itt szó, hanem egy Anyag Életrajzáról*“ mondja Előljáró Beszédében a Szépiró, aki a „*Vita Napoleonis*“ alatt a régi Biographia-ra gondol: *Plutarchos* ókori görög *Bioi Parallelo*-jára, *Cornelius Nepos* ókori római *De Vita*-ira, *Giorgio Vasari Vite dei più eccellenti Pittori, Scultori ed Architetti*-jére, a 16. századi itáliai *Mémoire* eme oly jellemző művészettörténeti jelenségére, avagy az 1545-ben megjelent *La Vida del Lazarillo de Tormes*-re, minden Sikerregények és Életregények eme európai Ősére. „*Mint ahogyan a Réz, vagy a Búza Életrajza is megírható, úgy lesz szó itt a Kávénak az Emberek között és az Emberekkel együtt folytatott Életéről*“, írja Előszavában *Eduard Heinrich Jacob*.

Nos, ez a szellemes és ma oly divatos, újnak hitt, azonban ezerestendősnél régebbi Regényforma a „*Mai Embert*“, a *Homo Novus*-t, ezt az „*Új Ember*“-t — mint a „*Berlinisme*“ újabbkori Irodalma nevezte — a *Der Neue Mensch*-et, a Világháború utáni Embert a Sorsok, Emelkedések és Bukások mai rettentő Forगतagában az emelkedő és bukó Emberekről szóló Mese: az ősrégi Dajkamese a „*Jó Fiúról és a Rossz Fiúról*“ érdekli. A regényesített Életrajz a Ma legjellemzőbb szépirodalmi Formája, a mai Nagyirodalomban csakúgy mint a mai Kisirodalomban, a mai nagy Sikerregényben is, a mai nagy Városregényben is, le az amerikai *Brigand-Roman*-ig, a *Gangster Roman*-ig és a *Hobo Roman*-ig és még lejjebb az újkori *Hôtel-Roman* Ponyvairódmáig, beleértve a Mozgóképirodalom Sikerregényei amerikai Szennyirodalmát is, mint az arisztokratikus régi Forma teljes plebejusi lealacsonyodását is. *Eduard Heinrich Jacob* ugyanazt írja meg a Kávé Regényéről, Emelkedéséről és Bukásáról, mit előtte *Ilja Ehrenburg*, a Moszkvából Berlinbe emigrált és onnan Bécsbe menekült orosz zsidó író írt meg a *Lasik Roitschwanz*-ban, e sorsüldözött Új Ahasveros, a moszk-

vai Commune által kivert kis Foltozószabó, az Ezeregyéjszaka bagdadi Sarusvargája eme újkori utóda, az újkori *El Picaro* tragikus mai Vándorlásáról és Bukásáról. De *Ilja Ehrenburg* ugyanezt írta meg az újkori Szerencselovag, a mai Aventurier, a Glücksritter, az „Iparlovag“ „Emelkedéséről és Bukásáról“, amikor a Gyufa, illetőleg az Újkori Széltoló, Iwan *Kreuger*, a „svéd Gyufakirály“ Vita-ját, Vida-ját, Novela Picaresca-ját, Meddáh-Meséjét, Vie Romancée-ját — „Vagy amit akartok!“ — írta meg. Ugyanezt írta meg *Ilja Ehrenburg* a Gépeskocsi, illetőleg a francia *Automobile Citroën* Életregényében. Ugyanezt írta meg az olasz származású német író, Egon Cesar *Corti* gróf a Dohány „Lebensroman“-jában is és *Bajor Erzsébet*, austriai Császáraszony és magyar Királyasszony az idén magyarul is megjelent Életregényében. Nos: *Hasszán a bagdadi Sarufoltozóvarga* a kávéházi Szerencsemesében, a szegény 16. századi spanyol molnárfi, *Lazarillo de Tormes*, *Lasik Roitschwanz* a mai moszkvai Foltozószabó, a *Gyufakirály*, az *Autókirály*, a *Dohány*, a *Királyasszony* és a *Kávé* Életregénye mint Sikerregény, mint a *Balzac* hatása: az Olvasó bizonyára látja a Forma ősiségét is, de az „Új Formák“ régiségét is, a Romantika időálló örökkévalóságát is.

Eduard Heinrich *Jacob* a „*Die Neue Sachlichkeit*“-ot hirdeti, tehát vérbéli Romantikus, amit az is mutat, hogy Históriat ír és ehhez elégnék tartja azt, ha szellemesen írja meg a szóban levő Mendemondát, melyet — igazi Romantikus módjára — Valóságnak hisz. Természetes, hogy munkájának európai sikere volt. A Regényesség örökkévaló: természetes, hogy a pesti-budai Kávéházzól szóló *Kiskrónika hasábszámra mint Valóságot közölte, Jacob könyve nyomán, a „Hű Lengyel“-ről szóló bécsi Mendemondát. Ugyanezt tette a bécsi Sajtó is. A Mendemondával szemben viszont egyetlen bécsi hang nem szólalt fel, ami érthető. A Mendemondák szent és sérthetetlen Legendákká nővik ki magukat és Ünneprontó az, aki az avatatlan, laikus, kontárkodó Műkedvelők által megírt ünnepelt írásokhoz céhbéli, mesterségbéli móddal szól hozzá. *Jacob* Krónikája azóta angol és francia kiadásban is megjelent. A londoni és párisi Világsajtó valósággal ünnepelte a Kávé „*Grandeur et Décadence*“-áról szóló szellemes Krónikát, elragadónak találva a „Bécsi Hű Lengyel“-ről szóló Mesét: az örök Romantikát. A *Le Temps* hasábos cikkben méltatta*

a Krónikát. „*Son livre sera une providence pour les chroniqueurs*!” — írta e Világlap —: „Ez a Könyv a Krónikaírók számára valóságos gondviselés lesz!” A Krónikaírók mindig bőséges forrást fognak találni e Krónikában. A „Bécsi Mendemondát” százszor és ezerszer fogják megírni: ez most már igazán halhatatlan lesz.

*

Érdekes, hogy a kalandos bécsi rác Kávés utcai Repülő lapjai már 1687-ben kapcsolatba jutottak Budával és pedig egy budai Kémkedésről, illetőleg Árulásról szóló, a mai Ujság őseül szereplő egylapos másik Flugblatt révén. Ismeretes, hogy 1687-ben egy Johann Fink von Funkenstein nevű, Budán szolgáló császári Hadnagy a Székesfejérvárt akkor még megülő Törökkel összejátszva, annak kezére akarta játszani Budát. Cinkosa egy budavidéki rác Paraszt volt. Mindkettőjüket a budai Akasztódombon, a *Nyársak Hegyén*, a mai Naphegyen húzták nyársba. Az erről szóló bécsi Repülőlap a karóba vont rác Paraszt képét, a bécsi rác Kávés rézkarcú Képmása után vonalról vonalra azonosan megrajzolt rézkarcú képen közli.⁴

A bécsi Mendemondának van *pozsonyi* hajtása is. Tudvalevő, hogy a pozsonyi Zsidó Hitközség Szent Márton Napján, minden év November 11-én ezüst tálon kövér Ludat — ez a *Mártonnapi Lúd* — vitt Bécsbe és azt külön kihallgatáson adta át a Császár-Királynak. A pozsonyi Mendemonda szerint ez Kiváltság, melyet II. Leopold Császár-Király azért adott a pozsonyi Ghetto-nak, mert az 1683-i bécsi Ostrom alatt a pozsonyi Zsidók ludakat csempészték be a török Táboron át az éhező Bécsbe. A Mendemondából egy szó sem igaz, a *Mártonnapi Ajándék* ősi Újesztendős Ajándék, ott van egész Európában a Középkorban. Ez a pozsonyi Mendemonda is „*Mese a Hü Szolgáról*”, a „Hü Zsidó” Meséje: az üldözött Zsidó jóval fizet és Jutalmat nyer. A *Zsidó Ajándék* már a 18. században Kávéajándék volt, a pesti Görögök is Kávéajándékot adtak a Királynak.^{4a}

⁴ Aigentlicher Aufgang und Ausgang der Ofner Verrätherei. Hely nélküli egylapos nyomtatvány. 1687. (Egy ritka példánya a Székesfővárosi Könyvtár Budapesti Gyűjteményében.)

^{4a} S. S. : Mártonnapi Lúd, Mártonnapi Ser a magyar Középkorban.

Mindezekkel nem egykorú, de a későbbi Anekdoton által 1685-re, *Thököly* Imre Fejedelem váradi vesztére egykorusított Mendemonda szól — mint említettük és mint ezt részletesen fogjuk tárgyalni — a „*Hátra vagyon az Fekete Leves*“! formában ismeretes Szólásról. Ez régebbi, mint a Fejedelem esete és azt csak *Szirmay* Antal 1802-ből való közlése kapcsolja rá az 1685-ik évre. A magyarországi Kávéről szóló krónikás Köztudat azonban ezt is mint Valóságot adja elő. A bécsi Mendemonda mellett tehát ott áll az *Adoma*, mint a Köztudat vélekedése a Kávé magyar kezdeteiről. Ezek mellé sorakozik az 1896 után kialakuló pesti Kávéházi Krónika, mely „az első pesti Kávéházról“ mondja el a maga mondanivalóit. Mindazt a „Népi Vélekedés“, a francia Folklore által *Blason Populaire*-nek nevezett Népies Okfejtés fejlesztette ki. Ezeket a *Petite Chronique*-nek nevezett Formában fejlesztette ki a régi Pest-Buda történetével kedvvel foglalkozó, hangulatos pestbudai várostörténeti Krónika. A pest-budai Kávéháznak rendkívül gazdag és színes Krónikairodalma, mondjuk „*Kisirodalma*“, *Petite Littérature*-je van, de tudományos Monografiairodalma, kritikai *Petite Histoire*-ja nincsen. Ez az oka, hogy a bécsi Mendemonda olyan mélyen íródhatott bele a magyar köztudatba, hogy benne van minden új és legújabb magyar Lexikonban is. A *Mendemonda*, az *Adoma* és a *Krónika* azonban mindig a Néplélek alkotó Képzeletéből fakad. Ezért, hogy az „első pesti Kávéről és Kávéházról“ szóló pesti Mendemonda eredőit tisztán láthassuk, előbb még a Mendemondákat kialakító „Népies Okfejtés“, a „*Blason populaire*“ szerepét kell láttatnunk.

*

„Az első pesti Kávés“-ról szóló Mendemondát a „*Népies Tudalom*“, illetőleg a *Népies Találmánymonda*, a *Blason populaire* minden időkre és helyekre álló társadalomlélektani alkotó működése hatása alatt írta meg a Kiskrónika.⁵ Ilyen Népi Hie-

⁵ A francia *Blason* szó eredeti jelentése: Felderítés, Magyarázat. Heraldikai értelemben *Blason des Termes*, *Blasonnement*, *Blason héraldique*: Címermagyarázat. Néprajzi értelemben: Népies Tudalom, Hiedelem, tudálékos Mendemonda, Népi Hagyomány, Tradition populaire. A Folklore eme ágát a franciák fejlesztik ki először. V. ö. *Kalona* Béla idevágó fejtegetéseit: Magyar Nyelvőr. XXII. — *Revue des Traditions Populaires*. II. 224. 2792.

delmeket számtalan változatban találunk minden idők és és helyek népi Tudalmaiban. Ezekben a Nép népies Okfejtéssel — ez a „Népi Aetiologia“ — vélekedéssel, tudalommal, hiedelemmel, alaptalan mendemondás magyarázatokkal magyarázza valamely Nép, Törzs, Faj, Város, Felekezet, Honfoglalás, Céh alapítását, a Törvényhozást, egy-egy mesterségbeli Mestertitok, egy Mesterfogás, Szokás, Életforma, Címer, Családnév, Ital eredetét, keletkezését, alapítását, kezdetét, „feltalálóját“, adományozóját, hasznát, kárát, elterjedését. Minden *Ital* úgy keletkezett, hogy valamely Istenség, Félisten, Hős, Dsin, Szellem, kárörvendő, szeszélyes Tündér, Daemon, Genius, Ördög, Boszorkány, Óriás, Törpe, Kobold, mendemondás „első Főcéhmester“, Bölcs Király, a keresztény Középkor óta a mindezek helyébe lépő céhi Szent Pátrónus adományoz egy ital készítésére alkalmas Növényt, avagy vezet rá erre az Embert. A Művelődés kezdetleges fokain ez a *Blason populaire* a Tudományt pótolja, illetőleg a tudományos, művelődéstörténeti és szokástörténeti magyarázat népies előzője mitológiás, tudálékos, népies, vallásoshites, romantikus előfutója. A 18. század Curiositasirodalma Traktatusokban, népies-félnépies olvasmányul adja ki e Népies Okfejtéseket a „minden e világbéli emberi dolgok Kezdeteiről“. A népies Oknyomozások ősiségét máig tapasztaljuk a népies gondolkozás gyakran hallott kiszólásaiban: „Az is okos egy ember volt, aki ezt meg ezt kitalálta!“ A mai művelt és félművelt Köztudatban máig élnek egyes Feltalálók és Felfedezők, így például a Puskaport „*Berchtold Schwarz*“, a Könyvnyomtatást „*Johann Guttenberg* találta fel“. Ilyen *Blason populaire* a Fogamzás és Születés minden Gyermekmithosza, a *Noé* által feltalált Bor, az *Osiris* ajándékozta Ser, a görög *Héfaisztosz*, vagy a *Noé* fiai, *Tubalkain* és *Jubál*, avagy a török-tatár Törzsek „*Kovácsistenei*“ által az Embernek ajándékozott Kovácsmesterség. A Kávét a közismert arabs Mendemondában hol *Allah*, hol egyszerű *Kecskék*, *Birkák*, *Tevék* avagy egy szentéletű *Dervis Baba*, esetleg egy szent Zarándokapó vagyis *Hadsi Baba* adományozza. Ilyen a céhi Szentekről szóló céhi Legendák Mendemondája: az Ötvösségre Szent *Aeligius* Apát tanította meg az első Ötvösfőmestert, a Komló adományozója a török-tatár Atyafiságnál a *Komlókirály*, Flandriában *Jéhan le Premier* vagyis *Johannes Primus* azaz *Jamperinus* vagyis *Gambrinus*, Brabant és Lieuwen Örgrófja.

A kézmívességekre vonatkozó céhi „Blason populaire“ jellemző jegye a nemzeti, városi, céhi, faji Particularizmus önrzetes polgári Öntudata, mely önmagának foglalja le egy-egy céhi Mesterség eredetét, históriás régiségét, az ellenlábas Céhet lenézi, annak Mestertitkait kicsúfolja. Valóságos céhi *Tabu* az a céhi Kiváltság, mellyel a *Blason populaire* szerint egy-egy céhi Hős, egy-egy Szent „első Mester“ alapítja ezt meg ezt a Mesterséget és teszi „legrégebbi“ céhi Privilegiummá. Ezt a Céhi Hős hét lakat alatt őrzzi, mint ez egy céhi Helyi Szellemhez, egy céhi Genius Loci-hoz illik. Valóságos „céhi Roland“ ez az „első Mester“, egy-egy Városra terjedő Céhjog, illetőleg Mesterségjog őre, a céhi Kiváltságok középkori Jogvédelmének, Réclame-jának és Árumintavédelmének ősi-kezdetleges, jelképes, megszemélyesített „Tabu“-szerű formájában. A céhi Mitosznak sokszor van történelmi magva, sokszor azonban csak egyszerű Szómagyarázat, Népies szófejtés, azaz Népi Etymologia annak az alapja. Az olasz, spanyol, francia Bigliardo, Billiardo, Billard szóból az angol „Blason populaire“ a *Bill Yard* Mendemondát csinálta. Eszerint *Bill*, a londoni Posztókereskedő a Boltcégérjéül használt Három Golyóval és Rőfjével, a *Yard*-al tekéztett és találta fel a Billard-ot, amiből persze egy árva szó sem igaz.

Ha most ezek után vizsgáljuk a bécsi Mondát, rájövünk a *Blason populaire* minden jellemző jegyére. Hogy azonban erre vonatkozó vizsgálódásainkat egyszerre terjeszthessük ki a pest-budai Kávéház „kezdeteiről“, vagyis az „első pesti Kávésről és az első pesti Kávésről szóló Mendemondára is, lássuk azt is. Így a vizsgálat leegyszerűsödik és bizonyára világosabb is lesz.

*

A régi Pest, Buda és Óbuda „első Kávésa“ illetőleg az „első pest-budai Kávéház“ kérdése már több mint száz éve foglalkoztatja a régi „Három Város“ és az ezekből lett új Budapest Kávéja és Kávéházai pest-budai Históriaját író Litterátusok képzeletét. Franz *Schams*, volt apothecarius Mester, — a budai *Szöllőművelés* nagyérdemű oenologico-oconomus Tudósa, az első magyar *Vincelléroskola* megszervezője a budai Sashegy alján, a Nemes *Mayerffy* Ferenc *Xaverius* pesti Serfőzőmester budai Kávésuraság, pesti Főlvézmester és több Nemes Vár-

megyék Táblabírája által adományozott Szőlőstelken, *Pest* és *Buda* királyi Szabad Városok nagyérdemű *Statistico-politico-geographusa* — a régi *Pest* és *Buda* Kávéházairól is megemlékezik *Pest* Városáról 1821-ben megjelent érdekes Városleírásában. Az érdeemes, ámbár elfogult német „National-Schwärmer“ pest-budai Krónikás felvilágosodott Illuminátus volt. Minden sorából kiérzik, hogy korszerű „Freydenker“, az ausztriai német „Staats-Idee“ rajongója, aki a „Josephinismus“ illetőleg II. József császár szellemi igézete alatt él még 1821-ben is. *Pestet* „Németország Városának“ nevezi, szemében minden német, tehát *Pest* első Kávéházait is a bécsi Kávésok által megteremtettnek mondja. Ő is megemlíti „az első bécsi Kávés“-ról szóló bécsi Mendemondát, sőt a 18—19. századi bécsi várostörténeti Irodalomra is hivatkozik, amikor erről szól.

Felsőalmási *Balogh* Pál, Orvostudor és a Magyar Tudós Társaság tagja, a magyar Homoeopathia Atyja, az „*A' Kávé, Thé és Tsokoládé*“ című 1831-ben megjelent kávéellenes Orvosi Tractatusában mindent tud a „Kávé Eredetéről“, amit a Korszerű Lexikographia tudott arról, viszont a magyar Kávéházak eredetéről többet és egyebet ő sem tud, mint Herr *Schams*. A jeles magyar Homoeopatha Tudor az „első magyar Kávés“ személyében „egy Krátsoly nevezetű“ 18. századi pozsonyi Kávést jelöl meg, de e néven kívül — mely alkalmasint egy *Carraciol* nevű lombardiai, vagy svájci Hegyvidéki „Griggion“-olasz Kávés neve — semmi egyebet nem tud *Pest-Buda* első Kávésairól. A „*Hű Lengyel*“-ról szóló bécsi Mendemonda ott van a Kávéről szóló 18. századi „Curiositas“-ok magyar Irodalmában is. Ennyiben az „első pesti Kávés“-ról szóló ismeretek pótolója, mert a Kávé összes 18—19. századi magyar Krónikásai bécsi eredőjűnek tartják a pest-budai Kávéházat, nyilván és egyszerűen azért, mert a 18—19. század átmenetén a legtöbb pesti Kávés vagy bécsi Német, vagy Bécsen át Pestre verődött olasz, vagy francia Kávés volt.

A bécsi Mendemondát régi és új pest-budai-budapesti Kávéházkrónikásaink valóságnak kellett hogy tekintsék, hiszen a Mendemondáról csak 1917-ben derült ki, hogy az csak Mendemonda. Viszont ez kerek, zárt, jól csattanó, formás Novellába kerekítette ki az „első Bécsi Kávés“ Históriaját, melyben minden benne van, ami egy Város Lelkét kifejezi. A bécsi *Kleinbürger* és a hatalmas, gyönyörű *Kaiserstadt* ünnepli benne ön-

magát, e veretes-klasszikus „Céhes Legenda“ során, mely az „Első Céhmester“-ről szól, mint számtalan más céhi Mendemonda az „Első Feltaláló“-ról szóló városi-félnépies Tudalmukban, a Blason populaire-ban. A pesti Serházakon ott volt a *Pilsner Bier* regényes Cégére, a „*Ser Királya, Gambrinus*“ Képe. Ez lett az „első Bécsi Kávés“ irodalmi képének bécsi párja.

A bécsi Mendemonda Polgári Öntudatot hirdetett, azt, hogy íme, Bécszet a Kiskávés és a Sütőlegénység menti meg *nem* a Császár, *nem* a Lengyel Király, *nem* Lotharingia Hercege és *nem* Starhemberg Grófja, hanem a bécsi Kispolgár. A Mese megragadta a régi pest-budai és budapesti Krónikairodalom képzeletét, formás Novellássága, a pest-budai helyi Romantika törökösségével való rokonsága csillogó bécsi Igézetet jelentett a régi pesti Irók számára, akik a régi pesti Irodalmi Kávéházban is oly sok bécsies Németességet láttak még harminc éve is. A kávéházi Pincért az idős urak még *Kellner*-nek szólították. A Főpincér hagyományos Pofaszakállat hordott, mely valóságos céhes „Főpincérszakáll“ volt. Eredetileg a Párisban a Nagy Forradalom előtt divatba jött angol Inasszakáll — a Lovászok, a *Groom*-ok szakállá — volt, de a Császár, *Ferenc József* szakállviselete révén *Kaiserbart* formát öltött. A Császár szakállas képe ott volt a csengő Forinton, melyet a szakállas Főpincér a Császár képével ékes felemás magyar-német felírású, a Monarchiát a *Kétfejű Sas* és a *Magyar Címer* kettősségében is kifejező Ötforintos Bankó-ból adott vissza a Kávéért, melynek *Kapucziner* neve is bécsies volt. Az asztalon ott állott a *Császárszemlye* és a Cigány is *Strauss* Wiener Walzer-jeit játszotta. Bécs hatalmas igézete ömlött el az Országon, az elbécsiesedő Budapesten: a Kávéházig mindenben. A pesti Kávéházkrónikán is, mely a bécsi Mendemondában találta meg a pesti Kávéház előképét és Ősiségét. A bécsi Mendemonda tehát a pesti Kávéházi Krónikában is a *Felix Austria*, a *Boldog Austria* sugárzó fekete-sárga Gloire-ját szolgálta. A Mendemondáét, mely 1685-ben is már Bécs hírét-nevét keltette az élelmes rácz Kávés utcai Hírverőlapjain is, de azután is és 1933-ban is, az Ostrom évfordulója idején is. Ezt hirdette a bécsi Mendemonda.

Mit hirdetett azonban az „első pesti Kávés“-ról szóló pesti Mendemonda? Nem önérzetes, polgári, bécsi Öntudatot, nem

józan, bécsi üzleti-céhi Hírverést, csak szép, keletieskedő, pesti Régiséget, pesti törökösödő Keletieskedést, vagyis Orientalisme-t, a pesti-budai Régiségnek a pesti-budai Török régiségéhez való kapcsolását, valódi hamisítatlan, pestiesen keleties kávéházi Romantikát a romantikus pesti Kávéházról. A pesti Mendemonda „az első pesti Kávést“ a Törökkel kapcsolja össze, tehát olyan török és olyan keleti, mint maga a Kávé, a Kávéház és ennek keleties-török Romanticizmusa az egész magyar Irodalomban, *Jókaitól* máig, *Szép Ernő*ig. Az „első Pesti Kávés“-ról szóló pesti Mendemonda olyan keleti és olyan pesti, mint maga a pesti Éjszaka a pesti dunaparti Kávéházfertály asztalkái mellől nézve a langyos pesti Májuséjszakában, melynek pesti kávéházi Varázsa az 1830-as évek óta ejt meg minden itt járó idegen Litterátust, *Ander*sen-t, a dán Költőt 1839-ben és *Otto Zarek*-et, a bécsi Író 1935-ben. Ez az, a pesti dunaparti kávéházi Keletiség, melyen huszonöt éve *Molnár* Ferenc csúfolódott. *L'art pour l'art*: a Csúfolódásért, hiszen ifjúságában ő volt Pest dunaparti kávéházi Éjszakáinak leghívebb Szerelmese.

*

Az „első pesti Kávés“ neve csak 1873-ban bukkant fel Pest Királyi Szabad Város Levéltárának egykori porából, és pedig a pesti-budai Várostörténeti Irodalom egyik első, komoly, újkori zsengejében, a nagyemlékezetű Régész és Historikus, *Rómer* Flóris „*A régi Pest*“ című munkájában, mely a „Három Város“, Pest, Buda és Óbuda egyesítését kimondó Törvény évében jelent meg. *Rómer* Flóris az „első pesti Kávés“-ról ezt írja: „1714-ben . . . a 241. számú sarokháznál *Cavesieder Balázst*, mint háztulajdonost említik. E név elégségesnek látszik bizonyítani, hogy e helyen Kávéház állott.“ Ugyanott olvassuk *Rómer* Flóris másik megjegyzését, mely szerint „az első pesti Kávés“ házatelkére nézve a Telekkönyv ezt mondja: „*Cavesieder Blasius ein Raz Catholik*“.⁶ Ugyancsak *Rómer* Flóris emlékezik meg egy másik pesti Kávésről, illetőleg a No. 552. számú Házról, mely 1727-ben *Starkh* János Kávéfőző volt. *Rómer* annak a véleményének ad kifejezést, hogy hihetleg ebben a Házban, melyért új Gazdája 120 forintot adott, ugyan-

⁶ *Rómer* i. m. 72. 141. 149. 174. o.

csak Kávéház volt. Ugyancsak *Rómer Flóris* írja, hogy 1740-ben *Reesfellner* Ferenc pesti Polgár és Kávéfőző 2800 forinton és hat császári arany Áldomásgarason vette meg a No. 197. számú pesti Házat *Ziegler* Károly óbudai Polgártól. *Rómer Flóris* megemlékezik e régi pesti HáZRól, mely mint *Küttel* pesti Seborvos akkori örököseinek Háza 1873-ban is, de a mai idősebb pesti Nemzedék suttyódiákkorában is, 1898-ig, a Belváros históriás régi magva lebontásáig *Kittel Ház*, *Zöld Udvar* és *Zöld Piacz* néven neveztetett. Leírja a régi Ház három egymásba nyíló udvara Átjáróházát, a „*Durchhaus*“-t, vagyis *Passage*-ot, mely a régi *Halas Piaczot*, vagyis a tarka-barka mozgalmasságú dunaparti *Hal Tért* a még mozgalmasabb és lármásabb *Plébánia Piacz*-cal kötötte össze. Egész környékét a szaporán pergő nyelvükről hirhedt régi pesti Zöldséges Kofák, a „*Fratschlerin*“-ek, másként „*Hockweiber*“ töltötték meg. Ez volt a pesti belvárosi „*Grüner Markt*“, vagyis a pesti „*Piazza dell' Erbe*“, mely a *Zöld Ház* udvarán, egészen középkorias és keleties pesti Pazar módjára folytatódott. *Rómer Flóris* fametszetben közli a *Zöld Ház* egyik gótikus pillérzetű, bordázatú és boltozatú fülkéjének rajzát, melyet számára *Steindl* Imre műépítőmester rajzolt le. A pillérköteg kétségtelenül mutatja, hogy a *Zöld Udvar* Háza 14—15. századi középkori gótikus építmény volt. 1898-ban tűnt el, a nagy bontások, illetőleg az *Erzsébet Híd* pesti hidfejének építése idején, a Belváros középkori alaprajzú Sikátoraival és — ki tudja? — mennyi más olyan középkori pesti építéstörténeti emlékekkel együtt, melyek a 17—19. századi pesti kispolgári Baroc és Empire vakolata alatt rejtezkedtek, úgy, mint a pesti Plébánia templom Gótikus emlékei 1934-ig. Senki fel nem mérte, senki le nem rajzolta ezeket. Az egyik legrégebbi, 18. századi pesti Kávéház Háza középkori köveiből így nem maradt „kő kövön sem“.

Érdekes, hogy az egyik legrégebbi pesti Kávéház Házában volt 1898-ig a régi pesti Belváros legérdekesebb Kiskávéháza, a „*Nagy Nyolcashoz*“ cégérezett híres-hirhedt Kofakávéház is. Ott volt a *Zöld Udvar* legszélső, már a Plébánia Piacz-ra néző harmadik Házában. A régi Piacz szerves tartozandéka volt, a Vásáré, mely a kedves, felejthetetlen, tornyos *Városháza* és a középkori Plébániatemplom köré érintetlen középkoriassággal helyezkedett el, mint minden közép-

kori Város minden Piacza. Ez a pesti *Piazza dell'Erbe* a Városház-térről elhúzódott a Dunapartig, a *Halas Piarczig*, a virág-árusokról elnevezett *Rózsa-térig* és a bájos, kis *Sebestyén-térig*. A Piarcz terebélyes, bőpénzű és pergőnyelvű grombaságukról híres *Kofanénőinek*, a dunai búzás *Dereglyék régi Dereglyés-vajdáinak*, *Dereglyekormányosainak*, a Piacz rácz, oláh, bulgár és dunamenti magyar Zöldségeseinek Kávéháza volt ez. Kikötői Kávéház volt, akárcsak valami 17. századi londoni kikötői Coffehouse, a hagyma, a répa, a káposzta, a kolompér és a paradicsom pesti Gildeháza volt, igazi *Casino dei Mercanti*, Kereskedői Pitvar, a pesti Kofák arabs *Funduk*-ja, vagyis olasz *Fondacco*-ja volt. Olyan volt, mint a képünkön bemutatott dunaparti Halászkávéház a *Szép Halászeleányhoz*, a Haltér egykori pesti Halászmestereinek, Halászlegényeinek és Hajósainak régi Kávéháza. Olyan volt, mint az 1840-es években a *Kék Akácziafához* Cégérezett *Doleschal Kávéház*.⁷ A *Nagy Nyolczas* tehát pontosan úgy alkalmazkodott a Dunapart és a Piarcz helyi adottságaihoz 1898-ig, mint elődje, a 18. század elei Kávéház 1740-ben. *Magyar Elek* és *Balla Vilmos* írtak a „*Nagy Nyolczas*“-ról. Cégére, a „*Nagy Nyolczas*“, öles, talpas Kávés pohár volt a diákkori emlékezetünkbe jól belevésődött kedves, régi Ház falán. Habsüveg omlott le e Cégérpohárról. „8 KR“ felírás hirdette rajta, hogy két „Susztertallér“-on, vagyis nyolc krajcáron méretik itt a Kávét, melyről a pesti *Fáma* azt tartotta, hogy egész Pesten ez a leghamisítatlanabb, legigazibb Kávét. Hajnalban és este Kofák és Árusok, délután gömbölyded és facér Szakácsnék és helyre Szobalyánykák, a pesti *Mars* fiai: a *Károly Kaszárnya* dali Káplárurái és a belvárosi *Mercurius* fürge fiai: a Boltoslegényurak látogatták. Hajnalban az *Országos Kaszinó* és a *Korona Kávéház* gáláns „Aranyifjai“ tértek be ide hamisítatlan Szilvapálinkára, kocsisi Törkölyre és „koporsóillatú“ Borókapálinkára. A híres, elegáns városháztéri Fiákerlegények hagyományos feketeszalagos „à la Pepita“ nadrágjait, rövid fekete zekéit, fényes kürtőkalapjait és „à la Mencsikoff“ galléros, orosz kabátjait is itt lehetett látni. Délután a *Piarista Ház* vakmerő Diákjai billiárdoztak itt. Negyvennyolcas Honvédből lett kiérdemesült, fehér

⁷ M. M. „Zur Blauen Akazie,“ — *Magyar Elek* : Pesti históriák. Bpest. 1924. — *Balla Vilmos* : A Kávéforrás. Bpest. 1926.

szakállú, réz Érdempénzes vén Hordár leste, nem közeledik-e a Nagy Nyolczas felé „Szüts Bácsi“, a Piaristák veresképű, veresbajszú Bidellusa? A Diákurak az öreg Hordár által adott kávéházi Vészjelre sietve kereket oldottak és a hátsó kijáraton át eltűntek a Zöld Udvar útvesztőiben...

Rómer Flóris fentidézett néhány sora lett az „első pesti Kávés“-ról szóló regényes pesti-budai kávéházi Krónika forrása. 1900-ban jelent meg Peisner Ignác érdeemes, úttörő-pest-budai Kiskrónikája, a „Budapest a 18. században“. Ez már többet tud a többi régi pesti Kávéházzal, közli a 18. századi olasz Kávésok, Sior Bellieno és Bosselli neveit is. Az ujságirodalmi várostörténeti pest-budai Kiskrónikásokat azonban csak az „első pesti Kávés“, a „Cavesieder Balázs“ Históriaja érdekelte, mert a „Kávéfőző Balázs“ neve olyan regényesen hangzott, mint „Jacques Tournebroche“, a „Nyársforgató Jakab“ neve Anatole France bájos „Lúdláb Királynő“-jében.

*

Kávéfőző Balázs : ez színesen hangzott, színes kép volt, a Város Multja színeit, a pesti Kávéház Régiségét jelentette 1895-ben is, amikor a Honfoglalás ezeréves Emlékünnepére készült a Város. Keletje lett mindennek, ami régi és ami „Török“, hiszen Budapesten máig minden „török“, ami „régí“. A Városerdőn már épült a Mulatóhely, a híres-hirhedt „Ősbudavára“, a bécsi „Venedig in Wien“ ötletének pesti utánzata. Deszkából és vakolatból félholdas Mecsetek és Minarrék emelkedtek a pesti Wurstli komédiás bódéi fölé. Törökvilág Budán hirdette „Ősbudavára“, ez a hangulatos Giccs, melyben „valódi“ Török Kávéházakban „valódi“ kairói Arabs Kávédsi főzte kis Rézibrikekben a „valódi Török Kávét“, melyet „illatos Mocca“ néven neveztek. A Lágymányos egykori árterülete kákás, zsombikus, nádas szigetén ugyanúgy épült fel a „Konstantinápoly Budapesten“ című mulatóhely. Egykori kerítésének turbános törökfejet utánzó palánkjai máig láthatók a Budafoki-út alján. A „Török Kávé“ ekkor jött divatba. Ekkor épült fel a Levante-ben divatos, regényes-francia Iparművészek által megteremtett „Mosarabique“ modorban a Cairo Kávéház. Keleties falfestményeit Vajda Zsigmond festette meg, akit a Kávéház alapítója, Tichy Antal dúsgazdag mészárosmester Algir-ba utaztatott le a kávéházi

témák tanulmányozása céljából. A belvárosi Rózsa-téren a *Török Császár* Kávéház cégére jelentette a pesti Keletieskedést. *Tóth* Béla, az „Effendi“ ekkor írta meg azt, hogy Mendemonda a *Gül Baba* neve és Históriaja. Viszont egyetlenegy kedves Elbeszélése (*Gül Baba rózsáskertje*) nyomán mégis csak a *Rózsák Atyja* bájos pest-budai Mendemondája alakult ki megingathatatlan, szentül hitt történelmi Ténnyé. Ebből a rajongók most csinálják a „*Budai Kalifátus*“ vadregényes pest-budai Ábrándját, mely Mecsetet emel a *Gül Baba* névnek, noha ezt a pesti Mendemonda alakította ki a *Kel Baba*, vagyis *Tarfejű Apó* címből, amit máig visel minden török Falusbíró és minden *Dervis Tekke*, vagyis minden Dervis-kolostor minden Kolostorsejkje, vagyis Gvárdiánja.

Törökvilág Budán: ennek a keletieskedő, regényeskedő pesti Jelszónak ellenképeül jelent meg 1896-ban *Tarczay* György álnév alatt a neves felvidéki műtörténész, *Divald* Kornél pest-budai török-német-kuruc-labanc tárgyú Novelláskötete, a *Németvilág Budán*. Ebben a Hódoltság utáni régi Pest és Buda színes Históriajából vett képeket ad kedves elbeszélések formájában. A tudós Régész így, szépirói Álnév alatt élte ki az Elmúlt Idők regényes igézete utáni Nosztalgiáit. A „*Német világ Budán*“-ban, *Jókai* „*Török Világ*“-a e pest-budai irodalmi megfelelőjében mint szerény, kedvestollú pesti magyar Anatole *France* írta meg az „első pesti Kávés“ első szépirodalmi feldolgozását. Ebben a rendes budai Polgárfiú átmegegy a Repülő Híd kompján Pestre, itt beül a *Cavesieder Balázs* újmódi kávémérő Fogadójába. A Kávé újdonság Pesten, maga köré gyűjti az újonnan épülő Pest furcsa embereit, akik éjszákáznak, billiárdoznak, mindenféle híreket és haszontalanságokat fecsegnek, tehát érdekes és mulatságos fickók. A csendes Budáról a már ekkor zajgó Pestre, az Újmódiságot jelentő Kávéházba átjövő budai Polgárfi már-már elmerül a „romlott pesti Kávéházban“, belegabalyodik valami hozzá méltatlan szélcsap pesti Fejérnépbe, de még idejekorán észbekap: otthagya Pestet és a Kávéházat, hazasiet Budára, ahol jobbak és egyszerűbbek a Virtusok és a Polgárok, az Élet szebb és jobb, ha nincsenek is ott amolyan érdekes és mulatságos pesti Újmódiságok, mint a *Cavesieder Balázs* Kávéházában.

Ez a Novella, — a pest-budai Kávéházregény kezdete — mint egy pest-budai *Montesquieu* pesti „*Lettres Persans*“-ja

írja meg *Pest* és *Buda* szellemi ellenlábasságát. A Polgárfi, a Várospamphlet ősrégi szépirodalmi Figurine-je, budai ükunokája 1714-ben a „Boldog Kisvárosból“, *Budáról* jön át a „*Romlott Városba*“, *Pestre*, itt találkozik a szabványos hagyományos Széltolóval, a régi spanyol-francia kávéházi *Novela* ősi kávéházi Ördöge, *El Asmodáj* újkori megfelelőjével és a Nővel, aki senki más, mint a Sors, vagyis *Fortuna*, az arabs Mese tündéri *Péri*-je, *Bánu* Asszony, a pusztai Forgószél és a kávéházi Pörgettyű, az arabs-török *Csarkh*, a Sorskerék, a *Roulette* őse megszemélyesítése. A budai Ifjú mindettől megriad és sietve visszaszalad a „Becsületes Budára“. Pontosan ugyanaz esik meg vele, mint az általunk „*A Falusi Ember a Nagyváros Kávéházában*“ cím alatt összefoglalt évszázados multú, máig el nem kopott szépirodalmi Öntőminta összes régi és új, nyugateurópai és pest-budai magyar „*Falusi Ember*“-eivel esik meg a Kávéházregény két évszázados vonulata alatt. Ez és nem más történik ugyanis Dom *Prévost* 1733-ban megjelent „*Manon Lescaut*“-jában, *Joseph Richter* „*Eipeldauer*“-jában, *Gvadányi* „*Falusi Nótárius*“-ában, *Verseghy* Ferenc „*Gróf Katzajfalvy László*“-jában, végig az egész Szépirodalmon, *Balzac*, *Murger*, *Bródy* Sándor, *Kóbor* Tamás, *Gárdonyi* Géza, *Herczeg* Ferenc, *Heltai* Jenő, *Tormay* Cecilia, *Nádas* Sándor, *Kárpáti* Aurél, *Szabó* Dezső, *Ujhelyi* Nándor, *Babits* Mihály, *Kosztolányi* Dezső, *Szilnyai* Zoltán és *Hunyady* Sándor „*Falusi Ember*“-eivel, akik mind vagy olyan „*Városi Emberek*“, vagyis „*Pesti Emberek*“, akik a Nagyváros Kávéházából valamely Kisvárosba, Faluba, Budára menekülnek, illetőleg olyan „*Falusi Emberek*“, vagyis „*Budai Emberek*“, akiket a Nagy Élet, vagyis *Pest*, a *Grande Vie*, a *Város*, vagyis az ezt jelképező Kávéház ragyogó éjszakai fényei csalogatnak el a Boldog Középszer, a boldog Kis Élet, a „*Petite Vie*“ szeliden mosolygó otthoni, családi Lámpása mellől.

Az Éjszakába kivilágító, barátságos Tüzet már *Pindaros* ókori ódai lendülete megénekelte. A *Fény* a Renaissance óta szépirodalmi Jelkép. A Felvilágosodottság neve szerint is *Illuminatism*e és a Szellem jelképe a „Halhatatlanság lobogó Szövetneke“, mely mint a síri Hamvvederből kilobogó Láng, a *Flambeau* ott van a 18. század minden Egyeteme kupoláján és a Kávéházköltészet minden rajongó jelenségében. A Kávéházlira a „*Kávéházi Lámpást*“ százszor megírta: mint a *Vesta*

templom éjjel-nappal lobogó Öröktüzét is, mint *Lucifer*, a Fényhozó, vagyis a *Kávéházi Ördög*, a *Le Sage* kávéházi „Sánta Ördöge“, vagyis a *Kritika* és a „Vesztett Illuziók“ józan, hidegfényű, az *Intellectus* rideg világosságát adó Lámpását. A Romantizmus a Kávéház Lámpását hol a *Napkeleti Bölcsék Keleti Csillagához*, hol a városi Pusztá enyhelyes, cserényes, városi *Pásztortüze*hez, hol a Város végtelen tengere *Világítótornya* fényéhez hasonlította. *Michelet* a 18. századelei párisi *Café Procope* gyertyáját, a *Lumière*-t írta meg, mely mellett a *Philosophusok* 1712-ben már a Forradalomról álmodnak. A pesti *Privorszky* Kávéházat az 1840-es években az *Örök Világosság* Kávéháza nevével nevezi a Széplitteratúra. *Kóbor* Tamás megírja a Kávéház Lámpását, mely a „Rendes Ifjú“-t eltéríti a Boldog Középszer útjaitól és romlásba viszi. A kávéházi Lámpás a Szépirodalomban gyakran rontásba vivő *Lidércfény*, *Heltai* Jenőnél a *Csája* égő Rumjának kísérteties, lobogó lángja, *Somlyó* Zoltán megénekeli az égő Rum lángjait, *Kosztolányi* Dezső megírta a régi *Newyork Kávéház* örökös *Vesta*-oltára hívogató fényeit. A Kávéházregény — *Bródy* Sándortól *Babits* Mihályig — számtalanszor megírta az *Irodalmi Kávéház éjszakai fényeit*, melyek a rendes „Falusi Ifjú“-t becsalogatják az Irodalomba, a Kávéházba (melyben mint *Kosztolányi* Dezső írja, csak „*hír és bú terem*“), itt híressé, de boldogtalanná teszik az egykori „Falusi Ifjú“-t, aki ezután a *Dom Prévost* „*Manon Lescaut*“-ja botor Ifja, *Des Grieux* Lovag módjára lelkileg kifosztva tér meg a Faluba, honnan örökre a Kávéházba, vagyis a Városba vágyik vissza.

A kávéházi Lámpás a Keleten tarkaüvegű utcai mécses, ez adta a keleti Kávéház *Mekleb-i-Irfán*, vagyis a *Világosság Háza* és *Sejmö Hané*, vagyis a *Gyertyák Háza* allegóriás nevét. *Balzac* óta az egész romantikus „Kávéházregény“-nek állandó irodalmi képe a kávéházi Lámpafény. A *Newyork Kávéház* előtt máig a „Tizenégy Ördög“ tartja a lámpások Szövétnek-rúdját. *Jávor* László 1934-ben írja a Kávéházról: „*A Kávéházban lámpa ég s a neonfény, ah oly csodás, oly olcsó itt az álmodás!*“

A Szépirodalom százszor megírta a *távoli Város fényeit*, melyek mérföldnyire ellátszanak az Éjszakába. Ebben a képben mindig a Város „kávéházi fényeiről“ van szó. *Léczfalvi* *Bodor* Aladár 1908-ban a *Keletiek Nyugaton*-ban írja meg a

vándorló székely Diákokat, akik *Petit-le-Croix* felől robognak a gyorsvonaton a párisi forradalmi ünnep, a *Quatorze Juillet* táncos, világos éjszakája felé: a kivilágított Páris kávéházi fényei megvilágítják a felhőket. Nádas Sándor 1916-ban írt Kávéházszínművében, a *Kávéház*-ban a pesti Dunapart kávéházi fényei csalogatják át a pesti Kávéházból az ódon budai Vendégfogadóba elmenekülő Muzsikust. *Kosztolányi* Dezső (*Biedermeyer*) 1910-ben egy régi kedves budai „*Alt-Wien*“ kávésfindsa mellől látja — a Vár egy ódon, meghitt háza kedves szobájából — a távoli pesti Boulevard irodalmi Kávéházainak fényeit, melyek ott csillognak két képünkön.

Mindezt már „*a régi jó Gvadányi*“ 1787-ben megírta. *Falusi Nótárius*-a a pesti kávéházi Hidpromenáde pesti és budai Kávéházainak nagyvilági Lámpafényét csodálja meg egy régi pesti nyári éjszakán. *Gvadányi* József gróf e *Falusi Ember*-e már 1787-ben „*Útvesztő*“-nek nevezi ezeket a pesti-budai kávéházi fényeket. 1815-ben *Leyrer* József, a litterátus pesti Olvasókabinétás és Könyvkiadó írja le a pesti *Márványos Kávéház* lámpásainak ragyogását, melyek a Hajóhid lámpásai-
val és a pest-budai csillagos Ég gyertyáival együtt a sötét Duna színén együtt csillognak. *Dávid* Margit pesti „*Biedermeyer*“ Regényében a „*Budai Ifjú*“ a *Pillvax* lámpásait látja a budai Várból. A régi pesti Kávéházdalban is ott van az „*ezüst-tükrös, villanyfényes Kávéház*“.

Bizonyos, hogy a Pestre gyalogszerrel tartó 18. századi Vándorlegény is már messziről látta az akkori Pest fényeit. A Dunán evezős bajor Dereglyén érkező Vándorlegény a Hajóhid fölött kötött ki és amit a Városból először meglátott, az a *Márványos Kávéház* ragyogó, gyertyafényes ablaksora lehetett. Bizonyos, hogy a Faluból a Városba felverődő „*Falusi Ember*“-t a szokatlan kávéházi fények lepik meg a legjobban. Valóban, a Város fényeit mindenki láthatta, aki a váci *Csörögpuszta*, vagy a kiskunsági *Körülsáros Csárda* felől szekerezett Pest felé. A városi fények a felhőkre verődnek fel és vadászemberek mondják, hogy ez a városi fény a kóbori falusi ebek és a Városba beköltöző falusi vörös véresék csalogatója is.⁸ A budai erdők kóbori éjszakai lepkéit is a pesti kávéházi fények csalogatják be a Városba. A pesti kávéházi Karcolat sokszor

⁸ Tolnai gróf *Festetics* Pál úr közlése.

megírta a pesti Kávéházba beverődő Vándorsáskát, melyet a városi Költő regényes szemlélete regényes Tücsöknek írt meg, nyilván *Dickens* bájos Regénye, az „*A tűzhely tücske*“ irodalmi hatása alatt.

Igen, a pesti kávéházi tárgyú régi és új Szépirodalomban százszor megírt „Falusi Ifjú“, illetőleg a „Budai Ifjú“ mindig a kávéházi Lámpás fényei által csalogattatva, mint bódult éjjeli lepke szédül bele ezekbe a pesti fényekbe, melyek mint az intellektuális kávéházi Ördög, *Le Sage* 18. századelei „Sánta Ördög“-ének, *El Asmodáj*-nak Szövetneke csalogatják a botor Ifjút a kávéházi Lámpás fényeinek bűnös és bűvös Boszorkánycörébe. Ez a kávéházi Ifjú — a Kávéházregény örök *Kávéházi Hős-e* — szárnyait kissé megpörköli a kávéházi Lámpás lángjaiban és riadtan menekül vissza hol a Faluba, hol a csendes Budai Házba, hol a „pesti Kávéház“-ból a csendes-kedves, regényes „Budai Kávéház“-ba, mely *Heltai Jenő* nyomán valóságos pest-budai szépirodalmi Formává, állandó és mindig újabb hajtásokban megjelenő, veretesen pest-budai Város-tájköltészeté lett.

A pestbudai és budapesti Városmithosz, Polgármithosz és Kávéházmendemonda.

**Énekmondó, Költő, Krónikás és Historikus.
Városköltészet és Kávéházköltészet.**

Városmithosz és Polgármithosz a pesti Kávéházmendemondában. — A Kávéház mint a Város jelképe. — A Városmithoszok keletkezése : Énekmondó és Krónikás, Költő, mint a Historikus előzői. — Költői Kép, Tudálékosság, Szépirodalom, Tudomány. — Az ujságírodalmi Kis-krónika. — A pestbudai Rév Költészete mint a pesti Városmithosz magva. — A pestbudai Polgármithosz és Városmithosz helyett a Kávéházköltészetben kifejeződő Városmendemonda jelenik meg. — Az *Átkelés* Mendemondája : *Simeon Mester, Péter Mester, Dömötör Páter, Arany János*. — Kelenföldre és Átkelés. — Szépirodalmi Szimbolumok. — A Két Part, a Túlso Part és a Hidak a Szimbolikában. A párisi Két Part és a pestbudai Két Part a Kávéházköltészté széteső Városmithoszban. — *Herczeg Ferenc* : *A Híd*. — Boldogságmithosz és Városlélek. — Buda a Romantikus Város. — A *Tépelődő Ifjú* a pestbudai Városköltészetben. — A *Kávéházi Hős* mint a Polgármithosz *Eszmei Polgár*-a. — Városkép és Romantika.

Városmithosz : egy régi Város, *Róma, Carthago, Páris, Bécs* avagy *Buda* önnönmagáról szóló, vagyis a saját *Városkezdeteiről, Városalapításáról, Városalapítójáról*, névadó *Hősről*, azaz *Hérósz Eponümosz*-áról szóló, önmaga születéséről önmaga Városlelke költötte bájos, gyermeki *Születésmithosz*, a Gyermek meséje a saját Apjáról-Anyjáról, titokzatos, szent Mithosz, *Hősi Mese* a *Születés Titkáról*. Röviden : a Város városi születésű Mendemondája minderről, amit a városi Kisember, a városi Ónép álmodik el Városa Keletkezéséről. Ezt a Városmithoszt, vagyis Városmendemondát a *Népies Képzélet*, vagyis a *Népies Tudálékosság* álmodja és meséli a franciák által *Blason populaire*-nek nevezett mithoszalkotó, legendaköltő,

mendemondatermő, oknyomozó lélekbéli tevékenysége mese-
mondó Kedvében. E Mesét csillagsugáros nyári Éjszakán, vagy
a Kemence mellett téli Estén meséli el az Ifjakkak valamely
Vénapó. Később már a városi Sokadalmakon és a középkori
bormérő, sermérő, méhsermérő, almacsigermérő Polgárok —
Házastelkes jogon ily italokat mérő Harisnyakötő, Nyílsimító,
Kardcsiszár, avagy Lánckovács Mesterek — *Konyhaházaiban*
és Kapualjai alatt, Polgárudvaraik hagyományos *Hársfái alatt*
a későbbi céhbéli Cégérjogos Vendégfogadók, Borházak és Ser-
házak eme őseiben, a Városiasság eme korai *Commerciumai*,
azaz *Összejövetel*ei helyén a Városba is elverődő *Énekmondók*
Rigmusba fogva, szép Muzsikaszóval énekben mondják el,
Énekszóval, *Voce cantando*-val énekelik el. A Város csodálatos
Alapításáról mondanak Szépistóriát, vagyis Énekszót e
csellengő *Vándorpoéták*, némi sonkacsülök, egy Kiscipó, egy
pint Ser, egy Kispénz fejében. A *Városalapítóról* mondanak
szép Meseéneket: a *Várostörténet*, a *Petite histoire* eme őset
mondják el a Hősről, aki Karddal, Ekével, egy Ökörbörből
vékonyra hasított Szíjjal, furlangos fortéllyal egy ölelésnyi
Szénán, egy Fehér Lovon vagy bármin szerezte meg a Város-
telkét, megölte a Sárkányt, ezzel a Várost megmentette a
Fekete Haláltól, a Sárkány Fogait felvette Címerébe, a Sár-
kányt felfüggesztette a Dómban, a saját nevét adta a Város-
nak, Céheket alapított, Szabadalomleveleket adott a Mester-
titkokra, ezzel a Céhet és a Várost világhíressé tette, minden-
esetre híresebbé, mint az ellenlábás Város ellenlábás, versengő
Céhét. E Hős Csodában született és Csodában élve Csodában
halt meg, ott van eltemetve a Székesegyház alatt, avagy a
titokzatos Domb alatt, holtában is mindörökre a Város öre.
Koponyáját ötvösmívű arany Herma, kardját a Városbírája,
emlékezetét a Városmithosz őrzi.

Ezt a *Városmendemondát* énekeltek a Városban: a Piarc-
téren, a Céhherbergekekben és a Méhserházakban a Városba el-
csellengő londoni *Gweldawd*-ok, *Nürnberg*-ben a csavargó *Minne-
sänger*-ek, *Bordeaux*-ban a kóborló délfrancia *Trouvère*-ek,
vagyis Kitalálók, *Marseille*-ben a kujtorgó délfrancia pro-
vençal *Minèstrel*-ek, vagyis Szolgák, *Ypres*-ben az országúti
északfrancia *Yongleur*-ök, vagyis *Joculator*-ok, azaz Ének-
mondók, *Ferrara*-ban a járókelő *Truffatore*-k, vagyis Tréfa-
kitalálók. *Budán* ugyanezek egykorú céhbélijei az egykori regülő

Sámánregüsök lezüllött ükunokái, az Énekmondók királyi Várjobbágyfaluiból — *Igrécfaluból*, *Borsodigríciból*, *Ugrócból*, *Regtelökből*, *Rektetőfaluból*, *Révfaluból* — kivert ugri-bugri „Ugordók“, vagyis a jófülű „Ugrifülesek“, azaz bukfencvető és énekmondó *Igrickomédiások*, e lengyeles nevükön a külföldi Yongleur-ökkel elkeveredett, céhszerűen megszervezkedett, tizenkét Igricmesterségből Igricremeket tevő serházi nyiretytyűs *Serhegedősök*, vagyis *Racleur-ök*, azaz „Hegedőnyikorogatók“, a török *Kobuzsi-k* és *Tassándsi-k* rokonai és egyéb Költők, vagyis Vagabundusok voltak. Ők énekelték el azt a 13. századvégi budai polgári Méhsermérőházakban, hogy *Budát Buda Vezír* alapította, hogy *Árpád Vezír* az Országgyöpüt egy Fehér Lovon és egy kasornya Földön vette meg. Ők voltak azok, akik a Város alapításáról a „*Kelenföldön való Átkelés*“ Mendemondáját megénekelték, mert a tar, kopasz, sziklás parti Hegy, a *Kelen Hegye* nevét, a 13. századra elveszett ázsiai *Kelen* szó eredeti értelmét már ők sem értették. Nem értették ezt már a 13. század végén a *Kelenhegye* alján és a vele szomszédos *Pesti Hegyen* és attól északra a Jobbparton, továbbá a Balparton, a réven innen-réven túl épült sok régebbi és újabb vártalan és város Helyen, azaz Városban megülepettek sem. Sem a magyarok, sem a délvidéki muzlimhitű atyafiságos Muronyok, vagyis Bugárok, sem a Tájcsok, vagyis Alamányok, sem a flandriai Flándorok, sem a svájci Grisonfrancia és Griggion olosz Oloszok, sem az Itáliából jött Taljánok, sem a *Kelen Hegye* alján levő legrégebbi Tanyahely, a falak nélküli kerítetlen *Kelenvölgye*, vagyis *Kispest*, sem a falvással kertelt Várashely, azaz Város, *Nagypest*, sem az ennek Felszegét, vagyis Bécsét alkotó *Pestfelbécs*, sem a Pestihegyen épült új város Hely, vagyis *Pesthegyújvárosa*, azaz *Budavára*: a Palota városa, sem a régi, a *Kelenvölgyekispesttel* egykorú Óbuda lakói, sem annak északi Hóstatja, a 15. század végén még a budai Mészárosmesterek által is *Ecsölvára*, vagyis Atzilburg, azaz *Attilavára* néven nevezett Romváros halászlakói. A *Kelen* név elveszett, tehát a *Hévizek*, vagyis a Katlanházak, azaz *Pest-ek* nevére elnevezett különböző vártalan és város Helyek lakói a *Kelenvölgye* nevét mindenféle módon nevezték *Kleinfeld*, *Klainfeld*, *Krainfeld*, *Kreinfeld*, *Krennfeld* és *Kronfeld* néven. A Magyarok és mindenféle jöttek az „*Átkelés*“ szót értették, tehát a félreértett Szóból,

a *Két Pest* közötti *Rév* mivoltából, a végtelen balparti síkság és a csodálatos Hegyfüggönyök varázsos Városképéből, a *Veduta*-ból megszületett a sok város és váratlan Hely, *Kelenvölgye*, vagyis *Kispest*, *Pesthegyujvárosa*, *Óbuda*, *Nagypest*, *Pestfelbécse*, *Écsölvára* és a Jobbágyfaluk: *Budagyenője*, *Tárnokokvölgye*, *Budaörse*, *Budafoka*, *Lógodfalu*, *Nyékfalu*, *Budaszentörzsébet* és *Pestszentörzsébet*, a budai *Küérbereke* és a pesti *Küérfölde* megalapításáról szóló bájos pestbudai *Városmithosz*. Alkotta a Szót félreértő Népies Szómagyarázat, a Népies Tudalom, vagyis a pestbudai *Blason populaire*. A *Buda* szó félreértéséből a tudálékos 13. századvégi Magister, *Dunakeszii Simeon Mester* és a többi írástudó Krónikások csinálták a *Buda Vezérről*, a *Városalapítóról* szóló *Istóriát*, *Simeon Magister* az „Átkelés“ *Mendemondáját*: a *Kelenfölde Kreinfeldé* lett nevéből megcsinálta a *Krimhild Csatája* budai *mendemondáját*. *Csáthi Dömötör Páter* 1526-ban írta meg az „*Átkelés Mendemondáját*“. A *Kelen* szót már ő sem értette, noha *Kelemfjewldy Pál* pesti Senator neve és a *Kelem* vagyis a „kopasz-szőnyeg“ neve még élt, mégis megírta a „*Kelenfjewlden at-kelenec*“ bájos pestbudai *Városmithoszá*t, melyet *Arany János* tett halhatatlanná.¹

Ez a pestbudai *Városmithosz* kezdete, a sok jobbparti és balparti *Pestvárosból* lett *Két Pest*, a balparti *Pest*-ből, vagyis *Budából* és a jobbparti *Budá*-ból, vagyis *Pestből* lett, végtére is *Pest* néven a *Balparton*, *Buda* néven a *Jobbparton* megállapodott két *Város*, valamint a régi *Óbuda*, a középkori „*Három Város*“ *Városmithosza*. Ebben a bájos pestbudai *Városmithoszb*an a *Városalapító* a *Keletről* érkezik a *Síkon*, meglátja a *Rév* fölött a *Túlparton* a csodálatos kéklő *Hegyek-alját*. *Börtömlőkön* átúsztatja magát a *Réven*, véres harcban *győz* és megalapítja a *Várost* az átkelő *Réven* innen és túl is. „*Kelenföldön átkelének*“ és győztek, az „*Csekén ők megcsekének*“, vagyis a *Csikhegy* alján, a *Lágymányos csíkban* bővelkedő *Csiktava* fölötti *Csík*on megpihenének majd az „*Tetemen ők tetemének*“, vagyis *Tétényben* temetkezének.

¹ A *Kelen* és *Atzilburg* szó a középkori budai *Mészárosceh* középkori *Okleveleiben*. U. o. a *Kelen* szó magyarázata, a *Kelenhegye*, a *Kelenfölde*, a *Kelenvölgye* vagyis *Kispest* neve, a *Krennfeld*-ről szóló hibás magyarázat és az *Átkelés*-ről szóló *Mendemonda*, mint a pestbudai *Városköltészet* kezdete: *Bevilaqua Borsody Béla*. M. M.

A *Blason populaire*, vagyis az itáliai Universitásokat megjárta írástudó Magister és a tudós-literátus Ferencesbarát így magyarázza a *Kelen*, a *Csik*, a *Tétény* szót. Mendemondatermő képzeletük átveszi a csavargó serházi Serhegedősök csacska beszédjét, noha ezt lenézi, mégis tudálékos Krónikává írja, de mindebben megőrzi a Pestbuda Keletkezéséről szóló félnépies-városi *Városmithoszt*, Pestbuda Keletkezésének bájos, epikus *Mendemondáját*, a pestbudai *Városköltészet kezdetét*, melyet ilyenül eddig még senki nem ismert fel. *Átkelés*, *Harc*, *Megpihenés*, *Városalapítás*, *Lakoma*, *Temetés* : íme a *Városmithosz*, mint kerek Novella.

Amiből bennünket az érdekel, hogy a pestbudai *Rév*, a pestbudai *Dunapart* csodálatos, igéző, varázsló, sugalló, révítő szépségű Látványából, a Pestről látszó budai *Városképből* és a Budáról látszó pesti *Városképből*, a *Veduta-ból*, a *Vue-ból* lett a pestbudai *Városköltészet* kezdete is, de ez a Kezdet lombosodott ki a 18. század vége óta a „*Két Város*“, *Pest* és *Buda* *Városköltészetét* kitevő *Alapgondolat*tá, a pestbudai városi *Városregény*, *Családregény* és *Sikerregény* tartó *Mestergere*ndájává, vagyis *Faculté Maîtresse*-szé, *Mestergondolat*ává, *Grand oeuvre*-jévé. Ez a másfélszázad óta ragyogó kiteljesülést mutató pestbudai *Városköltészet* egyetlen *Alapgondolata* : a *Két Város* örök *Kettőssége*, a „*Pesti Ember Budán*“ és a „*Budai Ember Pesten*“, a *Két Part*, a *Híd*, az *Átkelés* ősrégi keleti és európai szépirodalom Szimbolikájában kifejezetten, a 18. század vége óta mindig a *Pesti Kávéház* és a *Budai Kávéház* képeibe keretezeten.

A pestbudai *Városmithosz* nem alakult ki, helyette megjelent az újkori pestbudai *Városregény* ; a *Családregény* és a *Sikerregény*, a *Két Város* örök *Kettősségének*, *Kettőslelkűségének* *Költői Képben* való leírása. A pestbudai *Városmithosz* helyett megszülető *Városköltészetből* született meg annak legkifejezőbb *Formája* : a gazdag *Kávéházköltészet* a „*Kávéházak Városában*“. Ez a jellegzetes, legvárosibb, legpestbudaibb és legbudapestibb *Városköltészet* mint *Kávéházköltészet* jelentkezik és az elvetélt, meg nem született pestbudai-budapesti *Városmithosz* és az elvetélt, meg nem született pestbudai-budapesti *Polgármithosz* pótolója. Egyetlen kerek pestbudai *Városmithosz*, *Polgármithosz* és *Kávéházmendemonda* helyett így jelentkezik a végtelen vonalú, színű és gazdagságú pest-

budai Kávéházköltészet. A *Pesti Polgár* mint *Kávéházi Hős* jelentkezik e Kávéházköltészetben: ez a pesti Polgármithosz kávéházköltészeti pótja. A Város mint egyetlen nagy Kávéház jelentkezik: ez a pesti Városmithosz kávéházköltészeti pótja. A Kávéházmendemonda mint Kávéházköltészet terül szét: ez a pesti Kávéházmendemonda pótja. *Kozma Andor*, *Tóth Béla*, *Herczeg Ferenc*, *Heltai Jenő*, *Molnár Ferenc*, *Nagy Endre*, *Szini Gyula*, *Gábor Endre*, *Karinthy Frigyes* és *Zsolt Béla* megírták, hogy egész Budapest semmi más, mint egyetlen nagy Kávéház. *Nagy Lajos* most írja Regényét, melynek ez lesz a címe: *Budapest Nagykávéház*. *D'Holbach* báró gúnyja már a 18. században *Grand Café de l'Europe*-nak nevezi Párist: *Európa Kávéháza* néven nevezi a Világ Városát.

A pestbudai-budapesti Városmithosz, a Polgármithosz és a Kávéházmendemonda nem született meg: helyette a Városköltészet Kávéházköltészetbe lendülő Formaváltozata született meg. Mint *Jules Michelet* mondja: *a Kávéház a Nyilvánosság Helye, a Városiasság kifejezője*. Nos: a pestbudai Városköltészetet a pestbudai Kávéházköltészet fejezi ki ez, pedig a Várost fejezi ki.

Minden Históriaának a Mithosz, a Legenda, a Mese, a Népies Tudalom, a Mendemonda, a Költészet és a Krónika az előzője. Mielőtt a pestbudai Kávéház *Históriáját* megírnánk, lássuk a pestbudai *Mithoszt*, a *Mendemondát*, a *Krónikát* és a *Költészetet*. Úgy, ahogyan azt egymásután következő fejlődéstörténeti sorrendben a Mendemonda, a Költészet és a Krónika írta meg: a pestbudai Kávéház Mendemondája, Költészete és Krónikája. Ahogyan az *Ujságíró Krónikás* és a *Költő* írta meg. Illendő, hogy a Históriaikus csak ezek után következzen és azt keresse, miért alkotta meg a pestbudai Kávéház Mendemondáját a Városléke úgy, ahogyan megalakította, miért írta meg az Ujságíró Krónikás úgy, ahogyan megírta és miért írta meg a Költő — *Gvadányi József* gróf 1788-ban, azóta *Kóbor Tamás*, *Reviczky Gyula*, *Herczeg Ferenc*, *Heltai Jenő*, *Rákosi Jenő*, *Bródy Sándor*, *Gárdonyi Géza*, *Szabó Dezső*, *Babits Mihály*, *Kosztolányi Dezső*, *Zsolt Béla* és *Hunyady Sándor*, mindenki úgy, ahogy megírta.

Bécs megteremtette a maga 17. századi Kávéházmendemondáját a *Jó Polgár*-ról, az „Első Pesti Kávés“-ról, vagyis a maga Városmithoszáét és Polgármithoszáét is Kávéházmende-

mondába írta a *Blason populaire* örök és változatlan törvényszerűségű képzetével. Az *Es Habes*, vagyis levantei olaszos nevéen *Abissinia* földje Kávéjának arabs Kávémendemondáját tartalmazó 15. századvégi arabs Tekercset Abbé Antoine Galland helyezte el a 18. század elején a párizsi *Bibliothèque Royale*-ban. E Mesét a Szent *Kecskék* által megtalált, a *Pásztor* által észrevett és az *Es Séhodet* Dervis Tekke, vagyis Kolostor Fősejkje által főzött áloműző „*Első Káhvé*“ bájos keleti Mendemondáját, arabs *Blason populaire*-jét megírta minden Krónika, így Eduard Heinrich Jacob pompás és méltán híressé lett Kávéházkrónikája, az idén megjelent *Sage und Siegeszug des Kaffees* is. Ez a mindenki által megírt keleti *Blason populaire* nem érdekel bennünket. Alábbiakban a pestbudai-budapesti Kávéházköltészetben feloldódó és abban szétterülő Kávéházköltészetbe kilendülő pestbudai Városmithosz és Polgármithosz érdekel bennünket: a *Két Város* Városmithosza, ahogyan az *Pest* és *Buda* kávéházi képeiben, mint kávéházi vonatkozású szépirodalmi Képben jelentkezik. A pestbudai Szépirodalom idevágó jelenségeit külön Fejezeteink mutatják be. Ez a Fejezetünk a pestbudai Kávéház *Petite histoire*-ját, a Kávéház történetet megelőző Mendemondának a pestbudai Kávéházköltészetbe való átívelését mutatja be.

*

A pestbudai Városmithosz, mint a pestbudai *Városkrónika*, a *Városköltészet* és a *Városhistória* őse nyilván és minden idevágó Adat ismerete nélkül a középkori Énekmondók — Csavargók, Koldusok, Költők — képzetében született meg a Borházakban, Serházakban, Vendégházakban, Herbergházakban, a Kávéházak eme őseiben. Csavargó Népség volt ez. A középkori Énekmondók furcsa, esett és ütődött, ám bájos életű, a Középkor komor polgári Rendjéből kicsapott, oda be nem fogadott, vándorló Aljanépség voltak, de képzeletverte, álomterhelte, hasadtlelkű Tehetségesek voltak. Züllöttek voltak. a szigorú Polgár joggal nézte le őket, de Szabad Művészetükért — ez a „*Les Arts franchises*“, a *Franca* Művészet — megfizette őket. Utódjuk lett *Gringoire*, *Villon* és minden Költő máig. A Középkor Mulattatói voltak, vándorló Járapatosok, sohasem Ülepetesek, sehonnaiak, zabföldön nemzett „zabiak“, kicsapott Diákok, szökött Katonák, lelkileg Terheltek, Bűnnel is,

Képzelettel is megterhelt Képzeletesek. Koldusnyomorúságukban is Céhet alkotók, Truffáikat, vagyis kitalálásaikat, azaz tréfáikat céhes Mestertitkul apáról-fiúra, szájról-szájra, írástudatlanul-iratlanul, görög Rhapszodoszok, arabs-török Meddáh Babák, vagyis Mesélő Apók módjára átörökítők. Serházakban, Borházakban, Méserházakban hentergők, Országúton elsodródók, Bitón avagy a Városárkában szemüket behunyók: a későbbi kávéházi *Bohême* ősei voltak.

Az írástudó, itáliai és párisi Universitásokon Tudori Kalpagot szerző magyar Magisterek és Doctorok, a krónikairó Krónikások lenézték a kóbori Fecsegőket, de fecsegéseiket átvették. Jól elemezve az *irodalmi Képet alkotó Képzeletet* vették át a Csacsogóktól, nemcsak a valóban megtörtént iratlan Hagyományként élő Tények, nevek, helyek, történések Emlékezetét, az Énekmondó Regüsök által például a Dontövön való Pusztázás emlékeiről tudottakat. A tudós krónikás Magisterek főleg azt vették át a Csacsogóktól, aminek híjjával voltak: a Semmiből Valamit, Szépet teremtő Képzeletet. A Képzeletet, mely egy semmiségből, a *Kelen* szóból, a semmiségből, egy csodálatos Folyó, a Duna két Partján látható csodálatos képből, egy csodálatos Síkság és egy csodálatos Hegyvidék kéklő Semmijéből kerek Mesét teremtett a Serház sere és a Borház bora és a Hallgatók révült tekintete alkotásra készítő Révületében, a Trance-ban. Mesét a robogó pusztai Hadasnépről, mely lovaival átkel a *Réven*, meghódítja a *Hegy*t, Tábort ver, halottai temető Torosát üli meg és Várost alapít.

E kerek Mesét a pesti Városmithoszt a Kalpagos Tudorok, Tanultak, Írástudók és tehetségtelenek, vagyis Krónikások a serházi-borházi Kóboroktól, a Tehetségesektől vették át. A képzelettelen Tudorok mindig a Képzeldők által elálmodott Képeknek elorzói, megírói. A Városkrónika e Vándorok ragyogó Képzeletéből íródik át az Élőszóból a Borjúhártyára: a Képzeletből a Könyvbe. Kezdetben van az Énekmondás, ebből lesz a Krónika, melyből História lesz. Mindennek ősei azonban a rongyos, éhes Álmodók, minden Poéták, Vatesek, azaz Őrült Apók, vagyis regüs-révséges Révületükben Látóképet, azaz látmányoságos Délibábot látó *Deli Babák*, a Mesemondó Apók, azaz a *Meddáh Babák* ősei: minden Tehetség vagyis Költészet, azaz Irodalom szent és örült Ősei. Ők lépnek át a Kelet, illetőleg a Török *Sarab Háné*-iből, azaz Borházaiból, *Bóza Háné*-iből,

azaz Serházaiból, *Bojalü Háné*-iből, azaz *Himös Házaiból*, vagyis tarkalámpás cégérű tarkára festett Muzsukaházaiból, valamint a *Mesék Háza*i nevezetű Mesemondóházakból, a Meddáh Háné-kból a mindezekből a 15. század végén lett *Káhvé Háné*-kba, vagyis a *Kávé Háza*i-ba. Ott mihamarább Poétákká, Irókká, Ujságlevélkufárokká, azaz Nouvelliste-kké, vagyis Ujságlevélírókká, Ujdondászokká, Feuilletoniste-kké, Boulevardier-kké azaz Utcai Hirmondókká lépnek elő s megszületik közöttük a *Le Chroniqueur*, az Ujságíró, aki 1831 óta írja az érdekes, vonzó, színes, könnyűtollú *Le Chronique*-ot, a *Krónikát*, mindama kedves furcsaságot, *Curiosité*-t, mely a Polgárt a Kávéházban érdekelheti. Mendemondát egy régi Házi, egy Utcanévről, egy elhunyt vén Komédiásról, nagynevű Politikusról, eltűnt régi városi Szokásokról, Cégékekről, Serkocsmákról. Főleg arról, ami a kávéházi Polgárt a Kávéházban a legjobban érdekli, a régi Kávéházról, az „egykori Kávésről“, egykori Kávéházi Népekről. Vagyis a serházi Serhegedősből, akit egykor a tudós, a Krónikás dorongolt le, néhány évszázad múlva Krónikás lesz a Kávéházban. A városi művelődéstörténeti Kör bezáródik: a Városról, a Város legkifejezőbb városi Helyéről az újkori Krónikás: a kávéházi Krónikás írja a Kávéház Krónikáját, a Kávéházban a Kávéháznak a Kávéházról. A Mendemonda Ujságirodalomává válik, a Polgár ezt továbbmondja és a Csacskság megint csak mint apró, gyerekbeszéd, a „Szó Fia“, vagyis Szófia-Beszéd él tovább, aminek megint Mendemonda lesz a nevezetje. A művelődéstörténeti Kör megint bezáródik.

Mindez azonban városi jelenség, a Városiaságban keletkezik, az Urbanitás szülötte, a Falutól elszakadt Városi Ember Szellemi alkotása, a Faluból jött és itt elvárosiasodott Felemásember, a féligfalusi-féligvárosi Kisember lélekbéli tevékenysége: „Városi Népköltés“, miért is azt e Tanulmányban *Félnépies Tudalom*-nak, *Blason demipopulaire*-nek neveztük el. A régi *Városmithoszt* és a Város eszményi Polgáráról, a Polgárjelképről szóló régi *Polgármithoszt*, valamint az új Kávéházzal a 18. század eleje óta jelképezett új kávéházi *Városmithoszt* ez a Városi Tudalom alkotja meg. A középkori Krónikás a Középkorban, az újkori Krónikás — az ujságirodalmi Kisirodalom, a *Petite littérature* — az Újkorban írja át ezt Irodalomává. Képzelettel és Énekkal, Irónáddal Borjúhártyára, később Acél-

tollal rongypapírosra, majd Szedőgéppel és Körforgógéppel fapapírosra, Serházban vagy Kávéházban : ami, ügyebár egyre megyen ?

Arany János volt az, akit elsül foglalkoztatott az a kérdés, miért nem született meg a magyar *Honfoglaló Nagyéposz*, a Magyar Honfoglalás nagy Népies Tudalma, a nagy nemzeti magyar *Blason populaire*, úgy, amint párjai: a Zsidó Honfoglaló Éposz: a *Krónikák Könyve*, a „Felhők Fiai“, a *Niflung Lovagok* Históriaja, vagy a finn *Kalévala* és a rác Králjevics Márkó? *Arany* János veti fel a kérdést, felel rá és mások is felelnek rá: volt magyar Honfoglaló Éposz, de elpusztult az Énekmondókkal együtt, mert Magyarország hamar belelépett a Mese és az Álom megölőjébe, a Műveltségbe. A *Magyar Éposz* nyomai ott vannak a „*Névtelen Nótárius*“-nak, *Anonymus*-nak nevezett *Péter* Magister tudós-tudálékos Krónikájában. Ezek a magukat és hallgatóikat az ázsiai Ser Komlója Lupulin-jával bőditő, a Lupulin-nal a Trance-ot fokozó Igrickomédiások által énekelt *Magyar Regü* nyomai.² A Kávéházköltészetben viszont a Várost képben kifejező pesti Városmithosz nyomait mutatjuk ki.

Itt vethetjük fel a kérdést: miért nem alakult ki *Pest*, *Buda* és *Óbuda* Városmithosza: a Három Város históriás Keletkezéséről, Alapításáról és Alapítójáról szóló Városmithosz? Itt vethetjük fel a kérdést, miért nem alakult ki a *Pesti Polgár*-ról, a *Budai Polgár*-ról és az *Óbudai Polgár*-ról szóló pesti, budai és óbudai *Polgármithosz*? Miért nem alakult ki a *Budapesti Emberről*, a *Budapesti Polgárról* szóló *Budapesti polgármithosz*? Mindebből bennünket az érdekel, miért nem alakult ki Pestbudán és Budapesten, a 16. század óta elkávéháziasodott Pestbudán, az európai Kávéháznak a török Isztambul után következő első ősi Kávéházvárosában, itt, ahol a Kávéház a 16. század közepe óta máig négyszázéves zárt, egységes folyamatosságban él, Pestbudán és a belőle lett Budapesten, a „Kávéházak Városában“ az „*Első Pestbudai Kávéház*“-ról és az „*Első Pesti Kávés*“-ról szóló Kávéházmendemonda olyan zárt, egységes, kerek Formában, mint Bécsben, ahová a Kávé

² M. M. : göcsejszéki és székelyszéki Sámánregösök és Serhegedősök, a Komlóhatás mint a Trance emelője.

és a Kávéház csak száz esztendővel később jut el a hódoltsági Magyarországról, illetőleg Budáról?

Alábbi fejezetünk erre a kérdésre felel: *Bécsben* a Kávé 1668-ban mutatható ki először, tehát az akkor még Ujság Bécsben, amikor Budán és Magyarországon olyan közismert, hogy 1651-ben egyrészt már *Zrinyi Miklós* gróf, a Poéta énekli meg a Kávét és a Kávéssátrat, másrészt 1663-ban már mint népies veretű Szállóige szerepel a „*Hátravagyon még a Fekete Leves!*” Szólás. Nálunk zökkenő és újdonszerűség nélkül folytatódik a hódoltsági török Kávéház az 1686 után újjászülető Három Városban, Pesten, Budán és Óbudán. Itt a 17. század végén sem Ujság a Kávé. Bécs *régi Polgárváros*, mely a középkor óta máig egységes, megszakítatlan folyamatosságban éli a maga középkori eredetű Urbanitását, tehát kialakíthatta a maga Városmithosztát, a Bécset megmentő „*Jó Polgár*”, a *Jó Kávés* veretes Polgármithosztát, mely a Városéposzt a Kávéházba, mint új kifejezési Formába keretezi bele. *Pest, Buda* és *Óbuda* középkori Urbanitásából viszont kő-kövnön sem maradt 1686-ra, mikor is a Török által megteremtett török Urbanitás is eltűnt, abból csak a *Kávéház* és a *Fördőház* mentődött át az 1686 utáni új, három külön-külön Urbanitásba, *Pestébe, Budáéba* és *Óbudáéba*. Bécs egységes, régi Város, Budapest három eredőből lett új Város. Bécs nemzetiségileg egységes német Város, a magyar, német, rác, olasz, francia és más kevert nemzetiségű 17—19. századi Budából, Pestből és Óbudából 1873-ban lett Budapest nem egységes, hanem kevert Város. *Wiener Bürger*: ilyen a középkor óta van. *Budapesti Polgár*: ilyen csak 1873 óta van. Az 1686 és 1873 között kialakult Három Város három külön Urbanitásának *Helyi Színei* megfakultak az 1873 óta bekövetkezett Egyesítés után. Ezért nem alakult ki a Várost kifejező egységes, zárt pestbudai Kávéházmendemonda, ezért lett abból csak egy keleties-törökös Régiséget kifejező szegényes kis színcsillám az egyik oldalon, a másikon azonban ezért alakult ki a legszínesebb és leggazdagabb Kávéházköltészet, mely az egységes Kávéházmendemonda törmelékeit ezer szint vető ezer szépirodalmi Alkotásban csillogtatja meg és Városköltészté, Kávéházköltészté írja a pestbudai Városmithoszt és a Polgármithoszt. Kávéházlírában, Kávéházszínműben és Kávéházregényben, melyek mind Városmithoszt és Polgármithoszt adnak: a *Budapesti Embert* és a Várost adják a Kávéházban,

a Városiasság e Helyén. Pest zajgó Nagyéletét a *Pesti Nagy-kávéházba*, Buda örök Romantikáját a *Budai Kiskávéházba* helyezik el. A *Pesti Ember* örökkön Budára húzó, a *Budai Ember* örökkön Pestre húzó Nostalgiaját, a Kettős Város Kettősségét: a *Budapesti Ember Pesti Ember-ré* és *Budai Ember-ré* szakadt lelki Kettősségét, a „Nagy Vizen“, a „Hidakon át“ való örökös Átvagyódását a „Hidak“ és a „Tulsó Part“ örök Szimbolikájában, a *Pesti Kávéház* és a *Budai Kávéház* Szimbolikájában írják meg. A Város és a *Budapesti Ember* örökös pesti és örökös budai Kettősségéből *Pesti Mignont* írnak meg, aki Budára vágyik el, Budára szárnyaló *Pesti Utópiát* írnak, a *Kétarcú Janus-t*, a pestbudai *Janus Bifrons-ot*, a pesti *Hanlet-et* írják meg, aki a Valóságvárosból az Álomvárosba kel át, a pesti-budai „*Hero és Leandrosz*“-t, a pesti-budai *Castor és Pollux-ot*, a pestbudai *Ézsaut és Jákobot* írják meg. A 18. századi francia Utópiát pestbudai Helyi Színekbe írják át, budaiasíttják Páris Utópiáját, mely Európából a Keletre álmódja el magát. A *Budapesti Embert* írják meg, ezt a Kettős-lelkű *Ahásvérost*, aki Pestről, a Jelenvárosból Budára, a Multvárosba, az Álomvárosba, a Földi Jeruzsálemből az Égi Jeruzsálembé lendül át.

Mi ez más, mint a *Kelen Hegye*, a *Gellérthegy*, a Két Város Öreghegye, Szent Hegye, *Mons Sacer-je*, örök pestbudai Városmithosza? Mi ez más, mint az „*Átkelés Mithosza* ?“ Városmithosz ez, a *Két Part*, a *Rév*, az „*Átkelés*“ Városmithosza pesti-budai Kávéházszimbolikába, mint kávéházi Formanyelvbe írva. E Forma Dom *Prévost*, *Balzac* és *Murger* párisi Városregényeire mutat, melyek a Régi Élet és az Új Élet között, a „*Két Part*“ között: a Szajnajobbpart, a *Rive Droite* és a Szajnabalpart, a *Rive Gauche* között, a *Nagy Élet* és a *Kis Élet*: a zajgó *Les Boulevardes* és a vén Platánusfák és a Sorbonne Kupolája szellemiségének tövén meghúzódó romantikus *Quartier Latin*, a Diákfertály között vergődő *Tépelődő Ifjú* alakjába helyezik el a nagy társadalmi válságok idejének *Álmeneti Emberét*, de ezt a jelképes *Figurine-t*, a *Két Part* jellegzetesen különböző „Kávéházi Szellemét“ kifejező Kávéházaiba, a romantikus balparti *Petit Café*-ba és a nagyvilági jobbparti *Grand Café*-ba keretezve mutatják be. A pestbudai Kávéházregény Irodalmiságunk Parisisme-je révén is, meg *Pest* és *Buda* várostájképi és társadalomlélektani adottságai révén

is ugyanígy írja meg a *Budapesti Ember*-t, de a francia-párisi Előképet, a Formát a pestbudai *Helyi Színek*, a *Két Város* Couleur locale-ja és a pesti és budai Kávéházban lakó pesti és budai *Helyi Szellem*, a pesti és budai Kávéházi Szellem, a *L'Esprit du Café* „Genius Loci“-jával tölti meg.

A pest-budai Kávéházköltészet, mint a pestbudai Városköltészet kávéházi Formanyelven megszólaló, tehát e réven legbudaiabb, legpestibb és legbudapestibb Formaváltozata a 18. század vége óta, a Kávéház általánossá válása óta Kávéházi Képpen énekel meg a középkori pestbudai Városmithoszt, az „Átkelés“ Városmithoszáét. A Kávéházköltészetben megírt *Kávéházi Hős*, a *Tépelődő Ifjú*, a „*Falusi Ember a Nagyvárosban*“, a *Pest* zajgó Nagyéletéből *Buda* romantikus Kis Életébe, a Jelenből a Mult révületeibe, a Valóságból az Álomba, a Városból a Kisváros és a Falu Illuzióit megadó Budára, a *Túlsópartra*, a *Hidakon* át, a *Réven* átrévülő örök *Ahásvéros*-nak, a *Budapesti Ember*-nek örökös kettétépett Pestiségét és Budaiságát fejezi ki. Ez a Kávéházköltészetbe szétterült Pestbudai Városmithosz, az *Átkelés Mithosza* mint Kávéházköltészet az újkori Kávéházi Költő új, Kávéházi Formanyelvén ugyanazt énekel meg, amit a középkori Serhegedősök énekeltek meg a *Két Part*-ról, ugyanazt, amit *Simeon* és *Péter* Magisterek a 13. században, *Dömötör* Páter a 16. században, *Gvadányi* József gróf a 18. században, *Arany* János a *Keveházá*-ban, *Tarcsay* György 1896-ban a *Cavesieder Balázs*-ban, *Herczeg* Ferenc az *A Híd*-ban és az egész Kávéházköltészet máig énekel meg.

„*Kelenfewlden átkelénec*“ — éneklí a Serhegedős és ezt írja le a Krónikás. A Kávéházi Költő a pestbudai Boldogságmithoszt énekel meg az *Átkelés* kávéházi Formanyelvén, a *Pesti Ember*, e Boldogságkereső örök Dalát éneklí meg, aki az Élet romantikus Illuzióiért kel át *Pestről Budára*. A *Pesti Ember* úgy kel át a budai Romantika örök *Kék Partjai*-ra, a pesti *The blue Land*-ba, mint ahogyan a 18. század a Kelet fűszeres álmaiba révült át az ezer társadalmi Probléma által felszántott Párisból. A pestbudai Romantika Örök dala, *Carmen Saeculare*-ja, végtelen pestbudai *Szentiván-éneke* ez a Kávéházköltészet: Boldogságálom, az Illuziók Kergetése. Az, amit *Balzac* hatalmas Városregénye, a *Les Illusions perdues* ír meg így a „*Vesztett Illuziók*“-ról. Az *Angoulême*-ből, a Kisvárosból Párisba feljött Ifjú a *Balpartot*, a romantikus Quartier

Latin-t, a Szellemet faképnél hagyja a *Jobbpart*, a *Nagy Élet* nagyvilági Lázaiért. Otthagyja az intellectuális-romantikus *Petit Café*-t a Balparton és belevész a *Grand Café*-ba, a *Jobbpartba* : elveszti Illuzióit. *L' Illusions perdues* : énekli a pesti Kávéházköltészet a Pesti Emberről, aki Pesten veszti el Illuzióit és azt hiszi, hogy Budán fogja azokat megtalálni. „*Pestről Budára kelének, Budáról Pestre kelének, keresték mit elvesztének s Két Part között elveszének! Vágyas álmot kergetének, Illuziót így nyerének. Jelent Multon cserélének, Multból Jelenbe kelének, valón álmot cserélének, valót, álmot elvesztének! Mát Holnappal temetének, Mából Tegnapba nézének, a Jelenben nem élének, Kávészóban töprengének, rázódtanak mindig Lázban, álmodoztak Kávészóban, Délibábot kergetének, álomból felébredének, kihörpentették az Kávét s Életüknek mondtak : „Avé“-t!*

Valami ilyet énekelt a minap a lebontott Tabán egy valamely régen elmúlt Kiskávéháza, a Holdvilág-utca sarkán volt egykori, a „*Budai Holdvilághoz*“ cégérezett Budai Kiskávéház Márványsztafa fölött egy Álomköltő, *Szindbád a Hajós* nevezetű. Álomlovak által vont Vörös Postakocsin kelt át a Réven, a Hajóhídon *Pestről Budára* és a méla budai Hold Cégérlámpása alatt énekelt a fenti Álomregüt, a budai *Holdvilág Kávészóban*. Révülten énekelt, majd e Révületből áttekintett a Tűlső Partra, honnan a Pesti Kávészók csalogató fényei csillogtak át. Felugrott az Álomasztaltól és felült az Autobuszra, mely visszaröpítette a pesti Nagykávészóba. Budáról Pestre : Álomból a Valóságba. Városmithosz : írta *Krudy Gyula* vagy bár akárki — a Kávészóköltészet.

*

Bécs a maga régi Városképében is, Városföldrajzában is, régi Polgársága Társadalomtörténetében is egységes Város, tehát a maga jellegzetességét, helyszínét, Városiasságát kifejező, a Várost jelképező „*Bécsi Kávészó*“-ról szóló Mendedmondája mint Városmithosz, illetőleg Polgármithosz is mind ezt mutatja. Az „*Első bécsi Kávészó*“ Hős a Városfalakon, de egyúttal a „*Kávészó Hőse*“ is, azaz a bécsi Kávészók Céhlegendájának céhi Hőse, amilyen minden Céhlegendában előfordul. Ő a „*Derekas Polgár*“, a der „*Treue Diener seines Herrn*“, ő a „*Jó Kávészó Goldoni*“, „*La Bottega del Café*“-ja, vagyis 1752 óta százszor megírt szépirodalmi alakja is. A bécsi Kávészómende-

monda úgy zeng róla, mint *Uhland* Szabadságdala a demokratikus német Szabadságlíra idején: „*Hoch klingt das Lied vom braven Mann!*“

Pest, Buda és Óbuda 1873-ig önálló, vagyis egyenként és egyénekként egységes Város volt. *Budapest*: ilyesmi csak 1873 óta van. 1541 és 1686 között nyom nélkül süllyedt el a semmibe *Buda, Pest* és *Óbuda* középkori Urbanitása, vagyis Városiassága. A régi Bécs Városmithoszáét és Polgármithoszáét kifejező *Kávémithosz* 1683-ban született meg a régi Város régi Urbanitását új Képben, a Kávéház képében fejezve ki. Az új *Pest*, az új *Buda* és az új *Óbuda* viszont csak 1686-ban születik meg. Hogyan születhetett volna meg a csecsemőkorát külön-külön egyéni Bölcsőben élő három Városban egy akkor még csak meg sem született egyetlen Város, Budapest egységes lelkiségét kifejező egységes Mendemonda, illetőleg Városmithosz és Polgármithosz? Mindaz, amit Bécsről fentebb elmondottunk, Pestre nézve pontosan az ellenkezőjében áll: a „Három Város“ három külön, egyéni Város volt, mind a három új, késői szülőtt volt. Az új, 1873-ban megszületett Budapest még Városképében sem egységes, mert akárhonnán nézzük, csak a hatalmas Duna által elválasztott sík földi *Pestet* és a hegyi *Budát* látjuk. Ez a három Város városföldrajzilag is, várostörténetileg is, polgársága történetében, azaz társadalomtörténetében is kétfelé tépett két Ikertestvér. „*Budapesti Ember*“: 1873 előtt ilyesmi nem is volt, csak *Budai Ember* volt és csak *Pesti Ember* volt. Viszont „*Budapesti Kávéház*“: ilyesmi máig sincs. Csak *Pesti Kávéház* és csak *Budai Kávéház* volt és van. Sőt, hogy Városunk széttépettségét még jobban kifejezhessük, megállapíthatjuk, hogy még *Budai Kávéház* is kétféle van: *Budai Kávéház* és *Óbudai Kávéház*. Hogy ez mennyire így van, maga a Szépirodalom mutatja, mely biztos, tiszta látású Intuitiójával mindezt minden várostörténeti szemlélődésnél jobban megérezte, tehát mindig, a 18. század vége óta máig csak *Pesti Kávéházat* és mindig csak *Budai Kávéházat* írt meg. A párisi *Quartier Latin*, a *Montmartre*, a *Montparnasse*, a *Les Boulevards*, avagy a *Les Champs Elysées* és a *Bois de Boulognes* Kávéházai sem mutatnak erősebb várostáji-várostájlélektani különbségeket, mint amilyeneket máig mutatnak a pesti *Belváros*, a *Körút*, a külső *Józsefváros*, *Óbuda* és *Buda Kávéházai*. Az egykori elkülönült városi

Életet élő pesti Városfertyályok és a Pesttől külön életet élő Buda városlélektani Autarkióája az Utcaképbén is mélységes különbségeket mutat, de Pest Pestisége és Buda Budaisága máig is mint egy külön *pesti Urbanitás* és egy külön *budai Urbanitás* áll és él egymással szemben.

A bécsi Mendemonda párjául nem alakult ki az egységes Várost, az egységes Polgárt, az egységes Kávéházat és az egységes Kávést, ezeket a nem létezőket kifejező egységes pestbudai-budapesti Kávéházmendemonda, mint valamely budapesti Városmithosz és Polgármithosz hordozója. Ehelyett csak egy Kép alakult ki: a Város régiségét kifejező „*Török Kávéház*“-ról szóló Mendemonda törmeléke az egyik oldalon. A másik oldalon egy megállapodni nem tudó, örökké hullámzó, kavargó, mindig újabb és újabb színeket vető, hallatlanul tehetséges, végtelenül gazdag özőnlésű folyamat jelentkezett: a pest-budai, budapesti Kávéházköltészet. Ez, Pestbuda, illetőleg Budapest jellegzetes helyzeti Keletiességéből, városföldrajzilag adott Keletiségéből, hogy úgy mondjuk: emberföldrajzi, anthropogeográfiai Romanticizmusából fakadóan a legpestbudaibb, legbudapestibb, Kávéházai révén a legkávéházibb és mindebből fakadó Romantikája révén a legromantikusabb Romantikát írta meg. Nem a *Kávést* mint a „Kávéház Hősét“ írta meg, hanem a *Kávéházi Vendéget*, a pestbudai-budapesti Kávéházlíra, Kávéházregény és Kávéházszínmű örökös, állandó és úgyszólván másfél évszázada változatlan „Kávéházi Hősét“, az örökös „Tépelődő Ifjút“, akit *Márai Sándor* az idén nevezett meg ebben a formájában.³

Ez a végtelen kávéházköltészeti folyamat a ki nem alakult pestbudai-budapesti Kávéházmendemonda kifutója. Az egyik oldalon ott van a keleties, törökös pesti Kép, mely a Város históriás Régiségét az 1839-ben megnyílt, tehát új pesti Kávéház, a *Török Császár Kávéház* cégérnevére és egykorúan festett új Cégérvképére rakja rá és kávéházkrónikás ujságirodalmi Kisformákban megírt bájosnál-bájosabb, furcsábbnál-furcsább Kiskrónika végtelen sorozatában azt állítja erről a Kávéházról, hogy ez volt „az első *Pesti Kávéház*“, illetőleg hogy ez „a Török idejéből maradt meg“.

A másik oldalon megjelenik a pestbudai-budapesti Kávé-

³ *Babkává.* Ujság. 1935. dec. 1.

házköltészet gazdag formaiságú végtelen sorozata, melyben a „Kávéházi Hős“ a szóban levő „Kettőslelkű Ember“. Ez a kettős Pest és Buda városhelyszínrajzi, társadalomtörténeti, erkölcstörténeti és Várostájakban kifejezett Ellenlábasságában és Kettősségében adott, tehát „pestivé“ és „budaivá“ hasadt kettőslelkű, egyik lelkében pesti, másik lelkében budai „Budapesti Embert“ fejezi ki. Ebben a ragyogó, tarka Kávéházköltészetben fejeződik ki Budapest Lelke, romantikus, túlságosan intellektuális, túlságosan szellemi, arisztokratikusan magasrendű lelkületű, szimbolikus Regénysorozatban, mely mindenben és mindig, másfélszáz éve olyan tragikus, feszült, maró, soha meg nem oldott, mindenben mindig kérdőjeleket hátrahagyó szépirodalmi Kép, mint amilyen valóban a Város és annak Embere, a tépettlelkű „Budapesti Ember“.

Ez a „Kávéházi Hős“, a „Tépelődő Ifjú“ a magyar Élet és a budapesti Élet tragikus Kettősségében tépődött ketté és lett töröttlelkű, kettőslelkű, hasadtlelkű, önmaga *Doppelgänger*-je, önmaga *Aller Ego*-ja, árnyékát elvesztő pesti *Peter Schlemihl*, önmaga másik énje után futó és azt marcangoló Ámokfutó, a tükörképét és árnyékát elveszejtő pesti *Prágai Diák*, boldogtalan pesti *Doctor Faustus*, botor pestbudai *Buridanus Szamara*, rajongó-epedő pestbudai „*Ijjú Werther*“, pestisége és budaisága két Partja között tétován tengő-lengő, töprengő pesti *Hamlet*, a Budáról Pestre és Pestről Budára a Nagyváros Nagyéletéből a Kisváros Kiséletébe a régi dunai Propelleren hajózó, bolyongó, átokverte pestbudai *Bolygó Hollandus*, mindig odavissza bolyongó, a Két Part között elvesző, „Két Pad között a Pad alatt maradó“ átokverte *Ahásvéros*, tragikus, tehetetlen, magába, illetőleg, mint *Márai Sándor* írja, minden félórában egy másik Kávéházba beroskadó Neurotikus, sohasem budapesti, sohasem budai, sohasem pesti, hanem mindig pesti és budai *Oblómuff*, kétsarkúságában mindig önmagával szemben vétkező, tehát mindig önmagában bűnhődő: Pesten vétkező, Budán megtisztulni vágyó, de onnan mégis a maró Pestre visszavágyó örökös pestbudai *Rászkolnyikuff*, azaz *Molnár Ferenc* örök *Andor*-ja, a „Kávéházi Ifjú“, mint *Márai Sándor* mondja a Pesti Regény e *Kávéházi Hőse*-ről.

A bécsi Kávészemle harsány, ragadozó, imperialisztikus, polgárian hősi-epikus, befejezett, kerek, tiszta, egyszerű, szövdémény nélküli, egyenlősúlyos, töretlen, világos. Olyan

mint a *Nyugat*, olyan mint maga *Bécs*: olyan mint egy nagy és régi Városműveltség Polgárlelke. A pesti „Első Kávéházról“ szóló kép és a ki nem alakult Mendemonda helyett szereplő végtelen szépirodalmi folyamat során egymást végtelen sorban követő pesti Családragény, Városregény és Kávéházregény szépirodalmi hőse, a „Kávéházi Ifjú“ egészen más Városlelket mutat. Halkhangú, lírai, drámaian tragikus, befejezetlen, törött, a Romantika félhomályába vesző, egyik oldalon a Mult törökös-keleties csillogásába, a másik oldalon a pesti Kávéház lámpafényének tragikus, vonaglólélekű kávéházi Éjszakáiba vesző Emberről szóló sóhajtás. A bécsi Kávémendemondában a Kávéházban vagyont szerző, a Várost és önmagát világhírűvé tevő kemény Polgár, a *Wiener Kaffeessieder* históriás-mendemondás Figurine-je ül. A pesti Mendemondatörmelékben csak a bús, magába roskadó „*Beteg Ember*“, az egykori pest-budai Török emléke ül, a Kávéházköltészet által leírt Kávéházban viszont a *Tépelődő Ifjú* ül, önmaga Kettőslelkűsége fölött meddően töpreng, végtelen Beszédje megnyilatkozó kigombolódzásaiban, a Beszéd által adott, önmagát kihüvelyező örökös Gyónásban önmagáról beszél, önnönmaga Lélekhüvelyő Orvosa. Mindig és mindenkinek egy ültő helyében beszéli el Élettörténetét és ezzel óhajt szabadulni önmagától, úgy beszél törött, hasadt Kettőslelke titkairól, mint ahogyan Adalbert be *Boncourt* beszél önmagáról 1815-ben írt *Peter Schlemihl*-jében. Úgy, mint *Ghanem*, a *Szerelem Őrültre* teszi ezt az Ezeregyéjszakában, egy Lakomaházban, a Kávéház ősében, mint *Dom Prévost* „Kávéházi Ifja“ *Des Grioux Lovag*, minden „Kávéházi Hősök“ 1733-ban írt *Óse* a *Manon Lescaut*-ban, a régi *Calais* egy Kávéházában. Mint *Szép Ernő* „Kávéházi Ifja“ a *Lila Ákác*-ban a régi pesti *Korona Kávéház*-ban, hol is egy ültő helyében beszéli el Élettörténetét.

Ha igaz az, hogy a 18. század eleje óta a Kávéház az európai Városlélek, az Urbanitas kifejezője, ennek legvárosibb Városmesterjegye, a Várost kellett Városcégérje: akkor az egységes, régi, nyugati, német Bécs egységét, régiségét, nyugatiságát és németiségét, illetőleg a széttépett, új, keleties Budapest széttépettségét, újdonsága révén való meg nem állapodottságát és a Nyugat és Kelet között való lelki tépelődését mi sem fejezheti ki vala klasszikusabban, mint a bécsi Kávéházmendemonda lezártága, illetőleg a pestbudai-budapesti Kávéházregény vég-

telen irodalomtörténeti folyamatosságának le nem záródása, egyetlen, kerek, lezárt, soha nem bővülő Mendemonda helyett ragyogó irodalomtörténeti sorozatba való szétterültsége, az élő, mindig bővülő, gazdagodó, mindig új hajtásokat mutató, de mindig ugyanazt a *Tépelődő Ifjút*, a Kettőslelkű Embert megíró pestbudai-budapesti Kávéházköltészet : Kávéházlira, Kávéházregény és Kávéházszínmű. Irta : 1788-ban *Gvadányi József gróf (Falusi Nótárius)*, 1795-ben *Verseghy Ferenc (A' Természetes Ember)*, 1841-ben *Kováts Pál (Vizkereszt)*, *Kuthy Lajos* és *Nagy Ignác (Pesti titkok 1846., Hazai rejtelmek 1846.)*, *Kiss József (Budapesti rejtelmek 1874.)*, *Rákosi Jenő (A legnagyobb bolond 1874.)*, *Reviczky Gyula (Apai örökség)*, *Tarczay György (Cavesieder Balázs)*, *Kóbor Tamás (Örök tüzek, Budapest)*, *Bródy Sándor (Művészvér)*, *Gárdonyi Géza (Öreg tekintetes)* *Herczeg Ferenc (Andor és András)*, *Molnár Ferenc (Andor)*, *Heltai Jenő (Kis Cukrászda)*, *Ujhelyi Nándor (Tabán)*, *Nádas Sándor (Kávéház)*, *Tormay Cecília (Régi ház)*, *Hatvany Lajos báró (A vén korcsmáros és fia, a kontár)*, *Szinyai Zoltán (Élni akarok !)*, *Surányi Miklós (A nemesi címer)*, *Hunyady Sándor (Szürve habbal !)*, *Kosztolányi Dezső (Szegény Kis Gyermekek. Esti Kornél)*, *Babits Mihály (Halálfia)*, *Szabó Dezső (Segítség !)*, *Körmendi Ferenc (Budapesti kaland)*, *Zsolt Béla (Oktogon)*. Irta : Budapest romantikus-tragikus-intellektuális pesti és budai Kettőslelke.

A bécsi Mendemondát a régi német Nagyváros, Bécs hatalmas régi Polgári Öntudatának egységes német Polgárlelke írta. Ez fejezi ki a bécsi Kaffegeist-öt. A szóbanlevő pestbudai-budapesti Kávéházirodalom a franciásveretű budapesti magyar *Esprit du Café*-t fejezi ki, mert irodalmi Előképei elsősorban *Montesquieu „Lettres persans“-ja*, *Le Sage „Le diable boiteux“-je*, *Dom Prévost „Manon Lescaut“-ja*, *Balzac „Les Illusions perdues“-je*, *Henry Murger „Le pays latin“-je* és *Adalbert de Boncourt-Chamisso „Peter Schlemihl“-je* voltak, ezek a veretes Kávéházregények, melyek a Forma klasszikus Genius Latinus-át, párisias *L'Esprit du Café*-ját, kávéházi szellemi Parisisme-jét adták oda Irodalmiságunkba.

*

Bécs Városképe kerek, zárt, egykor Bástyásfalakkal, ma az ezek helyén keletkezett Bástyáskörúttal, a *Ring*-gel övezett ősi Belváros. A Kávéházaiban ülő *Wiener Bürger* is egységes, mert ami Idegen akadt a régi Bécsben — magyar, lengyel, cseh, rác, olasz, dalmata, horvát — az csak Exotikum volt a hatalmas *Kaiserstadt*-ban. Páris Városképe nem egységes, a Szajna vágja ketté. A Rajnabalpart, a *Rive droite* a Szellemi Város, az ősi *Quartier Latin*, ez a Regényes Városfertály. A Szajna-jobbpart a *Les Boulevardes* : a Nagyvilági Városfertály. Ez két egymással szemben álló Világ, melyet ilyennek ír meg a párizsi Városregény, a Családregegy és a Kávéházregény. Ezekben a *Falusi Ifjú* mindig a Szellem Fertályába, a *Quartier Latin*-be toppan be, de ezt hűtlenül elhagyja, átmegy „a Hidakon“ „*traverse les Ponts*“ — a „Túlsó Oldal“-ra, elhagyja a *Quartier Latin* romantikus *Petit Café*-it és belevész a Túlsó Oldal, a *Les Boulevardes* robajló irodalmi életű, cinikus, fölényes *Boulevard-Café*-iba. Ezt írja meg az első párisi Kávéházregény 1733-ban, Dom *Prévost Manon Lescaut*-ja és ezt írja meg *Balzac* a *Les Illusions perdues*-ben 1841-ben és 1851-ben *Henry Murger* a *Le Pays Latin*-ban. Ezt a kifejező Képet veszi át a pesti Kávéházregény is, illetőleg a pestbudai Városképben, a Valóságban még kifejezőbben adott pesti-budai Vároståjképet írja meg a Két Városról szóló ragyogó Városregényben, Családregegyben és Sikerregényben, mindig Kávéházregény formájában, azaz mindig a *Pesti Kávéház* és a *Budai Kávéház* Kettősképében, e klasszikus pestbudai *En pendant*-ban, e városlélektani Diptikonban. Pest és Buda Városlelkének Kávéházi Képe a Kávéház tükrében : ez a *Quartier Latin* és a *Les Boulevardes* szépirodalmi változata, melyet a pestbudai Városköltészet szórul szóra így, Pest és Buda, a Duna, a Két Part, a Híd állandó időálló pestbudai Városszimbolikájában ír meg 1788-ban *Gvadányi Falusi Nótárius*-ában is, *Tarczay György Cavesieder Balázs*-jában is 1896-ban, de azelőtt is, azután is, máig. Ezt a hatalmas Képet a pestbudai Kávéházköltészet azonban nem a párisi Kávéházköltészetből másolta, hanem, ha a Formát talán át is vette, de a Képet maga festette és azt Előképénél, a párisinál még színesebbé, még képszerűbbé képesítette el.

Buda romantikus Városképe a pesti Kávéházfertályból nézve 1788-ban *Gvadányi*-nál és 1815-ben *Leyerer József*-nél, avagy 1821-ben *Schams Ferenc*-nél, de a legújabb Irodalomban

Heltai Jenő, Nádas Sándor, Ujhelyi Nándor, Kosztolányi Dezső és mindenki Kávéházköltészetében és a Valóságban is kifejezőbb, Tájéképpen láthatóbb, valósabb, elragadóbb, mint a párisi *Rive droite* képe a *Rive Gauche*-ról és viszont. A Valóságban Páris e Képei grandiózusak, de nem olyan festőiek, romantikusak, mint Pest és Buda kétparti Ellenképei. A párisi Városregény Látása nagyvonalú, emberi, de a pestbudai Városregényé színesebb. A pestbudai Képben ott van mindennek és mindenkinek minden Kettőssége: *Városé, Emberé, Kávéházé, Kávésé és Kávéházi Vendégé*, a szóbanlevő Kávéházköltészetben legbudapestiebben kiverődő Városköltészet ragyogó pesti és budai Ellenképet adó Kávéházképeiben. A *Le Parisien*, a Párisi Ember is Kettőslelkű: egyik lábával a régi Világban, a *Sorbonne* alján elterült *Quartier Latin*-ban, a másikkal a Szellemi Forradalmak örök lázában kavargó *Les Boulevards* oldalán áll. A szellemi *Café Procope* a *Quartier*-ben volt már 1710-ben is, de a *Café de Foy* és a *Café Tortoni* vagyis a Forradalom mindig a *Les Boulevards* oldalán volt. A keskeny Szajna éppen olyan Metszővonal a párizsi Várostájéképen és a Városlelken, mint a hatalmas Duna a pestivé és budaivá hasított, pestivé és budaivá kettévágott Budapesti Városlelken.

A párisi Szajna illetőleg a pestbudai Duna Hídjain a Nagyvárosba betoppanó *Falusi Ifjú* számára ott van az intő felírás: „*On ne passe pas ici!*”: Itt tilos az átjárás! A kettőslelkű *Parisien*, a *Párisi Ember* és a kettőslelkű *Budapesti Ember* mégis a Hidakon át és vissza szaladgál önmaga elvesztett másik Énjét, elvesző Illuzióit, elvesztett Illuzióit kergetve és soha meg nem találva. Úgy jár-kél a Hidakon át, mint *Dom Prévost*, *Balzac* és *Murger* Ifjai, a *Becsületes Quartier* és a *Romlott Les Boulevards* között oda-vissza, mit *Gvadányi* 18. századvégi „Pestbudai Embere“ Pest elidegenedett újmódisága és Buda törzsökös Régi Virtusa között 1788-ban. Mint *Tarczay György* Budai Ifja az „*Első Pesti Kávéház*“-ban, a *Cavesieder Balázs*-ban 1896-ban. A Kávéházköltészetben, a ki nem alakult pestbudai Városmithosz e pótolójában, ebben a soha le nem záródó Folyamatban, mely azért nem oldja meg a Problémát, mert az megoldhatatlan. Pest mindörökre Pest és Buda mindörökre Buda marad. A Gépeskocsi ma már átsuhan a Hidakon, Buda mindig közelebb jut Pesthez, a két Városzínei azonban nem folynak össze. A Fantázia ma is úgy száll

át Buda hervadhatatlan bájoságú Romantikájába, a *Heltai Jenő Budai Kis Cukrászdája* és *Nádas Sándor Kávéház-a* nyomán mindig új Formákban kisarjadzó, mindig Budai Kávéházat, Budai Serházat, Tabáni Kiskorcsmát, Budai Idilliumot, azaz „Budai Üdvleldét“ : Budai Boldogságmithoszt leíró Kávéházregényben, Lírában avagy Mozgóképjátékban, mint ezt már 1788-ban megcselekedte *Gvadányi* „Nótárius“-ában, melyben *Zajtay Uram*, a *Falusi Ember* a Budai Serfözömester budai Idilliumába menekül át a Pesti Kávéházfertályból. A Fantázia a Kávéházregényben mindig a „*Kelenfewlden átkelenec*“ Rév-jén kel át a Réven és Budán keresi Pestre bevándorolt Nagypapja vagy az önmaga „*Elhagyott Kisvárosa*“ és „*egykori Faluja*“ Illúzióit, az Egyszerűség eme „*Vesztett Paradicsoma*“ tudatalatti Vágyálmait, önmaga „*Jobbik Én*“-jét, a Pesti Ember örökkön Buda lombjai, Kiskávéházai felé szálló Nosztalgiait : a pestbudai Városmithosz eme Alaphangulatát, mely kávéházi Formában ott van a Kávéházköltészetben. Pesten mindenki *Falusi Ember* egy-két Nemzedék távolságában. *Molnár Ferenc* és *Zsolt Béla* e meglátását mi a Kávéházköltészet lélektani Alap gondolatául mutatjuk meg.

A bécsi Polgármithosz „*Eszményi Ember*“-e a *Jó Kávés*, a *Hü Polgár*, a *Jó Polgár*. Ez egy gazdag, régi Városműveltség „*Eszményi Ember*“-e : ott van a bécsi Városlelket kifejező Kávéházmendemondában is. A 18. századi *Páris* Eszményi Embere a *Keleti Ember*, az *Utopia Szigete* Embere : a százszor megírt *Boldog Perzsa*, a *Boldog Néger*, a *Boldog Arabs*. A Városköltészetté szétfolyt pestbudai Városmithosz és Polgármithosz „*Eszményi Embere*“ a *Boldog Budai Ember*, aki ott ül a *Boldog Budai Kiskávéház* feliratú, a Szépirodalomban elálmódott Álomkávéházban. A szétfolyó, pesti Nagyvárosiságra és budai Kisvárosiságra, Keletre való álmodásra és Nyugatra való Álmodásra, 1541-től 1918-ig Bécs felé húzásra és keleties Szabadságálmokra, Kurucságra és Labancságra, Magyarságra és Németségre, Falusiasságra és Nagyvárosiasságra, azaz Ruralitásra és Urbanitásra, Polgáriság helyett Uriságra és Parasztiságra — mint *Herczeg Ferenc* nagyszerű Kávéházregénye, az *Andor és András* írja meg — vidéki Nemességre és városi Zsidóságra széttépett, mindettől Neurotikussá lett *Budapesti Ember*nek nincs Polgáreszménye, mert maga sem egységes Polgár, mint ezt *Molnár Ferenc*, *Szász Zoltán*, *Zsolt Béla* és *Márai Sándor*

A pesti Újváros Kávéházi Mulatófertilitya és a Hidpromenádé. 1795.

Hajóhid, Hidpromenádé, a Nagy Kávéház, mellette a Nagy Kávéház Utczája, a Sétáló Erdőcskében a Lemonátás Kunyhó, a lebontott Bécsi Kapu helyével szemben a Jung-Házban a Három Oszlop Kávéház, előtte a Krajcáros Színház, a Kis Hid-utcától jobbra a Hét Választó Fejedelem Vendégfogadó, jobbra a Rondella. Invalidusház. Új Épület, Új Piacz, Repülőhid, Feldunasor.

Rézkar. 18. századvégi pesti Céhlevéldúc részlete. Székesfővárosi Könyvtár.

*

Az Angol Királynőhöz cégezett Vendégfogadó és Kávéház Pest, 1840.

A Kemnitzer Ház helyére 1839-ben épült Wodianer Ház, Hajóhid, balra a Vigarda, a Német Színház, Fagyfalda Kioszk, Hidvamos Haz, Nagy Hid-utca, Kis Hid-utca, Nemeshegyi Ház, Feldunasor.

Bartl János Vendégfogadós-Kávés számlacédulája. Székesfővárosi Múzeum.

Franjo Djuro Kolcsics bécsi rác Kávés utcai hírvető Repülőlapjának címképe. 1685.

Rézkar. Städtisches Museum. Wien. 1685. Négyoldalas Flugblatt. Péz, Torbáktarisznya, Tarsoly, Puskaporos Szaru, Lóding, Tűzszerzám, Kovás Tüfenkkurtány, Szablya, Salvári.

írták meg. Ugyanezt írja meg a pestbudai Polgármithosz helyett annak ugyanezért széteső törmelékeiül megjelenő, a Kávéház-regény végtelen vonulatává szétfolyó Városköltészet is, mely csak azt a neurotikus *Tépelődő Ifjú*-t írja meg pesti Polgárjelképül, akinek valós megfelelőjét a Költő önnönmagában is, a Kortársban is, vagyis a Valóságban is megtalálja.

A bécsi, párisi és pestbudai Városlelek városköltészeti kicsapódásait megfigyelve tehát megállapíthatjuk, hogy *Bécsnek* van egységes Városlelke, tehát van egységes Kávéháza is, tehát van Városmithoszt és Polgármithoszt kifejező Kávéházmendemondája, viszont ezért nincs igazi Kávéházköltészete. *Párizsnak* nincs egységes Városlelke, mert *Két Partja* van, tehát van egy *Esprit du Café*-ja, kávéházi Lelke, mely a Város „Egyik Lelkét” képviseli a *Rive Gauche*, a balpart romantikus *Petit Café*-iban és van egy másik Városlelke, mely mint másik *Esprit du Café*-ja a *Rive droite Boulevard-Café*-iban lakik, tehát van e *Kettősléklű Párisi Ember*-t megíró Kávéházregénye, de nincs Kávéházmendemondája, amit tragikus kávéházi Nagyköltészete és romantikus kávéházi Kisköltészete fejez ki. *Budapest* viszont Pestből és Budából áll, tehát Városlelke is *Kettőslélek*, amit a Kávéházköltészetté széteső Városmithosz és Polgármithosz a meg nem született *Pestbudai Kávéházmendemonda* helyett e Kávéházköltészet másfélévszázados vonulatába szétterítve ír meg. Pest és Buda is ilyen kettévágott *Két Világ*. A „*Két Városnak*” azonban nincsen egységes Városképe. Budapestnek Városképét, ha a Hegyekről nézzük, a hatalmas Folyam, a Duna hasítja ketté. *Buda* : csodálatos, zöld Hegyek erdős koszorúja, közepén a Várhegyen az ódon Álomváros : a História, a Mult, a Palota, a Budai Miasszonyunk Tornya, a bájos Kisváros. Vele szemben a csodálatos Nagy Vizen túl a végtelen Síkságon ragyogó ifjú Város : *Pest*. Ez a kettősség látszik a Hegyekről, ha a középkori *Küérfölde* Hegyről, az *Öreghegyről*, *Kőbánya* Dombjáról nézzük a *Két Várost*, ahonnan a 16—18. századi Rajzolóok rajzolták le azt, ahonnan *Gvadányi József* gróf *Falusi Nótárius*-a és *Verseghy Ferenc Természetes Embere* látták ezeket a 18. század végén, akkor is „*Két Város*” látszik : a Síkon *Pest* és fölötte mint „*Salamon Oltára*” — mondja a „*Nótárius*” — az ősi *Buda*. A pesti Feldunasor, a Kávéházfertály ragyogó Partjáról csak Buda csodálatos, zöld kertekbe keretelt csipkés Árnyékképe látszik és Buda magasából csak a Síkon elterülő

Háztenger : Pest látszik. Buda Pestről nézve Álomváros. História, Mult, a Nyugat, a Boldog Város, az Esményi Város, az Utópia, a Boldog Kert. Pest Budáról nézve : a Romlott Város, a Fiatalság, a Valóság, a Kelet. A szem, mely Pestről néz át Budára, elvész a budai *The blue Land*, a „Romantika kék Országá“ mesebéli kék Hegyeibe, az Erdőkbe, melyek az Alpe-sekig, a Nyugatig futnak el. A szem, mely Buda magasából néz le Pestre, elvész a Pusztában, mely a Keletig nyúlik el. E Pusztaszélén már ott van a Kelet. Buda zárt, összeszorított Képet, Pest végtelen, szabad képet ad. Buda hátsóterében ott a Német : a Nyugat. Pest hátsó terében ott van az Alföld, a Magyar : a Kelet. A budai Kávéház szelid csendes *Kiskávéház*, a pesti Kávéház a zajgó *Nagykávéház*. Budán a *Budai Ember*, Pesten a *Pesti Ember* ül a Kávéházban. A *Pesti Ember* azonban a maga Romantícizmusáért Budára, a *Budai Ember* a csábító Nagy Élet maró kávéházi Éjszakáéiért Pestre vágyódik át, hogy mindig a túlparti Réven nyerje meg azt, amit az innenső parti Vámon vesztett el. Így él a Pestbudai Ember örökkön mint dunáninnen-dunántúl, Gyöpünnen-Gyöpüntúl élő Kettős Ember.

Ezt írja meg kávéházköltészetünk a romantikus Szimbolizmus teljes irodalomtörténeti Kelléktárát felvonultató, színesebbnél színesebb Jelképeiben. Ezeknek teljes feldolgozása valóságos Szimbolumtörténetté volna fejleszthető. A pestbudai Kávéházköltészetben ott van Adalbert de *Boncourt* 1815-ben *Chamisso* álnév alatt írt *Peter Schlemihl*-jének visszacsengése.⁴ *Peter Schlemihl* egy Mulatókertben találkozik az Ördöggel, akinek eladja az Árnyékát, emiatt örökre boldogtalan, de Árnyékát a Boldog Kertben szerzi vissza. E kép ott van *Kosztolányi* Dezső, *Karinthy* Frigyes és *Hevesi* András sok Kávéházképében : a Költő önnönmaga Másik Én-jével, Alter Ego-jával, Doppelgänger-jével találkozik a Kávéházban. Adalbert de *Boncourt* apja francia Emigráns volt, fia még francia Nemesúrfinak született, de porosz Katona lett. Elvesztette franciaságát és soha porosszá lenni nem tudott, Felemás Hasadtlelkű lett, örökre a Rajnáninnenre és a Rajnán-

⁴ Orosz-lengyel zsidó Jargon-szó. *Mazól* : héberül *Szerencse*. *Schlimmazalnyik* és *Schimmezalnyik* : Balkezes Ember, Szerencsétlen ember : *Schlemihl*.

túlra és vissza vágyódott. A Romantizmus a *Peter Schlemihl*-t számtalanszor feldolgozta, A. Th. H. *Hoffmann*, *Heine*, *Ander- sen* és mások is megírták a *Prager Student* alakjává is lett *Figurine*-t, mely ott van *Meyrinck* és *Ewers* írásaiban is. A 16—18. század, illetőleg a Renaissance bolyongó Intellectuel- jeinek, tépelődőinek, habozóinak Képe is ott van a pestbudai Kávéházköltészet sorozatában, mint kávéházi *Jób*, *Doctor Faus- tus*, *Ahasveros*, *Don Juan*, *Manfred*, *Hamlet*, *Rázkulnyikuff*, *Oblómuff* és minden hasonló *Ámokfutó* pestbudaivá, kávéházivá írt Regényfigurine-je. *Karinthy* Frigyes *Lux Ur*-a a kávéházi *Ádám*, illetőleg *Faustus*.

A Boszporosz *Két Part* Szimboluma az isztamboli ázsiai Parton, *Üszküdar* oldalán és *Pera* fölött az európai Parton máig álló két rómaikori Burgus, a „*Két Torony*“, a *Két Sze- relmesek Tornya* a Romantizmus és a Szabadságlíra által számtalanszor megírt *Hero és Leander* ősi Városmithosának alapja. *Leander* és *Hero* szeretik egymást, de szüleik ellenségei a Szerelemnek. *Hero*, a szerelmes lány fáklyával világít a Bosz- poroszon hozzá minden éjjel átúszó *Leander*-nek, a vihar el- oltja a fáklyát, *Leander* belevész a Tengerbe. *Schiller*, *Grill- parzer* és *Kölcsey* és számtalan városi Románc nyomán ez a Kép is belekerült a Pestről Budára magát átálmodó „Tépe- lődő Ifjú“ kávéházi képébe. A Romantikába beleveszõ Pesti Ifjú a *Nagy Vizen*, a *Dunán* száll át az életellenes Regényes- ség Halálba révítő Révületébe: a *Falu* és a *Nagyváros*, *Buda* és *Pest* ellenlábassága mint a romantikus *Hero és Leander*-Mese csilláma mutatkozik meg a pestbudai Kávéházköltészetben.

A *Két Part* és a *Híd* ősrégi Szimbolumok, időállóak, ott vannak a Levegőben. *Nietzsche* írja a 19. század vajúdjó „Át- meneti Ember“-éről, vagyis önmagáról az *Also sprach Zara- thustra*-ban: „*Két világ közé görbült kérdőjel vagyok, két part között a szakadék fölött lebegő hidra kikötött nyomorék vagyok!*“ A *Hetedik Paradicsom*-ba vezető Borotvahíd arabs Jelképe mint keleti kép a *Híd* jelképéül jelentkezik a Világirodalom- ban, kifejezetten *Montesquieu*, *Dom Prévost*, *Balzac* és *Murger* Hídszimbolikájában is, ott van *Herczeg Ferenc* A *Híd*-jában is, melyben a „*Széchenyi Hídja*“, az új Lánchíd vezet át a ma- gyar Multból a Jövőbe. Kifejezetten kávéházi Hídszimbolika az, amit *Gvadányi* ír meg a pesti Hajóhíddal kapcsolatban. Az órómai *Janus Bifrons*, a *Kétarcú Janus*, a Kelet és a Nyugat

felé forduló, egymásnak hátat fordító Hajnaljelkép és Estjelkép ott van *Kosztolányi Dezső Esti Kornél*-jában is, e Kávéházregényben, melyben *Esti Kornél* mint *Alter Ego* néz be a Kávéházba, illetőleg nézet vissza a Költővel egykori fiatal kávéházi *Másik Én*-jére. Az *Esti Kornél* címlapján mint pesti *Janus Bifrons* fordít egymásnak hátat az *Én* és a *Másik Én*. A pestbudai Kávéházregényben *Castor és Pollux* és *Ézsau és Jákob* kergetik egymást száz változatban, mint *Budai Ember* és *Pesti Ember*, *Pesti Ijjú* és *Budai Lány*, avagy a *Budapesti Ember* kettészakadt *Figurine*-je: *Nemesifjú* és *Zsidóifjú*. *Herceg Ferenc Andor* és *András*-ában, *Heltai Jenő*, *Kosztolányi Dezső*, *Ujhelyi Nándor*, *Szitnyai Zoltán* írásaiban. *Goethe* Délre, Lombardiába vágyódó svájci-graubündeni *Grissonne*-ja, a hegyvidéki francia *Mignon* is mint a *Budai Nosztalgia* jelentkezik a Kávéházi Képben, mindig a budapesti Boldogságészményt *Budai Boldogságészmény*-ként feltalálóan. Mindez a két *Ikerváros* Nosztalgiája egymás felé, amit mint Városmithoszt a Kávéházköltészet fejez ki a legveretesebben. Mindebben ott van *Thomas Mann* lelkileg felemás *Tonio Kröger*-ének hatása is. *Tonio Kröger* apja gazdag, lübecki német Kaufherr, anyja a Dél felé álmodó romantikus lélek, *Tonio* nevet adja fiának, aki apja és anyja felemás lelkű fia lesz. A *Tonio Kröger* hatása is ott van a Pest és Buda Polgármithosza helyett, e Polgármithosz *Budapesti Polgár*-a helyett a Kávéházköltészetben megjelenő *Tépelődő Ijjú* végtelen változatú szépirodalmi Képeiben. Ott van a középkori scholasticus *Philosophus*, *Buridanus* híres Szamarának a Köztudatból átvett Képe is: *Buridanus Szamara* addig morfondál azon, melyikbe kapjon bele a jászol két vályúja két sarkába tett széna közül, míg éhen fordul fel. A *Tépelődő Ijjú* mint a Kisélet és a Nagyélet álmai között vergődő *Oblómuff* jelenik meg a szóbanlevő Kávéházszimbolikában.

Mindeme Jelképek ősrégiek, az Irodalom elmellőzhetetlen kifejezésformái. A pestbudai Kávéházköltészet élt velük, mellékes, tanulmányozta-e ezeket vagy sem? Bizonyos, hogy nem tanulmányozta, aminthogy az *Átkelés* pestbudai Mendemondáját sem tanulmányozta. Képeit elvonta a Város költői szemléletéből és kávéházi Képpé írta, mert ezt érezte legkifejezőbb Képirásnak. A Kép, amit ez a Költészet Budára és Pestre helyez, a legcsillogóbb és kitűnő szerkezetű Városkép. Középen a Duna, a Jobbparton Buda, a Balparton Pest. Budán ott áll

a Kéklő Hegy, Zöld Erdő, Madárfütyty, Erdőillat, Kis Kert, az Otthon Álma, az Elvesztett és Megtalált Illúzió, Álom, Régi Ház, Nagypapó, Gyermekkor Emléke, Töretlen Ifjúság, Jó Budai Nő, azaz Kis Feleség, Biedermeyer, Romantika, Nagyanyó Kávésoszonnájának Illata, ódon aranyos Porcellánfindsa, Utópiasziget, Őserdő, Természethez Visszatérés, Óhaza, Elvesztett és Megtalált Paradicsom, Vágyálom beteljesedése : mindez leegyszerűsítve a Budai Kis Kávéház Illúziójáig. Pesten, a Balparton ezek láthatók : „*Pest feketére fest*“ felirat a Kávéházon, Fiatalság, Modernismus, Futurismus, Faustismus, Intellectualismus, Maró Éjszaka, Boldogtalanság, Nosztalgia a Falu és a Kisváros, vagyis Buda felé, Nagy Nő, vagyis Pusztulás, Tékozló Ifjú, Cédá Irodalom, Színház, Politika, Hír és Bú, Hiúság Vására, Illúziók Elvesztése, Ahásvéros, Bolygó Hollandus, Szorongás az Elhagyott Agg Szülők után, maró, keserű Intellectusban hajnalig Csevegés, Tragikus kávéházi Hajnal. Mindez : Budapest minden pesti Bánata és budai Öröme, tépett Lelke, mely ott tolong a Hidakon, a két Part és annak kétféle Kávéháza között, mint az arabs Mithosz Bolygó Lelke a Hetedik Paradicsomba vezető Borotvahídon, melyen halálra sebzi magát és lezuhan a Szakadékba. Budapest maga tolong át a Kávéházköltészetben a két Part : a Valóság és az Illúzió, az Élet és a Halál között. A Budapesti Élet tolong a Városlelkét leíró Kávéházköltészetben, a Városról szóló nagyszerű Képsorozatban, a *Híd* és a *Két Part* hétszázestendős pestbudai Városszimbolikájában, a legigazibb, legbudapestibb, másfél száz éve elkávéháziasodott Városmithoszbán. E Képsorozatban a *Budapesti Ember* tolong a pesti Nagy Kávéházból át a Budai Kis Kávéházba és vissza. Irta : ő maga a Budapesti Városlélek a Kávéház Asztalán. Mind Budára tolong, a Romantika Városába, melyet az Útleírásirodalom angoljai már az 1830-as években Romantikus Városnak, *The romantic Town*-nak nevezték a Romanticizmus virágkorában.

*

Az a félszázad, mely a Három Város, Pest, Buda és Óbuda, illetőleg a „*Két Part*“, Pest és Buda egyesítése óta eltelt, nem tudta elmosni az új Budapest várostörténeti származása e történelmi Kettősségének tudatát. A Duna volt az, mely ezt elmosta, illetőleg ez mossa el máig a Budapest „Egyváros“ voltá-

nak homályos tudatát. A Duna máig is két Világot választ el. Boldog túlsópartjáról a regényes Óhaza, Buda tornyai csillognak át a tülekedő lázas Pestre. Buda máig is a Nyugatot, Pest máig a Keletet jelenti. A budapesti Nap Pesten kel fel: ezt Tóth Árpád ragyogó kávéházi Hajnalosdala, a *Hajnali Szerenád* is megírta. Viszont Arany János a pesti Feldunasoron, a mai Kávéházi Soron sétálva a pesti Dunasorról látta (*Ars Poetica*), hogy a Nap „*most bukik le a Városmajorba*“. Az egykori pesti kávéházi Költő, ha bolyongó romantikus lelke éjszaka felvitte a budai Halászbástyára, Buda ódon szépségei fölött a méla budai Holdvilágot és szelíd budai *Tejút* csillagait látta. A sötétbe borult Pest fölött azonban szikrázó, villogó, óriási félkört látott, a Nagykörút irodalmi Kávéházainak lámpafényes sorát látta, mint a pesti *Kávé Útja*, a pesti kávéházi Szellemisség e pesti *Hadak Útja* ezüstös fényű porzását. *Hadak Útja* volt ez a *Kávé Útja*, vitázó, háborgólelkű Kávéházi Ifjak útja volt. Nem *Csaba Királyúr*si morcos, kemény hadai robogtak végig ezen, hanem lagymatag Esztéták és ifjú Költők bolyongtak rajta. Mint keserves Bolygó Lelkek vándoroltak egyik Irodalmi Kávéházból a másikba, a Körúton, körbe-körbe. Üstökösök voltak, a *Newyork Kávéházban* íveltek fel és mint tragikus Hulló Csillagok, mint ellobbanó fényű Meteorok a *Meteor Kávéház* maró éjszakájában süllyedtek el.

A Duna mint „*Bábilon sötét Vize*“ folyt a feldunasori Kávéházaik előtt. Az „*Átkozott Költők*“ — „*Les poètes maudits*“, szabadon Arthur Rimbaud után — mint keserves pesti Próféták ültek a pesti dunai Kávéházsoron, a *Café Bristol* irodalmi Hüselőjén, a csodálatosrajzú Buda árnyékképével szemben. Maguk előtt a budai Romantikát látták, a vén Tabánt és a budai Holdat. A maró pesti Hyperintellectualisme kellős közepén ültek a pesti Kávéházban és maguk mögött a pesti *Kávé Útja*, a pesti *Les Boulevardes* pesti Kávéháziságát érezték. Úgy ültek ott 1910-ban, mint ama „*Saeculumvégi módi Értelmesek*“, akikről Csokonai Vitéz Mihály ír a *Tempefői*-ben. Ezek a pesti feldunasori *Márványos Kávéházban* már 1795-ben is *Intellectuel's* — „*Módi Értelmesek*“ — voltak és úgy csevegtek *Voltaire*-ről, *Rousseau*-ról, *Lessing*-ről és *Gellert*-ről, mint utódaik 1910-ben *Bergson*-ról, *Walter Pater*-ről, *Wilde*-ről, *Hugo von Hoffmansthal*-ról, *Baudelaire*-ről és *Verlaine*-ről. A dunasori Irodalmi Kávéházból a mindenkori Ifjak mindenha

a regényes Tabánra láttak át és a Regényesség céljából oda keltek át, mint *Horváth István*, a pesti Ifjú 1809-ben az öreg *Virág Benedek* Páterhez, akivel minden este a pestbudai dunaparti Kávéházfertályt összekötő Hajóhídon sétált. *Buda* és a *Budai Kiskávéház* valóban mindenha a *Pesti Polgár* regényes Üdvleldéje volt. Ma is, a mai Élet rettentő válságai között a Régi Élet és az Új Élet két partjának szakadéka között vergődő, az Új Világ kérdéses, bizonytalan boldogságokat sippal-dobbal hirdető mai Utópiájába vezető Borotvahídján a Mélység fölött tántorgó Mai Ember szemében is, mint a *Budai Kis Kávéház*-ról és a *Budai Kiscukrázsdá*-ról szóló Szépirodalom mai áradata bizonyítja.

*

Budáról a néhai való jó Herr *Schans* már 1821-ben megírta, hogy olyan, mint egy szelíd, vén Anyóka, viszont Pestről ugyanekkor azt írta, hogy olyan, mint egy büszke, szeles, friss ifjú Hajadon. Ezt a Képet a Pest nagyvilági új Kávéházairól és Buda ódon, kispolgári Kávéházairól szóló Képben fejezi ki. Buda valóban ódon Kávéházai révén volt a „Régi Város“ ki-fejezője. Ezek a Kiskávéházak lombba borult kedves kis Tereken és Utcasarkokon állottak, és a „Régi Házak“ vidékies-falusias-kisvárosi hangulatainak budai Romantikáját keltették fel az ilyesmiért Pestről Budára átkelő „Pesti Ember“-ben, aki addig, míg egy valamely „Budai Kiskávéházban“ ült, bízvást *Budai Ember*-nek érezhette magát, a *Budai Kiskávéház*-ban saját családi multja soha el nem felejtett kisvárosiasságának boldog, egyszerű Illuzióit érezhette meg. Ezért zarándokolt mindenha Budára, úgy, mint valamely igazhitű Zarándokapó, mint valamely *Hadsi Baba* a *Hedsász*-ba, a Szent Városba, Mekkába. Buda az Óhaza volt a szerencsekereső pesti Aranyásó számára, aki valamely Kisvárosból származott fel Pestre, tehát örökös regényes Nosztalgiát érzett egykori *Boldog Falu*-ja, apja, nagyapja boldog Kisvárosa felé. Ennek Illuzióit — Pest zajgó, robajló nagyvárosi Tohu-va-Bohu-ját faképnél hagyva — és a sajátmaga örök romantika-szükségletét egy *Budai Kiskávéház*-ban élte ki. A Valóságban is, de ilyen tárgyú Kávéházregény olvasásában is. A párisi Embert képzelete elröpíthette a *Kelet* és az *Amerikai Indiák* fűszeres Utópiaszigeteire, a Kávészigetekre. A szegény Pesti Polgárnak

nem voltak exotikus Gyarmatai, tehát Utópiája a Kávéházból csak egy másik Kávéházba : a Pesti Kávéházból a Budai Kávéházba röpitette át. A Dunán : a romantikus nevű Propelleren, a Tabán és a Vigadó, vagyis a Hangli Kioszk és a Várkert Kioszk Kávéházai között lengő *Hableány*-on, avagy a Láncidon döcögő *Nóé Bórkáján*, a régi Omnibuszon. Esetleg két krajcár Hidpénzen és ugyanannyi Alagútpénzen gyalogszerrel. Mindenesetre úgy, hogy útközben Európa legcsodálatosabb, legmegkapóbb, legmosolyosabb Városképeiben, Pest és Buda képeiben gyönyörködhetett. Abban, mely a pestbudai Városmithoszt hétszázéve, ennek kávéházi Formaváltozatát másfél-százéve teremtette meg, mint ez pontosan olvasható *Gvadányi József gróf Falusi Nótárius*-ában, a legmagyarabb és legpestbudaibb, egyben legkávéházibb verses Kávéházregényben.

*

A meg nem született pestbudai Polgármithosz helyett jelentkező Kávéházköltészet a tragikus, tépelődő Városi Ifjút írja le a Világháború előtti években. Ez a régi *Kávéházi Hős* ma már kihalóban van, helyette az önmagát megtalálni nem tudó, nem Kávéházban rajongó, hanem vagy sötét és színtelen Nyomorúságban sorvadó, bolond, kótyagos Utópiákba vesző, esetleg a Táncos Kávéházban nem az Intellectusba, hanem a *Nigger Songs* afrikai *Kukule Dobja* hisztériás Varázslódobja ütemébe révülő Ifjú szerepel, mint mai Polgárjelkép.

A régi Kávéházregényben százszor megírt Tépelődő Ifjú, melynek legklasszikusabb jelensége *Molnár Ferenc Andor*-ja, ez a Buda és Pest között tépelődő régi *Kávéházi Hős* Pestet, a valós Életet nem tudja vállalni, ezért a Romantikába, az Álomba menekül. Nem mer az Élet szemébe nézni, tehát igen gyakran a *Budai Romantika* csillogó aranyporába dugja fejét, mint a Számum elől menekülő Struccmadár a Szahara viharában. E *Kávéházi Hős* gyöngé, habozó, tépelődő, Intellectussal fertőzött férfiatlan jelenség, állandóan Problémák gyötrik, a *Pesti Nő* mint férfiatlan Kisebbértékűt faképnél hagyja, mire a szorongó *Kávéházi Hőst* férfiatlan szorongásai az anyás *Jó Budai Nő* felé kergetik, de ettől visszavágyik a *Romlott Pesti Nő*-höz. E *Kávéházi Hős* mint *Buridan* tragikus Szamara leng a Hidakon oda és vissza Pest és Buda között, a „Két Part“ között : egy intellectuális pesti Kávésphár és

egy ódonhangulatú budai Kávésfindsa édeskés „Biedermeyer“-jének enyhe Lírája között vergődik és töpreng a Kávéházi Asztal mellett. Utópiákat álmodik, de közben elvész a Valóság és az Utópia Szigete „Két Partja“ között. Belevész a Kávéházba, melyben azon töpreng, faképnél hagyja-e a Kávéházat vagy sem? Valóság és Álom, Élet és Halál között töpreng, két Kávéház, a Pesti Kávéház és a Budai Kávéház között belevész a Kávéházba, melyből menekülne, de nem tud: gyűlöli és szereti, mint a hasadtlelkű Szerelmes a Nőt. „*Máriától Veronikáig ívelnek el a karjaim!*“ — írta *Ady* Endre. A töprengő szépirodalmi *Budapesti Iffjú* egy „pesti Veronikától“ egy „budai Máriáig“ ível *Pest* és *Buda*, a *Pesti Nagykávéház* és a *Budai Kiskávéház*, a *Kávéház* és az *Otthon*, a *Város* és a *Falu*, a csak boldogtalanságot adó *Nagy Élet* és a boldogság botor illuzióival kecsgetető *Kis Élet*, a pesti *Illuzióvesztés* és a budai *Illuziókergetés*, a *Valóság* és az önmagáról ébren elálmódott *Vágyálom*, a maga valós Élete és egy általa vágyott szebb élet Utópiája között. Széttépett, egymással soha találkozni nem tudó, egyenlősúlyba nem hozható, kétlelkű, kétéletű, kétsarkú, kétfenekű Kettőslelke két fele között hánytörög. Önmagát kergeti, mint önmaga szelídlelkű szőke pesti *Jákobja* és önmaga szőrös, fekete *Ézsauja*. Önmagát kergeti és önmaga elől menekül, állandóan saját maga „*Másik Énje*“ elől fut és ugyanez után szalad. Önmaga „*Peter Schlemihl*“-je, aki „*elvesztette az Árnyékát*“, de nem találja meg azt, mert ez előle Pestről Budára és Budáról Pestre szalad és sátrát hol a *Budai Kiskávéházban*, hol a *Pesti Nagykávéházban* üti fel.

A budapesti Városregény-Családragény-Kávéházregény Hőse, a Kávéházi Hős felemás Félvér, aki Budán elveszti Pestiségét, Pesten Budaiságát, mindkettőt a „*másik Parton*“, a „*Hidakon túlon*“ keresi. Budán *Pesti Ember*, Pesten *Budai Ember* akar lenni és közben belehal a Budapestiségbe, a Kávéházba, melyben született. A Kávéházban pusztul bele az Életről elálmódott Álomba, melyet — a Kávé és a Szivar párájába és füstjébe, a Kávéház félhomályába, lámpáinak színpadi fényeibe és tükreinek hipnotizáló Trance-ába révülve — a Kávéház márványsztalára, a Képzlet eme írotáblájára, az Álomok Sírkövére, a kávéházi Halhatatlanság Emléktáblájára firkált fel lelke színes plajbászaival. Mindezt ama Képben gondoltuk el, melyet Abafái *Fáy* Dezső rajzolt meg. Ezen a Kávé-

házi Ifjú a Kávéház Márványasztalára firkálja fel Álmaid, melyeket a végén, a tragikus kávéházi Hajnalon, a csontkezü Főúr, a Halál töröl le Asztalkendőjével, a botor kávéházi Álmod e halottas Leplével.

*

Pesten, a Váci-utca és a Kristóf-tér sarkán állott 1910-ig a pesti *Nagy Kristóf*, e keleti görög Szent, valamely egykori pesti örmény vagy görög Kereskedő háza Házjegyéül, mely a *Kristóf-tér* névadója lett. *Hagiosz Krésztoforosz*, a „Szent Krisztushordozó“ a görögök és az örménykatolikusok nemzeti Pátronusa. Minden második örménynek és görögnek *Krisztoforosz* a neve a 18. századi Pesten. A Legenda szerint keleti görög férfiú volt, szegény Gyalogrévész, aki valamely görög folyó gázlóján némi révpénzért a vállán vitte át az átkelőket. Történt pedig egyszer, — mondja a keleti Legenda — hogy egy kicsi Gyermekek állott az óriástermetű Révész elé, kérve ezt, vinné át őt a Gázlón a Tulsó Partra. A Révész hatalmas vállára kapta fel a Gyermekeket, aki könnyű vala, miként a tollpihe. Alig tett azonban néhány lépést a Révész, midőn azt érezte, hogy lépésről-lépésre nehezebb lesz a teher, melyet vállán cipel. Borzadva és görnyedezve vonszolta magát és Utasát, rogyadozva támaszkodott vastag bunkójára. Zihálva érte el a Tulsó Partot és — íme, lássad a Csodát! — az Üdvözítő szállott le a Révész válláról! *Mondjad, óh Uram, — szólt a Révész — hogyan lehetett az, hogy terhed oly nehéz lett a Gázló közepén, mint az ólomkölöncnek súlya? Azért, — mondá az Üdvözítő — mert ez a Part, melyre ájtótlél velem, az Üdvösségnek Partja. Magamra vettem e földi Világ minden keserűségét, bűnét és bánatát, attól lett az én terhem a te válladon olyan nehéz, mint az ólomkölöncé!* A Révész elérte a Példabeszédet, megtért, az Üdvözítő ott megkeresztelte őt a Gázló vizében és azóta hivatik *Krésztoforosz*, vagyis Krisztushordozó néven.

E bájos keleti görög Legendáról szóló pesti Kőszoborkép a *Kis Hídutca* torkán, az egykorú *Vastuskó Házzal* szemben állott és nyilvánvaló utalás volt a pestbudai Révra, a Hajóhidra. Ma a Városháza udvarán áll és új *Nagy Kristóf* a régi Ház helyébe épült új Ház új Házjegye. Nos: a gondoktól terhelt Pesti Polgár — mint a pestbudai Kávéházregény, Kávéházszínmű és Kávéházlira százszorosan megírta — valóban

a Boldog Regényesség boldog Tulsó Partjára lépett át, valahányszor a Hidakon Budára kelt át. A *Nagy Kristóftól* néhány lépésnyire ott volt a pesti Hídő mellett a ragyogó pesti *Nagy Kávéház*, mely a *Nagy Kávéház Utcája* — a Nagy Hídutca — nevét adta a 18. században és ott volt a *Nagy Kristóf* közelében a *Hét Választó Fejedelmek Kávéháza* is. A *Nagy Kristóf* elől azonban a szűk Kis Hídutcán át, a *Vadászkürt Kávéház* aranyos Cégérkürtje mögött ott zöldelt a budai Várpalota kertje, a Királykert. Alján ott voltak a Budai Kiskávéházak, melyek mindig a Pesti Polgár romantikus Üdvleldéi voltak. A *Nagy Kristóf* alján viszont ott volt a Nagyvilági Pesti Corso, mely éppen a *Nagy Kristóf* Terén volt a legnagyobb. A szentes Házjegy alján ott volt az „A' *Sylphidehez*“ cégérezett régi pesti Coffee-Conditorey, Cégérképe „*az isteni Fanny Elsler*“-t, a Ballerinát ábrázolta. A Pesti Polgár itt a *Theátrum*, a vámszedő *Harminczad Ház*, a sok, lármás *Vendégfogadó*, a *Postaház*, a *Gőzshajókikötő* és a *Kaszárnya* közelében a „*Romlott Pest*“ kellős közepén érezhette magát és hébe-hóba ezért sóvárgott át Budára.

A Pesti Polgár átment Budára és Gondjait Pesten hagyta, átkelve Pestről, a Hiúság Vásárából, e pesti *Vanity Fair*-ból az Eszményi Budára, mint a Kávéházköltészet százszor megírta: a Budai Kiskávéházba. A *Nagy Kristóf*, a Révész, a Rév jelképe, ott gázol a Vízben, az innenső Partról a Tulsó Partra, hol lelkében megkönnyebbül. A Pestről Budára Átkelés Jelképe talán, a Városmithoszé, hiszen ma ott áll a Városháza udvarán.

Az első Pesti Kávéház a Krónikában.

Balázs a Kávéfőző, a „Török Tsászár“ Kávéház és Petár Bobits rácz Szappanyfőző.

Anatole France : „Nyársforgató Jakab“, Tarczay György : „Kávéfőző Balázs“. — 1896 : a Millenium históriás igézete. A budapesti Kispolgár históriás önszemléletének ébredése. — A „Régi Város“ hangulatai és a budapesti Polgáröntudat. — A régi pesti Városháztorony és a Newyork Ház Tornya. — Polgártorony és Felhőkarcoló. — Régi Kávéház — új Kávéház, „Régi Város“ — „Új Város“. — A Newyork Kávéház és a Török Tsászár Kávéház. — Kávéfőző Balázs és a pesti Polgármithosz. — A Kispolgár históriás szemlélete kávéházi szemlélet. — Kávéháztörténet és Vároštörténet. — A Mendemonda a Török Császár Kávéházat tartja az „első pesti Kávéház“-nak. — A „Török“ annyi, mint „régí“. — Címerheraldika és Cégérheraldika. — A Népies Tudalom a „Régiség“-ről. — A Kispolgár lélektana. — Városmendemonda — Kávéházmendemonda. — *Abd-ul-Medsid* Padisah, a török Császár. — A Török a pesti Szabadságromanticizmusban. — A „Török Császár és Kávéfőző Balázs“ a pesti Kávéházmendemondában. — Kávéházkrónikák az „első Pesti Kávéház“-ról. — *Kávéfőző Balázs* a pesti Kávéház *Névadó Hős-e*. — A romantikus Krónikaköltés *Blason populaire*-je. — A „Céhi Hős“ és a céhi „Első Mester“. — Petár Bobits rácz Faggyas mint „első Pesti Kávés“. — *Gházi Bőjük Szülejmán el Muhibbi* Padisah és *Abu Szuhud Főmufti*, a Költők és a Kávé Barátjai. — „Kávé és Irodalom“ 1535-ben.

Divald Kornél, a Műhistorikus, a felvidéki Gótika — szepesi Szárnyasoltárok, kassai Kőfaragómesterjegyek, eperjesi Vároštornyok — és a felvidéki olasz Rinascimento — Sgraffitodiszű Harangtornyok és orompártás Kastélyok — tudós Magistere mint titkos Szépiró élte ki a Mult regényes Artisztikumába révülő hangulatait. Tudós szellemi termelése melléktermékéül írta Tarczay György álnév alatt kedves hangulatú Beszéyleit, így *Németvilág Budán* című pestbudai tárgyú his-

tóriás Krónikáit is, közöttük az „első pesti Kávéház“-ról szóló „*Cavesieder Balázs*“-t is. A históriás csengésű *Tarczay György* álnév alatt élte ki e Tudós a minden Historikusban eltemetett Költő olthatatlan Romanticizmusát, Antoine *Thibault*, a párisi Könyvtáros módjára, aki *Anatole France* néven lett az Ódon Páris, a *Vieux Paris* Városköltészetének halhatatlan Költője. *Divald Kornél* az „első Pesti Kávéház“-ról szóló Beszélyt *Rómer Flóris* 1873-ban megjelent „*A régi Pest*“-je néhány szavából, illetőleg a *Blasius Cavesieder* puszta nevéből és az évszámból, 1714-ből írta meg. A Beszélyt, a Tényből a Költeményt, a Kávéházköltszetet: a *Cavesieder Balázs*-t. Ebbe igazi Költő módjára mindazt bele tudta sűríteni, amit a pestbudai Kávéházköltszet a maga pestbudai városi Városmíthoszt és Polgármíthoszt alkotó Képzeteivel a „Két Város“, *Pest és Buda* Városlelkéről, a „*Romantikus Buda*“ és a „*Nagyvilági Pest*“ Kettőslelkéről a „Két Várost“ kifejező Kávéházi Képbe, mint Városképet író Képiró helyezett el már száz évvel a *Cavesieder Balázs*-ról szóló újromantikus Beszély megjelenése előtt. *Gvadányi József* gróf halhatatlan pölöskei „*Falusi Ember*“-e, a Nótárius a „romlott Pest romlott Kávéházában“ egyenes őse *Divald Kornél Budai Ifjának*, aki a Repülőhídon kelt át Pestre, az első pesti Kávéházba, a Romlott Városba, melyről a Szállóige megmondotta, hogy „*Pest feketére fest!*“

Antoine *Thibault*, a tudós Könyvtárosból lett Költő, *Páris* Városköltészetének világhírű nagy alakja a régi Franciaország nevét vette fel *Anatole France* nevében, mely Halhatatlanná tette a Költő álnevét és elfeledtette a Historikus, Antoine *Thibault* családi nevét. *Divald Kornél* neve a különös véletlen révén szintén a középkori flandriai-francia *Thibault*, vagyis *Theobaldus* név változata. Ősei a Felvidék középkori Vándor „*Latinus*“-ai, a középkori flandriai városépítő, a magyar Városiasságot felépítő francia Vendégek közül valók voltak.

Nomen est omen : *Maître Thibaud* Páris, a Város Költője volt és *Tibold Mester* a felvidéki Városok Műmestere Budapest Városköltészetének, az „első pesti Kávéház“-nak lett Költője : a Város Költője lett.

Tarczay György : ez a históriás lovagi Név 1896-ban úgy hangzott, mint a Millennium, az Ezeréves Magyarország nagy Emlékünnepének históriás Igézete. *Kávéjőző Balázs* : ez úgy hangzott 1896-ban, mint maga a csillogó históriás Romantika,

melyben a Korszak, a Millennium Budapestje látta önmagát. *Balázs a Kávéfőző*: ez a Mesterségnév 1896-ban, Pesten úgy hangzott, mint *Jacques Tournebroche*, vagyis „*Jakab a Pecsényeforgatónyárs*“ középkori hangzású Csúfos neve *Anatole France* mindenki által ismert bájos Novellájában, mely az ódon Páris *Quartier Latin*-jében, a szűk *Rue de Saint-Jacques*-ben még Diákkorunkban is ott mosolygó Pecsényesütőboltok, a *Rotissérie*-k hangulatában, a forgó Nyárson piruló kappanok, ludak, fácánok és nyulak ínycsiklandozó pecsenyeilletében, sülő rotyogásuk hangjaiban a *Régi Város*, az *Ódon Páris*: a Romantika illatát és hangjait susztorogtatta.

Balázs a Kávéfőző, az első pesti Kávészmester: ez az Ezer-nyolcszázkilencvenhat históriás varázslata, az „Ezer Esztendő“ Varázsigeje évében úgy csendült bele az új Város új Kávéházaiba, a Kávéskanalak és a Billiárdgolyók és az új Nagykörúton vidáman csilingelő új Villámos Kocsik csörgésébe, csattanásába és csöngésébe, a fiatal Város friss, fiatal kávéházi Lármájába, az élni akaró Élet víg, magabízó Szerencsekovácsainak, az újdonsült Pesti Emberek aranykovácsoló, tervkovácsoló Műhelyének, a Kávéháznak városi hangokon hangoskodó, éleshangú Lármáiba, mint valami egykori kassai vagy kolozsvári magyar Kovácsműhely vagy Ötvösműhely egykori históriás Mesterüllőjéről, a magyar Multból az akkori budapesti Jelenbe csengő históriás magyar Kalapács hangja. A Kávéház Márványasztalán az öregedő *Ferenc József* Császárkirály, a gazdag, hatalmas Monarchia Atyja komoly császárszakállas arcélével ékes Ezüstforint, az akkori Európa legtöbbet érő Valutája csengett. A Kávéházban egy gyarapodó, jómódú Város városi Életörömének víg nevetése muzsikált. A Város ünnepre készült, ezeréves Históriaja ünnepére. Az új, épülő, gazdag Városban az volt a szent és becsült, ami régi volt. A régi Kávéháznak, a *Kávéfőző Balázs* Kávésának, az első pesti Kávésnak neve úgy csendült bele ebbe az aranyhangokon és ezüsthangokon csilingelő budapesti Ünnepebe, az Ünnepe harangjainak csengő-bongó Muzsikájába, mint a régi magyar Mívesmesterek kalapácsainak és gyönyörű magyar neveinek históriás zengése. Mint *Dénesfia Gergő* Mester kassai Önkovácsmesteré, mint *Böröczkfia Péter* Mester kolozsvári Ötvös-mesteré, mint *Balduin* Mester a Pajzskovács eperjesi Fegyverkovácsmesteré, akiknek magyar Remekeit az *Ezredéves Or-*

szágos *Kiállítás* históriás tárlói tárolták a *Vajdahunyad* Lovagvárát utánzó *Történelmi Csarnokban*, a Városligeti Tó szigetén. Budapest gazdag és fiatal volt, tehát volt ráérő kedve ahhoz, hogy históriás hangulatai legyenek.

Balázs Mester az első pesti Kávéfőző: ez úgy hangzott 1896-ban és Budapesten, mint a Várostitörténet pesti Nagystilusa, mint egy régi pesti Polgárvárost idéző-igéző városi Varázsige. *Balázs a Kávéfőző*: e Mesternévben a Város Multja szólalt meg. A Városé, a vadonatúj Nagykörúté, mely úgyszólván egy nap alatt úgy bújtt ki a Rákos Sívóhomokjából, mint esőutáni gomba az erdőszélen, mint *Chicago* az amerikai Prairies aszúfűvéből, mint a *Csikágó* nevezetű pesti Városfertály a Keleti Pályaudvar és a Városliget között. *Kávéfőző Balázs*: ez a szó Varázsige volt, igazi pesti Varázsige, mert Kávéházi Varázsige volt. A „*Kávéházak Városa*“ kávéházi Képzletét bűvölte el és igézte meg: a Vakolatváros Vakolatházainak velencei Gótikából, firenzei Rinascimento-ból, nürnbergi *Alt-Deutsch*-ből, *Wiener Barock*-ból rettentő bécsi ízléstelenséggé összekontárolt Kontárházaiban meghúzódó ötszáz budapesti Kávéházban ülő ötszázezer Budapesti Polgár képzetét bűvölte el. A Varázsige a Vakolatvárosba a Régiség, a *Régi Város* igézetes Illuzióját lopta bele a Millennium idején. A históriai Illuziót jelentette a *Kávéfőző* Balázs históriai neve is, az Illuziót, melynek varázslata alatt élt az egész Ország, mely tehát előmlött az egész Városon is. Előmlött ama kissé nevetlen, kissé modortalan, kissé közönséges, túlhangozott és feltűnően viselkedő Lányka lelkiességén is, aki ott ült a pesti Nagykörút valamelyik Kávéháza előtt és harsány jókedvvel szopogatta piros, fehér, zöld „Millennium Fagyalt“-ját. E Lányka igen zavaros, igen sokféle városi és falusi Famíliából született. Ez a Família, az egész Város, „egész Budapest“, ott ült vele együtt a *Grand Kaffee Millennium* hüselőjén. A Lányka bizonytalan származású volt, új tavaszi köntöskéje túlszínes és kissé ízléstelen volt, de új volt és ünnepes volt, viszont a Lányka minden ízléstelensége mellett bájos volt, mert fiatal volt. *Budapest* volt a Lányka neve, hiszen a néhai jó Herr Franz *Schams* már 1821-ben ifjú Lyánykának nevezte a ragyogó fiatal Pestet. Budapest, e Lyányka Újmódi tavaszi ruhácskájából kigömbölyödő rózsaszínű nyakára valamelyik magyar Nemes Dáma úkanyjától örökölt, gyönyörű, színeskövű, aranyos ódon Ékszert tett fel:

a Históriai Régiség ékszerét. Ezzel hivalkodott a Lyányka, az új Budapest a maga legeslegújabb Kávéházában.

„Budapest a Kávéházak Városa“ egyszerre stílust nyert a *Kávéfőző Balázs* históriásan csendülő Mesterneve által. A Krónika, mint mindig, varázsló Regű volt a *Divald* Mester írásában is: Históriat mutatott a vadonatúj Nagykörút vadonatúj Kávéházainak csillogó ablakain át. E Városnak, a „Körúti Budapestnek“ mindene volt a Millennium ragyogása idején, csak históriás szemlélete nem. Multjával nem foglalkozott, mert Jelenét csinálta, az Ötszáz Kávéházban Jövőjét álmodta meg, mint *Hunyady Sándor* pompás Kávéházregénye, a „*Szürve habbal!*“, ez a Városregény írja meg ezt a Millennium éve pesti Kávéházi Polgáráról. A csörtető Aranyásót, a Vidékről Budapestre felözönlő Kisembert csak az Ötszáz Kávéház által képviselt Városiasság tette félig-meddig Polgárrá, Városi Emberré. Ez a budapesti Kisember 1896-ban még olyan távol volt az igazi Polgártól, a nyugati vágású régi Városi Polgártól, a párizsi *Citoyen*-től, a firenzei *Cittadino*-tól, a londoni *Cityzen*-től avagy a bécsi *Stadtbürger*-től, mint a középkori Mendedmonda *Csanádfia Makó* Vitéze Jeruzsálemtől, avagy a *Gárdonyi Géza* által a Millennium évében megírt *Göre Gábor* „mucsai“ Falusbíró Uram „mucsai“ lelkesége a „*Nyehórkos Kávés-korcsomától*“. A Budapesti Kisember 1896-ban úgy ült a Körúti Kávéházban, mint a *Clondyke* völgyeiben a fenyők alján kinőtt Aranyásóvároskák *Boarding House*-jai *Coffee-Saloon*-jaiban a Világ minden tájáról odacsődült Aranyásók ülnek, de a szóban levő Budapesti Aranykereső a Millennium éve varázsos igézetében a *Kávéfőző Balázs* neve varázslata alatt új Városát régi Városnak, új Kávéházát régi Kávéháznak, önmagát régi Várospolgárnak érezhette.

*

A *Kávéfőző Balázs*-ról szóló kedves Beszély megjelenése idején, a Millennium évében a *Budapesti Polgár* a Körúti Kávéházban ült, az akkor új *Newyork Kávéház*-ban, melyet a „Világ Nyolcadik Csodájának“ tartott. A mai Nemzedék *Hunyady Sándor* Kávéházregényének, a „*Szürve habbal!*“-nak alig hiszi el, hogy mi volt az akkori pesti Kispolgár szemében ez a Kávéház a maga viharzó, hangosan kiáltozó, amerikás szertelenségű Barok-jával. *Gárdonyi Géza* „Falusi Ember“-e, „*Göre Gábor*

A Színház Kávéház a Színház Téren. Pest, 1840.
 A Német Színház, jobbról a Kávéház. A mai Haas Palota helye
 a Vörösmarty-téren.

Könyomat. Székesfővárosi Könyvtár.

*

Pest 1849. május 10. Forradalom, Casino és Kávéház.

Az összelőtt *Kereskedői Csarnok*, a földszinten a *Kél Casino Kávéház*, az emeleten a *Nemzeti Casino*, balról a *Diana Fördő* a Fördő Utcában — ma Tisza István-utca — jobbról a második házban a *Kávéforrás Kávéház*.

Rézkar. „Pesti Szemlék az ostrom alatt.” Székesfővárosi Könyvtár.

Kávéházi Fények az Éjszakában. 1934.

„Mesterséges tüze gyakran Vulkánusnak
Ég rajta, de többet ég tüze Vénusznak.“

Gvadányi: Falusi Nótárius. 1788.

Karinger Múkiadóvállalat felvétele. 1935.

*

Kávéházi Szabadságromanticizmus: Orientalisme és Parisisme.

Pesti pipafejek. 1840. A „Szabad Beduin“ és a „Sansculotte“.

Markovits M. Lajos Kávés úr gyűjteménye.

bíró uram“ leírta a régi *Newyork*-ot. A Kávéháznak a Millennium idején a Város életében játszott szerepét *Hunyady Sándor* írta meg. Egy Kávéház jelentette akkor az új, amerikai Pestet. Tornya a lebontásra ítélt pesti Városháztorony pótolója volt: pesti Polgártorony volt. Alatta zúgott a Körút és alján, a Kávéházban ült „egész Budapest“: a Pesti Polgár. Tornya a Felhőkbe mutatott, melyekben a Kávéházban ülő Költő száguldott. A Torony a kék Levegőbe mutatott, melyekbe a Pesti Polgár kávéházi Légvárákat épített. Ez a Kávéház volt a Pesti Kispolgár pesti Vára. „*My House is my Castle!*“ „*A Polgárházam a Polgárváram!*“ — mondotta a büszke, gazdag londoni Polgár, a *Cityzen*. A *Pesti Kispolgár* 1896-ban csak azt mondhatta, hogy „*A Kávéházban az én Polgárváram!*“ A Pesti Polgár, a Körúti Polgár, a *Newyorkház* Tornyát a maga Városháztoronyának, pesti *Torre del Municipio*-jának, városi *Beffroy*-jának, *Burgfried*-jének tekinthette, annyival is inkább, mert a jóvátehetetlen pesti Barbarusság a pesti Városháza Tornyát, a Polgártornyot 1896-ban már halálra ítélte. A régi Városokban mindig a Városháztorony: az óitáliai *Urbanità* Tornya, a *Torre del Municipio*, vagyis a *Beffroy* néz farkasszemet a Király Tornyával. *Ypres*, *Bruges*, *Douay* avagy *Nürnberg*, *Augsburg* és *Késmárk* csakúgy mint *Urbino*, *Pesaro* vagy *Firenze* a maga Polgártornyait az Urak Tornyával állítja szembe. Nos, a Millennium évében az akkor még lenéző értelemben emlegetett „Körúti Polgárság“: az Új Város a Newyork Kávéház égnek meredő amerikai Tornyát emelte fel a régi Polgár Belváros Tornyával, a Régi Város Tornyával szemben. Az Új Világ jelképe, az Amerikaisságot jelképező Sas a *Newyork City* Címersasa, — mely ott ül a Földgömbön a *Newyork Ház* tornyán, mint e Ház stílusos Házjegye, az Új Kávéház új Cégére — odalátott a halálra ítélt ódon Belváros Városháztoronyára, melynek tövén a Régi Kávéház, a *Török Császár* Kávéház húzódott meg, egy régi kis egyemeletes Polgárházban, hogy két év múlva semmivé legyen a bájos, kedves, felejthetetlen Városháztoronnyal együtt, hogy helyet adjon a Hídnek, mely felé a Körút, a pesti *Les Boulevardes* új Szelleme, az új Newyork Kávéház által képviselt új budapesti Kávéházi Szellem törhessen be az egykori *Hatvani Kapu* útján, a *Hatvani Utcán* át az ódon Belvárosba és azon át, át a Hídon a Kisvárosba, Budára. A Millennium idején már a *Newyork Kávéház* jelentette az új Városház-

ságot, hiszen mint *Michelet* írja : a 18. század eleje óta a Kávéház jelenti a Városiasságot. A *Török Császár* Kávéház jelentette a régi Városiasságot. A *Newyork Kávéház* Cégére az *Amerikai Sas* volt, az ódon Kávéházé a pesti Régiséget jelentő *Török Császár* : a *Török* volt. Az Új Város új Szelleme, a *Newyork Kávéház*-ban lakott. A régi Pest Helyi Szelleme, Genius Loci-ja, Házi Dsin-je a *Török Császár* Kávéházban bújt meg. A *Newyork Kávéház* új *L'Esprit du Café*-ja, ez az új Szellem jelentkezett néhány év múlva mint az Új Irodalom új *L'Esprit du Café*-ja. A régi Kávéházról szóló pestbudai Kávéházkrónikát, a *Török Császár Kávéház*-ról szólót azonban az új *Newyork Kávéház*-ban írta az Ujságíró és az Új Polgár ott olvasta el azt.

Valóban, két Szomszédvár, két városi Torony sehoh és soha nem nézett úgy egymással szembe, mint a *Newyork Kávéház* fölé meredő első pesti Felhőkarcoló és a régi *Rózsater* és a régi *Török Császár* Kávéház fölé a maga históriás árnyékot vető Városháztorony. Két Vár, két Szomszédvár, két Kávéház, Régi Város és Új Város, Régi Szellem és Új Szellem, Régi Polgár és Új Polgár, Híd, Duna, Pest és Buda : nos, megint ott vagyunk Budapest lelki Kettősségénél. A régi *Török Császár* Kávéház eltűnt, de az Irodalmi Kávéház érezte meg az eltűnt Régi Kávéház csillogó regényes, históriás, várostörténeti Artisztikumát. Az Irodalmi Kávéház, a késői Utód, megérezte a *Török Császár* Kávéház által adott ódon hangulatot, hiszen ez a régi, furcsa Kávéház volt az, melyben éppen ötven évvel azelőtt egy régi pesti tavaszi Éjszakán első pesti irodalmi kávéházi Éjszakáját töltötte az akkori Ifjú Irodalom legelső kávéházi Poétája : *Petőfi* Sándor, fiatal Barátjával, *Ásvay alias Jókay* Móriccally együtt. Két Kávéházcégér valóban soha, sehoh nem mondott többet, mint a pesti városi Régiséget kifejező *Török* a *Török Császár* cégérén és az *Amerikai Sas* az új Kávéház, a *Newyork Cégérén*, mely alatt a Pesti Polgár 1896-ban olvasta el a *Cavesieder Balázs* Beszélye nyomán felbukkanó számtalan Krónikát „az első pesti Kávéház“-ról.

*

A Honfoglalás Emlékünnepe, a Millennium, a História nagy, igézetes idején olvasta el az *Első Pesti Kávés*-ról szóló Krónikát. A Kávéházban, mely Otthona, Műhelye, társadalmi

Beérkezettiségének fokmérője, Révpartja volt. Elolvasta és ettől azonnal megnőtt szegényes Kispolgáriságának, társadalmi kisebbsétségének szorongó, nyomott hangulatú Tudata. A „*Budapesti Kávéház Multja*“ — ez nagy, históriás Igézet volt a budapesti Kávéházi Polgár számára, akinek semminemű egyéb históriás szemlélete nem volt sem az új Budapestről, sem önmagáról, aki önnönmagának volt első pesti Őse, akinek „pesti Honfoglalása“ az volt — mint *Hunyady* Sándor mondja — hogy bevonult a legújabb pesti Kávéházba, a *Newyork Kávéház*-ba. A kávéházi Kispolgárnak 1896-ban csak kávéházi szemlélete volt, tehát Kávéházának csillogó Multja révén egy régi Város törzsökös Polgárának érezte magát. Ezáltal lett Valaki a jött-ment kávéházi senki-semmi Kisemberből. A pesti Kispolgár a maga kis polgári Multját csak a pesti Kávéház multjára vonatkozó újságirodalmi képekben élhette ki. A Kávéházban, ahol kis életét, ezt a kávéházi Életet élte le és ki.

A Honfoglalás ezredéves Emlékünnepén a Pesti Polgár, Kávéházi nemes *Kávéházy* János és *Kávéházi K. Mór* a maga honfoglaló Ősét tisztelte az „első Pesti Kávés“-ban. Honalapítóját látta meg benne, az Őst, aki elsőnek verte le a Kávéház, a pesti Polgár Vára és Otthona sátorkaróit. *Balázs Mester* a *Kávéfőző*, a Városiasság *Genius Loci*-ja, Budapest Városörző *Pallas Athéné*-je, Helyi Ügynöke és Képviselője, pesti városi *Roland Szobra* volt. *Szobor: Balázs a Kávés* kávéházi Márványasztalon áll, baljában Kávéstálca, hóna alatt Ujság, zsebében Kártya, jobbában magasra emelt Dákó. A Pesti Polgár 1896-ban a „*Millennium Kávéház*“ falán egészen természetesnek találta volna azt a nagy históriai Falfestményt, mely *Balázt, a Kávéfőzőt*, a Honalapítót ábrázolja, mikor is ez hóféhér Konflislovon bevonul az első pesti Kávéházba és ezt, mint Hont megalapítja. Előtte alázatosan meghajtott fejjel állanak a Főurak, a Fizetőpincérek, a billiárdos Markőrök hódolatuk jeléül a padló felé fordítják Dákóik hegyét és a hátsótérben üdv rivalgást hallató Nép, a kávéházi Vendégek nevében egy dús, császárszakállas agg Főpincér a Kávéházi Népek hódolata jeléül Kávét és egy pompás, ropogós, pettyes, négyszegletű *Regalia Media Especiales* szivart nyújt át a Kávéházi Népek fejedelmének, Ősének és Honalapítójának, miközben egy, a Korszak szépségeszményét kifejező, harsányan dústagú Nemtő, egy Kasszatünder egy pohárka Knickebein-t nyújt át a Fejedelem-

nek, *Első Balázs*-nak. A kávéházi Kispolgár így látta Honalapítóját, *Kávéfőző Balázst*, a Honfoglalás Millenáriumának évében. „Extra Hungariam non est vita, et si est vita, non est vita!” vagyis „Magyarországon kívül nincsen élet, ha van, nem élet az!” — mondotta a régi szállóige. „A nagy világon e’ kívül nincsen számodra hely!” — mondotta a *Szózat* Költője a Dalban, mely a Kárpátoktól az Adriáig zengett a História eme nagy évében. A Kávéházi Polgár végigtekintett az Ötszáz Kávéházon, végig az egész Körúton a Dunától a Dunáig és úgy érezte, hogy igaza van *Kozma* Andornak, a *Koboz* álnevű Krónikásnak, aki azt mondotta, hogy egész Budapest egyetlen egy nagy Kávéház. A Kávéházi Polgár — a Költő szavainak elforgatásával — „szerte nézett s Hont lele az Ötszáz Kávéházban”, vagyis „Meglelte helyét a Nap alatt”.

*

A fiatal *Heltai* Jenő ezekben az években dalolta legfiatalabb, legvidorabb, legpestibb, legfrissebb hangú Pesti Hangjait, pesti kisirodalmi-városköltészeti *Cri de Budapest*-jét az élni akaró új, fiatal Városról. Az Utcáról, a Kávéházzól, a vén Horrárról, a kávéházi Bohémről: a Kisemberről, a pesti Kispolgárról. Budapest friss, fiatalos-párizsias Városköltészete a tehetséges fiatal *Heltai* Jenő szellemes fiatal Kávéházlírájában született meg. Mint a budapesti Kispolgár is a Kávéházban. *Heltai* Jenő az Élettől hangos pesti Jelenről dalolt, az élő pesti Kávéházzól. A régi pesti Kávéházakról, az „*első Pesti Kávéház*”-ról szóló Krónika a Multról dalolt. A pesti Polgár a maga városi Multja Polgárillúzióit találta meg a pesti Kávéházkrónikában: a *Heltai* Jenő élő, fiatal Városdalai mögött a Mult dala zengett fel a kávéházi Krónikából.

A Körúti Polgár a vadonatúj Nagykörútról a zajgó Kerespesi Úton, ezen a kispolgárian amerikai *Broadway*-n, *Avenuen* besétált a pesti Cité-be, az ódon Belvárosba. „*A Városba megyek!*” — mondotta a Pesti Polgár a Körúton, mert az 1896-ban még nem tartozott a „Városhoz”, a „Belváros”-hoz. A Körúti Polgár benézett a Hatvani Utcán a *Kammon Kávéház* keskeny ablakain. Tisztelettel nézett be az ablakon: „*Itt ül Vajda János!*” — mondotta. Tisztelettel nézett be a *Pillvax* keskeny „à la Empire” ablakain. Kopott, szegényes Kávéházat látott, belvárosi német Szatócsok, Rőfösök, Fiákermesterek

ültek benne a Dominó és talpas Kávés poharak mellett, de a Körúti polgár a zömök „Zöld Oszlop“-ot látta. *Petőfi ült mellette!* — mondotta a Körúti Polgár. Hangosan, mert még hangos, neveletlen, azaz még igen új Honpolgár volt, hiszen mint ilyent énekelte meg a Király Utca számtalan Café Chantant-ja színpadán a Kávéházi Énekes.

Az elmagyarosodó, magát még ujdonsült Városi Embernek érző Körúti Polgár pesti várospolgári Öntudatot nyeri az ódon Belvárosban, amikor a *Rózsa-téren* megcsodálta a *Török Császár Kávéházat*. Az ódon Városháztorony órája még megkondította fölötte polgári Harangszavát és a *Sebestyén-tér*, a *Sebestyén-utca*, a *Lakatos köz* és a *Kéményseprő-utca* sikátorai-ban, a pesti Alkonyatban, a Halálra: lebontásra ítélt ódon Belvárosra leszálló alkonyatban a pesti városi História árnyékai leselkedtek. „Ez volt az első pesti Kávéház, a török időkből maradt fenn!“ — mondotta meghatottan a Körúti Polgár. Felködlött előtte — a saját körúti Kávésa császárkabátos, császárszakállas újkori alakja mögött — a *Cavesieder Balázs* csattos német-sarus, fehér gyapjúharisnyás, német Kaputrokos alakja. A Körúti Polgár Herr *Cavesieder*-t rendes német Bürgernek képzelte el és az erről szóló Képben élte ki históriás-regényes Városszemlélete és Önszemlélete összes Regényességszükségletét. *Cavesieder*-t a *Török Császár Kávéház* Kávésának képzelte a Krónika révén, mely ezt a Mendemondát megírta“ és abban a hitben élt, hogy a *Török Császár Kávéház* azért török, mert odajárt a „török időkből“ a Pesten járó török Császár. A Körúti Polgár semmit nem tudott a *Cavesieder Balázs*-ról, de a nevét tudta és azt is tudta, hogy „nagyon régen“ volt Kávés. Ez elég volt a Körúti Polgár számára. A pesti várostörténeti „Ancienneté“, a Régiség polgáröntudatot sugalló Illúzióit nyerte meg az Első Pesti Kávéház-ról hetet-havat szorgos igyekezettel megíró pesti Kávéházkrónika révén. A bimbózó, ki nem alakult pesti Városmithosz első felcsillanása valóban az *Első Pesti Kávéház*-ról szóló Mendemonda, illetőleg Krónika volt. A vadonatúj Újváros ennek révén nyert városias Zománcot. Az Ódonság nemes Patináját nyerte meg, hiszen a Kávéház a Városiasságot jelenti, a „Régi Kávéház“ tehát „Régi Város“-t jelent.

Az Új Budapest „históriás Város“ csak a Millennium idejének históriás igézete idején lett, amikor a Kispolgár is

históriás Öntudatot nyert az *Ezredéves Országos Kiállítás* romantikus, festett deszkabódéi révén. A Kispolgár nem a Könyvből olvas Históriat, hanem abból, amit lát. A Kispolgár a Kiállításon látta a Históriat. *Bártfa, Brassó, Kassa és Kolozsvár* ötvösremekeit, a *Korvina* Codexeit nem értette meg, de a deszkabódék panoptikumos, vásári Históriasságát megértette, mert ez a „*Romantikus Giccs*“ népies nyelvén kiabálta a színpadias deszkára mázolt Históriat. E „*Históriát jelentő Deszkák*“ a *Vajdahunyad Várát*, a *Bártfai Városházát*, a *Jáki Templomot* utánozták a Panorámastílus panoptikumos modorában. „*Ósbudavára, Törökvilág Budán*“ : ez volt a Hirdetések feje az egykorú ujságokban, melyekkel a városligeti Mulatóhely, „*Ósbudavára*“ hirdette magát. A Mulatóhely is Panorámát mutatott, „*valódi*“ Minarrékkal, Mecsetekkel, Háremekkel, Törökökkel, „*Török Kávéház*“-akkal és „*valódi Török Kávé*“-val. A Kispolgár még a Városrégiség tudatát is a Kávéházból tanulta el, Ósbudavára hangos éjjeliéletű Kávéházaiból, melyekben „*Török*“-nek öltözött Pincérek sűrögtek-forogtak. A Kávéházi Polgár, ez az örök Gyermekek, ez az örök Nép, a deszkából épült deszkára festett históriáskodó Panoptikumnaturalizmust mutató „*Patyomkiny-Város*“, *Ósbudavára* Panoptikumkávéházai „*valódi Török Kávéja*“ Házaiban láthatta meg a régi Várost, a „*Török Várost*“, Pestbudát és annak históriás Régiségét. A Kispolgár a *Cavesieder Balázs*-ról szóló Kávéházkrónika és az *Ósbudavára* török Kávéházai révületén révült rá — a Kávéházat históriásnak látva meg — a pestbudai Városrégiség tudatára. A Kávéház régiségének kávéházi Öntudata keltette fel szunynyadozó Polgáröntudatát. A Kávéházi Polgárnak a Világról és önmagáról csak kávéházi szemlélete volt, tehát Városa Históriajáról is csak kávéházi szemlélete lehetett a „*Kávéházuk Városában*“. *Historia est Magistra vitae* : a „*História az Élet Tanítómestere*“, nos : Balázs Mester a Kávéfőző mint a Városhistória kávéházi Tanítómestere jelentkezett. *Török Pincér, Török Kávé, Törökvilág Budán, Ósbudavára mint Török Kávéház* : ez többet jelentett, mint a Történetírás, mely semmit nem jelentett a maga mindennapi Kiséletével, nem pedig a Históriaval elfoglalt Kispolgár számára. *Törökvilág Magyarországon* : ez Kép volt, írta *Jókai Mór. Németvilág Budán*, írta *Divald Kornél* : ez is csak Kép volt. *Ósbudavára, Török Világ Budán* — ez a rettentő Panoptikumgiccs látható és Valóság volt : Mecset,

Minarré, Müezzín-nek öltöztetett vén kávéházi Hordár, valódi táncos Odalíkok a *Somossy Orpheum*-ból mint „Keleti Hastáncosnők“. Ezt látni, sőt kézzel megfogni lehetett, a Török Kávét pedig meg is lehetett inni. A Török a Kávét, a Kávé a Törököt jelentette, mindez pedig a Régiséget, vagyis a „Régi Várost“ jelentette, mert Törököt jelentett. Viszont mindez a *Török Császár Kávéház* Cégéreképére rakodott rá a pesti *Blason demipopulaire* színes Képzeteiben.

A Címerheraldikának igen nagy szerepe van a városi népies Tudalom tudálékosságai kialakításában, mely egy-egy félreértett, vagy elmosódott Címerképhez mindig színes Mendemondát fűz, a Címerheraldika jelképeiben való Igazságot lát, illetőleg abba Novellát olvas bele, melyet Valóságnak tart. A tabáni *Szarvasház* és a *Szarvas Kávéház* Cégére az *Arany Szarvas*: a pestbudai Tudalom az 1815 táján épült „késői Louis XVIe“ Polgárházat ezért tekinti „*Mátyás király Vadászházának*“. A *Vastuskó* Pesten és Budán a bécsi *Stock im Eisen* másolata és Boltcégér és Házjegy: a Tudalom a budai *Vastuskó* házat a régi budai *Lakatosherberg Házának* tartja és már az 1840-es években is valóságos pestbudai Mendemondairodalma van. Nos: a *Török Császár Kávéház* cégére Törököt mutatott és a „*Fogtam Törököt Uram, de nem ereszt!*“ régi magyar szállóige módjára olyan erős marokkal fogta meg a Krónikairók kezét, hogy ezek a Krónikások a legfuresább és legkedvesebb pestbudai várostörténeti Tudalmakat írták az emberséges *Török Tsászár*-ról. A Cégér maga képszerű és bájos volt az ódon szépségű, furcsa, zezzugos *Rózsatéren*, az ehhez csatlakozó háromszögletű kis *Sebestyén-téren*, a középkori Városalaprajz minden festőiségét megőrző, felejthetetlen szűk sikátorok összetorkolásánál, a *Városháza* és a *Városplebánia* Tornyai alján, ezen a zsúfolt, kedves Városképen. Az Utóromanticizmus egykori, régi pesti Lelkiségét tekintve, érthető, sőt természetes, hogy a Mendemonda erre rakodott rá. Az is érthető, hogy a Kávéházak Városában a Török egy Kávéházcégér révén lett a Várostörténet félnépies Féltudományban kifejeződő, a Kávéház formanyelvén beszélő Cégére, mely így valóságos *Beszélő Címer* lett, olyan, amilyent Heraldika *Cimiero parlante*-nek, *Redendes Wappen*-nek, *Armes parlantes*-nek nevez.

A *Török Császár Kávéház* Cégére közismert volt, a Török „régén volt“, tehát az „első pesti Kávéház“ a *Török Császár*

Kávéház volt és *Balázs a Kávéfőző* ezt vette át. Mikor? Ez mellesleg. Az Évszámok nem fontosak. Nagynevű Emlékiratíróink nagyvonalú Emlékirataiban is alig fordul elő az Évszám. „Régen volt“ : ez az Ezeregyéjszaka máig a Keleti Kávéházakban mesélt ezeréves Meséiben is csak azt jelenti, hogy „Történt egykor, az Évek kezdete előtt“. A Képzelet a Régiséget téren túl, időn túl, tétlen téreken, időtlen időközön túl látja. „Egyszer volt, hol nem volt“: mondja a Népmese és hozzá teszi „Régen volt, talán igaz se volt“. Ádám és Éva, a „Léda Tojása“, avagy „Nimród fiai, Hunor és Magyar“ éppen úgy nem Évszámot jelentenek, mint az ógörög *Mürioi*, mely nem „Tízezer“, hanem „Müriades“, vagyis „igen sok“ jelentetű. *Török*: az Budapesten máig is annyi, mint: „igen régen, egykor, valamikor“.

Igy járult hozzá a Millennium ígérete egy Kávéházcégér révén egy Városmithoszt pótoló pesti Kávéházmendemonda kialakulásához. Ez a Mendemonda bejutott az ujságírodalmi Kiskrónikába, a Kávéházkrónikába, mely a „Kávéházak Városában“ minden egyéb Városkrónikát túlszárnyalt, hiszen némi túlzással azt mondhatjuk, hogy száz Városkrónika közül kilencvenkilenc még ma is Kávéházkrónika. Ezt 1896-ban és ma is fiatal Ujságírók írják a Kávéházban a Kávéházi Polgár számára. Jól elemezve azonban a Városlleke írja azokat, mely igazán a Millennium évében érezte meg először a maga históriás Romantícizmusát. Ennek lelki kereslete szülte meg az ujságírói *Petite Littérature*, a Kisirodalom pesti-kávéházi *Petite Chronique* kínálatát. Nem fontos, mi igaz egy Mendemondában, az a fontos, amit ad : a Csillogás, a Régiség, a Patina, a Regényesség: Nos : a Kávéházi Polgár mindezt megkapta a pesti Kávéházkrónikában, mely a bimbózdó pesti Városiasság bimbózdó Városköltészetének költői alkotása volt. Szép volt és ez elég volt. *Goldoni* is a „Szép Hazugságot“, a Képzeletet énekelte el a *Hazug*-ban *Lelio*-val, a *Hazug*-gal a velencei Piazzetta kis Bottega del Café-i előtt. Az Énekmondó — mint Szlavniczai *Sándor* István leírja — a 18. század végén a Kávéházban énekelte el Szépipistóriáit. A *Török Tsászár* Kávéház mint „első pesti Kávéház“ ilyen Szépipistória. Éneklie a kávéházi Krónikás a Kávéházban.

*

A Szavak jelentése igen gyakran megváltozik, *Antiquus* : annyi, mint régi. Az olasz *antico* a Levante *Levanlico*-ján, ezen az olasz, arabs, török, görög, spanyol, albán, örmény Keveréknyelvén *antuga*-nak hangzik és az Idegenforgalom forgolódó Utasai nyakába sózható *Antiquaille*-t, egyaránt ódon és új Limlomot jelent. „*Un cos antuga, Siorr!* — súgja villogó, varázsló szemekkel a göndörfürtű, sötétbőrű, fülbevalós *Levantino* a görög Levante kikötői Kávéházaiban az Idegennek, miközben *Antuga* gyanánt mindent kínál : Nürnbergben hamisított török Kávésibriket és ókori görög Vázát, török Ankara-macskakölyket, kikötői Szerelmet és az ilyennel kínálgatódzó Levantei Venus rettentő következményei ellen való pajzsot. *Török* : ez Budapest várostörténeti-helytörténeti Romanticizmusában a Régiséget jelenti. A Köztudatban — a Falun, a Vidéken is — a „*Török*“ nem is a *Törököt* jelenti, hanem valamit, ami „*régi*“. Minden „*török*“, ami régi és ami régi, az „*török*“, ami régies, az „*törökös*“. A magyar Falu számára a népvándorláskori Sirdomb mindenütt *Törökdomb*. A 18. századvégi ercsii Serfőzőház, melyet Franz von *Lilien* báró, Eötvös József báró nagyatya építtetett : „*Török Ház*“. A tabáni *Fehér Sas* téren 1857-ben felállított piaci Hirdetőszip — noha az évszám rajta volt — a „*törökkorból fennmaradt Pellengér*“ volt. A „*Török*“ jelentette Budán a regényes, keletieskedő Kedvtelést, az Orientalisme-t : ezért maradt fenn máig is annyi „*Török*“-öt mutató pestbudai Házjegye. Az egykori pesti *Kohlmarkt*-on, a *Káposztás Piarcon* épült fel a pesti Kávésurasággá és magyar Nemesemberré lett *Kemnitz*er János kordoványosvarga Mester egyik Háza az utolsó aldunai *Török Hadjárat* után. Rómaiás „à la Louis XVIe“ barocos Orompártájáról máig a *Két Török* néz le, ők lévén a szép, nemes régi Polgárház Házjegye : a „*Két Törökhöz*“. Az 1870-es évek elejéig a Kecskeméti Utcában volt a *Két Törökhöz* cégérezett Diákkávéház. A Váci Országút sarkán, az oda torkolló *Két Szerecsenyek* Utcájával szemben máig áll a „*Marokkóihoz*“ házjegyezett Ház, a Festetich grófok által építtetett *Zsidó Funduk* vagyis *Fondacco*, azaz *Zsidóház*. Házjegye berber Baslik-ba és Burnus-ba burkolt „*Marokkói Ember*“-t mutatott a pesti Új Vásártér — a mai Erzsébettér — felé, addig míg a pesti *Barbaries* e Házjegyet a régi Ház szűk udvarára helyezte el. Pesten már a 18. században volt egy „*A Három Szerecsenyekhez*“ cégérezett Serkorcsma, a *Két Szerecsenyek*

Utcája a mai Paulay Ede-utca, a *Három Szerecsenyek* Vendégfogadója adta a budai Batthyány-utca nevét:¹ *Szerecseny* vagyis *Sarracino*, azaz *Maure*, vagyis *Berber*, *Morocsino*, *Marocain*, *Arabs*, *Néger*: ez mind Keleti Ember, vagyis kissé fekete, tehát a köztudatban valami *Török*-öt jelent. Budavára több régi Háza kapugyámköve és záróköve máig turbános Törökfejet mutat. Néhány újkori budai és pesti Helynév — Törökör, Törökvészdülő, Pasarét — a pestbudai Martiuselő magyarosító törekvéseinek, a tudós *Döbrentey* Gábor és *Házmán* Ferenc budai Főjegyző, az utolsó budai Polgármester nagyemlékezetű kezdeményezésének és a magyar Romantizmus erős törökösködő Keletieskedésének városlélektani tünete. Ekkor nyeri a *Rózsadomb* is e regényes nevét a „*Gül Baba*“, vagyis a „*Rózsa Apó*“ névhez fűződő bájos, ma már kiirthatatlan pestbudai Mendedmonda révén, melyhez szentségtörés vádjá nélkül alig lehet hozzászólni.² A pestbudai Hiedelem a Rózsa-teret, vagyis a pesti Virágpiarc *Blumenmarkt* nevét összekapcsolta a „Törököt“ jelentő „*Gül Baba, a Rózsák Atyja*“ és a „török“ Rózsadomb nevével, a *Török Császár* Kávéházat ott találta a pesti Rózsaterén, tehát ez is elmélyítette a Krónikát, mely szerint „az első pesti Kávéház“ a rózsateri Török Tsászár Kávéház volt.

A Kávéház 1839-ben nyílt meg. Cégérét *Varságh* Jakab, a jeles pesti Cégérfestő festette.³ E Cégér a fiatal *Abd-ul-Medsid* Padisahot ábrázolta. A Padisah volt a Korszak Török Ifjúmozgalmának, a török Reformkorszaknak szabadelvű szellemi nagy alakja. A pesti Szabadságromantizmus, a Martiuselő vagyis az „Ifjú Magyarország“ Szabadságmozgalma regényes keletieskedő Szabadságészménynek tekintette az „Ifjú Császár“-t. Ez a hangulat tette oda a Rózsaterén, a Kúria tövére, a Jurátusok Kávéházául és az Egyetem közelébe, a Juristák Kávéházául az új Kávéházat, a pesti Martiuselő magyar Futurismusának ezt a rajongó Szabadságkávéházat. A régi Kávéházak pipázó, kávézó vén Cégértörökje, a bécsi eredetű *Trafik-*

¹ „Zu denen Drey Aethiopen“. S. S.

² *Kel Baba*: „Kopasz Apó“, azaz cím, melyet a Dervis Tekkék, azaz Kolostorok Feje, vagyis Sejkje és minden török Falusbíró (Falu Vénje, mint az orosz Sztárosztya, vagyis „Vénség“) visel. *Tóth* Béla: *Magyar ritkaságok*. Bpest. 1904.

³ Életrajza, működése: S. S.

türke helyére a Kelet olthatatlan Szabadságromanticizmusa, illetőleg a pesti Martiuselő „Ifjú Mozgalma“, az „Ifjú Magyarország“ Jurátusai és Diákjai kávéházi Szabadságálmainak Cégéréül így jelent meg az Ifjú Császár, mint a vén „Trafiktürke“ fiatalszellemű Utódja. A Kávéház új volt, a „Fiatalok Kávéháza“ volt, Diákkávéház volt a Kúria háta mögött, az Egyetem Tornyai tövén. Romantikus Diákkávéház volt a pesti *Quartier Latin*-ban, a Diákkovártélyban. Idejártak a Jurátusok is. Mikor a *Kaffee Renaissance*, a *Pillvax* elődje 1843-ban megnyílt, a Jurátusok ide költöztek át, a *Török Császár* az egyetemi Juristák Kávéháza lett.

Abd-ul-Medsid vagyis a „Mecset Szolgája“, a Padisáh 1839-ben tizenhatéves volt. A gyorsan fejlődő török Ifjakat tizenhároméves korukban metélték körül, illetőleg avatták Nagykorúvá. A tizenhatéves Padisáh török fogalmak szerint teljes korú, meglett Ifjú volt. A török Reformgondolatokat a magáévátette, illetőleg az isztamboli Diákság, a *Szoftá*-k Ifjú Mozgalmainak volt híve. Az *Egyiptom*, *Tunisz*, *Tripolisz*, *Bosznia* és *Herczegovina* területén kitört lázadásokat leverte. Az európai Diplomacia, illetőleg Politika az ifjú Padisah mellé állott. Ez 1839 november 3-án adta ki a török Alkotmány első Reformját, a „*Gülhané Hattiserif*“-et Reformjaiban. *Rasid* Vezirpasa volt a segítője. Ezt fejezte ki a Kávéházcégér, mert a *Török Császár* Kávéház az 1840-es években a pesti magyar Szabadságmozgalmak tanyahelye lett, 1848-ban és Martius Tizenötödikén mint a Juristák Kávéháza vitt nagy szerepet, viszont maga *Abd-ul-Medsid*, a Padisáh, 1849-ben a magyar Emigráció testvéres, emberséges istápolója lett. 1839-ben ez a Kávéház a pesti Új Szellemet jelentette, a Martiuselő „Ifjú Mozgalmai“ Céhháza volt. 1860-tól kezdve itt zajlik le a Kiegyezést megelőző, vérbefojtott sok Diáktüntetés. A *Török Császár* Kávéház a *Fillinger* Kávéházzal együtt a Jurátusok latia „*Pereat!*“-ja, az olasz *Abasso!* és a párisi *Á bas!*, vagyis „*Le vele!*“, e forradalmi Tüntetőkiáltás, vagyis *Cri* megfelelőjéül mint *Abczug!* itt születik meg. *Petőfi* itt teszi meg első lépését az Irodalom és Pest felé. Az 1840-es években ez a forradalmi Mesterlegények Herbergje. 1860-tól a Kávéház fölött van a pesti Kávésgilde Gildeháza. 1896-ra, azaz alig hatvan év múlva ez a Kávéház már az idős Polgárok Céhtanyája és a „régii Kávéház“, majd az „első pesti Kávéház“

jelképes helye. Ma már csak Emlék: Kép a jelen Kávéház-történetében. *Sic transit gloria mundi!* Grandeur et décadence. „Egy régi Ifjúkávéház Tündöklése, megöregedése és Halála.“ Irta a Szárnyas Idő, mely „mihamar elrepül...“ A Padisah 1860-ban halt meg, mikor a Török Császár Kávéház előtt a legvéresebbek voltak a mindennapos Diáktüntetések.

A búskomoly Török mint régi *Trafiktürke* 1896-ban még ott csibukozott majdnem minden pesti Dohányosbolt minden Cégérén. Ott ült a Kereveten a kávéházi *Tarokk* „XXI“ című lapján, csibukja füstjét eregette és szép, piros fezes török Lyányka hozta e derék Basának a Kávét. A *Tarokk* „Négy Lovag“-ja, a *Cavalerie* egyik Chevalier-je a *Török Szipahi* volt. A Kávéházakban az idős urak szép „törökfejű“ pipákból pipáztak. Ilyet egyik képünk is mutat, mint a pesti kávéházi Orientalisme törökösödő hangulatainak jelenségét. A Királyutca görög és zsidó Pipametszői, a Fajkárok remekben faragott „Törökfejes“ csibukokat és pipákat mutogattak kirakataikban. A Parasztból a 17. században tömegben nemesített magyar Középnemesség Címerein valóságos „Chablon-címer“ a *Törökfőbe szúrt Kard*, az ilyet markoló Gyaloghajdú és Lovashajdú, mint ezt nemesi pesti Kávésuróságaink címerein is láthatjuk. Számtalan magyar Nemescsalád neve a *Thewrewk* és *Török*.

A Török emléke nem homályosodott el a régi Pestbudán, viszont a Kávé a törököt jellemző „Nemzeti Ital“ jegyében lett a Törököt kifejező heraldikás Jelkép. A magyar Orientalisme törökösödő hangulatai történelmi vád nélkül gondoltak a Törökre: a Hódoltság emlékeit mindenki elfelejtette és megbocsájtotta a *Thököly*, *Rákóczi* és a *Kossuth* Szabadságharc török-magyar emlékeiért. A Török a régi Pest-Budán és Budapesten soha nem volt tiszteltebb és becsültebb, mint az 1849-i Emigratio után és a Millennium előtt, amikor teljes épségben élt az ötödfélezer törökföldi magyar Honvéd és lengyel és olasz Legionárius emléke, akik Orsovánál lépték át a Határt. A pesti és budai Kávéházakban még ott ültek azok a fehérszakállú Öregurak, akik 1862-ben szállingóztak haza Isztambolból és Anadolból. A Millennium évében sok alig volt hetvenéves közöttük. A törökföldi magyar Emigratio gazdag *Emlékirodalma* tele volt az emberséges Törökre, Kávéjára és Kávéházaira vonatkozó emlékezőkkel. *Jókai* és *Mikszáth* legszínesebb írásai töröktárgyúak voltak. *Tóth* Béla ezekben

az években írta a *Csölmek Hasszán*-ról és más török-magyar Holmikról szóló legbájosabb írásait. *Takáts* Sándor ekkor írta a török-magyar „Végekbéli Deliek“-ről szóló nagyszerű írásait. *Kunos* Ignác és *Vámbéry* Ármin írásai is újak voltak még. Párisban a 18. századi *Orientalisme* arabiskodó *Arabisme*-ben, négereskedő *Négrisme*-ben, perzsáskodó *Persanisme*-ben, kínaiaskodó *Chinoisérie*-ben, japánkodó *Nipponisme*-ben verődött ki, Magyarországon csak a Szabadságkorszakban, 1830 után merül fel a földhöz ragadt magyar Paraszt sorsát a Kávéültetvényeken robotoló francia Négerével összehasonlító politikai élű *Négrisme* és annak lírai-szépirodalmi kicsapódása, amin a pesti angol Útleírások is csodálkoznak és amit *Vörösmarty* is megró egy Epigrammájában. A nyugateurópai-francia *Orientalisme* a 18. században mint a Társadalomkritikai Utópia nagy Európapamphletje jelentkezik. A magyar *Orientalisme* nem mint a törökös *Turquoisme*, hanem mint a nemzeti Gyász, a Tragédia: *Rodoslo* és *Kjutahjah* emlékének nemes regényességű magyar Bánata mutatkozott meg. Nem csillogó, „Intellectuel“, társadalmi Szigetutópiákba verődött ki, mint *Montesquieu*, *Voltaire* és mások írásaiban. A Török iránti szeretet élő valóság volt, mint 1526 előtt, amikor az *Eb bánja az töreket!* volt a bécsi Császár és a budai Király ellen forduló magyar Párt jelszava. *Arany* János *Török Bálint*-ja és a benne előforduló „budai török Kávé“ még mindenki által olvasott élő Irodalom volt a Millennium idején, amikor *Thaly* Kálmán a Thököly és Rákóczi Emigratióra való kutatásait már közölte. Zágoni *Mikes* Kelemennek a Fejedelem rodostói török Kávéjáról szóló Leveleit mindenki a nemzeti Függetlenség rajongó Szabadságromanticizmusával olvasta. A Törökben az egész Korszak a „testvértelen magyar Nemzet“ Testvérét, a Török Testvér-t, a „*Türk Kardas*“-t tisztelte. Az öreg *Hasszán Bég* — *Richard Guyon* de *Beauffrey* Vicomte magyar Honvédtábornok, *Kürsid* Pasa néven *Halab* Vezirpasája és Miháldi *Splényi* Mária bárónő fia, aki az Emigratióban lett Muzlim — volt a legtovább élő Emlék: 1927-ben halt meg, mint az utolsó török Emigránsutód. Ez jelentette a Törököt Pesten, nem a pest-budai 18—19. századi Polgárházak barocos Házjegyei.

Ami a „Török Kávéház“, illetőleg a Kávéház legközvetlenebb pesti kávéházi török emlékeit jelenti, 1896-ban még aránylag fiatal emberek voltak azok a Diákok, akik a *Szabadi*

Frank Ignác volt szabadságharckori tüzérfőhadnagy által alapított *Café Delicatesse*-ben, a *Fiume Kávéház* elődjében megalakították a török-magyar barátságot valló *Szofta Társaságot*. Az orosz-török Háború idején ezek a Diákok — *Tóth Béla* és *Szüts Lajos*: „*Szüts Pátri*“ — és ifjú társaik vitték le Isztambulba *Midhat Pasa* török Hadügyminiszternek a fiatal *Szemere Miklós* által adott régi magyar szablyát. A pesti *Szofta-mozgalom* — *Szofta* az isztamboli török Diákság neve — széles hullámokat vert az egész Országban. *Szabadi Frank Ignác* *Török-magyar Induló-ját Marche 'Héroïque* címen *Joseph Massenét*, a világhírű francia Zeneköltő hangszerelte. Az egész országban mindenütt játszották a *Szabadi-Massenét* indulót, a magyar Diákság — a késmárki Lyceum Diákjai is — az Orosz elleni tüntetésül veres Fezt viseltek diáksapkául. *Tóth Bélán* azóta ragadt rá az *Effendi* név. Ez is pesti török-magyar kávéházi szín volt a Millennium idején. A „Kardhordó Ifjak“ — ról mindenki tudott és a Kávéházakban házaló, festői törökös viseletű boszna Csibukdsi-kat, vagyis Pipaárusokat mindenki szeretettel fogadta.⁴

*

A *Török Tsászárság* Kávéház régimódi egyemeletes Házát 1898-ban bontották le annak a nagy Bontásnak során, mely a mai Apponyi-tér, Kígyó-utca, Eskü-út, Ferenc József-rakodópart, Irányi Dániel-utca és a Ferenciek Tere négyszögében levő régi kis Tereket, Utcákat, Sikátorokat és Közöket, valamint a tornyos régi Városházat egy csapásra tüntette el, hogy helyet adjon az Erzsébet Híd pesti Hídfeje akkor meginduló építkezésének. A szűk Sikátorokat és a kis Polgárházakat nem lehetett megmenteni, el kellett tűnniök, de bizonyos, hogy a régi Pest velük tűnt el a föld színéről. A Város romantikáját bontották le a vén Házakkal együtt, mint az idén a Tabánt. A *Török Tsászárság* Kávéházzal egyidőben tűnt el a Rózsa-térrel szomszédos *Sebestyén-tér* és a *Sebestyén-utca* sarkán levő régi Kávéház, mely akkor *Eröss Gábor* Kávéháza néven szerepelt. Ez volt a nagyemlékezetű „*Fillinger Apó*“ Kávéháza 1850-től 1868-ig, haláláig. *Fillinger Apó* volt a

⁴ Vámbéry Ármin. *Abd-ul-Kerim* Vezirpasa. Vasárnapi Ujság. 1876. 31. sz.

Pillvax Kávéház Kávésa a pesti Martius Idusa idején. Az 1860 október 20-án kiadott Októberi Diploma utáni véres Diák-tüntetések az ő Kávéházában szövődtek. Az öreg Kávés maga adott pénzt fáklyákra és zászlókra a Diákoknak. Kávéháza Herbergje volt az 1860-i Országgyűlés idején fellobogó új Irodalomnak is. A fiatal *Rákosi Jenő* első irodalmi Kávéháza a *Fillinger* volt. Itt ismerkedett meg *Rákosi Jenő*vel a fiatal, szegény *Kiss József*. A Kávéház egy nagy darab pesti História-t vitt el magával. A Sebestyén-tér túlsó sarkán volt a híres, duhaj Diákkávéház, a „*Két Huszárok*“. Ez is eltűnt. A Sebestyén-utcában volt a *Szent Sebestyénhez* cégérezett híres, régi Káffee-Konditorey, a *Neugebohren* Mester finom, kedves Boltja, melyben a híres, pergőnyelvű „die grobe Janka“ volt a szép Cukrászkiasszony. Ez is eltűnt. Vele együtt került az ősi kőművesszokás szerint mesterjelvényéül fején fényes nyúlshörből vert Kürtökálapot viselő Pallérok nógrádi palóc falbontólegényei bontócsákánya alá a Hal-téren volt híres, régi Kiskávéház, az „*A' Szép Halász-Leányhoz*“. Ezt a pesti Halászcéh Mesterei és Legényei és a gabonás Saloppok és Dereglyék komáromi, győri és aldunai magyar, német és rác Dereglyésvajdái, Dereglyéssáfárai, Kormányosai, Matrózai, a léktömő „Supéros“-ok és a Plébánia-Piarcz rác, oláh és bulgár gyümölcsös, zöldséges Kufárkofái, valamint a Plébánia Templomhoz épített Cinterembazárban levő „*Nyolc Székek*“ mészáros Mesterei és Legényei látogatták. Képét közöljük, egy másik képünkön látjuk a Rózsa-teret a *Török Tsászá*r Kávéházzal, egy harmadikon a Sebestyén-teret mutatjuk be a *Fillinger* Kávéházzal. Ezen látjuk a Sebestyén-utcát is. A bontó-rontó munka során tűnt el a *Kék Akáczi*fához cégérezett piarcsi Kávéház is, de a híres „Zöld Udvar“ is, a *Nagy Nyoltzashoz* cégérezett Kofakávéházzal együtt. Eltűnt a sok híres régi *Borház és Serház is*, melyeknek magyar iitterátus-diákos élete ezekkel a Kávéházakkal volt összeforrvá: a *Csiga*, *Vörösmarty Mihály* és a *Pillvax* Ifjainak Céhelőháza. a *Fogoly*madár, a *Két Grófok*-hoz, a *Borsajtó* és a *Víg Kémény*-seprőlegényhez.

Némai Antal Kávésmester, a *Török Tsászá*r utolsó Gazdája, a Kávéstársulat nagyemlékezetű Elnöke a *Török Tsászá*r Ház lebontásakor a Kávéház berendezését a Cégérrel együtt eladta. A *Török Tsászá*r, az ifjú *Abdul Medsid* Padisáh, a

fehér ménje mellett álló Nagyvezírrrel, a Bégek, Agák és Icsoglánok Urakkal együtt szomorú Emigrációra kényszerült. Az ifjú Tsászár a Szabadságharc nagyemlékezetű Emigráns magyar Honvédjeinek, lengyel és olasz Legionáriusainak, a Bujdosóknak volt kegyes, emberséges szívé Pátronusa. Azoké, akik az Emigratio alatt, 1849 és 1862 között *Vidin, Csernavoda, Edirne, Sumla, Kjutahjah, Isztambul* és a kisázsiai *Haleb* kis török Kávéházaiban itták a Szabadságharc rajongó Szabadságmámora után számukra kiméretett Keserű Poharat, a török Fekete Leves-t, a Káhvét. 1898-tól kezdve a kegyes Pátronus, a *Török Tsászár* is bujdosó Emigráns lett. Cégér lett a Práter-utca és a Hunyadi-utca sarkán volt, később *Apostol Kávéház* nevezetű Mesteremberkávéház ajtaja mellett. Ez a Kiskávéház azonban nem volt a *Török Tsászár* megpróbáltatása Kálváriájának utolsó Stációja. Keserű Pohara még nem tölt csordultig. Még tovább, még jobban lefelé és még jobban kifelé süllyedt. A külső Soroksári-úton, a régi erzsébetfalvai Vicinálisvasút állomásával szemben levő Flóra Gyertyagyár melletti földszintes házikóban volt *Flóra Kávéházban* lett Cégér. Ezt a duhaj muzsikás Kávéházat szappanfőző és gyertyamártó legények, vágóhídi bélmosók, pacalosok, ócsai fuvarosok, peregi és laczházai kunok és egyéb nagyívó, muzsikás, hangos népek látogatták.⁵ 1925-ben megbukott a *Flóra Kávéház*, a *Török Tsászár* szomorú vége bekövetkezett: padlásra került. Ütött, kopott, fáradt, bús Vándor, nyolcvanötéztendős aggastyán volt. Ámde ekkor, mint a Mesében szokás, elkövetkezett bús vénsége nagy fordulója. Mint ahogyan a szenvedő *Jób* megpróbáltatása is véget ért, mint ahogyan a régi erkölcsös spanyol Csavargóregényben, a *Novela Picaresca*-ban is felemelkedik a Sikerbe a szenvedő Vándor, az *El Picaro*: úgy fordult meg a *Török Tsászár* Sze rencsekereke. A Kávésipartestület ekkor rendezte be Tanács termét. *Mészáros Győző* Kávésfőmester megszerezte a Cégért, műértő Képirőmesterrel megjavíttatta és a mindenkori Elnök főmester hivatali szobája díszéül helyezte el a *Török Tsászárt*. Ott ragyog az ifjú Padisáh, idestova, három év mulva immár százéztendős lesz. Fehér arabs ménje büszkén tartja nemes nyakát, a Padisáh török Csalmáján csillog a kócsagforgó,

⁵ Gerhardt Lajos úr közlése.

a Nagyvezír, a Pasák, a Bégek, az Agák és az Icsoglánok Urak a *Török Tsászár* Kávéház és a többi régi pesti Kávéház képeire néznek le a falról. A Tanácsteremből a néhai való *Kammon* Floriánus és *Némai* Antal Kávésfőmester urak, néhai Nemes *Boráros* János pesti Senator és Városbíró Uram, a pesti Kávés-gilde első, 18. századi Komiszárosa, a *Pillvax* Kávéházból megmentett *Tizenkét Pont*, *Petőfi* és *Jókai* Képmásai tekintenek a régi, nemesmívű cégérrre. Az Elnökmester szobája ablakában a *Martius Idusa* minden évfordulóján a magyar Zászlót lobogtatja a pesti József-körút tavaszi szele. Öreg és fiatal Kávés mesterek és tejfelesképű Kávésinaskák, a Tekintetes Pesti Kávésceh Vénsége és Ifjúsága nézik a Cégért és *Petőfi* és *Jókai* képmását. A *Martius Idusa*: a régi *Pillvax*, az *A' Philosophus*, az *Arany Sas* és a *Török Tsászár*, *Petőfi*, *Jókai* és az Ifjak kávéházi Emlékünnepét ülik meg pesti kávéscéhi Ünnepeül, hiszen a négy fenti régi pesti Kávéház csinálta meg a *Martius Idusát* és ez a *Padisáh*, a *Nagyvezír* és az egész emberséges *Török Testvérség*, a *Türek Kardas* vendégelte meg a Négy Kávéház egykori Szabadságrajongóit, amikor 1849 augusztus 21-én az oláhországi Kalafatnál *Ziah* Pasa és az agg *Szülejmán* Pasa először vendégelték meg Nagyapáinkat: emberséges török szívvel és Káhvéval meg Csibukkal.

A *Török Tsászár*, a halott Kávéház azonban szomorú Bujdosása alatt magaslott fel az „Első Pesti Kávéház“-zá az erről szóló pesti Kávéházmendemondának kialakult Formát nem mutató mozaikszerű törmelékeiben. A *Török Tsászár* a pesti Külvárosokban bujdosott és nem tudta, hogy a szomorú *Décadence* hosszú évei alatt a *Grandeur* fonja köré a históriás *Gloire* költői koszorúját. A régi Belváros eltűnt, a Rózsater eltűnt, a *Török Tsászár* eltűnt. Az ismeretlenség, a távolság, az elmúlás az, ami minden Romantícizmusnak a lelkét, a színet, a csillogását megadja. A *Török Tsászár* lett a „régii Pesti Kávéház“ Jelképe, de ő azonosodott a pesti Kávéházkrónika csapongó kávéházi képzeletében az *Első Pesti Kávéház*-zal, a *Kávéfőző Balázs* Kávéházával. Jelkép lett: a pesti Históriaosság Cégére lett. Túlnőtt Cégérképe aranyozott keretén: a Régi Város, a Város Régisége, várostörténeti Anciennetéje Cégére lett. Úgy jelképezte a „Régi Pest“-et, mint a *Campanile* Velencét, mint a *Steffe'r'l*, a bécsi Szent István Dóm

Bécsset, mint a *Tower* Londont. Városi Enseigne, Ismertetőjel lett. Addig is az volt, amíg ott állott régi helyén, a kis Rózsaterén, de hírében-nevében megnőtt, mikor eltűnt a „Régi Várost“ jelentő Belvárossal együtt. Ez az oka, hogy olyan sokan írtak róla. Olyanok is, akik ismerték — *Ágai* Adolf és *Magyar Elek*, *Tóth Béla* és *Zuboly* — olyanok is, akik csak hírét hallották.

A valóságban *Varságh* Jakab cégérfestő képíró-mester festette, a *Lelkekbe* azonban a pesti Romantizmus festette meg a *Blason demipopulaire*, a népies városi képzelet Kávéba mártott alkotó ecsetjével és a Romantika örökös, időálló színeivel. Csak egy valóban izig-vérig, lelkileg „Kávéházi Város“ írhatott a maga „Első Kávéházáról“ olyan kávéházian romantos Képet, amelyet jóakarató, lendületes régi és új Kávéházkrónikásaink írtak és írnak az Első Pesti Kávéházról, illetőleg a *Török Tsászár* Kávéházról. Irónadjukat a kávéházi képzelet vezette. A Kép, amit írnak, hamis, de kedves: régies, városias, pesties, kávéházias. A Mithosz, a Legenda, a Mendemonda, a Mese, az Anekdoton azért szép, mert nem igaz. Ha igaz lenne, nem lenne Mese és így nem is lenne szép. *Horatius*, *Goldoni* és *Arany János* (*Ars Poëtica*, II *Baluardo*, *Vojtina Mátyás* *Ars Poëtica*-ja) is így nyilatkoznak a szép, elbájoló Hazugságról, a Költészetről. A Mendemonda a *História Atyja* és a *Költészet Testvérnénje*. Rokonuk a Mese. A *Históriairást* mindig a *Krónikaköltészet* előzi meg. A *Kávéház* *Históriájának* előzője a mendemondás *Kávéházkrónika*. Igy természetes ez a fejlődő vonal. „*A csókot gyakorold, ne magyarázd!*“ — mondá *Juszuf a Költő*, *Jaszeff ben Méhir*. Vén, tehát Bölcs, a *Kistermetű*, ki is ezért vette fel 1862-ben, szürke, magyarzekés kis Poéta korában a *Kiss József* nevet a *Fillinger Kávéház* „*Irói Kör*“-ében. *A csókot gyakorold, ne magyarázd!* — mondá e *Költő* — hogy el ne vesszen annak méze, mely a Csók öntudatlan révületéből fakad. Mi viszont magyarázzuk a pestbudai *Kávéházmendemondát* és ezt azért tesszük, hogy egyrészt kedves, ódon pest-budai Szépségeiben még jobban gyönyörködhessünk, másrészt, hogy a *Budapesti Ember* képzeletének semmiféle idők újmódisága által meg nem változtatott lendületében mutassuk ki a mindenkori *Ember* örök mesemondó, mithoszalkotó, legendatermő kedvét, a *Blason populaire* minden helyekre álló, időálló törvényszerűségeit.

A bécsi Kávészág klasszikus Mesterlegendájában csupa vaskos polgári Életérték fejeződik ki. Van benne minden, ami csak a városi-polgári Népi Lélek városi-kézművesi eleme, minden benne van, ami egy nagy, nyugati Polgár város veretes formájú Céhlegendájában benne kell hogy legyen: a céhbéli Hírverés és Mintavédelem, a Trade Mark, azaz a Patens, vagyis az Árumba, a Jogterületiség és a Cégérjog védelme. Röviden: a városi Polgáröntudat. Benne van a Forma nyugati kerekése és megmerevedett Stílusának sivársága, de nincs benne a finom, lelkes, szellemes Képzelet: a Költészet. Ilyen céhi Legendát a vaskos, józan, tisztánlátó, rendes Kisember, *Sancho Pansa* ír, a botor nagy álmodónak, *Don Quijote*-nak Csatlósa, a polgári Arany Középszer. A *Budapesti Ember* romantikus *Don Quijote*. Elfinomodott, keleties, magyar Ūriságokból és nyugati polgári Formásságokból összetevődő, a Kelet és Nyugat felé kettétépődött Kettőslelke viszont olyan Városmithoszba írja bele önmagát, mint a meg nem született, elvetélt pest-budai Kávészmendemonda és annak ragyogó, másfélszázados vonulatú pest-budai Kávészázköltészetben kifejeződő Városköltészet. Ez olyan álomszerűen keleties, mint maga a pesti kávéházi Éjszaka keleties Varázsa a pesti Dunapart Kávészáfertályában, melynek tavaszéji bűbájosságát az öreg magyar Lovasgenerális, *Gvadányi József* gróf a 18. század kávéházi Formanyelvén, *Kosztolányi Dezső*, *Szép Ernő* és *Kárpáti Aurél* a Ma kávéházi Formanyelvén írta meg. A pest-budai Kávészázmendemonda tehát színes, mint az egykori pest-budai Török turbánjának fátyla és gazdag, mint a magyar Tehetség, mely a legcsodálatosabb Városmithoszt és Kávészázmendemondát a pestbudai Kávészázköltészetben írta meg. Ez Városunk eleven Romantikája, mely megmagyarázva, tudatosítva bizonyára mélyebb Árnyékokat adó, a Fényeket tehát ragyogóbbnak mutató Utóvésetet ad arra a Karcolatra, melyben Kávészázköltészetünk Városunk Lelkét: a Budapesti Embert rajzolta meg.

*

Az 1896 óta, a szépirodalmi késői Utóromanticizmus és a Városhistoria iránti érdeklődés egymással összefüggő idői óta mindjobban kilombosodó pesti ujságirodalmi Kávészázkronikát

X*

szakadatlanul foglalkoztatta az „Első Pesti Kávéház“ és az „Első Pesti Kávés“ titokzatossága.⁶ Jónévű Irók, kitűnő

⁶ V. ö. a *Váradi Antal* írásairól szólókat. — *Megnyílik ismét a százéves pesti Kávéház*. Magyar Hirlap. 1926 júl. 23. — *Balla Vilmos*: A Kávéforrás. Bpest. 1927. — *Peisner Ignác*: Bpest a 18. sz.-ban. Bpest. 1900. (Itt szerepel először „Bethieno“, a pesti Kávés neve *Belliemo* helyett.) — *Várnai Sándor*: A Kávéház történetéből. (Vasárnapi Ujság. 1906. A belvárosi *Új Világ*-nak nevezett 18. századi várostáj közelében 1773-ban lett volna egy „Csokoládéfőző utca“ nevű sikátor.) — *Ki volt az első Kávés Pesten?* Nemzeti Ujság. 1926 ápr. 7. — Sz F L P. *Matricula Civium Pesthensium*. (Pesti Polgárkönyv.) I. 1687—1815. f. 22. „Anno 1690 + *Peter Pobiz Katholischer ratz wird buerger den 10-ten Octobris. Status et conditio* : *Seifensider. Notitia* : *Siehe folio 258.*“ — U. o. f. 258. (Notitia) : „Anno 1706. *Michael Pobicz ein katholischer ratz wird buerger den 19. januarii. Habitatio* : 160. *Seiffensider. Finis ejus et relicta* : 1705. *in deme wein gebürg todt geschossen*“ . — U. o. 1690. szept. 10. : *Pobitz János* rácz Szücs nyer pesti Polgárjogot. — U. o. : 1711. f. 170. *Papics Mátyás* rácz szappanyfőző nyer Polgárjogot. — A pesti *Szöllőhegy*, az a lejtő, mely a menetelesen emelkedő, későbbi Szent József Előváros Alvégén, a későbbi Kálváriadombon túl a középkori *Küérfölde*, vagyis a későbbi és mai Kőbánya magvát alkotó *Öreghegybe* nyúlik fel. A Koszorú-utca sarkán máig áll egy dűlőúti Kereszt (A „*Pléhkrisztus*“.) A középkori pesti *Küérbereka* és a pesti „*Burgrunde*“, vagyis Burgundia : *Bevilaqua Borsody Béla*: A magyar Serfőzés története. Bp. 1930. — Az 1705-i pesti Kuruc Ribillió idején felkoncolt-pesti Mészárosmester és a szóbanlevő Csetepáté : *U. a.* : A pesti és budai Mészároscéhek középkori és újkori Céhládái oklevelei. Bpest. 1930. — U. o. a pesti *Ráczalvég. Popics, Bobics, Papics, Babics* : ráczul *Papfia*. Ez nem családnév, hanem délszlávós, az Apa foglalkozását jelző Patronymikon, vagyis Apanév, olyan mint a bulgár Popoff vagy a tót *Poput*, az oláh *Popucz* és *Popiu*, vagyis *Papfi*. Az itt szereplő hasonlónevűek nem rokonok. Egy *Robits* nevű család előkelő szerepet vitt a régi Pest életében. — Egy másik család (*Bobics* Artúr festőművész családja) tudatában már az 1910-es években élt az emlék, hogy ősük régi pesti Kávés volt. A pesti Kávés-gilde és a Pestvárosi Levéltár Regestrumaiban ez a név nem fordul elő a pesti Kávésjogokkal kapcsolatban. — Egyéb pesti Ráczok a Ráczalvégén, akiknek még Apanevük sincs, csak Mesterségnevet használnak, melyet a pesti Városdiák (Stadt-schreiber) hol rossz magyarsággal, hol németül ír : *Matricula Civium Pesthensium* : 1689 márc. 12. f. 13. No. 224. Telek : *Luko a Pipametsző* („*lucas pfeiffenmacher ein catholischer ratz*“). — U. o. : *Jován a Halász* („*Johann halas*“). — U. o. *Luro a Pipacsínáló* („*loren pipasinalo ein raz wirtschafstler*“ : 1692 márc. 7. f. 27.) — A *loren* névrítés a *Luro*, *Lujo* torzítása. — A *Blasius Cavesieder*-re vonatkozó első levéltári közlés : *Mazsáry Béla* : *Cavesieder Balázs*. Kávésok Lapja. 1931. — A bécsi Mendemondára vonatkozó első közlés : *Bevilaqua Borsody Béla* : Az

Ujságírók, érdemes várostörténeti Böngészkedők számtalanszor írták le a „*Blasius Cavcsieder*“ nevét, mindig mint „*az Első Pesti Kávés*“-ét és mindig Kávéházának, az „*első pesti Kávéháznak*“ históriás helyére vonatkozó merész és minden alapot nélkülöző, regényesnél regényesebb állítások kíséretében. A pestbudai Romantika teljes hangszerelésben nyilatkozott meg ezekben a regényes helyrajzú állításokban. A Romantika mivolta a Homályosság, a Titokzatosság, az Ismeretlenség, a térbeli és időbeli Távolság. Mi sem lett volna egyszerűbb, mintha lendületes várostörténeti Kiskronikásaink *Rómer Flóris* „*A Régi Pest*“-jében közölt 18. századi városlekkönyvi Mappán megkeresik vala a rácz *Blázsó* Háztelke számát: azonnal megállapíthatják vala, hol volt az érdemes ráczalvégi rácz Kafánár Kávéháza? Ha azonban ezt teszik, elvesztik a „*História* kódébe vesző első Kávéház“ felől azt, ami ebből a legérdekesebb, a legromantikusabb volt: a pestbudai Mult távolságai Varázslatának óaranyában csillogó rózsaszínű Kódöt. 1931-ig soha senki meg nem nézte a *Pesti Telekkönyv* idevágó Notitiáját. Így tehát Kronikásaink igazi, veretes, stílusosan romantikus Romantikát: Kávéházban elálmodott, Kávéházról szóló kávéházi Kávéházmendemondát írhattak a Kávéház asztalán. Mindnyájan a *Rómer Flóris* és a *Tarczay György* által 1873-ban, illetőleg 1896-ban elsőnek megemléltett *Cavcsieder Balázst* nevezik „*az első pesti Kávés*“-nak. A *Blasius* nevet egyszerűen, magyarosan *Balázs*-nak írják, mert nem veszik tudomásul, hogy már *Rómer Flóris* közölte, hogy ez a derék Kávés rácz volt. Ezáltal a délvidéki hódolt-sági „*Hódolt*“-ról, vagyis *Rájá*-ról levették a Kávé délvidéki-sége által adott aldunai Helyi Színt, a Keletiességet és Délieséget, ami azonnal visszanyeri helyi és egyben históriás Színtértékét, mihelyt *Blázsó a rácz Kafánár* néven nevezzük az

„*Első Bécsi Kávés*“. A Budapesti Kávésok Ipartársulata Évkönyve. Budapest. 1934. — Gianpaolo Cini pesti Plébánosnak a császári Hadak éjszakai dorbézolásai miatt tett panasza: 1711 május 20. „*in denen würtshäusern und leütgebhäuser . . . das spühlen undt geschrey . . . die gantze nacht hindurch fort gesetzet . . . das spilen undt köglscheiben . . . verboten würden*.“ : *Isoz Kálmán* : Pest és Buda zenei műveltsége a 18. sz.-ban. Bpest. 1926. I. 54. 173. o. Adattár. 10. sz. — V. ö. a *Cavcsieder Blasius*-ról szóló fejezetet. — A szegedi rácz, német, olasz és tót Kávésok: *Tápay-Szabó Gabriella* : Szeged erkölcesei a 18. sz.-ban. Gyoma. 1933. 74., 75. o.

1714-ben háztelevásárlása révén először, egyszer és utoljára az ismerettségéből felbukkanó 18. századelei pesti Kávés nevét.

Egyes Krónikásaink szerint ez a *Blasius* magyar ember, csak a korszerű pesti németesség írja *Kávéfőző* mesterségnevét németül. Mások szerint „német“ volt a derék *Blasius*, hiszen „*Cavesieder*“ volt a „családneve“. Egyik Krónikásunk nyugodt lelkiismerettel leírta, hogy „a török Hódoltság alatt a pesti Régi posta-utcában volt az első pesti török Kávékereskedő boltja, de ezt utóbb az idők divatja alakította át Kávéházzá“. Egy másik Krónikásunk ezt a lendületes állítást azzal toldja meg, hogy ez a Kávéház volt „a *Cavesieder Balázs Kávéháza*“, vagyis „az első pesti Kávéház“. Egy harmadik érdemes Krónikás meg azt is tudja, hogy ennek volt a Cégére a *Török Tsászár*, de ezt a Kávéházat „utóbb a Rózsa-térre helyezték át“. Régi posta-utca : a kedves laikus-műkedvelő Krónikásság ezt a máig élő Utca-nevet úgy fogja fel, hogy ez a „legrégebbi pesti Utca“, hiszen az Utcatáblán olvasható, hogy ez „régí“ Utca. Ha az Utca is régi és a Kávéház is régi, akkor természetes, hogy itt volt „a legrégebbi“ pesti Kávéház. Az Utca azonban az első, vagyis a „Régi Postaház“-ról nyerte nevét. Nem az Utca volt régi, hanem a Postaház, ahogyan nem a „Kis Híd“ és a „Nagy Híd“ adta a Kis Híd-utca és a Nagy Híd-utca nevét, hanem az, hogy a Hajóhidhoz egy kurta, vagyis kicsi és egy hosszú, vagyis nagy Utca vezetett. A Romantika kútfőkutatása tehát az utcai Jelzótáblát fogadta el okleveles forrásul, amit annyival inkább megtehetett, mert ez az Utca máig ódonos hangulatú, 1912-ig pedig itt lógott a legszebb és lehangulatósabb pesti Cégér, az *Arany Kéz Vendégfogadó* Cégére, melyet *Krudy Gyula* felejthetetlen városköltői Tolla tett halhatatlanná az *Aranykéz-utcai szép napok*-ban.

Egy kitűnő Krónikásunk nyugodt lelkiismerettel leírta, hogy a *Török Császár Kávéház* a középkori pesti Búzapiaczn volt 15—16. századi *Bentsik Ház* egykorú tulajdonosának, a Budára menekült *Vak Murad* török Szultánfinak és fiának, *Orkán Bégnek* nevét viseli, illetőleg hogy a Szultánfi Háza viselte a *Török Császár Ház*a nevét és hogy ez a Háznev ment át a későbbi Kávéház nevére.⁷

⁷ A *Coecus Murad*, fia *Orkán Bég* és lánya, a kereszténnyé lett *Katalin* : *Rómer* i. m. *Rómer* közléseit felhasználta : *Palóczy Edgár* : A török császár gyermekei Pesten. Nemzeti Ujság. 1930. febr. 19.

Egy másik Krónikásunk szerint az „*Első pesti Kávéház*“ a régi „*A Nagy Nyoltzashoz*“ cégérezett Kávéház őse volt. Egy harmadik érdemes Krónikáirónk a *Sebestyén-teret* téveszti össze a *Rózsa-térrel* és az „*első pesti Kávéház*“-nak tartott *Török Császár Kávéházat* egyszerűen ide telepíti át. Egyik Kávéházkrónikánk a Felfedező büszke önérzetével jelenti ki, hogy „megtalálta“ az első pesti Kávésra vonatkozó „adatok“at“, melyek szerint „*az első pesti Kávésnak Bethieno volt a neve*“. E büszke, felfedező, új Krónikás tudniillik egy szerény, érdemes régebbi Krónikásnál „találta“ meg a *Bellieno* név helyett hibásan *Bethieno*-nak írt nevet. Ezt az írásmódot máig így adja a pesti Kávéházkrónika halhatatlan Mendemondája. Egy kiváló régebbi Krónikásunk a *Pesti Polgárkönyvben* „*Csokoládéjőző*“-nek feltüntetett 18. századi *Sior Francesco Bellieno*-ról nem tudja, hogy az *El Chocolatero* spanyolul *Kávést* jelent és hogy a *Chocolateria* spanyolul éppen úgy *Kávéház*, mint ahogyan a francia *Chocolatier* és *Limonadier* is *Kávést* jelent, tehát a *Polgárkönyv* bejegyzéséből *Utcanevet* csinál. A *Csokoládé újmódi* dolog, a pesti *Új Világ*, a *die Neue Welt* a bécsi „*Új Fertály*“ nevének egyszerű pestiesítése, tehát Krónikásunk — nyilván e címen — a mai *Semmelweis-utca* — az egykori pesti *Újvilág-utca* — helyére teszi a pesti *Csokoládécsináló-utca* 18. századi helyét. Egy kitűnő nevű Szépirónk 1913-ban egy régebbi *Novella* alapján megírja, hogy *Giacomo Casanova* di *Steingalt Lovag* a 18. század végén *Budán* járt, egy tabáni rác *Vendégfogadóban* szállott meg, naponta átjárt *Pestre* és a *Török Császár Kávéházban* kártyázott. Az 1839-ben megnyílt *Török Császár Kávéház* így lett a „*Casanova pesti Kávéháza*“.

A sok Kávéházkrónika egyöntetűen az 1839-ben megnyílt *Török Császár Kávéházat* mondja az „*Első pesti Kávéház*“-nak, mert a *Népies Tudalom* mendemondaalkotó tevékenysége területén általánosan mindig és mindenütt jelentkező módon egy *Képet* és egy *Szót* magyaráz. A *Kép* a szóbanlevő *Kávéház-cégér*, a *Szó* a *Török*. A *Magyarázat* neve a *Népies Tudalom* lélektani alkotó szerepét megvilágító néprajzi-néplelektani *Tudományban* *Blason*. A pestbudai Kávéházkrónika tehát átlátszó módon *Blason*-t ír, amikor a *Népies Tudalom* szótárában a *Török* szóban adott *históriás Régiséget* egy újkori, képszerű, a pesti *Romanticizmus* regényeskedő *Keletiensége* teljében fes-

tett, bájos *Kávéházcégérre* egyszerűen azért költi rá, mert e Cégérkép *Törököt* ábrázol. A Címermagyarázat neve *Blason 'héraldique*, vagyis a *Blason populaire*, a Népi Magyarázat a szóbanlevő esetben a Cégércímert magyarázza Mendemondává. Köztudomású, hogy a *Guth-Keled* Nemzetségből származó fejedelmi és királyi Csiksomlyói *Báthory* Család Címere *veres Pajzsban három ezüst Ék*. Ezt a későbbi, 17. századi naturalisztikus Ábrázolás utólag három *Fognak* ábrázolja. Ebből születik meg a Címermendemonda: „*Deli Vid az Ős megöli a Sárkányt és Fogait felveszi Címerébe*“. A budai Házjegyek *Törökfej* mutatnak, e Házak, noha a 18. század végén épültek, a budai Mendemondában kivétel nélkül az utolsó budai Vezírpa, *Abdurrahmán Abdi Arnaud* Házai voltak. A *Török Tsászár Kávéház*-ról, mint a „török időkből“ fennmaradt „első Pesti Kávéház“-ról szóló Mendemonda tehát klasszikus, veretes Cégércímert-legenda, azaz a legklasszikusabb népies *Blason 'héraldique*, amilyen százával akad az európai és magyar Cégérlegendákban és Címerlegendákban.

Igy lett a *Kávéfőző Balázs* neve révén is „Névadó Hős“, vagyis *Hérosz Eponümosz*. Ez a görög elnevezés arra mutat, hogy a *Blason populaire* a mendemondaalkotó emberi lelki tevékenység, túl időkön és tereken, elannyira örök és ősrégi Törvények szerint alkotja meg Mendemondáit, hogy már az ógörög és órómai Mendemondában is ott van a Városalapítókról, Mesterségalapítókról, vagyis az „*Első Mester*“-ekről szóló örök emberi *Blason populaire*. *Akhillész* Pajzsát *Héjaisztosz*, vagyis *Vulcanus*: a Tűzhányóhegy, az „*Első Mester*“, a Kovácsisten kovácsolja, tehát ő a görög-római *Kovácscéhek* céhi *Geniusa*, vagyis *Patronusa*. Személye a Középkor keresztény Legendájában a flandriai órómai provinciabeli műveltség-törmelékek révén megy át Szent *Eligius* Apátúr alakjába. A *Bor* „feltalálója“ az ógörög *Blason populaire*-ben *Dionüzsiosz*, a zsidó *Blason*-ban *Nóé*, tehát az újlaki Szöllőkapások temetkező Kalandás Céhe *Patronusa* máig meglévő bájos Céh-ládáján Szent *Nóé* és Céhük neve *Három Királyok és Szent Nóé*. Az arabs Mendemondában a *Bor* „feltalálója“ a *Dsin*, az abissiniai Kávé „feltalálója“ az ártatlan szent *Kecske* és a *Kecskepásztor*, valamint a bölcs *Dervis Sejk*, aki az *Es Habes*, vagyis *Abissinia* szélén, a *Galla-galla* Földeken levő *Es Sehodet* Derviskolostorban „elsőnek főzi“ meg az „áloműző *Bort*“,

a Szellem Italát, a Káhvét. Az arabs Kávékereskedők máig Céhszentjükül tisztelik az „első Kávékereskedőt“, és az *El Mocha*-ban — ez levantei nevén *Mocca* — levő Sírját évente meglátogatják évi Cénapjukon. Az arabs *Blason populaire* nem beszél arról, hogy a tevéfaggyúval készült pogácsába gyúrt kávépor ősidők óta a Hegylakó Galla Törzseknek éppen olyan szívizgató népi Dróganarkoticuma, mint a *Lima*, vagyis a *Los Cordilléras* hegylakó Indiánusainak a *Coca-Cserje* levele, melyet az alacsony levegőnyomású Hegyvidéken szívzsongitóul használ az Indiánus a nélkül, hogy a *Cocaine*-ről tudna.⁸ Az arabs Mendemonda *Személyt*, „Feltalálót“ állít oda a „Kezdet“ kifejezésére, egyben a Kávé Trimethyloxypurin-ja *hatását* írja félévezredes *Blason populaire*-be.

A pesti Kávéházmendemonda pontosan ugyanígy, a *Blason populaire* örök törvényei szerint jár el. Nem tudja, hogy *Gházi Szülejmán el Muhibbi Padisah* 1535-ben adatja ki *Abu Szuhud* isztamboli Főmufti „az *Izlám Lámpása és Feje*“ által a Kávéivást és *Háfiz* perzsa Versei olvasását megengedő birodalmi Fetváját, nem tud a pesti, budai és egri *Gyertyás Házak*-ról és *Muzsikás Házak*-ról, melyek Kávéházak voltak, nem tud a budai török Kávékereskedelemről, a budai utcai Kávéosztásról, a Janicsárkávéházakról, tehát *Nebet* és *Kezdetet* keres és talál a *Kávéfőző Balázs* nevében és az 1711-es évszámban. A *Nebet* és az *Évszámot* valóságnak és *Kezdetnek* veszi, mert a népies Gondolkozás és népies Okfejtésével dátumszerűen keresi a *Kezdetet*, csakúgy, mint a 18. századi *Curiositas*-ok Irodalma, mely: „*Uiber Anfang saemlichen Weltlichen und Menschlichen Dingen*“ cím alatt „pontosan“ tudja az *Évszámot*, melyben *Jubál* az „első“ *Hárfát*, *Tubálkáin* az „első“ *Kalapácsot*, *Noé* az „első“ *Bort*, *Gambrinus király* az „első“ *Sert*, *Berthold Schwarz* az „első“ *Puskaport* „feltalálta“, melyben *Romulus Rómát*, *Buda Vezér Budát*, *Paris görög Királyfi Párist*, *Szent Eligius* az „első“ *Kovácscéhet*, *Szent Crispinus* az „első“ *Sarucsinálócéhet* „alapította“.⁹ A pest-

⁸ S. S. : A népi Drógák mint Excitans-ok, Sedativum-ok és Hypnoticumok. — Az arabs Kávécéhek Szentje : *Jacob* i. m. Az arabs Mendemonda : u. o.

⁹ Az irodalompartoló *Abu Szuhud* Főmufti Fetvéja és az irodalompartoló *Padisah* : *Erődi Harrach Béla* : *Daszitani Leila ile Medsnoon*. Bpest. 1875. 5. o. és u. a. : *Hafiz* költeményei. 33. o.

budai Kávémendemonda nem tud arról, hogy a Kávé kezdetei nem úgy fűződnek a Dátumokhoz, mint egy Törvény vagy egy Könyv kiadása, illetőleg nem tudja, hogy semmiféle emberi Intézménynek és Szokásnak nincs dátumos kezdete, mert azoknak mélyen hátranyúló Előidői vannak. A Dátumok a Művelődéstörténetben csak önkényesen felállított Határok. A Szokások, az Erkölcök, a Divatok valahonnan valahova csak lassan és alig észrevehetően szivárognak az Élet végtelen, szabad áradatában. Csak a kispolgári, kisiskolamesteri Képzelet, valamint a népies Féltudomány, a regényes Mendemonda képzelel el a maga gyermekes-kezdetleges módján „a minden világbéli Dolgoknak kezdetét“ a *Blason populaire* „Dátumai“ és „Névadó Hősei“ szegényes, illetőleg regényes Szabványában. A pestbudai Mendemonda egy Telekkönyvi Bejegyzéshez és egy Névhez, egy „Névadó Hős“ dátumos „fellépése“ szinpadias képéhez fűzi a Kávé pestbudai megjelenését, mert a Szokás törökkori megjelenéséről nem tud.

A Népies Tudalom gyermeki-kezdetleges és egyszerű, tehát a gyermekek és az egyszerű emberek egyszerű Naturalizmusát vallja: látható, hallható, kézzelfogható Valóságokból indul ki: füllel hallott Névhez, szemmel látott Képhez, kézzel fogott Tárgyhoz fűzi okfejtő Okfejtéseit. Budát ezért alapítja Buda Vezér, Deli Vid a Báthory-család őse ezért öli meg a Sárkányt, hiszen ennek Három Foga a Cimerkép. A Kávét Kávéfőző Legény főzi, tehát természetes, hogy Kávéfőző Balázs Mester az „első Pesti Kávés“. Logikus, hogy a Háztelekvásárlás kapcsán „fellepő“ rácz Blázsó, a „Kávéfőző“ az „első pesti Kávés“. Ha a 18. századelei pesti Városíródiák, a Stadtschreiber véletlenül deákul írja le a rácz Kafanár nevét és Mesterségét, valahogyan így: „*Blasius Rascianus, Coctor Caffae*“, akkor a Név nem lévén képszerű, talán sohasem színesedik ki úgy a pesti Kávémendemonda, ahogyan kiszínesedett. Ugyanez fordult volna elő, ha egy olasz vagy francia Kávés Mesterségét 17. századvégi németességgel *Tsokolatmacher* és *Lemonatirer* módon írta volna Városíródiák Uram *Chocolatier*, illetőleg *Limonadier*, *Ciocolatiere*, illetőleg *Lemonatiere* helyett, ami mind Kávést jelentett a 17. század végén. Kávéfőző Balázs: ez úgy hangzott, mintha Victor Hugo vagy Anatole France, vagyis a Romanticizmus írta volna. A Török Császár Kávéház Cégére viszont képszerű volt, pest-

budai magyar Romantikát, Históriát fejezett ki, egy nagy és szép magyar Lelkesedés históriás Falfestménye volt, a *Thököly, Rákóczi és Kossuth* neveihez fűződő Emigratiók Nagy Idői emlékét fejezte ki. Ha a lebontásra ítélt régi Belvárosban 1896-ban a *Két Huszár Kávéház* Cégéren kívül lett volna még valami más régi Kávéházcégér, vagyis ha még nevével együtt élt volna az *Arany Ökör Kávéház* és az *A' Philosophushoz Kávéház*, melyek mind régebbiek voltak, mint az „*A' Török Császárhoz*“, akkor ezek bizonyára nem váltottak volna ki annyi Színt — igazi pestbudai, históriás, várostörténeti, magyar Helyi Színt — az újságírói Kisirodalom kedves, furcsa Kiskronikáit, a Kávéházmendemondát író fiatal Újdondászokból, mint amennyit a „*Török Császár*“ váltott ki. Ez azonban igazi Kép volt, öles méretű, viharverte, esőverte Festmény volt, megkopott arany keretezte Kép volt az ódon, regényesen szép Téren, melynek elmúlása mindenkinek fájt, melyhez mindenkit kötött valami. Regényes Kép volt: délceg, táncoslábú arabs Ménen kócsagforgós Ifjú Császárt, Minárrét, Mecsetet, Nagyvezírt, Béget, Agát mutatott. *Török* is volt tehát, „régí“ és a Kelet varázsságát jelentő volt, *Császár* is volt, tehát előkelő volt. Logikus, hogy csakis ez lehetett az „első Pesti Kávéház“.

Ha 1714-ben egy olasz, francia vagy német nevű Kávés fordul elő a pesti Telekkönyvben, akinek a neve nem olyan Kávés, Kávéfőzős, Kávésos, Kávéházas csengésű, mint a *Kávéfőző Balázs* históriás csengésű neve, mely az ódonos Városromanticizmusát csillogtatta meg a lassan romantikatlanná váló új Budapesten, ha az „első Kávés“ neve valami „szürke“ *Graubündner*, vagyis „*Szürkeországi*“ francia, olasz, német név, például *Jéhan Lepetit*, *Zuan Elpiccen* vagy *Johann Kleinmann*, azaz „*Kisember János*“: bizonyára nem lett volna olyan csillámló, kifejező, tehát stílusos a pestbudai Kávéházmendemonda áradata, mint a *Kávéfőző Balázs* neve révén, mert ezzel a kifejező, képszerű Névvvel kapcsolatban ez a Kávésnév valóban névadója lett a Kávés mesterségnek. Így *Névadó Hős, Hérosz Eponümosz* lehetett a *Kávéfőző Balászból*, e névből, mely olyan patinás volt, mint a 15. századi pesti Mészáros mesterek és más Mívesek gyönyörű Mesterneve: *Farkas Mester a Vágó, Jankó Mester a Gyertyamártó, Máté Mester a Serfőző, János Mester a Kocsiszekérgyártó, Márton*

*Mester az Aranyműves.*¹⁰ A Népies Okfejtés, mint mondtuk, mindig Névből és Képből indul ki. Nos, itt klasszikus módon találkozott a Név a Képpel: *Kávéfőző Balázs* neve a *Török Császár Cégérképével*. *Kávéfőző Balázs*: a Név varázslatában ez Képet mutatott, melyen a Fantázia pontosan láttatta, hogyan főzi *Balázs Mester*, a *Kávéfőző* a Kávét, hiszen 1896-ban még ősi keleti módon a Kávéház előtt, az *Utcasarkon* pörkölte a fehérkötényes, fehér svájci Kávéssüveges, morva Kávéfőzőlegény a Kávét, melynek illata ott szállongott az ódonházú téren, a Rózsák Terén, a „virágáros Lánykák“: az agg Kofanénőkék sátrai fölött. Ezért lett *Balázs Mester* az „első pesti Kávéház“, az 1839-ben alapított *Török Császár Kávéház* „első“ Gazdája. A pesti *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadóhól lett *Nemzeti Szálloda* Kávéháza ugyanott volt már 1778-ban, ahol 1896-ban, a *Gróf Nákó Ház* dunai homloka földszintjén, az *Arany Kéz* utcában, ahova az idén költözött be a velencei *Café Florian* nevét felvevő mai nagyvilági *Café Danse*. A pesti Kávéházmendemonda nem tudott semmit a *Hét Választó Fejedelem Kávéházáról* és ha tudott volna is erről valamit, az csak írott Betű lett volna a számára. A *Török Császárt* azonban látta, kávéját illta, a Rózsátéren, a Kávéház ajtaja mellett a falba eresztett Cégérképet kézzel megfoghatta. A Millennium évében volt a legragyogóbb a régi Váci-utca felejtetelleniül elegáns, gavalléros, dámás *Corso*-ja, melynek legcsillogóbb Ékszeresdobozkája a finom, előkelő *Magyar Korona Kávéház* volt, az egyetlen pesti Kávéház, melyben a *Nemzeti Kaszinó* és az *Országos Kaszinó* akkor még többnyire dúsgazdag Arany Ifjúsága naponta megfordult, amit megtennie a *Bon-ton* szerint való volt. Ezt a Kávéházat 1786-ban alapította a „Pestbudai Kalandos“, Monsieur Bastien D'Échelle. A Kávéház Boltíveit egykorú zömök Kávéházoszlopok tartották, egykorú cégere, a *Korona*, a *Korona Ház* egykorú Házjegye adta a szomszédos *Kis Korona-utca* nevét. A pesti Kávéházmendemonda ezt nem tudta, de ha tudta volna, a *Magyar Korona* nem lett volna olyan romantikus, mint a *Török Tsászár*.

A Mendemonda kialakulásához nyilván az is hozzájárult, hogy a *Török Császár* volt a jurista Diákság Kávéháza már

¹⁰ M. M. és S. S.

az 1840-es évektől kezdve. Ez volt a pesti *Quartier Latin* legnépszerűbb délelőtti Diákkávéháza. Hajnalban Kofakávéház, délután Polgárkávéház, éjjel Jogászkávéház volt, mindenkinél a Diákság népszerű *Török Császi*-ja, illetőleg *Török Csacsi*-ja volt, mindenki ismerte, hiszen mindenki itt tanult meg Billiárdozni, akit egykori boldog, régi Kamaszdiákkora a felejthetetlen, kedves pesti Piaristaház kongó folyosóiról küldött ki a régi pesti Nagyvilágba, melynek első Lépcsője bizonyára a *Török Császár* három lépcsőfoka volt. Ezekon kellett tudniillik lelépni a feltöltések miatt már az 1840-es évek végén a Tér Gyalogjárója színtere alá süllyedt kedves, régi Házba, melyet az öreg *Agai* Adolf és a fiatal *Magyar* Elek irt meg a pestbudai Kávéházkrónika igazi Mesterremekeiül.

A Kávéház az itt elmondottak révén lett a pesti Kávéház-mendemonda Mekkája. Ide zarándokolt el a Képzelet, ez lett a Jelképe az eltűnő Régi Városnak. A „*Régi Pest*“ Cégére lett, főleg akkor, mikor már a Belváros legrégebbi, legfurcsább és legérdekesebb részével együtt eltűnt.

*

A *Török Császár* Kávéházra, illetőleg a *Kávéfőző Balázsra* ráakadó, kikristályosodott krónikás Mendemondával szemben lendületes, merész újítást mutat egy kitűnő Krónikásunk 1926-ban teljes komolysággal megírt Krónikája. Ez „*Ki volt az első kávézó Magyarországon és ki volt az első kávé Pesten?*“ címmel kimondja, hogy nem a *Cavesieder Balázs* volt az „első pesti Kávés“, hanem „*Pobiz Péter, a katolikus Rác*“, aki mint „*Kávéfőző*“ 1690-ben vétetett fel a pesti Polgárok sorába. E Krónikásunk a Hegedősök és Igricek csacska Szófiabeszédejeit lenéző büszke Magisterek módjára nyilatkozik felfedezéséről. Bejelenti, hogy: „*abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a pesti kávéház kezdetét is előre tolhatom jó egy-két évtizeddel*“. Ezután elmondja, hogy ez az első pesti Kávés tragikus sorsú Újító volt, a merész Reformátorok sorsa lett a végzete. Ez a végzet, mint mondja: „*az első pesti Kávés esetében a komikummal határos*“, mert „*a pesti Polgárkönyv hiteles bejegyzése szerint*“ 1705-ben „*a kurucvilág kellős közepén borosüveggel agyonütötték*“. Krónikáirónk szerint a pesti bormérő Korcsmárosok irigysége okozta a szegény szerencsétlen, valódi és igazi „*első pesti Kávés*“ korai és bús végét. Krónikásunk

elámul azon, milyen megdöbbenő dolog az Élet következetesége: „*a Kávét Pestre elsőnek behozó első pesti Kávést borosüveg veri agyon!*“ Ezután elmondja, hogy Pobiz Péter „*első pesti Kávés*“ neve később *Bóbits-ra* változott és hogy „*családja nagy szerepet vitt Pest 18. századi életében*“.

Krónikásunk tehát a régi Pest déli Városhaljai mellett, a mai Rácz Templomtól, illetőleg annak Czinteremétől, vagyis Ráczok Temetőjétől, a mai Szerb-utcától délre, a mai Vámház-körútig, vagyis az egykori déli Városháráig húzódó Ráczföldön, a pesti Ráczfalván lakó rácz Polgárt teszi meg első pesti Kávésnak és azt mondja, hogy ez a Kávéfőző Balázs előtt már egy negyedszázaddal, 1690-ben Kávéfőző volt Pesten. Amit erről megír, az kerek, zárt, novellás História, melynek irodalmias Csattanója a Borosüveg halálosztó csattanása a szerencsétlen első pesti Kávés, az Újító fején. A Kávé első terjesztőjét, a régi pesti Futurismus Bajnokát a régi magyar borissza Virtushoz való maradi gondolkodás öli meg. E szép Novella igazi csattanója azonban az, hogy abból egy árva szó sem igaz. Krónikásunk — hogy saját szavaival éljünk — olyan merész Újító a pesti Kávésdemonstráció terén, hogy fatálisan tragikus tévedése „*már-már a Komikumig magaslik fel*“. Érdemes Krónikásunk ugyanis beleesett a „*Lájerjakab*“-nak nevezett szarvashibába. A *Lájerjakab* név alatt ismeretes budapesti ujságírói szöveg története — mint ezt Tóth Béla is megírta — az, hogy egy kezdő fiatal pesti Ujdondász egy német Cikket fordított magyarra. A Cikkben benne volt a „*Jacobs Leiter*“, vagyis a „*bibliai Jákob lajtorjája*“, azaz Jákob álma, melyben: „*A Mennyégbe nyúló Lajtorját lát vala Jákob és azon fel s alá sétáló Katonákat*.“¹¹ Az ifjú Ujdondász a „*Jacobs Leiter*“-t *Leiter Jakab*-nak fordította. A Cikk megjelent és a régi budapesti Ujságírókavéházakban megszületett a tragikomikus fordítások jelzésére a „*Lájerjakab*“ ujságírói Mester szó, mint a pesti kávéházi Ujságíró-argot érdekes jelensége. A „*Lájerjakab*“ szarvas öreghibájában azonban nemcsak fiatal Ujságírók esnek bele, hanem idős Historikusok is.¹² Króniká-

¹¹ „*Vidit Jacob scalam et milites perambulantes Superne*.“

¹² Egyik Akadémikusunk, *Széchenyi* István gróf életrajzírója nem tudva, hogy a *Galopin* szó jelentése a 19. század elején „*Kifutó Suhancz*“, katonai értelemben *Nyargonczliszt*, *Futártliszt*, *Ordonnance*, a fiatal Szé-

sunk a pesti *Polgárkönyv* Notitiájának elmosott, de mégis tisztán kivehető, 18. századelei szavait nem tudta elolvasni, tehát azt olvasta bele abba, amit novellaalkotó Képzetele olvastatott bele: a Kávé és a Bor, a Kávéház és a Korcsma ellenlábasságát, azt, ami a 16—18. század során valóságos kávé-s-boros Vallásháború módjára dúlt egész Európában. A szóbanlevő levéltári szöveg tudniillik azt mondja, hogy *Pobiz* Péter nevű rácz Szappanyfőzőt 1690 október 10-én vette fel Polgárai sorába a pesti Tanács. Krónikásunk a „*seifensieder*“ szót „*Cavesieder*“-nek olvasta. A szóbanlevő Notiliához egy másik, 1706-ban utólagosan tett Jegyzet csatlakozik, ebben arról van szó, hogy egy *másik* katolikus rácz Szappanyfőzőt, akit a Tanács 1705 január 19-én esketett fel pesti Polgárnak, „*a Szöllőhegyen agyonlőtték*“. Krónikásunk az „*in deme wein gebürg todt geschossen*“ bejegyzésben a „Szöllőhegy“ szót „Borosüveg“-nek és az „agyonlövetett“ szót „agyonveretett“-nek olvasta és a *Pétert* összekeverte a *Mihállyal*. Ime: néha még a Kapanyél is elsül, mint a régi selyma Vadászdoma mondja, de a pesti Szöllőhegy, illetőleg a Borosflaskó is elsül, ha a pesti Kávéházkrónikás úgy akarja. Így lett a pesti rácz-alvégi rácz Faggyasból, a céhenkívüli rácz kontár szappanyfőzőből és gyertyamártóból, az egykorúan *Smigmarius, Candelarius, Saponarius* néven nevezett Kismesterből Kávéfőző, sőt: „első pesti Kávés“. A levéltári Szöveg szerint ezt 1705-ben a kőbányai Öreghegyen — ez a pesti Szöllőhegy — agyonlőtték. Az esemény nyilván a *Pest* és *Buda* Városok Városfalain kívül eső Majorságokat és Borospincéket megcsapó és felverő kuruc Száguldók ismeretes pest-budai ragadományozó-zsákolmányozó Ribilliója idején történt, amikor a Tabánban is, egyebütt is több fegyverrel védekező pesti és budai Polgár veszett oda a lovas Hajdukkal folytatott pest-budai Csetepátában, így a többek között egy pesti Mészárosmester is.

A pesti Kávéházmenedemonda ebben a mulatságos Kávéházkrónikában nyeri meg először az igazi várostörténeti, hely-

chenyi István grófról (aki a Napoleoni Háborúk 1814-i végső időiben *Galopin*, vagyis Nyargoncztiszt volt) azt írta, hogy *Golyopiny* orosz Tábornok Segédtsíztje volt, vagyis az illető szövegrészt — „*Galopin Officier*“ — „*Lájterjakab*“-bá fordította, a *Galopin*-t összetévesztve a Tábornok franciás *Golopin* írású családnevével.

történeti, társadalomtörténeti és szokástörténeti veretet mutató Mendemonda novellisztikus-epikus kialakítású Formáját, az „Első pesti Kávés“-ról és az „Első pesti Kávéház“-ról szóló Mendemonda pesti és magyar helyi színezetű betetőzését. Kár, hogy e bájos krónikás Novella alapja egy hibás olvasás, viszont jó, hogy kitűnő Krónikásunk az olvasásban tévedett, mert ha ez nem esik meg vele, szegényebbek vagyunk a pesti Kávémendemonda egyetlen, kerek, bár késői szülöttjével. Ez a Krónika a borivó magyar Néplélekben fogant. A borissza pesti Magyarember pintes Flaskója, a magyar Borivókedv, a régi magyar Virtus ütközik meg az Idegen Módival, a Kávésfindsával. Ez nem kevesebbet mond el, — ha azt lendületesen óhajtjuk elemezni — mint azt, hogy egy hódoltságébéli, déli végekbéli rácz *Káhvédsi*, *Petár a Kafánár* mint Vándorkávés behozza a „gyűlölt Török“ nemzeti italát az 1686 után újjászülető német Városba, Pestre, ahol sűrűvérű, nagy borissza Magyarok és Ráczok is nagy számban élnek. A német Polgárok lenézik a franciásnak tartott „Városi Újmódit“, a Kávét és a Kávéházat, a magyarok abban a gyűlölt „Bécsi Módit“ látják, mint a 17. századvégi kávéellenes-bécsellenes-városellenes *Palocsay Csúfos*, avagy Altorjai báró *Apor Péter* Uram. Mindnyájan a pesti Polgárok — magyarok, németek és ráczok — mind Szöllősgazdák. Ősi polgári Telkes jusson mind kitűzheti a Boroscégért, a Borókaágot. Bortermelő és bormérő érdekeikbe ütközik az újmódi Kávé. Megisszák ők az *Árpa-sert* is, a *Méhsert* is, az *Égettort* is, az orosz-lengyel módra készült *Gurufkát* is, a finom svájci olasz-francia *Rozsólisokat* is, a „*Danczkai Viz*“-nek nevezett lengyel *Wútky*-t is, de a Kávét mind lenézik, főleg ha ráczalvégi Rácz a Kávéfőző. De maguk a „*Rácz Ürmös*“ kedvelő Ráczok is görbe szemmel nézik a rácz Kávést. Az elfinomkodó Városiasság, az Urbanitás Szelleme, a Kávéház Szelleme, az átkos Újítások Szelleme, a *L'Esprit du Café* áll itt szemben a Korcsma ráczalvégi-magyar-alvégi, paraszti-kispolgári Ruralitásával. A Modernismus, a Futurismus, a *Génie de temps*, a Korszellem ütközik meg itt a Maradisággal. Mint *Macaulay* és *Michelet* írják, így áll szemben egymással az egykorú 17—18. századi európai „*Metamorphosis*“, a Régi Világból az Új Világba való tragikus Átmenet idején E pesti Kávé — mondhatnánk mind ódaibbá emelkedő szárnyalással — már a Forradalom előszele! Ez már

a párisi *Café Procope* franciás Parisisme-jének előmlése, *Montesquieu* előre jelentkező Szelleme ez, 1690-ben, *Montesquieu* előtt, a szurtos, szutykos Ráczalvégen, a Városárkában birka-bőreiket áztató, azokat korszerűen Ebsárral csávázó rácz Szattyányos, Kordoványos és Tobakos cserző Vargák, a rácz Faggyúfőzők, Hurkasütők, Bélmosók orrfacsaró illatú nemzetiségi kézmíves Ráczfertályában! A korai Illuminatisme ragyogó szellemisége hull a porba a durva Pintesflaskó tragikus Pörölycsapása alatt! A finom városi Kávésibriket megöli a póri Pintesflaskó! A parlagi Ruralizmus legyőzi a szellemi Urbanité-t! A parlagi Alvég, a Falu győz a szellemi Városon: a Korcsma a Kávéházat győzi le!

Ezt mondhatnánk e Krónikáról és mindebben az a furcsa, hogy ez mind csakugyan benne van abban. Nem a levéltári Adatban, mert abban egy árva Szó-fia sincs mindabból, amit a kitűnő Krónikás lendülő Képzetele belemagyarázott, hanem a Krónikás írói Formaérzékében, költői, Mendemondaalkotó Képzeteleiben van benne ez. Ime a *Blason populaire* 1926-ban is a maga örök Szabványa szerint járja a maga örök emberi útjait. „*Rangsorvitató Versezel*“ ez a Krónika: a Bor és a Kávé Vitája, Disputája, amit *Es Sibri* adeni arabs-zsidó Poéta óta 1829-ig, fel egészen a „*Szerelem-Dal a' Kávésjindsához*“ című Kávésúfosig ír a magyar Rangsorvitató Költészet is. A 17. századvégi ráczalvégi pesti Kispolgár egyszerű Polgárisága is benne van ebben az elképzelt, csinált, helyesebben az Öntudat küszöbe alatt csinálódott pesti magyar borbarátos-kávéellenes Rangsorvitában, mely a borissza „Kurucvilág kellős közepén“ falusi-magyar boros Pintesflaskóval vereti agyon a *Bécsi Módi* finom bécsi Porcellánából készült Kávésibrikáját. A Kurucvilág lelke is benne van ebben a Krónikában, hiszen a 17—18. század átmenetén teljesen „Bécsi Kávé“-vá lesz a török Kávé a Bécset a Kávén keresztül is halálban gyűlölő kuruckodó elkeseredés számtalan Kávésúfosában. Benne van ez az *Oláh Géczy Nótájában* is, ebben a bájos 17. századi török-magyar *Végvári Románcz*-ban is, melyben a heves Hajdulovas és józan Paripalova között folyik a Disputa. „*Majd sok török test lesz eves, nem kell neki Kávéleves!*“ — mondja a Paripa a Hajdunak, de ezeket a sorokat — úgy látszik — *Thaly* Kálmán lendülő Képzetele költötte hozzá a *Hajdu és a Paripa* Disputájához. Az *Oláh Géczy Nótája* a szóban-

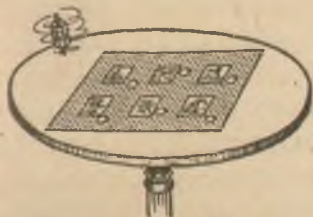
levő, nyilván *Thaly* Kálmántól eredő megtoldással korszerű magyar Csúfos a török Kávéra. Az itt tárgyalt Krónika viszont — a címe „*A pesti rácz Szappanyfőző Keserves Kávéjéről való Szomorú Istória*“ — borral, szappanylével és vérrel feleresztett klasszikus pesti „*Magyar Pamphlet az Idegen Kávéra*“, a „*Bécsi Német Kávéjára*“, klasszikus pesti magyar, német és rácz helyi és klasszikus Kuruc-Labanc időbéli felülverettel is, alaphanggal is. *Shakespeare* 1595-ben szidja így az „*As you like it!*“ -ben a Londonban lábrakapó csúfos, velencei Kávéivó Módit. Így szidja ezt — és a Serrel állítja szembe — a Régi Német Szellem kifejezője, a komor *Nagy Frigyes* és a bájos *Liselotte von der Pfalz* hercegkisasszony. *Pest jeketére fest!* — mondja e Krónika is és e Feketeség alatt a Fekete Kávét érti. „*Petár teste leve eves, nem kell neki Kávéleves!*“ — mondja Krónikánk és az újmódi Kávét magyari Kadarkán és rácz Ürmösön nekihevülő kedvvel magyar-rácz Ebrudon ebrudaltatja ki Pest Városa ráczalvégi Gyalogkapuján, a *Molnárok Utcája* végén levő *Tyúkjáró Kapun*.

*

Mindebből azonban az az érdekes, hogy még ez a késői, 1926-ban megszületett Krónikánk is pontosan mutatja a Népies Tudalom, a *Blason populaire* minden időkre és helyekre álló ama törvényszerűségét, mely szerint valamely Népies Okfejtés egy népiesen magyarázott, félreértett, rosszul olvasott Szóhoz fűzi mondanivalóit. A *Kávéfőző Balázshoz* és a hozzákapcsolódó *Török Császár Cégérhez* kapcsolódó krónikás Mendedmondának is a Szó — *Balázs, a Kávéfőző* — az alapja. Itt a „*Seifensieder*“ és a „*Cavesieder*“ szavak, tehát megint csak a Szó a Krónika szabványos *Blason populaire*-jének tartó Mestergerendája. Erre épül fel a Krónika kerek, zárt, formailag tökéletes *Novellája*, irodalmisága, mondjuk: Képszerűsége. Mint mondtuk, a magyar *Guth-Keled* Nemzetség Címere megkopik, az Ékekből, ezekből a Heroldmesterjegyekből Sárkányfog lesz, mert a Címerlegendát alkotó Képzelet, a *Blason populaire* népies novellaalkotó, meseszövő Vénája Sárkányfogat lát benne, tehát megszületik a Címernovella, a Címerkrónika, a Címermendonda: *Deli Vid az ős megöli a Sárkányt és Sárkányfog lesz a Címere*. Krónikásunk szeme előtt is a csattanó, az irodalmi Kép lebegett, mert Krónikájában a

A kávéházi Biribics.
 Pesti Biribics-abrosz Képei. 1840.
 Színezett Kőnyomat után.

Biribics-abrosz
 és Pörgettyű
 a kávéházi Asztalon.

A Kaszáslegény.
 El Falcador : a Halál.

*

Az Ifjú Vadász.
 El Tirador.

*

A Szarvas.
 El Biribi, El Chibito : a Bak.
 XI*

Kávé és a Bor ellenlábassága verette agyon a Borospintessel a Kávésibriket. Krónikásunk a Novellát beleolvasta a Szövegbe: a *Blason populaire* megalkotta a Krónikát. Ime a Képzület törvényeinek időállósága. A Forma és a Stílus tudata iratta Krónikásunkkal, a kitünő Íróval a Mendemondát, a Forma és a Meseszövéssé tudatalattisága vezette Irónádját, melyet Tinta helyett Kávéba mártott és azzal írta meg pompás város-táj-helytörténeti pesti Kávéskölteményét.

*

Ezekkel a Mendemondákkal és Krónikákkal, illetőleg ezzel a várostörténeti Krónikát és Mendemondát adó városi-félnépies Városköltészettel szemben az a Valóság, hogy még az is Mendemonda, hogy az 1714-ben oklevelesen jelentkező *Blázsó*, a rácz Kafánár lett volna az „*első pesti Kávés*“. A Hódoltság után, 1686 után 1714-ben valóban az ő neve szerepel először a Pesti Telekkönyvben. Ő tehát csak a Hódoltság utáni Pest *első Kávés*a, de az, hogy 1714-ben Háztelket vásárol a mai *Molnár-utca* és *Havas-utca* sarkán, csak e Háztelekvásárlás tényét jelenti és nem azt, hogy e *Blázsó* ne lehetett volna már korábban is pesti utcai Vándorkávés, vagyis olyan, aki esetleg már a Hódoltság előtt is utcai Káhvédsi volt a török Pesten. Mint látni fogjuk, a Hódoltság kezdetén, 1541 után a hódoltatott Pest-budán is ott van a *Világosság Háza*, a *Muzsikaház*, ami Kávéházat jelent. Budán 1630-ban nagy Kávékereskedelem folyik és utcai Ünnepeken az utcán osztogatják a Kávét. A pesti rácz Kávés nem mint „*első pesti Kávés*“ jelentkezik 1714-ben, csak Telekvásárlása révén bukkan fel először. Nem mint bevándorló Kávés nyer pesti Polgárjogot, hanem már mint vagyonos Kávés vesz Házat és a „Beházasodás“ által lesz teljesjogú pesti Telkesjussos Polgár. „*Első pesti Kávés*“: ilyen nincs, mert a Török maga volt az „*első pesti Kávés*“ 1541 és 1686 között. Pesten azóta van Kávéház, mióta a Kávé a Török itala lett, már pedig *Nagy Szülejmán Padisa* 1535-ben adta ki a Kávé ivását megengedő Parancsát az egész Birodalomra, melybe 1541-ben Pestet és Budát is bekebelezte.

A Török itta a Kávét, de nem volt Kávéfőző, mert az igazhitű Muzlim Pénteken nem gyújtott tüzet. A törökföldi Kávésok a legutóbbi időkig is *örmények, görögök, bolgárok, zsidók, ráczok, bosznák* voltak. Minden adatunk, mely a hódoltsági

török Kávéfőzésre mutat, rác, boszna, görög, örmény és zsidó Kávédésiket mutat. Zombori rác volt, Franyó Djuro *Kolcsics*, az „első bécsi Kávés“, rác volt a *Kávéfőző Blázsó*, az „első pesti Kávés“. 1739-ben Belgrádról menekült görög az első szege di Kávés, 1744-ben a rác Szávó *Zelenka* a második. 1717 után sorozatosan jelentkeznek Budán a rác Kávésok. Mindezt az mutatja, hogy a pestbudai Kávéságnak a Hódoltság utáni kezdetei idején is még mindig hódoltsági „Keresztény Hódol- tak“, vagyis *Ráják* a Kávésok.

Mindeme tényeken túl, melyeket láttatni fogunk, nemcsak a Hódoltság utáni pestbudai Kávéfőzés nemzetiségi Kézmíves- ség voltában adott, a volt hódoltsági „Rája“ Kávésok által képviselt nemzetiségi mozzanat adja meg a pestbudai Kávé- főzés török kezdetét, hanem a Kávéház keletiesen intellektuális Szellemének ama folytonossága is, mely ott volt a hódoltsági török Pest és Buda török Kávéházaiban is, ott volt és ott van a Hódoltság utáni német-magyar Pest és Buda későbbi Kávéházaiban is máig. Ez a Szellemisség a pestbudai Kávé- házat szellemi egységbe fogja a Hódoltság ellöti és utáni időkre vonatkozólag, előre és hátra egyaránt. A pestbudai Kávéház kezdetei nem Évszámokban, hanem Szellemben fejeződnék ki. Az *Isztambulban* a 16. században jelentkező Kávé és Kávéház Szellemében a Kávével összekapcsolt Irodalmiság : a Lelkiség jelentkezik : az a keleti Szellem, az a jellegzetes, arabs felülveretű keleties Intellektualizmus, mely Keletiessé- gében és Intellectualizmusában is úgy vonul végig a pest- budai Kávéház egész 18—19. századi szellemtörténetiségén, ahogyan ezt a Kávéházmendemonda és a Kávéházköltészet megírja. A pestbudai Kávéházmendemonda és Kávéház- krónika a Kávéház keleties Törökösségét mondja el és írja meg, a Kávéházköltészet a pestbudai Kávéház Szellemisségét írja meg. Vagyis azt, amiben a Kávé már 1535-ben jelentkezik, amikor egyazon *Birodalmi Fetva* engedi meg az azzal való élést, valamint *Háfiz* perzsa Költeményeinek olvasását. E kez- det már Szellemtörténetileg az Irodalomhoz kapcsolva mutatja meg a Kávét. A Kávé első Pátronusa ugyanis *Nagy Szülejmán* Pádisáh, a Barátságos : *Gházi Böjük Szülejmán el Muhibbi*, Mohács legázolója 1526-ban, Buda és Magyarország megölője és meghódoltatója 1541-ben. Neve mindközönségesen *Böjük Szülejmán* volt : *Szülejmán, a Nagy*. Bölcs volt mint névadója,

a zsidó Próféta, *Selaomao* vagyis *Salamon*, kinek nevét a Muzlim igazhívő mélyeséges tisztelettel ejti. Kemény volt, mint *Hunyadi Mátyás*, a *Hollós* és a Tudományos és Művészet Barátja is volt, mint az olasz Rinascimento e magyar Barátja is. Felsőszázados uralkodása alatt virult fel a török nemzeti Költészet. Ő maga is Költő volt. Verseit *El Muhibbi* vagyis „a Barátságos“ néven írta. Ő építtette a maig álló isztamboli *Szülejmanijé Dsámi-t*, mely maig az ő nevét viseli. Udvari Poétái voltak *Abdul Báki*, *Naváji*, *Furi* és *Kazi Obejdi Cselebi*. Szabadelvű volt, enyhítette az *Al Korán* által előírt szigorú Törvényeket, ezért az *El Kanuni*, „a Törvényhozó“ nevet nyerte. Ő vette be *Budát*, *Esztergomot*, *Fejérvárt* és 1566-ban *Szigetvárat*. Szabadelvű és irodalomparatóló volt minden Főembere és Alembere, Birodalmának „Fejei és Lábai“, Nagyvezírjei, Vezírjei, Muftijai és Pasái. Vezír Ázemjei, vagyis Nagyvezírjei közül *Lutfi Vezírpasa* és a görög *Ibreheim Vezírpasa* — Mohács legázolója és Bécs ostromlója 1529-ben — kiváló Poéták voltak. Fiai: *Mohammed*, *Bajazid*, *Musztafa* és *Dsihangiz* is nagy Maecenasok voltak. Ilyen volt Kincstárnoka, a görög *Defterdár Iszkender Cselebi* is és egyik Bégje, aki *Szigetvár* alatt esett el, a perzsa *Semsz Ahmed Bég* is.

A Kávé lelkiségébe enged még belepillantást, hogy ez a nagy szellemű Költő és Maecenas, ez a Padisáh adatja ki 1535-ben a szintén nagy irodalmi Baráttal, az arabsul, perzsául és törökül verselő *Abu Szuhud Főmufti*-val az „Izlám Lám-pásával és Fejével“ a *Háfiz* perzsa Verseinek olvasását és a Kávé ivását megengedő *Fetvát*. A *Kávé tehát európai török kezdeteinek kezdeteiben is mint a Szellemiséggel összekapcsolt Ital* jelentkezik, mintegy a Renaissance-ot majdan követő Barokk Szellem, az Illuminatisme korai Narkotikuma mutatkozik a fentvázolt isztamboli szellemi környezetben. A Kávéivó Poéta, a Nagyúr, Zerinvári gróf *Zrinyi Miklós*, akinek udvari Konyháján ott volt a Kávé, a Költő az 1662-ben megjelent *Szigeti Veszedelem*-ben 1566-ra vonatkoztatja a Kávét, amikor e Hőskölteményében leírja azt a Kávéivó jelenetet, mely az Eposz tragikus Sorsfordulóját jelenti. Ebben a leírásban, a magyar Kávélíra kezdetében ott van már a Kávé és a Kávéház egész lelkisége: a Kávé már 1652-ben is az Éjszakában virrasztók Italaként szerepel. *Szigetvára* alá ugyanaz a *Nagy Szülejmán* Padisáh érkezik, akiről itt, mint a Kávé és az Irodalom barátjáról szólunk. *Arany János* a *Török Bálint*-ban ugyanannak a

Szülejmán Padisáhnak a Kávéját 1541-re vonatkoztatva itatja meg Enyingi Török Bálinttal.

Ez a Kávé tulajdonképpeni pestbudai kezdete. Az „*Első Pesti Kávés*“ az a budai *Káhvédsi*, aki 1541 után a szellemi Kávét mérte, a Kávéja fölött az Életen túlra, a *Kejf*, vagyis a Kedv állapotába, a Földi Élet mulandósága Gondolatába elrévülő, Csibukja füstjében révedő pestbudai Török számára. Ez a 16. századi pestbudai Kávés is a Szellem Józansága Italát mérte Pestbudán. A pestbudai Tényeken túl valóban ez a Kávé pestbudai kezdete, a 16. századi pestbudai Török Kávéjéé, melyet az ismeretlen „első pesti Kávés“ mért valamikor *Gházi Szulejmán el Muhibbi* Padisáh, a Kávé s az Irodalom Barátja pestbudai éveiben.

A Kávé valóban Tragikus „Fekete Leves“ volt Pestbudára nézve. Belepusztult abba, hogy a Török itta itt a Kávéját. A pestbudai Kávéházköltészet a tragikusan vívódó „Szellemi Ifjút“, a *Kávéházi Hős*-t írja meg végtelen vonulatú irodalomtörténeti Sorozatban, az Ifjút, aki az Élet elől az Irodalomba s az Irodalom elől vissza az Életbe menekül, mint Keletiségekre és Nyugatiságokra hasadt kettőslelkű Ember, aki ezt mindig az Irodalmi Kávéházban teszi, melyben az Irodalom is ül, mely ezt a *Kettőslelkű Ifjút*, a *Tépelődő Ifjút* írja meg: az Irodalom és a Kávé Barátját. A budapesti Kávéházmendemonda a Török Kávéját írja meg, a budapesti Kávélíra, Kávéházlíra, Kávéházszínmű és Kávéházregény pedig a „Szellemi Ifjút“ írja meg. Dolgok és Lelkek így találkoznak *Abu Szuhud Fõmufti*, a Költő és a Kávé Barátja Kávésfindsájának pestbudai-budapesti utódjaiban. A pestbudai-budapesti Kávéházköltészetben valóban a Költő Padisáh, a Nagy Török szelleme szálldos máig, ez lévén a pestbudai Kávéház kezdete, aminek a jelen Tanulmányban bemutatandó tényei csak a Képnek, a Budát megülő Padisáh Kávésfindsája Képének megvilágosítói. E képet Zerinvári gróf *Zrinyi* Miklós, Katona és Költő, valamint Nagyszalontai nemes *Arany* János, Hajdu, Nótárius, Professor és Költő írták. A pestbudai Kávéra vonatkozó tények ismeretében vagy anélkül: egyre megy. Mindenesetre az igaz Költő Tehetségével és Intuitiójával írták, mint a Kávé Költészetét maga az egész magyar Kávéházköltészet, Zerinvári gróf *Zrinyi* Miklóstól, 1652-től Kosztolányi *Kosztolányi* Dezsőig: máig. E Tanulmány nem csak a Tényekről, hanem a Lelkekről is szól. A pestbudai Kávé és a Kávéház Tényeiről és Lelkéiről.

A Kávéházmendemonda és a Kávéházkrónika máig él, csak a Formái módosultak és Alaphangja lett más. A Mendemonda mindig a „régí szép időkről“ regél, de ezt a hősi Lendület hangján teszi. A mai Kávéházmendemonda az elmúlt régí szép Élet képeit csillogtatja. Minden Emlékirat, mely a Háború után íródott, egy szebb, emberibb, teljesebb, szabad Élet Képeit írja Kávéházképekké. Ezt írta meg *Rákosi Jenő* és *Herczeg Ferenc*, ezt írja *Heltai Jenő*, *Kosztolányi Dezső* és *Szép Ernő*: mindenki. A Multba révülő Utópia hangja ez, a Világháború utáni „Régí Élet“ kávéházi Képei ezek, vagyis az Ifjúság utáni sóvárgás ez. *Murger* Diákjai néznek vissza ebben a Kávéházlírában az „Elmult Ifjúság“-ra. A Kávéházkrónika minden héten elsirat egy régí Kávéházat, egy „régí jó öreg Kávés“-t. Históriát idéz, Krónikát ír egy „Boldog hajdankor“-ról. A „*Budai Kiskávéház*“ szépirodalmi Uj Utópia lett *Heltai Jenő* „*Budai kis Cukrászdá*“-ja nyomán. Irodalmunk *Degré Lajos*, azaz 1855 óta néz vissza az „Elmult Kávéház“-ra. Szebb volt-e ez a Mult? Bizonyára az volt, hiszen az elmúlt régí Kávéházakban ott felejtettük az Ifjúság kelekótya, csélcsap Tündéerkéjét. Erről szól ma a Kávéházkrónika minden vén és ifjú Ódondász és Ujdondász tollán: Krónika a Ma által elveszejtett Illuziók Házáról. Mendemonda az Ifjúságról. Nem *Balzac* írta, hanem az Élet. A pestbudai Kávéházban ma nem ifjú Intellectuel-ek ülnek, hanem fáradt Vének és ifjan vén Ifjak. Nem az Intellectuson, hanem Garason töprengenek, ami szintén a Mendemonda világába tartozik már...

Blázsó, a pesti rác Káhvédsi 1714-ben.

A pesti Három Kávésok Céhe 1737-ben.

Blasius Cavesieder vagyis Blázsó *Kafánár*. — A Bunyevácok. — A Pesti Déli Alvég. — Délvidékiek a pesti Alvégen. — Aljaélet. — A pesti Városfertályok a 18. század elején. Rác Kovártély, Magyar Kovártély, Német Kovártély. — Nemzeti Kézművek. — Cigányfertály és Diákfertály. — Quartier Latin a 18. századvégi Pesten. — A Rác Fertály más nyommondói. — Családnév és Patronümikon. — Pesti Polgár és Zsöllér. — Vándorkávés. — A „Három Kávésok“. A pesti Kávés-céh első terve 1737-ben. — Egy pesti olasz Cioccolateriere. — Nemzeti Fertályok és Fertálykávéházak Pesten. — Árromboló Céhrontás 1737-ben. — Török, olasz és bécsi német formájú Kávéház. — A Tütün, Duchtan, Duhan, Dohány és a Kávéház. — Az Utcán tilos a Pipázás, a Kávéházban nem. — Egy nagyvilági Kávéház Pesten 1779-ben. — A Kávésok Királyadója 1737-ben. — A pesti Kávéház „Helyi Szelleme“.

Pest Királyi Szabad Város legrégebbi Teleklevelei közt 1714 februárius 19-i keltezéssel ezt olvassuk egy pesti rácálvégi *Kafánár*, vagyis *Káhvédsi*, azaz *Kávéfőző* aznapi Házvásárlásáról:

„*Blasius a Kávéfőző, egy katolikus rácember megszerzi a Numerus 240. és 242. számú Házak között, a Vízikapu Utcájában levő, a Numerus 241. számmal jelölt Ház Haszonjogát és Tartozékait. E Háznak hossza és szélessége olyan, mint ahogyan ez a Város Telekkönyvébe vagyon beléírva. E Ház után minden esztendőben Szent György Napján 34 krajcár a fizetség a Telekszolgálat címén. Mivel pedig ez a Ház előbb Markovics Péter nevében, mint tulajdonos nevében volt elkönyvelve a Város Telekkönyvében e Ház minden Haszonjogával és Tartozékával egyetemben, most azonban nevezett Markovics Péter által a fenn nevezett Blasiusra, a Kávéfőzőre vételi szerződés szerint 100 forintnyi vételárért átengedtetett, mire azután a telekkönyvi átírás is megtörtént annak módja és rendje szerint. Élvezze tehát a nevezett Blasius a Kávéfőző*

az ő Szabadságát és hasznát, mint ahogyan ezt magának megváltotta és mint ahogyan ez a telekkönyvi Jogban benne is foglaltatik és a többi. Pesten, 1714. februárus 19-én.“¹

E telekkönyvi bejegyzés alapján megállapítható, hogy a szóbanlevő pesti Kávéfőző hódoltsági Ráczt volt éspedig katolikus Ráczt, azaz *Búnyeváczt*, vagy másképpen *Búnyót*. A „Rascianus“, vagyis Ráczt azonban a 17—18. század átmenetén még a Délvidékieket jelentő Gyűjtőnév, nem minden esetben jelent Szerbet. Ha Pest Királyi Szabad Város egykorú Íródiákja, vagyis Cancellistája, azaz Stadtschreiber-je „*ein Radz Catholisch*“-t ír is a Kávéfőző neve mellé, ez még nem jelenti azt, hogy *Balázs Mester* valóban „Szerb“, azaz a szó eredeti értelmében való Ráczt lett volna, mert lehetett katolikus *Boszna*, avagy katolikus *Czrnogoraczt*, vagyis a *Monte Negro* vidékéről való Hegylakó, lehetett *Herczegócz*, vagy akár katolikus *Arbanás*, azaz *Albán* is. Egy bizonyos, hogy „*Graecus non unius*“, vagyis „Keleti Görög“ hitű, azaz „*Graeci Ritus*“ nem volt, mint ahogyan egykorú pest-budai irataink az „Óhitűeket“ nevezik. Európa egykorú Kávésai között sok a vándorló török hódoltsági „Hódolt“, azaz *Rája*: Örmény, Görög,

¹ SzFL. P. Belvárosi Teleklevelek. II. 172. o. „Blasius Cavesieder ein Radz Catholisch: Empfängt nutz undt gewöhr eines in der wasserthor gassen zwischen der No. 240 et 242 gelegenen und mit No. 241. gezeichneten Hausses, so in der länge undt bräuthe haltet wie in dem Statt Grundt Buch eingetragener zu finden, davon man Jährlich zu Georgi 34 Kr. vor den Grundt Dienst dienet. Undt weillen diesses Hauss vormahls dem Peter Marcovicz zugehörig war, wie selber an nuz undt gewöhr, alss eigenthumbér in dem Stattgrundtbuch geschriben gestanden, nunmehr aber von selben an den eingangs ernenten Blasium Cavesider vermög Kauff Contract umb die Summa von 100 Fl. kaüfflichen überlassen wordten, wie dann auch die aufsandtung hierauff bey dem Stattgrundtbuch gebührendt beschehen. Alss möge er führohin hiermit seinen fromb undt nuzen schaffen, wie gelöst undt Grundtbuchs Recht ist, etc: Pest den 19-ten Februar 1714“. — *Grund Dienst*: Telekszolgalom, nyilván a Telekérték növekedése címén fizetett évi adó, a Henry Lloyd által kiépített Telekértékadó 18. századi pesti előzménye. — *Aufsandtung*: telekkönyvi átirás. — *Fromb*: Frohn, Fromm: a szó régi „Szabadember“ értelmében („Frey, fromm und ledig“: vö. MM.), a „Szabaddá“ vagyis „Legény“-nyé ütött Inas elnevezése a 17—18. századi pesti Céhlevelekben is. — *Grundbuchs Recht*: a Telkesuraság, a *Grundherrschaft*, a *Grundherrlichkeit* írott alapja a Telekkönyv.

Oláh, Rác, Czrnogorác, Albán, Herczegóc, Boszna vagy a görög-rác keverékű Csincsar, másként Czinczár. E Délvidékieket — mint általában a Keletieket is — elsősorban Hitük különböztette el egymástól. Viseletük úgyszólván teljesen törökössé vált, ellenben a Rácok, Bosznák és Albánok — általában a nem Muzlimhitűek — görög szokás szerint bajszot eresztettek, de állukat borotválták, szakállat sem viseltek, rövidre nyíratták, vagy hosszúra növesztették hajukat, azt nem borotváltatták és ázsiai módon — a régi tatár, török, göcseji és palócz szokás szerint — Üstököt, vagyis Csimbókot, azaz Csombokot nem viseltek. Így különböztették el magukat a Töröktől, de csak akkor, ha nem voltak Muzlimhitűek. A katolikus Rája, akármilyen nemzetiségű volt, soha nem viselt vörös Fezt, hanem *fehéret*, melynek bojtja is fehér volt. A zsidó Ráják *kék*, a görög Ráják *kékbojtos fekete* Fezt viseltek a Világháborúig. Szakáll- és hajviselet, a Fez színe és a Hit volt a Déliek tarka-barka nemzetiségi Elegy-belegyének elkülönbötető jele.

Igy állván a dolog, semmi okunk sincs arra, hogy ezt a pesti Kávést ne délvidéki rác *Blázsó* névén nevezzük, mert az semmit nem jelent, hogy a deákul is tudó városi Iródiák e délvidéki rác-boszna nevet latinosan, a török Káhvédsei, illetőleg a rác Kafánár mesterségnevet németül írta le 1714-ben. Ezért mi *Blázsó a Kafánár* néven nevezzük a kétségtelenül hódoltsági Rája Káhvédsei-t. Ilyen kétségtelenül rác-boszna Kávésokat egykorúan Budán is találunk.

Blázsó a Kafánár a pesti déli Alvégen vesz házat és pedig a rác Petár *Márkovics*, vagyis a *Márkófia* Péter házat szerzi meg. *Blázsó* Mester háza a pestvárosi dunai Palánka, vagyis a *Karós Kert*, a Paliszáda dunai Sarampójára nyíló Sikátor, az akkor *Vizikapu Utca* néven nevezett későbbi *Magyar Utca*, ma *Havas-utca* és a *Molnárok Utcája* sarkán volt. Ez az egész Fertály a pesti *Déli Alvéget* jelentette. A Hódoltság utáni kevert nemzetiségű Pesten láthatóan kialakul a *Déli Alvég*, vagyis *Alsзык*, azaz *Alsözög*, magyarul a *Déli Városbécse*, a *Hatvani*, másként *Egri Kapu*, a *Kecskeméti Kapu* és a dunai Vizi Kapu köze, a *Rácok Utcája*, a mai Szerb-utca vonalába eső *Magyar Kovártély* és a vele szomszédos *Rác Kovártély*. Ez mintegy a Ferencesek Utcájáig, a későbbi Vaskalap Utcáig, a mai Irányi-utcáig terjedt fel. Ez a *Nemzetiségi Kovártély* az

egykorú, nemzetileg tagolt Kézmívek, a Duna közelsége és a déli Városárka, valamint az Alföldről, illetőleg a Déli Végekről felsugárzó déli „*Király Utjat*“, az Országutak révén lett a „Szennyes Mívek“ és a „Vizi Mívek“ nemzetiségi Kézmíveseinek Quartier-je, vagyis Kovártélya. Itt volt a pesti *Halászek*, a *Vizimolnárok*, a *Vörös és Fekete Magyar Vargák*, azaz *Tímárok*, a magyar és rácz *Szűcsök*, a „*Rác Vargák*“, vagyis a „*Rác Kordoványos*“-ok, a magyar *Szűrcsapók*, a magyar, rácz és német *Mészárosok*, a *Serfőzők*, a lármás és tűzhozó *Tüzes Mívesek*: a *Lakatosok* és *Puskamívesek* Fertálya. Ide terelődött az *Aljaélet*, a *Hajdúk*, vagyis a *Marhahajtók* Utcája is itt volt a Kecskeméti Kapuba torkoló déli Utak befutásánál. A pesti *Felszék*, vagyis *Felszög*, azaz *Felvég* a *Német Fertály* volt: a 18. században itt, a Hajóhídfőnél alakul ki a nagyvárosi *Dunai Promenáde*, vagyis a *Mulatófertály*. A déli Alvégre kerül le a lármás *Polgári Lövőház* is, az első *Görög Fertály* is itt van, a Kecskeméti Kapu vizesárcain túl találjuk a pesti *Szénáspiarczot*, az *Am Gries-t*, már a mészáros Céh 17. századvégi Céhlevele szerint. A déli Városárcán túl van a *Vágóhid* és a csávázó bőrátzatók által használt *Molnárok Tava* is. E déli Alvégen túl, a Falakon kívül alakul ki a Két Nyúlak Utcája vonalán a *Cigányfertály*, itt épül 1815-ben az új *Serfőzőház*. A Szénás Piarcztól vezet a Dunához a *Mészárosok Utja* a *Bikás Bástya* mellett. Itt van a lármás és mocskos *Halas Piarcz*, a *Kékfestők Utcája*, a *Bikás Utca* és a *Zöld Piarcz*. Itt lakik minden *Irhás*, vagyis *Tobakos*, azaz *Fehér Varga*. A mintegy tíz csávázó bőrműves Céh mind Ebsárral dolgozik, tehát ez a régi Pest „*bidesmíves*“ Fertálya. Már a magyar Középkorban és a Hódoltság alatt is itt van a *Serfőzőház*, a *Búzapiacza* és a német és magyar *Mészárszékek* helye. A Szénás Piarcz a *Marhavásártér*, itt vonult le a hajtott Gulya a *Repülőhid*-hoz. Itt vannak az utcára nyíló *Rác Kemenczék*, a *Burék-sütők*, vagyis a Rácz Sütők sütőházai. Itt vannak az alföldi magyar Városok és a Ráczok Herbergjei: a *Kőrösi Ház*, a *Kecskeméti Ház* és a 19. század eleje óta a *Ráczok Háza*, a *Tökölyánium*. A Kecskeméti Kapu előtt alakulnak ki a paraszti Vendégfogadók: a *Két Pisztoly*, a *Két Kék Bakok*, a *Két Nyulak*, a *Két Arany Oroszlány*. Mivel pedig Párisban is a *Quartier Latin* középkori falain belül a *Szellem Élete*, a *Sorbonne* és *Collegiumai*, majd a 17. századtól kezdve az *Aca-*

démie-től a *Panthéon*-ig, a *Théâtre Français*-ig és a csillagvizsgáló *Observatoire*-ig minden a leglármasabb, legvadabb Diákélet klasszikus durvaságú Bordélyélete szélén és azzal elkeveredve alakul ki: itt, a pesti Ráczalvégen, az Egyetem árnyékában van — párisi módra — az egykori Magyarbástya vonalán az egykori *Lotyófertály* és annak régi Vendégfogadói, a Képiró- és a Bástya-utcában a hirhedt *Hét Bagoly*, a *Hét Április*, a *Bársony Tetű*. Bámulatraméltó városfejlődéstörténeti következetességgel a Lotyófertály kellős közepén telepszik le a 18. századi *Képirók Gildéje*, a Festő Céh, aminek nyommondója máig a *Képiró Utca*. Ezen túl, a Városárkán túl ott van a *Cigányfertály* — máig — vagyis a pesti Diákfertály az Egyetem nemes Tornyai alján egybeesik a szó művészi és a szó valódi értelmében vett pesti *Le Bohème*, a Cigányság 18—19. századi Fertályával, egészen veretes középkorias formákban. A Világháború előtt a Ráczfertályban még zengett a *Tamburicza*, a Szarka-utcán a *Fekete Kutya* Vendégfogadóban rác dunai Hajósok és Diákok itták a Rácz Ürmöst, még voltak itt *Buréksütők* is. 1908-ban a Serház-utca sarkán még állott egy szárító padlásos *Tímárház*, itt voltak a hirhedt *Diákbordélyok*, minden ház előtt rác *Szücsök* mustafáin száradt a nedves szőrme, a Bulgárok itt tartották meg a Szent Kereszt vízi ünnepét. A Szellemi Élet kávéházai helyett ott voltak a zajos, cigányos, kártyás Diákkávéházak. A legutolsó Bordélykávéház, a hirhedt *Café Favorite* 1935-ben szűnt meg. A *Halászsok* dereglyéi máig itt állanak egész éven át. A *Genius Loci*, a Hely Szelleme kis nyomokban máig él az egykori Rácz Fertályban, a Bástya-utca máig álló 18. századi csapott duplapadlásos, „Double-mansarde“-os földszintes Viskói körül, a rác *Blázsó* egykori Kávéháza Fertályvidékén.²

Blázsó a Kávédsi 1714-ben ebben a keleties Alvégben üti fel tanyáját, itt, ahol a 17. századvégi zajos, kiabáló pesti Forgatagban aldunai rác, örmény, görög, oláh, török, boszna és csincsár Vándorkereskedők, hajósok, marhahajtók és a jellegzetes nemzeti rác Művesek: Süveggyártók, Kordoványosok, Tobakosok, Pipametszők, Szücsök és Burékosok, vagyis Lepénysütők, azaz Placsintárok képviselik a Keletiességet, ami elsősorban lármát és utcai életet és Kávét jelent, azaz

² A Ráczfertályra és az itt elmondottakra nézve: SS. és MM.

Kávéházat kíván. A délvidéki gabonás Dereglyék még 1898-ban is itt, az Aldunasoron kötöttek ki. Természetes, hogy nagy dunai élet folyhatott 1714-ben is a Molnárok Utcáján, hiszen ott máig dunai Matrózkoreszmák és Kofakávéházak vannak. Az egyik volt Kofakávéház a *Molo Kávéház* nevet vette fel két évvel ezelőtt. Máig rác, oláh, bulgár és görög hajók kötnek ki itt. A Hely Szelleme a Dunaparton is megmaradt. Egy sarokkal a *Blázsó* Kafanájától feljebb volt 1815-ig a *Városi Serfőzőház*, ennek közelsége is Kávéházat tételezett fel, hiszen minden pesti, budai és óbudai Serfőzőház mellett 1714 óta azonnal megjelenik a Kávéház, mint ezt mindenütt hangsúlyozzuk, ahol pesti, budai, óbudai és kőbányai Serfőzőházzal lesz szó. *Blázsó*, a rác Kafanár tehát a pesti Rác Alvéghez, a Duna aldunai-délvidéki Hajóséletéhez, a Serfőzőházhoz, a Rác Alvég nyüzsgő, lármás, keleties kézmivesi és kereskedőéletéhez alkalmazkodik. Kávéházában egészen keleties-törökös-rácós Kávé Háné-t, illetőleg Kafaná-t kell tekintenünk, nem felejtve el, hogy a Kávéház e keleties formája egyúttal *Tütün Háné* is, vagyis Pipásház is. A Pesti Telekkönyv tanúsága szerint itt a Kávéház közelében van két rác Pipacsináló háza is, a szomszédságban is csupa Rácok házai vannak. Pest Városa éppen a pesti „Három Kávésok“ ügyével egy napon, 1737 május 13-án tárgyalja a pesti Dohányzás tilalmasságának kérdését. Ez az utcán tilalmas, de nem tilalmas a Pipásházban, vagyis a Kávéházban. *Csokonai Vitéz Mihály* még 1795-ben is „Pipásháznak“ csúfolja a világhíres pesti Márványos Kávéházat.

A pesti Kávékrónikások tájékozatlansága névnek tekintette a „Cavesieder“ értelmezőt. Mi volt az érdeemes *Blázsó* szlávos Apaneve? Ez nem tűnik ki a Telekkönyvből. *Kávéjőző Blázsó*: ez nem családnév, hanem Mesterségnév, a török *Kávédsi*, illetőleg a rác *Kafanár* egyszerű fordítása a német *Caffesieder*-re. Az egykorú Telekkönyvben található rác és magyar „nevek“ nem családnévek. *Petár Markovics*: ez rác Patronymikon, Apanév: *Petár*, a *Márkó fia*. *Pobics*, *Babics*: ez *Papfia*. *Jován a Halász*, *Luro a Pipacsináló*, *Niko a Szapanyos* és *János a Puskamives*, vagyis *János a Lakatos* mind Mesterségnevek, tekintet nélkül arra, hogy a német Városdiák németre vagy magyarra írja-e át azokat. *Blázsó a rác Kafanár* — ha nem is Családnéve a „Kávéfőző“ — mégis a *Blason*

populaire pesti „Névadó Hóse“ az ógörög *Hérósz Eponümosz* klasszikus értelmében.

Blázsó a rácz Káhvédsi 1714-ben férfikorú ember volt, tehát bizonyos, hogy megélte az 1684-től 1699-ig tartó Felszabadító Hadjáratot. Honnan verődött Pestre? Ezt nem lehet megállapítani. A pesti Polgárkönyvbe nem mint bevándorolt, Polgárjogot nyerő Polgár került bele. A Telekkönyvben szerepel, mint „Házastüzes“-sé, Háztelkessé lett Polgár. A szó eredeti ősi értelmében „házasodik“ be Pestre, tehát ebből joggal lehet arra következtetni, hogy már előbb is pesti „Zsöllér“, vagyis *Incola*, *Accola*, *Inhabitor*, vagyis *Lakos* volt. Lehetséges, hogy Pest visszafoglalása után egyszerűen Pesten maradt, mint oly sok magyar Paraszt is, aki túlélte a Hódoltságot.³ Ha Bevándorolt lett volna, nyoma lenne Polgárjogának. A Telekkönyv nyíltan megmondja, hogy a Telekkönyv adta Jogon illeti meg a Telek minden *Jus Terreni* Joga. Alkalmasint házról-házra járó, Kávéját, Serbetjét, piros és sárga rácz Bózaserét, szilvából főtt Peszme-k-jét, rácz Eperrozsólisát, a Rakiját és édes Halavicskáját, a Halvé-t, valamint a Szilvarozsólist, a Szlivoviczát az Utcasarkokon, a Piarczokon, a Sokadalmakon a rácz énekes Bozádsik és Halvádsik módjára kiabálva, énekelve, sípot fújva áruló „énekes pesti Káhvédsi“ volt, aki lassankint megtollasodott, „Járapotos Ember“-ből „Ülepetes Ember“, *El Picaro*-ból *El Hombre sentado*, *Gesetzter Mann*, *Casato*, *Casée* lett, mikor a bizonyára nagyforgalmú Vizi Sarampó Utcáján, a Vizi Kapu Utcán telepedett meg. Pesti kikötői Kávés lett.

A fent közölt Telekkönyvből kitűnik, hogy *Blázsó* Mester a Kafanár igaz és valóságos Pesti Polgár lett, megillette Telkesuraságos Jussán minden Juss, ami Pest Királyi Szabad Város alig egy évvel azelőtt elnyert Szabadságlevele és az ősi, iratlan európai Polgárjog szerint minden Telkes Polgárt megilletett a *Jus Terreni* alapján. A szövegben említett *nutz und gewöhr* a Telekhasznot és Telekjáruélékot jelenti. Az „első pesti Kávés“ tehát Szöllőt szerezhetett a Kecskeméti Kapu alján a *Kőérberek*, vagyis *Kőbánya*, illetőleg az *Öreghegy* felé elhúzódó Szöllőhegyeken, borát háza Kapualjában mint *Boros-*

³ *Mazsáry Béla* : *Cavesieder Balázs*. Kávésok Lapja. 1931. — Pesten maradt hódoltsági magyar Parasztok : *Rómer* i. m. : a Szent László Pusztá pere.

uraság mérhette ki,⁴ sert hozathatott a Város Serfözöházából és azt is Telkesuraságos Jussos mérhette ki. Lehetett fajzási, vagyis erdöltető Jussa Pest Királyi Szabad Város budai erdőiben, választó és választható volt a Tanácsban.

Szép pályafutást futott meg a rácz *Blázsó*, a Káhvédési, „Beérkezett Ember lett“, amivé a balsorstól üldözött sicíliai „Levantino“ Kávés, a Játékházás Biribissaio, az 1759-ben pesti Polgárrá lett Sior Giovanni *Conti* da Messina detto il Placido soha sem lett. Házaló Berbicsbankos volt, aki Szege-den még Bordélyosságra is vetemedett. Ragadványneve volt a *Placido* név, ami „Szelid“-et jelent. Ki tudja, vajjon nem a *Siciliano*-k lobbanó Virtusával ellenkező békés természete, névadó tulajdonsága okozta-e, hogy 1772-től kezdve mint Vándor-berbéceses és Vándorkávés koldusságban bukácsolt végig az Országban? Egyik társa, a kalandos *Tuschl* Sebestyén, Pest első Polgárává, királyi Érdempénzessé emelkedett, másik társa, *Hacker* József Ferenc Ácsmester és Kávés dúsgazdag volt, Bálosházasként vonult vissza. Sior *Conti* mint Pest Királyi Szabad Város Fertálmestere és Csődörös Mestere tengődött. *Blázsó* Mester végét nem ismerjük, nevét sehol nem találtuk Pest Királyi Szabad Város Levéltárában.

Furcsa véletlen, hogy az első pesti Kávéház utcája a pesti Kávésuraságos Jussos Méhi *Havas* József pesti Senator nevét viseli. Az első pesti Kávéház emléke bizonyára megérdemelne egy Emléktáblát, hiszen az „első bécsi Kávés“-ról bécsi Utca van elnevezve, szobra ott áll az Utcasarkon egy régi bécsi Kávéház fölött. A Szerencse forgandó, mint a 17—18. századi kávéházi Szerencsepörgettyű. A Kávésok sorsa is az, hiszen sem az első pesti Kávés, sem a legmagasabbra emelkedett pesti Kávés, Monsieur Bastien *D'Echelle*, vagyis *Duschel* sorsa végét nem ismerjük.

*

A Kuruc Ribillió idején nagy, zajos éjjeli élet verte fel a csendet Pest Királyi Szabad Város kaputornyos, bástyás barbakános Várofalai között, főleg a szép, langyos májusi éjszakákon. A Labanc Katonaság nagyban mulatozott. 1711 május

⁴ Grundherrlichkeit, Weinherrlichkeit, Bierherrlichkeit, Haus-herrlichkeit : MM. és SS.

20-án Pest Város főtisztelendő Plébánosa, az olasz Zuanpolo Cini Uram elkeseredett hangú Panaszost ír a Tekintetes Tanácshoz, mondván, hogy a cégéres Vendégfogadóknak és a sert és bort lajtoló Lajtosházakban „*egész éjjel folyik a Játék és a kurjongatás*“, főleg a golyóbisgurító Tekejáték robajlása. Ezért arra kéri a Tekintetes Tanácsot, adjon ki Csendparancsot.⁵ Főtisztelendő Plébános Uram itt Kávéházakról nem szól. Ebből bizonyára joggal következtethetünk arra, hogy 1714 előtt, vagyis Blázsó Mester előtt számbavehető Kávéház nem volt Pesten, illetőleg, hogy ha Blázsó Mester már 1714 előtt mint pesti Kávés működött, akkor vagy a Bottegája volt jelentéktelen kis Boltshelyecske, vagy csakugyan utcai Vándorkávés volt, mint az egész Keleten máig az Utcákon kiabáló Utcakávésok, amilyen a hírhedt délmagyarországi, zombori származású bécsi Vándorkávés, Franjo Djuro Kolcsics, az óhitű rác Kafanár, Blázsó Mester bécsi kortársa és kartársa volt.

Rómer Flóris Pest Királyi Szabad Város adatai nyomán az 1737 előtti időkből két Kávésről emlékezik meg. Az egyik az 1714-ben szereplő Blázsó, a másik az 1727-ben előforduló Starkh János. 1737-ben viszont egy érdekes városi Tanácsülésen három pesti Kávésről van szó, kik közül azonban csak Bellieno Kávéfőző nevét említi meg a tanácsi Prothocollum. A pesti Polgárkönyvben 1737 előtt két Kávés fordul elő. Az egyik Francesco Bellieno, aki 1734 január 11-én mint Csokoládécsináló vétetik fel a pesti Polgárkönyvbe, a másik Franz Reschfellner, aki ugyanez év május 7-én lesz pesti Polgár.⁶ Hihetőleg Reschfellner Kávés és Blázsó Mester voltak a Sior Bellieno ellenfelei. Ez a Csokoládégyúró Mester azonos a Kávéssal. A spanyol és olasz Kávésok neve Chocolatero, illetőleg Cioccolatiere, a spanyol Chocolateria viszont Kávészházat jelent. Ha hinni lehet egy érdemes Kávéház-Krónikásunk által a lelőhely megnevezése nélkül közölt

⁵ *Würtshäuser* : cégéres Vendégfogadó. *Leutgebhäuser* : a minden pesti házastelkes Polgár kapualja alatt jogos Borlajtolás és Serlajtolás. A *Leutgebsrecht* és a *Lajtolás* szó : S. S. Ez a Serjog Budán már a 14. században megvolt. — *Spilen* : Kártya, Kocka. *Köglscheiben* : tekegurítás. — *Cini* Plébános panasza : *Isoz*, i. m.

⁶ SzFL. P. *Matricula Civium Pesthiensium*. f. 291. „*Franz Bellieno ein Csokolati Macher*.“ U. o. f. 292. „*Franz Reschfellner ein Cavee-Sieder*“.

adatnak, a 18. század vége felé a *Hatvani Kapu* közelében, az *Új Világ* nevű, akkortájt a Városhalon belül beépített Várostatájon, a mai Semmelweis-utca vonalán lehetett egy *Csokoládéfőző-utca* nevű sikátor. Nem lehetetlen, hogy ez a Sior *Bellierno* Műhelyére vonatkozó adat. Sior *Bellierno* a neve után egyaránt lehet friuli Furlan, bergamoi Bergamasco, svájci „Griggion“, olasz vagy olaszosított nevű, Bayonne-ból való spanyol-francia *Maraño*, vagyis „Álkeresztény“ zsidó Chocolatero.

Ami a pesti „Három Kávésok“ szóban levő kocódását illeti, 1737 április 30-án Pesti Királyi Szabad Város Választott Polgársága, vagyis a Külső Tanácsbéliiek, azaz a Százak Tanácsa, másként a „Századosok“ (a mai Bizottsági Tagok őseinek egyetemessége), élükön választott fejükkal, *Szószóló* vagyis *Förmendér* Urammal együtt nyolc Punctumba összefoglalt Postulatumot terjeszt fel Pest Királyi Szabad Város Tekintetes és Igen Bölcs Tanácsa elé.⁷ Fürmendér Uram és a Választott

⁷ U. o. A Választott Polgárság iratai : No. 16. 1737. ápr. 30. — Az erre vonatkozó Tanácsi Határozat : Prot. Pest 1737 — No. 1741. máj. 13. f. 36. Az utóbbit hibásan április 13-i kelettel, hibás szöveg-leírással és a szöveget meg nem értő magyar fordításban közli *Peisner* Ignác : Budapest a XVIII. században. Bpest. 1900. 93. és 205. o. U. i. a *Bellierno* név *Bethieno* írással hibásan fordul elő. Ezt a rosszul közölt szöveget és a hibás fordítást a népszerű Krónikairódomal, így *Balla* Vilmos tréfás Krónikája (A Kávéforrás. Bpest, 1926.), valamint a legújabb krónikás Kisirodalom is átvette. *Peisner* i. m. a Városi Fürminder beadványát nem közli. A bennünket érdeklő Beadvány VIII. Pontja ezt mondja : „Postulata der Ehrensamben Buegerschaft an Einem Löblichen Magistrat der Königl. Frey Stadt Pest. Achters : dem Frantz Bellieno, weillen er zur schaden deren andern zweyen Cave-siedern, welche in grossen Zinss stehen die Schalle Cave wollfahler, als es aller Orthen gebrauchlich ist, verkauffet, das er dardurch ohnedem kein nuzen hat, sondern villmehr sich, als auch beede andere in schaden bringete, aufzuerlegen, das er seinen Cave gleich denen andern ausschäncken möchte. Gehorsambster N. N. Stadt Vormunder und erwehlte Burgerschaft der Koeniglichen Frey Stadt Pest. An Einen Löbl. Wohlweisen Stadt Magistrat der Königl. Frey Stadt Pest unsern gebietenden Herrn, gehorsamstes anlangen und Bitten N. N. Stadt Vormunders und erwehlten Burgerschaft pro ut intus“. — A Csokoládéfőző-utca : *Várnay* i. t.

A Tanács idevágóan május 13-án hozott Statutumuma : „Der Ehrensamben Burgerschaft mit dieser resolution hinaus zu geben, und zwar : Ad 8vum Wirdt man trachten auch zwischen denen Cavée Siedern ein

Polgárság igen alázatosan terjesztik parancsoló és igen bölcs Tanácsbéli Uraimék elé kéréseiket. A többek között azt kérik, hogy tanácsbéli Uraimék tiltsák el az utcai Tobákfüstölést, az elaggott *Karpfenstein* Fertálmester és a másik Fertálmester mellé még egy harmadikat vegyenek fel, *végül pedig vágyának rendet a három pesti Kávés között*. A legutóbbi kérdésre vonatkozó előterjesztés ezt mondja: „*Bellieno Ferencnek, mivel ez a másik két nagy adót fizető Kávéfőző kárára a Kávé findsáját olcsóbban adja, mint ez minden más helyeken szokásos, ezáltal magának sem szerez hasznot, de magát még jobban megkárosítja mint a másik két Kávéfőzőt, hagyassék meg, hogy ő is úgy mérje ki Kávéját, mint a másik két Kávés*“.

A Nemes Tanács a nyolc pontra nézve egyenkint hozott határozatot. A nyolcadikra nézve, vagyis a Kávésokéra vonatkozóan ez volt a rövid, sommás Resolutio: „*A Tanácsnak gondja lesz rá, hogy a Kávéfőzők számára is Társulatot alkossanak*“. Mindez döntő érdekességű a pesti Kávesség életében. 1737-ben, III. *Károly* Császár és Király éveiben Pest még Kisváros, de már három Kávésa van. Ezek közül kettő kártévő Árrombolás miatt tesz panaszt a harmadik Kávés ellen a Nemes Tanácsnál és azt kéri, hogy az ártörő Kávés, *Bellieno* is úgy mérje a Kávé Findsáját, mint a többi két pesti Kávés. Ez a kérés lényegében véve azt jelenti, hogy Pesten egységes Kávéár állapíttassék meg és pedig mint lefelé limitált Árminimum az Árrombolás, illetőleg Tisztességtelen Verseny, vagyis Hitelrontás ellen. A Nemes Tanács nem foglalkozik ezzel az Árkéréssel, hanem kimondja, hogy Céhet alkot a pesti három Kávés-

Mittl zu machen. Decretum in Senatu Pest den 13 May 1737. Per Stadt Magistrat allda“.

Vormund, *Vormunder*, 17. századi felvidéki magyar Városainkban Fürmendér, Förmindér, Fürminder, Tutor, Tuteur: a Választott Polgárság Választott Feje. A régi tréfás szólásban: a Város Szája. A 17. században a Követ vagyis Orator neve: Szómondó. — *Mittel*: Céh, tulajdonképen *Szerzet*, valami „*rendjének szere*“, innen a Regula szerint élő *Szerzeles* magyar neve, a 18. században a Céhek elnevezése a francia *Milieu* és *Ceintre*, nem pedig a *L'expédient* és a *Le remède* értelmében, ahogyan e Tanácsi Sessio a szavait a Krónika máig használja. — A két árromboló Kávés eljárása az, amit a régi céhi Argot *Céhrontás*, *Rontóskodás*, *Stöhrerey*, *Störrerey* néven nevez. V. ö. MM. és SS. A flandriai céhi Argot-ban: *Dérangeur*, *Troublant*, *Brouilleur*.

ból, mint eddig is tette a többi Kézmívesekre nézve. A Tanács itt láthatóan arra gondol, hogy a Kávésok mint Céh, avagy Gilde intézzék el egymás között Árügyeiket és legfeljebb fellebbezéssel forduljanak a Tanács elé.

Az eddigi Krónikairódom nem értette meg a „Mitti“ szó „Céh, Gilde, Társulat“ jelentését. Az érdeemes *Peisner* Ignác pesti Krónikája 1900-ban így fordította le a szóbanlevő tanácsi Határozatot: „*Törekedni fogunk a Kávéfőzők közt is rendet csinálni*“. E fordítás teljesen ferde értelemben adja vissza a Szöveget, félreértéseit a lefolyt harmincöt év alatt a pesti Kávéházakkal foglalkozó népszerű Krónikairódom átvette és állandósította. E szóbanlevő tanácsi Határozat a pesti Kávéságra, erre az új és a 17. században még ismeretlen Keresetre nem Rendet, hanem olyan céhes Rendszabást kíván szerezni, amilyennel 1687 óta szervezett polgári Társadalommá: Céhekbe és Gildékbe tömörítette, Érdekközösségekbe szorította, Civitas-szá, Polgársággá tette az egész Európából az újjá élemedő Pestre igyekvő gyülevész Szerencsekeresőket. A szóbanlevő, eltervezett Kávégildéből semmi nem lett, illetőleg a későbbi Kávégilde és a pesti városi Levéltár irataiban ennek semmi nyoma nincsen. Bizonyos azonban, mint látni fogjuk, hogy a pesti Kávéság már az 1770-es években valamely gildeszerű laza kapcsolatban élt, mely korábbi, mint első Gilde-levelle, melyet a pesti Városi Tanács 1796-ban hagyott jóvá.

Ami a szóbanlevő „három Kávést“ illeti, a névszerint megemlített olasz *Ciocolatiere*, *Sior Bellieno* mellett nyilván *Blázsó* Mesterről, a rácz Káhvéd-síről és valamelyik német *Caffeiesiederről*, *Starkh* avagy *Reschfellner* úrról lehet itt szó. Személyükben a 18. századelei Pest nemzetiségi és társadalmi tagozódásának is, de az egykorú európai Kávéház három nagy nemzeti változatának megfelelő Kávéházformát is jelenti a pesti „Három Kávés“.

Ezek közül *Sior Francesco Bellieno*, a pesti Csokoládégyúró Kismester jelenti a déli — olasz, francia, spanyol — illetőleg a svájci Kávéházformát. Ez egyben Játékosház, azaz *Biscazzieria*, de Édességes Bolt is, azaz *Confiserie* is, de édes Rozsólis mérő *Rossoglieria* is. Az olasz Kávésok mindig Játékmesterek, *Rozsólisfőzők*, a korszerű Pipere illatos Ecetjeit főző *Vinaigrier*-k és *Cukrossütők* is egyben. Tőlük származik a *Bigliardo*, a *Biribi*,

a *Pharo*, a *Tarrocca* és a *Lansquenet*, vagyis a *Svájci Kártya*, azaz a *Helvét Kártya*, melyet ma „Magyar Kártya“ néven nevezünk. Ők hozták magukkal Pestre az itt kimutatható olasz és francia Kártyajátékokat is, amilyenek a *Venti Uno*, a Huszon-egy, a *Bassa Dieci* vagyis az Alsós, a *Mariage* vagyis a Máriás, a *Calabrese* vagyis a Kalábriász. Az ő szokástörténeti hozadékuk a *Domino* és a jegelt és fagyasztott Hűsítők egész tömege: az *Aranciata* vagyis a Narancslé, a *Citronata* vagyis a Citromlé és a mindenféle keserű Fűvekből főtt sokféle *Amare*, a *Les Apéritives*: a *Quinquina* vagyis a *China-China*. Az ő Kávéházaik jelentik a Komédiás Mutatványokat adó *Café Spectacle* és muzsikát is adó *Cafè Concerto* formáit. Az ő Kávéházaik a *Mulatóhelyek*, de ők — mint *Ciocolatiere*-k — egyúttal a csokoládés *Bon-Bon* terjesztői is.

A német formájú Kávéház, vagyis a „Café Viennois“, a „Wiener Kaffee“, a „Bécsi Kávéház“ a komoly polgári Csevegés, a csendes Ostábla, a Dáma, a Hírlésés illetőleg az Ujságmondás helye: ez a *Bürger Kaffee*, a Polgárkávéház.

A *Blázsó* Mester által képviselt pesti Káhvé Háné, vagy ráczosan *Kafana* a keleti vágású pipás Kávéház, a Pipásház, a keleti Kereskedők, a pesti Örménység, Zsidóság, Görögség, Rácság, Törökség találkozó helye. Ez a *Török Kávéház* formáját jelenti Pesten. Mint a Pesti Polgárkönyv mutatja, *Blázsó* Mesterrel egykorúan és egy helyen, a Ráczfertályban egyszerre két pipametsző Rácz *Fajkár* is él. A ráczok a Pipát *Fajka* néven nevezik. A két 17. századi pesti rácz Pipametsző a Dohányzás korai pesti elterjedésére mutat. Ennek terjesztői a magyar Földön és Pesten-Budán nyilván a Ráczok, mert nem a spanyol-portugál *Tobbaggo* lett az illatos füstű Fűvek magyar nevének adója, nem is az arabs-török *Tohtun* és *Tütün*, hanem az ennek torzulásából, a *Duchtan*-ból lett rácz *Duhán* szóból lett *Dohány*. A pesti városi Iródiák „Tabakrauchen“-ról ír a fentidézett tanácsi Ülés 1737-i Prothocollumában. Ennek előzményéül érdekes, hogy az 1733 május 8-i Tanácsülésen városi Fűrmendér Uram büntetést követel a Dohányfüstölésen kapottakra, mert „a Dohányfüstölésből tűziveszedelem származhat“. Ugyanez a Tanácsülés már egy régebbi dohányfüstölési Tilalomra hivatkozik, mely városszerte síppal-dobbal hirdettetett ki és kimondja, hogy a Polgárok ügyeljenek dohányfüstölő Cselédjeikre, illetőleg kiki jelentse fel a Tanácsnál azt, aki pi-

pázni merészel.⁸ 1737-ben Fürmendér Uram a Dohányfüstölés be-
tiltását újból megszorgalmazza.⁹ Erre a Tanács láthatóan külön-
választja az Utcákon folyó Pipázást — melyre a Darabontok
ügyelnek — a Polgárházakban való Dohányfüstöléstől. A későbbi
vármegyei, városi és helytartótanácsi Parancsok még az 1830-as
években is mindig és kimondottan a pest-budai Utcákon való
Dohányfüstölésről szólnak, viszont *Csokonai* a Kávéházról
1795-ben azt mondja, hogy az inkább *Pipásház*, mint Kávéház.
Bizonyos, hogy a pesti Kávéházakban a 18. század közepén már
vigan gomolygott a rác és görög Fajkárok által metszett Fajkák
füstje, hiszen egész Európában — mint *Michelet* is írja — a
Kávé és a Dohány természetes párhuzamossága ott volt már a
18. század elején is. A 18. századi pesti Kávéházakat olyan
Dohányfüstölő helyeknek kell tekintenünk, melyekben a Pipá-
sok mint Pipaházban Kávét is ittak. Az 1820-as években, mint
látjuk, a pesti Dohányosboltok is mérnek Kávét és Rozsólist,
ez, mint ismeretes, a francia Kávémérő *Tabagie*-k pesti meg-
felelője. A pesti Kávéház 18. századelei fellendülését nyilván
a zárt, tűzveszedelemtől biztosított Kávéházakban megenge-
dett, illetőleg eltűrt Dohányzásnak is köszönheti. Ez a 18. szá-
zad elején még nyilván csak a Ráczfertály Ráczkávéházában
folyt, míg a finom olasz és német Kávéházakban nyilván a
Tobákszippantás volt a Módi. *Macaulay* is leírja, hogy a 17.
századi londoni Kávéházakban csak a nyers, bárdolatlan Falusi
Nemesség, a *Country Gentlemans* pipázott. 1737 után már csak
német, olasz és francia Kávésokat találunk Pesten. A Dohány-
zás általános lett, a „Török Kávéház“ jellegzetes dohányos
Pipásház volta magától szűnt meg.

Ami a pesti „Három Kávést“, azaz nemzetiségi jellegüket
illeti, megjegyzendő, hogy a pesti Mészáros Céhet is három
Mester, éspedig egy magyar, egy rác és egy német Mester szá-
mára szervezi meg a pesti Tanács. Mint ezt a pesti Serfőzés tör-
ténével kapcsolatban megírtuk, a Tanács előtt mindig e
Három Nemzet egy-egy Képviselője jelent meg ilyen vagy olyan

⁸ SzFL. P. Prot. 1733. máj 8.

⁹ I. h.: „das Tabak rauchen abzuschaffen“... „die Stadt-
Bediente auf das Tobakrauchen fleiszige obsicht halten dürffen...
ein jeder in seinem Hauss wegen Feuer gefahr... fleissig Achtung
gebe“.

ügyekben. Az alvégi Ráczság és a Magyarság a városi Választások alkalmával együtt tart a Németiség ellen az utcai verekedések alkalmával is.¹⁰ A *Blázsó* Mester ráczalvégi Kafanája fennállásának idején és annak közvetlen közelében a pest-budai Repülőhid feljárója forgó Sorompójánál is kirobban a rácznémet nemzetiségi ellenlábasság. Úgy a budai tabáni rác, mint a pesti Mészárosoknak, a „Rác Kordoványosok“-nak és a Rác tobakos Irhásoknak és Szücsőknek külön nemzetiségi Céhei voltak. Pest a 18. század első felében egészen középkori módon mutat külön Német Fertályt, Rác Fertályt és Magyar Fertályt. A Rác Fertály és a Magyar Fertály egymás mellett vannak az Alvégen. A Felvég a Német Fertály. A szóbanlevő 1737-i Tanácsülésen megemlített három pesti Fertálmester is alkalmasint a három nemzeti Fertályra mutat. Mindezek után valószínű, hogy a *Blázsó* Mester pipafüstölős, keleti vágású „Török Kávéháza“ a pesti Déli Alvégen rác, görög, örmény, török, magyar kávéházi Coderiák tanyahelye lehetett. A „Német Kávéház“ — mint helyrajzi adatunk is mutatja — a Város közepén, a Plébánia Piarca mellett volt. Az 1779 november 6-án a lombardiai *Como*-ból Pestre bevándorolt, tehát vitathatatlanul „Hegyvidéki“, azaz „Montanaro olasz Kávés“, Signor Zuan *Bossi* alias *Bosselli*, — furlánosan *Bosell* — Kávéháza a Hatvani Kapu Utcájában volt. A már említett adat szerint alkalmasint ugyanott volt Sior Francesco *Bellieno* Kávéháza is. Ez a nagyvilági *Olasz Kávéház*, a *Cafè Bossell*, melyben egy hirhedt Kártyajáték folyt le 1772-ben. Ebben két Gróf, egy Báró, több invalidus Katonatiszt és több Kereskedő vett részt, mint ezt *Thallóczy* Lajos közli.¹¹ A pesti Kávéházak tehát már kezdetük idején ugyanazokat a tagozódó, osztályos, rendi, nemzeti és mindezekkel azonos városfertályos-helyrajzi Coderiákat mutatják, mint később a 19. században.

Ami legvégül az 1737-i magas Kávésadót jelenti, ez a későbbi Kávésgilde irataiban szereplő *Jus Regale*, a *Királyadó*, az Italmérés adózási analogiájára, a Kávéra is értelmezett

¹⁰ SS. A „Condé“ szóval való franciás gyalázkodás esetéről szólók egy pesti magyar, rác és német utcai választási Csetepaté idején. A tabáni *Rác Mészárosok* és a budai *Német Mészárosok* verekedése a Repülő Híd forgósorompójánál az 1700-as évek elején: MM.

¹¹ *Deli* (Thallóczy Lajos) Gyepün innen, gyepün túl. Bpest, 1898.

Királyi Kisebb Haszonélvezet. Ennek Óbudán — a zsidó Kávésok adójára nézve is — Királynépénze vagyis héberül *Malke* a neve, nem azért, mert Óbuda eredetileg „Királyné Asszony Városa“, hanem azért, mert az óbudai Zsidóság és így a zsidó Kávésok helyzetét is az Asszonykirály, *Mária Terézia* rendezte.

*

Az órómai *Helyi Szellem*-nek — a *Genius Loci*-nak rokona az arabs-török keleti *Házi Dsin*. A pesti rác-magyar Alvég kávéházi Helyi Szelleme, a kávéházi Dsin, az *Esprit du Café*, a Kávéház Szelleme igen sokáig lakott itt az első „pesti Kávés“ Fertályában. Mikor a 18. század végén ide, a *Pálos Ház*-ba kerül a budai Egyetem, itt keletkeznek a Diákkávéházak. Szellemük keletiesen magyar, mint a *Magyar Bástyá Utca* magyar Kézmíves Fertályáé. Cégérneveik is ilyenek: *A Két Török*, a *Magyar Jurátus*, a *Török Császár*, *Keckemét Városa*. Ez a keleti magyar Szellem a Szabadságkorszakban, 1789 és 1848 között a francia *Liberté*, a Parisisme Szabadságszellemével ül a Kávéház asztalánál. Monsieur Georges Gemin az első itteni Diákkávés. A' *Philosophushoz* cégérelt Diákkávéház az *Illuminatisme* 18. századi francia Szellemének tanyája. Ez vezet 1843-tól kezdve a *Pillvax* felé. Párisban a *Liberté* a Keletieskedéssel, az Orientalisme-mal társul. Pesten a Magyar Fertály Diákkávéházaiban a fellobogó Keleti Öntudat a kávéházi Parisisme-mal társul. Az idegen Kávésok — olaszok, franciák, németek, bécsiek — Diákkávéházaiból magyar Kávéházak lesznek. A pestalvégi Szellemtörténet és városfertályi Helytörténet egybekapcsoltnak él a legújabb időkig. A Kelet Szabadságromantikája így él az Egyetem és a Magyar Céhek utcája Városfertályán, a pesti Magyar Quartier Latin-ben, helyi adottságokban ott, ahol az első keleties pesti Kávéház jelentkezik. A keleties pesti Kávéháznak ez a városhelytörténeti ősisége, melynek kezdetét a hódoltság keleti Török, nem pedig holmi német telekkönyvi keltezés adja meg. Szelleme a 18. századtól magyar és francia, azaz a Kelet és Nyugat Szelleme.

Az 1795-ben alapított Orezy Kávéház: 1935.

A Zsidó Piarez és az Anker Ház: a volt Gyertyánffy Ház.

Az első pesti Diákkávéház: „A' Philosophushoz“: 1841.

A Szeminárium Utcája. Hátul az „Arany Borz Kávéház“ Utcája.

A mai Prohászka-utca. Egykorú kőrajz.

„Fillinger Apó“ egykori Kávéháza a Sebestyén-téren : 1896.
 Sebestyén-utca, hátul a Párisi Ház, balra a „Csiga“, jobbról a
 „die grobe Janka“. A Tér a mai Werbőczy-szobor helyén volt.

A Budapesti Vendéglős Ipartestület gyűjteményéből.

*

A régi Báró Brudern Ház: a Párisi Udvar
 vagyis Suszter Bazár: 1903.

Az épülő Erzsébet-híd és az új Belvárosi Kávéház.

A Budapesti Kávésok Ipartestülete gyűjteményéből.

A Bécsi Polgári Kávéfőzők Gildetestvérsége.

A bécsi és a pesti Kávésgilde kávésjogtörténeti kapcsolatai: 1697—1830.

A pest-budai Kávesség művelődéstörténeti gyökerei elsősorban keletiek. — Nemzetközi hatások. — Bécs szokástörténeti hatásai. — Mende-monda és valóság. — A Céh latinfajú eredője és humanisztikus, a Gilde német eredője és realiztikus. — A pest-budai Kávesség szervezete és a Kávésjog jogtörténeti gyökerei bécsiek. — A bécsi Kávésgilde a pestinek iparjogtörténeti előképe. — Az első Diploma. — A „Négy Kávésok“. — A második Diploma. — Kávéfőzők és Vízégetők. — Bécsi és pesti Vándorkávésok. — Mária Terézia és a „Tizenegy Kávésok“. — A Gildetestvér Urak. — „Kapunbelüli“ és „Kapunkívüli“ Jogok. — Belváros, Előváros, Jobbágyfalu. — Markotányoslányok mint kontárkávésok. — Az 1775-i Pátens és a Magyar Helytartótanács. — Magyar Feudalizmus és a nyugati vágású Iparszabadság. — Jus Radicium, Reale et Personale. — A Külvárosi Gremiumok. — Pesti megfelelésegek. —

Mende-monda, hogy a távolabbi Nyugat számára Bécs adta a Kávéház városi szokástörténeti életformáit. Mende-monda, hogy az „első bécsi Kávéházat“ a „lengyel Kolcsiczky“ alapította. Mende-monda, hogy a tejeskávé bécsi holmi. Bécs első Kávével kereskedő vándorkalmárja a Török Hódoltság alatti Délvidékről való magyar ember volt: *Tamásy* Sebők. A hódoltsági Budáról jutott fel Bécsbe a budai török keleti Kávéja. Luigi Ferdinando *Marsigli* da Bologna gróf, a táborkari inzsinerkapitány, majd Buda 1686-i ostroma vezérkari langesze, Magyarország barátja, a genialis katona, diplomata és tudós, aki a Győr alatt tábort járó Ali tömösvári Pasa hadifoglya volt, a tábori kávéfőző Kávédési sátrában, 1684 tavaszán famozsárban törte a Kávét és 1685-ben, Sopronban írta meg „La Bevanda Asiatica“ című munkáját, melyet ugyanabban az évben Bécsben adott ki. Az első Bécs-

ben nyomtatott tudományos könyv, mely a Kávéről szól: Magyarországon született meg. Bécs első Kávésai keresztény-nyé lett hódoltsági török foglyok: a nevük magyar volt.

Mende-monda, hogy Pest és Buda kávéházi műveltsége Bécsből került volna le. Az első pesti Kávés a katolikus rác *Blázsó*, a Kávéfőző 1714-ben szerepel először. Az első budai Kávés a neve után is vitathatatlanul svájci olasz „Griggione“ származású *Alessandro Arrutin*, 1717-ben lesz budai Polgár és Kávéfőző. Az 1630-as években Budán már kiterjedt kávékereskedés folyik, a török és zsidó Kávékereskedők nagyban szállítják Egerbe is a Kávét. Az első óbudai Kávékereskedő, a Rómából Óbudára vetődött vándorló „Espagniole“ zsidó *Kalmár*, a *Római Dávid* 1739-ben.

A Kávét és a Kávéházat sem Pestnek-Budának, sem a távolabbi Európának nem Bécs adta, *ellenben Bécs adta meg a pesti Kávesség céhszerű formáit*. A bécsi Kávéfőzők első, 17. századvégi szervezete, későbbi kifejlődésében is előképe lett a pesti Kávéfőzőjogosok tömörülő, céhszerű Társaságot alkotó törekvéseinek. A magyar Kézmívesség és a Városiasság gyökerei nem német, hanem flandriai flándor és itáliai olasz gyökerűek: későbbi felülrétegződésük azonban német.

A pest-budai Kávesség céhszerű életformáinak gyökereit vitathatatlanul a bécsi Szabadalmas Kávéfőzők Gildetestvérségétől nyerte. 18. századi pesti, budai és óbudai magyar, boszna, rác, tót, görög, örmény, csincsar, levantei, lombardiai olasz, svájci olasz, svájci francia és svájci német, bajor, morva és cseh Kávésaink a pest-budai Kávéház különleges életformáit és szokásformáit a szélrózsa minden irányából hordták össze. *Arabs* eredetű volt maga a Kávé és az volt a Sakk, a Kártya és az asztalon görbenyelű kalapáccsal ütött labdajáték, a Bigliardo őse. *Arabs* keresztvezésű volt a Cukor és a Rum, az Ostábla és a kávéházi Árnyjáték, *Franciaország* és a *Németalföldek* felől jött a Csokoládé, *Lengyelországon* át jött a Tea, *Itálián* át a Rozsólis, *Spanyolföldről* a Tobák, a Biribics és a Pharo-játék. A Kávesség mesterségszavai *olaszok* és *franciák*, de a Rozsólisos palackok a Pohárszéken *oroszlengyel* szokás emlékei, a Café Concert és a Café Spéctacle francia. Ez a tartalom. A keret azonban és a szervezet, a jogi lealapozás, a kenyérkereső pest-budai Kávesség szervezete bécsi német eredetű.

Gilde — angolul *Guild* — annyi mint érdekvédő Testvérség. Az északi Városok teremtik meg. Míg a Céh a római kézműves Collegiumok utóda és flandriai gyökerű: a Gilde veretes német alkotás. A Céh *humanisztikus*: kézművességet oktat, Inast nevel, Legényt szabadít, Mestert avat, beteget, aggot, nyomorékot istápol, halottat temet. A Gilde *realisztikus*: érdeket véd. Erről a pesti Kávéstársaság történetéről szólókban írunk bővebben. Itt csak annyit bocsájtunk előre, hogy a Bécsi Kávéstestvérség 17. századi kezdeteiben és 18. századi kifejlő kidomborodásában is Gilde és nem Céh volt. Ugyanaz volt a 18. századi pesti Kávéstársaság is. Röviden: a pesti Kávés-gilde iparjogtörténeti előképe a bécsi német Kávés-gilde volt.

*

Bécs Város Tanácsa 1697 december 2-án rendezte a bécsi első három Kávéfőző jogi helyzetét, amennyiben számukra Szabadalomlevelet és Rendszabást adott ki. Az eredeti Privilegialis elveszett, de tartalma megközelítően ismeretes a *Leopold Császár* által 1700 július 16-án Bécsben kiadott megerősítő Levélből, melyet a bécsi Kávéfőzők Gremiumának levéltára őriz.¹ A Szabadalomlevél a pest-budai Kávéfőzés története szempontjából érdekes, mert sokban iparjogtörténeti előzménye és párhuzamosa a pesti Kávés Gilde egy évszázaddal később kelt Rendszabásának. Úgy Bécsben, mint Pesten megtaláljuk a Háztelekjogos Kávéfőző Jussokat, a Kávés *Jus Radicium*-ot, vagyis a Gyökeres Jogot, az eladható és örökölhető *Jus Reale*-t, valamint a csak személyre és csak életfogytiglan szóló *Jus Personale*-t. Míg azonban Bécsben a Jogok többsége a tényleges, dolgozó Kávésok kezén van, addig Pesten a Jogok többsége hatalmas, befolyásos, gazdag Nagypolgárok és nemesi Főemberek kiváltsága, a tényleges Kávés csak árendátora a Jogtulajdonosok *Jus Cavearium*-ának. A bécsi Kávésjog szabadelvűbb, polgáribb volt a 17—19. század folyamán, a pesti Kávésjog rendi, nemesi, arisztokratikus volt. A bécsi inkább hajlott a Nyugat liberálisabb ipari szabadsága felé, — a pesti inkább hajlott el

¹ *Ecker, Ludwig* Viktor. 250 Jahre Wiener Kaffeehaus. Festschrift des Gremiums der Kaffeehausbesitzer in Wien zur Erinnerung an die Gründung des ersten Wiener Kaffeehauses. Wien. 1933. 41. o.

magyar Rendiség merevebb korlátozottságai irányába. Minden egyébben érdekes megfeleléseket találunk Bécs és Pest Kávéfőzőinek társulati formái között.

Az első azonosság az, hogy a bécsi Kávéfőzők szóbanlevő Privilegiuma sem Céhet, hanem csak Testvérséget alkotott az 1697-ben három, 1700-ban pedig már négy bécsi Kávésból.² Leopold Császár oklevele ugyanis elmondja, hogy megerősíti azt a „Szabadalomlevelet, vagyis Rendszabást“, melyet a bécsi Városi Tanács adott ki az 1697-ben dolgozó három bécsi Kávéfőzőnek, hogy azok e Levél alapján „az ő Kávével és más hasonló italnéműekkel folytatott keresetüket nyilvános Boltoshelyeken, vagyis Ivószobákban folytathassák.“³ Az oklevélben tehát szó sincs Céhről, illetőleg annak Articulusaiból kiténik, hogy az Gilde-t és nem Céhet alkot a négy Kávés részére. Ezek közül neve után ítélve kettő német — egy, „Isaac Lugas“, talán magyar — Lukács Izsák — egy pedig nyilván magyar hódolt-sági katolikus rác vagy boszna, avagy keresztényé lett mozlím hitű boszna : Jozsip Sztyepán *Devich*.⁴

Az első Articulus „szabadalmassá tett polgári Kávéfőző“-nek⁵ nevezi a négy Kávést. Austriában már a 16. században megkezdődik a régi Céhek bomlása, a kézmivesség gyakorlásának jogát az Uralkodó, illetőleg az Udvari Kamara közvetlenül adományozza egyeseknek. Jelen esetben a Császár újból adományozza a Kávésok Privilegiumát, vagyis a Városi Tanács által adottat megerősíti. Ezáltal a „Négy Kávés“ kiváltságos Testületet, azaz zárt Gilde-t alkot. Maguk közé senkit fel nem vehetnek, Inasaikat nem szabadítják Legénynyé, Legényeiket nem avatják Mesterré, ők maguk sem Mesterek. A bécsi Kávéfőzés tehát nem igazi Kézmű, hanem Szabadalmas Kereset, nem „Handwerk“, hanem „Nahrung“. Nem céhi kiváltság,

² A *Festschrift* elemien félreérti a Szabadalomlevelet, mert az első három bécsi Kávés együttesét, illetőleg egyesítését „Céhnek vagyis Testvérségnek“ nevezi, nyilván a középkori bécsi Céhlevelek „Coeha seu Confraternitas“ fordulatát alkalmazva a Privilegiumra. I. h. „Die Notwendigkeit zur Gründung einer Zunft oder Bruderschaft.“

³ „nach welcher Sy künfftig ihr Gewerb mit dem Caffé und dergleichen Tranckh zuführen und hierzue öffentliche Gewelber oder Trinckhstuben zu halten befuegt seyn sollen.“

⁴ „Joseph Stephan Devich.“

⁵ „befreyte burgerliche Caffé-Sieder.“ Ez a. m. „Hofbefreiter“, azaz Udvari Patens-levéllel szabadalmas.

hanem Szabadalmas társas Monopolium. A Kávésok alkalmazottjai Szolgák, nem Legények a „Legény“ ama ősi értelmében, mely szerint az Szabadember : „frey, fromm und ledig“.⁶ Az Artikulus szigorúan előírja, hogy egyik Kávés se csalogassa el a másik Vendégeit, sem pedig egymás Szolgáit, senki se gyalázza a másik áruját. A Kávéházat „Kávés Boltoshely“nek, illetőleg Eladó-fülkének nevezi az okirat,⁷ ami azért nevezetes dolog, mert városiasságot fejez ki. A Céhen, illetőleg a Gilde-n kívüli régi Himpilliérek, vagyis Kontárok csak piaci fabódében és sátorban dolgozhattak.

A „Négy Kávés“ az oklevél szavai szerint egymásnak „Kamarása“, azaz Kamaratársa.⁸ Ez az elnevezés arra szolgál, hogy a Céhekben szokásos Társmeister (Mitmeister) elnevezést elkerülje. Az Articulus előírja : senki se igyekezzen azon, hogy Társát magasabb boltoshelybének ígéréssel helyiségéből — a Kávésboltból⁹ — kitúrja. Aki ilyet teszen, másfél forinton bírságotassék meg a Város Törvényes Széke által, addig pedig ne üzhesse a Kávéfőzést, míg az okozott kárt meg nem térítette, lett légyen az ócsárlásból vagy más hamisságból eredő.

A második Articulus előírja, hogy ha egy távozó Társ helyébe új Társ lép be a „Négyek“ közé, az mutassa be rendes keresztlevelét vagy útlevelét, mert minden kereskedői Testvérségben a keresztényi viselkedés a legfontosabb. Ez minden nemzetiségbéli Kávésre nézve álljon, hogy az illetőnek híremúltja kikutatható legyen. A rendelkezés világosan mutatja, hogy csak katolikus ember lehetett Kávés Bécsben, illetőleg hogy a svájci „Valdensis“ kálvinista graubündeni „Bündner“-ek : a Grison-ok, a közéjük keveredő vagy magukat lombardo-venetoi olaszoknak kiadó álkeresztény, Bayonne vidékéről való „Espagniole“ zsidók, az álkeresztény muzlim törökök, az óhitű görögök, rácok és görög-oláh Csincsar-ok — akik mint vándorló Kávéfőzők éppen ezekben az időkben lepik el Európát — nem voltak kívánatos elemek Bécsben.

A harmadik Articulus az éjjeli órákra eltiltja a Kávésboltokból a kártyásokat, az „egyéb nagy Játékosokat“ és

⁶ V. ö. M. M. Az alkalmazott neve „Bedienter“ azaz Coffee-Knecht.

⁷ „Gewölb oder Khauff-laden.“ Festschrift.

⁸ „Camerad.“

⁹ „Caffe-Gewoelb.“

a zavargókat és elrendeli, hogy minden Kávés rendes időben zárja be boltját. Ez a záróóra bizonyosan a bécsi Városkapuk bezárásának, illetőleg a Serharang megkondulásának ideje, vagyis esti kilenc óra. Pontosán egykorúan így volt ez Győrött és Budán is.¹⁰ Az Articulus szövege mutatja, hogy a nappali Játék nem tilos az 1700-beli bécsi Kávésboltokban. A rendszabást áthágó Kávés egyébként azonnal elveszti Privilegiumát.

A negyedik Articulus a „Négy Kávésok“-on kívül mindenkint eltilt a Kávé, Tea, Csokoládé és a Serbetek, vagyis jegelt és fagyalt gyümölcslévek méréseitől, illetőleg ezek kizárólagos Szabadalmát a „Négyek“-re korlátozza. A rendelkezésből kiolvasható, hogy a bécsi Kávésok a hetivásárok alatt és minden időben, boltshelyiségeiken és Szolgáik által széthordva a városi Kapukon belül és kívül, tehát vásári bódékban és utcai elárusításban: tálcán és talyigán mérhették italaikat. Vagyis keleti és olasz módon, „utcán át“ is üzhették keresetüket,¹¹ akár Pesten a *Conti* kávéscsalád.

Az ötödik Articulusból kitetszik, hogy a Kávésok szabaddalma volt a Kávépörkölés és a pörkölt Kávé eladása. Nyers Kávét viszont csak a Fűszerszámos Kalmárok adhattak el. Az Articulus különbséget tesz a Kávéfőzés — „Caffé sieden“ — és pörkölés — „Caffé brennen“ — között.

A hatodik Articulus megteremti az örökölhető és eladható *Jus Reale* fogalmát és azt intézményesíti, mert kimondja, hogy a „Négyek“ özvegyei — míg újból férjhez nem mennek — örökölhetik a Jusst, de örökölheti legidősebb fiúgyermekük is. Az özvegy vagy a kiskorú fiú helyett a Magistratus tudtával egy Kávésszolga is vezetheti a Kávésboltot, mely a Jussal együtt eladható egy arravaló embernek is, ha az belép a „Négyek“ megürült helyére. A már említett Articulusokból kitűnik, hogy a Házhoz kötött „*Jus Radicium*“ még ismeretlen az 1700-beli Bécsben, hiszen a Kávés Bécs Város Területén — a Falakon belül és a kebelbéli Elővárosokban — bárhol mérhette az italt.

¹⁰ A „Serharang“ és a budai és győri „Czapistráng“: S. S. és M. M.

¹¹ „Thée, Caffé, Schogoladi und derley Sorbeten... durch diensleuth... aus und inner Marckhzeit... vor und in der Statt.“ Festschrift. 42. o.

Az oklevél befejezése végül az általános kézművesi Rend-
szabás és a Policia — a Várostrabantság — alá helyzi a Kávésok-
sokat.

1714-ben, tehát abban az évben, melyben az „első pesti Kávéfőző“ hiteles adatban bukkan fel — VI. Károly Császár újabb Articulusokkal bővíti az 1700-ból való Patens Levelet és azt Védő Patens-sé írja át¹². A Jussok bérbeadása és az egyes Kávéházakba tőkés Társvállalkozók bevonása — mint az oklevél mondja — csak szégyennel és gyalázzal járt azokra a Kávésokra, akik jött-ment idegeneknek adták bérbe Jussokat. Ezek mindenféle Játékokat vezettek be a Kávéházakba,¹³ ezek nyomán mindenféle ledér népség lepte el a Kávéházakat, kik mulatozás közben káromkodva Isten nevét is meggyalázták: ezért csakis a Magistratus tudtával szabad bérbeadni a Jussokat. E ledér Játékbankosok nyilván olasz *Biscazziere*-k és *Biribissai*-k, amelyenek Pesten is felbukkan-
nak. Ugyanerről van szó a pesti Kávégilde életében is. Az új Védőlevél megvédi a Kávésokat a „Specialista“ és „Materialista“ kereskedők és kalmárok túlkapásai ellen és a „Vízégetők“ ellen is, azaz a fűszerszámos és drógás Boltosok és a Gyümölcsvízégetők, azaz Rosoglio-főzők ellen is, akik nyers Kávét pörkölték s azt eladták, de Kávét és Serbeteket is főztek.¹⁴ Mint említettük, a Rosoglio-főzők, Illatszeresek, Füstölőszámosok, Apothékások, Vendégfogadósok, Korcs-
márosok és Cukrossütők másutt is Kávéfőzéssel kontárkodtak bele a szabadalmas Kávésok üzletébe. A Védőlevél „Céh-
bontók“-nak¹⁵ nevezi a Kávésokat háborgatókat, akik Privi-
legium nélkül merészkednek Kávét főzni az Elővárosokban a Városhalal és a Vámvonalak között.¹⁶ Ebből is látható, hogy a bécsi Jussok kizárólagosan csakis a Kapukon belül levő Városra szóltak, de a „Városban“, vagyis a Belvárosban jogos, azaz „polgári“ Kávéfőzők az Elővárosokban vásáros és egyéb

¹² Schutz-Patent, Schirmungs-Brief. U. o. 43. o.

¹³ „allerhand spihlereyen gefuehret . . .“ lauter liederlicher Leuth.“

¹⁴ „Specerey- und andere Handelsleuth und Materialisten sondern auch Wasser-Brenner.“ U. o. 42. o. Az olasz kávéfőző fűszerkeres-
kedőkről: v. ö. a Kávékereskedelem fejezetét.

¹⁵ „Störzer.“ U. o. 42. o. Stöhrer, Störrer, Fröter, Frötterey, Flotterey: M. M. S. S.

¹⁶ „in denen Vorstaetten innerhalb der Linien.“

sokadalmak idején külön bódékban is mérhették az italt. E rendszabás megfelelőjét a sicíliai származású *Conti*-család pesti Kávéfőző Jussában is meg fogjuk találni az 1750-es években.¹⁷

A Védőlevél a „Négy Kávésok“ Társaságát nem Céhnek, hanem Testvérségnek nevezi.¹⁸

A 18. század végére teljesen összekeveredtek a bécsi Kávéfőzők és Vízégetők,¹⁹ az előbbieket Rosogliókat, az utóbbiak Kávét is főztek, ami érthető, mert mindkét mesterség át volt szöve olasz, dalmata és svájci olasz-francia rokon művesi elemekkel. Márpedig a 18. században többé-kevésbé Kávéfőző volt minden Hegyvidéki ember, a cukorfőző olasz Raffatiere-től a tobákreszelő olasz Rappatiere-ig. A határsértéseket már 1740 január 27-én rendezte egy Udvari Parancs. 1747-ben már arról volt szó, hogy a Kávéfőző és a Vízégető szabadalmakat egyesítik: a Rossoglio elannyira jellegzetes kávéházi itallá lett.

1750-ben Mária Terézia olyan Pátenset ad ki, mely minden bécsi Kávésnak megítéli a Rosoglio mérése jogát, de kötelezi őket, hogy az édes italokat a bécsi Polgári Rosoglio-főzőktől vásárolják, egyben a Kávésokat eltiltja az édes gyümölcspálinkák főzésétől, a Vízégetőket pedig a Kávéfőzéstől.

1750-re már négyről tizenegyre emelkedett a bécsi Polgári Kávéfőzők száma. A „Tizenegy Kávésok“ kifejezés, mint a Testvérség jogainak testületi megnevezése innen kezdve állandó marad. E kiváltságos Testvérséget Mária Terézia újabb Patens-sel ruházza fel. A Rosoglio kérdése ebben is felbukkan, a Patens megengedi a Kávésoknak a Rosoglio „alla minuta“, azaz kicsinyben, tehát poharanként való kimérését, viszont ötven forint bírság terhe mellett tiltja el a Rosogliere-ket a Kávé kimérésétől. A „Vízégetők“ 1750-ben mint külön Céh jelentkeznek. *Bottega* nevezetű ivószobáik a török *Máj Háné*-k megfelelői.²⁰ Pesten az 1790-es évek végén a Városháza épületében nyílik meg egy Rozsolisokat mérő Butika. 1751-ből való a bécsi Kávés Testvérség új Regula-

¹⁷ L. o.

¹⁸ „Compagnie . . .“ „Bruderschafft“ : azaz Társaság, Testvériség. Ez a flandriai Confrérie, Confraternitas.

¹⁹ Takáts Sándor 17. századi vonatkozású írásában : Vízfőző. — Aqua Vitae : Ákovita. — Wútky : Vizecske.

²⁰ L. o.

mentuma. Ez a Testvérséget mint klasszikus Gilde-t mutatja be. Tizenkét articulus szabályozza a Testvérek életét. A Testvér köteles a Testvérség Elöljárói Urainak²¹ hívására a Testvérládába fizetendő 30 krajcáros bírság terhe alatt pontosan megjelenni. A Testvérség a Céhek módjára „Quatemberes“ vagyis évnegyedes „Kántornapos“ Misét olvastat.²² A Testvér Urak²³ tartoznak még az Evangéliom olvasása előtt ott lenni a testvérségi Misén. Középkori módon egy font fehér viasz vagy egy forint az elmaradó Testvér bírsága. A Testvérségnek — mint a Céheknek és a Gilde-knek általában — Testvérládája van. A Testvérségek ősi szellemét mutatja, hogy a sértegető Testvér a sértettet tartozik a Testvérség jelenlétében megkövetni, ezenkívül 30 Krajcár Ládabírságot fizetni. Tilos egymás Vendégszolgáinak elcsábíttatása. Mindenki köteles utánajárni újonnan felvett Kávészolgája előéletének. A Testvérek megnevezése „Testvérem Uram“. A Juss eladása, átruházása csakis a Testvérség tudtával történhetik meg. Fertályévenként minden Testvér Úr egy forintot és harminc Krajcárt fizet a Ládába. A Testvérségbe való beiktatáskor minden új Testvér Úr 25 forintot fizet, ugyanennyit fizet a kilépéskor is. A középkori Céhek, Testvérségek és Gildék kegyes és jámbor szokása változatlanul élt a Testvérségben is. A Testvér Urak kötelesek voltak minden Testvér és felesége temetésén feleségestől megjelenni. Ha a Kávés Testvér maga nem mehetett el a temetésre, felesége helyettesítette. Ha igazolt ok nélkül maradtak el, az elhunyt lelki üdvösségére mondandó Misére harminc krajcárt kellett fizetnie a Ládába. A Testvérségnek külön „Szabadalmassági Oltára“ volt²⁴ akár a középkori Céheknek.

A Testvérségből a Jussának eladása után kilépő Testvér írásban örökre lemondott ama jogáról, hogy bármikor is újra kérhesse a Ládatestvérségbe való beiktattatását. Erről Reversalis-t tartozott adni. Ez a jogszokás ott volt a középkori eredetű Céhekben is,²⁵ Pest-Budán a 18. században is.

²¹ „die Herren Vorsteher.“

²² Quatre-temps — Quattember. V. ö. a pesti Kávés Gilderől szólókat.

²³ „die Herren Mit-Brueder.“ (Confrater-Confrère.)

²⁴ „auff einen privilegierten Altar.“

²⁵ M. M.

Mindeme jogszokásokat — a magyar jogi élet módosító hatásaival magyarított formákban — ott fogjuk megtalálni a 18—19. századi pesti Kávés Gilde-ben is. Bécs sokban volt előképe Pest 18. századi kávésjogszokásainak, ámde — mint ezt hangsúlyoztuk — a jogszokások nemzeti színekkel bővülve jelentkeztek a magyar Glóbuson. Ilyen például az is, hogy a pesti Kávésjog, a *Jus Terreni*, a Földesúri Telekjog, a *Fundus Curialis* „quasi“ nemestelkes függelékévé alakul ki a „Háztelkes Kávésjog“ formájában. Az is magyar dolog, hogy Kávésok Adójának 18. századi neve „Király Adó“ a *Jus Regale* ama értelmében, mely szerint ez a „Kisebb Királyi Haszonélvezetek“ függeléke. A bécsi Jogszokás pontosan elkülönzi a „Városhalakon belüli“ Kávésjogot az Elővárosokban gyakorolt Kávésjogtól. Mint látni fogjuk, a 18. századi Bécsben kétféle Juss volt: a Falakon belüli és a Falakon kívüli. Ennek egyszerű oka az, hogy Bécs csak 1866 után lett „Nyílt Város“, hiszen a 17. századvégi, folyton megújított Vauban-rendszerű bécsi Városhalakat csak ekkor bontották le. A 18. századi bécsi kávéssíratok egészen középkori móddal „Burgfridt“-nek, tehát „Városhalás Jogterület“-nek nevezik a Városi Kávésjogot.²⁶

A Jogszokás a „titkos Kávéfőzőség“-ről is megemlékezik,²⁷ ami alatt a „Csendes Társ“-at érti az 1751-ből való Rendszabás. A beiktatás mikéntje azonos a pesti Ládatestvérségbe történő beiktatással. A beiktatott először a Főelüljáró Testvérnél, azután az egybegyülekezett Testvérség előtt tartozott jogait igazolni.

A Jussokat — akár csak Pesten a Városi Tanács és a Királyi Helytartótanács — a bécsi Városi Magistratus és az Udvari Kancellária adományozták. Akadt közöttük holtig — „ad dies vitae“ — és csak megszabott időre, három-öt évre, adományozott Jog is. Ilyen a pesti Kávésjogban nem fordul elő. A növekvő számú Jogok miatt számtalan pereskedés

²⁶ „in oder ausserhalb Burgfridt.“ Ez a flandriai „*Beffroy*“, *Belfrid* — *Bergfried*, *Burg-Friedung*, *Friedung*, *Freyung*, *Burgbefreite* elnevezés németesítése. Itt a: „*bürgerlich Privilegierter Coffee-Sieder*“ a „*Burgen*“ szó ősi „Városhalon belül lakó“ értelmében (*Bourgeois*, *Cittadino*, *Cityzien*) való használatát mutatja.

²⁷ „*abgetrettene Caffée-Siederey* ... mit was immer ersünlichen praetext.“ *Festschrift*. 44. o.

folyt, a Testvérségnek már az 1700-as évek elején állandóan foglalkoztatott Prókátora van. A bécsi Testvérláda pénze mindig a pereskedésekre megy rá, akárcsak Pesten a 18. század végétől kezdve.

A 18. század első negyedében kezdődik meg a Céheknek és Testvérségeknek a Városi Tanács tagjaiból kiküldött Komiszárosok felügyelete alá történő helyezése.²⁸ Az első bécsi Kávés Komiszáros 1747-ben kezdi meg működését.

Bécs Kávéssága erősen elnémetesedett, ennek megfelelően erős helyi-kispolgári veretet mutat. A 18. század végén még akad olasz és francia „Griggion“ Kávés, a többség azonban német, a 19. századtól kezdve sok a cseh és morva. A 18. században még él a „Vándorkávésság“. A személyre szóló Patensek megengedik, hogy a „belvárosi“ Kávésok a Bécs körül, a Kapukon kívül levő falvakban búcsúk, vásárok és egyéb sokadalmak idején Kávét mérjenek, de a Szabadalomlevél félreérthetetlenül azt is megmondja, hogy a „falakon kívüli Jogosok“ a bécsi Falakon belül jogokat nem igényelhetnek. Ilyen faluzó pesti Kávés volt a 18. század utolsó éveiben a *Conti* családon kívül *Domenigo François* — másként *Franza*, *Francia* — svájci Kávés, aki végül is Vácott telepedett meg és ott is halt meg.

Pest 18. századi Elővárosai mind a „Várostelkén“ épültek fel,²⁹ magának Pest Városának azonban Jobbágyfalui nem voltak. Bécsben ellenben még a 18. században is voltak városi Jobbágyfaluk, melyek csak részben alakultak át a Falakon kívül épült Elővárosokká. Pest 1686 után — ha falai az 1790-es évekig állottak is — igazi erődített Város sohasem volt, Bécs ellenben az volt az 1860-as évekig. Részben ez az oka, hogy a Területi Jog kérdése más a bécsi „Város“-ban, más az „Elővárosok“-ban és más a Városi Jobbágyfalukban. Pest Városa igazi „Nemesember“ volt, de a szó középkori értelmében földesúri jogokat csak a *Jus Regale* gyakorlásában gyakorolt, városi jobbágysai és zsöllérjei 1686 után azonban már nem voltak. Ez az oka, hogy míg Pesten semmi különbség nincsen a 18. századvégi „kapukon kívüli“ Kávés Juss — pél-

²⁸ V. ö. A Komiszárosokról szólókat.

²⁹ Burg-Runde : „Burgundia“ : Város kerülete, Várkerület. V. ö. M. M. és S. S. „Szent László Pusztája.“

dául a *Mayerhoffer* családnak az „*Angliai Királyhoz*“ cégerezett házában gyakorolt Jussa, a későbbi „*Orczy Juss*“ — avagy a pesti „*Kapukon belüli*“ Kávésjog — mondjuk a „*Hét Választó Fejedelem*“-é — között: addig Bécsben a „*Leopold-Stadt*“ Elővárosban dolgozó Kávés nem lehetett a Városhalon belüli azaz Polgári Kávésok Testvériségének tagja. *Hernals* vagy *Hietzing* Jobbágyfaluk Kávésainak pedig csak az illető falu területén lehettek jogai.³⁰ Ez az alapja annak, hogy 1756-ban a Leopoldstadt Kávésai mozgalmához csatlakozó tíz elővárosi Kávés külön, független Kávés Testvérséget alkot.

Hamar kialakul Bécsben az olaszos-keleties, utcai asztalok melletti nyári kávéházi élet. 1754-ben a még az 1830-as években is virágzó olasz *Café Tarroni* nyer jogot arra, hogy frissítő italait nyáron külön utcai sátorban árulhassa a *Graben-en*. Hamar kialakul a Vendégfogadósok, a Vendégházasok, a Pecsényesütők és a jogos Kávésok közötti harc. Előbbiek a bécsi Szegények Ládája számára fizetendő hat birodalmi tallér bírság mellett tiltatnak el 1771-ben a Kávéméréstől.³¹

Sok baj volt a Városkapuk előtt jogtalanul Kávét főző Markotányos Lányokkal, akik a 18. század közepén szemes Kávéből is, de árpából is főzték az italt.³² A Testvérség ellenük irányuló fellépése után azonban csak arra nézve nyertek császári Patenset, hogy az úgynevezett „hollandus árpavizet“³³ mérhették ki. Ez a 18. század folyamán felbukkanó mindenféle hangzatos néven elnevezett „sicíliai, svájci, olasz, svéd“ kávépótja első felbukkanása Bécsben. Felbukkant a Földi Mogyoróból és pörkölt Répából főtt Kávépótja is. Mindez pontos előzménye a pesti „Kávés Nénőkék“ 18—19. századi szereplésének, illetőleg a későbbi Kávémérésekének.³⁴ Ezek

³⁰ Festschrift. 46. o.

³¹ „*Würthen, Traitteurs undt Köchen.*“ U. o. 46. o. *Duchelle-Tuschl* budai és pesti Kávés és Színjátékház as mint egy pesti Sörgyalogregement Traktérosa kezdi meg kalandos pályafutását a 18. sz. végén.

³² „*Soldatenweiber*“ : Metze, Bakalotyó. S. S. : 1686. Pest : tábori sermérőlánnyok.

³³ „*Niederländer Gerstenwasser.*“ Festschrift. 46. o.

³⁴ *Wurzel-Coffée, Gesundheits-Coffée.* V. ö. a pesti Kávéskontárokról szólókat.

jogviszonya Pesten is az lett az 1800-as évektől kezdve, hogy „arábiai Bab“-ból, vagyis Kávéből nem főzettek italt, csak Surrogatumokból.³⁵

Az 1775 március 2-án kelt Császári Patens már teljes kialakultságban találja a „Házakra gyökeresített“, valamint a „Reális Jussokat“, továbbá a „Személyes Jussokat“. Az első jogi forma szerint a Kávéfőző Juss csak egy bizonyos házra áll és azt a Ház mindenkori tulajdonosa telekjogon bírja, bérlő útján gyakorolhatja, a Háztelekkel együtt eladhatja. A második a Jogos családjában öröklődik apáról feleségre, özvegyre, fiúra leányra, vőre, eladható, elajándékozható és végrendekezés tárgya lehet. A harmadik csak személyre szól és csak életfogytiglanig gyakorolható. A *Jus Caveatus*, vagyis a Kávésjog e három formája Pesten 1864-ig élt érintetlenül és a bécsi pontos másaként, legföljebb annyiban módosulva, hogy a Gyökeres Jussok a magyar élet kifejezettebb Rendisége szellemében főleg a Nemesemberek kezén voltak. Ez a Parancs letta Magyar Helytartótanács joggyakorlatának isalapja, illetőleg mint látni fogjuk, ez lett a zsinórmértéke a pest-budai kávéházi Jog rendezésének is.

A gyarapodó Külvárosokra mindig többen kértek Kávés-jogot, azonban az Udvar azokat nem szaporította. A Francia Háború és a Napoleoni Háborúk éppen olyan súlyos terheket róttak a bécsi Kávésásra, mint a pestiekre és budaiakra. Elszaporodtak a Kávémérések is, a Kávé és a Cukor ára rendkívül megrágtult. 1796-ban újra rendezték a bécsi Kávésjogokat: két Jogot egy Kávés nem gyakorolhatott az idevágó régi céhi jogszokás szerint. Ez is ott van az egykorú pesti jogszokásban.

Érdekes kávésjogi furcsaság, hogy mivel az akkori *Schönbrunn* falu az egyik bécsi olasz Kávés, Agostino Andrea de Rossi Kávésjoga jogterületébe esett bele, az ő privilégiuma lett, hogy az ottani császári Kastély konyháját pörkölt Kávével lássa el. Ugyanez a Kávés 1765-ben a laxenburgi Kastélyra vonatkozó hasonló jogot is elnyerte. Tőle egy *Ducati* nevű olasz Kávés, majd ettől maga a Kávéstestvérség szerezte meg a Jogot.

³⁵ Faba Arabica, Faba Aegyptiaca, Bohnen-Coffee. — „Kávés Nénőke“: „die Coffée-Weiber.“

Az úgynevezett „*Tizenegy Kávésok Testvérsége*“ 1775-ben a céhszerűség irányába való átalakulást mutat. Tagjai közé felveszi az új jogokat szerző Kávésokat is. Mindig több lesz belső igazgatásaira vonatkozó teendője és az állami és városi Hatóságokkal szemben való jogköre. Az 1800-as évek elejétől kezdve a Főelöljáró Úr már fizetést is hűz. Az 1790-es évek végén a Testvérség már „Szervezet“-nek kezdi magát nevezni.³⁶

Rendkívül érdekes, hogy a „*Tizenegy Kávésok Testvérsége*“ különállását valósággal középkorias jogterületi módon őrizte meg 1830-ig. A Testvérség tagjai ugyanis csak a falakkal körülvett Belváros Kávésai lehettek. A Külvárosok Kávésai Városnegyedenként szervezkedtek bele laza szervezetekbe. Emellett minden külön kávéjogcsoport külön-külön Gremiumot alkotott. Külön Gremiuma volt a „Gyökeres Jogos“ és a Császári Udvari Kamara által adományozott „Reális Jogos“ Kávésoknak. Külön kis Gremiumot alkottak a régi Rosoglioőző-jogosok³⁷ és a valóságos Kávésok is. Külön Gremiuma volt például a Leopold Külváros Kereskedőfertálya hat Kávésának is. A többi Külváros Kávésai az 1800-as évek elején ebbe a leopoldvárosi Gremiumba tömörültek és így egy nagyobb Elővárosi Kávés-gremiumot alkottak. 1819-ben a bécsi Magistratus már közös Komiszárost nevezett ki az összes Kávés-gremiumok fölé, 1829-ben parancsban rendelte el az egyesülést, ami 1830-ban — sok huzavona és ellenkezés után — megtörtént.

Mindez az Ipari Particularismus érdekes jogesete. Némi nyoma van ennek — mint látni fogjuk — a pesti Társaság életében is, amennyiben a Gyökeres Kávésuraságok és a Reális Jogosok az 1860-as évek végén — bár mindnyájan tagjai a pesti Társaságnak — az őket érdeklő ügyekben, mint „quasi Gilde“, külön üléseket tartanak.

Az 1830-as évekre esik a bécsi Kávészolgák Testvérládája, illetőleg a Szolgák szociális helyzete rendezése. Ez azonos jelenség a pestivel, mert mindkettő az 1813-i mélyreható

³⁶ „Mittel.“ Ez a magyar „szer“ megfelelője. Pesti kávésvonatkozásban már az 1730-as években felbukkan (l. o.), mikor a pesti Tanács az akkori három pesti Kávésból már „Szerzet“-et („Mittel“) akar szerezni. — 1748-ban a pesti Kéményseprő Mesterek Céhe a „Mittel“ nevet viseli.

³⁷ Wasserbrennergewerbe, Personalgewerbe. Festschr. 49. o.

iparrendészeti újítások következménye. Ezeket a Kancellária a Francia Forradalom óta folyton növekvő társadalmi nyugtalanság levezetése céljából rendelte el az egész Monarchiára³⁸ nézve.

Középkorias és a pesti szokással is egyező, hogy a Testvérség, mint a Céhek általában, egy kis Vendégfogadóban tartott különszobát összejövetelei számára. Ugyanitt volt a Vendégszolgák Herbergje. A Vendégfogadó cégére a „Zur Schnecke“, vagyis a „Csigához“ volt. Itt tartotta a Testvérség a Testvér-ládáját.

³⁸ V. ö. a Pesti Legényládára vonatkozókat.

A Pesti Polgári Kávéfőzők Társasága Rend-
szabásának oklevélfeje: 1796. július hó 27-én.

A Budapesti Kávésok Ipartestülete levéltárából.

A Pesti Polgári Kávéfőzők Társasága Rendszabása: 1796. július 27.

A pesti „Három Kávésok“. — Az 1778-iki Billiárd-háború és a „Nyolc Kávésok“. — A „Kilenc Kávésok“. — A „Tíz Kávésok“. — Az 1781-iki céhlevél-tervezet. — Céhlevél, Gilde-levél, Cselédtartás, Legényrend. — Kezdetleges Gilde-formák. — A Céhek fejlődés-története. — Céhi és gildei elemek a Rendszabásban. — A Principális.

Mint láttuk, már az 1730-as évek legelején szó volt arról, hogy Pest Királyi Szabad Városának Nemes Tanácsa az akkori pesti *Három Kávésok* számára Céhet, Gildét vagy Testvérséget: valamelyes „Szerzetet“ szerez.¹ Erre nézve — mint láttuk — a Nemes Tanács a városi Fürmendér vagyis *Szószóló Uram* javaslatára határozatot is hozott. Ennek alapja és közelebbi oka nyilván az a Kenyérharc volt, melyet a 18. század első harmadának pesti Kávésai, a „Három Kávésok“, a rác *Kávéfőző Blázsó*, az olasz Signor *Bellieno* és a német *Reschfellner* Urak folytattak egymás ellen. Távolabbi indítója nyilván az a tény volt, hogy a pesti *Három Kávésok* is olyan Testvérséget akarthattak alkotni, amilyenben, mint láttuk, a bécsi *Négy Kávésok*, majd a *Tizenegy Kávésok* ugyanekkor már a 17. század vége óta éltek.

A pesti Kávésságnak is bizonyosan volt már valamelyes laza jogvédő Gildeje a 18. század közepe és második harmada vége felé is: ezt az az egységes, együttes fellépés is bizonyítja, melyben a pesti *Nyolc Kávésok* az 1770-es évek végén az akkor megnagyobbított híres pesti *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadó emeleti Bálosháza melletti Játékházban jogtalanul felállított Billiárd miatt fordultak a Nemes Tanácshoz. Ez a pereskedés 1778-ban még folyt. Minden jel arra mutat, hogy a

¹ „Mittl“.

A pesti Feldunasor a 19. század elején.

Hajóhidő, Promenade, a Theatrum tűzfala, a Nagy Kávéház, a Hidpajta, a Hét Választó Fejedelem, a Rondella, a Görögök Egyháza.

Egykorú írókn-rajz. Székesfővárosi Múzeum.

*

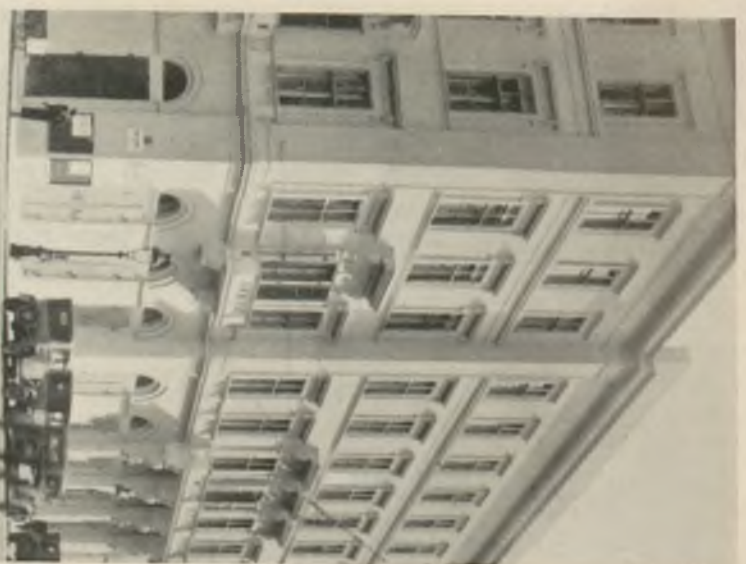
A Casino Kávéház a Kereskedők Pitvara Házában : 1841.

Rakodó Piarcz, Diana Fördő, Nákó Ház, Európa Vendégfogadó.

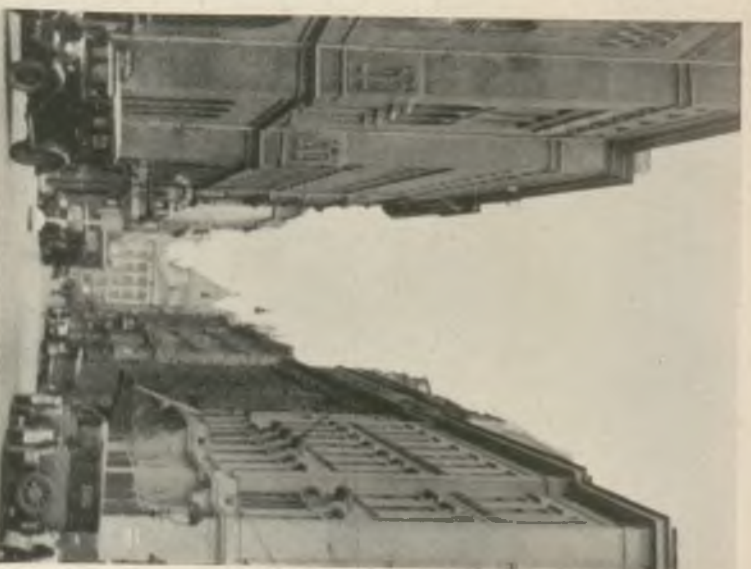
Grimm Vincze kőrajza.

Az egykori
Nagy Kávéház
helyén az 1838-i
Nagy Árvíz után
épült egykori
Angol Királyné
Vendégfogadó.

Az egykori
Nagy Kávéház
Utcaja
az egykori
Városfal-vonalán.

A Pénzüntézeti Központ Háza: 1935.

Az egykori Angol Királynő Kávéház, az új Vigarda, hátul az egykori Zsidó Piacra, az egykori örmény Gyertyánffy Ház és a Zsidó Kávéház helyén a mai Anker Ház.

A Deák Ferenc-utca: 1935.

Az egykori örmény Gyertyánffy Ház

Hét Választó Fejedelmek Cégére alatt jogtalanul üzött bálosházi játékházi Billiárd hozta egymáshoz közelebb rövid idő múlva az akkori pesti „*Kilenc Kávésok*“-at, mint őket az idevágó városi iratok nevezik. A közös érdek az volt, hogy a Vendégfogadóban ne lehessen két Billiárd, egy a földszinti Kávéházban, egy másik az emeleten, a farsangi nagy Bálók Bálosházában, a korszerűen ott levő Játékos Szálában. Hihetőleg ez ösztökélte a pesti Kávéságot, hogy polgári tekintélye öregbítésére is, de belső viszonyainak lealapozásául is Céhké kívánjon átalakulni. A „*Kilenc Kávésok*“ szorosabb kapcsolatba kerültek egymással a Billiárdháborúság idején, elegen is voltak egy Szerzet, egy Céh megalakítására. A Kilenc Kávésok az 1780-ik év folyamán céhlevéltervezetet csináltattak.

Már ez az elnevezés, a „*Kilencek*“, valamint az ezt nyomon követő másik, a „*Tíz Kávésok*“, a bécsi „*Tizenegy Kávésok*“ jogoscsoportja elnevezésének ez a nyilvánvaló pesti egykorúja — is azt bizonyítja, hogy az 1714-béli egyetlen „első“ pesti Kávésból lett *Három Kávésok*, majd a 18. századvégi *Nyolc Kávésok* és *Kilenc Kávésok*, végül 1781-re a „*Tíz Kávésok*“ számszerűen limitált, összetartó Jogtulajdonos-csoportot alkotnak, mint a bécsiek.

Tény, hogy a pesti „*Kilenc Kávésok*“ még 1781 előtt, — nyilván a mondott Billiárdháborúság után — egy Céhlevél tervezetét terjesztették fel a pesti Nemes Tanácshoz, mely 1781 február 22-én tartott Tanácsülésén foglalkozott az akkora már tízre emelkedett számú pesti kebelbéli „*Tíz Kávésok*“ kérésével, azt felülvizsgálta, módosításokkal és toldásokkal látta el és pártolólág terjesztette fel a Magas Helytartótanács-hoz.² Az idevágó alázatos Felterjesztés így szól: „*Az itteni régebbi Kilenc Kávéfőzők, kik most már az ő számuk szerint Tíz Kávésok: az ő igen alázatosan idecsatolt Instanciájukban igen nagy alázattal esedeznek, hogy az ő egymás között fennálló jó és helyes rendtartásuk megtarthatása céljából maguk között Céhet*

² Sz. F. L. P. Int. a. a. 5760—1781. febr. 22. „*Gremiales antea novem jam vero numero decem Caffearii . . . Instantia sua . . . institerunt, quatenus pro introducendo et observando inter ipsos bono et recto ordine . . . Coehales Articulos revidere . . . vellemus . . . fine Benigni Privilegii ipsis elargiendi humillime submittimus.*“ A Prothocollum a *Tíz Kávésok*-ról így szól: „*Senatus Pestiensis . . . articulos Coehales per gremiales decem Caffearios“ stb.*

ohajtván alkotni: erre vonatkozóan ide felterjesztettek bizonyos céhi Articulusokat, kérve bennünket: vennénk mi azokat fontolóra és Kegyelmes Szabadalomlevél megnyerhetése céljából terjeszténénk mi fel azokat. Mi tehát engedve az ő méltányos kérésüknek, az ő idecsatolt céhi Articulusaikat a mi errevalóan kirendelt városi Commissionkkal átnéztük, az ezekhez fűzött módosításokkal és hozzáttételekkel együtt azt a mi idevágó vélekedésünk kíséretében Ő Királyi Fenségéhez és a Magyar Királyi Helytartó Tanácshoz a Kegyes Szabadalomlevél legkegyelmesebb kiadása céljából igen nagy alázatossággal felterjesztjük, magunkat Magas Uraimék Kegyelemükbe és magas Gráciájukba commendálván, megmaradunk a mi legalázatosabb hódolatunk minden tiszteletadásával az Uraknak igen alázatos szolgálói“.

A Helytartótanács a kérést nem teljesítette illetőleg nem alkotott Céhet a pesti Tíz Kávéfőzőkből.

Tizenöt esztendő mulva, 1796 július 27-én adta ki Pest Királyi Szabad Város a pesti Kávéfőzők — a Jogtulajdonosok, az Árendátorok és a Kávészolgák — számára azt a Rendszabást, melyet a Kávéfőzők 1848-ig mint „Privilegialis Levelüket“ tekintettek, illetőleg amelynek alapján 1796-tól kezdve Társaság vagyis *Innung* néven mint érdekvédő *Gilde* működtek, ha a „Gilde“ szót a Társaság nevéül soha nem is használták.³ A veres bársonyba kötött, négy oldalra írt, díszes kiállítású fabullába nyomott vörös viaszpecsétetes hártya-Oklevelet a mai Ipartestület kegyeletes gonddal őrzi. A Pest Királyi Szabad Város 1687-ben vésett „Nagyobb Pecsétje“ erejével megerősített Oklevél huszonnégy Ártikulusa alábbi módon szól:

Mi, Pest Királyi Szabad Város Polgármestere, Városbírája és Magistratusának Senatorai ezennel tudomására adjuk mindenkinek, különösképpen az itteni összes Polgári Kávéfőző jussok tulajdonosainak, e Jussok Árendátorainak és az ő összes Szolgálószemélyzetüknek és pedig követendő mihez tartásul és zsinórmértékül azt, hogy

Minekutánna a Kávésjussok összes tulajdonosai kéressel fordultak e Magistratushoz és előadták, hogy a közöttük, valamint Árendátoraik között jó Rendtartás céljából, de meg az ő férjiúi

³ *Gild-Brief, Gild-Bruder, Gildenschaft, Gildmeister*: a Gilde körébe vágó kifejezések. Az oklevél teljes szövege: l. a Függelék-ben.

nemen levő Szolgálóembereik között való jó Rendtartás, végezetül pedig a betegségek állapotára jutottakról való gondoskodás dolgában szükségük volna arra, hogy saját külön Rendszabásuk legyen: ezért számukra alább következendő, ilyesmire való Punktumok adatnak ki ideiglenes miheztartásul, és pedig

Elsőben is: A Kávészőző Jussok tulajdonosai saját pénzükön beszereznek egy arra alkalmas Társládát,⁴ mely kettős zárra járjon, melyben is legelső sorban a Magistratus által hitelesen kiállított jelen Rendszabások és minden, a Kávészőzők Társaságát illető iratok és a befolyó pénzek őriztessenek, legyen pedig ennek a Ládának egyik kulcsa a Magistratus által kirendelt Céhi Komiszáros Uram, a másik pedig Alelüljáró Uram kezén.

Másodszer is: Hogy pediglen legyen pénz az esetleg kórságos állapotra jutó Szolgaemberek ápolása költségeire, de meg a szükölködők megsegítésére, továbbá e Társaság⁵ kiadásaira: egy-egy Kávészőző Juss minden egyes birtokosa tartozik az 1796-ik Esztendő Augusztus Hónapja első napjától kezdve minden Fertályesztendőre vagyis három hónapra egy rénusi forintot,⁶ minden Árendátor negyvenöt Krajcárt, minden Játékmester⁷, Vendégszolga és Tüzilegény harminc Krajcárt és minden Háziszolga tizenöt Krajcárt a Ládába befizetni, aminek megtörténéseért pedig a Principális Urak szavatolnak az ő Szolgalegényeikért.

Harmadszer is: A Láda legyen őrizetben a Főelüljáró Uramnál, ki is a Szerzet tagjai közül választassék meg mindig két esztendőre és rend szerint való szavazatszedéssel Céhi Komiszáros Uram jelenlétében, Alelüljáró Uram is, megválasztása is ugyanakkor, ugyanilyen módon történnék meg.⁸

Negyedszer is: Főelüljáró Uram kezén menjen át minden bevett és kiadott pénz, ugyancsak az ő dolga, hogy az egybegyülekezett Társaság előtt minden esztendőben Céhkomiszáros Uram jelenlétében számadással legyen a bevett és kiadott pénzek-

⁴ „Innungslade mit doppelten Speer“ . . . Magistratual Authentique gefertigte Statuten.“

⁵ „Herr Zunfts Commissaire . . . Dienstleüthe . . . Innung.“

⁶ „ein Gulden Reinischen“: „Rajnai tallér“, Reinthaler, Thaler, Rénus Forint. — A Tallér szó eredete a Thaler, vagyis a „Rheinthalder Gulden“, azaz a Rajnavölgyi Forint.

⁷ „Marquier, Gästbedienter, Feüerbursch . . . Hausknecht . . . Herren Principale . . . Dienst-Bursche.“

⁸ „auss dem Mittel“.

ről, felelős lévén e számadástétel helyességét illetőleg. Az ő dolga az is, hogy a Láda költségére beszeresse a szükséges Beírókönyveket és az ő dolga, hogy azokat állandóan annak rendje és módja szerint vezesse.

Ö t ö d s z ö r i s: Valahányszor Főelüljáró Uram bemondatja a Társaság valamely Gyülekezetét: akkor minden Jogtulajdonos, ki Kávéfőzőjogát maga gyakorolja, valamint minden Árendátor köteles a bemondott helyen, napon és órában megjelenni, avagy pedig, ha ezt nem tehetné, úgy kötelessége, hogy Főelüljáró Uramat még a Gyülekezet kezdete előtt értesitse erről, mert ellenkező esetben az elmaradó Kávésjogos Úr egy forintos, az elmaradó Árendátor pedig negyvenöt krajcáros Ládabírságban bünhődik: minden ilyen kihágás esetében és mindenre való tekintet nélkül.

H a t o d s z o r i s: Minden Ládabírságot be kell írni egy külön Könyvbe és olyan rendesen kell ezeket elszámolni, mint a Befizetőpénzeket.

H e t e d s z e r i s: Egyetlen egy kávéházi Principális se szegődtessen fel munkába olyan idegenből jövő Legényt — legyen bár az Marquier, Tüzilegény, Vendégszolga avagy Házi solga, aki előbbi életéről Bizonyoságlevelet nem hoz magával. Ezenkívül minden Principálisnak kötelessége, hogy azokat a gyanus Legényeket feljelentsen a Városi Törvényszéknél, akik nála szolgálatra jelentkeznek. Csak azután szabad az ilyen Legényt szolgálatba fogadni, minek utánna a Törvény semmi kifogásolni valót nem talált a Legény előbbi életében, avagy ha az Bizonyoságlevelet mutat fel. A Legényt vezessék ekkor Főelüljáró Uram elé, ki is a Legény családnevét, keresztnévét, minden körülmények között a Csúfnevét, életkorát, szülőhelyét és mesterségbeli tudományát vezesse be egy külön Könyvbe. Ekkor a Principális tetszése szerinti kötetést csinálhat a Legénnyel annak bére dolgában, de a Legény által előmutatott Bizonyoságlevél maradjon kenyéradó Principálisánál.⁹

N y o l c a d s z o r i s: Itt, pesti Uraknál szolgálatban volt Legényt csak akkor szegődtethet fel munkára egy itteni Principális, ha az illető Legény az ő előbbi Principálisától elbocsájtó Levelet hozott. Ha valamely Principális olyan Legényt szegődtet munkára, akinek ilyen Levele nincsen, akkor az ilyen Principális négy forintos Bírságban bünhődik, a környülállásokhoz mérten

⁹ ... auch Spitznahmen ... nach Willkuhr."

esetleg még nagyobbban is, ellenkező esetben az így szolgálatba elszegődött Legény kicsapattatik a Társaságból. Az ilyen Elbocsájtó Leveleken ott legyen Főelüljáró és céhi Komiszáros Uraimék aláírása is, valamint a Társaság pecsétje is.¹⁰

K i l e n c e d s z e r i s : Noha a Legények elszegődése rendszeren egy esztendőre történik és pedig a tizennégynapos próbaidő napjaiban, mégis joga van minden Principálisnak, hogy tizennégynapos előzetes felmondással és Elbocsájtó Levéllel a közbeneső időben is elbocsássa valamelyik Legényét. Ugyanígy

T i z e d s z e r i s : Jogában áll minden Legénynek, hogy elszegődése ideje alatt, szolgálati évén belül lépjen ki szolgálatából, ha kilépésének okait Principálisának illendően kifejti és ezeket az okokat Főelüljáró Uram és az egész Társaság alaposaknak fogja találni.

T i z e n e g y e d s z e r i s : Az a Principális Úr, aki egy Legényt felmondás nélkül küld el a szolgálatból, köteles, hogy annak kétheti bért fizessen és neki szolgálatáról Bizonyoságlevelet adjon, kivételven ama eset, ha a Legény goromba módon viselkedett Urával, Asszonyával vagy a Vendégekkel : ilyen esetben magának tulajdonítsa a Legény, ha szolgálatából elbocsájtatik.

T i z e n k e t t e d s z e r i s : Az a Legény, aki az előírt hatheti felmondási idő nélkül szegődményes szolgálati évén belül hagyja el Principálisát, titokban avagy nyíltan, az nemcsak hogy hatheti bérét veszti el, hanem az ilyen Legényt egyetlen itteni Uraság sem veheti fel szolgálatba, különben négy forintnyi Birságot fizet az ilyen Uraság a Ládába, hacsak Főelüljáró Uram és az egész Társaság a körülállások szorgos megvizsgálása alapján meg nem állapítja, hogy a Legénynek volt igaza. Ilyen esetben az illető Principális nem tagadhatja meg a szolgálati Bizonyoságlevél kiadását. Ha mégis megtagadná, Főelüljáró Uram adja ki a Bizonyoságlevelet a Társaság nevében, az ellenszegülő Principális pedig egy forintnyi Birságot fizet a Ládába.

¹⁰ „weill in Gegentheill die Gelegenheit zu Debouschierung der Dienstleüte eröffnet würde“. — *Debouschierung* : a Kávesség egyik franciás-olaszos eredetű németesen torzított Mesterszava, eredetileg a francia tengerészeti és a katonai Argot-ból vett kifejezés, kávé Argot-szó. (*Bouche, Bocca* : száj, pofa, lyuk, nyílás, hordó és hajó lékje, folyó szája, torkolata, kikötő kijárata, öböl szája. — *Débouché* : torkolat kifelé vezető út, valaminek a vége, alja, talpa, sarka. *Déboucher* : kinyit, léket vág, a hajó kifut az öből, felszabadul.)

Tizenharmadszor is: A hűtlenkezőségbe esett Legényt minden esetben fel kell adni a Városi Törvényszéknél, hogy az megbüntesse.¹¹

Tizennegyedszer is: Minekutánna minden Principális felelős az ő Legényei és Házi-szolgái évnegyedes ispotályos Legénypénzeiért: a Principálisoknak jogukban áll, hogy a Házi-szolgák havibéréből öt krajcárt, a Legények béréből pedig tíz krajcárt levonjanak, ezt a pénzt pedig a maguk Ládapénzével együtt évnegyedenként az egybegyülekezett Társaság jelenlétében fizessék be a Ládába.

Tizenötödször is: A szokásos Fertályévi Gyülekezetet a Társaság mindig Februárius, Május, Augusztus és November hónapok elején tartsa meg, a Gyülekezet összeülése előtt pedig Szent Mise tartassék a Város Plébániatemplomában a Láda költségére.

Tizenhatodszor is: Ama célból, hogy a Legények biztosan legyenek az ő Befizetőpénzeik hováfordításáról, illetőleg, hogy azok a pénzek az ő Pajtásaik megsegítésére fordítsanak.¹² mindig az Öreglegénynél álljon annak a Bukszának a Kulcsa, melybe ezek a pénzek bezárattak, a Buksza pedig álljon a Ládában, melyet Főelüljáró Uram őriz a lakásán.

Tizenhetedszer is: A Legények által összeadott pénzekről és az ezekből eszközölt kiadásokról az Öreglegény vezessen külön Könyvet, mindent beírva abba az Évnegyed alkalmával, avagy pedig kérje meg a Főelüljáró Urat, hogy az végezze el a beírásokat.

Tizennyolcadszor is: A Tüzilegényeknek köteles dolga, hogy mindig tisztán és rendben tartsák azt az edényholmit, mely kezükre adatott, egyben felelősek is lévén azért. Nemkülönben

Tizenkilencedszer is: Minden Marquier mindig tartsa tisztán az ő Billiárdját, annak farészeit hetenkint legalább egyszer fényesítse meg és az ő keze alá kiosztott asztalkákkal is tegye ezt, ha a Kávéházban nem volna olyan Vendégszolga, akinek a kezére ezek az asztalkák adattak.¹⁶

¹¹ Veruntreüing, Perfidia, régi magyar nevén: Csikkantás, Csikkasztás, Sikkasztás. — A „Hű Kéz“ (Treuhand) a „Kézben Kéz“ címerősi Mesterjelvény, de a Bizományosság (Fidei Commissum) neve is.

¹² „Kameraden“ . . . Büchse . . . der Aelleste“.

¹³ Asztalka: Tischlein. Ez a francia Guéridon.

Huszdadszor is: A Legények mindenkivel kivétel nélkül udvariasak, módos viseletűek és iparkodóak legyenek, főleg pedig Principálisaikkal és azok Hitestársaival szemben, kiknek ők tiszteletadással és minden engedelmességgel adósai. Az ő engedelmiük nélkül egy Legény se vegyen magának nappali, vagy éjszakai kimenőt, különben egy heti bérét veszti.

Huszonegyedszer is: a tobákfüstölés mindenképpen tilalmas a Marquierok, a Vendégszolgák, a Tüzilegények és Háizszolgák számára úgy a Kávéházban, mint a Szobákban.

Huszonkettedszer is: Ha egy Principális egy ifjúembert azzal a szándékkal szegődtet fel szolgálatba, hogy azt két esztendőn át eteti, ruházza és a Vendégeknek foglalkozásbéli hozzáértés módjával való kiszolgálására kívánja azt minősíteni,¹⁴ akkor kötelessége hogy ezt a Fickót a legközelebbi Társasági Gyűlekezet elé odaállítsa, hogy ennek neve ott feljegyezhető legyen.

Huszonharmadszor is: Az ilyen Fickó mindenben ahhoz tartsa magát, hogy Principálisát híven becsülettel, szorgalmasan és durcáskodás nélkül szolgálja, a két esztendő ideje alatt más Principális fel ne vegye szolgálatába a Fickót, mert ebben az esetben először is négy forint Birságot fizet a Ládába, azután pedig megtéríti mindazt a pénzt, amit a Fickó első Principálisa a Fickóra költött.

Huszonnegyedszer is: Ha az idők folyamán az egybegyülekezett Társaság a fenti Punctumokon Céhi Komiszáros Uram jóváhagyásával valamelyes hozzátételt, avagy valamelyes módosítást találna szükségesnek, úgy akkor ezeknek is olyan hathatóságuk leszen, mint a föntírott Punctumoknak.

Melyekhez is tartsa magát ezentúl minden Polgári Kávéfőzőjuss minden egyes tulajdonosa, ezeknek minden egyes Árendátora és minden egyes férfiúi nemen levő Szolgálóemberük itt ebben a Királyi Szabad Városban, Pesten. Ami pedig e Punctumokban parancsolat, azt kiki teljesítse, ami ezekben tilalmas, azt kerülje. Így végeztetett ez Pest Királyi Szabad Városnak az ezerhétszázkilencvenhatodik Esztendő Július Hava huszonhetedik napján tar-

¹⁴ „zu ständiger Bedienung der Gäste qualifiziert machen wolle“ „... dieser Junge“ : a ständig szó itt „mesterségbeli“ értelmű. A minősítés itt inasszerű kitanítást jelent. — Junge : a régi Inas (szolgaállapot) régi magyar neve Fiúcska, Ficzkó (Bube, Bumb, Pueb), olaszul „a kicsi“ : Il Piccolo, Garzone, Garçon.

tott Tanácsbéli Gyülekezetében. Pest Királyi Szabad Város Polgármestere, Városbírája és Tanácsa.

Ha ezt a Rendszabást elemezzük, rájövünk, hogy ez a régi Céhleveleknek, a Gildeleveleknek, a céhi Legényrendeknek és a Cselédreguláknak olyan keverékformáját mutatja, mely teljesen megfelel a Kávés Társaság formájának, melyben a jogvédő és érdekvédő Gilde-elemek a céhszerű elemekkel keverednek. Mint a bécsi Kávéstestvérségről is elmondottuk, ez sem volt volt Céh, hanem a Jogtulajdonosok érdekvédő társulata, vagyis Gilde volt. A pesti Kávésok eme Rendtartásában azonban több a céhi elem, mert például a Huszonkettedik és Huszonharmadik Ártikulus valóságos céhbéli Inasfickónak mutatja meg a kétévi tanulóidőre felszegődtetett Fickót: a Principális lakást, élelmet és ruhát ad neki, kitanítja, sőt a Társaság előtt is bemutatja. Ez az ősi forma azonos a Céhek Inaszegődtetésével, mely mindig a „*Nyitott Láda*“ és az egész Céh jelenlétében történt meg. A pesti Kávéság eme Ártikulusaiban ősi céhi elem a Legénységről történő gondoskodásnak lealapozása: a Céh, mint mondtuk, legelső sorban segítő intézmény. A pesti Kávéslegényeknek 1796-ban, az Ártikulusok kiadatásának évében még nincs külön Legénytestvérsége és külön Legényládája, de már van kulcsos Legénypörsölye. Ennek Kulcstartója az Öreglegény, ő vezeti a Pörsölylajstromot is. A szociális gondoskodásban a pesti Kávéslegénységnek 1796-ban tehát még nincsen olyan autonómiája, mint a céhbelieknek. A Kávéstársaság 1796-ban még kifejezetlen állapotot mutat, a Legényrend csak 1820-ban alakul ki és 1860-ban jut el a régi céhi Legényládák viszonylagos függetlenségéhez, mikorra is — mint látni fogjuk — a „*Ládatestvérek*“ ügyköre kialakultán mutatkozik. Céhszerű és Gildeszerű a *Láda* intézményessége is, de pest-budai céhi életünkben merőben szokatlan, hogy az egyik Kulcstartó Céhi Komiszáros Uram. A Céheknel külön Kulcsosmesterek voltak. Hogy Komiszáros Uram, a Városi Tanács tanácsbéli Ura az egyik Kulcstartó: az céhszerűtlen függőséget mutat a Városi Tanáccsal szemben.

Rendkívül érdekes, hogy a későn, a 18. század alkonyatán kialakuló Kávésilde eme belső szervezete mindenben olyan megkésett formákat mutat, mint amilyenek a középkori magyar Céhek formái voltak a 14—15. század átmenetén. A Kávé új

dolog Európában, az volt Magyarországon is: a pesti Kávesség megszervezkedése késői alakulat, a Kávéstársaság tehát újra megfutja a céhi fejlődéstörténetnek azokat a fejlődési, embriónális szakaszait, melyeket a régi Céhek már a Középkorban megéltek. A történések örök törvényszerűsége nyilatkozik meg itt is: minden élőlény, minden társadalmi jelenség és minden emberi intézmény újra meg újra megfutja ősei fejlődéstörténetét. A pesti Kávégilde nem pesti iparjogtörténeti másolata a bécsi Kávéstestvérségnek, de a pesti kézműves Céheknek, de a pesti kereskedői Gildetestvérségnek sem: önálló egyéni csecsemő, mely ha a bécsi előképpel mutat is azonosságokat, mégis újra fogantatik, újra végigéli a sajátmaga születése vajúdásait, végigtopogja útjait a sajátmaga gyermeki topánkáiban. A természetes Fejlődés Phylogenezise és Ontogenezise analógiáján fut végig, képletesen igazolva *Darwin*, *Lamarck*, *Lubbock* és *Spencer* idevágó természettudományos elméleteit. Hogy kávésvonatkozású hasonlattal maradjunk kávékörökben belül: a pesti Kávégilde is úgy futja meg a Céhek belső fejlődéstörténetét, mint a porcellángyártás minden új gyártóhelye: mind a 17—18. század átmenete idején Európába érkező kínai Porcellán sokezeréves fejlődéstörténetét futják meg: évek alatt szaladnak át a mázatlan barna Keménycserép, a mázas fehér, színezetlen fehér Keménycserép és a mázas, színezett, fedő üvegréteges Keménycserép szabványos korszakain. *Delft*, *Meissen*, *Sèvres* és *Wien* Fabrikái idején csakúgy, mint *Herend* idejében. Ez az egyik magyarázata a pesti Kávégilde eme kevert elemeinek. Ugyanolyan megkésett ipartörténeti forma ez, mint amilyen az alsómecczenzéfi, a beczkói és a szepesbélai Serfőző Gilde volt.¹⁵

A Kávé Ártikusokban további céhi és részben cseléd-szerű elem a Legénységnek a Principálissal és Hítestársával szemben való céhi-pátriárkális függősége. A 18. századi Kávé Felesége olyan dolgozótárs, mint a Mészárosmesteré: ő ül a Pohárszékben és a későbbi Főpincér fizetőszerpét tölti be.¹⁶ Céhies és egyben Gildeszerű elem a céhi Mise, a Bírások kivetése, a „Kántornapos“ negyedévi gyülekezet, a Főelüljáró

¹⁵ S. S. és Dános Árpád i. m. európai és magyar ipartörténeti részében a szempontjainkra való hivatkozással közöltek.

¹⁶ V. ö. az 1833-ban megjelent *Spiritus Asper et Spiritus Lenis* c. Városleírás ismertetését és: M M.

idézőjoga a Bemondó útján, a Ládapénz, a Kulcsok és a Legénypörsöly szerepe. Céhszerűtlen, pátriárkális cselédviszonyt is mutat a Kávésszolga helyzete a „Principális“-sal szemben. A céhi Legény, mihelyt felszabadult, „*Szabad legény*“. A pesti „Kávéslegény“, ha elnevezése itt-ott és néha „*Bursche*“ is és ha a pesti kávé Legénypörsöly és a későbbi Legényláda tagja is: mégis csak Szolga, a négy Szolgarendnek bármelyik osztályába tartozik: akár *Játékmester*, akár *Tüzilegény*, akár *Kávésszolga*, akár *Háziszolga*. Ezzel szemben céhies az Öreglegény szerepe, ami szintén csak 1860-ra alakul ki arra a fokra, melyben a céhi Öreglegény már a 18. század elején eljutott. Céhi elem a *Komiszáros*, akit a Rendszabás következetesen Céhkomiszáros Uram néven emleget. Teljesen céhszerű a Legényeknek adott Bizonyosságlevél: a céhi Koncsáfos Levél intézményezettsége.¹⁷ Viszont teljesen és merőben céhszerűtlen dolog, hogy a sikkasztó Szolgát a Városi Törvényszék kezére adja a Társaság. A Céhekben annyira apai, családi-pátriárkális volt a Céh szerepe, hogy a Céh mint formális Céhi Törvényszék maga intézte el a céhükbeli Legények sikkasztási ügyeit, ha az a Céhen belül, a céhbéliek kárára történt és a kár megtérített, sőt a megbűnhődött Legény vagy Inas számára külön királyi Amnestia-Leavelet eszközölt ki, cégéres céhi Birsággal sujtva azt, aki a szemére merete vetni a jó útra tért Legénynek régi, jóvátett hibáját. A sikkasztó pesti Kávésszolgát a Társaság mint enyveskező cselédet kezeli és a Város kezére adja. Az eljárás oka nyilvánvaló: a rendkívüli nehézségek árán megszerezhető Kávésjussokat a 18. században többnyire nem a dolgozó Kávés kapja meg. A pesti Kávésszolgának igen kevés reménye van ahhoz, hogy valaha is pesti Kávés Joghoz jusson, tehát nem egész életével, minden reménységével holtáig egy a Céhhez kötött Legény, csak Szolga. A 18. században ezért nem az a becsült polgári elem, mint az egykorú Mesterlegény. Csak a Tüzilegények azok, akik, mint az 1820-i új Legényrendből látni fogjuk, külön elbírálást próbáltak maguknak ki-verekedni ténylegesen kávéfőző kezük munkája jogán. Céh-

¹⁷ M. M. : a tatai és komáromi Magyar Céhekben a *Kundschafts-Brief* neve. — *Boursier* : Bursatárs, Bursa Diák. — *Principal* : városias társulatok feje. Ez is a pesti Kávésmesternyelv egyik franciássága, a kávéfőző munka franciás gyökereire mutat. — *Szabadember* : „*frey und ledig*“, „*frey und ledig gesprochen*“. (M. M.)

szerű elem a Főelüljáró Úr pénzkezelői, azaz Sáfármester szerepe, a Társaság céhszerű módon mint Döntőbíróság szerepel a Kávésok és a Kávésszolgák peres ügyeiben. Ez a francia Céhek *Tribunal Arbitral*-jának szerepe, olyan céhies elem, mint a pesti Serfőző Céhben működő Legénytörvényszéké, mely még az 1830-as években is pénzbírságos ítéleteket hozott.¹⁸ Gildeszerű elemek a Kávésság egyöntetű állásfoglalásra szorítása a Legényekkel szemben, viszont az igazi Gildét jellemző érdekszövetséget kifejező megállapodások a hatóságilag jóváhagyott Ártikulusokba írásban nem kerültek bele, de ott éltek a Társaság későbbi gildeszerű jogvédő gyakorlatában. Céhszerű és gildeszerű a Rendbírság is. Viszont a Kávésuraság és az Árendátor jogviszonyáról a Rendtartás nem szól: ezt mint magánjogi kérdést érintetlenül hagyja. Gildeszerű elem a Legényekkel szemben majdnem Cartel-szerű megállapodást mutató, hatóságilag jóváhagyott egységes viselkedés alapelveinek lefektetése. Céhszerű elem az, hogy a Rendszabás a Legényszolgák jogviszonyait is rendezi, kezdetleges forma, — amit csak az igen régi Céhlevelekben találunk meg — hogy a Legényrend a Társaság Rendje Ártikulusaiban foglal helyet. Négy év múlva azonban már külön Legényrendet teremt a Társaság.

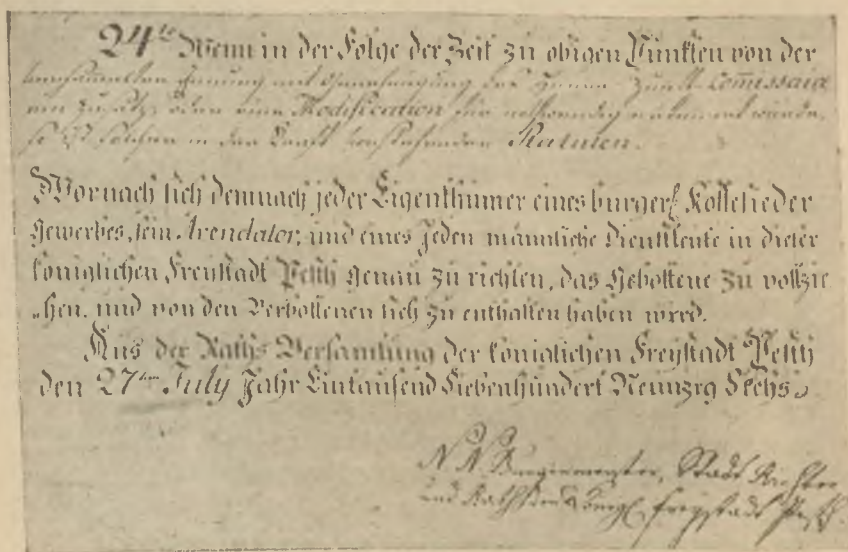
A pesti *Tíz Kávésok* nyilván azért nem lehettek Céh, mert a Társaság nem állott egységes elemekből. Benne voltak a tényleges, dolgozó Kávésok is, de a Jussaikat bérbeadó Kávésuraságok is. Ezekből az utóbbiakból Céhet alkotni nem lehetett, mert a Városkapitánya, az Országbíró, a bánáti Gróf, a színházi Entrepreneur, a Cserzővarga Mester, a Színművész és a Parókásmester lehetett egy gildeszerű Társaság tagja, de céhbéli Mester nem lehetett. Ez a másik oka annak a ténynek, miért mutat ez a Rendszabás olyan Gilde-elemeket, mintha az csak a lübecki Kaufherrek Gildebruderschaft-ja volna, miért vannak céhi elemei, mint egy fegyverkovács Céhnek, miért van benne Legényrend is, mint valami mézesbábsütő Céh Herberges Régulájában és miért van Cselédregulás eleme, mint valami vármegyei Rendszabásnak, mely a képes aratók bérviszonyait rendezi. Ez a magyarázata annak, miért találunk benne különleges jogszokásokat, melyeket más Céhben hiába keresnénk. Viszont ez az átmeneteket mutató formakeverék

¹⁸ Neszvarba Vencel serfőző Főlegény peres esete. S. S.

adja meg a pesti Kávés Regula magyar és pesti ipartörténeti érdekességét.

A Kávésszolgák „Csúfneveiről“ megjegyezzük, hogy a régi Legénytestvérségekben olyan kötelező volt a Csúfosnév, a francia-flandriai céhekbéli *Sobriquet*, hogy például a 16. századi szepesi Céhekben a Céh pénzt kért a Csúfosnév elismeréséért, annak viselése kötelező volt a Céhben belül, a kötelező Lakomákon tilos volt az úgynevezett „tisztesleges név“ használata. Számptalan polgári családnév lett ezekből a céhi Csúfosnevekből.¹⁹ A *Principális* kifejezés az 1880-as években még egészen mindennapi volt pesti kávéházi életünkben, ma a „Főnök“ ennek a megfelelője. Kereskedők, ügyvédek, gyógyszerészek neve volt alkalmazottjaik nyelvén.

¹⁹ A *Moquer*, *Moqueur*, *Moquerie* szavakból lett a *Móka* szó.

Az 1796. július 27-i pesti Kávésrendszabás záradéka.

A Budapesti Kávésok Ipartestülete levéltárából.

Pest Királyi Szabad Város Polgári Kávéfőzőjogtulajdonosai Társaságának Prothocollumai. 1815—1826.

Uraságos Jog: Kávésuraságos Jog. — Kántornap. — Kommisszáros. — A Jogok összeírása. — A „Huszonöt Jussok.“ — A Jussok felülvizsgálása. — A Társaság pénzei. — A társasági Prokurátorok. — A Jussok átháramlásának módja: Jus Radicium, Personale, Reale. — Nemes-családok mint pesti Kávéfőző-jogosok. — Nemes Boráros János Senator, társasági Kommisszáros. — Társasági Rendtartás és Legényrend. — A Táblajáró. — Főelüljáró, Alelüljáró. — Gazdasági leromlás a Bécsi Kongresszus után. — Céhszerűség és Gildeszerűség. — Árrombolás és árszabás. — Peresügyek. — Árendátorok. — A Legényláda — Ispotályospénzek. — Kávénénőkéek. — Öreg Legény. — Forradalmi legénymozgalmak. — Atyamester — A Társasági Láda. — Egy színész mint pesti Kávés. — A Céhlevél tervezete. — A Kávésok küzdelme a szabadalmas Jogosokkal. — Kontárok. — A kávéházi „Király-adó”, mint a Jus Regale váltsága. — A Repülőhid és a Fásbörze. — Kávéház és városfejlődés. — Trattoria. — Billiárd-háborúságok. — Bevándorló „jött-ment“ elemek. — A tényleges Kávésok mint a Gilde tagjai.

A pesti Kávéfőzőjogos Kávésuraságok Jegyzőkönyveit jelen külön fejezetünk ismerteti. Ez az ismertetés közvetlen bepillantást ad a Társaság életébe, mert azt a néhai Főelüljáró Urak lakásain tartott céhszerű, évnegyedi Társaságnapok ülései lefolyásának tényleges mivoltában mutatja be. E Társaságnapok a régi pest-budai kézműves Céhek évnegyedi Céhnapjainak megfelelői, tehát úgynevezett „Kántornapos Gyülekezetek“.¹ Ősi céhszerű szokás szerint ezeket is a céhi Főcéh-

¹ Kántornap, Kántoros Gyülekezet: a szó eredete a flandriai Céhek „Quatre-temps“-jéből lett, ami Évnegyedes időszakot, időszaki ünnepeket jelent. Ebből lett a német — illetőleg pest-budai német — Céhek *Quattember*, *Quattauner*, „*Kattauner Tag*“ nevű évnegyedes céhi gyülekezetének neve. V. ö. M. M. és S. S.

mester megfelelőjének, a Társaság Főelüljárójának lakásán tartották meg. Céhi szokás szerint a Főcéhmester őrizte a Céhládát, a céhi iratokat és Kiváltságleveleket, a Céh pecsétjét, címeres Behívóbotját, körmeneti és temetési zászlóját és fáklyatartóit. A Kávésuraságok *Testvérládája* és a *Ládatestvérség* pénze is a Főelüljáró Úrnál állott. Ő volt a Prothocollumok őre is.

A Társaság első Társaságnapját 1815 március 8-án tartotta,² melyen Nemes Boráros János Senator, Komiszáros Uram előlülése mellett régiségük szerinti sorrendben Prothocollumba foglalta a Társaságba bekebelezett pestvárosi Jogtulajdonos Kávésuraságokat.³

Ez az összeírás nem az egyes Kávésuraságos Jussok Jogforrása, mert ezek sokkal régebbiek, mint ez az összeírás, melynek tulajdonképpen egyik célja nyilvánvalóan az, hogy a Társaságban szavazójogos Kávésuraságokat a „*Status quo*“ alapján foglalja Lajstromba, illetőleg hogy az élő Jogokat tüntesse fel. A Jogforrás mindig valamely egészen régi, városi Háztelkekhez rögzített „*Gyökeres Jog*“, azaz „*Jus Radicatum*“, avagy a Királyi Kancellaria, illetőleg a Magyar Helytartótanács — *II. József* Császár korában, vagyis 1780 és 1790 között a Pest és Buda Városok ügyeinek kezelésével megbízott Pest Vármegye — által adományozott, illetőleg Pest Királyi Szabad Város Tanácsa által adományozott és a nevezett Magas Helyek által jóváhagyott *Reális Jog* — „*Jus Reale*“ — végül valamely személyre, életfogytiglan szóló „*Személyes Jog*“, azaz „*Jus Personale*“. E lajstromozástól kezdve azonban ez az összeírott „*Huszonöt Juss*“ láthatóan mint a régebbi pesti „*Nyolc Juss*“ és a „*Tizenhat Juss*“ folytatódólagos kibővülése szerepel. A pesti „*Huszonöt Jog*“ mintegy a bécsi Belváros úgynevezett „*Városi Jussos*“ Kávésainak a 18. század elejé-

² „Anmerkungs Protocoll von jede abzuhaltende Innungs Versammlung vorkommende Gegenstände und Beschlüsse, deren Bürgerlichen Koffesieder Rechts-Inhabern, in der Königlichen Frey-Stadt Pesth in Hungarn. Errichtet im Jahre 1815.“ Papírkötésű jegyzőkönyv, eredetije a Budapesti Kávésok Ipartestülete levéltárában. Hivatkozásainkban: Protocolla Caveariorum: (Prot. Cav.)

³ „die Herren Coffe-Sieder Rechts Inhaber in der Königlichen Frey Stadt Pesth nach ihrer Anciennitaet folgendermassen inprothocolliert.“

A Pesti Polgári Kávészők Jogkönyvének első lapja.

Rómaiaskodó Empire. Angermayer pesti cs. és kir. zálogházi
 tárnok, Callygraphus kézírāja: 1815.

A Budapesti Kávésok Ipartestülete levéltárából.

ről való „Három Jog“, majd „Tizenegy Jog“ nevezetű jog-
 érdekeltségi csoportja jogtörténeti rokona.

Tekintettel arra, hogy a régi Céhek polgári Heraldikája a céhi gyülekezetek Céhnapjain, a kötelező Céhes Lakomákon és Körmeneteken szigorúan betartotta a jogi elsőbbség, az „Anciennité“ elvét: e sorrend a pesti Kávésuraságok Társaságnapjainak céhszerű ülésein egyúttal nyilvánvalóan olyan ültetési rangsort is jelentett, melyben nem az döntött, ki öregebb, ki fiatalabb, hanem az, hogy kié a Lajstromban feltüntetett régebbi Jog?

A „*Huszonöt Kávésuraságok*“ alkotják a történelmi magvát annak a számszerint elhatárolt, limitált kiváltságos Kávés Testületnek, melyből a 19. század első harmada óta a mai pesti Kávéság kialakult. A Kávéstársaság — ha nevéül az „Innung“ nevezetet használja is — szabályszerű jogvédő *Gilde*, a Társaság magvát tehát elsősorban nem a tényleges Kávéfőzők, a Jogok bérleti, hanem a Jogtulajdonosok alkotják. Ez a Társaság Gildeszerűségének veleje. A Céhszerűség inkább a szokásformák ősiségében ütközik ki. A tényleges Kávésoknak a Társaságba való belevonódása későbbi fejlemény, illetőleg, mint látni fogjuk, a 19. század első fele végén, mikor a rendi Kiváltságok az 1830 és 1848 közötti „Reformkorszak“ szellemének hatása alatt már erős bomlást mutattak és a Társaságban a tényleges Kávéfőzők kerekedtek felül a gazdag nagybirtokos nemesi és pesti nagypolgári Jogosokon: akkor éppen az utóbbiak alkotnak külön érdekvédő Gildeszerű együttest és külön tanácskoznak. A „*Huszonöt Jogok*“ sorrendjéül a Társaság e napon, 1815 március 8-án, ezt állapította meg:⁴

Első Juss : A néhai *Jennig* Kristóf Polgári Kávéfőző Uraság hátrahagyott özvegye. A néhai Uraság Jussát 1785 május 1-én *Kornberger* János Úrtól vétel útján szerezte meg.

Második Juss : *Emmerling* Leonhard Uraságé.

Harmadik Juss : Néhai *Vürstlein* Úr özvegye, Klára Asszonyság.

Negyedik Juss : Nemes *Kemnitz* János Uraság, ki is azt 1791 július 26-án nyerte a Királyi Magyar Helytartótanáctól.

⁴ A Lajstromot szószerint a Függelékben közöljük.

Ötödik Juss : A néhai Orczy Báró úr özvegye, Berényi grófnő Kávésuraság. A néhai Báró Úr a Kávésuraságot Pest Városa Nemes Tanácsa előtt tett telekkönyvi Bevallás szerint 1795 október 14-én szerezte, mikor is a pesti Király Utcában, az „Ángliai Királyról“ elnevezett házat megvette.⁵

Hatodik Juss : A kiskorú árva Krachenfels Aloysiusé, kinek édes Asszonyanyja — a Lauterer Familiából való leány — e Jusshoz 1796-ban a reá Örökség révén átháramlott Kohlbacher Kerttel jutott.⁶

Hetedik Juss : Nákó Sándor Gróf Úr, aki az 1800 június 30-án kelt telekkönyvhivatali Bevallás szerint e Jusshoz a Hét Választó Fejedelmekről cégérezett Vendégfogadó megvétele révén jutott.⁷

Nyolcadik Juss : Tretter János György Úré, ki is ezt 1801 november 3-án nyerte a Királyi Magyar Helytartótanáctól.

Kilencedik Juss : Gauster János Úré, ki is ezt 1804 április 4-én Eder Mátyás Úrtól vette meg.

Tizedik Juss : Benkert Ádám Úré, ki a Kávésuraságot 1804 augusztus 6-án Hackert József Úrtól vette meg.⁸

Tizenegyedik Juss : Nemes Palikucsevny János Úré, ki is e Juszt a Seminarium közelében levő No 406 számú házzal együtt 1805 február 6-án vette meg Heinz Ferenc Uraságtól.⁹

Tizenkettedik Juss : Halczl János Úré, ki is ezt a Királyi Magyar Helytartótanáctól 1807 április 28-án nyerte.¹⁰

Tizenharmadik Juss : Eichmayer János Úré, ki is ezt 1805 augusztus 5-én vette meg Fischer Jákob Úrtól.¹¹

⁵ „es laut grundbuchämtlichen Fassion . . . mit dem in der Königs Gasse gelegenen, zum König von England benannten Hauss unterm 14-ten October 1795 erkaufte“. Ez a máig eredeti helyén álló „Orczy Kávéház“ Joga.

⁶ Ez az úgynevezett „Zöld Kert“, mely a Zöld Kert Utcája, a mai Reáltanoda-utca névadója lett. „mit dem ihr in Erb-Antheil zugefallenen Kohlbacher Garten überkommen hat.“

⁷ „mit dem zum Sieben Churfürsten benannten Gasthoffe erkauf.“

⁸ Helyesen Hacker József Ferenc pesti ácsmester, a hírhedt „Hacker Apó“. L. alább.

⁹ Palikutia, másként Palik Ucsevni — magyar nemesség nyerése után Furlogi nemes Palikucsevny János görög-oláh keverék nemzetiségű „Csincésár“, délvidéki marhatózsér és temesi nagybirtokos. L. alább.

¹⁰ A Magyar Király Vendégfogadó és Kávéháza későbbi alapítója.

¹¹ Helyesen : Aichmayer, pesti serfőző Mester.

Tizennegyedik Juss : *Gregorisz Ferenc Úré*, ki azt 1808 november 25-én vette meg *Allenburger József Úrtól*.¹²

Tizenötödik Juss : *Altendorffer József Úré*, ki is azt 1809 márciusában *Eger József Úrtól* vette meg.

Tizenhatodik Juss : *Jandl Antal Úré*, ki is azt a Magas Helytartótanács 1809 május 2-án kelt parancsa alapján csakis időlegesen és arra az esetre nyerte, ha felhagy a Színművészséggel.¹³

Tizenhetedik Juss : *Göiz Sebestyén Úré*, kinek is azt a Magas Helytartótanács 1810 május 15-én adományozta.

Tizennyolcadik Juss : *Lauterer Károly Úré*, ki is azt 1811 március 9-én *Hoppe Venceslaus Úrtól* vásárolta meg.

Tizenkilencedik Juss : *Pilipp József Úré*, ki is azt 1812 január 12-én vette meg *Buthler Gróf Úrtól*.¹⁴

Huszadik Juss : *Fidi Sebestyén Úré*, ki is azt 1813 május 4-én nyerte a Magas Helytartótanáctól.¹⁵

Huszonegyedik Juss : *Hugelmann Ferenc Úré*, ki is azt *Tekusch Krisztián Vilmos Úrtól* 1813 szeptember 3-án vette meg.

Huszonkettedik Juss : *Lechner Ferenc Úré*, ki is azt 1814 március 2-án a Magas Helytartótanáctól nyerte.

Huszonharmadik Juss : *Weppel Péter Úré*, ki is azt 1814 június 11-én vette meg *Kloor Vencel Úrtól*.

Huszonnegyedik Juss : *Wagner János Úré*, ki is azt 1814 április 2-án vette meg *Özvegy Schimpné Asszonyságtól*.

Huszonötödik Juss : *Hoppe Venceslaus Úré*, ki is azt Nemes *Dvornikovics Miklós Udvari Tanácsos Úrtól* az „Arany Sasról“ elnevezett Vendégfogadóval együtt és egyetemben vette meg.¹⁶

A Gyülekezet ezután áttért a Föelüljáró és Alelüljáró¹⁷ Urak megválasztására. Az előbbi tisztségre a lelépő *Emmerling Leonhard Úr*, *Tretter János György Úr* és a lelépő Alelüljáró Úr, *Eichmayer János Úr* kandidáltattak, majd a sza-

¹² Előfordul *Gregori* és *Gregories* módon írva is.

¹³ L. alább.

¹⁴ Előfordul *Philippi* módra írva is. — Helyesen : *Buttler*. L. o.

¹⁵ „Bastiano Fidi.“

¹⁶ „samt der zum goldenen Adler benannten Gasthoffe.“

¹⁷ „Ober- und Unter-Vorsteher.“

vazás eredményéül *Tretter* Úr lett a Főelüljáró. Az Alelüljáró székét *Weppel* Péter Úr nyerte meg *Eichmeyer* János és *Gregorisz* Ferenc Urakkal szemben. A Társládában 27 rhénus forintok találtattak és a társasági Számadókönyv 1816 július 9-i számadata szerint elkönyveltettek. A Jegyzőkönyvet *Boráros* János Uram írta alá.¹⁸

Az 1815 július 15-én tartott nyári Kántornapos társasági Gyülekezeten Nemes *Boráros* János Uram volt a Praeses. A Gyülekezet előtt *Gaiger* Jákob Úr, a *Fejér Hajóhoz* cégérezett Vendégfogadó és annak Kávéháza jelenlegi Árendátora bemutatta azt a szerződéses írást, melyet ő Nemes *Urbán* József, Pest Királyi Szabad Város Vicekapitánya Úra jelenlétében tett a kiskorú árva *Krachenfels* Aloysius Úrral a nevezett Cégéres Vendégfogadó Kávéfőző Jussára nézve. *Gaiger* Úr azzal a kéréssel fordult a Társasághoz, hogy a Jusst kebelezze be az ő nevére. A Társaság abban határozott, hogy előbb bevárja a Magas Királyi Magyar Helytartótanács erre vonatkozó végzését. A városi Senatus és a Budai Királyi Magyar Helytartótanács ugyanis elvben azt a jogszokást követte, hogy a Céhek, a Gildék és a Testvérségek megkérdezése, híre és tudta nélkül nem határozott a Mesterjogok és a Különleges Privilegiomok átruházását illetően. Viszont a Céhek és Testvérségek mindig bevárták a Magasabb Helyek végzéseit. Mindez azonban csak jámbor szándékban és papiroson volt így, mert mint számtalan zavaros és bonyolódott eset bizonyítja, összeköttetések és az agyafúrt Udvari Ágenssek — e szabadalmazott „kijárók“ a Magas Dicasteriális Urak asztalain otthagytak, jóféle, körülnyiratlan körmöci Dukátaranyakkal degeszre tömött tobákos Pixisek útján — ez volt a „discretus“ tengelykenés erkölcstörténetileg érdekes útja és módja — fűnekfának szereztek volt pesti Kávéfőző Jussokat, amik miatt a Jussait az ősi Gilde-Testvérségek módjára féltékenyen őrző pesti Kávés Testvérség — főleg a kiváltságosok Jussait bérlő tényleges Kávesség — évekig tartó, temérdek pénzt emésztő pörösködéssel támadott meg. Itt említjük meg, hogy a nevét később *Sziklay*-ra változtató *Krachenfels*-család eredetileg pesti serfőzőmesteri család volt, a „*Fejér Hajóhoz*“ cégérezett ház és cégéres Vendégfogadós Jussához vásárlás, illetőleg a Ház-

¹⁸ „Vidi *Boráros* Commissär.“

telek jogán jutott. A „*Fejér Hajó*“ kávéfőző Jussa tehát a *Jus Terreni*, azaz a Telkesuraságos Juss tartozéka volt.¹⁹

A „*Fejér Hajó*“ összes jussai később a *Jenisch* bárói családnak birtokába mentek át, illetőleg vétel után a magyar nemesiséget nyert család tulajdona lettek a házhoz gyökeresített „*Jus Radicitum domui adnexum*“ révén.

Emmerling Leonhard Úr, e napon mint lelépő Főelüljáró, ősi céhi szokás szerint, számadást tett a testvérségi Társláda pénzeiről. Mivel e számadástételt sok csip-csup vádaskodás és kifogás előzte meg, a Társaság — ezeknek véget vetendő és a további kocódásokat elkerülendő — *Emmerling* Úr számadástételét elfogadta és neki a felmentést megadta. Az *Emmerling* Úr által beszolgáltatott kilenc forintokra nézve a Társaság úgy határozott, hogy e somma legyen *Hummel* városi Cancellista Uramé, ámde úgy, hogy az huszonöt forintokra kerekítődjék ki, miáltal a nevezett Úr ama munkálkodása, melyet mint a Társláda ügyvédő *Actuariussa* végzett, eme illendő Honariummal tiszteltessék meg.

A századelei erkölcsi felfogás nem látott semmi kivetni valót abban, hogy a Nemes Tanács tényleges szolgálatában álló Cancellista volt a Céhek céhi Prókátora. A patriárkális idők a Senatorok, Városbírók, Városkapitányok és Városhadnagyok ilyen céhi szolgálmányaiért kapott Salláriumokat a városi Sallárium legális kiegészítésének fogták fel. Ez a helyzet azonban a Napoleoni Háborúkat követő keserves elszegényedés, valamint a minden Háborút követő erkölcsi Pestis módjára követő erkölcsi lezülles idején csúnya elfajulásokhoz vezetett, ami főleg a Város közellátását biztosító pest-budai Céhekre rótt elviselhetetlen terheket és igen nagyban hozzájárult a Reformkorszak céhellenes, forradalmi hangulatához. A Kávé-Társaság számadókönyve igen sok pest-budai erkölcstörténeti ténnyel szolgál a Napoleoni Háborúkat követő időkből.

Az 1815 szeptember 22-én tartott őszi Kántornapos Gyülekezeten ugyancsak Nemes *Boráros* János Komiszáros Uram volt az előlülő Praeses. A Gyülekezet előtt megjelent *Hoppe* Venceslaus Úr és veje, *Blum* János Úr. *Hoppe* Úr előadta a Becsületes Láda előtt, hogy az „*Arany Sashoz*“ cégérezett

¹⁹ Grund-Herrschaft ; Grund-Herren-Recht ; Schild-Wirths-Recht. V. ö. : S. S. : a Telkesuraságos városi seres Jogokra vonatkozókat.

Vendégfogadó cégérjussával együtt a Nemes *Dvornikovics* Miklós Alországbíró Úr Ő Kegyelmességétől megvásárolt Kávésuraságát vejére, *Blum* Úrra hagyja. Nevezett *Blum* Úr ugyanis feleségül vette a *Hoppe* Úr hitestársa első, néhai Férjeuratól, *Wagner* Úrtól való Lyánykáját, *Thrézsia* Kisasszonyt, ki is nevelő Atyja — *Hoppe* Úr — és édes Anyja örököse leszen. Ő maga — *Hoppe* Úr — kéri a Társaságot, kebelezze be az „*Arany Sas*“ Kávésuraságos Jussába vejét, *Blum* Urat, hiszen ez úgy jó Familiából való születtségére, mint pedig jó polgári Virtusokban megélt életefolyására nézve elegendő tanubizonyoságnak tételével vagyron. A Társaság erre bekebelezte *Hoppe* Úr Jussát *Blum* Úr nevére, ki is ezáltal huszonötödik Jussos Kávésuraság lett a „Huszonötök“ között.

A Társaság ezután megtekintette a Legények számára való nyomtatott Tanubizonyosságleveleket és a Társaság új Pecsétnyomóját, ezután pedig kimondotta, hogy a Kávésuraságoknak mától kezdve tilalmas olyan Kávéfőző avagy Szolgáló Legény munkába való felvétele, aki virtusaira nézve rendes Bizonyosságlevelet felmutatni nem tud és aki előzetesen a Főelüljáró Úrnak be nem mutattatott.

Az „*Arany Sashoz*“ cégérezett Vendégfogadó a pesti „*Egri Kapu*“, más néven „*Hatvani Kapu*“ tornyától északra eső Városfalon belül, az Aggkatonák Ispotályához vezető, „*Újvilág*“ nevezetű soron volt, az 1894-ben lebontott 18. századi ház helyén az Országos Kaszinó épült fel. Cégéres vendégfogadós Jussa — mint ezt a nemesi Kávésuraságokról szólóknál elmondjuk — a liptóvármegyei Nemes *Dvornikovich* családé volt. A Kávésjussnak az apósról a vőre való átruházása azonos a középkorvégi budai mészáros Mesterjogok átruházásának jogi folyamatával. A Kávésapa lánya az ősi „Mesterlányajogon“ öröklí az apa Kávésuraságát és adja át — ugyancsak a középkori jogszokás szellemében — férjeurának.²⁰ A pesti Kávéstestvérség tehát — ha pest-budai iparjogtörténetileg nem is volt tulajdonképpeni Céh, hanem jogvédő Gilde-Testvérség — e ponton teljesen céhszerűen járt el. A Kávésjogoknak, valamint az ezzel rokon kéményseprő és apothékás Jogoknak rendezése a 19. század első negyedében a szóbanlevő eleven

²⁰ A 15. századi budai mészáros Mesterfia-jog és Mesterlányajog: M. M.: Sáfárkönyv, 1498—1529.

jogszokás, illetőleg céhiszokás és helytartótanácsi Decisa alapján történt.²¹

A „jó ágyból születettség“ erkölcsi tényét a pesti Kávés-testvérség 1815-ben úgy hangsúlyozza, mint a budai mészáros Céh 1481-i Céhlevele. Ez is a céhszerűség jegye Testvérládánk életében. A rézlapról nyomott Vándorlólevél — régi magyaros néven *Koncsáfos Levél*²² — ugyancsak céhszerű forma azóta, mióta a Helytartótanács a hamisítások elkerülése céljából ilyen rézdúcról nyomott Vándorlevelek és Bizonyoságlevelek használatát rendelte el.

1816 július 6-án megint Nemes Boráros János Uram az Elölülő a céhekre kötelező szokás szerint. A Gyülekezet ugyanis csakis a Céhi Komiszáros jelenlétében hozhatott határozatot. A jelenlevő Kávésuraságok megállapították, hogy a Társládához tartozó Társuraságok bizony igen-igen lanyha móddal és kevés számmal ülnek le a társasági Tanács zöldposztós asztalához. Ezért a jelenlevők kimondották, hogy a Céhek számára általában kiadott Királyi Parancs idevágó Ártikulusa alapján minden távolmaradó Társ Úr a Becsületes Ládába fizetendő Társládabírságra vágatik meg és pedig megfellebbezhetetlenül. Ez a bírság az úgynevezett *Céhes Bírság* vagyis *Cégéres Bírság*. A kegyes középkorban ezt mindig a Céh oltára javára fizették be és pedig tiszta, fehér méhviaszokban. A 18. században — a Reformáció óta — a céhi Bírságot már pénzben rótták ki.

Ugyanez a Gyülekezet szigorú rendszabást tett az ispotályházi istápolásra szoruló, nyavalyás állapotra jutott, avagy megnyomorodott Legénység dolgában.²³ Eszerint az erre vonatkozó felsőbb Parancsok értelmében, minden Kávésuraság, illetőleg minden Árendátor a minden Legény által fizetendő Legényládapénzt²⁴ szavatolja és pedig úgy, hogy havonta húsz krajcárt von le a Legények béréből és azt befizeti a Ládába. Ha egy Legény három hónapnyi időnél hamarabb hagyja ott szolgálatát, úgy az Uraság, illetőleg az Árendáns Úr egy

²¹ V. ö. Dános Árpád: Az iparszabadság. Bpest, 1932. c. munkájában a Bevilaqua Borsody Béla dr. által összeállított iparjogtörténeti részt.

²² „Kundschafts-Brief“: Koncsáf. V. ö. M. M.

²³ „in Betreff der zu versorgenden Kranken und elenden Burschen.“

²⁴ „Wochen-Pfenning“: Heti Fitying, Ispotályos Garas.

egész forintot foghat le a Legény béréből a sínylődők ispotályos Fundusa számára. Ez az intézkedés jól mutatja a céhszerű szociális gondoskodás ősiségét. A Legényládák a Francia Forradalom óta a Mesterek felügyelete alatt állottak. A beteg Kávéslegényeket — mint ezt más helyünkön látni fogjuk — a Városi Polgári Ispotályban kezelték. A 19. század elejétől kezdve az ősrégi Legényládák önállósága mindjobban megszűnik.

Az 1816 december 16-án megtartott téli „Quattember“, vagyis a téli fertályévi Gyülekezet elhatározta, hogy Komiszáros Uramat hat körmőci aranyakkal tiszteli meg Újesztendőre, Városkapitánya Uram pedig ötven ezüst forintokat fog kapni, hitestársa, a Tekintetes Asszonyság egy kilenc fontos cukorsüveggel és öt font finom kávéval fog megtiszteltetni. Az ajándékokat az Elüljáró Urak és *Gauster Úr* fogják átadni a nevezett Uraknak és a nevezett Dámának.

Ugyanez a Gyülekezet kimondotta, hogy a testvérségi Táblajáró, a „Bemondó“ házról-házra járva hajtsa be a Társurakon a hátrálékos félesztendei Társládapénzeket, vagyis két Quartale-ra két-két, azaz négy forintokat, egyben pedig februárius 27-re idézze meg Gyülekezetbe a Ládatársurakat.

A Céhek által a Városi Tanácsnak adott Újesztendei Ajándék tehát érintetlen középkori formákban él 1815-ben is, úgy, mint azt a budai Mészáros Céh 1481-ből való eredeti Céhlevele²⁵ ősi szokás alapján előírja. A céhi ajándék gyökere a középkori Mártonnapos Ajándék. Ez a keleti fűszerszámos kereskedő Testvérségek, nevezetesen a pesti Görög Kereskedők, a földesúri „Védett Zsidók“ és a pesti Kávés Testvérség részéről mindig Cukorban és Kávéban történt²⁶ a 18. század óta. A középkori Seres ajándékot az újmódi Kávés ajándék váltotta le.

A Táblajáró vagyis Bemondó²⁷ a Céhek felvirágozott, felszalagozott, a Céh kegyes Pátronusa képével és Cimerével ékes céhi Botjával jelent meg a Mestereknél, rigmusos köszöntőt mondott, a nyakában ezüstláncon lógó, címerpajzsba alkal-

²⁵ M. M. A középkori Mártonnapos ajándék és a 15. századi Seres Ajándék : S. S.

²⁶ V. ö. a „Zsidógaras“ földesúri kávéajándékáról és az újesztendei ajándékról szólókat.

²⁷ „Einsager.“ L. o. és a Hatalmi Botról szólókat : M. M. és S. S.

mazott óra rögzített mutatóira mutatott, a Botot felemelte és megérintette azzal a „behivott“ Mester vállát. A Bemondó rendesen a Céh legidősebb, kiérdemesült Öreglegénye volt.²⁸

A Helytartótanács leiratot intézett a Társasághoz, melyben arra kérte az Uraságokat, hogy a Siketnémák Váci Institutuma javára indítsanak gyűjtést. Az Urak április 26-án *Tretter János György* Főelüljáró és *Weppel Péter* Alelüljáró Urak kezdesére felkarolták a kegyes dolgot. *Gerold* Táblajáró-Bemondó házról-házra járt — bizonyára a Társaság Behívó Botjával — és három nap alatt 106 forintot hozott be, melyet Nemes *Boráros János* testvérségi Komiszáros Uram vett át és juttatott el a kegyes Institutum ispotályosai számára.²⁹

A Láda előtt ugyanezen a napon megjelent *Kammermeyer* Károly Úr, aki a csehországi Iglából való, tizenöt esztendeje itt él Magyarhonban. Igazolta, hogy a *Lautterer* Károly-féle Juszt megvette és igazolta, hogy erkölcei tekintetében kifogás alá nem eshet, ezért a Társaság igaz és valóságos Kávéfőzőnek ismerte el.³⁰

1816 szeptember 19-én újra összeült a Tekintetes és Becsületes Társaság és a Testvérláda előtt Ládatestvértársul iktatta be a bajorföldi származású *Gaiger* Jákob Urat, aki a fentemlített *Krachenfels* Alajos-féle Juszt vette meg.³¹ Az adásvételt a Magas Helytartótanács helybenhagyta.

A Társaság a *Gaiger*-féle adásvételt helybenhagyó helytartótanácsi Parancs értelmében újból kimondotta, hogy pesti Kávés Juszt eladni és kiárendálni, azaz megvenni és bérbevenni csak akkor szabad, ha a Társaságnak az ilyesmire vonatkozó szándékosságot a felek jóelőre bejelentik.

A Társaság ezután az idők nyomasztó környülállásaival foglalkozott. 1816 telén már súlyosan jelentkeztek az évtizedeken át dúló Napoleoni Háborúk és a Devaluatio okozta bajok. A *Bécsi Béke* csak elsúlyosította a helyzetet. Ennek az volt

²⁸ A Székesfővárosi Múzeum is őriz egy ilyen céhi „Bemondó Botot“. Ez az erdélyi Céhek ú. n. „Táblajáró“-ja, a név a nyakban hordott címeres táblától származik.

²⁹ V. ö. a Társurak céhi jótékonyágairól szólókat.

³⁰ A *Lautterer*-család is pesti serfőzömesteri őstre tekint vissza (S. S.), a *Kammermeyer*-család máig élő pesti patriciusi család. Legnevezetesebb tagja *K. Károly* a Polgármester.

³¹ 1816 július 16. No. 20.437. Helyt. Tan. és a Prot. Cav. megfelelő Prothocolluma.

a következménye, hogy a pesti Kereskedő Urak a pénz emelkedő Cursusához képest felemelték a Kávé és a Cukor árait.³² A Társaság ezért elhatározta, hogy Karácsonytól kezdődőleg a kávéházi árakat felemeli és pedig nappali és éjjeli árakban egy nagy findsa Kávé ára 22, illetőleg 24 krajcár, egy kis findsa Kávé ára 16, illetőleg 18 krajcár lesz, egy „nagy Billiard-játékért“ éjjel avagy nappal 10 krajcár, egy kis Játékért 5 krajcár fizetendő. E Gyülekezeten *Tretter János György*, *Weppel Péter*, *Gauster Leopold*, *Geiger Jákob*, *Gregorisz Ferenc*, *Fidi Sebestyén*, *Hugelmann Ferenc*, *Halzl János*, *Emmerling Leonhard*, *Wagner János*, *Eichmayer János*, *Lechner Ferenc*, *Kammermayer József*, *Blum János* és *Philipp József* Uraságok vettek részt. *Tretter Úr* a nevét később *Járy*-ra magyarosító család őse, fia az 1840-es években pestvárosi Senator lett. A családnak volt irodalmi téren is működő tagja. *Bastiano Fidi Úr* olasz származású volt. *Halzl Úr* alapította a nagymultú, a „*Magyar Királyhoz*“ cégérezett Vendégfogadót a pesti Színház Tér és a Dorottya Utca sarkán. A kivénhedt ház máig áll. *Hugelmann Úr* az Egyetem melletti régi Szeminárium Utcán — a későbbi Papnövelde-, ma Prohászka Ottokár-utcán — volt híres Diákkávéház, a pesti Egyetemi Törvényszék büntető pereiben az 1830-as években oly sokat szereplő „*A' Philosophushoz*“ cégérezett Kávéház gazdája. *Emmerling Úr* a későbbi „*István Nádorispánhoz*“ cégérezett máig álló leopoldvárosi Vendégfogadó alapítója, a máig élő *Emmerling*-család őse. Mindezekről tanulmányunk idevágó részei bőven szólnak.

Érdekesekek az itt megnevezett nappali és éjjeli kávéárak. Ami a Billiárdot illeti, az 1816-ban még a mai Golf-játék ütőkalapácsához hasonló görbevégű ütőfával ütött lapdajáték,³³ a mai olasz eredetű, többlyukú Asztal, a *Gioco delle Bocche* őse. A „Nagy Billiárd“ a több öl hosszú, emeletes Galleriával körülvett, sokszor száznyi fogadó játékos által játszott, csengős Kapukkal, hálókkaal ellátott olasz Asztal, melyen a lapdákat kézzel is dobták.³⁴ A „Kis Játék“ a kisebb Asztalon ugyan-

³² „*die Herren Kaufleute aus Anlass des steigenden Courses ihre Waaren erhöhen.*“ — A „Cursus“ a bécsi Finantiák Ministere által kiadott tabelláris Cursus volt.

³³ L. o.

³⁴ V. ö. a *Hand—Ziel—Spiel*-ről, népies nevén a „Hanzli Játék“-ról szólókat.

csak görbevégű Botokkal — a „Farkos Bottal“, a „Le Queu“-vel, a „Lökő“-vel ütött játékforma.

Az 1817 február 27-i Gyülekezetben *Tretter* János György Főelüljáró Úr számot adott az Újesztendei Ajándékokra a Társládába befolyt pénzeokról. Összesen 217 forint gyűlt be, a Társaság jóváhagyta a számadástételt. Az összeg az egykorú húsárakhoz viszonyítva két hizott magyar ökör árát teszi ki.

Ezután a Társaság elhatározta, hogy Ügyködő Prókátorául Nemes *Huber* Károly pesti hites Procurator Urat vallja a Nemes *Kemnitzer* Károly Kávésuraság ellen indítandó perben, egyben felszólította a nevezett Prókátor Urat, hogy a Processust indítsa meg a legnagyobb nyomatékkel, bármibe kerüljön is az.³⁵

A Társaság ezután behatóan foglalkozott a *Kemnitzer*-dologgal. Az történt ugyanis, hogy nemes *Kemnitzer* Károly Úr egy győri Polgárnak, *Schwarz* János Úrnak adta el Kávésuraságát, melynek Jussa kizárólagosan a Hajóhid pesti Híd-főjénél levő *Kemnitzer*-féle házra volt gyökeresítve.³⁶ Mivel *Kemnitzer* Úr a házat nem adta el, csak a Jussát, ezzel súlyosan megsértette a házakhoz kötött Gyökeres Jussok szellemét, illetőleg a Társaság ellen cselekedett, vagyis Céhtörő módon járt el. *Tretter* Főelüljáró Úr ezzel kapcsolatban a Becsületes Láda és a Testvér Urak előtt bejelentette, hogy ellene holmi rosszmájú emberek azt a kósza szóbeszédet terjesztették, mintha neki lekötelezettje volna a szóban levő győri Polgár. Ezért a Főelüljáró Úr felkelt a Gyülekezetben és arra hivatkozva, hogy egynémelyek olyas nyilatkozást tettek, mintha a *Kemnitzer-Schwarz* esetnek az a színe volna, mintha neki — *Tretter* Úrnak — valami haszna volna a szóbanlevő jussellenes adásvételből: ezért ő — *Tretter* Úr — maga javasolja, hogy a Társaság nevében ne ő — főelüljárói minőségében — vezesse a pört, hanem a Társaság nevezzen meg három Társurat, akik majd mint felperesek fognak szerepelni Pest Királyi Szabad Város Törvényes-széke előtt. A Társaság erre

³⁵ „den Process zu übernehmen und selben mit aller Nachdruck, er koste was er wolle, führen solle.“

³⁶ „in betreff des durch Herrn Carl von Kemnitzer einem Raaber Bürger, Johann Schwarz verkauften, nur auf sein Haus radicirten Kafesiederrechtes.“ Prot. Cav. Pest. 1817 márc. 24.

teljes bizodalmaról biztosította a Főelüljáró Urat és kijelentette, hogy ezt a vélekedését azzal akarja kifejezésre juttatni, hogy senkit nem küld ki, vezesse csak a pört a Társaság nevében maga a Főelüljáró Úr, legjobb szándéka szerint. Ha mégis akar két Uraságot maga mellé venni, ám tegye azt, de válassza ki ezeket saját akarata szerint. *Tretter Úr*, aki polgári becsületére és a Társasláda iránti hűségére igen kényes erkölcsű, derék és keménykötésű Polgár volt: még ezek után is felvetette a kérdést, nem volna-e jó, ha lemondana a Társaságban viselt tisztségéről? Az Uraságok erre kijelentették, hogy úgy a Főelüljáró, mint az Alelüljáró Úr iránt teljes bizodalammal vannak, különben is e főtisztségekre csakis évnegyedi Gyülekezeten lehet megejteni a választást, tehát maradjon csak meg továbbra is a két Tisztos Uraság eddigi tisztbéli Székében. „*Igy határozottatott ez az 1817-ik Esztendő Februáriusának 27-ik napján Nemes Boráros János Senator Uram és társaságbéli Komiszáros Uram, valamint tizennégy Polgári Kávészőjussos Uraság jelenlétében*“ — írja a Protocollum, mint ez a múltó esztendők által csontszínűvé sárgított papiroson fakulatlan feketeszínű, gyöngyszembetűs írásban olvasható, mintegy annak jelképéül, hogy az igazi polgári Virtus emléke el nem halványodik.

A *Kemnitzer*-ügy azonban tovább bonyolódott. A március 24-én tartott Gyülekezet Protocollumában azt olvassuk, hogy Főelüljáró Úr bejelentette, miszerint Nemes *Huber* Ügyvédő Úr csúnyán visszaélt a Társaságok beléhelyezett bizodalmaival: „*késedelmeskedve és vonakodva járt el, a benne vetett bizodalommal visszaélt, illetőleg ilyen móddal cselekvőnek találtatott*“. Ezért Főelüljáró Úr sietve elvette az ügyes-bajos dolgot Nemes *Huber* Úrtól, annak folytatásával Nemes *Wagenfall* hites pesti Ügyvédő Urat bízta meg, aki a lefolyt négy hét alatt máris teljes és a Társaságot mindenképpen megnyugtató eredményt ért el. A Tekintetes pestvárosi Magistratus ugyanis megsemmisítette a *Kemnitzer* és *Schwarz* Urak között létrejött, a Társaság Jussait mélyen sértő Contractust. A Magas Helytartótanács is helybenhagyta a Városi Törvényszék ítéletét. A Társaság ezt örvendezve vette tudomásul és kimondotta, hogy ezentűl a jövőendő időkben is Nemes *Wagenfall* Ügyvédő Úr legyen a Társasláda ügyes-bajos dolgainak védője, minden előforduló esetre és pörös-vitás dolgokra nézve.

Ezután a Társaság a „*Huszonöt Kávésuraságok*“ között levő tizenötödik rendszámsorú Egger-féle Juss, a „*Tizenötödik Juss*“ újabb fejleményeivel foglalkozott. E Juss 1809 márciusában került *Allendorffer* József Úr kezére, kinek ezt néhai *Egger* János Úr adta el. A Társaság nyolc esztendő múltán perrel támadta meg a néhai *Egger* Úr Jussát bírható *Allendorffer* Urat és a néhai *Egger* Úr özvegyét, *Anna* Asszonyságot. A Városi Törvényszék a Társaságot 1817 március 10-én elutasította keresetével, mire az Asszonyság a Társaság ellen felfolyamodással élt. A Társaság — és ebben is meglátszik annak ősfelműjű, egész tanulmányunkon keresztül hangsúlyozott Gilde-volta — a Városi Törvényszék ítéletével szemben állást foglalt. Az 1815-öt követő esztendők eseményeiből ugyanis pontosan látható, hogy a Társaság az adódó esetekből kifolyólag valósággal sorra veszi az 1815-ben összeírott „*Huszonöt Jussokat*“. Éppen ezért behatóan foglalkozik az özvegy Asszonyság esetével, kijelenti, hogy az *Egger*-féle Juss csakis az *Egger*-féle ház telkére szóló Gyökeres Juss, a Társaságnak az adásvételről tudomása nem volt, a Contractust a néhai *Egger* Úr az Uraságok tudta és híre nélkül kötötte meg, a Társaság tehát mindent meg fog tenni a fennálló társasági Normákat sértő helyzet reparaturája céljából, három nap mulva, március 26-án a Tekintetes Magistratus előtt fog tiltakozni a dolog ellen, Instanciával fordul a Magas Helytartótanács elé és minden módon megakadályozza, hogy az *Egger*-féle házból más helyre kerüljön át a kizárólagosan csak e háztelekhez kötött Jus Radicitum.³⁷

A Társaságnak közvetlen anyagi haszna nem volt abból, hogy az ilyen ügyekbe beleavatkozott, ellenben főbenjáró, principiális erkölcsi érdekeit látta abban, hogy a legridegebben ragaszkodik a fennálló jogi formákhoz. A Társaság *Gilde* módjára viselkedik: a *Kemnitzer*- és az *Egger*-eset költségeit a Társurak közösen viselik. A Gyülekezet minden Társuraságra tíz forint fejadót vet ki a két ügy költségei fedezésére, egyben minden jelenlevő Társuraság aláírásával kötelezi magát, hogy a jövőben is hasonló móddal fognak eljárni, sőt amennyiben túlkidások mutatkoznának, azoknak a terheit is magukra vállalják. A Testvérség tehát pontosan úgy jár el, mint valami „*Schutz- und Trutzbund*“, mint a középkori angol Guild-ek.

³⁷ „*das gedachte Eggerische Kafesiederrecht nicht übersiedelt werde.*“

A *Kemnitzer Ház* — közönséges nevén a „Nagy Ház“ — a 18—19. századi Pest legmonumentálisabb polgári háza volt, történetét külön fejezetünk tárgyalja. Ebben volt a világhírű, az egész európai útleírási irodalomban szélteben emlegetett Kávéház, közönséges nevein a „*Nagy Kávéház*“, másképpen a „*Márványos Kávéház*“. Oda rúgott ki a pesti Hídfőre, uralta az egész Feldunasor, a pesti Dunapart legjellegzetesebb épülete volt, megénekelte *Csokonai Vitéz Mihály* és *Gvadányi József* gróf. Nemes *Kemnitzer Károly* Úr apja eredetileg gazdag pesti cserzővargamester volt, tanulmányunkban érintjük pétervári kordoványos varga eredetét és a hirhedt *Conti-Hacker-Tuschl*-féle hamis Pharo-bankos üzelmekben való részvételét a Pestvármegye Törvényes Széke előtt lefolyt botrányos pör kapcsán. Erőszakoskodásairól több helyünkön bőven szólunk. Az 1838-i árvíz alatt elpusztult Ház helyén épült fel az akkor új Vendégfogadó: „*Az Angliai Királynőhöz*“. Részben átalakított épülete máig áll.

A Társaság ezután a „Tizenkilencedik Juszt“ bírláló *Philipp* József Úr szorongatott esetével foglalkozott. Ez a Kávésuraság ugyanis 1812 január 12-én vette meg a *Buttler* grófi család Jussát. A Devaluatio súlyos helyzetbe hozta *Philipp* Urat, mint általában az egész pesti-budai Polgárságot és az akkori Kávésokat.

Ósi céhi szokás szerint két tekintélyes Ládatárs Uraság, *Gauster* és *Halzl* Úr jelentette be a Láda előtt, hogy *Philipp* Úr tönkrement, hogy szorongatott helyzete miatt kénytelen Jussát, Kávéházát, annak berendezését és felszerelését eladni. A két Úr felvetette a kérdést: hajlandó-e a Társláda saját hibáján kívüli okokból tönkrement társukat talpraállítani? Az Uraságok erre kijelentették, hogy segítenek *Philipp* Úron, ha kötelezi magát, hogy Jussát sem el nem adja, sem el nem zálogosítja. Erre *Philipp* Úr kijelentette, hogy feleségével együtt minden ingó és ingatlan vagyonát leköti a Társaságnak, ha ügyeit rendezik. Ez az eset is jól mutatja a Kávés Társaság testvérséges Gilde-voltát. A *Buttler* grófi családról a Nemesi Kávésuraságokról szólókban írunk bőven.

A Társaság 1817 április 13-i Gyülekezete a *Hugelmann*-Juss átruházásával foglalkozott. Mint láttuk, ez volt a „Huszonyedik Juss“, melyet *Hugelmann* Úr 1813 szeptember 3-án szerzett meg vétel útján *Thekuss* Vilmos Úrtól. A győri szár-

mazású Schwarz Ferenc úr — minekutánna a városi Magistratus és a Helytartótanács a *Kemnitzer* Úrral tett szerződését a Társaság tiltakozása folytán megsemmisítette — most *Hugelman* Úr Jussát szerezte meg. A Társaság ezt az adásvételt mindenben rend szerint valónak találta, csupán azt jegyezte meg, hogy mivel a mívesség üzése a Policia, vagyis a Városkapitányság rendészeti körébe vág, *Schwarz* Úr tartozik pesti Városkapitányok Uraimék előtt bizonyosságot tenni erkölcsös előéletéről,³⁸ bekebelezése azonban rögtön megtörténhetik.

Ugyanilyen értelemben határozott a Társaság *Deining*er János Úr dolgában, aki a *Philipp* József Úr Jussát vette meg. Az adásvétel megtörténtéből nyilvánvaló, hogy a Társaságnak nem állott módjában a *Philipp* Úr ügyes-bajos dolgainak rendezése. Március 14-én a Társaság még azt hitte, hogy rendezheti szerencsétlen *Ládatárs*a dolgát. Három hét alatt azonban megváltozott a helyzet, a Társaság nem kifogásolta az eladást és mivel az új Jussbírlaló erkölcsös előéletét igazolta, a Társurak *Deining*er Úr bekebelezését elvben elhatározták, ennek megtörténését azonban arra az időpontra halasztották, mikorra *Deining*er Úr a teljes vételárat kifizette *Philipp* Úrnak.

A jó Rendszabás épségben tartása céljából a Társaság elhatározta, hogy a jövőben minden adásvételi avagy bérleti szerződést három nap alatt be kell mutatni a Társaságnak, egyrészt azért, hogy az esetlegesen előforduló, kifogásolható dolgokon segíteni lehessen, másrészt azért, hogy az esetleges jogtalanságok ellen a Társaság felléphessen.

Több Uraság szóvá tette azt, hogy egyes Uraságok, akik maguk nem gyakorolják Jussaikat, jött-ment, ismeretlen Individuumoknak adják azokat árendába. Mivel a Kávészág erkölcsi Testület — írja a *Protocollum* — : az Elüljáró Urak tegyenek jelentést a legközelebbi Gyülekezeten: mi legyen a teendő az Árendátorok személye megvizsgálásánál?

A Társaság a régi angol és német Gilde-k szigorú pontosságával és alaposságával kezelte dolgait, mint ez a Gyülekezettek *Prothocollumaiból* jól meglátszik. A Társaság örökdik az

³⁸ „*doch kann der Herr Schwarz die Ausübung dieses erkaufften Kaffesiederrechtes, da es ein Polickey Gegenstand ist, samt Zugehör nur dann gestattet werden, wenn selber sich über seinen moralischen Character hinlänglich wird ausgewiesen haben.*“

Árendátorok fölött, mert a nagyúri Nemesi Jogosok ügyvédök útján adják bérbe Jussaikat, ezek tehát csak az Árendával törődnek, nem pedig azzal, hogy „iratos“, vagyis rovott multú ember-e a Becsületes Ládatestvérségbe befurakodni akaró Árendás. Ez az oka, hogy az 1810-es években szorgos igyekezettel vigyáz a Testvérség a Becsületes Láda tisztességére, melyet a Napoleoni Háborúk utáni társadalmi leromlás cégéres Kalandosai vesznek ostrom alá.

Az 1817-ik Esztendő Szent Jakab napján, vagyis május elsején megtartott Gyülekezet elhatározza, hogy minden egyes Kávés Uraság adja be a Társládában való elhelyezés céljából összes, a Jussát érintő okiratainak mását. A Társaság ezt az elhatározását azzal okolja meg, hogy ezen az úton a Protocolumokat rendesen és kellően lehessen vezetni. *Tretter, Weppel Aichmeyer, Gauster, Geiger, Fidi és Emmerling* Uraságok — a határozat kezdeményezői — azonnal letették a Gyülekezet asztalára összes okirataikat. A többi Uraságok kötelezték magukat, hogy ugyanezt megteszik a legközelebbi Gyülekezet alkalmával. *Benkert* Ádám Úr azonban bejelentette, hogy a *Hacker* József Úrral 1804 Október 24-én kötött *Contractusa* elveszett, csak azt az írást tudja felmutatni, mellyel *Hacker* Úr a Kávéház felszerelését és a Billiard asztalát, az egykézi és kétkézi rúdakat és a Lapdákat átadta³⁹, fizetve mindezért 1200 forintokat. A Társaság erre elhatározta, hogy *Benkert* Úr megnevezett tanút, *Halzl* Urat és *Hacker* Urat ebben az ügyben kihallgatja.

Hacker József Ferenc Úr a pesti Országúton, a mai Károlykörüton, a Három Dobok Utcája sarkán épült későbbi „Vadember Ház“ közelében levő telken épített Bálosházat. Ez a „*Hacker Szála*“, másként „*Hacker Apó Szálája*“ néven ismert Bálosház, melyben az 1790 óta ébredező „Ifjú Magyarország“ mozgalom rajongó pesti Jurátusai, Diákjai, kurtanemes származású magyar csizmadia- és mészároscehi Legényei pogány lazsnakolásokat csaptak a bajusztalan német viselet, a német Kaputrok és Kürtőkalap és a német szó mellett kitartani próbáló Purgérok rovására. *Hacker* Úr — mint polgár Kávésuraság — eleinte polgári ácsmester volt, kalandos hajlamai azonban már az 1770-es évek végén belevitték a „*Conti-Tuschl*“-féle

³⁹ „*die Billard-Queues, Balle, Dakos etc.*“

pesti vándorkávés, vándor biribiceses Compániába, amiből — az esetre vonatkozó egykorú pesti törvényszéki iratok ezt „Banque Moitié“ vagyis „Mutyi Bank“ néven nevezik — *Hacker Úr* egy irgalmatlan pofleveses Skandalum árán vált ki. Erről a maga helyén részletesen megemlékezünk, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a szóban levő *Benkert* úr bevándorolt mészárosmester családból származott, őse a neves *Benkert* családbeli író és színésznemzedéknek, illetőleg a *Benkert* családnevet anagrammásan magyarosító *Kertbeny* Károlynak, a Szabadságharc utáni párisi Emigráció lelkes tollvivőjének, a tragikus életű *Petőfi*-fordítónak és a híres, régi „*Benkert Kávéház*“ későbbi gazdájának. Ez a *Kávéház* a *Therézia* Előváros Plébániatemplomával szemben máig álló régi házban volt. A maga helyén erről is részletesen írunk.

A Társaság ezután rátért az Árendátorok előéletét illetőleg a legutóbbi ülésen felvetett kérdésre. Bizony igen sok ágról szakadt, sehonnai, jött-ment ember járta a világot a háborús idők utáni években, akikről alig-alig tudta valaki, kik ők és merre van hazájok? A Társaság féltő gonddal őrizte a maga Becsületét, a céhi *Virtus* polgári Móresét vallotta. A Napoleoni Háborúk után született meg Párisban a „*Parvenu*“ neve és típusa, amit a magyar „*Jött-ment*“-nek, a pest-budai német Polgár „*Hergelauffener*“-nek nevezett. A Társaság kertelés és köntörfalazás nélkül vág bele a kényes kérdésbe: egyszerűen sorra veszi az Árendátor Urakat. *Forster* József Úrról, az *Orczy* Báró Uraságok kávésjussa Árendátoráról nem esett semmi szóbeszéd. *Halzl* Úr a saját Árendátorának, *Hartmann* Pál Úrnak kifogástalan előéletét saját maga tanusította. A *Blum* Úr Árendátoráról, *Amminger* Pál Úrról senki sem tudott semmit, ezért a Társaság *Blum* és *Halzl* Uraságok kötelességévé tette, hogy nevezett *Amminger* Úrról információs adatokat szerezzenek be. *Würstlein* Úr maga vállalt szavatosságot Árendánsa, *Krakker* Frigyes Úr múltja irányában, ellenben súlyos aggodalmasságot mutatott *Krakker* Úr albérlője, *Winter* János Úr előéletével szemben. Ebből az egy utóbbi esetből kifolyóan a Társaság kimondotta, hogy nem tűri az albérlők tartását, illetőleg nem tűri, hogy az Árendásoknak társarendánsaik legyenek,⁴⁰

⁴⁰ „für die Zukunft derlei Uibereinkünfte, Contracte, Compagnons oder Unterpächter . . . keinen Statt haben duerfen.“

mert a kávésság a jóerkölcsök tekintetében a Policia, vagyis Városkapitányok Uraimék rendszabásai alá tartozik.

Az Árendátorok — mint ez a *Regestrum Arendatorum* személyi adataiból látható: a Habsburg Ház Jogara alatt álló összes Tartományokból, de a Német Fejedelemségekből is özönlének Pestre. Az Árendánsok vagy tőkés vállalkozók vagy felpénzesedett „Játékmesterek“, játékvezető Marqueur-ök, esetleg a kávésmívet értő idős Tüzilegények is voltak. A 19. század elejének Pestjébe úgy csorgott be a Föld kereksége európai Országából való mindenféle nemzet, mint a korai középkori „Vendégek“ járása-kelése idején. Az újkori „Vendég“ szabadkézből vett holmi telkecskét Pest Városa rengeteg Határában és e címen máris Polgárjussot szerzett, hiszen Telkesuraság lett. Természetes, hogy az ilyen „Idegenek“ között, — akiket az egykorú bennfentes Polgárság ösztönösen lenézett — számtalan kalandos akadhatott, főleg a házsártos Játszóhely szerepét vivő egykorú Kávéházak Árendánsai között.

A Társaság ezen a Gyülekezeten erős és céltudatos móddal alapozza le a saját maga morális fundamentomát. Hiányt tapasztalt abban is, hogy a Szolganép, — játékvezető Marqueurok, Szolgáló Legények és Tüzi Legények — szolgálatára nézve nincsen a Társaságnak semminemű Regulája,⁴¹ noha erre nagy szükség van a jó Rendszabás okából. A Társaság ezért felkéri a Társuraságokat, hogy készítsenek a Legényrendre vonatkozó írásbéli tervezeteket, melyeket azután a legközelebbi Gyülekezeten majd összehasonlítanak és jóváhagyás céljából a Magas Királyi Helytartótanács elé fognak terjeszteni. Mint látni fogjuk, ebből az elhatározásból született meg a már régebben eltervezett *Legények Regulája*, mely formailag és tartalmilag a kézmíves Céhek „Legények Rendje“ megfelelője.

A Társaság ugyanis a gondolat felvetése után megemlékezett arról, hogy már 1815-ben felmerült egy ilyen Regula szükségése, sőt készült is egy ilyenre vonatkozó tervezet, amit a Tekintetes Tanácshoz benyújtottak, azonban arra nézve tanácsi döntés még nem érkezett. A Társaság erre megbízta *Tretter* Főelüljáró Urat, hogy Nemes *Szepessy* Úrnál, Város Főnótáriussa Uramnál tegyen kérdést: mi sorsa lett az Instanciának?

⁴¹ „kein eigenes Reglement existiert.“

A Társaság ezután foglalkozott a Fickókávét mérő zugkávémérők és a kávémérő „Kávénénőkék“ üzelveivel. Ezek tudniillik a reguláris, „Jussos“ Kávéházak háziszolgáitól és a háztartások cselédjeitől potom pénzen összevásárolták az egyszerűen kifőtt Kávé seprőjét és az ebből főtt mászlást vagyis „Fickót“ mérték ki lakásaikban. A Társaság megállapodik abban, hogy Városkapitánya Uramnál eljár e jussbitorló asszonyi Kontárok ellen és felterjeszti Heyder városi Csendbiztos Komiszáros Uram idevágó jelentését.⁴²

Innen kezdve szakadatlan a kávéházak Kávésuraságok és a szurtos konyháikban maszatos kotyvalékot főző Vénasszonyok harca, mint ezt részletesen látni fogjuk.

A Társaság ezután Würstlein József Úr Jussának bekebelezése dolgában döntött, Würstlein úr eladta, hogy ő a Jussát a berendezéssel együtt egy bizonyos Conti nevű Polgártól vette⁴³, a Szerződés azonban elveszett és azt előmutatni nem tudja. A Társaság erre Würstlein Úrnak meghagyja, hogy az adásvételt tanukkal igazolja; ha ezt megtette, bekebelezése azonnal megtörténik.

Az 1817 május 22-i Gyülekezet elhatározta, hogy Huber Ügyvéd Úrnak kifizeti 150 forintnyi tiszteletdíját, noha ez az Úr igen hanyagul látta el a dolgát.

A Marqueur-ök és Tüzilegények ispotálybeli istápolását is rendezi a Társaság. Már eddig is fizetett be a Ládába a Legénység bizonyos ispotálypénzeket, a dolgot azonban rendezni kell, azért a Főelöljáró Úr hívja össze az összes testvérségbéli Marqueur-öket és a Tüzilegényeket a dolog megbeszélése céljából.

Schmied János Kávészolga, a Társaság Öreglegénye, vagyis Öregtüzilegénye⁴⁴ a fenti dologra nézve bejelenti, hogy a Társáda már eddig is 111 forinttal és 29 krajcárral adós a

⁴² „mehrere Afer-Kafesieder und Weiber in ihren Wohnungen Kafe verkaufen.“ — Cerevisia binaria: „Utól-ser“ vagyis „Ficzkóser“, az „Anya-ser“ vagyis az Elöl-ser mászlása. „Afer-Kafe“: Kávémászlás, Kávéficzko. A Ficzko itt „gyermeket“ jelent, az elsőfőzésű Kávéanya „ficzkófiát“. V. ö. S. S.: A Serficzkóról, vagyis a Jankóserrel („Hans'l-Bier“) szólókat és a „Kávénénőkéket“ tárgyalókat.

⁴³ „von einem gewissen Conti erkaufte habe“. Ez a messinai származású Giovanni Conti detto il Placido, vásári szabadalmas vándorkávés, Biribcsbankos, pestvárosi Ménesmester, majd Fertálymester. L. o.

⁴⁴ „Der Altgesell oder eigentlich Altfeuerbursch.“

pesti Polgárok Ispotályának. Ennek az az oka, hogy a Mar-
 queur-ök és a Tüzilegények egy idő óta egy árva garast nem
 fizetnek be a Legényládába. A Társaság kimondja, hogy a
 Legénység tartozik havi befizetéseit rendesen teljesíteni, ille-
 tőleg az Öreglegény tartozik ezeket a pénzeket beszedni és
 azokat negyedévenként a Ládába elhelyezni.

A Céhekben az Öreglegény az a Legény volt, aki a Legé-
 nyek Testvérládájának legrégebben bekebelezett tagja volt.
 Kávéscehi értelemben tehát nem az egyes Kávéházak legidő-
 sebb Legénye — ennek *Főlegény* a neve, ez a mai Főpincér őse,
 — hanem az egész Ládatestvérség legidősebb Legénye.

A Bécsi Kongresszus után leromló Valuta, a rohamosan
 növekvő drágaság, az Élet elnehezedeése súlyosan érezte
 hatását a pesti Kávéházak életében is. Ez az oka annak, hogy
 mint 1730-ban, úgy 1816-ban is az történt meg, ami nap-
 jainkban: egynéhány pesti Kávéház a gazdasági helyzet által
 megcsappantott kereseti lehetőségeket a kávéházi árak olcsób-
 bításával próbálta megjavítani, vagyis a Concurrentia ez ősi
 eszközével, az árrombolással, a mai „Dumping“ őseivel élt.
 A Társaság azonban — mint ezt következetesen hangsúlyoz-
 zuk — klasszikus Gilde volt, mint ilyen, azonnal foglalkozott
 a kérdéssel. Több Ládatárs Uraság ugyanis felvetette azt a
 kérdést, milyen álláspontot kíván elfoglalni a Társaság azokkal
 az Uraságokkal szemben, akik a Társaság híre nélkül leszállí-
 tották a Kávéházaikban mért italok árát? A Társaság erre
 kimondotta, hogy az illető Uraságok eljárását rosszalja. Az ita-
 lok és az úgynevezett „Nagy Billiárd Játék“ ára maradjon a
 régiben addig, „*míg majd magától megmutatkozik, hogyan alkal-
 mazkodnak a mostani környülállások a küszöben álló Szent Medár-
 dusnapi Vásárhoz, amiből azután majd zsinórmértéket lehet alkotni
 a fentti dolgokra vonatkozó belátást illetőleg.*“⁴⁵

A Társaság sajnálattal állapítja meg, hogy a szóbanlevő
 Urak a Társaság megkérdezése nélkül akkor szállították le
 áraikat, amikor az élelemre való holmik ára folytonosan felfelé
 szökik, a Kamatláb és a pénz Cursusa⁴⁶ pedig egyáltalán nem
 javult. Az illető Urak eljárása rossz fényt vet a többi Urakra,

⁴⁵ „bis man sieht, wie sich die Umstände unter diesen itzt heran-
 nahenden Medardi Markt fügen, wornach dann die Richtschnur zu
 nehmen seyn wird.“

⁴⁶ „weder Zinsen noch den Cours gebessert haben.“

kik az árakat nem szállították le, — írja a Társaság érdemes Pennája — ez azután sok minden szóbeszédre ad alkalmatosságot. A Társaság erre kimondja, hogy a jövőben az összes Urak maguk és közösen fogják megállapítani áraikat.

A Társaság helybenhagyta a Főelőljáró Úr számadástételét a Láda pénzeire vonatkozólag, megállapította azonban, hogy a kiadás több, mint a bevétel és pedig azért, mert a jogvédő pörösködések sok pénzt emésztettek fel. Éppen ezért elhatározott, hogy a hiányon „Collecta“, vagyis gyűjtés segítsen.

Az 1817 június 24-én tartott gyülekezet teljes komolysággal folytatta a „Huszonöt Jussok“ eredetének felülvizsgálását.

*Deining*er János Úr, a „Tizenkilencedik Juss“ bírlalója hiteles iratokkal igazolta, hogy néhány hete annak rendje és módja szerint vásárolta meg a tönkrement *Philipp* József Úr Jussát, ezért tehát a mai 1817 június 24-i dátummal a Társaságok számába felvételre és ezáltal a Társaságba bekebelezetett. *Würstlein* Antal Úr, a „Harmadik Juss“ bírlalója jussát Asszonyanyjától, az özvegy *Klára* Asszonyságtól vette át, az Asszonyságra viszont néhai Férjeuráról, *Würstlein* József Úrról származott át az. Mivel a fiúnak, *Antal* Úrnak kezében semminemű okmány nem volt, felkérte a néhai *Giovanni Conti* pesti Kávéfőző hátrahagyott özvegyét, *Catterina* Asszonyságot. Ez tanúságtétellel igazolta, hogy az öreg *Würstlein* Úr mintegy 1784-ben, harmincegy esztendővel ezelőtt vette meg néhai *Ura*, *Messer Conti* Jussát. Azóta — köztudomás szerint és háborítatlanul — immár két nemzedék óta a *Würstlein* család űzi a mívet, illetőleg folytatja a Jusst. A Társaság ezen az alapon a fiatal *Würstlein* Urat annak rendje és módja szerint bekebelezi a Társaságba, azonban kimondja, hogy esete nem lehet *Praecedens* mások esetleg előforduló hasonló esete számára.

Schwarz János Urat, aki a *Thekusch*-féle „Huszonegyedik Juss“-ban ül benne, a korábban említett és a Társaság előtt annak idején rendesen bejelentett adásvételi szerződés alapján a Társaság rendszerint való módon bekebelezte.

A Legénység ispotályos pénzei dolgában is szigorú rendet vágott a Társaság. *Schmied* János társasági Öreglegénynek számadásaira nézve megadta a felmentést, noha ezek a számadások rendetlenek voltak. Az Öreglegénynek azonban soha senki nem adott részletes utasítást, különben is nyilván nehézkező

öregember volt a számvetéshez és betűvetéshez, így tehát a maga módja szerint, ámde mindég jószándékú és becsületesebb módokkal végezte ebbéli teendőit. A jövődre nézve a Társaság kimondotta, hogy az ispotályos pénzeiket hanyagúl fizető Legények azonnal fizessék be az Öreglegény kezeihez hátralékaikat, az Uraságok 12 forintnyi cégéres Ládabírság terhe mellett gondoskodjanak maguk e fizetségek megtörténtéről és pedig nem úgy, mint azelőtt tették, úgy, hogy tudniillik a Tüzilegények béréből évnegyedenként egy forintot és 30 krajcárt, az egyéb Legénység béréből pedig egy forintot vontak le, hanem úgy, hogy havonként vonjanak le a Tüzilegények béréből 30 krajcárt, a többi Legénységéből 20-at. Ennek a változtatásnak az az oka, mondja a Prothocollum, hogy igen sok Legény egy negyedévnél rövidebb ideig szolgál egy-egy Urat. Ezért a Társaság szigorúan előírja az összes fajta Legénység számára a kétféle próbaidőt is. A rendetlen Legénységet a Társaság bírságban fogja elmarasztalni, egyébként az összes Legények hivassanak össze egy újabb Gyülekezetbe, hogy azon velük fentiek közölhetők legyenek.

A pesti kávé Legénység a két fenti rendelkezés értelmében június 26-án összeült és összeadta az elmaradt ispotályos pénzeket, illetőleg 102 forintot és 12 krajcárt. A hiányzó néhány forintot a Társaság Ládája pótolta. Főelőjáró Úr viszont a sommát befizette a Polgárok Ispotálya Ládájába. Július 7-én másodszer is Gyülekezetet tartott a Legénység. Az Elöljáró Urakon kívül ott volt *Gauster* Úr is. A Legénységnek felolvasták az új Legényrendet. Ezután következett az Öreglegény candidálása illetőleg megválasztatása. A korszak lassan-lassan már újításba csapó szellemét illetőleg a bécsi elnevezések hatását mutatja, hogy e napon már a régi céhies „Öreglegény“ és „Vice-öreglegény“⁴⁷ elnevezések helyett a „Főtüzilegény“ és „Vice-tüzilegény“ elnevezést használja a pesti Legénység.⁴⁸ E legényi tisztségekre három Tüzilegény jelöltetett és pedig: *Kleedorffer* József, az *Altdorffer* Úr tüzilegénye, *Schmid* Márton, az eddigi

⁴⁷ „Altgesell ; Erster Altgesell, Zweiter Altgesell.

⁴⁸ „Oberfeuerbursch.“ Vicefeuerbursch. Az elnevezés az Oberzöchmaister — Unterzöchmeister analógiájára alakulhatott ki. Nyilván erre a módra alakult ki a bécsi „Oberkellner“ elnevezés is, ami a pesti-budapesti életben máig mint *Főpincér* elnevezés él. A franciában a *Főpincér* régi neve Le Premier-Garçon.

Öreglegény, aki *Tretter* Főelüljáró úrnál szolgált és *Knabl* János, aki *Gregorics* Úr Kávéházának konyháján jeleskedett. Főtüzi legény *Kleedorffer* József, vicetüzilegény *Schmid* Márton lett.

Az 1818 július 3-i Gyülekezet Tanácskozásainak első Pontja a Nemes *Kemnitzer* Károly Úr elleni újabb panaszos szó volt. A Főelüljáró, *Tretter* Úr, szóvá tette *Kemnitzer* Úr önkényes eljárását, mely szerint ez az Úr „*az itteni Tekintetes Magistratus és a Magas Helytartótanács tudta és engedelmé nélkül a Stupak-féle Kertben épített új Szalájában már jó ideje Billiárdot állított fel.*“⁴⁹ A sérelmes dologban a Társaság úgy határozott, hogy a Nemes Magistratushoz intézendő Instantiát a Főelüljáró Úr írja alá, ennek benyújtására pedig Nemes *Boráros* János Senátor, társaságbéli Komiszáros Uram kérettessék fel azzal, hogy ő legyen kegyes megtenni a szükségeltető lépéseket „*a felállított Billiárd bezárására.*“⁵⁰

Brudern József Báró, akinek Szabad Nemestelke volt Pesten, azzal az Instantiával fordult a Városi Magistratushoz, „*hogy az ő Átjáróházában vagyis Vestibulumában, amint hogy ő ezt maga nevezi, létesítődjön egy Kávéházjuss.*“⁵¹

A Társaság a kérést nem pártolta és véleményét azzal a kéréssel adta át Nemes *Boráros* János Komiszáros Uramnak, hogy *Brudern* József Báró kérése utasíttassék el.

Brudern József báróról a nemesi Kávésuraságokról szólókban bőven írunk. Háza az Urak Utcája és a Kigyó Utca sarkán épült fel, ez lett a régi *Párisi Udvar*, melyet a pesti köznyelv a háznak az 1910-es évek elején történt lebontásáig *Suszter Bazár* néven nevezett sok csizmadia műhelyéről. Ma is *Párisi Udvar* a neve a helyére épült bankház bazárjának. Mint látni fogjuk, az *Orléans Ház* párisi palotája, a *Palais Royal* volt a pesti *Párisi Udvar*, a „*Vestibule*“ előképe.⁵²

A Kávésuraságoknak sok bajuk volt Prókátoraikkal, így a *Huber* Úr helyett ügyvédjükül felvallott *Wagenfall* Úrral is.

⁴⁹ „*in seinem neuerbauten Saale im Stupakischen Garten schon seit geraumen Zeit ein Billard errichtet habe.*“

⁵⁰ „*zu bewirken, dass das errichtete Billiard gesperrt werde.*“ A szóban levő Szála a Terézia Város kültelkén, a *Kemnitzer*-majorról elnevezett, későbbi *Kemnitzer*-utca — ma *Hegedüs Sándor*-utca — mellett volt. L. o.

⁵¹ „*in seinen Vestibl, wie er sich ausdrückt.*“

⁵² L. a *Palais Royal*-ról szólókat.

A Prothocollum ugyanis elmondja, hogy *Hauer* József polgári Vendégfogadás egy Jussért folyamodott a Helytartótanácsához. A Juszt megnyerte, a Társaság azonban tiltakozott az új Versengőtárs ellen, főleg „*a súlyos meggondolásra késztető uralkodó környüállások*“, vagyis a Város lakossága nyomasztó anyagi helyzete miatt, ez az oka annak, hogy a szerfőlött sok Kávéház pangó állapotban van. Ez okból ellenkeresetet indított a Helytartótanács sérelmet okozó végzése ellen. Az Ügyvédő úr azonban semmit sem cselekedett, „*a Társaságot orránál fogva vezeti s a Társaság jólétéért mit sem cselekszik,*“⁵³ ezért az Urak lemondásra kényszerítik a hanyag Advocatus Urat és egy bécsi Ügyvédőt bíznak meg a pörös ügy vitelével, illetőleg annak a Kancellária előtti képviselésével.

A Társaság az új Előljáráóság választásának dátumát egy márciusban megtartandó valamelyik Társaságnapra tűzi ki, ezután elhatározza, hogy a Helytartótanács parancsa alapján Vándorlókönyvecskét⁵⁴ nyomtat a Legénység számára.

Az itt szereplő *Hauer* úr a Gránatérosok Utcája és a Vármegyeház Utcája sarkán volt, a „Zenélő Órához“ cégérezett Serház fölötti nagy irodalomtörténeti multú „*Arany Ökör*“ Kávéház érdemes gazdája lett, mert később a Jussot mégis megkapta. Kávéházának a „Bach-Korszak“ alatti szerepéről részletesen írunk.

A Testvérség végezetül 4—4 forint Bíróságot húzott rá a Gyülekezetről igaz és komoly ok nélkül távolmaradó Társurakra, nevezetesen *Emmerling, Gregoris, Blum, Thekus* és *Halzl* Urakra.

Az 1818 december 16-i Gyülekezet tudomásul vette, hogy a Társaság pörvesztes lett a Kancellária előtt is a *Brudern* József Báró és *Hauer* Ferenc József Kávésurasága ellen indított keresetével. A két Instanciát minden Magas Hely elfogadta, az ellenállás céltalan és nem tanácsos dolognak látszott, hiszen úgyis fellebbezhetetlen megítélt dolog: „*Res Judicata*“ volt ez már. Néhány Ládatárs úrban nyilván berzenkedett az elkeseredés, ámde mit volt mit tenni? A Társaság bölcs mértékletességgel kimondotta: „*minden Társ tartsa magát a Legmagasabb Leiratokhoz és eme Legmagasabb Parancsolatoknak minden további*

⁵³ „*die Innung bey der Nase führt.*“

⁵⁴ „*Wanderbüchel.*“

*felelés nélkül fogadjon szót.*⁵⁵ Egyben kimondotta, hogy a két ujdonsült Ládatárs Uraságot az új Elüljáróság megválasztása után fogják bekebelezni a Társaságba.

A Magas Hely a bécsi Udvari Magyar Kancellária volt. *Brudern* Báró úrnak családi összeköttetései, *Hauer* úrnak bizonyára jócsengésű körmöci aranyai voltak. A kötött számú Jussok lényege részben éppen azon tellett ki, hogy némely magas tisztbéli Uraknak jó Baksist lehessen keresni a Jussok adományozásánál. A Társaság — mint minden Céh és Testület — maga is dolgozott a Baksissal. Az ilyen pereskedés a „régí jó időkben“ olyan párviadal volt, melynek két oldalra voltak eshetőségei. Sokszor a Társaság jól fizetett Bécsi Udvari Magyar Ágensei, budai helytartósági Ágensei, bécsi és pesti Ügyvédői győztek, sokszor az ellenfél Kijárorié lett a pálma. Ildomtalan dolog lett volna berzenkedni. A Társaság bölcs ellenfél volt: megvakarta a tarkóját és kezet nyújtott a győztes Concurrensnek.

A Társaság ezen az ülésen megjegyzés nélkül elfogadta az összes Kávésurakra egyetemlegesen, a mai „Adóközösség“ történelmi előzőjeképpen kirótt 250 forintnyi Adót és felszólította a Főelüljáró Urat, hogy ezt a Sommát fizesse be a városi Adózási Biztosságnak.⁵⁶

Az „Ujesztendei Ajándékok“-hoz való fejenkénti hozzájárulást ebben az évben is 10 forintokban állapította meg a Társulat, azzal, hogy azt a Bemondó gyűjtse össze és a pénzt a szokott Ajándékok céljaira a Főelüljáró Úr használja fel.

Nemes *Boráros* János Senator Uram a pesti mészárosok, szappanyfőzők és gyertyamártók, a halászok Céheinek, a pesti Görög Kereskedők Kompániájának és a Kávés Testvérségnek volt Komiszárosa. Nagy vagyonát — mely részben ilyen középkori eredetű ajándékokból származott — jótékony célra hagyta.⁵⁷

1819 március 24-én a Társaság *Tretter* Úr szállásán ült össze. Elfogadta az érdemes Főelüljáró lemondását, valamint számadását a Láda pénzeiről, megszavazta az 508 forintos és 49 kraj-

⁵⁵ „*sich diesem aller Höchsten Rescript fügen und den aller Höchsten Befehle ohne weiterer Wiederrede befolgen werden.*“

⁵⁶ „*der Contributions Commission.*“

⁵⁷ V. ö. a Társaság Komiszárosairól szólókat.

cáros túlkiadást és Főelüljáróul megválasztotta *Gauster* Leopold Urat, Alelüljáróul pedig *Lechner* Ferenc urat.

A Társaság ezután tudomásul vette, hogy *Tretter* Úr átadta, *Gauster* Úr pedig átvette a Társaság Ládáját a Prothocollumokkal és az egyéb Requisitumokkal együtt. Mik voltak ezek a Requisitumok? Ma ezt csak sejtethjük, hiszen a Kávésok Ládája is arra a sorsra jutott, amire a legtöbb pesti Céhé: elveszett az elmúlt másfél évszázad forgatagában. Minden Céh birtokában volt egy címeres, pecsétes Behívó Tábla, a Pecsétnyomó, egy szavazó Urna fehér és fekete golyóbisokkal, egy ezüst csengő, hat temetési fáklyatartó és annak pantallérjai, a körmeneti és temetési zászló. Ezek lehettek a Kávés urak Becsületes Ládájának kellékei. A Láda az új Főelüljáró megválasztásakor átvándorolt annak lakására, a Ládakisérés ünnepies menet kíséretében folyt le, az új Főelüljáró lakásán ősi szokás szerint nagy lakoma tartatott. Bizonyára ez volt a szokás a Kávéstestvérségben is. Mivel minden Céhben a Céh „Ujesztendeje“ volt a Főcéhmester megválasztásának ideje: feltételezhetjük, hogy a „Kávésok Esztendeje“ is a tavaszi Gyülekezet napjával kezdődött. Rendszeren az volt a szokás, hogy a Főcéhmester megválasztásának napján kötöttek meg minden céhszerű szerződést.

Az 1819 április 22-i Gyülekezet *Glasz* György pesti csap-székes korcsmárosgazda ⁵⁸ kérését tárgyalta le. A Gazda ugyanis Kávésjussért folyamodott. A Társaság, mint minden hasonló esetben, ellene volt a dolognak. Ugyanez az Ülés foglalkozott a régi *Egger*-féle — a későbbi *Altdorffer*-féle — „Tizenötödik Juss“ eladásával, melyet Törökzsadányi Gróf *Almássy* Ignác Úr vett meg a csődbe jutott *Altdorffer* Úr főhitelezőjétől, *Bleyer* Antal Úrtól. A Társaság a legalázatosabban ⁵⁹ vette tudomásul, hogy a hatalmas Gróf Úr megszerezte a szóbanlevő Jusst, alázatosan kérte viszont, hogy a Gróf úr legyen kegyes a szokásos ötven forintnyi bekebelezési Taksát megfizetni és általában magára — mint egyetemleges adósra — vállalni a Társaság adóságainak reá kivetendő részét.

A Társaság ezután beiktatta az ujdonsült *Hauer* Urat, utasítást adott a Főelüljáró Úrnak a kontárkodó kávémérő Asz-

⁵⁸ „Schankwirth.“

⁵⁹ „unterthänigst.“

szonyok elleni fellépésre és elhatározta, hogy rendezni fogja a munkát kereső Szolgaság tartózkodási helyének vagyis Herbergjének kérdését, valamint rendezni fogja a munkanélküli Kávéslegénységnek adandó segítség dolgát is.

Az 1819 május 18-i Gyülekezetben megjelent *Szental* Ügyvédő Úr, mint *Almássy Ignác* Gróf Úr képviselője, mire a Gróf Urat, mint Kávésuraságot, a Társaság bekebelezte a Prothocollumba.

Ugyancsak e napon jelent meg a Láda előtt a Társaság elmozdított Ügyvédője, *Wagenfall* Úr is, akit mint *Brudern József* Báró Úr „képét“ a Társaság a Helytartótanács 1818 október 23-án kelt Parancsával nyert Jussába ugyancsak beiktatott Kávésuraságnak. A Gróf Úr és a Báró Úr is lefizette a pesti Kávésuraságokra kiszabott bekebelezési Taksát.

A Prothocollum megemlékezik az új házról, mely egész Pesten nagy feltűnést keltett, mint minden, amit az érdekes, vállalkozó szellemű, nagy magyarérzésű Báró cselekedett. A görögösködő „Empire“ stílusában épült Házról a Pestre 1828-ban felránduló öreg Kazinczy is mint pesti nevezetességről ír.⁶⁰

Ezen a Társaságnapon a Társaság dolgaival kapcsolatban érdekesen találkozunk a régi pest-budai Ujságírás egyik művelőjének, *Verzák* Antalnak nevével. A Prothocollum ugyanis elmondja, hogy nemes *Boráros* János Komiszáros Uram bemutatott egy levelet, melyet *Verzák* úr⁶¹ írt hozzá. Nevezett Úr 100 forintot követel a Társaságon ama munkájáért, melyet a lelépett *Tretter* Főelüljáró Úr megbízásából a Társaság céhszabadalomlevele tervezetének megszerkesztésével végzett. Ez az a tervezet, melyről a Társaság 1817 május 1-én tartott Gyülekezetén szó volt. A Társaság *Verzák* úr követelésére nézve kijelentette, hogy a Céhlevél tervezetére már semmi szüksége nincsen. Mégis, mivel annak megszerkesztésére valóban *Tretter* Főelüljáró Úr szólította fel *Verzák* urat, 50 bécsi értékű Forintot hajlandó kifizetni a munkáért.

A Társaság ezután letárgyalta a Legények Rendje tervezetét és azt további eljárás céljából Komiszáros Uramnak adta át.⁶²

⁶⁰ L. o.

⁶¹ „eine Bittschrift des Herrn Werzak in welcher selber für Aufsetzung der Privilegien . . . 100 florens verlangt.“

⁶² A társaság Rendtartását és Legények Reguláját külön ismertetjük, szövegüket a Függelékben közöljük.

Az 1819 július 14-i Társnap Gyülekezete mindenekelőtt négy-négy forintra bírságolta meg az igazolatlanul távolmaradó Uraságokat és tervbe vette hasonló Társládás Bírság behozatalát a Társnapon meg nem jelenő Legényekre nézve is. ⁶³ Ez a bejegyzés a bizonyossága, hogy ősi céhszerű módon a Legények is résztvettek a Társaságnapon, akár csak a Céhek Legényei a Céhnapokon tartott Gyülekezetben.

A Prothocollumban olvasható *Herren Herren* kitétel a régi udvariasság formája és azt fejezi ki, hogy a Kávésjog éppen olyan „Urasági Jog“ vagyis „Herrschafts-Recht“ volt, mint a Földesuraság a Grundherren-Recht, a *Dominatio Terrestris*. A „Kereskedő Uraság“ illetőleg a szabadalmas Kereskedők „Kaufherr“ címe a *Kaufherrenschafts-Recht*-et fejezi ki. ⁶⁴ A Kávétársaság tagjai a következőket „*Ür*“ megjelölést tehát mint Jogtulajdonos viselik, aminek az a magyarázata, hogy jogvédő Gilde-jük Társládájának nemcsak tényleges kávéfőzők, hanem polgári ácsmesterek, nagykereskedők, birtokos nemesek, serfőzőmesterek és más vagyonos Polgárok a tagjai. Mint látni fogjuk, a Házjogosok a 19. század közepén külön érdekvédő Gildét alkotnak. Ilyen Házjogos Kávésuraság volt a Jabukai nemes *Adelsberger* alias *Nemeshegyi* pesti üveghutás és üvegkereskedő család, a *Wurm* alias *Almay* vaskereskedő család vagy akár az Orczi báró *Orczy* család és a Csáki nemes *Geist* szappanfőző és gyertyamártóból lett versenyzőtulajdonos, nagybirtokos család is. A „Kávésuraság“ tehát jogi szabadalmas kiváltsága kifejezésére viselte következőesen az „Uraság“ címet.

A Társaság ezen a napon hagyja jóvá azt, hogy a Főelüljáró *Ür Lechner* Mátyást, egy kiérdemesült idős Kávéslegényt fogadott fel Táblajáró Bemondónak. Évi fizetése 100 forint volt,

⁶³ „inbetreff einer Ordnung sowohl bei denen Herren-Herren als auch Burschen.“

⁶⁴ *Grundherr* : Telkesuraságos Jog. — *Bräuher* : telkes polgári jogon vagy nemesi telekjogon való serfőzőszabadság, azaz Biergerechtigkeiteit, Bierzwang. — *Weinherr* : Boros Uraság : a Jus Terreni, a Telekjog alapján való bormérő jog. — *Haus-Herr* : nem „háziúr“ a szó mai, „háztulajdonos“ értelmében, hanem „Házuraság“. V. ö. a jogtörténeti részt és a pest-budai polgári Seresuraságra, valamint a nemesi Seresszabadságra nézve : S. S.

melynek felét az Urak Ládája, másik felét a Legények Ládája fizette. ⁶⁵

A Jussok átruházására és kiarendálására nézve a Társádlada kimondotta, hogy a jövőben minden árendába adó és vevő, valamint minden eladó és vevő nyolc napon belül tartozik a Főelüljáró Úrnál jelentkezni. Hogy pedig senki se védekezhesen azzal, hogy erről a társasági Statutumról nem tud: a Társaság minden Társuraságnak írásban fogja megküldeni a Határozvány szövegét.

Az 1819 november 2-án megtartott utolsó évi Kántorgyülekezetben a Társaság kimondotta, hogy a Társádlapénzeket az Uraságoktól a Táblajáró Bemondó a kezéhez adott Lista alapján szedje be és naponta szolgáltatassa be a felvett pénzeket a Főelüljáró Uraknak.

Érdekes, hogy a *Jus Regale*, vagyis a „Kisebb Királyi Haszonélvezetek“ megváltását a Társaság Prothocolluma „Királyadó“-nak ⁶⁶ nevezi. Ez is mutatja, hogy a Kávésjogot a régi jogszokás a *Jus Regale* megfelelőjének fogta fel. Az évi 250 forintnyi egyetemleges *Jus Regale* vagyis *Királyadó* váltságát a Társaság az e napon hozott Statutum alapján négyféle Adókulcs szerint szedte be a Társuraktól és pedig a négy osztály szerint 24, 15, 7 és 5 forintos adóportiókban. A pesti Kávéházak tehát a jövedelmezőség szempontjából négy csoportba voltak beosztva.

A Társaság ezután a Nagy Billiárdon való játék közben az első és utolsó lapdával történő duplázással való visszaélés miatt foglalt állást. ⁶⁷ Ez a Kávésoknak kárt, illetőleg a Billiárdpénzben való megrövidülést szerez, a Társaság tehát elhatározta, hogy az ilyen módon való játékért fizetendő pénz nappal 6 krajcár, éjjel 10 krajcár lesz. A Főelüljáró úrnak gondja legyen rá, hogy e határozatot minden Kávéházassal közölje, egyúttal megjelölve azt az időpontot is, melyben ez az árszabás életbe lép.

A Főelüljáró Úr ezután bejelentette, hogy *Ranner* Mátyás pesti Polgár a Ferenc Elővárosban levő házára Kávésuraságos Jussért folyamodott. A Társaság az új *Concurrrens* ellen meg-

⁶⁵ „50 fl jährlich von den Herrn Laade und 50 fl von den Burschen Laade“.

⁶⁶ „König-Contribution.“ V. ö. a jogtörténeti részt.

⁶⁷ „der... Missbrauch im Douplieren des ersten oder letzten Ballens in der grossen Parthie.“ V. ö. a Billiárdról szólókat.

teendő lépésekre nézve az utasítást megadta a Főelüljáró Úrnak, végezetül a *Benkerth* Ádám Úr Jussát *Benkerth* György Úrra ruházta át és utóbbi urat Ládatársul bekebelezte a szokásos 50 forintnyi taksa mellett.

A Ranner Ház az egykori Szénás Piarcz — a mai Kálvin-tér — és a Soroksári Országút — ma Ráday-utca — sarkán máig álló, a „*Két Oroszlánhoz*“ cégérezett régi Vendégfogadó, ⁶⁸ illetőleg itt a „*Két Oroszlán Kávéház*“ -ról van szó. Cégéroroslánjai máig ott láthatók az egykorú ház kapúja fölött.

Az 1820 március 28-i első Kántornapos Gyülekezet egy pest-budai teátrumi színjátékos Actor vagyis Színész, *Jandl* Antal Úr Kávéfőző Jussának kérdésével foglalkozott. Nevezett Színművész a pesti és budai egyesült Színházak Actora volt. ⁶⁹ A gyakorlati érzékű Művész Úr Pest Városa Tekintetes Tanácsához 1820 február 11-én kelt No 723. alatt esedező folyamodást nyújtott be, hogy a Magyar Helytartótanáctól nyert Kávésuraságos Jussát második személy útján gyakorolhassa. A Tekintetes Tanács az esedezést véleményadás céljából áttette a Társasághoz, mire az Uraságok a Színművész Úr adományozó Okirata korlátozó tartalmára való különös tekintettel kimondták, hogy elutasító végzésüket ott helyben, a Gyülekezetben meghozzák ⁷⁰ és a Magisratustól leérkezett írásra azt tüstént rávezetik.

A Legénységgel állandóan sok baj volt. A Kávéházakban, de az utcákon is a Vendégekkel szemben, de meg kenyéradó Uraikkal szemben is gyakorta túllépték a szerény magaviselet határait, ⁷¹ az Alelüljáró Úr lakására összehívott Legénynapokon rendetlenül jelentek meg és az ispotályos pénzeket késedelmesen és rendetlenül fizették be. Az Uraságok tehetetlenek voltak a fegyelemre nem hajló Legénységgel szemben. Ezért elhatározták, hogy oly Punctumokat szerkesztenek, melyek a Legénységet tisztességes viselkedésre szoríthatják, ezeket

⁶⁸ L. o.

⁶⁹ „Schauspieler der beyden vereinigten Theater zu Ofen und Pest“. Személyére nézve v. ö. a *Tuschl*-féle pest-budai színházi, játékosházi, bálosházi, kávéházi, casino-házi Consortiumról szólókat.

⁷⁰ „mit besonderer Berücksichtigung des beschränkten Inhalts seines Verleihungs Intimats . . . ohne Aufschub abzufassen angeordnet.“

⁷¹ „Die Purschen . . . nicht selten die Grenzen des bescheidenen Betragens überschreiten.“

minden Uraság aláírja, a Társaság a Legénység előtt felolvastatja és megőrzésre a Legényládába helyezi el. A Polgárispótlályba befizetendő összeget, 50 bécsi értékű forintot ez alkalommal a Társaság Ládája fogja befizetni az Ispotályba a Legényláda helyett, a jövőben azonban szigorúan behajtja az Ispotályospénzeket a Legényeken.⁷² A szövegből kitűnik, hogy az 1820-as években a pesti kávéházi „Pincér“ még a Mesterlegény ősi latineredetű olasz-francia-német *Bursche*, *Pursche* címet viseli. E név eredete a Testvérláda, a *Bursa* neve, mely az olaszban *Borsa* és *Bolza*, a franciában *Bourse*, a németben *Bursche* változatokat mutat. Eredetileg magát a Ládát, későbbben a Ládához tartozó Ládatestvéreket jelenti. A magyar Céhek és Diáktestvérségek Ládájának neve a *Bursa*-ból *Pörsöly*, *Börzsöly*, *Persely* formára ízesedett át az idegenből. A „futó Betyár“-t, a „Szabad Ifjú“-t, később a nőtlen ifjút jelentő „Legény“ szó csak később fűződött a Ládatestvért jelentő *Bursche* szó mellé. A német Diákság a Mesterlegényektől vette át a *Pursche* nevet. Pest-budai vonatkozásban ez itt azért érdekes, mert a *Pursche*, *Burschenschaft* a *Burschen Lad* kifejezések együtt és egyszerre szerepelnek, tehát az ősi *Bursa* a pesti Kávéslegények életében még érintetlen, középkori módon szerepelt.

Itt jegyezzük meg, hogy a Francia Forradalom késői hatásául éppen az 1820-as években legerősebb a Mesterlegények mozgolódása. A budai Helytartótanács sorozatos parancsokban tiltja be a Legénytestvérségeket, önálló Testvérládáikat és pecsétnyomóikat elkoboztatja, pénzeiket a Mesterládákba olvasztatja be, céhközötti összejöveteleiket tiltja, örködik, hogy egy-egy Céh Legényei egy másik Céh Legényeivel ne levelezhessenek, tiltja a külföldi céhközötti levelezéseket. Mindez a Háborúk utáni leszegényedés okozta forrongás jelensége. A Legénytestvérségek mindinkább odasodródznak a nemzeti forradalmi Diákpáholyok mozgalmaihoz és a nemzeti mozgalmak melegágya lesz minden Legényösszejövetel. Az 1790—1848 időszak magyar Ifjúmozgalma kávéházi jelenségeiben rendkívül nagy számmal fogjuk megtalálni a Jurátu-

⁷² „besondere Punkte, welche auf die Erzweckung eines anständigen Betragens Bezug haben... den versammelten Burschenschaft vorzulesen... in der Burschenlaade aufzubewahren sind.“

sokkal és Diákokkal együtt tartó céhbeli magyar Legényeket. A „Korhelyétfő“, a „Blaumontag“ tilalma is ide vezethető vissza.⁷³ A Legénység itt láthatóan megtagadja a saját szociális megsegítésére vonatkozó Ispotálypénzek befizetését. Ez már a nemzetközi izgatás pesti tünete.

A fentiekből kétségtelenül megállapítható az is, hogy a Társaságban a Céhek ősi Atyamesteri tisztségét az Alelüljáró Úr töltötte be. A céhek Atyamestere mindig és mindenütt a Legények Apja, esetleg a „Herberg“ Atyja is. E tisztség neve a 16. századi budai Céhekben *Öregmester* is volt. Az *Atyamester* volt a Céhek szociális segítőmunkájának őre.⁷⁴

A pesti kávéházak Legénysége fegyelmetlenségét több szempontból magyarázhatjuk. Elsőben is azzal, hogy idegen származásúak voltak. A vendégek körül szolgálatoskodó Legénység elsősorban bécsi német volt, a Tüzilegények, illetőleg a Kávéfőzőlegények — a „Fájérpursok“ — a 19. század elején a 18. századi olasz és svájci olasz-francia „Grison-Graubündner“ Legények helyébe elhelyezkedett szepesi német, felvidéki tót, cseh és morva elemek voltak. A nemzetiségi széthúzás a kevert nemzetiségű Céhekben mindig fegyelmetlenségre vezetett. A régi céhi pátriárkális-családias szociális gondoskodás ezekben az években mutat erős bomlást: a Céh már nem vállalja a gondoskodást a Legényekről, a Legények viszont ezt a Céhre akarják áthárítani. A Város maga nem gondoskodik a céhbeliokről, a szociális gondoskodás céhenkinti kis egységekben történik: ez a céhi Particularismus folyománya.

A „Marqueur“-ök 1820-ban még a régi házártos Billiárd, a kávéházi *Olla Fortuna*, a „Szerencsefazék“ és a tiltott *Biribics* titkos vállalkozó, nyereszkes Játékmesterei: fegyelmetlen népség, nem azonos a dolgozó Kávéfőzőlegényekkel. A Legénység fegyelmetlenségének egyik oka az, hogy a Privilegiális Kávésjogokat országos Főméltóságok, vagy nemesi nevek viselői szerzik meg, dúsgazdag serfőzőmesterek, vaskereskedők, singes posztókereskedő Kereskedőuraságok, városi Városkapitányok, előkelő összeköttetésekkel rendelkező parókás-

⁷³ A Helytartótanács legénymozgalomellenes parancsai: *Bevilaqua Borsody* Béla jegyzetei *Dános Árpád* i. m.-hez.

⁷⁴ *Bevilaqua Borsody* Béla: A pest-budai Céhek szociális orvosi intézkedései. (*Az Orvos* c. folyóirat 1934. évfolyamában a szociális segítésről szóló cikksorozat.)

mesterek, cserzővargák, nemesi és polgári Házas Uraságok kezén van a pesti Kávés Jog, ami ellen a Kávéstársaság valóságos élet-halálharcot folytat, mint azt jogtörténeti fejezetünkben mutatjuk be. Nem mondunk sokat és a valóságnál többet, ha azt mondjuk, hogy a túlságosan „Barokerkölcű“ Pesten 1780—1830 között mindenki Kávés volt, csak a tulajdonképpeni igazi Kávésok nem voltak azok, mert vérig kihasznált árendánsai voltak a „Huszonöt Jogosok“-nak. A dolgozó Kávés-szolgaság, vagyis a Kávéslegénység reménytelenül állott e helyzet közepette: ez az oka annak, hogy nagyrészt gyülevész-nép volt. Komoly elem volt a Kávéfőzölegény: öreg korokra ezekből a tisztos, dolgozó elemekből került ki a tulajdonképpeni Kávesség. Az 1820-as éveknek e Prothocollumai pompásan mutatják a rendi Privilegializmus és a Munkaszabadság küzdelmeit, mely 1824-ben jut némi rendezettebb állapothoz.⁷⁵

A Társaság ezen a napon kötött megállapodást Nemes Szloboda János városi tanácsi Kancellista úrral, akit 1819 november 2-től számított Honorariummal szerződtetett Actuarium-ává, vagyis Ügyészévé.⁷⁶ Mai szemmel nézve furcsa, hogy egy céhszerű Gilde-társaságnak a Városi Tanács, illetőleg a Városi Törvényes Szék határozatai ellen a Városi Törvényes Széken egy városi tanácsbeli „Tisztos Hivatalos“ úr legyen Ügyésze. A kornak erkölcei azonban mások voltak, mint a maiak, illetőleg — mint a Társaság Számadáskönyveinek meglepő „Discretus“ bejegyzéseiből látni fogjuk — az úgynevezett „régí jó idők“ úgynevezett „régí jó erkölceiről“ szóló mende-mondák valóban csak a regényeskedő rosszul értesültség történelmi érzélgősségének költeményei. Nemes Szloboda Mihály Uram egyébként később a Társaság Komiszárosa és Város Senatora Ura lett.

Igen érdekes erkölcstörténeti tényt őriz meg a Társaság jegyzőkönyvének utolsó bejegyzése: a Társurak az *Almássy* Gróf Urak Kávéfőzőjogának bérlőjét — a neve után nyilván a család francia szakácsát vagy lakáját — szó nélkül bekebelezik, illetőleg erkölcsi előéletére nézve megelégszenek a hatal-

⁷⁵ L. a jogtörténeti részt.

⁷⁶ „Rücksichtlich der förmlichen Improtocollierung des neuen Herren Actuaires Michael Szloboda wird als Innungs Actuaire hiemit improtocolliert und das festgesetzte jährliche Honorarium von 2. Novembris 1819 an zu erheben.“

Dunaparti piaci Kofa-
kávéház „A Halászhoz“
az egykori Haltéren.

A Szép Halászlány Kútja:
ma a Népligetben. A Tér a
mai Duna-utca végénél, a
Dunaparton volt.

Fametszet az 1860-as évekből.

Az egykori
Hét Választó
Fejedelem
Vendégfogadó
kávéházi
homlokzata.

Aranykéz-utca,
jobbról a „Vadász-
kürt“ kávéházi
homlokzata.

A pesti Hidpromenáde és Kávéházai 1820 táján.
 A Wurm Kávéház, a Magyar Király Kávéház, a Nagy Kávéház: előtte
 a Sétáló Erdőske és a Frissítő Konyhá. A mai Hangli környéke.
 Egykori céhi Vándorlevélről készített felnagyított kivágás. Rézkarc.

A pesti Dunakorzó
 1935-ben.

A Hajóhidő
 egykori helye.

mas országos főméltóságú Gróf Úrnak, mint pesti Kávés-
uraságnak és *Hellenbach* báróné, született *Kubinyi Fő-*
asszonyságnak bizonyságlevelével. Monsieur *Pierre Delucque*
így lett pesti Testvér a Kávésok Társládájában anno 1820.⁷⁷

Az 1820 június 11-én megült Társládanap Gyülekezetében
felolvastatott a *Legények Rendje* teljesen elkészült szövege és
azzal adatott át Nemes *Boráros János* Komiszáros Uramnak,
hogy az legyen kegyes a Nemes Tanács jóváhagyását is meg-
szerezni a Legénység új Regulájához.⁷⁸ Az adat bizonyítja,
hogy a Kávés-gilde e ponton is céhszerűen járt el, mert a Céhek
a Legényregulát minden Legénynapon és Céhnapon hivatal-
ból felolvastatták az Inasok és Legények előtt.

A pesti ispotályos orvoslás, illetőleg a magyar társadalmi
Higiéné történetének érdekes tényét kívánjuk meglátni a Tár-
saság ama határozatában, melyet a nemi betegségekben szen-
vedő Legények ispotályos költségeire nézve hozott, amikor
kimondotta, hogy „*az a Szolgáló Legény, aki élete ledér módja*
révén szerzett valamely nyavalyát, az nem örvendhet ispotályos
segítségnek“.⁷⁹

A 19. század elejének kispolgári Társadalma a nemi beteg-
séget a szó egykorú szoros értelmében a „Bújaság“, a „Nős-
paráznság“ következményének, a „Természet Sújtó Keze“
büntetésének fogta fel. A „Bujakórság, Bujasenyv“ elnevezé-
sek pontosan kifejezik ezt az erkölcsi felfogást, mely a 19. szá-
zad elején valóságos betegségelméleti Doctrina formájában
jelentkezett úgy orvosi értekezésekben, mint a korszerűen
divatos orvosi szemléletet korszerűen kifejező szépirodalmi
lecsapódásokban. E korszak a Tuberculosist, illetőleg a „Sor-
vadás“ és „Aszály“ néven nevezett kórságot, melynek mi-

⁷⁷ V. ö. az Almássy-családról szólókat. „*Inbetreff des Peter Delück*
Arendators des Grafen v. Almásischen Kaffeessieder Rechts ob derselbe
mit hinlänglichen und gehörigen Zeugnissen versehen sey? Die durch
ihn vorgewiesenen Attestate Seiner Excellenz des Herrn Grafen von
Almássy und der Freyin von Hellenbach, geborenen von Kubinyi
werden als hinlänglich und gehörig erachtet, folglich wieder seine Pacht-
nehmung nichts eingewendet.“

⁷⁸ V. ö. a Függelékben közölt szöveget és a Legényekről szólókat
A Legényrendekre nézve v. ö. M. M. és S. S.

⁷⁹ „*ein solcher Diener, der sich durch seine unzüchtige Lebens Art*
eine Krankheit zugezogen hat, sich der Spitals Unterstützung nicht zu
erfreuen habe.“

voltáról természetesen fogalma sem volt, ugyancsak a „kicsapongó életért“ járó misztikus büntetésnek fogta fel.⁸⁰ A korszak a venereás betegségeket és a Tuberculosisist nem népbetegségnek fogta fel.

Végezetül *Glasz János Úr* és *Jandl Antal* pest-budai Színművész Úr fentebb említett dolgával foglalkozott a Társaság, ugyanis a Helytartótanács mindkét Úr kérését elutasította. *Glasz János Úr* nem nyert Kávésuraságos Juszt, a Színművész Úr pedig — mivel továbbra is a Színháznál kívánt maradni, illetőleg mivel a Magas Helytartótanács az öregedő Színművész szabad választására bízta: Színész akar-e maradni, vagy pesti Kávésszá akar-e lenni? — nem kapott engedelmet, hogy Kávéfőzőjussát Árendátor útján gyakorolja. A Társaság a két leíratot a legmélyebben átértzett köszönettel⁸¹ vette tudomásul.

A jónevű *Jandl* úr esetével kapcsolatban megemlítjük, hogy pesti Kávésjogra való törekvésében nemcsak azt kell meglátnunk, hogy ő öregségére gondtalan megélhetést biztosító, *Jussa* bérbeadásából származó, korszerűen „*Aranyos Jövedelem*“-nek nevezett megélhetést akarhatott magának biztosítani, hanem nyilván a Kávéháznak, illetőleg a Kávéházzal kapcsolatos *Pharo-Játéknak* ama színházi kapcsolatait is kiakarta használni, melyek éppen a pesti „*Korona Kávéház*“ alapítójának, a kalandos pest-budai kártyaházás Játékmestertől lett pest-budai színházi, bábszínházi, komédiás és állatviadalos *Entrepreneur*-nek, *Tuschl* Sebestyén városi Fűrmendernek furcsa, 18. századvégi üzleteiben mutatkoztak meg.⁸²

Az 1820 december 7-én tartott Ülésen szóba került az az általános panasz, hogy a csapszékes Korcsmárosok vendégeiket Kávéval és Puncsitalokkal szolgálják. A Társaság kimondotta, hogy eme becsempésződött visszaélés ellen Városkapitányok Uraimék hathatós segítségét fogja igénybe venni.⁸³

⁸⁰ V. ö. *Puder Sándor* dr. *Az orvosi tudomány a szépirodalom* ban. Bpest. 1934. (U. o. B. B. B. művelődéstörténeti megjegyzései.) V. ö. a pincérbetegségekről szólókat.

⁸¹ „mit gerührtesten Danke.“

⁸² V. ö. a pest-budai Színházról és *Tuschl* Mester kártyásüzleimeiről szólókat és a *Jandl* úr személyére vonatkozókat. — „*Aranyos Jövedelem*“ : „die güldene Nehrung.“ V. ö. S. S.

⁸³ „*einige hiesige Schankwirte, die Caffee- und Punsch Getränke ungescheut ihren Gästen verabreichen.*“ V. ö. a *Diana Fördő* elleni peres ügyet.

A Puncs, a Kávé, az édes Rozsólisok és a Billiárd e korszakban kizárólagos kávésjogok voltak, viszont a pesti Színház mellett levő híres *Márványos Kávéház* ebben az időben már esti „Petit Diner“-vel — a későbbi kávéházi „Színházi vacsora“ ósével is szolgált. A Kávéházak, Fördőházak, Rozsólismérő Butikák, a kávéseprőből „Kávécikzót“ főző „Kávé-nénőkék“, a cégéres Vendégfogadósok, az ételt adó Traktérosházak és Vendégházak, valamint a Billiárdot tartani akaró Serházak és serfőzőházi Söntécsapszékek harca végigvonul a Kávéstársaság egész 18—19. századi életén.⁸⁴

Jandl Antal Színművész Úr dolga ezen az Ülésen még egyszer szóba került. A Színművész Úr sehogyan sem akart belenyugodni abba, hogy öregsége napjaira biztos „Aranyos Jövedelmet“ nyújtó fejős tehencskéjéül ne egy pesti Kávéfőző Uraságos Juss és annak kártyajövedelme szerepeljen. Újból fellebbezett tehát a Helytartótanácshoz,⁸⁵ kérve, hogy a még 1809-ben nyert Jussát eladhassa. A Helytartótanács a Városi Magistratus útján a Társasághoz küldötte le a Recursus-t, vagyis a Fellebbezést. Az Uraságok nemet mondtak a Színművész Úr kívánságára.

A Társaság ugyanakkor mondott elutasító véleményt *Finszter József* pesti Polgár kávésjussot kérő Felségfolyamodványára is.⁸⁶

Az 1821 április 13-án tartott Társaságnapon történt meg a Pest politikai, társadalmi és publicista-újságirodalmi életében 1861 és 1874 között oly nagy szerepet játszó „A Kávéforráshoz“ cégérezett Kávéház alapítása is. Az Uraságok ugyanis a „Huszonöt Jussok“ lajstromában „Első Juss“-ként szereplő legrégebbi Juss legújabb átruházásával foglalkoztak. Ezt, mint a „Huszonöt Jussok“ 1815 március 8-án történt protocollálása mutatja, a néhai *Jennig Kristóf* pesti polgári Kávéfőző Úr még 1785 május 7-én vásárolta meg a néhai *Kornberger János* úrtól. *Kornberger* úr — mint látni fogjuk — Pest Királyi Szabad Város ama Városi Vendégfogadójának volt árendánsa, mely 1758-ban a Duna partján, a Városlal

⁸⁴ V. ö. a pesti Hét Választó Fejedelem 18. századi és a *Hettinger* Serház 19. századi billiárdos kocódásait a Kávéssággal.

⁸⁵ 6316—1820. sz. Orsz. Ltár. Helyt. 4852 — ex 1820.

⁸⁶ U. o. 6316 ex 1820.

árka mellett feküdt.⁸⁷ A Városi Vendégfogadó — mint minden 17—18. századi, az illető Város Nemes Tanácsa által felállított Vendégfogadó — bizonyára Pest Város ősi Címerét viselhette cégéréül. Mivel itt *Kornberger* úr Kávészussáról van szó, bizonyos, hogy a Nemes Tanács tulajdonát alkotó vendégfogadói telekhez járuló városi kávéfőző *Jus Radicitum*-ot váltotta meg *Kornberger* úr a Várostól, mint „Kávésuraság“-tól. Mint mondtuk, a 18—19. század átmenetén „mindenki“ Kávés volt Pesten, tehát természetes, hogy Pest Királyi Szabad Város is „Kávés“ volt a Vendégfogadó idejében. A régi Juss nyilván ezért került a „Huszonötök“ élére. Ez *Jennig* úr halála után úgy háramlott át özvegyi jogon hátramaradott árva özvegyére, *Magdaléna* „Kávésuraság“ asszonyoságra, mint valami budai királyi mészárosi Mesterjog 1481-ben, lévén a Kávéfőzés is — mint láttuk — a „*Királyi Kisebb Haszonélvezetek*“ számába menő, *Jus Regale*-nak tekintett, azaz „*Királyadóval*“ terhelt italmérő csapszékes Juss.⁸⁸ Az özvegy Asszonyoságról ennek hajadon lánykájára, *Anna* kisasszonyra szállott át a Juss, ki is ezt a férjeurára, Monsieur Antoine *Legrand*-ra, a vándorló franciára háramoltatta át.

A Menyecske, Madame *Legrand* mint apai-anyai jogos pesti „Kávésuraság“ megjelent a Tekintetes Társaság előtt kedves férjeurával, Monsieur *Legrand*-nal együtt, ki valójában ezzel az alkalommal lett vándorlóból pesti „házas“ ember: magyar ember, pesti Polgár. Az Uraságok megtekintették az ifjú Madame néhai édes Asszonyanyja Testámentomát, mire azután egy „*Reális Jussnak*“ rend szerint való átruházásáról lévén szó, az ifjú Férj Urat tüstént pesti Kávésuraságul kebelezték be a kötelesen és helyben lefizetett ötven forintnyi incorporatiós Taksa ellenében.

Igy keletkezett a *Pfeffer* pesti ácsmesteri családnak a bécsi *Diana Bad* neve után elnevezett fürdője nevét — *Fördő Utcája* — később viselni kezdő utcában⁸⁹ az egykorú híres

⁸⁷ V. ö. *Rómer Flóris*: A régi Pest. Budapest. 1878. (A Häuffler-féle térképen: „Városi Vendégfogadó.“)

⁸⁸ V. ö. M. M.: a *Jus Regale* átháramlásáról szólókat. V. ö. az óbudai Zsidógaras „Malkegeld“ vagyis „*Királyné Pénze*“ nevére szólókat az óbudai *Zsidó Község* által gyakorolt Kávészussokról szólóknál.

⁸⁹ A Fördő neve először *Duna Fördő*, majd *Diana Fördő*. V. ö. a „*Spiritus Lenis et Spiritus Asper*“ c. Útleírást.

párisi Diákkávéház — a *Café de la Source* — cégérnevét és cégérjét pestiesítő „Zur Coffee-Quelle“ vagyis „A' Kávé-Forráshoz“ cégerezett Kávéház. *Legrand* úr a híres párizsi Kávéház cégérnevét adta pesti Kávéházának. Néhány év múlva *Kristijan Andersen*, az északi mesék álmodozó Költője írt Pesten jártában a Kávéház rómaiaskodó „Empire“ modorában festett Cégéről, melyen az Olympus istenei Kávét ittak. Itt, a Kávéház fölött lakott *Kossuth Lajos*. 1861-től kezdve egy kávéházi asztalra való lármás, kanászkalapos, csizmás, rajongó ifjú vitatkozott egy sarokasztal körül, bizonyos *Ráczkevi Eötvös Károly*, *Rákosi Jenő*, *Mikszaty* — később *Mikszáth* — *Kálmán*, *Dux* — később báró *Dóczy* — *Lajos*, *Beksics Gusztáv*, *Hevesi Lajos*, *Löw Tóbiás*, *Tóth Kálmán*, *Vajda János* nevezetűek. *Csepreghy* Lajossal, a litterátus pesti céhbéli asztalosmesterrel, a népszínműíróval együtt később az Irodalomtörténet könyvelte el őket.⁹⁰ Ebből a Kávéházból nőtt ki az új magyar népszínmű, innen ívelt fel *Rákosi Jenő*, a kopott, szegény, felszemű kis újságíró, itt született meg a magyar politikai újságírás és *Ágai Adolf* — „*Porzó*“ — nagyemlékezetű „*Borsszem Jankó*“-ja. A Kiegyezés előtti politikai sajtó 1867-ig ebben a Kávéházban tanyázott. A pest-budai Kávéházakról író krónikások erről a Kávéházról írtak legtöbbet. *Rákosi Jenő* „A legnagyobb bolond“ című regényében fiatalsága boldog kávéházi tanyája emlékét — a „Kávéforrás“-ét — irodalmilag örökítette meg. *Bányai Elemér* — a felejthetetlen „*Zuboly*“ — 1911-ben politikai-újságírástörténeti tanulmányt írt a Kávéházról. *Legrand* úr természetesen e szép pesti tavaszi napon, 1821 április 13-án nem sejtette, hogy Kávéháza milyen szerepet fog vinni új Hazája életében. Száztizenhárom esztendő alatt sok minden történt tehát az 1821-ben megszületett Kávéház körül, melynek őseben, a párizsi *Boulevard Saint-Michel*-en 1912-ben még fiatal magyar írók tanyáztak.

A Társaság ezután elhatározta, hogy mivel a Kávéslegények most már rendszeresen fizetik be a Legényládába az ispotályos Fundus pénzeit, viszont a Legények ápolására szolgáló pénzt csak évenként egyszer kell befizetni az Ispotály Fundusát kezelő Városi Kamarahivatalba: ezért üdvös dolog

⁹⁰ V. ö. a „Kávéforrás“-ról szólókat.

lenne, ha a felgyülekező sommát biztos kezesseg mellett jó kamatra kiadnák. Míg ez meg nem történik, Főelüljáró és Alelüljáró Uraimék helyezték el a pénzt a Tekintetes Városi Depositurába.⁹¹ A Társaság tehát ugyanazt cselekedte, mint a Céhládája vagyónát 1498 és 1529 között a budai Kelenhegy martján szőlőbirtokos budai gyertyamártó Mesternek, *Kondorosi Miklós* Mester budai királyi Kamaraénekesnek és budahegyvidéki Mészárosmestereknek kölcsönadó budai Mészáros Céh a Középkorban.⁹²

Ezután *Steinbach* János pesti Polgárnak a városi Nemes Tanácshoz benyújtott esedező Instantiáját tárgyalta le a Társaság. Nevezett úr ugyanis a Leopoldvárosban, a régi Hajókicsigázópiarcon levő saját házára kért Kávésjogot és pedig billiárdasztaltartással.⁹³ *Wind Platz: Csiga Piarc.* A *Wind Gasse* neve tehát *Csiga-utca*, nem „Szél“-utca volt

⁹¹ „*beym hiesigen Löblichen Versatzamte.*“ ⁹² M. M. : A Sáfárkönyv.

⁹³ Sz. F. L. P. 1080 ex 1821. febr. 24. „*um das Recht in seinem eigenen in der Leopold Stadt auf dem alten Auswind Platz liegenden Hause Coffee aus zu schenken und ein Billiard halten zu dürfen eingekommen ist.*“

Adatunk a régi pesti leopoldvárosi Szél-utca, a mai Nádor-utca nevének keletkezését végérvényesen tisztázza. *Winde* tudniillik merőleges tengely körül forgó hengerkereket jelent, olyat, amilyennel a hajók vasmacskáit vontatták fel, avagy télidőn hajókat vontattak partra. Ilyeneket régimódi vitorlás hajókon máig láthatunk. Az ölnyi magas hengerbe több ölnyi hosszú gerendákat dugtak be, a küllő módjára bedugott gerendák elé harminc-negyven markos legény nyomakodott. A henger tetejére ősi szokás szerint egy hegedűs vagy élehangú sípos muzsikás ült rá és muzsikájával a hengerkereket forgató legények lépéseinek ütemét adta meg. A hengerkerék magára csavarta annak a csigasornak vonókötelét, mely a hajót deszkasínes csúsztatotalpon kivontatta a partra. Ez a „kicsigázás“, németül „auswinden“. — *Windeplatz*, avagy *Auswindplatz*, annyi mint a dunaparti szérű, ahova télidő kezdetén az 1701-ben ácsolt első pesti Repülőhid, majd az 1761-ben ácsolt Hajóhid és az 1790 júliusában üzembehelyezett második pest-budai Repülőhid hidlástartó, illetőleg lánctartó dereglyéit kivontatták. A „régí Csigázószerű“ — másnéven „Hídpajta Piarcza 1790-től 1821-ig — a mai Országház helyén az odavezető utca a *Winde Gasse* vagyis *Csigázó Piarcz Utcája* nevet viselte. A pesti köznyelv ezt később *Wind Gasse* néven nevezte. A múlt század jószándékú, ámde tudatlan utcaelkeresztelődsei idején a *Wind Gasse* utcanévet egyszerűen Szél-utca névre fordították le. Úgy született meg ez a „Leiterjakab“-os utcanév, mint a „Pontykő“-utca neve a *Karpfenstein* családnévből, vagy az „Örmvölgy-utca“ neve a *Freudenthal* családnévből.

Ezen a kuriózus kérdésen túl pest-budai kávéháztörténeti szempontunkat Steinbach úr kávéházalapítási terve azért érdekli, mert mögötte érdekes városfejlődéstörténeti tény rejtezkedik.⁹⁴ A szóbanlevő hely ugyanis az 1790-es évek végétől kezdve itt kialakuló „pesti Felvég“, az ipari-kereskedelmi Felvég legérdekesebb helye, melyet az új Repülő Hid 1790 nyarán történt üzembehelyezése után valósággal ellepett a Dunával kapcsolatos üzleti vállalkozások sorozata, aminek eredménye a Város minden fejlődésbeli jelenségét évszázadok óta azonnal üzletalapító kedvvel követő kávéházalapítások kísérnek. A Kávéház — mint kereskedők Céhelő Háza — azonnal megjelenik ott, ahol valamely új Hid forgalma alakul ki. Adatunk azért jelentőségteljes, mert az Új Repülőhid adja meg az új Leopoldváros kereskedővárossá — *City*-vé — való kialakulásának és a nagyjelentőségű Nagy Mező-utca kifejlődésének városfejlődéstörténeti alapját. A folyamat az

⁹⁴ Régi 18. századi hajósregényekben számtalanszor van szó a hengerkereket hegedűszóra, vagy énekszóra forgató hajóslegényekről. — Ugyanez a Genre-ábrázolások kedvelt témája is. — Horatius a római Tél leírásánál megírja, hogy itt a Tél, „a gépelyek a megszikkadt fenekű hajókat már a partra vonszolják“ : „trahuntque siccas machinae carinas.“ — Miss *Pardoe*, a nagy magyarbarát angol hölgy az 1840-es években a Hajóhídra néző Angol Királyné Vendégfogadóban levő szállása dunai ablakaiból nézi végig a Hajóhid pontoneinek felszedését. — Csigázóhenger képe látható a levantei hajósok védőszentjének, Szent Elmo-nak ábrázolásain (*Künste* : *Iconographie d. Heiligen*). A Repülő Hidak technikája : SS. és MM.

A „*Pons volatilis*“ : az Új Repülőhid ott szerepel a pesti Mészáros Céh ügyészének jelentéseiben : M. M. — A hely topografiája : S. S. : a Búvárharang-utcában volt Mayerffy serfőzőházzal kapcsolatban. — Itt, a Csigázóhelyen tartották az első fenékkotró pesti Búvárharangot. (Székesfővárosi Könyvtár metszetgyűjteménye : Budapesti Gyűjtemény : „A Búvárharang.“) — Az új Repülőhid a budai Országgyűlés idején, 1790 nyarán épült. V. ö. Emlékirataink között *Keresztési József* 1790-ből való jegyzeteit. — A Csigázó Szerű mellett volt a komáromi fakereskedők tutajkikötője, az ú. n. Deszkás Piacz. (Laaden Händler Platz, Felső Fás Piacz : V. ö. S. S.) V. ö. a Felsőgellérdi nemes Farkass János komáromi deszkás tőzsér itteni Kávéházáról szólókat. — A Hajócsiga és az evező régi magyar víziemberek nyelvén azért „Dallamzó“, mert a csigakötél és az evező húzása dalolás ütemére történt. — Az Ácsok Piaczára nézve v. ö. *Tormay Cecilia* „A régi ház“ c. regényének kávéskapcsolatai révén az Ácspiacon levő „Régi Ház“ leírását.

1821-i kávéházalapítástól 1912-ig pontosan levezethető. Ebben az évben jelentkezik az itt szereplő kérés, 1824-ben itt nyílik meg Felsőgellérdi *Farkas* János úr, komáromi deszkakereskedő Kávéháza. Ez lesz a pesti „Fás Börze“ első kávéházi Céhháza. Az 1790-es évek végén tető alá kerül a II. *József* császár által „*Domus Correctoria*“ vagyis Fenyítőház céljaira tervezett „Nagyház“, a későbbi „Újépület“. Ez már az 1800-as évek elejétől kezdve rakétás, szekeresz, hidász, utász, mozsár-battériás, aknaásó és ágyús-battériás katonák Kaszárnnyája. Ezeknek is Kávéházra van szükségük. 1815-ben pontosan a Repülőhid pesti fejénél nyílik meg a nemes *Mayerffy*-család nagy Serfőzőháza, Pest első igazi nagy gyára, ami magábanvéve elég volt arra, hogy a „pesti Felvég“ gyárteleppé kialakulását abba az irányba terelje, amelyben máig terjeszkedik. A Serház nyilvános ivóját, illetőleg olcsó „Fickósert“ mérő kertjét az akkorra már itt kialakult *Fás-piarc* felvidéki tutajos, léchásító, deszkás, szálfas kereskedői — főleg komáromiak — valamint a felvidéki fazekas gölönccserek, magyarok, németek, tótok látogatják. A Serfőzőházak és Kávéházak kapcsolatát a 17. század végétől kezdve pontosan követhetjük, mint arról más helyen bővebben megemlékezünk. Az új Repülőhid 1790 óta ontja a budai Bécsi-Országút, vagyis a budai Fő-út hatalmas császári posta-kocsis és gyorsparasztoz forgalmát a Fás-piarc felé. Mindenki, aki Bécs, Komárom és Óbuda felől Budára érkezik, a Repülőhidon és a Fás-piarcn keresztül éri el legrövidebb úton Pestet, mert nem kell lemennie a Hajóhidig. Ezért *alakul ki a Nagy-Mező* utca, mely a Terézia-Város síkátortömkelegét átvágva nyílegyenesen vezet a rendkívül nagyforgalmú Király-utca felvégére. Az Óbudáról hajnalban a pesti Zsidó-nyegyedbe siető zsidóság, melynek csak egyes kiváltságos tagjai élhetnek Pest külvárosaiban, így is itt éri el legrövidebben a Király-utcát. A Fás-piarc tőszomszédságában alakul ki a sok pesti ácsmester munkatelepe, a félig-meddig mérnöki műveltségű intelligens ácsállérok és ácslegények — nagy tömegekben délnémetek, tiroli és lombardiai olaszok — „per excellentiam“ kávéházlátogató népek voltak. Ugyanaz volt a kereskedő zsidóság is. A csigázópiaci Kávéház, mint látni fogjuk, a pesti fakereskedelem Céhháza, Börzéje lett. A pesti Fabörze 1820-tól 1912-ig e helyhez kötődik. 1840-ben a Szél-utcai zsidó *Boscovitz-Ház* Kávéháza

a Fás-börze. A *Kávéforrás* 1861 és 1874 között, mint *Mikszáth* Kálmán írja, hajnalban fás-céhház, este irodalmi-céhház. 1874-től 1910-ig az akkor már Nádor-utca nevet viselő Szélt utcában a *Velence*, később *Venezia* Kávéház a Fásbörze. Mikor 1910-ben a régi gróf Nákó-ház helyén felépül a Gresham-Lloyd társaság palotája és a régi *Velence Kávéház* megszűnik: a benne megnyíló Kávéház lesz a lármás, híres Fabörze helye és a *Velence Kávéház* jogfolytonosságát megőrzendő a *Gresham-Venezia* egyesített nevet veszi fel. 1912-ben a tutajkikötő már a Rákospatak torkolatánál van, a Fásbörze tehát a Margit-hídtől északra levő *Rudolf-rakpart Kávéházba* költözik be.⁹⁵ *Steinbach* úr kávéházalapító ötlete tehát kitűnő üzleti érzékkel mindezt már száz esztendővel ezelőtt előre látta.

Steinbach úr kérését egyébként nem intézte el a Társaság, csak azt mondotta ki, hogy az ügyben nyilatkozni fog. Ezután *Fröhlich* Sámuel pesti kereskedő jelent meg a Társaság előtt és bejelentette, hogy 3000 bécsi értékű forintban megvásárolta *Tekusch* Keresztély Vilmos Kávésuraság Traktéros és Kávéfőző Jussát,⁹⁶ a Társádláda való bekebeleztetését kérve, amit a Társurak az iratok felülvizsgálása után meg is tettek. A jogeset érdekesen mutatja, hogy a pesti Kávéház 1821-ben mindennemű vállalkozó Tőkések vállalkozásainak tárgya: a Kereskedő Uraság felesleges Capitálisát egyszerűen egy Kávésjussba fekteti. Mindez pontosan mutatja a rendi Privilegiumok virágzása idején a későbbi gazdasági elmélet által Capitalismus-nak nevezett tőkeértékesítés korai pesti jelenségeit annak kávé vonatkozásaiban. A Napoleoni Háborúk utáni gazdasági leromlás idején meggazdagodó pesti „Új Gazdagok“ leromló Valutájukat sietve helyezik el a pesti Kávésuraság „güldene Nehrung“-ját, azaz „Aranyos Jövedelmét“ jelentő Kávésjussokba, melyeket azután árendába adnak. Így lett pesti Kávés a Váci Utca és a Kis Híd-utca sarkán levő a „*Vastuskó*“ házjegyű⁹⁷ házban volt híres pesti singes és gyol-

⁹⁵ Az első Hídpajta, a császári-királyi Híd-Direkciónak telke 1810-ig a Kishíd (ma Türr István) utca és az Arany-kéz utca sarkán, a Vadász-kürt vendégfogadó helyén volt. L. o.

⁹⁶ „*Traiteur und Coffeesieder Recht*.“

⁹⁷ *Signet des Maisons, Hausmarke, Házjegy*. Ez nem Cégér (Zeiger), aminek általában hiszik. V. ö. a kávéházi Cégérheraldikáról szólókat.

csos Kereskedő Uraság, *Alter József* úr,⁹⁸ vagy a kalandos, szökött székely gyalogkatonából dúsgazdag nagybirtokossá és a Jászok és Kunok Kapitánya apósává lett pesti Kávésuraság, Kovásznai *Kovách Mózes* úr, a „Vadászkürthöz“ cégérezett Vendégfogadó és a híres „*Fillinger Kávéház*“ jussa tulajdonosa, avagy *Havas József* pesti Senator és *Nemes Wittmaesser Mátyás* pesti Városkapitánya Uram, az „Arany Borzhoz“ cégérezett pesti Kávéház Jussosa, Pest „Városának Kardja“, aki ujdonsült nemesi címerébe azonban nem a szerény Kávés-címert, hanem egy barokos „*Roland Kardja*“-szerű, pallostartó kart vett fel sisakdíszül. A régi francia Merkantilismus — a „Colbertisme“ — pesti kispolgári kialakulásának folyamata pontosan követhető a 18—19. századi pesti Tőkének a Kávésjussokban való egész Európában egyedülálló, magyar iparjogtörténeti és pesti várostörténeti szempontból eddig feldolgozatlan történetében. Az angol értelemben vett nagykereskedő-nagyiparos „Nagypolgárság“, az angol *Gentry* pesti analógiájának kialakulása ez, ugyanaz, mint a Párisban ugyanekkor kialakuló „*Grande Bourgeoise*“, aminek *Honoré de Balzac* volt a megírója. Az a ragyogó, tömeges polgári Heraldika, a pesti Kávésuraságok új Nemességeinek pesti Heraldikája, melyet Kávésuraságaink címereivel kapcsolatban bemutatunk: pontos pesti társadalomtörténeti képet ad, mély árnyékokat vető erkölcstörténeti megvilágítással egyetemben, mert azt az életre-halálra menő harcot is jelzi, melyet a pesti Kávéság századokon át folytatott, míg végre 1864-ben a régi rendi Privilegialis Jussoktól megszabadulhatott.

A *Traiteur* annyi mint *Trattoria*, vagyis „*Distractor Eleemosynarum*“: ebédező hely, mely italneműt nem mérhet. A *Traiteur* egyúttal a Kaszárnyák tisztí asztalainak vállalkozója is: Kantinos. Ez volt a pesti német és magyar színjátszás történetében oly furcsa szerepet játszó, kalandos életű *Bastien Duchelle*, németes néven *Tuschl* úr is. A *Traiteur* egyúttal alkalmi lakomarendező *Traktéros* is, nem Vendégfogadós.

Ézután *Gauster Leopold* Úr az Ülés végén — kétesztendei tisztje ideje letelvén — leköszönt főelüljárói tisztjéről. A Társaság a nevezett Úr bokros érdemeinek elismerése mellett

⁹⁸ L. o.

Gauster Urat újból megválasztotta Főelüljárnak. Mivel azonban a lelépő Alelüljáró Úr, *Lechner* Ferenc Úr az Ülésen nem jelent meg, az ő lelépése ügyében a Társaság nem határozott, ellenben kötelezte *Lechner* Urat, hogy a legközelebbi Ülésen okvetlenül jelenjen meg.

Az 1821 május 18-án megtartott Ülés egyetlen tárgybéli pontja az Alelüljáró Úr tisztjének betöltése volt. *Lechner* Úr is leköszönt, a Társaság neki is felajánlotta a tisztet, *Lechner* úr azonban elfoglaltságaira való hivatkozással azt elfogadni nem akarta. Erre az Urak *Hauer* Ferenc Urat tették meg Alelüljárnak.

Hauer úr lett 1850-ben a régi Grenatérosok Utcája — ma Városház-utca — és a Vármegyeház-utca sarkán, az 1911-ben elbontott régi, magas tetőszerkezetű házban, a „*Régi Zenélő Órához*“ cégérezett sermérd Vendégház fölötti, emeleti Kávéház érdemes Padrone-ja. Ez a Kávéház a „*Pillvax*“ utáni és a „*Kávéforrás*“ előtti korszak legjelentékenyebb irodalmi Kávéháza, az üldözött írók — közöttük az öreg *Vörösmarty* Mihály — valóságos menedékhelye lett.

Innen kezdve feltűnően rövidek a Társaság évnegyedi üléseinek Prothocollumai. Az Uraságok minden tekintetben rendet teremtettek jogviszonyaikban: elkövetkezett a Társaság csendesedő korszaka.

1821 Augusztus 21-én például mindössze az történik, hogy Nemes *Boráros* János Komiszáros Uram közli az Uraságokkal, hogy *Steinbach* János és *Ranner* Mátyás Uraknak Kávéfőzői Jussra vonatkozó esedező kérését a Nemes Magistratus elutasította. A Protocollum a régi idők szóvirágos nyelvezetén fejezi ki örömét a két új Concurrens elutasítása fölött: „*a bejelentés a leghódolóbban alázatos hálaérzemenynyel vétetik tudományúl.*“⁹⁹

Ranner Úrnak a „*Pátens*“-es Jussokra alapozott, a kötöttséget fenntartó kézmivességi Politica nem adott Jussot, *Ranner* Úr tehát kénytelen volt „*bevenni magát*“ a Társaságba, vagyis jó pénzért megvásárolni egy Kávésuraságot, csakúgy, mint a 18. században a katonai Tisztségre vágyakozó nemesemberek egy tisztí állomást vásároltak.

⁹⁹ Sub Numero 3259 et 3260... „mit einem gehuldigt unterthänigem Dankgeföhle von der Innung vernommen worden.“

Az 1821 november 29-én tartott Társaságnapon végre Kávészushoz jutott *Ranner* Mátyás Úr. Mint láttuk, először egy új Juss új Privilegiomát akarta megszerezni. Ez a vállalkozása nem sikerült, tehát a röviddel azelőtt *Fröhlich* Sámuel pesti kereskedő Uraság által megvásárolt *Tekusch*-féle jogot vásárolta meg, mely a régi híres *Hugelmann*-féle Jog alapját is alkotta. *Ranner* Úr a pestvármegyei Harasztiból származott be Pestre, házvétel útján lett „házas Polgár“, vagyis polgárrá vásárolta be magát,¹⁰⁰ ezután lett Kávésuraság. A Jussért 3000 forintot fizetett. A tönkrement *Hugelmann* Úr ekkor már a Társaság által ősi módon neki juttatott céhi segítségből élt. Ez is mutatja a Kávés Gilde céhszerűségét, hiszen a Céh eredetileg nem csak kézmivességet oktató, hanem a Céh-testvéreket gyámolító Testvérség: „*Coeha seu Confraternitas*“.¹⁰¹

Mint látni fogjuk, *Ranner* Úr ekkor lett a 18. század elején, a pesti Kecskeméti Kapu tornya előtti Városárkon át a hidőrző Barbakan előtt, a Hóstáton épült *Conti* Ház tulajdonosa és a „*Két Oroszlán*“ Vendégfogadósa és Kávésa. Ez a *Conti*-ház nem a sicíliai *Giovanni Conti da Messina detto il Placido* nevű pesti Vándorkávés és vásári Berbécsbankos Kávés háza, hanem az olasz hegyvidéki „*Montanaro*“ kőfaragó Mesterekből lett litterátus pesti Polgár, *Leopoldo Conti* háza volt, akinek telkei a mai *Conti*-utca nevét adták.¹⁰² A *Ranner*-féle „*Két Oroszlán*“ Kávéház az 1831-i Nagy Kolera idején romboló tüntetések színhelye lett.¹⁰³ A *Hugelmann*-féle a „*Philosophushoz*“ címzett Kávéház a pesti „*Martius Idusa*“ idején a „*Pillva*“, a „*Török Tsászárhoz*“ és az „*Arany Sashoz*“ cégerezett Kávéházakkal együtt vitt neves szerepet.

¹⁰⁰ „*Eingekauftes Recht*“ és „*hat sich eingekauft*“. A „beházasodás“ nem „feleségesedést“, hanem „feleség útján való háztelekhez jutás“ útján szerzett Porgárjogot jelent. *Ranner* úr esete jól mutatja a Privilegiumszerzés menetét: falusi jobbágyfiúból házvétel útján lesz polgári *Jus Terreni*-t gyakorló pesti Polgár, ezután vásárol iparjogot, azaz Kávésuraságos *Jussot*. A *Prothocollum* szavai szerint: „*Herr Mathias Ranner von Haraszt, Pesther Comitath gebürtig hiesigen Bürger und Hauseigenthümer verlangend... das Coffeesider Recht... Käuflich an sich gebracht hat.*“

¹⁰¹ V. ö. M. M.: „*Confrérie*.“

¹⁰² L. o.

¹⁰³ L. o.

A *Királyadó*, vagyis a *Jus Regale* váltsága erre az esztendőre 168 forintokban vettetett ki az Uraságok egyetemére és pedig a Kávéházak jövedelmezősége szerint három kategóriában, 9 forint 30 krajcáros, 7 forintos és 14 forint 15 krajcáros adóhányadban.

Az 1822 március 29-i Ülés az „Ötödik Juss“, az *Orczy* Báró Urak kezén levő Kávésuraság történetében előállott változással foglalkozott. *Müller* József pesti Traktéros Házas ugyanis az *Orczy* Uraktól, mint pesti Kávésuraságoktól három évre árendába vette az eleddig *Finszter* József Úr által bérelt *Jogot*. Ezt azonban nem a pesti „*Zsidók Piarczán*“, az Angliai Király Utcája sarkán levő híres *Orczy* Házban, hanem az egykori Hatvani Kapun kívül, a Kerepesi Országúton, az egykori *Grassalkovich*-telekkel, a később „*Beleznay Kert*“-nek nevezett *Mulató*kerttel szemben levő, máig álló egyemeletes házban, a „*Fejér Hattyuhoz*“ cégérezett *Vendégfogadó* Kávéházában kívánta gyakorolni. A Kávésjog gyakorlásának eme áthelyezése a legdurvább sérelem volt a „*Házhoz kötött Jussok*“ jogszokása ellen, hiszen a *Jogszokás*, mint azt a *Helytartótanács* éppen két év múlva *Parancsba* foglalta: „a *Háztól* el nem szakítható“-nak mondotta a *Gyökeresített Kávésjogot*, a „*Jus Cavenae Radicitum*“-ot.¹⁰⁴ Az *Orczy* Urak azonban igen-igen nagy *Fő-főurak* voltak, a *Kávéstársaság* jól tudta, hogy az ellenük való hadakozásra egy rézgarast, egy tollvonást és egy árkus papirost is kár lenne pazarolni. Ezért hang nélkül belenyugodtak a nyilvánvalóan *flagráns jogsérelembe*, mindössze azt kötötték ki, hogy az új bérlő az egész bérelti idő alatt kizárólagosan csak a „*Fejér Hattyu*“ cégére alatt fogja a *Jogot* gyakorolni¹⁰⁵ és csak egy *Billiárdot* fog tartani. Erről az *Árendátor kötelezvényt* adott, ami a *Kávésuraságok*-nak azért volt fontos, mert ennek alapján tiltakozhattak az ellen, ha időközben az *Orczy Család* a *Gyökeresjogú Házban* is akart volna *Kávésjogával* élni. A *Társaság* jól számított, mert néhány év múlva az *Orczy Család* a tulajdonát alkotó *Orczy Kertben*, a pesti *Publikum* e kedvelt nyári kiránduló

¹⁰⁴ „*Jus quod Domu avelli non potest.*“ V. ö. az 1824-i jogalkotó helytartótanácsi *Parancsot*.

¹⁰⁵ „*Während der ganzen Dauer der Pacht-Zeit bloss ein Billiard halten und das bey der weissen Schwänn aufgenommene Locale unabänderlich beybehallen wolle.*“

helyén — „*pesti Próder*“ is volt a közneve a bécsi Prater után¹⁰⁶ — a család kertésze az Orczy Urak tejesmajorjában jogtalanul Billiárdot állított fel.

Az 1822 április 4-i Ülésen megjelent a Nürnbergből bevándorolt, itt Pesten Polgárjogot nyert *Winter János Úr*, a *Bayer Dávid Úr* Kávésuraságának Árendátora és bejelentette, hogy a Pesti Városi Törvényszék által elrendelt Licitation mint legtöbbet ígérő 3200 bécsi értékű forintokon megvette a vagyombukott *Gregori Ferenc-féle* úgynevezett „Tizennegyedik Jusst“. A Társaság felvetette azt a kérdést, mi lesz a *Gregori Úr* 98 forintokra felnövekedett társulás tartozásaival? *Winter Úr* erre szabad jószántából kifizette a köteles ötvenforintos bekebelezési Taksán kívül ezt a sommát is, azonban kijelentette, hogy semminemű visszamenő felelősséget nem vállal, tehát „*Regressus*“-t jelent be a bukott *Gregori Úr* tartozásainak egyéb Fundusával szemben.¹⁰⁷

Ezután *Ranner Mátyás Úr* bejelentette, hogy a Kávéháza Jussát *Langer Ferenc Úr*, a Ferencvárosban levő, „*Az Két Oroszlányokhoz*“ cégérezett¹⁰⁸ Vendégfogadó eddigi Árendátora vette bérbe a legközelebbi Szent György napjától kezdve. A Társaság figyelmeztette *Langer Urat*, hogy a fennálló Magas Rendszabások értelmében feddhetlen erkölcsű előéletet kell igazolnia. Ha ezt megteszi, a Társaság készséggel incorporálja. *Langer Úr* hitelt érdemlő bizonyáglevelet nem mutatott fel, bekebelezésének dolga tehát függőben tartatik addig, míg bizonyítványaival nem jelentkezik a Társas Láda előtt. A Társaság ezután „tudományúl vette“,¹⁰⁹ hogy *Emmerling Leonhárd Úr* Jussát, a „*Második Juss*“-t ajándékozási szerződéssel fiára, *Emmerling Károly Úrra* hagyta. A Társaság — mivel öröklődő *Jus Reale* átörökítéséről volt szó és a bejelentés élőszóban történt meg, a teljesen rend szerint való átruházáshoz semmi szót nem fűzött.

E család alapította később a pesti Feldunasoron a nagymultú „*István Palatinushoz*“ cégérezett Vendégfogadót.

¹⁰⁶ Innen a Práter-utca máig élő neve. V. ö. az Orczy-kert kertészének Billiárdpörét.

¹⁰⁷ „mit Regress auf weiteren Fond des Schuldners.“

¹⁰⁸ „*der bisherige Arendator des zu die 2 Löwen genannten, in der Franzstadt liegenden Gasthofes.*“

¹⁰⁹ „*Dienst zur Wissenschaft.*“

Az 1822 június 22-én és szeptember 12-én megtartott Ülések napirendjein egyetlen megbeszélni való pont sem volt, a Társurak csak a Táblajáró által összegyűjtött és a Főelüljáró Úrnak beszolgáltatott évnegyedi Ládapénzeket helyezték el a Társláadába.

Az 1822 október 9-én tartott Társládanap egyetlen pontja *Herrmann György János Úr Kávésurasággá való beiktatása* volt. Nevezett Úr az Oberpfalz leimburgswaldi kerületében levő Gaubrind faluból vándorolt be Pestre, hol is 1815-ben Polgárjogot szerzett, negyvenhárom esztendő, feleséges, tisztességes, jónevű Polgár volt, a néhai, olasz származású Bastiano *Fidi Úr* özvegyétől vette meg a „Huszadik Juss“-t. Mindezek alapján „*igazi és valóságos Kávéfőzőjussbirlalólul fel és bevétetett és tartozik magát az e Kávéfőző Társaság kebelében fennálló jó Rendszabáshoz tartani, befizetvén 50 bécsi értékű forintokat.*“¹¹⁰ A Társaság itt a céhi Beiktatások szószerinti régi formuláját használja.

Az 1822 december 23-án megtartott Ülésnek ugyancsak nem akadt egyéb dolga, mint a Társládapénzek elhelyezése, illetőleg a Ládába tétele. Itt megszakad a Protocollumok sora, illetőleg a Protocollumos Könyvben már csak az 1826-ik év három évnegyedi Ülésének Jegyzőkönyveit találjuk meg.¹¹¹

Az 1826 június 22-i Társnapon Nemes *Komlóssy Antal* Senator Uram, társasági Komiszáros Úr volt a Praeses. Ott voltak *Lechner Ferenc* Főelüljáró, *Wagner János* Alelüljáró, *Tekus, Legrand, Finster, Hauer, Tretter, Emmerling, Sautter, Hermann* és *Raumer* Urak.

Lechner Úr helyére Főelüljáróul *Wagner János* Urat, *Wagner Úr* helyére Alelüljárónak *Emmerling Károly* Urat választották meg az Uraságok.

Tretter György Úr azzal a kéréssel fordult a Tekintetes Magistratushoz, hogy kizárólagosan csakis házatelkére nyert Jussát úgy adhassa árendába, hogy az Árendás a Juszt másutt is gyakorolhassa. A Társaság szigorúan megintette *Tretter*

¹¹⁰ „zu einen wahren wirklichen Coffesiederrechts Inhaber auf und angenommen worden und hat sich derselbe denen bey dieser Coffesieder Innung bestehenden guten Ordnung zu fügen.“

¹¹¹ Az utolsó Jegyzőkönyv után a Társláadában egykorúan őrzött iratok jegyzéke következik. „Einschaltung der in der Laade vorfindigen Schriften“ címmel. L. a Függeléket.

Urat, hogy tartsa magát a Felső Helyek rendelkezéseihez, egyben állást foglalt az Árendás jogtalan terve ellen.

Simonyiné Borbála Asszonyság a Magas Helytartótanács-hoz folyamodott, hogy a „*Postakürtről*“ elnevezett házára¹¹² Kávéfőzőjogosságot kapjon. A Társaság a hozzá leküldött iratokat áttanulmányozta és megállapította, hogy *Borbála* Asszonyság állításai egytől-egyig hamisak, de azt is megállapította, hogy az Úrasszony üzérkedés céljából kéri a Juszt, hiszen házát nyilvános árverésen akarja eladni. Ezért a Társaság az Asszonyság kérése elutasítása mellett döntött.

Legrand Úr kölcsönt kért a Társaságtól, mire az Uraságok a Legények Ládájában levő 400 forintot biztosíték mellett megszavazták a kérelmezőnek.

Az 1826 július 7-én tartott Társasnapon Nemes *Komlóssy* Antal városi Senator Uram helyettesítette társasági komizársági tisztjében Nemes *Boráros* János Uramat, ki is mint Pest királyi szabad Város követe a pozsonyi Országgyűlésre küldetett ki.

Az Ülésen jelen voltak: *Wagner* János Főelöljáró, *Emmerling* Károly Alelöljáró, *Lechner*, *Legrand*, *Tekusch*, *Raumer*, *Finszter*, *Baril*, *Hermann*, *Hauer*, *Szautter* Kávéfőzőjogos Urak.

Az ülésen újra szóba került a „*Postakürthöz*“ cégérezett ház tulajdonosnőjének és *Tretter* György Úr kérésének dolga. Az előzőre nézve a Társaság elutasító határozatot hozott, a másodikra nézve azt bizonyos változtatásokkal a Komizáros Úrnak adta át.

A Legényládának 300 forintja kölcsönben *Weppel* Úrnál volt. *Weppel* Úr tönkrement és a 300 forintot nem tudta visszafizetni, mire *Emmerling*, *Szautter* és *Wagner* Urak kezdeményezésére az egybegyűlt Urak, kegyes adományként összeadták a veszendőbe ment összeget. Ezután azt *Legrand* Úrnak hat procentós interestre kiadták.

A *Tekusch*-családnak volt irodalmilag is működő tagja. *Baril* Úr alapította meg az 1838-i Nagy Árvíz idején elpusz-

¹¹² „*auf das Haus zum Posthorn*.“ A *Simonyi Ház* az Országút — ma Vilmos császár-út — és az egykori Két Szerecsenyek Utcája, később Szerecsen-utca — ma Paulay Ede-utca — sarkán máig álló, háromudvaros, a Király-utcába átvezető átjáróház, egyik a régi pesti Zsidó Negyed kereskedői házai közül. Más adatok szerint is az Országúton volt a *Postakürthöz* cégérezett ház. Lehetséges, hogy a szóbanlevő ház a *Simonyi Ház*.

A Zrinyi Kávéház a Fabritius Házban 1840 körül.
A sarokerkélyes-saroktornyos egyemeletes házban volt
az első Zrinyi Kávéház. Ez a mai Astoria telke.

Telepy Károly vízfestményének felnagyított részlete.

A Zrinyi Kávéház
belseje 1862-ben.

Pohárszék, benne
a Fizetőlegény, pillangós
Gázlámpa, Jurátusok,
Diákok, Diákfeleség.

Egykorú hangjegy címlapja.
A Budapesti Kávésok Ipar-
testülete gyűjteménye. Kőrajz.

A pesti Városi Színház az 1838-i Nagy Árvíz idején.
 A Nagy Hid-utca és a Hajóhid tengelyvonala, a Színház jobb oldalán
 a Színház Kávéház. Mellette a Magyar Király Vendégfogadó Kávéháza,
 jobbról a Harminczadosok Háza, melyben a Privorszky Kávéház volt
 1861-ben. Ez a mai Vörösmarty-tér.

Egykorú rézkarc.

*

A Színház Kávéház az 1830-as évek végén.

Újmódi Carambole-Billiárd és Argandlámpások.

A gr. Vasquez-féle Medaillon nyomán készült vízfestmény. Székesfehérvári Múzeum.

tult Kemnitzer Kávéház romjaiból általa felépített „*Angol Királyné Vendégfogadót*“ és híres Kávéházát.

Az 1826 augusztus 5-i Ülés Nemes *Komlóssy* Antal Senator, Vicekomiszáros Uram előlülése mellett Kávésuraságul iktatta be *Kleinlein* János Urat. *Nesztor* Péter görög származású kereskedő az ő Jussát bérbeadta, ezt azonban a Társaság kifogásolta, bérlőjét nem iktatta be, *Tretter* Úr szabálytalan bérlétszerződését újból elvetette a Társaság. Egy *Bajorné* nevű Asszonyosság Kávémérő helyet akart nyitni, kérését a Társaság megjegyzés nélkül áttette *Eichholtz* Városkapitánya Uramhoz.

A *Kleinlein* Kávéház a Józsefvárosban, a későbbi Serfőzőmester-utcában, a Kis Salétromfőző-utca sarkán, vagyis a mai Spolarich-kávéház helyén volt. Az 1890-es évek elején még fennállott. Kedélyes, öreges, igazi nyárspolgári „*Kis Kávéház*“ volt.

Az 1826 október 27-i Társaságnapon már a közbecsülésben álló, akkorra már elnehezedett, testes termetű öreg Nemes *Boráros* János Uram ült a Komiszáros tisztos székében. A Kávésurakon kívül megjelentek *Kratochvill*, *Langer*, *Zimmer*, *Waltherr* és *Schullmeister* Árendátor Urak is. A csonkán maradt Jegyzőkönyvből csak azt lehet kivenni, hogy a Társaság az összes pesti Kávéházakra nézve egységes árszabást akart hozni.

Kratochvill Úr a „*Színház Kávéház*“ bérlője volt, később a Város erdei *Páva Szigeten* levő „*Városi Kávéházai*“, majd az első pesti „*Vaspálya Indóház Kávéházát*“ is ő bérelte. Omnibuszjáratot is nyitott már az 1830-as években, mely a „*Színház Kávéház*“ és a „*Városerdei Kávéház*“ között közlekedett végig a Király-utcán.

Ezzel végződik a Prothocollum, illetőleg a Társaság küzdelmeinek első korszaka zárul le az ismeretlen okból csonkán maradt Jegyzőkönyvvel.

A Pesti Polgári Szabadalmas Kávéfőzők Társasága Társládájának Sáfárkönyve: 1796—1841.

Sáfármester. — Évi számadás. — A „Nyolc Kávésok“. — A pénzkezelés. — A Vidék és a pesti Gilde. — Jótékonyág. — Temetés. — A Társaság belső élete. — A Táblajárók. — Ügyvédek és Ágensek. — Ládakísérés. — Árszabások. — Vendégfogadósok és Kávésnézők. — A Hídpénz váltása. — A Sáp. — „Chape chute“. — Ajándék. — A régi és az új erkölcs. — „Douceur“. — „Discretio“.

A régi Céhek és Gilde-testvérségek élete tulajdonképpen Ládá-testvérségük, illetőleg Testvérládájuk élete. E régi tisztas erkölcsi Testületek — akár Céh, Gilde Testvérség, Társulat vagy Gremium a nevük — majdnem szentes, vallásos tisztelettel tekintenek Ládájukra, mely díszes és a Céh Védőszentje avagy Címere írott vagy faragott képével ékeskedett, drága berakott fából készült, két-három ékes lakatosmívű kulcsra járt, titkos fogásokra és jelszókra nyíló böszörtzára és több titkos fiókja volt. A Ládakulcsokat a 19. század közepéig két vagy három Kulcsosmester őrzi, a Láda felnyitása kivételes és nagy alkalom, mert a Ládában őriztetik a *Privilegium*, a Céh Szabadságlevele, ez a polgári „Magna Charta“. A „Nyitott Láda“ és a „Láda Kinyitása“ ünnepi cselekmény. Ilyenkor az egész Céh feláll ülőhelyéről és noha a Céhbeliek polgári rendi méltóságuk kifejezésére süveggel, a 19. század első harmadától kezdve a polgári Rendiség kifejezőjéül tekintett kürtőkalappal fejükön tanácskoznak, akár a Lordok az angol Parlament-ben : a Ládayitáskor leveszik süvegüket. A Láda szent dolog : Frigyláda. A neve „Becsületes Láda“. A 17. századig a Céhlevelek úgy beszélnek erről, mint Mózes Könyvei a *Frigyesség Ládájáról*, melyben a kötőablákra vésett Parancsolatok őriztetnek.¹

¹ M. M. „A Becsületes Láda“ : a Céhlevelek és a mózesi textus.

A Láda a Céh, a Testvérség, a Gildetársulat összetartója : az ősi *Bursa*, mely ott van már az ó-római kézművesi Collegium-ok, a *Collegia Fabrorum* ama Confraternitas-aiban, melyek a középkori flandriai Confréries-kben folytatódva, a Céhek és Gilde-k újkori alakulatáig egyenes vonalú zárt fejlődéstörténeti egységben vezettek el. A *Bursa* őrzi a Testvérek pénzét. Őre Főcéhmester Uram, aki tehát egyben a Céh pénzével sáfárkodó *Sáfármester Uram* is. Ő tesz számadást az évi Céhnapon a Céh vagyonáról : bevételeiről és kiadásairól. Ő vezeti a *Sáfárkönyvet*, melyet e Céhnapon bemutat a Ládatestvérség évi zsinatának.

Igy volt ez a pesti Kávéstestvérségben is, mely 1815-ben fektette fel *Sáfárkönyvét*. A korábbi számadások az idők forгатagában úgy pusztultak el a hagyománytalanság sívár időiben, mint a legtöbb pest-budai-óbudai Céh iratai. Ezért a Kávéstársulat megmaradt írásait valóságos pest-budai ipartörténeti ereklyéknek kell tekintenünk, hiszen a mintegy másfélszáznyi pesti, budai és óbudai Céh belső életét kifejező Levelesládák tartalmából úgyszólván semmi sem maradt meg a díszes kötésű, csak külső szépségük okából megőrzött, többnyire semmitmondó, nyomtatott, az 1800-as évek elejéről való Céhleveleken kívül.

A pesti Kávéstestvérség *Sáfárkönyve* ezt a címet viseli : „*Számadó kimutatásokról szóló Protokollum, melyet a Fő Elüljáró Úr vezet a Pesti Szabadalmas Polgári Kávéfőző Társaság bevételezett és kiadott pénzeiről. Elkezdett ez a Protokollum az 1815-ik esztendőben, Pest Királyi Szabad Városban, Magyarországon*“.² E *Sáfárkönyv* legelső szabályszerű Számadása 1816 július 6-ról, az utolsó 1841 október 26-ról való. Első oldalain az 1797-ik és 1798-ik év utólag bejegyzett Számadásait is ott találjuk az 1814-ből és 1815-ből való jegyzetekkel együtt. E számadások a Társaság belső életére vonatkozó becses város-történeti, szokástörténeti, erkölcstörténeti és ipartörténeti adatokat tartalmaznak a Francia Háború, a Napoleoni Hadjárat, az azt követő gazdasági és társadalmi összeomlás : az anyagi és erkölcsi Devalvatio, a Nagy Kolera és a Nagy Árvíz idejé-

² „Rechnungs-Ausweis-Protokol des Herrn Ober Vorstehers Uiber Empfang und Ausgaab, Die Buergerliche privilegisierte Kaffesieder Innung betreffend. In der Koeniglichen Frey-Stadt Pesth in Ungarn. Errichtet im Jahr 1815.“ (Papírkötésű, régi ívrétnagyságú könyv, az Ipartestület Levéltárában.)

ből egészen fel a Reformkorszak kiteljesedéséig, az 1840-es évek legelejéig. Pest Városa ez alatt a félszázadnyi idő alatt alakult át Kisvárosból Nagyvárossá. Ekkor épül ki a gyönyörű Feldunasor, sok nemesművű görögösködő-rómaiaskodó modorú polgári Házában ekkor nyílik meg sok ragyogó új Kávéház, melyeket a külföldi utazók megcsodálnak és leírnak, bennük pedig a Város szívverése lüktet. E Kávéházakban kalmárkodnak a pesti Német Polgári Kereskedő-testvérség Kereskedő-uraságai, a görög, rác, örmény és zsidó Kalmárok, itt hivalkodik a pesti Nagyvilág és Félvilág: az *Arszlán*, a *Tigris*, az *Arszlánnő*. Itt születik meg a *Fiatal Magyarország* titkos Páholymozgalma, az Új Irodalom: e Kávéházak az Új Magyarország új Intellectualizmusának tanyahelyei.

Ebbe az életbe e Sáfárkönyv lapjain át nézünk be, illetőleg az 1797-től 1841-ig terjedő korszak Kávésfőmestereinek lakására megyünk el. A Testvérládát ugyanis a Privilegiumokkal és a Sáfárkönyvvel együtt ősi szokás szerint a Főmester Úr a saját lakásán őrizte. Itt tartották a Társaságnapokat is. Azt a Sáfárkönyvet ütjük fel, melynek lapjai a Társurak által csináltatott Láda asztalosköltségeit csakúgy megemlítik, mint a Főelüljáró Úr családi asztalára a Társnapon leterített ötödfélrőfnyi zöld posztó és a vitatkozásokba belecsendülő Békeharang árát is. Minden, amiről itt szó lesz, egy-egy pesti polgári lakásban történt. Ezeknek ablakai talán a Feldunasorra nyíltak, Buda ősi, gyönyörű látványára, belőlük azonban mindenestre érdekes és egészen új világításban látszik meg a régi Pest társadalmának erkölcsi élete is. Pontosan azokra az évekre vonatkozólag, melyeknek párisi életét Honoré de *Balzac* írta meg. Adataink valamely eljövendő pest-budai magyar *Balzac* írói meglátása számára adhatnak színeket, olyanokat, amilyeneket *Balzac* hatalmas, párisi kávéházi vonatkozású Regénye, az 1820-tól 1830-ig lejátszódó „*Les Illusions perdues*“ — „Az elvesztett Illúziók“ — ad meg. Kávéháztörténeti adataink ugyanis talán históriás illúziókat fognak lerontani, mert élesen karcolt acélmetszet módjára fogják megmutatni, hogy mende-monda, mesebeszéd a „Régi jóidők“ állítólagos „Jó Virtusai“-ról szóló visszatekintő álmodozás, mely ugyanolyan Utópia, mint az „eljövendő Idők“ nem létező Esményi Társadalmáról szóló régi és új és mai Utópia. E kép talán kijózanító, viszont azonban valós lesz.

Az 1797-ik évről egy névaláírásnélküli Notitia szól, mely négy Rubrikára osztja a Sáfárkönyvet: a Jogtulajdonos Urak és az Árendátor Urak Ládapénzei, a Legények által befizetett Ládapénzek és a Bírágpénzek rovatára³. Eszerint 1796 november 1-től 1797 február 1-ig az évi Első Fertályra eső egy forintot hét Kávéfőzőjussos Kávésuraság fizette be, három Uraság adós maradt azzal. 1796-ban Pesten tehát tíz Kávésjog volt. A jogtulajdonosok nevei: *Gemming György*, *Egger György*, *Eder Mátyás*, *Mayer Antal*, *Wagner Pál*, özvegy *Jennichné* és *Emmerling Leonhard* Urak és Asszonyság; adósak maradtak özvegy *Würstleinné Klára*, *Krachenfels Mihály* és *Schimp József* Urak, illetőleg Asszonyság. A nevezettek nem tényleges Kávésok, hanem Kávésjogtulajdonosok. Közülök *Gemming György* Úrról más adatok alapján tudjuk, hogy parókacsináló Mester, *Egger György* Úr nyugalomba vonult Nagykereskedő, *Krachenfels Mihály* Úr volt Serfőzőmester és Házuraság volt.

A tényleges Kávéfőzők ezeknek az Árendátorai voltak, ők 45 krajcárt fizettek Fertálypénzül a Ládába. Neveik: *Fischer Jákob*, *Wallisch György*, *Steiner Antal*, *Bauer György*, *Schumann József*, *Götz Ádám*, *Alldorfer József* és *Weber Osvárd* Urak. Eszerint Pesten 1796-ban nyolc Kávéház volt, ha feltesszük, hogy minden Árendátor-Kávés tagja volt ennek a kezdetleges Gilde-nek. Azaz: két Jog bérlő nélkül maradt „Jus Vacans“ volt.

1798 február 24-én az Uraságok egy egész esztendőre fizették be Ládapénzüket és pedig: *Wagnerné Klára* és *Würstleinné Klára* Asszonyságok, *Schimp József*, *Manoli*, *Gemming*, *Egger*, *Emmerling* és *Häussler* Urak, azaz ebben az évben nyolc Kávésjog volt Pesten. Ugyanekkor hat Árendátor-Kávés fizeti be Ládapénzét: *Schumann József*, *Alldorffer József*, *Fischer*, *Götz*, *Schambach* és *Mayer Antal* Urak. *Mayer Antal* Úr tehát ebben az évben nem mint jogos, hanem mint tényleges Kávés szerepelt. A Legények Ládapénzének és a Bírágoknak rovata üres, amiből joggal következtethetjük, hogy a kezdetleges

³ „Auflaggelder: Von die Herren Eigenthümer, Von die Herren Arendatoren, von die Bursche, Straffgelder. Anno 1797 den 7. März ist das erste Quartal nähmlich von 1. Novembris 1796 bis Ultimo Jänner 1797 erleget worden.“ — *Auflag-Geld*: az évi Taksa, amit minden Ládatestvér befizet a Ládába.

életű Gilde ekkor még csak laza társulati életet élt, illetőleg hogy a Legényeknek még nem volt saját Legényládájuk.

Egy kezdetleges formájú Notitia aláírás nélkül 1797 március 7-én számol el a Gilde pénzeiről. Ez azt mutatja, hogy az évnegyedi Kántorosnap az évi Gildenappal a valódi Céhek módjára Farsang illetőleg Húsvét időn tartatott meg, mindenesetre a Bőjtösidő előtt vagy után, mert ősi szokás szerint minden Céh nagy eszem-iszomos Lakomát tartott a Céhnapon. E napon a fertályévi Ládapénzben a Jogos Uraktól 7 forint, az Árendásoktól 6 forint folyt be, 1798 február 24-én ezek összesen 49 forintot, a Marquier-ek viszont 31 forintot és 30 krajcárt fizettek be. 1796-ban már a városi Tanács Komiszárost rendelt ki a Társaság számára, ki is 6 forint és 40 krajcár évi Salláriumot kapott. A Láda egész vagyona az előző évről 14 forint és 8 krajcár volt.

E Notitiák a Társaság első kezdetleges időinek képét mutatják: a Testvérek már évi Ládapénzt fizetnek be, a Testvérség már tart évi Testvérnapot, a Láda még közös a Szolga-legényekkel,⁴ a Testvérségnek már 1796-ban van Komiszárosa. Ez az a mag, melyből a 18. század folyamán már fennállott laza Szövetségből a városi Szabadalomlevéllel felruházott Gilde-társulat rendszeres élete 1815-től kezdve kialakult. A Városi Tanács által kiadott Rendszabás után tehát még nem alakul ki azonnal a Társaság rendszeres céhszerű élete. A Sáfárkönyv könyvelési módja is csak 1816-tól kezdve mutatja a szokásos lombardiai könyvelési módot, a Kiadás: a *Dipenso*, a Bevétel: a *Ricevuto* és a Mérleg: a *Bilancia* hagyományos formáját.

A Jussok 1815-ben történt első rendszeres összeírása előtt 1814 július 1-én *Emmerling* Leonhard Úr a Társaság első Főelőjárója összeírja a „Huszonöt Jogos“-okat.⁵ Kávésuraságokról lévén szó, minden név elé odateszi a „Herr“ szót. A Jogosok ezek:

1. <i>Emmerling</i> .	6. <i>Würstleinné</i> Klára Asszony- ság.
2. <i>Jennigné</i> Asszony.	7. <i>Altendorfer</i> József.
3. <i>Orczy</i> Báró.	8. <i>Gróf</i> Nákó.
4. <i>Nemes Kemnitzer</i> .	9. <i>Aichmayer</i> .
5. <i>Nemes Krachenfels</i> , vagyis Urbán.	10. <i>Gregorisz</i> .

⁴ „und für die Marquieur“.

⁵ L. a Függelékben.

11. <i>Tretter.</i>	18. <i>Jandl.</i>
12. <i>Halzl.</i>	19. <i>Götlz.</i>
13. <i>Benkert.</i>	20. <i>Lauterer, vagyis Wagner.</i>
14. <i>Nemes Palikucevny.</i>	21. <i>Fidi.</i>
15. <i>Gauster.</i>	22. <i>Hugelmann.</i>
16. <i>Philipp József.</i>	23. <i>Lechner.</i>
17. <i>Nemes Dvornikovich. A Há-</i> <i>zat a Kávésjoggal együtt</i> <i>Hoppe Úr 1814-ben vette</i> <i>meg.</i>	24. <i>Weppel.</i>
	25. <i>Wagner Urak és Asszony-</i> <i>ságok.</i>

Főelüljáró Úr ezután feljegyzi, hogy a Ládába nyolc Úr fejenként 25 forintot fizetett be.⁶ Egy ezután következő Notitia 1814 december 30-ról elmondja, hogy a Kávéfőző Urak: *Wep-pel Péter, Gregorisz Ferenc, Lechner Ferenc és Wagner János Emmerling Főelüljáró Úr* jelenlétében elhatározták, hogy *nemes Boráros János* társasági Komiszáros Úrnak hatvan forintot, *Antalnak*, a Táblajáró-bemondó Legénynek kétévi fáradságáért huszonöt forintot fizetnek, marad tehát a Ládában száz forint. A *Finster József-féle* pörben 57 forintos egyességet kötöttek, Ezután az 1815 február 5-i és a március 8-i Gyüle-kezet összehívásáért fizettek az *Antal Legénynek* 3—3 forintot.⁷

Innen kezdve 1815 március 8-tól 1841 október 26-ig a Sáfárkönyv rendszeres könyvelést mutat. Ezt Főelüljáró Uram mutatja be minden társaságnapon, aláírja, neve mellé jelenlévő Komiszáros Uram is odaírja láttamozását. 1826 július 7-től 1834 október 13-ig rendszeresen vezetett Rubrica mutatja ki az évnegyedes Ládapénzek befizetését. A Ládapénzeket a házról-házra járó *Táblajáró-Bemondó* szedi be és fizeti be esetről-esetre a Ládát kezelő Főelüljáró Úrnak.⁸ A pénzek beszédése a fer-tályévi Kántoridőkön esedékes. A Láda jövedelmei elsősorban ezekből alakulnak ki. További jövedelem az új Testvérek, illetőleg a Jussos Uraságok és az Árendátorok ünnepes beikta-

⁶ „Nota bene: gezalt haben folgende in die Ladte an Wiener Währung als nehmlieh Herr Pillipp, Fidi, Hugelmann, Lechner, Wep-pel, Wagner, Götlz, Lauter fl. 25—25.“

⁷ „in Gegenwart der Herren Coffe-Sieder . . . dem Einsager An-ton . . . vor ein Sagen derer Herren Coffe Sieders: fl. 3.“

⁸ *Einsager*: Bemondó minden Céhben. — *Einsagen*: bemondja, bejelenti a Társaságnap időpontját. Innen torzult el a nyilván mesterség-eredetű pesti argot-szólás: „*Ne anzágotj!*“, azaz „*Ne parancsolgass*, mintha a te markodban volna a Bemondó Bot, mintha te volnál a Be-mondó Öreglegény!“

tásakor egyszer és mindenkorra fizetett *Incorporációs Taksa*. Ez az idők szerint 30 és 48 forint között mozog. A Jogos Uraságok többet fizetnek, mint az Árendátorok. Az évi Ládapénz a 18. század legutolsó éveiben évi négy forint, a Napoleoni Háborúk alatt elsúlyosodó időkben már 20 forint. A Ládának rendszeres jövedelmet ad a Legényeknek kiadott szolgálati Testimoniálisokért, a „Koncsáfos Levelek“-ért beszedett Taksa is. A díszesen kiállított Leveleket rézkarcú dísz ékíti, egy ilyen Obsitos Levél kiállításának díja 1820-ban egy forint.⁹ A pesti Kávés-gilde érdekes szerepet visz a vidéki Kávésok életében: ezek a pesti Gilde-től 30 krajcáron vásárolják a rézkarcú Obsitos Leveleket vidéki Kávéslegényeik számára. Gyakran megtörténik, hogy a Társuraktól Komiszáros Uram rövid úton vesz át egy valamelyes összeget és azt a Társaságnapon ő fizeti be a Ládába. Ez több ízben megtörténik a Gildeurak által kivetett „cégéres Gildebírságok“ befizetésénél is. Halálesetek alkalmával az egyes Uraságok rövid úton rendeznek gyűjtést és a begyűlt pénzt befizetik a Ládába. Régi céhi szokás szerint a Társaságnapon történt gyűjtés a Kávésgildeben is alkalmasint egy külön e célra tartott ócska kürtökalappal történt.¹⁰ Ha az évi kiadás több volt, mint a bevétel, a Társurak gyűjtőívet fektettek fel és így gyűjtötték össze a hiányt. Számtalan esetben Főelőljáró Uram előlegezi a hiányzó pénzt, melyet az Uraságok utólag megtérítenek neki. Ugyanígy gyűjtenek a titkos, dugott Sápokra, melyekkel ezekben a „régii jó időkben“ az Igazság Mérlege nyelvét jó keleti szokás szerint jobbra-balra lehet billenteni. Ilyen esetekben körülírt, burkolt, finomkodó kifejezéseket használ Sáfármester Uram diplomatikus pennája. Ezekről a Gilde által fizetett Sápokkal kapcsolatban alább részletesen szólunk. A külön gyűjtések neve *Repartitio*. Sokszor a Társurak ezt „Quota“ arányában vetik ki. A nagy jövedelmet biztosító Jogok tulajdonosaira nagyobb a Quota, így például 1819 május 17-én a báró *Orczy*, a Nemes *Kemnitz* és a Nemes *Palikucsevny* családra 48 forint, a többi Jogos Uraságra 20 forint esik. A vidéki Kávésok rendszeresen másoltatják le a

⁹ *Jowel* (Giovell?) Ádám György Legény Obsitos Levele: 1820 júl. 2.

¹⁰ Így gyűjtenek a londoni Guild-ek, a hamburgi Szörmés Gilde hasonló gyűjtését így láttuk 1913-ban. A Háború előtt a budapesti Értéktőzsdén is élt a kalappal való gyűjtés.

pesti Legényrendet és ezért egy forintot fizetnek, a Vidék a pesti Gilde áraihoz is alkalmazkodik, mert vidéki Kávésok a pesti Árszabás tabelláit is gyakran megvásárolják. Így a pesti Gilde „quasi Országos Főgilde“ szerepét viszi. 1824-ben az esztergomi Kávésok fordulnak hasonló esetben a pesti Uraságokhoz.

1798-ban a Láda összes bevétele 47 forint. A Testvérség belső életének kilombosodása és a Jussok rendezése után 1815-ben a bevétel már 633 forintra rúg fel, a kiadás 944 forint 18 krajcár. 1823-ig a legnagyobb évi bevételt ebben az évben mutatja a Láda 704 forint és 19 krajcárral, a legnagyobb kiadás 743 forint és 35 krajcár 1821-ben mutatkozik. A Jogok helytartótanácsi rendezése után, 1824-ben már 1195 forint 17 krajcár a bevétel. Ez az 1840-es évekig fokozatosan emelkedik, amikor is 1840-ben 5142 forint és 16 krajcár a bevétel és 4678 forint a kiadás.

A Társaság belső élete igen szépen meglátszik a Sáfárkönyv adataiból. Mint a többi Céh — már az aquincumi római Céhek is temetkező kegyes Testvérségek voltak, céhi Geniusaik oltárain áldoztak — úgy a Társaság is kegyes középkorias módon évi Szent Misét mondhat, melyért 1819 május 14-én három forintot fizet, a Misét a megholt Testvérek lelki üdvösségéért olvastatva.¹¹ Mivel minden Céh és minden Gilde mindig és mindenütt Oltártestvérsége céhi Pátronusszentje napján tartotta céhi Miséjét, május 14-e pedig Szent *Bonifacius*, a „Fagyos Szent“ napja: feltehető, hogy itt valami régi délvidéki Kávéshagyományjal van dolgunk, vagyis hogy a pesti Kávéstestvérség Patrónusa Szent Bonifacius volt. Erről a Kávéfőzők Védőszentjeivel kapcsolatban szólunk bővebben. E kegyes ősi szokás nyilatkozik meg abban is, hogy a Testvérség temetteti el elaggott Testvéreit. Így 1819 június 5-én illendően adja meg az öreg *Pysz József* Kávéslegénynek a végső tisztességet, amiért a Láda 58 forintot fizet. Ősi céhi szokás szerint a Testvérurak kivonulnak elhunyt Testvéreik temetésére, a Társaságnak tehát állandóan voltak halottas fáklyái. 1825-ben a Láda ezekért 47 forint 15 krajcárt, 1831 június 7-én hat fáklyáért kilencedfél font súlyban 35 forint 42 krajcárt, 1845 december 30-án pedig 45 forintot fizet ki *Horváth János* pesti magyar viaszkgyertyamártó és bábsütő Mesternek.

¹¹ „für die jährliche Messe samt Opfer“

A Testvérláda ősi módon gyakorolja a jótékonyt is. Itt csak a Sáfárkönyv adatait soroljuk fel a számadások alapján. A Társaság egyéb jótékonyágairól külön szólunk. A Társ-láda ugyanis a Polgárok Ispotályába rendes évi Conto-t fizet és pedig 1817-ben egy esztendőre 111 forintot. A Legények Ládája költségeihez, vagyis a Legénység ispotályos költségeihez 1820 január 18-án az Urak Ládája 50 forintot pótol hozzá. 1831 augusztus 23-án a *Nagy Kolera* idején a városi Szegények Fundusa számára fizet be 50 forintot. 1832 január 30-án *Kolb* János városi Fürmendér Uram, vagyis a Külső Tanács feje útján 75 forintot juttat a kegyes Láda a váci Siketnémák Királyi Ispotálya számára. *Hugelmann* Ur, a híres régi kávé — akinek bukásáról *Schams* Ferenc Pest-Budáról szóló városleírása is megemlékezik — 1835 június 10-én 37 forint és 30 krajcár segítséget kap a Ládától. 1833 október 29-én egy kiöregedett tüzilegény kap 2 forintot és 30 krajcárt. 1819-ben *Almássy* Ignác gróf Úr mint pesti Kávésuraság az öreg Kávéslegények számára adott 100 forintos ispotályos adományt. A Társaság *Fischer* pesti Calligraphus Mesternek 25 forintot fizetett egy díszes írású köszönőlevélért. A vándorló hegyvidéki olaszok felváltva hol kávéfőző, hol cukorfőző, cukrossütő, mandolacukrozó, rozsólisfőző, esetleg szalámifőző munkát végeztek, összes nemzeti kismívességükhöz értettek. Nyilván ez az oka annak, hogy a Társaság 1827 március hó 20-án egy *Prossi* nevű beteg öreg olasz szalámifüstölőnek és két kiöregedett, tönkrement egykori Kávéfőző Legényből lett Árendátornak orvosságra 15 forintot adott. Az 1838-i Nagy Árvíz károsultjai megsegítésére a Láda 1839 január 4-én 100 forintot fizet be a városi Szegények Fundusához.

A Társaság Cancelláriájának és Tanácsszobájának belső életébe is belelátunk. 1816 július 16-án asztalra való Harangot vásárolt Főelüljáró Uram. Ez az úgynevezett „Békeharang“. Főelüljáró Uram rizsmaszámra vásárolja a papirost és a vörös pecsétviaszkat. 1820 szeptember 11-én egy iratvágó ollót és papirost vásárol, nyilván Cooperta nyírására. Az évi íróholmira 10—15 forint között mozog, ennyi a Postán fizetett Porto is. Az Árendátorok Protokolluma és a jelen Sáfárkönyv valamelyik pesti Compactor, vagyis könyvkötőmesternél 1815-ben hat-hat forintba került. 1833 február 21-én 20 forintot és 15 krajcárt adtak az Urak a békés tanácskozás színében mosolygó

fínom zöld posztó ötödfél rőfjéért. E korszakban még élt a színek Heraldikája: *fekete* posztó volt a főbenjáró ügyekben ítélő Törvényszék, *vörös* a Hadi Soltészszék és a Státárium, *fehér* a Lakoma és *zöld* a Tanácsház asztala takarója.

A Helytartótanáctól leérkező latinnyelvű Parancsolatokat egy-egy fiatal városi Kancellista fordította le a diákul csak édeskeveset értő Társ Urak használatára. E címen például 1828 augusztus 28-án *Pisztory* városi Cancellista Úr kap 2 forintot és 30 krajcárt. A Legények Rendjének ékes tollal való leírása költségeit 18 forintokban 1821 május 4-én fizette ki a Társaság *Fischer* pesti Calligraphus Mesternek.

Az apró-cseprő szaladgálni valókat egy kiérdemesült öreg Kávészolga látja el. A Táblajáró Bemondó 1815-től 1819-ig *Gerold* Antal volt társasági Öreglegény, 1821-től haláláig, 1835-ig az öreg *Lechner* Mátyás, a kiérdemesült Kávéslegény, ennek évi sallárioma 49 forint és 20 krajcár volt. Utódja *Neumiller* Károly Öreglegény lett. 1838-tól egy *Lauber* nevű második Öreglegény, 1840-ben ennek utóda, egy *Gebisser* nevű Öreglegény dolgozik az első Táblajáró mellett.

A Társaság 1818-tól kezdve rendes Procurátort tart. Évi Salláriumra eleinte 100 forint, 1834-ben már 200 forint. Ennyit kap *Hauck* Ügyvédő Úr is. A budai Helytartótanácsnál működő hivatalos Agensek és a bécsi Udvari Agensek is állandó évi Salláriumot kapnak. Budán *Kiss* Agens Úr, Bécsben *Biermann*, *Borch* és *Hoffmann* Udvari Agens urak tologatják a Társaság szekerét. Évi Salláriumok 80 és 200 forint között mozog, alkalmi kijárásokért 25—50 forintokat kapnak.

A Társaság első Ládája 1823-ra már rongált állapotban volt, mert 1823 január 1-én egy pesti asztalos és lakatos Mester 3 forintot és 30 krajcárt kap a Láda megjavításáért. 1828 szeptember 27-én *Neuhold* asztalosmester 64 forintért új Ládát csinál. A céhek „Becsületes Ládáját“ mindig a mindenkori Főcéhmester Úr őrizte a lakásán. A 18. század közepéig nagy pompájú Ládakisérő Menet vitte a Ládát a lelépő Főmester lakásáról az új Főmesterére. Az élet 1823-ban már kezdett szürkülni. Ez az oka, hogy mikor a Társaság Ládáját 1823-ban az újonnan megválasztott *Lechner* Ferenc Főelöljáró Úr vette át a lelépő *Gauster* Leopold Főelöljáró Úrtól: egy Fiáker Mester kocsiján küldte el a Ládát utóda lakására. Bizonyára közel

lakhattak egymáshoz, mert a Becsületes Ládát vivő Fiáker Legény taksája mindössze 30 krajcárokat tett ki.

A Legényrendet ősi szokás szerint minden évi Társaságnapon a Főcéhmester Úr olvasta fel a Legényeknek. 1821-ben *Fischer* pesti Calligraphus Mester díszesen kiállított másolatot készített a Legényrendről, miért is 18 forintot kapott. 1822-ben egy íródiák 10 forintot kap a Regula 25 példányban való egyszerű lemásolásáért. 1835-ben már a nagyemlékezetű *Landerer* Úr könyvnyomtató műhelye nyomja a Legények számára kiadott bizonyágleveleket, amiért a Láda 47 forintot és 30 krajcárt fizetett. 1825-ben az első nyomtatott Attestatumok 22 forintba és 30 krajcárba kerültek.

A Társaság életének sok érdekes apró mozzanatát találjuk meg a Sáfárkönyvben. 1816 július 16-án nyomtatott *Billiárd-árszabás* készül, ugyanebben az évben az esti 11 órai kávéházi záróra dolgában ülésezik a Társaság és külön 3 forintot fizet a Társurak sürgős összehívásáért a Bemondónak. A Társaság érdeklődött a technikai tudományok haladása iránt is: 1819 szeptember 26-án 20 forintért vette meg a bécsi Polytechnikumról szóló könyvet. 1823-ban *Günther* pesti rézmetszőmíves Mester 78 forintért és 45 krajcárért készít a Társurak számára díszes árjegyzéket.¹² Ugyanebben az évben a Vendégfogadósok ellen lép fel a jogvédő Kávészilárd. Ezek ugyanis Borpuncsot is adtak vendégeiknek. Ez a Kávészilárd kiváltságát alkotta, a Társaság tehát feljelentette a Vendégfogadósokat, sőt — úgy látszik — Városi Főphysicus Urammal orvosi próbát is tartatott a Vendéglősök által mért Puncs tárgyában¹³ és azoknak védekezésére beadványokkal is replikázott. Mikor arról volt szó, hogy a Társaság Céhhé alakul, Főelüljáró Uram 1823 október 31-én egy forintért megvásárolta a Helytartótanács által a Céhek megalakítására vonatkozólag kiadott Statutumokat. Ebben az ügyben Bécsben is járt a Társaság Procuratora, ami 250 forintba került.¹⁴ 1833-ban *Volkman* pesti Darabontkomiszárosnak fizet a Társaság 10 forintot, mert az

¹² „Herrn Günther für Gravierung von Preiss Tabellen“.

¹³ „Weinpunsch-probe 5 fl 35 kr... 2 Antwort von den Weinpunsch-Fabrikanten“.

¹⁴ Az ilyen „duplakrétával“ számolt utisalláriomokra mondotta a régi rigmus: „Jöttünk-mentünk: Száz forint, ettünk-ittunk: Száz forint, Summa: háromszáz forint!“

eljárt egy Vendégfogadás ellen, aki jogtalanul mért Kávét és táblájára ezt írta ki: „*Itt Kávé kapható! 6 kr., 8 kr., 10 kr.*!“¹⁵

A Társaság a Társurak számára évi „Pausale Quantum“-mal váltotta meg a Hajóhídon való járás-kelésért járó Híd-pénzt, 1834-ben 25 forint ez a váltság, amit azonban úgy kell érteni, hogy ez tulajdonképpen nem magukra a Kávésuraságokra, hanem fát, tejet, vaját és egyéb árosholmit szállító szekerüket kísérő Szolgáikra vonatkozott, hiszen a Hajóhídon Nemesember és pesti-budai Polgár a gyalogátkelésért nem fizetett Híd-pénzt, a Nemesembernek kocsija, lova ingyen jött át, a Polgár azonban kocsipénzt fizetett, már pedig a Társaságnak sok tagja volt Nemesember. Az Ujságban való hirdetés 1839-ben szerepel először a Társáda életében.¹⁶ Egykorú pest-budai Ujságjainkban gyakran találunk hirdetéseket, melyek a pesti Kávésjussok kiárendálására vonatkoznak. Az újmódi Kőnyomás, a Lithographia 1840-ben jelentkezik először a Társaság életében. Ebben az évben ugyanis új árlapokat nyomtat a Társáda: *Schmidt* pesti Lithographus Úr készíti azokat, kapván e munkáért 22 forintot és 30 krajcárt. Ugyanebben az évben *Landerer* Úr könyvnyomtató műhelye is készíti 20 forint ára *Árjegyzéket*.

A Társaság belső életéből eddig csak az alkotó munkát láttuk. Jogvédő, azaz Gilde-szerű működése negativum: harc a Versengők, a Concurrentia és az új Jogtulajdonosok ellen. Ez a harc kíméletlen és korszerű eszközökkel folyik, olyan módon, mely felkeltheti a mai ember csodálkozását. E harc ugyanis a *Macaulay* londoni kávéházi vonatkozású írásaiban is említett „*Ezüst golyóbisokkal*“ folyt, pénzzel, „tengelykenő“ Sáppal. Sáfárkönyvünkben sok adatot találunk erre nézve. A mai ember erkölcsi értékelése egészen különösnek fogja találni azt, hogy városi és helytartótanácsi „Uraimék“, ez az egykorú szó a „Tisztségbélieket“ mint „Hivatalos“-okat jelenti — pénzt fogadnak el olyan hivatali szolgálmányokért, melyekért a mai erkölcsi értékelés értelmében pénz nem jár. Ennek a korszerű Erkölcsnek megértésére azonban tudnunk kell, hogy a Középkor óta a Rendiség megszűnéséig egyenesvonalú, zárt egység folytonosságában élő erkölcsi felfogás az „Ajándékot“ társadalmilag és szokásjogilag is szentesítette. A budai mészá-

¹⁵ „Hier ist Coffee zu haben! 6 x, 8 x, 10 x!“

¹⁶ 1839. Sept. 8. „für Inserten ins Tagblatt fl. 42 kr 10“.

ros Céh 1481-ben megnyitott Céhlevele előírja — a budai Tanács és a Király által szentesített Ártikulusban — hogy a Céh Újesztendő idején ajándékkal kedveskedjen a budai Városi Tanácsnak.¹⁷ A régi Hivatal többé-kevésbé „Nobile Officium“, azaz Nemesembernek való hivatal volt: a régi Erkölcstörvénynek tartotta, hogy tisztségbéli Uraimék hivatali Salláriumok pótolóját a Céhektől kapják meg. Az „Újesztendei Ajándék“ érintetlen, középkorias módon élt a 19. század elején is. A Kávészőlő ősi szokás szerint Kávében és Cukorban ad ajándékot „Uraiméknak“. Ettől függetlenül azonban azok az összegek, melyeket „Sürgetés“, azaz *Sollicitatio* fejében fizet a Kávészőlő — mint minden Céh — hivatalos Uraiméknak. Minden egyébként köteles hivatali szolgálmányért pénz jár: nem Taksa, hanem Ajándék. Ajándék jár Felperes és Alperes részéről, akár a Keleten a valóságban vagy az irodalomban, például Arany János „Fülemüle“ című kis verses Pamphletjében is. Adataink szerint pénzt kap a Kávészőlőtől a városi Darabant, a Darabantörmester, a Város hadnagya és Városkapitánya Uram és Városkapitányne Asszonyom. Ugyanezek Kávészőlőajándékot is kapnak. Pénzt kap minden Tanácsi Szolga, Ajtónálló és pénzt kapnak meg nem nevezett helytartótanácsi és városi Urak. Grófirangú helytartótanácsi Consiliariusok gyermekei Cukorkajándékot kapnak. Az Ajándék neve mindenféle burkolt szó: a francia „Douceur“-tól a latin „Discretio“-ig. Később „Újesztendő“ név alá fogódik a Sáp, ez a Francia Argot-ból magyarrá lett szó, vándorló svájci francia Játékosok és csellengő svájci „Grison“ zsoldosok játékosmesterszavából lett magyar kifejezés.¹⁸

¹⁷ MM. U. o. a 18—19. századi Ajándék, a Céh külön megvesztegetésre vonatkozó titkos határozatai, a vármegyei és városi Uraknak fizetett dugott Sápok, a Céh ezeket tárgyaló kimutatásai, az 1849-ben hozott céhi Statutum, mely az 1847-ben költségvetésileg megszavazott Sápot törölte. — V. ö.: S. S.: a középkori Seres Ajándék. U. o. a régi Újesztendő, a Szent Márton napján adott Ajándék. U. o. a Bártfa Városa által adott 15. századi Ajándék.

¹⁸ *Chape*: a középkori „Bas-latin“ nyelven *Cappa*: köpönyeg, palást, kanonoki palást, madár tolla a hátán. „*Chape chute*“: valakinek a nyakába véletlenül, reméltlenül odapottyant köpönyeg, reméltetlen nyereség, más kárára való nem remélt hasznosodás, „megtollasodás“, más „lenyúzott bőr“, becsúszott szerzett jutalom, nem remélt kártyanyereség. A „Roth-welsch“, vagyis a csavargó svájci „Grison“-ok francia szókincse, csavargó zsoldoskatonák és hamisjátékos Argot-szó.

Adatainkban rendkívüli változatossággal szerepel mindez, a legális Ajándék számába menő Kávéajándéktól és a Nagyuraknak átnyújtott cukorkás döbözkétől a leplezett és leplezetlen Sápig. Ha a pesti mézáros Céh által fizetett horribilis vesztegetéseket tekintjük, akkor jelen adatok révén is belelátunk a régi Rendiség különös erkölcsi felfogásába, melyet egy bizonyos határig a korszerű Erkölcs is szentesített. Ne felejtjük el, hogy a Napoleoni Háborúk utáni általános nyomor is aláásta a közerkölcsöt, viszont az „Ezernyolcszáznegyvennyolc“ magyar mozgalmainak nemcsak a Szabadság eszményi virágocskái, hanem a valóban égrekiáltó hivatali Corruptio is oka volt. Ám lássuk magukat az adatokat.

*

1816 július 6-án az egybegyülekezett Uraságok Társaságos Gyülekezetén, vagyis a Céhnapoknak megfelelő Társaságnapon *Tretter* János Főelüljáró Úr számadást tesz a Láda pénzei körüli multesztendei Sáfármesterkedéséről.¹⁹ Eszerint *Hummel* Város Cancellistája Uramnak 25 forintot fizetett ki a Társaság ügyeiben az elmúlt években kifejtett szolgálataiért. *Tunner* János Városhadnagya Uram a Kávésnénőkék Kávémérései bezárása körüli fáradozásáért kapott 20 forintot, *Haiterer* városi Fertálykomiszáros, vagyis Negyedmester, azaz Utcakapitány Uram és *Riedl* Városkomiszárosa Uram a fenti dologban 30, illetőleg 20 forintokat kapott.²⁰ A Város Archivumából a kávémérő Nénőkékre vonatkozó íráskimásolása négy forintba került. Újesztendei Ajándékban Nemes *Boráros* János Senator, társasági Komiszáros Uram legálisan kapott 60 forintot, ugyanezen címen *Fellner* Városkapitánya Uram illegálisan 50 forintot. Ettől függetlenül Komiszáros Uram évi illendősége volt 50 forint, Városkapitánya Uram pedig kapott egy tizedfélfontos cukorsüveget és öt font Kávét 53 forint értékben.²¹ A Sáfár-

¹⁹ „Ausgaben welche durch Herrn Ober-Vorsteher Tretter aus den anspecificirten Einnahmen bestritten worden sind 1. Dem Herrn Cancellisten Hummel für seine in den verflossenen Jahren der Innung geleisteten Dienste fl. 25. 2. Dem Herrn Stadt-Lieutenant Johann Tunner für seine bey des Weiber Schankes gehabte Mühwaltung fl. 20.“

²⁰ „dem Städtischen Viertel Commissair . . . dem Commissair . . . Coffe-Sieder Weiber . . .“

²¹ „zum Neuen Jahr“ és „als Innungs Commisers Jährliche Gebühr.“

könyv tehát pontosan megkülönbözteti a járandó Ducatumot az Ajándéktól. A Láda egész évi bevétele 633 forint volt, ebből ajándéokra 260 forint ment el, viszont a Számadás szerint 311 forint és 18 krajcár volt a fedezetlenül maradt összeg, melyet az Uraságok maguk adtak össze.

1817 március 8-án *Halzl* Társuraság kap megbízást a Testvéruraktól, hogy Város Levéltárnok Uramnak 20 forintot fizessen ki. Mivel a Sáfárkönyv mindig külön megmondja, mi volt a másolatok ára, bizonyos, hogy ez a pénz „Édesség“ vagyis „Douceur“ volt. Ugyanígy kap *Hummel* Városcancellista Uram Diurnum-jául ez év március 24-én 10 forintot, április 23-án *Madedl* Város Nótáriusa Uram 20 forintot. A Fertálymester, *Heiterer* Úr június 7-én kap 10 forintot és pedig a jogosulatlanul Kávét — kifőtt Kávéaljból készültet — főző „Kávénénőkék“²² ellen folytatott nyomozásért. A Komiszárosok vagyis a Drabantörmesterek ezekben az ügyekben hivatalból jártak el, ezért nekik semmi sem járt, azonban mégis tartották a markukat. 1830 október 31-én *Zöpf* József Darabontkomiszáros 10 forintot kap, mert ő eszközölte a Kávénénőkék jogtalanul használt kávéscégére bevonását és a kinyomozott asszonyokról jegyzéket készített.²³ A Kávénénőkék bizonyára a Kávéspharas cégért használták. A Dunaparti piacsoron Kávét mérő „Lacikonyhás“ asszonyok üstjeit és edényeit elkobzó, kávéscégereiket bevonó *Volkman* és *Ludvig* Darabontörmesterek 1832 június 12-én és szeptember 10-én kapnak összesen harminc forintot. Az ilyen elkobzásnál korszerű szokás szerint jogi jelképül a rézedények fenekét bevágták, a cserépedényeket és facégereket összetörték, az italokat a csatornába öntötték. 1840 augusztus 10-én *Papanek* Darabontkomiszáros kap hasonló eljárásért 10 forintot.

1818 Újesztendeje napján Nemes *Boráros* János Senator, Komiszáros Uram évi 90 forintnyi legális Competentiáját ezüstforintosokban kapta meg,²⁴ melyeket Főelüljáró Uram a *Cursus*

²² „zur Nähidger Ausgabe bey Untersuchung der After Coffee sieder Weib.“

²³ „für schilt der Weiber . . . für Consignation der Weiber“. — A seres cégek összetörése, üstök Fenekének bevágása: S. S.

²⁴ „jährliches Compident 30 f Silber zu 300 f. Curs f 90.“

Tabellája szerint váltott be valahol. A korszak rettentően gyűrött, mocskos, rongyos Bankócéduláiban nem volt illendő legális Salláriumot fizetni. Városkapitánya Uram ugyanekkor 50 forintot, Kapitányné Nagyságos Asszonyom pedig 45 forint ára cukrot és kávékat kapott.²⁵

Ebben az időben tudta meg a Társaság, hogy *Brudern* József báró Úr házat épít az Urak Utcája és a Kigyó Utca sarkán, azt *Párisi Köz*-nek akarja nevezni és arra Kávészussot akar szerezni. A Társaság²⁶ *Krüger* Inzsinér Úrral lerajzoltatta a Vestibulum, vagyis a tervezett *Párisi Udvar* alaprajzát, melyet *Hild* József építőmester tervezett.

A Sáfárkönyvből jól kitetszik, mi volt az Uraméknak adott pénzekből legális Taksa, mi nem. 1818 május 8-án *Hummel* városi Cancellista Uram rendes nyugtató szerint kap 3 forintot és 45 krajcárt valami írások Expedíturájáért,²⁷ ez legális Taksa volt.

A *Hauer* Úr és *Brudern* báró Úr Jussai ellen folytatott jogvédő harcok sok pénzt nyeltek el. A Társaság Ügyvédője, *Huber* Károly úr Bécsbe utazott az Udvari Ágens úrhoz, ami 100 forintba került. A Bécsbe, a Kancelláriához küldött peres iratok körül valami *Pruzsinszky* nevű Nemesember — alkalmasint a Helytartótanács valami alsóbb hivatalnoka — 30 forintot, valami *See-Au* nevű úriember iratmásolásért 25 forintot kap. Ugyanekkor *Maderl* városi Főnótárius Uram 20 forintot, egy *Kulcsos* nevű Jurátus valami nyomozásért 25 forintot kap. Minden sok lótás-futással járt, ami az esős őszi napokon, a sáros utcákon gyalog nem történhetett, a dolog sietős is volt, meg azután nem is illett, hogy *Tretter* János György Főelüljáró és *Weppel* Alelüljáró Urak gyalogszerrel menjenek fel a Belvárosból a Várba; ezért öt kocsiútjok 3 forintjával 15 forintba került. Az Irómesterhez a Fiáker költsége 5 forint volt.²⁸

²⁵ „der gnädigen Frau an Zucker und Caffée.“

²⁶ 1818 szept. 24. Herr v. Krüger von West-Übl und Paris Gasl Plan f. 50.“ A terv alkalmasint a Szépművészeti Bizottmányánál volt.

²⁷ „von Expedition an Acten.“

²⁸ „Herr Ober Notär von Maderl f 20, Herrn Juraten von Coulezo auf Inquirieren f 25, dem Fiaker . . . zum Zeichen Meyster mit Herrn Weppel gefahren fl 5.“

1819 március 24-én kerül elszámolásra az előző évi kiadás. A Komiszáros Úrnak adott ősi szokás szerinti Újesztendei Ajándék 126 forintot tesz ki, 50 ezüst forintot 252 devalvációs Bankó Cédulás forintban számolva ki a Wallis államminister által kiadott Tabelláris Cursus szerint. A Kávéajándék fontja 3 forint, a cukoré 2 forint 30 krajcár, ez összesen 40 forintot tett ki. Itt a Sáfárkönyv nem mondja meg, kinek adatott az, csak annyit ír, „mint ez tudatik“.²⁹ Innen kezdve a Discretus ajándékok mellett állandó lesz a „*mint ez tudatik*“ kitétel. Haider Komiszáros Uram, mint a veres dolmányos Városdrabantok, a „Rákok“, másképpen „Vörösök“ őrmestere évi 15 forint rendszeres Ajándékot kap. Szolgálati a jogosulatlan Kávésnézőkék felkutatásából állottak.

1820-ban See-Au Úr, mint „Diurnumot“ kap 5 forintot, a városi Törvényszolga 1 forintot és 30 krajcárt, a Városdrabant 4 forintot és 36 krajcárt kap.³⁰ A Városdarabantok Komiszárosa évi 10 forintot kap. A Városházán valami „discretus“ ajándék adatott valakinek, a tétel csak ennyit mond: „*A Városházán, mint tudatik, 10 forint*“.³¹ 1819 december 12-én valami olyan Státuspersona kapott 14 körmöci dukátaranyat, akinek e Sápót csakis aranyban illett átadni, alkalmasint szép kék selyem erszénykében vagy kis tobákos Pikszisben adatott ez át, mint korszerűen illett. A Sáfárkönyv discretusan ennyit mond: „*14 darab körmöci aranyak, mint tudatik à 11 forint 37 krajcár, Bécsi Érték szerint 160 forint és 18 krajcár*“. Városlevéltárnok Uram 5 forintot kapott, nyilván azért, mert a Társaságot nagy bizodalmasan tüstént értesítette, ha a Társurak érdekeit sértő Acta futott be. Hogy az ilyen Sommák kétségtelenül Sápok és semmi közük az előirt Taksákhoz, bizonyítják a legális Taksákra vonatkozó bejegyzések. 1819 november 2-án például ezt jegyzi be Sáfármester Uram: „*Cancelláriabeli Taksa fl. 2.*“³² A dugott pénzek kiutalása a Főelüljáró Úr „discretionális“ jussa volt.

²⁹ „wie bewusst.“

³⁰ „dem Drabanten . . . dem Gerichts Diener . . . Herrn Comissair Heiter.“

³¹ 1819. Nov. 2. „Am Rathhause wie bewusst. — 1819. Dec. 12. 14 Stück # wie bewusst á 11 fl 37 kr Wiener Währung fl 160. 18.“

³² „Canclery Tax.“ — „Den Herrn von Seau auf Anweisung des Herrn Trettner gegeben fl. 20.“ 1819 máj. 18.

1820 december 30-án 302 forint 17 krajcárt kap Sápban valami Magas Persona, nyilván aranyban. Erről ez a Discretus bejegyzés szól: „*Rendkívüli kiadásra, mint tudva vagyon*“.³³

1822 március 22-én az előző évben hét tételben szerény öt forinttól tekintélyes 212 forint 30 krajcárig terjedő summákban 390 forint és 20 krajcár fizettetett ki ismeretlen Uraknak: „*rendkívüli kiadás, mint tudva vagyon*“ titulatura, vagyis címet alatt. Ha ehhez hozzá vesszük, hogy az Archivum 10 forintot és a Városdarabontok 7 forintot kaptak, akkor kiderül, hogy az évi 598 forint bevételből a Láda csak discretus Sápban 412 forintot és 20 krajcárt fizetett ki, fedezetlen kiadása viszont 145 forint és 35 krajcár volt, amit *Gauster* Leopold ezévi Főelöljáró Úr előlegezett a Ládának. Mindez — idevágó Királyi Parancs értelmében — Társasági Komiszáros Uram jelenlétében történt: a korszerű Erkölc tehát a legmagátólértendőbb dolognak tartotta a korszerű Baksist, a Hódoltság eme pestbudai török erkölcstörténeti üledékét. A Számadás végén ott olvashatjuk Komiszáros Uram aláírását: „*Vidi Boráros manu sua.*“

1823 április 5-én még pontosabban látszik a Korszak erkölce által törvényesített Sáp és a hivatalos, a városi Salláriumot kiegészítő legálisnak tekintett céhi Sallárium elkülönbötetett könyvelése. E napon ugyanis Nemes *Szepessy* városi Főnótárius Uram mint hivatalos, legális Taksát kap a Társaság Reguláinak és a Legényrendnek expedálásáért és megpecsételéséért 15 forintot. Nemes *Boráros* János városi Senator, társasági Komiszáros Uram ebben az évben a pozsonyi Országgyűlésen Pest Királyi Szabad Város egyik diaetalis Követe volt, a Társaságnapokon nem jelenhetett meg, legális Diurnumát helyette legálisan *Szloboda* Mihály Senator Uram vette fel a Ládától 38 forintokban. *Koller* Senator Uram ajtónálló Tanácsi Szolgája borraivalóit 3 forintokban és a városi Kancellária szolgájáét 1 forintban nyíltan számolja el Főelöljáró Uram. Ugyanígy szerepel az új városi Darabontkomiszáros, *Wolff* Uram 6 illegális forintja. Az illegális Sáp, a „*rendkívüli kiadás*“: 294 forint és 30 krajcár csak e burkolt módon szerepel. *Koller* Senator Úr viszont 10 forintos ajándékot kap

³³ „auf ausserordentliche Auslagen wie bewusst.“

valami ismeretlen okból. ³⁴ 1823 december 31-én a Sáp mint „tudvalévő kiadások“ szerepel *Lechner* Ferenc elöljáró Úr számadásában.

1825 március 4-én egy meg nem nevezett kiadás 276 forint 32 krajcár. Az újévi kávéban, cukorban és aranyban adott Ajándék 335 forint, a Budára való fiákerozás csak 1 forint 15 krajcár, de a Céhhez való átalakulás érdekében a Bécsi Magyar Udvari Kancelláriánál működő Udvari Ágenshez, a legális Kijáráshoz való utazás 250 forint költséget jelentett.

1828 december 28-án valami komoly és sürgős ügyben kellett „tudott kiadást“ eszközölni és pedig 335 forintot, az ezévi 1004 forint és 10 krajcárnyi egész évi kiadás harmadrészét. Erről a Sáfárkönyv azt írja, hogy az a Főelöljáró és Alelöljáró valamint *Hauer, Geiger, Bartl, Hermann, Kleinlein, Verzak* és *Bayer* Urak, vagyis kilenc Társúr jelenlétében tárgyalatott meg. ³⁵ A következő évek bejegyzéseiben ez állandó szokássá válik. Ez a Sáp mint „újesztendei Ajándék“ fizettetett ki. Ez azonban független az ősi hagyományú Kávéajándéktól, mert az mint „Újévi Praesentatio“ szerepel. ³⁶

Valami egészen különös kedveskedést kaphatott két helytartótanácsi Főember, Ókegyelmessége *Nádasdy* gróf úr és *Mérey* Sándor Referendárius Uram, mert 1834 március 17-én ezt olvassuk a Sáfárkönyvben: „*Douceur*-ben *Mérey* és *Nádasdy* *Kegyelmes* *Uraiméknak* 2 forint és 30 krajcár.“ A *Douceur* jelentése: édesség, kedvesség, gyöngédség, lágyság, barátságosság, ajándék. Alkalmasint arról volt szó, hogy a Társurak valami Instántiával jelentek meg a budai Várban nevezett Uraknál és ott mosolygós ábrázattal alázatos engedelmet kértek, hogy *Kegyelmes* *Uraimék* kedves kis gyermekei számára valami nyalakodni való édes holmit nyujthassanak át. Ezen a napon ugyanis azt olvassuk, hogy a Puchói nemes *Marczi-bányi* Lajos Úr a pesti Szénás Piac — a mai Kálvin-tér —

³⁴ „Herrn von Koller 10 fl., Dem Rathsdienner des Herrn von Koller 1 fl. — Herrn Ober Noter von Szebeschj vor Exbetirte Innungs-Acten und Siegelierung der Diensbothen Regeln 15 fl., denen Trabanten 5 fl. — Bewusste Ausgaben No. 3. 340 fl. 36 kr.“

³⁵ „an bewussten Ausgaben in Gegenwart der Herren Herren . . .“

³⁶ 1833. dec. 12. : „an Neujahrs Praesent laut Ausweis fl. 90.“
— „An Douceur bey Excellenz Mérey Nádasdy fl. 2.30 kr. 1834. márc. 7.“

és a Stációk Utcája — a mai Baross-utca — sarkán álló „*Két Pisztolychoz*“ cégerezett hírhedt Vendégfogadóra Kávésjussot szerzett. Ez ellen a Társaság protestált és *Geiger* Úr és *Zimmer* Alelüljáró Úr egy alkalommal, *Wagner* Főelüljáró és *Zimmer* Alelüljáró Úr másik alkalommal Fiákerkocsira³⁷ 4 forintot és 10 krajcárt adtak ki. Alkalmasint szép ezüstpapirosban csomagolt csokoládé „*Bon-Bon*“-ról volt szó.

Mint ezt a pesti és budai Mészáros Céhek Céhládai megmaradt titkos iratai igazolják, az 1830-as években a legsúlyosabb a hivatali Sáp, illetőleg ebben az időszakban a legsúlyosabb a gazdasági helyzet Pesten és legsúlyosabb a közerkölcs, ami ezzel jár. Pontosán ebben az időszakban, 1835-ben jelenik meg a Kávésuraságok jelen Sáfárkönyvében a „*Discretio*“ szó a titkos sápolásokra vonatkozólag. Ebben az évben hét olyan tétel szerepel, melyek közül több a „*Discretion*“ megjegyzést viseli. A szó maga: „bizalmas, hallgatag, teljesjogú“ jelentésű. Azt jelenti, hogy valakinek *Discretionális* joga ajándékot adni. Egynéhány forintig borraavalószerű összeget Főelüljáró Uram ad *Discretio*-ra, nagyobb összegre azonban már több Társurat von bele a dologba. Január 1-én 320 forint megy „*miní tudva vagyon*“ jelzésű kiadás *Wagner* János Főelüljáró és *Zimmer* Károly Alelüljáró és még kilenc Úr: *Hauer*, *Wersak*, *Gaiger*, *Süss*, *Walter*, *Pischinger*, *Bohus*, *Spelli* és *Hegedüs* Társurak tudtával Sáp-ra. Ezt az Urak feljegyezték, de csak bemutatták az erre vonatkozó Jegyzetet. „*Discretio*“-ban kap 2 forint és 30 krajcárt városi Főnótárius Uram tanácsi szolgálja és a két Fertálymester is ugyanennyit kap. Ugyanígy kap ugyanennyit *Hoffmann* udvari Ágens úr inasa. 50 forintot azonban már valami magasabb Persona kap „*négy fellebbezés dolgában tett tudott kiadás fejében, Discretióval az Elüljáró Urak és három Társúr tudtával*“. A Helytartótanács Tanácsos Urainak szolgálait is „*informálták*“ a Társurak, nyilván azért, hogy a szolgák tüstént jelentsék, ki ment kihallgatásra e Nagyurakhoz? Ezek a szolgák is „*Discretio*“-ban kaptak 3 forintot és 20 krajcárt. Egy tétel leplezetlenül megmondja, hogy a görög *Manno*, *Emmerling*, *Gauster* és *Doleschal* Urak ügyesbajos dolgaiban tett fellebbezésekben *Werzak* Kávésúr négy más Kávésuraság tudtával osztott széjjel 100 forintot. December 29-én „*tudva*

³⁷ „*Fiaker-Auslagen in der Marczibanyischen Angelegenheit.*“

lévő kiadásokra“ felfektetett jegyzék szerint 332 forint és 30 krajcár fizetődik ki a cél megnevezése nélkül.³⁸

1837-ben a Sápura nézve csak annyit jegyez meg a Sáfárkönyv, hogy a 310 forintnyi összeg *Zimmer* Főelüljáró, *Werkák* Alelüljáró, valamint *Kleinlein*, *Bauer* és *Privorszky* urak „tudtával“ fizettetett ki.³⁹ 1839-ben 535 forint kerül kiosztásra, a címlet finoman csak ennyit mond: „Újesztendei kiosztás“. 1841-től kezdve egyszerűen „Újesztendő“ néven szerepelnek az összegek. Ezeket a Társaság felfektetett részvételi íven gyűjti össze, mint külön bevételt könyvelni el és mint külön kiadást említi meg.⁴⁰ Ez az új eljárás pontosan egyidejű a pesti Mészáros Céh ama eljárásával, mellyel a Húsárszabás és az Adók körüli horribilis Sáp kezelését teljesen különválasztotta a *Becsületes Láda* pénzeitől.

A *Weiss Márton* és *Stockinger József* urak által jogtalanul megszerzett pesti Kávésuraságos Juss körüli harcok zárt egységben mutatják a leromló Társadalom pest-budai erkölcs-történeti képét. *Weiss Márton* úr ugyanis gazdag Kapitális-tulajdonos, vagyis Tőkés volt és budai Polgár, illetőleg valami kis semmi telekvásárlás útján lett „Bevásárolt Polgárjogos“, hogy ezután a budai városi Vám árendátora lehessen. Tőkéjét egyebütt is gyümölcsöztetni óhajtván, *Weiss* úr is egy kis jóféle pesti Kávésjogot szerzett és pedig a pesti Aggkatonák Háza, az *Invalidusok Ispotálya* Kávéháza árendáját szerezte meg. Ez az eljárása jogtalan volt, mert nem volt pesti Polgár, hanem budai. A pesti Kávégilde tehát belevetette magát a jogi harcha, ugyanazokkal a korszerű fegyverekkel küzdve *Weiss* úr ellen, amivel a Század eleje óta a nábobi vagyonú báró *Orczy*, gróf *Nákó*, gróf *Almássy*, a bevándorolt szegény lovastisztecskékből lett báró *Brudern* és gróf *Buttler*, a szerény

³⁸ An bewussten Ausgaben . . . laut Bogen ; dem Diener von Ober Notaer, Discretion ; . . . den beiden Viertl Meister, Discretion ; . . . für 4 Recurse bewusst Discretion ; . . . bei Informierung der Dienerschaft vom Hofräthen, Discretion ; . . . In Angelegenheit der Recurse . . . wurde durch Herrn Wersak vertheilt fl. 100 ; . . . an bewussten Ausgaben laut Bogen fl. 332.30.

³⁹ „Mit Wissen der Herren“ — „Neu Jahrs Vertheilung“.

⁴⁰ *Empfang* : an Neujahrs Auflage wurde bezahlt 225.14. (1840. jan. 1.) — An Neujahrs Auflage 210. (1841. jan. 1.) — *Ausgaben* : An Neujahrs Auslagen pro Anno 1840 laut Neujahrs Repartitions Bogen 547. 30.

felvidéki családból délvidéki Nábobbá lett *Marczibányi*-család és annyian mások szereztek pesti Kávészussokat. A harc 1839-ben indult meg. Október 2-án a dunai Gőzöshajón és a Császári Királyi Diligeance Posta kürtös Postillone által vezetett kocsián robognak Bécsbe és Pozsonyba a levelek, ezek Portója 9 forint 50 krajcár. Ugyanaznap Kiss bécsi udvari Ágens úr 125 forintot kap, a helytartósági és a pesti-budai városi Levéltárakból sürgetve kimásolt irások ára 26 forint 15 krajcár, *Porth* bécsi udvari Magyar Ágens Úr október 31-én külön munkákért 75 forintot kap, a *Weiss*-eset iratainak gyors expedálásáért a Helytartótanácsi Kiadóhivatal Főexpeditora markát 1840 február elsején 30 forintra kenik meg, február 4-én Expeditor Uram a *Stockinger*-eset iratai gyors elküldéséért is 20 forintot gyűr zsebre. E napon újból 27 forint 30 krajcár ára iratot másoltat *Hauck* társasági Ügyvédő Úr, aki azonban egymaga már nem győzi a munkát, tehát *Groszly* pesti Ügyvédő Úr szeptember 8-án 125 forintot kap a két esetben való külön eljárásaiért. De maga *Hauck* Ügyvédő Úr is külön díjakat számít a két ügyért: egy a *Weiss*-ügyben Pozsonyba küldött levélért 1840 október 31-én 12 forint 30 krajcárt kap. A Helytartótanácsához a Várba, az Országház Utcájába való felfiákerozás, az Informatio, az iratok beszerzése és némi marokba csúsztatott tallérocška — utóbbit finom enyhítésül itt is *Douceur*-nek, „Édesség“-nek nevezi a Sáfárkönyv — 16 forintokat tesz ki. „*Douceur*“: itt bizonyára már nem valamely pest-budai olasz vagy francia Csokoládéfábrrikás által csomagolt korszerű „Bon-bon“, vagyis „Igen-igen jócska“, hanem szép fehér selyempapirosba csavart tallérocška, ami viszont szintén „Bon-bon“. A Sáfárkönyv „discretus“ móddal könyvel, amikor a jóhangzás és a derekas Virtus érdekében ily édes Euphemiával veszi el az élet a kissé póriasan hangzó magyar „Borravaló, Sáp, Tengelykenő“ kifejezéseknek, a korszerű pesti német Schmier-Geld kifejezést sem használja, franciásan sem mond „*Chape chute*“-öt, sem pedig „*Pour ton vin*“-t és olaszul sem „*alla mancia*“-t: ellenben a kedves, epedő, rajongó pest-budai „*Biedermayer*“ édes nyelvén *Douceur*-nek nevezi a török Baksist.

A budai városi Archivarius Úr a *Weiss* úr budai vám-árendátori Contractusa másolásáért 5 forintokat kap, ezután a Sáfárkönyv a Magyar Helytartótanács iránti köteles polgári

alázatossággal ezt jegyzi be: „A Weiss-féle dologban a Magas Helytartótanácsnál kiadatott 25 forint.“⁴¹ Ez valóban a „gutgesinnt“ polgári Loyaltás igen magas foka.

A jogi Replica, Contrareplica, Recursus, Contrarecursus, Allegatio, Contra-allegatio, Re-recursus iratkötegei ezalatt vígan repkednek fel a Magas Helytartótanácsához. Ügyvédő Uram még 15 forint és 10 krajcár költséggel megszerzi a Weiss Úr budai telkesjogos voltát igazoló Budai Telekkönyv kivonatát. Az iratcsomó már magasabbra emelkedik, mint a kedves kis budai Városháza máig álló tornyocskája: amikor 1841 augusztus 14-én a Sáfárkönyvben köntörfalazás nélkül megjelenik a pest-budai Sáp jelképes, immár az Égig nyúló tornyának betetőzése: „*Főelüljáró Uram mint a Társurak által megajánlott hozzájárulást 325 forintokat gyűjtött össze a Weiss Márton és Stockinger József urak dolgában tett fellebbező Recursus minél gyorsabb megsürgetésére, de ez 610 forintokba került, tehát még kiadásba kellett venni 286 forintot és 36 krajcárt.*“⁴² Ami azt jelenti, hogy a többi pesti Céh módjára hiába határozta el magát titkosan a Tekintetes Kávégilde, hogy az aggok, nyomorékok, szegények, árvák és özvegyek segítésére, az elszegényedett Testvérek eltemetésére, megrokkant öreg Kávésszolgák segítésére való Becsületes Ládát mentesíteni fogja a hivatali Baksis bectelen terhei alól, hiába vetette ki Céhi Adó módjára a Társurakra a Baksisra való pénz rátáit: mégis csak a Becsületes Ládából kellett kivenni a hiányzó sápos összeget.

Ez a tétel a Sáfárkönyv utolsó bejegyzése. Zimmer Károly Főelüljáró Uram mint Sáfármester lezárja az 1841. évi számadást, mely szerint a Láda évi bevétele 5142 forint és 16 krajcár, kiadása 4678 forint 54 krajcár volt, a maradék tehát 463 forint és 22 krajcár. Ebből kiderül, hogy a Weiss- és Stockinger-ügyben kiadott *Douceur, Sollicitatio* és a „*mint tudva vagyon*“, meg „*Újesztendő*“ titulusa címein adott Baksis ebben az évben az egész kiadási összeg több mint egynegyed összege, vagyis 1271 forint és 9 krajcár volt.

⁴¹ „1841. In Weissich-Angelegenheit bey der Hohen Statthalterey herausgab't fl. 25.“

⁴² „In Recurs-Angelegenheiten des Martin Weiss und Joseph Stockinger sind zum grösseren Beschleunigung durch die Herren Vorsteher als Offerten eingesammelt worden 325 fl., beausgab't aber sind 610 florins, somit sind annoch in Ausgabe zu stellen fl. 286. 36.“

Mivel pedig ahol mindenki Corruptus, ott senki sem Corruptus, a lovagias Duellum előfeltétele pedig az, hogy mindkét fél egyenlő fegyverrel verekedjen, már pedig a Gilde dúsgazdag tagjai pontosan ugyanilyen Sáp útján jutottak Kávésjussaikhoz, mint Weiss és Stockinger Urak : nincs helye semminemű erkölcsi felháborodásnak.

E harcban nem a tényleges pesti Kávésok harcoltak, hanem azok a dúsgazdag nagykereskedő vállalkozó Polgárok és Nemesurak, akiknek a kezén a Juss volt. A Társaságnak igazi Kávés tagjai csak a „törpe Minoritást“ tették, e harc azonban mégis az ő bőrükre ment, mert véres küszködéssel és főleg munkával teremtették elő a Jogárenda „Bérleti Garas“-át, a „Pacht-Schilling“-et. Minden findsa Kávé, melyet ebben az évben a *Két Török*, az *A' Philosophushoz*, a *Török Tsászár*, a *Kávéforrás*, a *Renaissance*, a *Tigris*, a *Hét Választó*, a *Magyar Király*, a *Jó Pásztor*, az *Arany Ökör*, a *Zrinyi*, az *Arany Sas*, a *Fehér Hattyú*, a *Páris Városához*, a *Kereskedői Pitvar* és az *Angliai Királyné* színpompás Cégerei, illetőleg az *Orczy báró*, *Nákó gróf*, *Brudern báró*, *Almássy gróf*, a *Marczibányi*, a *Nagymegyeri Rátz-Raits*, *Palikucsevny*, *Fabritius Nemes Urak* címere, avagy az *Adelsberger-Nemeshegyi*, *Wodianer*, *Wurm-Almay* vagy *Aller Kereskedő urak* büszke polgárnemesi Címere alatt valamely borzas Poéta megívott Pesten : a Jus Regale kávés Királyadóját, a Városkamara városi Adóját és még vagy tízféle Adót fizetett ki. A Kávésok mosolyogva kínálgatták tubákkal a Vendégeket, de aranyosbojtos veresbársony sipkáik alatt fejük fött a gondtól, honnan vegyék a pénzt zsöllyéik selyembársonyára, a rengeteg külsőországi Ujságra, a drága Billiárdokra, újmódi, a korral lépést tartó Argand-Lámpásokra, a még újmódibb Gázlámpásokra? Ezért történt, hogy Tekintetes Komiszáros Uram szó nélkül írta alá a Számadást : „*Láttam Szloboda Mihály Tanácsnok*.“

Magyarul írta alá nevét a német Sáfárszámadás alá 1841 október 26-án. Tanácsnok Uram valóban sok mindent láthatott. Azt is, hogy *Privorszky Uram* fényes új Kávéháza fölött a címertáblán ez a szó ragyog az Urak Utcáján : „*Caffee Renaissance Kávéház*“. A pest-budai Újjászületés e kávéházi Cégérneve alá komor, bajszos vén Jurátus Urak és pelyhedző állú Diákurak ültek be és hangosan kezdtek lármázni a Rendi Privilegiomok és „*Uraimék*“ túlkapásai miatt. A Kávéházban

a párisi „*Le Moniteur des Dates*“, az „*Esedékes Időpontok Intője*“, az „*Emlékeztető*“ Bécsen át becsempészett forradalmi példányait loppal olvasgatták az Ifjak az újmódi Gázlámpák lobogó fényei alatt a pesti Éjszakában. Mint ahogyan *Michelet* írja a *Café Procope* szabadságálmódóiról, akik kávésfindsájuk fekete üledékében úgy látták meg a Jövő sugarát, — „*les rayons de Futur*“ — mint az arabs Kávévós, aki a Kávé seprőjéből jósol. E Kávéház már várta a rajongó, rosszültözetű, idegesen rángó arcizmú, felvidéki kurtanemes Ifjút, a szegény Vándorpoétát, *Petrovics* Sándort, aki csakugyan rövidesen betoppant a Kávéházba.

Különös Ömen, hogy a Kávéház Házjoga a lengyel nemesi Szabadsághósból lett Emigráns fiáé, a vándorló szabólegényből a Lánchídfe körüli telkeken dúsgazdag pesti Polgárrá lett *Libasinszky* János szabómesteré lett. A szabómester fia viszont császári Inzsinérkapitány lett: övé volt a pesti kávéuraságos „*Libasinszky Juss*“. *Privorszky*, majd *Pillvax* és *Fillinger* Urak az ő árendás Kávésai voltak. *Libasinszky* Vince úr — a Szabadsághós unokája — már fáradt, lagymatag Széplelék volt; csak hegedűjének és ódon porcellánjainak élt. Az ő Házához tartozó Kávéházban született meg a „*Martius Idusa*“, viszont ő készítette el a pesti rajongók Kávéházai ellen is épített Cittadella legelső tervét. Árendátora, *Privorszky* úr 1841 október 26-án ott ült a Láda előtt, mely „*Uraimék*“-nak ebben az évben 1271 forintot és 9 krajcárt fizetett ki „*Jogvédő Baksis*“-ban...

Keletieskedés 17. századvégi bécsi játékkártyán.

Bécs 1683-i ostroma emlékei: Lengyel Nemes, Török Császár, Magyar Nemes és Hajdu. Hegi duc-ról készült mai bécsi kávéházi kártya. A Budapesti Kávésok Ipartestülete gyűjteményéből.

A pesti Kávészgilde 1820-i Legényrendje.

Pátriárkális szolgálati viszony. — A Szolgarend úrhatnásága. — Szociális gondoskodás. — A Tüzilegények elkülönződése: erkölcsi, műhelyi, nemzetiségi okok. — Szabadnap. — Felmondás. — Szökött Legény. — A munkanélküliek kitoloncoltatása. — Vándorlólegények és a 18. századi bűnöző Proletariátus.

A pesti Kávészgilde — mint láttuk — hosszabb tanácskozások után 1820 június 17-én foglalta írásba a pesti Kávészlegénység, vagyis a Szolgarend, a Kávéfőző *Tüzilegények*, a Játékmester teendőit végző „*Marqueur*“-ök és a Vendégek kiszolgálása körül foglalatatoskodó *Kávészszolgák* vagyis *Vendégszolgák* Reguláját. Ez a Céhek úgynevezett Legényrendeinek megfelelője, egyben alapokmánya az 1860-ban megszerkesztett újabb Legényrendnek.⁹ A régi Céhlevelek módjára *Articulusokba* vagyis *Punctumokba* foglalt Regula a Legények kötelességeit, de jogait is lealopozza, egyben korszerű pátriárkális módon a Legénység szociális jólétére vonatkozólag is intézkedéseket tesz. Ezeknek alapján fejlődött ki rövid idő múlva a pesti Kávészlegények önállóbb formájú *Legényládája*, illetőleg *Ládatestvérsége*. E Legényrendben a Kávész Társaság, mint *Gilde* a munkaadó Kávészurak jogait védi alkalmazottjaikkal szemben: a Legényrend megalkotása tehát szintén tisztára gildeszerű Jogalkotás.

A Legényrend Punctumai így szólnak:

„A Rendtartást illető Punctumok, melyek az itteni pesti Kávészjogtulajdonos Uraságok avagy Árendátor Urak szolgálatában álló Kávészszolgarend számára Tekintetes Nemes Boráros János úr, a Magistratus Senatora és a Társaság Komiszáros Ura jóváhagyásával a Privilegiumos Levél értelmében szerkesztlet-

⁹ A jelen Legényrend német szövegét a Függelékben adjuk.

tek és amelyekhez a legszigorúbb zsinórmérték és előírás módjára kiki tartsa magát.

Először is : Minekutánna legelsősorban minden pesti Kávéslegénytől mindenek előtt a jóerkölcsű, szerény és udvarias viselkedés kívántatik meg : ezért minden Kávészolga úgy a Kávéházban, mint azon kívül legyen tekintettel az ő rangbéli állapotjára és Úrával és Asszonyával szemben mindig udvarias, tisztelettudó, derekas, hűséges és szófogadó móddal viselje magát, valamint éljen az ő Vallása szerinti jámbor ájtatos és keresztényi móddal.

Másodszor is : Minekutánna gyakori tapasztalás tétetett arra nézve, hogy sok Kávéslegény vagy az ő szolgálatának ideje alatt, vagy pedig szolgálatából való kiállása után meglehetősen rangjából állapotról egy és más illelenségeket engedett meg magának, főleg pedig azt is, hogy egy valamely Kávéházba belépve, a legnagyobb orcátlansággal kalapját fején tartja és nem ritkán parancsolgató hangot is használ, de sőt még gorombáskodást is gyakorol, ezért, hogy gát vetődjék e rakoncátlanság elé : a Kávéslegényeknek ezennel a legszigorúbban meghagyatik, hogy tartsák magukat az első Punktum által mondott előírásokhoz, ellenkező esetben minden Kávészolgalegény, aki szolgálatában meg akar maradni, de mégis áthágja a tisztességes viselkedés gyepűit : bizony magára vessen, ha elmaradhatatlanul bekövetkezik a megtorlás, ami az Ispotály költségeihez csapandó egy forint leszen, avagy pedig, ha cselekedete olyanoknak találtatódik, eselleg a Felsőbbség által kiszabandó Árestom is lehet az.

Harmadszor is : Úgy a jól regulázott Rend, — mely nélkül semmiféle emberi egyetemes közösség fent nem állhat — mint pedig annak a lehetőségnek megszívlelése, hogy a Szolgarendből egyik, avagy másik Legény megbetegedhet, — már pedig ilyen esetben igen nagy gondosságot kell arra fordítani, hogy a beteg Legény gyógyulását sikeresen előmozdító helyre kerüljön — mindez szükségessé tette, hogy gondoskodás történjék ama havi Befizetőpénzek befizetéséről, melyek az Ispotály költségeinek fedezésére szolgálnak. Hogy ez az üdvös cél elérhető és illő módon fenntartható, sőt elősegíthető legyen : ezért szigorúan megkívántatik ezeknek a pénzeknek pontos befizetése. Ezért minden úgynevezett Tüzilegénynek kötelességévé tétetik, hogy meg ne feledkezzék az Alelüljáró Úrnál szokásos összejövelekről, melyeken minden Kávéházból jelenjék meg legalább az egyik, vagy másik Tüzilegény, már tudniillik az, akít Ura váltakozva erre az összejövételre elküld. Az ilyen oda kikül-

dött Legény engedelmeskedjék az erre vonatkozó parancsolatnak, jelenjék meg pontosan a gyülekezeten a saját maga és Kamarás-társai Befizetőpénzeivel és az ehhez való befizető Könyvecskékkel. Ha meg nem jelenik, bírságban a maga Befizetőpénze kétszeresét fizeti. A mostan folyó időre a megállapított havi Befizetőpénz a Kávészolgákra nézve 15 krajcár, az úgynevezett Tüzilegényekre nézve pedig 20 krajcár.

Negyedszer is: Ami a Tüzilegény nevezet alatt értett Kávéslegényeket illeti, minekutána egynémely Kávéházakban az a rakoncátlanság kapott lábra, hogy ezek a konyhai Tortasütőkemencéket¹⁰ nem akarják ellátni, de meg azután a Kávés-kannák megtöltögetésénél nem egyforma mértékkel mérnek, hanem egyik Vendégnek kedveznek, a másikat pedig megrövidítik, már pedig az ilyen egyenlőtlenség csakis az illető Gazda Úr tudtával és beleegyezésével történhet meg: ezért minden Tüzilegény nyomatékosan tartsa magát a mérték egyforma gyakorlásához és a konyhai Tortasütőkemencék kellő ellátásához, miáltal minden az ilyesmitől eredhető kellemetlenség elkerülhető lesz, különben célravezető büntetést fog elszenvedni az illető Tüzilegény.

Ötödször is: A felkelés minden reggel a maga pontos idején történjék, úgy, ahogy a Kenyéradó Úr ezt megköveteli. A Kávészolgák a legnagyobb gondot fordítsák öltözetük tisztántartására, főleg pedig arra, hogy lábbélieik legyenek mindig tiszták. A Marqueur-ök a Billiárdokat időhalogatás nélkül mindig keféljék tisztára, az Ütőkalapácsokat tartsák rendben, ha szükség volna rá, a Billiárdokat gondosan fényesítgessék ki. Az asztalokat és az ülőalkalmatosságokat tartsák csinosan és tisztán, ez pedig a Vendégszolgák¹¹ kötelessége. Ha valamelyik Kávéházban külön Vendégszolgák nincsenek, akkor ez az utóbbi munka is a Marqueur-ök dolga.

Hatodszor is: Ambár helytelen dolog, hogy a Kávészolgáknak meghatározott időben kimenőnap engedtesék meg, mégis azok a Legények, akik olyan Uraknál szolgálnak, kik jóakaratóan megengedik a kimenést, ne tekintsék ezt jognak, hanem csak jóindulatú engedménynek. Éppen ezért az a Legény, aki iltasan vagy

¹⁰ „Wind-Öfen“: sütőkemence, amelyben a polcszerűen belerakott bádoglemezekben a süteményeket nem a közvetlen láng, hanem a forró levegő sűti meg. „Caffé-Kandeln“: ez a bécsi módra, Kannában való („à la Wellington“) felszolgálás. L. alább.

¹¹ „der Gästbedienten“.

elkésve érkezik haza: tulajdonítsa magának, ha a jövőben számára ez az engedelem megtagadatik, vagy ha viselkedésének egyéb következése is leszen.

Hetedszer is: Minden Legény, aki valamelyes szolgálatba akar állani, ezt csak úgy teheti meg, ha a Társaság Bemondója vezeti el új Urához. Az így szolgálatba lépő Kávéslegény, ha Marqueur avagy Vendégszolga, azonnal harminc krajcárt fizessen a Bemondónak járandósága fejében, ha pedig az illető Tüzilegény, akkor egy forintot fizessen, számításba nem véve azt az ajándékot, melyet a Bemondó esetleg ezzel az alkalommal az illető Úrtól kap. Egyebekben pedig pontosan nézzen utána a Bemondó, melyik napon és hány óraker állott szolgálatba a szóbanlévő Legény.

Nyolcadszor is: ami a Felmondást illeti, arra nézve megállapítatik, hogy a Tüzilegény, ha maga helyett nem tudna alkalmas és elfogadható helyettest állítani, akkor felmondása után tartozik négy hétig helyén maradni. Ez áll a többi Szolgákra is, akik azonban csak két hétig tartoznak szolgálni felmondásuk után. Megfordítva: ha egy Úr mond fel Legényének (olyan esetben, amikor nincsen szó goromba viselkedés vagy hűtlenség esetéről, mikor is az Úr az ő Szolgáját abban a szempillantásban távolítja el a szolgálatból), akkor a Legény joggal követelheti kétheti bérét és azt meg is kapja, ha dolga rendbenlevőnek találják.

Kilencedszer is: Ha egy Legény szolgálat nélkül van, akkor csak két hétig maradhat Pesten, ezentúli szolgálat nélkül maradása esetén a Társaság lépéseket tesz a Magisztrátusnál a Legénynek Pestről való eltávolítása tárgyában. Ugyanez történik akkor is, ha egy Szolga Urától alattomban megszökik. Az ilyet soha többé egyetlen Kávészőjogtulajdonos Úr sem veheti fel szolgálatába. Végezetül

Tizedszer is: Nehogy valamelyik kihágó Legény arra hivatkozhatson, hogy a Regulát nem ismerte, ezennel elrendeltetik, hogy a Regulának e Punktumai a Legénység minden összejövelele alkalmával a jövőben mindég szórul-szóra felolvastassanak és a Legények emlékezetébe vésettessenek. Pesten, 1820 június 17-én."

A Regulát Pest Királyi Szabad Város Tanácsa ugyanezen év december 11-én megerősítette és Nemes Fellner Antal Polgármester, valamint Szepessy Ferenc Főnótárius Uraimék aláírásával a Város kisebb Pecsétje alatt kiadta. A Regulát a Társaság a Céhek ősi módján saját hatáskörében adja ki, de azt a Magisztratussal is hitelesítetteti. A Regula a magyar Céhleveleknek a 15.

század vége óta szokásos Articulusokba foglalt szerkesztési módját mutatja. A Kávéslegényről látjuk, hogy társadalmi helyzete távolról sem azonos a Céhek felszegődtetett Inasaiból szabaddított Legények helyzetével és életformáival. A Kávéslegény 1820-ban még az Urasági Inas megfelelője, aki ügyessége, függesége, személyes megjelenése és gyakorlata alapján vállal munkát, nem pedig céhszerű iskolázottsága alapján. Ezért Szolga : Kávésszolga a neve. A Regulából látjuk, hogy a Legények három csoportra oszlanak : legmagasabb osztály a dolgozó *Kávéfőzőlegényé*, ezután következik a Játékmester szerepét vivő *Marqueur*, a harmadik a mai Pincér megfelelője, a Kávéslegény. A Tűzilegény 1820-ban láthatólag még új elnevezés, mert a Regula azt mint „*ügynevezett Tűzilegényt*“ emlegeti. Ezek a Legények a Kemencékre vonatkozó munkamegtagadás tényéből is következtetve, láthatóan a 19. század elején küzdik ki az urasági inasszerű Legényektől való elkülönbőztetésüket, aminek nyilván az az oka, hogy ők a Konyha ügyes, dolgozó Kuktái, akik a Kávéfőzésen kívül mindenféle sütő, főző, fagylaltkavaró, tehát szakácsművészetbe vágó munkát végeznek. A „Negyedik Punctum“-ból látjuk, hogy a Regula kiadása idején kezdtek megtagadni a kávéházi konyhában álló meleg levegővel fűtő tortasütő Kemencék fűtését. A Tűzilegény magát kávéfőző Szakácsnak tekintette, a Kemence fűtésével nem kívánt foglalkozni, mert azt nyilván a tűzhely körül forgolódo, vizet, fát hordó, mosogató Háziszolga dolgának tekintette. Viszont az új Tűzilegény elnevezés nyilván azért kapott lábra, mert a „Kávéfőző“, a „Caffee-Sieder“ elnevezést maguk a Kávészgazdák, a Patrone-k tartották fenn maguknak. A Tűzilegény viszont a régi török *Káhvédcsi* utóda, tehát neve is Kávéfőző. Elkülönbődésük alapja abban is kereshető, hogy ezek a szorgalmas, rendes emberek a tűzhely mellett dolgoztak éjjel-nappal és télen-nyáron, megállapodott elemek voltak, a Vendégekkel kapcsolatban nem voltak kitéve az Uri Rend részéről jövő ama hatásnak, mely a Vendégek körül foglalatoskodó Kávésszolgában felkeltette az úrhatnámság vágyát. Tény, hogy a magasabb osztályokkal közvetlenül érintkező Inas, Borbélylegény, a Kávészolga és a vendégházi és vendégfogadói Pincér látható adatok, főleg szépirodalmi emlékek tanúsága szerint erősen demoralizálódott már a 18. században. A Kávésszolga viselete nem volt munkaruha, de a Kávéfőzőlegényé az volt. Ősi fehér

szakácssüvegével, fehér kötényével ő magát a Céhek dolgozó Legényeivel, nem pedig a Vendégszolga elegáns, frakkos alakjával tartotta egy rendbelinek. Ennek az elkülönződésnek tehát erkölcsi és műhelyi okai vannak: a dolgozó Tüzilegény nem azonosítja magát a Játékmester teendőit végző Marqueur-rel sem, de az inaszámba menő Kávéslegénnyel sem. A Tüzilegény műhelyöntudatot érez. Elkülönződésüknek további oka a régi életben kiütőköző, egész tanulmányunkon keresztül hangsúlyozott nemzetiségi kérdés is. A kávéházi Tüzilegény a 18. század közepéig egész Európában főleg olasz illetőleg „Hegyvidéki“, azaz *Montanaro*: Bergamo vidékéről való *Bergamasco*, a Friul hegyvidékéről való *Furlan*, svájci „*Grison*“, azaz „Graubündner“: olasz, francia vagy német. A játékvezető Marqueur-ök inkább franciák és pedig délvidékiek, avagy délvidéki olaszok. A kiszolgáló Kávéslegények inkább németek. A Kávéfőző komoly, hegyvidéki ember, tanult szakács, fizetésből és nem borraivalól él. A Marqueur nagyvilágibb elem, a Kávészolgával együtt inkább városias elem. Ugyanez a helyzet a 18. század végétől kezdve, amikor a Tüzilegény főleg cseh, morva és magyarországi tót. Ez a nemzetiségi rétegződés rendkívül erős a régi ipar osztályozódásaiban és kulcsa az egykorú munkásmozgalmaknak is.

Igen jellemző a *Második Punctum* is, mely jól mutatja a Kávéslegények úrhatnám hajlamait. A Kávéslegény szabadnapján mint Vendég állít be egy idegen Kávéházba és ott az Urat játssza. Ez az alsóbb osztályok örök felvagyódása a velük érintkező magasabb osztályba, ami *Molière* és *Goldoni* óta örök témája a Vigjátéknak, illetőleg a társadalmi Szatírának. Kortörténeti és erkölcstörténeti érdekességű ez az idegen Kávéházban fején kalappal megjelenő Kávészolga. A Kürtőkalap, a régi „Burgundi Süveg“ utóda a polgári Rend jelvénye lett a 19. század elején. A Kávéházakban a Vendég Kürtőkalappal a fején ült, mint máig Angliában, Hollandiában vagy általában a Nyugaton. A kalap fenntartása valóságos rendi osztályjelvény volt. Az 1820-as években a Kürtőkalap viselése általános lett: a Polgárság viselettörténeti Heraldikájának jelvénye lett. A pesti Kávéházban minden német Polgárember Frac-ot hordott, a Vendéget a Kávészolgától csak az különböztette meg, hogy a Vendégnek a fején mindig ott volt a Kürtőkalap és markában a másik rendi jelvény: a Bot.

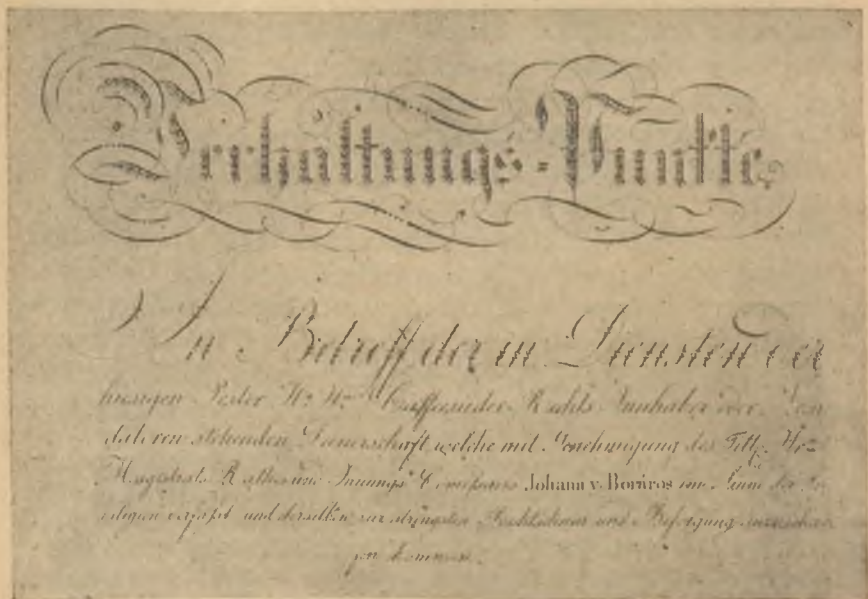
A Legényrend szociális érzékkel gondoskodik az Ispotályra szoruló betegekről, illetőleg patriárkális gondoskodással szorítja rá a Szolgaságot, hogy az Urak Ládájába fizesse be Ispotályospénzét. 1820-ban tehát a Legényeknek még nincsen külön Legényládájuk, ami a Kávészilde életét még kezdetlegesnek mutatja az 1820-as évek elején, amikor egyébként a régi Legényládák, vagyis a Legénytestvérségek önállóságát a Francia Forradalom késői hullámverésének hatása alatt az előrelátó bécsi Politika a budai Helytartótanács útján mindig erőszakosabban kezdi visszafejlesztani. Az *Aleüljáró Úr* — mint ezt egyéb adatok kapcsolatában másutt is említjük — a Legényrendben is tisztára a céhi Alcémester, az Öregmester és az Atyamester ügykörét viszi. A Legényrend szerint is ő a „Legények Apja“ : szociális helyzetük őre. Az ő lakásán folyik le a Legénynap, ő olvassa fel a Punctum-okat.¹²

A Regula idején a Billiárdon a lapdákat még a *Queu*-vel, a görbevégű kalapáccsal ütik, a Kávét pedig bécsi módon, Kannákban szolgálják fel. Az olasz-francia mód a Vendég elé tett findsába a Garçon által hozott hatalmas, nyeles Kannából önti be az italt, amiről *Szomorj Dezső*nek „A párisi regény“ című írása kapcsán is megemlékeztünk. A Regula mutatja, hogy a pesti Kávészolgáknak a céhi Patriarchalizmus módjára 1820-ban még a Kávészolga ad lakást, vagyis Kovártélyt. A Gazda felesége ebben az időben még munkatárs, ő ül a Pohárszék mellett, a fizetés nála történik. Az 1860-as években megjelenő fizető Főpincérnek még nyoma sincs 1820-ban. A francia *Pointeur* név helyett a bécsies franciásságú torz Gallicisme „*Marqueur*“ szava szerepel. A Bemondó láthatóan és félreismerhetetlenül a céhi Öreglegény szerepét viszi. A Céhekben a Herbergben lakó Öreglegény a munkaközvetítő. A Kávészildeben ennek megfelelője a sokszor említett Táblajáró-Bemondó.¹³

¹² A régi szólás, mely a vita végét „*Dictum, factum, punctum*!“ kiáltással zárta le, láthatóan céhi eredetű; értelme: A Regulában így mondatott, így végeztetett, ezt mondja a Punctum! — Gyermekekorunkban idős Mesterektől még hallottuk a vitát bezáró utolsó szót: „*Elég legyen! Punctum!*“ Ugyanők a gondos embert „punctomos“, azaz „pontos“ embernek nevezték. A szólás a céhi Mesternyelv Argot-szava.

¹³ A későbbi Cselédközvetítők helyiségei máig mutatják a „Cselédherberg“ ősi eredetét. A Közvetítő máig „felvezeti“ a cselédet („Czupringéros“).

A munkanélkülieknek a Városból való kitoloncolása a Középkor óta a céhbeli Legénységre nézve is a legsúlyosabb helyzetet teremtette. Voltak Céhek, melyek három napig adtak szállást a Vándorlegénynek, három nap múlva azonban irgalmatlanul kitették a Városkapun, még abban az esetben is, ha tudta volna is magát tovább élelmezni. A pesti Serföző Céh nemzetközi szokás alapján hosszabb időn át tűrte meg a munkátlanokat a Herbergben. Európa országútjain ezért folyt örökös vándorlás. A céhi obsitos Levelck „gagner sa Fortune“ és „sein Glück zu finden“ és „szerencsáját megpróbálja“ kifejezései a vándorló munkakeresés demoralizáló tényét emelik ki. A munkát nem a munkaalkalom, hanem a Szerencse adta. Az országúti Vándorok viszont a régi Városok számára is valóságos csapást jelentettek: a bűnöző Proletariátus az ő soraikból került ki. A Kávésgilde itt a Korszak szellemében jár el.

Az 1820. június 17-iki Legényrend oklevélfeje.

Fischer pesti Calligraphus Mester írása.

A Budapesti Kávésok Ipartestülete levéltárából.

A Pesti Polgári Kávéfőzők Társulata tanácskozmányi Jegyzőkönyvei: 1853–1872.

A céhi emlékek pusztulása. Hagyományvesztés. — Városköltészet és Várostartótnet. — A régi életformák 1853-ban még megvannak: Herberg és Gildeház. — Az Abszolutizmus: a Kávéházból az Akasztófára. — A szabadságharci Kávésok nem kapnak Kávésjogot. — Harc a Vendégfogadósokkal. — *Fillinger Apó* és *Privorszky* úr. — A Monarchia válsága és a „Gewerbefreiheit“. — *III. Napoleon* és a Világpolitika: Kávéházi Összeesküvések, Solferino, Sadowa. — Az „Októberi Diploma“: 1861. — Tüntetések, sortüzek. — Az „Új Aera“. — Magyarosodás. — A haladó régi német Polgárság. — A Szabadverseny. — Új Kispolgárság. — A „Clique“. — Államcsődök. — Kávéház és Szegényház, nyomorúság és kávéházi Narkózis. — Erkölc és Ököljog. — A „Jött-mentek“. — A Kiegyezés. — Az új Ipartörvény. — Szabad Ipar. — Pest és Budapest. — A pesti Kávésok Gildeháza megszűnik. — Modernizmus és Amerikásság.

A pesti Kávésgilde legelső, legrégebbi *Protocollumai*, mint láttuk, 1826-ban megszakadnak. Az ettől az évtől 1853-ig terjedő idők németnyelvű *Protocollumai*, illetőleg később már magyarnyelvű *Jegyzőkönyvei* hiányoznak a mai *Budapesti Kávésok Ipartestülete* Levéltárából, 1853-tól kezdve azonban az összes *Jegyzőkönyvek* megvannak. A pesti Kávésgilde életére vonatkozólag a mindenkori Főelőljáró Urak által a Becsületestestvérláda pénzeiről vezetett *Sáfárkönyv* ad felvilágosítást az 1796—1841. évekre vonatkozólag. A láthatólag az 1872-iki új Ipartörvény után végzett selejtezésekből viszont csak a Kávésrendszabás, a Legényrend és a 18. századi jogi okiratok *Lajstroma* maradt meg, valamint a *Bekebelezések Könyve* és a *Jogárendánsok Könyve*. Az 1841—1872 közti időszakból mintegy másfélezernyi, főleg kávésjogi vonatkozású okirat maradt meg. Amit a pesti Kávésgilde életére vonatkozólag a kebelbeli Levéltár hiányossága ellenére mégis tudunk, azt *Pest* és *Buda*

Királyi Szabad Városok, *Pest Vármegye*, az Óbudai Zsidóközség, valamint a volt budai Országos Főkormányzések Levéltárainak rendkívül gazdag anyaga szolgáltatta.

A régi pesti, budai és óbudai mintegy másfélszáz Céh egykori Céhládái, az ezekben őrzött céhi Iratok: Mesterkönyvek, Sáfárkönyvek, Legénykönyvek, Remekkönyvek, a régi Céhzászlók, céhházi és herbergházi Cégerek és Címerek, a körmeneti Jelvények, a főcéhmesteri és alcéhmesteri címeres Botok, a Táblajáró Bemondók céhi címeres Behívó Táblái és Behívó Botjai, a Legénytestvérségek Ládái, Legényszászlói és Pecsétnyomói, a Mesterek és Legények Billikomos Bokályai mind az 1872-re szerencsétlenül, sietve és kellő előkészülés nélkül megalkotott első Ipartörvény utáni sivár és hagyománytalan időkben pusztultak el a Céhek régi fegyelmére ellenhatásul elkövetkező, a korlátlan Iparszabadság első forradalmas mámorában tobzódó időkben, Városunk életének politikailag, társadalmilag, irodalmilag és művészetileg legszínvonalosabb, legtehetségtelegebb és leglaposabb mélypontján.

A régi pesti Polgárság Pest, Buda és Óbuda egyesítése után, vagyis 1873 után rohamosan hal ki. Az amerikai ütemben felduzzadó „Új Budapestre“ a gazdasági válságok által tönkretett régi falusi Parasztság mint nincsetlen új Napszámososztály, az új Gyáripár által tönkretett egykori kisvárosi céhbéli Mesterség és Legénység mint földönfutó új Munkásosztály, a földjévesztett egykori Nemesség mint az új Közhivatalokban elhelyezkedő új Hivatalnoki Osztály, a felszabadított felvidéki Zsidóság mint iparos és kereskedő Osztály özönlött fel. Az egykor jómódú, polgári Pest a paraszti, polgári, nemesi és zsidó Szerencsekeresők új városi Igéretföldje lett és nevetlen falusi lármájuktól lett hangos. Ennek az új, hagyománytalan társadalmi Conglomeratumnak nem volt „Városi Lelke“, mert falusi-kisvárosi elemekből állott és alacsonyabb műveltségével öntötte el a régi pest-budai Városiasságot. A régi pest-budai Urbanitás a Várost elöntő rurális elemek özönében elveszett és vele együtt mindaz, ami az egykori „Három Város“ első-sorban kézműves, világlátott, művelt, megfinomított régi Polgársága históriás ereklyéjeként maradhatott volna meg. Régi városi Urbanitást a Városba beözönlő falusi-kisvárosi — paraszti, kispolgári és kisközépnemesi — Ruralitás sehol soha úgy el nem pusztított, mint Pestét akkor, amikor 1873 után

Budapestté dagadt. A régi Páris és az új Páris között nem tátonganak ilyen társadalomtörténeti szakadékok. Tatárok, Háborúk és Forradalmak kevésbé pusztítanak el Városművelődéseket úgy, mint a „békésen fejlődő Budapest“ saját önmaga pusztította el a régi Pestet. Az 1873 és 1898 közé eső negyedszázad alatt elpusztultak a régi *Pest* régi *Utcanevői*, históriás *Cégerei* és tornyos régi *Városháza* is. *Buda* egyetlen megmaradt középkori Kaputornyát, három Városkapuját és a tabáni Alváros felé néző alsó Falakat a *Karakas Pasa Tornyával* egyetemben ez a „Korszak“ pusztította el. Ilyenre egész Európában nincs példa. Az új Bevándorlottak „Második Nemzedéke“ is városiatlan Conglomeratum maradt, városi Polgáröntudata nem fejlődött ki. Idegen volt az új Budapesten, mert paraszti, kispolgári és nemesi és zsidó gyökerei nem a régi Pest, Buda és Óbuda históriás talajában gyökeredztek. Ez az oka annak, hogy amíg *Pozsony*, *Selmecbánya*, *Késmárk*, *Bártfa*, *Kassa*, *Debrecen*, *Kolozsvár*, *Brassó* régi városi életének úgyszólván minden ragyogó céhtörténeti emléke megmaradt, addig *Pesten*, *Budán* és *Óbudán* mindez úgyszólván teljesen elpusztult. Amit a *Székesfővárosi Múzeum* utóbb megmentetett (üres Céhládák, újkori, legtöbbszörre szabványos, nyomtatott Céhlevelek, néhány Herbergégér, Testvérseres Kupa és boros Billikomos Bokály, a pesti Ácsceh körmeneti díszszekercéi és egyetlenegy Behívó Bot) : az csak szegényes roncsa annak, ami 1873 óta elpusztult. Ilyen körülmények között az egykori pesti Kávégilde egykori Testvérládája iratainak maradványai még igen gazdagoknak nevezhetők.

1853-ban a pesti Kávégildének még megvan a Gildeháza, a váciutcai *Magyar Korona* házjegyű, 1783-ban épített kétemeletes régi házban, a 18. századi kalandos *Tuschl* Sebestyén Kávés, városi Fűrmenner és színházi Entrepreneur házában, a *Korona Kávéház* mellett a *Korona Vendégfogadó*-ban. A Kávés Gildeház 1861-ben költözködik a rózsatéri *Török Császár Kávéház* házába. 1872 november 27-én, Pest, Buda és Óbuda egyesítésének és az új ipartörvény életbeléptetésének előestéjén a régi céhi életformák haldoklásának utolsó napjaiban mondja ki a Budapesti Kávéfőzők Társulata, hogy a jövőben nem bérel állandó tanácskozótermet, csak alkalmilag és esetenként fog a tanácskozmány óráira valamely helyiséget kibérelni valamely Vendégfogadóban. Ezzel megszűnt a

Kávésok évszázados multú Gildeháza és ez volt az oka a régi Céhláda és iratai nagyrésze elpusztulásának is.

Az alábbiakban az 1853—1872 közti évek Protocollumait mutatjuk be.¹ Ebben a Korszakban diadalmaskodik az Abszolutizmus Pesten, az Akasztófa ott áll a Nájgebáj udvarán, majd eltűnik, mikor Ausztria alatt rengeni kezd a talaj. Megjelenik a békülékeny, de szerencsétlen „Októberi Diploma“ és megindul a Kiegyezés előmunkája. 1867-ben a bécsi Császárt magyar Királlyá koronázza a Loyalitásba belebódult Ország, ahelyett, hogy a lejtőre jutott Ausztriát sorsára bízta volna. 1872-ben eltörlik e Céheket és Pest, Buda és Óbuda 1873-ban Budapestté lesz. A szóbanlevő Prothocollumok a pesti Kávészilve céhi Petite Histoire-ját, „Kistörténet“-ét foglalják bele a fentemlített „Nagy Történelem“-be.

*

Az 1853 december 31-én, Óesztendő napján megtartott Társaságnapon *Alkér* Antal városi Senator, Komiszáros Uram jelenlétében gyűltek össze az Uraságok. *Privorszky* Ferenc Főelöljáró Úr terjesztette elő az évi számadást, mely szerint az Urak Társládája bevétele 1127 forint és 17 krajcár, a kiadás viszont 969 forint és 22 krajcár lévén, a maradékvagyon 158 forint 35 krajcárt tett ki. Ősi szokás szerint a *Legények Apja*, Alelöljáró Uram, ezidőszerint *Schopf* Ferenc Úr — a *Fejér Hajó Vendégfogadó* Kávésa — számolt be a Legényláda pénzeiről. Ennek jövedelme 1174 forint és 50 krajcár volt, amiből 982 forintot és 41 krajcárt fordítottak kiadásra. Az előző évi maradékkal együtt a Legényláda vagyona 1274 forint és 38 krajcár volt. Az ülésen *Dalmer* Márton és *Binder* György jogtulajdonos Kávésuraságok és *Dörschug* János úr, az *Orczy* Kávéház tényleges Kávésa vettek részt. A kis Gyülekezet elhatározta, hogy a Legényláda pénzét továbbra is hat száztóli mellett kamatra adja ki, vagyis e ponton is úgy járt el, mint a pénzeiket kamatra kiadó budai Céhek már a 15. században is. Kimondatott, hogy orvosi bizonyoságlevél mellett a beteg Legények lakásukon is kezelhetetik magukat, ebben az esetben nekik napi 16 krajcár Ispotálypénz jár. Elhatároztatott,

¹ Versammlungs-Prothocolle der Pester Bürgerlichen Caffeesieder Innung. Nagy, régi ívrétű papírkötésű könyv a Budapesti Kávésok Ipartestülete levéltárában.

hogy a Társaság új *Pecsénymót* véssessen és hogy Főelüljáró Uram indítson gyűjtést egy díszes *Társaságzászlóra*. A Kávésurak tehát a céhi élet alkonyatán is a régi céhes életformákat építgetik ki. A Gilde régi baja újra szóba került: az, hogy a *Legénység Herbergje* — mivel az egy Vendégfogadó különszobájában van elhelyezve — sok tivornyázásnak tanyája és megrontja a Legénység jóerkölcsseit. Ezért, a bécsi *Caffeiesiedergremium* Gremiumháza módjára, történiék gondoskodás egy pesti *Kávésgrremium-Ház* létesítéséről, ahol a Kávéfőző Urak is naponta találkozhatnak és ahol az állástalan Legények is eltölthetnék a napnak egy részét. Ennek megfelelően Főelüljáró Uram felhatalmazást nyert, hogy az új Herberg számára alkalmas helyiséget keressen, szüntesse be a jelenlegi Vendégfogadós, a *Herbergatya* számára fizetett fertályévi bér fizetését és hogy az új Herberg számára Beírókönyveket szerezzen be. Ezután a Legénységnek a Társaságnapon megjelent tagjai — az Urak beleegyezésével — Ládatestvérekül *Recher József, Figentscher György, Pölzl Ferenc és Vodiczki Ferenc* Legényeket választották meg.²

A Társaságzászló, a Ládapénzeknek jó kamatra való kihelyezése, a Vendégfogadóban elhelyezett Kávés-Herberg, a Herbergatya és a Ládatestvérek szerepe érintetlen középkori formákat mutat a pesti Kávésársaság életében. 1853 még igen közel volt a régi életformákhoz. Az Élet még pátriárkás volt a régi Pesten, de az új szellem már kikezdte a régi életformákat.

Az 1854 november 8-i Társaságnapon az előző ülésen megjelenteken kívül ott voltak *Neuhoffer János, Medecz József, Schön József, Niederhoffer Tamás és Stenzl Jakab* Reális Jogos Uraságok, valamint a tényleges Kávésok közül *Kropf Vencel, Kiche Mihály és Fillinger János* Kávés Urak. *Privorszky Ferenc* és *Schopf Ferenc* Urakat újra megválasztották Főelüljárónak, illetőleg Alelüljárónak, a Harmadelüljáró tisztjébe *Kiche Mihály* Urat, a Kecskeméti-utcában levő, az *A Két Törökhöz* cégerezett, főleg Diákok által látogatott Kávéház gazdáját választották meg. A Társurak hivatalos eljárást indítottak *Zartl*

² „Nachdem die Herberge ... viel zur Demoralisierung ... beiträgt, ein Innungsmittel gleich dem wiener einzuführen ... wäre ... dem gegenwärtigen Herbergsvater ... zu Ladebrüder“.

Lipót Vendégfogadás ellen, aki jogtalanul mért ki Kávét, Puncsot és más kávéházi italt, sőt odavetemedett, hogy még nyomtatott Tariffán is hirdette ezt! A Társaság „felsőbb rendelet“, vagyis a „Kaiserlich-Königliche Statthalterey“ Parancsa értelmében felszólította a Reális Kávésjogok tulajdonosait, hogy a Jogaik eredetét igazoló okmányaikat mutassák be, kötelezte az összes Árendátorokat, hogy kebeleztesék be magukat a Társaságba. Tudomásul vette *Atkér* Antal Senator Úr közlését, mely szerint ez más tanácsi beosztása miatt távozik Komiszárosi tisztjéből, egyben köszönetet szavazott meg neki eddigi működéséért.

1855 március 5-én az összes Társurak jelenlétében megtartott Gyülekezet az Adóközösség ősi formájában a Társaságra egyetemlegesen kivetett 2000 forintnyi *Jus Regale* szétosztása dolgában döntött az új Komiszáros, *Gamperl* Alajos városi Senator Uram jelenlétében. A Prothocollumot *Burián* János pesti Közügyvéd és Váltóügyvéd Úr, a Társaság Actuariusa, vagyis Ügyésze és Nótáriusa vezette.³ Szerepe a mai ipartestületi Főjegyző ügykörének ősiségét mutatja. 1855 július 2-án iktatta be a Társaság *Kleber* és *Jaklitsch*, valamint *Heinrich* Károly Urakat a Társasládába húsz-húsz forint bekebelezési Taksa lefizetése mellett. Ugyanekkor iktatták be *Szvboda* Antal, *Niederhoffer* és *Benkert* György Urakat is. 1855 november 1-én az Actuárius Úr Sallariumát évi 300 forintban állapították meg.⁴

Ezen az Ülésen az előzőkön kívül megjelent *Steingassner* János Úr is, aki 1869-ben alapította a Feldunasoron épült máig álló sarokházban azt a Kávéházat, melynek később *Illits* Gyula Úr volt a Gazdája. Ma ez a *Carlton* Kávéház, a volt *Bristol* Kávéház. Itt találkozunk először az erdélyi örmény származású Kávés, *Csicsmánczay* Pál és a nagyemlékezetű *Kammon* Florent Úr nevével. Utóbbi olasz származású volt, családi neve eredetileg *Cammoni* lévén. Ott volt az Ülésen *Hauer* Ferenc Úr is, az *Arany Ökör* Kávéház Padrone-ja, *Vörösmarty* Mihály nagyemlékezetű, derék Kávésa, aki a szó eredeti értelmében való „Herbergatyja“, Padroneja volt a Kávéházában menedéket találó üldözött magyar Irodalomnak a Bach Korszak ama

³ „Actuaire“.

⁴ „Salair“.

legsomorúbb és legfájdalmasabb emlékü napjaiban, melyekre a magyar *Burián* János Actuarius Úr apró gyöngybetűs, előírásosan németnyelvű írásának szűkszavú bejegyzései vonatkoznak. A *Pillvax Kávéházban* ugyanezekben az években elárult és császári Bitón vértanuvá avatott *Jubál* Károly műegyetemi Professor sírján a Ferencvárosi Temetőben még alig ütköztek ki a Szabadság temetői virágocskái, Lisznyai *Damó* Kálmán és *Dobsa* Lajos, a *Pillvax* egykori ifjai éppen ezekben a napokban voltak — maguk se tudták hányadszor — a *Nájgebájde* szegyen- teljes emlékü kaszárnyaszobáinak foglyai, amikor *Oszwald* Úr, a „Nájgebáj“-jal szemben levő *Széchenyi Park* kávésa is ott volt a szóbanlevő Társaságnapon. *Kammon* Úrnál a Hatvani Utcában már ott ült a „Komor Bölény“, *Vajda* János. Pestre ráfeküdt az Abszolutizmus éjszakája. *Dudumi* Demeter, a pesti görög származású író ezekben az években írta meg, hogy a régi Pest régi életöröme meghalt. *Degré* Alajos ezekben a hónapokban jött haza abból a lombardiai Guarnison-ból, ahova bűntetésből sorozták be Közlegénynek. Az Akasztófa még javában működött Pesten, de *Müller* Károly, a pesti Újdondász 1855-ben már megírta verses *Pesti Útmutatóját*, melyben az Abszolutizmus árnyékai mögött egy kevéske pesti Életöröm mégis felcillan. A pesti Kávéházakat is megénekelő versei ebben az évben jelentek meg. Minderről a Prothocollumok persze nem emlékeznek meg, hiszen a Kávéstársaság a maga küzdelmes Gilde-életét éli a vastag diósgyőri papiroslapokon. A fű a Sírhantokon is kizöldül és Kávét azokon az éjszakákon is ittak Pesten, amikor a Nájgebájban egy-egy volt Honvédtiszt utolsó éjszakáját élte. Az Élet nem állott meg az Abszolutizmus régi Pestjén sem.

1855 december 24-én megjelent a Társláda előtt Nemes *Geréb* Rudolf ügyvédő úr, *Nákó* Kálmán gróf Császári Királyi Kamarás, pesti Kávésuraság képviselője és bemutatta a Császári Helytartóság parancsát, mely szerint az a *Nákó* grófi család kávésuraságos Jussát elismerte a *Hét Választó Fejedelmekhez* cégérezett 18. századi Vendégfogadó épületére, illetőleg Kávéházára vonatkozólag. Ennek megfelelően a Társaság Társláda kebelezte be a Gróf urat. Az Abszolutizmus társadalmi és iparpolitikai erkölcsre jellemző, hogy *Nákó* Kálmán gróf megkapta a Kamarások Aranykulcsát, noha a szokásos „Tizenhat Öst“ ki nem mutathatta, hiszen „őse“ a Make-

dóniából Magyarországra verődött Krisztoforosz *Dogrinosz Nakosz* — *Nakosz*, azaz a *Szörösképű* — délvidéki Marhatózsér csak az 1800-as évek legelején vásárolt a Hadseregnek szállított marhán keresett pénzén bánáti Uradalmakat és magyar Nemességet. Ugyanakkor, amikor az aulikus és sok tízezer holdon délvidéki birtokos, Bécsben élő, jövedelmeit ott elköltő Gróf úr minden továbbiak nélkül megkapta a pesti Kávésuraságot is, mely neki évi nehéz ezer forintokra menő Árendát jelentett: ugyanakkor *Fillinger János* úrnak, a „Kaiserlich-Königliche Statthalterey“ nem adott pesti Kávésjogot. Ami érthető volt, hiszen „*Fillinger Apó*“ volt a „*Forradalmi Kávés*“, ő volt 1848 márciusi hónapjaiban a „*Pillvax*“, vagyis a „*Forradalom Csarnoka*“ Kávésa. „*Fillinger Apó*“ csak Árendátor volt és csak nyolcadik Instanciájára lett Kávés 1861-ben, mikor már a lombardiai Síkokon porig alázott Ausztria „békejobbot nyújtott“ Magyarországnak. *Fillinger Apó* azonban nem lett „Aulikus“ a Kávésjog révén: 1861-től kezdve úgyszólván minden Diáktüntetés az ő sebestyén-téri régimódi Kávéházából indult ki. A császári „*Chevaux-legers*“ és a cseh Ulánusok lovainak patái számtalanszor belegázoltak az egykori „*Pillvaxbéli Ifjak*“ fiaiba a *Fillinger Kávéház* előtti kedves kis téren.

Ugyanezen az Ülésen tárgyalták a Társurak a Helytartótanács, illetőleg a Császári Királyi Kereskedelmi Ministerium ama Parancsát, mely szerint a pesti Kávéházakban a Billiárdjáték vasárnap délután csak öt órakor kezdhető meg. A Társaság azt akarta elérni, hogy a Játék már délután két órakor legyen megkezdhető. Régi szokás szerint a Játékidő tilalmasságát az fejezte ki, hogy a Billiárdasztal bőrabrosszal volt betakarva. Az asztal feltakarása jelképes jogi cselekmény volt, olyan, mint a Cégér kitűzése, erre vonatkozik a Prothocollum szóbanlevő pontja. A tiltó rendelkezés egyházi körökből indult ki. Itt jegyezzük meg, hogy a szokás igen sokáig élt: a terézvárosi Plébániatemplommal szemben levő régi híres *Benkerl Kávéházban* például még az 1890-es években is letakarták a Billiárdokat a vasárnapi nagy Mise idejére.⁵

1856 április 7-én *Niederhoffer* és *Kordik* Urak bejelentették, hogy a *Komlóskert* és a *Tornászkert* Vendégfogadósai joga-

⁵ „die Biliards an Sonn- und Feiertagen um 2 Uhr nachmittags abdecken zu dürffen“.

sulatlanul mérnek kávéházi italokat.⁶ A Gyülekezet elhatározta, hogy eljárást indít e jogosulatlan túlkapás miatt. *Langer* Ferenc Károly, elszegényedett volt Kávés azzal a kéréssel fordult a Társládához, hogy öreg napjaira segítse meg. A Társurak kimondották, hogy mivel az öreg *Hugelmann* úr, az *A' Philosophushoz* címzett századelei híres Diákkávéház Gazdája elhalálozott, az eddig ennek juttatott havi öt forintos segítséget mától kezdve *Langer* úr fogja kapni, ennek fejében azonban ő fogja vezetni a Vendégszolgák Bizonyoságleveleinek jegyzékét. Az öreg *Hugelmann* úr fiatalága még *II. József* Császár időire esett, családja neves bécsi Kávés család volt. A Kávéházzal gyakran találkozunk az Egyetem multszázadelei történetében, nevezetes szerepet vitt a Reformkorszak kávéházi Intellectualizmusa történetében is.

1856 május 23-án *Benkert* György urat iktatták be a Ládába, mint a *Dalmer* Márton-féle Juss árendátorát. A *Benkert*-család történetével *Hatvany* Lajos báró egy pesti tárgyú Családragényével kapcsolatosan foglalkozunk. A Társaság ezután kimondotta, hogy mind a három kávésjogi csoportba — a *Gyökeres*, a *Reális* és a *Személyes Jogosok* csoportjába — tartozó Jogos Uraságok és a tényleges Kávéfőző Urak helyezték el a Jussaikat igazoló okmányok másolatát a Társaság Archivumába, vagyis a Ládába. Főelüljáró Uram azt javasolta, hogy a Császári Királyi Kereskedelmi Ministeriumnak a vasárnapi Billiárd ügyében kiadott parancsa megváltoztatása érdekében célszerű volna, ha a Társaság bizonyos összeggel járulna hozzá a pesti Leopoldvárosban építendő Templom alapjához. A vasárnapdélutáni Billiárdot ugyanis az esztergomi Érsekség is kifogásolta. A Kávésurak erre elhatározták, hogy minden Társúr öt-öt forinttal járuljon hozzá a Templomfundushoz.

Ezen az ülésen már *Egry* Ferenc tanácsi Titkár volt a Komiszáros.⁷ Augusztus 3-án érkezett le a Statthalterey-tól

⁶ „im Hopfen Garten und im Gymnastischen Garten“. A Komlókert a Pillvax-háza — a *Libasinszky* Ház Gránátos-utcai oldalán volt, vendégfogadósa *Szabadi-Frank* Ignác szabadságharci tüzerfőhadnagy, a *Delicatesse* — később *Fiume Kávéház* — alapítója, a neves zenészerző, *Brahms* és *Massenet* barátja volt. A Tornakert a „Vadkecskéhez“ címzett Házban volt, ez adta a későbbi Zerge-utca — ma Horánszky-utca — nevét.

⁷ „Magistratual Secretär“.

a leirat, mely az *Orczy* bárói család „gyökeres“, vagyis az *Orczy Ház*-hoz kötött és a *Ranner* örökösök reális Jogát elismerte. Utóbbi a pesti *Szénás-Piarcz* — a mai Kálvin-tér — és a Soroksári út sarkán máig álló *Két Oroszlán Vendégfogadó* telkére, vagyis a *Két Oroszlán Házra* szólt. Ugyanekkor foglalkozott a Társaság a *Kereskedői Píltvar*, vagyis a *Kereskedő Testvérség Háza*, a *Két Casino Ház*, a későbbi *Pesti Lloyd Ház* esetével.⁸ Ennek Részvényeseitől ugyanis a Helytartótanács megvonta a Reális Kávés Jogot, ezek azonban mégis továbbra is árendába adták azt. A Társaság ez ellen a túlkapás ellen is felirattal élt. Szeptember 23-án a Gyülekezet a Helytartótanács ama leiratát tárgyalta, melyben ez *Bihr* József úrnak Személyes Jogot adott az Új Vásártéren — a későbbi Erzsébet-téren — levő Kioszkjára, azzal a megszorítással, hogy *Bihr* úr itt csak a nyári hónapokban mérhet ki meleg italokat.⁹ A Kioszk tehát amolyan „Zöld Kávéház“ volt, mely csak a nyári hónapokban volt nyitva. *Ágai* Adolf *Emlékiratai* még megemlékeznek az öreg *Bihr* úrról, akivel egyébként sok baja volt a Társaságnak, mert a Kioszkot télidőn is nyitva tartotta. A *Bihr* *Juss* az úgynevezett Időleges Jogok érdekes esete. Ugyanekkor engedélyezte a Helytartótanács, hogy *Kovács* Ignác úr bérbevehesse az *Emmerling*-család, *Severa* István úr pedig a *Walther*-család *Jussát*. Ezen az alapon a Társaság bekebelezte a szóbanlevő három urat. A *Severa*-család északitáliai „Hegyvidéki“, vagyis *Montanaro* húsfüstölő, azaz *Sódarfőző*, vagyis *Chaudronniére* olasz család volt, már az 1830-as évek végén nagy szerepet vitt a Napoleoni Háborúk után leszegényedő és a falusi vidéki Szegénység által előzőnlőtt Pest olcsó élelmezésre szoruló társadalma szükségleteit hideg, olcsó húsneművel ellátó, tehát ebből a társadalmi okból ekkor megalakuló *Pesti Hentes Céh* megszervezésében.¹⁰ Mint dúsgazdag Hentesmester szerzett Kávésjogot a Váci Országút és a *Hajós*-utca sarkán volt házára. Pozsony és Nyitra megyében több ezer holdas birtoka volt az 1870-es években.

Ugyanezen a napon tárgyalta a Társaság azt a leiratot, melyet *Ságody* Sándor, Pest Város Alpolgármestere intézett

⁸ „die Actiengesellschaft des Handelstandsgebäudes“.

⁹ „in Seinem Kiosk am Neuen Marktplatz“.

¹⁰ *M. M. és Bevilaqua Eorsody* Béla : A pesti és budai Hentescéhek megalakulása. Hentesipar. 1930. VI—VIII.

a Társasághoz, anyagi segítséget kérve a városi *Szegényház* felépítéséhez. A Társurak 50 forintot szavaztak meg az emberbaráti célra. A Társaság ezután a Kávéházak becsukatásával fenyegette meg azokat a Jogbérlőket, akik a Társaság híre nélkül nyitják meg Kávéházaikat. A népes ülésen *Herrein Mátyás*, *Szevera István*, *Szvoboda Antal*, *Szvoboda János*, *Steingassner János*, *Bihr József*, *Krasser Antal*, *Pesolt*, *Lantschacher Ferenc*, *Jaklits Jakab*, *Kovács Ignác*, *Hauer Ferenc*, *Weiss*, *Hasslinger*, *Kropf József*, *Schön János*, *Kammon Flórián* és *Fillinger János* Urak vettek részt.

1857 január 12-én *Murgáts János* és *Mischl Ferenc* Kávésokat kebelezte be a Társaság. *Murgáts* úr nyitramegyei tót Kávéfőzőlegény volt, Kávéháza ott volt a mai Operaház helyén, a régi Hajós Piac — a „*Schiffmanns' Platz*“, vagyis a régi Zsibvásártér sarkán. A lármás éjjeli Kávéházról *Kiss József* fiatakori Rémregénye, a „*Budapesti Rejtelmek*“ is bőven megemlékezik. Június 9-én *Waltherr Mihály* építőmester örökösének, *Waltherr Mihály* és *Ágoston* uraknak jogait ismerte el a Társaság a Király-utcán levő *Jó Pásztor* házjegyű házra nézve. November 19-én tárgyalta a Társaság *Pischinger* Antal úr jogát, melyet a Helytartótanács adott az Üllői-útra. A *Pischinger*-család a *Pillvax*-családdal tartott régi sógorsági-komasági viszonyt, rokona volt a „*Pischinger-tortát*“ népszerűvé tevő bécsi cukrossütő-családnak. Pesti Kávéháza a régi *Serfőzőmester-utca* — a mai József-körút és Ferenc-körút vonala — illetőleg az Üllői Országút és a Virág-utca — ma Bokréta-utca — sarkán volt *Schmidt Péter*-féle Serfőzőház és a *Gyalogos Kaszárnya* forgalmára alapozódott. Ennek az utóda volt a *Lehelkürthöz* cégérezett Kávéház a Futó-utca és az Üllői-út sarkán, mely még az 1890-es években is fennállott. Ugyanekkor több Társúr panaszt tett *Bihr* József úrra, hogy ez nemcsak az Új Vásártéren levő Kioszkban, hanem a Király Utcán, a *Jó Pásztorhoz* cégérezett Házban is gyakorolja a Kávéfőzőjogot. A Társaság erre kimondotta, hogy a Helytartótanácsnál fog tiltakozni a kettős Joggyakorlat miatt.¹¹ A kettős joggyakorlatot sarkalatos elvként zárta ki a régi céhi felfogás, mely benne van Pest és Buda Városok 1713-ban nyert Szabadságleveleiben is.

¹¹ „nachdem Herr Joseph Bihr das Recht sowohl auf dem Neuenmarktplatz, als auch in der Königsgasse beim guten Hirten ausübet . . .“

Két Mesterjogot egyetlen Kézmíves Mester sem űzhetett, ezen az alapon volt tilos az úgynevezett „Fióka Boltok“ felállításá is. A régi élet mindenki számára igyekezett megadni a kenyérkereset lehetőségét, tehát a Szabad Versenyt mindenben korlátozta.

Az 1858 január 14-i népes Társaságnapon ott volt *Barth* János úr, az *Angol Királynéhez* címzett Vendégfogadás és Kávés, *Förster* János, *Locher* Mihály, *Erlsbeck* János és *Carl* Henrik úr. Legutóbbinak a *József Nádor*-téren, a Wurm-utca sarkán levő Kávéháza az egykorú pesti festőművészek Céhháza volt. Itt adta el *Munkácsy* Mihály első festményét, mint ezt *Malonyay* Dezső is megírja. A Gyülekezésben részt vett *Kámon* Flórián úr (*Vajda* János, *Reviczky* Gyula és *Komjáthy* Jenő későbbi Kávésa), *Kiche* Mihály úr, a kecskeméti utcai *Két Török Kávéház* gazdája, *Dörschug* János úr, az *Orczy Kávéház* derék Kávésa, akinek a pesti Zsidó Község később emléktáblát emelt, *Mischl* Ferenc úr, *Murgáts* úr, *Hebelt* Engelbert úr, az *A Sylphide*-hez cégérezett Kristóf-téri cukrossütő *Korisák* János Mester, *Görgey* Arthur tábori konyhamestere sógora, *Ultsch* János úr, *Kordik* Antal úr, *Bauer* Sebestyén úr, *Herrein* Mátyás úr (Kávéháza az egykorú Serfőzőmester-utcában, a mai József-körút és Salétrom-utca sarkán volt, az egykori *Józsefvárosi Serfőzőház* közelében), *Pétsch* József úr, a *Tigris Vendégfogadó* és Kávéház gazdája, továbbá *Pischinger* Antal úr és *Steingassner* János úr — utóbbi később *Mikszáth* Kálmán Kávésa — *Steingassner Tömörkény* István nagybátyja. Nemes *Egry* Ferenc városi Senator uram volt a Komiszáros. A Ládapénzekekről szóló számadástétel után *Privorszky* Ferenc úr leköszönt 1851-től kezdve viselt főelüljárói tisztjéről. A Társurak a *Prothocollumban* örökítették meg bokros érdemeit, ezután *Huszár* Jakab urat választották meg helyébe. Alelüljáró továbbra is *Schopf* Ferenc úr maradt. *Privorszky* Ferenc úr képviselte a Társaságban a régi Nagy Időket. Az 1840-es évek elején ő alapította meg *Renaissance Kávéház* néven a *Libasinszky* lengyel szabómester házában a későbbi *Pillvax*, majd *Fillinger* Kávéházat. Újabb Kávéháza — a Deák-párt céhháza — a mai *Gerbeaud* helyén volt az 1860-as évek elején. A mai *Negresco Kávéház* helyén 1870-ben megnyitott Kávéházba bukott bele és abban a pesti Szegényházban halt meg, melynek építéséhez az ő Főelüljárósága alatt 1856-ban adott 50 forintot a Társaság.

Az 1858 augusztus 19-i Társaságnap az újonnan behozott *Ausztriai Értékhez*, az új Valutához szabta a Kávéházak árait és új Ártabellákat nyomtatott. 1860 február 23-án Méhi Nemes *Havas* József pesti Senator Kávésjogának haszonbérlojét iktatta be a Társaság *Hüttner* Mihály úr személyében. Nemes *Fabritiusné* született Ilona úrasszonyságot, mint a *Zrinyi Házhoz* kötött Jog Kávésuraságát a Társurak feljelentették a Városi Tanácsnál, mert a nevezett Asszonyság többszöri idézés ellenére sem jelent meg a Láda előtt, hogy magát mint Kávésuraságot bekebeleztesse. Az Uraságok elrendelték, hogy a Vendégszolgák jelöljenek ki maguk közül nyolc derék és rendes embert és ezek közül négyet válasszanak meg Ládatestvérvül.¹² A *Havas*-féle Jussra nézve megjegyezzük, hogy a gazdag pesti Kávésuraságok személye igen sokban pesti erkölcstörténeti Documentum. Az „Incompatibilitas“ igen Rococomodorú erkölcstörténeti ténye, hogy a 18. században Nemes *Wittmaesser* Mátyás pesti Városkapitánya Uram és *Gottardi* Ferenc Városkapitánya és Senator Uram csakúgy Kávésuraság Pesten, mint az 1850-es években Méhi nemes *Havas* József Senator Uram. Neve emlékét a belvárosi *Havas-utca* őrzi. Kuriózus dolog, hogy a *Havas-utca* és a *Molnár-utca* sarkán volt 1714-ben az első pesti Kávés, a *Kávéfőző Blázsó* pesti rácalvégi Rác Kávéháza. Párisban *Kávéfőző-utca* — *Rue de Limonatière* lett volna az utca neve.

1859 augusztus 19-től egészen 1861 március 7-ig nem tartott Gyülekezetet a Kávéstársaság. A *Senatus* — céhi néven a „Vénség“, vagyis a *Bizottmány* — is csak elvétve tartott Üléseket. A mai Ipartestület Levéltárában megőrzött, az 1860-as években selejtezett, főleg csak a Kávésjogokra vonatkozó iratokból nem tűnik ki, mi az oka ennek a pesti Kávés „Ex-Lex“-nek. A szóbanlevő másfélév a súlyos politikai válságok időszaka az ausztriai Monarchia életében, de ez maga nem lehetett oka a pesti Kávés Gilde belső élete ellanyhulásának, hiszen a pesti és budai mészáros Céhek, valamint a hentes Céhek Céhládáinak kivételes épségben megmaradt irataiból kitűnik, hogy ezek a Céhek változatlan folyamatossággal éltek belső társasági életüket az európai Világpolitika és a Monarchia eme nagy, zür-

¹² „acht der tüchtigsten und ehrenhaftesten . . . vier zu Ladenbrüder zu wählen“.

zavaros, kavargó sorsfordulója idején is. A Kávésgilde ellagymahodott élete viszont 1861 március 7-től kezdve rendkívül mozgalmassá lesz, mihelyt a régi kiváltságos pesti Kávésjogok rendezésére vonatkozó, a bécsi *K. K. Handels- und Gewerbe-Ministerium* kezdeményezésére a budai Helytartótanács, innen a pesti Városi Tanácshoz leérkező Parancs nyomán felzúdul az egész pesti Kávésgilde: a régi nemesi-nagypolgári Gyökeres-jogcs és Reális-jogos gazdag Kávésuraságok is, a Jogokat árendáló Kávésárendátorok is, a Személyes Jogos tényleges Kávésok is.

Ezen a napon indul meg ugyanis a régi Jogosok küzdelme az új Jogkeresők ellen, vagyis a régi, rendi, mondjuk „allo-diális“, vagyis Pátens-leveles, kiváltságos-privilegiális pesti Kávésjog küzdelme az újszellemű Iparszabadság ellen: a rendi Privilegium harca a Szabad Verseny ellen. Ez a harc időben pontosan egybeesik a régi ausztriai Monarchia és az Abszolutizmus ama haldoklási folyamatával, mely a Magyarországgal 1867-ben kötött kénytelen-kelletlen Kiegyezéssel éri el mélypontját és találja meg ideig-óráig tartó nyugalmi időszakát. Az ausztriai Politika még egyszer — utóljára — megpróbálkozik azzal, hogy a régi *Metternich Aera*, illetőleg új csapadéka, a „*Bach-System*“ roncsait megmentse és pedig az Alexander von *Bach* báró egykori Belügyminister és kereskedelmi Ministere, von *Bruck* báró által képviselt ama „ipari Szabadelvűség“ révén is, melyet mi „*ipari Áliberalizmus*“-nak nevezünk. Mindaz, ami Magyarország ipari és kereskedelmi életében 1861-től 1867-ig történik, illetőleg ami a Céhrendszert eltörlő 1872-i Ipartörvény életbelépéséig a *Pesti Polgári Kávéfőző Társaság*-ban is lezajlik, az 1867-ig a bécsi Politika szóbanlevő kortesfogásának, 1867 után az új magyar Kereskedelmi és Ipari Ministeriumok két balkezes jogalkotásának folyamánya. Az ausztriai Politika 1861-ben ravasz, tudatos, diplomatikus Kortesfogásul alkalmazta az „Iparszabadság“ jelszavát, illetőleg erkölcsi örvül az „Iparszabadság“-ot játszotta ki, mert politikai subája alatt tulajdonképpen csak „Ipari szabadosságot“ árult. 1867 után a Magyar Ministeriumok vaktában, kellő meggondolás és politikai iskolázottság nélkül, jelszavakból kiindulóan játszottak ipari és kereskedelmi Politikásdit. Függhvényei maradtak az ausztriai Iparpolitikának, hiszen Magyarország is ipari Gyarmata maradt Ausztriának. A szerencsétle-

Az egykori István Főherceg és Európa Vendégházak
Kávéházai 1880 körül.

Ma a Gy. O. Sz. Székháza és a Főkapitányság.
Egykorú fénykép. Székeslővárosi Múzeum.

*

Az egykori Magyar Király Vendégházó és a Wurm Ház.
Dorottya-utca, Vigadó-utca, Wurm-utca.

A Magyar Király Vendégfogadó és Kávéháza cégére
az 1830-as évekből.

Festette Varságh Jakab. Székesfehérvári Múzeum.

*

Az utolsó pesti kávéházi Cégér egy megszűnt Kávéházon.
A Korona Kávéház az Andrássy-út és Dobó-utca sarkán: 1934.

nül megcsinált Kiegyezés ezen a ponton minősült politikai *Blague*-nak, hogy a „politikai Népámítás“-t ezen a korszerű néven nevezzük, hiszen Magyarország pénzügyileg, iparilag és kereskedelmileg kiskorúságra maradt kárhozhatóva, tehát Kereskedelmi és Ipari Ministeriuma is alig volt önállóbb, mint a régi Helytartótanács. Tisztviselői az 1848—1867 között földjét veszített régi Nemesség első és második nemzedékének a Városba felözönlő szegény nincstelenjeiből kerültek ki. Míg a Hivatal azelőtt „*Nobile Officium*“ volt, 1867 után *Asylum Asinorum* lett. *Jókai* és *Mikszáth* számtalanszor emlegetik a Korszak eme gúnyos szólamait: „Nemesi Kötelesség“ és „Szamarak Menhelye“: ez az 1848 előtti és az 1861 utáni magyar Helytartótanács és a Ministeriumok fokmérője a köztudatban, mely „szenvedő alanya“ volt mindennek. „*Akinek az Isten hivatalt adott, annak esze is ad hozzá*“ — írta *Jókai* a Korszak hivatali Szelleméről. Valóban: a Tehetség ezért nem virulhatott ki régi Ministeriumainkban. Az 1867 utáni idők hatalmas elgondolásokkal dolgozó, elfelejtett nagy alakja, *Mudrony Soma* csak könyveiben jutott szóhoz, de a sorban egymás után következő Ministeriumok konok tudatlanságú kézlegyintésekkel tértek napirendre genialis elgondolásai fölött. A magyar Ipart 1867 és 1872 között tették tönkre műkedvelő Ministeriumaink. Mentségük csak az lehet, hogy a kezük kötve volt. Ettől függetlenül tudatlanok is voltak.¹³

Mindebbe a feneketlen zürzavarba beleágyazódik a pesti Kávésgilde itt tárgyalandó válsága is. 1861 és 1864 között elvénzenek a régi pesti Kávésjogok, 1864 és 1867 között megbukik a régi austriai Politika és ezzel együtt a *Gewerbe-Politik* politikai kortesfogásos *Gewerbe-Freiheit*-je is. 1867-ben megszületik a Kiegyezés. Megszületik az új magyar Kereskedelmi Politika, mely gyermeten korbátolt, hivatalnokos ötlettelenségében és megkötött kezeivel nem tud egyéb „Reform“-ot teremteni, mint hogy a bukott Bécsi Politika kortesfogásul alkalmazott *Gewerbe-Freiheit*-ját másolja azzal, hogy megteremti az 1869-ben az új Országgyűlés elé beterjesztett, halvaszületett, szerencsétlen új *Ipartörvény* tervezetét és ennek alapján az 1872-i *Ipartörvényt*. Ezzel tönkreteszi a régi pesti Kávésjogot is. 1873-ra elkészül a *Pest, Buda és Óbuda* egyesítésére vonatkozó

¹³ *Mudrony Soma* : M. M.

Törvény is. *Pestből Budapest* lesz és ezzel megkezdődik a budapesti Kávesség új Korszaka, a régivágású Kávesség elvérzése és az új Kávesség kialakulása.

A régi Pest meghal és hamvaiból az új Budapest születik meg. Egy régi Társadalom tűnik el és helyébe egy új Társadalom jelenik meg. Ha a Kiegyezés korszakának volna őszinte és politikamentes Történetírása és ha az új Budapest társadalomtörténetének kialakulása is nyitott könyv volna, ha legújabbkori Ipartörténetének volna komolyan vehető, kritikai irodalma: felesleges volna magyaráznunk ennek a korszaknak ipari életét. Igy azonban — hogy a pesti Kávesség belső életének 1861 március 7-vel megkezdődő tragikus válságát csak némi képpen is érthetővé tegyük — szükséges, hogy egyik oldalról az eddigi történetírás aulikus-loyális közhelyeit félredobva, a másik oldalról figyelmen kívül hagyva úgy az ipartörténeti Radikalizmus *Marx* elméletiségeire alapozott szólamait, mint az eddigi ipartörténeti laikus-jogászi Műkedvelősködés kezdetlegességeit: valós képet próbáljunk adni egyetlen egy ipari közösségnek, a pesti Kávességnek az 1861—1867, illetőleg 1861—1872 közötti nagy Sorsfordulójára nézve. A kép, melyet idevonatkozóan adunk, azonos azzal a képpel, melyet a pesti és budai *mészáros Céhek* és a *Pesti Magyar Serfőző Céh* életére vonatkozólag megírtunk, melyben az austriai „*ipari Álliberalizmus*“ tényét nevének neveztük és a Céheket eltörlő 1872-i új magyar Ipartörvény eredendő hibáit kimutattuk.¹⁴

A pesti Kávészilde, illetőleg a régi pesti Kávésjogok életében 1861-től kezdve jelentkező bcmlás előtűneteinek okai között első sorban az 1859-i *lombardiai-velencei* harctéri események szerepelnek. Ausztria eddig is ingadozó hatalmi állása megrendül azokban a vereségekben, melyek során az olasz Szabadságharc kiveri a Császári Sast az ősi olasz földről. A megbukott „*Bach-System*“-et a roskadozó „*Schmerling-System*“ kapkodó erőszakosságai követik. Ezeknek lényege az, hogy a bukó Regime-ek mindenáron népszerűséget akarnak szerezni maguknak, egyben új Adózókat akarnak termelni balkezes

¹⁴ M. M. és S. S. Megállapításainkat az azóta napvilágot látott ipartörténeti irodalom, mint a köztudat többszörösen átvette. (V. ö. *Dános* i. m. hivatkozásait.) Az „*ipari Álliberalizmus*“ kifejezés azóta lett közhely.

ipari-kereskedelmi Reformjaikkal. A porig alázott Ausztria egyik Államcsödből a másikba bukácsol. A magyar Közhangulat mindezt egyrészt teljes visszavonultsággal, másrészt alig rejtett ujjongó örömmel lesi. *III. Napoleon*, törött genialitású, kalandos Világpolitikája aláasta a haladó Austria létalapjait. Az Auguste de *Crouy-Chanel* Herceg torino-i »Trónkövetelősege«, melynek pénzelője *III. Napoleon*: regényes kaland, de összetartja az itáliai magyar Emigratiót, mely viszont állandó összeköttetést tart fenn a pesti Kávéházakban tanyázó magyar „Malcontenti“, az „Elégedetlenek“ összebujó „Conspirációi“-val. A pesti váciutcai *Korona Kávéház-ig*, de az Aldunai Fejedelemségeig is elfutnak ezek a szálak és az 1860-as évek elejére a régi pesti *Magyar Király Vendégfogadó* egykori híres Kávéházában lejátszódó *Almássy-Beniczky Összeesküvés-ig* is elvezetnek. A pesti kávéházi titkos mozgalmak még tizenkét év múlva is ott vannak az egykorú pesti Rémregény-irodalom igen erős kávéházi vonatkozásokat mutató csapadékaiban, így az Eugène Maria Joseph *Sue* és Pierre-Alexis Vicomte de *Ponson-du-Terrail* divatos Rémregényeinek német fordításai után készült pesti Rémregényekben, a fiatal *Kiss József* és a fiatal *Rákosi Jenő* 1874-ben írt *Budapesti Rejtelmek-jében* is, illetőleg az *A legnagyobb bolond-ban* is. Az 1861 és 1864 közötti pesti kávéházi titkos összeesküvő Páholyok a *III. Napoleon*, illetőleg az „Utolsó Árpád“, *Ágoston* Herceg párisi, torinói és oláhföldi titkos Emisszariusai által szított kávéházi Kalandok voltak, de a letörni kezdő magyar ellenzéki közhangulatot ébrentartották és a bécsi és pesti *Polizey-Chef-ek* számára rengeteg munkát és izgalmat jelentettek: egyben az Ausztriától való függetlenülés álmainak adtak színt és tartalmat. A francia Diplomácia titkos műveleteinek egykorú tudata ott van Jules Verne három egykorú magyartárgyú Regényében is: Le Comte de *Sandorff* — „Sándor Móric gróf“ — senki más, mint Auguste de *Crouy-Chanel* Herceg s nem a bolondos lovas Bravade-jairól híres-hírhedt Szlavnicai gróf *Sándor Móric*, a biai földesúr, *Metternich* Herceg veje.¹⁵

E regényes, suttogó kávéházi álmodozásokba ugyanezekben az években igen valós hangokkal dörömböl bele a pesti

¹⁵ Várkastély a Kárpátokban. — Gróf Sándor Móric. — Utazás a Dunán.

Diákság és a Mesterlegénység rendkívül erős kávéházi mozgalma, mely éppen olyan hangos, mint az 1790-i budai Országgyűlést követő évek pesti kávéházi Diákmozgalmi. 1790-től 1831-ig ez a kávéházi Mozgalom még nem „Intellectuel“, hanem fokossal és fütykös bottal dolgozik. *Randello* annyi, mint *Bot*. A *Randaille* — pesti és diákos magyarsággal *Randallérozás* — a nagy Politikát a fütykös egyszerűbb és „boldogabb végére“ veszi. A Pest Vármegye Levéltárában az 1790—1831. évekre vonatkozó sokszáznai kávéházi Diák-perben mindig arról van szó, hogy a nemes Jurátus Úrfiak és a nemes Mészároslegénység a pesti német Purgérság fejébe veri a német Kürtöskalapot és ezzel a magyarai Múrest és Módit. A bécsi *Geheim-Polizey-Archiv* ezernyi iratai viszont, melyek az 1831—1848. évekre vonatkozólag a pesti kávéházi Spionage jelentéseit tárgyalják: már lobogó, forradalmi, magyar Nationalista „Intellectuel“ mozgalmat mutatnak. 1861-től kezdve megint a pesti Kávéházakból az Utcára kicsapó, ott a „Soldatesca“-val véres utcai harcokat vívó kávéházi tüntetések Korszaka következik el. 1860 március 15-én utcai harcokban ütközik meg a Diákság a von *Benedek* k. k. Feldzeugmeister által kivezényelt *Polizey-Gen-darmerie*-vel. A Diákság középkori módon bádogszilánkokkal és sulyom módjára felgömbített drótvagdalékkal hinti fel az utcákat a lovas Attacque-ok ellen. Utcái harc közben kap halálos sebet Nemes *Forinyák* Géza a jogász Diák. A tüntetések a *Fillinger*, a *Kammon* és a *Zrinyi* Kávéházból indulnak ki. Ezek mellett folyik a kávéházi szellemi harc is. 1850 és 1861 között a régi belvárosi Gránátos-utca és a Vármegyeház sarkán levő *Arany Ökör* Kávéház az üldözött pesti Irodalom és Ujságírás búvóhelye: 1861-től kezdve a régi Fördő Utcában levő *Kávéforrás* Kávéházba már a politikai Ujságírás telepszik be. A *Tigris*-hez cégérezett Vendégfogadó Kávéházában és a pesti Feldunatoron, a Lánchiddal szemben levő *Hôtel de l'Europe* Vendégfogadó Kávéházában az 1860 október 20-án megjelent *Októberi Patens* ellen harcoló két nagy országgyűlési Párt, a *Felirati Párt* és a *Határozati Párt* ver tanyát. Kávéházi mozgalmairól *Jókai* is ír. A *Zrinyi*, a *Két Pisztoly* és a *Török Császár* Kávéházakban a falusi nemes Diákság elkeseredése duhajkodik. A *Vadászkürt* a mérsékeltek, a *Kammon* az előkelő, gazdag ellenzéki Diákok kávéházi tanyája. A *Korona* és a *Magyar Király* a forradalmi tanya.

A pesti kávéházi élet eme hirtelen kilombosodása és megszínese a Monarchia válságának lecsapódásául, a Kiegyezés előszeléül, az 1860 október 20-án megjelent „Októberi Diploma néven közismert császári Patens politikai hatásául mutatkozik meg. Az egykorú pesti Kávéházakban tehát egyszerre és párhuzamosan folyik a titkos, összesűgő *Conspiratio*, a nyílt, vitázó, emelkedett stílusú és szellemű *Politika*, a hangos Kisemberek *politizálgatása*, a mindkétoldali *újságírói élet*, a nekibuzduló, fellendülő *irodalmi élei*, a visszatérő, elverődött, ütődött lelkű *Emigránsok* keserves kuruckodása, a dáridombos, duhaj ifjonti *mulatozás*, az oroszok által itt hagyott züllött kártyás *Nasi-Vasi*, a lengyel *Kopka* és *Durak*, az itáliai *Calabrese*, a billiárdos „Bolyek-fogás“, a Lotyók és a Selyemfiúk élete, a törösbotos, fokosos, fütykösös utcai *Demonstratiókra*, az „Abcúg!“-olásra, ablakbeverésekre, gyászünnepelekre, fáklyásmenetekre, „Macskazenék“-re — ez a korszerű „*Chari-vari*“ — való diákos-mesterlegényes készülődés. *Deák* Ferenc az *Angliai Királyné*-hoz cégérezett belvárosi Vendégfogadó Kávéházában és a korszerű, céhbéli magyar nemes „*politikus Csizmadia-mester*“ a szénáspiarei *Két Arany Oroszlány* Kávéházban: ez a pesti Kávéházak élete. Vagyis: bennük az egész pesti Élet. A *Zrinyi Kávéház* előtti útkereszteződés ekkor lesz a *Demonstratiók* viharsarka, valóságos pesti *Coin de Revolution*, mint a párisi olasz *Cafè Tortoni* előtt a Boulevard sarka. „*Tüntetési Négyszög*“ lesz a neve: az öregedő *Barna Dóri*, a „pesti Report atyja“ így nevezi a mai *Hôtel Astoria* előtti helyet még 1897-ben írt Emlékirataiban is, mert a Sándor-utcai *Képviselelőház* még az 1880-as években is ideterelte a Tüntetéseket a *Jánszky Tábornok* elleni utcai „*Hetzek*“ és a csúnyaemlékű „*Tiszaeszlári Per*“ idején is. (Furcsa véletlen, hogy az 1918-i „*Októberi Forradalom*“ is itt pergett le.) „*Tüntetési Négyszög*“: tüntető elnevezés volt ez a gyászos emlékű lombardiai „*Várnégyszög*“ nevére: *Verona*, *Mantova*, *Brescia* és *Peschiera* erődjeire. (Kökösi *Orbók* Loránd 1912-ben az *E. M. K. E.* Kávéház előtti teret nevezte el *Coin de Revolution*-nak.)

Valóban: Európa ezekben az időkben volt legkávéháziabb. *III. Napoleon* valóban egy londoni Emigráns Kávéházból emelkedett fel a Császári Trónra és onnan ugyanoda bukott vissza. *Szemere Bertalan*, a *Kossuth* Kormány forradalmi Elnökügyér-ministere mint Emigráns egy londoni Kávéházban találkozik

Marx-szal és egy párisi Boulevard-Kávéházban olvassa a hírt az *Októberi Patens*-ről, ami mindazt kiobbantja a pesti Lelkekben és Kávéházakban, amiről itt szó van. Valóban: mindaz, ami Pesten eddig elnyomott volt és mindaz ami Pesten felszabadulni akart, ami suttogott és ordított, sírva vigadozva nótázott, ami kritizált, fájt és reménykedett és gúnyolódott: az mind a pesti Kávéházakban élte ki magát. Pest megint Kávéházaiban élt, mint 1830 és 1848 között. *Michelet* mondja: a Kávéházak a Nyilvánosság, a Publicité csarnokai. Valóban: a pesti Kávéház a politikai Urbanitas helye ezekben az években volt a legkifejezettebben. A Kávéházak felvirultak, a Kávésjogok alatt azonban megingott a talaj: a régi pesti Kávés-gilde a végső romlás előtt állott. A Nap is a Naplemente perceiben izzik a legcsodálatosabb színekben és a gyertya lángja is akkor világlik a legerősebben, mikor utolsót lobban. A régi Ausztria is utolsót lobbant az *Októberi Patens*-ben. Ezután már csak a königgräetzi gyalázat és Kiegyezés következhetett el.

Maga az *Októberi Diploma* gyanús és kétes értékű Békejobbot nyújtott Magyarországnak felé. Ez az úgynevezett *Octroy Alkotmány*, mely sebtében összehívta a magyar Országgyűlést, nagyjában visszaállította az 1848, illetőleg az *Április Tizenegyedik*e előtti állapotokat, a Szabadságharc vívmányaiból azonban csak a Jobbágyság és a Zsidóság felszabadítását tartotta meg. Vagyis: visszaállította a bécsi *Magyar Udvari Kancelláriát* és a budai *Magyar Helytartótanácsot* és a *Vármegyéket*, az Emigránsok számára *Amnestiát* hirdetett, megengedte a magyar Nyelv hivatalos használatát: egyebekben Magyarországot az Örökös Tartományok színvonalára süllyesztette, olyanra, mint *Bukovináé* vagy *Krajnáé* volt. A magyarság jól látja, hogy ez a kísérlet már a régi Ausztria halódási tünete: ezért fokozott lendülettel veti rá magát a régi magyar életformák visszaállítására. A magyar Viselet utolsó fellobbanása ez a Korszak. Romantikus szabású és nevű ruhadarabok kerülnek ki a Pesti Magyar Szabó Céh mestereinek műhelyeiből — a nevük „*Attila*“, „*Zrinyi*“ és „*Buda*“ — a Dámák francia Crinoline-jain magyar kötényke jelenik meg. A Kávéházakban felzeng a „*Megvirrad még valaha, nem lesz mindig éjszaka a magyarnak!*“ nótája, újra divatba jönnek az „*Anna Bál*“-ak és *Dalidó* lesz a Bálak neve. Az egész Ország új Szabadságharcra

készül. Nem igaz, hogy a Kiegyezés közóhaj lett volna, ezt csak a régi aulikus-loyális História tanította. A Kiegyezés után is fegyveres megmozdulások történtek: a Függetlenségi Eszme kávéházi jelenségei már 1867-ben adva voltak. A magyarosodás is 1861-ben lobog fel. A *Pesther Bürgerliche Caffeesieder Innung* is egyik napról a másikra *Pesti Polgári Kávéfőző Társaság* lesz: nevében és ügykezelésének nyelvében is magyar lesz. Régi Kávésaink régi képein is ott látjuk a zsinóros magyar Zekéket és a zsinórosaljú francia Pantallone-okat.

1861 március 7-én „*Nemes Kerékgyártó Alajos tanácsnok mint társulati biztos*“ aláírást találunk a németnyelvű Prothocollumban, mely a következő Versammlung után már nyelvében is magyar lesz. A „*Kis Alkotmány*“ -nak nevezett budai Országgyűlés tehát a pesti Kávégildében is érezteti hatását. Ez a „Nemzeti Felbuzdulás“ már a Kiegyezés előideje. A Kávéházakban mindig erősebb lesz az *Abcug!* szava, de a Fördőutcai Kávéforrás előtt — mint *Rákosi Jenő* írja az *A Legnagyobb Bolond*-ban — még a puskás *Militair-Polizey* oroszos-poroszos Pickelhaube-s Rendőrkatonái cirkálnak. A *Vadászkürt* Kávéházat ellepik a hazatérő Emigránsok: az Ujságok naponta jelentik, kik jöttek haza. A *Vadászkürtben* ott ül az öreg Doggenfeldi *Vetter* Antal volt Honvédtábornok, a torinói Emigratio feje. *III. Napoleon* már beszüntette a *Crouy-Chanel* Ágoston Hercegnek adott segítségeket. A torinói és az egyéb Emigránsok hazatérnek: megöregedve, legtöbben elverődve, életükből kizökkentve, sokan közülök az 1860-as évek különös, furcsa kávéházi Figuráivá válva.

A Kávéstársaság Főelöljárója 1861-ben magyar ember: *Huszár Jákob* úr, *Schopf* Ferenc úr, az Alelöljáró német ember. Mintha ez is az átmenetet mutatná a pesti Kávesség elmagyarosodásának idején. A Kávéstársaság 1861 március 7-én, e nagy kavarodás napjaiban, apró belső ügyeivel foglalkozik: a Prothocollumon még nem érzik meg a históriás idők szele. *Jaklics* Jákob úr beiktatlatik a Társládába, mert megvásárolta a néhai *Waltherr* pesti építőmester király utcai Kávésjogát, mely a *Jó Pásztor* házjegyű Házra szóló Gyökeres Jog volt. A *Jó Pásztor* kegyes Házjegye alatti Kávéház a Király-utca egyik leghírhedtebb éjszakai Lebuja volt már az 1850-es években is. *Wikus* Károly neves pesti cukros-sütő Mester ezen a napon váltja magához az *Emmerling* Károly vendégfogadás és

kávés család régi Kávésjogát. E kisebb jelentőségű dolgok során *Privorszky* Ferenc Úr megint szóvá teszi, hogy a Társaság eddigi Gildeházául szolgáló szoba — a régi híres *Magyar Korona* Kávéházról elnevezett belvárosi Kis Korona-utcában levő *Korona* Vendégfogadó külön szobája — nem alkalmas a Kávés Társurak céljaira. Gyakran megesik — úgymond — hogy ittas idegenek botorkálnak be a tanácskozó Társaság szobájába! Ugyanitt a *Korona* Vendégfogadóban van a Kávéslegények Herbergája is, ezért — úgymond *Privorszky* Uram — javallott dolog, hogy a Társaság tanácsterme választassék külön a Herbergtől. A Társurak erre kimondották, hogy Szent Mihály napjára felmondják a Herbergatjának, vagyis a *Korona* Vendégfogadó gazdájának, a társasági Atyamesternek az eddigi bérelményt és alkalmasabb helyiséget keresnek.¹⁶ A későbbi iratokból kitűnik, hogy a Gilde ekkor költözött át a Rózsa-térre, a *Török Tsászár* Kávéház emeleti szobájába. Érdekes, hogy a híres régi Cégér, *Varságh* Jákob híres pesti cégérképiró Mestermunkája, mely tehát 1861-től kezdve a Gildeházul is szolgáló Kávéháznak is Cégére volt, kalandos sors után került be a mai Ipartestület Céhházába és ott a mindenkori Elnökmester dolgozószobájának históriás veretű dísze.¹⁷

A Társurak ugyanekkor foglalkoztak a *Benedek* császári-királyi Táborszernagy, *Albrecht* királyi Herceg utóda, a teljes hatalmú *K. K. General-Gouverneur für Ungarn* kávéházi záróra-parancsával, illetőleg elhatározták, hogy erre a sérelmes Parancsra vonatkozólag felülfolyamodással fognak élni. A néhány szóból álló bejegyzés sokat mond: a hatalmas Herr Gouverneur a szakadatlan kávéházi Összeesküvések és zavargó Demonstratiók miatt este tíz órára, a katonai *Retraite* vagyis a *Retirata*, a *Takarodó*, azaz a *Zapfenstreich* — magyaros bakanyelven *Csapistráng* — idejében állapította meg a kávéházi záróórát, akár a 17. századi budai és győri Militair-Commando. A „*Kaisertreue*“-járól hírhedt soproni születésű *Benedek* mint *Haynau* alatt szolgáló „*Svarcgelb*“ Feldmaréchal-Lieutenant

¹⁶ „des in unmittelbaren Verbindung der Nachbarschaft befindlichen Wirtshauses... eine Separierung des Mittels von dem Versammlungslocale... die halbjährliche Kündigung zu Michaëli laufenden Jahres an den Herbergsvater zu veranlassen“.

¹⁷ *Varságh* Jakab élete és működése : S. S. : Cégérheraldika.

a Honvédhadsereg ellen verekedett Győrött, Komáromvár alatt és Szeged-Szőregen. 1860 júniusában lépett Albrecht Főherceg örökébe, Pesten a gyűlölt „osztrák Soldatesca“ jelképe lett csúnyaemlékű és még csúnyább végű magyarfaló szereplése miatt. Az 1860 őszétől kezdődő véres kávéházi tüntetések és az 1860 március 15-i véres összeütközés a Diákság és a K. K. Polizey-Gendarmerie között — mely a fiatal Nemes *Forinyák* Géza joghallgató életébe került — az ő nevéhez fűződik. Ő képviselte az „Erős Kéz“ politikáját, mely azóta lett máig élő Szállóige. A *Königgratz* melletti csúfos és véres csatavesztés Bűnbakja ő lett. A „hű“ *Benedeket* a fiatal Császár úgy ejtette el, mint a „hű“ *Haynau*-t. *Benedek* nevééről csinálta a pesti kávéházi Csúfos — a „Persiflage“ — a „*Benedek, ne neked!*“ szójátékot.¹⁸ 1861 végén Velencébe helyezték át, mert erőszakosságai miatt rettenetesen felzúdult az egész magyar közvélemény. A *Zrinyi Kávéház* előtt lefolyt véres Diáktüntetések — melyekről *Vadnai* Károly Emlékiratai is szólnak: ugyancsak von *Benedek* durva erőszakosságainak emlékei.¹⁹

Ugyanezen a napon iktatta be a Társaság a Ládába *Kammon* Florent urat, aki a *Stenzl*-családnak később a *Rosmanith* János rác Nagykereskedő kezére jutó Kávésjogát vásárolta meg. Ezután került rá a sor a Pesti Tanács leiratára, mely az újonnan adományozandó Kávésjogokért fizetendő városi Taksa kérdésével foglalkozott. Ez az a sorsdöntő kérdés, melyről szoltunk. Lényege az volt, hogy a Városi Tanács szabaddá teszi a Kávésjogokat, illetőleg magát a Kávéságot, mindenkinek személyes Kávésjogot ad, aki 2000 forint Taksát lefizet. Vagyis: mindenki Kávés lehet Pesten, aki csak akar.

Az egyszerű, tisztességes, régimódi Kávésok nem fogták fel mindjárt a szóbanlevő új Kávésrend jelentőségét. A Prothocollum maga csak annyit mond, hogy a Kávésok elfogadták a Leiratot, csupán csak azt óhajtották, hogy a Taksa 500 forint legyen a Személyes Jogosok és 40 forint legyen az Árendátorok részére. A Leirat az 1848-i *Klauzál* Gábor ipari és kereskedelmi Ügyér, vagyis Minister által hozott Kávésrendtartásra hivatkozott. Ez tudniillik a forradalmi idők szellemének megfelelően jelentős könnyítéseket tett a Kávésjogokra nézve, amennyi-

¹⁸ Ez utóbb *Benedek Elek* nevével kapcsolatban is előbukkant.

¹⁹ V. ö. a *Fillinger Kávéházzal* szólókat.

ben megszüntette a régi „*alodiális*“, vagyis „*hübéres*“ nemesi és nagypolgári „Házhoz kötött“ *Jus Radicium*-okat is, az eladható *Jus Reale*-kat is és szabaddá tette a pesti Kávésjogot, azt egy magasabb Taksa lefizetéséhez kötve. Ez a forradalmi Jogalkotás magyar iparjogtörténeti megfelelője volt a középkori eredetű polgári „Seresszabadság“, illetőleg a Serfözőjog, a *Jus Braxandi* 1843-ig fennállott maradványai lebontásának és az ugyancsak középkori eredetű hús-vágó Jog, a *Jus emacilandi Carnis*, a Mészáros Jog megszüntetésének, illetőleg a céhi Privilegiumok ama homlásának, mely már az 1840-es években megkezdődött és a Forradalom idején tetőződött be.²⁰ A pesti Serfözőjog és a Mészárosjog e lebontása éppen olyan elhamarkodott és forradalmi szellemű intézkedés volt, mint a Céheket 1848-ban leromboló korlátlan „Iparszabadság“ túlzóan elméleti szélsősége. Forradalmi időkben mindig a „Jelszavak“ regényessége rombolja le azt, amit a Restauratio szabványosan jelentkező korszaka próbál visszacsinálni. A „Jelszavas Politika“ szélsőséges túlzásainak veszedelmeit a józan gondolkodású *Klauzál Gábor* maga is belátta, mert látta, hogy ez nem az „Iparszabadság“-hoz vezető út, hanem az „ipari Szabadsághoz“ vezető lejtő. A *Világos* után Magyarországon berendezkedő ausztriai *Gewerbepolitik* eltörölte a magyar Forradalom eme jogalkotásait, visszaállította a Kávesség régi „alodiális“, azaz rendiségi Privilegiumait, de később — hogy népszerűsége tegyen szert — maga is a teljes „Iparszabadság“, a „*Gewerbe-Freiheit*“ forradalmi elvéhez fordult. Politikából — nem emelkedett szellemű Liberalizmusból: nem a „*Szabad Verseny*“ elvének forradalmi célzatával. A pesti Városi Tanács szóbanlevő Leirata már ennek a gondolatnak folyománya.

Az öreg pesti Kávésok nem vették észre a Leirat célzatát. Öregek voltak és hozzászoktak ahhoz, hogy az 1848 ősze óta folyton változó Kormányformák azt tehessék velük, amit akartak. Ők Kávét főztek és Kávét mértek. Igaz, hogy 1830-tól 1861-ig minden az ő régi bolthajtásos Kávéházaikban történt, ami Európában, a Monarchiában, Magyarországon és Pesten történt, de hát ők Kávésok és nem Vendégek voltak, tehát nem politizáltak. Kávéskannáikban főlt a Márciuselő

²⁰ S. S. és M. M. V. ö. *Dános* i. m.-hoz adott iparjogtörténeti segédletünket.

„Szellemi Itala“ — a franciák „*Boisson intellectuel*“-nek, az „Értelem Itálának“ nevezik a Kávét. Kávéházaikban született meg a pesti magyar „*Freiheits-Lyrik*“, a Szabadságköltészet is, a Martius Idusa is. Ezután kávéházi Spione-ok juttatták a Bitóra a kávéházi Összeesküvőket és az ő Kávéházaikat csukta be minden új Regime és ők fizettek Adót minden Regime-nek. Mint Polgárok ők fizették meg az összes „Politikai Divatok“ összes költségeit. Az ő Adógarasukon csinálódott minden halvaszületett Gewerbe-Politik az ő Iparuk ellen. Hogyan tudtak volna eligazodni a *Bach* és a *Schmerling Regime* fondorlatos Turpisságain e forradalmi-reakcionárius időkben, mikor sohasem lehetett tudni: Forradalom-e a Reakció és Reakció-e a Forradalom? A Forradalmárokból lettek a Reakciók és ezekből újra Forradalmárok lettek. Hiszen a minden politikai hájjal megkent *Bach* a *Bécsi Forradalom* legbaloldalibb utcasarki Demagógiájából lett a legjobbboldalibb késői *Metternichizmus* legszélsőbb, legelméletibb és legzsandárszuronyosabb politikai Szélhámosa! Ki igazodhatott el ennyi „Bécsi Huncfutság“-on? A tiszta, jó kávéfőző derék, öreg pesti Kávésok nem tudtak eligazodni az Ezernyolcszáznegyvennyolc előtti, akkor Akasztófával bírságolt „Forradalmi Iparpolitikát“ 1861-ben már „Fekete-sárga“ findsákban „Gewerbe-Freyheit“ felírással fel szolgáló bécsi politikai Boszorkánykonyha e zavaros lébelottyos kotyvalékán, a forradalmi Kávéüledékkel feleresztett, Ál-liberalizmusból főtt Cikórialeven, a talmi „Gewerbe-Freyheit“-on. Nem vették észre, hogy ez a „Gewerbe-Freyheit“ a számukra a halálos „Fekete Leves“, melyet az Ezernyolcszáznegyvenkilenc után elkövetkezett rettentő Halottas Toros végén akart velük megitatni a recsegő-ropogó Ausztriát mindenáron — még a „forradalmi Liberalizmus“ árán is — megmenteni akaró Bécsi Politika. Az öreg pesti Kávésok a valóságban is olyan „Becsületes Kávésok“ voltak, mint amilyenek 1752 óta írta meg őket — *Goldoni* „*La Bottega del Cafè*“-ja óta — az Irodalom. Elfogadták a Kegyes Parancsot és ezzel a saját maguk halálos ítéletét írták alá.

A Forradalom és a Háború utáni társadalmi Összeomlások mindig leszállítják az emberek erkölcsi érzését, mert ilyenkor mindig egymással homlokegyenest ellenkező Regime-ek váltogatják egymást. 1848 március 14-e óta *Királyság* és *Helytartótanács*, *Forradalom*, megint *Királyság*, azután *Háború* és

a *Honvédelmi Bizottmány* katonai Diktatúrája, majd *Windisch-Graetz* katonai Diktatúrája, majd *Görgey*-é és újra a *Honvédelmi Bizottmányé*, illetőleg a folyton menekülő, kapkodó *forradalmi Kormányé*, majd újra *Haynau* és a *General-Gouverneur*-ök, a *bécsi Ministerium*, *Bach* és *Bruck* báró, majd *Schmerling* és az *Októberi Diploma* és megint *Magyar Helytartótanács* — sok volt ez az olyan rendes, egyszerű emberek számára, mint a néhai való jó pesti Kávésok voltak. Nem csoda, hogy a régi pesti Polgárság fásult közömbösséggel fogadta a sorsába beleenyúló két balogkezü intézkedéseket, a kiagyalt ötleteket, a jött-ment Politikák játszódásait. Ne felejtjük el, hogy *Henry Murger* 1849-ben adta *Bohême-je, Marcel*, a *Festő* szájába a nagyszerű Szatírárt, mely szerint a szellemes *Monsieur Marcel* inasának ezt a parancsot adta: „*Baptiste, reggel, mikor felkölt, mindig jelentse nekem, milyen időjárás van Párisban és milyen kormányformája van Franciaországnak!*“ Nos, a pesti Kávés-ság is mindennap más politikai időjárásokra és formákra ébredt 1848 és 1861 között.

A *Prothocollum* megemlíti az akkori forradalmi Kávés-rendet megalkotó 1848-i városi Közgyűlést és pedig a német szövegben magyarul. Ez az első magyar szó a pesti Kávés-ság hivatalos életében.²¹ A Kávés-ság ezzel napirendre is tért a Leirat fölött. *Kammon Florent* úr, *Huszár Jákob* Főelöljáró úr helyettese és *Privorszky Ferenc* úr, *Schopf Ferenc* Alelöljáró úr helyettese a német *Prothocollumot* már magyarul írták alá, így: „*Kammon Florent, Privorszky Ferencz Elnök*“. Ugyanakkor elutasították *Bolz* pesti Szatócs kérését, aki Kávésjogért folyamodott.

Az 1861 március 14-i Gyülekezet a fenti előzmények után gyűlt egybe. Ez volt a *Martius* Idusa tizenharmadik évfordulójának előestéje. Mint néhai Nagyanyáink is számtalanszor elbeszélték, 1861 március 15-én mindenki a „*Tizenharmadik Évforduló*“ és a „*Tizenhárom Vértanu*“ számbéli *Kaballájának* babonás ígérete alatt állott. Mindenki annak a bizonyos cigány-asszonynak „*jóslatáról*“ beszélt, aki a fiatal Császárnak, *Ferenc Józsefnek* „*tizenhárom családjabeli természetellenes halálesetet*“

²¹ „über die Zuschrift, bezüglich Aufforderung des Magistrats in Betreff der Überreichung der Aüsserung auf die im Jahre 1848. seitens der k ö z g y ű l é s.“

jósolt meg.²² A Városban újraéledtek az egy évvel azelőtti izgalmak emlékei. Mindenki valami súlyos kimenetelű Tüntetésről tartott. A Polgárság bezárkózott otthonaiba. Az egész pesti Garnison *Strenge Bereitschaft*-ban állott. Az ilyen esetekre épült, gyűlöletes emlékü Cittadella bástyáinak Ballustrade-jain löszörforgós csákokban állottak fel a cseh Kanonier-ok, csakúgy mint *Kossuth* Lajos temetése napján. A Kávéházak előtt kicsiben az egy évvel azelőtti jelenetek ismétlődtek meg, de vér nem folyt. Ebben az izgalomban, mely legjobban a pesti Kávéházakban forrott, következett el a pesti Kávészildegildeg szóbanlevő sorsdöntő napja, 1861 március 14-e. A pesti Kávéházak előtt megint friss Martiusi Szelek fujdogáltak és forgatták a keskeny ablakok régimódi, zörgő szelelőkelepjeit. Az új tavaszi szelek megzörgették a Kávészildegildeg ablakait is, elfújták a régi német szót a Prothocollumból, de elfújták a régi privilegialis pesti Kávészildegildeg jogokat is. Ezeket alapjaikban e napon még csak az ausztriai új *Gewerbe-Politik* ingatta meg. 1867 után maga az új magyar Országgyűlés szüntette meg azokat. Ez a Gyűlékezlet — az 1861 március 14-i — ugyanis az utolsó, mely még németül vezeti a Prothocollumot. A nevezetes ülésen alábbi Urak jelentek meg: *Kérékgyártó* Alajos városi Tanácsnok mint társulati Biztos, *Huszár* Jakab főelöljáró, *Schopf* Ferenc al-elöljáró, *Mischl*, *Medetz*, *Kámon*, *Wimmer*, *Kiche* Mihály, *Wikus*, *Steingassner*, *Herrein*, *Pétsch*, *Locher*, *Fillinger*, *Mayer*, *Neuhoffer*, *Szvoboda* és *Carl* urak. A névsorban érdekesen kerül egybe a pesti Kávészildegildeg multját képviselő sok régi név. Ott volt maga az öreg *Fillinger* úr és ott volt az akkor még fiatal *Kammon* úr, a Társaság neves és nagyemlékezetű későbbi Főelöljárója. Kávéháza a *Landerer* és *Heckenast* könyvnyomtató Műhely helyiségeiben volt a Hatvani- és a Szép-utcák sarkán, a *Szentgyörgyi Horváth* Házban. Ma Emléktábla örökíti meg a Műhely és 1848. Martius Idusa délelőttjének emlékeit. A veresmárvány kérékvető sarokkő, melyen *Sükey* Károly szólt a Tömeghez, az idén tűnt el az Emléktábla alól. Az egykori Nyomda és Kávéház helyén keletkezett új üzlet újmódi kirakatának útjába állott a Sarokkő, melyen az akadozó nyelvű *Sükey* Károly szállóigévé lett szavai születtek meg 1848 március 15-én dél-

²² V. ö. Pesti Hírlap: az Erzsébet Királyasszony meggyilkoltatása idején írott visszaemlékezést a „Jóslat“-ról.

előtt a *Nemzeti Dal* szedése közben : „*Mmm-m-ost nnem o-o-o-kos emberekre van sz-sz-sz-sz-ükség!*“ A Kávésurak között ott volt Carl Henrik úr, *Munkácsy Mihály*, illetőleg a pesti Képiró Céh érdemes Kávésa, ő volt az első pesti Kávés — régi pest-budai vendégfogadós-kávés család tagja — aki még a Kiegyezés előtt *Károly*-ra magyarosította a nevét.

Maga Nemes *Kerékgyártó* Alajos „Kávés biztos“ úr is a „Nagy Idők“-et jelentette. Már az „1848 *Martius Tizenötödike*“ ott találta a pestvárosi hazafias „Uraimék“ sorában. Az 1843—1844-i pozsonyi Országgyűlésen mint Pest Királyi Szabad Város Követeinek hivatalbéli Jurátusa volt ott. Az 1830-as évek végén résztvett a pesti Egyetem diákmozgalmaiban. 1845-ben az ősi pesti Városi Törvényes Szék bíróságának volt Vice-nótáriusa, 1848-ban ugyanott már Főnótárius. Láta a *Nagy Martius* napjait. Mikor von *Haynau* 1849 szeptemberében bevonult Pest-Budára, *Kerékgyártó* Uram leköszönt állásáról és ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1861-ben, az itt leírt események idején, a „Magyar Aera“ visszatérésekor lett Pest Városa közigazgatási Tanácsnoka, majd érdemes Alpolgármestere. 1866-ban a pesti Egyetem nyilvános rendes művelődéstörténeti Professora lett. Láta a Kiegyezés és a Koronázás napjait, megérte az Ezredéves Országos Kiállítást és a pesti Városháza lebontását. 1901-ben, nyolcvankét éves korában vonult nyugalmomba : még megérte az Egyetem régi épületének, a Pálosok Házának átalakítását, még hallgatói voltak az első Diáklányok is. 1902-ben halt meg nyolcvanhárom éves korában. A pesti Kávéságot ő vezette át a hivatalos magyarságba. Ő szerezte meg az öreg *Fillinger* János úrnak, a nagy rebellis Kurucnak a Kávésjogot a *Pillvax Kávéház* nagy napjai tizenharmadik évfordulójára. Nemes *Boráros* János Uram után ő a pesti Kávéstársaság legjelentősebb és leghistóriásabb nagy alakja. Az 1902-ből való egykori fiatal Diákok közül még sokan emlékeznek a „Nagy Idők“ e tisztes emlékezetű Tanujára.

Csupa História volt a pesti Kávésgildeház ezen a napon, mert már általában és mindenben az volt. Már csak a halódó régi pesti polgári Multat képviselte, nem a fejlődő, előretörő Eletet, melyhez alkalmazkodni már nem tudott. Elöregedett, mint maga a régi Belváros is, a régi német Polgárság is, mint a régi pesti Kávéházak és a nagy többségükben öreg Kávésok is. Idejüket múlták már a régi pesti Kávésprivilegiumok

is. Már nem is a halódó bécsi Politika kongatta meg a Halálharangot az előregedett pesti Kávésjogrendszer fölött, hanem az Új Szellem, mely 1861-ben úr volt már a rohanó idők fölött. A régi Polgárság még vagy régimódi német Fracban járt, vagy levágatta a Frac szárnyait és paszománttal tette azt „magyaros“ viseletté. A Fiatalság is visszatért — még egyszer és utóljára — a régi magyaros viselethez. A régi Formák még ideig-óráig tartó újjászületésüket éltek, de a nagy átalakulás ideje már elérkezett. 1867-re megvolt a Kiegyezés, 1869-ben az új Országgyűlés előtt ott volt már az új Ipartörvény tervezete, 1872-ben ez törölte el a Céheket, 1873-ra készen volt a Pestet, Budát és Óbudát egyesítő Törvény. 1867-ben még a pesti Magyar Szabók Céhe érdemes vén Mesterei és a regényes divat által teremtett magyaros új viselet teszi színpadiassá a pesti Utcát és a Kávéházakat. Ez az új „Magyarosság“, mely nem a viselettörténet ekkor már halódó formáiból, hanem a Képzeteletről, a Szegénységből és a Politikából született meg: a német „Kaiserrock“-ot sujtásozta meg és csinálta meg belőle az „Attilát“, melyről csak a mai Regényesség hiszi, hogy az magyar viseletforma. 1873-ra már eltűnik ez a színpadias Costume Pestről. Kiss József 1875-ben 1862-re vonatkoztatva írja meg a *Pesti Rejtelmek*-ben a váciutcai *Korona Kávéház*-ról, hogyan keveredik el ott a magyar Divat az idegennel. A zsinóros „Buda“ alatt veres magyar mellényt és kockás angol darócnadrágot visel az egyik Vendég, a másik lengyel „Lezsimirszky-kabátot“ hord francia Fracja fölött, de magyar a kucsmája. 1875-re már napirendre tér az új Budapest a Kiegyezés lendületességei fölött és készen vett, brünni ruhagyárakban gyártott ruhát hord az új Minisztériumokban, szegényes Kishivatalokban elhelyezkedő, Pestre felözönlő egykori birtokos Nemesség, mely falusi Kúriái italos, muzsikás, „Kommencióban“ tartott cigányos-dalidós örömeit az elsokasodó pesti új Kávéházakban álmódja vissza: krajcáros borraivalók és egy palack ser mellett. Az Élet 1875-re megsokasodott az új, amerikai Budapestben, de egyben el is szintelenedett. A Kávéházakban már csak a „Maradiak“, a „Különcök“, az egykori vén Emigránsok: a volt „Garibaldisták“ és a „Klapka-Legionáriusok“ hordják a magyar köntöst: csak a „Függetlenségi Eszme“konok rajongói voltak már Rebellisek. 1875-re már megjelentek az új Budapest újveretű világvárosiasodást jelző új

Kávéházak is az új *Dunakorzón*. A régi *Feldunasor* régi polgári *Palotasora* elé odaépítik az új *Dunasort*, de ennek ragyogó új Kávéházai elfödik a dunai kilátást a régi kopott Kávéházak és az ekkorra már egykorivá lett *Nemesi Kávésjogosok* házai elől. Az *Adelsberger-Nemeshegyi*-család üveghutái már csak emlékek, a *Woydzislaw-Wodianer*-család már *Báró* és nem dereglyézi a *Dohányt* az *Aldunáról* a *Leopoldvárosban* levő dunaparti *dohányospajtájába*, a *Wurm*-család már régen nem vaskereskedő és a *Wurm Kávéház* helyiségeinek egy részébe a *Malvioux* vaskereskedő-bankár utóda, a *Leszámitoló Bank* költözik be. Régi *Polgárházai* elé odatolakodtak az új *Házak*, a régi *Feldunasor* előtt ott van már az új *Dunasor* és új *Kávéházai*. Az új *Hangel Kioszk* mellett a mai *Café Negresco* helyén ott pompázik az öreg *Privorszky* *Ferenc* úr legújabb Kávéháza. Az öregúr belebukik az újmódiségbe és néhány év múlva kolduszegegyen hal meg az új *Budapesti Szegényházban*, melynek alapítására néhány évvel ezelőtt ő adott pénzt a *Kávés-gilde* nevében. A mai *Carlton Kávéház* helyén a *Heinrich Házban* már ott van az új *Petőfi Kávéház*: az öreg *Steingassner* úr a gazdája. Már ott van a *Dunakorzón* az új *Hôtel Hungaria*. *Richard Wagner* 1875-ben már itt száll meg feleségével, *Liszt* *Ferenc* természetes leányával, *Cosima*-val együtt. 1865-ben még a régi híres *Angol Királynő*-ben szállott meg, de 1875-ben az új *Palotasor* által elfödött régi *Vendégfogadó* és *Kávéháza*, az egykor világhírű *Nagy Kávéház* utóda már kezdett elöregedni. Úgy, mint a *Magyar Király Vendégfogadó* egykor oly híres dunaparti *Kávéháza* is, mely elől az új *Thonet Ház* veszi el a levegőt, az életet: a *Dunapartot*. Az egykori *Híd-promenade* helyén már ott van az új *Dunakorzó*: ekkor alakul ki *Európa* legszebb *Sétálóhelyévé*, de a régi *Feldunasor*, a *Széchenyi Pestjének* egykori büszkesége, *Hild* és *Pollák* nemes „*pesti magyar Empire*“-jának alkotása már a *Multé*. A régi *Dunasor* meghalt és helyébe megszületett az új *Dunasor*. *Le Roy est mort, vive le Roy!*: Meghalt az öreg *Király*, éljen az új, fiatal *Király*! A régi *Pest* meghalt, a régi *kávéházi Ribillió*, a keserű *Kuruckodás*, az *Emigráció*, a *kávéházi Összeesküvés* meghalt, tehát: „*Éljen a Király, I. Ferenc József!*“ akire már csak a *Vadószkürt Kávéházban* meghúzódó, mogorva „*kivert Bölény*“, az öreg *Vajda* *János* haragszik. A *Pillbox* ugyanis, melyben a fiatal *Vajda* *János* tapsolt *Petőfi*-nek,

A Tigris

Vendégfogadó és Kávcház az egykori Szél-, ma Nádor-utcában.

A Széchenyi Promenáde és Kávéháza.

A mai Szabadság-tér déli alvége.

Fametszet, Életképek : 1846.

A Városerdei Kávéház a Drótszigeten.

Fametszet az 1860-as évekből. A Budapesti Kúvások Ipartestülete gyűjteményéből.

A mai Anonymus-szobor környéke.

mikor ez „Itt a nyilam, mibe löjjem, királyi szék van előttem!“ — című versét felolvasta, már nevében is régen meghalt és benne *Schőja* József úr a Kávészé. *Éljen a Király!* — tehát ki olyan illoyális, hogy a „Forradalmi Kávészé“ — ra és az egykori Forradalmárra, az öreg *Vajda* Jánosra emlékezzen?

Privorszky, *Steingassner* és *Hangel* Márkus urak — utóbbi az öreg *Deák* Ferenc egykori hűséges Pincére az *Angol Királynő Vendégfogadóban* — már öregemberek, az új Város és az új Kávészé azonban már megszületett. Az Új Város nagy iramban fut a Világvárosiasság felé. Nem a mai Gép amerikás „Tempó“-jával ugyan, de egy régimódi, elegáns pesti Fiákerhintőével, melyen pepitanadrágos, vastag ezüst óraláncos Fiákermester hajtja a szép „orosz Trapper“-eket az épülő Sugárút vakolatos gödrei között a Városerdő felé. Mindenki fiatal Pesten, aki már „Valaki“, de *Ágai* Adolf öregszik már, noha a „fiatal Benjámin“ ő volt 1852-ben az *Arany Ökör* Kávészében, a vén *Vörösmarty* Mihály mellett. Az öreg *Ágai* Adolf 1910-ben már azt fogja megírni elmúlt ifjúsága Pestjéről, hogy az már Budapest lett. Pest már az Új Fiatalok új Városa, de ha *Petőfi* élne, 1875-ben már ötvenhárom éves lenne, ó-konzervatív és loyális Királyi Tanácsos lenne talán, esetleg egy kissé „Aulikus is“, hiszen aki 1875-ben még élt az egykori „Kávészéi Ifjak“ közül, az már majdnem mind mind lehiggadt, bölcs, megalkuvó, ügyes csörtető volt és az „*Arany középszer*“ elvét vallotta, a nagy politikai kormánypárti Klub tagja volt az egykori *Casino Kávészé* fölötti „Szabadelvű Klub“-ban. Hol volt a régi rajongó, fiatal Pest? Hol volt az *A' Philosophus* Kávészé, az *Arany Sas* Kávészé és a *Forradalmi Csarnok*? Kit érdekelt mindez 1875-ben? Ki emlékezett a „Nagy Tavasz“-ról? Csak az új *Kecskeméti Kávészé*-ben, az akkori Zöldfa-utca és az Arany Borz-utca sarkán — a mai Irányi Dániel-és Kaas Ivor-utca sarkán — zengett a kuruckedvű új Ifjak függetlenségi harci lármája és csak a *Szabadi Frank* Ignác volt szabadságharci tüzérfőhadnagy által alapított *Café Delicatessé* utódjában, a *Fiume Kávészé*-ben élt a „Török-Magyar Barátság“. Az Ifjaknak még az öregedő *Jókai* Mór dikciózott az új Kávészében, mikor *Tóth Béla Effendi* és barátjai a fiatal *Szemere* Miklós által adományozott magyar Kardot vitték le Isztambulba az orosszal verekedő Nagyvezírnek. Az új Sugárút már épült, a Király-utcai züllött *Café Chantant*-okban még

ostoba bécsi Gassenhauerek-et énekeltek, az egykori *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadó neve már *Nemzeti Szálloda* volt és régi híres Kávéháza a legaljasabb „Nasi-Vasi“ bank tanyája volt. Budapest — zavarosan, kiforratlanul, kissé neveletlenül, modortalanul, hangosan, de egy új *Clondyke* új budapesti Aranyásóinak nyers magabiztában szaladt az új, ekkor le-cővekezett Körút megszületése felé: az új körúti Kávéháziság, a vakolatszágú új Boulevard által húsz év múlva megadandó pesti Boulevardisme felé.

*

Mindez csírájában adva volt a pesti Kávégilde sorsdöntő napjainak politikai hátsóterében. A *Bécs, Prága, Brünn* külvároasaiból való, 1849 óta Pestre bevándorolt német, cseh és morva szatócsok, rőfösök, a *Krakó és Lemberg* Zsidófertályai-ból és Galiciából bevándorolt zsidó árendások, ecetfőzők, rozsólisfőzők, kávéházások, játékházások, bordélyházások és táncosházások, kis korcsmárosok, ebédházas Traktérosok, illetőleg a hadseregszállításokon 1849 óta felcseperedett Kistőkészek valóságos rohammal vetik rá magukat a Forradalom és a *Reactio* rettentő tizenhárom éve által anyagilag és erkölcsileg tönkretett Magyarországra, elsősorban annak egyetlen Nagyvárosára, Pestre, illetőleg a pesti Kávésjogokra is. Pesten 1861-ben nincsen Pénz, de kereseti lehetőség van, mert az van minden Gyarmaton, mely mindig és mindenütt az „Anyáállam“ mindenkori szerencsekereső Kisembereinek lerakata és El Dorado-ja. A Pestre beözönlő új Petite Bourgeoisie, az ausztriai új Kistőke mozgalmas, frisskedvű, vállalkozó szellemű és élni akar, hiszen mindenki élni akar. Pestre történő felvonulása a „*Szabad Verseny*“-t, az Ausztria által emlegetett „*volle Gleichberechtigtkeit*“-ot jelenti, mely mint társadalompolitikai és gazdaságpolitikai Programm néven nevezetten van ott a Korszak minden „Normalverordnung“-jában.²³ Az „Industrialismus és a „Colbertismus“ régi 18. századi elve egy új ausztriai Belpolitikává silányodva az ausztriai Csócselék Pestre özönlésében jelentkezik a Kiegyezést megelőző évtizedben. A német, cseh és morva „Beamter“-ek 1861 után eltávoznak Pestről,

²³ V. ö. a pesti és budai mészáros Céhek küzdelmelt a „Betolakodottak“-kal és a „Gleichberechtigtkeit“-ot: M. M. (1849—1867.)

de helyükbe a mohó *Kleinbürgerthum* új beáradása következik el. Ausztria ezeket vonultatja fel Pestre és pedig a roskadozó, de még gerinces régi polgári Tőke ellen. Az ausztriai Háborúk — mint minden Háború — megteremtették a maguk új *Pelite Bourgeoisie*-jét a Monarchiában is, csakúgy, mint a Napoleoni Háborúk Franciaországban. Míg azonban a Háborúk után megtollasodott párisi Kispolgárságnak előretörését *Balzac* és *Zola* géniusza írta meg: addig ennek a folyamatnak Pest polgári életére nézve nincsen máig sem megírója: sem tudományos Sociografiája, sem Szépirodalma. *Marx* társadalmi és gazdasági Kriticismusát a Háborún meggazdagodott európai Tőke új-előretörése ezekben az években hívja ki. Ezekre az időkre nézve írja meg a Tőkéről szóló elméletét, azonban a dolgokat dogmatikus elvontságokban látja, az Életet magát nem veszi észre, mert mindent csak gazdasági függésében lát, nem pedig emberi valóságokban. Ausztria kedvezett a mindenáron érvényesülni akaró „Új Gazdagok“-nak, akik minden Politika számára alkalmas eszközök, hiszen hontalan Szerencsekeresők, talajtalanok, gyökértelenek. A régi, gyökeres pesti Polgárság gyűlölte az ausztriai Politikát, mert a Forradalom előtti időkből is jól ismerte, a Háború alatt is a saját bőrén tanulta megismerni és megismerte az Abszolutizmus alatt is. Minden idők minden „Új Politikája“ mindig a mindenre kapható „Új Emberek“-re alapozza önmagát, ezeknek juttat megélhetést, mert ezekben keresi erősségeit. A Habsburgok Magyarországon a 16. század óta rendszeres Parasztnemesítéssel és az európai Aventuriére-k, a szerencsekereső zsoldos Capitano-k kalandos Canaille-jának, a „Sepredék“-nek magyar Nemesemberré tételével szereznek maguknak támasztékot. 1686 után német Telepések jelentik az egykorú Homo Novus-okat. Ugyanez az Ausztria 1861 után a Háborún felcseperedett „Kistőkés“-ek áradatát zúditja rá Pestre, pontosan úgy, mint ahogyan a 18. század eleje óta a Schwarzwald és az *Alsace* és *Lorraine* nincstelen Parasztságával gyarmatosították a Városokat is, a Falut is. Ezeknek a sorából került ki a pesti régi Polgárság minden egykori bevándorló őse is, 1861-ben tehát az ekkorra már régivé lett pesti Polgárság pontosan ugyanazt szenvedte el, amit 1686 után az ugyanígy „Idegenekkel“ előzönített, a Török Hódoltság után elpusztult magyar Városok szenvedtek el. Az Ősök — az egykori „Szerencsekeresők“ — utódai azonban már elfinomodott

régi Polgárokká magaslottak és nem voltak hajlandók történelmi közösséget érezni az új „Hergelauffener“-ekkel. A nagy pesti Polgárdráma régi Szövegkönyve mitsem változott 1686 óta, csak a Szereplők váltakoztak. Mióta Városok vannak, azokba mindig újabb Szerencsekeresők özönlenek be, ezeket a régiékből lett „Ülepetes Polgárok“ utálattal fogadják, az új „Járapotos“-ok maguk is „Ülepetesek“ lesznek idővel és a későbbi új „Járapotosok“ ellen fordulnak. *Járapotos*: ez annyi, mint Vagant, Szerencsekereső, El Picaro. *Ülepetes*: ez annyi, mint Gesetzter Bürger, „Házás-tüzes“, El Hombre Sentado, Casato.

1861-ben nincs Pénz Pesten, tehát a Bevándorlók rongyos tízezer Bankócedulája „Tökének“ számít. „*Er ist doch Millionnaire, er hat wenigstens 10.000 Gulden bar!*“: ez a szólás ezekből az időkben származik. Falk Miksa ezekben az időkben próbál pénzt szerezni Svájcban a pesti Bankok számára, a válasz az, hogy „Ungarn“: ez ismeretlen fogalom, csak „Oesterreich“ van és az a bizonyos „Ungarn“ csak hódoltatott Gyarmat. A koldussá lett Város vérkeringésébe tehát a minden politikai segédlettel istápoltt „Jött-ment“-ek csip-csup Kistökéje hivatott arra, hogy vérkeringést jelentsen.

A régi pesti német Polgárság már nem kívánatos elem az ausztriai Politika számára, mert ezt is olyan hűtlen „Rebellen-Pöbel“-nek tekinti a Szabadságharcban való részvételéért, mint a Magyarorságot. Ellenben „Gutgesinnt“ és „Kaisertreu“ elemeknek tekinti az új Bevándorlókat, akiket a régi Polgárság viszont a „Csatornasepredék“, vagyis a „Cannaglia“ és „Cannaille“ olasz és francia szavainak német és magyar megfelelőivel, *Carnail*, *Gassenguss*, illetőleg *Gézengúz* néven nevez. A régi pesti német *Bürger* a bécsi Politika szemében 1849 után olyan „Rebellen-Hund“, olyan „Kossuth-Hund“, mint az a *Fillinger*, a Kávés, tehát nem kár érte. *Fillinger* Apó 1849 és 1861 között nyolcszor folyamodik pesti Kávésjogért, de csak 1861-ben, az „Új Aera“ idején lesz Személyes Jogos. Ez a büntetés azért, mert 1848-ban ő volt a „*Pillvax Kávés*“. Ez az a talapzat, melyen az új *Gewerbe-Politik* a *Gewerbe-Freiheit*-ot hirdeti. Ez az az Új Bevándorlás, mely a Kávés-gildén belül is elsepri a régi Kávéságot és megteremti az újat. A régi Város és a régi Polgárság ezen a ponton is meghal és születik meg helyébe az Új Város és annak Új Társadalma.

A régi pesti Patriciusok ezekre az időkre már-már kihaltak. 1861-ben a régi nemesi-nagypolgári pesti Kávésuraságoknak is csak egy kis töredéke él már. Megölte őket az Ősöktől szerzett örökölt Vagyon által adott munkátlan, semmittevő Jólét és a vagyont családi politikával mentetgető polgáridinasztikus egymásba házasodás: a nagypolgári Arisztokratizmus és a nagypolgári, városi, pesti *Egyke*. A pesti nagypolgárságból az, ami még él 1861-ben, már a tragikus, életképtelen „Harmadik Nemzedék“. Ők azok, akiket *Tormay* Cecilia és *Hatvany* Lajos báró fognak majd megírni két nemzedék mulva, mint azt Családregegyeikkel kapcsolatban látni fogjuk. Ők az 1840-es évek pesti Várospamphletja által gúnyolt *Űrhatnám Polgárok* ellagymahodott, elcenkesedett Utódai. Ez a nemesi Kávésuraságok helyzetképe 1861-ben. A vagyonszerző Ősök energiája kimerült annak a Vagyonnak megszerzésében, melyet az Utódok — a fényes címerű Kávésuraságok — már csak elverni tudnak. Az öreg Kávésok viszont fiatal Vendégiszolga koruk óta dolgozták agyon magukat. Öregségükre csak kevesen tudták felverekedni magukat a kis polgári Vagyonkáig. Elfáradtak a kenyérszerző robotban, amit apáik is nemzedékeken át folytattak. E ponton úgy a nemesi-nagypolgári Kávésuraságok, mint a Kávésok is egyazon sors várományosai voltak. Fáradt, életösztönüket kiélt, előregedett Társadalom voltak a pesti Kapukat ostromló Új Emberekkel szemben, mert ők is végképpen egymásba házasodott családok fiai voltak és életüket is úgy érintették Ausztria sorozatos Staats-Banquerotte-i, mint általában a pesti Polgárságot. Velence, Augsburg, avagy Nürnberg régi Polgársága pontosan olyan családi egyiséget mutat, mint a teljesen egymásba házasodott pesti Vendégfogadós-Kávés családok, akik 1861-ben mind egymásnak rokonai. Pontosán úgy, mint a többi Céhekben, mert a „Beházasodások“ azért történnek, hogy a Jogok „a családban maradjanak“. Ime: a pesti kávésjogtörténeti „Egyke“ valós társadalomtörténeti magyarázata. A régi városi Polgárnemességek azonban mindenütt ezért haltak ki. Kihalásukat így írta meg a Tudomány: a francia Nemességét *Ribot*, a *Habsburg*-, *Medici*- és *Bourbon*-családét *Théodor Galippe*. Így írta meg az Irodalom is: *Balzac* és *Zola*. Pest-budai Városregényünk és hajtásai, Családregegyünk és Sikerregényünk — mint ezt irodalmi fejezeteink fogják láttatni — Pest régi Polgárságára

nézve is megsejtik ezt a folyamatot, de kevés ténybeliséget mutatnak és inkább csak *Balzac*, *Zola*, *Thomas Mann* és *Galsworthy* nyomdokait járják: csak a Formát veszik át e nagy előképektől, de igazi pest-budai családtörténeti tartalmat nem tudnak abba beleadni. *Biographie romancée*-eket adnak, regényes Életrajzokat: egy-egy Polgárcsalád regényét, de a pesti Polgárság nagy Polgárdramáját — Polgárregényét, ha úgy tetszik — csak apró részletekben láttatják.

Mi itt nem a pesti Kávégilde „Regényesített Élet“-ét írjuk meg, nem pesti „Városregényt“, nem regényesített pesti társadalomtörténeti *Vie romancée*-t adunk, csak társadalomtörténeti Színeket rakunk a várostörténeti felülveretű céhtörténeti Tények alá. Egy kis emberi közösség, egy pesti Céh története klasszikus „Kistörténet“, *Petite histoire*, melyet a „Kis Tények“ — a *Taine* által említett *Petites faites* adnak meg. A nagy hátsóteret e Kis Tények színesítésére festjük meg. Nem a Kávésok Céhe életének regényesítése a célunk, hanem az, hogy azt a Valóság közelébe hozzuk le: az Élet valós földszintjére, hogy a Mai Ember mai látásának megfelelő mai vonalakkal, árnyékokkal és fényekkel, körvonalakkal és foltokkal, levegővel és távlattal, befelé érző Impresszionizmussal és kifelé vetítő Expresszionizmussal, jellemző tömbök Cubizmusával és a tények fölötti, alatti, mögötti Surrealisme-mal fessük meg azt. A régi Pest élete ugyanis nem az a regényes „késői Biedermeyer“ és nem a „nemzeti újjászületés“ reményteljes Korszaka volt, aminek az érzeimes tájékozatlanság Romantizmusa és az aulikus Loyaltás mutatja meg. Keserű társadalmi kérdésektől felszántott „háborutáni“ Élet volt ez, olyan mint a mai. Élet volt, olyan mint amilyen az Élet mindig volt és mindig lesz. 1861-ben *Marx* már megírta a vajudó *Új Társadalom* helyzetképét, illetőleg *Körképét*, de olyan orvos volt, aki Diagnózist tud csinálni, de helytelen Therapiát javall. Pesten és a Kávégildeben is ott volt a pesti *Petite Bourgeoisie*: a régi Kávésok, ott volt a pesti *Grande Bourgeoisie*: a Kávésuraságok. Ezeket a „Jött-ment“-ek, a *Les Parvenus* ostromolták. A reménytelen helyzetű Kávéslegénység jeientette a *Les prolétaires*-t. A pesti Társadalom legnagyobb része „egykori Valaki“, „*ci devant*“ volt: leszegényedett, hivatalkereső, a Városba felözönlött, földtelen Nemesek, a „*Les Hoberaux*“, kalandos Szerencselovagok, a „*Le casse-cou*“, a tönkrement, a Céhből

kikopott *Polgárság*, a Céhbe be nem jutott *Legénység*. 1861-ben már ott voltak a tönkretett életű, hazaverődő Emigránsok, akiknek tizenhárom éve törte a lábát a lovascsizma, akik végigverekedtek Itália és Dél-Amerika minden Forradalmát, verkedtek Beduinok ellen a kisázsiai *Haleb*-ben és a Muszka ellen *Szjébasztopoly* alatt, végignyomorogták *Isztambul*, *Paris*, *London* és *Torino* minden Emigráns-Kávéházát, voltak lengyel, olasz és uruguay-i Szabadsághősök, Kávéültetvényesek, Newyorkban vásári Panorámások és Kávésok is és most a pesti *Korona Kávéház*-ban súgtak össze egy új Forradalom mákonyos álmain, hiszen az isztamboli *Tériáki Hané*-kban hozzászórtak a rettentő *Bends*-hez, a mai kávéházi *Co-co*, a *Cocain* korszerű öséhez. A céhi kézmívet már tönkretette a Gőzgép és a Gyár. *Marx* és *Engels* ekkor szította a legszelebb fújtatóval a *Commune* észméinek vöröslő kávéházi katlanait — *Szemere* Bertalan, a volt forradalmi Elnökminister pontosan ezekben az időkben találkozik *Marx*-szal egy londoni Emigráns Kávéházban — tehát már ekkor vívja kávéházi szellemi harcát a *Nationalisme* és az „*Internationale*“, melyet *Marx* pontosan ebben az időkből bujtat a „Lengyel Felkelés“ és az Olasz Szabadságharc nemzeti színei alá. Mindez valóságos és félreérthetetlen pesti *Balzac-Regény* és *Zola-Regény*, melyet a nagy Írómester, az Élet ír. Volt életöröm is Pesten: az öreg *Hangel* Márkus dunaparti „*Chiosque*“-jában a módi Delnők és Delfiek úgy szörpölik a „Fagyos“-t és a „Mandola-téjet“, mint *Gvadányi* idejében és mint ma. A „reménykedő Honfibánat“ ekkor sem felejt el, hogy kackiás „párisi Divat“ szerint öltözködjék és a Királyutca *Café Chantant*-jaiban *Signora Gobbi* női *Septette*-je muzsikál és bécsi *Diseuse*-ök énekelnek és folyik a Tánc: mint ma. A nagy társadalmi válságok, a *Metamorphosis*-ok idején mindig kivirul a Kávéházak élete, mert a Narkózis vágya ezekben az időkben a legerősebb. Pesten ekkor is sorra buknek a Kávéházak és a vén Kávésok menete már megindul a Városi Szegényház felé, de új Kávéházak is nyílnak. „*Minden recseg és ropog*“ — mondta *Nagy Lajos* 1935-ben a köruti *Bucsinszky Kávéház*-ban Ezerkilencszázharmincöttről — „*de ez csak azt jelenti, hogy egy pesti Kávéház megbukik és egy másik megnyílik!*“

Ime, ez az 1861-beli Európa, a Monarchia, Pest, a pesti Társadalom és a Pesti Polgári Kávéfőzők Társasága és a pesti Kávéházak és Kávésok nagy Polgárregénye, Polgárdramája,

Sociografiája, Metamorphosis-a. Széljegyzetek Pest társadalmatörténete megiratlan Sociografiájához avagy Városregényéhez. As you like it! — „Amit akartok!“: írta *Shakespeare* 1595-ben e Vigjátékában, melyben a Kávéről ír, a „*Hot and rebellious Liquor*“—ról, a „forró és lázító Ital“—ról. Mert ez a pesti Társadalom 1861-ben a pesti Kávéházakban izgult, búsult, reménykedett, írt, ivott, kacérkodott, züllött, álmodozott, tépelődött, kereskedett Gyapjával és Becsülettel, politikai Jelszavakkal és Utópiával, romantikus Irodalommal, Ellenzékiséggel és Kormánypártisággal — mint mindig, mindenütt és ma. Minden eladó volt Pesten és mindenre volt vevő ebben a nagy Kávéházi Vásárban, melyben az emberek a Baloldalról a Jobboldalra tolongtak: változó meggyőződések és változó vásárlók, kínálatok és keresletek szerint. Ez az élet nem volt sem erkölcsös és erkölcstelen sem volt, mert Élet volt. Nagy kávéházi Katlan volt, melyben minden benne főtt, mint az *Olla potrida*-ban, melynek *Pot-pourri* a francia neve. „Szagos Fazék“: *Pot-pourri*. Kellemetlen és kellemes illatú rotyogó Fazék: életszagú Üst, melyben a Mult és a Jövő rotyogott az akkor áttekinthetetlen Jelenben, melyben senki sem tudta, „*ki eszi meg a Koncát, ki issza meg a levét és ki issza meg a végén a Fekete Levest*“, hogy ezt a 17—18. századi politikai-históriás magyar kávésvonatkozású Szólást használjuk, mely az 1860-as évek politikai Szatirairodalmában százsoros előfordulásokban volt benne, hiszen ezekben az években jelent meg a *Fekete Leves* című politikai Élclap is és *Jókai* minden ötödik politikai Élce is kávé és kávéházi vonatkozású. Olyan tömegű a kávéházi vonatkozású Humor e Korszakban, hogy külön kötet tellene ki abból. „Kávéházi Kép“: ez a Társadalom valós Tükörképe. A Kávéház a Város jellemzője: ezt már *Montesquieu* is megírja 1719-ben.

Nos: a régi Pestből az új Budapestbe átvádoló, halódásából újjá élemedő Város nagy, megiratlan Metamorphosisa egy részletét mutatjuk be mindezzel a pesti Kávésgilde régi Prothocollumainak lapjain. A Várost, amilyennek egy örökre eltűnt ódon Kávéház ablakából látszik. „*Vihar egy pohár vízben!*“ — mint a régi Szállóige mondta. A Város nagy Metamorphosisa egy régi pesti virágos Kávésfíndsában, a régi Kávés-gildeház emeleti szobájában a *Török Császár Kávéház* fölött, az ódon Rózsa-téren. A Téren, melyre — mint képünk mutatja

— a régi Városháza egykori Tornyának árnyéka borult a szép tavaszi napon. A Téren, melyen zúgott a heves kávéházi Ifjak „Abcug!“-ja és a Császár Ulánusei lovainak körme csattogott. „*Abcug Benedek, le neked Benedek, ne neked Benedek!*“ — zúgták az Ifjak: a Kávédőző Vének pedig *Benedek K. K. Feldzeugmeister* pesti kávéházi záróórája és a K. K. Gewerbe-Ordnung monarchiamentő, ipari Reformot és ezzel új Kávésrendet kiagyáló §§-ival viaskodtak.

A Kávéház — mint ezt oly sokszor elmondjuk e tanulmány során — a 18. század óta a Városiasság, az Urbanitás kifejező-jellemző helye: a Valóságban is, a szépirodalmi Intuitióban is. Nem az egész 18—19. századi Város él Kávéházaiban, de Urbanitásának szelleme Párisban, Bécsben és Pesten is a Kávéházban ütközik ki a legláthatóbban. A Város élete a Kávéházak élete. Az itt elmondottakban a pesti Kávégilde élete is. Élet és Halál: a Város, a Polgárság, a Kávéházak és a Kávégilde életjelenségei és halódásának vonaglásai egyet jelentenek. A kávéházi Vendégek, a Kávéházak, a Kávésok, a Gilde és a Város élete egyet jelent. Sorsuk kereke a Politika kerekével együtt egy kerékvágásban fut és forog. *Grandeur*-jük és *Décadence*-uk, ragyogásuk és süllyedésük — hogy itt is *Balzac* szavaival éljünk — egy ütemben és azonos egyidejűségben mozog. A Dolgok élete és halála az Embereké, mert a Dolgokat az Emberek teremtik meg. Szerencsekerék: ez a *Rota Fortunae*, a *Roulette* őse. Kávéházi játék.

Nos, a tisztos, német frakkos, avagy magyar zekés öreg pesti Kávésok is ezen a napon jönnek rá, hogy sorsuk egyet jelent a Kávéházaikban felzaklatott méhraj módjára zsongó Vendégeik: Nemesurak, Polgárok és Diákok sorsával. Rájönnek, hogy a *Török Császár* Kávéház emeleti tanácskozó Gilde-szobájába mi zúg fel a Kávéházból és a Rózsa-térről, miért rikolt az *Abcug!* és miért csattog a dsidas Ulánusok lovainak patkója alatt a macskafejes kövezet a *Rózsa-téren*, a *Sebestyén-téren* és a *Zrinyi* előtt. Rájönnek, hogy Lombardiában is ugyanazért zúg a Cafè-kban és azok előtt az „Abasso!“, amiért Pesten az „Abcug!“

Érdekes, hogy az öreg, pofaszakállas Kávésokat ellenségeik, a Nemesi Jogos Kávésuraságok világosítják fel arról a veszedelemről, mely mindnyájukat, az egész Kávégildét, a gazdag nemesi és nagypolgári Kávésuraságokat és a gondok alatt ros-

kadozó kispolgár Kávésokat és Árendátorokat közösen fenyegeti. A Kávésuraságok a Tőke emberei, a Kávésok a Munka emberei, akiknek nem csavaros az eszük. A Kávésuraságok fondorlatoseszű Ügyvédői felvilágosítják a Kávésokat, hogy minél kisebb lesz az újadományosok Taksája, annál jobban tudnak majd új Jussokat szerezni, viszont minél magasabb lesz a tervezett Taksa, annál kevesebb új Concurrens fog majd betörni a Gildébe. A Kávésuraságok azt követelik: semmisítse meg a Gilde a megkérdezésük nélkül hozott határozatot és térjen vissza az 1848-i városi Közgyűlés magas Taksájához. Ime: az Ezernyolcszáznegyvennyolc szelleme lesz úr a Kávés-gildében. Az austriai Gewerbe-Politik is, a pesti Utca új torrongása is a régi Forradalom forradalmi iparpolitikáját viszi bele a Kávés Gildeház régi tanácskozó Zöldposztójára.

A Kávés urak ráeszmélnek a helyzetre. Rájönnek, hogy az a bizonyos „Szabadság“, melyről 1831 óta van szó Kávéházakban, nem valamelyes fiatalos, rebellis álmodozás, hanem Valóság. Rájönnek, hogy a Kávéházakban ezért éneklí a Diákok Kórusa a rettentő Gúnydalokat a régi „*Zsófia, Zsófia, Metternich!*“-et és a királysértő „*Hetes-Nyolcas-K'lences-Tizes!*“-t a Haydn dallamára a *Gott erhalte* szövege helyett. Rájönnek, hogy a *Gewerbe Freiheit*-on keresztül az ő Jussaikra tör rá az a bizonyos Ál-Liberalizmus. Nagy zúgás kél a szerény pesti Kávés-gildeházban, mely nem ragyogó flandron-latinus gótikájú, mint a Céhházak, a *Les Maisons des Arts et des Métiers* az ódon *Bruges, Ypres* vagy *Arras* céhi *Quartier-jében*, nem pompázik rajta az olasz *Casa dei Mercanti*-k nemes, rómaiás itáliai *Rinascimento*-ja sem, nem kedves, mint *Lübeck* borostyánnal befutott, verestéglából rakott orompártás *Zunft-Haus*-jai, nem büszke és dacoló, mint valamely londoni *House of Guild* a *City* komor hatalma közepén: mégis most a régi Polgári Juss pesti magyar Mentsvárává lesz. A *Török Tsászár Kávéház* egyszerű, kispolgári Házára nem egy büszke flandriai *Cité* hatalmas *Hôtel de Ville*-jének óriási Tornyá, a *Le Beffroy*: a „Polgári Öntudat Tornyá“ tekint le: de e napon védően borul rá a pesti Városháza kedves, felejthetetlen emlékü, 1898-ban jóvátehetetlen Barbarussággal lebontott Tornyá. A pesti Városháza 1861-ben, ha kénytelen-kelletlen közvetítette is a Helytartótanács parancsát, mégis a régi Polgárság védője volt. Volt benne aljas Maffia is, — a „Választott Polgárok“ züllött Cotteriája, a

„*Clique*“ — de „*Uraimék*“ : Polgármester Uram és Senátorok Uraimék már az „új Aera“ derék, becsületes, régivágású úri magyarjai voltak. Ha akadt is közöttük németnevű, az csak olyan magyar Úr volt, mint Tekintetes Nemzetes *Kerekgyártó* Alajos Senator Uram, a Kávésok ekkori derék Komiszárosa. A pesti Városháza valóban polgárvédő pesti Polgárterony volt. Pesti *Beffroy* volt. Lebontása jóvátételten bűne egy silány Korszaknak. (Kivilágított óraszemeit 1894-ben egy csodálkozó gyermekszem bámulta meg. Az Órát a „Tizenkét Hora“ tizenkét régi szobra fölött, a tűzjelző Toronyör erkélye alatt. Egy régi-régi, havas kékbe boruló belvárosi téli estén, mikor néhai kedves fiatal Apánk a *Török Tsászár* Kávéház-ban dominózott kedves néhai Nagybátyánkkal, Gyulai báró *Gaál* Nándor császári-királyi Lovasmajjossal és unokabátyánkkal, a „Bohém“-mel, *Szentlessy* Gyulával, a Poétával. Viszont a szóbanlevő kisfiú suttyó Kisdiák volt a Piarista Páterek keze alatt, a Városház-téren. Ugyanakkor *Magyar* Elek már húszéves ifjú volt, a *Török Tsászár*-ban tekézett, hogy 1910-től kezdve ő legyen a régi Pest, a régi Városháza, a régi *Pillvax* és a *Török Tsászár* első, igazi Krónikása, a régi pest-budai Városkrónika igazi megteremtője, a *Pesti Históriák* írója. Ő a régi Rózsa-tér és Sebestyén-tér és a régi Kávéházak első pesti Anatole *France*-a, *Krúdy* Gyula és *Kárpáti* Aurél Mestertársa illetőleg Tanítómestere, *Ágai* Adolf tanítványa.) A Városháza védte a régi pesti Polgárságot e napon. Kétfelé védte: az Absolutismus ellen is, de a régi Külső Tanács utódában, a Választó Polgárság között, a *Bizottmány*-ban ekkor már elburjánosodott, az Absolutismus erkölcsrontó évei által kivirágoztatott *Cotteria* ellen is. Ennek a *Clique*-nek a számára kínálkozott bő Sáppal az új *Gewerbe-Ordnung*.

A pesti Kávés-gilde harca az új austriai *Gewerbe-Ordnung* politikai hátsóterű Áll Liberalizmusával szemben, de a pesti várospolitikai Cotteriával szemben is megindul. Az Absolutismus lélekvásárló lélekrontása hívta életre a Választott Polgárság ama városházai Maffiáját, mely ellen néhány év múlva a becsületes *Szentkirályi* Móric, majd a „Három Károlyok“: *Ráth* Károly, *Gerlóczy* Károly és a pesti Kávésból lett Kávésuraságos családból származó *Kammermayer* Károly nagyemlékeztű Polgármesterek veszik fel sokszor elgáncsolt harcukat. Míg ugyanis Bécs csak politikai Kortesfogásból, népszerűséget kereső

maga hírveréséért és kelletéséért akarta rászabadítani az egész roskadozó Monarchiában a régi nyakas Polgárságra az új Iparjogokkal felruházott új Adóalanyokat: addig a „Nagy Politika“-nak a Monarchia szempontjából talán menthető, „reactionarius“, távolabbi vonatkozásaiban Corruptiót termő, de közvetlenül tisztakezű elgondolásai a pesti városi *Kis Politika* egykorú bozótjában a sápos „Üzlet“ dudvájává lettek. A pesti városházai *Clique* feje a hírhedt, dúsgazdag Ügyvédő, *Simon Florent* úr volt. (Görög származású volt, mint az 1840-es évek hírhedt nagy Kalandora, a Korszak legtöbbet harácsoló, cégéres uzsorása, a sikkasztó török Adóbérlőből pénze révén lett magyar Báró és a Tudós Társaság szűkmarkú „Maecenása“, a Lánchíd egyik *Financier*-je, a báró Eötvös, a gróf Illésházy, a Motesiczky, a gróf Beleznaý és a herceg Grassalkovich-család hatszázezer holdnyi vagyona megkaparítója, Szimion *Sina* alias Gavosdiai báró *Sina* Simon. Címere — sajnos — ott pöfeszkedik a Lánchídon a *Széchenyi* István grófé mellett: egy szégyenteljesen „loyalis“ Korszak társadalomtörténeti-erkölcs-történeti gúnycímere ez.) *Simon* Florent úr síma kezein ment át a régi Pest minden dugott, sápos, rejtett üzlete. Vannak, akik azt állítják, hogy a régi pesti *Hantirka*-ba, a régi Argot-ba, a Tolvajnyelvbe az ő neve ment át a „*Simon*!“ szó máig élő Aljaszávául. *Höcher* báró 17. századvégi nevéből lett a magyar *Höhér* szó, *Condé* hercege neve a 17. századvégi pesti városházi magyar, rác és német „*Clique*“-ek harcaiban sértő pesti várostörténeti érdekességű utcai Gúnyszó a városházi Senatorválasztások idején.²⁴ „*Simon*!“ — ez állítólag „simonságot“ jelent és *Simon* Választott Polgár és Ügyvédő úr nevéből lett. A szegény *Görgey* István, a Tábornok fivére az 1850-es évek elején *Simon* Florent úr irnoka. *Simon* Florent úr hármas „*Trifolium*“-t Nemes *Thaisz* Elek Városkapitánya Uram és *Weisz* Bernát pesti Bankár és Kávésuraság Úr alkotta. *Simon* úr markában tartotta a hatalmas Városkapitánya Uramat, akinek egykorú kávéházi Kémkedése miatt kapott „Vérdíj“-airól szóló sajátkezű nyugtatványait a bécsi *Geheim-Polizey-Archiv* őrzi. Hatalmát csak *Ferencz József* Király parancsa tudta megörökölni 1884-ben az Operaház megnyitása alkalmával történt

²⁴ Takáts Sándor közlései nyomán: S. S. Proberger Jakab Serfőzőmester és Váras Bírja esete.

botrány után. A hatalmas „Trifolium“ harmadik tagja *Weisz* Bernát pesti Bankár volt, a leggazdagabb Telekspekuláns, aki a *Vadász Kürt* Vendégfogadó régi Kávésjogát is megszerezte. Eredetileg a pest-budai Hajóhid vámárendása volt.

Ezek az Urak fosztogatták a Forradalom, a Háború és Bach Korszak által tönkretett Pestet. Úgy kerestek a Polgárságon, mint elődjük, a hírhedt kalandos svájci hegyvidéki Bastiano-Bastien-Sebastian *D'Ucceli*, *Du Chelles*, *Duschel*, *Tuschl* Sebestyén úr, a pesti Német Színház, a Bálosházak, a Hetz-Theatrum Entrepreneur-je, Kávésuraság, Kávés, a Külső Tanács Fürmendere, a Szent Rókus és Szent Rozália Ispotály építője, királyi Érdempénzes, a szegény külvárosi olasz-francia Ácspallér fia, a züllött *Hacker-Conti-Duschel* kávéházi Pharo-bank alapítója, a volt Vándorkávés és Regiment-Traktéros, akit a pesti színháztörténeti Irodalom itt elsorolt változatos minőségeiben nem ismer, tehát a „*pesti német Színháztörténet Atyjának*“ tanít. Érdekes és furcsa, hogy a nemeskeblű Városatya, Simon Florent úr a pesti Kávésuraságos Jabukai nemes *Adelsberger-Nemeshegyi* volt üvegghutás és üvegkereskedő család Ügyvédője volt és mint ilyen megjelent a rózsatéri Kávésgildeházban is. A Kávésgildeben tehát két Városatya képviselte a Városon megosztó Clique-et : *Simon* és *Weiss* Úr. A Kávéházak fölötti Policiát viszont cinkosuk, Nemes *Thaisz* Elek Uram, a „Város Kardja“ gyakorolta. Ez a késői „pesti Biedermeyer“ andalító Erkölcsötörténete. A Hármass Collegium e három neve elégséges annak láttatására, mivel kellett ezekben a napokban megküzdenni annak a Kávéságnak, a derék, öreg, szegény Kávésoknak, akiknek Kávéházaiban úgy forrott az Új Magyarország katlana a nagy vörösréz Kávés-kannák illatos páraiban, mint ugyanekkor az olasz Libertà a padovai *Cafè Pedrocchi*-ban, és a velencei *Cafè Quadri*-ban. Mint tizenhárom évvel ezelőtt abban a *Pillvax*-ban, melynek becsületes vén Kávésai, *Fillinger* és *Privorszky* urak most kénytelenek voltak a Kávésgilde 1833-ban vásárolt becsületes Zöld Posztója mellé leülni *Simon* és *Weiss* urak mellé.

Igy indul meg 1861 április 14-én a szegény, előregedett pesti Kávésok harca a Létért. *Struggle for Life* — Harc az Életért :

ezt ezekben az években írta le Mr. Charles Darwin, Természet- tudós és Gondolkozó. Ebben a harcban bizonyára a bécsi Poli- tika volt a tisztességesebb, bár hatalmasabb ellenfél, mert harci eszközei a Dragonyosok egyenes, kétélű pallasai, a Censorok hírhedt „Veres Plajbászai“ és a Nájgebáj bakaszagú hörtön- folyosói voltak. Célja a Monarchia védelme, eszköze az Abszo- lutizmus, hirverő dobja a Liberalizmus volt. Ezzel szemben a *Simon-Weiss-Thaisz* Maffia számára mindez csak a jó keleties Baksis búsás lehetőségeit jelentette, nemcsak a Kávésjogok, hanem a hetvenkét pesti és a mintegy negyven budai és a mintegy húsz óbudai Céh ipari életének egész területére nézve. A harcban tehát a városzázi Maffia volt a Kávészilde közvetlen és igazi ellenfele.

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a Monarchiát egyszerre fenyegette a Metternich által 1815-ben összekovácsolt új Szent Liga : a két „hű Szövetséges“ : a Porosz és az Orosz, ha meg- gondoljuk, hogy III. *Napoleon* geniálisan kalandos francia- olasz irányú mesterkedései egyenes vonalban vezettek az austriai „Débacle“, a későbbi francia „*Sedan*“ austriai előfutója : *Sadova*, illetőleg *König-Graetz* felé, ha meggondoljuk, hogy a dalmata Littorale, a *Bocche di Cattaro* is mozgolódott és a „*Rivo- luzione Bocchese*“ egy déli szláv megmozdulás magvát is rej- tegette magában : jól láthatjuk a pesti Kávészilde harcainak hátsóterét.

A Kávészilde ellentáll az első rohamnak. A nemesi Kávés- uraságok kívánságára megsemmisíti a szóbanlevő, elhamarko- dott gildei határozatot. A pesti Kávészilde történetében így elő- szőr történik meg, hogy a hatalmas, gazdag Jogosok egy táborba kerülnek a Jogtalanokkal, a hűbéres adófizetők szerepére kár- hoztatott Árendátorokkal. Ezzel évszázados ellentétek simul- tak el, de ez a pesti Kávés „*Treuga Dei*“ már nem fogja meg- menteni a régi allodialis-hűbéres-privilegialis pesti Kávésjogot, mert ennek létezésbéli jogosultsága már lejárt. A Céhrendszer és a Rendiség már haldoklott. A Jobbágyság felszabadítása után — melyet a bécsi Politika ügyesen számított le a maga Reclam-ja javára, már nem lehetett szó arról, hogy a teljesen középkori szellemű pesti Kávésprivilegiumok rendszere fenntartható legyen. A Zsidóság felszabadítása után már nem lehetett szó arról, hogy a Kávészildeből a Zsidóság kizárható legyen. Ettől eltekintve — mint mondtuk — úgy a Kávésuraságok,

mint maguk a Kávésok egy történelmi szerepét eljátszott, halálra ítélt, elfinomodott, életreképtelen, előregedett Társadalom tagjai voltak. A Kávésuraságok — az egykori vagyonszerző, vándorló Mesterlegényekből lett kemény Ősök utódai — már a tragikus „Harmadik Nemzedék“ elarisztokratásodott nyeglefinom Utódai voltak. Három nemzedék alatt kiélték vagyonszerzésben megrokkant Őseiktől örökölt maradéke energiáikat. A bevándorló, mezitlábás Ősök egykori kemény öklei finom, ápolt úri kezékké fonnyadtak. Ezek az unokák már unatkozó Lovastisztek, finom nagyvilági Flaneur-ök, zenéért és irodalmi inyességekért élő, fáradt, lagymatag Esztéták, szociális érzékkel átítatott Maecenások, Úrlovasok, Kártyások, naplopó Arszlánok voltak. Finom keskeny kezeik már nem a nagyapai Ácszekercét, nem a singes Rőföt, nem az üvegvgágó Lécet és nem a Mázsavasat forgatták, hanem címeres karneolos Pecsetgyűrűs ujjaik versenylovaik szárát, a Macao elegáns kártyalapjait és a rövidlátóvá lett szemük elé tartott négyszögletes üvegű francia Lorgnette-et forgatták. A Napoleoni Háborúk katonagatyaszállítóiból lett színházi Habitué-eket Balzac lángeszű látású Családragénye már az 1840-es években megírta, a zabszállító Ősök utódainak nevetséges Címereit már ő is kicsúfolta. A pesti Ősök elfanyalodott Utódai — az egykorú „Arisztid és Tasziló“ — ott vannak a pesti Kávésuraságok között és mindnek birtoka van a Bánátban: feleségeik költekező grófi Dámák, nővéreik levitézlett Bárók feleségei. *Széchenyi* István gróf szép álmai egy magyar iparos Gentry-t álmodtak el az egykori pesti Polgárnemességről, de *Széchenyinek* meg kellett érnie, hogy ezek Utódai az 1860-as évek elején már csak a *Macao* iránt érdeklődtek a Casino-ban. Krésztoforosz *Dogrinosz Nakosz* — a „szőrös-képű“ — bánáti görög Marhatózsér unokái már *Nákó* néven grófok és pesti Kávésuraságok. Az ős görög Gúnyneve — „*Nakosz : a Szőrös*“ — már *Nagyszentmiklósi gróf Nákó*. Az Ős halottas Epitáfiumán a címer Oroszlánja még Gyapotcserjét markol a Görögök Háza templomi Cinterme falán: ő termelt először Gossypiumot a Bánátban. Az Ős még azzal dicsekszik a siri Epitaphium aranybetűs soraiban, hogy önmaga Őse: „nem füstös ősi Arcképek tettek azzá, ami vagyok, hanem Munka és Akarat“. A szerencsekereső „Picaro“, a 18. századi „Selfmademan“ büszke Hitvallása ez, a 18. század dolgozó, töretlen lelki *Hobo*-ja mondja ezt. Az Unoka már kegyelemből kineve-

zett Császári Királyi Kamarás és a régi pesti *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadó százados multú Kávéházának Kávésurasága. A Nagyapa még be sem tehetette vala lábát a Gvadányi József gróf által 1788-ban leírt pompás Kávéházba: az Unokadús „Güldene Nehrung“-ja, Aranyos Jövedelme ez a Kávésjog is, melyért adót fizet a robotos Kávés. Minderről a pesti nemesi-nagypolgári Kávésuraságokról szólókban írunk részleteken. Itt csak azt jegyezzük meg, amit kávéházi vonatkozású pesti magyar Családregényeink, Városregényeink és Siker-regényeink sorozatában fogunk bemutatni: az Ősök elfinomodott Utódai kezén a Harmadik Nemzedékben elfogy a Vagyon: az Ős utódai a Kávéházban pusztulnak el. A Kávésuraságok utódai elpusztulnak a Jogaikat alkotó Kávéházakban. A Sors ez, a Családok rettentő Décadence-a: Balzac lángeszű meglátása. *Balzac* nyomán *Kóbor Tamás, Bródy Sándor, Tormay Cecília és Hatvany Lajos* báró ezt fogja megírni két nemzedék mulva a pesti Család-regényben.

A büszke címerű Kávésnemesség megmaradt roncsai mellett ugyanilyen elhalkult, elfinomodott a régi Kávesség is. Ők a robotos Munkában élték ki öröklött energiákat. Nézzük meg képeink között az elszánt, kemény *Eduard Gebauer* pesti Kávéfőzdelegény hatalmas arcélét. Ő a Honfoglaló Ős, a Szerencsekereső, a Bevándorló. A szerencsekereső *El Picaro*, az Aranykereső, az *El Conquistador*, a kézműves *Aventurier*, a vándorló *Járapotos Ember*, az országúti *Hobo*. Erős, mint egy svájci zsoldos *Capitano*, kemény, mint *Gattemalata*. Ő a „Fiatall Kávés“. 1849-ben jön Pestre, mint német *Feuerpursche* és a szóbanlevő napokban lesz Személyes Jogos. És csináljunk pesti históriás Photoreportage-ot: nézzük meg a „Fiatall Kávés“ mellett az „Öreg Kávés“-okat ugyancsak egykorú Fényképeinken. Övék a régi, finom pesti polgári Műveltség, ők jelentik a pesti polgári Urbanitást, de ők már régen megharcolták Harcukat. Úgy ülnek az ódon, fehérgombos, régimódi *Fauteuil*-ökben, mint elfáradt, beérkezett, finom öreg Polgárok. Egykor ők is szerencsekergető *Picaro*-k (mint *Eduard Gebauer*, a „Fiatall Kávés“, a németmorva *Fájerpursch*): ma — 1861-ben — megállapodott, megüledett *El Sentado*-k. *El Picaro*: a rongyos Szerencsekereső a régi spanyol Sikerregényben. Az Erős Ember, *El Sentado*: a Leüledett Ember, a *Gesetzter Mann*, a Házastüzes Ember. A *Fáradt Ember*. Öreg arcukon minden ott van, ami 1848 és 1861 között történt Pesten. Aki arcokból olvasni tud, azt olvas-

hatja ki az öreg Kávésok arcából, ami a Prothocollumokba vagy on beírva. Anno 1848—1861.

Ez a lelkileg-idegileg, genealogiailag rokon két Társadalom — Kávésurak és Kávésok — már nem tudták felvenni a Harcot az öreguras Karosszékeikbe betolakodó Új Emberekkel. „Öröködbe, Uram, pogányok jötenek és a te Székedet ők elfoglalák“ — mondja a Zsoltáros. Az öreg Kávésok, mint látni fogjuk, alulmaradtak a Harchban. A friss, töretlen energiájú, harsány életösztönű Új Emberek — keresztények és mőzeshitűek, magyarok, németek, tótok, csehek, morvák — friss életkedvvel, friss Tőkével, újmódi Stílussal és vállalkozó kedvvel jönnek rohamra a Kültelek felől a Belváros ellen. Ennek Kapuit, Tornyait, Bástyáit és Árkait azonban már hetven éve lebontották és betömték. Az Élet harsányan követeli a maga Jogait. Az Új Emberek, *Eduard* a Fájérpursch és társaik is elfinomodnak majd a Harmadik Nemzedék-ben. Arra a sorsra jutnak, mint azok, akik ellen most, 1861-ben rohamra indultak. Ez az Élet örök körforgása. Ebben a Harchban nincs Erkölcs és nincs Privilegium, csak az Életreképesek ereje és az Életreképtelenek gyöngesége. Csak Erősek és csak Gyöngék vannak. A Vén Kávésokat mindig legázolják a Fialat Kávésok. Angolul : *Struggle for Life*. Magyarul : Aki kapja, marja ! *Molnár* Ferenc ezt írta meg 1910-ben a *Pesti Mesé*-ben. *Hatvany* Lajos báró a „*Vén Korcsmáros és fia a Kontár*“—ban. A sírokon mindig friss, fiatal sarju fű sarjad. Mire *Oesterreich*-ből Ausztria-Magyarország, Pestből *Budapest*, a Céhekből Ipartársulat lett : a régi Kávésok is eltűntek és a Kávésuraságokból már csak História lett. *Privorszky* úr a pesti Szegények Házában halt meg. „*Le Grandeur et la Décadence de César Birotteau*“. A párisi pomádégyárnok, *Monsieur Birotteau* tündöklése és lehanyatlása. Irta *Balzac* 1841-ben. *Privorszky* úr, a *Café Renaissance* alapítója 1841-ben, a Deák Párt Kávésa 1861-ben a mai *Gerbaud* helyén a régi Harmincad-Házban, 1869-ben az új pesti Dunakorzón Kávés, a mai *Café Negresco* helyén. Meghalt 1876-ban a Budapesti Szegényházban. Sikerregény, Városregény, Családragény, Kávéházregény. *Életregény*. *Vie Romancée* : romantikus pesti polgári élet. *Café Renaissance* : a Pillvax őse, a *Martius* Idusa kávéházi *Renaissance*-a. Kávéház és Szegényház. A Jelképek — oh Nyájas Olvasó — ügyebár, igen egyszerűek, érthetőek, örökkévalóak. A nagy Irómester, az Élet kifejezési formái igen egyszerűek.

A históriás nevezetességű Ülés a lemondó *Huszár Jákob* úr helyébe újból *Privorszky Ferenc* urat választotta meg *Első Elüljárónak*, *Kammon Florent* urat pedig *Másodelüljárónak*, egyben a Reális Jogosok kívánságára a Taksák, illetőleg az új jogadományozások ügyében történő lépések megbeszélése céljából elhatározta, hogy a Társaság tanácskozásaira sürgősen meghívja a háztelekhez kötött *Gyökeres Jussok* és a *Reális Jussok* jogtulajdonosait is.

Az 1861 április 14-i első, már magyarul folytatott Tanácskozás igen népes volt. A Gyökeres Jussos és a Reális Jussos Kávésuraságok elküldték megbízott Ügyvédöiket. A *Tigrishez* címzett leopoldvárosi Vendégfogadó és Kávéháza jussosát, a Nagymegyercsi *Rátz* alias *Rails* családot *Bellaágh József* ügyvédő, az Almási nemes *Wurm* alias *Almay* családot, a *Wurm Házban*, a *Wurm Udvar*-ban levő gyökös Kávéház jogtulajdonosainak, a *Wurm* örökösöknek képviselőjét, *Wurm-Almay Rudolf* nagybirtokost *Havas Ignác* ügyvédő, az örökösök zárgondnoka képviselte. Kaprióriai *Wodianer Albert* dohánynagykereskedőnek és pesti Bankárnak, az *Angol Királynő Vendégfogadó* Kávéháza gyökös jogtulajdonosának megbízottja *Schiffner Gyula* ügyvédő volt. *Simon Florent* ügyvédő, a hatalmas „városi Cotteria“ feje, a *Jabukai* nemes *Adelsberger* alias *Nemeshegyi* családot, az üveghutásból és pesti nagykereskedőből lett bácskai nagybirtokos családot képviselte. A *Vadászkürt Ház* építettőjének, *Kovácsnai Kovách Mózes* nagybirtokosnak a *Sebestyén-téren* levő másik házában levő Joga örökösei, a *Darázsporpáczi Darázs* és a *Kisjeszenei Jankovich* család képviselőjében *Várady Károly* ügyvédő jelent meg. Ez volt a híres ellenzéki *Két Huszár* Kávéház, a duhaj Jogászkávéház. A *Zrinyi Ház* és a *Zrinyi Kávéház* jogtulajdonosai, a *Fabritius család* nevében *Nemes Fabritius Alajos* jelent meg. A Reális Jussosok közül megjelent *Neuhoffer János* nagykereskedő és Remetepogányesti *Sebastiani* Vilmos bánáti nagybirtokos, mint apja, a neves pesti vaskereskedő örököse. Ezek a nevek nemesi és polgári Címereikkel a pesti Városnemesség magyar városi *Libro d'Oro*-ját jelentik. A Címerek aranya még nem nemes, régi *Vieil d'or*, ódon ó-arany, de már kezd megkopni. E Címerek 1861-ben még egyenesen állanak, de legtöbbjét nem sok idő múlva megfordítják majd a belvárosi Barátok Templomában a Harmadik Nemzedékből való „Utolsó Ivadék“ halálakor tartandó Gyászmisén.

A meginduló kávésjogi Kenyérharc sokban pontos mása a párisi Kávés Testvérség ama harcainak, melyeket ez XIV. Lajos kapzsi Ministereivel folytat. Ezek is új Kávésjogokat alkottak, melyeket a régi Kávésok vagy rettentő Sáppal tettek lehetetlenné, — megfizették az új Kávésjogokkal zsaroló Ministereket — vagy felfüggesztett saját régi Jogaik helyébe új Taxe ellenében vásároltak új Jogokat. Érdekes, hogy az előkelő pesti Kávésnemesek nem ülnek le a *Török Császár* Kávéház fölötti Gildeszoba Zöldposztójához, hanem Ügyvédöiket küldik el oda. Az előkelővé cseperedett Unokák elfelejtették, hogy derék Nagyatyjaik mint nincsetlen Vándorlólegények az „Ulmer Schachtel“-nek nevezett, *Ulm, Passau, Regensburg* partvidékeiről való feldunai káposztás, léces, fazekas és dézsás Dereglyéken jöttek le egykor Pestre, az evezőlápátokat húzták, hogy leszolgálják az ingyen való utazási alkalmatosságot. *Pizarro* és *Cortez* spanyol Szerencsekeresői — a Los Conquistadores — is így vitorláztak egykor az Új Világba. Ez a kép — a kékre-fehérre mázolt laposfaru, dunai bajor Dereglyén érkező Ős képe — többszörösen ott van pest-budai Családragényeinkben. *William Hoogarth* vagy *Callot* pokoli gúnyú karcolótűjére, *Le Sage, Swift* és *Montesquieu* gúnyoros tolla hegyére való kép, hogy ezeknek az Ősöknek Unokái restellettek leülni azoknak a szegény Kávésoknak a sorába, akiknek pénzén éltek és akik maguk is így jöttek le Pestre. Ezek az Utódok azok, akiket a *Pesther Hansjörgel* csufondáros Várospamphletje 1841-ben megcsúfol: az *Ángol Királyné* Kávéházában a *Pesti Polgár-örhad* fényes huszár és dragonyos Uniformisaiban „Úrhatnám Polgárt“ játszadozó Rőfősfiak és Vasasfiak, mint Kávésuraságok.

Ami az új pesti Kávésjelöltek mohó és harsány tülekedését illeti, tudnunk kell, hogy 1861-re már a régi Belvárossal és az ekkorra már idestova nyolcvan esztendőös „Új Város“-sal, a Leopoldvárossal határos pesti Elővárosokat ellepték a züllött éjjeli Kávéházak. A régi pesti *Szénás Piarcz*-tól — a mai Kálvin-tértől — fel a Váci Vámsorompóig, a mai Podmaniczky-utcáig — a mai Andrássy-út alsó torka helyén volt Könyök-utcán be a *Hajós Piarczig* végig az egész Király-utcán és zugsikátorain csakúgy hemzsegték a züllöttnél-züllöttebb fosztogató, szerencsejátékos és lotyós Kávéházak. Ezeknek Kávésgazdái 1861 előtt még nem voltak Zsidók, 1861 előtt

a Kávészilárd még nem kebelezhett be zsidó embert. A kizárólag zsidó kereskedők által látogatott *Zsidó Börze*: a *Zsidó Kávészilárd* gazdája a keresztény *Barth* úr, az *Orczy Kávészilárd* a keresztény *Dörschug* úr volt. A szegény felvidéki Nemesemberből bánati Nábobbá lett Puchói *Marczibányi*-család Kávészilárdos Jussát alkotó hírhedt *Két Pisztolj Kávészilárd* volt-e aljasabb, mint a *Waltherr* pesti ácsmester-család Kávészilárdos Jussát alkotó *Jó Pásztor Kávészilárd* a Király-utcán, avagy a *Murgáts Kávészilárd* a „Zsibárus Piarcz” — a „Schiffmann’s Platz”, a „Hajós Piarcz” sarkán — azt nem lehet megállapítani. Tudniillik egyik züllöttebb volt a másiknál. Nem voltak előkelőbbek — gazdáik a vend *Wittwindisch* úr, a rác *Jaklics* úr és a tót *Murgáts* úr — mint a későbbi hírhedt zsidó *Singer Kávészilárd*, az első, zsidó kézen levő pesti Kávészilárd. Ezekről a zsidó *Kiss József* ír 1874-ben 1862-re vonatkozó képet a *Budapesti Rejtelmek*-ben. Ismerte ezeket, hiszen 1864-ig ott lakott a pesti Zsidófertály szélén a Könyök-utcában. A züllött éjjeli Kávészilárdok valóságos pesti Aranybányák voltak, mert a Szabadságharc és az Elnyomatás keserves tizenhárom éve alatt tönkrement, Pestre felköltözött „ci devant” volt birtokos Nemesség itt hágott a nyakára megmaradt utolsó Holdjai árának. A nagyvárosi „*Cifra Nyomország*” fenyegető rémségének búfelejtő, Narkózisádó helyei voltak ezek a Kávészilárdok. A falusi Proletariátus már az ókori Rómába is felözönlött. Az újkori nemesi Nincsetlenség is „*Panem et Circenses!*” kiáltással jött fel Pestre. Kenyeret keresett, de nem talált, a Circus-t viszont a Kávészilárdokban találta meg. A szerencsekereső Aranyásók nyomába ezekben az években — *Clondyke*-ban is — mindenütt ott vannak a züllött *Saloon-Bar*-ok és a kávészilárdos *Tivoli*-k, a *Bar-Coffee*-k. Pest az 1860-as évek elején alakul át a letört falusi Nemesség *Clondyke*-jává és szerencseváró *Herberg*-jévé. Ők itt verik el Őseik által a számukra kiásott utolsó aranyait. Mellettük a sűrűvérű, bőpénzű rác Marhatózsérek és Gabonatózsérek mulatoznak a Kávészilárdokban, melyekben a tisztességére féltékeny pesti Kávészilárdosok maga csinál titkos megfigyelő éjjeli körutazásokat, mert Nemes *Thaisz Elek* Városkapitánya *Uramra* nem számíthat vala. *Kiss József* lesújtó tényeit 1874-ben írja meg *Thaisz Elekről*, amikor ez még „in floribus” garázdálkodott Pest hallatlanul züllött külteki Aljaéletében, példaképe és históriai előképe lévén *Chicago*

újkori Gangster-életének, addig, míg a lezüllött régi pestvárosi Rendőrség helyébe meg nem szerveződött az új Államrendőrség.²⁵

A tervbe vett új Kávésjogok esete pontos megfelelője a Világháború utáni idők „kilengéseket“ mutató ama jelenségeinek, amikor a kiviteli és beviteli engedélyeket előkelő „Urak“ szerezték meg és adták el a kevésbé előkelőknek, amikor a Mozik és Trafikok régi engedélyeit szintén „Új Emberek“ kapták meg és eladták a régi Jogosoknak. Mindezt már XIV. Lajos pénzügyi *Système*-je tette hagyományos formává, így tehát semmi újat nem mondunk vele, ha erkölcstörténeti egységbe íveltetjük a régi és új Corruptusságokat. Ezeket mindig a vert Háborúk utáni Demoralisatio termeli ki önmagából. A „Patensleveles Monopolium“ mindig a társadalmi Corruptio és az erkölcstörténeti Débacle, a Leromlás társadalomtörténeti tünete. Viszont a pesti Kávésuraságok Jussainak kezdete is pontosan ilyen Corruptusság volt, így tehát a nemesi Kávésuraságoknak igen kevés joguk volt ahhoz, hogy a „Jó Erkölc“ órómai puritánusságú *Cato*-i legyenek az új *Gewerbe-Ordnung*-gal és az új Jogvárományosokkal szemben. Ezt annyival inkább nem lehetett joguk megtenni, mert Theodor *Mommsen*n óta tudva vagyton, hogy a szigorú erkölcsű *Cato* maga is többszörös Bordélyjogos volt az ókori Rómában. Idők és helyek nagy erkölcstörténeti egysége ez. A 18. századi *Országbíró*, a *Városkapitánya*, a Nagyuraknál befentes *Parókásmester* és a városi *Senator*, az uzsorás csincsár-görög Marhatőzsérből lett „tiszteletbéli“ Táblabíró és a pesti Német Színház Színművésze által kijárt, megkaparított Kávésjog egy hajszállal sem volt erkölcsösebb, mint a *Neoacquistica Commissio* földetlen Nemesemberből lett Praesese és utódai által összeharácsolt rengeteg vagyton hegyébe megszerzett Kávésjog.²⁶ Ez a valós erkölcstörténeti kép, melyen felesleges volna bármit is módosítani. Végül maguk között a régi tényleges Kávésok között is akadtak olyanok, akik egykori Személyes Jussukat Reális Joggá alakították át és abból, mint Hitbizományból munka nélkül éltek. Így tehát nem az Erkölc harcolt a pesti Kávésfindsák

²⁵ Szathmáry Róbert: A nyomozás története. Bpest. 1932.

²⁶ V. ö. a Kávésjogokról szólókat: a *Dvornikovits*, a *Wittmaesser*, a *Gemming*, a *Gottardi*, a *Palikutya alias Palikucevny*, a *Jandt* és a báró *Orczy* Jussok.

körül, hanem az: *Aki kapja marja!* ősi elve, vagyis a régi paraszti Motto: *Kaparj kurta, neked is lesz!* Aminek csak szabatosabb neve a „*Szabad Verseny*“. A harc itt nem az „Erkölcse“ és „Erkölcstelenség“ között, hanem a régi *Rendiség* utolsó romjai és a *Szabad Verseny* között folyik. A régi *Belváros* harca ez az oda betörni akaró *Kültelekkel*. A *Kötött Jogok* harca ez az *Ipari Szabadsággal*, a régi *Pesté* a vajúdo új *Budapesttel*. Így harcoltak a görög *Városállamok* is a *Falakon kívül lakó Perioikoi*-val, így harcolt az olasz *Cittadino*, a *Városlakó* a paraszti *Contadino*-val, a *Rinascimento* hajnalán.

A harcban a két világ elkeveredik és egy új *Polgárság* születik meg e nászából. Az előregedett pesti belvárosi *Kávéházak* előkelő városias *Polgáriságából* és a *Kültelek* lármás *Kávéházaiból* húsz év múlva így születik meg a „*budapesti Kávéház*“. A régi városi *Cultura* és az új, mohó, neveletlen *Vállalkozó Szellem* egymásba folyik. Semmi újat és meglepőt nem mondunk vele, ha azt mondjuk, hogy az ókori *Italia* hanyatló, elfinomodott *Patriciusai* műveltségéből és a *Hegye*kről leszivárgó szőrösképu *Hegylakók* erejéből is így lett az itáliai *Rinascimento*. A *Szent István* által behozott semmiházi, nincsetlen lovagi *Szerencsekeresők* így keveredtek bele az ázsiai *Magyar-ságba*. *Gvadányi* a bajor *Serfözömmester* és a magyar *Jurátus Úrfi* családjai elkeveredését írja meg a *Falusi Nótárius*-ban, *Jókai* az *Új Földesúr*-ban az idegenből jött császári *Katona* és a magyar *Úr* családjának elkeveredését írja meg. Az 1860-as években megkezdődő városi elkeveredésnek: a régi pesti *Polgárság* és az új *Polgárok* — ausztr.iai németek, csehek, morvák, *falusi magyarok*, *tótok*, *székelyek* és a *Felvidékről* leözönlő *zsidók* — elkeveredésének se *Sociografusa*, se *Gvadányija*, se *Jókaija* nincsen. *Neczpáli Justh Zsigmond* erre vonatkozó, *Balzac* és *Zola* nyomán *Párisban* eltervezett *Regényciklusa* megiratlan maradt. *Bródy Sándor*, *Kóbor Tamás*, *Herczeg Ferenc* (*Andor és András*), *Hatvany Lajos báró* és *Hunyady Sándor* pesti *Családragényei* csak nyomokban mutatják ezt az elkeveredést. A *Téma* kínos-kényes volt: se magyar, se német, se zsidó származású magyar íróink nem foglalkoztak ezzel a jelenséggel. A zsidó származású *Orosdy*, *Szitányi*, *Harkányi*, *Gyömrey* és egyéb családok átalakulása *falusi-nemesi jelenség* volt, de sem az „*elgentrysedő*“ *nagybirtokos Zsidóság* *falusi-rurális folyamatának*, sem a *pesti városi Zsidóság* át-

alakulása városi-urbánus folyamatának — a „Bach Korszak“—tól a Kiegyezésig tartó új „Oberländer“—ek : ausztriai németek, csehek, morvák, tótok és zsidók új Bevándorlásának — kispolgári tényeihez alig nyúlt hozzá valaki. A pesti Kávészgilde egykori Céhládája irataiból viszont ez a nagy társadalomtörténeti Színjáték pompásan látható, mint az új Budapest új társadalmi kialakulásának részletjelensége. A Céhláda irataiból látjuk, hogy születik meg a Régi Kávészág és az Új Kávészág elkeveredéséből a mai Kávészág. Mélységes átalakulás ez : az Élet viharzik végig a Prothocollumok hallgató betűin. A Város életének társadalomtörténeti *Petite Histoire*-ja ez, vagy ha jobban tetszik : Polgárregénye. Mindenesetre első felvonása ez a Gilde és a régi Kávészágak színpadán lejátszódó pesti Polgárdrámának. A Színészek : finomkezű Polgárnemesutódok, művelt öreg pesti német Kávésok, hangos, nyers, de friss életösztönű új Szerencsekeresők. A Bajzát Nemzetiségből származó Nagymegyercsi *Rátz alias Raits*-család — Vitányvára Várkapitányának és a révkomáromi Naszádos Vajdáknak utódai — pesti Uracsfiai mellett a vén *Fillinger Apó*, a Petőfiék Kávésa. Mellette a Siciliából Pestre verődött vasas Kalmár, Sior *Sebastiani* utódai, a bánáti Remetepoganyest uradalmának urai. Mellettük a prágai Ghetto-ból a magyar Délvidékre került lengyel zsidó dohányos Tözsér *Woidzyslaw-Wodjaner* bárói utódai és a székely Kovásznai *Kovách Mózsés* úr utódai : a Jászok és Kunok Kapitányának családja. Mellettük *Simon Florent* és *Weisz Bernát* urak és *Huszár Jákob* úr, a magyar Kávés. Tarka nemzetiségi Egyveleg : magyarok, németek, görögök, olaszok, tótok, rácok, csehek, morvák. A Costume : magyar Attila és bécsi francia Frac. A Rendező : Ezernyolcszázhatvanegy. A színpadi Ügyelő : Főelöljáró Uram. Megrázza a *Pesti Kávészgilde* régi Békeharangját és megkezdődik a Színjáték. *Balzac* az ilyesmit *Emberi Színjáték*-nak, „Comédie Humaine“-nek nevezte. A pesti Kávészgildében lejátszódó Polgárdráma eredeti Szöveggönye a Prothocollum.

*

A Prothocollum a szóbanlevő ügyben ezt mondja *Burián* János pesti hites Ügyvédő és kávéstársasági Jegyző úr régies, nyakatekert, végtelen, de immár magyar mondataiban :

„Miszerint folyó évi Martius 7-én tartott testületi ülés részéről határozatba ment legyen a Tekintetes Tanácshoz és általa a' közgyűléshez, az 1848. évi September 21-én tartott közgyűlés által a' személyes kávési jogok engedélyezése, valamint az eladó kávési jogok átruházása tárgyában hozott határozatnak akkénti megváltoztatásáért folyamodni, hogy a' személyes kávési jogok engedélyezése után fizetendő díj — az esetre, ha a' díjszedés elvétől egyáltalában eltérni nem lehetne — 500 forintra leszállíttassék. — Felolvastatott egyuttal az ezen kérelmet indokoló beadvány egész kiterjedésében, közöltettek továbbá az e' tárgyra vonatkozó, 's 1848-tól 1851-ig kelt hatósági határozatok, valamint fel is említetett, miszerint e' tanácskozmány a testületi eljáróság részéről azért hivatott legyen össze, hogy az eladó, és a' házra gyökerezett jogtulajdonosok összességének is — kiknek nagy része a' legutóbbi testületi ülésbe való behivatása tévedésből elmaradt — a' tárgyhoz véleményét előadni 's ennek folytán a' hatósághoz egy pót nyilatkozatát a' testületnek beadnia lehessen.“

A Jegyzőkönyv ezután elmondja, hogy a Gyökeres és a Reális Jogok tulajdonosai óvást emeltek a megkérdezésük nélkül határozat ellen és követelték, hogy: „a' kávési jogok engedélyeztetésére nézve városi közgyűlésileg felkarolt azon elvet, miszerint ezen jogok csak elegendő vagyonnal bíró 's teljes morális garantiát nyújtó egyéneknek engedélyezhetők 's csupán a' helybeli szükséghez képest szaporíthatók volnának“. A Gyökeres és Reális Jogos Urak a pesti Kávesség színvonalát és Kávésjogaik jövedelmezőségét „a díjmagasság megtartásával jobban és erősebben biztosítva lenni látják“, tehát azt követelték a Társaságtól, hogy az ragaszkodjék az 1848 szeptember 21-én hozott városi közgyűlési határozatban hozott korlátozásokhoz. A Társurak helytadtak ennek a követelésnek, megsemmisítették idevágó március 7-i határozatukat és a kívánalomnak megfelelő felterjesztéssel éltek Pest Városa Magistratusához.

Április 28-án újra népes Gyülekezetre ültek össze a Társurak. Az előző Urak megbízottjain kívül ott voltak *Hinka* József ügyvédő a *Ranner*-család örökösei — ez a Két Oroszlán Kávéház, illetőleg a szénáspiaczi Két Oroszlán Ház telekhez kötött „Gyökös Jussa“ — és *Kaján* Sándor ügyvédő *Glosz* Tamás nagykereskedő nevében. A felirat tervezete felolvastatott és az 1848 augusztus 10-i 11.992. számú és az ugyanezévi szeptember 21-i 13.525. számú pesti városi közgyűlési határozat pontjai összefoglalásul alábbi határozat hozatott:

„Személyes kávési jogokat csak oly egyéneknek óhajtának ezen-től engedélyeztetni, kik benszülöttek, vagy lakhatási jogot nyert ide-

genek, kik a' kávési üzletet kitanulták 's ennek vezetéséhez megkívánt kellékekkel bírnak, kik feddhetetlen előéletűek, kik elegendő és annyi vagyont kimutatni képesek, mely egy kávéháznak illő beruházásához szükségesetlik. Az engedélyezendő Személyes jogok után 1848-ban meghatározott díjmagasság és osztályozástól azonban eltérni kívánának azért mert ezen díj az azon időtől engedélyezett 18 új jog miatt felette magas."

Hosszas vita után sem mutatkozott eredmény, mert a Társurak fele a Taksát illetően 2000 forintos, másik fele 1000 forintos alapot kívánt. A Reális Jogokra, vagyis az Eladható Jogokra nézve a Társurak megállapodtak, hogy ezeknek engedélyezési díja 200 forint, a haszonbérlok díja pedig 60 forint legyen. A vita mutatja, hogy a sorsdöntő órában még sem volt egység a Kávétársaságban. Az új Kávésrendtartás rövid idő múlva megjelent és az új Jogosok beözönlése megkezdődött. Az ezután következő Ülések sorozatosan iktatják be az új Jogosokat, innen kezdve már zsidókat is. Igen érdekes a *képesítés* kérdése, mely valóságos céhi elemet mutat. Érdekes az „Idegenek“ ellen hozott határozat, valamint a vagyoni Census korlátozó felvétele is.

Július 3-án *Kada* Mihály helyettes városi Tanácsnok Uram szerepelt az Ülés elején, mint az elfoglalt és az Ülésre később érkező *Kerékgyártó* Alajos Tanácsnok Uram helyettese. Ezen az ülésen iktatták be *Fillinger* János Urat Társúrrá mint Személyes Jogost. Az öreg *Fillinger* Úr hosszú küszködése ezzel ért véget. Kávésjogának nem sokáig örvendhetett, 1870-ben halt meg. Kávéháza helyén ekkor nyílt meg *Eröss* Gábor úr híres Diákkávéháza, melyet ott látunk egyik képünkön a régi Sebestyén-tér és Sebestyén-utca sarkán az 1898-i nagy belvárosi bontások előtti időkből. A régi *Pillvax* szelleme tulajdonképpen az öreg Kávéssal halt meg. *Petőfiék* Kávésa volt és holtáig a Diákság kedves, öreg kávéházi *Herbergatyja*.

Ugyanezen az Ülésen tárgyalták a régi pesti Kávéscsaládból származó *Benkert* György és három másik folyamodó kérését, kik Személyes Jogért folyamodtak a Társasághoz. A Társurak elutasító határozatot hoztak „*azon tekintetnél fogva, hogy a' jelenleg létező kávéházak különben is a' lakosság számához és a' helyi szükséghez arányban nincsenek*“. A Reális Jogosok érdekeik megvédése céljából az újonnan felállított Magyar Helytartótanácsához fordultak, ugyanezt tették meg a Sze-

mélyes Jogosok is. *Privorszky* Ferenc Elnök bejelentette, hogy „a magyar *Academia* felépítésére nézve egy aláírási ívvel tiszteltetett legyen meg, melynek a testületi tagok közti köröztetése elrendeltetett“.

1862 július 20-án kebelezték be joghaszonbérlei minőségben *Szinger* Károly urat. Ő az első pesti zsidó Kávés. Kávéháza a Váci Vámsorompó mellett volt a Bazilika táján. Elegáns, zenés éjjeli Kávéház volt. Képét *Kiss* József Rémmegénye, a *Budapesti Rejtelmek* 1874-ben készült fametszete nyomán közöljük. A Kávéházat az 1860-as évek végén a benne lezajlott sorozatos botrányok miatt a Kávéstársaság kérésére a Városi Tanács bezáratta. Erről *Kiss* József részletesen ír. Ugyanekkor körözttek a gyöngyösi tűzkárosultak felszegélyezésére szolgáló gyűjtőívet is. Közben a Városi Tanács az 1500 forintos Taksá mellett döntött és a Társaság tiltakozása ellenére Személyes Jogot adott *Förster* János, *Szvoboda* János és *Ultsch* János uraknak. Szeptember 19-én *Grátzer* Antal Tanácsnok Úr a Biztos, a Társaság ekkor már *Testületnek* nevezi magát.

Ezzel az időszakkal megkezdődik a régi pesti Kávesség eddigi zárt életének rohamos bomlási folyamata. 1861 szeptember 19-én kebelezi be a Társaság az első zsidó Bérlelt, *Galitzenstein* Gábort. A Városi Tanács, illetőleg a Helytartótanács parancsára 1862 január 11-én három, február 15-én két új Kávést iktattak be a Testületbe. *Botz* Károly szatócs, akit régebben a Társaság kérésével elutasított, szintén Jogot nyert. A Testület ezt szó nélkül kénytelen tudomásul venni, csak az ellen tiltakozik, hogy az 1500 forintos Taksát a nevezett új Kávés részletekben fizethesse be.

1862 október 18-án az „ügynevezett kávénénike-féle jogosítványok nagymérvű szaporítása miatt“ ír fel a Testület a Városi Tanácshoz. Ezek a régi „Kávénénőkék“, vagyis a Kávémérések, melyek a pesti Aljanép elszaporodásával párhuzamosan mint a nagyvárosi Szegénység tünetei csakugyan rendkívül elszaporodtak a régi Pesten. A Testület megjegyzi, hogy a Kávémérések „a *Prostitutio találkahelyei*“, ezenkívül a Kávesség érdekeit is sértik, mert „nem Pótkávé, vagyis *Surrogatkafé*, hanem ügynevezett *Gyarmatkávé*, *Coloniaikafé* méretik ki bennük, ezen kívül szeszes italokat is adnak“. Ezért a Testület hathatós tiltakozásra szánja rá magát.

1863-ban Hamza Máté pesti városi Tanácsnok a Kávésbiztos, keresztény hitre tért érdevidéki hódoltsági török családból származott. A február 19-i ülés már a Kávéházakba bevezetett gázvilágítással foglalkozik. A Testület tudomásul vette hogy a *Pesti Légszuszítógató Társaság* hajlandó tíz krajcárral leszállítani a „kubiklábak“-ban számított légszuszítókat. Özvegy *Doleschallné* asszonyság, a régi belvárosi *Kék Ákácshoz* cégérezett egykori Kofakávéház Gazdájának özvegye ötven forintnyi céhszerű segítséget kapott a Társládától.²⁷

Innen kezdve mindig szintelenebb lesz az egykor még régi céhes formájú társasági élet. A Társaság nagy küzdelmeinek korszaka lezajlik. A Prothocollumok csupa szürke, hétköznapi dolgokról szólnak. Pest rohamosan növekszik, *Kőbányán* felépülnek az első nagy Serfőzőházak. A régebbi *Barber és Klusemann* Serház után 1862 és 1865 között épült fel a *Dreher* Serfőzőház. Pest régi Kávéházai mindig a Serfőzőházak ivósöntéseihez igazodnak. Az első pesti Kávés, a katolikus rác *Kávésző Blázsó* 1714-ben a régi Leopold Utcán, a mai Újvárosháza helyén, a Sörház-utcával szemben volt, még a török Hódoltság korából való Városi Serfőzőház közelében nyitja meg Kávéházát.²⁸ Az 1815-ben a mai Országháza déli homlokzata vonalán felépülő Nemes *Mayerffy Serfőzőház* tövén is Kávéház nyílik meg. *Schmidt* Péter pesti serfőzőcéhi Alcémester üllői országúti Serfőzőháza mellett az 1850-es években nyílik meg a *Pischinger Kávéház*. A józsefvárosi Salétromfőző Utca és a József Utca sarkán az 1840-es években meginduló *Honneur-Török-féle*, később *Városi Serfőzőház* vonzókörében a Serfőzőmester-utcában — ma a Körút és a Röck Szilárd-utca vonala ez — jelentkezik a *Kleinlein Kávéház*. Pontosan ennek a folyamatnak felel meg az is, hogy 1863 május 18-án *Windisch* Károly úr kér és nyer pesti Kávésjogot *Kőbányán* megnyitandó Kávéházára.²⁹ 1863-ban *Carl* Henrik Kávés Úr már *Károly* Henrik néven méri a Kávét a József-Téren, a Wurm-utca sarkán. A finom régi Kávéház sötétvörös bársonnyal bevont bútoraival a Háború első éveiben csukta be kapuit, me-

²⁷ V. ö. M. M.

²⁸ *Mazsáry* Béla: Cavesieder Balázs, az első pesti kávés. *Kávésok* Lapja, 1931. 12. sz.

²⁹ *Bevilaqua* Borsody Béla: A régi pesti serfőzőházak és kávéházak kapcsolatai. *Kávésok* Lapja, 1933. 10. sz.

lyeket 1863-ban még *Munkácsy Mihály*, a szegény Vándor-piktor is nyitogatott. Ez év június 13-án választották meg Első Elöljáróul *Kammon Florent* urat, másodelőjáróul *Kiche Mihály* urat, a Kecskeméti-utcai *Két Török Kávéház*, a híres ellenzéki Diáktanya érdemes Patrone-ját. Választmányi tagok lettek: *Baril János* úr, az Angol Királyné Kávéház öreg Gazdája, *Eger Lajos* úr, *Kammer Ernő* úr, a *Vadászkürt Kávéház* neves Kávésa, azután *Károly Henrik* és *Locher Mihály* urak, *Péts József* úr, a „*Tigris Kávés*“, *Pantl János* úr, *Schopf Ferenc* úr, a *Fehér Hajó Kávésa*, valamint *Tömörkény Istvánnak*, a neves szegedi írónak nagybátyja, az öreg *Steingassner János* úr, akinek Kávéháza ebben az időben a Harmincad-utca és a Miatyánk-utca sarkán volt és benne a belvárosi Kalmárfjak találkoztak, itt lévén céhi Herbergjük is. Ez év július 11-én lemondott *Burián János* úr, a Testület régi érdemes ügyésze. A megválasztandó új ügyész illetményeiül — aki a jegyzői tisztet is köteles ellátni — évi 200 forintot, minden új bekebelezés után 10 forintot állapított meg a Testület. Ezután *Schmidt Titus* pesti jogtudort és ügyvédet választották meg ügyésznek.

1863 augusztus 4-én már *Pesti Polgári Kávétestület* néven szerepel a Társaság. Ezen a napon hat új Kávést iktat be a Testület, közöttük Személyes Jogosul *Benkert György* urat és Reális Jogosokul *Botz János* volt lisztes-szappanyos szatócsot és a zsidó nagykereskedő *Kohner Henrik* urat, a későbbi bárói család rokonát és nejét, *Porges Júliát*. Ugyanezen a napon iktatták be a régi hirhede *Két Pisztoly Kávéház* haszonbérelőjéül *Wittwindisch Bernát Kávést*, akivel a Testületnek rengeteg baja volt. Ezek a beiktatások már az új *Gewerbe-Ordnung* következményei, kivéve a *Benkert* úrét, aki már régebben is jogos volt, de korábbi Jogáról lemondott. Ezen az ülésen került szóba először „a’ némely kávésok részéről használatba vett és élő jákkal körül-kerített járdai területek“ kérdése. A járdahasználati díjakat igen magasnak találta a Testület, ezért a nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanácsához fellebbeztek.

1863 október 12-én a „*Városi Tanács által a Pest-Losonczy Vasúti Társulatnak egy, a Pesten felépítendő pályaudvarban kávéházi terem felállítását*“ engedélyező leiratát tárgyalja a Testület.³⁰ Ez a régi *Losonczy Pályaudvar*, a mai Józsefvárosi

³⁰ 1863 szept. 25. 23.733. tan. sz.

Teherpályaudvar régi „Újgótikus“ modorú háza az Orczy-úton. A Testület ezután felíratot intézett a Városi Tanácshoz, hogy a Kávéméréseknek is legyen címtáblájuk, de ezen a jelzés „Kávémérés“ és ne „Kávéház“ legyen. A Kávémérések egykorú Cégére a *Kávésphár* volt, míg a billiárdgolyós Kávéházaké a „*Pyramidejáték*“-hoz használt Háromszögbe helyezett Három Lapda fölött keresztbe tett két Dákó volt. A régi Táblajáró Bemondó címe még 1863-ban is *Bemondó*. 1864 január 1-én kezdte meg szolgálatát a Bemondó: ifjabb *Kutschera Mihály*. Ebben az évben szűnik meg a Herberg, illetőleg az Öreglegények munkaközvetítő szerepe. Innen kezdve a Bemondó lesz a közvetítő „*a főpincérek után esetenként 1 frt. 30 kr., a többi szolgálókra nézve 40 kr.*“ lesz a munkaközvetítési díj. Itt jelenik meg először a *Főpincér* elnevezés. A Főpincér ebben az értelemben azonban csak Üzletvezető és nem Fizetőpincér, illetőleg csak annyiban az, hogy egyes Kávéházakban ő ül a Pénztárban a Kávés női családtagjai helyett. A Pincér átveszi a Főpincér által kiállított számlát, a pénzt a Vendég a Pincérnek adja át, ez a fizetést a Főpincérnél eszközli. A *Zrinyi Kávéház* egykorú kőrajzú képein látjuk a „Fizetőpincért“, illetőleg a korszerű Főpincért: ott ült a Pénztárban. Ugyanekkor „*erkölsi könyv*“ behozatalát is elrendeli a Testület. Ez már a mai *Munkakönyv* őse, illetőleg a régi szolgálati *Obsitos Levelek* utóda. Ez az intézkedés is a régi céhes formák bomlását mutatja. Ebben az évben szerepel először *Treichlinger József* volt pesti Műkereskedő és Zeneműkiadó, mint pesti Kávésjogos. A Kerepesi-úton máig álló átjáró házában — a *Fehér Hattyú* Vendégfogadó mellett — nyílt meg később a *Weingruber Kávéház*. Ebben a házban lakott az öreg *Podmaniczky Frigyes* báró, az „utolsó pesti *Dandy*“.

1864 július 14-én érkezett le a Helytartótanács által engedélyezett új testületi Alapszabály.³¹ Ugyanekkor a zsidó *Basch Lipót* mint joghaszonbérelő kebeleztetett be a Testületbe. Az új zsidó Kávésok eleinte még távoltartják magukat a testületi élettől. 1864 december 12-én azonban már tizenhat régi német Kávés neve között *Weisz Lipót*, *Szinger Károly*, *Hirsch József*, *Löffelmann Sámuel Vilmos* és *Basch Lipót* zsidó Kávésok is ott vannak a Testület tanácskozó asztala mellett.

³¹ 1864 május 3. 33.487. sz.

1865 március 16-án újból *Kammon Florent* és *Kiche Mihály* urak az Elüljárók. A Legényatyja még mindig a Másod-elüljáró. Még szerepelnek — régi céhes módon — a Legények beteglátogatói, vagyis a Főládatestvérek. *Landwehr* Henrik és *Planicska* Vendelinus Vendégszolgákat ekkor választják meg a többiek Főládatestvéreül. 1866 szeptember 26-án a *Magyar Képzőművészeti Társulat* „a Császárné Ő Felsege életnagyságú olajfestésére“ ötven forintnyi hazafias hozzájárulást kap a Testülettől. A Kiegyezés közeledik, a Porosz már tönkrement Ausztriát a *Sadova-Königraetz* melletti borzalmas vérvesztésű csatában. *Benedek* Feldzeugmeister lett a „Bűnbak“, bukásán egész Pest ujjongott. Ausztria ekkor nyújtotta ki a „Békejobbot“. Magyarország nagylelkű volt és mindent el akart felejtetni. A Kiegyezést igen sokan elleneztek, de mégis ennek a gondolata győzött. *Privorszky* úr Kávéháza — a mai *Gerbeaud* helyén, a pesti „*Schneider-Viereck*“ háznégyszögében³² — a *Deák Párt* hivatalos Kávéháza lett. Mindenki a fiatal és szép *Erzsébet* Császárnéért rajongott, akit az 1849-ben akasztófára ítélt öreg *Horváth* Mihály tanított magyarul. Az arckép megfestése már a Kiegyezés regényes rajongásainak jele.

1866 november 26-án jelenik meg először a Testület ülésén *Gebauer* Eduard Kávés, a későbbi *Gebauer* Kávés család feje. Ugyanekkor olvastatja fel a Testület „a *Schmidt Péter sörház-tulajdonosnak a Helytartótanács által két tekeasztal felállítására*“ adott engedélyét.³³ Ebből a dologból valóságos pesti Billiárd-háború lett, akárcsak 1778-ban a *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadó akkor új Kávéházának Billiárdjai körül. A Kávés-testület a Billiárdot tekinti legjellegzetesebb külön Kávésjogának: ezért viseli minden Kávéház a Játékjogot jelképező Billiárd-céget.

Az évek rohannak, az öreg Kávésok sorban szegényednek le. 1866-ban az öreg *Doleschall* Alajos a Szegényekházába kerül, *Bauer* Sebestyén és *Maderner* Tóbiás régi Kávésok évi 50,

³² „*Schneider-Viereck*“ : a Színház-tér, a Dorottya-utca és a József-tér négyszögének tréfás neve, a pesti Argót érdekes emléke. *Schneider* itt „Vágót“ jelent, mert a Négyszögben négy „Vágó“ háza volt. Ezek: egy sebészorvos, egy hentesmester, egy szabómester és egy „Coupon-vágó“ bankár.

³³ 1866 szept. 26. 63.957. sz.

illetőleg 20 forint céhes segedelmet kapnak a Testvérládából, mely sokirányú jótékonytságot gyakorol: 1867 január 25-én a *Pesti Levesosztó Intézet* kap a Testülettől 67 forint hozzájárulást. Egészen régi céhi módon jár el a Testület *Weisz János* Kávés panaszára annak *Leistner Venzel* nevű „durva és gorbomba viseletű“ Szolgájával szemben: a Szolgák Könyvéből törölteti a nevét. Ez a Céhből való „Kicsapás“ újkori maradványa. 1783 előtt még az Öreglegény virgáccsal seprúzta ki a Céhekből a Céhházba e célból karhatalommal beállított érdemtelen Legényeket. Az élet a Városban is, a Kávétestületben is mindjobban elújmodiasodik, de a Pincérek neve még „Szolgaszemélyzet“ és még mindig a Testület atyás gyámkodása alatt állanak. 1867 február 2-án „a *Rókus kórodában egy külön szoba béreltetik*“ a beteg „Szolgaszemélyzet“ számára. Közben már a Kiegyezés megtörtént. Magyarország és Pest a Koronázás örömmámorában él, tehát a Kávétestület 1867 február 20-án határozta el, hogy a „*koronázási fáklyásmeneten résztvesz és díszes zászlót csináltat*“. A Céhek utolsó festői szereplése volt ez a fáklyásmenet és a Királynak és Királynénak középkori módon adott céhi Ajándék. *Dux-Dóczy Lajos* — a későbbi Báró — ekkor volt a *Kávéforrás Kávéház* ujságírói Asztala — *Rákosi Jenő* társasága — tagja. Ő írta meg a „Koronázási Album“-ban a pest-budai és óbudai Céhek felvonulását és fáklyásmenetét.

1867 szeptember 27-én jelenik meg először az ülésen *Somossy Károly* Kávés, a *Korona Kávéház* gazdája, a híres *Orpheum* alapítója. 1868 január 22-én szerepel először a Prothocollumban a Helytartótanács neve helyett „a' kereskedelmi Ministerium“ és pedig a *Pesti Hazai Takarékpénztár* által az Egyetem-utca és az akkori Zöldkert-utca — a mai Reáltanoda-utca — sarkán ekkor épült, máig álló Házára adott Kávésjog kapesán. Pesten valóban „mindenki“ Kávés volt, tehát az volt a hatalmas Takarékpénztár is. Innen kezdve *Kada Mihály* Tanácsnok a Kávésbiztos. 1868 március 7-én *Schőja József* urat iktatják be a Testületbe: ő bérelt a Libasinszky-családtól a volt *Pillvax Kávéház* régi Kávésurasságos Jogát. 1889-ig ő volt a *Pillvax Kávés*. A Kávéházon az ő idejében jelent meg a régi *Pillvax* név. A Kiegyezés után ezért nem járt Börtön, de „Királyi Tanácsosi“ cím sem. A *Schmidt Péter*-féle serfőzőházi Billiárd miatt tovább folyik a háborúskodás: „*Schmidt Péter*

sörházbirtokost a' nagyméltóságú ipar- és kereskedelemügyi Ministerium 1868 március 7-én utasítja el" kérésével.³⁴

1868 április 8-án harmadszor választatott meg Főelüljáróul Kammon Flóris úr, Kiche Mihály úr helyett Pantl János úr lett az Alelüljáró. Bizottsági tagok lettek Péts József, Schopf Ferenc, Recher József, Hüttner Mihály, Somossy Károly, Kern Ferenc, Kammon Ernő és Dürr Károly urak. Sok új név között alig van már régi név. Buda Kávessága ezen a napon teszi meg az első lépést a Pesthez, illetőleg a pesti Kávéstársasághoz való közeledés irányában: a budai kávéházi szolgaszemélyzet a pesti Legényládába való felvételét ekkor kérelmezi a Testülettől. 1868 július 4-én parentálja el a Testület az érdemes Kiche Mihály urat. Vele is egy régi név tűnt el a Prothocollum lapjairól.

Helyette Privorszky Ferenc úr lett választmányi tag. A Céhek eltörlésének ideje is elérkezett: ugyanekkor vette tárgyalás alá a Testület a Kereskedelmi és Iparminisztériumhoz az új Ipartörvény tervezete ügyében felterjesztendő választatot. Ugyanekkor kebeleztetett be a Ládába a Kávésjogossá lett *Pesti Hazai Takarékpénztár*.

Az utolsó német szó 1868 szeptember 11-én található a Jegyzőkönyvben: „*Johann Steingassner Ausschuss*“ — így írja alá nevét az öreg *Steingassner* bizottsági tag úr. Pest rohamosan növekszik, mindig több lesz a Bordélyház, melyekben zene és tánc mellett nagy italozás folyik, mint ezt *Kiss József* is leírja a *Budapesti Rejtelmek*-ben. Október 11-én „*a kéjházakban kávéházi italok jogtalan kimérése*“ miatt tesz panaszt a Testület. 1868 december 21-én *Gerlőczy* Károly tanácsnok a Kávésbiztos, a későbbi nagynevű Polgármester. 1869 február 5-én egy öreg olasz Kávészolga, *Paolo Massa* özvegye kap 10 forint segítséget a Társulattól. Valamikor a svájci olasz és francia Kávészolgák mint Játékmesterek vagyis „*Marqueur*“-ök nagyszámmal szolgáltak a Gilde-urak Kávéházaiban. Ezen a napon szerepel utoljára a *Herberg-atyja* neve, de már csak „*testületi korcsmáros*“ címmel, viszont egészen a régies jó erkölcsökre mutat a Testület ama határozata, hogy „*a' testületi korcsmáros is elveszti az eddigi segélyezést a' testület*

³⁴ 1867—10.481. sz. U. o. a járdafoglalási határozat : Pest. Városi Tanács 1868—6980. sz.

részeről, ha a' helyiségében a' személyzet részéről netalán tartott illetlen beszédeket fel nem jelenti". 1869 augusztus 13-án negyedszer lett Főelüljáró Kammon Floris úr és másodszer Pántl János úr.

1870 május 27-én határozta el a Testület, hogy Szabad Királyi Pest Város Tanácsának átirata alapján részt vesz a' „a' *Batthyány ünnepélyen*“.³⁵ Az austriai Hadicikkelyek alapján először felmentett és az *Európa* Vendégfogadóban működő Kriegsgericht által azonnal szabadlábra helyezett, de a Camarilla, illetőleg *Zsófia* Főhercegnő külön rendelkezésére újra perbe fogott, akasztófára ítelt, de a nyakán ejtett sebei miatt kegyelemből főbelőtt *Batthyány* Lajos gróf Elnökminister holttestét 1870-ig a hazafias pesti Ferences Barátok rejtegették. A Vértanut rendkívüli pompával ekkor temették el az új Kerepesi Temetőben. A temetésen százezernyi tömeg jelent meg az egész országból: a néma tüntetés igen kétes értékűnek mutatta meg a Kiegyezés fölötti állítólagos közörömet. A múltó évek viszont sorozatosan számították le a Szabadságharc lassanlassan elmúló emlékeit. Ebben az évben halt meg az öreg *Filling* János úr is. Özvegyének a Városi Tanács megadta az özvegyi Kávésjogot, illetőleg megengedte, hogy a kizárólagosan csak személyre és holtig szóló Jogot az érdemes özvegy bérbeadhassa.³⁶ Kávéháza az Egyetem mellett, az akkori Lövész-, ma Királyi Pál-utca és Szerb-utca sarkán máig álló régi házban nyílt meg és továbbra is Diák-kávéház maradt. Az 1880-as években még fennállott. Ezen a napon iktatta be a Testület az „új *Redout*“, vagyis a *Hentzi* Tábarnok által 1849 május 10-én rombalövetett régi Vigarda helyen épült új Vigadó és Kioszkja kávéházi bérlőjét, *Hangel* Márkus urat. Ez *Deák* Ferenc szobapincére volt az *Angol Királyné* Vendégfogadóban. A Krónika feljegyezte, hogy az érdemes öreg Pincér volt az egyetlen ember, akit *Deák* Ferenc protegált. *Hangel* úr közvetlen elődje a bérleményben *Ludvig* Ferenc Kávés volt. A bájos *Kioszk Hangli* neve máig az öreg *Hangel* nevét őrzi.

1870 december 16-án az Országgyűléshez fordult a Testület a Kávéházak megadóztatása körüli szabálytalanságok dolgában. Ugyanekkor a *Pesti Állatkert* javára 50 forintot adományozott.

³⁵ 1870—13.330. tan. sz.

³⁶ 1870—16.143. sz.

1871 február 13-án regényes és megható esetet tárgyalt a Testület. Az egykori *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadóból lett „*Nemzeti Szálloda*“ öreg „*Kávéházi pénztárnoka*“, akit mindenki csak *Tamás* néven ismert, de akinek rendes családi nevét senki sem tudta, hirtelen és örökösök nélkül halt el. Néhány száz forintnyi hagyatékára a törvény értelmében a Kincstár kívánta rátenni a kezét. A Testület az Igazságügyministerhez fordult azzal a kéréssel, hogy az öreg *Tamás* hagyatéka legyen a testületi Legényládáé. Az Államügyész lemondott az örökségről, mely így az elaggott Legények segítésére fordított. 1871 szeptember 22-én az Ülésen megjelent *Buzalka János Kávés*. Ő alapította az Akácfa-utcában az 1900-as évek elején fennállott híres, népies Bálsházat, a régi pesti Bálsházak legutolsó utódát, mely *Buzelka* néven szerepelt és számtalan régi Karcolatban örökítődött meg. Ugyanekkor a Bécsbe visszaköltöző *Pantl János* úr helyébe *Hüttner Mihály* úr lett az Aluljáró. Mint mondtuk, az 1861-ben megkezdődő magyaros „Új Aera“ idején, az elmúlt *Bach-Korszak* éveiben a Pestre, Budára telepített Beamtetek nagy tömegben vándorolnak vissza hazájukba. Ugyanez történt az elmúlt korszak Pest-Budára bevándorolt Kézműveseivel, közöttük a Kávésokkal is. Közülök sokan elmagyarosodtak, ha idegen nyelvüket sokáig meg is őrizték. Voltak azonban köztük olyanok is, ausztriai németek, csehek, morvák, lombardiai ausztriai olaszok, akik 1873 után is úgy vándoroltak vissza régi hazájukba, mint az egykori vándor olasz hegyvidéki „*Grison*“ Kávésok. A szóbanlevő *Hüttner Mihály* úr néhány év múlva *Bátori*-ra magyarosította a nevét. Ő a későbbi nagy emlékezetű „*Báthory Kávéház*“ alapítója és a Kávéstársaság nagynevű Elnökmestere.

Ugyanezen a napon, 1872 november 27-én mondotta ki a Társulat, hogy évi ötvenforintos hozzájárulással belép a pesti *Ipariskola* fenntartói közé. Ugyanekkor az 1841-ben alapított *Országos Iparegyesület* felszólította a Kávéstársaságot, mely az Egyesületnek 1849-ig volt tagja, hogy újra lépjen be kötelékébe. A régi pesti polgári Kávés-gilde egyik legelső tagja volt a *Kossuth Lajos* és *Batthyány Kázmér* gróf kezdesére alapított Iparegyesületnek, 1849-ig rendszeresen fizette tagsági díjait. A Szabadságharc letörése után a független magyar Ipar megteremtésére alakult Iparegyesületet a *Bach-Korszak* érthető okokból megszüntette. Az új idők szellemét jelenti az Ipar-

egyesület újraéledése. Vezető szelleme, mint mondtuk, *Mudrony* Soma volt. Az 1872-iki Ipartörvény végzetes iparpolitikai hibáinak megjavítására vonatkozó ipari törekvéseknek általa lett melegágya az Iparegyesület. Míg 1861 után az ausztriai Kistőke gyarmatosítja a régi Pest ipari és kereskedelmi életét, addig 1867 után az ausztriai Nagytőke teszi ugyanezt. Nagy mezőgazdasági és gyáripari vállalatok keletkeznek Pesten és az egész országban, részben francia és belga Tőkével is. A Váci Országút mentén ekkor alakul ki a régi Pest ipari „Nord“-ja, melynek, mint mondtuk, első lecövekezője a nagymultú budai polgárcsalád, a *Mayerffy*-család, mikor az új Repülő Hid pesti Hídfőjénél megalapítja az első igazi pesti Gyárat, nagyarányú Serfőzőházát és annak kovács és kocsigyártó bognár Műhelyét. Mint mondtuk, itt, a komáromi Deszkások Piarca, a Fáspiarc mellett jelentkezik a század elején az első igazi pesti Kereskedőkávéház, mint valami olasz *Casino dei Mercanti*, a pesti épületfakereskedők Kávéháza.³⁷

Az a harc, melyet *Mudrony* Soma és az *Országos Iparegyesület* az ausztriai Nagytőke beözönlésével szemben, továbbá a magyar Iparosság polgári öntudatának emelése, a kötelező Ipartársulás, vagyis az 1872-iki Ipartörvény által szétzüllesztett régi céhi élet, illetőleg a laza Ipartársulatok helyébe az Ipartestületek felállítására vonatkozólag megindít: az 1870-es években nem érintette a budapesti Kávéstestületet. Belépett az Iparegyesületbe, illetőleg mint annak tagja huszonhárom év múlva újra rendszeresen megfizette tagsági díjait, de a *Mudrony* Soma által megindított mozgalmakba nem kapcsolódott bele, mert ezt felesleges volt tennie. Először is azért, mert az ausztriai Nagytőke beözönlése sem érintette a Kávésságot. A Kávéház a mivolta szerinti kisüzeműségéből nem alakulhatott úgy át amerikai értelemben vett nagyüzeműségbe, mint ahogyan a kis régi Céhműhelyek alakultak át Fabrikákká, vagyis Gyárakká.³⁸ Másodszor: a Budapesti Kávéstestület zökkenő nélkül folytatta régi társulati életét a céhi intézményt 1872-ben lebontó első Ipartörvény és az Ipartestületeket felállító 1884-iki második Ipartörvény közötti években. A pesti

³⁷ A pesti ipari Felvég: MM. és SS.

³⁸ Az 1841-ben alapított Országos Iparegyesület 1931-ben, fennállásának kilencvenedik évfordulóján oklevelet küldött a Budapesti Kávésok Ipartestületének, mint az Egyesület egyik legrégebbi tagjának.

Kávésság, mint azt bővebben kifejtettük, sohasem volt Céh, mindig Társulat, vagyis Gilde volt. Míg tehát az 1872-ben megszűnő, sok évszázados multú pest-budai Céhek belső társaságos élete úgyszólván teljesen elhalványodott az életüket intézményesen szétrobbantó első Ipartörvény utáni meddő korszakban : addig ez az ellanyhulás a Kávéstestületet nem érintette. A többi Céhek számára átmeneti ipartársulati korszakuk le-törést jelentett, ezzel szemben a Kávéstársulat a Céhekre be-következett ipartársulati Intermezzo zökkenői nélkül ment tovább a maga útján, mert Társulat volt a 18. század vége óta. A Céheknek tizenhároméves társulati korszakuk volt, míg 1884-ben Ipartestületekké alakultak. A pesti Kávésság életé-ben ez 1922-ig tartott. Ekkor azonban „quasi“ Céhé alakult át, mikor is a Kávésságra vonatkozó köteles képesítést minisz-teri Rendelet mondotta ki 1921-ben. A pesti Kávésság társulati korszaka tehát nem tizenhárom évnyi, mint a Céheké, hanem százhuszonhat évnyi, mert 1796-tól 1922-ig tartott. Míg az 1872-es Ipartörvénnyel kapcsolatosan életbelépő ipari Szaba-dosság a régi céhbéli Kisipart tönkretette, addig a rohamosan gyarapodó Pest Kávéházainak színvonalát felemelte, mert az új kávéházi alapítások a mozgalmas, vállalkozó szellemű Közép-tőke jegyében folytak le. Igen jellemző, hogy míg az ugyan-ezekben az években megalakuló, európai nagy Hotel-üzemet mutató *Hungária Nagyszálloda*, mint Szálloda már kezdete kezdetén nagyüzem, addig Kávéháza csak mint olyan kisüzem jelentkezik, melynek Kávésa asszony.

A Kávéház, mint ezt számtalanszor hangsúlyozzuk, min-dig és mindenütt a városi Élet legvalóságosabb függvénye, fok-mérője, feszültségmérője : hogy mai szóval éljünk, „Index“-e. „Pest“ a Kiegyezés, valamint az Egyesítés után robogva szá-guld „Budapest“ felé, az új Urbanitás, az új Városiasság felé. Élete megsokasodik, új, amerikás ütemben önti el egy új Be-vándorlás. Az új Szerencsekeresők azonban már nem a Mon-archiából, hanem a történelmi Magyarországból ömlenek Pestre, melyet áradó tömegei tesznek Kisvárosból Nagyvárossá, azaz Budapestté. Látni fogjuk, hogyan jelenik meg a középkori eredetű Városhalal árkában, a szó legszorosabb telekkönyvi értelmében, az ősi római alapokon épített középkori négysarok-bástyás pesti Vár északi vizi Sarokbástyája tövén és annak részben római, részben középkori faragott köveiből az első

pesti kávéházszerű *Traktéros Ház*, majd mellette a 18. század-végi Pest Városiasságának az egykori utazási Világirodalom által számtalanszor ilyenül megemlített első igazi nagyvárosiasan urbánus intézménye, a *Nagy Kávéház*, a 18. századi pesti *Grand Café*. Látni fogjuk, hogy a Falakon kívüli Pest valóban legelső monumentális „Palazzo di Rapprezentanza“-ja, Várost jelentő épülete, a *Kemnitzer Ház*, a Nagy Kávéház remek Palotája neve szerint is mint „*Nagy Ház*“ szerepel a 18. század-vég egész pesti városi életében. Látni fogjuk, hogy Utcája a Városárka helyén, a Falak alján keletkező *Nagy Utca* azonnal *A' Nagy Kávéház Utszája* néven szerepel *Csokonai* egy levelében, 1795-ben. Ime, a Városfalakon kívüli „Új Város“, a Leopold-Városa első monumentális épülete egy Kávéház: a *Nagy Kávéház*. Városfejlődéstörténetileg pontosan ugyanez történik a 19. század első felében, amikor a pesti Kávésok sorozatosan azon a címen kérnek Kávésjogot a folyton népesedő Elővárosokra, hogy azoknak értelmes polgársága Kávéházat követel! Pontosan ugyanez történik 1873 után, Pest, Buda és Óbuda egyesítése után is, amikor az új *Sugárút*, az első pesti „*Avenue*“ és az új *Nagykörút*, a második pesti „*Boulevard*“ sarkán megjelenik az a Ház, mely később, mint *Zsolt* Béla is írja kávéházi tárgyú Színművében, az „*Oktogon*“-ban: a „*Város Szívét*“, a nyolcszögletű „*Oktogont*“ jelenti, rajta az első, igazi körüti Kávéházzal, az 1889-ben alapított *Abbazia Kávéházzal*.

Az új Bevándorlók 1873 táján falusiakból-kisvárosiakból lett városi kávéházi elemek. Részben mulatóhajlamú, birtokukat vesztett vidéki Nemesek, részben a Kávéházban kereskedő új, nagyrészből zsidó Kispolgárok, akiket még az 1890-es években is „Új Honpolgár“-nak nevez a pesti Argot. 1872-ben megszűnik a régi pesti feudális-allodiális-privilégiális rendi Kávésjog, a Kávéság úgyszólván teljesen „*Szabad Kereset*“ lesz. Nem ipar, nem kézmű, hanem „*Goldene Nahrung*“, vagyis „*Aranyos Kereset*“: középtökés, szabad üzleti vállalkozás, akár a régi „*Métiers franc's*“, a „*die freyen Kuenste*“.³⁹ A régi

³⁹ A Serfőzés mint középkori „*Guldene Nahrung*“: S. S. Az „Új Honpolgár“ a kávéházi „*Café Chantant*“ népszerű dala volt, „*Goldstein Számi*“ árvalányhajás süvegben, borjúszájú ingben, gatyában énekelte Dalát, melynek lényege az volt, hogy ő már szívvel-lélekkel magyar ember. A Dalnak több, durvább szövegváltozata élt még az 1890-es években is, ekkor hazafias szövegűvé alakult át.

kávés Jussok őrzése 1872 után már felesleges, mert a régi nemesi és nagypolgári Gyökeres Jussok és Reális Jussok megszűnnek az 1872-i új Ipartörvény életbelépésével. Csak az apothékás és kéményseprői Reális Jogok élnek túl a megszűnő régi pesti Kávésjogokat az ősrégi Területi Jog, a középkori *Rugland*, a jogi *Rügeland* ama csökevényeivel, melyek szerint a budapesti Gyógyszertárjogokban és Kéményseprőjogokban máig is él a Jogterület ősrégi elve. A pesti Kávesség egykori Gildejének ötlete 1730-ban fogantatik, 1780 körül vajúdik, 1796-ban megszületik és 1872 november 27-én meghal. Meghal, mert mint jogörző, középkorias szellemű Gilde, mint „Schutz- und Trutzbund“ nem szerepelhet tovább, hiszen nincs miért dacoskodnia és nincs miért védekeznie. A Társulat ugyanis ezen a napon mondja ki, hogy a *jövőben testületi tanácskozmányai számára nem bérel ki állandó helyiséget, hanem csak alkalomlag fog valamely Vendégfogadóban kibérelni egy különszobát.* Ez a határozat jelenti a pesti Kávés-gilde jogvédő Gildeségének sírját. Igaz ugyan, hogy a Kávés-társulat néhány év múlva, amikor a budai és óbudai Kávésok is, mint már „budapestiek“ belépnek a „pestiek“ Társulatába, díszes társulati szobát rendez be a régi pesti Belváros ódon utcácskáiban és sikátorai-ban, a *Leopold-utcában*, majd a *Lakatos-közben*, később a régi *Vaskalap-utcában*. Ezek a helyiségek azonban már csak újmódi „Irodák“, de már nem régivágású Gildeházak. Szellemük már az újkori Ipartársulaté, de nem a régi Gildéé.

*

A Címer mindig és mindenütt az Ősiség, a Rendiség, a Kiváltság és a Jogterület kifejezője. Beszélő Jelkép, akár az ázsiai pusztázó magyarral rokon török-tatár Atyafiság sátorkaróinak állatalakos Totemjelvénye, akár középkori arabs Lovagok sisakjának disze, akár a lombárdiai, francia és frank Lovagoknak a Keresztes Hadjáratok idején a Keletről átvett Cimiero-ja, Cimier-je, Helmzierde-je, akár a Céhheraldika és Gildeheraldika valamely kézmíves Emblémája, akár pesti, budai, óbudai Kávésok pecsétnyomó gyűrűje, akár a pesti és budai vendégfogadói Cégérpajzs-jog, a „Schildt-Würths-Recht“ valamely Címere, avagy kávéházi Cégére a gazdag és színes pest-budai Cégéheraldikában. A Címer mindig Jelkép. Így tehát jellemző és érdekes, hogy akkor, amikor a 18. századi

pesti-budai-óbudai Kávécímer tudata az új Budapesten már kezd elhalványulni, akkor éppen a legrégebb Város, az előregedett, elmezővárosiasodott Óbuda jelentéktelen és kivénhedt Kiskávéházainak Kávésai hozzák magukkal a mindjobban elamerikásodó, régi városi színeit elvesztő új Budapestre, a Gildéből Ipartársulattá átalakuló Kávétestületbe a Kávesség ősi Címerét, a Játékjogot kifejező „Két Botot a Három Lapdával“. Míg a pesti Kávégilde Pecsétjén ez a Címer sohasem szerepelt a 18. század óta, csak a Kávésok egyéni Pecsétnyomóin és kávéházi Cégéereiken, a 18. századtól az Ezerkilencszázas évekig, addig az óbudai Kávésok Társulata azt 1873-ig, Óbuda, Buda és Pest egyesítéséig viselte és magával hozta Budapestre, mikor a budai és az óbudai Kávesség is beletársult az új Budapesti Kávétársulatba.

Jellemzően érdekes, hogyan alakul ki az új Budapesten az 1873 után mindjobban elhalványodó pesti Kávéhagyomány, a *Millennium* éve, vagyis 1896 óta. A „Három Város“ egyesítésétől 1896-ig számítható húsz és egynéhány esztendő, mint ezt pest-budai kávéstársulati vonatkozásokban többször említjük, a régi pest-budai Urbanitás históriás szellemének általános megfogycsozása jegyében folyt le. Ez a Korszak a budapesti „Amerikásság“ ideje, tehát a régi városi polgári Öntudat és Hagyomány megcsökkenésének és elvesztésének ideje is. Az új Bevándorlókat a mindennapi megélhetés, a Jelen és a Jövő gondja foglalkoztatta, nem valamely históriás hangulatú, elfinomodott történelmi látású és érzékű, kihálóban levő „Történelmi Osztály“ halódását jelző, lehajló Jelenéből egykori színes Multjába elrövidülő történelmi érzelmessége. Amerika Bevándorlóiban is csak századok mulva ébredt fel az Ősök emléke, ami a régi „Indian Territorys“ pusztáiról szóló „Indián-Romantika“, a „Wild West“, *Alaska*, a Rabszolga-Háború, a Farmer-Romantika, majd a déli Sziget-Romantika és a „Hobo Regény“ formáiban jelentkezik irodalmi lecsapódásul, de a U. S. A. egykori vad, csörtető élnivágyása lendületének megtörése jelöl is. Életrekepes Nemzedékeknek nincs históriás önszemléletük. Pest 1873 és 1914 között élni akar, nem álmodni. Az új Kávésok 1873-tól kezdve dolgoznak, pénzt keresnek, Kávéházakat alapítanak, a Kávétársulat az Ipartörvények által teremtett új helyzetekhez alkalmazkodik, a Valóságban él. Nem a régen halott egykori Kávésok multja emlékeinek históriás igézetű

Romanticizmusában. *Kossuth* Lajos halála és temetése 1894-ben és a *Millennium* 1896-ban viszont a históriás emlékezés erős érzelmiségét váltja ki a Város életében. Az emberek egy Korszak elmúlását érzik meg. A Városligetben felépülő „Ősbudavára“ regényes, bécsies műérzelmességű Panoptikum, Deszkaváros és Potemkin-Város és zajos Mulatóhely: mégis a régi Buda és török Kávéházainak tudatát népszerűsíti. Az „Ezeréves Magyarország“ tudata még a Király-utca kis züllött *Café Chantant*-jaiba is eljut, mert ezekben is magyar rokolyás Chanteuse-ök éneklnek a Deszkán a *Tingli-Tangli* házi költői által írt rettentő magyarságú verseket. Ezek a Dalok csapnivalóak, de az „Ezer Év“-ről dalolnak a Korszak gyermeteg, külvárosias Boulevard-Romanticizmusával a külvárosi Kávéházakban. *Gyárfás* Dezső Emlékiratai-ban olvassuk, hogyan énekelték az új pesti „Chicago“ kis énekes Kávéházaiban a Brettli-n az „Ezer esztendeje annak, hogy a magyarok itt laknak!“ című furcsa dalocskát. *Divald* Kornél — „Tarczay György“ álnév alatt — megírja a *Német világ Budán* című régi pest-budai tárgyú elbeszéléseit, *Thallóczy* Lajos — *Deli* álnéven — megírja a *Gyepűn innen, gyepűn túl-t*. Az elsőben ott van a *Caffesieder* Balázs históriája, a másodikban *Tuschl* Sebestyén 18. századi Kávésé, a pesti *Boselli* Kávéházé és a 18. századi budai *Fortuna* Kávéházé. *Gööz* József ekkor írja meg Budapest történetét, *Peisner* Ignác is ír egy hasonló érdekes kis munkát. Ezek sokáig maradtak a pesti várostörténeti Krónika és a Szépirodalom újszólván egyedüli forrásai. Az *Ezredéves Országos Kiállítás* történelmi osztályán *Szendrey* János, *Czobor* Béla és *Szalay* Imre az Ország céhtörténeti emlékeit is összegyűjtik. A *Gazdaságtörténeti Szemle* adattára jelzi ipartörténeti irodalmunk kezdeteit. A *Budapesti Mészáros Ipartestület* a Kiállításon kiállítja 17. századi pesti és budai Céhládáit és középkori budai oklevélkincseit. *Várnai* Sándor rendezi az egykori pesti és budai mészáros Céhek középkori és újkori okleveleit és a pesti és budai hentes Céhek Céhládáinak iratait. Pontosan ugyanekkor, 1896 és 1899 között rendezi a budapesti Kávéság régi okleveleit *Kemény* Géza, a Testület akkori főjegyzője. Ugyanő írja meg kéziratban fennmaradt formában a pesti Kávéság 18—19. századi történetét a régi pesti Kávésgilde-láda fennmaradt okmányai alapján. A *Budapesti Kávésipari Szaklap* rendszeresen közöl apró pest-budai kávéstörténeti

cikkeket. 1906-tól kezdve *Várnai Sándor* és *Bányay Elemér* — „Zuboly“ — több színes Krónikában írja meg *Tuschl* Sebestyén 18. századi Kávés és Kávéháza, a *Korona Kávéház*, a régi *Magyar Király Kávéház* és a régi *Mátyás Király Kávéház* történetét. *Ágai Adolf* 1906-ban ír az *Arany Ökör Kávéház*ról. *Berecz Károly* 1898-ban ír ugyanerről. A régi pesti Kávéház-történeti Krónikairódalom és Emlékiratirodalom folytonosan gazdagodik. 1910-ben *Némái Antalnak*, a *Török Tsászáz Kávéház* utolsó gazdájának, a Társulat nagyemlékezetű Elnökmesterének munkája alapján saját Céhházhoz jut a Kávés-társulat. 1911-ben lebontják a *Pillvax Kávéház* régi Házát, a *Libasinszky Házat*. Előzőleg jelent meg *Ágai Adolf* könyve a régi Pestről és régi Kávéházairól, az *Utazás Pestről Budapestre*. *Magyar Elek* 1911-ben írja meg a *Libasinszky Ház* történetét. Az új Budapest várostörténeti lelkiismerete a *Pillvax Kávéház* pusztulásakor ébred fel. Budapest felfedezi egykori, elfelejtett őst, a régi Pestet és valóban ezen a réven lesz Nagyváros, hiszen az igazi Urbanitásnak — Páris, London, Velence, Nürnberg Városiasságának — a históriás Polgáröntudat: a Várostörténet tudata az erkölcsi alapja. 1911-ben *Palóczy Edgár* veti fel a budapesti Kávéság története megírásának ötletét a Kávéstestület előtt. Ugyanekkor szerzi meg a Kávéstestület a lebontott *Pillvax Kávéház*-ból *Petőfi* és *Jókai* olajfestésű arcképeit és a *Tizenkét Pont* egy berámázott példányát. Ezeket az egykorú Elnökmester szobájában függeszti fel *Boráros János* pesti Városbíró és Senator Uram, az 1796-ban hivatalosan megalakuló pesti Kávés-gilde első tanácsi Komiszárosa századelei arcképe és *Kammon Flóris* Elnökmester képe mellé. Vitéz *Aggházy Kamil* ezredes — 1911-ben fiatal honvédfőhadnagy — a Budavára 1849-i Ostromában nagy szerepet vitt Vendégfogadók, Kurtakorcsmák és Kávéházak történetét írja meg. Mindezek nyomán egy egész külön új, érzelmes, pest-budai Városköltészet és Várostájköltészet históriás- szépirodalmi Városromantikája lombosodik ki. A fiatal *Kárpáti Aurél* megírja a *Báthory Kávéház* előtti kálvintéri Kútról a *Muzsikáló Kút*-at és a *Budai Képeskönyv*-et, ezekben számos bájos írásban a régi „pest-budai Biedermeyer“ ódonos hangulatait. A fiatal *Balassa Imre* már ekkor „Laudator temporis acti“, az „Elmúlt idők dícsérője“. Mindez többszörösen hat vissza a pesti Polgárság szépirodalmi hangulatokon át erősödő polgári ön-

tudatának és históriás szemléletének kifejlődésére. Ezek a hangulatok mindinkább stílust, formát és veretet nyernek, mikor a „*Bárczy István korszaka*“ idején a régi Belváros régi Polgárházai helyén új Paloták épülnek, illetőleg mikor sorban tűnik el a *Korona Kávéház*, megszűnik a *Báthory Kávéház*, a *Magyar Király Kávéház* és az *Aranykéz Vendégfogadó*. *Krúdy Gyula* ezekben az időkben lesz a régi Belváros, a Tabán és a Józsefváros régi Kávéházainak „pesti Anatole France“-ává, *Ujhelyi Nándor* a *Tabán*-ban, *Nádas Sándor* a *Kávéház*-ban Buda kávéházi Romantikáját írja meg. Mindez *Heltai Jenő*, *Molnár Ferenc*, *Karinthy Frigyes*, *Kosztolányi Dezső*, *Szép Ernő* és *Gábor Andor* pesti-budai új Kávéházlírája alá a *Historikum* színes, meleg aláfestését adja meg. Az új Budapest nagyvárosi Urbanitása ezeken az irodalmi hangulatokon át teszi meg első tétova lépéseit az új Világvárosiasság új Urbanitása felé. E lépéseit a Világháború és a Forradalmak gáncsolják el.

Mindez rendkívül jellemzően fejeződik ki a budapesti Kávészág hagyományosságának újraébredésében is. A Háború lelki nyomottságai is a „*Vesztett Illuziók*“, az „*Egykori Békevilág*“ hangulatait költögetik. Mindenki a Multba menekül a Jelen borzalmai elől. *Harsányi Adolf*, a Kávésztestület nagyemlékezetű Elnökmestere, aki az „*Új Irodalom*“ megszületése legszívesebb éveiben volt a *Newyork Kávéház* gazdája: 1916-ban menti meg az elkallódástól az ugyanekkor megszűnő *Angol Királyné Vendégfogadó* Kávéházának históriás emlékü *Pohárszékét*, mely még *Deák Ferencet* látta azokban az időkben, amikor az öreg *Hangels Márkus* volt kedvelt Szobapincére. *Mészáros Győző*, a mai Elnökmester, a tartalékos honvédtüzérszázados, Kávéházában, a *Café Central*-ban Emléktáblát állít a Kárpátokban elesett *Bajtársnak*, *Bányay Elemérnek* — *Zuboly-nak* — a brassói tartalékos honvédfőhadnagynak. A bronz Táblát *Ady Endre* sorai díszítik. A *Japán Kávéház* ugyanígy állít Emléket *Lechner Ödönnek* és *Szinyei-Merse Pálnak*, a *Palermo Kávéház* *Ady Endrének*, majd a *Newyork Kávéház* *Osvát Ernőnek*. A pesti Kávéház a Háború után ráeszmél multjára: a *Décadence* idején elmúlt *Grandeur*-jére. A *Petőfi* és a *Jókai* Centennáriumok idején az 1922-ben megalakult Ipartestület diszközgyűlést tart a *Pillvax Kávéház* két örökemlékezetű Ifja emlékére. *Rákosi Jenő* és *Herczeg*

Ferenc jubileumaik alkalmával közlik kávéházi emlékezéseiket az Ipartestülettel. 1927-ben az új *Pillvax Kávéház* a *Petőfi Társaság* és az Ipartestület jelenlétében avatja fel újra a régi *Pillvax Kávéház* régi Emléktábláját, melyet még a *Kreith Béla* gróf vezetése alatt állott szabadságharc kori Ereklýmúzeum állított a Szabadságharc félszázados emlékünnepén. 1926-ban *Mészáros Győző* Elnökmester szerzi meg a *Török Tszászár* régi Kávéházcégérét a testületi Elnökszoba számára. Ugyanő festeti meg a régi Elnökmesterek arcképeit és helyezi el azokat a Tanácsteremben. Ekkor jelentek meg ugyanott a régi pest-budai Kávéházakat ábrázoló régi metszetek. Kialakul a „Pest-budai Kávémúzeum“. A *Balaton Kávéház* ekkor helyezte el a Testület ereklyéi közé *Kaas Ivor* bárónak, a politikai Ujságírás nagy alakjának kávéskészességét, az *Orczy Kávéház* régi porcellánjaival gazdagította a gyűjteményt. 1926-ban helyeződött el a Kávészékházban a Kávésinasiskola és ugyanekkor helyeztette el *Mészáros Győző* Elnökmester a régi Kávészékház kapuja fölé. Így a budapesti Kávészékház az egyetlen budapesti Iparosház, mely ősi Címerképe jelvénye alatt folytatja évszázados életét. A Címer élt már akkor is, amikor a 18. században a Kávészékház megalakulásakor a Francia Háborúk és a Napoleoni Háborúk ágyúai dörögéséről olvastak a pest-budai Kávéházakban a Polgárok. A pesti Kávészékház felett elviharzott a Szabadságharc és a Világháború is. A pesti Kávészékház a Józsefváros ákáclobbjai közül tekint le a Városra, a mai küszködő idők gazdasági háborúskodásaira. Páris Városa középkori Címerén a heraldikai hullámokon biztosan sikló vitorlás Gályáról ezt mondja a Devise, a Címerjelszó: „*Fluctuat, nec mergitur!*“, azaz: „Bukdácsol, de nem süllyed el!“ A Címerek valóban Jelképek. Nemzetek, Városok, Nemesemberek, Polgárok és Céhek címerei is. Régi és mai budapesti Kávészékházak is.

*

Ami már most az 1873 körüli idők pesti Kávéházainak általános helyzetképét illeti, az ebben az időben élő régi és ekkor keletkező új Kávéházak az átmeneti időket fejezik ki a „Régi Pest“ és az „Új Budapest“ között. Újak a *Szabadi Frank* Ignác szabadságharc kori honvédtüzérfőhadnagy által alapított *Café Delicatesse*, az 1934-ben megszűnt *Fiume Kávészékház*

ház elődje, a dunaparti *Steingassner Kávéház* a mai *Carlton* elődje, a dunaparti *Privorszky Kávéház* a mai *Café Negresco* helyén — és a *Hungária Nagyszálloda* új Kávéháza. Új a régi *Kecskeméti Ház* — Kecskemét Város pesti Háza — helyén 1874-ben épült új Kecskeméti Házban megnyílt Diákkávéház, a *Kecskeméti Kávéház*. A Ház sarokerkélyének faragott gyámkövén máig ott van Kecskemét Város Címerének ősi Címerállata, a Kecske. Ez egyúttal a Diákkávéház Cégére is volt. A Kecske alatt — képünkön is — ott van a mai Prohászka Ottokár-utcából a Veres Pálné-utcába bekanyarodó villamos vasút jelzőtükre. A régi romantikus polgári-kispolgári pesti Kávéházak 1873-ban még élnek, még él a *Török Tsászár* és *Zrinyi*, a *Két Pisztoly* utolsó éveit éli, virágozik a *Kammon*, a *Vadászkiürt*, a *Kávéforrás*, a *Tigris*, az *Európa*, az *István Főherceg*, a *Károly Kávéház*, a *Korona*, a *Két Török*, a *Pillvax*-ból lett *Schöja*, a *Két Huszár*, az *Angol Királyné*, az *Arany Sas*, a *Magyar Király*, valamint a *Lloyd Kávéház*. Haldoklik a *Wurm Kávéház*, virul az *Orczy Kávéház* és a *Debreceni Kávéház* és tobzódik a számtalan züllött kis éjjeli Kávéház a Királyutca, a Váci Országút és a Könyök-utca sikátoráiban. Még él a *Két Oroszlán* a Szénás Piacon és virul a *Zöldfa* a Zöldfa-utcában — ez a mai Veres Pálné-utca — és nagy éjjeli élet zajlik a *Ferenczy Kávéházban* az Újvilág-utca és Rostély-utca sarkán.⁴⁰ Szépen zöldel az új *Hangli* az új Promenádon és a *Bírh Kioszk* az Újvásártéren, mely hamarosan Erzsébet-tér lesz.

Buda Kávéházai 1873 körül még kivétel nélkül mind egyszerű, régimódi, kedves, kispolgári helyek, mert Budán az 1880-as évek végéig alig változik a Város külső képe és belső, németes élete. A Kávéházak régiségét hamisítatlanul romantikus Ősi Cégérneveik jelzik. A Fortuna-utcában 1787 óta él eredeti helyén a *Fortuna Vendégfogadó Kávéháza* és a *Sándor Móric* gróf egykori Palotájával szemben, az egykori Templomból átalakított Várszínházzal átellenben egy ódon emeletes házban, a Honvédelmi Minisztérium sarka helyén úgy áll a *Színház Kávéház*, mint *Tuschl* Sebestyén pesti-budai théatromi Entreprenéur és a budai Casino Maître-je idején, a 18. század végén. Székein még „*Dérynécske Ifiasszony*“ is ült és talán még a nagy kávéházkedvelő, nagy kávéivó *Beethoven* is megfordult

⁴⁰ A mai Semmelweis-utca és Gerlóczy-utca sarkán.

itt. A Tabánban virágjában él a Híd Utcán az *Arany Peretz* Vendégfogadó 18. századi udvari Lebujkávéháza, a keletieskedő „Chinoiserie“ modorában festett falfestményeit talán még be sem meszelték 1873-ban, mikor az örmény *Temesváry* István úr volt itt a Kávészak. Aldunai rác hajósvajdák, rác, görög és örmény marha- és búzatőzsérek mulatnak itt a Gellértalja hirhedt Lotyónépével. A tabáni rác Polgárság még tekintélyes, ezek — főleg az ottani mészáros Mesterek — a *Szarvas Kávéház*-ban tekeznek. A nagyvilágiságot a Híd-utcában, a Semmelweis Házban levő *Herculanum Kávéház* képviseli. Budai mende-monda szerint *Rezső* Koronaherceg és a dúsgazdag örmény *Karátsonyi* gróf az 1880-as évek elején álruhában gyakran mulatott itt. 1873-ban még áll az egykori budai Hajóhídfővel szemben a *Debrecen Városához* cégérezett Vendégfogadó és benne a régi Kávéház, az *A' Hídhöz*, de néhány év múlva eltűnik, amikor *Ybl* Miklós megépíti a Várbazár nemesmívű Árkádait. Ekkor tűnik el a *Híd Kávéház* régi Fagylaldája, melyet még *Gvadányi* József gróf „Nótáriusa“ is megénekelt. Helyén a velencei *Cafè Florian* oszlopos csarnokát mímelő *Loggia* épül, a Várkert Kioszk bájos Kávéháza. Ez is *Ybl* Mester műve, szobra ott áll a Kávéház előtt. A Kávéház mögött máig látható a századelei rómaiás Empire egy kedves régi Kúton: a Kávéház kútján. Az 1880-as évek elején épül fel a *Fiume Szálló*. Új Kávéháza az első „modernus“ Kávéház Budán. A Krisztinavárosban *Három Alma* és *Vörös Ökör* a két Kávéház Cégere. A Vizivároson, a Fő-úton még él a 18. századi *Barna Oroszlán* Kávéház, mellette a *Fejér Kereszt* Kávéház, a *Falk* Ferenc József pest-budai Hídvámos Árendátor 1752-ben épült bájos polgári Házában. Változatlanul úgy, ahogy akkor állott, mikor *II. József* Császár szállott meg a Házban. Ennek finom Barocját a budai Regényesség a *Grassalkovits* Antal Hercegről és a *Mária Terézia* Királyról szóló sikamlós Mende-mondákkal övezi. Ezekből persze egy árva szó sem igaz. A Lánchídfőnél mai helyén áll a *Lánchíd* Kávéház, híres Kioszkja, az *Ellypse* Kávéház ott van az Alagút görögösködő „Néogrec“ bejáró íve fölötti lapon. A Szent Anna Plébánia Temploma szentélye mögött még ott van a híres budai *Arany Hajó* Vendégfogadó és Kávéháza: helyére rövidesen felépül majd a budai *Blum*-család gőzmalma, melyet 1927-ben bontottak le. A Fő-út és a Három Szerecseny-utca — 1867 után Batthyány-utca —

sarkán áll az *Európa Kávéház*, helyén ma a *Római Császár*-hoz címzett Patika van. A Kávéház még az 1890-es években virágzott. Két házzal feljebb az *Arany Kereszt* cégérnevét viseli egy kis Kávéház. A Vitéz-utca sarkán is Kávéház van, később a Dunapartra szorul, képét közöljük. A budai Stokház alatt, az egykori budai Ácscéh egykori Bástyája tövén, a Szent József Bástyája alatt, még virágzik a híres budai *Bellevue Fagylalda*, ahova *Berecz Károly* még az 1850-es években eljárt. A budai Polgárság a borostyánnal befutott Városhalak tövéreől gyönyörködhetett a csodaszép kilátásban. A Kávéház *Windsor Style* modorú házikója máig áll.

Óbuda Kávéházai is teljesen régiiek. Az ősi »Korona város«-ra utal a *Korona Vendégfogadó Kávéházának Cégére*. Az óbudai Zichy Uradalom 18. századi Földesasszonyának, Karancsberényi gróf *Berényi Borbála* Nagyasszonynak Óbudán még több helyen látható Címermókusa nevét őrző Mókus-utcában ott van az óbudai zsidó Szent Testvérség, a *Khebra Kadisa* Házában a *Casino Kávéház*. Ez valóságos középkori értelemben vehető olasz-levantino *Casino dei Mercanti*, az óbudai Zsidó Község vallásos és társadalmi életének középpontja, mert *Börze Ház* : a szó eredeti kereskedői értelmében értendő *Casino*. Nagy terme fülkéiben az egyes kereskedői ágazatok tanyáznak : borkereskedők, nyersbőrösök, tollasok, gubacsosok. Termében délutánonként a *Zsidó Börze* hangos, élettől teljes lármája jelenti Óbuda régi híres kereskedelmének utolsó évtizedeit. E Kávéház 1935-ben szűnt meg. Régi neves Zsidó Kávéház volt a *Bródy Kávéház* is. Furcsa, érdekes kis Kertje ma az óbudai helyi Regényesség kávéházi berke.

A pesti Kávéházak egykori magyaros Cégérneveit 1873 táján kezdi kiszorítani a *III. Napoleon* Császár bukása, illetőleg a »Débacle« után is élő pesti új »Parisisme«. Ennek nyomondói a *Páris Városához* cégérezett régi Vendégfogadó és Kávéháza, valamint az 1840-es években a *Café Renaissance* és a *Café de l'Hôtel de l'Europe* voltak. *Szabadi Frank* Ignác, a »*Massenet-Szabadi*« néven európai hírvé lett, *Joseph Massenet* által hangszerelt *Marche Héroïque* — a török-magyar »Eroica«-társszerzője, *Café Delicatesse* Cégérnevet ad új Kávéházának. Az egykori pesti Zsibvásár-téren, az A Hajóshoz cégérezett züllött Serházról elnevezett Hajós-utca és az Új-utca — ma Zichy Jenő-utca — sarkán a *Café Napoleon* jelenti egy régi

egyemeletes házban az egykori Váci Vámsorompó körüli Lotyó-fertály aljaéletű Nagyvilágiságát, a későbbi Orfeum-fertály, a pesti *Joshivara* kezdeteit. »*Napoleon*«: itt a gáláns, kalandos III. Napoleon császár, a »*Second Empire*« nagy Viveur-je nevét jelenti az éjszakai »*Parisisme*« világában, 1873-ban a hallatlanul züllött »*Thaisz Aera*« virágja idején. A viskó helyén az 1900-as években épült új Házra — melybe az új »*Napoleon Kávéház*« került, a nem kevésbé züllött *Café Micado* tőszomszédságába — a »*Nagy Napoleon*« a »*Corsicai*« szobra dugja mellénye gombjai közé ujjait és tekint le a régi pesti Lotyó-fertályra. Itt áll a »*Kis Káplár*« újkori pesti Házjegyül, hogy a ház »*Napoleon Udvar*« nevet viseljen máig a pesti cégérheraldikai »*Leiterjakab*« nagyobb dicsőségére. A Három-Dob-utcában III. *Napoleon* fiának, *Louis* hercegnek, a »*Prince Loulou*«-nak nevét viseli a züllött »*Café Loulou*«, utalással a Selyemfiúk nemzetközi »*Loulou*« nevére. Az »éjszakai *Parisisme*« mellett a pesti Kávéházakban mindinkább elharapódzó »*Új Rococo*« stílus, az 1900-as év eleig élő »*Style-Garnier*«, valamint a párizsi Kávéházak pincéirenek angolos pofaszakállá jelenti a Párizsiasságot. Innen kezdve lesz általános a régi hangulatos, magyaros kávéházi Cégérheraldikát megölő temérdek franciás, angolos, olaszos, sokszor nagyhangú és nevetséges újkori Cégérnév. 1873-ban még él a keleti Bordélyokat jelző, egész Európában elterjedt *Vörös Lámpa* cégérnév. Ezt egy Kávéház viseli a Váci-úton. A magyaros Cégérromantika utolsó virága talán a már említett *Lehelkürt Kávéház*, az egykori *Café Pischinger* helyén, az üllői-úti Gyaloglaktanyával szemben.

1873-ban még a régi Vendégfogadók neves Kávéházai a hangadók és az előkelők. Irodalmi Kávéház a *Kamonn*, az Aranyifjúságé a *Korona*, a diákoké a *Delicatessse*, a *Kecskeméti*, a *Báthory* és a *Zrinyi*. 1874-ben szűnik meg az 1861 óta oly nevezetes írói és irodalmi Kávéház, a *Kávéforrás*. *Mikszáth* Kálmán az 1870-es években már a dunaparti *Steingassner-be* jár. Előkelő és nagyúri a *Hangli*. Még él a *Fehér Hattyú* (házát az idén bontották le), a Kerepesi-úton virágzik a *Fehér Ló* és a *Mátyás Király*. *Fillingerné* asszonya új Diákkávéháza a Kecskeméti-utca, az Egyetem-tér és az akkori Lövész-utca, a későbbi Királyi Pál-utca sarkán máig álló ódon házban húzza meg magát. Már épül az angolos újgótikájú »*Windsor-Castle*« stílusú *London Szálloda* és komoly, szép kis Kávéháza, a *Nyu-*

gati Indóház mellett, de züllött éjjeli mulatóhely a Tüköry-Gáton, az akkor kiépülő Lipót-körúton az »*Újvilág*«, a *Spiegel-Tüköry* család egykori Serházkertjének római oszlopsorú, üvegezett verandájú ivója. A Stáció-utcában híres *Hebelt* Engelbert úr Kávéháza. Ezt és a már említett *Kleinlein* Kávéházat a Józsefváros kézműves kispolgársága látogatja. A korszakot az öreg *Privorszky* úr tragikus vége zárja be: a Modernizmusba bukik bele hivalkodóan berendezett rikító színű Kávéházával.

*

Ugyanebben a Prothocollumban találjuk az 1857. évi *Reichsgewerbegesetz* alapján a *K. K. Statthalterey zu Ofen* idevágó, minden Céhre és *Gremium*-ra — ez a Gildék egykorú neve — álló Parancsa szerint felállított *Ausschuss*, azaz Választmány üléseinek németnyelvű Prothocollumait is. Az első 1856 január 26-ára, az utolsó — már magyar nyelven — 1862 február 28-ára vonatkozik. A Választmány tulajdonképpen a régi céhi „Vétség“, a *Senatus* utóda: mindig az egyes részletes dolgokat tárgyalja meg és készíti elő a Gildenapra. Az Ülésekre a mindenkori Főelüljáró Úr hívja meg a *Senatus* tagjait. A *Senatus* örökös a Szolgaság szociális jóléte fölött, rendszeresen felülvizsgálja a Legényláda pénzeit, az Ispotály ügyes-bajos dolgaiban kikéri a régi céhi Öreglegénynek, vagyis a „Legények Elejé“-nek, az Első Vendégszolgának véleményét. Ez úgy nyilatkozik a Legénység egyetemessége ispotályos ügyeiben, mint a későbbi „Bizalmi Férfiú“. A Bizottmány intézkedik a társasági Bemondó dolgaiban is, nyilatkozik a Császári-Királyi Helytartótanáctól leérkező szakirányú kérésekben, így például 1858 március 11-én arra nézve is: nem volna-e javallott dolog, ha az új Kávésjogokat mindig egy bizonyos Városterületre adnák meg? Ez a kérdés a régi *Területi Jog* problémája és a Házra gyökeresített Jogok alap gondolata is. A Választmány kivihetetlennek tartja a Kávésjogok eme általános *Cantonnement*-jét, vagyis Jogterületre való szorítását, mert — mint mondja — ennek csak akkor volna értelme, ha a Felsőbbség imperative tiltaná meg a Jogosok költözködését is, ami kivihetetlen. A Választmány tehát állást foglal a teljesen reakciós kávéházi „*Rugland*“, a Jogterületiség eme elve ellen, mely teljesen a „*Metternich-Bach-Bruck*“ iparpolitika szellemét tükrözi vissza és annak dictatúrás voná-

A budai Fortuna Vendégfogadó és Kávéháza Cégére.
 A „rómaiaskodó“ Louis XVI° modoru Házjegye a hagyományos
 „Fortuna“ helyett a „Nyilas Psyche“-t ábrázolja.

A Fortuna Ház és a
 Fortuna-utca.
 Balról a második ház.

Az egykori budai Vörös Sün Vendégfogadó és Kávéháza.
Az Iskola-tér, a Werbőczy-utca és a Fortuna-utca sarkán.

A Vörös Sündisznó.

sait mutatja. Ugyanezen a napon a Helytartótanács által elrendelt éjjeli egy órai záróra dolgában foglal állást a Választmány. Véleményt mond az új Jogok és az új Társurak bekebelezése dolgában is. 1858 április 1-én panaszirattal fordul a Helytartótanácsához a *Pesti Légszesz Társaság* magas árai miatt. Az új „Austriai Érték“ behozatalakor, 1858 október 30-án a Választmány hallgatja meg az egyes Kávésok véleményét az új Valutához szabandó kávéházi árakra nézve és elhatározza, hogy kinyomatja az új Ártarifát. Eszerint a „Fehér Kávé“ a Belvárosban és a Leopoldvárosban, tehát az előkelőbb Kávéházakban 15 krajcár, a „Fekete Kávé“ 12 krajcár, az Elővárosokban ugyanez 14, illetőleg 11 krajcár lesz.⁴¹ Az Új Valuta — a „Wiener Währung“, vagyis a későbbi „osztrák értékű Forint“, — a réginek a dupláját tette, ennek megfelelően a Legénység beteg tagjai után a *Szent Rókus* Városi Kórodába fizetendő Ispotályos Garas is a duplájára emelkedett. A Vendégszolgák napi Ispotálygarasa 30 régi krajcárról 60 új ausztriai krajcár, az egyéb Szolgaságé 20 krajcárról 40 krajcár, a Háziszolgáké 10 krajcárról 20 krajcár, ezért emelkedett 1859 január 29-én.⁴²

Ugyanez év szeptember 24-én tárgyalta a Bizottmány Puchói nemes *Marczibányi* Lajos Táblabírónak, a nábobi vagyonú, nagylelkű Emberbarátnak pesti Kávésuraságos Jussa dolgát. A „*puchói Nábob*“, mint kortársai nevezték, egyenes örökösök nélkül húnyt el, így tehát Reális Jussa megszűnt. Ezt a hirhedt *Két Pisztoly* Vendégfogadó gyakorolta, a rozoga földszintes Ház ugyanis az óriási *Marczibányi Vagyon* tartozéka volt. A „*Marczibányi Kávésjuss*“ nem volt Gyökeres Juss, tehát nem kötődött a „*Két Pisztoly Ház*“-hoz, de az ottani Vendégfogadónak mégis másik kávéházi Jogbérlet után kellett néznie, mert megszűnt Jussot nem bérelhetett. A Választmány az egész tisztos pesti Kávéságot mélyen dehonestáló züllött elővárosi Kávéház — a *Szénás Piarcz*, vagyis a mai Kálvin-tér a pesti Paraszti Alvéghez számított 1857-ben — becsukatása mellett döntött, bár ez a kérdés független volt a kihalás címén megszűnt Juss kérdésétől. Az oldalági örökösök — akik között a *Zichy* grófi családnak egy aulikus ága is

⁴¹ „in der Innern und Leopold-Stadt . . . in den uebrigen Vorstädten“.

⁴² „Spitals-Pfenning“.

volt — hathatós fellépésükkel kivítették, hogy a zajos Kávéház nyitva maradjon, mert ez jelentette a Vendégfogadó fő vonzóerejét és jövedelmezőségét. Így tehát az 1850-es évek legduhajabb városalji Kávéházának, a „Parasztkávéház“-nak élete meghosszabbodott addig, míg a *Pesti Hazai Takarékpénztár* a régi Vendégfogadó telkére 1874-ben Ybl Miklóssal fel nem építette máig álló, három utcára néző Palotáját. Egyik képkönyvön még ott áll a régi *Két Pisztoly*, mely többszörösen szerepel a régi Szépirodalomban is. *Szigligeti* Ede egyik vadregényes Színműve címét a *Két Pisztoly*-ról vette, noha a darab — mint azt sokan hiszik, olyanok, akik a „Két Pisztoly“-t nem olvasták el — nem a pesti *Két Pisztoly* Kávéházban, hanem a tolnai *Arany Sas* Kávéházban játszódik le. A *Két Pisztoly* Kávéházról viszont *Kiss* József fiatalkori Rémregénye, a *Budapesti Rejtelmek* ír bőven.⁴³ Az új Palota ma odanéz le a Térre, az egykori *Báthory Kávéház* helyére, a pesti Kávésuraságos *Geist*-család Házára, melyben az öreg *Vajda* János lakott. Odanéz a *Fessler* József által tervezett gyönyörű *Danubius Kútra*, melyet a fiatal *Kárpáti Aurél* 1912-ben írt meg a *Báthory Kávéház*-zal kapcsolatos „Muzsikáló Kút“-ban. A Kutat a Takarékpénztár ajándékozta a Székesfővárosnak. Élete a *Báthory Kávéház*-zal forrott össze. A Kálvin-tér villamosforgalmát rendezni akaró Városrendezés az idén vetette fel azt a megoldást, hogy a Kutat, a pesti Városkép eme jellemző díszét, lebontatja. Ha ez a jellegzetesen budapesti „Képprombolás“ valóban megtörténik, úgy a Térnek számos pesti Kávéházzal kapcsolatos színes emlékei utolsó hírmondóját is lerombolja a Barbaries.

*

A Bizottmány vizsgálta meg a Legénységnek a társulati Bemondó, *Steiger* Károly ellen felhozott panaszait és ezeket alaptalanoknak találta. A panasz ugyanis az volt, hogy a Bemondó állítólag magához kaparintotta az elhalt Legények temetésének rendezését és ebből magának jogtalan hasznot szerzett. A Bizottmány megállapította, hogy a vád alaptalan:

⁴³ A mai Palota a *Baldassare Longhena* által a 17. században tervezett késői renaissance-modorú velencei *Palazzo Pesaro-Bevilacqua-La Masa* stílusmásolata.

a Bemondó helyesen járt el, mert a Legénytemetésekhez szükséges holmi — koporsó, fáklyák, szemfödél — sokkal olcsóbb, ha azt bárki is kint a Városban vásárolja meg, nem pedig a *Szent Rókus Ispotálya* árdrágító vállalkozójánál. Amikor tehát a Bemondó az elhalt Legények temetkezési szükségleteit az Ispotályon kívül szerezte be: a Legényláda pénzeivel dicséretre méltóan sáfárkodott, mert takarékoskodott. A Bizottmány ugyanekkor megállapította a Bemondó által szedhető szolgálati közvetítési díjakat is. Eszerint egy „*Első Vendégszolga*“ — a mai Főpincér megfelelője — egy forintot, egy „*Második Vendégszolga*“, vagyis a mai Pincér 50 krajcárt, egy „*Harmadik Vendégszolga*“, vagyis a mai Pincérinas 35 krajcárt, egy „*Marqueur*“, vagyis Tekeőr 50 krajcárt, egy *Tüzilegény*, egy *Kisegítő Szolga*,⁴⁴ valamint egy *Háziszolga* 35 krajcárt fizet a közvetítésért. A szolgálati Bizonyítványok ingyenesek, egy Legénytemetés a kivonuló Gyászzenével együtt nem kerülhet többbe, mint 28 forintba és tíz krajcárba. Az adat érdekesen bizonyítja, hogy 1859-ben még teljesen régi, céhes módon folyt le a Legénytemetés. Itt jegyezzük meg, hogy a Céhekben mindig a Legények vitték vállukon az elhalt Testvér koporsóját. A régi Puzon, a „*Gyászharsona*“ tehát úgy szerepelt 1859-ben a pesti Kávésgilde által rendezett Legénytemetéseken is, mint a 18. századi Mészárostemetéseken.⁴⁵ A Gildeurak kimondják, hogy a Temetéspénzeket a Szolgamester, vagyis az Alelüljáró Úr adja át a Bemondónak, ki is a temetkezési költségeket kifizeti. A Bemondó ügyköre tehát e ponton is a régi Herbergék egykori Öreglegénye hivatali működését örökölte. A Kávésgilde így rendezi a középkori Céhek és Gildék legősibb és leghumánusabb testvérségi szokását, a Céhes Temetést. Ez az, amire a régi szólás: „*a Céhvel való temetés*“ vonatkozik. Érdekes, hogy a mai Ipartestület mai Céhházában máig herberges módon folyik a Munkaközvetítés, akárcsak a többi mai Ipartestületben. A munkakereső Pincérek és a Takarítóasszonyok egy külön szobában váraognak, mint egykor a régi Herbergékben. Míg azonban a régi munkakereső a Herbergben néhány napi teljes ellátást is kapott a Legényládától, illetőleg a Társulattól, ez a szokás a céhi intézmény eltörlése után megszűnt.

⁴⁴ „Ablöser“.

⁴⁵ M. M. „Bosaunisten“: a régi kitolós csövű Puzon.

A Választmány 1861 szeptember 7-én feljelentéssel élt a pesti Városi Tanácsnál *Csicsmánczay* Pál pesti örmény Kávés ellen, aki Személyes Kávésjussát titokban *Hercz* pesti kocsi-bognármesternek adta bérbe. Ugyanez az Ülés foglalkozott az első pesti zsidó Kávés, *Szinger* Károly úr hirhedt, elegáns éjjeli Kávéházának ismételt botrányaival. Ez a Kávéház a régi Váci Vámsorompó környékén, a Váci Országúton, a Hajós-utca torka táján volt. *Kiss* József Rémregénye, a „Budapesti Rejtelmek“ 1874-ben rettentő dolgokat ír a Kávéház 1862-ben történt becsukatásáról. A Kávésválasztmány első magyar-nyelvű Jegyzőkönyve elmondja, hogy a Kávéházban: „*éjjelenkint a leg-kicsapongóbb tivornyák tartatni szoknak, hol a Kéj-hölgyek serege meg-jelenvén, az az erköltstelenség és botrány teljes szín-helyévé válik*“. A Választmány a Városi Tanácsnál „*e kicsapongások megtorlását*“ szorgalmazta. *Kiss* József elbeszélése szerint a *Café Singer*-ben egy „*orgyilkos Gróf mérgezett cigarette*“ tett el láb alól egy kávéházi Kéjleányt, mert ez tudott az elvetemedett Máramarosy gróf egyéb orgyilkosságairól. A szerencsétlen Örömlányka az egész Kávéház szemeláttára halt meg. A Kávéház egy éjjeli jelenetét a Rémregény egykorú fametszete alapján közöljük. Az orgyilkos gróf francia pofaszakállat és angol nadrágot visel, az éjjeli Kéjlyánykák a III. *Napoleon* császár felesége, a spanyol Eugénie de *Montijo* által divatbahozott spanyolos *Bolero* kalapkából lett magyaros Csalmát hordják göndörödő fürtökbe csavart hajú fejükön. Abroncsos *Crinoline*-jük felett zsinóros Dolmányka feszül. Ez már az 1870-es évek divata: felemás átmenet a magyaros Módiból a franciásba.

A Prothocollum az 1870-es évek elejével záródik le, amivel egy pesti várostörténeti Korszak is lezáródik. 1873-ban, a „Három Város“ egyesítésekor ugyanis — hogy a Szénás Piarczról induljunk el — már hat éve csilingelt az első pesti Lóvasút. A *Két Pisztoly* Kávéháztól indult el és a Múzeum előtt, az akkori Országúton gurult — a mai *Hôtel Astoria* helyén volt — másik régi híres-hirhedt Kávéház, a *Zrinyi Kávéház* felé. A régi Pest az új Budapest felé valóban a régi Lóvasuton és az Omnibuszon indult el. Lisznyai *Damó* Kálmán, a „Palócz Költő“, *Petőfi*

Éjjeli jelenet a »Singer Kávéház«-ból.
Fametszet Szentesi Rudolf (Kiss József) »Budapesti rejtelmek« című regényéből.

egykori barátja egy tréfás verses Karcolatában így zengte meg a pesti Omnibuszt :

*Vágtat az Omnibusz, azaz inkább halad
A Városerdőnek lombos fáit alatt!*

A Lóvasút és az Omnibusz haladt és utánuk haladt a Város is. Lóvasutas és omnibuszos fütyülőszóval, tülökszóval, csengettyűszóval és ostorpattogással. A régi *Két Pisztoly Kávéház* és a régi *Zrinyi Kávéház* régen eltűnt. 1898-ban, a Lóvasút utolsó évében, amikor a régi pesti Városházát és a *Török Tsászár Kávéházat* is a földdel egyenlővé tették a nógrádbujáki csákyosok, még mindig „*Zrinyi, szakaszhatár*“ kiáltással jelezte a fényes sárgarézgombos, kékbélizékés, kurta lengyelcsizmás, bő lengyel nadrágos, gömbölyütetejű angol lovászsipkás, kékveres bojtos fütyülős, bajszos lóvasúti Kalauz, hogy a négy tarka, muraközi lovacskás, emeletes „*Imperial*“-os kocsik megérkezett a Kerepesi-út és a Hatvani-utca sarkára, a mai *Astoria* helyéhez. A *Zrinyi* azonban már csak helynév volt 1898-ban, mint a „*Hatvani Kapu*“ 1873-ban, az 1795-ben lebontott hatalmas középkori Toronykapu, a Szent Péter Kapuja, neve. 1898-ban még mindenki tudta, mi volt a *Zrinyi*? Ma már csak azok tudják, akiknek a „régen volt dolgok“ tudása az ő lelkük kórsága. Ma ugyanis nem négy, hanem hatvan muraközi lovacskereje röpti az egykori *Két Pisztoly* és az egykori *Zrinyi* helyén az óriási gépekocsit és villamos csilingel az egykori lovacskák egykori csengettyűje helyett. E csengettyűszó elcsengett a Múltba. Pest Budapestté lett és az egykori Kisváros ma már a Világvárosiasság felé rohog. Nem „halad“, mint a furcsa, keszeg kis emberke, Lisznyai *Damó* Kálmus írta 1861-ben az Omnibuszról. A Város nagyot haladt 1873 óta. Kávéházai is nagyot haladtak. Az Autobusz mai kalauza egy új Nagyváros új Kávéházai új neveit kiáltja be a kocsiba, mellyel együtt a Város egy új, ismeretlen Új Világ felé rohog.

A Város az itt közölt Prothocollum éveiben indult el az új Városiasság felé. Akkor még „*Bach Korszak*“ volt a pesti Élet neve. Ez a korszak merev, rideg és kegyetlen volt, de rendet és fegyelmet jelentett. Emléke mégis gyűlöletes. Az emberek a Rendnél többre becsülik az Életörömöt, még ha az kissé rendetlen is. Az Élet apró, kispolgári öröme a „*Bach Korszak*“-ban

a régi pesti Kávéházakban húzta meg magát. Szegény, megrendszabályozott pesti Életöröm volt, de öröm volt. Reménykedés, hírlésés, néha egy pohár bor és cigánymuzsika, („Legyen úgy, mint régen volt!” és „Megvirrad még valaha!”) üzlet, szerelmi és politikai vásár, irodalom, újságírás. Mindez: a régi Város élete volt. A régi Kávéházak és a régi Polgárok élete. Ma is vannak ragyogó új Kávéházak, de hol van a régi szép magyar Élet pest-budai Életöröme? Eltűnt a régi pest-budai Kávéházakkal... mint a régi lóvasúti Kocsis egykori túlkének szava az elmúlt évek ködébe...

*Megoldás a...
...
...*

Pest am 27te December 1841.

*Károly Pillvax
all...
Károly Pillvax
Károly Pillvax
Károly Pillvax
Károly Pillvax*

*Terézia Giergl
all...
Terézia Giergl
Károly Pillvax
Károly Pillvax*

Pillvax Károly és Giergl Terézia házassági szerződésének záradéka, Pest, 1841. dec. 27.

A Mayerffy-család ajándéka. A Budapesti Kávésók Ipartestülete levéltárában.

A pesti Kávégilde Testvérládájában őrzött Gildeiratok. 1781—1826.

Gildemester, Gildeháza, Gildeiratok. — Gildeközi Levelezés a bécsi Gremiummal. — Gildei és szellemi kapcsolatok Bécs és Pest között: 1830—1848. — Az első Gildekomiszárosok. — Rococo-erkölcs és hivatali Incompatibilitás. — Bécsi Világpolitika és pesti Corruptio. — Pesti Városkapitányok mint Kávésuraságok. — Forradalom és pesti kávéházi Espionnage. — Az Arany Borz Ház és Kávéház. — A Pesti Diáknegyed kialakulása. Diákkávéházak. — Absolutismus és Reactio harca a Kávéház ellen. — Egy pesti Parókásmester Diákkávéháza. Egy „pesti Figaro“. A Parókásműhely és a Csevegés. — Az Illuminatismus és a 18. századi pesti Diákkávéházak. — A „Tizennyolc Kávésok“. — Óbudai „Spanyolok“ és a „Braunhaxler“ gúnynev. — Az első pesti „Tivoli“. — A Legénytestvérségek feloszlása. Forradalmi izgatás a Legényládák és a Kávéházak körül. — A „Communauté“ eszméinek jelentkezése: Babeufisme, Buonarottisme, Cabé-tisme, Fouriérisme. — Kommunista Agitátorok Pesten 1847-ben. — A *Pillnax* és a *Communistica*. — Romanticizmus és politikai Raison. — Boulevardisme, „Esprit de Trafic“ és a „Szatócspolitika“.

Gildemester, a németeknél *Gildemeister*, az angoloknál máig *Alderman*, vagyis *Öregúr* volt a régi Gildek Főmesterének címe. Magyarul *Gyűldemester* lenne ez a cím. A Céhekben és a Gildekben a mindenkori Gildemester és a Főcéh-mester őrizte a lakásán a Testvérládát, vagyis az ő keze alatt állottak a Testvérládapénzek is és a Ládában őrzött iratok is. A Ládát a lelépő Főmester ünnepes formák között adta át a tisztséget átvevő új Főmesternek, mikor is számot adott a Ládapénzekről és az iratokról is. A *Ládakísérés* a 18. században még rendkívüli fényű Menet formájában történt. A régi Főmester lakásáról az új Főmesterére céhi zászlós és jelvényes Legények, jelképes Alakosnak öltözött Inasok, Címertartók és Muzsikások kísérték a Ládát. Az eperjesi Gombkötő Céh ládakísérő Menete valósá-

gos farsangi felvonulás volt még a 17. században is.¹ A szokás később elvesztette színeit: a régi Főmester egyszerű jegyzékkel tett számot a Láda pénzbeli és iratbéli tartalmáról. Alábbiakban a pesti Kávés-gilde-láda 1826-ból való Iratlajstromát mutatjuk be. Ez betekintést jelent egy régi pesti Gildeládába, illetőleg az idők rohamában elkallódott régi Ládát és eltűnt régi iratait eleveníti meg, egyben sok értékes pest-budai vonatkozású adatot is nyújt az Elenchusok szüksézsavúsága ellenére is. Az adatokat magyarázatokkal kísérjük, beszédessé tesszük szük szavukat.

1826 június 22-én a lelépő *Lechner* Ferenc Főelüljáró Úr a pesti dunaparti híres-nevezetes *Nagy Kávéház* Kávésa, vagyis a Nemes *Kemnitz* Juss Árendátora iratta össze a Ládában talált nyolcvanhét darab okiratot és ezek Lajstromát a Gilde Prothocollumába iratta bele.² E Lajstrom elkészülése után 1827-ben további huszonkét iratot lajstromoztatott be a Gilde. Sajnos, ezek mind elvesztek a Kávésrendszabás és a Legényrend díszes kiállítású okiratain kívül. A Lajstromban felsorolt nyolcvanhét okiratról megállapítható, hogy ezek közül a legtöbb a *Budai Királyi Magyar Helytartótanács*, Nemes *Pest Vármegye*, illetőleg *Pest Királyi Szabad Város* által kiadott Parancs, illetőleg Leirat volt. Kisebb részük a Kávés-gilde belső életére vonatkozó kebelbéli irat volt: egyes Kávésuraságok és Kávésok Végsőrendeletei, adásvételi Contractusok, a Kávésok által a Városi Kamarába befizetett *Jus Regale* adózási Lajstromai, valamint a bécsi Kávés-gilde egy 1781 július 3-án kiadott átíratá. Vagyis: színes, érdekes, a Gilde belső életére vonatkozó okiratok lehettek. A Lajstrom teljes szövegét a Függelékben adjuk, itt az Okiratok közül az érdekesebbeket ismertetjük.

*

A legrégebbi irat a svájci francia-olasz, vagyis „Grison“ származású Signor Domenego *Franza* pesti Kávés Jogára vonatkozik. Ezt Pest Város Tanácsa 1780 november 29-én adta ki. Ez a Kávés *Franza*, *Francia* és *Français*, *François*

¹ *Rómer* Flóris: Az eperjesi gombkötőcéh ládakísérő menete. Századok. 1885.

² Anmerkungs-Protockol. 1815. No 31. — Az Ipartestület Levéltárában. „Einschaltung der in der Laade vorfündigen Schriften. No 1—87. és 88—109.“ A Lajstrom szövege a Függelékben.

néven is előfordul, egyéb irataink tanúsága szerint mint váci Kávés halt meg 1809-ben. Rokonai a Bécsbe bevonuló francia Hadsereg Főparancsnoksága útján indítottak nyomozást a sziklás graubündeni völgyekből a magyar Kánahánba elverődött szerencsekereső hegyvidéki Vándorkávés és hagyatéka után. Monsieur *Dominique* úgy jött Magyarországra, mint számtalan más „Montanaro“, vagyis Hegylakó Cukrossütő, Sódorfőző „Chaudronnière“, Kávéfőző, Fagylaltos, Salmi-főző vagyis Salamucci, Vándorlottériás, Cukorfőző, Rozsólisfőző, Tubákreszelő, Táncmester, színházi és bálsházi Entrepreneur és Játékosházas „Biscazziere“, illetőleg „Biribissao“. Mint általában régi pest-budai „olasz Kávésaink“, akik úgyszólván mind „Grison“-ok, mint Messieurs *Arrutin* és *Galliard*, *Bosell*, *Fidi*, *Bellieno*, *Gottardi*, *Duchelle*, *Dufault*, *Legrand* urak és a többiek a 18—19. században, avagy Monsieur *Gerbeaud* az újabb időkben.³

1781 július 3-án a bécsi Kávéfőző Gilde ad Bécs Városa által hitelesített Bizonyoságlevelet a pesti Kávéságnak arra nézve, hogy a bécsi Kávésok milyen Frissítőket mérhetnek?⁴ Ez a szűkszavú adat igen érdekes a pesti Kávés-gilde kezdeteire nézve, mert alábbi egyéb adatok alapján is azt mutatja, hogy a pesti Kávéság már 1796-ban nyert Rendtartásának megszerzése előtt tizenöt évvel is mint szabadon összeállott „Jogvédő Testvérség“ működött. Ez a fejlődéstörténeti kezdetlegesség megfelel a Céhek és Gildék kialakulása ama törvényszerű folyamatának, melyet magyar ipartörténeti életünkben másutt is megtalálunk. A kezdet mindig az, hogy egy-egy kézművesi-kenyérkereső érdekközösség szabad Közösséggé áll össze és iratlan, régi, nemzetközi eredetű, helyileg átszínezett Jogszo-kások szerint él. Ezeket később összeírta, majd arra Földes-urától — a Várostól, a Nemesi közbirtokosságtól, az Apátúrtól, a Püspöktől — kér Szabadalomlevelet, melyet utólag a Királylyal szentesített. Ugyanezt a folyamatot látjuk a 13. századi budai Mészáros Céh, avagy a 17—18. századi beczkói nemesi közbirtokossági Serfőzőgilde, az alsómecczenzefi hámosos Ková-

³ *B. von Bevilaqua Borsody* : Der Zug der Bündner. Zürich. 1934. Die Möwe. II. — „Der löbliche Magistrat dem Dominicus Franca das Kaffeiesiederrecht erteilt.“

⁴ „Ein Zeugnis von der Wiener Kaffeiesieder-Innung Erfrischungen auszuschenken befugt sind.“

csok által alkotott Serfőzőgilde, a szepesbélai Serfőzőgilde avagy a bánáti méhserfőző Gilde kialakulásában.⁵ A régi „Szabad Mívességek“, a „Les Arts et Métiers Francs“ kezdete mindig ez. Az 18. századi pesti Kávesség is „Métier Franc“-ból, szabad vándorló Kismívességből lett először Jussos keresetűzés, melyet kezdetben a szabad, önálló Gilde, egy „Confrérie franche“ tartott össze. Ez 1796-ban lett iratos Gilde és 1824-ben próbált Céhlevelet szerezni. Az adatunkban megemlített városköztigildeközi levelezés is ősrégi nemzetközi művelődésbéli kapcsolatok ápolásának emlékhordozója. Az egykori Vándorkismívességek telt Kisgildék ugyanis mindég odahúztak, ahol Mívességük a legnagyobb tekintélyre vergődött. A korai pesti Kávesség 1781-ben még Bécshez húz, a magyarországi Kávesség az 1830-as évekig Pesthez tart: a pesti Kávességildétől kér Tanácsokat és véleményeket. Ez az „Anyacéhek“ és „Leánycéhek“ régi kapcsolatainak 18. századi megfelelője. A bécsi Kávességilde a fenti adat szerint is „Anyacéhe“ a pestinek. A 17—18. századi Vándorkávesség Pesten akkor állapodik meg, amikor már az 1730-as években először merül fel a Városi Tanács előtt az a gondolat, hogy az akkori „Három Kávésők“-ból valamely Gildét vagy Céhet alkosson. Az északi nagy, arisztokratikus Kereskedővárosok, illetőleg az ógörög *Polis* szó értelmében vett Városállamok hatalmas Szövetsége, a *Hansa* lényegében semmi más, mint egy óriási kereskedői Gildebruderschaft. Valóságos 18. századi kis „magyar Hansa“ azoknak a magyar mészáros Céheknek alkalmi, „ad hoc“ szövetkezése, melyeket a bécsi Udvari Kamara valamelyik ismeretlenül maradt magas Ura akart megszarolni egy új Mészárosadóval. A pesti Mészárosceh kezdésére a Királyi Városok Mészároscehei városköztí-céhköztí gyűjtést indítottak és megfizették a francia „Colbertisme“ e méltó utódát, mire az adókiivetés elmaradt.⁶ Ez az eset egykorú mása a párizsi Kávességcehet az 1700-as évek elején többbízen és sorozatosan megszaroló francia Királyi Kamara eljárásának. A különbség mindössze az, hogy Párizsban nem a „saját maga marka“ számára, korszerűen szólva, nem „ad proprium pugnum“ zsarol a Kamara valamely főméltósága, hanem a „Napkirály“, XIV. Lajos Kamaraládája számára teszi ezt. A bécsi Udvari

⁵ M. M. és S. S.

⁶ M. M.: az egykori „Titkos Ládá“ iratai.

Kamara titokzatos Nagyura — akinek nevét a jámbor Céhek nem merészkedtek lejegyezni — a maga zsebére zsarolt. Mind-ebből szempontunk számára az a lényeges, hogy a *Hansa* középkori formáit mutató céhközi-városközi polgári-céhi Levelezés a 18. század végén Pesten is változatlanul élt, ami a magyar művelődéstörténeti, várostörténeti és ipartörténeti Irodalomban merőben ismeretlen magyar, illetőleg pest-budai Gildeélet gazdag színezettségét mutatja.⁷ Ezek a céhközi Levelezések igen alkalmasak voltak arra, hogy a Főkormányzások működésére vonatkozó országos Kritikát — a Háború és a Forradalom időiben — állandóan ébren tartsák. Érthető, hogy a 18—19. század átmenetén kialakuló ausztriai Rendőrállam — mint alább látni fogjuk — minden lehető módon igyekszik az egymással levelező Céhek és céhbeli Legénytestvérségek érintkezésének megakadályozására, mikoris a pesti Kávégilde Legénytestvérsége levelezését is megtiltja. Az ausztriai Absolutismus a „Le Roy du Soleil“, a „Napkirály“ stílusának provinciális bécsi Stíluskópiája lévén, *Metternich* Kancellár, a birodalmi „Kisisten“, a valóban genialis Diplomata, mint a Monarchia „Gondviselése“, a „Reichskanzler durch Gottes Fügung“ is azt az elvet vallotta, hogy : „Csak hódolat illet meg, nem bírálat!“ Nem tűrte az egykori kávéházi „Politikus Csizmadiák“ kávéházi Kritikáját sem, azt, mely a „Nagy Martius“ kávéházi eseményei idején, 1849-ben megbuktatta. Érdekes, hogy a „Vormärz“ korszakának bécsi Kávégremiuma, illetőleg Kávéházai a bécsi Nemzeti Forradalom előidőiben is igen erős gildei és szellemi kapcsolatban voltak a pesti Kávéházakkal : a bécsi Gremium a pestivel csakúgy, mint a nemzeti forradalmi Kávéházak — a sokszor emlegetett *Kaffee Daum*, a „*Griensteidl*“ és a „*Fenstergucker*“ — litterátusi, polgári és diáki Asztaltársaságai is a pozsonyi *Kaffee Hollinger*-en át a pesti *Pillvax*-szal. A bécsi német, lengyel, cseh és oiasz Diákok látogatása a *Pill-*

⁷ Levelezés Győr és Szeged mészáros Céhei között, a kassai és pesti Serfőző Céhek 18. századi kapcsolatai, *Pest Város levelezése Szegeddel* a Serárszabás dolgában, a „Commune de Paris“ levelezése a budapesti Mészárosársulattal az új budapesti Vágóhíd ügyében : S. S. és M. M. V. ö. idevágó megjegyzéseinket : *Dános* i. m. — Az 1693-ban alakult pesti új Mészáros Céh az érsekújvári Céh „Leánycéhe“, a rác-kevei Magyar Szabó Céh a budaié. V. ö. *Szádeczky* Lajos : A Céhek élete. Bpest. 1907.

vaax-ban, a pozsonyi és pesti Juratusoké a bécsi *Griensteidl*-ban a politikai forradalmi „nemzeti Hansa-Gilde“ jellegzetes szabadságharcokori tényei, mert valóságokban mutatják meg a „Metternich Regime“ ellen harcoló lombardiai, prágai, krakói, bécsi, pozsonyi és pesti Kávéházak — az úgynevezett „Fiatal Kávéházak“ szellemtörténeti kapcsolatait. Ezeknek közvetlen hordozója a sok bécsi Kávéslegény, akik Pesten lettek Kávés-árendátorok.

1783 december 30-án a Kávés-gilde Céhkomiszáros kiküldését kéri a pesti Magistratustól: a kiküldött Kávéskomiszáros *Grines* úr. 1786 december 30-án ugyanezt kéri és *Kregár* Senator uram kiküldetését nyeri el.⁸ Mindezek az adatok jól láthatóan mutatják a pesti Kávés-ság gildeszerűvé válásának fent említett folyamatát. Ennek kiteljesedése az 1796-i Gildelevél. A pesti Kávés-ság ezek szerint az adatok szerint is már jóval 1796 előtt lazakapcsolatú, gildeszerű életet élt, mert magát már 1783-ban *Egyesület*-nek, azaz *Innung*-nak⁹ nevezte és Komiszárosai is voltak. *Kregár* Mihály pesti kávés-gildei Komiszáros Uram 1767-ben Pest Királyi Szabad Város Prothonotariususa, vagyis Főjegyzője, majd Senatora és Városbírája, végül 1785-től 1787-ig Polgármestere volt. Az egykori pesti városi titkos „Liste de Conduite“ értelmes, ügyes férfiúnak mondja. 1787-ben a Monarchiát „Dictator Absolutus“ módjára kezelő „Kalapos Király“, II. *József* Császár az ő helyére ülteteti *Moritz Valentin von Hülf* pensionatus császári-királyi Lovasmajort. *Krines* Mihály Uram 1755-ben mint Pest Város Cancellistája szerepel. Az ő utóduk a valóságos, „iratos“ Gildévé alakuló pesti Kávés-gremium első, igazi Gildekomiszárosa, Nemes *Boráros* János Senator és Városbírája Uram. *Grines* és *Kregár* Uraimék nyitják meg a régi Pest életében oly neves szerepet vitt pesti Kávéskomiszárosok sorát, akik között ott

⁸ „1783 de dato 30. X-bris verlangt und erhält die Kaffesieder Innung zum Commissair Herrn von Grines.“ — „Bittschrift der Kaffeesieder Innung vom 30. X-bris 1786 um einen Zunfts Commissair, wurde bewilligt Herr von Kregár.“

⁹ *Innung*; a 17. században *Eynung*, Angliában *Inn*. A londoni királyi Jegyzők máig *Inn*-ekben élnek. („Gray's Inn“.)

fogjuk találni még a nagyemlékezetű *Gerlőczy Károly* nevét is. ¹⁰

*

Egy 1787-ből való irat igen érdekes politikai hátsóterű és pesti erkölcstörténeti vonatkozású tényről takar: egy *Vittmaesser* Mátyás nevű Úr ekkor nyer pesti Gyökeres Kávésjusot a *Borz* házjegyű házára.¹¹ A nevezett Úr senki más, mint Nemes *Vittmaesser* Mátyás, pesti Városkapitánya Uram, a *Borz Ház* gyökeres Kávéházjoga pedig az *Arany Borzhoz* cégerezett Kávéházé, mely a Borz-utca (a mai Kaas Ivor-utca) 18. századi névadója. Az Elenchusban szereplő *Philippi* Úr minden valószínűség szerint Szegedről Pestre felszármazott délvidéki Espagniole-zsidóból kikeresztelkedett Kávés. Minde me adatok szerint „Város Kardja Uram“, akinek tisztje volt a pesti Kávéházak rendjének szemmeltartása is, maga is Kávésuraság volt a 18. századvégi Pesten. Mint a „Városi Politia“ feje egyúttal a „Kávéházi Politia“ rendjének is politikai „Police“-je volt a valóságos „Politia-Státus“-sá, Rendőrállammá kialakuló ausztriai birodalmi Absolutismus előidőiben, a „*Thugut* és *Metternich Aera*“ idején, illetőleg azokban a véres években, mikor a pesti „*Jákobita Klúbosság*“ — egykorú magyar Ujságjainkban ez a francia-angol „Jakobinizmus“ neve a „Clubs Jacobitans“ angol nevének helyes fordításával — a pesti Felvégen, az új Leopold Városban, az akkori „Nagy Kávéház Utszájá“-ban levő „*Három Oszlop Kávéház*“-ban gyülekezett és amikor a Jakobinizmustól független, diákos és mesterlegényes nacionalista Randallérozások minden Kávéházban, még *Vittmaesser* Városkapitánya Uram Kávéházában, az „Arany Borz“-nál is mindennaposak voltak. A régi, állítólagos „Jó Virtusok“ idején bizonyára akadtak a 18. századvégi Pesten egyes izgága lelkek, főleg a kávéházi Fekete Kávé és a csibukfüst páráiba és felhőibe burkolt javíthatatlan Moralisták között, akik Scandalum-ot emlegettek, megtudva, hogy a pesti Kávé-

¹⁰ *Schmall* Lajos: Adalékok Budapest Székesfőváros történetéhez. Bpest. 1899. I. 211. o. *Hülff* Major: S. S. és M. M.

¹¹ „Ein Bericht vom Stadt Magistrat an das Löbliche Comitatum Herrn Mathias Vittmaesser auf das Haus zum Taxl ein Koffeesiederrecht zu erteilen, Selbes wurde Späters veräussert an Pilipp.“ V. ö. a nemesi Kávésuraságokról és Keresztesi *Szabó* József 1790-i „Budai Itinerarium“-áról szólókat.

házakban a fennálló Rendre ügyelő, ezekben a hamis Pharaojátékosokat, a csaló Berbécsesjátékosokat, a szélhámos Billiárdlovagokat, a Felsőbbséget gyalázatos Pasquillusokkal gúnyoló táncos, énekes, hegedűs Komédiásokat, a ledér erkölcsű Hárfás-lányokat, a Zsebtolvajokat és az egyéb Aljanépeket, (az egykorú kávéházi Argot nyelvén franciául „Macaque“-nak vagyis „Makakomajomnak“ azaz „Meer-Katze“-nak nevezett Canaille-t) ellenőrző Városkapitánya Uramnak magának is Kávésjoga vagyon!¹² Ezekben a kritikus lelkekben kevés álladalompolitikai Raison lakozott, mert meggondolhatták volna, hogy az akkori zavaros európai Circumstantiák, vagyis körülállások idején, (1787-ben, mikor is Párizs felől heves szelek, a Vihar előszelei fujdogáltak és Napnyugat, vagyis Párizs felől már előre vöröslött az égálja): bizony igen üdvös dolog, ha a pesti Kávésjussok megbízható, jószándékú, azaz „gutgesinnt“, vagyis nem elégedetlen, nem „Malcontents“ elemek kezén vannak! Az Egyetem közelében levő Kávéházban, a mai Kaas Ivortucában levő, a „Város Kardja“ Jussát alkotó Kávéházban ugyanis szem előtt lehetett tartani az 1790-i budai Országgyűlés óta folyton erősödő nemzeti Felbúzdulásba belebóduló heves nemesi magyar Diákúrfiakat és a velük tartó, nemeszármaszású, acélöklű és bikanyaku, kemény gerincű Mesterlegényeket is, de az összesűgő Jakobinusokat is. A magas Rendészet, a Politia érdeke volt, hogy pesti Városkapitánya uram pesti Kávésjogot kapjon. Ez a derék Úr egyébként is élelmes, pénzszerző ember volt, az Üllei Országút külső végén nagy Major-sága és beszálló Vendégfogadója is volt, miért ne lett volna Kávéházjussa a Belvárosban? *Thugut* és *Melternich* Kancellárok — ha kegyetlenül is — de tiszta szándékkal a Monarchiát és ezzel együtt Európát mentik meg a Forradalomtól, melybe belevöröslött a 18. századvégi *Commune* eszméinek már izzó és fellobbanásra készülő zsarátnoka, a hanyatló századvég alkonyati izzásában. A két Kancellár hideg, tudatos, nagystílusú elgondolásaiból az alárendelt pesti kis Városkapitányok kezén *Blague* lett. Ez a szó a korszerű „Panama“ neve. Így lett 1861-ben az ausztriai Monarchiát megmenteni akaró Reichsgewerbegesetz elgondolásaiból ugyancsak kávéházi *Bluff*.

¹² *Macaque*: ez a máig élő „Macsak“, a „Macska“, az „Aff“ és a *Jampecz* Argot-szavak eredete. A „Japec“ az elverődött cseh-zsidó-lengyel Hantirka-ban, a Tolvajnyelvben: „Majmocska“.

Ez az 1860-as évek „Panamá“-jának korszerű neve. *Wittmaesser* Kapitány úr Rococo-erkölcsű ember volt, az ő számára paraszti-városalji Vendégfogadója jövedelmeit kiegészítő belvárosi kávéházi *Blague*-vé lett a Kancellár harca a Kávéházakkal. A Kancellár rendet akart teremteni a Kávéházakban, a Városkapitány tehát jól jövedelmező Kávéházat szerzett magának. *Sancho Pansa*, az Inas így érzelte Ura, Don *Quijote* de la Mancha nagy Álmait. *Wittmaesser* és *Gottardi* Városkapitánya Uraimék e ponton Nemes *Thaisz* Elek Városkapitánya Uram egyenes elődei, hiszen *Thaisz* Uram sajátkezü Nyugtái megvannak kávéházi Kémkedésért kapott bécsi pénzeiről. *Wittmaesser* Uram pénzt csinált a Kávéházi Politiából, *Gottardi* Uram bécsi Kémirodát nyitott, *Thaisz* Uram 1849-től 1867-ig rendszeres Spionmunkát végzett feleségével, a hírhedt pesti Bordélyosnével, a *Luft* Rézivel együtt. Ezek után csoda, hogy *Wittmaesser* Uram a pesti magyar Szabadságmozgalmak letörése, a kávéházi Kémkedés megszervezése, valamint kávéházi és vendégfogadói Jussai előnyös árendába adása körül tetemes érdemeket szerző Városkapitánya Uram, a pesti „Magister Funifex“ vagyis kötélverő Mester fia magyar Nemességet nyert vala? Pest-budai Polgárheraldikánk érdekes színe, hogy a Város Kardhordója magyar nemesi Címerének büszke Orrjegye vagyis Sisakdisze: könyökből kinövő, egyenesen álló Kardot markoló, egyenesen álló veresköntösös Kar. Nemes és Vitézlő Kapitány Uram odiózus Kávésjussát utóbb a zavarosmultu, délvidéki *Philippi* úrnak adta el. Háza, az *Arany Borz*, később az 1860-as évek magyarbarát francia és olasz Politikájában oly nagy, illetőleg oly regényes és annyira kávéházi vonatkozású szerepet játszó, az Árpád-ház egyenes ágából származó *Auguste de Crouy-Chanel* herceg magyarországi grófi rokonaié lett, illetőleg a régi *Arany Borz* Ház helyén épült új Ház máig *Crouy-Chanel* István, Péter és László grófoké. A kedves „*Arany Borz*“-ot, e Házjegyet ma a Székesfővárosi Múzeum őrzi. A hagyományos Külföldön a régi *Signet des Maisons*-okat mindenütt beleépítik az új Házakba és ezzel őrzik meg a Város helytörténeti színeit, melyek csak Budapesten pusztultak el a legsutább módon.

Ami magát az *Arany Borz* Kávéházat illeti, az láthatóan a budai Egyetemnek Pestre helyezésekor, tehát a szóban levő Kávésjuss keletkezése idején telepedett a 18. századelei pesti *Pálos Ház*-ból lett Egyetem árnyékába. Ez is mutatja, hogy a

A Korvin Kávéház a Marczibányi Házban 1890 körül.
Uri-utca, Dísz-tér, a Tárnok-utca végén a Tárnok Kávéház.
Egykorú fénykép. Székesfehérvárosi Múzeum.

A budai Várkert Kioszk.
Olaszos kávéházi Loggia. Tervezte Ybl Miklós

Kávészátor és kávéivó Dáma a 19. század elején.
Budai Népünnepély : Kávéslegény, Körhinta, Lacikonyha, Muzsikások.
Toiletten-Lecture für Damen. Pest. 1815. Rézmetszet.

*

A budai Arany Peretz Vendégfogadó udvara 1935-ben.
Egykori tabáni Lebuj-Kávéház az Apród-utcában.

régi Pálos Ház körüli utcák, terek és sikátorok azonnal pesti „Quartier Latin“-ná, pesti Diáknegyeddé alakulnak, mihelyt Pesten jelenik meg az Egyetem. Vele együtt jelenik meg a 18. századvégi pesti *Intellectualisme*, az „Ófkléristaság“, a Felvilágosodottság is a pesti Kávéházban. Ime, a Kávéház ősi szellemi arculatával adott kávéházi szellemtörténetiség a pesti sikátorokban, amikor a sok Diákkávéház mind a „pesti Sorbonne“ tövébe húzódik, akárcsak Párisban. A pesti Városfertyályok kialakulására vonatkozó sorozatos megállapításaink közé a pesti Diákkávéházak eme egykori pesti Diákfertyálya is beleilleszkedik, hiszen mint egy pesti Parókásmester alábbi Kávésjussával kapcsolatos egyéb adatok is mutatják: a pesti Polgárok az Egyetem Pestre helyezésére való egyenes hivatkozással kérnek és kapnak az 1780-as évek végén Pest Város ügyeit intéző vármegyei Administraturától pesti Kávésuraságos Jogokat. A pesti Diákkovártély egyik első Diákkávéháza tehát az *Arany Borz* volt. Az 1790-es években itt folytak le a legzajosabb nacionalista Demonstratiók. »Város Kardja Uram“, *Wittmaesser* Városkapitánya Uram nem tudott elbánni a kardos Diák és Mesterlegény Nemesúrfiakkal, illetőleg a francia „Nationalisme“ magyar hajtásaival, az 1790-i budai Országgyűlés után fellobogó „verwilderter Madjarismus“-szal. Az *Arany Borz*-hoz csatlakozott a többi Diákkávéház is, így *Gemin* pesti Parókásmester ugyancsak 1787-ben alapított Kávéháza is. A 19. század elején a Seminarium Utcában, szemben az Egyetem Templomával jelenik meg a Philosophus Diákok tanyája, a *Hugelman* Úr „*A'Philosophushoz*“ cégérezett Kávéháza. Itt folytak le az 1831-i Nagy Kolera idejének véres Diáklázadásai, itt estek meg ugyanakkor a hirhedt „Ezüstkanál-lopások“. Itteni kapcsolatai vannak a híres gyilkossági Vádnak, melybe — a Pallosjogot gyakorló Egyetemi Törvényszék előtt — egy pesti Diák keveredett bele. Ezt *Abonyi* Lajos írta meg „*Az Egyetem pallosa*“ című pesti Diákgégényében, melyről irodalomtörténeti részünkben írunk. Diákkávéház volt a délvidéki csincsár Marhatózsérből pénze révén magyar Nemesemberré, bánáti Birtokossá és „több Nemes Vármegyék tiszteletbeli Táblabírájává“ lett hirhedt Uzsorásnak, a pesti Kávésuraságnak, a furanevű Furlagi nemes *Palikutya alias Palikucsevny* János Úrnak kávéháza is. Itt volt a Pálos Templom tornyai árnyékában, az Egyetem diákos-szellemi gyepűjén belül a *Két*

Török-höz, a Wimmer Kávéház, az A' Magyar Jurátushoz" cégerezett cukrossütőbolt, a Fillinger Apó özvegyének Kávéháza, itt volt a „Kecskemét Városához“, a „Zöldfa“ Vendégfogadó és Kávéháza : 1787-től az 1886-os évekig. A közelben, a Sebestyén-téren és a Rózsa-téren volt a Török Tsászár, a Két Huszár, a Fillinger, a Kis Fillinger és a Nagy Nyolcas, meg a Kék Akáciafához. Az utóbbi kettő a „Szép Halászeányhoz“-zal együtt egyben vásárpiaci Kofakávéház is volt. Ez a kávéházi sorozat 1787-től egyenes vonalban él és virágzik az 1870-es évekig, mert a *Delicatessen* (a későbbi *Fiume*), a *Báthory*, a *Szidon*, a *Muzeum*, a „Gól“ és a *Café Central* mind a fentnevezett Kávéházak helyihistóriás utódaiul és litterátus-diákos Kávéházul keletkeztek az Egyetem, a közeli nagy Könyvnyomdák, Szerkesztőségek és az Egyetemi Könyvtár közelében.

A régi bájos Cégerek és Házjegyek tehát egész cégérheraldikai csoportot alkottak az Egyetem alján. A régi Seminarium kupoláján máig ott ül *Remete Szent Pál* kenyérhozó hollója, a Pálosok 18. századi Házjegye. Csőrében ott van a karajosra hasogatott hosszukás francia Zsemlye, a francia-svájci *Joue*, a „Pofácska“, a „Wanger'l“. Ungyancsak ilyeneket tartó újkori Hollók ülnek a Templom kapuja előtti kis Cinterem előkeretcskéje oszlopain, ezek is a karajokra hasogatott, aranyozott *Wanger'l*-t tartják csőrükben. Ez a „Kenyér Hollója“, a *Corvus Panis*.¹³ Itt az Egyetem tövén volt a legszínesebb a régi Pest cégéres, házjegyes és kapucímeres Utcaheraldikája. Valóban, sem *Macaulay* nem írhatott le tarkább és mulatságosabb Címerállatokat a 17. századvégi London utcáiról szólva és *Dickens* sem örökíthetett meg több kedves, vén Cégért a londoni Óvárost írva le, *Gottfried Keller* sem írhatta le kedvesebben az 1830-as évek kis svájci német Városkáinak bájos Házjegyeit, mint ami pesti utcaheraldikai szint maguk az itt

¹³ A régi pesti Fehérsütőség, a Weiss-Bäckerei, a svájci franciaolasz, „Boulangérie“ számtalan elemével gyarapodott. A Kalács neve a karikaalakú *Collaccio*-ból ment át a magyarba és a tótbá, a Perc neve nem „G'spretztes“, hanem *Bracciata*, a „Szarvas“ neve a „Cornette“, a „Szarvaska“ fordítása. A *Joue* annyi mint Toka, Pofa. Ennek egyszerű német fordítása *Wanger'l*. A *Joue* népies etimológiás-analógiás félreértéséből lett a *Jour-kenyér* elnevezés. A diós és mákos Patkó a *Croissant*, a növekvő Félhold, a *Cornette de Saint-Martin*. Francia kifli a mai „Vajas kifli“, a „Beurette“.

elsorolt sikátorok és utcák Cégerei és Házjegyei és nemesi Címerei maguk írtak le a maguk beszédes Címernyelvén. Kristijan *Andersen*, a dán Meseköltő látta és leírta az ódon Pest cégereit. Bizonyára látta az *Arany Lakat* Házat is a Seminarium utcában. Ebben lakott a fiatal *Horváth* István, az Egyetem Tollnoka. Itt rendezte „Tudós Ebéd“-eit és víg, álorcás, táncos Farsangestéit, melyeket „Mindennapi“ című Naplója nyomán ismertetünk. Ezek a pesti Diáknegyed kávéházi életével párhuzamos jelenségek az 1800-as évek elejéről, mert a vidám fiatal *Horváth* István, a Muzeum későbbi Directora és az Egyetem Professora innen indult el az *Orczy Kert*-be *Bögyös-ké*-vel, víg Diákfeleségével, a „pesti Midinette“ bájos ósanyjával. Innen járt el *Szemere* Pál és *Berzsenyi* Dániel társaságában a *Paraditsom Kávéház*-ba és a Kávésjogos *Hacker Apó* híres Bálsházába. Itt — az Aranyhímző Utca, a mai Czukor-utca sarkán — virult a *Körösi Ház*-on, Nagykörös Város Házán a Címer : a *Zöld Fa*, mely után a *Zöldfa* Vendégfogadó és Kávéház is Cégért vallott és utcanévet adott. A *Zöld Fa* és az *Arany Borz* Kávéházak utcái sarkán ágaskodott *Kecskemét Város* beszélő Címerállata, a *Kecske*. Az 1874-ben épült új „Kecskeméti Ház“-on — mint mondtuk — máig a *Kecske* a sarokerkély faragott Gyámköve. A Ház falfülkéiből a „Magyar Hősök“ tekintenek le a lassan végképpen eltűnő régi Diákfer-tályra, keresik a régi Diákkávéházakat, de nem találják azokat. A *Kecskeméti* Utcában, a *Bástya*-utca sarkán álló duplatetős, padlásablaksoros „Rác Pékség“ Házában volt az 1840-es években *Weiss Uram* Fehérsütő Boltja, az „*A' Juratushoz*“. Képét bemutatjuk. Vele szemben a „*Két Törökökhöz*“ Kávéház Cégéren kávézott és csibukozott két emberséges Atyánkfia az 1860-as évek végéig. A *Képiró*-utcában a *Hét Bagoly Ház*on komolykodott hét tudós Bagoly, a tudományos *Pallas Athéné* istenasszonyság hét madara, utalással a Diákurak tudomány-szomjára, akik — mint *Kiss József* írja a *Budapesti Rejtelmek*-ben, — seregestől laktak e Vendégfogadóban, melynek Kis Diákkávéháza is volt 1905-ig, mikor is a Házat lebontották. A Diákurak azonban inkább a *Magyar*-utca sarkán levő *Fekete Sas* borára szomjaztak, mint *Pallas Athéné* tudós italára. Ez a ház a *Hét Bagoly*, a szerencsétlen *Petőfiné*, *Szendrey* Julia második férjéé, *Horváth* Árpád egyetemi Professoré volt 1849-ben. A *Hét Bagoly* mellett huncutkodott 1878 óta a *Hét Április*

Vendégfogadó. Ennek is volt Kávéháza. Ma a *Belvárosi Szálloda* van benne, régimódi párisias *Hôtel Garni*. Diákok, Festők és bulgár Kertészek laknak benne. Van egy kis Kávéháza is. Mellette volt 1935 nyaráig a *Café Favorite*, az egykori Bástyafertály ősrégi éjszakai Aljaéletének hirhedt tanyája. Az *Orczy Kávéház* és a régi lipótvárosi *Mocca Kávéház* arról volt nevezetes, hogy este nyolckor becsukták. A *Fiume* 1889-ben arról volt nevezetes, hogy sohasem csukták be. Ez akkor új dolog volt. A *Café Favorite* arról volt nevezetes, hogy éjfélkor nyitotta meg ajtaját és reggel zárta be. Az egykori *Hét Április Kávéházzal*, a mai diákos *Hôtel Garnival* szemben van egy másik *Hôtel Garni*, — egykor Bordélykávéház — ma csodálatosképpen a régi belvárosi *Fejér Hajó* Vendégfogadó patinás nevét viseli. A Kecskeméti Ház históriás Kecskéje mellett borzolta szőrét az *Arany Borz* egészen 1914-ig, mikor lebontották. Szőrét borzolta, mert vele szemben az 1933-ban lebontott bájos *Batthyány Palota* barok kapuja fölött ott harapta a Címerpárduc a Barlangban a Szablyát, a Barlang fölött a Pelikán-anya saját vérével etette fiait. A Borz fogát fente a kölyökpelikánokra és a Párductól félt. A Leopold-utca és a Borz-utca sarkán 1929-ig állott a *Fekete Kutya* a drógás bolt fölött és odasandított az 1935-ben lebontott *Keglevich Palota* kapuja fölötti Oroszlánra, mely a Zászlót markolta. Mind-ebből ma már csak a *Kecske* és a *Kenyeres Holló* maradt meg. Az *A' Philosophus* és az *A' Juratus* cégereivel együtt képeinken láthatók. Ez a pesti *Quartier Latin* és Cégérheraldikája.

Városkapitánya Uram Kávésjussát, az *Arany Borz*-ot Nemes Pest Vármegye adományozta a „Josephinus Korszak“-ban, mint a céhi Mesterjogokat is. Pest Vármegye Levéltára ezért valóságos Kincsesbányája az 1780—1790. évekre vonatkozólag a pest-budai Várostörténetnek. Itt található az *Arany Borz*-ban 1790 óta lefolyt tumultuózus jeleneteket megörökítő diákpörök iratai is.

Érdekes, hogy *Wittmaesser* Uram előtt volt pesti Városkapitány a tiroli Rovereto-ból Budára bevándorolt tabáni fűszerszámos Olaszkalmár fia, *Gottardi* Ferenc pesti Senator, aki maga is Kávésuraság volt Pesten. Ez is jelzi azt a folyamatot, melynek során már *II. József* Császár, majd utódai, *II. Leopold* és *I. Ferenc* Császár-Király főleg *Thugut* Államkancellár spanyol-toscanai Stílusa szerint a *Status Politia*

felügyelete alá helyezték a bécsi és pest-budai Kávéházakat is. Mint látni fogjuk, ezekben az években zeng a bécsi Kávéházakban a gúnyos forradalmi „Eipeldauer-Lied“, ami miatt a francia származású *Saurau* gróf, a Rendőrminiszter egy éhenkórász bécsi Poétát köttetett fel, viszont a Jákobitasággal egykorú pest-budai kávéházi *Espionnage*, a kémkedés, valamint az ehhez tartozó Besúgás, a *Mouchardérie* megszervezője, a működése végén, 1796-ban lehetetlenül lezüllő *Gottardi* úr volt. Általa fizetett kémkedő cinkosai közé tartozott — mint látni fogjuk — a terhelt idegzetű, törött jellemű *Martinovits* Apátúr és a romlott *Laczkovits* Kapitány, akik vele együtt a 18. századvég legcsúnyább szerepét viszik a régi Pesten a tisztajellemű Rajongók, *Kazinczy* és *Hajnóczi* és a többiek rovására.

Alább fogjuk közölni a Francia Forradalom eszméinek terjedése elé gátul vetett helytartótanácsi Parancsokat, melyek a pesti kávéházi kémkedést megszervezték, elsősorban a pesti Diákság és Mesterlegénység és Kávéházaik ellen. Ezek között látni fogjuk a Városbírák, Senatorok és Városkapitányok 18. századvégi Incompatibilité-jére vonatkozó Parancsokat is, melyek éppen azokat az erkölcsi Összeférhetetlenségeket akarták megszüntetni, amilyenek a pesti Városkapitányok Kávésjogai is voltak. A *Nép* ugyanis — a Demos, a forrongó Polgárok, az izguló Mesterlegények és az ördögös garaboncás Diákok — pontosan az ilyen Corruptusságokról beszéltek legtöbbit a Kávéházban, melyről már a néhai való bölc Muzlim, *Khair-Beg*, Kairó Helytartója 1535 táján megmondotta, hogy a Káhvé Háné semmi más, mint *Mekteh Muharabbim*: a Lázaadás Oskolája. A 18. századvégi zúgolódó pesti kávéházi kritika fekete kedvű keserveinek ördögien kormos vörösréz kávékatlanai alá ugyanis maguk a Kávésok rakták a hevítő paraszat, hiszen minden ilyen „Uraimék“-nak juttatott Kávésjuss a tényleges dolgozó Kávésok bőrére ment, mert ők voltak robotos adófizető Zsöllérjei a gazdag és hatalmas Kávésurásoknak. A Kávéslegények is zúgolódtak, mert ezért maradtak ők is örökös Szolgásonban. A Kancellária, illetőleg a Helytartótanács a Forradalom hangulatainak levezetésére száznyi Parancsot hoz a Mesterjogok megszerzésének megkönnyítésére, de fenntartja a Privilegiális Jussokat, így a nemesi vagy polgári Gyökeres és Reális Kávésjussokat is. A Kancelláriának

a magyarországi Iparjogokra vonatkozó 18—19. századi Liberalismusa, mely a Kézművesség forrongását akarta levezetni, nem igazi Liberalismus volt, csak Álliberalismus, csak politikai fogás volt.

Következő fejezetünkben látni fogjuk a Francia Forradalom rettentő tanulságai nyomán életbeléptetett iparjogi Rend-
szabásokat, illetőleg azt, hogy a Kancellária forradalomkori, sokban jóakarató Iparpolitikája balkezével elrontotta azt, amit jobbkezével alkotott. Az eseményeket balról jobbra akarta át-
terelni, de csak félmunkát végzett még a Kávéházak kemény megrendszabályozásával is. 1790-től 1848-ig féken tudta tar-
tani a forradalmi lázongást: a Diákokét is, a Mesterlegényekét is, a Polgárokét is. Kordában tartotta a Kávéházakat is, de
legyűrni nem tudta a Korszellemet, ahogyan a francia nemzeti forradalmi szólam ezekben az időkben nevezte a Forradalom
Ördögét, a „Génie du temps“-ot. E Szellem — mint *Le Sage* írta a Forradalom előidőiben — a *Fekete Apollo* volt: „Kávé-
házi Ördög“ volt. A Lázadás fékezhetetlen Dsinje, Ördöge, mely a fekete kávésbrikkékben lakott. Valóban: nem mondunk
vele nagyot, ha azt mondjuk, hogy *Thugut* báró és *Metternich* herceg, a Kancellárok és a francia származású *Saurau* gróf,
a Rendőrminiszter, az olasz *Gottardi*, a pesti Kávésuraságból, Senatorból és Városkapitányból lett birodalmi Főkém, *Witt-
maesser* pesti Városkapitány, majd a lengyel *Sedlnitzky* báró Rendőrminiszter elsősorban a nemzeti Forradalom lombardiai,
bécsi, prágai, krakói és pesti Kávéházaival folytattak harcot 1787-től 1848-ig. Hogy a „Nagy Martius“ európai napjaiban,
1848-ban, a padovai *Café Pedrocchi*, a milánói *Café de Duomo*, a velencei *Café Quadri*, a bécsi *Daum* és a pesti *Pillvax*, az *A'
Philosophus*, a *Török Tsászár* és az *Arany Sas* Helyi Szelleme, házi *Geniusa*, a Kávéházi Ördög is ott volt *Metternich* meg-
buktatói között, azt felesleges bővebben itt elmondanunk. A magyar Felbuzdulásért verekedő Jurátusok, Diákok és Mes-
terlegények *Wittmaesser* Mátyás pesti Városkapitánya Uram egykori Diákkávéházában, az *Arany Borz* cégére alatt, a
Diákok görbe kardja és a Mesterlegények fokosa a „Város Kardja“ ellen, az „*Arany Borz*“ szőreborzolósa a saját Kávés-
urasága ellen: azt hisszük, ez a valós kávéházi kép cégérszerűen cégérezte ki a *Metternich* Aera 1848-ban elkövetkezett bukását
már *Metternich* elődje, *Thugut* Kancellár éveiben. Amivel

nem mondtunk sokat, hiszen tudnivaló, hogy a Társadalmi Kritika fejlődéstörténete szellemtörténetének boltívét 1710-ben a párisi *Café Procope*, 1789-ben a *Café de Foy*, 1848-ban a *Café Tortoni* zömök kávéházi oszlopai tartották. Pesten 1794-ben a *Három Oszlop* Kávéház három oszlopa, 1848-ban a *Pillvar* zöldes márványosra festett két oszlopa cselekedte ugyanezt. Mint az 1848-ból való és minden bécsi Kávéházban árult kezdetleges rézkarcokon látható: *Metternichet* elvitte az Ördög. A Korszellem, a *Génie du temps*, ez a lázadó Dsin, a *Le Sage* kávéházi Ördöge vitte el őt, aki Európát akarta megmenteni a Forradalom őrjögő Daemonaitól.

*

Az egyik Elenchus szerint a neve írásmódja után következtetve nyilvánvalóan francia származású, kiérdemesült pesti Parókacsináló Mester, *Georges Gemin*, 1787 március 28-án nyer pesti Kávésuraságos Jogot Nemes Pest Vármegyétől.¹⁴ A Parókacsináló Mesterek a 18. században többnyire franciák, ez a Mívesség is a nemzeti színeiket megőrző Vándorlómívességek közé tartozik, tehát tartja a rokonságot a 18. századi vándorló francia és olasz Kézmívességekkel, melyeknek nincsenek szigorú határai. A vándorló „Hegyvidéki“, azaz „Montagnard“ Kávéfőző egyúttal Ecetfőző, vagyis *Maitre Vinaigrier*, aki Borecetet is főz, de a korszerű illatos „Mosdóvizeket“, a „Vinaigre de Toilette“-eket is főzi, tehát egyben *Maitre Parfumeur* is, ami átvezet a *Maitre Perouquier*, a Parókásmester ügyességeibe, mert ez is ilyen Vizekkel és Pommade-okkal foglalkozik. A 18. századi Borbély és Hajbodorító Mesterek válasz-

¹⁴ „Den 28. März 1787. erhielt Georg Gemin gewesster Perüquenmacher von dem löblichen Pesther Comitath ein Coffe-Sieder-Recht.“ V. ö. az erre vonatkozó vármegyei iratokat. (*Bevilaqua Borsody Béla*: Régi pesti parókásmesterek a közéletben. A Budapesti Borbélyok és Fodrászok Lapja. 1933.) — A „Gemin“ írásmód fonétikusan utánozza a „Zsöméhn“ ejtőmódot. A temesi francia falvak (Solothourn, Saint-Louis Charleville, Saint-Hubert, Mercydorf) lakossága, mely az „Alsace et Lorraine“ vidékéről telepítődött a 18. század elején, néhány nemzedék múlva ilyen módon, németesen írta a régi francia családneveket. A *De Mousson* névből így és ezért lett *Mussong*, a *Gefin*-ből *Gifing*, a *Jean le Plonge*-ből *Jeanplong* és *Schamplong*. (V. ö. a délvidéki francia-magyar Serfőzőmestereket: S. S.) A *Gemin* név később *Geminger* és *Kemminger* módon is előfordul.

tékos és finom Műhelyei a társalgó csevegés, a korszerű Causerie helyei, csakúgy, mint a Dohányos Bolt, a francia *Tabac*, illetőleg a *Tabagie*, mely valóságos kis Kávéház, melyben a francia Kisvárosokban máig Kávét mérnek és ahol egy „Demitasse“, egy Félcsésze Kávé fejében az összes Újságokat át lehet nézegetni. A Kávéház, a *Dohányosbolt*, a *Rozsólisos Szoba*, a *Cabinet des Lectures*, vagyis az *Újságotlasó Kamara*: a Lese-Cabinet — amelyet Pesten elsőnek az irodalmi részünkben említett *Leyrer József* alapít a 19. század elején a pesti *Grand Café* tövén, a Kis Híd-utcában — a finom Rozsólisokat mérő *Apothecarius Műhely*, az Égettborot poharankint mérő *Szatócsbolt*, a *Könyvesbolt*, az országúti *Kovácsműhely* és a *Borbélyok*, *Hajbodorítók* és *Parókásmesterek* Műhelyei pontos átmenetet mutatnak, mert mind a társaságos Csevegés valóságos városifalusi-országútszéli Salon-jai, „quasi“ Kávéházak. A Keleten az utcasarki Kahvedsi egy vén eperfára felhúz egy szélfogó gyékényszőnyeget, két kő között tüzet rak, ezen főzi a Káhvét, a Vendég háta mögött ott guggol a fejborotváló utcai Vándorborbély és ott van az elmaradhatatlan *Meddah Baba*, az Újságotólója: a Hírmondó és Mesemondó. A Keleten minden Fördő, minden Borbélyműhely és Bordély egyúttal Kávéház is. A 18. század Pesten is még leegyszerűsítve mutatja a társasági Életformákat, az elkülönződés még nem történt meg közöttük, határaik még folyékonyak, az Élet nagy, átfogó egységekben pereg. Viszont: a mai Kávéházak közelében mindig van Borbély, sőt van Kávéház, melyben magában van Borbélyműhely. A régi pesti Kávésok és Parókásmesterek kapcsolatait mutatja, hogy a *Gemin Mester* idejében építi fel a híres pesti Parókásmester, *Neumayer Úr* a pesti Váci-Utca és a Régi Posta-Utca sarkán híres Házát, melynek Házjegyéül a *Magyar Koronát* adja. Ebbe szép, előkelő Kávéházhelyiséget építtet bele és azt 1787-ben a leghíresebb 18. századvégi Kávésnak, a külvárosi szegény Ácspallér fiának, a hirhedt *D'Echelle-Duschel Úrnak* adja bérbe. A Kávéház Cégére a *Magyar Korona* lesz. A Kávés, *Duschel Úr*, mint *Pharo-Bankos* társa a sicíliai származású vásári Vándorkávésnak, *Giovanni Conti detto il Placido*-nak, akinek Éva lányát viszont egy pesti Parókáslegény veszi feleségül. Amivel a fentemlített kismesterségtörténeti-szokástörténeti kör pontosan záródik *Monsieur Georges* pesti Kávésjussa évszáma, 1787 köré. Ez a pesti Kávéházalapítások nagy

esztendeje, mert az *Arany Borz* is ebben az évben keletkezik.

A 18. századvégi Parókásmester Műhelyében az Urak hosszú papírtölcsérbe dugják az arcukat és azon át vesznek lélekzetet, hogy meg ne fulladjanak a Poudre de riz, a Rizspor felhőtől, melyet a Maître, a „Figaro“ ont fejükre. Az Urak nem beszélhetnek, tehát fecseg a „Figaro“, a „Maître Perruquier“. Fecseg : Politikáról és a Városban az előző este, éjszaka és kora hajnalban megesett Scandale-okról. A 18. századvégi pesti Parókásműhely a „Nyilvánosság Helye“, akár a Kávéház és a Királyok és Urak reggeli kávé „Grand Lever“-je, felkelésük szertartásos formája, melyen a Főkamarásmester, az udvari *Abbé* és a *Parókásmester* csevegi el a Híreket. A Parókásmester bejáratos, benfentes és pótolhatatlanul nélkülözhetetlen a Nagyurak reggeliző Öltözőszobájában. Úgy fecseg itt is, mint az *Abbé* a korszak ezernyi rézmetszetén, *Boucher* és *Lancret* rajzain. A Toilette asztalkáján ott van a Kávé, a Dáma és a Gavallér a Hosszú Széken, a Chaise-longue-on, párnák között, paplan alatt fogadja a reggeli Hódolókat, kérő Instansokat, mint egy órómai Patricius reggeli fölöstökömje mellett, a Prandium-nál a Cliens-eket. 1790-ben, a budai Országgyűlés idején az erdélyországi és magyarországi Főemberek így fogadják a *Lever*-n a Követurakat, Kávé mellett, mint ezt Keresztesi *Szabó József* biharszacsali kálvinista Prédikátor páratlan pest-budai érdekességű *Budai Itinerarium*-ában fogjuk látni. A reggeli kávé *Grand Lever* még Somogyország magyar nemesi Udvarházaiban is a „bolond frántzus Nájmodi“-val fertézteti meg az Ifiasszonykakat, amit Csokonai *Vitéz Mihály* csurgói korszaka csúfondáros reggeli Köszöntő Rigmusaiból fogunk elolvasni. *Kiss József*, a Poéta, kávé *Grand Lever*-n fogadta a fiatal Irodalmat 1907 táján, mint azt *Ignotus* és *Kosztolányi Dezső* írásaiban fogjuk megtalálni. Ott van az *Abbé* és a Kávé a Reggeli mellett a *Boucher* egy híres rajza után készült magyartárgyú festményen, melyet egy képünk mutat. A Parókát tartó, pehellyel tömött „Tolltok“, a *Poltron* ezért a „Tokos Német“, a „Gyáva“ gúnyneve a 18. századeleji Gúnyversben, de itt is a Kávéval együtt szerepel, mint látni fogjuk.

Nos, a pesti Parókásmester is ott volt 1787-ben a Helytartótanács, a Kamara, a Vármegye és a Város összes Urai és Dámái reggelije mellett. Minden Hírt, Ujságot, Gyalázatot,

minden Szófia-beszédet tudott, kilesett, felszedett, továbbadott vagy nem adott tovább, ha markába síma Arany csúszott, vagy nem csúszott. A Parókásmester belesett minden kulcslyukon és ezeken át minden Hálókamrába is, mindenkit meglátott „en pantoufle“, vagyis „papucsban“, tehát mindenkit közéről, leplezetlenül, testileg, lelkileg meztelenül, valósan látott. Mindenki minden röstelleni való titkát tudta, tehát született és mesterségbéli *Espion* volt. Vagyis a 18. századvégi Kávés minden társasági Virtusának ügyes, élesen, tisztánlátó birtokosa volt. Előkelő összeköttetései voltak, mindenkit ismert: Kávésságra született. Természetes, hogy *Mozart* bájos Figaro-ja is „Il Totumfac della Città“, vagyis a „Város Mindenese“. A pesti Parókásmester is Pest-Buda igazi, hamisítatlan „Totumfac“-ja és „Groom — pour tout faire“-je. *Mozart* Figaro-ja így énekel a 18. századvégi Borbélytársadalom szerepéről:

„Ime a Város Totumfacja jó, itt van a Reggel s boltjában ő! Az élet ah! sokat ad, a Figaronak, ki érti magát! Ha! Bravo Figaro, bravo, bravissimo, bravo! Szerencsefia vagy te, Figaro! Oh lallala-la! Éjjel és nappal a kézügyben légy te, mindent megtenni mindig kész légy te: szolgálatokra kész vagyok én: mert nélkülözhetlen a Borbélylegény! A Borbély adja az egészséget, a Borbély adja a Szépséget! Mily szép az élete, mily nagy becsülete, az élet valóban mindent megad, ügyes Borbélynak ki érti magát! Engem óhajtanak, értem sóhajtanak, Grófurak, Bárók, Dámák: rám várók! Itt borotválók, ott friss hírt mondok, titkot, szerelmes levelet hordok! Figaro — itt vagyok! Figaro — ott vagyok! Figaro itt! Figaro ott! Figaro mindenütt! Világ mindenese vagyok!“

Nos: *Il Totumfac del Mondo!* A Világ Mindenese! Ez volt a pesti Figaro is 1787-ben, mikor Kávéssá lett. Kávéssá, aki valóban a „Város Mindenese“ volt. Parókásmester korában is, hiszen 1787-ben Parókát hord a Helytartótanács Praesese, minden idős Consiliarius és minden ifjú Cancellistája, minden vármegyei Juratus Assessor, minden városi Senator, a Kávéházban minden Kávés és minden Vendég, Professor, Diák, Abbé, magyar Nemesember, német Polgár, olasz Kalmár, francia Táncmester, a Kávészolga és a Marqueur, a magyar Vicipán és a Táblabíró, a városi Senator és a Magyar Sörgyalogregimentek Majorja, a Magyar Gránátosok Kapitánya és Őrmestere és a Jászok és Kunok Főkapitánya is, de a Király-Utcában a gazdag pesti Mészároslegények is, kikről ezt ugyan-

ekkor írja meg a Céh egykorú Ügyvédője, Tekintetes *Kovách József Úr*.¹⁵ A Paróka különböző rangjelző fokozatait udvari és katonai Norma írja elő, a Paróka rendi és hivatali Viselet. Parókat csak a belvárosi görög, török, rác Kalmárok, a Cigányok és a Parasztok nem viselnek. A Paróka 1787-ben Pesten is elsőrendű Közsükséglet, fontosabb, mint a Kenyér, mint ma a legéhenkórászabb pesti Gépírólány számára a bodorított haj. A Parókásmester nélkülözhetetlen és fontos Persona, majdnem Status Persona. A Korszak gúnyneve a „Zopf“, magyarul „Czoff“. Maradiságot és a Formákhoz ragaszkodó Formalitét is jelenti. A „Czoffos Beamter“ gúnyszó, mert „tisztbéli Uraimék feje csak arravaló, hogy legyen mire tenniök a Parókat“. Mivel pedig 1872-ig mindenki Kávés volt Pesten, csak éppen az igazi Kávésok nem, mert ők csak alázatos Árendátorai voltak a hatalmas Kávésuraságoknak, Országbirónak, Singes-rőfősnek, Városkapitánynak, Grófnak, Ácsmesternek, Bárónak, Zászlósúrnak és egyéb Náboboknak, Cserzővargamesternek, fűszerszámos görög Kalmárnak és egyéb Kávésuraságnak : ugyan miért ne lehetett volna pesti Kávés az öreg, kiérdemesült Parókásmester?

Monsieur *Gemin* — mint ezt a Jussára vonatkozóban látni fogjuk — azon a címen kér és nyer pesti Polgári Kávésjussot, hogy a Főhivatalok, vagyis a Dicasteriumok Pozsonyból Pestre kerültek, Budáról pedig az Egyetem került Pestre, tehát az Uraknak és Úrfiaknak szükségük vagyion Kávéházra. Az Úrfiak : a Tárnokmesterek Széke, a Hétszemélyes Tábla és a Királyi Curia Juratus Urai és az Egyetem Diákurai. Ami azt jelenti, hogy „Monsieur le Figaro“ Diákkávéház alapítására gondolt. Diák : ez a 18. századvég egykori Illuminatismusát, a Felvilágosodottságot, az Ófkléristaságot, a Korszak egész Szellemisségét, Intellectualismus-át jelenti. Pesten, 1790 után jelenti a Nationalismus ébredését, belesodródását a Kancellária által „verwilderter Madjarismus“-nak bélyegzett lendületes mozgalomba, ami 1830-tól kezdve az „Ifjú Magyarország“ olasz veretű kávéházi Páholymozgalmát jelenti, ami az Ifjakat a Pillvax-hoz vezette, a „Nagy Martius“-ba. De jelenti 1789 után a „Jákobita Klúbosság“-ba való belesodródást is, ami az Ifjakat — *Szollártsuk Sándor Juratus Urat*, az árva-

¹⁵ M. M.

vármegyei birtokos *Abaffy* Ferenc árvai Követ Úr Jurátusát és fiai Hopmesterét vagy Instructorát, valamint *Őz* Ferenc Juristadiákot, a *Martinovits* Összeesküvés Iródiákját — nyolc esztendő mulva a Bakó székére ülteti. Mint látni fogjuk, a *Három Oszlop* Kávéházon keresztül, mely Pallos alá vitte az egész pesti Jákobitaságot. Monsieur *Georges* az ő új Kávéháza székeire ültette az Ifjakat és Fekete Levessel itatta meg. Ez 1787-ben az Értelmesek Itala, „Boisson intellectuel“. A budai Bakó székén pirosuló fiatal, magyar Vérré lett a „Boisson Noir“ : a Fekete Ital. A két kávéházi ifjú számára ez volt a tragikus „Fekete Leves“. Vérüket a Gyenyeralisok Kaszálórétje itta be és ettől lett a neve máig Vérmező. A „Szabadság Fája“, ez a forradalmi Jelkép, melyet a szegény *Szollártsuk* Hopmester úr is odarajzolt a Helytartótanács ódon Kolostorépületében levő Börtöne falára, ötvenhárom év mulva virult ki a *Pillvax* boltívei alatt. Így lett Monsieur *Georges* a pesti Litteratus Kávéházak egyik Atyja. A másik *Wittmaesser* Uram volt. Patrone : ez a Kávészgazda francia neve 1787-ben és ma is Párisban. De a *Herberg* Atyamesterét is jelenti.

Nem lehetetlen, hogy Monsieur *Georges* egy kevéssé kávéházi Espion is volt. Talán ezért is nyert Diákkávéházra való Kávészjogot. Hiszen a Jakobinizmus korszakának Főkémsje *Gottardi* volt pesti Városkapitánya Uram is Kávésuraság volt Pesten, az volt *Wittmaesser* Mátyás Városkapitánya Uram is, mindketten Monsieur *Georges* kortársai és Gildeurak a pesti Kávészgildében. Diákkávéház volt az *Arany Borz* is. Lehet, hogy Monsieur *Figaro* nem is fizetett Sápót új Kávészjussáért, mert azt talán statuspolitico-politikai érdemeiért kapta. A Nemes Vármegye iratai erről nem szólnak. Viszont, mint ezt a párisi Kávészceh történetéből tudjuk, ott 1703-ban minden Parókásmester párisi Kávészjogot kap, ha ötven Louis d'Ort fizet a Király Úr feneketlen Kamaraládájába. Ez a Mercantilisme, illetőleg a Colbertisme ama Iparpolitikája, melyet az Udvari „Szabadalmasságok“ iparpolitikai Systéme-jéül az Absolutisme provinciális, bécsi hajtásaiul jelentkező ausztriai Kamarapolitika is átvesz, amikor egyébként is Rendőrállammá alakul a Nagy Kancellárok : *Thugut* báró és *Metternich* herceg idején. Míg azonban Párisban valóban a Király Úr Kamaraládája kapja a jó Louis d'Orokat, addig Pesten Uraimék vágják zsebre a Kávészgilde Sáfárkönyvében korszerűen # jelzetű

körmöci „Sárga csikó“-kat. A francia Forradalom előidőben és főidején a pesti Kávésjog politikai Jutalom és megbízható embereknek való juttatása statuspolitikai Raison. Ha végül megnézzük az 1789., vagyis a Forradalom kitörése utáni királyi Kegyes Rendelvényeknek a Kávéházak kemény ellenőrzésére vonatkozó Parancsait, közöttük a Kávésokra megállapított Besúgói kötelezettséget, melynek éle legelsősorban a forrongó Diákokra és a velük egy követ fújó Mesterlegényekre vonatkozik 1790 és 1848 között, ha látjuk a bécsi *Haut-Police* száznyi meg száznyi titkos kávéházi Kémjelentését: akkor megint csak bezáródik a pesti Városkapitány és a „pesti Figaro“ 1787-i Kávésjussai körül a nagy társadalomtörténeti-erkölcs-történeti kör. Ennek közepén ott áll egy 18. századvégi kávéházi Guéridon, a kis kerek Asztalka. Rajongó fiatal Diákok ülnek mellette 1787-ben és Kávéjuk üledékében, mint a keleti Kávéjósok látnoki szeme jósol a hideg tányérra öntött Kávéaljából, úgy látnak egy eljövendő kávéházi Faasztalt. Ádámcsutkás, égőszemű, ritkaszakállú — francia forradalmi szakállú — beesett vállú, vékonynyakú Ifjú ül a Faasztalnál, 1847-ben. A felvidéki kurtanemes Mészároslegény Fia: Nemes *Petrovits* Sándor. Arcán a beteg tüdeje és a Szabadság mámorának rózsái. Mellette ül egy szőke, álmodozó, kékszemű, alig serkedő szakállú Ifjú. Kisjókai *Ásvay* alias *Jókay* Móricz. Több Ifjú is ül ott, az egyik tollkésével belevési a Faasztal lapjába az Asztaltársaság, a Rondo jeligéjét: A' KÖZVÉLEMÉNY ASZTALA. *L'Opinion Publique*: a „Közvélemény“, ez egy párisi Boulevard-ujtság neve 1847-ben, melyet a *Café Tortoni*-ban szerkesztenek a heves Ifjak. Az Ifjak 1787-ben ezt az eljövendő Asztalt látják a pesti kávéházi Éjszaka maró Révületében, a Kávé és a Dohány szellemi mámorában, *Monsieur Gemin*, a Parókásmester Kávéházában. Ezt látják, tehát nem látják, hogy a Tükörből félszemmel őket figyeli a „Mouchard“, Tekintetes *Wittmaesser* Mátyás Városkapitánya Uram bizalmas embere, a *Confident*. A Kém. Petőfi sem tudta 1847-ben, hogy az öreg *Majláth* József gróf, a historikus Tudós őt figyeli és amikor hazamegy a *Pillvax*-ból, aznap este megírja a Jelentést, magához a Császárhoz: „Ein gewisser Petoefi...“ E kávéházi Képet *Michelet* nyomán másoltuk. Ő a *Café Procope*-ből, 1710-ből pillantott ki 1789-re, a *Café de Foy*-ra. *Montesquieu* és *Le Sage* Asztalkájától a *Camille Desmoulins* eljövendő Asz-

talára, melyre e heves Ifjú felugrott és ezzel megkezdődött a Forradalom. A pozsonyi *Kaffee Hollinger* asztalára is felugrottak a Jurátusok, mint *Vas Gereben* írja és 1848 március 14-én este a *Pillvax* asztalára is felugrott *Kolpaski*, a pesti lengyel Keztyüsvargalegény, majd *Petőfi*. És ezzel is Forradalom és Szabadságharc kezdődött meg Pesten. Monsieur *Georges Gemin* a pesti Diákkávéházban 1787-ben, *Szollártsuk* Sándor Juratus a pesti *Három Oszlop* Kávéházban 1794-ben, *Petőfi* a *Pillvax*-ban 1848-ban és a Nemzetőrtisztek a *Pillvax* 1849-i ábrázolásán egyik képünkön: a Dolgok és az Eszmék útja igen egyszerű, mint *Michelet* írja a Kávéről, melyben 1710 és 1848 között „a Dolgok tisztánlátása és az Eszmék igazságossága fött“.

Ime: a Diákkávéház kezdete a Forradalom előestéjén, 1787-ben, Pesten, a pesti Diákfertály kialakulása kezdetén, a pesti Pálosok gyönyörű Tornyai árnyékában. A mai Kupola történelmi árnyékában. A Kupoláéban, melyre az Illuminatismus ragyogó barok Jelvényét, a római Sári Hamvvederből is örökké fellobogó Lángot, a francia *Flambeau*-t még 1901-ben, a régi Pálos Ház újjáalakításakor is odatervezte az Építőmester. Ez a lángoló *Flambeau* mint „Isten Szeme“ világoskodik a Galánthai gróf *Esterházy* Károly, Pápa, Devecser és Ugod Örökös Ura, Eger Püspöke, az egri Egyetem alapító *Mae-cenasa*, a legmagyarabb Nagyúr, a magyar „Grand Siècle“ 18. századi Intellectualismusa legragyogóbb alakja, az egri Csillagásztorony építtetője, a legnagyobb magyar természettudományos Könyvtár adományozója által ugyanekkor festetett Freskón, az egri Egyetem Aulája padmalyán. Az „Isten Szeme“ sugarai megcsillannak a Diák által tartott Gyujtótükrön és az Oltár lángját, a *Flambeau*-t gyujtják fel. A Fény megvilágítja a Négy Facultások magyarruhás Diákjait. A Császár, *II. József* becsukatta az egri Egyetemet. A *Flambeau* azonban ott lángolt és világított, végig a magyar Diákilluminatismus egész történetén. A késmárki Lyceum Címere: a Tátra mögül felkelő Nap, mely a Lyceum görög Oszlopcsarnokát és Berkét világítja meg. A késmárki Diákok Kórusa még 1902-ben is énekelte a Diákdalt, melyet *Petőfi*, *Pákh* Albert és *Kerényi* Frigyes is nagyapjaikkal együtt énekeltek 1847-ben, a Leibitzi Kapu melletti Korona Vendégfogadóban:

*Ilyen pajtás kell nekünk, ilyen pajtás pompás,
Kinek feje, eszetokja világitó lámpás!*

A „Világitó Lámpás“, a „Flambeau“ 1907-ben is ott lán-
golt a pesti Egyetem kupoláján, mikor a Diák, Nemeskosztolányi
Kosztolányi Dezső a Kupola tövén, a régi Diákkávéházban,
az Egyetem tornyai alján, a *Báthory Kávéház*-ban írta a Verset
a kávéházi Lámpásról és a kávéházi Tűzhelyről, melyeknek
fénye kiviláglik az Éjszakába, tüzük soha ki nem alszik, lobog,
világít, melegít, hivogat mint a Világitótorony fénykévéje.
Fiatal litterátus Diákok kávéházi íróasztalaira veti biztató,
melegfényű Sugarait, mint a Vestatemplom Öröktüze. Ime:
e ragyogó, fiatal Diákversben a Faustismus és a Tehetség
Flambeau-jának lobogása, a *Michelet* által leírt *Lumière* a
Gyertyafény a *Café Procope*-ban, ime a *Privorszky Kávéház*
neve 1843-ban: „Az Örök Világossághoz“. Ime: a kávéházi
Lámpás, mint a Szellem Flambeau-ja és Pharosa. Fény, Vilá-
gosság, Illuminatismus, Pesti Diáknegyed, pesti Diák és pesti
Kávéház: 1787—1914. A mai Diák nem jár Kávéházba, mert
Kenyérre valója is alig van. Kérdés: van-e még Flambeau-ja?¹⁶

Az ünnepnap délutáni Billiárdjáték miatt a pesti Kávés-
ság — mint láttuk — még az 1850-es években is kemény küz-
delmet folytat: 1788-ban is tilos a vasárnapi délutáni Vecsernye
idején a csattogó Billiárdjáték.¹⁷ A Kávésgilde idevonatkozó
kérését 1788 május 22-én utasítja el a Helytartótanács. A pesti
Kávéság itt is mintegy testületszerűen mutatkozik meg, akár a
Hét Választó Fejedelem Vendégfogadó Bálsházában felállított
kávéházzajos Billiárd ügyében 1778-ban, amit a Kávéság
első jogvédő gildeszerű megnyilatkozásának mondottunk.

A Házhoz kötött Jus Radicitum-ok érdekes esete a régi
Eger Juss: 1790-ben külön helytartótanácsi engedelem kell

¹⁶ Flambeau, Garabonczás Diák, a barokkori Intellectualisme,
Szabadságheraldika és Bursajelvények, Salamander, A Nap és a Δ
mint az Illuminatisme 18. századi Jelvénye a Pallérok címerein (Pas-
quale család), a Lángész és a Világitó Lámpás, Feuergeist, az Illumina-
tisme és a Martiuselő Diákdalai, az egi Freskó: S. S. és *Bevilaqua*
Borsody Béla: Az egi Csillagásztorony története. Bpest. 1929. U. a.
Magyar Gaudeamus. Bpest. 1932.

¹⁷ „den 22. May 1788 werden die Kaffeessieder mit dem Gesuch
an Sonn und Feiertagen nach Tisch Billiard spielen zu lassen von
der königlich Hungarischen Statt-Halterey abgewiesen.“

ahhoz, hogy a Kávésuraság ideiglenes helyiségben nyissa meg Kávéházát arra az időre, míg Háza, melyre Jussot nyert, felépül.¹⁸ 1791-ben nyer pesti Kávésuraságos Jussot *Manoli* alias *Manojle* Konsztantinosz pesti görög Kereskedő és *Haüssler* Sebestyén úr, a híres pesti *Hét Választó Fejedelem Vendégfogadó* Vendégfogadósa és Kávésa, akivel a pesti Kávéság 1778-ban a fentemlített Billiárdháborút folytatja. *Sebestyén* Gazda volt tehát a Kávés a *Guadányi* József gróf által 1788-ban megörökített *Hét Választó Fejedelem* egykorú büszke Cégére alatt.¹⁹ Adatunk mutatja, hogy a Kávésjogok adományozása a Vármegyétől 1791-ben már visszazállott a Helytartótanácsra. Ez már a „Josephinus Rendszer“ bukásának, illetőleg megszüntének ténye, már nem a Vármegye Pest és Buda felettes ura, hanem a Helytartótanács. Ugyanebben az évben tizennyolc Kávéháza van már Pestnek, illetőleg a Helytartótanács csak ennyit engedélyez addig, míg a Város lakosságának száma meg nem gyarapodik.²⁰ Ez a „Tizennyolc Kávésok“ Korszaka, mely az 1800-as évek elejéig tart, a „Harminc Kávésok“ Korszakáig. A Péterváradról Pestre bevándorló cserzővarga Mester, *Kemnitzer* János Úr is ekkor nyeri pesti Kávésjogát. A híres *Kemnitzer Ház* 1794-re épült fel a Hajóhid pesti fejénél és 1821-ig, egy negyedszázadon át Pest európai nevezetességévé és legérdekesebb idegenforgalmi vonzó erejévé nőtte ki magát. Néhány évvel 1794 után már számtalan Útleírás szól e pompás Kávéházáról, mely nappal az Irodalom és a „Mondaine“ tanyája, éjjel a leghazártosabb *Pharo* nemzetközi hamiskártyásaié. Nappal a szellemes csevegés *Voltaire*, *Lessing*, *Gellert* és *Rousseau* neveiről és szellemiségéről, mint *Csokonai* írja, éjjel a *Pharo* francia kártya mesterszavairól, mint a Nemes Pest Vármegye Törvényszéke előtt lefolyt periratokból látjuk. Nappal a Tudós a *Jenaer Gelehrten Anzeiger* lapjait, éjjel a Hamiskár-

¹⁸ »Johann Eger erhält von der Hungarischen Statthalterey die Bewilligung de dato 30. 9-bris 1790 das Kaffeesiederrecht bis zur Verfertigung seines Hauses in einem anderen eröffnen zu dürfen.«

¹⁹ „1791 den 4 Feber erhalten von Einer hohen Statthalterey die Kaffeesiederrechte Constantin Manoly und Sebastian Häuszler.“

²⁰ 13729. Wird vermög allerhöchster Verordnung die ertheilung der Kaffeesiederrechte an die Herren Herren Kemnitzer, Häussler und Manojll bestättigt, die zahl bis zur grösseren bevölkerung der Stadt auf 18. fest-gesetzt. 26. Julii 1791.“

tyás az „Ördög Bibliáját“ forgatja itt. A ragyogó Kávéházat a pesti Nagy Árvíz dönti romba.

Az *Orczy Kávéház* multjára vonatkozólag érdekes adat az *Orczy* báró *Orczy* család mint vevő és a híres pesti *Mayerhoffer* építőmester család közötti Telekkönyvi Bevallás, mely szerint az egyik *Mayerhoffer* leány, *Pudill* császári Lovaskapitányne özvegy Asszonyság 1795 október 8-án adja el az *Orczy* családnak az Országút és az *Angliai Király Utcája* — a későbbi és mai Király-utca — és a *Zsidó Piarcz* sarkán levő az „*Angliai Királyhoz*“ házjegyű Házat a hozzá kötött pesti *Jus Radicium Caveatus*-szal, vagyis Gyökeres Kávésjussal együtt.²¹ Ez azt jelenti, hogy a máig élő „*Orczy Kávéház*“ joga régebbi, mint az az idő, melyben Kávésjogát az *Orczy* család megszerezte. Az, hogy az „*Angliai Király*“ a *Mayerhoffer* Háznak volt e Házjegye, vagy Vendégfogadó, Bolt avagy Kávéház Cégére volt-e, az adatból nem tűnik ki. Bizonyos azonban, hogy az 1795 előtti Kávéház csakis az „*Angliai Király*“ Cégérnevet viselhetette. Minden jel arra mutat, hogy a Ház eredeti neve az „*Angyali Király*“ vagyis „*Zum engelischen König*“ volt, illetőleg, hogy az 1730-as években szereplő pesti „*Zum Engel*“ vagyis „*Az Angyalhoz*“ címzett Vendégfogadó nevét őrzi az „*Eng'lischer Gasthof*“, azaz „*Angyali Fogadó*“.²² Ez a Cégérnév — úgy látszik — népies Etymológiával változott át „*Englischer König*“-re, vagyis az „*Angliai Király*“ nevére.

1800-ban zsidó férfiú még nem lehetett pesti Kávés. A *Lautterer* serfőzőcsalád pesti Házában levő Gyökeres Jogot egy zsidó Kávés gyakorolta: a Gilde ezért tiltakozást jelentett be a Városházán.²³ Itt jegyezzük meg, hogy a spanyol határon levő *La Bayonne* vidékéről való „*Espagniole*“ zsidók

²¹ „8-bris 1795 Fassions Prothocoll Extract die Verwittibte Rittmeisterin *Pudill* gebohrne *Mayerhoffer* verkauft das Haus Nr. 333. genannt zum König von England sammt dem dazu gehörigen Kaffeesiederrecht an *Freyherrn Joseph von Orczy*.“ *Mayerhoffer* Mester építette a *Piarista*-utcában levő máig álló br. *Péterffy*, később *Hraboszky* Házat, mely *Proberger* *Jakab* pesti Városbíró és serfőzőcéhből Főcéhmester, 1686-i császári táborig Felcsér régebbi háza helyén épült. S. S. A Házon a jelen tanulmány írói által szerkesztett Emléktábla.

²² V. ö. az *Orczy* Háziról szólókat és S. S. és M. M.

²³ „1800 den 21 Junii: Bitte der Kaffeesieder einen Juden im *Lauterischen* Haus die Ausübung des Kaffeesiederrechtes einzustellen, wird an *Stadthauptmann* von *Vittmaesser* angewiesen.“

olaszosított és franciásított nevekkal — több esetben a kálvinista Schweizon át mint kálvinista „Grison“-ok — helyezkedtek el Európában és itt mint „zsidózó Álkeresztények“, azaz titkos zsidó „Maraños“-ok éltek. A svájci francia-olasz-német „Welsch“ Keверéknyelvet törő igazi *Grison*-okat és a magukat ilyenekül kiadó „Álkeresztény“-eket a német nyelvterületeken mindenütt „Bolond Spanyol“-nak csúfolták, mert zagyva nyelvüket senki sem értette. Úgylátszik, az Óbudára húzódó, ott magukat svájciaknak kiadó, a Hegylakók jellegzetes csavart lábszárvédőjét viselő igazi „Schweitzer“-ok és a magukat ilyenekül kiadó délfrancia Zsidók gúnyneve lett a „Barnalábikrájú“-t jelentő „*Braunhacks'ler*“ név. A *Gamache* barna bőrből készült jellegzetes hegyi viselet. A sárga harisnyát hordó bánáti Svábok gyakori gúnyneve a *Gelbhacks'ler*, a „Sárgalábú“. A 18—19. század átmenetén legtöbb Rossoglio-főzőnk, Tubákkészítőnk, Kávéfőzőnk „Schweitzer“. Nem lehetetlen, hogy a szóbanlevő zsidó Kávés is mint „titkos zsidó“ és „Álgrison“ szerepelt a „*Lautterer Juss*“ bérlő Árendatorjaként.²⁴

²⁴ A „Maraños“ Kávésok és a graubündeni svájci olasz Kávésok : *Löw Immanuel* : Die Flora der Juden, és *Luzzati* : Bündner Caffetiers in Venedig. Zürich, 1932. — *Bevilaqua Borsody Béla* : Az óbudai „Braunhacksler“-ek. Budai Napló, 1932. és : Der Zug der Bündner. Möwe. 1925. A Keверéknyelv : („Es kommt mir spanisch vor!“ és „Der verrückte Spanier!“) a „Rotwelsch“-et (Barragouin, Gaulois, Babillarderie, Jargon) beszélő Maraños-ok nyelve : u. o. — A „Braunhachs'ler“ név később ment át az óbudai német Polgárságra. Úgylátszik, a budaújlaki, tehát „Budai“ városi Polgárság csúfolta így az óbudai mezővárosi Polgárokat, akik „csak“ a „Marktfleck“ Polgárai voltak. Ezek az újlakiakat „Kecskehegyi Polgárnak“ „Gaisbürger“-nek csúfolták, szójátékosan a „Gaisberg“, a Kecskehegy neve révén. A két *Sobriquet* teljes helyi értelmet nyer, ha meggondoljuk, hogy az egyikkel az újlakiak azzal csúfolták az óbudaiakat, hogy „Nem vagytok városi Polgárok, csak mezővárosiak, csak olyan Barnalábúak, mint azok az őrült Spanyolok!“ Erre ez a felelet : „Mit hengegtek azzal, hogy ti „Ofner Bürger“-ek vagytok, ti csak „Gaisbürger“-ek vagytok!“ (A Bakkecskén lovagoló Ördög és Szabó ősrégi Gúnykép.) A „Graubündner“ szóhoz szójátékos közelségben van a „Graue Binde“ és a „Braune Binde“, a csavart lábszárvédő. Tápai Szabó Gabriella : Szeged erkölcesei a 18. században. Szeged. 1928. : *Philippi* a kereszténnyé lett zsidó Kávés. — „Feketelábú“ : a Ludovika Akadémia Hadapródjai között élt ez az évődő Gúnynev azokra a régebbi évfolyamokra, melyek a kék honvédnadrág helyett fekete tiszti nadrágot viseltek. (Vitéz *Aggházy Kamil* ny. ezredes úr közlése.) *Feketelábú* : a próbaidős Rendőrlégénység évődő Gúnyneve.

A „Josephinus Korszak“ Szabadelvűsége idején már vannak zsidó Traktérosok a pesti Zsidófertályban, de Kávés még nincs. A Gyertyánffy Házban levő Zsidó Kávéház és az Orczy Kávéház egykori Kávésai az 1870-es évek elejéig keresztény Kávésok. Úgy látszik, a Szegeden a 18. század végén szereplő kikeresztelkedett zsidó Kávés, *Filippi* azonos személy a pestivel, illetőleg hihető, hogy az itt szereplő zsidó Kávés ellen „Marano“-ság gyanúja miatt indít eljárást a Társaság.

A Gildeláda őrizte a Jussokra vonatkozó egyéb okiratokat is. *Tretter János György* Főelüljáró Úr 1803 december 3-án nyeri Jussát az Új Városban, vagyis a Leopold-Városban levő Házára. Ez ott volt a későbbi *Széchenyi Promenade* szélén, a mai Szabadságtér déli alvégén. Lépcsősen menedékes „*Tivoli*“-járól 1821-ben Pest Város érdemes Krónikása, *Schams Ferenc* is ír. 1804 április 28-án *Halzl János* Vendégfogadó, a *Magyar Király Vendégfogadó* későbbi alapítója nyer Kávésjogot, ama érdeméért, hogy a Napoleoni Háborúk nyomorúsága idején a szegényeknek olcsó élelemzést adott.²⁵ A Jussra vonatkozó Parancsban a Magas Helytartótanács megint a pesti Magistratust, hogy megkérdezése nélkül Kávésjogokat ne adományozzon.

A Róma melletti *Tivoli* lépcsőzetes Terrazzo-kertjeit — a Rinascimento Korszaka olasz kertépítő művészetének ezt a világhírű alkotását — számtalan változatban utánozta egész Európa. *Tivoli* volt Pesten az *Arany Hajó* Vendégfogadó udvarán is a Kávéházhoz kapcsolva. Ez a *Tivoli* a régi pesti északi Városház maradványaihoz támaszkodott és a mai Deák Ferenc-utca vonalán végződött, a mai Bécsi-utca úttestén terült el, mert a Vendégfogadó lebontásával az 1870-es években nyílt meg a Bécsi-utca. Az *Arany Sás* Vendégfogadó régi *Tivoli*-ja üveges Veranda volt. 1835-ben egy *Tivoli* volt a Gellérthegyén is. *Tivoli* volt a neve a lejtőn gurított régi Bigliardo-játéknak is. Ez néhány éve bukkant fel Budapesten új elnevezések alatt. A *Tretter Úr Tivoli*-ja neve *Georgia* néven szerepelt, alkalmasint a Gazda neve után. *Tretter Úr* fia, *Tretter György* családnevét magyarra fordítva, *Járy*-ra változtatta. Mint pesti Senator és Pest Város Követe volt az 1843-i pozsonyi Diaetán. Arc-

²⁵ „Weil er Speisen und Getränke billiger gegeben hat.“

képét közöljük.²⁶ *Halzl* Úr életéből — a pesti Kávéscsaládból származó *Benkert-Kertbeny* Károly író családi Krónikája alapján — *Hatvany* Lajos báró írt 1920-ban pesti kávéházi tárgyú Családregegyét „*A vén korcsmáros és fia a kontár*“ címmel.

1812 január 12-én a Kurlandból Magyarországra származott zsoldoskatoná családból származott regényes életű, dúsgazdag magyar Földesúr és pesti Kávésuraság, *Buttler* János gróf — akiről *Mikszáth* Kálmán írta meg „*Egy különös házasság*“ című Regényét — eladta az *Arany Borz Kávéház* általa megszerzett Jussát a fentemlített *Philippi* pesti Kávésnak. 1818 július 3-án a Társurak — mint valami régi Gildebíróság — bírságokat rónak a Társaságnapokon meg nem jelenő Társurakra. Ugyanekkor elrendelik, hogy Kávésinasaik vasárnaponként rendszeresen járjanak el a Szent Misére és hogy a Legényrend az Inasok számára is olvastassék fel minden évnegyedes Kántornapon.²⁷ Az adat azt igazolja, hogy a pesti Kávés-társaság — ha Gilde volt is — teljesen Céhszerűen fegyelmezte Inasait és azokat Céhbéli „Tanulóficzkó“, azaz „Lehrjunge“ módjára szorította az igazi Céhek szokásos céhi Regulájára. A rendelkezések alapja láthatóan az 1813-i új Céhrendszabás. A céhi Fegyelem leglényegesebb pontja a Legényrend felolvasása volt. Ezt minden Céh ősi módon gyakorolta. Minden évnegyedi Kántornap vagyis Céhnep illetőleg Gildenap azzal fejeződött be, hogy a mindenkori Alcéhmester maga olvasta fel a Legényrendet, amit egyébként a Helytartótanács többször is elrendelt. Sáfárkönyvünk egyéb adataiból tudjuk, hogy a Kávégildeurak a 19. század elején több példányban is leiraták a Legényrendet. Adatunk szerint a Kávésinasok is ott voltak a Gilde évnegyedi Céhes gyülekezetén. Ebből az is látható, hogy a Gilde 1824-i ama törekvésének, hogy „magistraliter“ vagyis a pesti Tanács útján „lege artis“, vagyis a „Mesterség rendje szerinti móddal“ Céhhé alakuljon át: már 1818-ban meg vannak az előzményei.²⁸ A Kávésinas máig élő

²⁶ V. ö. a pesti Városleírásokat. — *Mazsáry* Béla: Budapest 1835-ben. Magyar Szállodások és Vendéglősök Lapja. 1935. VIII. — *Magyar Elek*: Pesti Históriaik. Bpest. 1922.

²⁷ „Die Lehrjunge“. A Legényrend felolvasása: S. S.: A komáromi Legényrend.

²⁸ Ficzkó, Inságos, Inas Ficzkó, Aprond, Apród, Pueb, Fió, Garçon, Garzone: V. ö. S. S. és M. M. — *Il Piccolo*: a Kicsike, a Fiúcska. Bergamasco, Furlan és Grison tájnyelven: „El Piccen“.

Il Piccolo neve csakúgy Kávésaink műveltségének olasz gyökereire mutat, mint a Gazdának iratainkban előforduló *Principale* elnevezése.²⁹

*

1821 július 10-én a Helytartótanács az egész Ország minden Céhére és Gildejére nézve rendkívüli jelentőségű Parancsot ad ki az 1805 február 5-én kiadott első és az 1813 április 6-án kiadott második általános Céhrendszabásnak a Mesterlegényekre illetőleg a Mesterlegények ősrégi *Confraternitas*-aira, vagyis a *Burschenschaft*-okra, a Legénytestvérségekre vonatkozó Articulusai kiegészítéséül. Ezt a Parancsot 1824 január 27-én követte az 1821-it megszigorító másik.³⁰ Ezek az 1813-i Parancs XIX. Articulusát bővítik ki, mely a Legénytestvérségekre nézve ez az alábbiakat mondja ki:

„Minekutánna a Legénységnek egyébként is tilalmas a Testvérségekbe való összeállítás, ezért a Testvérségek Pecsétjeivel szokásos visszaélések egyszer s mindenkorra eltörlendők. A Legénység nem tarthat önálló saját Pecsétet, ha pedig ilyen Pecsétnyomó még lenne a Legénység kezében, úgy azt a Céh Ládájába kell elzárni. Tilalmas leszen továbbá, hogy a Legénység külön Gyülekezeteket tartson, hogy saját külön Legénységi Articulusaik legyenek, vagy hogy külön Legényládát tartsanak. Az az összeadakozott pénz, melyet a Legények a Mesterek évnegyedi Gyülekezetén a kórságos állapotban levő és a vándorló Legények megsegítésére, valamint egyéb szükségeltetőkre szoktak összegyűjteni: az fejenkint több, mint 15 krajcár nem lehet. Ezt a Mesterek

²⁹ A mai kávéházi Cigánymuzsikások és a Pincérek Argotjában a Gazda neve *Góré*. Ez a prágai Tolvajnyelvből, a cseh-, morva Hántirka-ból a lengyel-orosz „Jiddisch“ Jargon-ból került át. (A Hore hegynyidéri ejtésben *Gore*.)

³⁰ A Prothocollumban található rövid Elenchus: „*Die Abschaffung der Bruderschaften. No 18003—1821 und No 2391—1824.*“ — Az első Céhrendszabás: No. 3104—1805. A második: No. 7262—1813. „Generales pro Opificum Contuberniis et Coetibus Regni Hungariae . . . elaborati“. Ebben az Art. XIX. szól a Legénytestvérségekről. V. ö.: *Kassics Ignatius: Enchiridion seu Extractus Benignarum Normalium Ordinationum Regiarum. Pest. 1825. I—III. és U. a.: A Magyar Országi Mester-Embereket, ezeknek Legényeit és Tanítványait, nem különben a' Mester-Czéheket illető Kegyelmes Királyi Rendeléseknek Kivonatai. Bécs. 1835.* — Itt a szóbanlevő Parancsok teljes latin szövege korszerű magyar és német fordítással. — Az érdeemes szerző a bécsi Udvari Kancellária hites Udvari Agense, Ügyvédő és több Nemes Vármegyék Táblabírája volt.

Céhládájába, külön Pörsölybe kell helyezni. A Céhnek legyen rá szorgos gondja, hogy e gyűjtött pénzek ivásokra avagy más hasonló célokra ne fordíttassanak, róluk pontos számadás tétetődjék, melyet az illető Céhmaster és a Komiszáros vizsgáljon felül és ha erre szükség volna, mind erről tétessék jelentés a helybéli Magistratusnak.³¹

A Parancs tehát régebbi Parancsokra való általános hivatkozással tiltja el a Középkorig visszanyúló multú Legénytestvérségeket, vagyis a *Bursa, Confraternitas, Confrérie, Bruderschaft, Bourse, Borsa* latin, francia, német, angol, olasz nevű Legénytársládákat, elkoboztatja ezek Pecsétnyomóit, eltiltja a Testvérségek egymásközötti vagyis városközi-céhközti Levelezését, a külön Legénytörvényszéket, röviden: megszünteti a Legényládák önállóságát, Autonómiáját és mindezzel a Legénységet a Mesterek gyámködása alá helyezi.³² A Királyi Rendelvény mögött — mint már röviden korábban is említettük — az 1789-ben kitört Francia Forradalom nemzetközi Agitatorai elleni védekezés nyilatkozik meg. A Legénytestvérségek és a formáik átvételével ezekben az években átszerveződő német diáki Burschenschaft-ok főleg *Jena, Leipzig, Halle* és *Göttingen* Egyetemein a forradalmi mozgalmak melegágyai lettek, a nemzetközi Legényvándorlás és a Diákperegrinatio a Herbergeekben és a Legénység és Diákság céhes Ivóhelyein folyt le egész Európában és így Pesten is. Mint következő fejezetünkben látni fogjuk, *Metternich* Herceg, a Kancellár, folytatja az elődje, *Thugut* báró által megkezdett munkát, mindenképpen igyekszik a legmesszebbmenően minden lehető kedvezményt megadni az akkori Munkásosztályt kitevő Legénységnek, viszont igyekszik letörni minden forradalmi mozgolódást is. A Legénybursák önállóságának letörése hatalmas Propaganda, melyet bizvást

³¹ „Cum Sodales alloquin Confraternitates efficere non ausint, abusus cum Confraternitatum Sigillis exerceri soliti apud Sodales simpliciter tollendi sunt . . . Sigillum . . . illud, ubi tale actu prae manibus habent, ad Arcam Coehalem recondendum erit. Vetitum praeterea esto Sodalibus peculiare Congressus servare, privatos Articulos habere, vel distinctam Arcam Coehalem tenere.“

³² Régebbi Parancsok : 18397—1802 : a Legénytestvérségek által a „Fekete Listára“ helyezett Mesterek Műhelyeire irt „Cavete!“ levelek (*Litterae vulgo Ausschreibungen*), amilyet az orvosok Collegiumai a legutóbbi időkig egyes helyekre „quasi“ gildeszerűen állapítottak meg. Továbbá : a *Blaumontag*-ra és egyéb Legényszokásokra vonatkozó régebbi tilalmak.

nevezhetünk mai szóval „Ellenforradalmi Propaganda“ néven, annnyival is inkább, mert 1820 óta a Legénymozgalmak hátsóterében mindjobban erősödött a Gracchus Babeuf Néptribunus és társai által szított baloldali Communarde-mozgalom. Robespierre Babeuf-öt és mintegy száz baloldali Rajongóját a Guillotine bárdja alá fektette, de a „Babeufisme“ a „Bourbon Restauratio“ után, az 1820-es évek elején újraéledt, amikor Babeuf egyik rajongó híve, az Emigratióból Párizsba visszatérő Filippo Buonarotti, a Corsica-ból való festőlegény munkája révén újra felparázslott a „Communaute“ 1789-i eszméje. A szóbanlevő 1821-i és 1824-i Parancsok már ennek a mozgalomnak távoli hullámverései elé akarnak gátat vetni. A Babeufisme és késői hulláma, a Buonarottisme egyenesen vezetett át az 1830—1848 Korszak mindig kimondottabbá váló „Communaute“ eszméibe. Ezek — Etienne Cabet, Claude Fourier, Louis Blancqui és Georges Sand ábrándosságai — többé-kevésbé nemzeti színeződéssel ott voltak az 1839-i és 1848-i párizsi Forradalmakban is, de — teljesen félreértve és rajongó magyar Nationalista formában — mint „Cabétisme“ ott voltak a Pillvax Kávéház-ban is. Az élesen látó Metternich már 1814-ben felismerte a korszerű Diákmozgalmakban és Mesterlegénymozgalmakban a Commune ama csirázó gondolatait, melyek az 1840-es években érlelődtek ki, amikor a 18. századi Babeufisme már Marx és Engels elméletiségének és rendszerének hatását kezdte mutatni. Nem mondtunk vele sem nagyot, sem merőben újat, ha azt mondjuk, hogy a mai „Commune“ ellen a harcot Robespierre és utána Thugut báró és Metternich herceg veszik fel. Egyik oldalon a Nationalisme, a másik oldalon az Absolutisme fegyvereivel, de mindkét oldalról a Forradalom által behozott véres eszközökkel. Bármennyire is gyűlöletes emlékű és a Metternich Aera és annak Reactionariussága és Absolutismusa: mégis az az igazság, hogy Metternich volt az, aki a Communaute csirázó eszméi ellen egy nemzedéknél hosszabb ideig védekezni tudott és aki a Commune európai világveszedelmét tisztán látta, akkor, amikor a kávéházi Rajongók még nemzeti Esményeket olvastak ki a Cabétisme és a Fouriérisme zavaros álmaiból. A pesti Flamingó Párt azért választotta Páholymozgalma jeléül a halványrózsaszínű madár nevét, mert maga is „halványvörös“ volt.

Az itt szereplő Parancsokban a tudatos, előrelátó és ezért kíméletlen Ellenpropagandának jelenségeit kell meglátnunk, főleg, ha az Absolutismus hatalmas elgondolása, mélységes szociális érzékű és politikai ügyességű Iparpolitikájának egészében is nézzük azokat. Az 1840-es években Pesten már a *Széchenyi István* gróf szellemi hatókörzetében is megjelenik az ekkor már *Communistica* és *Communismus* néven nevezett Mozgalom elleni Propaganda, amikor *Dercsényi János* báró 1844-ben megírja „*Tanítás a Kommunismus egy humánus ellenszeréről*” című művét. 1847-ben jelenik meg *Marx* „*Kommunista Kiáltványa*” és *Táncsics Mihály* a könyvkötőlegény fordítja azt le magyarra. A pesti Ujságok már 1847-ben írnak a *Pillvax*-ban folyó „*Communistikai eszme-cseréről*”. A Helytartótanács már *Kommunista Izgatás* címén csukatja be a budai Stokházba *Táncsicsot*, aki valóban Agitátor volt. Mikor a *Martius* Idusán a *Pillvax* tájékozatlan Rajongói a Stokházból kiszabadítják az Agitátort, röviddel rá *Kossuth* Lajos csukatja vissza azt ugyanoda *Kommunista Izgatás* címén. *Metternich* 1848-ban *Marx* és *Engels* kommunista Agitátorait fogatja össze és általuk lázítja fel a Nemzetiségeket, hogy arra hivatkozhasson a Szent Szövetséggel szemben, hogy Magyarországon kitört a *Kommunista Forradalom*. *Windisch-Graetz* herceg 1849 január 5-én „*gemeines Kommunisten-Pöbel*”-nek nevezi a magyar Forradalom vezetőit, de *Táncsicsot* ő is *kommunista izgatásért* csukatja vissza a Stokházba. Ugyanekkor *Marx* cikkei a *Neue Rheinische Zeitung*-ban kompromittálják a magyar Szabadságharcot. Minderről az európai Diákmozgalmak és Mesterlegénymozgalmak pesti kávéházi lecsapódásaival kapcsolatban írunk. Itt csak azt kívánjuk kiemelni, hogy *Metternich* geniálisan sejtette meg már 1820 táján azt, amit *Marx* csak 1847-ben mondott ki: „a Világforradalom első fejezete a Nemzeti Forradalom”. *Marx* minden európai nemzeti Forradalmat „*Proletárforradalom*”-má akar elcsavarni: az 1862-i lengyel Felkelést is, de a Porosz-Francia Háborúban letört Párizs nyomorát is. *Marx* 1847-i Dogmája szerint csavarja el *Trotzkij* és *Lenin* a nacionalista *Kerenszkij* Forradalmat és 1917 óta ott van a kezük Európa minden jobboldali Mozgalmában is. És: minden Emigráns Kávéházban. Pontosan úgy, mint 1847-ben a *Pillvax*-ban.

A geniális *Metternich* azért geniális, mert ezt látja. Az egész Korszak — a „*Freyheits-Zeitalter*” — minden olasz, lengyel,

cseh, bécsi és magyar Nationalista Mozgalmát a francia *Communauté* bevezető előidejének, mondjuk „Precommunisme“-nek fogta fel. Minden, amit tesz, ennek az elhárítására irányul. Az az óriási harc, amit a Monarchia Ifjú Páholy-aival, a *La Giovane Italia*-val, az *Ifjú Magyarország*-gal, a *Młoda Polska*-val és a mindezt Bruxellesből irányító Lengyel Comité-vel folytat : ide irányul. Tudja, hogy ezek még nemzeti Mozgalmak, de sejti, hogy Communardéie is lehet belőlük. *Metternich* tulajdonképpen a Kávéházzal harcol. A Forradalom 1830 és 1848 között teljesen nemzeti Mozgalom. *Petőfiék* a *Pillvax*-ban az Ifjúság hevessegével és rajongó tájékozatlanságával játszadoznak a *Cabétisme* vöröslő tűzével. Nem látták, mivel játszódnak. De *Metternich*, *Kossuth*, *Széchenyi* és *Dercsényi* János báró jól látták. Olyan jól, mint *Robespierre*. Ha tudjuk, hogyan csapott át a *Marx* és *Engels* által szított láng az 1862-i Lengyel Felkelésig, ha tudjuk *Marx* szerepét az 1870-i párizsi *Commune* idején, ha tudjuk, mi a *Sorelisme* szerepe a *Leninisme* előidőiben, akkor olyan ivet vontunk, mely egy óriási lendületben csap el a párizsi *Café de Foy*-ból a zürichi Emigráns Kávéházig, melyből *Bethmann-Hollweg* gróf pontosan úgy emeli ki a zsidó *Lew Bornstein* és a tatár *Wladimir Ulyánuff* nevű orosz Emigránsokat, mint *Metternich* 1848-ban a *Marx* Agitátorait, akiket a balkáni és krakói Zúgkávéházakból a szerencsétlen Magyarországra zudit. Pontosán úgy, ahogyan *Bismark* herceg 1870-ben a legázolt Párizsra szabadította rá *Marx* Agitátorait.

Metternich a Kávéház ellen harcolt, a Kávéház *Metternich* ellen. A Kávéházak nem tudták, hogy rajongó nemzeti Álmaik az eljövendő Internationale malmára hajtják a vizet. *Szemere Bertalan*, a Forradalom Elnökministere — mint *Napló*-jában látni fogjuk — londoni Emigráns-Kávéházakban találkozik *Marx*-szal és sejtelve sincs arról 1857-ben, mit akar *Marx*! Viszont *Metternich* mindezt jól sejtette meg, *Marx* pedig elméleti Dogma gyanánt állította fel a Forradalom „Három Üteme“ tételét.

Metternich a Legénybursák és a Kávéházak ellen a *Korszak* kézművesi és szellemi mozgalmait ellen harcolt, de tudta, hogy a *Commune* ellen harcol. A Reactiót és az Absolutismust képviselte és valóban a Monarchia egykorú Dictatora volt. Hidegen és könyörület nélkül gázolt bele a Legénytestvérségekbe és a

Kávéházakba. Mindaz, amit a Budai Helytartótanács 1789 és 1848 között a Kávéházak és a Bursák ellen kiad, a két Kancellár, *Thugut* és *Metternich* geniális előrelátásából fakadt. A száznyi mesterlegényes Bursa-vonatkozású és kávéházi vonatkozású Parancs, melyet következő fejezetünkben mutatunk be, a kávéházi Espionnage ezernyi irata, melyet idevágó fejezetünk fog ismertetni: mindezt a geniális, grandiózus védekezést mutatja az európai Műveltséget és Polgárosodást majdan — ma — elborítani óhajtó *Leninisme* 1820-ból való előidőiben. Ha a geniális Kancellárt a magyar Szabadságharc felejthetetlen és hervadhatatlan magyar nemzeti emlékein át nézzük, a Hecceg emléke gyűlöletes. Ha azonban az európai *Communeauté* ellen védekező Dictatort látjuk benne: az előrelátó Geniust kell benne meglátnunk. E ponton *Robespierre* szemével látott. És, bármilyen furcsán hasson is ennek kimondása: e látásában társa volt két ellenlábasa: *Kossuth* és *Széchenyi*. *Kossuthot* rendkívül bántotta a *Pillvax* kávéházi esete: *Táncsics* kiszabandítása. *Széchenyi* elborulva látta, hogy nemzeti Ideái a *Marx* Agitátorainak prédáivá lesznek. Ugyanekkor *Metternich* már a *Marx* világfelforgató Eszméinek Előjelenségeivel harcolt. *Metternichet* ma már tragikus nagy embernek láthatjuk: mire megöregedett, elbukott. A Szabadságromanticismus buktatta meg. A Romantika szép volt, de nem volt Politika. Világjelenség volt, de rossz Világpolitika volt.

Metternichet a Ma igazolja. A mai Európa 1917 óta egyebet nem csinál a lengyel-orosz határfolyó, a *Wista* és a magyar és ausztriai *Duna* között, a *Rajna* innenső német partjától le az olasz *Tevere* partjáig, mint amit *Metternich* csinált. A vonagló Európa a *Babeufisme*, a *Buonarottisme*, a *Cabétisme*, a *Marxisme*, a *Sorélisme* és a *Leninisme* ellen verekszik a mai Kongresszusokon. *Metternich* a Kongresszusokon a *Babeufisme* ellen harcolt: 1818-ban az *Aachen*-ben, 1819-ben a *Karlsbad*-ban, 1820-ban a *Troppau*-ban és 1821-ben a *Laibach*-ban megtartott Congressusokon. 1821-ben lesz *Austria Haus- Hof- und Staats-Kanzler-e*. 1822-ben, a *Veronában* tartott Kongresszuson már ő a Kancellár. Az itt szóbanlevő Parancsok már az ő grandiózus előrelátásának tünetei. Téved az, aki azt hiszi, hogy a korabeli Helytartótanács kisvonalú, szűklátású Bureaucratisme-je teremtette meg a korabeli Diákmozgalmak, a Mesterlegénymozgalmak és a kávéházi Szabadságmozgalmak elleni hatalmas elgon-

dolású Propagandát. A Helytartótanács ezeket csak kiadta, de *Metternich* dictálta azokat.

Ha volna komolyan vehető Ipartörténetünk, ha ez feldolgozta volna az 1790—1848 Korszak Mesterlegénymozgalmainak történetét, ha a magyar Intellectualismus és a Diákmozgalmak története nem lenne megíratlan, ha a magyar Szabadságharc Diákmozgalmi előidőinek történetírását nem sajátította volna ki magának a gyermeteg görögtűzű, üresen kongó iskolás Rétorika, ha a korabeli Társadalmi Mozgalmak történetírását nem sajátította volna ki a maga Propagandája számára a *Marxismus* egyoldalú, elméleti, agyas és történelmietlen baloldali Rétorikája, ha legújabbkori társadalomtörténetírásunk tudta volna folytatni a *Palágyi* Menyhért által megkezdett utat, melyen ez a korán elhunyt ragyogó elméjű magyar gondolkozó már 1917-ben körülbelül mindazt felvetette amit itt leírunk: akkor felesleges lenne magyaroznunk az itt szóbanlevő Parancsok mélységes társadalomtörténeti hátsóterét és felesleges lenne azokat a magyar, illetőleg pesti „Martiuselő” kávéházi mozgalmainak mesterlegényes vonatkozásába beleágyoznunk. Ez esetben valóban megelégedhetnénk azzal, hogy a *Prothocollum* két sorát közöljük. Így azonban úgy éreztük, hogy érthetővé kell tennünk: mit jelentett az, hogy 1821-ben és 1824-ben a pesti Kávészög is megkapta a Kancellár Parancsát a Legénytestvérségekre vonatkozólag.

A két Parancs nyomán a pesti Kávészögben is megszűnik a Legényláda régebbi Autonómiája. Mint láttuk, a Legényláda a Kávésurak gyámkodása alá kerül. E kis tényen túl azonban a két Parancs jelentősége az, hogy a kávéházi Publicummal legközvetlenebbül érintkező, a híreket a Vendégektől a Kávéházakban és a vándorló Kávéslegényektől a Kávészögben is egyformán leső és borra valóért közlő, a korszerű kávéházi Elégedetlenséget, a *Malcontentance*-ot az Asztalkák mellett meghalló, az összes legális és illegálisan becsempészett Ujságokat elolvasó, minden utazó Idegennel személyes szolgálat révén érintkező, minden forradalmi „Lében a Kanál” szerepét vivő Kávéslegénység önállóságát is megnyirbálja a Kancellár Parancsa. Miért? Mert a geniális Kancellár jól látta, hogy a pesti Kávéslegénység bécsi német, cseh, morva és olasz volt. Vagyis nemzetiségileg is forradalmi elem, hiszen a bécsi Kávéházakban és a bécsi Vorstadt-okban a Jacobinizmus idején, már 1790-ben

jobban lobogott a Forradalom kávéházi Üstje alatt a láng, mint Pesten. A bécsi „*Briefe eines Eipeldauer's*“ már az 1780-as években a legpokolibb társadalmi Kritika és Satira az Absolutismus ellen. Az *Eipeldauer-Lied* is a Kávéházban született meg és Saurau gróf a Rendőrminister a kávéházi Poétát az „*Eipeldauer-Lied*“ miatt-kötteti fel 1795-ben. Az „*Eipeldauer*“ szerepét eddig csak Irodalomtörténetünk ismerte, de csak annyiban, hogy az *Gvadányira* és *Gaál Györgyre* „hatott“. A forradalmi érzésű olasz és morva Vándorlegényekre külön Parancsot adat ki a Kancellár — mint alább látni fogjuk — és Karl *Pillvax*, az Oberdöblingi Oskolamester fia is a bécsi és pesti „*Vormärz*“ idején Kávés Pesten. Egykorú Adoma szól a bécsi Kávéslegényről, aki a Vendégtől ezt kérdezi: „*Kaffee befehlen, Herr, oder lieber Thé?*“ Mire a Vendég így felel: *Lieber Thé!*³³ Azaz: *Liberté!* — ami Szabadságot jelent, a „*Liberté, Égalité, Fraternité!*“ jelszavát, amit a *Café de Foy* adott ki. Ezerhét-száznyolcvankilencben. A *Liberté* valóban a *Café de Foy*-ból indult el a *Bastille* alá, viszont *Jéan Christophe* a néger Kávéfőzőlegény is ebben a Kávéházban volt Garçon, mielőtt 1792-ben visszament volna Hazájába, a *Les Îles du Café*-ra, a francia „Kávészigetre“, *San-Domingo*-ba vagyis *Haiti*-ba, hogy ott Szabadsághős és „Minden Feketék Császára“ legyen. A Kancellár kiadta a Parancsot, de a Kávéslegénység az 1840-es évek legelején mégis megcsinálta új Testvérségét. Ennek tagjai között ott van a Kávéslegény „*Carl Pillvax aus Oberdöbling*“. Amivel — azt hisszük — teljesen jellemeztük a Legénység *Confraternitas*-ait betiltó Parancs szellemtörténeti környezetét. A „*Liberté, Égalité, Fraternité!*“ eszméit a pesti Kávéslegények új *Confraternité*-jében a fiatal *Pillvax* személye is képviselte. A *Liberté* ott lobogott a Kávéház nevében, mely az ő Vendégszolgasága idején *Café Renaissance* nevet viselt. Martius Idusa után lett a „*Forradalom Csarnoka*“.

*

A szóban levő 1821-i Parancs ezt mondja a Mesterlegénység *Confraternitas*-airól:

„Tapsztaltatott, hogy noha Ő Felsége Kegyes Rendelvényei által a legkeményebben eltiltattak, mégis a céhekbéli Legénység kebe-

³³ Néhai Aleksander Pavel *Radzywil* herceg szóbeli közlése.

leben lévő Testvérségekből és a közös Céhládától való elkülönözések divatoznak. Tapasztaltatott továbbá, hogy a Mesterlegények e tilalmas szabadság által csalogattatva egynémely helyeken levő szabadalmas Céheket, ezeknek nem csekély kárára és megrövidülésére, minden jó rendtartásnak és a céhbéli szerkezetnek felforgatásával elhagyva, oly helyekre sietnek, ahol a fentemlített visszaélés uralkodik.“

Ezért szigorúan meghagyatik, hogy a kézmíves Mesterlegények Testvérségeit és a Céhládától való elkülönöződésüket a Törvényhatóságok a legszigorúbban tiltsák el az 1813 április 6-ki 7262. számú Kegyes Rendelvény értelmében. Ezáltal a Céheknek szabványos egyformasága biztosíttatik és „*korlát tétetik a Mesterlegények mindennemű rakoncátlanságai elé s azok útjai hatályosan elzártnak*“.³⁴

Az 1824 január 22-én kelt 2391. számú Rendelvény a fentire való hivatkozással megismételi a három évvel azelőtt kelt Parancsot, megállapítja, hogy a Mesterlegények csapatostól tülekednek azokba a Céhekbe, melyekben a régi Legénytestvérségek e rendetlenségei még élnek, ezért újólág eltiltja a Testvérségeket. Az egykorú hivatalos magyar nyelv a „Confraternitas“ szót „Barátsági Egyesület“-nek és „Öszveszövetkezés“-nek nevezi.³⁵ *Libertas vetita* : tilalmas Szabadság. Ez a két szó jellemzi a Korszakot. *Metternichet* és a Kávéházat. Huszonnégy évvel a Szabadságharc kitörése előtt.

*

E sorok szedése közben és idején Európa és a Föld kerekége figyelme a Vörös Tenger partjai felé fordul, a bibliai *Salamon* Király és *Saba* Királyasszony földé felé, a *Galla-Galla* Földek felé, ahonnan a Kávé ötszázegynéhány esztendeje elindult Európa felé. A Kávével együtt jött a Szellem Szabadsága, a Kritika, az Intellectualismus és ennek túltengései, az agyas Cerebralismus, a Szabadságmozgalom, az Új Eszmék és az Új Irodalmak végtelen sora. Velük jött a Kávéház és ezzel minden, ami az Élet eme nagy Piacán történhet : a Vélemények kicserélése, a Csevegés. *Michelet* mondja : a 18. század óta a Kávéház alakította át az emberi Gondolkozást és hatása a Szellem tör-

³⁴ „Opificum Sodalium Confraternitates et a communi Cista Caehali separationes... vetita hac libertate allecti... Sodalium praevaricationibus modus poni... valent.“

³⁵ „Sodales ad loca ea, ubi declarati abusus vigent, turmatim se conferant.“

ténetére felmérhetetlen. *Macaulay* mondja : az angol Közvélemény, a *Meeting* a 17. században született meg. *Michelet* mondja : a 18. század a Kávé és a Kávéház százada.

Most a Kávé Őshazája felé fordul Európa és a Föld kerekégének szeme, de ugyanekkor a *Galla-Galla* Földek felé fordul a *Babeufisme*-ből lett *Leninisme* szeme is. A moszkvai *Kuomin-tern* megint csak *Marx* 1847-ben kiadott Dogmája szerint kíván beleavatkozni abba a Nationalisme-be, mely hadakat járát a Kávé Őshazájába, melyet az ottani Nationalisme véd. *Santos* partjain máglyákban ég a Kávé. A „*Quemada do Cafè*“ : a Kávé Máglyahalála, mint *Eduard Heinrich Jacob* írja meg a Kávé Életregényében. A Szabad Kereskedelem, a Szabad Termelés Máglyahalála. Mivé lett a Kávé, a Szellem és a Szabadság romantikus Itala? Mivé lett a Kávéház : a Szellem Iskolája? Ezeröttszázharmincötben a Kávé miatt folyik a szellemi Háborúság a *Galla-Galla* Földekkel szemben levő *Aden*-ben és *Mekka*-ban. Mi körül folyik a kavarodás ma : Ezerkilencszázharmincötben? Az új, a mai *Babeufisme* körül. Tehát Ezernyolcszázharmincötben *Metternich*-nek volt igaza? De hol van ma, Ezerkilencszázharmincötben a mai Európa új *Metternich*-je, aki eligazodik a mai *Cultura* és a mai *Civilisatio* mai veszedelmén? Quo vadis, Európa? Ezt kérdezi ma Európa minden Kávéházában minden Polgár.

*

1820 július 12-én *Seeber* pesti Városkapitánya Uram tesz jelentést a pestvárosi Magistratusnak egy visszaélésről, mely a Kávésok szabadalmas Kiváltságát sérti : a pesti *Szatócsok*, a Kávémérő *Kávénénőkék* és a *Dohányosboltok* pohárkaszámra Égettborokat illetőleg Rozsólisokat mérnek ki, noha ez kizárólagosan a Kávésok Jogszabadalma.³⁶ A pesti-budai *Szatócsok*

³⁶ „*bei Tabakhändler und Greissler ... Kaffee-Schank ... Kaffee aus zu kochen*“. *Szatócs* : „*Dardanarius, Apródárus, Greissler*“. *Kassics* i. m. (Extractus. 1835) 326. o. — *Tabacarius, Dohánymíves, Bornutkészítő, Tabakmacher*. U. o. 330. o. A *Szatócs* (Krájzleros) eredetileg nem *Épicier*, nem *Petit marchand*, nem *Krämer*, vagyis magyarosan *Kalmár*, mert ez kis fűszerszámos, vagyis *Speciarius*, azaz *Especzerájos* és *Speczerájos*. A régi *Szatócs* csak lisztet, darát, korpát, faggyúgyertyát, szappant, sót, élesztőt, kőport árult. A francia „*Szatócsszellem*“ a kispolgári eszmevilágra mondott gúnyszó : *Esprit de trafic*, *Krämergeist*. — *Seeber* kapitány uram arcképe a Budai Polgári Lövölde Főlövészmeisteri Képcsarnokában van. V. ö. : M. M. és S. S.

boltokban még a Világháború előtt is mértek különböző Pálinkákat. Itt, 1820-ban a gyümölcslevekből üstön főtt, erősen édesített és illatosított *Rozsólisokat* kell érteni a kifogásolt italok alatt. A Dohányosboltok alatt a francia *Tabac* és a *Tabagie* értendő, mert a francia *Trafic* és az olasz *Traffica* nem Dohányosboltot, hanem Kereskedelmet jelent.³⁷ Mint mondtuk, a francia kisvárosi *Tabagie*-kban vagyis Dohányosboltokban máig adnak Kávét és Liqueur-öket vagyis Rozsólisokat. A kis francia Kalmárboltokban — ez az *Épicier* vagyis *Kiskereskedő*, a „*petit marchand*“ — szintén adnak Kávét és Rozsólisokat. Ezeknek is *Trafic* a neve, a francia tehát az ezekben a Kávé és a Liqueur-ök mellett folyó szellemtelen, kispolgári korlátolt világnézetet és Politizálást nevezi *Esprit de Trafic*-nak, gúnyos utalással a Pálinkák „*Spiritus*“ nevére. Ebből lett részben a pest-budai kispolgári „Kávéházi Politikus“ gúnyneve a „Politikus Szatócs“ és a „Politikus Csizmadia“, mindkettőből pedig a „*Kávéházi Konrád*“ világháborús gúnyneve, melyet *Kemény Simon*, a *Nyugat* társaságához, illetőleg a Newyork Kávéház „*Karzat*“-ához tartozó *Költő* az *Az Est* egy háborús vezércikkével tett máig élővé. A „trafikálás“ ezért jelent fecsegést. Az 1890-es években keletkezett pesti gúnyszavak: „*Kávéházi szellem, kávéházi politika, kávéházi irodalom, aszfaltirodalom*“ mind az „*Esprit de Trafic*“ hajtásai és ugyanazt jelentik, amit a *Paul Souday*, az *Aurélien Scholl* és az *Eckart von Sydow* által a párizsi *Café Tortoni*-ről és a *Les Boulevards*-ról elnevezett *Tortonisme* és *Boulevardisme* és a „*Geist des Kaffeehauses*“. Ami végül a Kávésnénikék „Kávékifőző“ működését illeti, ez nem azt jelenti, hogy „jól és alaposan főzték ki a Kávélisztet“, hanem azt, hogy eredetileg csak arra volt joguk, hogy konyháikban Kávét főzzenek és onnan a vásárlók azt csupraikban hazahordják. *Bécs*, *Prága* és *Graz* ódon Belvárosainak sikátoráiban még a Háború előtt is voltak ilyen „*Kaffee-Ausschank*“-ok. A mai „Kávémérés“ elnevezés eredetileg „Kávékimérés“ volt, mert ezekben Kávét nem volt szabad inni, csak kimérni.

³⁷ *Trafiquant*: Kereskedő. *Trafiquer*: kereskedni, valamiről tárgyalni, eszmecserét folytatni: „trafikálni.“

A Kávéházi Szellem a magyar Szabadságmozgalmak Korszakában: 1790—1848.

A Philosophus és Aristocratismusa. — Szabadságeszmény. — Utópia és Kávé. — Falu és Város. — Műnépiesség. — Népbarát, Néptribun, Költő, Agitátor. — A Szent Tavasz. — Irodalomheraldika és Szabadságheraldika. — A Citoyen és az Intellectuel. — A Nagy Nemzedék és a Régi Kávéház. — Szabadságlíra és Propagandairódalom. — Szabadság-Figurine. — A Város és Falu jelképei. — Négrisme. — Szimbolizmus, Szójátékok. — Viseletheraldika. — A forradalmi Poéta színpadiassága. — A Cri. — A Bohème. — Boulevardisme. — A Lion. — A Boldog Kert. — Polgár és Mesterlegény. — Az eszményített és a valóságos Pillvax. — A Páholyok. — Romanticizmus, Biedermayer és Március-elő. — A Neobiedermayer. — A Varázsital. — A Mult Romantikája.

Már előbbi fejezetünkben is kitértünk a pesti Kávégilde egykori Gildeládájában őrzött Gildeiratok szűkszavú Elenchusai mögött meghúzódó kortörténeti, erkölcstörténeti és társadalomtörténeti tényekre. Szükséges, hogy annak a Korszaknak Szellemisségét vázoljuk, melyben a pest-budai Kávéház a városi szellemi Élet kilombosodásának párhuzamosságában lombosodik ki a 18. század végétől kezdve. A Kávéházi Szellem — a *L'Esprit du Café*, mint a franciák nevezik — részletjelensége az *Illuminatisme*, a Felvilágosodottság korszakának. A Korszak — *Génie du Temps* — és a Korszak Szellemtörténete legkiütközőbb, legszínesebb, legtarkább és legvárosibb jelensége, a *L'Esprit du Café*, a Kávéházi Szellem egyet jelentenek. Pesten ez a 18. század végén idehelyezett Egyetem, az 1790-i budai Országgyűléssel egyidőben jelentkező *Nationalisme*, — a francia nemzet Szabadságeszme nemzeti forradalmi Eszméjének pest-budai magyar és provinciális hajtása — a magyar *Ófkléristaság*, mint a 18. századi francia *Illuminatisme* magyar és városi hajtása, a városi Értelmesség,

az *Intellectualisme* kivirágzása, a nemzeti veretű magyar „*Jákobita Klúbosság*“ legelső pesti városi-kávéházi jelentkezései, az ez ellen császári pénzen megszervezett pesti császári *Szabadkömivesség* ellenmozgalmái mind pontos egyidejűséget, „*Synchronismus*“-t mutatnak és százszorosán csapódnak ki az egyszerre nagy számbeli emelkedést mutató pesti Kávéházakban. A *Magas Dicasteriumok*, a Főhivatalok Pestre-Budára helyezése a *Juratus Assessorok*, a „*Jurátusok*“ fiatal szellemi mozgalmainak veretét adja erre a rendkívül színesen kialakuló pesti kávéházi életre.

Alábbiakban a Kávéház Szellemével foglalkozunk és pedig a Francia Forradalomtól, 1789-től 1848-ig tartó Korszak nagy Szellemtörténetiségével kapcsolatosan. Mindazt, ami ebben az időben Pesten történt, mi a pesti Kávéházak ablakain át, pesti Kávésfinsák illatos, fűszeres, keleti páráiban, régi Csibukok, majd újmódi spanyolamerikai Segaro-k, vagyis Szivolák, azaz Szivarok füstjében kívánjuk látni és láttatni. Nemcsak a Kávéház Szellemtörténetét adjuk, hanem a Korszak szellem történetét annak kávéházi kivirágzásában is.

*

A Francia Forradalom 18. századelei előzményeiben az *Értelmesség*: az *Intellectualisme*, illetőleg a *Felvilágosodottság*: az *Illuminatisme* és ami ezekből fakad: a Társadalom Kritikája és az „*Emberi Jogok*“, a „*Les Droites Humaines*“, az »*Emberi Szabadság*“ követelése még csak az emelkedett szellemű *Felvilágosodottak*, a *Philosophusok* szellemi céhbéli lelkiügye. Majdnem azt mondhatjuk, hogy magánügye, a Szellemi Céh saját külön Mestertitka, titkos Hitvallása, nagy, rejtett Misztériuma. Olyan, mint egykor az aranycsináló Alkémia századában a „*Bölcsek Köve*“, a mindent arannyá változtató „*Lapis Philosophorum*“ volt, az *Elyxirium Magnum*: a Nagy Orvosság, mely a Világ, vagyis a rettentő társadalmi válságokban vonagló 18. század minden bajára jó Balzsam, aminek neve: Szabadság. A Nép maga — Polgárok és Parasztok, pontosabban szólva Város és Falu — nyögi az *Absolutismus* és a Rendiség nyomorúságait, de szavakba még alig foglalja bajait. Főleg azért, mert Bakóval és Börtönnel elfojtott keserűségének búfelejtető, öntudatveszejtő *Narkoticumát* a Borházakban, a Serházakban és az

Égettborházakban találja meg. Mert a 17. század vége óta folytonosan növekvő, forrongó polgári-mesteremberi indulatokat az Ital korszerű-céhszerű áradata mossa el. Az *Utópia*, a Társadalom Kritikája az emelkedett lelkű Litterátusok magánügye: ezt ők maguk gyönyörűségére gondolják el és egymás számára írják, de közben a Demosra, a Népre is gondolnak, mely az érette töprengő Litterátusoknak, a Szellem Arisztokratáinak még csak a létezéséről sem vesz tudomást, legfeljebb csak annyiban, hogy okoskodó, fecsegő futóbolondoknak tartja őket.

Az európai Szellemtörténet klasszikusan téved, amikor azt hiszi, hogy a 17—18. századi Társadalomkritika arisztokratikus irodalmi jelenségei nyomán ébred a 18. századvégi Francia Forradalom. A Társadalomkritika ugyanis a Rinascimento óta olyan „per excellentiam“ intellektuális jelenség, mely csak a Litterátusokat mozgatja meg. A Kritika első jelenségei nem magvas, elvont Tractatusok az Emberi Jogokról, nem is népies, izgató Népiratkák, nem is népi Forradalmak, hanem előkelő, magasrendű „Utópiák“, az „Emberi Jogok“ utáni vágyakozások Vágyálmainak szépirodalmi formákban való kicsapódásai. Ezeket azonban a „Nép“ nem olvassa el ama egyszerű okból, mert írástudatlan. Az Írástudók szép Jelképeket írnak, nehogy a Király Úr és az Érsek Úr a korszerű Máglyára küldje őket ördöngős Könyveikkel egyetemben. A Felsőbbség előrelátó: attól fél, hogy a magas Irodalom leszáll a „Nép“ közé és ott bajokat okoz. A 15. századi olasz Tommaso *Campanella* sem a Földön levő országozokról, hanem a Napban levő „Boldog Ország“-ról írja meg a *Civitas Solis*-t. Thomas *Moore*, az angliai Király Úr Lord Chancellorja is egyvalamely távoli Szigetről, a „Legjobb Sziget“-ről ír, melyet *Utópia* néven nevez, noha Anglia, Skótország és Írország szigeteit érti a „Legjobb Sziget“, az *Optima Insula* alatt. E szentéletű nemes Philosophus azt hitte, hogy a Jelkép megmenti a Bakótól. Az emelkedett-lelkű Püspök az *Utópiá*-ban a szegény angliai Paraszt érdekében száll sikra, akit a Nemesurak a 16. század nagy gazdasági fordulóján elűznek a Birtokokról, mert a Paraszt felesleges, az angol Country, a birtokos Nemesség ugyanis áttér a birkalegeltetésre: gyapjat termel a posztóverő Takácscéhek szövetségének alá. Ez a Céheknek jó, a Parasztnak rossz.

A Lord Chancellor a Parasztnak fogja pártját, az angol nemesi Industrialismus viszont elérte a Jelképet, magára veszi a Szigetről szóló Kritikát, tehát leütteti a Király Úr Bakója által a nagyot álmódó Bölcs emberségesen Gondolkozó fejét. A Philosophust négyszáz év mulva, az idén szentté avatják, de 1535-ben bizony nem volt ő Próféta Angliában, hiszen: „Nemo propheta in patria sua!“

A Lord Chancellor a Nép barátja: nem a Céheké, hanem a Paraszté. A Paraszt azonban tudomást sem vesz Prófétáiról, Az angol Paraszt, mint általában az egész 16.—18. századi, a vándorló, faluzó, vásári Bábszínház bódéja előtt harsogva nevet a botor Philosophuson, *Doctor Faustus*-on, akit nagy álmaiért az Ördög visz el. A Népi Dráma és Mese a 16—17. században minden nagy álmodót futóbolondnak mutat be és az Ördöggel viteti el azt, így *Paracelsus*, *Doctor Joannes Faustus* és *Cornelius Agrippa von Nettesheym* is Ördög harmincadjára jut a népi képzeletben. A Lord Chancellor által megírt *Utópia* azonban stílust és formát ad a Társadalmi Kritikának, mely a 16. század végétől kezdve az *Utópia* jelszavával szálldos a legkülönbözőbb „Boldog Szigetek“ felé és más, életentüli, földöntüli, földalatti és főleg Európán túl levő Új Világokba. A Litterátusok magános Könyvesházaikból felrepülnek a Holdba: babkórón, mint *Cyrano de Bergérac*, a *Guyenne* Kisbárója. A Philosophus ugyanis a magános Irópulpitus mellől távoli Szigetekre menekül a Valóság fertelmei elől. *Vairasse d'Allais* és *Jan van Plockboy* és a többiek mind „Ideális Társadalmakat“ írnak le, melyek hol különbek, hol hitványabbak, mint Európa bármely Társadalma — főleg Anglia és Franciaország. Lakóik hol nemeskeblű, humánus Lovak, hol hitványszellemű Törpék, hol ostoba, vízfejű Óriások, hol egyszerű, de becsületes „Keleti Emberek“: Indiánusok, Törökök, Arabsok és Nigerek, Kínaiak és más színesek. Ezek mind „Boldog Emberek“, mert „Szabad Emberek“. A 18. századi európai Philosophusok költött Szabadságeszménye a „Keleti Ember“, aki a Valóságban azonban olyan „Boldogtalan Ember“, mint a Philosophus, aki ezt a Szabadságeszményt költi emelkedett, humánus Szabadságeszményeiben. Ezek mind lendülő Utópiák, szép Utazási Regények, a 18. századtól kezdve gáláns, elegáns, nagyvilági Lecture-ök, kuriózusak is, mint Előszavaik ezt

elmondják, de nem a Népnek valók. A „Keleti Ember“ párisi szemlélődéseiről írja grandiózus szatiráját, a „Lettres Persanes“-t *Montesquieu* 1719-ben és az önmagát a Keleten megtaláló, a Boldogságot a Kávé páraiban fellelő Embert írja meg *Voltaire* a *Candide*-ban 1752-ben. Mindez azonban csak szépirodalmi Jelkép és csapongó Álom, melyről a Nép a 18. század elején tudomást sem vesz, hanem tökrészegre issza le magát úgy falusi Korcsmájában, mint szigorú céhi Regulák között, rideg és fegyelmezett, intézményesített Céhelő Ivásokon, a Városban is. A céhi Ivások rendjét ezernyi céhi szokás szabja meg, külön Regulák szólnak a Bor, az Árpaser, a Bőjtös Ser, a Méhser, a céhes Temetés, a Mesterlakoma, a Legényavatás, a Remektétel, a Hétfői Serezés módjairól. Ezek a 17. század hihetetlen céhi-városi Alkoholizmusának írott bizonyítékai.¹ A Nép — a városi Polgár is, a falusi Paraszt is — lenézi az ördögös városi Philosophust, az Urakat és Dámákat, az Abbékat és a Poétákat, akik, miközben fura és hóbortos holmit firkálnak holmi Szigetekről, valami újmódi fekete Levesen élnek, mely keserű, fekete és forró és bizonyára az Ördög itala. A Kávéház és fausti Szelleme még a Philosophusok magános Ibrikjeiben szunnyad. A Korszak Szelleme még a Korcsma Szelleme. Ennek a Kávé szellemiségébe való átmeneteiről az európai Szellemtörténet legkiválóbb művelői, *Macaulay* és *Michelet* írnak.

A Kávé ugyanis a 18. századi társadalmi Utópiairódalom kilombosodása idején lesz a Philosophusok Itala, olyan rendi-osztályos, korszerű formában, ahogyan a *Gin* már ugyanekkor jellemző matrózital és a *Tubák* is a Philosophusok, Abbé-k, Diplomáták, Csillagászok saját külön osztálynarkotikumuma. Az Utópiát író Philosophus maga is Kávéivó, de Főhőse is az: mindig a „Kávéivó Bölcs Keletiek“ közé menekül és ott a Kávé mellett lesz boldog, mert a Kávé a „Szellem Itala“. A Philosophus éig magasztalja az újmódi Kávét. Ugyanekkor azonban kimeríthetetlen és végtelen áradatú Csúfos Irodalom szidja és a Nép lenézi és megveti azt.

Semmiféle emberi Narkotikum körül nem folyik olyan

¹ A 15—19. századi intézményezett céhi Alkoholizmus kötött és kötelező formái: a budai Mészárosceh 1498—1529. évi Sáfárkönyve (MM) és a *Testvéres Ser*, a *Blaumontag*, a *Remek*, a *Céhnep* stb. (SS.)

tudományos és szépirodalmi Vitairodalom, mint a Kávé körül a 17—18. század átmenetén, pontosan ugyanakkor, amikor az emberi Szellem nagy fáklyavivői rávetik magukat a Szellem Italára, a Kávéra, mely ekkor lesz *Boisson intellectuel*, az Értelmesek Itala. A Philosophus a magafőzte Kávé mellett álmodik a „Nép Jogairól“. A *Les Droites Humaines* szépirodalmisága a Kávé mellett születik meg. Az Értelmesek, a „Les Intellectuels“ isszák az Értelem Italát, álmodnak a Népszabadságról és jelentik a Társadalmi Kritikát. Errenézve itt elég, ha *Michelet*-re hivatkozunk, aki a Kávé felmérhetetlen társadalomtörténeti szerepét megírta, mint ezt láttatni fogjuk. A Nép a Korcsmában a Bor, a Ser és az Égettbor mellett kacag az érette és a Népjogokért helyette álmodozó Philosophuson. Hogy ez mennyire igaz, azt egy magyarországi Vándorbábjátékon fogjuk bemutatni: a 18. századi eredetű *Soroksári Faustus*-t a Nép egyszerű, paraszti józansága a Kávéház ajtajából viteti el az Ördöggel. A Nép nem tudja, mi a Szabadság és a 18. század elején az Ördög fekete, pokolbeli Italának tekinti a Kávét, Ördöngösnek a Philosophust, tehát logikus, hogy a bábszínházi Népi Drámában is Ördöggel viteti el azt. A Kávéről, az Ördögről és a Szabadságról szóló kép régi és már a 16. században ott van a Kávé, a Kávéház és a Kritika ellen egyben és egyszerre hadakozó arabs Orthodoxyában, viszont az 1789, a Francia Forradalom után kialakuló bécsi Reactio is „az ördögi Szabadságeszméről“ beszél, amikor a Korszak rajongó kávéházi Szabadságmozgalmaira gondol. *Petőfi* a „Táblabíró“-ban az ördögi Jakobinus Sipkáról ír és *Metternich* is ördöginek nevezi a kávéházi *Honte Bande*-ot, a Handabandát. A Kávéház Szellemé a Reactio és az Absolutismus szemében az Ördög Szellemé. „*Ördög a Kávéházban*“: ez valóságos külön irodalmi műfaj. A kávéházi Ördögről *Le Sage*-tól, 1709-től máig igen sokan írtak: Kosztolányi Dezsőn, Karinthy Frigyesen át máig a fiatal Hevesi Andrásig. A „Tizennégy Ördög“, mint a New-York-kávéház lámpást tartó Fényhozója — Phosphorosa vagyis Lucifere — máig ott van a Kávéház előtt.

Mindez, az egyik oldalon a magános Philosophusnak, a „Fogadatlan Prókátor“-nak álmai a Könyvesházban a Kávé mellett a Népjogokról, föllengzős, bár humánus eszméi egy „Jobb Társadalom“-ról és a Nép titkos és letompított káromkodásai az Italosházban Bor, Ser, Méhser és Égettbor mellett a Király Úr vagyis „Monsieur“ és a Felsőbbség, vagyis „Messieurs“, azaz „Uraimék“ ellen: két egymástól független, csak időben párhuzamos vonulatot mutat. A Szellemtörténet útjai nem olyan egyszerűek, mint azt az újkori szellemtörténeti Irodalom sokszor hiszi. A Demophilia, a Népbarátság kezdetben a Felsőbbrendűek leereszkedő, humánus Lírája, a 18. század vége felé azonban már nyegle Précieux-ök barokkos szellemű játszódása is a Népiességgel. Ez az egyik vonulat. A másik a Nép összesugó összebújása a régi Korcsmák boltíves zugolyaiban, ökölbeszoruló markai és titokban köszörült nyársai, valamint a szöges cséphadarók, melyeket Űkeik használtak a Paraszt'ázadások idején. Ezeket a Nép elrejtette padlásain, de olykor elővette és kedvtelve nézegette. A falusi Nép a városi Népbarátokkal soha nem találkozott, mert a Város és a Falu örök ellenlábások. A falusi Nép a városi Népbaráttal csak olyankor találkozott a 17—18. században a Városban, amikor Monsieur, a Király Úr a Nép Barátját — valamely botor rajongót — a Város Piaczán nyilvános Vérpadon fejeztette le, avagy nyolc lóval tépette szét ott, mint *Dampierre*-t. Ilyenkor a Nép begyűlt a véres Spectaculumra a Városba, a házak tetejére mászott és ott népies fokhagymás Kolbászt evett és Égett bort ivott a mulatsághoz, akár a pesti *Három Oszlop Kávéház* Jakobinusainak kivégzésekor, mikor is a környékbeli Falvak népe már hajnalban megszállotta a budai Várhegy oldalát és ott falatozott. Mint *Shakespeare* serházi Színpadának földszintjén kétszáz évvel azelőtt. A Király akkoriban is gyakorta fejeztetett le különböző Nemesembereket és a régi kivégzések neve különben is Látványosság, vagyis *Spectaculum*, sőt a *Vérpád* neve is *Színpad*, vagyis *Theatrum*, azaz *Pegma*. A párisi Polgártársnők, a Citoyenne-k a „Nép Barátja“, *Robespierre* kivégzésekor harisnyát kötöttek és Kávét ittak. Az Utópia és a Kávé itt és így találkoztak a 18. század vége előtt, amikor a Philosophus és a Nép még nem találkoztak a Kávéházban.

A Nép Barátai — *Les amis de Peuple* — vagyis a Demophilia, illetőleg a Népjogokról szóló városi Theoria, a városi Intellectualisme eleinte valóban nem találkozott a falusi Néppel sem a Kávéházban, sem egyebütt. Csak akkor találkoztak a Kávéházban, amikor a Földműves Paraszt fiaiból lett városi Polgár maga is teljesen elvárosiasodott és Városi Emberré alakult át abban is, hogy felemelkedett az „Urbanité“, a Városiasság legkifejezőbb helyére, a 18. századvégi Kávéházban való megjelenéséhez. Akkor, amikor megszűnt bornyakaló és servedelő lenni és mikor a „Boutique élégante“, a bortalan „Kávészsapkák“ Kávéház is érték lett a számára. Csakis akkor, mikor az elszegényedő Philosophus is leereszkedett a Kávéházhoz. Idáig a Szellemnek lefelé, a Népnek felfelé kellett emelkednie. Ez a szellemi-társadalmi „Nivellement“ hozta egymáshoz az Értelmet, a Gondolkozót: az Intellectuel-t és a Népet. Az egyszintezett színvonal a Kávéház volt, mely az Utcára nyílt és mégis Salon volt. Amint a 18. század folyamán kialakult a Kávéház, azonnal a Társadalomkritika nagy Nyilvános Helye, fedett, fűtött görög Agorá-ja, órómai Forum, olasz Piazzá-ja, angol Parliament-je, francia Salon-ja lett. Találkozott benne a Társadalom Kritikus is, de az is, akinek érdekében ez a Kritika folyt: a Polgár. Valóban, jól mondja *Michelet*, hogy a 18. században a Democratia a Kávéházban született meg. A Várost és a Falut a Kávéház kapcsolta össze, mert a Kávéházban megszülető cselekvő, az élőszóval ható Társadalomkritika tárgya a Falu is volt. *Petőfi* is a Kávéházban írta városi münépies Liráját és *Paulini* Béla is a *Balaton Kávéházban* csinálta meg a *Gyöngyös Bokrétát*. Az első Bokrétások még a Kávéházban reggeliztek „Béla Bácsi“-val, ki viszont magyar bajszot növesztett és ma már a Kávéházba is magyar Dókában és rámás csizmában jár. Ime: *Urbanitás* és *Ruralitás* a Népjogok és a Népiesség körül, 1780-ban Párisban és 1933-ban Pesten. Amiből számunkra az a fontos, hogy a városi Philosophus a falusi Nép elvárosiasodott fiaival, a Faluról jött Mesterlegénnyel és a Mesterrel: a Polgárral legelőször a Kávéházban találkozik. A Paraszttal csak nagyon későn találkozik a Társadalmi Kritika. E találkozásig a falusi Pórfiból lett városi Mesterlegény közvetíti a városi Ideákat a Faluval. A közvetítés 18. századi helye, a Társadalom-

kritika valóságos városi-céhi Herbergje a Kávéház. A Falu azonban csak a Hírek révén érintkezik a Várossal és a Kávéházzal, melyet, mint a Városellenes-Kávéházellenes Város-pamphlet végtelen áradata mutatja, a Paraszt mélységesen lenéz és megvet. A városi Kávéház sohasem vált a Paraszt városi Betérő Vendégfogadójává, csak akkor, amikor — mint a hirhedt pestalvégi Két Pisztoly Kávéház az 1830-as évektől kezdve — paraszti Kofakávéház lett a Piacz, a Szénás Piarcz, a mai Kálvin-tér sarkán. Itt azonban a Paraszt csak a „Spiritus“ formájában találkozott a L'Esprit-vel, a Szellemmel.

*

A Társadalomkritika szépirodalmi formákban kiütköző korai jelenségei más ponton is mutatnak vonatkozásokat a 18. század folyamán elterjedő újmódi Kávével. *Michelet* nyomán bőséges tényekkel fogjuk bizonyítani, hogy a Társadalomkritika 18. századi végtelen Utópia-áradatában a *Boldog Sziget* ekkor válik a francia Kávétermő Szigetekre, a *Les Îles Bourbon's*, *Martinique* és *Saint-Dominique*, vagyis *Haiti* világába helyezett Utópia „Szigetévé“. *Les Îles de l'Utopie* valóban egyet jelent a *Les Îles du Café*-vel. A Kávé, a „Szellem Itala“ illatos páráiban a Kávé Szigeteit láttatja az Utópia helyéül a Philosophussal. *Michelet* és nyomán ma Eduard Heinrich *Jacob*, a Kávé mai Krónikása, jól mondják, hogy a 18. században az Utópia, a Társadalomkritika, a Szellemi Forradalom, az Irodalom, a Philosophus, a Kávé és a Kávéház egyet jelentenek. A fennálló Társadalom ellen irányuló Kritika a 18. században a Kávéház szabad, vitázó, mindenki számára nyitvalevő nagy „Publicité“-jében a Nyilvánosság Helyén születik meg, de csak akkor, amikor a Philosophus a Kávéházban találkozik párfogoltjával: a Néppel, szabatosan szólva a „Falusi Ember“ fiából lett Városi Mesterlegénnyel és Polgárral, a Mesterrel. Amikor a Philosophus és a Nép, vagyis az *Intellectuel* és a Mesterlegény egy kávéházi asztalhoz ül le: ez már nem Irodalom, hanem Forradalom.

Abbé *Massieu* a 18. század elején még ragyogó Ódában, a „*Carmen Coffaeum*“ ban dicsőíti a magános Kávéivás szellemi gyönyörűségeit és ugyanezt írja egy nemzedék mulva *De Saint-*

Lambert és Voltaire, majd a Századvégen Abbé *Delisle* is. Abbé *Massieu* már ír a Kávéházba járó Philosophusról, de a Bölcs findsájának helye 1710 táján általában még inkább az Íróasztal, mint a kávéházi Asztal. De *Montesquieu* a *Lettres Persanes*-ban, 1719-ben már leírja, hogy a 18. század elejének hallatlan Bankbotránya, a „Scandale Law“ már egy nevezőre hozza a francia Vicomte-ot, a Philosophust és a Polgárt, a Petit Bourgeois-t — a Kávéházba. *Michelet* megírja, hogy Páris háromszáz századelei Kávéházában, 1710-ben hogyan harsog a Kritika a Scandale Law körül, de azt is megírja, hogyan látja a Philosophus 1710-ben a *Café Procope* kávésfindsái mögül a „Jövő sugarát“ — „*un rayon de futur*“ — vagyis hogyan látja Ezerhétszáznyolcvankilencet, a *Café de Foy*-t. Nos: a Philosophus — mint *Bessenye* György „Philosophus“-a 1772-ben — eleinte még magányosan főzi és nem a városi Kávéházban, hanem valamely idilli falusi Kastély rousseaui Lugasában ül és issza a Szellem Italát, miközben magányos Gondolataitól is, Könyvesházától is még messze él a Nép. A Falun a Korcsmában ül, a Városban a Céhházban, a Herbergben és a Bursaházban ül. A század végén azonban a Philosophus már elindul a Könyvesházból a Kávéházba, a Polgár — Mester és Mesterlegény — pedig ugyanekkor a Csapszékéből indul el a Kávéházba. A „Szellem és az Ököl“, vagyis az „Író toll és a Kalapács“, hogy jelképesen fejezzük ki magunkat, a Kávéházban találkoznak. *Rousseau*, *Diderot*, *D'Alembert* és *Voltaire* szeleme ott van 1789-ben a *Café de Foy*-ban, de a Philosophus ekkorra már átalakult *Néptribunussá*. Már nem elmélkedik, hanem hevesen szónokol és agitál. Gyakorta áll fel a kávéházi Billiárdasztalra, ami 1848-ig stílusforma marad. A Philosophust már *Robespierre*, *Marat* és *Camille Desmoulins* képviseli a *Café de Foy*-ban és Páris ötszáz Café-jában. A Céhek azonban már mind ott vannak a Kávéházakban. Az Intellectualisme találkozik a Mesterlegénységgel a Kávéházban. Innen kezdve: Ezerhétszáznyolcvankilencetől Ezernyolcszáznegyvennyolcig együtt ülnek a Kávéházban. A Philosophusból, a „Nép Barátjából“, a „*L'ami du Peuple*“-ból 1830-ra már a „Nép Tribunusa“ lesz, a „*Les Amis du Peuple*“ már titkos forradalmi Agitátor Páholyt jelent, melynek tagjai Mesterlegények és Diákok. A Kávéházi Szellem fején ott van

a Mesterlegények, majd a Jakobinusok Süvege. A Philosophus szerepét átveszi az *Agitátor* és a *Költő*, aki szintén szellemi Agitátor. A „Demophilia“, a „Népbarátság“ viszont abban a pillanatban alakul át Népuralommá, Democratiává, amikor a Nép veszi fel a „Fenséges“ címet és mint ilyen a Kávéházak elöl a Barricade-okra, a Bastille és egyéb Börtönök elé vonul a „Királyi Felség“ ellen.

*

A *Pillvax Kávéház* 1849 koranyaráról való ama egykorú képében, melyet bemutatunk, ott látjuk a *Ver Sacrum*-ot, a „Szent Tavasz“-t. Az Úri Utcán ott zöldel a Kelet fácskája, a kávéházi Narancsfácska, a „Philosophus Kertje“, vagy, ha úgy jobban tetszik, a „Májusfa“, mely a Francia Forradalom óta a jelképes „Szabadság Fája“. Az Oszlop előtt az Asztalkán ott van a Virág. A Romanticizmus érzelmes és jelképes „Virágköltészetében“ és romántosan hangolt nagyanyaink „Virágnyelvén“ a „*Boldogság Kék Virága*“ a „Vágyakozás Virágát“ jelentette. A „Kék Virág“ — mint *Novalis* 1801-ben írta: „*a mesebeli Csodavirág, mely, ha az ember azt véletlenül találja meg, rejtett kincsek kamrájának bejáratát nyitja fel*“.² A később kifejlődő irodalmi Romanticizmus *Novalis*-nak, *Von Hardenberg* bárónak, a fiatalon elhunyt preromantikus Költőnek ezt a szólamát átvette és százszerosan továbbfejlesztette. „A *Kék Virág*“, általában minden Virág csakúgy a Szabadságot jelentette, mint a Martiuselő rajongó Szólamheraldikájának más korszerű képei, a „*Szabadság Reggele*“, *Rouget de l'Isle* „*Marseillaise*“-e óta, a *Szabadság Hajnala*, a *Hajnalcsillag*, a *Nap*, a *Láng*, az *Üstökös*, a „*Ver Sacrum*“, a „*Szent Tavasz*“, az „*Ijjúság*“, illetőleg az „*Ijjú Mozgalmak*“, a „*La Giovane Italia*“ titkos olasz Szabadságpáholyától a horvát Jurátusok *Omladeze Ilirska*-jáig és magáig a *Pillvax Kávéház*ig, melynek az „*Ijjak Kávéháza*“ volt a neve. A „*Kék Virág*“ az északi Mesében a Kincseskamrákat nyitja meg, ha az ember ezek lakatját a Kék Virággal megérinti. A hájos Jelkép a Szabadságlírában átment a *Vasfüre*, mely

² „*Die Blaue Blume, die Wunderblume des Märchens, die unversehens gefunden den Eingang zu verborgenen Schätzen öffnet*.“ *Friedrich Leopold Freiherr von Hardenberg*, írói álnévén *Novalis* (1772—1801) 1802-ben megjelent „*Heinrich von Ofterdingen*“ című Regényéből.

ősi keleti Mesemonda szerint minden lakatot és zárat megnyit. Kék Virág, Vasfű, Vas, Lakat, Börtön: ez a Romanticizmus idején a Karddal azonosította a Kék Virágot, mely a Szabadságért senyvedő Ifjú börtönének lakatját nyitja meg. A Kék Virágból, a „*Symbol der romantischen Sehnsucht*“-ból az érzelmes-epedő „*schmachtend-schwärmerisch*“ Vor-März, a Martiuselő a „Szabadság Virágát“ csinálta. Mi sem természetesebb, mint az, hogy az 1849 tavaszán, a pesti „Nagy Tavasz“ idején készült kávéházi ábrázoláson, amikor Gőrgy diadalmas „Tavaszi Hadjárata“ hajtotta maga előtt a Császári Hadakat, amikor a „*fiatal*“ Pest mint a Tavasz szállongó fecskéit, a „Szabadság Hírnökeit“ fogadta a „*vén Buda*“ Falaira felröppenő sersistergő Honvédrakétákat és a fütyülő Honvédgránátokat — akkor a Tavaszi Kávéházban, a „Forradalom Csarnokában“, az „Ifjak Kávéházában“ a beszélgető, Újsághíreket olvasó három Polgártárs asztalán a Kávés-pohár és a Kávés-kanna mellett ott van a Virág is. A Kávéház Szelleme a Martiuselő idején a Tavasz Tündére.

A *Pillvax* bájos Képén csupa Tavaszt és Ifjúságot látunk.³ Negyvenkét alakot — Citoyen-t, vagyis forradalmi Polgártársat — mutat a mozgalmas kép: mind fiatal és alig harmincéves. Legfeljebb a Lovasnemzetőrtiszt és a Billiárd mögött fődetlen fővel álló, kissé kopaszodó Polgártárs — alkalmasint *Fillinger* Kávés-polgártárs — látszik negyvenévesnek. A tavaszi Nap a *Libasinszky Ház* udvara felől süt be a félhomályos Oszlopközökbe és friss, mozgalmas tavaszi árnyékokat vet. A Polgártársnő is fiatal asszonyka, levendulaszínű, bő selyemrokolyája szélén ott ül kicsi fiacskája. Az eljövendő Új Nemzedék, a mai Nemzedék apja vagy nagyapja. E fiúcska ma nyolcvanhétéves, ha még él. A Polgártársnő ruhája a vállán kacérul kivágott, az ujjja rövid. A Polgártársakon világos angol darócnadrágok és kínai „Selyemvászon“-ból szabott Nanking,

³ (Eredeti vízfestmény. Magyar Nemzeti Múzeum. Ernst-gyűjtemény.) A képen látható Honvédtiszt és Nemzetőrtiszt, az Üri Utcára néző ablakok előtti Narancsfácskák, a friss virág, a világos és fehér mellények, a „Nanking“, vagyis „Kínai selyemvászon“-nadrágok (Khaki), a Polgártársnő rövidujjú köntöskéje, a padlón ülő kisfiú és a nagy mozgalmasság 1849 májusára, a Buda bevétele, vagyis Május huszonegyediké utáni napokra rögzíti a festmény keletkezését. V. ö. a *Pillvax*ról szólókat.

vagyis „Khaki“ nadrágok láthatók. Vidám és fiatal a virágos Asztalka mellett olvasó Polgártárssal barátkozó kölyök Tacskókutya is, csak a korszerűen divatos magyar Bundáskutya vén ezen a fiatal képen. A Polgártársak dús, koromfekete fürtöket, bajszokat és szakállakat viselnek, amelyeneket fiatal Apáink még 1885-ben is viseltek, amikor a szakáll volt a Férfi díszjele. Szakállasak a regényes süvegű, kardos Jurátusok is. Ők is fiatalok, hiszen ők az Ifjú Magyarország rajongói. A *Pillvax* Szellem a Diákokban, a Jurátusokban, az Újdondászokban és Poétákban, Mesterlegényekben és Polgároknál.

A *Pillvax Kávéház* valóban „Ifjak Kávéháza“, amint-hogy a Korszak összes társadalmi mozgalmait, főleg annak kávéházi mozgalmait mind az „*Ijjúság jegyében*“ folytatták le. „In Signo Juventutis“. Ez pontosan úgy hangzik, mintha valamely Cégéről volna szó, hiszen „sub Signo Cornus Venatoris“ annyit jelent Pesten, mint a „Vadászkürt Cégére alatt“ és *Enseigne* franciául egyszerre jelent Cégért, ifjú Zászlótartót, Ismertetőjelet. Valóban a Korszak minden Szabadságkávéházának az Ifjúság a Cégére. Hiszen a *Pillvax* legelső Cégére *Kaffee Renaissance* volt: „Kávéház az Újjászületéshez“. Utolsó neve: „A' *Forradalom Csarnoka*“ volt 1849 nyaráig, amikor már Fjedor *Paskjévic Erivánszkij* orosz Altábornagynak, a lengyel Varsó és az örmény Eriván leigázójának, mint az „Ifjú Magyarország“ legázolójának előretolt Kozákjai után a Császári Hadsereg is bevonult Pestre. Csupa reménykedő Fiatalság volt a fiatal Pest minden ragyogó új Kávéháza 1844-ben, a gyönyörű fiatal Feldunasoron is, az ódon Belvárosban és a régi Elővárosokban is, az akkor még fiatal Leopoldvárosban is, melyet még Új Városnak neveztek pesti Nagyszüleink. Fiatalságot jelentett a fiatal *Victoria* angol Királyasszony neve az *Angol Királyné Kávéház* felett, fiatalságot jelentett a *Magyar Király Kávéház* a Színház-téren és a *Mátyás Király Kávéház* a Kerepesi Országúton is, de az *István Főherceghez* a Feldunasoron is. Fiatalságot, Szabadságot jelentett, mert Páriszt jelentette a *Páris Városához* Kávéház is. Vén volt az *Arany Sas* Kávéház, de ifjú Medikusdiákok rajongtak benne a Szabadságért. Vén volt az *A' Philosophus*-hoz is, de itt is ábrándos, szemüveges, tudós, ifjú Philosophusdiákok rajongtak a Szabadságért. Ifjú Császár volt a *Török Császár* is, ma is változatlan örök ifjúsága virágjában üli meg arabs ménjét az 1839-ben

megfestett Cégéren, mint képünkön látható. Ő volt az „Ifjú Török“ mozgalom lelke: természetes, hogy ifjú Juristadiákok ültek itt 1839 óta: „Sub Signo Imperatoris Turcarum“. 1849 szeptemberében ez a fiatal Török Császár mentette meg a Bécsi Császár Bakójától a pesti *Török Tsászár Kávéház* egykori Diákvendégeit. Ilyenek voltak az ifjú Pest ifjú Kávéházai. A túlsó parton, a vén Budán minden előregedett volt, így a Kávéházak is, melyekben vén Purgérek hallgatták — riadtan és értetetlenül — az ifjú Pestről áthangzó ifjonti kávéházi Lármát. Régesrégi és vén volt a *Budai Hét Választó*, a *Szarvas*, a *Három Alma*, az *A' Hídhoz*, az *Arany Peretz*, az *Arany Hajó*, a *Fejér Kereszt*, az *Arany Kereszt*, az *A' Színházhoz*, az *A' Fortunához*, az *A' Vörös Sünhöz* Cégérei alatt meghúzódó sok régi Kávéház. Viszont „Ifjú“ volt minden Páholymozgalom a Monarchiában: *Giovane Italia*, *Młoda Polska*, *Omladeze Ilirska*, *Jung Oesterreich*. Ifjú volt a Diák és a Mesterlegény is. Hiszen a Lengyel Legionáriusok neve is „*Chlapczy Krákufiáczy*“, azaz „Krakói Ficzkok“ volt a Légión Marsdalában és a tót Honvédek is „*Huj, huj mladi Pan, ja szom dali tulipan!*“ nótával mentek szuronyrohamra *Branyiszkó*, *Igló*, *Nagysarló* és *Komárom* alatt. A tót Honvéd dali Tulipánnak mondotta magát. Valóban a Martiuselő és az Ifjúság és az Ifjú Kávéház egyet jelentettek és a magyar Szabadságharc, mely részben a Kávéházakból virágzott ki, a Nagy Tavaszon, a véres Tavaszon olyan volt, mint egy égő, vérző piros Magyar Tulipán. Virág a Kávéház asztalán: a Szabadság Virága, 1849 Tavaszán, a Tavaszi Hadjárat alatt, az Ifjak Kávéházában. A Kávéház Szelleme valóban ifjú Genius volt.

*

A *Pillvax* e képén, a jobb sarokban ott látjuk az Irókat, a Költöket és az ujságíró Újdondászokat, az akkori forradalmi nyelven szólva, az Irópolgártársakat, Költőpolgártársakat és Újdondászpogártársakat, a *Históriás Faasztal*, a „Közvélemény Asztala“ mellett. *Polgártárs*: ez *Citoyen* ezekben a hónapokban, melyekben a Forradalom eltörölte a Címeket, tehát az Elnökminister „Szemere Bertalan elnökögyér polgártárs“, a kávéházi *Marqueur* pedig „tekeőr polgártárs“ volt. E Kávéházban e képen minden franciás és minden forradalmi, mint az egész pesti Martiuselőben. Itt már senki nem Úr azon a

napon, melyen ez a Kép iródott, hanem Polgártárs: *Citoyen*. Polgár a Kávéházban, Mesterember a Kávéházban, Mesterlegénymozgalom a Kávéházban — amiről jelen fejezetünk szól. A Mesterlegény az „Intellectuel“ mellett, aki az egykori 18. századei Philosophus utóda. Ez az „Intellectuel“ azonban már nem Philosophus, már nem elmélkedik a Kávéházban, hanem ott így szól: „Itt a nyílám, mibe löjjem? Királyi szék van elöttem!“ Majd így szól: „Akasszátok fel a Királyokat!“ és így is: „Lamberg szívébe’ kés, Latour nyakán kötél!“ , továbbá: „Urak, nem viszket a nyakatok?“ Ez mind a *Café de Foy* igézete: *Rouget de l’Isle* és *Béranger* és az „*Ah ça ira!*“, vagyis: „Les Aristocrates á la Lanterne!“ A Költőpolgártárs már élőszóval szól a Mesteremberpolgártársakhoz a Kávéházban, a Billiárdról is, mint *Camille Desmoulins* 1789-ben a *De Foy*-ban. A Poétapolgártárs két évvel azelőtt még egész nap ott ült a Kávéházban, mert szűk hónaposszobája a sötét lépcsőházra nyílt. A Poétapolgártársak és Újdondáspolitikusok ott ülnek a jobbsarokban a nagy négyszögletes Faasztal mellett. Ez nem kicsi, arisztokratikus *Guéridon*, hanem nagy Faasztal. Erre rá lehet vágni ököllel és fel is lehet rá ugorni. A neve: „A KÖZVÉLEMÉNY ASZTALA“. Ez is franciából fordítódott le: „L’Opinion publique“. E Poétapolgártársak, Irópolgártársak, Újdondáspolitikusok ruhája francia *Frac*, fejükön párisi *Cylindre*, szakálluk „à la Charbonnière“ francia szakáll, párisi forradalmi szakáll, hajuk „à la Musset“ haj, vagyis „à la Romancier“. Ők: a kávéházi *Intellectualisme*. Az asztalkák mellett — ugyancsak az új „Harmadik Rend“, az új *Trièrs-État*, a Polgárság rendi Fövegével, a *Cylindre*vel fejükön — ott vannak a *Polgártársak*: Szabómesterpolgártárs, Keztyűspolgártárs, Könyvnyomtatópolgártárs. (Talán éppen *Tóth Gáspár* a szabó, *Kolpaski* a keztyűs és *Landerer* a nyomdász.) Mind vitáznak és Ujságokat olvasnak. Ez már a Forradalom. A filozófusi Társadalomkritika és a Polgár már társak. Már *Citoyen*-ek, ami eredetileg Városlakót jelent. A Társadalomkritika is Városlakó, már beköltözött oda a nemesi Kúriából, a *Rousseau* lugasából, a *Palotából*, ahol megszületett. A falakon ott lóg a *Bastille*, *Marat*, *Robespierre*, *Lafayette*, *Camille Desmoulins* képe. De az oszlop mögött ott van a *Honvédtiszt* és a pesti Polgártársból lett *Nemzetőrtiszt Polgártárs* is. Ez már Haború. A Kávéspolgártárs: *Fillinger* Polgártárs.

A Kávéház Cégére már nem *Pillvax Kávéház*, hanem piros fatáblán fehér és zöld betűkkel — ez az új forradalmi Szabadság-tricolorre — „A' FORRADALOM CSARNOKA“. Ez is Parisisme : „Les Halles de la Révolution“.

Ez a fejezetünk viszont ennek az egész Korszakot, annak minden Szabadságromanticizmusát kifejező pesti Képnek magyarázó szövege. A Kávéház Szelleme valóban a Közvéleményt jelentette 1789 és 1848 között.

*

A Philosophus mind Kávéivó, mint ezt az isztamboli Philosophus, *Abu Bekr el Hesar Fen*, az Ezer Tudományok Mestere a 17. században arabul írja meg, mint az ő nyomán ugyanezt *II. Rákóczi* Ferenc Fejedelelem, *Newton*, *Halley* és *Bethlen* Miklós gróf és *Vauban* barátja, *Luigi Ferdinando Marsigli* gróf 1685-ben a csallóközi Ásványfaluban és Sopronban olaszul írja meg, mint ugyanezt 1710-ben *Abbé Massieu*, a Sorbonne Professora latinul írja meg, mint ezt magyarul *Bessenyei* György 1772-ben, egy ismeretlen *Litteratus* 1829-ben az „A' Szerelem-dal a' Kávés-findsákhöz“ Poétája, 1894-ben „*Temérdek*“, vagyis *Jeszenszky* Dániel, 1911-ben és 1935-ben *Kosztolányi* Dezső írja meg. Kávéját a 18. század elején még maga főzi és Ódát ír a Kávéhez és a Szabad Szellemhez. A Kávé és az Emberi Szabadság dicséretét egyazon *Findsa* és egyazon *Irópulpitus* mellett írja meg. A Nép érdekében ír a Szabadságról, de nem a Népnek. *Szerb* Antal, az Irodalomtörténész, jól látja, hogy a 18. század elejének irodalma olyan nemesi termék, melyet Nemesember, Professor és *Abbé* a Nemesemberek, Professorok és *Abbék* számára ír, később ugyanezek már a Nép számára is írnak, a végén polgári-népi származású született *Plebejusból* lett szellemi *Arisztokraták* írnak a maguk fajtájából való *Népiek* számára. Vagyis: az Irodalom lefelé ereszkedik, párhuzamban a *Rendiség* bomlásával. Nos: a 18. századelei *Philosophus* számára az Emberi Jogokról való álmodás még a saját maga lelkiélete *Narkoticuma*, de ugyanilyen szellemi *Narkoticuma* a Kávé is. Utópiája álmodott helye a „*Kávé Szigetei*“ a 18. században. Később is, mert *Szép* Ernő 1913-ban *Utópiája* helyéül a magyar *Kávészigetet* írja meg a Kávéházban: *Ada Kaleh* szigetét. A *Philosophus* a 18. század elején a Szabadságról szóló Szépirodalmi *Utópiáit*, később tudós

Tractatusait a magával rokonlelkű úri, nemesi, litterátus Congeniálisok számára írja meg. A Gondolat, vagyis a Társadalom feletti Kritika gyakorlása és az „Emberi Jogok“ elmélete, Szépirodalom vagy Tractatus, azaz Essay formájában ebben az időben még nagyobbrészt Uraknak való szellemi holmi, a születési Aristokratia felvilágosodott szellemi Aristocratismé-jének magánügye, akárcsak maga a gazdag, előkelő, színes Fantáziának, az európai Baroc Lélek mélytüzű keletiségbe lendülésének Varázsitala, a Plebejusok által lenézett új Narkoticum, a „Philosophusok Teje“, a „Szellem Bora“, az „Értelmesek Itala“, vagyis a „Boisson intellectuel“, a Bölcsék „Fekete Abrakportio“-ja, a „Breuvage noir“ : a Kávé. A határtalan nyomorúságban vergődő Néppel való foglalkozás is, a Szellem magasaiban való csapongás is, a Társadalom Bírálata is független, gazdag Seigneur-nek való nemesi Torna, mert *Montesquieu* Bárójába, a Seigneur-be, a kardforgató Nemesemberbe Monsieur le Roy, a Király Úr kevésbé köthet vala bele társadalomkritikai bakafántoskodásaiért, mint valami egyszerű, kis Professorba. A Szellemmel való foglalkozás fényűzés a 18. század elején. A Könyvet nem a Kiadó, hanem az Író nyomtatja ki. A Philosophus rendi itala, a Szellem abrakja, a Kávé maga is fényűzés, csakúgy, mint az Ötvösmester által remekben kalapált Ibrik. A Korszak még arisztokratikus és nemes ízlésű, az Élet minden vonala artisztikus, tehát a Philosophus a Kávét olyan nemes ezüst Ibrikekből tölti olyan Findsákra, amilyenek képeinken láthatók. Ezeknek mátériája, a kínai és japóniai „Porcellana“, még drágább mint az arany, tehát a *Montesquieu*-vel egykorú magyar „*Palocsay* Csúfos“ és az öreg Altorjai *Apor Péter* báró csúfolja a Porcellana-t, melynek olasz neve — „Porcella“ — egyébként is Gúnynev: Koczamalaczka. Drága holmi, a távoli Keletről érkezik, tehát csak olyan európai Grand-Seigneur verethet rá aranytalpat és aranyfület, mint az az *Esterházy* Uraság, akinek gyűjteményéből az aranytalpú, két aranyfülű 13. századi kínai Teásfindsából lett Kávésfindsát mutatjuk be képünkön. A 18. századi Kávéivás és a Kávéskészségek nemesi Aristocratismé-jét semmivel mással nem érzékeltethetjük meggyőzőbben, mint azzal a rendkívül érdekes magyar vonatkozású francia ténnyel, hogy egy francia grófi család a 18. században egy olyan 13—14. századi kínai Vázát használ kávés Ibrikjéül, melyre a fület, a csőrt és a süve-

Az 1839-ben alapított Török Tsászár Kávéház.
A Rózsa-tér, a Duna-utca végén a Haltér, a Városháza sarka, a Cégér.
Fénykép az 1898-as nagy bontások előtti időkből. Székesfehérvári Múzeum.

Az Arany Sas egykori cégére az Országos Kaszinón.
Magyar-utca, balról az egykori Gohl-Kávéház helye.

*

Az egykori Szerb Kávéház az 1900-as években.
A Károly-utca és Hajó-utca sarka,
Székesfehérvárosi Múzeum.

get a 14. században nem kisebb Nagyúr füleltette, csőrlelte, illetőleg süvegeltette rá, mint a 14. században *Nagy Lajos* magyar Király Úr. A Váza ötvösmívű szerelvényén ott van az *Anjou Ház* Lilioma és Struczmadara és a magyar Címer is. A Király Úr természetesen nem Kávésibriket csináltatott a Kínai Vázából, hanem valami forró ital számára fúratta meg azt és veretett arra keleties perzsa Ibrik módjára való orros csórt. A perzsa Ibrikformára átalakított Kínai Váza ismeretlen úton került egy középkori eredetű francia Nemescsalád birtokába és mint Kávésibrik szolgált ott. E kínai-magyar-francia Ibriket az 1830-as évekig a párisi *Louvre* királyi Kincstára őrizte, alkalmasint az 1849-i Forradalom idején tűnt el, vagy pusztult el.

Nos: arisztokratikus a Társadalmi Kritika is, a Philosophus is és itala, a Kávé is, arisztokratikus Ibrikje és Findsája is, de az a Kávéház maga is a 18. század elején, tudniillik szellemileg. 1714-ben, mint láttuk, a pesti Ráczalvégen, a Serházfertility szélén, a Molnársoron, a marhahajtó Hajdúfertility és a Rác Kordoványosvargák dunai Alvégén egy cselengő rác Káhvédsi a Kávés, valami bunyeváczt férfiú, a rác *Blázsó*, a *Kávéfőző Balázs*. Budán egy elrácosodott nevű svájci Grison, egy Vándorköszörűs, vagyis *Arrutin* fia, a Tabánban *Arutinovits*-sá, vagyis *Köszörűsfi* nevűvé lett olasz a Kávés. Marseille-ben görög és egyéb „Levantino“ matrózok és Londonban mindenféle kalmárnépek a kávéházi Vendégek, de vannak már előkelő irodalmi Kávéházak is, melyekben *John Dryden*, a Poéta és *Radcliffe* Esquire, a világhírű orvos a hangadó. Ugyanekkor, 1714-ben Párisban Európa ragyogó szellemei: *Montesquieu* Bárója, *Prévost* des *Éxiles* Lovag, *Le Sage*, *Perron* és az Akadémikusok a *Café Procopé*, vagyis a svájci Grison *Sior Collelli* alias *Couteau* és a *Café de Feré* Vendégei. A Kávéház még sokban arisztokratikus, tehát ez is a Csufság tárgya a Szellemmel és a Kávével együtt. *Bessenyei* György 1772-ben a „Philosophus“-ban az öreg szabolcsi Nemesember, *Ponty* Uram szájába adja a Kávét, *Rousseau*-t és *Montesquieu* „Lettres Persanes“-ját szidó Csúfost, melynek *Montesquieu*-ra vonatkozó szójátékát eddig még nem vették észre. Az öreg magyar Úr szidja az „*Ebadta ünge Perzsákokját*“ és kijelenti, hogy kedves Édesanyja sose olvasta azt a Russzót, mégis féltucat jóképű gyereket emletett saját Anyaemleje édes Anyatéjén,

nem pediglen nyavalyás Németeknek való Káfén. 1817-ben Nemes *Petheöcz* József Úr, Nemes Nyitra Vármegye Főphysicusa Uram a korabeli német Homoeopathia szellemében állapítja meg ama bizonyos istentelen, pogány Philosophus *Voltaire* gondolatainak és orcájának a Kávé okozta torzságát és ördögiségét, dicséri a derék, becsületes Kozákokat, kik 1809-i magyarhoni átvonulásuk idején kiköpték a Kávét, melyet a Kávésvendégfogadós tett elébük és szidja a hitvány Arabusokat, kik a Kávé révén züllöttek el, dicséri az erdei Vadállatokat, melyek nem isznak forró Italokat és *Shakespeare* „As jou like it!“-jára hivatkozik, melyben e Költő már 1595-ben szidja a Londonban lábrakapott velencei Módit, a Kávét, mely: „*hot and rebellious Liquor*“, azaz: „forró és lázító Ital“. Ime: a Kávé, a Kávéház, *Voltaire*, a Gondolat, a Társadalmi Kritika „Csúfsága“ és a kávénemissza Kozákok „Dicsérete“ 1819-ben, pontosan Metternich, a Reactio és az Absolutismus kivirágzása kezdetén, amikor a *Voltairianisme* már Jelszó, melyet az a *Metternich* üldöz, aki magát Voltairianusnak vallja titkos Emlékirataiban.

A Kávéház igen sokáig megőrzi régi Arisztokratizmusát, még akkor is, amikor már — az 1830-as évektől kezdve, a Romanticisme idején — az éhenkórász Irodalom, a *Les Bohêmes* és a Kispolgár tanyája lesz. A Költő maga is „Szellemi Arisztokrata“ és a Polgár felette áll a Parasztnak. Az olvasgató, vitatkozó kávéházi-városi Polgár szellemileg magasabbrendű, mint a korcsmai Polgár. A *Billiárd* fejlődéstörténetileg is egy magasabbrendű Tekegurítás. A *Rossoglio* nemesebb ital, mint a paraszti Törköly. A Kávéház berendezése is a nemesi Salon bútordarabjait mutatja. A kávéházi asztalka a nemesi Guéridon, sokkarú falí és mennyezeti lámpásai, tükrei, pamlagai, kárpitjai, szőnyegek, márványlappal falmelletti Console-jai, mind a nemesi-városi Salon másai. A Kávéház annyival arisztokratikusabb a Csapszéknel, amennyivel a Város és az Urbanitás magasabbrendű a Falunál és a Ruralitásnál. Ezért nevezi *Montesquieu* a Kávéházat *La Boutique élégant*-nak, „Választékos Csapszék“-nek és ezért nevezi azt a Paraszt „Úri Korcsmá“-nak, a Kávét pedig „Pangrót Víz“-nek, a Romlásba, a Banque Rotte-ba vivő Italnak. Legújabb időnk zavaros társadalmi viszonyai idején a Kávéház a Falu szemében a „Romlott Városiasság“ helye. A Falu lenézi a Kávét, a Kávéházat, az

Irodalmat, a Várost és a Városi Embert, mint *Aesopus* „Falusi Egere“ a „Városi Egeret“. A Kávéház azonban arisztokratikus még abban is, hogy a Faluból a Városba felferődő, földnélkülivé lett Koldusnemesség mulatóhelyévé lesz, az 1860-as évektől kezdve a régi, elveszett falusi Kúria mulatozásának pótolója olcsó Pezsgő és gazdag, uraskodó Borralaló és az egy nemzedékel ezelőtt még divatos tükörbeverések, a márványasztalok tördelése és a széken uracsos „Lovaglőülésben“ való Virtuskodás kíséretében. De az 1840-es években Pesten arisztokratikus a Kávéház abban is, hogy a Kávéházi Szellem, a *Pillvax* Szelleme mint egy nemes, rajongólelkű, áldozatoslelkű újkori *Don Quijote* küzd a Paraszt, a Falu Népjogaiért, bár ott kevés megértést és visszhangozást talál. A Kávéházi Szabadság-szellem 1840-ben városi-urbánus jelenség, mint a Népies Irodalom is az. Utóbbit városi Poéta írja a Városi Ember számára a városi Kávéházban. A Népjogokat 1848-ban Magyarországon nem a falusi Paraszt csikarja ki Uraiméktől, hanem a magyar Nemesség szabadelvű tömegei Pozsonyban és Pesten, a Városokban adják meg azt a falusi Parasztnak. Nem a *Pillvax* ajándékozta meg a magyar Paraszttal a Szabadsággal, hanem az Országgyűlés, mely az 1830-as évek óta csinálja meg a Jobbágyfelszabadítást. Ez igazán az igazi Nemesemberhez illő kézmozdulat volt. De ki tagadná azt, hogy az 1848-i pozsonyi Országgyűlés idősebb tagjai mint szabadszelleme Jurátusok a pozsonyi Jurátus Kávéház, a *Café Hollinger* szabad levegőjében nőttek fel? A pesti „Ifjú“ Kávéházakban is a majdnem túlnyomóan nemesi származású Jurátusság dörömbölt kardjával a Szabadság után. Még *Petőfi* is eltótosodott nevű felvidéki kurtanemesfi volt. Aki élt a Felvidéken és az ottani nemesi neveikben eltótosodott, fekete nemesi gubáikra, fekete nemesi szüreikre, fekete nemesi halinanadrágjaikra büszke, magukat magyar Nemesembereknek valló „Pan Brat“-okat ismerte, aki tudja, hogyan lett Banovcsej a *Bánófi*, Ondrejev az *Andrásfi*, Jurikovcsej a *Györgyfi*, Mihalek a *Mihályfi*: az tudja, hogy a Petrovics *Péterfi*-t jelent. Mivel pedig *Péterfia* annyi mint *Peterka*, azaz *Pétörke*, vagyis *Petőcz*, vagyis *Pető*: a *Petőfi* név egyszerű fordítása — visszafordítása, visszamagyarítása — a Nagyapa, az Apa és az Unoka szlávos Apanevének, a Patronymikon-nak.

A Kávéház emelkedett, szabadelvű Szelleme 1789 és 1848 között Magyarországon valóban a szó nemes értelmében vett nemes fiatal Genius volt. A Szabadságot nem a Nép, nem a Falu verekedte ki magának, hanem a Város Szelleme, az Urbanitás, Pozsony Diaetaháza és a pesti Kávéház : Udvardi nemes *Kossuth* Lajos, Felsőbükki nemes *Nagy* Pál, Sárvári és Felsővidéki gróf *Széchenyi* István, Szentkirályszabadjai nemes *Deák* Ferenc, Szemerei és Fajkürthi *Szemere* Bertalan és Nemes *Petrovits* alias *Petőfi* Sándor ajándékozták a Falunak : a Parasztnak.

*

A Kávéház a „Philosophusok Céhháza“, vagyis *Mekleb-i Irfán* és a „Szabadság Iskolája“, azaz *Mekleb Mehrebbim* a Keleten való első megjelenése, a 15. század vége óta, egyenesvonalú, megszakítatlan fejlődéstörténeti egységben, fel az 1848-i Tavaszi Forradalmak idejéig. Természetes, hogy abban a romantikus, históriás, emlékező Szabadságheraldikában, melyeket a Forradalmakat követő „Utókor“-nak nevezett későbbi nemzedékek emelnek a letűnt Szabadságmozgalmak emlékeinek : mindig az a Kávéház jelentkezik, mely szellemi Tűzhelye, a rajongó Hívek éjszakai Katakombája, az üldözött Korszellem Asylum, Vestatemploma, Céhháza, Akadémiája, Nemzetgyűlése volt az illető Szabadságkorszaknak. A Kávéház csillogó, tükrös, lámpafényes, mozgalmas hely, forgalmas helyen áll, a Város sétáló Corso-ján vagy valamely nevezetes Terén. Egykor, a régi Szabadságharcok idején a Város szívében, annak a rohanó idők során ódonná, régivé, meghitté, nagyapai-apai emléküvé lett helyén állott. A fejlődő Új Város később körülötte : a régi Szabadságkávéház mint a „Nagy Nemzedék“, a „Grande Generation“, az Elmult Uralom, az „Ancien Regime“, a Régi Város emléke jelenik meg a késői Köztudatban, az Emlékirodalomban, a Krónikairodalomban, vagyis : a romantikus Emlékezésben. Mindig és mindenütt mintegy az egykori Szabadsághősök kávéházi emlékeinek kávéházi Pantheon-ja jelentkezik. Az Utókor a maga örök és el nem hervadó Romanticizmusának Szent Helyévé alakítja ki az „Egykori Ifjak“ Kávéházát, magukat az Ifjakat viszont a „Szent Szabadság“ szentemlékű Szabadsághőseiként tiszteli. Az olasz egy nemzedékkel ezelőtt még kalapfeltéve ült a padovai

Café Pedrocchi-ban is, a velencei Café Quadri-ban is, de kalapját levette az ottani egykori Ifjak emléke előtt. Igen, az egykori Szabadságkávéházakat az egykori Ifjak nevéből elnevezett irodalmi Társaságok és a Kávésédek koszorúzzák meg és jelölik meg Emléktáblával. A Kávéház a Szabadságkorszakok elmúlása után mindenütt a történelmi Emlékezés záradokló Mekkája lesz egész Európában, ami azt jelenti, hogy a Kávéház és a Kávéházi Ifjak jelennek meg a késői Szabadságheraldikában, mint a Korszak szellemtörténetének Cimerképei.

Heraldika : ez a Címerekről való tudomány. A Cimer mindig Jelkép. Színekkel és képekkel beszél, érthetőbben és világosabban, mintha a Betű vagy a hangzó Szó nyelvén szólna, mert minden nyelven és mindenki számára, még az írástudatlanok számára is szól. A Cimer neve Cégér is : az Emlékműheraldika tehát egy Korszak szellemtörténetének emlékeztető Cégére. *Petőfi* mint Szobor esküre emeli kezét : ez az Ezer-nyolcszáznegyvennyolc Cimeralakja. A Cimer beszél, neve tehát *Cimiero parlante, L'Armoir parlant, Redendes Wappen*. Ha tehát a régi Kávéház az elmúlt Nagy Idők és a Nagy Nemzedék Cégére, akkor a régi Kávéház egykori Cégérének emléke bizonyára a Korszaké is. A *Pillvax* neve és cégére így lett varázslatos, sugalló emlék. Kezdetben *Renaissance* vagy *Újjászületés* a Martiuselő kezdetén, a végén : *A' Forradalom Csarnoka*. Nos : a pesti Martiuselőről való mai köztudat nagyon sok mindent nem tud erről a Kávéházról és a Szabadságharcról. Nem ismeri *Melternich* Kancellár hallatlan küzdelmeit a Korszak szabadságmozgalmai, vagyis a Diákmozgalmak, a Mesterlegénymozgalmak és az ezeket jelentő európai kávéházi mozgalmak ellen. Nem tud a *Pillvax*-ban lefolyó hihetetlen arányú kávéházi Kémkedésről, az Espionnage-ról. Semmit sem tud a Korszak Világpolitikájáról vagy az ezek ellen szegülő úgynevezett Ifjú Páholyok titkos mozgalmairól, az *Ifjú Magyarország Páholy*-áról sem, melynek szellemi előterét a *Pillvax* jelentette. A Köztudat nem tud a bruxellesi Lengyel Comitének, a Páholyokat és a Kávéházak mozgalmait vezető titkos Contreminejéről, vagyis titkos ellenaknamunkájáról és a bécsi Rendőrminiszter, gróf *Sedlnitzky* kávéházi Kémjei által Párisból Jassyig és Rómától Berlinig, Prágától Pozsonyig, Pesttől Krakóig folyó hihetetlen arányú Espionnage-járól. De egyet minden Inasgyerek, Kisdiák, Kispolgár tud és ez teljesen elég,

hogy: volt egy *Petőfi* nevű Poéta és annak valami köze volt egy Kávéházhoz, melynek neve *Pillvax*. E Kávéház Cégére valóban e Korszak magyar Szabadságheraldikájának legkifejezőbb Cégécímere, ez viszont a Korszellem egykorú Szellemtörténetének, a *Pillvax* kávéházi Szellemének kifejezője, igehirdetője, kikiáltója: vérpiros táblán fehér és zöld betűkkel a felírás: A' Forradalom Csarnoka. Korszellem és Esprit du Café: azaz ma már Szellemtörténet egy elmúlt, eltűnt régi pesti magyar Kávéház ablakainak árnyékán át szemlélve.

Az egykori Szabadságmozgalmak kávéházi lecsapódású tényei természetszerűen jelennek meg magának a szóbanlevő Szabadságkorszaknak mindig Jelképekkel dolgozó Propagandájában is: az Utcákon a Tömeg közé szétszórt forradalmi Repülőlapokon, a *Feuilles volantes*-okon, a házak falaira kiragasztott *Affiche*-okon és a *Placard*-okon. Utóbbi szóból lett a *Plakát* szó. Maga a *Placard* egyben Kiáltványt is, Gúnyiratot is jelent. A 18—19. századi Szabadságeszme Propagandája mindig jelképes Figurine-kkel dolgozik, ezek naturalisztikus ábrázolású Bábuk, rongyból, kőből vagy rajzolt gúnyos ábrázolásban. A nevük *Pantin*, *Mannequin*, *Poupée*, *Pupazzo*, *Bamboche*, *Hampelmann*, *Mazur* és *Rongybábu*, aszerint amint Páris, Milano, Bécs, Krakó vagy Pest forradalmi Népe akasztja fel ezeket a Kávéházak előtti *Lanterne*-kre, a Lámpavasakra. Úgy lógnak ezek a Rongybábuk a Lámpavasakon, mint a Kávéházak vagy a Boltosok Cégerei. Gróf a Lámpavason: *Les aristocrates á la Lanterne!* Ez a Café de Foy gúnydala, az „Ah ça ira!“, de ezt *Petőfi* a *Pillvax*-ban is megírja: „*Latour nyakán kötél...*“ Ez is az *Esprit du Café* Heraldikája.

Ugyanekkor azonban a Szabadságmozgalom a maga „Népi Hős“-ét is kifejezi egy eszményített Szabadságfigurine-ben. Mivel a Valóságban ez a Kávéházban ágáló „Népbarát“ — *Ami du peuple*, *Volksfreund*, *Polgártárs*, *Sorstárs* vagy bármi 1789 óta — logikus, hogy az eszményített ábrázolás az írástudatlan Nép számára érthető, mindent kifejező megoldásban, tehát heraldikusan ábrázolja a „forradalmi Igehirdetőt“, a „Messiást“. Mivel pedig a 18. század óta a városi Intellectualisme a Falu, illetőleg a Paraszt szabadságmozgalmainak Kovásza és Mentora: logikus, hogy ez a jelképes Figurine is elsősorban városi-kávéházi Figurine. Ebben is a *L'Esprit du Café*, a Kávéház Szelleme fejeződik ki, melyről számtalanszor megírtuk,

hogy az elsősorban urbánus jelenség. Ez a rajzolt Figurine ugyanis következetesen mindig a forradalmi Város és a forradalmi Falu, az Urbanitás és a Ruralitás érthető, látható, korszerű és helyszerű elemeiből tevődik össze, mint minden a Várost és a Falut egyesíteni kívánó Jelkép az idők elejétől máig. E Figurine, ez a Szabadságjelkép, mint többször elmondottuk, a 18. század forradalomelőző szépirodalmi képeiben mindig a korai Romanticizmus, a Preromanticisme érzelmi túlzásaival felruházott „Eszményi Ember“, a „Boldog Ember“, a „Keleti Ember“ : a Szabadság Italát, a Philosophusok Tejét, a Boisson Intellectuel-t ivó *Bölcs Arabs*, a *Komoly Perzsa*, a *Bölcs Török Sejk*, a teaszüretelő teaivó *Kínai*, a francia Kávégymarmatokon dolgozó Kávültetvényes boldog és *Bohó Szerecseny* és a *Becsületes Indiánus*. Szóval: a hanyatló 18. század keletieskedő kedvtelésének valamely Figurine-je, mely pontosan és vitathatlanul ott van a Kelet és az amerikai Nyugatindiák, a Kávé Szigetei, a *Les Îles du Café* vonatkozásait mutató Utópiában : *Montesquieu Lettres Persanes*-jától *Verseghy Ferenc „Gróf Katzajfalvy László“-jáig*. A Kávéház Szellemének Cégére a 18. század elején : a kávéivó Török, vagyis a Kávéházcégér.

1789 után e kávéivó-kávétermelő Keleti Ember szépirodalmi Figurine-je helyébe- a színesrajzú Kávésfindsákról, a Kávéházcégekről, a Kávékereskedők színes Cégeiről, a fűszerszámos szatócsok Kávésládáiról az Utópia szépirodalmiságába átlibbent eme Rajz helyébe az a valóságos vérből és húsból való Ember lép, akit a Század eleje óta az „Emberi Jogok“ álmai álmodtak meg a „Népjogok“-ról a filozófusi Kávésfindsa mellett : a forradalmi Kispolgár, a *Citoyen*. Ez a *Petit Homme*, a *Bas-peuple*, a *Basso Popolo* Képviselője, a Népbarát, az élő *L'ami du peuple*, akinek érdekében *Thomas Moore*, *Swift*, *Cyrano de Bergerac*, *Rousseau*, *Diderot* és *Voltaire* álmodozik. Ez az Eszmény 1789-ben kilibben a Kávésfindsából, a kávéházi Intellectualisme-ből, a Könyvből, a kávéházi csevegésből, vitából és ordítózásból : a Kávéházi Szellemből. *Montesquieu* kritizáló kávéházi Perzsája a Kávéházban, a *Café Procope*-ban kritizálja a züllött párisi Társadalmat, *Voltaire* becsületes Szerecsenye, *Cacambo* Páris és Velence Kávéházaiban és a Kávészigetek ültetvényes Rabszolgái között keresi a Boldogság Illuzióját, hogy a végén

Urával, *Candide*-del együtt azt az Isztambol melletti „*Kis Kert*“ bölcs vén Sejkje illatos Mocca Kávéjában találja meg. *Gvadányi* — *Montesquieu* nyomán — a pesti Hídpromenade Kávéházaiban 1788-ban szidja a német, ánglus és frántzúz Módiba veszett pesti Úrinépet. Az *Emberi Jogok* elmélete 1789-ben a párisi *Palais Royal* Kávéházaiban harsog. Logikus tehát, hogy amikor a *L'Ami du peuple*, *Camille Desmoulin*s, a fiatal Ügyvédő felugrik a *Café de Foy* asztalára (és ezzel úgy kezdődik meg a Forradalom a *Quatorze Juillet*-vel, a Julius Tizennegyediké-vel, mint mikor 1848-ban a Martius Tizennegyedikén *Kolpaski*, a lengyel Keztyúslegény a *Pillvax* asztalára ugrik fel), ugyanakkor a párisi városi forrdalmi Kisémberek, a *Petit Bourgeois*, a *Citoyen* is kiugrik a philosophusi Álomból, a Kávésibrikből, a Könyvből. Logikus, hogy *Usbecq*, a kritikusan Perzsa, *Cacambo*, a Becsületesen Szerecseny, a *Richter* szókimondó eipeldai német Kleinbürger-e, a *Gvadányi* „Becsületesen Nótáriusa“ valósággá válik, *Citoyen*-né lesz. Ő ugrik ki 1789-ben a *Café de Foy* padlójára, onnan 1794-ben azonnal átugrik a pesti *Három Oszlop* Kávéházba, innen 1848 „Martius Idusá“-ig végigszáguld Európa minden Kávéházán, a madridi *Café Lorenzon*-tól a lwowi lengyel Diákkávéházig, a *Kawiarnya Studentky*-ig és a pesti *A'Philosophus*-ig és az *A' Forradalom Csarnoká*-ig. Logikus, hogy mint Valóság megint visszaváltozik Gondolattá az összes Szabadságkiáltványokon, *Affiche*-n, *Placard*-on, *Pasquinade*-on, minden allegóriás és szimbólikus Versen, Képben, Szoborban. Ez a *Citoyen* valóban Szellem, sőt a szó szoros értelmében keleti *Dsin*, mert a rajongó kávéházi Philosophusok szép, humánus, jót akaró kávéházi álmai keltették életre a *Café Régence*-ben és a *Café Procope*-ban ezt a nyaklóját vesztett, őrzöngő Ámokfutót, aki 1789 július 14-én, a *Quatorze Juillet*-n a *Café de Foy*-ból indult el őrzöngő útjára. Ő az az irtózatosa *Dsin*, aki az ólombözben lakott, a Kávésdöbözben. A Philosophusok a Kávéházban kíváncsian felnyitották a Kávésdöbözöt, a *Dsin* kiszabadult és mint az *Ezeregyéjszaka* mesebeli *Dsin*-je, szabadítóit mérsárolta le legelőször. A keleti Mesében is ott van az ősi Jelkép: amit *Salamon*, a Próféta, pecsétjével lezárt, azt botor és kandi bagdádi Halászok ne nyissák fel! *Goethe* „Zauberlehrling“-je, aki a Seprűben lakó Házi *Dsin*t felszabadítja és a Seprű mindent összerombol: a Forradalom előtti Korszak

Philosophusaira vonatkozik és azt jelenti, amit az Élet is tanít, mert mutatja ezt: minden Népbarát megbánja, ha az Ezerfejú Szörnyeteggel, a Demos-szal úz Philiát, vagyis Demophilát, azaz Népbarátságot. Nos: a *L'Esprit du Café* 1789 és 1848 között a *Citoyen* Szelleme. Véres Genius Loci, a Hely Szelleme, a Kávéháznak saját Házi Dsinje. Míg az Ibrikken lakik és a Findsa színes keleti páráiban szálldos, míg *Montesquieu*, *Rousseau*, *Diderot* álmodik róla, addig csak Orientalisme és Illuminatisme. Mikor már *Voltaire* cseveg róla a Kávémellett: már tépő, marcangoló Gúny. Mikor már *Saint-Just* és *Marat* testébe költözik: a Nyaktiló zsinegét rángatja. Mikor még *Kossuth*, *Széchenyi* és Felsőbüki *Nagy Pál* beszél róla: akkor Reformkorszak. Mikor a Fenséges Népbe bújik: „*Lamberg szívében kés!*“ a pesti Lánchídon és Vér, Halál, Börtön és Akasztófa jár a nyomán. A *L'Esprit du Café* valóban egyrészt a Szabadság gondolat szép emberi álma egy Kávésfindsa fölött — a Korszak elején. A végén az, ami mindig eljön a Végén: a „Fekete Leves“. A Kávéház Szellemének Címere 1789-ben: vörös Vértengerben gázoló vörössipkás *Citoyen*. Jelszava: Halál! A Bölcs Kávéja Vérré vált.

A Kávéház Szelleme 1789-ben loboncoshajú, rongyos *Citoyen*, aki a Nyaktiló madzagát húzza, hogy a végén maga is a Nyaktiló padjára hajtsa borzas fejét. 1848-ban Pesten romantikus ifjú magyar Poéta, aki a *Pillvax* Kávéházból a Harcz Mezejére vágyódik el. A Harczmező a számára a régi Utópia egykori „Boldog Kert“-je, ahol a Szabadság Virága terem. E Poéta a Világszabadságról dalol, de Nemzeti Szabadságra gondol. „*Ott essem el én a Harcz mezején!*“ — éneklí a Poéta a Kávéházban. Valóban ez történt meg vele néhány hónap mulva, de Szelleme örökké él. Nemcsak a *Pillvax* Kávéház emlékeiben, nemcsak Szobrában a pesti Dunasétalón, a Kávéház előtt, mely harminc éve még a *Petőfi Kávéház* nevet viselte, hanem ragyogó magyar Szabadságlírájában. A Költőnek igaza volt a Szabadság Szellemére nézve is, önnönmagára nézve is, amikor ezt írta a *Pillvax* Asztalán: „*Anyám, az álmodok nem hazudnak, takarjon bár a szemfödél, dicső neve költőfiadnak, anyám, soká, örökkön él!*“ Soraink, amelyek a *Pillvax* Kávéház és a Költő, a Korszellem és a Kávéház Szelleme időállóságát akarják igazolni: valóban e rajongó Ifjú csodálatos szavait is igazolni akarják. *Ruskin* írja „*Velence Kövei*“-ről,

hogy a Paloták gótikáját Emberek rakták, a Nobile-k elmul-
tak, de a Palazzo-k megmaradtak. A *Pillvax* Kávéházzal és a
Poétával ennek ellenkezője történt: a Költő eltűnt, mint egy
lezuhanó Űstökös, a *Pillvax* oszlopait szétrágta a bontó tótok
csákánya, képünkön ott van a törmelékfordó tragacs, mely-
ben eltűnt a Szabadság Csarnoka törmeléke. A Kávéház és
a Költő Szelleme azonban túlélte az Időket is, a maga kötörme-
létét is. A Kávéház Szellemének Címere 1848-ban: Ifjú a
Kávéházban, baljában Lant, jobbában Kard, feje fölött piros-
fehér-zöld Szivárvány, jobbról sugárzó Nap, balról Hajnal-
csillag. A Kávéházban a Szabadság romantikus Kék Virága
fakad. E Címer Jelszava: „Talpra Magyar!”

A Café de Foy-ban tomboló 1789-i forradalmi *Citoyen*
szóbanlevő grafikus, avagy szépirodalmi Figurine-je a Városi
Polgárt és a Falusi Parasztot egyetlen alakba, eszményi *Égalité*-
be és *Fraternité*-be olvasztja össze, illetőleg a Polgár és a Paraszt
heraldikás jegyeit egyetlen alakká tömöríti ama igen egyszerű
okból, mert Politikája, illetőleg társadalomjavító-reformáló
Programmja, Utópiája és Propagandája ezt az eszményi Con-
fraternité-t, ezt a Testvérséget szerette volna megvalósítani.
Az ideálisan összeházasított Figurine-ben kifejeződő eszmei
Egység Képe azonban hazug és szép Vágyalom volt, melyből
a metsző Valóságban egy árva szó és egy tollvonás sem volt
igaz. A mai orosz Forradalom Cégéren is békésen összeölelkezik
a Város és a Falu, a „Kalapács és a Sarló“, ebből a Jelképből
azonban szintén nem igaz egy árva szó sem. A Kalapács agyon-
veri a Sarlót és ez a Város torkára fenekedik. A Francia Forra-
dalom — ha véres évei során akadtak is lázadó Parasztok —
pontosan úgy mészárolta halomra a *La Vendée*, a *La Bretagne*
vagy a *La Normandie* forradalomellenes Falvait, mint a forra-
dalmi orosz Város tette ezt a *Kulak*-kal, a kisbirtokos Paraszttal,
a Városban, a Kávéházban született agyas-intellektuális
Utópia, illetőleg az „Emberi Jogok“ szent nevében. 1905-ben
az orosz Paraszt, a *Muzsik* még eszményi forradalmi Figurine
volt és Costume-jét, az oldalgombolós orosz Inget, a Rubáskát
az Apostol, Lew *Tólstójt* gróf viselte. Inge máig forradalmi Jel-
vény és más színű Szabadságingeknek is őse, hiszen a *Fehér*
Ing, a *Vörös Ing*, a *Fekete Ing*, a *Barna Ing* ma is a társadalmi
Utópiák lobogója. Akárcsak a paraszti „Bornyúszájú Ing“
1846-ban a pesti *Pillvax*-ban, melyet a rajongó és forradalmian

népieskedő Szabadságpoéták is, a Demophiliával kacérkodó Arszlánok is hordanak, sőt Lisznyai *Damó* Kálmán még a Bach Korszak alatt is hordja irodalmi körútjain, amikor tehetéstelen, paraszti inggel-gatyával „petőfieskedő“ verseit a Kávéházakban olvassa fel. A *Muzsik* 1905-ben még Szabadság-eszmény a berlini Kávéházakban is a *Gapon Forradalom* idején, mikoris a Diáklányok először kezdik viselni a száműzött orosz Diáklányok kurtára nyírt szibériai Fegyenchaját, azonban a Kulak 1935-ben már kiirtásra való ellenség, a Város ellenlábasa. Bámulatraméltó, hogy amint az orosz forradalmi Kalapács: a Város ma is halomra mészároltatta az Utópiát kritizáló Kulak-ot, a „Sarlót“, *Robespierre* is így mészároltatta le a régi Utópia, a Kávészigetek lázadó kávéültetvényes Négereit. Furcsa, hogy a kávéültetvényes Néger jelvénye is a Kávécserje vesszőit nyeseő görbe Sarló és a mai orosz Falu jelvénye is Sarló. Furcsa, hogy *Robespierre* a *Café de Foy* és az ott tomboló Sansculotte-ok révén jut hatalomra, de az 1792-i közép-amerikai francia Kávészigetek lázadó kávéültetvényes Négereinek egyik vezére a *Café de Foy* egyik Garçon-ja, akiből Néger Császár lett és az angolok *Black Napoleon*-nak, *Fekete Napoleon*-nak nevezték. Furcsa, hogy az orosz Forradalom 1917-ben a svájci Emigráns kávéházak, a moszkvai forradalmi Kávéházak és a párisi kávéházi *Sorélisme* és a lázadó orosz falusi Kulakok révén emelkedett hatalomra, de a Kávéházakat azonnal becukatta és a Kulakokat százezerszámra végeztette ki, noha ezek az ő „Sarlós“ Figurine-jei. *Robespierre* ugyanígy végeztette ki a francia kávéházi Utópia évszázados Figurine-jeit, a „Boldog Néger“-t, *Voltaire* Cacambo-ja rokonait, a Szabadság-eszményt képviselő haitii kávéültetvényes Négereket. Furcsa, hogy a *Fekete Napoleon* a néger Pincércsászár, ugyanezt tette a maga saját néger véreivel, akik viszont szintén megölték saját felszabadítóikat.

Valóban, Jonathan *Swift* tollára méltó pokoli kávéházi Szatíra ez, de az is csodálatos, hogy a Kávéültetvényeken raboskodó Néger 1830 és 1848 között a pesti Martiuselő kávéházi Szabadságlírájában is, de a komoly politikai Értekezésekben is annyira, mint a magyar Paraszttal és annak sorsával összehasonlított Szabadságfigurine szerepel, hogy ezt a Pesten járó angol Útleírások is furcsálják és az 1840-es évek elburjánzó pesti Szabadságnégerkedésére *Vörösmarty* Mihály is csú-

fos Epigrammát ír. Csodálatos, hogy a harmadfélévszázados multú szépirodalmi-társadalomkritikai Négrisme mint legújabb kávéházi „Néonégroromanticisme“, új Négereskedő Regényesség jelentkezik a legújabb társadalmi Ábrándokat kifejező amerikai és berlini Negrophilia terméseként. Mindenki előtt ismeretes, hogy Párisban valóságos Négereskedő Művészet jelentkezett a Világháború után a *Montparnasse* új Művész-kávéházaiban és ismeretes, hogy ugyanez lett a divat Berlin háború utáni irodalmi Emigránskávéházaiban is.

Ez a mai kávéházi *Néonegrisme* pontos szellemtörténeti utóda a 18. századi Orientalisme-nek, melynek az Arabisme, a Chinoisme, az Indianisme, a Persanisme, a Tartarisme és a Nipponisme mellett a Négrisme is egyik fejezete. Felesleges itt elmondanunk azt, amit irodalmi fejezetünkben részletesen fogunk látni, hogy *Voltaire*, *Chateaubriand*, a rengeteg 18. századi *Robinsonade* és *Verseghy* Ferenc avagy *Beecher-Stowe* rengeteg boldog és eszményi Perzsája, Szerecsenye, Indiánusa és egyéb 18—19. századi „Coloured Man“-je a mai kávéházi új „Négro-romanticisme“ szépirodalmi, lírai és művészeti Szimbolumizmusának dédapja.

„A *Forradalom felfalja a saját Gyermekait*“ : ezt már *Anatole France* megírta az „Az istenek szomjaznak“-ban. A kávé-s-négeres Szabadságutópia kávéültetvényes Négerei a kávéházi Garçon vezetése alatt és a *Haiti*-ban *Robespierre* által felállított Nyaktílón, *Haiti*-ban, mely ma az *U. S. A.* új Szabadságlírójának Boldog Szigete : ez pontosan ugyanaz, mint a sok százezernyi orosz *Kulak* az orosz *G. P. U.* kínai Bakóinak forgópisztolyai előtt és géppuskái előtt, Oroszországban, mely is a mai Szabadságutópia Országá azoknak a szemében, akik nem ismerik. A Jelképek örökké élnek, mert az Emberi Lélek örökké egyformán romantikusan botor és hazug túl idő-kön és tereken és tehetségtelen is, mert mindig ugyanazt csinálja.

Az emberi Képzelet valóban kissé szegényes és kifejező formái is szűkösek. *Voltaire*-nál 1752-ben „*Cacambo, a Becsületes Néger*“ a társadalmi Eszmény, viszont 1922-ben a Néger *Renée Maran* által írt *Batuala* című Négerregény nyeri el a párisi Goncourt-díjat. A „*Két Szerecseny*“ a régi pesti Két Szerecseny-utca egykori gyarmati Kávésboltja egykori Cégén, vagy a *Három Szerecseny* az ezekről elnevezett budai utca

— a mai Batthyány-utca — ilyen cégérű Vendégfogadója egykori Kávéháza fölött, vagy a Néger az 1840-es évek Szabadságlírájában, a 18. századi Néger a francia Szabadság-utópiában és a Néger a mai új Szabadságlírában, avagy a mai új *Négrisme* az Iparművészetben mind egyet jelent : az olthatatlan lobogású Szabadságheraldikát, mely a Kávé páráiban és a Kávéházban lobog. Röviden : a Rabszolga jelképét jelenti az *Esprit du Café* szellemi Szabadságheraldikájában, mely a mai állítólag romantikátlanitott, racionalizált tárgy-as-tényes Szellemben és két-százéves multú Irrationalitása és százéves Romantika sötétlő ébenfaszíneivel vigyorog bele a Nyugateurópa hanyatló Civilizációjába, mely meghódol a Keletről előretörő különböző színű — Vörös, Sárga avagy Fekete — Barbarusságoknak.

A Kávéház Szelleme valóban olyan Néger, aki jobbjobban Kávéstálcát, baljában széttört Láncot és Ura, a Fehér Ember toroka elnyesésére is alkalmas kávévenyigemetsző Kacszort tart, nadrágja csikos Rabszolganadrág, de fején Császári Korona, mert a Forradalom arravaló, hogy a Forradalmárokból Császárok legyenek. Alexander *Bach* is a bécsi Diákforradalom kávéházi Agitátorából lett Alexander Baron von *Bach*, ausztriai Államminiszter és a pesti Kávésok sanyargatója a róla elnevezett *Bach Korszak*-ban. E Néger Szabadságcímer viszont pontosan rokona a szóbanlevő ugyancsak csikos nadrágos Sansculotte-nak, a párisi forradalmi Kávéházi Szellem másik Cégérésének.

Megdöbbsentő, milyen fekete Jelképekben tobzódik a 18. század óta mindjobban hanyatló európai Szellem, mely botor Préromanticisme-je szellemi Hisztériájában már a 18. század legeleje óta szenved a fekete Kelet kávéillatú, de egyben négerbakszagú füledt Vágyálmait a Szabadságról. Először az *Ezeregyéjszaka* fordításaival, *Galland* tolla nyomán, majd *Char-din* útleírásai révén, azután *Madame d'Aulnoy* Meséiben jelenik meg a Néger az európai szellemi Nyavalyában. *Montesquieu Lettres Persanes*-ja már pokoli Gúny az Orientalisme szellemi hóbörödöttségei ellen. A Néger eleinte mint törpévé nyomorított, agyagfazékba szorított testű Törpe, mint Fazék-Ember, mint török Rabszolgakereskedőtől vásárolt divatos *Csölmek Hasszán* jelenik meg Páris Kávéházaiban Portásul, majd a Grand-Dame-ok kávéöltögető Udvari Törpéjéül. Ezután mint kávéházi *Kahvédsi*, azaz Kávéfőzőlegény és felszolgáló *Garçon*

jelenik meg. E címen és a Kávészigetek egykorú Bankrészvényci révé is — mint ezt *Michelet* írja meg — mint az Utópia *Boldog Négere* jelentkezik. Innen kezdve el nem tűnik Európából. Sem mint Utópiafigura, sem mint fenyegető Fekete Ember. *Robespierre* a Kávéültetvényes Négerek ellen, ezek a kávéházi Pincércsászár élén Páris és *I. Napoleon* ellen, a Négerromantika áradata a pesti Martiuselő kávéházi Szépirodalmában és a politikai Szólamtárban, a *III. Napoleon* fiát, *Loulou* Herceget legyilkoló Négerek, a francia Polgárjogot nyerő gyarmati Néger, a törvényessé lett fekete-fehér Házasság Franciaországban, a Négerrel, mint új Szabadságfigurine-vel, a fehér Sansculottisme újkori fekete utódjával egyszerre kacérkodó párisi és berlini kávéházi Szellem, majd a „Levantino“ gyapjas haj és a sötét arcbőr néger vérkeveredése ellen is harcot hirdető legújabb német Race-törvény 1935-ben és ugyanekkor a Kávé őshazája, *Abissinia* ellen és mellé is fordul különböző európai gyarmati Világpolitikák — mi ez a kavarodás a Néger körül? Európa vajjon meghódol a lassanként betörő Négernek? Párisban már hemzseg a fehér és a fekete *Mulâtre*, az új fehér-fekete Fattyú. Európa összes Kávéházaiban ott van a *Jazz*: ennek az Új Zenének neve eredetileg a Kukoricaser moslékjától tökrészig Néger táncainak neve. Vajjon a halálra ítélt Európa nem a kávéházi *Jazz* hangjai, mint *Danse Macabre*-ja zenéje mellett táncol sírjába? Az egykori kávéültetvényes Néger kávévenyigemetsző görbe Sarlóját foga közé fogva kandikál be a *Grand Café de l'Europe* ablakán, ahova mint a Világháborúban a Fekete Ember ellen verekedő gyarmati Katona, mint Zene, mint Irodalom, mint Négrisme, mint az Utópia Szabadságeszméje már kétszáz éve eljutott. Néger az európai Kávéházban, ez mintha Európa hanyatlását jelentené, mert valamikor a Kávéház volt az európai Városiasság, az Urbanitás helye. *Café Negresco* — ott van a Cégérvénység Európa minden nagyvilági helyén. A pesti Dunaparton is.

*

A Francia Forradalom nem tudta egyesíteni a Parasztot a Várossal, tehát egyesítette a Propaganda milliányi darabban nyomtatott Repülőlapjain. A Falu sohasem értette meg a Várost, mely elméleti Intellectualisme-je agyaskodásaival mindig a Falu társadalmi Mentorává, Nevelőlapjává és Tutorává

tolva fel magát, városi Utópiáit mindig városi Terreur-rel kényszerítette rá a Falura. Párisban tombolt a kávéházi *Égalité*, a Város tehát, egyebekben nem tudva megteremteni az *Égalité*-re vonatkozó Vágyálmait, ezeket legalább a falakra kiszögezett Placard-okon akarta kiélni. Ezeken a Citoyen mint olyan tömörített kivitelű Városi Polgár és Falusi Paraszt jelenik meg, aki, hogy a címertani Címerleírás, a *Blason* előírásos nyelvén beszéljünk (hiszen a *Citoyen* eme propagandás ábrázolásáról első pillanatra felismerhetjük, hogy az semmi más, mint Címer, Cégér, szabadalmazott Árumárka és annak heraldikai Védőjegye, a Szabadság városi „Made in Paris“-ja, városi intellectuel kávéházi Copyright-ja) az alábbi Címerképet mutatja: városi utca kövezetéből emelt Torlaszon álló torzonborz *Férfialak*, fején az életfogytiglan Gályákra ítélt Gályarabok levantei vörös Süvege, a *Chapeau rouge*, ezen Kék-Fehér-Piros színű szalagos *Cocarde*. Haja a lenyírt üstökű, felszabaldult Gályarabok összevissza nőtt, a fűrész fogait mutató, tehát „à la frou-frou“ módjára lóg a homlokára. Derekán a párisi Kispolgár *Frac*-ja, lábán a levantei Gályarabok hagyományos fekete-fehér csíkos nadrágja, mely rongyos, azaz a „Nadrágtalanok“, a *Sansculotte*-ok nadrágja. Jobbjában aranyozott végű kerítésrúdra tűzött *Tricolore*, azaz a Gálya árbocára húzott Jelzőlobogó, a „Kék Péter“ három színben, baljában a Gályarab széttört *Lánca*, mögötte *Város*, mely felett a Nap kél, jobbra tőle a *Nyaktiló*, balra a *Nép*. A Kép felírása: *Liberté! Égalité! Fraternité! Citoyen a Café-ban.*

Ha ezt a Címert (melyet a Francia Forradalom közismert ezernyi, de ezer szóval is csak egyetlen Jelszót rikoltó Placardjáról és Szólamtárából vontunk össze) elemezzük, rájövünk, hogy az az egykorú forradalmi Kávéházakban a hangadó szerepet átvevő forradalmi *Kispolgár*, a *Petit Homme*, a *Kisember* képviselője. Azé a *Bas-Peuple*-é, melyről az Utópia már századok óta álmodik, illetőleg melynek Figurine-jeit ott találjuk az egész 18. század Szépirodalmában és Tractatusaiban, *Molière*-től kezdve *Goldoni*-ig, *Rousseau*-tól *Robespierre*-ig. Ez a Figurine az eszményi Polgár, a *Citoyen*. Ám olyan Polgár, aki bokájáig facipős Paraszt, kötésig csíkos nadrágú Gályarab, nyakig *Frac*-os Polgár, az üstökén és Veres Süvegén megint Gályarab, azaz „Jakobinus“, vagyis *Pauvre Jacques*, azaz *Szegény Jakab*, szóval: Citoyen. Facipője ugyanis a francia

Paraszt közismert *Sabot*-ja, melyet a *Faubourg Saint Antoine* Külváros árticsókás és salátás Majorosai viseltek, akik félparasztok, Elővárosi Polgárok voltak, akárcsak a 19. századi Pest *Hortulanus*-ai, a Kertészek, a pesti Várostelken, a „Burgundián“. A *Sabot* volt a 18. századi párisi Mesterlegény műhelyi viselete is. A Műhelyekben kitörő lázadó, munkamegtagadó, a *Sabot*-val történő topogás, a *Tapage*, másképpen *Sabotage*, máig a forradalmi Munkabeszüntetés neve a forradalmi Argot-ban. A csíkos „Levantino“ vászon neve a női divatárus Argot-ban máig *Levantin*. Ilyen csíkos az afrikai Levante berber Bárkain a vitorla, ez a nemzetközi Fegyencruha a Fegyházakban és a Tébolydákban és a régies Kávéházak Hűselőin is ez a ponyva színe. A nadrág rongyos, ezért az Argot-ban „Nadrágtalan“, vagyis „*Sansculotte*“ a Citoyen neve. *Marx* az Aljaproletaire-t nevezi *Lumpenproletariat*-nak. Az elnevezés ősrégi, mert már a 15. századi cseh Kelyhesek is *Koldus Testvérek*-nek, *Zsibráczy Braty*-nak nevezik magukat. Ez a „Rongyos“, a „*Gueux*“, a „Rongyhadak“, a zsoldos, csavargó svájci Lánckenétek, a *Lancieri* neve is.² A csíkos nadrág egyébként a céhenkívuili „*Szabad*“, azaz *Franc*, vagyis *Franco* svájci Kismívesek, a *Petites Maitres*, a svájci olaszfrancia Vándorlegények viselete is, ilyenben jártak a vándorló fagyaltos *Gelaterieri* és az „Üstösök“, a *Chaudronnier*-k, akik tulajdonképpen kolbászfőző Salamucci-k voltak. A bécsi „*Rothwürstler*“-ek, mint céhenkívuili Kontárok ezt a levantei-berbernéger nadrágot viselték, Pesten is ez volt a Henteslegények hagyományos viselete. Bámulatos, hogy az 1789 és 1848 közötti Korszak — Prérömantícisme és Römantícisme — mennyire a Stílus és a Forma korlátaiban éli ki korlátlan Forradalmiságát. A Forradalmi Kávéház merev Traditionalismust vall öltözködésével. A „Kávéházi Szellem“-nek külön Costume-je van. Hihetetlen, de való, hogy Párisban „műrongyos“ „à la *Sansculotte*“ nadrágokat árulnak. A „*Ci-devant*“, a „*Volt Nemes*“ a forradalmi Course, a „Kurzus“ szerint öltözködik a Kávéházban. Az 1792-i haitii Négerlázadás csíkos levantei „*Rabszolganadrágja*“, a felszabadult Gályarabok előírásos „*Gályarabnadrágja*“, a „Szabad Svájciak“ régi csíkos „*Koldusnadrágja*“ (a „*Gueux*“ „Rongyos Nadrágja“) és az örökösen

² V. ö. a Csavargóregényben szereplő *Gueux*-ról szólókat.

Vendégfogadó a Két Oroszlánhoz.

Fent a Cégér ; lent a Szénás-Piacz : a mai Kálvin-tér.
A sarkon volt a Kávéház.

A Két Pisztolý és a Báthory-Kávéház az 1870-es években.
Szénás Piarcz, Három Kék Csillag Ház, a Geist-Ház, a Nemzeti Múzeum
alatt a Marczibányi Házban a Két Pisztolý.

Vízfestmény Ujházy Ignációl. Székesfővárosi Múzeum.

*

Kofakávéház az egykori Nádor Szállóban 1900 körül.
Lipót-utca, Vámház-körút, Vásárcsarnok.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

vándorló céhenkívüli, főleg svájci „Métiers francs“, a „Kismívesek“, a „Petites Maîtres“ csikos „Svájci Nadrágja“ egybeszabódik és kötelező Uniformissá válik. Ezen csak az csodálkozhat, aki a mai Viseletheraldikát nem látja. A mai „forradalmi Haj“, a „Jampechaj“, ez az órómai „á la Titus“ viselet, a bő „Gigolonadrág“, a nők katonagombos „Lövészárok-kabátja“, a „Trench Coat“ a ma Viseletheraldikája. A Kávéház forradalmi viselete, a „Sansculottisme“ felveszi a „Céhből kizártak“ nadrágját. *Himpellér* annyi, mint *Emballiere*, azaz *Butyros*, suttymban batyuzva áruoló,³ tehát a céhenkívüli *Himpellér*, vagyis *Emballiere* a Céhből száműzöttek forradalmi nadrágját viselte. A Kismester, a *Petit Maîtres* máig a nő által pénzelt Selyemfiú neve, a *Franca* utcai Szabad Nőszemélyt jelent. A céhenkívüliek nevei mind Gúnynevek lettek később. A *Cocarde* közismerten a „Quatorze Juillet“ napjain keletkezett a *Café de Foy*-ban, hol is a Sansculotte-ok a Billiárdok zöld takaróit és a Midinettes, a forradalmi Diákfeleségek zöld „Chamolette“, vagyis „Csömölét“ alsószoknyáit tépték szét az első kávéházi *Cocarde*-ok anyagául. A Gályarab Franciaországban közismert alak volt, ezért lett Szabadságjelkép. Közöttük a többség közönséges Bűnöző volt, de akadt közöttük sok politikai Fegyenc is. A 17. század végén *Leopold* Császár által eladott magyar protestáns Prédikátorok is a nápolyi Gályákon eveztek. A „láncait letörő Gályarab“ tehát forradalmi Jelkép : ugyanaz a *Felkelő Nap*, a *Hajnal* és a *Csillag* is. A *Drapeau*, a Gályalobogó a kék-fehér-kék Jelzőlobogó. Ez az angolban, németben és franciában „*Kék Péter*“ nevezetű és a nemzetközi Hajójelzésekben az Előárbocra húzva máig azt jelenti, hogy : „*A hajó kifut a kikötőből!*“ Az időre, tehát nem életfogytiglan a Gályákra ítélt Gályarabok süvege ugyanis a „*Chapeau bleu*“ volt, a Kék Süveg. Az ilyen Gályaraboknak tehát volt reményük a megszabadulásra. A „*Kék*“ szó a Boldogság, a Szabadság, a Remény, az Álom színe az egész Szabadságkorszakban. Innen származik, mint láttuk, a *Boldogság Kék Virága*, a Romanticismus e kedvelt szólama. A Gályarab neve a francia Argot-ban *Le pauvre Pierre*, a „Szegény Péter“, mint ahogyan a Kis Ember az elnyomott Szolga neve *Le pauvre Jacques*. A francia „*Jacqueries*“, a „Szegény Jaka-

³ M. M. : Comballeur, Emballeur : Komplár, Kontár, Himpilliér.

bok“, a „Szent Jakab Szegényei“ nevét veszik fel titkos forradalmi Páholyaik számára. Mikor egyik *Club*-juk a *Quartier Latin*-ban levő egykori *Saint Jacques* Templomban gyülekezik, a „Jacobinus“ elnevezés általánossá lesz. *Szegény Péter*: annyi, mint Szegény Rab. A *Le Pierre bleu* vagy *Pierre le Bleu* olyan jelzölobogó, mely a hajó indulását jelzi, vagyis a *Kéksüveges Gályarab* szabadulását. A *Kék Mesterlegény* vagyis a *Bolondos Legény* a *Blaumontag* délelőttjén nem dolgozik, tehát „Szabad“. *Szegény Jakab*: a Mesterlegények *Szabad Ünnepe* ősidők óta a *Szent Jakab* napja vagyis máig *Május Elseje*, mint középkori eredetű céhi Legényünnep. „Jakab Testvér“, *Frère Jacques*: ez forradalmi név. A Gályarabsüveg a *Jakabosok* jelvénye. Ez a zsúfolt, agyas Jelképtömeg adja a Szabadság Korszak kávéházi Heraldikáját.

A „Gályarab“ mint „Sansculotte“ legérdekesebb kávéházi vonatkozása az, hogy az *Orléans* Hercege által a *Club des Jacobines* számára átengedett helyiség ott volt a Herceg tulajdonát alkotó *Palais Royal*-ban, a *Café de Foy* mellett elhúzódó sok Kávéház fölötti Erkélyson. Ezeknek neve *Les Galeries*. Viszont a Gályarabok neve *Les Galériens*. A Korszak heraldikai stílusa a 18. század végén olyan erős, viszont a Nép általános írástudatlansága miatt elannyira szükséges volt a mindenki által érthető cégérszerű-heraldikai Jelképek alkalmazása, hogy ezek a süritett Jelképek adják meg a Forradalmi Propagandaheraldika kávéháziságában kifejeződő *L'Esprit du Café*-t, melyet az európai Szabadságkávéházak romantikus Szimbolizmusa, így a *Pillvax* Kávéház is irodalmi képeinek sokaságában többszörösen átvett. Egy pillantás az európai és magyar-pesti Martiuselő Szabadságírájába — mely „per excellentiam“ irodalmi kávéházi veretű mindenütt — vitázhatlanul mutatja, hogy *Silvio Pellico* gróf, *Leopardi*, *Ugo Foscolo*, *Freyligrath*, *Schenk von Schenckendorff*, az „Anastasius Grün“ név alatt író *Anton Alexander von Auersperg* herceg, *Adam Miczkievicz*, *Arndt*, *Giusti*, *Byron*, *Sárossy*, *Béranger* és *Petőfi*, szóval az összes Szabadságkávéházak mind ugyanazt a romantikus Szólamheraldikát és Képheraldikát követik.

Bámulatos, hogy akkor, amikor már *Metternich* Herceg, a Kancellár, illetőleg *Sedlniczky* gróf, az ausztriai Haute-Police Rendőrminiszttere ezernyi *Espione*, *Barbet* vagyis *Spitzhund*, azaz „Spiczli“, *Confident*, *Naderer*, *Besugó* és *Feladó* által haj-

szoltatja az „Ifjú Mozgalmak“ tagjait és a *Pillvax*-ban gyanított „Ifjú Páholy“ nemzetközi, főleg bruxelles-i levelezését: akkor a rajongó, fiatalosan-megszállottan mániákus Szabadságrajongás olyan kávéházi Szabadságsüveget, Szabadságköpönyeget, Szabadsághajat és Szabadságnadrágot visel, mely olyan „Blickfang“ vagyis „Pillantást megfogó“, mint a legrikoltóbb és legmesszebb látszó mai Neonfényreklám. Egy pillantás a *Pillvax* 1849-ből való képére, pontosan mutatja a Szabadságkorszak képtelenül vadromántos, színpadias Costume-jét. Minden Szakállfajtának romantikus neve van: „à la Romancier“ és „à la Musset“. Van „Költőszakáll“ és „Drámaírószakáll“ is. Az Ifjak Henry *Murger* 1849-ben írt *Les Bohêmes*-jének lapjairól lépnek be a *Pillvax* ajtaján. A pesti szabók a sicíliai „Ústfoltozók“ a „*Calderaji*“ Páholytagjainak és a „*Carbonari*“ Páholytestvéreinek kerek olasz-órómai Tógáit szabják. Ezek után érthető, hogy a „*Noszlopy Összeesküvés*“ tagjait az juttatja Bitóra, hogy a pesti *Korona Kávéház*-ban és a *Pillvax*-ból lett *Kaffee Herrengasse*-ban hetekig jó hangosan suttogva tárgyalják, milyen legyen a *Rózsa Sándor* „Ostoros Legényei“-ből toborzandó ama Guerilla Uniformisa, mely majd az Alföldre ellátogató fiatal Császárt fogja foglyul ejteni? Az Élet csupa Színpadiasság e Korszakban, melynek Színpada a Kávéház. A Kávéházban egymást és a Szabadságot csodálják az Ifjak. Ami után szinte érthetetlen, hogy közben miért kellett mégis éjjel-nappal titkos Jelszavakat sugdosniok egymás fülébe? Minden jel arra mutat azonban, hogy 1840-ben a minden képzeletet felülmúlóan színpadias kávéházi Viseletnek — ennek a valóságos Szabadságdandysme-nek, Forradalmi Incroyablisme-nek, ennek külsőségeiben színpadias kiállítású, láthatóságaiban operette-szerű Kávéházi Farsangolásnak, mely bensőségeiben mégis komoly volt — komoly okai is voltak. A feltűnő kávéházi Viselet magára vonta az Espione figyelmét és elterelte azt a Páholyról, mely nem volt azonos a kávéházi vadregényes Honte-Bande-al, a Handabandával. *Metternich* — mint látni fogjuk — a *Pillvax*-ban kerestette a Páholyt, az „Ifjú Magyarország“ titkos Társaságát, de nem találta meg. A Viselet korszerű volt, megfelelt a Korszak „Vadregényességének“, de talán bujtató takarója volt a Kávéház lármájától távol dolgozó Titkos „□“-nak, a Páholynak, melyben a „:“, a Testvérek dolgoztak. Az Espione nem gyaníhatta, hogy a

magukat egy félmértföldnyire felismerhetőnek, forradalmi Figurine-nek kiöltöző Ifjak titkosságokat is üznek. Nem titkos „Carbonaro“ az, aki szakállában és a Kávéház kirakatában „Carbonaro“. A Kávéházi Szellem e Korszakban valóságos Színpadi Szellem volt, kellően villódzó kísérteties zöld fényben bukkant fel a kávéházi pincegádor süllyesztőjéből, láncait csörgette „à la Gályarab“, nagyokat és regényeseket sóhajtott, formás Jelképekben beszélt valódi Kísértethangon és mint rendes Kísértethez illik, fejét hóna alatt hordta. Valóban, az Ifjak mániákus halnivágyással nyujlogatták kifelé a Kávéházból fürtösfejű nyakukat a Bitó kötele felé. Tragikus vég, hogy a Kávéház falaira festett Ördög leszállott a falról és valósággá vált Arad, a pesti Nájgebáj, a budai Stokház, a Ferencvárosi Temető sáncárkaiban, udvarain és árkában felállított Bitón. Tény, hogy *Haynau* kezében már 1849 júliusában ott volt a fiatal Kaiser *Franz Joseph* által jóváhagyott „Schwarze Liste“. Ostoba hazugság, hogy *Haynau* a maga szakállára dolgozott volna: mindent a Kaiser parancsára cselekedett. A *Schwarze Liste*-t aláírta a Kaiser. Ezen ott volt az egész *Pillvax Kávéház* is. Elsősorban *Petőfi*. A későbbi Körözéseken a *Personenbeschreibung*-ok valósággal a romantikus kávéházi Costume-történet adalékai, mert a Kávéházi Szellem öltönydarabjai 1789 és 1848 között valóban igen operette-szerűek voltak.

*

A Romantizmus, illetőleg a pesti Martiuselő forradalom-előtti irodalmi Szabadságszimbolizmusa Szólamheraldikáját könnyen kielemezhetjük, ha a L'Esprit du Café szellemében a Kávéház képeit vesszük figyelembe. *Szabadságért harcoló Ifjú*: ez az „Ifjú Páholyok“ szabadságrajongó Intellectuel-je, a *La Giovane Italia*, az *Ijjú Magyarország* vagy a *Młoda Polska* kávéházi Diákjai, a szabadságrajongó Pozsonyi és pesti Jurátusok és az *Omladeze Ilirska* rajongó horvát Jurátusai Zagreb-ban, élükön Ivo *Mazsuranics*-csal, a későbbi horvát Bánnal, a Költővel, aki — mint látni fogjuk — *Szmr*t *Szmail Csengicsa* című Époszában Kávéivó jelenetben öletti meg a zsarnok boszna Béget. *Hajnal*, *Felkelő Nap*, *Hajnalcsillag*: ez számtalanszor ott van a Kávéházzal kapcsolatos Szabadságlírásban. *Michelet* — mint többször említjük — szórul-szóra megírja a *Café Procope* éjszakájában a világító „Lumière“, a Gyertyafény mellett

a Nap egy sugarának — „*un rayon du Soleil*“ — felcsillanását váró Philosophusokat. Ezek 1710-ben a Szabadság Hajnalhasadását várják a *Café Procope*-ban és a *Café de Foy*-ra, 1789-re gondolnak. Ez a kép számtalanszor van ott a Pillvax-ban virrasztó „Hajnalvárók“-kal kapcsolatban, elmélyítve a budai gellérthegyi Csillagásztorony által sugallott külön pest-budai csillagászati Szabadságlírával, a pesti Martiuselő e jellegzetesen várostörténeti-társadalomtörténeti *Astronomikon Poiétikon*-jával. Ebbe a Szabadság Csillaga, a felkelő Nap, *Schenk* von Schenckendorff *Belizar*-ja (a Zsarnok által megvakított Hős), mellyel 1837-ben a Nemzeti Színházat nyitották meg, teljesen összefonódik a pesti Kávéházi Hajnal későbbi Hajnalosdalaival, a pesti Kávéházi *Aubade*-dal. Ezt látni fogjuk, amikor *Makai* Emil, *Heltai* Jenő, *Kosztolányi* Dezső és *Tóth* Árpád pesti kávéházi *Aubade*-jairól szólunk. Ezekben a fiatalság hajnalváró, élményváró nagy Nosztalgiái csillognak a pesti kávéházi Hajnal ragyogásában. Gyönyörű fiatalos pesti Utcaképeikben a Tehetség ragyog. *Gályarab*, *Ifjú a Börtönben*, *Lánc és Kard*, *Világítótorony*, *Hajnal Tündére*, *Nap*, *Hajnalcsillag*, *Szabad Beduin*, a *Néger Rabszolga Alma*, *Költő és Bitó*, *Lámpa*, *Tükör*, *Virrasztás*, *Lámpavas*, *Jakobinus Süveg*, *Lobogó*, *Tricolore*, *Rabság*, *Szolgaság*: ezek százszorososan vannak ott a pesti Martiuselő Szabadságlírájában. A Kávéházi Szellem a Martiuselőn a zavaros, kavargó, epedő-rajongó, színpadias Vadregényesség minden lehető és lehetetlen színpadi Jelmezét viseli és hangjában ott van a *Biedermeyer* polgári-kispolgári Eszmeköre minden mesterkélt szóvirága is, de dörgő „Halál a zsarnokra!“ kiáltása is. Európa 1847-ben óriási Szavaló kórus, melyet a Kávéház vezényel.

*

Citoyen: ez a szó Városlakót jelent, a Cité lakóját, a Polgárt. A Szabadságheraldika ezt a szót használja, hogy a Mesterlegényt függőben tartó Mestert, a Kenyeresgazdát, a Brotherrt és a Háziurat is jelentő *Bourgeois* szót elmellőzhesse. Ennek céhi-pátriárkás-családi mellékjelentése van, a céhellenes Forradalom tehát kerüli, noha a *Bourgeois* csakúgy Kispolgárt, a *Bourg*, a *Borgo*, a *Burg* lakóját: Bürgert jelent mint a *Citoyen*, a *Cittadino*, a *Cityzen*. Itt jelenik meg a *Bourgeoisie* szó ama mellékjelentése, melyet *Balzac* már az 1830-as évek végén mindig a Napoleoni Háborúkon meggazdagodott, pöffeszkedő Kispol-

gárra nézve használ. Ezt *Cabet* és *Fourier* mélyíti ki és *Marx* adja meg a szónak azt a veretét, mely 1917 óta mint az orosz *Burzsujsz* szó jelentkezik. A *Pillvax* ifjonti, rajongó forradalmi Parisisme-jének furcsa Snobisme-je egyszerűen „Polgártárs“-ra fordítja le a *Citoyen* szót, *Petőfi* a *Bourgeois* szó lenéző mellékértelmét a Maradiságot kifejező Nemesemberre nézve a 18. századi Pamphlet jelképes szavaival fejezi ki a maradi Tábla-bíróra, a Kelekótya Arszlánra és a magába roskadó, akaratnélküli, pusztuló Kisnemesre. A *Gutgesinnt Bürger*-t „Jólélek“-nek nevezi. Egyébként, mint mondtuk, a *Pillvax* szóbanlevő képén már mindenki *Citoyen*, azaz *Polgártárs* 1849 tavaszán és fején már ott a Kürtőkalap. A kávéházi *Chapeau rouge* a *Citoyen* fején így alakul át 1789-től 1848-ig a kávéházi Polgártárs fekete polgári Kürtőkalapjává, melyet mindenki a fején hord, mert ez a Polgári Öntudat kifejezése. A Kávéházakban mindenki — a Pincér is, a Vendég is — Frac-ban jár, tehát arról lehet megkülönböztetni a Vendéget a Pincértől, hogy utóbbinak a fején nincsen Kürtőkalap. A Demophilia e ponton arisztokratikus volt: a Pincértől igyekezett magát megkülönböztetni. A magyar Atillában beszélgető kalap nélküli Polgártárs a Billiárd mögött alkalmasint ezért *Fillinger* polgártárs vagyis „Kávés polgártárs“ a *Pillvax* bájos régi képén.

A forradalmi *Citoyen* képzeletbéli, stilizált, Parasztot és Polgárt egyesítő ruhája egyébként 1789-ben a Valóságnak is megfelelt, mert a felszabadított Gályarabok és a szegény kültelki Kispolgárok viselete valóban ilyen „szedett-vett“ ruha volt. Viszont 1849-ben a *Pillvax* fentemlített képén azért is látunk felemás magyar-francia, magyar-német, magyar-angol Viseletet, mert a romantikus-színpadias magyar Köntös, a korszerű pesti Anglomania és a Parisisme a polgári német Kaputrok-kal ekkor keveredik. A Szabadságkávéházban elkeveredik a hazafias németajkú Polgár, a Mesterember, a Színművész, a Diák, Mesterlegény, a Honvéd, a Nemzetőr, a Jurátus, a Költő és az Ujdondász, ott van „tout Pest“: érthető, hogy a háborús Drágaság idején kiki olyan ruhát hord, amilyenje van. Mint látni fogjuk, *Kiss József* a *Budapesti Rejtelmek*-ben 1862-re nézve a *Korona Kávéház*-ban nyüzsgő sokadalmat ugyanilyen elkeveredett viseletűnek írja meg 1874-ben.

A 18. századi Kávéházi Szellem képviselője a Korszak elején az Utópiát álmódó Philosophus, akit a Tractatusokat író Philosophus, az Encyklopédista és az Illuminatista követ. Ennek utóda a cselekvő Sansculotte. A Forradalom, a Directoire és a napoleoni Empire idején a londoni Emigránsok Cof-fe-iban kialakult a Bourbon-Restauratio szellemét képviselő kávéházi *Dandysme*, mely azután a *Lion* lezüllő alakjába ment át. A Restauratio alatti újabb kis Forradalmak idején, 1830-tól, a tételes Romanticisme kifejlődésekor jelenik meg az újabb Figurine, a Szabadságlírárt író romantikus kávéházi *Költő*. Ez is a városi Polgár, a Mesterlegény és a Paraszt közös nevezőre hozott Problémáinak egyesített Alakosa, mint ilyen a régi véres Sansculotte ábrándos küllemű utóda, aki azonban 1840-től kezdve hovatovább megint Halált kiált, bár inkább a Lámpavasat, mint a Nyaktilót emlegeti. A Sansculotte vad Képe helyett egy részben „vadregényes“, részben epedő-rajongó, ábrándos-búbánatos, tragikus-halálvagyó Figurine lép. Közösége elődeivel, az Encyklopédista-Illuminatista kávéházi Philolophussal és a Sansculotte-al az, hogy ő is a Kávéházban ül. Városiasságában a Meste legény és a városi Kávéházban írt Népiesség révén a Paraszt szellemi Mentora. Főjellegzetessége, hogy Ifjú. Ő is a Szabadság Bajnoka, jelvénye: Lánc, Kard és Toll. Már nem regényes Utópiát ír a Szabadságról a Kávéházban, hanem Szabadságlírárt, de ez, mint Dal, tulajdonképpen Szabadságinduló, forradalmi jelszó, a Kávéházzal teljesen egybekapcsolódó, a Várost jelentő Utca riadó Csatakiáltása, a Kávéház Riadója, a Város Cri-je. Városi Csatakiáltás, városi Cri, mely azonban a Kávéházból a Belvároson és a Külvároson át kihangzik a Faluba. Párisból hallik ki megint, de hangja eljut a Monarchia Szabadságmozgalmainak minden olasz, lengyel, cseh, bécsi német és pesti magyar Kávéházába. A Martius-elő nevezetű Korszak eredményeül Pesten egy márciusi napon, egy Kávéházban, a Pillvax-ban csendül ki egy Martius Idusa nevezetű nap eseményeiben.

A Költő, mint új *Ami du peuple*, vagyis Népbarát a Kávéházból igen gyakran vonul be a Kávéház egykorú Dépendance-át jelentő Börtönbe, mint a fiatal Silvio *Pellico* gróf és az öreg *Czuczor* Gergely. A Költő sokszor Emigráns, mint Ugo *Foscolo*, gyakran hal meg a Kórházban, mint *Gilbert*, akinek kórházi ágyáról barátja, Hégesippe *Moreau* írt verset, ezt Petőfi lefor-

dítja, majd maga sem kíván „ágyban, párnák között“ meghalni, hanem a Harcz Mezején, ami a német Freyheits-Periode óta a Költők általános kívánalma. A Költők a Martiuselő elején általában a Világfájdalomba, majd a Szerelembe, a végén a Szabadságba óhajtanak belehalni, ami gyakran megtörténik velük. A Kávéházból általában a Sírba vágyódnak el. *Petőfi* is a *Pillvax*-ból járt ki képzelt Menyasszonya, „Etelka“ sírjához a Váci Országúton, az akkor épülő új Vaspálya Indóház fölött búslakodó úgynevezett Váci Temetőbe és havas süvegében mint bús kísértet tért vissza a Valóságba, a Kávéházba, ahonnan geniális Képelete, elálmódott Önregénye a Temetőbe röpítette, miért is józan barátai — mint ezt *Jókai* nyomán *Harsányi* Zsolt is megírja, a *Pillvax* Regényében, az *Ústökös*-ben — harsogva nevték ki a Poétát. Halál! — ez is kávéházi Jelszó és pedig *Halál vagy Szabadság!* azaz *Liberté o Morte!* és *Freiheit oder Tod!* formában. E Jelszó ott van minden titkos olasz, lengyel, magyar és francia Szabadságpáholyban és Szabadságkávéházban, mint ezt *Melternich* kávéházi Kémei jelentik. Ott van még azon a kis „Jou-jou“ törön is, melyet minden olasz Carbonaro a Frac-ja hajtókája alatt viselt. E Töröcske keresztalakú volt, pengéjén Halálfej és két keresztbetett Láb-szárcsont felett ez volt a felirat: *Morte alle porci austriaci!* Halál a disznó osztrákokra! Ez volt a felírása annak a kis Töröcskének is, mellyel *Batthyány* Lajos gróf vágta el nyaki ütőereit a pesti Nájgebájban, 1849 október 5-én éjjel, hogy elkerülje a Bitófát.

A Költő adta meg a Szabadság jelszavát, mely azonnal a Kávéház Jelszava lett. Ezt, mint az *Esprit du Café* Jelszavát, a Szabadságharcok vették át. *Camille Desmoulins* a *Café de Foy*-ban így kiáltott az Asztról: *Aux armes!* vagyis *Fegyverbe! Rouget de l'Isle*, a Költő, így dalolt: „*Aux armes Citoyens!*“ E Dalt a pesti Kávéházakban 1844-ben szerte énekelik az Ifjak, mint ezt a pesti kávéházi Espionnage szószerint jelenti *Melternich*-nek. *Mikszáth* Kálmán a pesti Kávésuraságról, *Párdányi* gróf *Buttler* Jánosról szóló Regényében, az *A különös házasság*-ban leírja a *Marseillaise* ama elferdített diákos-tréfás szövegét, melyet a Korszak a pesti Kávéházakban énekelt, hogy az Espione ezt hallja. E szöveg az *Aux armes Citoyens!* soraira ezt énekelte „Krampampuli, Kávé! Krampampuli, Kávé!“
Ime: a *Café de Foy*-ban elhangzott *Aux armes!* és a *Marseil-*

laisé „Aux armes, Citoyens!“-je mint rejtett szövegű forradalmi pesti „Kávéházi Gúnydal“ a Kancellárra, *Metternich*-re. Benne a *Crampampuli*, a kávéházi ital, a *Crampon-bouillie*, ami semmi más, mint a lengyelek — íme a Lengyel Szabadságmozgalom és a Kávéház — által divatba hozott cukorra és kávéporra öntött meggyujtott Spiritus, a *Krupnyik*⁴, melynek neve szójáték a *Crampus*-ra, az Ördögre, az Ördög vasvillájára és lángoló, forró Italára, a Kávéra, melyet *Talleyrand-Périgord* Herceg nevezett így el. Kávé, Ördög a Kávében, Szabadság, a *Café de Foy* szelleme a pesti Kávéházakban a pesti Martiuselő idején, a Szabadság és Flambeau-ja, Lengyelek, mindez egy pesti kávéházi Csúfosban: a Korszak jelképei igen egyszerűeknek mutatkoznak, ha már megfejtettük azokat. A Kávéházi Szellem — íme — még a kávéházi forró *Crampampuli* kékes lángjaiban is ott lobogott. A *Punch*, valamint a lángoló *Csája* számtalanszor fordul elő a Kávéházlíra verseiben — így *Heltai* Jenőnél is — mint a vad, szabad Kávéházi Szellem jelképe. *Esprit du Vin*, azaz *Borlelke* vagyis *Égett Bor*, azaz *Aqua Vitae*, ami annyi mint Életvize és *Esprit du Café*, azaz a Szabadságszellem. A romantikus Korszak jelképei zsúfoltak, fülledtek, de minden esetben Szabadságot jelentenek és Kávé-illatúak. A *Crambambuli* Szabadságital volt.

Aux armes! — kiáltja *Camille Desmoulins* a De Foy-ban, *Aux armes Citoyens!* — dalolja *Rouget de l'Isle* és utána a pesti Kávéház 1848-ig. Czuczor *Gergely* az öreg papi Poéta — mint verseiben látni fogjuk — ellensége a Kávénak és a Kávéháznak — de mégis a *Café de Foy*, a Nagy Forradalom Szelleme dalol ki soraiból a *Riadó*-ból. Ezt akkor adta ki az Utcákon és a Kávéházakban osztogatott egylapos Propagandául, „Szórlap“-ul a pesti Forradalom, mikor a *Pesti Polgári Őrhád*-ból, a Céhek egykori középkorias Utcakapitányai céhi Katonasága utódából megalakult a *Pesti Nemzetőrzészlőalj*, mely kizárólag pesti Polgárokból és Mesterlegényekből állott és Bécs alá vonult, hogy a bécsi Polgár- és Diák-Gárda forradalmát kívülről segítse meg. Az utcákon elszórt Repülőlap megjegyzi, hogy a Poéta e *Riadó*-t a Börtönben írta. Ha a *Riadó*-t jól elemezzük, szórul-szóra mindent megtalálunk benne, amit a

⁴ *Crampon*: kampó, fogas szerszám. *Crampon-bouillie*: forralt patkószeg. *Crambambuli*: forradalmi bécsi Diákdal címe.

Sansculotte és a Költő, a *Café de Foy* és a *Pillvax*, a *Citoyen* és Mesterlegény, a fegyveres Sansculotte és a Kardos Poéta összes képszerű, irodalmi heraldikás kapcsolatairól, az *Esprit du Café*-ről a fentiekben elmondottunk. E *Riadó* annyira tömörített, lesűrített leegyszerűsítésben fejezi ki mindezt, hogy felesleges bővebben magyaráznunk, mi van benne a Francia Forradalom és a Martiuselő Szabadságkávéházainak szelleméből. Czuczor és *Petőfi* szórúl-szóra ugyanazt írják *Riadó*-ikban, amit az egész Korszak a *Café de Foy* kávéházi Csatakiáltása, a *Cri de Guerre* óta. *Aux armes!* — ez régi francia katonai Mesterszó, olaszul *All'arme!* a deákos Diáknyelvben *Ad arma!* magyarul *Lárma*, amit a kongatott Lármafa ver, a Baka-argot-ban *Alarm*, mint trombitajel: *Riadó*. Czuczor *Riadó*-ja ilyeneket ír a Pesti Nemzetőrség búzdítására: „*Nem kell zsarnok király, csatára magyarok, fejére vészhalál, ki reánk agyarog, ki rabbilincseket s igát kohol nekünk, mi sárga-fekete lelkébe tört verünk!*”⁵ Zsarnok, Csata, Vészhalál, Rabbilincs, Sárga-fekete, majd a *Riadó* egyéb képei: Fejdelmi gaz, Zsarnokok tora, Haramjihadak, Órhad és a végén „Élet vagy Halál!”. Amit *Petőfi* ír a „*Királyokhoz*” („Nincsen többé szeretett Király!”), az ugyanez. Czuczor „*Szórólapp*“-ja a *Café de Foy*-ban elhangzott kávéházi *Cri* késői magyar *Aux armes!* kisugárzása. A budai Bécsi Kapu melletti kis katonai Arrest, melyet 1913-ban bontottak le, volt Czuczor börtöne, a budai Bastille. A Pesti Nemzetőrség Zászló-tartója az öreg, kiszolgált Őrmester, Mészárosmester és Vendégfogadós, Nemes Petrovits István, *Petőfi* Sándor apja volt. A *Pillvax* Poétája, *Petőfi* is ott volt Bécs falai alatt, Klein-Schwechat-nál. Mindez mi más, mint a *Café de Foy* eseményeinek pesti változata?

A Martiuselő és a Tavaszi Szabadságharcok Jelszavát is a Kávéház adja meg. Még az 1861 utáni *Abczug!* is a *Török Császár* Kávéházban és a *Fillinger*-ben született meg, mint erről *Tóth* Béla és *Ágai* Adolf írnak. A párisi kávéházi „*Le velei!*”: az *Á bas!* az olasz *Abbasso!* és a régi „*Talama! Talama! Huh, huh, huh!*” ütemes *Cri*-je 1914-ig minden Diáktüntetésen felhangzott a párisi Quartier Latin-ben. *Cri de Guerre*: a Középkorban a Seigneur címerfelirata, rövid kiáltás, mely biztat és a szétszóródókat összefogja. Ilyen volt a 13. századi „*Guelfo!*

⁵ A *Riadó* egy példánya a Székesfehérvárosi Könyvtárban.

Guelfo!“ és „*Ghibbelino! Ghibbelino!*“ Csatakiáltás. Régi olasz nemesi családok Címerein máig ott van a Devisa, a Jelmondat mellett a *Cri de Guerra* is.⁶ Ez az ősi Riadó, melynek magyar polgári emlékei a sarkadi Hajduk magyar *Cri*-je, a Mesteremberekre szóló *Cri*, mely őket a Városkerítésen tört Résre, a „*Lik*“-ra szólítja, a „*Likra Pógár!*“ A régi *Cri*, mint oly sok minden a kávéházi mozgalmak kivirágzásakor, Londonban is mint az utcai verekedéseket rendező kávéházi politikai Club-ok 17. századi *Cri*-je jelentkezik. Ilyen volt a *Vergilius* „*Tityre tu patulae recubans sub tegmine fagi*“ kezdetű Ecloga-ja kezdőszavait verekedő kávéházi *Cri*-ül választó „*Tityre-tu's Club*“ kiáltása a Londonban máig tréfás formában élő „*Tityre tu!*“ kiáltás, melyről — magyarázat nélkül — *Macaulay* ír.⁷ Ez „városi *Cri*“ volt, a kávéházi politikai Club hangoztatta véres

⁶ *Bevilaqua* Béla. A „*Libro d'Oro della Nobiltà Italiana*“. Turul 1909. U. o. több középkori olasz *Cri de Guerra*. A régi Hajdúvárosok Riadó-ja: *Likra Pógár!*: vagyis a hajdúvárosi Céhek a Várospalánka réseire álljanak. Ez a „*Résen légy!*“ szólás eredete. A *Rés* a falon tört Brèche, a *Bresche*, a *Breccia*. Ilyen a *Lúra Hajdú!*, vagyis a Lovashajdúk „felültetése“. Ilyen a „*Kapura Nemes!*“: vagyis a régi Hajdúpalánkák sorompós Kapuit a Szabadhajdúk között élő városi Nemeség védte. Ilyen a *Hajrá!*, a *Rajta! Rajta!*, ami előírásos Parancsszó volt. A *Talpra Magyar* eredetije *Rajta Magyar!* volt. Ezt ismert elbeszélés szerint *Pelófi* egy Jurátus tanácsára a *Pillvax*-ban írta át *Talpra Magyar!*-ra. *Márki Sándor*: Sarkad története. Sarkad, 1889.

⁷ 17. századi londoni verekedő politikai kávéházi Club volt a *Hawcubites*, a „Kampósok“ is. — A *Tájtiri tyú!* még a régi pesti *Korona Kávéház* verekedő „*Cracquelier*“-jei (Csonttörő, Reccsentő, Krakéler, *Craqueur*: henecegő, feszítő, kihívó), kávéházi csatakiáltásaiban is felhangzott. — A „*Tájtiri tyú*“ petsőlei rikjőbensz szjőb tedsmi fedsí“-ről (mely az angol *Dandysme* kávéházi hatásain át a pesti Arszlánok közé is eljutott az 1840-es években), erről a tréfás szólásról *Jókai* is többször ír. — Az angol *Clown*-ok kiáltása mutatványaik közben még harminc éve is „*Tityre!*“ volt. — Pesti kávéházi *Cri* volt a „*Cyindre boom!*“ angol *Cri*-ből lett régi pesti „*Cidi bumm!*“ kávéházi *Cri*, mellyel egykor a Jurátusok verték le a német Polgárok Kürtök kalapjait. Ezt a ferencvárosi „*Csibészek*“ mint a belvárosi kávéházi Aranyifjúság kültelki megfelelői gyakorolták harminc éve a Tompa utcában volt hírhedt *Liliom* Kávéházban. (Ez adta *Molnár Ferenc* „*Liliom*“-jának nevét és *Rozványi Dezső* (l. o.) „*Főúr, fizetek!*“-jében is ez a „*Józsefvárosi Kiskávéház*“.) — Kávéházi „*Jurátus Cri*“ volt az 1840-es évek előtti kávéházi verekedések idején az „*Üsd, vágd, nem apád!*“ és a „*Csak a fejét, hogy meg ne sántuljon!*“ kiáltás is. L. alább.

kávéházi és utcai verekedései alkalmával. *Vergilius* a terebélyes Kőrifsa hűvös árnyékában lustán heverésző Parasztot munkára serkentő másik Paraszt szájába adja ezt a sort. A 17. századvégi londoni kávéházi Gentleman-ek nyilván a Kávéház Hüselője kis Narancsfáinak árnyékában üldögélő, tespedő falusi Nemességet, a *Country Gentlemans*-t ébresztgették e kávéházi Cri-vel. A Város Kávéháza ébresztgette ezzel a Falut, akárcsak *Petőfi* a „*Pató Pál úr*“-ban a tespedő Falusi Nemesembert.

*

Valóban, majdnem minden forradalmi Jelszó és majdnem minden költői Szólam, mely a Szabadságlíra históriás sorozatán végigvonul: jól elemezve egy-egy 18. századi forradalmi Kávéház vagy az ennek hátsóterében meghúzódó Titkos Páholy Jelszavára, avagy verekedő, utcai, kávéházi vagy „Barricade-Cri“-jére vezethető vissza. Ezeknek őse az *Aux armes!*, mely a *Pillvax* Kávéházban mint „*Talpra magyar!*“ jelentkezik. Ez kétségtelenül valamely eltűnt, elkallódott régi alföldi Hajduriadó elveszett emlékének feltámasztása. A Gyaloghajdúk régi Csúfneve *Talpas* volt, ami „Gyalogost“ jelentett. Az egész 17. századi német katonai Mesternyelv *die Tolpatschen*-nek nevezi a Gyaloghajduságot. *Lúra Hajdu! Likra Pógár! Kapura Nemes!* — ez volt a régi Szabadhajdúk Városainak Cri-je. „*Talpra magyar! Hí a Haza!*“ — ez hangzott el a *Pillvax* Billiárdján, mint a Kávéház dörgő Cri-je, mint *Camille Desmoulins* kiáltása, az *Aux Armes!* Magyar Riadó volt, pesti magyar kávéházi Cri. Olyan, mint az öreg Bencés páter, *Czuczor Gergely Riadó*-ja, mely a csúnyaemlékü budai K. K. *Guarnisons-Arrest*-ből, e „budai Bastille“-ből, a Bécsi Kapu Teréről hangzott át Pestre, a Belvárosba, az Ifjak nemzeti forradalmi Kávéházaiba, melyek ott bujtak meg és ott hangoskodtak az Egyetem, az egyetemi Bibliotheca és a Kúria árnyékában.⁸ A *Pillvax* egyszerű polgári Házban volt, nem olyanban, mint a *Café de Foy* az *Orléans* Hercege káprázatos francia Renaissance-pompáját mutató Palotájában, a *Palais Royal*-

⁸ A budai *Guarnisons-Arrest* a Bécsi Kapu mellett jobbra álló házban volt 1913-ig, mikor is az Országos Levéltár új háza telkéül bontották le.

ban, hanem csak a *Łabosanszky* nevét *Libasinszky*-re változtató pesti Szabómester pesti Polgárházában, de itt is talpra ugrott a kávéházi Riadó szavára — a Kávéházban és az egész Városban — a Diákság is, a Polgárság is. A budai *Arrest* és a *Stokház*, a *Staats-Gefängniss*: a Státusbörtön nem volt pompás gótikus, tornyos *Bastide*, mint a *Bastille*, csak szegényes, sárgafalú, magastetőű budai polgári Ház volt mindkettő, de bennük volt Statusfogoly 1848 előtt *Kossuth* Lajos és *Czuczor* Gergely. 1848 után a magyarbarát fiatal bécsi Diáklegionáriusok és lombardiai olasz *Ceccopieri*-*Bakák* vére úgy freccsent a Szent József Bástyájára, a budai Ácsceh máig ép Bastionjára, mint a párisi Bastille köveire a láb alól eltett 17—18. századi szabadságrajongó *Vicomte*-ok és Diákok vére. Az *Aux Armes!* egy kávéházi Márványasztalról rikoltott bele a *Palais Royal* nyírett Kertjén át a Világba. Kávéházban született meg és Szabadságálom lett belőle a pesti Hajóhídfő melletti *Három Oszlop Kávéházban*, hogy Vérré legyen az erről elnevezett budai Mezőn. *Petőfi* „*Rajta Magyar!*“-ja is a Kávéház asztalán született meg. Ott írta a Márványasztalon, amikor — az ismert elbeszélés szerint — egy Jurátus odalépett hozzá és azt a tanácsot adta, hogy a *Rajta!* helyett jobb lenne a *Talpra!* A *Rajta! Rajta!* a régi magyar Lovashajduk *Cri*-je volt, a *Talpra hajdu!* nyilván a Gyaloghajduk, a Szabad Székelydarabontok, a Gyalogpuskások, vagyis *Pixidarius*-ok *Cri*-je lehetett. Ime: a kávéházi *Cri* születése a Kávéházban, „in statu nascendi“, a Születés pillanatában. *Victor Hugo* a *Romantikus* mondja a „*Notre-Dame Toronyőre*“ című *Regényében*, hogy mindig a Gondolatok zúzzák szét a Köveket. „*La pensée tue la pierre: elle tue la!*“ *Michelet* mondja a Nagy Forradalom párisi Kávéházairól: „*A Bastille-t nem a puska por keveréke robbantotta fel, hanem az az ital, melyet Páris Kávéházaiban kevertek, a Dolgok valóságainak tisztánlátásából és Szellem erkölcséből.*“ Amit úgy is mondhatunk, hogy a budai *Stokház* és a *Guarnisons-Arrest* vén falainak nem Ágyút szegzett neki a pesti Kávéház, csak Gondolatot, ami egy törekeny, véznatestű, szűk, beesett vállú, nem daliás és nem férfias természetű Poéta geniális Révületében öltött Formát. Egy históriás emlékezetű kávéházi Asztal mellett, mely fölött ott lógott *Camille Desmoulins* képe is. Viszont a *Stokház* máig áll, *Casamattájában* pénzügyminisztériumi Aktákat őriznek, a *Pillvax*

Házát a kegyeletlen Barbarusság bontotta le, az Arrest helyén egy idétlen Víztorony mered fel és velencei Campanile-nek képzei magát.

*

Mindaz, amit itt írunk, csupa Jelkép, mert a Martiuselő és irodalma, a Romanticizmus idején kilombosodó, üde, zöldelő Fácska, a Szabadság Fája, Áron kivirágzó Vesszeje, a Szabadság-líra maga sem volt más és egyéb, mint Jelkép és Forma, vagyis : Irodalom. Beleíródott a Lelkekbe, sőt a fiatal *Szollártsik* Sándor is felrajzolta Börtöne falára : a Fácska derekát Bakópallos dőfte át a rajzon. Gondolat volt, *Pensée*, a Kávéház szoba-levegőjében kikristályosodott Gondolat, melyet a 18. század óta gondolt el a Philosophus a Kávé mellett, pontosan úgy, a Kávé Alkaloidája, a Trimethyloxypyridin és a Szabadság-eszme által sarkalt Gondolat áradatában, mint ahogyan ezt *Kosztolányi* Dezső írta meg 1912-ben csodálatos tehetségű fiatal versében, melyben a Kávé révületében látja, hogyan mozdulnak meg Könyvei a polcon. Könyvei : a Gondolatok. *Pensées* : írta *Rousseau* és *Diderot* és mindenki, aki a *Café Régence* és a *Café Procope* 18. századelei Kávéja révületében előre látta az Ezerhétszáznyolcvankilencet és az Ezernyolc-száznegyvennyolcat is, a *Café Procope*-ból előre a *De Foyt*-de a *Tortoni*-t is olasz, lengyel, bécsi, prágai és pesti Kávéház-társaival együtt. A Korszellem a 18—19. század átmenetén maga is Jelkép, de olyan Jelkép, mely maga is csak Jelképekben gondolkodik, érez, beszél és cselekszik. A túltengő Szellemség e korszaka mintha csupa merő lepárolt, szublimált Sublimité-ből, föllengzős szépirodalmi Fenköltésből és egy óriási szellemi-szépirodalmi kávéházi Titkos Szövetségből állana, melynek Páholytestvérei csak a Beavatottak titkos Argot-ján, a Költészet jelképes Szabadságvirágnyelvén, nem valamely hétköznapi emberi nyelven beszélnének. E Korszakban még a Kávéházba járás is jelképes cselekedet, Szertartás, *Isis* titkos földalatti Templomába járás, amivel nem mondunk valami különös dolgot, hiszen *Le Sage* a *Café Procope*-ot „az egyiptomi Fekete Apollo, Horus Templomának“, az egész Korszak a *Műszak Csarnokának*, a *Pillvax* pedig önmagát a *Forradalom Csarnokának* nevezi. Valóban : 1815-től 1848-ig Európa összes Kávéházai a Gondolat, a *La Pensée* kávéházi Szent Szövetség-

gét alkotják és egymással mint valami Párisból irányított Szabadkőmíves Páholy Franc-maçonnerie-je tartják fenn az összeköttetést, alvilági Szent Szövetség módjára dolgozva *Mettternich* Szent Szövetsége, a Reactio ellen. Európában 1789 és 1848 között valóban csak kétféle ember van, olyan, aki Kávéházba jár, ezek mind nemeskeblű, rajongó Szabadságálmódók, akiket egyszerűen arról lehet felismerni, hogy Kávéházba járnak. Európa másik fele nem jár Kávéházba : ezek „a zsarnoki Reactio“ hívei.

A „Hatalom szimatoló Vérebei“-nek, az Espione-oknak dolga, ügylátszik, egyszerű volt 1830 és 1848 között. Egyszerűen benyitottak egy Kávéházba és ott nyugodtan mindenkit gyanúsnak találhattak, aki ott korszerű Forradalmi Hajat, Forradalmi Nyakkendőt vagy Forradalmi Köpönyeget viselt. Ezek úgy jelezték a Forradalmárt, mint a Kávéházat az ősi Kávészegér, a „Két Billiárdbot a Három Lapdával“, mint egy a Szabadságtól dobogó „Szívkebel“-re tett Cégértábla, melyen ez lett volna olvasható : „Forradalmár-testvér“. A Kávéházakban a Kávé mellé Szabadságálmot és Gondolatot szolgáltak fel a Garçon-ok, a Kávét a Korszak nem cukorral és kanállal, tejsűrűvel avagy tejföllel itta, hanem Szabadságutópiával és dupla Portio Forradalommal. Az Olvasó ne felejtse el, hogy itt olyan Korszakot írunk le, mely még Costume-ban járt, a Franciát kiki megismerte francia Frac-járól és a Magyart a magyar Nadrágjáról, a Serfözölegénynek Serfözömellénye és a Szabadságromantikusnak Szabadságromantikus Szakálla volt. Manapság mindez Ingekre, ezek nemzeti Színeire és a kabátok hajtókáiban viselt Gombokra szorítkozik. 1789 és 1848 között gazdagabb színezésben jelenti a lelki hovatarozandóságot az, hogy ki jár Kávéházba, ki nem. Ne felejtjük el, hogy 1920-ban a régi pesti Borz-utca és a Molnár-utca sarkán volt előbb *Kortsák*, utóbb *Csoco Bácsi*-féle Borházba való járás is azt jelentette, hogy az ember egy olyan fejbeverő Club tagja, mely ha szellemben nem is, de társadalomlélektani, ólmosfűtykösi vonatkozásokban a 17. századvégi *Tityre tu's Club*-hoz hasonlított. Az 1830-as évek párisi kávéházi *Petroleurs-Club*-jaihoz is hasonlított annyiban, hogy némi Bombákat is dobott úgy az Athenaeum körforgógépeire, mint egy polgári Club-ba és a *Club* Kávéházba. Agyas Cérébralisme-t is vallott, mert a Kávéházakban agyba-főbe verte a Polgárokat, sőt — a histó-

riás stílus kedvéért, ami egyenesen furcsa — a gazdája, a boszna *Csoco Bácsi* pontosan olyan boszna Káhvédsi volt, mint az első pesti Kávés, *Blázso Káhvédsi*, akinek 1714-ben pontosan két sarokkal lejjebb, a pesti Alvégen, a Molnárok Utcája és az akkori Magyarok Utcája sarkán — a mai Havas-utca sarkán — volt a Kávéháza. A szóbanlevő Lebuja gazdája *Hadsi Mujaga Topcságics* Uram ugyanis mint a budai Bosznagyalog-Regement volt zupás Őrmestere, a budai Batthyány-utca és a Linzi Lépcső sarkán „*Török Kávés*“, vagyis Boszna Káhvédsi volt 1910 és 1914 között. Buda szelid szellemiségében szelid Török Kávés volt, de Pest robajló, forradalomutáni kavargásában keserves kedvű kurucok csaplárosává lett. Budai Kávéháza címertábláján ékes arabs írással volt kiírva a *Káhvé Háne* szó. Új pesti Lebujaiban azonban már *Csoco Bácsi* volt a becéző neve, ma városi Utcaseprő a budai Városmajorban. Pesti Lebuja kevert arabs, boszna és török nevének megfelelően valóban *Miktab Muharabbim*, a Lázadás Oskolája volt ama idilli években, amikor az *Hôtel Britannia*-hoz való tartozás, az Államrendőrséggel vívott utcai tűzharc és a *Csoco Bácsi*-hoz való tartozás „*Kilengés*“-nek neveztetett. Ez történiás veretű szint ad a *L'Esprit du Café*, a Kávéházi Szellem és a Korcsma Szelleme, a *L'Esprit de la Boutique* ama történiái-lélektani elméletére, melyet jelen fejezetünk vázol fel. Egyben érthetővé teszi az 1830-as évekkel jelzett Korszakot, melyben még a *Georges Sand* rövidre nyírott haja is Jelvény a párisi Boulevard des Italiens irodalmi Kávéházaiban, mert a Polgári Társadalomból kiseprűzött, a seprűző Bakó által lenyírt hajú Szabad Személy, a *Frey-Mäder'l*, a *Franche*, vagyis a mai kávéházi *Franca* Felszabadultságát, a *Franchise*-t jelentette.

*

Gondolat, *La Pensée* : ez nem valamely szellemi elvontságban jelenti a párisi és európai Kávéház Szellemét főleg 1830 és 1848 között, mert egyedül Párisban több mint hétszáz Titkos Páholy terjeszti a „Gondolat Szabadságát“ a Kávéházak bizalmas zugaiban, ami hírlapi-publicisztikai szólam is lett a Szabadgondolkózó, a *Freydenkerey*, a *Libre-penseur* régi értelmében. „*Freydenkerey*“ : ez szellemtörténeti irány, de olyan, melynek hátsóterében mindig egy titkos *Société de Pensée*, egy Eszme-társulat áll, előterében pedig egy Kávéház, ahol az Eszme-csere

folyik. Ez a hétszáz Szövetség a magva a *Marx* által alapított ama Agitátorcsoportoknak, melyek hangzatos, németre és magyarra fordított Címeikkel 1847-ben a pesti Kávéházakba is eljutnak. Neveik máig élnek, mint szélsőbaloldali Ujságok címei (*L'Homme Enchaîné, L'Ami du Peuple, La Libre Parole, L'Opinion Publique*: „A Leláncolt Ember“, a „Nép Barátja“, „A Szabad Szó“, „A Közvélemény“). A kávéházi Eszme-szövetségek a Szabad Szellem, a *Libéralité* tenyésztői, hiszen még a *Pillvax* is rendszeresen elolvassa a Helytartótanács által kitiltott párisi Ujságokat, a *Cabélisme*-ről fecseg éretlen fiatal hóbortosságokat, a párisi Charbonnière, a *Szénégetők Páholya* kerek Carbonaro Köpönyegét és hegyes spanyol-francia Szakállát viseli és nagy Faasztalába — mint mondtuk — a Szabad Szellem, a párisi *Liberalité* egyik Ujságjának, a *L'Opinion Publique*-nek magyarra fordított nevét (A⁹ Közvélemény Asztala) vési bele.

A Gondolat, a *La Pensée, a Café Procope* és a *Café Régence* korszaka óta lobog végig Európa szellemtörténeti, barocosan törött és romantikusan szertelen vonalú fejlődése során, de a Gondolat Itala már a 15. század vége óta mindig a Kávé. A Gondolat neve a 18. század elejétől kezdve hol Illuminatisme, hol Encyklopédisme, Démophilie, Révolution, avagy Romanticisme, de mindig a Kávéházban, a *Mekteb-i-Irfan*-ban, a Bölcseség Házában lobog a kávéfőző Üst alatt és a Kávé páráiban gomolyog. A Kávéház túlfűtött, zsúfolt Irodalmiságából röppen ki, azonban mindig Formákban és Képekben jelentkezik és tobzódik az Irodalomban és a Lelkekben. E Korszakban is, melynek Romanticisme a neve és Kávéház a Herbergája. Jelképekben, melyeket — mint a Kávéházi Szellem korszerű kisugárzásait — ez a fejezetünk magyarázgat.⁹

*

1830 és 1848 között minden Jelképben jelentkezik, ám nemcsak a romantikus Szimbolizmus okán, de a Censura okán is. Az Irodalom Jelképeket ír, melyeket a Censura nem mindig ért meg, tehát a Társadalom is Jelképekben beszél. *Néger*: ez szenvedő Rabszolga, tehát Szabadságromantika. *Nap*:

⁹ A francia Charbonnière és a *Sociétés de Pensée*: Augustin Cochin: Les Cafés de Paris. Paris. 1935. — Lucien de la Hodde i. m.

ez forró és felkelő, tehát ez is Szabadságjelkép, mint a Hajnal, Tavasz, Virág, Ifjúság, Martius, Martiuselő és Martius Idusa, „vagy amit akartok!“ Kávéház és Kávé: ez is Jelkép. Szellem, Virrasztás, Eszmecsere, Hajnalvárás, Philosophusok Bora, Bölcsék Teje, Értelmesek Itala, Éjszakába belevilágító Lámpás, Vestatemplom, Vestaoltár, Üldözöttek Katakombája, Világítótorony az Éjben, Forradalom Iskolája, Forró Ital, a Vita Háza, Narancsfa mint a szabad Boldog Kelet fája és a Szabadság Fája, az „Újjászületés Csarnoka“, vagyis a pesti *Kaffee Renaissance*, azaz a *Pillvax* és az „Örök Világosság Háza“, a Váci-utcai *Kaffee Privorszky*, a *Magyar Korona Kávéház* neve az 1840-es években. Mindez fülledt Jelkép, olyan fülledt, mint a régi Kávéházak levegője, melyet csak az ablakokba szerelt pergő Szelkelep, a *Soupape* bádogg szélmalomcskája frissített fel, illetőleg a szeles *Nagy Martius* idején a viharrá nőtt Tavasz Szel, mely 1848-ban elfújta a kávéházi Szimbolizmust, a kávéházi Szellemet és a kávéházi Intellectueleket és Poétákat elsodorta a szabad, nyílt Mezőkre, az igazi Természetbe, a Harcmezőkre. A Kápolnai Sikra és Nagysarló Mezejére és a Fehéregyházi Sikra. Ki szelet vet, vihart arat! A fülledt kávéházi levegő szivarfüstjéből ágyúk füstje lett. A kávéházi széllel bélelt irodalmi álmodozásokból véres Valóság lett. A Kávéházi Szellem a pesti Kávégilde régi Legényrendjében emlegetett Szélkályhákban, a Windofen-ekben, a *Fourneau á vent*-okban sütötte meg azokat a fekete Csokoládés Fánkokat, melyeket *Szerecsen Fánk* és *Bomba* néven neveztek. A *Pillvax* Házába fekete-sárga füstű császári Bomba vágott bele 1849 május 10-én. A *Gondolat* játékos kedve a korszerű Szójátékokban tobzódott, melyekbe aztán behalt. A *Halandsa* is a pesti *Newyork* Kávéházban született. A Szabadságra és a Forradalomra vonatkozó rengeteg Szójáték is, sőt maga a Szabadságlira számtalan irodalmi Jelképe is kávéházi eredetű. Némi túlzással azt mondhatnánk, hogy a Romanticisme sallangos Gondolatképei is mint egy óriási szellemtörténeti kávéházi *Halandsa* jelentkeznek 1830 és 1848 között, mint valami kávéházi Argot és Virágköltészet, mely városi-kávéházi Szóvirág és Művirág. Még a Kávéra és a Teára is Szabadságszójátékot csinál a Korszak, mint azt a: „Kaffee, oder lieber Thee?“, azaz „*Liberté vagyis Szabadság!*“ Szójátékról mondtuk el.

A Romanticisme — főleg a pesti — valóban sok vonatkozásban volt ifjonti kávéházi Játék a Gondolattal, a Szellemmel, a Szóval, a Szóvirággal. A kávéházi kártyajátékokat *Jeu d'esprit*-nek, „Szellemi Játék“-nak nevezték, hogy az *Hasard*, vagyis a „Házsártos Játékok“-tól megkülönböztessék. Az a szellemi Játék azonban, mely a Romanticisme ragyogó Gondolatjátékai és Szójátékai mellett a korszerű Communautéval: a *Cabétisme*-mel, a *Fouriérisme*-mel és a korai *Marxisme*-mel folyt Európa összes irodalmi Kávéházaiban: bizony „par *Hasard*“ ment. A Poéták és a fiatal Ügyvédök a pesti Kávéházakban Ifjak s így lángoló lelkűek voltak és nem hallgattak az Öregek szavára, akik előbb akarták előkészíteni a Jobbgyváltságot, azután akarták felszabadítani a Parasztot. Az „Öregek“, mint *Széchenyi* István gróf is, mélységes aggodalommal nézték a Játékot. *Dercsényi* János Lajos báró könyve a Kommunizmus korszerű veszedelmeiről 1847-ben intő szózat volt. Az Ifjak azonban a Párisból becsempészett „Intő“-re, a „*Le Moniteur des Dates*“-ra hallgattak, erre az Ujságra, mely már 1789-ben gyujtogatott. A pesti kávéházi *Cabétisme*-ből nem lett pesti Communardéie, de *Marx* már 1847-ben mindent megtett, hogy azzá legyen. A veszedelmet Bécsben *Mellernich* herceg és Pesten *Széchenyi* István gróf és *Dercsényi* János Lajos báró jól látták. A *Camarilla* később az állítólagos magyar Communardéie-re való hivatkozással hívta be a Muszkát, minekutána a Nemzetiségeket az „Eszmeszövetségek“, a „Bund der Gerechten“ és a „Bund der Verächteten“ Agitátorai-
val, a félrevezetett Mesterlegényekkel, „Az Erény Barátai“-val suba alatt fellázította, hogy arra hivatkozhasson Európa előtt, hogy a magyar Forradalom átcsapott a Communardéie-ba. A felelőtlen ifjonti kávéházi Halandsa, a Játék a Szellemmel, a Szabadsággal, a *Cabétisme*-mel így vezetett kerülő úton magyar Tragédiához, amiből az a legtragikusabb, hogy a *Pillvax* romantikus Ifjainak Cabétiste handabandázása távolról sem jelentett *Commune*-t. *Georges Sand* valóban pénzelte *Etienne Cabel* félbolond álmait, de az, hogy a kis falusi Kék Harisnya, a szegény kis *Szendrey* Júlia magát *Georges Sand*-nak képzelte, mert rossz Verseket és Beszéyleket firkált és haját „à la *Georges Sand*“ levágatta és otthon férfinadrágban járt, nem jelentett sem Communard-lázadást, sem *Marxisme*-t. Ezt és a más kávéházi bolondságokat csak *Marx* és a bécsi *Camarilla*

fújta fel azzá. A régivágású, becsületes, vén császári Táborno-
kok, így *August* báró császári Altábornagy, Erdély K. K. Mili-
tair-Commandant-ja mint gyilkoló *Franc-tireur*-öket fogatták
össze az erdélyi titkos Agent provocateur-ök által felbujtogatott
és félrevezetett oláh Pópákat és Dáskálokat, a papokat és
tanítókat, közöttük *Probu Prodan*-t is,¹⁰ a nagyenyedi Vér-
fürdő rendezőjét. A „pesti Commune“-ben még az Altábor-
nagy sem hitt.

A *Pillvax* Kávéház Szelleme rajongó volt és magyar.
Csak a tételes és célzatos ferdítés állíthatja erről, hogy a *Mar-
xisme* szellemében „működött“. Nem „működött“, csak bolon-
dozott és fecsegett, mint általában a húsz és egynéhány éves
Ifjak a Világ kezdete óta. Magyar Szabadságromanticizmusuk
ragyogó magyar szellemtörténeti Ereklýe, de *Cabétisme*-jük
gyerekes, teátrális Pose volt. Hallottak valamit harangozni a
Commune-ről, de ebből azt szűrték le, hogy: „Mégis huncfut
a Német!“ A francia forradalmi *Cabétisme*-ből rajongó magyar
Nationalisme-t csináltak. Azok a ferdítő közlések, melyek a
Pillvax szerepét ellenkezően adják elő, pontosan olyan tájé-
koztatlanok a *Pillvax* Szabadságálmait illetően, mint a túloldali
kritikátlan társadalomtörténeti Dilletantisme, mely a Szabad-
ságharc nyolcvanéves évfordulójával kapcsolatban megjelent
ilynemű tanulmányokra választ adni nem tudott, mert csak
regényes irodalomtörténeti szempontokból látta a pesti Sza-
badságmozgalmak történetét. Mégis tragikusan igaz, hogy a
Pillvax Kávéház szellemének a korai *Marxisme* tűzcsóvaival,
előfutójával, a *Cabétisme*-mel való megbocsátható, fiatalos, exal-
tátus handabandázásai hívták ki a *Camarilla* védekező félel-
mét. *Dercsényi* báró nagyszerű munkája, melyről társadalom-
történeti Irodalmunk alig tud valamit és amit tud, azt is rossz-
szul tudja, már arra mutat rá, amit *Robespierre* egy félévszázad-
dal előbb látott, mikor a *Cabétisme* előzőjével, a *Babeufisme*-mel
szemben a Nyaktilóig elmenő ridegséggel járt el. Az egykorú
pesti Ujságok is látták, mi folyik a *Pillvax*-ban a félrevezetett
Mesterlegények révén. Ezt látta *Kossuth* is, *Széchenyi* is. De
Metternich és a *Camarilla* is látta. A játékos Kávéházi Szellem

¹⁰ A *Probu Prodan*-pör titkos iratait, melyet a volt gyulafehér-
vári K. K. Kriegsgericht egykori irattárának 1921-ben történt selej-
tezése során egy magyar úriember megmentett, alkalmunk volt le-
másolni. Ebben ott vannak a *Camarilla* felbujtó Agitatorainak nevei is.

nem látta. Az *Esprit du Café* valóban heves, botor, lángoló, álmodozó Ifjú módjára játszott e ponton a kávéházi *Jeu d'Esprit*-vel a Kockán. *Par hasard*: Élettel, Halállal játszott a „Vörösön“ és a „Feketén“. *Rouge et Noir*: 1830 óta már kávéházi *Roulette* a neve.

*

A Kávéházi Szellem a Romanticizmus idején általában, de nem kizárólagosan a Forradalom előidejének helyi Szelleme lévén, irodalmi kivirágzásaiban a Korszellem jelensége, a Poéták szellemi tobzódása is volt más egyéb, a Kávéházban kicsapódó szellemi Mozgalom mellett. Ilyen volt a Polgárság szellemi megmozdulása és ennek „Ifjú Mozgalma“, a Mesterlegénység forradalmi mozgolódása is. Ez az utóbbi irány azonban nem jelentkezett színes szépirodalmi jelenségekben, de azokban a rendkívül színes kávéházi életformákban sem, melyekben a Poéták és egyéb *Intellectuel*-ek, főleg a Művészek és Diákok élték kávéházi életüket. A Poéták, Művészek és Diákok élete maradandó szépirodalmi Tényekben és Emlékiratokban tanulmányozható. Részben ez az oka annak az egyoldalú szemléletnek, melyben a régebbi vágású magyar Irodalomtörténet a pesti Martiuselő, a magyar Romanticizmus városi jelenségeit, mondjuk, a „pesti Biedermeyer“-t túlzott Szépirodalmiságban mint majdnem kizárólagosan csak irodalmi jelenséget látta és erre vonatkozó irodalomtörténeti tanulmányaiban láttatta. A Poéta és a Diák alkotta a Korszak magyar Értelmiségét, az *Intellectuels* tömegeit, főleg Pesten, a városi Életformákban, melyeknek legvárosiasabb tünete a Kávéházi Élet volt. Ez a pesti *Ifjú Mozgalom*, mely ugyan párhuzamosan fut az európai olasz és francia *Avant de Mars* és a német és bécsi-austriai *Vormärz*, vagyis az európai Martiuselő „Ifjú Mozgalmai“-val és azok kávéházi kisugárzásaival, mégis pesti magyar felülveretet mutat a pesti és budai Magas *Dicasterium*-ok, a *Kúria*, a *Tábla*, a *Törvénytörő* és a *Vármegye Juratus* *Assessorainak*, az idősebb „*Joggyakornokok*“-nak magyar nemzeti Mozgalmával, mely a pozsonyi Országgyűlés *Juratusainak* mozgalmával is párhuzamosan futott. A pesti *Értelmes Mozgalom*, mondjuk: *Intellectualisme*, ezért nem azonos például a párisi *Intellectualisme*-mel. Ebben az Író a hangadó, a Művészek és a Diákok csak a színeket adják hozzá, ellenben rendkívül erős benne a Mester-

legénymozgalom. A német Szabadságmovement általában diákos veretű, a bécsi erősen diákos és mesterlegényes, mindkettő erősen serházi veretű is. A pesti Mozgalom majdnem teljesen kávéházi jellegű, megoszlik a Jurátusok, a Poéták, a Diákok és a Mesterlegények mozgalma között, de igen erős litterátus verete van. A pozsonyi Mozgalom tisztára a Jurátusoké, igen kevés irodalmisággal és úgyszólván semmi melléközöngéssel a Mesterlegénység részéről.

*

Páris egykorú szellemi, de nem forradalmi mozgalmának alanya a *Les Bohèmes*, a „Cigányok“, akiket a francia cseheknek tart, tehát „Cseh“-nek nevez. A *Le Bohème* az 1840-es évek párisi Quartier Latin-jének festő-, szobrász-, muzsikus-, költő-, író- és diáknépsége. Szegény és tehetséges Ifjak, életük cigányszerű, de dolgozó és tanuló. Van közöttük sok forradalmi szellemű is, de igen sokan távol állanak a forradalmi Romanticizmtól. A *Quartier Latin*-ben és az ehhez a Sorbonne-non túli Város-tájon elterülő dombon, a *Montparnasse*-on élnek, tehát a *Rive gauche*-on, a Balparton, távol a „túlsó parton“, a Szajna jobb partján, a „*Rive droite*“-on zajgó *Les Boulevards*-tól és az ugyanott, a *Louvre* fölött, a *Rue Royale* sarkán levő *Palais Royal*-tól, illetőleg a *Boulevards* és a *Palais Kávéházi Szellemétől*, melyekben részben a Forradalom rajongói, részben a Forradalomtól távol álló, csak a maguk sikerével törődő *Boulevardier*-k élnek. A Romanticizme itt él és dolgozik a Quartierben és a *Montparnasse*-on. A *Montmartre* az 1840-es években még szőlőhegy. A Quartier valóban „Elefántcsonttorony“-ban él, benne él az igazi Romanticizme: *Victor Hugo*, *Paul* és *Alfred de Musset*, *Murger*, a fiatal *Michelet*, a fiatal *Renan*, az öregedő *Balzac*, *Hector Berlioz*, *Chopin* és a lengyel Emigránsok, *Adam Miczkiewicz* és *Andrzej Towianski*, valamint *Heine*, *Liszt Ferenc*, a fiatal *Hálvy* és *Meyerbeer* szelleme. Régi kis Kávéházaikban, a *Café de la Source*-ban, a *Flicoteaux*-ban, a *Closérie des Lilas*-ban, a *Vachette*-ban és a többi százban hangoskodik az igazi romantikus *Esprit du Café*, de az Ifjaknak csak egy töredéke a Szabadságrajongó. A Szabadságpáholyok, a *Société de Pensée*-k már a *Boulevards* oldalán tanyáznak. Itt csinálódik a *Cabétisme* és a Forradalom. A párisi Szabadságmovement ugyanis nem mindenben jelent egyet a Romanticizme mozgalmával,

mely erősen *Royaliste* mozgalom. Míg Németországban, Bécsben és Pesten az ezekre a helyekre átsugárzó Romanticisme úgyszólván teljesen forradalmi Szabadságmozgalom, addig Párisban a Romanticisme jobbadán tevőleges királypárti, illetőleg a Politikától távol tartja magát és nem olyan áttekinthetően egyszerű, mint távoli bécsi, pesti és olasz kisugárzásaiban. Henry Murger, a párisi Házmaster, a „Petit Bourgeois“ fiából, a szabólegényből lett író 1849-ben megjelent *Scènes de la vie des Bohèmes* című halhatatlan Regénye előszavában írja meg a Bohème természetrajzát. Ez az igazi Bohème legigazibb arcképe. Murger írásán át a töretlen akaratú, tehetséges, érvényesülni akaró és tudó szellemi Self-made-man képe alakul ki. Ennek számára a Kávéház csak ugródeszka és vidám fiatal nyomorúságainak boldog emlékü Tanyahelye, Legényszállása, Auberge-je, vagyis Herbergje, melyet otthagy, mihelyt Arrivé vagyis Beérkezett lett.

A Bohème festő, szobrász, muzsikus nem az igazi kávéházi eleme a párisi Romanticizmus forradalmi Eszmevilágának. Marcel, a festő, nem érdeklődik a Forradalom iránt, öreg inasa, Baptiste jelenti neki minden reggel: esik-e az eső Párisban és még megvan-e a mult esti Kormányforma? Páris 1841-ben is végtelen nagy életű volt: a Forradalmár és a Királypárti Intellectuel párhuzamosan élt egymás mellett. Viszont ezért is csapott össze a Barricade-okon. Pesten a helyzet kisszerűbb, tehát egyszerűbb volt. A pesti Romanticizmus a Szabadságeszmét jelentette. Párisban inkább a Poéta és az Író az, akiben a Szabadságeszme lobog, a Művész a „L'art pour l'art“ Romanticismust üzi. Az Ujságíró Párisban 1840-ben már erősen elhajlik a *Boulevard*es szelleme, a *Boulevardisme* felé, melynek első jelenségeit Balzac írja meg, melyet Aurélien Scholl és Paul Souday neveznek el később a *Café Tortoni* neve után és a *Boulevard des Italiens* után, melyen ez a Kávéház állott, *Tortonisme*-nek, majd *Boulevardisme*-nek. Ez sem a Romanticisme igazi szellemiségét fejezi ki, bár kimondottan Kávéházi Szellem, de olyan, mely már nem a Parnassus, hanem a Siker felé tekint, helyesebben mondva kacsintgat.

Az 1840-es években Pesten nincs erős festő- és szobrászélet, a Boulevardisme törött szelleme legfeljebb Kuthy Lajos és Nagy Ignác könnyű sikerekre utazó, Eugène Maria Joseph Sue divatos Rémregényeit utánzó silány tákolmányaiban mutat-

kozik meg. *Petőfi* már *Honte des Rues*-nek, az Utca gyalázatának nevezi ezt az Aljairodalmat, pompás francia szójátékkal, *Jeu de mots*-val a *Honderü* lapcímére. Pestnek nincs Boulevard-ja, az 1795 körül lebontott Városhalal nyomán külvárosias „*Kis Élet*“ alakul ki, nem a párisi *Les Boulevards* nagyvonalú Grande Vie-je. A 18. század végén, a pesti északi Városhal vonalán, a világhírű *Kemnitz*er Kávéház — más nevein *Grand Café*, *Nagy Kávéház*, *Márványos Kávéház* — és a *Hét Választófejedelem Vendégfogadó* nagyvilági Kávéháza, valamint a Hidpromenade révén alakul ki valami Boulevardisme. *Csokonai Vitéz Mihály* pesti Könyvkereskedőjéhez 1795-ben írt levelében a Nagy Hid-utcát, a mai Deák Ferenc-utcát *A' Nagy Kávéház Utszája* néven nevezi és a *Tempefői*-ben, 1795 táján már ír az éhenkórász, züllött kávéházi Poétáról, *Tsikorgó*-ról, aki pénzért ír Nagyurakat dicsérő Verseket. E Fűzfapoétáról azt írja, hogy ennek Muzsája a Parnassusról leszállott „*a' pesti Utszára*“. *Tsikorgó*: ez nyilván a Fűzfából tekenőkoponyavájó Cigányok által faragott Lanton lantoló Poéta rigmusainak nyekergésére is vonatkozik, de a *Frou-frou*-t, a *Sansculotte* fűrészfog módjára nyírt, homlokba lógó haját is jelenti, hiszen a *Frou-frou* jelentése: Csikorgás. Párisban a Boulevardisme 1840-ben kialakulóban van, Pesten ugyanekkor nem volt Boulevardisme, mert nem volt Boulevard sem. A pesti Boulevardisme csak a Nagykerút kiépítésekor jelentkezik és jelenti a Siker felé kacsintó, a Tehetséget csillogó, de lehajló irányban értékesítő kávéházi Szellemet.

A párisi Romanticisme Szabadságszelleme a *Café Tortoni*-ban lobog, de nem azonos az ugyanekkor ugyanott már jelentkező Boulevardisme-mel. Ahogyan *Kuthy Lajos*-nak és *Nagy Ignácnak* sincs köze a *Pillvax* emelkedett, rajongó, a Gyalogjáró, az Urak Utcája és a Váci Utca, meg a Kristóf Tér „Corso“-jával semmi közösséget nem tartó, nemes értelmű romantikus, igazi *Esprit du Café*-jához. A *Pillvax* úgyszólván csupa egyöntetű Szabadságromantikusok tanyája. *Petőfi* kemény szavakkal ír a „pesti Arszlán“-okról, akik az Utcán feszengenek. A párisi *Palais Royal* Kávéházai sem jelentették már 1840 táján a Romanticisme szabadságrajongó *Esprit du Café*-ját. *Balzac* a *Les illusions perdues*-ben írja le ezeknek ekkorra már törött, irodalmilag kufárkodó szellemét. A pesti Romanticisme rajongó Szabadságszelleme a Diákkávéházakban élt, más Kávéházak alig vettek arról tudomást. A Város és az Ország nem azzal a kizá-

rólagossággal rajongott a forradalmi Eszmékért 1847-ben, mint azt az általánosító, régebbi irodalomtörténeti Phraseologia zengte. Viszont az *Iffjak Kávéházai* mind a Szabadságroman-tika Herbergjei voltak. A Diákokkal együtt tartottak a Jurátusok is, a Mesterlegények is. A *Pillvax* volt az Irók, a Jurátusok és a Mesterlegények Kávéháza, addig, míg utóbbiak a *Cabétisme* miatt onnan ki nem váltak. Az Ujvilág-utcában az orvosi Facultas Diákjai az *Arany Sas* Vendégfogadó Kávéházában tanyáztak. A Philosophus Diákok kari Herbergje a Seminarium Utcáján, a mai Seminariummal szemben levő *A' Philosophushoz* cégérezett Kávéház volt. A Jurista Diákok a Rózsaterén levő *Török Tsászár*-ban és a Sebestyén-téren levő „*Két Huszárok*“-ban tanyáztak. A művelt Polgárság szabadelvű része a Fördő-utcán levő „*A' Kávéforráshoz*“ címzett Kávéházat és a Váci Országúton levő „*Páris Városához*“ Kávéházat látogatta. A többi pesti Kávéház nem volt hangadó a Martiuselő életében. A Kávéházi Szellem nem volt egységes. A Kispolgár, a „*der biedere Herr Meyer*“, a *Biedermeyer-Polgár* nagyrészt aulikus-dinastikus érzelmű volt. A *Zrinyi* — „*a Kávéházak öregapja*“, mint Lisznyai *Damó* Kálmán nevezte egy 1859-ben írt versében — az ivó, kártyázó, duhaj Jurátusok és Diákok tanyája volt az 1840-es években. Szellemi élete nem volt. A rajongó Romanticisme és a pesti Martiuselő Szelleme legszívesebben a *Pillvax*-ban fogyasztotta Boisson intellectuel-jét, a Kávét. Pest rajongó, forradalmi Szelleme középpontja valóban a *Pillvax* volt az 1840-es években: a szabadelvű Városiasság, a pesti Urbanitas nemzeti szíve volt, kifejezőbben, mint az *Ellenzéki Kör*, mely az idősebb Polgárság *Club*-ja volt. A *Gyülde*, mint a bécsi Kémiratokból ma már tudható, *Metternich* kezdesére titkos császári pénzen létesült azért, hogy ott a Polgárok sugdolódzása jobban kihallgatható legyen.

*

A Romanticisme-nek a mondottak szerint nem volt egységes Szelleme, sőt kávéházi Szelleme sem volt egységes. Az arabstörök *Dsann*, a Dsinek összesége is igazhitű, Muzlim Dsinekre és a Prófétát megtagadó, lázadó Dsinekre oszlik. Utóbbiak *Selaomo*, vagyis a zsidó *Salamon*, Király és Próféta által a Dsehannan-ra vettettek, egy részük önből készült gyömbéres döbbözökbe zárva és *Salamon* Pecsétjével lepecsételtetve a Ten-

ger fenekére vettett. Ezek a Lázadás Dsin-jei. Közülök való *Asmodáj*, a Sánta Ördög, akit *Le Sage* nevez a Kávéházak és a Kártyaházak házi Ördögének. Ide tartozik *Asraél* vagyis *Lucifer*, a Fényhozó, aki mint Mérnökördög *Karinty* Frigyes „Lux úr“-jában az alvilági Kávéházból kritizálja gúnyos szóval a *Teremtés Művek R. T.* építkezéseit. A Romanticismusnak csak egy iránya jelenti a Szabadságlírat és csak ez fejezi ki Gondolatait a Szabadságheraldika szépirodalmi Jelképeiben. Viszont ezekben valóban a *Génie de temps*, a Korszellem szabadelvűsége élte ki magát, az a részlete, mely a Libéralité lobogóját, a Tricolore-t lobogtatta a párisi Bourbon Liliommal és a németrómai Kétféjú Sassal szemben. A sok zsúfolt, agyas, romantikus Szimbolum a Korszak élő, szellemi Szabadságheraldikáját jelenti, de csak annak színpadias-exaltatus Heraldikáját. A korszerű Kávéház, illetőleg a Pillvax szerepét mi nem túlozzuk, le sem kicsinyeljük. A régivágású magyar irodalomtörténeti szempont az, mely a *Pillvax*, illetőleg az irodalmi Ifjak szerepét egyoldalúan túlozta, mert a Martiuselőben, melyet nem ismert, csak Szépirodalmiságot tudott meglátni, de magát ezt is rosszul ismerte. Mi jól látjuk, mi volt emberi és ragyogóan nemzeti magyar a *Pillvax* életében, de mivel tudjuk, hogy mi volt a Martiuselő évtizedeiben az Élet véres Valósága és mi volt abban a Valóság fölött lebegő szellemi Phantasma, színpadias párisi Fantôme és annak az olcsó, garasos kenderkócból szőtt, színpadi „Tille anglaise“ köntösére felragasztott, csillogó, színeketvető Fanfreluche-csiláma, mi volt a kávéházi Hang színpadias, síppal-dobbal harsonzó Fanfarronadeja és a kávéházi Billiard körül felsorakozó nézők, a Gallérie karzati topogása, a *Tapage* (hogy a korszerű kávéházi „Parisisme“ színpadias szavaival éljünk) minden igyekezetünk az, hogy a magyar Élet tragikus, komoly Valóságait különválasszuk a Kávéház korszerű, fiatalos Vadromántosságaitól. A pesti Martiuselő a magyar nemzeti Szabadságmozgalom előideje, de külsőségeiben — és ez a Korszellem valós megjelenési formája, a festett Színfal, a Coullisse, melyet látunk, nem a Szellem, melyet csak akkor látunk, ha a Coullisse mögé tekintünk — színpadias, emberi, túlon túl emberi Komédia: *Comédie Humaine* volt. Olyan, mint amilyennek *Balzac* írja meg pontosan ugyanezt a *Comédie Humaine* ragyogó Regénysorozatában. Sajnos, a pesti *Comédie Humaine*-nek nincs sem *Michelet*-je, sem *Balzac*-ja, tehát, hogy a pesti Martiuselő kávé-

házi Szelleméről eddig meg nem írtakat pótoljuk, illetőleg az eddig megírtak helyett valóságot írjunk, kénytelenek vagyunk a pesti Szabadságmozgalom látható Coulisse-ja, a Kávéház mögé is betekinteni, nem csak magába a Kávéházba.

A pesti Martiuselő — romantikus szépségű külső színei mögött — komoly, nagyvonalú, erős lelkeségű magyar nemzeti Mozgalom volt. Megjelenési formáiban azonban — a német szellemi Glóbuson is — csupa agyas Intellectualisme, színpadi Pose, irodalmi Snobisme, lelki Gourmeterie, rengeteg Hisztéria, szép, finom Formákban tobzódó Hazugság, halálosan komolyan vett szép, költött Jelkép volt. Röviden: Romanticismus volt. Ezt Karl Leberecht *Immermann* Regényei, a *Münchhausen* és a *Die Epigonen* már az 1840-es évek elején gúnyolják. A Jelképek 1830 és 1848 között végtelen szellemi cserekereskedelem során kerülnek át egyik irodalmi Kávéháztól a másikig, egyik kávéházi Poétától a másikhoz. Mindenki ugyanazt az irodalmi Kelléktárat használja: *Béranger*, *Herweg* avagy *Petőfi*.

Mindezt a Korszak rendkívül erős „Kávéházi Szelleme“ fűti, amiről Eckart von *Sydow* is ír. A Korszak mindent a Kávéház tükreinek, lámpáinak csalóka fényében lát, tehát így gondolkodik és így ír. A Korszak új Rousseauisme-t, új Természetességet, a Néphez való megtérést hirdet, de mesterkéltebb, agyaszabb és városibb, mint a Rococo. A Népről úgy ír, mint amilyenek azt a Kávéházban képzei el. Ha nem tudnánk, hogy a Martiuselő csupa véres seb volt, társadalmi nyomorúság, válság, Forradalmak végtelen sora, Devaluatio, Inflatio, Deflatio, Cursus, minden réginek bomlása és fenekestül való felfordulása, akkor azt hihetnők, hogy 1830 és 1848 között csupa érzelmesarajongó Poétából állott a Világ, melyben semmi egyéb más nem történt, csak az, hogy a Poéták szép szimbolista elmeműveket írtak a Kávéházban. Mint ezt azok az Irodalomtörténészek hiszik e Korszakról, kik azt e Versekből vezetik le, melyeket rosszul ismernek és nem az egykorú Életből, melyet nem ismernek. A Szabadságlíra ugyanis nem is Irodalom, hanem a Szabadságeszmék szépirodalmi Propagandája. Legelevenebb és legláthatóbb élő Propagandája, Kikiáltója a Kávéház ablakából látható „Szabadságmannequin“, a Szabadságlírikus, a Poéta. Ő a Szabadságszellem, a Kávéházi szellem kellett, hírvető Annonce-ja, vagyis Kinyilatkoztatása. Igehirdetése, de Hirdetése is, a szó mai Ujsághirdetés értelmében is, mert az

Annonce szó mindkettőt jelenti. A Poéta a Romanticismus elején olyan színpadi Figurine, aki — fegyelmetlenül Színész módjára — a Rivalda lámpái elé lép a Színpad szélére és ott mutogatja magát, mert Igehirdetőnek érzi magát. Mint a késői Romanticismus lehangosabb szavú Költője, az új Ugo Foscolo, *Rapagnetta*, aki „Csutakrépa“ jelentésű nevét „Gábor Arkangyal, az Igehirdető“, vagyis „Gabriele d' Annunzio“-ra változtatta, jelenleg Herceg és egy kimustrált, partra húzott Hadihajóban lakik, koporsóban alszik, mint igazi Romantikushoz illik.

*

A Szabadságlírikus igen gyakran ül ki 1830 és 1848 között a városi Nyilvánosság legjellemzőbb helyére, a Kávéház ablakába, a Kirakatba. A Keleten és a Délen minden az Utca nyilvánossága előtt, az Utcán folyik le. Utcán vágja a fát a *Baltadsi*, Utcán süti paraszas hamuban húsos Poghadsáját a Pogácsasütő, a *Poghadsi*, ott keveri Serbetjét és Fagylaltját a *Dondurmagdsi* és főzi és méri Kávéjét a *Káhvédsi*. A Kávé Hané csupán egy gyékényponyva egy fán vagy egy árnyékos zug egy Sikátorban, vagyis maga az Utca, azaz: az Élet. A *Meddah Baba*, a Mesélő Apó, az Utcán levő Kávéházban mesél a Boldogságról és a Poéta ott olvassa fel a Boldogság álmaikat zengő Rubájait. Az Utcán levő Kávéházban lázít a Lázadó Hodsza az Emir ellen és ott akasztják fel helyben az Emir néger Mamlukjai a Kávéház előtti eperfára. Nos, a Martiuselő idején a kávéházi Cégér egyúttal Szabadságheraldika is. A Szabadságpropaganda a Kávéházban folyik, a Költő, mint a Szabadság utcai Kikiáltója a Kávéház ablakában üzi a Szabadságmívet, Szabadságversét a kávéházi asztalon írja és arra, mint Szószékre állva olvassa azt fel. A Nép az Utcáról belép a Kávéházba és onnan az Utcára lépve ki, fellép a Barricade-ra vagyis a Históriaba. Valóban 1830 és 1848 között a Korszellem az Utcán szaladgál és mikor a Kávéházba belép, Esprit du Café leszen belőle. Mikor onnan kilép, már a Barricade éltető Szabadságszellem. Kezében a papírlap, melyet a Poéta az imént írt a Kávéházban. A Papírlapon a Jelszó, a „Kávéházi Cri“, melyet 1789 óta a párisi *Café de Foy*, a padovai *Café Pedrocchi*, a velencei *Café Quadri*, a bécsi *Kaffee Daum* és a pesti *Pillvax* ad ki, melyet a *Marseillaise* is, a *Lyonnaise*, a lyoni Takácsok Szabadságdala, a „Talpra Magyar“ sejtethető előzője is, az európai Szabadságszellem

összes irodalmi Képeibe besűrített: „Aux armes! Liberté o Morte! Élet vagy Halál! Liberté, Égalité, Fraternité! Lánc, Kard, Rabszolga, Talpra magyar!“ Elálmodta a Korszellem, írta a Költő. Kávéházban, először Feketekávéval, majd piros Vérrel. Halálos Szent Tavasz. „Halál és Szabadság“, az Olvasó a Szabadságromanticismus színheraldikájában bizonyára ráismer a Kávéházi Sorskerék, az ekkor már egész Európában, minden Kávéházban — a pozsonyi *Kaffee Hollinger*-ben is (mint „*Vas Gereben*“ megírta,) — ott levő Roulette színeire, a *Noir et rouge*-ra.

*

Az európai Szabadságköltő 1830 és 1848 között — *Petőfi* 1846-tól 1848-ig — úgy ül a Kávéház utcai Kirakatában, mint a keleti arabs Szuk-okban és a török Pazároknban, fabódéja nyitott kirakópolcán az Ötvösmester. Kis szőnyegen ül, ezen tálcá, rajta Ibrik a Kávéval és a Fincsa. A Publikum szemláltára kalapálja és ötvözi, forrasztja az Ibriket, vagy a csillogó gyűrűk, fülbevalók Encsem-bencsemjeit és amint egy darabbal készen van, azt átadja a várakozó rendelőnek, aki maga is Kávévet iszik. A Költő is ott ül a Kávéházban, ott írja a Szabadságlírárt, a forradalmi Placard-t és amikor egy darabbal készen van, rögtön kiadja azt az ablakon a Népek, mely a Poétát nézi. A Költő a Kávéházban a Romanticismus varázslata alatt áll. Mindig a Kirakatban érzi magát, mindig a Publikum szemében és a kávéházi tükrökben látja magát, irodalomtörténeti és világtörténeti Szerepet él, ugyanannyira Színész is, mint Költő. Szerepe: *Camille Desmoulins*. A Színpad: a *Café de Foy* díszletei. A Rivalda lámpái a kávéházi Lámpák. A Nézőtér a Kávéház, az Utca, egész Pest, az egész Világ. A Poéta elveszti önmagát. A Valóságot kávéházi tükörképbe álmódja. Már nem a maga, hanem másik Én-je életét éli, már nem *Petrovits* Sándor, hanem *Camille Desmoulins*. Már nem a *Pillvax*-ot látja, hanem a *Café de Foy*-t. Kávéházi Álmait már Valóságnak látja. Már nem tud különbséget tenni 1789 és 1848 között, Irodalom és Valóság között, hiszen Költő. A Kávéházi Szellemet kiszabadította a Kávésibrikből, a Szellem Italának párája óriási bosszús Dsinné nőtt fel és megfojtotta a Poétát. Halálos, tragikus-romantikus szerep. Írta a Romanticismus és eljátszotta *Petőfi*. Felállott a kávéházi asztaltól, elvakította a Lámpák

fénye, megbódította a Taps, a Rivalda elé lépett, megbotlott és a Színpadról a Publikum közé zuhant. A rettentő Valóságba. A Podium Parnassusáról a Gyalogjáróra, a metsző, rideg, kegyetlen életbe a Fantáziából, ahova felrepült mint Üstökös és lezuhant mint Üstökös. A Falu megtagadta, a kávéházi Barátok a Halálba üldözték, a „Feleségek Felesége“ eltávolodott tőle. Mindenki elfordult tőle. Csak egy ember értette meg, a Szabadság legigazabb Álmodója — a lengyel *Bem*. Az örök Bolyongó, a Szabadságharcok örökös Ahásverosa, a Vándorló Tüzértábornok, a lengyel, a portugál, a bécsi, a magyar és a török Szabadságmozgalmak geniális öreg Vándorlegénye. A Poéta, mikor rájött, hogy élete összeomlott, az ő sátrából indult el, hogy letört életét befejezze. Elébe ment a Kozáknak, a „fújó paripáknak“, hogy Valósággá álmodja a Halált, melyet a Kávéház ígézetében egykor *Verssé* írt. Így írta ezt meg a Poétáról *Harsányi* Zsolt, aki mindenki között a legjobban értette meg *Petőfit*. Megértette, mert a Romanticismust és a Kávéház Szellemét értette meg.

*

Cri : már a 17. században az Utca harsogó lármáját jelenti, az utcai Árusok kiáltását, mellyel ezek munkájukat és árujokat kínálják. Az utcai Munka csatakiáltása ez a Kenyérért, az Életért. Az Utca lármája és az Árusok kiáltása valóban az Élet harsány *Cri*-je. Annibale *Carracci* a 16. századvégi Bologna és Róma utcai kiabálós Árusainak *Cri*-jét rajzolta le pompás Figurákban. *De Ferriol* Marquis isztamboli francia Követ az isztamboli *Cri*-t, *Bouchardon* 1752-ben a „*Cri de Paris*“-t, *Brand* 1772-ben a bécsi „*Wiener Kaufruf*“-ot, *Müller* Károly pesti Ujdonász 1855-ben a *Pest wie es lebt und leibt*-ban a pesti Utca „*schreiende Gewerbe*“-jét, *Jankó* János 1867-ben ugyanezt írja, illetőleg rajzolja le. A bájos Figurinek között *De Ferriol* munkája rajzain ott vannak az európai Vándorkávésok és a Kávéházi Árusok ősei is, az isztamboli utcai *Kávédsi*, a sörbetes *Sörbedsi*, a mézespogácsás *Bájládsi*, a vízárus *Sukal*, az énekes *Szárendel* és a többiek. A lármájuk és a kínálgatózásuk a kávéházi *Cri*. Az európai Kávéházakban is ott volt — és máig is ott van — a sok Árus és ott van az Élet friss zsongását jelentő *Cri*-jük is.

1830 és 1848 között azonban ezt a kávéházi Cri-t túlkiáltja az a folytonosan erősbbödő, zengő Cri, az igazi kávéházi Cri, mely a Szabadságért kiált. Ez — jól elemezve — a Kenyér Cri-je, hiszen a Szabadság 1840-ben az Életet jelenti és az elvetemedett „Elégedetlenek“, a Malcontent-ok számára a Szabadságromanticisme idején fontosabb, mint a mindennapi betevő Kenyér. Majdnem olyanfontos, mint a mindennapi betevő Kávé, hiszen ez a „Szabadság Itala“, a Kávéház pedig a „Szabadság Csarnoka“. A Kávéházbajárás viszont 1840-ben már Emberi Jog, Szabadságjog, Polgárjog, a Szólásszabadság Joga, ami nincs, a Gondolatszabadságé, amiről az egykorú Szokásmondás azt tartotta, hogy: „Die Gedanken sind Zoffrei!“. A Kávéházbajárás a *Parlamentarizmust* pótolta és maga volt a Szabadgondolkodás, a *Freydenkerey*, a Szabad Szó, a *Libre parole*, a Szabad Gondolat, a *Libre pensée* és a Szabad Szelleműség, a *Liberalité*. A Kávéház volt a *Liberté*, vagyis: a Korszak minden Jelszava és Ujságcíme volt. Egyébként a Szabadság 1840-ben nem valamely irodalmi Flosculus, nem Szóvirágocska, hanem Létkérdés, mert például a céhbéli Legénység számára a Céh és a céhes Kiváltságok lebontását jelenti, a Mesterjog megszerzését lehetővé teszi, a vándorló, járapotos Legényt leülepedett, „ülepetes“ Polgárrá teszi. Röviden: a Szabadság harsogó kávéházi Cri-je mögött ott zúg az Élet joga után való kiáltozás.

*

De nemcsak a Barricade-okra és a különböző Bastille-ok ellen felvonultató kávéházi Cri az egyetlen Szabadság-Cri az 1840-es években, hanem az maga az egész Szabadságlíra is. A kávéházi Poéta mint Szabadságlírikus a Város igazi Criailleur-je: Hangadója. A kávéházi Jelszó kicsap az Utcára, ott Barricade-okat emel. A regényes kávéházi Szóvirág magvai a legtelevényebb Anyaföldbe, a városi Utca kövezetére, a Boulevard-ra hullanak. Ezt az Anyaföldet a különböző egykorú lovas Escadron-k nehéz lovassági pallosai és az Ágyukból kilőtt utcai Kartácsok nyomán fakadó Polgárvér harmatozza, melyből tudvalevően a „Szabadság Fácskája“ szökken sudárba. A Szabadságlíra hangja 1830-ban még suttagó, gyöngéd-érzelmes Virágköltészet, lehelletszerű finom sóhajtás, de az 1840-es évek végére, mint maguk a kávéházi Lírikusok írják, már viharzú-

gássá nő fel. A Népharag zúg bennük, a „*Nép szava Isten szava*“, mondják a szép, gondosan műborzasra ápolt fejű Poéták a párizsi *Café Tortoni*-tól a pesti *Pillvax*-ig minden irodalmi Kávéházban. Azokban a szépirodalmi Képekben, Hasonlatokban és poétikai Trópusokban és Figurákban, melyeket a Poéták a „Népharag“ egykorú zúgásának érzékeltetésére használnak, lehetetlen fel nem ismernünk a Kávéház zsongó, összefolyó hangjait. Erről Szép Ernő írt a Háború előtt : úgy hallgatta a kávéházi zsongást, mint Gyermek a Kagyló zúgását. A Gyermek a Kagylóból a saját érverése, illetőleg *Arteria Carotis*-a surranó vérhullámainak hangját hallja. 1840-ben minden Polgár, Mesterlegény és Diák a kávéházi Nép zúgásában a saját rajongó Szabadságlelke visszahangozását hallotta. A Kávéház zúgása ugyanis a Korszak Hangjainak zengő Megaphonón-ja volt. *La voix du Peuple* és *Volkstimme* ezért korszerű Ujság-címek. Valóban, ha egy 1840-ből való Kávésfindsát füleinkhöz tartunk, olyat, melyen „*Éljen a' Hon!*“ avagy „*Él magyar, áll Buda még!*“ felírást látunk szép kobaltkék alapon aranyos betűkkel, avagy olyat, melyen a Magyar Cimer ékeskedik, mint képünk is mutatja : bizony ott zúg a Findsában a Nemzet Szava, mely jól elemezve a pesti városi kávéházi Szellem szava. A Szabadságról olthatatlan Vágyálmot álmodó Ifjak minden Kávéházban rajongó Sorstestvéreket találtak, minden szívverésük és gondolatuk és minden szavuk hangos Echóval hangozott vissza. A Költő szép, formás mondatokban és rímekben csendítette ki a Kávéház hangjait. „*Fenséges Nép*“ : ez a kávéházi Publicumot jelentette. *Mit kíván a Nemzet?* — ez Bécsben a *Kaffee Daum*-ot jelentette, hiszen a bécsi Pontok, a *Bürger-Adresse*, pontosan úgy készült e Kávéházban, mint a *Pesti Pontok* néhány nap mulva — minek utána az erre vonatkozó bécsi Ujsághírek hangosan felolvastattak — a *Pillvax*-ban. A Poéta tehát 1848-ban földhöz vágja Lantját és kiáll a Barricade-ra a Kávéház elé. Itt Csatariadót fúj egy recsegő Katona-trombitán. A kávéházi Lira egykori suttogásából lett harsogó *Cri de la Liberté*-ből így lesz valóságos *Cri de Guerre*, valóságos Csatakiáltás. A Poéta először a Salon-ban, azután a Kávéházban, majd az utcai Barricade-on, a végén valamely fekete ágyúfüstbe, hollók károgásába, alvadt vértócsákba, halálhörgésbe boruló Csatamezőn dalol. *Szabadi Frank* Ignác a székesfehérvári Vendégfogadás fia, Posztókereskedő és Dalköltő, majd

Honvédtüzérfőhadnagy, később a *Komlókert* Serház Vendégfogadósa, ezután mint Kávés a pesti *Kaffee Delicatesse* — a *Fiume Kávéház* őse — megalapítója több Dalt szerzett 1848 előtt. Ezek közül az *Ég a kunyhó, ropog a nád!* kezdetű a tarcali Hegyen a Honvédgyalogság szuronyrohamának volt Indulója. E Kávés több dalát *Brahms* dolgozta át, *Török-Magyar Induló-ját*, a *Marche Héroïque*-ot *Massenet* hangszerelte, mint Remete halt meg Máriabesnyőn. Neve maga is Szabadságot jelent, mint valami Jelkép, viszont élete a kiesztérgeályozott Romanticizmus.

Az Irodalom — mint ezt másutt is megemlítjük — a Szabadságharc véres napjai idejére elveszti korábbi *L'art pour l'art*-ját, leszáll a Parnassusról a Kávéházba, onnan kilép az Utcára, fellép a Torlaszra és Riadó-ja hangjaival a Csata térre vonul. Így lett a 18. századi kávéházi Népjogphilosophusból Poéta, majd Agitátor, a végén Tyrtaeus, a Csatak Dalnoka, majd Hős. A Szabadságkorszak egykorú Regényeiben sűrítve találjuk meg a szabadságrajongó Poéta, Polgár, Mesterlegény és az Emigráns alakjait.¹¹ *Jókai* számtalan ilyen korszerű Romantika-figurát ír meg. Ez érthető, hiszen a Martiuselő maga sem egyéb, mint egy nagy, vadromántos históriai Regény: írta a História maga. Teljesen érthető, hogy a Korszak Kávésai maguk is Regényhősök. *Pillvax* úr július 19-én hal meg, 1849 koranyarán a *Pillvax* és a Szabadság napja egyszerre áldozik le. Nehány nap múlva ellobban az Ismeretlenbe volt Vendége, *Petőfi* úr, hogy neve örökre ismert maradjon. *Pillvax* úr özvegye is leteszi az özvegyi fátyolt (pontosan úgy, mint Vendége, *Petőfi* úr özvegye) és nőül megy Heinrich Franz Büchel, Edler von Adlersklau K. K. Jäger-Hauptmann úrhoz, *Windisch-Graetz* egyik tisztjéhez. A Herr Hauptmann a magyarlelkű Kávésné mellett — képét közöljük — teljesen elmagyarosodik, birtokán, Dicsőszentmártonban mint penzionátus Alezredes vesz részt a vármegyei Oppositio életében. A morva *Kratochvil* úr a pesti Vaspálya-Indóház Kávésa 1848 Sylvester Éjszakáján a Debrecenbe menekülő Kormányzót, *Kossuth* Lajost az Indóház Kávéházában a hagyományos szilveszteréji Punccsal kö-

¹¹ Ilyenek: Willibald *Alexis*: (családi nevén Wilhelm *Härring*) Ruhe ist die erste Bürgerpflicht. 1840. Gottfried *Keller*: Der Grüne Heinrich és Kleider machen Leute.

szönti. A cseh *Pospisil* Kávés úr *Kossuth* Lajos feleségét és gyermekeit álrühásan szökteti meg az aldunai Gőzshajóval. *Fillinger* úr, a nagynevű „*Fillinger Apó*“ 1861 után viszi fiait, a Diákok élén a Nemzeti Lobogót, *Szabadi Frank* Ignác ugyanazt teszi a törökbarát Szofta-tüntetések idején. Korszellem, Kávéházi Szellem, Kávés és Kávé, Kávésné és kávéházi Vendég 1830 és 1848 között pontosan ugyanazt cselekszik, amit a Kávéházi Költő. Természetes, hogy a *Pillvax* cégértáblája a *Martius* Idusa napján átalakul „Piros-fehér-zöld“ színűvé és Cégérneve „*A' Forradalom Csarnoka*“ lesz.

*

A Poéta 1830 táján lép a Várost és a Falut összefogó 18. századvégi heraldikás kávéházi Figurine, a Sansculotte helyébe. Costume-je : dús, hullámos „à la Musset“ haj, pelyhedző Bajusz, „à la Charbonnerie“ Szakáll, rajongó, lelkes forradalmi Szabómester képzetében fogant Poétaruha, helyesebben Poétajelmez, szemében Vészbű, Sorsharag, Népharag és fennkölt Szabadságéremény. Jobbjában *eltört Lánc*, baljában *Kard*, mellette ifjú *Mesterlegény* és *Pórlegény*, mögötte *Kávéház* mögül felkelő *Nap* és *Hajnalcsillag*. A Poéta maga is Szabadságéremény, mint a Sansculotte, a Nép és a Néger, kikről a Poéta dalol 1830 és 1848 között. Ha nem tudnánk, hogy 1830 és 1848 között valóban voltak Poéták, akkor azt hihetnénk, hogy ezeket is a Szabadságlíra írta, annyira a Korstílus szabványos irodalmi Figurine-jei. A Poéta tudniillik 1848-ban Verssé írja a saját életét. Nem a maga Életét éli, hanem annak az Eseménynek életét, melyet önmagában kialakít. A Poéta a Kávéház életét éli meg a saját életében. A Poéta a Kávéházban él és a Kávéház él a Poétában. A Poéta és a Kávéház egyet jelentenek. A Poéta a Kávéházban Népieskedést üz. Minden, ami 1830 és 1848 között Népies, a Városban és a Kávéházban születik meg. Városi Táncmester írja a *Csárdást*, városi kávéházi Költő írja a *Csárda*, a *Betyár*, a *Pusztá*, a *Szép Csaplárné*, a *Vén Csapláros*, a *Csikós*, *Gulyás* és a *Szegény Juhászlegény* népies Figurine-jeit, melyek *Theocrytus* és *Vergilius*, valamint a Rococo múnépies városi Idylle-jeinek egyenes jogutódjai. A *Csárdaköltészetet* a Kávéházban írják a Poéták és a Bordalt (mint *Petőfi* a „Szép Tejeslyánykához“, a „Zur Schönen Milch-mader“l“ című Depscher-Tejeldében az *Urak Utcája* és a *Zsibárusok Köze* sarkán elköl-

tött savó- és aludtej-vacsora után a *Pillvax*-ban) szintén a Kávéházban írják Kávé mellett. Amit írnak, az nem Népi, még csak nem is Népies, mint azt tanítják, csak *népieskedő* Dal, nem Népdal. A Nép tudomást sem vesz ezekről, csak akkor, amikor mint a Városban szolgáló Katona és Cseléd e münépies városi Múdalokat eltanulja és ezek révén elveszti igazi Népdalkincsét, melyet utólag ír le az Öregek ajkáról a tudós gyűjtés. A Poéta a Kávéházból álmodja el a Város és a Falu összefogását. Ő a paraszti Facipőben, városi-polgári Frac-ban és Chapeau-rougeban ábrázolt 18. századi, kávéházi Égalité-Figurine, a Sansculotte-bábú szellemtörténeti Jelképutódja 1840-ben. A Népieség a Romanticizmus városi Módija: Divatlevél a Faluból. Ezt azonban a Poéta 1840-től kezdve — bár a Faluból keltezi — a városi Kávéház asztalán írja. A Világháború úgynevezett „Harctéri Tudósítói“ sem a Harcmezőről írták Harctéri Leveleiket, hiszen a *Kriegspresse-Quartier* olyan messze volt az Arcvonaltól, mint Makó Jeruzsálemtől, hanem kis zsolnai, oderbergi, ruttkai és tescheni Kávéházakból, mint ezt saját szemünkkel láttuk és mint ezt *Karinthy* Frigyes is megírta egy háborús kávéházi Karcolatában. A Poéta és az Arszlán (mint Népbarát), ezért jár népies Gatyában és népies Komondorral és ezért mondja oly gyakran, hogy: „Az angyalát!“. A Poéta 1840-ben pontosan olyan „népies“, mint kétezer éve *Vergilius*, *Theocrytus* és mint később a *Rococo*. A Poéták azt hiszik, hogy a Nép képviselői lesznek azáltal, hogy a *Pillvax*-ban és az Urak Utcáján a falusi Nép üngét-gatyáját viselik. A Borjúsájú Ümög és a Gatyá a *Pillvax*-ban és az Urak Utcáján valóságos szabadságheraldikai Lobogó. Egyébként olyan fura, mint *Tissot* későbbi „villogó Gattia“-ja, melyet *Janosch*, a Betjar markolatig dőf a Tcardá-ban a hűtlen Marischka szívébe.

A Néppel 1840-ben egyenlőrangú a Néger, mint Szabadság-eszmény. Néger Redivivus: a Kávéházheraldikában új életre élemedő Néger új Renaissance-a is a Népiesség egy új eleme. Szabadságlíránkban legalább is annyi Néger szerepel 1830 és 1848 között, mint „Eszemadta Barna Kislány“. A kávéházi Szabadságlira 1840-ben úgy dalol a Négerről és a Juhászlegényről, mint a mai kávéházi Néger Jazz, mely felváltva énekel idétlen, körüti új Népdalköltést és Berlinben irt Nigger Song-ot. A Nép ott van a régi ausztriai Kártyanyomó Céhek által készí-

tett Tarrot-n, a kávéházi Tarokkártyán is. A Monarchia 1840-ből való tarka Népsége, a friss, jókedvű *Bas peuple*, a *Das gemeine Volk*, a francia Démophilie vidám, huncut *Lurot*-ja, vagyis magyarosan a *Lurkó* vonul fel a Tarokk I—XXI. Lapjain. Úgy mint a korszerű Asztaldíszben, a kedves Porcellánfigurákon, melyeket *Bouchardon* 1752-ben megjelent *Cri de Paris*-ja nyomán *Saint-Cloud* és *Sèvres* Porcellán-Manufacturái mintáznak meg, majd ezeket *Brand* 1772-ben megjelent *Wiener Kauf-ruf*-ja nyomán a bécsi Manufactura is utánozza. Ez a vidám *Cri* jelenik meg a kávéházi Tarokkon is, de később a kávéházi Szépirodalomban is. A kávéházi Demophilia csattogtatja a kávéházi Kártyaasztalokon a Nép egyszerű, bohó kis Figurinejeit. A Tarokk figuráin ugyanis ott van a „toute Monarchie“, minden „Provinz“ és minden „Volk“. A „K. K. Gesammt-Monarchie“ minden Népiessége à la Metternich. Mustot szűr a *tiroli* Weinzeller, hordót gurít a vitorlás Bragozzo-ra a pofaszakállas *Dalmata*, szüreti táncot jár a *Magyar* és Krákufjákat dobant a *Lengyel*, Kávét iszik és Csibukot szív a *Török*, aki gyakran jár Erdélyben, mint *Déryné* is leírja Naplójában a Brassóban a Promenade fűvén kávézó Törököt. A Sorozat végén a Vándorlegény, e Kisvárosi Ember ámulva nézi a bécsi Hofburgot és a Kétfajú Sast. A Nép, illetőleg a Monarchia azonban csak a kávéházi Kártya lapjain táncol és örömeiben valóban csak a Kártya lapjain hallat ily vidám *Cri*-t. A valóságban a Monarchia százezernyi Korcsmájából és Kávéházából gyűlölettel gondol a Hofburg-ra és poklok fenekére kívánja a Kétfajú Sast, mint ezt 1848-ban egyöntetűen megmutatja a Monarchia minden Kávéháza Padovától Bécsen át Prágáig és Krakótól Pozsonyon át Pestig. A Monarchia Népei csak a kávéházi Kártyán táncolnak, valójában azonban a Monarchiát szeretnék megtáncoltatni. A Népiesség a Poéta furulyaszavára tombol a Kávéházban, de a Nép fütyül a városi Népiességre és lenézi a Városet és a Kávéházat.

*

A Nép nem emelkedett fel a hozzá leereszkedő kegyes Városhoz és a Kávéházhoz, nem értette meg a számára népiesen megírt városi Népiességet. A Nép népi, tehát jobban ért a Népihez, mint a Város, mely a Nép számára a Városból óhajtja a Faluba szállítani a Városban — Made in Coffehouse, Copyright

by Urak Utcája : Pillvax — gyártott kávéházi úri Demophiliát és úri Népiességet. A Város a Martiuselön úgy rándult ki a Faluba a Néphez, mint *Rousseau* a Természetbe, *Aesopus* két-ezeréves Meséje megfordult : a Városi Egér látogatta meg falusi Atyjafiát, a Poegeret. *Alphius*, Horatius Városi Uzsorása kirándult a Néphez, hogy ott zsállyalevet igyon. A *Café Tortoni* kirándult a Boulevardes-ról *Barbison*-ba, hol Jean François *Millet*-nek, a Parasztok Festőjének atyja Hôtelier és Kávés volt. A Kávéházi Poéta 1840-ben Omnibuszon rándult ki a budai *Disznószugba*, a Sauwinkel-be — a későbbi Zugligetbe — a *Laszlowzsky* Majorba, hogy ott pompás tejsűrűs Epret egyen és Kávét igyon. A pesti Városi Poéta 1840 után úgy ébresztgette az alvó Parasztot, mint a városi *Vergilius* Lycidas-a, a Pásztor az alvó Parasztot, Tityrus-t. Mint a 17. századi londoni kávéházi *Tityre tu's Club* a Country Gentleman-t, *Goncsáruff* „Oblómuf“-jának és Petőfi „Pató Pál“-jának közös ösét. A Város — pontosabban a Kávéház — 1840 után kiment a Faluba és Kaputrokja zsebében Városi Jelszót tartalmazó Könyvet, Elméletet, Gondolatot vitt ki a Parasztnak, kit „Gazd' Uram“-nak becézett, úgy, mint 1920-ban a budapesti városi Politika a „Kisgazda“ szót találta ki. A Nép azonban írástudatlan is volt, le is nézte a Várost és nem vette be a város és a Falu Égalité-járól szóló kávéházi Jelképet : a kávéházi Poétát, balról a Paraszttal, jobbról a Mesterlegénnyel. A Nép bakfittyet vetett az Esmére is, a Jelképre is. A Kávéra pokoli gúnyu Adomákat csinált. Ezekben a Paraszt bemegy a Városba, a Kávéházból kitessekelik, erre Fracot vesz és visszatérve a Kávéházba egy csöbör Kávét hozat, belemártja a Fracot, mondva : Vederj Kávét, mert neked jár az ! Más Adomákban a Város és a Kávéház iránti megvetése jeléül lábát mossa meg a Vederben, melybe száz findsa Kávét öntet. Ezt a Csúfost nem a Város csinálja a Parasztra, hanem a Paraszt a Városra és a Kávéházra. A Népek nem fült a foga az ő róla írt városi Utópiához, melyet a Kávéház agyassága termelt ki az ő számára. A Várost Fogadatlan Prókátorának tekintette és megmondotta magyarán, mi a fizetsége az ilyennek. A Város a 18. század óta eszményített hamis képet álmodik a Népről. A *Pillvax* Népieskedése az 1860-as években folytatódik a *Kávéforrás* Kávéház népieskedésében, melyben az új Népszínmű születik meg. A Kávéház a saját maga Égalité-álmainak Costume-jébe öltözteti a Falut, ezt az

úri-városi Gúnyát a Falu azonban nem vállalja, mert sem a 18. századvégi Népbarát-Philosophust, sem a 19. századi Népbarát-Költőt meg nem érti. *Móricz Zsigmond* írta meg, hogy Nagykőrösön nem ismerik *Arany Jánost*. Lovasberényben jártunkban megkérdeztük az ottani 18. századi Zsidó Fertály mai lakóit, mit tudnak *Saphir Móric Gottlieb*ről? A válasz úgy ott, mint Moórrott az volt, hogy „*Mária Terézia* udvari Marsalikja, vagyis Udvari Bolondja volt“. (A Királyasszony tudniillik 1780-ban halt meg, *Saphir* pedig 1792-ben született.) A Nép a Város számára Exoticum volt, mint a Néger. Egyiket sem ismerte, tehát hamis képet álmódott arról. De nem is akarta ismerni, csak álmodni akart a Népről, lévén ez a Romanticizmus. A Nép a kávéházi szemlélet számára nem Nép volt, hanem Szabadság-eszmény, Szabadság-Mannequin. A Nép a Kávéház szemében a kitenyészített Romanticizmus volt, valójában azonban józan és egyszerű lévén, a városi, kávéházi Utópiát éppen úgy lenézte, mint magát az „Urak Korcsomáját“, a városi Kávéházat és a Kávét.

*

Az 1840-es évek Mesterlegénye is ott volt a Kávéházban, tehát a jelképes Szabadságheraldikában a kávéházi Poéta balján ült, a Paraszt viszont a jobbján. A Költő a Romanticizmus idején, — mint ma is — mindig a Messiástébolynak nevezett Mániában szenvedett: elhivatottnak, küldetettnek érezte magát. Úgy ült a Kávéházban, mint a Szellem Vértanúja a kávéházi székre szegezve és feszítve, szellemi Golgotája e helyén. A Halálra gondolt, mely pályabére leend. Ott ült, mellette jobbról-balról a két megtért Latorral, a Mesterlegénnyel és a Paraszttal és a saját lelke keserű levébe mártott Spongya volt a szájában, illetőleg ott volt előtte a Keserű Pohár, a Kávé. A Poétát így láttatta önmagával önönmaga tragikus, Halállal kacérkodó révülete és divatos Világfájdalma, a Weltschmerz. A világfájdalmas Poéta, aki a „Szent Világszabadságért“ hajlandó volt meghalni, így szólt a vele együtt a Zsarnokság által keresztre feszített két Latorhoz: Velem együtt holnap üdvözülni fogtok!

Ezt azonban inkább csak a Parasztnak, mint a Mesterlegénynek mondotta a Romanticizmus, mert a Szépirodalom általában nem túlságosan kedvelte a Mesterlegényt, illetőleg a Romanticizmus sok Vándorlegény-Regényben írta meg,

de a tulajdonképpeni Szabadságlírában inkább a Paraszt szerepel, mint a Mesterember és a Mesterlegény. E jelenséget megmagyarázhatjuk, ha közletről nézzük meg a Romanticizmus és a Kávéház sokban közös vonásokat mutató lelkiségét. A Romanticizmus az Aether és a Parnassus magasságaiban lobog, tehát lenézi a Földiességet, az Anyagot, a Valóságot, lenézi a Várost, noha ő maga a legvárosibb városi jelenség. Lenézi azt, ami a szeme előtt van, csak az izgatja, amit nem ismer, ami igen távol-messze van, akár térben, akár időben: Multban vagy Jövőben, a Keleten, a Faluban. Érdekes a Kelet, mert nem ismeri, izgatja a Falu, mert az messze van, a Paraszt, aki Exotikus. A Mesterlegény ott volt a Városban és a Kávéházban, benne volt a Szabadságmozgalmakban, ott volt a Tüntetésekben és a Torlaszokon. Ugyanazt a Sipkát hordta, mint a Diák, Bursche volt ő is. Enyvvvel és csirizzel, korommal és csávázólével, kalapáccsal és szabóollóval dolgozott: földi dolgokat mivelt, nem volt légies. Ismert volt: nem volt érdekes. Túlságosan polgári-városi elem volt. Nem volt költői Téma, mert ugyanazokon az Utcákon járt-kelt, mint a Poéta. A Francia Forradalom sokkal polgárabb, mint a Romanticizmus, mely csak a Falu felé ereszkedik le parnassusi Arisztokratizmusából, de a Város, a Polgár felé sokkal kevésbé teszi ezt. A kávéházi Poéta nem látta meg, ki-mi van a Kávéházban. A Paraszt nem volt ott, tehát érdekes volt. A Mesterlegény ott volt: tehát unalmas volt.

Bámulatos, hogy a pesti romantikus Szabadságlíra csak olyan Keleti Embereket énekel meg Orientalisme-jében, akiket nem ismer. Arabs, Perzsa, Néger, Indiánus, Kínai és Japán e Líra kedvelt Figurája, de alig a Görög, noha Pesten ezrével nyüzsög a Kávéházakban a görög Kalmár, alig a Zsidó, noha 1840-ben még Óbuda és a pesti Zsidófertály úgyszólván zárt egységben mutatja a Zsidóságot, főleg Zsidókávéházaiban. A Kávéházakban ott van a Cigánymuzsikás is, de a Szabadságlíra ezzel is mostohán foglalkozik. Azért, mert a Görög, az Örmény, a Rácz, a Zsidó és a Cigány ott volt a keze ügyében, a szeme előtt, a pesti Kávéházban. Ott látta maga előtt meztelenül, tehát ez nem izgatta a képzeletét. Az egészséges Ösztönnek nincs szüksége Fantáziára, csak az elfinomodott Képzelet öltözteti föl a Nőt, hogy képzeletben vetköztethesse le. A szem mindent lát, csak önmagát nem. A Kávéház mindent lát és elkép-

zel, de a Kávéházat nem látja, mert benne van. A romantikus kávéházi Szabadságlírának nem volt távlata, hogy meglássa a Városi Polgárt és a Mesterlegényt, a Töröktől elnyomott menekült, emigráns pesti Görögöt, az elnyomott Zsidót és a földönfutó Cigányt ezért nem látta meg, mint kézenfekvő Szabadságeszményt. A Mesterlegényt sem. Azért nem, mert ismerte. A Külföld viszont az 1840-es években exotikusnak tartja a Cigányt, tehát rengeteget ír arról. Így áll a dolog a pesti Mesterlegénnyel is. A Romanticizmus általában lenézi a Mesterlegényt, anyagiásnak találja. A *Serfözölegényt* durvának és gorombának, a *Csizmadialegényt* tudálékosnak, az *Önöntölegényt* nehézkesnek, a *Mészároslegényt* véreskezűnek, bárdolatlanoknak látja: a Parasztot, Betyárt, Csaplárost, Juhászt ellenben édig magasztalja. A falusi Humor szívesen foglalkozik a Cigánnyal és a Zsidóval, a városi Szatira mint talpraesett Igazmondót szerepelteti a Kisszatócsot és a Csizmadiát — ez a „Politikus Szatócs és a Politikus Csizmadia a Kávéházban“ irodalmi Figurája — de a Szabadságlírában a Mesterlegény alakja elmosódott.

A *Szabólegény* — ha szerepel is mint kávéházi Szókimondó — általában mint nevetséges Figura szerepel a Regényben is, de a Népmesében is, a többi Céheket csúfoló céhi Mesterlegénydalokban is, a Reactio szellemét képviselő szabadságellenes Csúfosirodalomban is, de a Reactio ellen támadó Szabadságromanticizmusban is. Ennek oka nyilván az, hogy a korszerű Szabólegény igen gyakran sántának, bénának született fiúkból lett, ülfoglalkozást üzött, munkája közben ráért gondolkozni. Testi Kisebbértékűsége szellemi Többértékűsége illuziójába vezette el, ezért lett okoskodó és Szabadságrajongó, de ezért is viselt tekintélyt adó „Kecskeszakállat“, illetőleg a Korszak romantikus Szabadságszakállát, a francia Charbonnérie e spanyol eredetű Jelvényét. A Szabólegény a Szabadságkorszak egyik legjellegzetesebb tényleges Szabadságrajongója volt és tényleg politizáló hajlamú volt. Tény, hogy a hétfődélelőtti *Heverdelhétjő*, a *Korhelyhétjő* vagyis a *Blaumontag* munkamegtagadó Mesterlegényei között a Csizmadialegény és a Szabólegény a legjelentősebb elem. A Szabólegény a Lázító a Kávéházban, ő a Polgárság hangadója is. Ez így van a Valóságban, a Kávéházban is, tehát a kávéházi Szabadságlíra éppen ezért nem veszi észre a Szabólegényt, illetőleg kicsúfolja. *Tóth Gáspár* Uram *Petőfi* Maecenas volt és *Vörösmarty* barátja, a Nemzeti

Kör oszlopos tagja, a Szabómester. A 19. század első felében kiütözik az egyes kézművek nemzetiségi jelleme: az egész Európán végig vándorló Kőfaragólegény általában északvidéki *olasz*, a Szücslegény általában *magyar*, a Szabólegény általában *lengyel*. Pest legelőkelőbb Szabómesterei *Lezsimirszki* úr, *Kortásák János* úr, valamint *Libasinszky* úr — a *Pillvax* Házigazdája — lengyelek. A *Legijon Polski*-ban igen sok a Szabólegény. Az első pesti lengyel Vértanú Feliks *Stawski*, a *Legijon* Legionáriusa, Szabólegény. Emléktábláját 1929-ben avatta fel a Lengyel-Magyar Egyesület, az ünnepségre Céhzászlóival vonult ki a budapesti Szabóipartestület is. A Martiuselő éveiben a Lengyel a Szabadságromanticizmus legkedveltebb Alakosa, közülök a lengyel Szabólegény a legforradalmibb jelenség. A svájci Gottfried *Keller* „Kleider machen Leute“-jában mégis lengyel Szabólegény a romantikus, költői hajlamú, furcsa Főhős, akit a svájci Kisváros emigráns lengyel Grófnak néz és ebből származnak a bonyodalmak.¹²

Mindez azt mutatja, hogy a kávéházi szemlélet csalóka és romantikus, — ami a Romanticizmus idején és a Kávéházban természetes dolog — a Valóságot nem látja, Szabadságeszményeit a Képzeletben alkotja meg. Inkább a Négerről és a Beduinról dalol, mint a mellette ülő Mesterlegényről, amit azért tesz, mert a Néger messze van, a Mesterlegény közel van. A Néger és a Paraszt költői téma, a Mesterlegény, a Valóság: nem költői téma. *Vörösmarty* ezért furcsálja a Négerről szóló Szabadságallégoriákat. A Poéta intellektuális gögijében, szellemi arisztokratizmusában nem ereszkedik le a Kávéházi Valósághoz, a Mesterlegényt nem látja, de a Kávéház színpadias révületében a távoli Parasztot látja meg csillogó Szabadságeszményül. A Paraszt a kávéházi Képzelet számára színes Kép, a Polgár szürke valóság. A Poéta, a Szellem kávéházi Arisztokra-

¹² A Romanticizmus Szabólegényére *Turóczi-Trostler József* úr hívta fel figyelmünket. A „Schuster und Schneider“ a mai németes Mesteremberargot-ban máig valami lekicsinylőt jelent, olyat, mint a *Kreti und Plei* (Krétaiak és plataeaiak: Gyülevész népség, mindenféle népség.) — Közismert a „Szabólegény a Kecskén“ Figura és a „*Schneiderlein fein*“ Népmese a „Hős Szabólegény“-ről. — A Szabadságellenes Pamphlet egykorú rajzain a Hős Szabólegény fején a Gyűszű a sisak, fegyvere olló és tű. Ismeretes a *Schneider, Schneider, meck, meck, meck!* gúnyszó is. A Csúfos dalok: *Bevilaqua Borsody* Béla: Magyar Gaudeamus. Bpest. 1932.

tája az Arisztokratákat a Lámpavason kívánja látni, a Parasztot eszményi talapzaton látja, a Polgárt nem látja és egy kissé lenézi.

A korszerű Mesterlegény a Valóságban Szabadságrajongó, művelt Ifjú volt, tizenkét évet vándorolt Külföldön, több nyelvet beszélt, a Kémiával foglalkozó Serfőzőlegények, Ötvöslegények, Ecetfőzőlegények a Korszak gyakorlati Kémikusai voltak. A világot látott Ácslegényekből és a Kőműveslegényekből lettek a korszerű Empire nemes formaérzékű, nagynevű Építőművészei. Az Iparművészet még nem vált el a céhbéli Mesterségtől, az Artisztikum mint Mestermívesség élt a Céhekben. Nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a Korszakban a litterátus Intellectuel csak lobogó, színes csapongása révén látszik az egykorú Szellemiség vezető Szellemének. Az igazi, mélygyökerű városi Műveltség, az Urbanitas hordozója a céhbéli Polgárság volt már csak anyagi jóléte révén is. A Korszak kiemelkedő alakjai között ott van *Garay* Alajos, a Költő fivére, a párizsi Asztaloslegény, az Emlékiratíró, a Szabadságharcban Honvédhadnagy, ott *Staffenberger* József, a városi Szószóló vagyis Fürmendér, a Választott Polgárság feje, akiről a Józsefvárosban a *Staffenberger*-utcát nevezték el, a *Staffenberger és Schwannfelder* börgyárnok Firma egyik Chef-je, *Petőfi* barátja, a pesti *Bürgeradresse*, a „*Mit kíván a magyar Nemzet?*“ egyik polgári aláírója. Ott van *Tóth* Gáspár Szabómester uram, *Figyelmessy-Merkler* Ezredes, a Mészároslegény, *Tüköry* Ezredes, a Serfőzőlegény, *Szabadi-Frank* Ignác honvédtüzérfőhadnagy, *Massenet* barátja, a Kávés, a litterátus Kávés családok: a *Tretter-Járy*, a *Benkert-Kertbeny* és a *Werzák* családok. Ez a pesti polgári Társadalom ott él a Szabadságromanticizmus közelében, ha nem is lármás, mint az Irodalom, de cselekvő. Nem csinálja a Romanticizmust, mint a Kávéház, de elolvassa azt, amit a Kávéház ír és a *Martius* Idusán odaáll a rajongó hűszegynéhányéves Kávéházi Ifjak mellé. Egy része távol tartja magát a Szabadságrajongástól, de nagy tömege már a Kávéház Szellemének híve. Valóban ott ül a Poéta mellett a Kávéházban, az Élet földszintjén. Emeleten levő Polgárlakásában csak lakik, de Műhelye és Boltja egy színvonalban van az Utca gyalogjárójával. Az Életet valós gyakorlati oldaláról látja a Kávéházból is, mert nem a föllengzős szépirodalmi Sublimité magasságaiból, nem Elefántcsonttoronyból látja. A Kávéház az Utca egy üveg-

gel elzárt részlete, az Utca, az Élet onnan nézve valós képekben mutatkozik meg, úgy, mint a Műhely és a Bolt üveges ajtajából. A pesti Polgár a legnagyobb Könyvvásárló, Kisasszonylánya járhatja az összes Ujságokat és zongorázza a legújabb Zeneköltőket. A régi pesti Polgárság zenei műveltsége az 1840-es években kitűnően mutatja ennek a pesti városi Urbanitasnak korszerű-időszerű szellemi Modernisme-jét, amikor a magyar *Liszt* és a francia *Vieuxtemps* és *Berlioz* pesti Hangversenyein nem csak a városi Nemesség, hanem elsősorban és nagy tömegben a Polgárság jelenik meg. A pesti Szabadság hangadója, *Criailleur*-je nyilvánvalóan a kávéházi Poéta, de a polgári *Libéralisme* nagy, széles és mély városi Intellectualisme-jének alaphangját a pesti polgári Intellectualisme adja meg. A pesti Szabadság-szellem nem csak a Poéták Szelleme, mint az Irodalom-történet hiszi, mely úgy nem lát túl az Irodalmon, mint *Appelles* polgári Sarusvargamestere a sarutalpon, hanem a Polgároké is. Ez ott volt a Kávéházban is, ahol a Szabadság-szellem megszületett. A Romanticizmus viszont sokban polgárellenes, illetőleg az ébredező gazdasági Utópia mutat a *Bourgeois* ellen forduló irányzatot. A Bohème ugratja a Polgárt, a Diákság „Philisteus“-nak, Pédant-nak, Szatócsnak nevezi a Polgárt. A *Purg'risch* vagyis a *Bugris* 1840-ben Gúnyszó és Maradiságot, „Pecsovicsságot“ és „Svaregelb“-ságot is jelent. Mindez magyarázatát adhatja annak, hogy a Szabadságkávéházak polgárellenesek és paraszttbarátok. A lenézés alapja lehet a Polgárság serházi hajlama is.

*

A kávéházi Műnépieskedés már a 18. század óta úzi a Falubarátságot. Hol a Parasztnak hízeleg azzal, hogy a „Falusi Ember a Városban“ cím alá összefogható Városellenes Pamphlet végtelen áradatában az eszményített „Falusi Ember“-rel, ezzel az irodalmi Szabadságfigurine-nel mondogattat jól oda a „Romlott Város“-nak és a „Bűnös Kávéház“-nak, hol pedig az Utópia végeláthatatlan Irodalmában ír olyan „Természetes Ember“-ről, „Boldog Keleti Ember“-ről, akiről, ha levakarjuk róla a „Coloured Man“, a Színes Ember, az utópiás Orientalisme színeit, a *sárgát* az irodalmi Chinoiserie-ben szereplő Boldog Kínai-ról, a *vöröset* az Indianisme-ben szereplő Boldog Indiánus-ról, a *feketét* a Négrisme-ben szereplő Négerről és így tovább —

azonnal kiderül, hogy ez a sok bohókás keleti Figurine tulajdonképpen az európai Falusi Paraszt, a Kisember, az Ónép Allegóriája. A Város az Égalité-ről álmodik, a Parasztot akarja „felvilágosítani“ városi Illuminatisme-je lobogó szellemi Flambeau-jával, az Utópiával, a kávéházi Lámpással — melyről *Michelet*-től *Kosztolányi* Dezsőig mindenki megírta, hogy ez a Szellem Lámpása — de ez az igyekezete kárba vész. A Város a Parasztot Kávével kínálja, de ez elfintorítja orrát a Városi Urak eme huncfságától. A városi Magvető a Szellem virágainak magvait hiába veti el a Falu televény Anyaföldjébe, az ott kopár sziklára hull. De a Kávéház előtti Trottoir-on, a Bazalt sziklaiból hasogatott kövezetkockán kikél az és a Szabadságszellem sudarába szökken. A francia forradalmi Szabadságfája bizony Kávésibrikben nevelődött, kávéházi pipahamú és a Kávéseprő üledéke volt a trágyája, városi Kávéház Lámpása volt éltető Napsugara, Feketekávé és Vér a harmata. Ezért is lett a Szabadságfája a kávéházi Intellectuel-ek császári Akasztófájává Világos után, amikor tizenkét éven át nem lobogott a pesti Kávéház szellemi Lámpása, csak az *Arany Ökör* Kávéház emeleti helyiségeiben pislákkolt *Vörösmarty* Mihály és *Szilágyi* Sándor kávéházi Asztalánál. De akkor nem is az élet szabad Földszintjét, nem a pesti Utca szabad, vig, élettől hangos utcai Cri-jét jelentette, mert nem Cri-t jelentett, csak elvonulást a Szellemiség emeleti Kávéházi helyiségébe: az *Elefántesonttorony*ba. Az Abszolutizmus alatt a pesti Kávéház az üldözött Nationalismus, az üldözött Szabadságszellem Katakombája lett. Lámpása volt az egyetlen kis pislogó Mécses, mely mellett az öreg *Vörösmarty* és a Fiala Irodalom meghúzta magát. Az *Arany Ökör Kávéház* nem is a Szellem Italát, a Kávét, a Boisson intellectuel-t itta, hanem a Bort. Az Abszolutismus alatt a Martiuselő szabad, rajongó Esprit du Café-jából a külvárosi Kurtakorcsma Esprit de la Boutique-ja lett. Mint látni fogjuk, az *Arany Ökör Kávéház* a Bor tragikus, pusztulásba vivő és önmagát odakergető, büfelejtető Mámora barátjainak lett Céhháza. Délután csak azért találkoztak itt az Írók, hogy innen induljanak a külső Király-utca és a külső Ferencváros kis Kurtakorcsmaiba. Az Abszolutismus ellen az irodalmi Szellem 1848 előtt, a Martiuselő idején a Kávéházban a Kávéházi Szellem igézetében verekszik. Nem a belvárosi *Csiga*, a *Fogolymadár*, a *Borsajtó*, a *Komlókert* és a *Lamáts* Ser-

ház a Martiuselőn a Szellem tanyahelye, hanem a városi Kávéház, a *Pillvax*. A *Pillvax* 1848 előtt falusias Ruralizmust, Népiességet játszik, de valójában nem népi és nem falusias. Bordalokat zeng, de nem borissza. Falusiaskodik, de nem falusi. A Faluhoz közeledik, de csak annyiban, hogy Csárdaköltészetet ír, de nem a Csárda, hanem a Város Szellemét vallja. Itala a Kávé és ezt valóban mint korszerű *Boisson intellectuel*-t issza. A *Petőfi* és a többiek által megírt Bormámorból egy árva szó sem igaz, csak az igaz, hogy a *Pillvax* rímekben csilingeltette az elképzelt Borospoharat. Falusiasságot írt, tehát Bordalt és Csárdát kellett írnia. Az Összeomlás után megváltozik a helyzet. Pest, a Nagyvárosiasság felé lendülő gyönyörű, fiatal Város visszasüllyed oda, ahonnan elindult, a Kisvárosiasságba. Életének a búfelejtető ferencvárosi Korcsma lett a kifejezője. Az Irodalom bevonul a Korcsmába. 1848 előtt a Korcsma kedélyes írói Symposionjai a Kávéházba vezetnek, 1849 után a helyzet megfordul: a Kávéház ajtaja a Korcsmába vezet, a tragikus Symposionba, ahol nem derüs víg Pohár, hanem szomorú Pohár jár körbe. 1848 előtt a Város Szellemissége a Kávéházban él és fejlődik, 1849 után a Korcsmában csak búsul és bánatában naponta leissza magát. 1848 előtt a Kávéház a *Michelet* által leírt „Józan Kávé“ Szellemisségét éli, 1849 után a Korcsma tragikus Bornarkózisát. 1848 előtt a Bor irodalmi Pose, a boldog terített asztalnál a Remény fűszere, 1849 után tragikus Valóság és az Önfeladás mákonya. 1848 előtt a Kávéházban *Petőfi* műnépieskedő kávéházi Bordalai ifjonti gyerekeségek, ezeket a Szerkesztő és a Kiadó rendeli meg. *Petőfi* — mint részletesen megírjuk — soha egy pohár Bort meginni nem tudott. *Világos* után a pesti kávéházi Szellem visszazuhan a Korcsmába, ahonnan, mint ezt *Macaulay* és *Michelet* megírták, a 18. század elején emelkedett fel a Kávéházba. A Népiesség, mit a Kávéház mint korszerű Népbarátságésmét megírt: Valósággá lett. A Poéta tényleg iszákos lett. A kávéházi Poéták a Kávé és a *Pillvax* Kávéház által ihletett Szabadságromantikába pusztultak bele: Csatasíkokon, Börtönben, Bitón, de az *Arany Ökör Kávéház* Poétái közül igen sokan veszték bele a Borospohárba és az Öngyilkosságba. A „Sírvavigadás Korcszaka“ 1850 és 1861 között inkább a szép szó Euphemiájába burkolt, az Absolutismus által megtört lelkű, keserűkedvű Alkoholizmus volt, mint a magyar „Fehér Asztal“ búsuló

magyar Bánata. Azok az Irók, akik nem pusztultak bele az *Arany Ökör Kávéház* érthető és megbocsátható szörnyű Alkoholizmusába, vénségükben megírt Emlékirataikban a „Sírva vigadás Korszaka“ szép szavába enyhítették a *Haynau*, *Erzherzog Albrecht*, *Prottmann* és *Worajka* által okozott Alkoholizmusok keserű emlékeit. Az Utókor elhitte nekik ezt az enyhítést. Az Alkoholizmus Tragédiája volt a Korszagnak, egyben bizonyítéka annak, hogy a Szabadságeszme a Kávéházban lakik, az Absolutizmus pedig a Korcsma Pátronusa. Tudva vagyton, hogy a 17. századi Isztambol Politikája szívesebben vette, ha a lázongó Kisember az ezernyi isztamboli Bózaháné, Sarabhané, Mej Háné, Sejm Háné, Bojalü Háné és Teriják Háné Bózaserével, görög és magyar Borával, eper Rakijával, máklé Áfiomával és kenderlé Bends-ével issza le magát a sárga földig és őrjiti meg magát, mintha a Káhvé Hánében, „a kritizáló Szellem e gyalázatos Oskolájában“, e *Mekteb Mehreb-bim*-ben hajnalig ébren gondolkozik. *Gházi Kemál Atatürk* Pasa, az új Isztambol új Politikájának új Padisah-ja az idén tiltotta ki az isztamboli Káhvé Háné-kból a Kávét, de engedélyezte az ősi ázsiai török-tatár *Ajrám*-ot, a Szamártéjsert, a székely „Lüser“, a Kumisz rokonát. *Prottmann* is szívesebben látta a tragikus nagy Öreget, *Vörösmarty* Mihályt a ferencvárosi Angyal-utca nevét adó *Arany Angyal* Korcsmában, mint az *Arany Ökör Kávéházban*. Az öreg *Vörösmarty* a fiatal *Balázs Sándor* karján, amint hazatántorog a Büfelejtés borgőzös éjszakáin, mint ezt *Berecz Károly* leírja: tragikus ellenképe *Petőfi* gyönyörű hajnali Képének. 1846-ban még a Szabadságról álmódott a pesti Hajnalon a Poéta, 1850-ben már örökre eltűnt. *Vörösmartyék* 1850-ben ittak, hogy a pesti Éjszakában ne hallják a halálraitélt Honvédek utolsó sóhaját. *Petőfi* Kávéházi Hajnalán a Szabadság Szelleme, a víg pesti Kertészleány nap-sugaras Piros Rózsát font az ifjú Költő homlokára. A megtört öreg *Vörösmarty* a szürkülő pesti Hajnalban csak a Halál fekete-sárga dobjainak pörgését és az Executions-Peloton sortüzének roppanását hallotta. Ezért ivott és vele együtt ezért ivott a Korszak: 1849-től 1861-ig.

*

Az Utópia a Néppel akar barátkozni, de a Nép nem vállalja a Barátságot sem a Várossal, sem az Utópiával, sem a

Kávéházzal, melyben az Utópia, a Népbarátság és a Népiesség terem. A Nép nem érti, miért azonos ő a Szerecsennel? A Nép nem olvassa el sem *Montesquieu* „Lettres Persanes“-jét, sem *Richter* „Briefe eines Eipeldauer's“-jét, sem *Gvadányi* „Falusi Nótárius“-át, sem a Népbarátos Pamphlet számtalan jelenségét, melyben a Város, a városi Irodalom, a városi Költő, a kávéházi Költő vág végig a Szatíra népies cséphadarójával a Kávéházon. A Várost a Kávéházon keresztül ezernyi Szabadság-pamphletben ütő Kávéházi Költő nem nyeri meg „Gazd' Uram“ kegyeit azzal, hogy a Várost és annak Kávéházát lazsnakoló lazsnakot az „Eszményi Falusi Paraszt“ markába adja. A Falusi Nép lenézi a Várost és a Kávéházat, a Kávét is, az Urakat is, az Intellectust is, de e lenezéséhez nem a városi-kávéházi Urak által írt Szépirodalomból és annak szerecsenyos, indiánusos, arabusos Városellenes Pamphletirodalmából gyűjt Analectákat. Ezeket a Kávéház a Kávéház számára „pro domo“ írja. A Falusi Nép nem áll sem kötélnek, sem a falhoz nem áll attól, hogy az álmodozó Kávéházi Szellem őt dicsőíti. A Paraszt fütyöl a Pusztaköltészetre, melyben őt a kávéházi Demophilia költői Kara dicsőíti. A Puszt a Gerófé, a Paraszt a Pusztán robotban verejtékezik. A Paraszt mit sem lát a Puszt Városi Költészetéből. A Paraszt tudomást sem vesz a 17. századi angol, francia, német, olasz Utonállóköltészetből a pesti irodalmi Kávéházban kiollózott silány és ostoba Betyárromantika „nemes, szabadszellemeű, lovagias Betyárjáról“, a silány Gangster-Roman ez ősiségéről. A Betyárt bitang Kapczabetyárnak látja, aki az ő szegény kis keshedt lovát és keszeg ökrét köti el és bizony Vármegyei Komiszáros Uram Pandurlegényei kezére adja és csak akkor rejtegeti, ha a Betyár csakugyan olyan „Szökött Katona“, mint ő maga. A Paraszt löccsel törné le a Városi Skriblér derekát, ha az valóban az ő „Eszemadta Barna Kislyányát“ ölelgetné, nem pedig csak a Kávéházban költené azt őt Váltóforintért, hogy ilyesmit cselekszik. *Gaál* József, *Kuthy* Lajos és *Nagy* Ignác azonban ontják a vadromántos Beszélyeket, melyek a Város és a Falu — pontosabban a városi Polgár és a kisvárosi Polgár — olthatatlan regényességszükségletét csillapítják. Minden Beszélyük minden Témáját az angol, olasz, francia Útonállóregények-ből, a Brigand-Roman-ból veszik. Pontosan kielégítik a Város falusiaskodó és a Kisváros nagyvárosiaskodó igényeit, mert mindig olyan Brigand-Roman-t

írnak, mely a Pusztán kezdődik Pusztabetyárral és Pesten folytatódik Kávéházi Szélhámossal. Ez a Csárdaköltészetet a Kávéházköltéssel egyesíti, mint a Sansculotte fentebb leírt eszményi Figurine-je, mely bokáig facipős *Paraszt*, derékig szökött *Gályarab*, kötéstől nyakig frac-os *Bourgeois*. Hihetetlen, de való, hogy az úgynevezett Úri Betyár — „*Sobri Jóska*“ és társai, akik alá hol egy *Vay* grófot, hol Csúzi Csúzy Pált, hol Felsőszilvási *Nopcsa* Ferenc bárót szokás odaképzelní — Figuráit a Betyárromantika szórul-szóra veszi át a *Macaulay* által leírt 17. századi angol *Brigand-Roman* kései német változataiból. Ezek a *Gentleman-Brigand*-ek pontosan úgy járnak be a Devonshire melletti angol Pusztákról London Kávéházaiba, mint a nevezettek Betyárjai a hortobágyi Csárdából a debreceni *Arany Bika* egykorú Kávéházába. E rettentő irodalmi Divat alól *Jókai* sem tudja magát kivonni: a *Fátia Negra*-ban *Nopcsa* bárót írja meg. Pontosán ilyen Rémmregényt ír még 1875-ben *Kiss* József is (Budapesti rejtelmek) és *Rákosi* Jenő (A legnagyobb bolond). Mindkettő falusi Csárdaregénybe oltott pesti Kávéházregény. Ime a Romanticizmus Népparásága az olcsó Betyárromantika, a korszerű Gangster-Roman izléstelen-ségeiben oldja meg a Város és Falu, a Kávéház és Korcsma Égalité-ját a falusi Kapcabetyár alakjában, kiről a szóbanlevő Rémmregény tizenkettedik kötete végén derül ki, hogy azonos ezzel meg ezzel a városi kávéházi Széltolóval, aki rendszeren Diák avagy Gróf, mert ez így szebb. A Város és Kávéháza és a Falu és Korcsmája összekötője a romantikus Brigand, szabadon Eugène Maria Joseph *Sue* és Alexis Vicomte de *Ponson-du-Terrail* korszerű Rémmregényeinek rossz német fordításaiból 1839-től 1875-ig, *Gaal* Józseftől *Jókain* át a fiatal *Rákosi* Jenőig.

*

A Szabadság a Költők szerint a Genius és a Nemtő csókjából született, illetőleg a Város és a Falu Égalitéjának szent Frigyességéből. *Petőfi* a Romanticizmus minden szertelen Rajongásával írja meg Szabadságlírása egyik leglegendetesebb alkotásául (*Kard és Lánc*) a korszerű Empire rómaiaskodó-görögösködő szobrai, képei és metszetei modorosságáiból és minden Almanach minden „Almanach-poésie“-jéből ismert népszerű irodalmi Képet, *Amor* és *Psyche* csókját, mely ott van *Canova* egyik szobrán is. *Kard és Lánc*: ez a Szabadságlíra

A tabáni Szarvas Ház Házjegye.

A Szarvas Kávéház 1912-ben.

Egykorú fénykép a Budapesti Kávésipartestület gyűjteményéből.

A Szarvas-tér a Tabán 1898-i rendezése idején.
 A Szarvas Kávéház, ettől balra az egykori Goschy Házban volt a
 Keresztény Kávéház.
 Egykorú fénykép. Székesfehérvárosi Múzeum.

*

Az egykori budai Hét Választó Fejedelem háza ma.
 A mai Döbrentey-utca.

MT. AKADÉMIA
 KÖNYV
 TÁRA

legkedveltebb képe, kivétel nélkül minden európai Szabadságkávéház megírta, csakúgy mint *Ady* Endre a *Vér és Arany-at*. *Petőfi* szerint a „*legszebb angyal és a legszebb lány csókjából*“ lett a Szabadság, mire „*feljött a legrútabb ördög sátán engedel-mivel*“ és „*undok kölyke megszületett, a Szolgaság*“. Ez a Kép mint kávéházi Szabadság-Cri ott van a kávéházi Billiárdasztalról elszavalt Talpra Magyar-ban is, de más változatokban arról is szól, hogy a Szabadság a Város és Falu kézfogójából születik meg. E változatok szerint a Szabadság a Genius csókja nyomán fogan, az Idők Méhében fejlődik, születése nyomán vérpiros Rózsák fakadnak, égi Kisded, Bölcsőjénél a Szeretets a Remény az Őrangyal. Távolabbi szimbolikus értelemben a Szabadság a romantikus városi Ifjú és a romlatlan falusi Lyányka csókjából születik, élénk utalással a városi-kávéházi Intellectualismere és a Falu robusztus ősi erejére, mint apasági és anyasági Jelképre és arra, hogy az Eszme a Költő agyában, a Tett a Falu kérges tenyerében születik meg. Ez igen szép Kép, ámde a Szabadságot a Városiasság, az Urbanitás, vagyis kezdetben a Kávéivó, magános Philosophus, majd a kávéházi *Causerie*, — mint *Michelet* írja — a kávéházi *Meeting* — mint *Macaulay* írja — majd a kávéházi *Ami du peuple*, a *Sansculotte*, később a kávéházi *Poéta*, majd a kávéházi *Agitátor*, a *Les amis du peuple* című Titkos Páholy, a bruxelles-i *Lengyel Comité*, a Szabadságpáholyok mint *Sociétés de Pensée*, az olasz, magyar, cseh, lengyel, horvát Ifjú Páholyok és a városi Kávéházak európai láncsora csinálják meg. A Szabadság Szelleme ott csillogott a *Café Régence*-ban és a *Café Procope*-ban, a Csészékben, melyekről *Michelet* ír, megcsillant Don Cesare *Beccaria* és *Goldoni* itáliai Kávésopoharában, az egész ragyogó „*Litterarisches Jahrhundert*“-ben, melyről *Eduard Heinrich Jacob* és *Augustin Cochin* írnak, el egészen a pozsonyi *Kaffee Hollinger*-ig és a *Pillvax*-ig. A Szabadság Eszméjének foganása azonban régebbi mint a Kávéház, mert *Bocskai*, *Bethlen*, a felvidéki Gályarab Prédikátorok, a kismárki és eperjesi Vértanuk, a *Nádasdy* összeesküvés, a *Thököly* és *Rákóczi* Ribilliója idején fogan. Vérben, a Császári Bakó Pallosa nyomán, nápolyi Gályák csörgő láncai és nyikorgó evezői és a dallamzóütemes Evezős dal, a magyar „*Héj júchnyem!*“ a Magyar Gályarabok Dala magyar tóhajtása és könnye nyomán. Valóban: *Lánc és Kard* nyomán. Ott vajudik a *Simonyi* Óbester, a *Wesselényi*, a *Kossuth* és a

Pozsonyi Ijyak Pöreiben és Börtöneiben, Kufstein, Klagenfurt, Brünn, Munkács és a pesti Nájgebáj Casamattáiban és Celláiban. De ott suttog a *Három Oszlop* Kávéházban és a *Pillvax*-ban robban ki, amikor egy kávéházi „Borzasfejű“ felugrik egy Billiárdra és elszavalja az ősi Képet a Láncról és a Kardról. A kép valóban nem új és megmagyarázhatjuk a Multját, de ez nem von le Szépségéből semmit. Az se, hogy Kávéházban csendült meg először. Lánc — benne zörgött az Uraimék enyveskezű Sápja elleni gyűlölet, a Céhek kétségbeesett harca megfizethető Uraimékkal, a Mesterlegények reménytelen hajszája a Mesterjogért, az öreg Kávésoké a Kávésjogért, a Kávéház lendületes költői, avagy magvas polgári Kritikája az Absolutizmussal: a Kancellárral szemben. A Lánc a Szabadságlíra acélcseggésű Rímeiben csörgött, de képletesen belezördült a Profósz kulcsomója is: a *Simonyi* Óbester, *Kossuth*, *Wesselényi* és a két Jurátus, a *Lovassy* testvérek Börtönkulcsa hangja is. A Poéta a kávéskanalak csörgését költői Révületében Lánccsörgésnek, a Tekék csattanását puskadörrenésnek, a kávéházi zsongást a Nép Szavának hallhatta. A Marqueur — most már Tekeőr — magyarul számolta a „Lövéseket“ az „À la Guerre“, vagyis Alagér-játékban. A tizenhat kis Labda úgy állott Piramisban, mint az Ágyúgolyók állanak. Egy vörös színű Golyóbis belevágott a Piramisba és erre az úgy hullott szét, mint a zsarnok egyiptusi Fáráo Gúlája. Mint a Bastille. Negyvenhat! Negyvenhét! Negyvennyolc! — számolta a Tekeőr. »Negyvennyolc!« halotta a Költő és a cukrostálcácskák úgy csörrentek meg mint 1848-ban a Lánc és a Kard.

A Lánc csörgött, a Kard már ott volt a vén Huszárok és a Panganéta a vén Bakák markában. A Falu azonban még mindig nem mozdult meg, helyette a Poéta állt őrt a Kávéházban. *Petőfi* halhatatlan érdeme az a fanatikus hit, mellyel elküldetésében hitt. Igy hinni önmagában csak az igazi Poéta tud. Nem a Népieskedés korszerű modorosságai jelentik az ő Szellemének halhatatlan magyar értékeit, hanem az a Hite, hogy ő a Paraszt Megváltója. A Csárdaköltészet és a Népiesség csak kifejezési Formája az ő lángoló Messiásizmusának. A Falu helyett érzett, noha a Falu félreértette. Mint igazi Messiást értette félre, amikor Keresztre feszítette. Ábrándos, fiatalos exaltatus kávéházi Cabétisme-je miatt a Communardérie „Vörös Vérvádját“ vágták a szemébe. És ő, az idegbeteg, beesett tüdő-

csúcsú, vékonynyakú, Hutchison-fognövésű, kistermetű, fiatal-ságát éhezéssel eltöltő, rosszmodorú, szegény kávéházi Bohème mégis hitt önmagában, amikor kiegyensúlyozatlan idegzete mindenkiel meghasonlásba vitte már. A Paraszt nem érthette meg őt, a kávéházi-városi Intellectuel-t. Ki tudja, nem *Metternich* titkos Agent de Police-ja bújtogatott-e ellene Kiskunfélegyházán és a Hajdúságon? Ma már tudjuk, hogy *Metternich* lázítottatta fel a Nemzetiségeket *Marx* kommunistá Agitátoraival, hogy ráfoghassa a Communardérie vádját a magyar Szabadságmozgalomra. *Metternich* Kémjei ott voltak a *Pillvax*-ban, a *Gyülde* az ő titkos alkotása volt : minden érdeke az volt, hogy *Petőfit* is kommunistá Agitátornak állítsa be. Pedig *Petőfi* nem volt *Marx* híve. Tragédiája kezdete az volt, hogy Cabétistennek látszott, pedig még az sem volt, csak fiatal és Költő. A zavaros *Cabétisme*-ről szőtt zavaros kávéházi álmai nem mint egy kiérlelődött társadalmi Rendszer kötegei voltak ott tudatában, hanem csak mint valami kifejezési forma, mely körül lera-kódtak csillogó Képzeteének kávéházi-irodalmi képei. *Petőfi* Költő volt és nem Politikus, legkevésbé pedig elvont Társadalomtheoretikus, mint *Cabet* és *Marx*. Csak Betűvel tudott szólni, melybe Képeit rejtette. A Faluért és a Falu helyett rajongott, de a Falu nem értette meg lángoló Parisisme-jének forradalmi-kávéházi Boulevard-álmait. *Petőfiért* csak a városi Intellectuallisme rajongott. Az egyoldalú irodalomtörténeti szempont, melynek fogalma sincs egyébről, mint Szépirodalomról, *Petőfi*-ben csak a Poétát látja, de nem a Kávéházba becsempészett párizsi Ujságokon keresztül a forradalmi Parisisme igézetébe beleszédült kávéházi Álmodozót. *Petőfi* hangjában az egyoldalú irodalomtörténeti szempont csak a népieskedő külső formát hallja meg, de nem hallgatja meg őt, mint a Barricade kávéházi Költőjét. Hangjából nem hallja ki az Urba nité és a Kávéház hangjait és nem látja meg, hogy *Petőfit* ezért nem érthette meg a Falu. Valóban, *Petőfit* csak a Kávéhá értette meg és őt csakis a Kávéházon keresztül érthetjük meg. Valóban, ezért nem értette meg az egykorú Falu és ezért nem értette meg a régivágású Irodalomtörténet sem : *Petőfit* nem a városi Kávéházban kereste fel.

A Falu *Kossuth* Lajost megértette, mert *Kossuth* politikus volt, nem Költő. Nem költői Képben, hanem szónoki Képben szólt a Faluhoz, mely csak akkor mozdult meg, amikor *Kossuth*

élő hangja szólt hozzá. Mint mondtuk, a Szabadságkorszak városi-kávéházi irodalmi Utópiájára csak a Város figyel fel, de nem a Falu. *Petőfi* „*Tyrtaeus*“ volt, ebben igaza van a régi, egyszerű irodalomtörténeti Szólamnak, de csak annyiban, hogy a Kávéház és a pesti Intellectualisme: a Jurátusok, a Diákok, a szabadelvű Polgárok és a Mesterlegények városi *Tyrtaeus*a volt. Sem zavaros Cabétisme-jének zavaros kávéházi álmódzásai, sem vadromántos irodalmi képeinek véres, városi Sansculottisme-je, sem népieskedő városi Lírája nem jutott el a Faluhoz. A Kávéház mindig idegen volt a Falu szemében, de a Kávéház mindig rajongott a Faluért: *Rousseau*-tól a mai városi irodalmi kávéházi Ruralizmusig. A Paraszt-költő mindig divatos volt a Városban az utóbbi kétez év óta: *Vergilius*-tól *Sértő* Kálmánig. A Falu *Kossuth* szavára mozdult meg és állott be a Toborzó Káplárok táncos karéyába és egyenesítette ki kaszáit. *Béranger*, *Musset*, *Rouget de l'Isle* *Moreau* és *Herweg* hangjai, a *Café de Foy*, a Sansculottisme, a Citoyenisme és a Buonarottisme hangjai túlságosan magasról, túlságosan messziől, a városi Kávéházból csapódtak el *Petőfi* lángoló irodalmiságában a Falu egyszerű füléhez. *Kossuth*ot megértette a Falu. A régivágású, keménykötésű volt császári Tisztekből lett Honvédtiszteket és a vén továbbszolgáló Örmestereket megértette. A Verbunkolásokon ott volt, de nem igaz, hogy *Petőfi* hívására volt ott. A *Martius* Idusa Pest: a Polgárság és Kávéháza házi magánügye volt. A magyar Paraszt — aki a Kávéház révületében mint Szabadságeszmény lebegett a kávéházi Szivarfüstben — éppen olyan kevéssé volt ott a *Martius*elő pesti városi Mozgalmaiban, az „Ifjú Magyarország“ titkos és rejtelmes Páholyában, a *Pillvax*, az *Arany Sas*, az *A' Philosophus* és a *Török Tsászár* Kávéházban a *Martius* Idusán, mint ahogyan a francia Paraszt sem volt ott 1789-ben a *Café de Foy*-ban és 1848-ban a *Café Danmark*-ban és a *Café Tortoni*-ban. A Szabadságmozgalomban csak mint a „Nép Barátai“ által elképzelt Jelkép vett részt. A Jelkép azonban nem Valóság, csak Irodalom: kávéházi Irodalom. Vagyis: a Falu nem értette meg a városi Romantizmus Szabadságírájának csillogó-agyas csillagászati, botanikai és egyéb romantikus-intellektuális Jelképeit, a *Hajnalt*, a *Csillagot*, a *Napsugarat*, a *Tavaszt*, a *Virágot*, a *Láncot* és a *Kardot*, a *Satirát*, a *Pamphlet-et*, a *Cri-t*, a városi-kávéházi

műnépies Lírát, a városi Műnépdalt, a kávéházi Csárdaidillt és Pusztaidillt. *Petőfit* éppen olyan kevésbé értette meg, mint ahogyan a 18. századi Brétagne, avagy a Guyenne sem értette meg *Montesquieu*-t, *Rousseau*-t és *Saint-Simon* grófot, mint a lombardo-venetoi Contadino Ugo *Foscolo*-t avagy a Schwarzwald *Herweg*-et. A magyar Falu nem értette meg sem *Széchenyit*, sem *Petőfit*, de megértette *Kossuth* Lajost és a Táborkok által kiadott kurta, értelmes, kemény Parancsot. A Romantícizmushoz nem szokott hozzá, de Vicispánok, Szolgabírák, Esküdtek, Botos Ispánok, Udvarbírák, Kunkapitányok, Pusztabírák és Borbírák Uraimék parancsszavát megértette. *Vergilius* szépirodalmi paraszti Eclogá-it sem a Paraszt olvasta, hanem az unatkozó, Spleen-es órómai Gavallér és Dáma és *Metastasio* 18. századi bécsi-schönbrunni *Schäferspiel*-jein sem a Wienerwald disznómakkoltató Kondásai és tenyeres-talpas Dirnd'l-jei üdültek, hanem *Aichelburg*, *Maldeghem*, *Mattenclouit*, *Esterházy*, *Pálffy*, *Clam-Gallas*, *Lanczkoronsky* és *Collalto* grófok, bárók, grófnők és bárónők. A Műnépiességet az igazi Nép ugyan hogyan érthette volna meg? A Kávéház Szelleme is hamis, hazug, vadregényes Képet rajzolt a Csárdáról, a Falu Szelleméről, ugyan miért értette volna meg a falusi Suhajkorcsoma a városi Kávéház Szellemét? Ilyet csak a romantikus Költők és a nem kevésbé romantikus öreg Irodalmi Itészek és egyéb öreg Történészek hittek egy-két-három Nemzedékkel ezelőtt.

*

Egykorú régi rajzok szerint Martius Idusa napján a Múzeum lépcsője alatt ott áll néhány ködmönös, szűrös, gubás Paraszt is. Lehetséges, hogy ott állott néhány vásáros Paraszt, hiszen a Józsefnapi Vásár a Múzeumtól néhány lépésnyire levő Szénás Piarctól, a mai Kálvintértől egy vonalban állott végig a Zsidó Piarcig, a mai Orczy Házig, be a Káposztás Piarcon — a mai Deák-téren — az Új Piarcig, a mai Erzsébettérig, onnan le a Dunáig és a Feldunasoron és az Aldunasoron le a Mészárosok Utcájáig, a mai Vámház-körútig. A Múzeummal tőszomszédos volt a *Két Pisztolý* Vendégfogadó és Kávéháza, a hirhedt Parasztkávéház. Mellette sorban állottak a vásáros Parasztkok Vendégfogadói és Kávéházai: az Üllei Országúton balra az *Arany Nap*, a Magyar Utcában a *Fekete Sas*, a Két Nyul-utcá-

ban — ma Lónyay-utca — a *Két Nyulak*, a Szénás Piarc sarkán a máig álló *Két Arany Oroszlány*, mellette az Oroszlány-utca sarkán az „Az két Kék Bakokhoz“, ezzel szemben a régi *Két Korona*. A Múzeum előtt végtelen sorban állottak a vásáros szekerek, érthető tehát, hogy a Martius 19-én kezdődő Józsefnapi Vásárra már napokkal előbb begyűlő falusiak közül néhányan odaverődhettek a Múzeum lépcsőjén lefolyó hangos Spektákulumhoz. Tudjuk, hogy a *Pillvax* már napokkal előbb fenyegetődött azzal, hogy a Vásárosokat kicsődíti a Rákosmezőre, — párisi *Fête nationale*-t akart rendezni — de *Klauzál* Gábor lebeszélte a heves ifjakat e veszedelmes kalandról. A Vásárosok tömegeire hivatkozott is *Petőfi*, de ezek nem voltak ott a *Pillvax* nagy jeleneténél. A Kávéház Vér és Paraszt nélkül csinálta meg a Martius Idusát. A Falu csak egy félév múlva találkozott a Szabadság városi Szellemeivel: *Kossuth*-tal, de nem a *Pillvax*-szal. *Petőfi* ragyogó *Üstököse* akkor már lefelé hajlott. *Harsányi* Zsolt írja meg az *Üstökös*-ben, hogy *Petőfi* szerepe a Martius Idusa napján befejeződött. Ugyanazon a napon fejeződött be a *Pillvax* élete is. *Petőfi* és a *Pillvax* egyet jelentettek. *Petőfi* nem látta be, hogy ő kávéházi jelenség és hogy a Martius Idusa után néhány napra már a Kávéház elfogyott mellőle. A „Félistenek“, a Diákok — írja *Harsányi* — 1848 áprilisa közepén már Austriai Magánjogot magoltak és nem a Népfenség tengerzúgását hallatták a szerény kis Kávéházban. A Forradalom kilobbant egy kávéházi Tableau-ban és Április Tizenegyedikén a Fenséges Nép a Kúrályt éltette. *Petőfi* alól elfogyott a Szószék: a Billiárdasztal. *Petőfi* aznap tört le, amikor a Kávéház elfogyott mellőle. A Falu egy félév múlva már megértette a Szabadság városi hangjait, de ezeket már nem *Petőfi* ajkáról hallotta meg. A Falu nem kívánt *Petőfi*ről tudni. A Nép nem értette meg *Doctor Faustust*, kit a falusi Bábjátékban — melyet bemutatunk — a soroksári Kávéházból vitt el az Ördög. A Kávéház Szelleme, a *Le Sage* óta a Kávéházban tanyázó sugárzó intellectusu Ördög: Asmodáj, a Kávéházak Ördöge.

*

Az Utópia olyan, mint az a Csudabalzsam, a mindenre jó Elyxirium, amit a 18. század eleje óta árultak, végig egész Európán, főleg Franciaországban, Itáliában és Angliában

a vándorló vásári és kávéházi „*Csudadoctorok*“. Ezek eleinte az olasz-francia Hegyvidékről való vándorló olasz-francia *Vinaigrier*-k voltak, a vándorló Kávéfőzők és utcai Kávéárusok kézművészettörténeti rokonai. Vándorló Kézművességüket a magyar Hegyvidék élelmes, szorgalmas, vándorló szepesi Németjei és Tótjai is eltanulták. Magyar ruhába öltözve, tarka-barkaruhás Kikiáltóikkal járták be a Világot és árulták Levendulával illatosított Égettboraikat. Mindenütt „*Magyar Csudadoctor*“ volt a nevük. Párisban a mai Vásárcsarnokok mellett külön Sikátorban laktak, ennek máig *Passage de la Reine d’Hongrie*, vagyis a *Magyar Királyné Sikátora* a neve. A Magyar Csudadoctorok illatos kotyvalékát ugyanis *A Magyar Királyné Vize* — *Aqua Regimae Hungariae*, *L’Eau de la Reine d’Hongrie*, *Hungarian Water* és *Acqua Ongaresca* — néven árulták. Ezt *Montpéllier* apothékás Mesterei szűrték a számukra. Figuráik ott vannak a 18—19. századi romantikus Operákban, hangos énekszóval „nyakrafőre“ hirdetik Csudabalzsamukat, mely minden bajra, „nyakra és fejre“ jó. Honoré *Daumier* is megrajzolta a Magyar Csudadoctort. Ezek ott voltak minden Piacon és minden Kávéházban. Szlavniczai *Sándor* István európai utazásai során Velencében, a *Piazza di San Marco*-n, a *Cafè Quadri* előtt látott ilyen olasz *Ciarlattano*-t. *Ciarlattano* annyi mint *Criailleur*, vagyis Kiabáló, innen származik a francia *Charlatan* szó, ami Vásári Kikiáltó jelentésű, de Csudadoctort is jelent. A Francia Forradalom mint kémgyanús Idegeneket tiltotta ki e Vándorokat Franciaországból, *Metternich* is szigorú parancsokat adatott ki ellenük. Kotyvalékuk utóda a *L’Eau de Cologne*, a *Kölner Wasser* és a *L’Eau de l’Empereur François*, a *Franzbranntwein*, vagyis a „*Ferencpálinka*“, utalással az elnevezések franciaságára. Ma mint sóval kezelt Borsesz szerepel a népies Csudaszerek között. A *Charlatan* hamar átment a lázító politikai Csudadoctorság elnevezésére is, a lármas, szónokló 18. századi kávéházi Demagógia neve így lett a *Charlatanerie*, főleg azért, mert a „*Les Docteurs Hongroises*“ főleg Kávéházakban árulták bűvös *Arcanum*-jukat, az „Élet Vizét“, a *L’Eau de la Vie*-t, ami az *Égettbor*, az *Acquavita* neve máig. Élet Vize, Csudaszer: ez volt az Utópia is, a Lázítás is, a Népszabadság is. Ezt is Kávéházban árulta a *L’Ami du Peuple*, a Nép Barátja. Hangzatos

Phraseológiával árulta, mely az események rohamában mindig jobban távolodott az egykori kávéházi Philosophus világboldogító, embermegváltó nagy Álmaitól. Ez a Csudaszer főleg az emberi Sorsközösség, az Egyenlőség, az Égalité nagy kávéházi ábrándja, bódító kávéházi itala volt. Ezt az Agitator, a forradalmi Csudadoctor, a Charlatan kínálgatta a Falunak. Hangos kelletéssel, az Eszme Réclame-jával, Szabadságlírával, Jelszóval, Cri-vel, a legkülönbözőbb színű csomagolású Phiolákban a Semmit, a Szóból és Levegőből álló Kotyvalékot, a zavart, ködös, álmodó illuminatista és romantikus és újromantikus Gazdasági Rendszerek, Tervpolitikák, Termelési Autarkriák, Caesaromaniák és az Auguste Comte óta *Colléctifité* nevű Álmok e Csudaitalait, melyeket csak le kell nyelni és azonnal Jólét és Szociális Boldogság lesz belőlük. Mint látni fogjuk *Limojon de Saint-Didier*, a csufondáros szavú francia Poéta a 18. században csúfolja azokat a botorokat, akik azt hiszik, hogy azonnal Philosophusok lesznek, mihelyt Kávét isznak. A Demagógia az Utópiát, a Philosophus és az összes Abbé-k a Kávét kínálgatják a Boldogság csudatévő Phyltron-jául.

*

Az úgynevezett „Biedermeyer“ boldognak tartott Korzaka máig mint egy eszményi „Elmúlt Társadalom“, mint egy „Boldog Aranykor“ álma jelentkezik egy olyan hamis szépirodalmi Képben, melynek közepén a „Boldog Biedermeyer Ozsonna“ Kávéja áll. A „boldog Gyermekség egykori Kávéja“ ott van *Kosztolányi* Dezső „Kis Gyermeké“ gyönyörű verseiben, melyekben e Poéta a Városhól, a Kávéházból, az Irodalomból vágyódik vissza a Gyermekség boldog öntudatlanságához, a Nagyanyó Kávészonnájához. Ugyanígy jelenik meg a Kávéházlíra gazdag és színes termelésében az „Elmúlt Ifjúság“-ba visszanező, visszavágyó Utópia Jelképéül „Az Elmúlt Ifjúság egykori Kávéháza“ is. Ez is a Boldog Aranykor örök emberi Illúziója, melyet Henry Murger, *Heltai* Jenő, *Szép* Ernő, *Kosztolányi* Dezső éppen úgy megír, mint akár *Ovidius*, aki a lehanyatló ókori Róma társadalmi Débacle-ja idején az „Elmúlt Aranykor“ boldog és egyszerű Italairól ír. Így írja meg a poétáslelkű öreg *Vázsonyi* Vilmos is egy versét „az Elmúlt Ifjúság egykori

Kávéházáról“ és *Degré* Alajos is így emlékezik meg a „régii“ Pillvax-ról — 1855-ben. A Kávé ugyanis mindig az Utópia jelképes Itala: akár az előrettekintő Futurismus, akár a visszatekintő Reflexió eljövendő avagy elmúlt Aranykora, örök emberi Illúziója, hervadhatatlan Boldogságálmái szállodnak maró, keserű illatú, fűszeres, keleties hangulatú páráiban. Mindegy, hogy *Rousseau* álmodja-e ezeket, akinek neve paraszti gúnynev, a „Vöröshajú“, avagy *Saint-Simon* grófja, *Bákunyin* tatár herceg, *Krápokiny* orosz herceg, avagy a krímiai tatár *Wladimir Ulyánuff*, *Robespierre*, a vidéki Ügyvédő, avagy *Fourier*, a Phalanstère ábrándos álmodója. Mindegy, hol álmodják el ezeket: párisi Emigráns avagy egyéb Kávéházakban, ahol *Sorel* álmotta el előálmokul a mai Utópia, a mai Caesarisme, a Dictatura álmait. Ezek az álmódók (mint ezt *Csokonai Vitéz Mihály* 1795-ben írta meg pompás Csúfosáiban, a *Tempefői*-ben és a *Pofók*-ban) mind „Saeculumvégi módi Értelmes“-ek, azaz a hanyatló Századvégek és Civilisatióvégek divatos Intellectual-jei.

Csokonai a pesti *Grand Café*-val, a *Kemnitzer Kávéház*-zal kapcsolatban említi meg a 18. századvégi túltengő Intellectualisme decadens Intellectual-jeit, akik *Voltaire*, *Lessing*, *Gellert* és *Rousseau* Gondolataival és az akkor divatba jövő *Jeu National*-lal, a későbbi *Jo-Jo* ósével játszanak a pesti Feldunasoron. Az Utópia századvégi jelenség, de nem az Utópia öli meg a Civilisatiókat, hanem a halódó és halott Civilisatiókon mint Hullafolt jelenik meg az Utópia. Nem a Kávéház öli meg a Civilisatiókat, hanem a lehajló Civilisatiókban erősödik meg az *Esprit du Café* sokszor lehajlást mutató Kávéházi Szelleme. E Szellem egyszer felmenő, egyszer lemenő Vágyálmokat termel, hol Progressifitét, hol Décadence-ot, hol előremenő Utópiát, hol hátranézőt, hol az Eljövendő Nemzedék számára álmodik Vágyálmot, az Unoka számára, hol pedig a régen halott Nagyanyó madárkás, virágocskás, boldog Kávésfindsája mellé álmodja vissza önmagát egy vélt Boldog Aranykor régen porrá lett Kávésfindsája mellé, egykori gyermeki Kávécskája elszállott párája eltűnt illatának tűnő Emlékeibe. E Findsa, e Jelkép mellett a Poéta — *Kosztolányi Dezső* — mint egykori Boldog Unokát látja magát a nagyvárosi irodalmi Kávéház Kávéjának szellemi révületében. Ugyanígy látja önmagát *Tormay Cecília* is a

„Régi Ház“-ban a Nagypó pesti Kávéja mellett. *Tormay* Cecília Kávéstálcáján is ott a Papagály-madár. Az Utópia mindig messzi időkbe (előre vagy hátra) és végtelen távol-ságokba álmódja el magát. Az Utópia valóban olyan távoli kínai és delfti Csészékről vette a Boldog Keleti Ember-ről szóló Utópia-eszményeket, melyeken ez a „Boldog Kínai“ ragyogótollú Phönixszmadarak és Paradicsommadarak között hintázik csodálatos indájú Csudavirágokon. Ez a Boldogság Keleti Madara, mely azután egy fészekbe házasodott össze az északeurópai flandriai Mese *L'oiseau Bleu*-jével, a *Kék Madár*-ral. Fiókái a Népiesség későbbi romantikus Madárkái: egyrészt a régi Kávéházakban ottlevő Gerlemadarak és Csízek, Lappantyúmadarak és Kanáriak, mint a kávéházi „Kis Kert“ városi-kávéházi Rousseauisme-jének „Boldog Állatkái“, másrészt a romantikus kori Kávésfindsák Madárkái, de a Szabadságromanticizmus kávéházi Szabadságköltészetében szereplő „Eszemadta Barna Kislyány“ mint „Gerlém, Tubiczám és Madaram“ is. Részben idetartozik a kávéházi Poéta „Hattyúdala a Szabadságról“ és a „Szabadság első Fecskéje“, a „Szabad Sajtó“ mely a *Pillvax*-ban születik meg, továbbá a „Napba tekintő Sas“ és a Korszak „à la Empire“ Sírkövein az „Eldröppenő Psyche“, mint Pillangó, illetőleg Szárnyas Genius, akik tudvalevőleg örökké élnek, mint a kávéházi Poéta, kit „bár takarja szemfödél“ és síri hant a Harczmezőn, mégis „örökre él“. Ami azt is jelenti, hogy a „szárnyaló Gondolat“, az 1840-ben oly divatos Jelkép, a „Szárnyas Psyche“, a Lélek, a Szabadság és a Kávéház Szelleme örökre él, ha a *Pillvax* Kávéházat lebontja is a nógrádi kőműves Tótok csákánya.

*

A Kávéházi Szellem a Szabadságkorszak tragikus európai társadalmi nyomorúságainak nagy, olthatatlan Vágyálmait vetíti ki föllengzős, intellectuális Utópiákba, Boldog Társadalmakról szóló társadalomkritikai Utazási Regényekbe, bölcselkedő Essay-kbe, csufondáros Pamphlet-ekbe és Pasquinade-okba, azaz Pasquillusokba, Gúnydalokba, politikai Traktatusokba, Szónoklatokba, melyek hol Parlamentekben a Pulpitusokról, hol Lapdaházakban, hol Kávéházakban a Billiárdasztalokról, hol Korcsmákban a Hordókról, hol pedig Falragaszokról és utcai-kávéházi Szórlapokról, hol a Szabadság-

lírából és Virágok, Madarak és Csillagok képirásának Jeleiből hangzanak el. A Romanticisme idején a Szabadságlíra és annak füledt, kávé- és szivarillatú Jelképheraldikája a Forma, melybe a Szabadságálmom kivetítődik. Mindez társadalmi Utópia vagyis Vágyálmom. A Kávéházakban 18—19. századi Álmodók és egyéb Jósok, Látnokok, Mágusok: Kávével bűvölt Sámánregüsök ülnek. A rómaiaskodó késői francia Renaissance modorában épült *Palais Royal* Kávéházában (a pesti görög *Haris*-család által épített *Haris Bazár* belső falai a *Palais Royal*-ról készült öntvénymásolatot mutattak, egyik képünkön bemutatjuk a Bazár udvarát, ahol egykori Bazárkávéháza volt, a *Café de Foy* szerény pesti vakolat-kópiájával) a már barokkosan túltengő rómaiás oszlopok alatt, a *Café de Foy*-ban, 1789 előtt a rómaiás Puritánusságú Szabadságálmódók ülnek. Komor tógájú Civisek mint Citoyens, ihletett, de vadtekintetű vidéki Ügyvédök, a Nép ügyének védői, mint kopott Apostolok, vitatkozó Philosophusok, Róma, azaz Páris mind a négy sarkán való mielőbbi felgyújtását javalló lázító „Tribunus plebis“-ek, mint leendő Tribune-ok, a hanyatló Róma, azaz Páris erkölcsi Romlottságát ostromozó Cato-k, alvilági Satirák kénkőszagú füstjeit eregető és Pluto vasvillájával szurkálódó gúnyú Poéták, ábrándos, fürtös, de Vérről és Halálról dalló Tyrtaeusok, végül maga a lázadó Plebs, mint leendő Sansculotte-ok. 1848-ig Jelmezük sokszor változik, fejükön hol a Chapeau Rouge-ot, hol a szemellenzős Mesterlegénysipkát, illetőleg a Diáksipkát, hol a polgári Kürtökalapot találjuk meg. Az 1830-as évek végétől a pesti Kávéházakban igen gyakori a Népbarátok „à la Carbonaro“ süvege, rajta „a Puszta szabad madarainak“, a Darumadárnak tolla göndörödik, de megjelenik a hegyes Kunsüveg is, mellette a Puszta Romanticizmusát jelentő Árvalányhaj is.

Mindezeket a Jelvényeket őszinte, lelkes kávéházi illuminatista Népbarátok, illetőleg később vadromántos Messiások hordják, de közöttük már a 18. század végén megjelenik az Álmessiás, a művelt, gazdag Álnépbarát, a Hyperintellectuel, az elfinomodott Litterary Gentleman, illetőleg a Litterary Dandy is, főleg a Directoire éveiben. Az ő számára nem véres földi Valóság az égi-légi Szabadságészme, csak finomkodó Játék: *Spleen*, szenvelgett *Weltschmerz*, *Ennui* azaz Világfájdalom. A finomkodó szellemi Dandy sokat olvas és olvasmányairól a

a Kávéházban cseveg, titkos Páholyok tagja. Minden második szava: Gondolat, Eszme avagy Egyenlőség. Pesti kávéházi Figuráját Csokonai Vitéz Mihály 1795-ben írja le a *Tempefői*-ben és a *Pofók*-ban. Ez a „Saeculumvégi módi Értelmes“ ott nyüzsög a pesti Hajóhídfőnél levő *Grand Café*-ban, a fején Kiirtókalap, a kabátja angol Capute, amitől *Kant*-nak képzei magát és „*Nationálspil*“-jével játszik.

Az eddigi Csokonai-irodalom nem tudta, mit ért *Csokonai* a kávéházi „*Nationálspil*“ alatt. A csúfondáros fiatal Poéta a 18. századvégi *Jeu Noble*, vagyis „Nemesi Játék“, később már *Jeu National* vagyis *Népi Játék* nevezetű madzagos Pörgettyűt, régi magyar nevén a Tarattyűt nevezi egykorú német nevén „*National-Spiel*“-nek. Ez eredetileg unatkozó Matrózok játéka volt, egy ócska kötélcsiga, a *Liseron* és egy darab zsineg segítségével játszották. Később Gyerekjáték lett belőle. 1933-ban Párisból útjára elindulva, újra megbolondította Európát. Ott volt a pesti Dunapart mai Kávéházaiban is, módi Dámák pörgették (ugyanott, ahol *Csokonai* azt 1795-ben látta), majd megúnták. Rövid életét mint a Hótel Garni-vá lecsúszott egykori paraszti Betérő Fogadó, a soroksári-úti *Két Korona* Kávéházának Cégérneve, mint *Yo-Yo Kávéház* fejezte be, utalással mindarra a földi és földalatti jóra, amit a züllött éjjeli „alvilági“ Kávéház mért. A *Jeu National* egyébként a szintén igen régi olasz *Diabolo* és az utcai Gyerekjáték, az ostorral pörgetett *Csiga* atyjafia. A Játék a 18. század utolsó forradalomelőtti éveiben a nemesi Palotákban és Kastélyokban pörgött, a Forradalom előtt ott volt az előkelő nagyvilági Café-kban is, a Forradalom kitörése után azonnal Módi lett a párisi Kültelkek Kávéházaiban is. Eredetileg *Jeu Noble: Nemesi Játék* volt a neve. A Forradalom Szelleme „*Nemzeti Játék*“-nak, a „*Nép Játékának*“ nevezte el, csakúgy, mintahogyan a *Bibliothèque Royale* neve is ekkor lett *Bibliothèque Nationale*, a *Palais Royal*-é *Palais National*, a *De Foy* Admirálisról elnevezett Kávéházé pedig *Café National*. A *Nationalisme* idején, amikor a *Nation* nem csak Nemzetet jelentett a szó pátriótás értelmében, hanem Népet is, a szó forradalmi értelmében. Vagyis akkor, amikor a Patriotizmus egyúttal Forradalmat is jelentett. Pontosan ugyanazt, amit az 1790-i Budai Országgyűlés után fellángoló *Nemzeti Felbúzdulás* jelentett Pest-Budán, amikor a *Nationalisme* a pesti és a többi európai *Nationalisme*-mal egy időben

lobogott fel a pesti belvárosi Diákkávéházakban is és az Austriai Ház elleni Forradalmat jelentette még abban is, hogy a Diákság a pesti Purgérok Kürtökcalapját verte le az *Arany Borz*-hoz cégérelt Kávéházban.

Csodálatos dolog, hogy a Néplelek, a „Génie du peuple“ pontosan szólva a párisi külvárosi Aljanép, a *Faubouriens* Lelke 1789 után micsoda mohósággal „nationalizálja“ el a Nemesség minden „Kiváltságát“, így a Kávéházba járást is, az azelőtt lenézett Kávét is, de még a *Jeu Noble*-t is, a Lámpavasra kívánt és *Aristocrétin*-nek, a „nemesi Gyügé“-nek csúfolt Urak és a Népbarátságot szenvelgő forradalmi Dandysme eme kávéházi Játékát is. Ugyanakkor, amikor Európa a sarkaiból fordul ki egy kávéházi kurjantásra, amitől a *Bastille* és a *Trón* omlik össze, amikor a *Café de Foy*, illetőleg a *Café National* hangjai hangoznak vissza még Pest Szabadságkávéházában, a *Három Oszlop*-ban is, amikor olyan sok minden lesz Világtörténelemmé, ami a *Café de Foy*-ban történik: akkor egy egész Társadalom egy gárgyu Gyermejjátékkal játszik. Egykorú, 1789 előtti képes ábrázolásokon Státusférfiak, Philosophusok, Abbé-k és Vicomte-ok, fejedelmi Maitresse-k és hírhedt cégéres Lorette-k kezében is ott a *Yo-Yo* másfélszázados őse. A párisi Kávéházak egykorú Képein is gyakran ül ott egy-egy Citoyen és a *Jeu National*-t pörgeti. Mi volt ez a Tömeghisztéria? Talán az agyonzaklatott kávéházi Lelkek valamely Narkoticuma volt? Talán ebbe vezették le az emberek végsőkéig felkorbácsolt indulataik robbantó feszültségét? Talán a Sorskerék örvénylő pörgését, az izgó-mozgó, forgó Csiga fel- és leszállását, mint az egykorú emelkedő és zuhanó Élet képét szemlélték a *Yo-Yo* őse pörgésében? Jelkép volt ez is, kávéházi Jelkép, mint minden ebben a Korszakban? Az, hogy 1933-ban a mai pesti kávéházi *Vamp*-ök és *Flapper*-ek, a mai budapesti talmi *Mondaine* és a fertály *Demi-mondaine* játszottak a *Yo-Yo*-val, azon nincs mit csodálni. De a forradalmi *Yo-Yo*, a *Jeu National* valóban csodálatra méltó társadalomlélektani-szokástörténeti-kávéháztörténeti jelenség.

A 18. századvégi *Jeu National* nem csak a Nép, hanem egész Európa Játéka volt: Játék a Gondolattal, a Forradalommal, a Néppel, Élettel és Halállal, Emelkedéssel és Süllyedéssel. A Korszak és a Kávéház játékszere volt. A Korszak kávéházi széken ült és madzagon rángatta a Sors rettentő Kerekét, mely-

nek pörgésében Európa, illetőleg az önmaga Sorsa fordulatait szemlélhette, annival is inkább, mert minden Kávéházban ott pörgött-Jorgott a mai Roulette számtalan őse, az *Olla Fortunae* vagyis a Szerencsefazék, a *Rota Fortunae*, a Szerencskerék, a Glüoksrad és a *Marianne*, a vándorló-házaló olasz kávéházi Biribissaio-k vagyis a Berbécsesek Pörgettyűje, a *Tournant* vagyis a *Trenderl'*, a *Tarattyú*. Mindezek legmagasabb ütőszáma, a minden Tétet besöprő, a Pörgettyű lapjain ábrázolt Szüzet, Vadászt, Szarvast, Csapszéket, Rózsát lebiró, legyűrő, letörő „Coup de Bonheur“, a Szerencse ütése, vagyis a *Coupe-téte*, a szó szerinti „Nyaklevágó“, a „Főütés“ a *Kaszás Legény* volt: a Halál.

A kávéházi Pörgettyű Figurái ott vannak egyik Képünkön is. *Coupe-téte* annyi, mint Nyaklevágó. A Kártya és a Politika régi Mesterszavai, vagyis a forgandó Szerencsekerék kávéházi Argot-ja azonosok voltak. Elvégre úgy a régi *Pharo*, mint a *Biribi*, valamint a Politika Kártyáit a Kávéház keveri 1789 és 1848 között. A Kártya tudvalevően az Ördög Bibliája, az Ördög pedig — a Kávéház Ördöge, mint ezt *Le Sage*, *Karinty Frigyes*, *Kosztolányi Dezső* és *Hevesi András* és oly sokan mások régi és új írásaiból tudjuk — *El Asmodáj* a Sánta Ördög, egyéb nevein *John Devil*, *Lux Úr*, *Esti Kornél* és *Monsieur Diabol*.

A *Jeu National* forgó, kerengő, szálló és emelkedő Pörgettyűjét madzagon rángatta a Játékos, akit viszont az egykorú Élet, a Forradalom is madzagon rángatott. E tragikus madzag viszont nemcsak a nagy csontkezü Bábjátékos Mester, az Élet vagyis a Halál (ami egyet jelent) madzagja, hanem a Nyaktiló ferdén köszörült óriási bárdpengéje madzagja is volt, esetleg az Akasztófa kötele, ha úgy jobban tetszik. A Játékos nézte a Pörgettyűt és saját sorsa Sorskerekét szemlélhette benne. A Bábjáték madzagjára is gondolhatott, amit annyival is inkább megtehetett 1795-ben, mert a Bábjáték ott volt minden Kávéházban. Budán, a várbéli *Vörös Sün* Vendégfogadó Kávéházában is, melynek Cégérét — „ad Bottrum“ — képünk mutatja be, mint ezt 1790-ben *Keresztési Szabó József* Prédikátor Uram Budai Itinerariuma írja le. A pesti Bábjáték Árendátora 1795-ben a sokszor említett pesti Kávés, *Tuschl Sebestyén* városi Fűrmender és színházi Entrepreneur Uram volt. A *Jeu National* tehát 18. századi Jelkép volt, kávéházi Jelkép

a forradalmi Kávéházban, a Játékos Házban, a Kártya, a Pharo, a Biribi, a Szerencsekerék, a Szerencsekeresők és a Politika, illetőleg a Forradalom, vagyis az Intellectualisme Házában, a Bölcsék Házában, a Mekteb-i-Irfán-ban, ami a Lázadás Iskolájával, a Mekteb Muharabbim-mal pontosan egyet jelentett. Jelkép volt a *Jeu National*, még a neve is az volt, Játék a Néppel és a Nép Játéka, ahogyan akarjuk. Jelkép volt, Szójáték, *Jeu des mots*, mint minden ebben az agyas-illuminatus-romantikus Korszakban. Minden, még az is, hogy a Kávé fekete, mint az Ördög, mely elviszi a régi Világot, forró, mint a lángoló Gyehenna és mint a Forradalom, keserű, mint a Halál és édes mint a Szerelem. E szójátékot nem kisebb személy csinálta, mint a szellemes, okos, ravasz, ügyes Diplomata, *Talleyrand-Périgord* Herceg, *Metternich* francia párja, aki 1789 és 1825 között minden lehető és lehetetlen Politikát végigszolgált ragyogó barocempire Macchiavellismo-jával. Jelkép volt az is a Kávéházban, hogy a Kávédözölgény fekete Néger: hogyan ne lett volna Jelkép a Pörgettyű? Az egykorú Élet és Halál zuhanó és emelkedő Baisse-je és Hausse-ja szemléltető Jelképe volt, az Időké és a Kávéházé, melyben falusi Ügyvédökből és „Kis Káplárok“-ból lett a Caesar. A Király feje is a Kávéház tapsai között gurult bele ugyanabba a fűrészporos kosárba, melybe másnap és harmadnap a kávéházi Caesaré és a Tapsolóké. A „Nép Játéka“: ez is a Liberté, a Szabadság és a Forradalom jelképe volt. A *Jeu National* csigája esett és emelkedett, mint az Apály és a Dagály, mint a Grandeur és Décadence, amit *Balzac* a *Palais Royal* és a *Boulevard* későbbi Kávéházai, a Korszak és a maga Élete képeiül írt meg néhány évvel későbben.

A Csokonai által leírt talmi Népbarát, a „saeculumvégi módi Értelmes“ kelekótya Intellectuel, megbízhatatlan, átbota madzagrángató, Népbarátságot csak Spleenből játszódó Szabadságdandy: ilyen is akadt a Kávéházban 1789 és 1848 között, sőt sokkal későbben is. A Szabadság és a Forradalom csak Játékpörgettyű volt a Népbarátdandy finom, ápolit, arisztokratikus kezében: a Néppel csak játszott és azt „ujjai körül forgatta“. E kifejezést — azt hisszük — a Pörgettyűre vonatkozó Szójáték is elmélyítette. A „módi Szabadságdandy“ fején is ott volt a Szabadságsüveg, a Chapeau rouge, a „Jakobinus Sipka“, az „Ördögi Sipka“, mint *Petőfi* nevezi az 1846-ban írt Táblabíró-ban. Előre-hátra, jobbra-balra libbenő leffentyűje

valóban sokszor igen hasonlít a Bolondsípkához, a Csörgössípkához, a Bonnet de fou-hoz. A főfő Szabadságdandy *Orléans* Hercege volt, a „Vörös Herceg“, a Jakabosok Club-ja és a *Café de Foy* bőkezű Maecenas, a *Palais Royal* tulajdonosa, akit a végén a Nép játékos kedve szintén a Nyaktilóra fektetett, melyre ő maga is segített ráfektetni nagybátyját, XVI. *Lajost*.

A politikai Szélhámos és Komédiás, a szemfényvesztő *Farceur* és *Escamoteur* a Chapeau Rouge-zsal fején számtalanszor megjelent 1789 óta minden Szabadságkávéházban, hiszen a Vándorbüvészek és az Arlecchino-k ott voltak a pesti Kávéházakban még az 1830-as években is. *Csokonai* 1795-ben ír a pesti Hajóhid mellett levő *Nagy Kávéház*-ban a „Nacionálszép“-lel játszódó, *Voltaire*-ről csevegő „módi Értelmes“-ről. A *Csokonai* által szerepeltetett *Grand Café* tőzsomszédságában, a *Jung Ház*-ban, a *Három Oszlop* Kávéházban ugyanakkor ott volt már a sötétlelkű Szabadságescamoteur, a szemfényvesztő Büvész, a Schwarzkünstler és Taschenspieler, Nemes *Martinovits* Ignác szászvári Apátúr, egyetemi Professor, Jakobinus, pesti Házíúr, Szélhámos Aranycsináló, a züllött *Francesco Gottardi* da Rovereto, tabáni olasz Kalmárfi, pesti Kávésuraság, Senator és Városkapitánya, a Monarchia és a Császár főkémeje fizetett Agent-provocateur-je, aki a pesti *Három Oszlop* Kávéházon keresztül vitt a falnak olyan rajongókat, mint *Sigray*, *Szentmarjay*, *Hajnóczi*, a szegény Jurátus és Hopmester *Szolártsik* és a szegény Iródiák *Őz*, nem is szólva *Kazinczy*-ről és *Verseghyről*. Az Apátúr fején ott volt az Apátsüveg alatt a Chapeau rouge és horgas, karmos ördögi markában egyrészt az aljas Espionnage síma aranyát, másrészt a népbolondító Szabadságpörgettyű madzagát tartotta a *Három Oszlop* Kávéházban. Ime a „Moral Insanity“ és az Utópia, a politikai „Magyar Csudadoctor“ : a kávéházi Charlatan, a vörös Csörgössípka. A budai *Fortuna Kávéház* pontosan ezekben az években igen stílusosan választotta Cégéréül a *Fortuná*-t, kit egyik képünk szintén bemutat. „*Fortuna Szekerén okosan ülj, úgy forgasd kerekét, hogy ki ne dülj!*“ — írta ugyanezekben az időkben a Poéta, látható utalással a politikai Sorserékre és a kávéházi Fortunakerékre, ami egyet jelentett a Korszakban. A Szerencsekeresők, a Los Conquistadores, a Les Aventuriers, a die Glücksritter, a Szerencselovagok világában, amikor, mint mondtuk, minden céhbéli Vándorlegény ujján ott van a Pecsétgyűrűn

Az egykori budai Fejér Kereszt Vendégfogadó háza ma.

A sarkon volt az Európa Kávéház, mellette az Arany Kereszt Kávéház.
Alul: az egykori Bomba-tér, ma Batthyány-tér. Cserna Károly víz-
festménye az 1890-es évekből. Székesfővárosi Múzeum.

Budai dunaparti Kis Kávéház az 1880-as évek végén.

A Fő-utca, Vitéz-utca és Margit-rakpart sarka.

Egykorú fénykép. Székesfővárosi Múzeum.

*

Egykori újlaki Kis Kávéház a Kolosy-téren az 1880-as évek végén.

Egykorú fénykép. Székesfővárosi Múzeum.

a Golyóbison táncoló, tagbéli bájosságait barocos lendülettel mutogató pucér Fortuna, aki a Vándorlegény Céhi Obsitos levelében is szószerint ott lebegett. Apátsüveg és Veres Jakab-süveg a politikai Abbétisme-ben igen gyakori dolog a szellemi Kávéval és a politikai Kávéházzal kapcsolatban, mint erről külön is írtunk, 1789 és 1848 között is, de később is. Az Abbé nem csak a kávéivó és Kávéköltészetet író, szelid és nemes Abbé *Massieu*, Abbé *Delille*, *Virág* Benedek, *Verseghy* Ferenc és *Czuczor* Gergely emelkedett lelkiségét mutatja a szóban levő Korszakban, de a párisi *Café Feré*-ben elsodródó és önmagát a *Manon Lescaut*-ban megíró *Prévost* des Exiles Lovag — a későbbi Abbé Dom *Prévost* — és a „selymes“ Abbé-k, valamint a politikai szélhámos Abbé-k törött lelkiségét is megmutatja. A Forradalmak Korszakaiban, melyeknek forgó-pergő kávéházi Szélkelepe, a szellőztető *Soupape* vagyis *Tourniquet*, de a Jeu National, a forradalmi Pörgettyű kavargásának szele is felkapja a töröttlelkű Abbé-k fekete Talárját, ezt lebegő ördögi Denevérszárnyá lendíti, az Abbé-t elsodorja a forradalmi Kávéházból és a Kolostorból, a Forradalom fenekén levő kávéházi Szemétnéppel együtt magasra emeli, majd levágja. Ilyenkor kapja le a Pörgettyű forgószele a szélhámos Abbé fejéről az Apátsüveget, mely alól kibújik a Jakobinus Süveg. Az Abbé kezéből kihull a Hatalom és az összetolvajlott Arany, az Abbé elviszi a Jeu National, a Nép Boldogsága és a Nép Jóléte pörgettyűje síma lapjára festett Nagy Kaszás, *El Asmodáj*, a Kávéház Ördöge. A budai Vérmezőn, mint *Ignác* Apát urat.

A Jeu National azonban nem csak Jelkép volt, hanem Narkózis is volt. A Hipnózis, illetőleg az Autosuggestio, az Önsugallás, az Önrévület kiváltója volt a változó ritmusu pörgés, az ideget lekötő Játék azokban az idegtépő, örjítő években, amikor mindenkinek az élete úgy lógott egy szál madzagon, a Guillotine bárdja madzagán, mint a Pörgettyű csigája a madzagon. A Játék úgy terelte az emberek figyelmét önmagukról és a Világról, mint ma a Keresztrejtvény, a Cocain és a Kadarka és a Sportnak nevezett Gladiátorcircus. Felesleges csodálkoznunk a történelmi Tömeghisztéria e társadalomlélektantörténeti jelensége fölött. Az Ezerkilencszáztizenkilenc Korszaka társadalmi Débacle-ja idején a szemünk előtt folyt le minden régi nemes magyar Szellemiség és Patriciusság bukása és minden falusi és városi Plebejusság felemelkedése, amelyet *Balzac* ötvenezer findsa

Kávétól izgatott geniális agya nem álmodhatott vala meg a *Comédie Humaine*-ben 1830 és 1841 között. *Les Illusions perdues* című hatalmas Kávéházregényében a párisi Kávéházban kavargó Szemetet írja meg. Mi viszont mindnyájan láttuk a táncos Café-Bar-rá lett pesti Kávéházat, mely öt évvel azelőtt egy ragyogó Fialat Irodalom Parnassúsa volt. Láttuk régi irodalmi Kávéházainkban Nigger Songs mellett nyakikláb meztelenül táncolni a Hadiözvegyet. A Kávéház a Tánc-téboly Bordélyává, avagy a Tőzsdetéboly csaló Bankosházává alakult át, esetleg ilyenén szerzett pénzen vásárolható Gépeskocsi boltjává. Láttuk a Kávé helyett megjelenő Matrózitalokat: a *Long Drinks*, a *Short Drinks* és a *Coctail Bar-tébolyát*, a *Zsidó Vérvád* részegen lengő, fel-, le- és kilengő ölmosfütykeit, a *Berlin* és *Páris* új irodalmi új Kávéházaiból beözönlő összes irodalmi és egyéb Pszichózisokat, a Négrisme-t, a Surrealisme-t és a Glogoisme-t, a die Neue Sachlichkeit-ot és a többit. Láttuk a Titkos Társaságokat, az új Chapeau Rouge-t, az új Utópiák tarkaszínű kavargását, Néptribunusokat, Abbé-ket és Caesarokat, a Pierre Janet által „Imbecillité supérieure“-nek, magasabbrendű Gyengeelméjűségnek nevezett lelki Kisértékűség pökhendi előmlését az egész magyar Életen és a régi romantikus lendületű „l'art pour l'art“ Szellemiségen, mely húsz éve még úr volt a Kávéházak fölött is. Láttuk az Irodalom és a Művészet, a Politika és a Társadalom ellotyósodását: a Kávéház pusztulását, mely mindezzel párhuzamos volt. Nos: a Tánc, a Játék, a Pénz és az Alkohol, valamint az Erotika pontosan olyan felejtető Narkózis volt ennek a halódó Társadalomnak számára, mint a Pörgettyű. A 18. századvégi ember a Pörgettyű madzagjához menekült, hogy egyéb madzagra fel ne kösse magát. A Világháború utáni ember is egyéb kávéházi Narkózisokba menekült, hogy bele ne űrüljön a Kávéház közepén abba, mit lát meg a saját maga arcán a Kávéház tükrében, azt, hogy mivé lett régi élete. A Pörgettyű jótékony, életmentő Narkózis volt, esett holtpontjaiból kiemelte az esendő életeteket. A Pörgettyű madzaga volt a mentőkötél, melybe a fuldokló kapaszkodott. 1814-ben a Bécsi Kongressus táncolt a Forradalom és a Napoleoni Háborúk végén, 1920-ban Pest táncolt a Háború és a Forradalmak végén. A Jeu National a Forradalom és a Háború kellős közepén pörgött a párisi Kávéházokban. Holtpontra jutott lelkek lendítőkereke volt.

Csokonai jelképes értelemben használja fel a *Jeu National*-t, mert a „saeculumvégi módi Értelmes“-t, a 18. századvégi pesti kávéházi *Intellectuel*-t csúfolja ki vele. A bolondos Értelmes nem felel a hozzá intézett kérdésekre, pörgeti a Yo-Yo-t és csak akkor jön indulatba, mikor annak madzagja összegubancolódik. *Intellectuel*: a 18. század végén ez a szó még Gúnyszó, annyit jelent, mint Okoskodó, Agyas, Elméletes. Úgy játszik a Gondolattal, mint a Pörgettyűvel, melyet régi magyar nyelvünk Tarattyú-nak is nevezett. Pörgettyűvel tarattyúzni vagy a Népbarátsággal kacérkodni, az *Intellectussal* játszózni: ez volt az *Illuminatisme* elhajló, *decadens* kávéházi Rococójának jellegzetessége. *Csokonai* pompás Csúfosait a híres pesti Grand Café-ra vonatkoztatja, ez által mintha a szomszédos *Három Oszlop Kávéház*-ra mutatna rá, melyben ugyanekkor a Jakobinizmus játszott módos madzagos Tarattyújával. A régi pesti Kávéházakban viszont ott pergett a régi Biribicsjátékból lett *Mariand'l* Játék hatlapú Pörgettyűje, a *Trenderli*, a *Tournant* is. A spanyol és olasz vándorló Biribissaiók, akik egyúttal Vándorkávésok voltak, a hetvennégy mezőre osztott nagy *Biribi*-n játszották az ősi játékot. Ennek lekicsinyesedett félnépies formája lett a *Berbécs* vagy más néven *Mariand'l*. Egy kis abroszon hat számozott kép volt: *Szarvas*, *Korcsma*, *Vadász*, *Leányka*: a *Mariand'l*, *Rózsa* és a *Kaszáslegény*. A Játékosok ezekre tették tétjeiket. A „Mariándlis Néne“ leterítette az abroszt a kávéházi asztalkára, megpörgette a hatlapos Pörgettyűt. Ez rövid ide-oda tántorgás után eldőlt és a hat számozott kép közül egyet vetett ki. A *Kaszás Legény* jelentette a „*Hatot*“, a legnagyobb Ütést, viszont a *Szarvas* a „*Vakot*“, helyesen a „*Bakot*“ jelentette. Nyilván ebből lettek a „*Szarvashiba*“, a „*Hatra-Bakra*“ és a „*Baklövés*“ szólások, hiszen a Kockavetés neve a francia Játékos argotban *Coup*, vagyis Lövés, viszont a *Szarvas* ott volt a rendkívül elterjedt Pörgettyűjátékon és Biribicsen, a 18—19. század átmenetén, az ősi spanyol-olasz *Biribi*, vagyis a *Berbécs*, a Bárány megfelelője lévén. Egyik képünkön bemutatunk egy 1855-ből való pesti kávéházi *Mariand'l*-abroszt. Figurái az óspanyol *Biribi* régi Alakosait ismétlik. Ennek legfőbb Utóje — a *Biribi* népies változatain — az *El Falcador*, vagyis a *Sarlós*: a *Halál*, esetleg az ezt helyettesítő Vénasszony, a *La Veja*. Az ősrégi keleti Kosbárány, az arabs *Brebi*, a török és magyar *Berbécs*

és *Berbécs*, a spanyol *Biribi*, a francia *Brebis*, a spanyol „Báranyosok“, vagyis *Biribissajo*-k kávéházi Játékbroszain mint *El Chico*, a Kecskégida is előfordul. Egyéb spanyol *Biribi*-figurák : az *El Cacciador*, a Vadász ; az *El Gallo*, a Kakas ; a *La Vergine*, a Hajadon ; és az *El Ciudad*, a Város vagyis a Ház, illetőleg a Vendégfogadó. A pesti *Biribics*-abroszon mind-ezek 19. századi megfelelőjéül ott van a *Szarvas*, a cégéres *Korcsma*, a *Rózsa*, a *Vadász*, a *Lyányka*, vagyis a „*Mariand'l'*“ és a *Kaszás Legény*, a *Halál*. Ő a *Diadal*, vagyis a *Trionfo*, a *Triomphe*, a *Trumpf*, vagyis a magyar Kártyanyelv *Tromf*-ja, a *Coupe-téte*, vagyis a „Nyaklevágó“. Az összes régi kávéházi Játékok, mint mondtuk, kabalás „Haláljátékok“, de a Kártyababona a Halált, illetőleg nevét és rajzolt Figuráját mindig valami jelképes Figurával pótolta. Ez az ógörög Szóbabona, az *Euphemia*, mely ott van minden keleti és déli nyelvben. A Halál nem Halál, csak *Kaszáslegény*, vagy Kéményseprő, „*Knecht Rupprecht*“, *Pierre le Noire*, *Schwarzer Peter*, vagyis *Fekete Péter*, *Vénasszony*, vagy *Bolond*, egyébként *Aas*, vagyis *Dög* és *Disznó*, esetleg a „*Bolondok Királya*“, vagyis *Schelmen König*, illetőleg *Csörgős Király*, vagyis *Schellen König*. A Halált az Ember szereti *Jó Név*-vel illetni, így például a Világháború alatt fellépő irtózatot „*Dögvész*“ „nem illet néven nevezni“, ez közhangulatrontó *Défaitisme* lett volna, tehát az — mint ezt *Karinthy Frigyes* írta meg utóbb — csak *Grippe* volt és pedig „*Grippe espagnole*“, ami jól fordítva „Spanyol Szeszély“-t jelent. Tehát valami „semmibe venni való csekélységet“, vagyis tízmillió ember halálát. Ebből az *Euphemiából*, melyet egész Európa használt, illetőleg máig használ a máig teljesen ismeretlen szörnyű „*Döghalál*“ nevéül : megértjük a 18—19. századi kávéházi Játékszimbolikát, melynek keleties Kabalababonáját és Szólásait a Kávéházban vette át az 1830 és 1848 között ugyanott céhelő szépirodalmi Szabadságlíra is. A rengeteg Jelkép, mellyel a kávéházi Szabadságromanticizmus a Korszakban él, semmi más, mint *Euphemia*. Szebb, ha a Kaiser helyett *Lánc*-ot, *Éjszakát*, a Szabadság helyett *Hajnalt*, *Rózsat*, *Ifjat*, *Csillagot* mondunk, jobban is hat, a korlátolt Censor sem veszi észre. Valaminek a „*Jó Neve*“ a veszedelmes jelentésű dolgok helyett használt *Euphemia*, azaz „*Jó Mondás*“. Ez a „*Jónéven vétel*“ és a „*Rossznéven vétel*“ szólás kabalás eredete : benne van a csallóközi és göcseji ázsiai

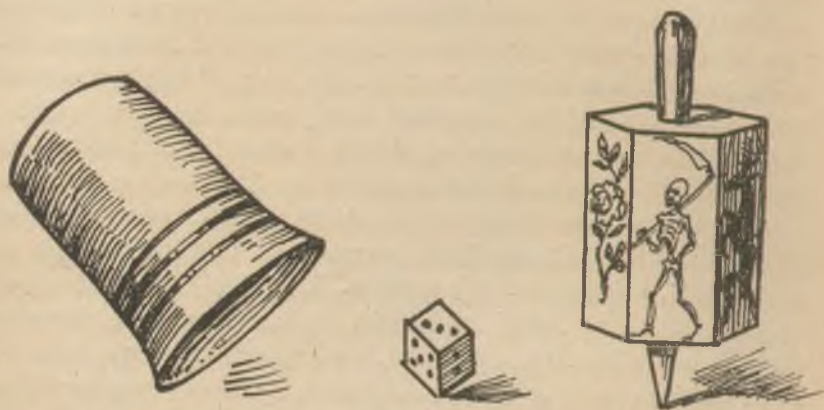
eredetű Szókabalában is, vagyis ez az órómai Kabala, az *Omen*, mely a Névre vonatkozik, tehát *Nomen est Omen*. A keleti eredetű órómai Kabalában ez a *Nejas*, ez a német *Unheil* és a francia *Omineux*, magyaros deáklatinsággal *Ominózus*. 1830 és 1848 között tehát Európa összes Szabadságkávéházaiban úgy repkednek a Jelképek a Szabadságról, a Halálról és a Zsarnokról, mint a minden Kávéházban ott pörgő Szerencsefázék, a *Biribi*, a *Tarrot*, a *Helvét Kártya* és a *Billiárd Élet és Halál Jelképei*, de mindig az *Euphemia* által a rejtett Szóbabonába burkoltan. A legkedveltebb kávéházi Billiárdjáték a gulába rakott tizenöt kis *fehér Golyóbisba* a tizenhatodik *piros Golyóbissal* „belelőtt“ „Pyramide“-játék, melynek „à la Guerre“, vagyis „Háború“, magyarosan „*Alagér*“, vagyis „*Alagéros*“ a neve 1830-ban. *Pyramide*: ez a régi ágyúk mellett gulába rakott Bombák neve, a *Piros* tehát mint Szabadságharcos tör a Zsarnok, a *Pharao* által a Rabszolgák verejtékével rakott Gula ellen. Ez a Kép ott van *Madách* *Pharao*-jeletében, a francia Kisirodalomban viszont hemzsegnék az „à la Guerre“ játéokra vonatkozó romantikus Szabadságszimbólumok. Ezek mind intő, rejtelmes *Omen*-ek. Egész Európa és a *Pillvax Kávéház* is titkos Szabadságszimbolikával játszotta e Játékot, viszont a budai Helytartótanács külön Parancssal tiltotta ezt is — a „*Lusus Pyramidum*“-ot is, de a „*Lusus Biribits dictus*“-t is. A „*Helvét Kártyán*“ a „*Tell Mondát*“ Nagypáink mint a „*Zsarnok Gessler*“ halálát látják, *Tell Vilmos* mint kávéházi Kártyafigura legalább is olyan kávéházi Szabadsághős, mint minden „*Félisten*“ — Újdonász, Jurátus és Diák — aki „*Alsóst*“, „*Durákot*“, avagy „*Ferbli*“-t játszik a „*Svájcer Kártyával*“. Olyan, mint a *Néger* is ugyanekkor. A Magyar Nemzeti Játékszínt 1837-ben viszont a bajor Szabadságmentikus *Schenck* von *Schenckendorff* Tragédiájával, a *Belizár*-ral nyitja meg a Kávésfindsák szabadságheraldikás díszeiben, a Billiárd játékszólásaiban, a Kártya jelképes Figuráiban is, de az Irodalomban is, a Színjátékban is teljesen azonos Jelképekben élő Romanticizmus, aminek Pesten, 1837-ben Szabadság a neve. *Belizárt*, a hü bizánci Vezért, a Nép Barátját, a zsarnok Császár megvakíttatja, a Börtönbe veti és ott éhhalállal akarja elpusztítani, ám a vak Vezér leánya, az ifjú özvegy, kinek férjét a Császár szintén megölette, ősz atyját a börtönrácon át saját tejével

táplálja. A vak Belizár erre odadörgi a Zsarnok fülébe: „Szemem világát elvehetted, de Szellemem látja az Igazság Nap-sugarát!“ A Magyar Nemzeti Játékszin megnyitáskor e Jelképet mindenki megértette. Néhány év mulva mindenki rájöhett, hogy *Belizár* a Börtönben megvakult *Wesselényi* Miklós bárót, a bebörtönzött *Czuczor* Gergelyt, *Kossuth* Lajost, *Simonyi* Öbestert, a pozsonyi Jurátusokat, illetőleg a Börtönben megőrült *Lovassy* Lászlót és *Kufstein*, *Klagenfurt*, a brünni *Spielberg*, a budai *Guarnisons-Arrest* és a „*Stokház*“ többi lakóját jelenti. *Orlai Petrits* Sámuel, *Petőfi* diákkori lakótársa, megfestette a vak Belizár és leánya jelenetét. Ez számtalan másolatban ott volt még harminc éve is a vidéki Kiskorcsmákban is. Érthető Jelkép volt. Miért ne lennének érthetővé tehető a Szabadságkorszak kávéházi Játékszimbolikája és Szabadság-szimbolikája közös, kávéházeredetű képei? Csak magyarra kell fordítani a Kabala eme Jeleit, melyeken e Korszak beszélt, mert nem emberi nyelven, hanem a Jelkép nyelvén beszélt az, Virágnyelven, mely, hogy korszerű Szójátékkal éljünk, Világnyelv volt. Jelképeit megteremtette és azokat mint önálló léttel felruházott Valóságokat vetítette ki, külsősítette azokat, melyeket belsőleg élt át. A Jelképet átélte, kivetítette, hogy újból, befelé élje azt át és újból kivetítve a Barricade-okon élje ki azt. Az emberi Gondolkozás történetében a Valóság és Képzelet soha nem keveredett úgy össze, mint ebben a Korszakban, mely a Kávéház csalóka tükrözéseiben élte végig ezt a keveredést. Végtelenül jellemzőnek tartjuk, hogy az agyas Elmélet éppen az 1848 előtti években a berlini *Restaurant Hoppel*-ben keveri el a „Hegelianizmus“ eszményi Chimaeráit a Marxizmus Utópiáival, ugyanakkor, mikor a „*Lehre der psychischen Projektionen*“ a vita tárgya *Marx*, *Engels*, a két *Feuerbach* és *Max Schmidt* — írói nevén *Max Stirner* — serházi és kávéházi asztalai mellett. *Projectio*: a Valóság nincs, csak Gondolatainkat vetítjük ki és hisszük Valóságnak, tanítja *Hegel*. Nos, a Martiuselő pontosan ugyanezt teszi a Szabadságlíra és az Utópia Jelképeivel: kiagyalja és Valóságnak hiszi azokat. Kávéval lendíti Szellemét az Utópiába és amit a Kávé páráiba révülve elálmodik, Valósággá váltja. Kávét tesz asztalára és csibukfüstöt fúj, hogy Ködképeit valóságnak higyje. Valóságnak hiszi a keleti Kávéházi *Meddah Baba*, a Mesélőpapó Boldogságmeséit is és a kávéházi Philosophus tárgyaltan Bol-

dogságálmait is, de a Kártya és a Pörgettyű Kabaláit is. *Petőfi* Camille *Desmoulins*-nak álmódja magát a *Pillvax* tükreiben, melyekről azt hiszi, hogy azok a *Café de Foy* tükrei. 1847-et 1787-tel téveszti össze. Lánccsörgést hall a Kávéskanalak csörgésében, a Kávéház zsongását a „Tenger : a Nép zúgásának” képzei. A *Pillvax*-ot a Világnak hiszi és a Billiárd golyói csattanását ágyúgolyók lecsapódásának képzei. Az Irodalmat összetéveszti a Valósággal. A Kabalát téveszti össze a Valósággal.

1830 és 1848 között a kávéházi Szabadságszellem és a Játékszellem olyan romantikus kori, divatos színpadi Kísértetek, akik a Jelkép kávéházi lepleibe burkolva bukkannak fel a Süllyesztőből a História ama tragikomikus nagy Színpadán, mely nem is annyira *Theatrum Europaeum*, hogy a politikai Értekezések korszerű címével éljünk, hanem inkább és valójában *Café de l'Europe*. E Kísértetek mint Szellemek a kávéházi *Crampon-bouilli*, a *Krampampuli* lángoló, kísérteties fényében járkálnak és kávéskanalakat csörgetnek. A Kísérteteket itt leleplezzük, a leplet lerántjuk róluk. E lepelről kiderül, hogy az valami kávéházi holmi, a Billiárd takarója vagy a Vendégszolgák asztalkendője. Nyelvük, melyen sóhajtoznak, a kávéházi Játékkabala és Szabadságkabala titkos nyelve: Szókabala, Számkabala és Jelképkabala. A Szellemtörténet eddigi irodalmának egyik alapvető hiányossága, hogy ezekkel a Szellemekkel — az egykori Kávéházi Szellemmel és társaival — nem foglalkozott behatóbban. Láthatta volna, hogy minden lepelbe burkolt Titkosság e korszakban, mint a „Carbonaro” a Kávéházban, illetőleg a Színpadon, amint tollas Fővegét szemére húzva, és „à la Carbonaro” kávéházi köpenyegébe — a Korszak Szabadságjelmezébe — burkolódzva feni törét a Zsarnokra. Minden színpadiasan, lepel alatt, titokban folyik e Korszakban, a Titkos Páholyokban, a Kávéházak félhomályában, a Cabinet noir-ok titkos diplomatás Boszorkánykonyháiban, az Irodalomban és a Nyelvben. Nagyapáink az összes muzsikás Kávéházakban a „Helvét Kártya” Figuráira éneklik a *Haydn* Kaisershymne-jére, a *Gott erhalte* dallamára a rettentő Gúnydalt. A *Marseillaise*-re a kávéházi italok neveit, illetőleg a Kávéházak nyomtatott Tariffáját zengik, a „*Zsófia, Zsófia, Metternich!*” Gúnydalt a K. K. Cavallerie-Signal dallamára, a *Kossuth Nótát* a „Friebeisz István Kalendárioma”

címlapjára, a „Lengyel Himnusz“, a *Bozse csosz Polyszke-t* ártatlan báránycíméről szóló gyermekdalra éneklik. *Patikáros Ferkó* a cigányprimás, a Tigris Kávéházból egyenesen Párisba szökik a „*Zsófia, Zsófia, Metternich!*“ miatt. *Arany János* a „Walesi Bárdok“-kal felel az egész magyar Irodalom nevében a Császárnak, mikor a bécsi Presse-Bureau császárdicsőítő Irodalom írására szólítja fel a Börtönökben és a pesti *Arany Ökör* Kávéházban meghúzódó Irókat. „*No! Halld meg Eduárd, neved, ki diccsel ejtené, Nem él oly walesi Bárd!*“ — írja *Arany*

Kocka és a Biribics Pörgettyűje.
Ónpohár, a Pörgettyűn a Rózsa, a Halál és a Szarvas.

János és ezt mindenki megérti, azt is, amikor *Jókai* ezt írja 1857-ben az *Üstökös*-ben: „*Mit csináljon most a Magyar? Várjon és türrjön!*“ A Magyar megértette a hibás helyesírást: *Türr* István Tábornok jön! (A Censor is megértette és *Jókai* bevonult a *Nájgebáj*-ba.) E Korszakban a *Jelkép* volt a *Valóság* és a *Valóság* csupán tűnő tükörképben látszott. Minden *Jelkép* és *Kabala* e Korszakban, még a kávéházi *Biribics* is, a *Billiárd* is. A kávéházi dal szövege is, dallama is.

A félig falusivá, félig városivá lett félnépies *Biribics*ből lett *Mariand'l*-hoz tartozó hatlapú, hasábalakú, nyeles *Pörgettyűn* — francia neve *Tournant* és *Tourniquet*, német neve *Quirle*, a „*Jiddisch*“-ben, vagyis ez északi *Zsidó-jargon*-ban „*Trenderli*“ — is ugyanazok a *Figurák* ismétlődtek, melyek a *Biribics-Mariand'l* abroszán voltak láthatók. A számtalan 18—19. századi budai helytartótanácsi Parancsban tiltott

„Biribits“ elterjedtségét a hasonló olasz Szólások magyar megfelelői is jól mutatják. A Biribi-hez, illetőleg az ebből lett *Mariand'l*-hoz ónpohárból gúritott hatlapú Kockát, vagyis Vetőkockát is használtak.¹³

Az ősi spanyol *Biribi* máig változatlanul él a délamerikai spanyol *Chocolateria*-kban. Az írástudatlan Félvérek a Képeket megértik. A kávéházi Játék ősi Képheraldikája itt mint valóságos, igazi Képirás éli évezredes múltú életét. A Képheraldika egyik eredője ugyanis az Analfabetizmus. A spanyol-amerikai Kávéházban a Képszimbolika nem homályosodott el. A *Biribics* ma mint sokváltozatú Gyermejjáték is él. A vándorló spanyol-zsidó Kávésók, illetőleg az óbudai házaló zsidó Berbicsesek vitték bele a zsidóság ősrégi, mélyértelmű téli szabadságünnepé, a *Chanukka* estéi szokásába a Pörgettyűvel való ártatlan Szerencsejátékot. Ez a pergő Kocka négy lapjára rajzolt négy Betűvel folyik, mint erről külön szólunk. A Zsidóság másik Kártyajátéka, a *Quitte*, neve szerint is „Szabadság-játék“ és délfrancia eredetű, mint a *Tourniquet*, vagyis a *Drehrädchen*, a *Trender'l*.

¹³ A bemutatott *Mariand'l* K. Dénes úr tulajdona. A „Szarvas“ fölött az 1855-ben működő kávéházi vándorló Berbicsesné neve: „*Anna Lieberth*“. — A pesti *Mariand'l*-ről írnak: *Thallóczy Lajos (Deli)*: Gyepűn innen, gyepűn túl. Bp. 1898 és *Ágai Adolf (Porzó)*: Utazás Pestről Budapestre. Bp. 1910. — *Peisner Ignác* (A régi Pest. Bp. 1900.) *Thallóczytól* vette át a *Mariand'l*-ra vonatkozó közléseit. — A Kocka német neve *Würfel* (Vető), a franciáé *Dé* (a gyűszű, a Domino és a Kocka neve), illetőleg *Jeu des dés*, vagy *Jeu à petite carreaux*. A legősibb Vetőkocka az órómai emberi bokacsont, a *Talus*, innen a francia *Talon* neve. — *Marianne*: a jómódú, jó- és szigorúerkölcsű francia Családanya és a Polgárasszony Figurája a Grafikában, fején a *Chapeau Rouge*-zal ábrázolják. *Mariand'l*: a polgári német Menyasszony ugyanilyen rajzos és szépirodalmi Alakosa. *Marionnette*: Kis Máriácska, a középkori francia Bábjátékban *Szűz Mária* neve. Innen a *Marionnette* és a *Mariand'l* neve. *Mariand'l*: a Szerencse, a *La Vergine, Fortuna*, a Menyasszony. Ez a régi Mesterlegénydalban: MM. — Magyar-tárgyú 17. századi nürnbergi Kártyafigurák: *Bevilaqua Borsody Béla*: Magyar katonai művelődéstörténeti emlékek Nürnbergben. *História*. (Hadimúzeumi Lapok) 1928. — *U. a.*: A Lovaspolo az Ezeregyéjszakában. Szent György. 1931. — *U. a.* Adalékok a Városkapuk katonai művelődéstörténetéhez. Bpest. 1929. (Arabs művelődéstörténeti hatások.) — *U. a.* Népies magyar szülészmesteri fogások a Göcsejben. A Nőorvos. 1934. (Euphemia a göcseji nyelvben.) — *Hegel* és a Pro-

Az „à la Guerre“ Billiárdjáték fehér Golyóbisait egy háromszögalakú falécből készült keretbe állították fel Piramisba, Gúlába, nyelvújításkori magyar néven „Lobor“-ba. Ezért lett e rendkívül kedvelt, jelképesen is értelmezett Játék neve *Harczjáték*, másként *Harczlapdány* és *Loborlapdány* a regényes Korszakban, mely a Billard-t „magyarosan“ *Lapdány* és a *Le Queu*-t, a lökő Botot *Lökő*-nek, a *Marqueur*-t „Tekeőr“-nek nevezte, amiről az öreg Czuczor Gergely csúfolkodó Epigrammát, vagyis „Dühöskét“ írt. A kávéházi Játéknyelv ezt a Háromszöget is *Piramidli* néven nevezte. A Játék a Martius-elő lobogó Szabadságromanticizmusa idején elannyira a Kávéházat jelentette, hogy az ekkorra már eltűnő régi Kávészécségek — a Borostyánkoszorú, a Babérkoszorú, a Rézkanna és a Kávés pohár — helyét elfoglaló Játékjogjelvény, a „Két Bot a Három Lapdával“ a *Háromszög* jelével is megbővült. A régi Király-utca régi Kávéházai előtt az 1890-es évek elején még kovácsolt vasból való formákban himbálództak a háromszöges, botos, lapdás Kávéházcsécségek.¹⁴ Valószínű, hogy a Szabadságkorszak a kávéházi Δ -nek külön jelképes értelmet adott, hiszen a Δ a régi kávéházi titkos Szabadságpáholyok és Szabadkőműves Páholyok Jelvénye is volt. A . . ., ami a *Három Lapda* képe, a *Confraternité*, vagyis a Mesterlegénytestvérek és a Diáktestvérek, a Bursatestvérségek ősi Jelvénye. A Jákobita Testvérek jelzése is . . . A „Keresztbe tett“

jectio, a Kivetítés: *Pauler Ákos*: A természetphilosophia fogalma és feladatai. Bpest. 1899. — *Bevilaqua Béla*: A valóság problémája. Bpest. 1911. — „Lusus Pyramidum“ és „Lusus Biribits“: helytartótanácsi Parancsok. *Kassics* i. m. 1790—1825. — *Patikáros Ferkó*: *Cziráky Lajos*: Dunaföldvár története. Bpest. 1922. — *A Csarkh*: *Erődi Harach Béla*: Leila ile Medsnun. Bpest. 1878. *U. o.* a Meddáhjáték. — Lázadás a Bocche di Cattaro-ban: Gyáni *Sziüs Sámuel* cs. és kir. Fedézetörmester az *S. M. S. Sanki-Georg-on*: Emlékirat. (Kézirat a Magyar Hadimúzeumban.) — A Légyölő Galócza, Euphoricumok, Alkaloidák, népi Drógák és ázsiai Narcoticumok: SS. — *A Jeu de Barre*: *Bevilaqua Borsody Béla*. A Lovagtorna és a Carrousel. Szentgyörgy. 1927. — *A Landsknecht* eredetileg *Lanzenknecht*, ebből torzult el az értelem elvesztésével a *Landsknecht* szó. Régi magyar néven *Lánczkenét*. Ezek a mai pápai Testőrök, a *Svizzeri* elődjei, svájci *Griggion-ok*. — *A Kara Ahmed*: Zemerei *Cserniczky Andor* úr szóbeli közlése.

¹⁴ *Mészáros Győző* kávéstestületi Elnök úr közlése.

két Dákó, a $\times$ egyúttal a Jákobita Klubosság Jelvénye is, melyet Nemes *Tomanek* Sándor, a Helytartótanács Besúgója a pesti Jakobinizmus leleplezésekor — sajátkezü Kémjelentése szerint — a *Három Oszlop* Kávéházban, mint Agent-provocateur megadott a gyanútlan *Szollártsuk* Sándor Jurátusnak. A Jelvény mint $\times$ két keresztbe tett Kard sokáig élt a régi Ujságok rövid Entrefilets-jei nyomdai jelzéséül. A Δ általában mint a Pajzs képe szerepel a régi Szimbolikában. A két Δ összetétele mint $\star$ a Szabadság Pajzsa, vagyis *Dávid Pajzsa*, a *Mogén Dóvid* szerepel, de ott van a Szabadságkor-szak kávéházi Szabadságpáholyai Szimbolikájában is.¹⁶

*

Az európai Játékok zárt művelődéstörténeti egységet alkotnak, gyökerük a Kelet. Az emberi Bokacsont, a *Talus*, mint Vetőköcka számtalan változatban él máig. Mint a pergő Kockának, a Pörgettyűnek rokona élt az ősrégi török Szerencsekerék, a *Csarkh*. Ebből lett a sok középkori ábrázolásból ismert Szerencsekerék, a *Rota Fortunae*. Ez vízszintes tengelyen pörgetett Korong volt, rajta a Sorsot ősrégi jelképes Figurákban jelző faragott-festett Alakok. Ezek között a legmagasabbrangú volt a *Halál*: *Bolond* avagy *Kaszás*, *Vénasszony* avagy *Ördög*. A többi az „*Egész Világ*“, vagyis az „*A Mindenki*“, a „*Jedermann*“, a „*Tout-le-Monde*“ allegóriás megszemélyesítője volt, a Társadalmi Osztályokat ábrázoló jelképes Mannequin-ek: *Lány*, *Legény*, büszke számszeri jjas *Iffjú*, vagyis *Katona*, azaz *Vadász*, a *Város* és az *Életöröm* helye, a *Vendégfogadó*, a viruló Természet, vagyis a *Rózsa*, a *Vadállat*, vagyis *Oroszlán*, esetleg az ezt helyettesítő *Macska*, az *Erdő*, vagyis a *Szarvas*, a *Háziállat*, vagyis a *Kakas*, mely egyúttal a mosolyos *Hajnalt* is jelentette. Röviden: a *Biribics* régi és a *Kártya* máig élő Figurái. A Jelkép itt is egyszerű: mindezt letöri a *Halál*. Úgy technikailag, mint keleti Jelképekben minden Játék a Győzelmet és a Bukást jelenti. A *Kerék* forog és így hol a *Halál*, hol a *Vadász*, hol valami más „kerül fölül“. Ha „*Hatot*“ ütök, legyőztem a *Halált*, ha „*Vakot*“ ütök, a *Halál* győzött le engem. Ha *Pénzt* nyerek: megnyerem a *Nőt*, a *Becsületet*, a

¹⁶ A Jákobitaság pesti Jelei: *Mályusz Elemér*: Sándor Lipót főherceg iratai. Bpest. 1928.

Tisztességet, ha vesztek, mindezt elvesztem. Röviden: Életet avagy Halált nyerek. Minden Játékdalban és Ivódalban ez a Szimbolum szerepel, amit nem nevezhetünk csak Életszimbolumnak avagy csak Halálszimbolumnak, mert az egyet jelent: az Élet-Halál Szimbolumát jelenti. Az egyetlen és legfőbb Problémát, ami az Embert már akkor érdekelte, amikor félig-meddig még négy lábán járt, de már tragikusan ráriadt arra, hogy tud a saját Elmúlásáról. Azóta keresett Narkóziót különböző füvek leveiben és a Játékban. Öntudatvesztést keresett és Illuziót. A Sorsjáték valóban a Művészet és az Irodalom gyökere. Minden irodalmi és művészeti Alkotás és minden Játék, valamint a Játék minden Gyülekezőhelye és minden Narkotikum ide vezethető és vezetendő vissza. Az északamerikai Indiánus Amerika felfedezése előtt Öntudatvesztést keresett a *Cocoa* levének, a Csokoládénak Theobrominjával, a *Csika-Csika* kukoricaser Alkoholjával, a *Tabaggo*, a Dohány Nicotinjával. A délamerikai Indiánus ugyanezt kereste a Coca-cserjében levő *Cocain*-nal, az ázsiai török-tatár-magyar Atyafiság a *Lóser* és a *Szamárser*, a Méz és az Árpa levébe, a *Serbe* belefőtt *Vadkomló*, a *Légyölő Galóca*, a *Maszlagos Nagy Dragulya* és még százféle bódítószer Lupulin-jával, a kínai a *Tea* Theobrominjával, az arabs a Pálmaser és a Gabona *Al Kohlu*-jával, a zsidó a Datolyából főtt Pálmaserbe belefőzött *Kaskuta*, az Aranka Alkaloidájával, a görög a Szőlőmustból lett *Oinon*, a Bor Alkaloidáival és Alkoholjával, a Galla-Galla Néger a Kahua, vagyis a *Kávé* tevefaggyúba gyúrt pörkölt lisztje Coffeinjével és Trimethyloxyppyrin-jével. Mindez Öntudatvesztést jelentett, annak mániákus, ugrándo-zó, táncoló, cselekvő féltévelybe való felfokozását, avagy melankóliás lenyomottságba veszejtő félálomszerű állapotát. Ugyanezt az Öntudatvesztést jelentette minden *Orgia*, vagyis Találkozás, a Bantunégerek tömeges tavaszi Párizótánca, a Dob Révületbe — Trance-ba, Hipnózisba — ejtő Ritmusa, a hangok és a szavak Ritmusba és Rímbe csengésének hipnotikus hatása, vagyis a Zene és a Dal és a Költészet, az Alakosság mint Komédia és Tragédia, vagyis a zsinegen mozgatott Fabábu, a mozgatott árnyékvető Bórbábu, azaz a Bábszínház és az Árnyékjáték, vagyis a Színház és a sárból gyúrt Emberbábu, a Szobrászat, vagyis a Művészet bámulása, ami mind Illusio, azaz Játék, azaz Hipnózis, vagyis: Álom.

Ugyanezt jelentette az arabs Meseház, a *Meddah Hané*, vagyis a Mese, azaz az Irodalom Háza. A Mese Házában ott van végül a *Kávéház*, melyben minden Illuzió együtt van a 15. század óta. Ott van a szellemi Vita, mert ez is Narkózis, az Irodalom és a Költészet, mint a *Meddah Baba* Meséje, a Karagödzsi Árnyékjátéka, mint a Színház őse, a Zene, Tánc, Ének, a politikai Vita, mint Szabadságillúzió, az Ujsághírek, mint a Remény lehetőségei, vagyis a Lehetőség: a *Chance*. Ott van a Forradalom, mint az Utópia Mákonya, Hasisa, Al Kohlu-ja, vagy amit akarunk. A Kávéházban ott van a Játék, melyben ugyanezt teszi a Játékos, elfelejti és legyőzi a Halált és Pénzt nyer, tehát Életet nyer. Minden hely, ahova az Ember összeül, hogy Önmagáról megfeledkezzen, semmi más, mint az *Öröm Háza* — *Maison des plaisirs* és *Lusthaus* — Borház, Serház, Rozsólis-szoba, Bordély, Lapdaház, Játékház, Árnyékjátékház, Meseház, Színház, Bálosház, Fördőház, Zeneház, Ópiumház, Bendsevőház, vagyis Hasisház, Könyvesház, *Cabinet des Lectures*, *Saloon-Bar* és *Bar-Coffee*, *Kaffee-Conditorey*, *Tabarin*, *Cabaret* és amit akarunk. Minden keleti Életforma belefolyt a Kávéházba a 15. században: a táncos Gyertyásház, a *Sejmő Hané*, a Rozsólissház, a *Mejő Hané*, a Borház, a *Sarab Hané*, a Serház, a *Bóza Hané*, a tarkára festett Bordélykorcsmaház, a *Bojálú Hané*. Valóban, az Öntudatvesztésnek minden kereső útja a 16. században kialakuló Kávéházba vezet, mely a keleti *Meddah Hané*-ből, a Mesélő Házból lett és számtalan Narkoticum — *Bends*, vagyis Hasisas, azaz Hasis, vagyis Kenderlé, *Terják*, vagyis Áfiom, azaz Opium, *Tochtun*, azaz Tütün, vagyis Tuchtan, azaz Duhan, más nevén Dohány, *Al Kohlu*, azaz Alkohol és a 16. századtól a Káhvé — együttes, közös, társaságos, vagyis „Orgiasztikus“ Ivóhelye lett. Ugyanekkor lett az Öntudatvesztés eme társaságos keresésének helye mellett ugyancsak orgiasztikus Játékhely is, melyen ugyancsak a Halál elfelejtésére és az Életillúzió megszerzésére gyűlt össze a Játék mellé a szégyény kis halandó-esendő Emberke, a Világ, a *Tout-le Monde*, a *Jedermann*. A Jelképheraldika még a Cégérheraldika nyelvén is értelemmel szól, ha úgy fejtjük meg elfeledett ősi Nyelvét, mint *Champollion* és *Grotefend* fejtették meg a babilóniai Ékirást és az egyiptomi Képirást. A keleti Kávéházak ősi cégére a *Piros Lámpás*: piros, mint az Élet, melynek pótlé-

kát, az Illuziót méri, Játékot és Narkóizist. Pesten még 1870-ben is volt a Váci Országúton egy Kávéház a *Vörös Lámpás-hoz*. A *Vörös Lámpás* máig a kikötői Matrózlebújok és a párisi Bordélyok Cégérlámpása.

*

A Keleti Ember a Végzetbe belenyugodva a Kávéházban, a Kávé és a Dohány tisztánlátó felmagasztaltságú Trance-ában éli az Allahhal való társalgás, az Allahban való elmerülés óráit. Ennek az elmerengésnek a neve *Kejf*. A szó a magyar *Kedv* szó rokona. A *Kejf*-et minden útleíró leírja, *Szemere* Bertalantól, a Szabadságharc emigráns Elnökminiszterétől kezdve az utazó *Heltai* Jenőig. Az igazhitű Török szeret a Temetőben tartózkodni, a Sírok mellett issza Kávéját. Isztambulban igen sok kis Kávéház volt az utcasarki régi Temetők tujafái alatt. A Kávéház alkalmas hely arra, hogy a Halált elfelejtse, de arra is, hogy ott elmélkedjünk a Halálról. A Halálbamenők összebújnak a Halál előtt. A Francia Forradalom idejéből való angol metszeteken ott látjuk a Vicomte-ot és a Marquise-t a *Conciergerie* Börtönében. Előttük a Kávé és egy gyalulatlan asztalon a *Patience* Kártyája. A Marquise a Halált vetette ki magának, de az utolsó pillanatig a Játék, a Sorsjáték kába Narkóizisába menekült, az utolsó pillanatig remélt. A krakkói *Kawyarnya* *Theatralná*-ban láttuk a másnap már a Halálba menőket. Az orosz ágyúk dörgése behalatszott a Kávéházba. A besötétített Kávéházablakok mögött bécsi Walzer kacagott, lengyel Hatamanufjákat táncoltak a Legijonarjus-ok, a veresszakállú Dragonyos tiszték, a „Heute rot, morgen tot!“ katonadalát énekelték, pesti magyar kávéházi nóta sírt, de mindenki kártyázott. Kávéházi Danse Macabre volt ez. Zenéjét a Csörgős Bolond, a Tökász ütemezte. Vén Bakák kártyáztak ütközet előtt az árkokban. Mindenki elmúlt Életére gondolt és ennek Utópiájába szállott vissza a Rum, a Dohány, a Katonakávé és a Képzlet szárnyain. A *Bocche di Cattaro*-ban 1918 januárjában lezajlott Matrózlázadás követelésének egyik pontja ez volt: „*Több dohányt!*“ A tábori Műtőasztalon felocsudó, csonkául ébredő katona első kérése Kávé és Dohány volt. *Boccaccio* 14. századi *Il Decamerone*-jában, a *Száz Mesében*, a Pestis idején a Halálvárók Csókon és Mesén ringatják el magukat a Halál révületébe, illetőleg az

Életillúzióba. A keleti kávéházi Meddáhmesében a Kisember az Életörömöt hallja, mert íme, a mesebeli Sarufoltozó, *Ali*, a Varga is Kincset talál és íme, Kalifa lesz Bagdadban!

Élet és Halál így, szellemileg is forog a Kávéházban és a Kávé körül. Valóban, csakis és kizárólag Életről és Halálról van szó a Szellem és az Öröm e régi Házában: Mesében, Zenében, a Szerencsekerék középkori eredetű Figuráiban és a Szabadságregényességben. Élet és Halál! — ez a *Cri*, a Jelszó a Kártyán, a Pörgettyűn, a titokzatos Kabalaheraldikában, de a forradalmi Titkos Páholyban is, mint *Libertà o Morte!* A Szabadságlírában is, a mindebből lett Barricade-on is, a Harctéren is. A Bitó is bekandikál a Kávéházba, de a Lámpavas is, melyet a Kávéház kíván a Zsarnok számára. A Bakó is ott van a Kávéházban, mint „Föbenjáró Ütés“, mint *Coupe-tête*: a Pörgettyűn, a Kártyán és a Nyaktiló mellett is. A „Les Aristocrates“ számára is, de *Robespierre* számára is, aki *Gracchus Babeuf* számára is felállította a Guillotine-t. A Bakó mint Kaszás Legény szállott le a kávéházi Kártyáról és a Pörgettyűről: a *Café de Foy* levágta a Király fejét, de a saját magáét is. A Padisah összelöveti a Janicsárokat a Janicsárkávéházakban, a Császár belövet a *Café Quadri*-ba, *Petőfi* a kávéházi Székről lövi nyilát a Királyi Székbe, *Jubál* Károly műipartanodai Adjunctust 1852-ben a *Pillvax*-ból a Börtönbe s onnan az Akasztófára viszik. A Kép mindenütt ugyanazt mutatja: a Nagy Kaszást a Kávéházi Pörgettyűn, melynek tarkaképes abrosza egyben Szemfedél is. *Körmendi Ferenc* a *Budapesti Kaland*-ban megírja, hogy a kávéházi *Banjo*, a Ma jelképe és *Jávor László* megírja, hogy a Kávéházban a *Danse Macabre* táncol és a Halál dobja dobol.

*

Valóban a Kávéház Szelleme nem csak a Felvilágosodottság, az Illuminatisme, az Intellectualisme, a 18. századi forradalomelötti agyas Cérebralisme és a Szabadságharcok előtti Szabadságromanticisme Szelleme is, de a Játékház Szelleme is. Kezében a Holtember lábívközepének töcsontja, a Bokacsont, a Talus, a Talon vagyis a Kocka, rajta a Pontok, a *Point*. Egy, kettő, három, négy, öt, hat. A „Hat“, melyet a Sors mindig Hatra-Vakra vet ki a Pohárból. Sors, Élet és Halál és Pohár igen egyszerű kávéházi Jelképek. A *Point* és a Kártyanyelv

minden Mesterszava ebből lett a francia-olasz-svájci kavé-házi *Maîtres des Jeux*, a Játékmesterek, a *Pointeur*-ök és a *Marquier*-k közvetítésével. Az értelmi Csattanó, a Szójáték, az élesen döfölő, csípős odavágás, a *Pointe*, az a kávéházi Gúny, amit a régi *Newyork Kávéház* híres régi „Vese Asztala“ tett „Vesézés“ nevűvé. A Gúny neve: *Pointe de raillerie* és a kicsinyes vita neve: *Pointillerie*. Jellemző, hogy a Martiuselő régi, derűs Táblabíró-Korszakának aranyosan, keletiesen derűs Humora, Anekdotonja és Adomája hogyan haldoklik az események vágató rohamában és hovatovább csak jelképes, politikai élű, agyas-franciás Szójátékokban, *Calembour*-okban él. Az Udvarházak magyari-keleties Kedve a Városban, a Kávéházban élesen vágó *Esprit*-vé városiasodik el, amikor a nemesi Kúria vadszöllőlombos Ámbitusa oszlopai és a derűs Bor vidám poharai mellől a városi Kávéház oszlopai és az utcai Gyalogjáró Hüselőjének talmi Narancsfácskái alá, a Kávé maró, keleti Arómájába lendül. *Ágai* Adolf a pesti *Kávéforrás* Kávéházban teremti meg 1870 táján *Kalemurszky Viczibáldus* alakját. Ez már a *Witzbold*. *Gaál* József „Peleskei Nótárius“-ában, 1838-ban a Jurátusok már *Witz*-eket mondanak a *Zrinyi* Kávéházban.

*

A kávéházi Szellem kezében valóban ott van a *Kocka* „Pontjai“-ból lett *Pörgettyű*, a *Mariand'l*, a *Sorskerék*, a *Glücksrad*, a *Rota Fortunae*, a *Sorsfazék*, a *Glücks-Hafen*, vagyis az *Olla Fortunae* és ami ebből lett, a *Roulette*. Ott van a *Kocka* és a *Pörgettyű* lapjainak önállósodásából lett *Domino* és az önállósodott, megsokasodott lapokból lett *Kártya*, a *Kocka* és a *Pörgettyű* abroszra rajzolt *Figuráiból*, *Számokból*, *Pontokból* és *Színekből* lett *Biribi* és rokonsága, a *Pharo*, a *Chemin du fer* és a *Trente-Quarante*, meg a *Baccarat*. A Szellem kezében ott van az Ajándék: *Piros Élet* és *Fekete Halál*. A Színek ugyanis minden játékban az *Életpirost*, a *Rouge*-ot és a *Halálfeketét*, a *Noir*-t jelentik, mint két lovagi Tábor, mint két *Carrousel* színei, a Lovagtorna, vagy a Lovaspolo színeiben. Mindez azonban mélységesen rokon a Szabadságromantika játékos Illuzióival is, hiszen a *Zsarnok* a *Halált* és a *Szabadság* az *Életet* jelenti. A *Szabadság* a *Zsarnokot*, a *Zsarnok* a *Szabadságot* óhajtja lekaszálni. Az 1830 és 1848 között a *Szabadság*

A budai Hajóhídfő és a tabáni Kávéházfertály: 1815.
 Fent: Rézkarc a 19. sz. elejéről. Jobbról a Ráczvárosi Serfőzőház, a Főút
 mint Postaút. A Kávéházak: Arany Peretz, Hét Választó, A Hídhöz és
 Szarvas. Lent: Vízfestmény, Balról az A Hídhöz Kávéház a Debreczen
 Vendégtudóadóban.

Székesfővárosi Könyvtár.

Párisi Caf -Restaurant a Romanticisme idején: 1840.
Rom ntos stilus, Vendégszolga, tálaló Service, Poh rsz kben a „Kávé-
h z Tündére”, Dáma, Moderateur-lámpa.

Sz nben nyomott rézkarc. A Budapesti Kávésok Ipartestülete gyűjteményéből.

„A' Kávéház”: 1842.
Romantikus F rd k v h z. Balról Pipatorium, mank s Husz rtiszt,
Argand-lámpa, regényes hajviselet.

Színezett bécsi rézkarc. A Budapesti Kávésok Ipartestülete gyűjteményéből.

kávéház a Kancellár, *Metternich* ellen játszik életre-halálra menő Harcjátékot, a Kancellár viszont a Szabadság ellen, ami — mint többször mondtuk — a Kávéházat jelenti. *El Asmodáj* — mint *Le Sage* írja a *Le Diable boiteux*-ben, az „A Sánta Ördög“-ben, a Játékházak és a Kávéházak házi Ördöge. Hogy a Szabadságszellem senki más, mint a 18—19. századi *Phosphoros*, *Lucifer*, illetőleg a *Hajnal Tündére*, a *Fényhozó*: azt már bőségesen megbeszéltük. A Kávéházi Szellem egyben *Esprit de la Liberté* és *Esprit des Jeux*, hiszen a kávéházi Játékok általános neve Szellemi Játék vagyis *Jeu d'Esprit*.

Az összes kávéházi Játékok Lovagi Tornát jelentenek. *Tournoy* annyi mint *Turnier*, Tornea, vagyis az ebből lett magyar szóban *Torna*. Küzdelem annyi mint *Lutte*, olaszul *Lotto*, ami Nyeréséget jelent. A *Lotto*, a *Lotteria* azonban olyan Szerencsejáték, melynek nyerő golyóit vagy számaikat máig a forgó Szerencsefuzék utódából húzzák ki. Szütleányka húzza, aki senki más, mint az ősi Keleti Játék, a *Biribi* ártatlan Báránycájja, a *Brebis*, a *Berbics* vagyis *Marianne*, azaz *Mariandle*: a *La Vergine* az őspanyol *Biribi*-n és bemutatott pesti kávéházi *Mariandl*-unkon. Senki más, mint a keleti kávéházi *Meddah-mese Péri Baánu*-ja, az arabs pusztai Tündér, akinek lenge alakja átment a kávéházi *Fortuna* alakjába, hogy ott legyen máig a 18. századvégi budai *Fortuna* Vendégfogadó kávéházi Cégérén és a budai Utcanévben, mely ime, kávéházeredetű. E Szimbolumok erejét és időállóságát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy *Buda Királyi Szabad Város Nemes Tanácsa* 1785-ben a játékházi *Fortuna* nevet adja újonnan épült Vendégfogadjának és Kávéházának és hogy ez a Ház száz év múlva, *Fortuna* forgandóságának megfelelően Börtön és Törvényszék lett, melyben sok halálos ítéletet hoztak.

Tournoy annyi, mint *Torna*, de *Tournoiement* fordulatot jelent. A *Jeu de barre*, a Korlátjáték a Fakorlát melletti Kopjátörés. A *Tournoy*, azaz *Torna*, ügyes fordulatokból áll, melyekkel a Lovag kikerüli a Kopjadőfést, melynek megint csak *Coup* a neve, mint a Pörgettyűjátékban, a Kockában és a Kártyában is. A Nyelv megőrizte a Játék eredetének elmosódott gyökereit, hiszen a Lovagi *Torna* is Játék, *Jeu de Barre*, *Turnierspiel* és az összes Játékok neve: *Jeu*. Nyerés a Játékosnyelvben *Gagne*. *Gagneur*: a Játékos és *Gagner la Fortune* a céhbeli Vándorlegény boldogulásának elnevezése a céhi Vándorlevelén.

Gagner la vie annyi, mint „megkeresni a mindennapi Kenyert“, vagyis naponta Nyertesnek lenni abban a keserves Szerencsejátékban, melynek Élet a neve. A Nyelv és a Jelkép sokszor többet mond a Játékok Szelleme megértésére, mint a Játékok történetére vonatkozó, sokszor semmit mondó adatok, melyek maguk is magyarázatra szorulnak.

*

A Halál mindent legyőz. A középkori flandriai *Danse Macabre* csodálatos képein vagy *Holbein* baseli Totentanz-án mindenkit legyőz: a *Jedermann*-t, az Egész Világot lebírja, Apátot és Csatlóst, Királyt és Mesterlegényt, Gyermeket és Rózsafát. A *Danse Macabre* képeit a Szerencsejáték színes Szimbolikája átvette és a 18. században a Kávéházba bevonuló Kártya képei — a régi Sorskerék képeinek festett változatai — átlátszó Jelképekké fejlesztették ki azt. Az *Es Sah* a „Fehérek és Feketék“ klasszikus arabs Lovagi Tornája, melyet Európa úgy vett át a Középkorban, a Keresztes Hadjáratok után, mint a lovagi életformák más jelenségeit. Mint magát a *Lovas Polo* játékot is, magát a Kávét, a Kávéházat, a levantei Játékokat és a Játékkabalát és a Játékmestereket, a Kávésokat és Kávéfőzőket, akik mindezt átadták az európai 18. századnak, majd mindezt átadták a vándorló szegény Hegyvidékieknek: svájci Olaszfranciáknak és bayonnei Zsidóknak, később az óbudai Zsidóknak is.

A Sakkban két lovagi Tornafél áll egymással szemben. A *Király* vagyis a *Sah* leütteti a Hárem Főasszonya, „*Királyné*“, másként a „*Vezir*“ fejét, lerombolja a *Tornyot*, a keleti Figurákban a Harci Elefántot, melynek nyergén ott a Torony. Leüti az *Udvari Bolondot*, a *Le Fou*-t, akinek neve ezért *Futó Bolond*, vagyis *Ámokfutó*, azaz *Futár* a mai Sakknelvben. Leüti a *Lovagot* és leüti a *Parasztot*. Győz a *Fehér*, vagyis az *Élet*, azaz a Szabadság, vagy győz a *Fekete*, azaz a *Halál*, illetőleg a Zsarnok. Pontosabban: Nyár és Tél, vagyis Hajnal és Este, hiszen minden Élet-Halál Mithosz tulajdonképpen Tavasz-mithosz és Hajnalmithosz. A Fehér Sah és a Fekete Sah Harcjátéka Sakk, mely már a 15. században ott van Európában, de a Kávéházból terjed el általánossá a 18. században, hiszen ott van a régi kávéházi Cégéreken is. *Sakk a Királynak!* — a kávéházi Jelszó a forradalmi Martiuselő idején. A Kávé-

ház a Király ellen: felesleges, hogy *Petőfi* kávéházi verseit ismételjük el. Sakk Matt! — ez arabsul: *Es Sah Mat!* vagyis: Meghal a Király!

Az Ördög — az *Aas*, a *Dög*, amiből az *Ász* szó lett — mindent leüt a régi svájci graubündeni *Schweitzer*-ek, a láncsás *Grisons*, a *Garçons-Lanciers*, a „*Spiessvolk*“, a „*Lanzenknechte*“ Katonakártyáján, mely annyira svájci Katonajáték, hogy máig „*Helvét Kártya*“ a neve és Figuráin az ősi Élet-Halál Jelképek teljesen svájci veretűek lettek, illetőleg *Schiller* „*Wilhelm Tell*“-je óta a Szabadságromanticismus a svájci Hegyvidék ősi Tavasz-Tél-mithosza a svájci Szabadságmondával egyesítve, a „*Tell Monda*“ képeivel színesedett meg. *Kártya*, *Tél* és *Tavasz*, Szabadságmonda, mindez mint Játéknév a „*Lánczenét*“ vagyis a „*Lansquenét*“ a Kávéházban: felesleges jobb Jelképen bemutatni mondanivalónkat. A „*Svájci Kártyán*“ a Király leüti az egész Természetet, azaz elsöpri az Életet: a Telet, a Tavaszt, a Nyarat és az Őszt. Leüti a Négy Lovagokat, amiből a *Négy Felső* és az összes Parasztoikat, amiből a *Négy Alsó* lett. Megöli az összes *Szineket* és a *Számokat*. A Képeken ott van *Wilhelm Tell*, nyilával lelövi *Gessler-t* a Császár Helytartóját. Ott vannak a svájci Szabad Nemesek, Polgárok és Parasztoik, az egész Nemzet és a Császár Kalapja. *Schiller* „*Wilhelm Tell*“-je népszerűsítette e Kártyafigurákat, mert a Korszak ezt a Drámát mint Szabadságirodalmat ünnepelte. A Kávéházakban Nagyapáink a bécsi Császár szívébe lötték a Nyilat és gyűlölték a Császár Kalapját és azonosították magukat a svájci Nemzettel. A Jelkép átlátszóbb, semhogy bővebb magyarázatra szorulna. *Petőfi* is „nyilat“ lő a Király Trónusába. A Kép teljesen kávéházeredetű, mert a kávéházi Kártyáról származik. Minden Forradalom, Szabadságharc és Háború megtermi a maga Kártyaképeit. A Kártyafestő Céhek lépést tartanak a Korszak Szellemével. A „*Vidám Lurot*“, a „*Lurkó*“, a táncoló Kisember a bécsi festésű Tarrok-on a Szabadságromantika kávéházi Képeit jelenti.

A *Csörgössipkás Bolond* a Halál, ő a *Joly Joker* és a *Táncos Halál*. A francia *Tarrot* az olasz *Tarrocca*, a *Bolond Játéka* nevét viseli. Ott táncol a *Csörgössipkás Bolond* a Kártyán és muzsikálva tapossa le a Virágot. Leüti a *Négy Királyt*, a *Négy Lovagot*, a *Négy Dámát*, a *Négy Szolgafickót* és az „*Egész Világot*“, a *Jedermann-t*, a táncos vidám *Bas people*-öt: tisztára a Sze-

rencsekerékről átvett *Danse Macabre*. E Halálszimbolika őse a legrégebbinek látszó keleti-török Kártyajáték, a *Kara Ahmed*, a *Fekete Ahmed*, aki a Bakót, vagyis a Halált jelenti. Erdélyben máig *Karamet* és *Karamelli* a neve. A Bakó Törökországban mindig Néger vagy Cigány. Ez a *Kara Ahmed* az összes európai Halálfigurák őse, egyben a *Kara Gőz* kávéházi Árnyékfigurája is.

Mindez a tarka-barka Játék, mely régebbi, mint a Kávéház és mely a Kávéház elterjedése, a 18. század előtt is ott volt már Európában, bevonul a Kávéházba, az Életöröm e jelképes helyére, mely mint Vendégfogadó ott van a Kávéházi Berbécs ama képén is, melyet bemutatunk. A Kávéház a Vigasság Háza, mely mint a „Tea Háza“ ott van jól látható Képeinken is, a „Chinoiserie“ modorában díszített 18. századi keletieskedő Kávésfindsákon is, de a török findsán is, mint *Londsa Kjöszk*, azaz „Négyoszlopos Ház“, *Tsahir Dag* azaz *Csardák*, amiből a magyar *Csárda* szó lett. Ez mint a Betérő Vendégfogó szekérállása még huszonöt éve is ott volt a soroksáriúti *Két Korona Kávéház* és Vendégfogadó udvarán. Mélységes emberi szimbolum, hogy a Játék mindig és mindenütt Halálszimbolum: az Élet illúziójának Jelképe, egyben a Halálé is. Megnyerem a Játékot: Életet nyerek, elvesztem a Játékot: Halált nyerek. A Játék lelkének kihüvelykezése az emberi lélek elemeinek kihüvelykezése. A spanyol *Biribi La Veja*-ja, a Vénasszony, senki más, mint a német *Mesemithosz Mutter Sorge*-jának rokona, a Gond, a Bánat, az Öregség, a Halál tragikus emberi Tudata. Ezt akarja elfelejteni egy percre, a *Kaszás Legényt* akarja kijátszani, Játékban falhoz állítani, vele mondatni *Vakot*, vele lövetni *Bakot*, neki *Trionfo*-t mondani az esendő Ember, a Játékos, aki az Örömházban, a „Lusthaus“-ban, a „La Maison de plaisir“-ban, az Örömtanyán, mely a 18. századtól kezdve a Kávéházat is jelenti, egyebet sem csinál, mint az Élet illúzióit a Kártyával és a Szellem Itala adta Szellemmel kergeti és ezekkel a Halál tragikus emberi tudatát akarja elkergetni. Mert tudja, hogy a Végső Útés, a „le dernier Coup“ abban a rettentő nagy Kávéházban, melynek Élet a neve, a forgó Sorskeréken, a Nagy Mariandlin a *Kaszás Legényé*: a Halálé. Ime a legközségesebb emberi Játék, a Kártya is azt mondja, amit az Emberiség magasrendű alkotásai között a *Jacob Böhme* nevéhez fűződő 16. századi csehnémet *Parasztjáték*, a *Jeder-*

mann mond abban az átdolgozásban is, amit Hugo von Hoffmannsthal a bécsi *Kaffe Griensteidl*-ben álmódott meg, mikor megírta a maga *Jedermann-Spiel*-jét. A Kávéház is a Sorsok képe, Játékosház is, a Szellem Háza is, de a Sorskerék rettentő forgandóságának Háza is. A Kávéházi Szellem a Szabadság Szelleme : az Élet Szelleme, az Életöröm Tanyája, de mélységes Szimbólumait a Halálból meríti. A késői romantikus Költő, Richard Dehmel és a magyar Kozma Andor ezért írták meg a „Halált a Kávéházban“. A Játék Szelleme a Kávéházi Ördög, *El Asmodáj*, aki pontosan úgy incselkedik velünk és az Élet Illuzióit úgy csillogtatja meg előttünk a Kávéházban, mint az emberi Szellem renaissance-kori nagy Figurine-je, *Doctor Faustus* előtt az Ördög, ki azután e tragikus Álmodót elviszi a végén. Mint a paraszti *Soroksári Faustus* Bábjátékban : a Kávéházból. Az Ördög tudniillik mindig a Vigasság tetőpontján jelenik meg, *Kosztolányi* Dezső fiatalkori *Farsang*-jában is. Még *Enyingi Thewrewk* Bálintot is a Fekete Leves után, a Lakoma végén: a Végén viszi el.

*

Es Sah Mat! Meghal a Király, meghal az Élet Királya ! Igy szól a Sors, de a Diadalmos Élet nem áll meg. *Le Roy est mort, vive le Roy!* — Meghalt a Király, éljen a Király ! — kiáltja az ófrancia Címerkirály, az Héraut, a Herold a királyi Palota erkélyén, mikor a régi vén Király halálakor az új, ifjú Király trónraléptét hirdeti ki. A Katonatemetésen a Katonazene a Síríg komor Gyászindulóval kíséri a halott Katonát. A Koporsó leszáll a Sírba, a Gyász Salve!-ja eldördül. Fegyvert vállra ! Vigyázz ! Hátra arc ! Indulj ! — vezényli a fiatal Kapitány és a Zenekar csengő Indulóba vág bele, az Élet ragyogó rézhangú, harsogó Himnuszába. Pereg a Dob és dühörögve lép az ifjú Bakák acélpatkójú Bakkanca. *Es Sah mat!* — mondja a bölcs Vén Sejk a Temetőben, hol vén Barátjával, egy másik olajbarnaképű, fehérszakállú, vén és bölcs Sejkkal sakkozik, Kávé és Nargilé mellett, ülve a friss zöld fűbe terített tarka szőnyegen, a temetői Tűjafa árnyékában. A keleti Nap ragyog a fekete Ciprusok és a rózsaszínű Mirtuszok és a Temető turbános Sírkövei fölött. *Es Sah mat!* — mondja e Bölcs Sejk, mint ama Vén az Isztambol melletti Boldog Kert-ben, *Voltaire Candide*-jában. Barátja legyőzte őt a Játékban, a Temető-

ben, a Sakktáblán, a Tavlá-n, a régen elköltözött mekkai Zarándok Apó, valamelyik régi *Hadsi Baba* csodálatos keleti csúcsívű, oszlopos Sirkápolnája, Türbé-je árnyékában. *Es sah mat!* — Semmi sem történt! A halott Emberbábuk — Sakkbábuk és régi *Hadsi Babák* — ott fekszenek a fűben. A Bölcs Sejk lesöpri a legyőzött Bábukat az Élet és Halál fekete és fehér Sakkmezőiről és új Játékba száll. *Es Sah mat!* — és ime, büszkén emeli fel fejét az új *Sah*, mellette áll a hű *Vezir*, a sorok végén ott áll a *Harci Elefánt*, a hátán a *Toronnyal*. Büszkén hajlítják meg nemesívű nyakukat a *Két Lovagok* hadiménjei, friss futásra készek a *Kengyelfutók*, lándzsát szegeznek a vaskos, tömzsi *Gyalogpórok*. Éljen a *Sah* és éljen az Élet! A legyőzött bölcs Vén Sejk megsimogatja tisztes vén-sége Szakállát és új Tornába állítja fel játékos ellenfele, a másik Bölcs Sejk által legyőzött Fekete *Sah*-ja helyére a Fehér *Sah*-ot. *Es Sah mat!* Meghalt a Fekete Király, éljen a Fehér Király! Semmi nem történt, csak a Fekete *Sah* cserélt helyet a Fehér *Sah*-val. A régen a Hetedik Paradicsomba elköltözött néhai Zarándokapó, a *Hadsi Baba* Sírján, a Türbé turbános Sirköve tövén is — lám — kizöldült a zsenge füvecske! A két fehérszakállú Vén Sejk mosolyog, mert — lám — megértették a Játék Jelképét, melyet a Magasságbéli — kinek neve *Allah* és *Mehammed* az Ő Igehirdetője, Sálém áléjküm mondassék Nevére! — beleírt a Mindenségbe. A kék Égbe, a Türbére boruló virágzó Olajfába és annak Illatába, a Szegfűvirágba, mely ott hányja-veti fejét a *Hadsi Baba* sírján, de ama kicsiny Vereshögyű madár énekébe is, melyet a Bölcs Sejk kis aranyozott rácsú Kalitkában magával hozott és letett a Türbé hideg kövére, hogy e Vörösbögyű, e Dálnok az Élet dalát dalolja a halott *Hadsi Baba* fülébe. *Élet és Halál egyek!* — gondolják a két bölcs Vén Sejkek. Nem szólnak, csak a *Kejj* elrévülő Kedvében mosolyognak szakállukba. Mint távoli Testvér-atyjokfia, a Magyar Testvér Fia, a távoli Madsarisztánban, Budun Városában írta egy Versben, egy Regűben, a madsar Meddáh Baba, az erdélyországszéli Sámánregűs, egy Káhvé Háné márványból való Asztalán, mely olyan kő volt, mint e *Hadsi Baba* Sirköve. Diósadi Nemes *Ady* Andorás volt e kávéházi Sámánregűs nevezetje. A Keleten nőtt törzsöke az ő Életfájának, a Kelet Lelke szólt belőle, midőn egy Káhvé Hánében egy Sort írt, melyben minden benne van, amit a Káhvéról

és annak Házáról a fentiekben megírtunk számodra, óh Kegyes Olvasó! Ime a Sor:

*ÉLET ÉS HALÁL NAGY EGYEK, NAGY KÜLÖNÖK
ÉS NAGY EGYEK!*

Ezt írta az Elköltözött madsar Sámánregűs a Káhvé-Hánéban. Azt, amit a két Bölcs Sejkek gondolnak, de ki nem mondanak, mert a fölös beszéd a Sejtántól való! A Bölcs Sejk nem beszél, nem ír, csak gondolkozik! És mosolyog, midőn *Gül Gül*, vagyis *Kicsi Rózsabimbó*, a ringócsipejű helyre Szolgálolyánka megérkezik a két Bölcs Sejkekhez. Fején lapos Kosár, benne Szólló gerezdje, illatos Dunya-körtvély, Méz, csorgólévű Fige, rózsaillatú Dulcsásza, tüzes Raki és hamvas Barack, friss vajas Poghádsa. Mindez friss, mint e Lyányka, ez a Gül Gül, orcája piros, mint a Szólló, látszik a Feredse patyolatfátyla alatt, szeme tüzes, mint az Eper-raki és termete gömbölyég a kék Salaváriban, mint a Dunya-körtvély. Mindez Allah kegyes adománya a Vén Sejkek szeme számára. És *Ali*, a selymaképű Szolgalegény máris rakja a galyacskákat a két kő közé, már töri a Famozsárban a Káhvét, dűnnyögve hozzá vidám nótát: *Dajjah hó, dahhaj hü, dajdala dajjah, dajjah hü!* És zümmög a Káhvé vize az Ibrikben és száll az illatos Pára az illatos keleti Alkonyatban és parazsat tesz *Gül Gül* a Nárgilé veresrézből kovácsolt Tütüntartó Tömbéki-jébe és csipejét ringatja a huncutszemű Ali Bekjár, e betyár Legény nótájára, ejnye, ejnye! A Sír fölött, Hadsi Baba Türbéje fölött. Szép ez a *Gül Gül* és szép az Ifjúság és a Szerelem a Sír fölött. Szép ez a Nóta, ez a Hü-hó! az Életért és *Gül Gül*-ért, ki fiatal, mint az Élet. És száll a Tütün párája a veres, lila, kék és sárga bojtos tömlőjű borostyánkőszopókából. Száll a Káhvé illata és száll a Tütün füstje és a két Vén Sejkeknek nem fáj, hogy úgy szállott el Ifjúságuk, mint a Káhvé bugyborékja és a Tütün füstje. Az Élet elszáll! Így rendelte Allah, az Úr! Nem baj, hogy *Gül Gül* Alinak ringatja magát. Semmi sem fáj itt, ebben a csodálatos Alkonyatban, a síri Türbé mellett. A sötétlombú Tújafa mellől már kileskel a csodálatos Kardpenge és a Csillag, a Hold és a Csillag, az *Áj Jüldüz*. Az Élet megbékült a Halállal. Ama fiatal Katona, ki így látta ezt a Halálnak Ezerkilencszáztizenhetedik Esztendejében, Nyárhóban, *Onogost* Városa török Bástyája tövén, két Vén Sejk

barátja társaságában a Siron henyélve, „Kávén s Dohányon“, mint Fiatalsága boldog osztályosa, egy másik keleti madsar Sámánregűs, Kosztolányi *Kosztolányi* Dezső írta a pesti Káhvé Hánében, egykor, régen, az Ifjúság eltűnt Éveiben, az ifjú Katona, itt, a kék keleti Ég alatt, a zöld Fű fölött, a Türbé futó Rózsája, a *Gül Gül* szeme mosolygása, a betyár *Ali* nótája, a Játékbábuk koppanása, a Vörösbegyű muzsikája, a turbános Sírkö árnyéka, a Káhvé és a Tütün illata, Élet és Halál játékos képei mellett, bizony megértette a magyar Sámánregűs Regűjét: *Élet és Halál Egyek, nagy Különök és nagy Egyek!* Vagyis azt, amiről ez a Fejezet szolt a Kávé és annak Háza, a Mese, a Bölcsesség, az Álomrévület és az Élet-játék Háza Szelleméről, mely megribisztáni arabsok és a rokon zsidók nyelvén *El Ásmodáj* és arabsul *Peri Baánu* néven, frendsisztáni Frenndsiék nyelvén *Esprit du Café* és madsarisztáni Madsarok nyelvén a *Kávé és a Kávéház Szelleme* néven nevezetik.

Kávé és Szabadság a Kávéház asztalán.

Abafáji Fáy Dezső rajza. 1935.

Macaulay a 17. századvégi londoni Kávéházakról.

Macaulay, Michelet és Balzac a Kávéházról. — A „Falusi Nemes a városi Kávéházban“ : valóság és irodalmi Figurine. — A „Király Felkelése“ és a kávéházi hírforrás a Király előszobájában. — A kávéházi szóbeszéd az újsághírek pótolója. — A politikai Kávéház. — Francia erkölcsök a londoni Kávéházakban. „Ánglus Módi“ a pesti Kávéházakban. — Irodalmi Kávéház. — Az Orvosok Guild-je. — A Gentleman-útonálló. — Valóság és Szépirodalom. — Vendégfogadó-költészet. — Kávéházköltészet. — A „pesti Utazási Regény“ és a Betyárromanticizmus angol előképei. — „Jobb, mint otthon“ : ez londoni szállóige.

A 17. századvégi London Kávéházainak politikai, társadalmi és irodalmi jelentőségét a nagy angol történetíró, Thomas *Macaulay*, Rothley Lordja ugyanolyan értelemben emeli ki, mint a 18. század eleje párisi Kávéházait Jules *Michelet*, a „francia *Macaulay*“. A kép, melyet *Macaulay* történetírói formája ad, a londoni Kávéházakat ugyanolyan jelentősnek mutatja, mint a párisiakat *Montesquieu* grandiózus szatirájú Várospamphletje, a „Lettres Persanes“ az 1711-ik évre, avagy Honoré de *Balzac* regényírói képzelete és maró tisztánlátása az 1820-as évekre, a Restauratio utáni első évekre vonatkozólag. A „Falusi Gentleman Londonban“ a *Macaulay* adta valós képből nem azonos a *Montesquieu* által adott irodalmi képpel, mely a „Keleti Ember a Nagyvárosban“ szatírás rajza. E „Falusi Gentleman“ *Macaulay* adatai szerint Londonban és Kávéházaiban igazi élő alak, aki a valóság színeit rakja a 18—19. századi városellenes, kávéházellenes szépirodalmi Pamphlet hosszúéletű európai irodalmi Figurine-je alá. *Gvadányi* avagy Hans *Richter*, a „Briefe eines Eipeldauer's“ 18. századvégi bécsi írója a Korszak valós alakjáról mintázta irodalmi alakját, a Nagyváros Kávéházaiban félszeg módra mozgó,

erkölcsbíróskodó „Falusi Embert“, akit felháborít a Nagyváros és az annak Kávéházaiban nyüzsgő, számára idegen élet, *Macaulay* ezt az irodalminak látszó Figurát mint élő alakot állítja elének: ez a *Gvadányi* „Nótárius“-a, *Gaál* György 19. századelei „*Furkás Tamás*“-a avagy *Babits* Mihály újkori pesti filozófus Diákja valós őse.¹

Macaulay leírja II. *Károly* angol Király elfranciásodott Udvarát: a *Whitehall* királyi csarnokait. Ezekben a cselszövés, az emberszólás és a szóbeszéd volt az úr. Kapui tárva-nyitva voltak a „Tory“-párti Nemesség számára. A „Király ágyból felkelése“, ez az ősi-középkori francia-olasz udvari Ceremónia, a „Lever of the King“ ugyanolyan újságmondó-fecsegő, emberszólo, rágalalmazó udvari szokás volt, mint az olasz és francia Dámák „Felkelése“, mely Kávé és Csokoládé mellett a reggeli látogatókat fogadó idő volt.² A Király ágyában fogadta az Udvarlókat, akik azalatt, míg az udvari Parókásmester, a borbély és az öltöztető Kamarások a Király körül szorgoskodtak, urukkal közölték a friss reggeli híreket. A szokás — *Keresztesi* József „Napló“-ja szerint — 1790-ben Pesten is élt, mint erről szintén írunk. Természetes, — mondja *Macaulay* — hogy a *Whitehall*, illetőleg a Királyi Hálószoza udvari tisztesei által a Királyi Előszobában leadott hírek voltak az Újságmondás főfőforrásai. Úgy, mint a *Montesquieu* „Lettres Persanes“-jában a párisi Tuilleries és a Palais Royal Kertjei, melyekben az Újságlevelek kávéházi szerkesztői nyüzsögtek. A *Whitehall* folyosói olyanok voltak, mint egy nyüzsgő Club viszontagságos időkbén. A Hálószoza udvari főméltóságai — a Harisnyaadó-gató Mester, a Peselő Cseber Mestere és a Nyakravalók Mestere³ és a Kristélyozó Mester adták le azokat a híreket, melyekkel a Hírhozók a Kávéházakba rohantak: a lengyel Király megverte-e a törököt Bécs alatt, a genovai Doge megérkezett-e Párisba, megnyílik-e a Parlament? A Ministerek fontoskodó,

¹ L. o. Thomas *Macaulay* Babington, Lord of Rothley: History of England from the Accension of James II. London. 1849—1861. Hivatkozásaink az értékes jegyzeteket kihagyó, németből készült magyar fordításra (*Csengery* Antal: Anglia története II. Jakab trónra lépte óta. II. kiad. I. Bpest. 1875) történtek. Ezeket az eredetivel pótoltuk.

² L. a „Lever de Dame“-ról szólókat a művészettörténeti részben.

³ *Macaulay* ezeket az Udvari Nemeseket csak röviden említi.

aggoskodó, nagyképű vagy mosolygós ábrázatából politikai jóslatok, hírek, szóbeszéddek lettek, melyek, mint *Macaulay* írja, néhány óra alatt elterjedtek minden londoni Kávéházban, a *St. James Square*-től a *Tower*-ig. A Kávéházat *Macaulay* fontos politikai intézménynek mondja.⁴ Jelentőségük legnagyobb azokban az években volt, mikor a Parlament zárva volt. A City Tanácsa nem a Céhek és a Guildek igazi politikai érzelmeinek kifejezője volt, nyilvános politikai Meeting-ekről szó sem lehetett, a Hírlapok tökéletlen apróságok voltak: tehát a Kávéházak lettek London Közvéleményének igazi kifejezői. A kényelem, mely a Kávéházakkal azt tette lehetővé, hogy az emberek a Város bármely részében találkozókat adhattak egymásnak és hogy az estéket csekély költséggel társaságban lehetett eltölteni: oly nagy volt, hogy a Kávéházak divata gyorsan elterjedt. Ide járt naponta minden Nemesember és Polgár, hogy újdonságokat halljon és vitatkozzon. Minden Kávéháznak volt egy vagy több Szónoka, a tömeg a szavukat leste, valóságos „Negyedik Rend“-dé nőtték ki magukat. Ime, a „Politikai Kávéház“ őse! Az Udvar kelletlenül nézte a kávéházi vitákat. *Danby* Minister be is tiltotta azokat, de az általános felzúdulás olyan erős és egyetemes lett, hogy a Kormány visszavonta törvénytelen rendelkezését. E ponton ugyanaz történt, mint kevéssel azelőtt Isztambulban.

A Kávéházak jelentősége nőttön-nőtt: London a „Kávéházak városa“ lett, az idegenek London városi különlegességét rengeteg Kávéházában látták meg, mert szólás lett, hogy Londonban „a Kávéház az emberek otthona“. Ha valaki egy Gentlemannel találkozni akart, nem azt kérdezte, hogy a *Fleet-Street*-en vagy a *Chancery Lane*-ön lakik-e, hanem azt, hogy a *Görög Kávéházba* vagy a *Szivárvány Kávéházba* jár-e? A Kávéházakba való belépődíj néhány Penny volt, ha ezt valaki a bejáratnál lefizette, nem volt kizárva e helyekről. Minden londoni rangnak és életmódnak, minden vallásos és politikai véleményárnyalatnak megvolt a maga Kávéháza. A *St. James Parc* közelében voltak a franciás módit követő piperkőc divatbohók Kávéházai, itt csodáltatták e „Franciások“ Párisból hozatott fekete vagy fehér kőcparókáikat, rojtos kesztyűiket és öveiket.

⁴ I. m. I. 374.

London Kávéházai 1690-ben francia Módit, Páris Kávéházai 1790-ben angol Módit, Bécs és Pest Kávéházai ugyanekkor bécsies veretű „ánglus és frántz Náj módit“ vallanak. A londoni Kávéházakban a nagyvilági társalgás nyelve a francia volt, az angolos francia kiejtés valósággal mint „Udvari Hangejtés“ szerepelt, divat és előkelőség fokmérője lett e „párisi Módi“, mint egy századdal később Bécsben és Pesten. A Komédiákban állandóan szerepelt „Lord Foppington“ csúfos figurája, aki ezt a kávéházas Dandynyelvet beszélve, megnevetette a polgárnépet. A kávéházi Dandy temérdek illatszert használt. *Macaulay* írja, hogy a Nemesség Kávéházai olyan illatosak voltak, mint egy olasz drógásbolt. Ezért e helyeken nem volt ildomos a pipázás, csak az erősen illatosított olasz Tobák szippantása volt nemesi „Gentlemanlike“. Ha valami otromba vidéki Gentleman mégis pipát kért a Kávésszolgáktól, a Gentleman-ek kinevették és a Kávésszolgák kurtán megtagadták a pipát. Egyéb polgári Kávéházakban azonban olyan vághatatlan volt a füst, mint a Céhek éjjeli őrségei szobáiban. *Macaulay* egykorú írásokra hivatkozik, melyekben a Londonban járó idegenek csodálkoztak, hogy az angolok otthonaik kandallói mellől a Kávéházak pipatüzehez és füstjéhez menekülnek.

A legfüstösebb volt a *Bill's Coffee-House*: az 1680-as évek vége híres franciás irodalmi Kávéháza a *Covent Garden* és a *Bow Street* között. Itt vitázott a Maradiak és az Újítók két pártja: az előbbieket *Boileau*, az utóbbiak *Perrault* hívei voltak. A vita a színműírás francia problémái körül forgott, főtémája az egykorú francia drámaesztétika nagy alapkérdése, „A hely, az idő és a személyek egysége“, az úgynevezett „Hármas Egység“ elve volt, az Aristoteles színműesztetikája óta uralgó kérdés, mely később *Voltaire*-t és *Lessinget* is foglalkoztatta, utóbbit a „Hamburgische Dramaturgie“-ban. Áthatolhatatlan füstben folyt az irodalmi vita *Milton* fölött is. Itt dőlt el, melyik Költő színművét fogják kifütyölni. A kávéházi társaság vegyes volt — olyan, mint amilyennek *Abbé Massieu* és *Montesquieu* írja le az egykorú párisiakat: *Lordok* rendjeleik gyémántos csillagaival és szalagjaival, fekete lószőr- és fehér gyapjúparókás, taláros papok és bírák, ügyvédök, diákok és rongyos fordítók, valamint a Balzac korában is élő szegény letört ördögök, akik jogi, teológiai és históriai Tractatusokhoz tárgymutató Indexeket gyártottak aprópénzekért. A legnagyobb tolongás a fran-

ciáskodó John *Dryden* széke mögött volt. E poéta volt a *Bill's Coffee* szellemi profétája. Széke télen a kandalló előtt, nyáron a hűvös hűselőerkélyen állott. Az irodalmi beérkezetttség fokmérője volt az, ha valaki John *Dryden*-t ismerőseként köszöntötte és hallhatta ítései véleményét *Racine* legújabb tragédiájáról és *Bossuet* valamelyik *Essay*-jéről. Egy szippantás Tobák, mellyel a nagy kávéházi Költő a kezdő irodalmi ifjakat megkínálta, elég volt arra, hogy a reményteljes ifjú fejét elcsavarja.

Mindez, mint láthatjuk, megcáfolja azt a közkeletű mendemondát, hogy Londonnak sohasem volt igazi kávéházi élete, illetőleg vitathatlanul igazolja azt is, hogy a „Kávéházak Város” díszítő jelzöt legalább is úgy vitathatja magának London után Páris, Bécs és Budapest, mint Homérosz szülőföldjét a görög „Hét Város” az ismert renaissancekori diákrigmusban. A céhházaszerű Club-élet minden határozománya ott van a 17. századvégi London gazdagon tagolt kávéházi életében. Külön kávéházai voltak az Orvosok, Sebésztilógusok és Apothékások Gild-jeinek, College-jeinek és Céhének. Leghíresebb orvosi Kávéház volt 1685-ben a neves *Garraway's Coffeehouse*. Itt tanyázott az egykorú London legfelkapottabb Kalpagos Tudora, John *Radcliffe* Esquire. Kényelmes háza ott állott a Város legelőkelőbb fertályában, a *Bow Street*-en, mégis minden áldott nap ott volt Kávéháza szokott asztalánál, mely körül a Chirurgus és Apothékás Céh mesterei szorongtak. *Macaulay* közli, hogy *Radcliffe* Doctor a Börze leglátogatottabb óráiban ült be kávéházi karosszékebe: nyilván azért, mert a hírek özönlése ilyenkor volt a leghatalmasabb, viszont a felkapott orvos itt mutogathatta magát leghatásosabban a kávéházi kirakatban. *Macaulay* írja hogy az orvosok a Kávéházakban is fogadták betegeiket.

A „Puritánusok” felekezetének is külön felekezeti, illetőleg politikai Kávéházai voltak. A kurtára nyírott fejű Puritánusok, a „Kerekfejűek” itt vitáztak dünyögő, kenetteljes, éneklő orrhangjukon, a Pokol és a Mennyország, a „*Wigh*” és a „*Tory*” politika kérdésein. Külön Zsidókávéházakban tanyáztak az amsterdami és velencei „*Spagniole*” zsidó pénzváltók és bankosok. A „Pápista” Kávéházakban szenvedélyesen tubákozó jezsuita Páterek ültek Kávésfindzsáik mellett és — mint a Protestáns Kávéházak állították — itt gyűjtöttek pénzt király-

ellenes titkos szövetségük céljaira: a „*Kávéház tűzhelyénél öntve ezüst golyóbisaikat*“.⁵ *Macaulay* a Kávéházak jelentősége leírását azzal fejezi be, hogy a kávéházi gyülekezet nem kis részben alakította ki a londoni jellemet. A politikai Club a nyilvános Kertekben máig élő szabad Meeting, általában a parlamenti Szólásszabadság nem kis mértékben a 17. századvég londoni kávéházi életében találja meg gyökereit.

Macaulay bőven ismerteti a Városba és annak Kávéházaiba beránduló „*Country Gentleman*“, a „Falusi Nemes“ kávéházi alakját.⁶ Ismerteti szépirodalmi előfordulásait, megcsúfoltatását az Utcán és a Kávéházban. Ir a politikai pártviszálykodások okozta általános erkölcsi lezüllesztés idején elszaporodott országúti „Gentleman-útonállók“-ról.⁷ Ezek is ott voltak az egykorú Szépirodalomban, irodalmi ősök a London közelében fosztogató Sir John *Falstaff*, akinek egykori valós alakját *Shakespeare* tette irodalmi alakká. *Macaulay* egykorú Ujságokban közzétett köröző levelek alapján leírja a 17. századvégi regényesség angol Betyárromantikája által övezett, számtalan balladában és ponyvaregényben dicsőített útonállókat, akik fényes nappal a londoni Kávéházakban, Játékházakban és Lapdaházakban is megjelentek. Az ezekről szóló, az 1830-as évekig élő regényes leírások a forrásai az 1840-es évek kávéházi vonatkozású pesti regényirodalmában is szereplő kételtű Uribetyárokról szóló mendemondáknak,⁸ illetőleg a hamis, külföldi előkép után gyártott pesti aljairodalmi Betyárromanticizmusnak.

Macaulay megemlékezik a 17. századvégi utazás veszedelméről és bajairól: az útonálló Gentleman-betyárokról és a feneketlen sárról és az útszéli Vendégfogadók adta otthonos kényelemről. Elmondja,⁹ hogy a 18. századi elbeszélő és színpadi irodalom is ezért foglalkozott oly szívesen a régi Vendégfogadók költészetével. Valóban, *Dickens* irásai — főleg a pompás „*Pickwick Papers*“, a „*Pickwick-Club*“ tagjainak utazásai leírásában — az 1850-es évekből való hervadhatatlan bájú

⁵ Az „Ezüst Golyóbis“ az angolban és a franciában máig a hadviseléshez való pénzt jelenti: a valóságos ólomgolyó költségeinek jelképe.

⁶ I. m. 377. o.

⁷ U. o. I. 387. o.

⁸ L. az irodalomtörténeti részt.

⁹ I. 391. o.

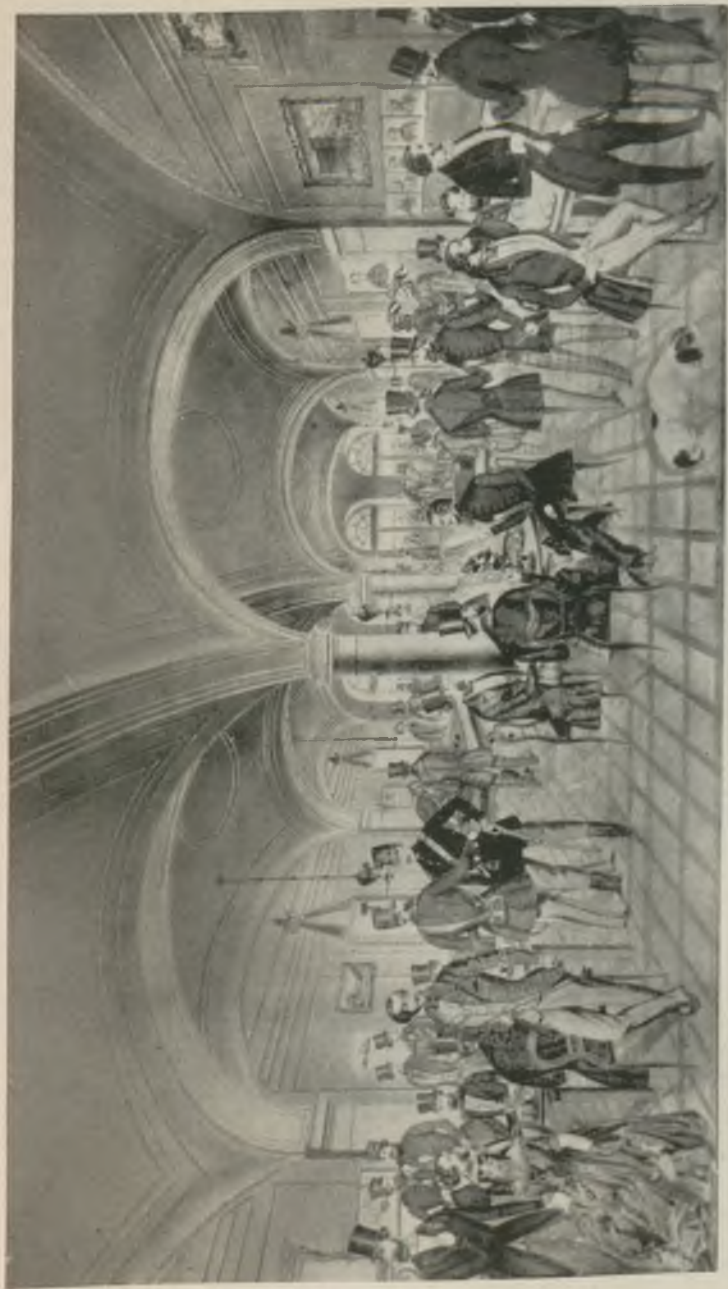

leírásokat adnak az angol Országutak mentén álló ódon Vendégfogadók kedvességeiről. A 18. századvégi európai Novellában is mindenütt ott van a Vendégfogadó leírása, ezt a poétikus témát átveszi a magyar Romantizmus regényirodalma is. A 19. század első fele magyar Regényiroalmában is ott van a régi idők vonzó szépségű nagy élményének, az utazásnak leírása. A „*Voyage Sentimental*“, az „Érzelmes Utazás“ valószínű regényirodalmi formává lesz. Ezt a „Pusztá“ népszerű és természetbarát hangulatú városi divata új színekkel díszíti, a „romántos“ magyar Utazási Regényben mindig ott van az „irodalmi Pusztá“ teljes kelléktára: Betyár, Délibáb, ravasz Csaplár, szép Csaplárné, Cigány, Vándorlegény, Diák, Zsidó. Szempontunkat különösen érdekli, hogy az 1830-as években jelentkező falusias „Csárda-költészet“ hogyan csap át a városias Vendégfogadóköltészetbe, majd a Kávéházköltészetbe. A korszerű Regényben és Beszélyben — *Kuthy* Lajos, *Nagy* Ignác, *Gaál* József, *Bérczy* Károly és *Pálffy* Albert írásai erre nézve a legjellemzőbb példák — a Pest felé tartó kocsi utasai pusztai kalandjainak leírásai után szabványosan következnek el a „Városi Kalandok“ leírásai: az Utas, mint a „Falusi Ember a Városban“, mint *Montesquieu* „Perzsája“ és *Gvadányi* „Nótáriusa“ azonnal a Kávéház kalandjaiba esik bele, mielőtt eléri a Belváros egykori Kapuinak helyét. Kávéház, Serház, Borház, Bálosház, Játékház, Vendégfogadó, tabáni rác Korcsma: ez mind a „pesti kaland“ helyei e szabványos Regényben, mely hamar felveszi a francia Rémregény modorosságait is. Ennek forrása egyrészt az angol Regény által befolyásolt német „Reise-Roman“, másrészt a francia *Eugène Sue*. A „pesti Rémregény“-ben szereplő pesti „Kávéházi Szélhámos“ gyakran szerepel mint kétéletű „Úribetyár“. Ez a 17. századvégi angol Gentleman-útonálló irodalmi alakjából származó hagyomány. Ez az alak számtalan Adomában szerepel, amikor az elképpedt kávéházi Publikum előtt álruhásan megjelenik. *Macaulay* adatai tehát az 1840-es évek pesti kávéházi vonatkozású városi Betyáromantizmusnak ősi forrásait nevezik meg szempontunk számára. E Betyárköltészet „Urbánus“, városi, pesti jelenség, a „Kávéház Költészet“ hajtása. Gyökei nem a valós „pusztai Betyár“-ban, hanem idegen eredetű irodalmiságban fakadtak.

Macaulay az angol Vendégfogadóköltészetéről szólva idézi *Johnson* és *Shenstone* írásait, kik a Vendégfogadók öblös karoszékeit a Kandalló sugárzófényű melege mellett az emberi boldogság trónusának mondják, illetőleg azt írják, hogy nincsen olyan nyájas otthon, mely olyan mosolygósan meleg üdvözléssel fogadná az embert, mint a Vendégfogadó. Ime a „*Jobb, mint otthon!*“ és az „*Otthon*“ vendégházi és kávéházi cégek, szállóigék és kávéházköltészeti írások forrása. Egyben kiindulópontja annak a mélyreható társadalmi bomlásnak, mely századokkal előzte meg a családi élet bomlásának azt a folyamatát, melyet nem a Kávéház okozott, mint ezt a Kávéházellenesség legújabbkori irodalma állítja, hanem a Kávéház túltengése volt velejáró tünete a bomlásnak. Angliában a Club-hoz, francia földön a Casino-hoz, Bécsben és Pesten a Kávéházhoz vezetett a folyamat. A kávéházi élet legújabbkori leromlása nem vezetett vissza az Otthon regényes melegéhez, mert a Nyomor egyszerre ölte meg az Otthont is, a Kávéházat is.

Macaulay a Kávéházak és a 17. századi londoni Ujságírás kapcsolatairól is ír.¹⁰ Rendkívül érdekes adatairól az Ujságírás kávéházi kialakulásáról szóló fejezetünkben emlékezünk meg. Ir a Könyvvarusok boltjaiban olvasgató vásárlókról: ezeket ugyancsak mondott fejezetünk tárgyalja és pedig az „*Olvasókabinéták*“ és a Kávéházak olvasószobái régi kapcsolatai feltárása során.

¹⁰ U. o. I. 395. o.

A Pillvax Kávéház — a „Forradalmi Csarnok” — a Szabadságharc alatt: 1849.

Balról a falon a levélszekrény, jobbról elől a Bastille képe, alatta képek: a Francia Forradalom és a pesti Martiuselő nagy alakjai, előtte a fauszta a „Közvélemény Aszfala”, mellette a Litterátusok, Kúrtókalapos Polgártársnő, egy Polgártársnő, Jurátusok, Diákok, Honvédlisz, lovas Nemzetőrtiszti, Gázlámpa.

Nemzeti Múzeum, Ernst-gyűjtemény. Egykorú vízfestmény.

A Pillvax utolsó napja: 1911. április 21.

A Libasinszky Ház bontása megkezdődött, a Kapu előtt már ott van a törmelékhegyő trágacs. A felvételt a Budapesti Kávésok Ipartársulatának 1911. április 20-i határozata alapján történt.

A Kávé és a 18. század szellemi élete.

Michelet és a Csevegés „Nagy Százada“.

Michelet a Kávé megjelenésének szellemtörténeti hatásáról. — A francia Demokratia a Kávéházakban születik meg. — Kávéházi társadalom. — Kritika és serházi hírlésés. — A Bor alkonya. — „La boutique élégante.“ — A „józan ital“. — Az „erotika nélküli Kávé“. — A Kávé és a keletieskedés. — A Law-botrány. — A „Becsületes Perzsa“. — Hatások a magyar szellemi életre : Csokonai.

Jules *Michelet*, a ragyogó szellemű történetíró, Franciaország legnagyobb historikusa, a Kávé megjelenését Európában, illetőleg Párisban kiszámíthatatlan jelentőségű ténynek mondja.¹ Amit a Kávé szellemtörténeti hatásáról ír, az a 18. század eleje nagy szellemi fordulójának olyan meglátása, mely nagyvonalúságában hatalmas elgondolású műve külön fejezetül kínálkozott.

Amit *Michelet* mond, azt nem úgy kell érteni, mintha azt mondaná, hogy a Kávé megjelenése és elterjedése változtatta meg Európa szellemi arculatát. *Michelet* nem azt mondja, hogy a 18. század eleje Párisának apró, fületlen kávéfindzsáiban született meg a Forradalom előidejének gondolatköre, hanem azt mondja, hogy a Forradalom előidejének izgatott „Homo novusa“, „Új Embere“ a társadalmi kritikát Páris háromezred Kávéházában kezdte gyakorolni először. Ez a gúnyos, fölényes, intellektuális hang a fennálló társadalom mélyreható kritikája, a társadalmi Reform gondolata, nem azonos azzal a kedélyes, háborús hírléső csevegéssel, mely az egykorú Európa serházaiban dívott. A francia Demokratia valóban

¹ Histoire de France au dix-huitième siècle. Paris, 1865. Tome XV. Chap. VIII. : „Le Café. — L'Amérique. — 1719.“ 173. és köv. o. „L'avènement du café... L'effet en fut incalculable.“

e Kávéházakban született meg, mert a Billiárdok körül nyüzsgő százfőnyi fogadó közönség, a sakkozók játékát néző kritizálók, valamint a Comptoir lépcsős emelvényén nyüzsgők — Vicomte-ok, Serfözőmesterek, szabadságos katonák, ujságlevélírók — a mindenki számára nyitvavető, az utcára nyíló Salonokban, a Kávéházakban összekeveredhettek és megismerkedhettek. Felesleges, hogy megismételjük azt a ragyogó képet, amit akár *Macaulay* ír a londoni *Garraway Coffee-Houseról*, akár *Montesquieu* és *Massieu* a párisiakról.²

A 18. század első éveiben — írja *Michelet* — Páris egyetlen nagy Kávéházzá alakult át. Az eszméket cserélő Csevegés számára háromszáz Kávéház nyílt meg Párisban, ugyanez volt a helyzet a nagy Városokban, *Bordeaux*-ban, *Nantes*-ban, *Marseille*-ben is.³ Párisban minden Patikus Kávét mért, az Apácakolostorok társalgószobáiban is Kávét mértek a látogatóknak és a Portás Soror a cselédsoru Apácákkal szolgáltatta fel a Kolostorkapu benyílójában az utcai futóvendégek számára az újmódi italt.

Páris ebben a korszakban még nem beszélt olyan sokat és olyan jól, mint később — írja *Michelet*. A beszédet még nem hamisították meg az ékesszólás és szónoki szépség virágai. A szellem modorosság nélkül, szüzen és maga erejéből vetette szikráit. A Kávé megjelenése szikrázó szellemi forradalmat jelentett, nagy tény volt, új szellemi alkatokat teremtett, átalakította a vérmérsékleteket.⁴ A Kávé hatása kiszámíthatatlan volt, ekkor még nem kisebbítette, nem közömbösítette ezt meg a Dohány élvezete, mint később, amikor már többet szippantották és füstölték azt az emberek, mint akkor, az 1700-as évek első évtizedében. A Kávé a nemtelen Korcsmát lelökte addigi trónusáról, melyben, *XIV. Lajos* éveiben, hordók és lotyólányok között hentergett a francia fiatalság.⁵ Az éjszakákat nem verte fel a bortól mámoros kurjongató dalok lármája és kevesebb részeg nemesi Grand Seigneur fetrengett az utcák csatornájában. A Csevegés elegáns csapszéke, a Kávéház inkább volt Salon, mint csapszék, a Kávé megváltoztatta

² A pesti Invalidus-ház és a Kőszegi Várkantin 18. századi fecsegői: S. S.

³ „Paris devient un grand Café . . . au causerie.“

⁴ „Créa des nouvelles habitudes, modifia les tempéraments même.“

⁵ „L'ignoble Cabaret . . . entre les tonneaux et filles.“

és nemesebbé tette a szokásokat, az erkölcsöket, a Kávé uralma a mértékletesség uralma lett.⁶ „A Kávé, ez a józan ital, az Agy itala lett, egészen elütően a szeszes italoktól, a szellem tisztaságát és világosságát felnevesztette, elnyomta a képzelet gőzeinek kósza és füledt költészetét“, az igazság felvillámlását, a szellem szikráinak özönét hozta ki a beszélgető emberekből. „Az erotikánélküli Kávé a nemiséget elterelte, mert a Szellem ösztökéje lett.“⁷ Angliában II. Károly alatt jelent meg a „C. A. B. A. L. E.“ Minisztérium züllöttségei⁸ idején, — írja *Michelet*, — de nem teremtett stílust, London a nehéz borokat és a vastag sereket itta tovább.

Párisban 1671-ben jelentkezik a Kávé, — írja *Michelet*, — a szellemi forradalomnak úttörője lesz, mert kedvezett a beszéd szabadságának. Az arabs, az indiai és az amerikai Kávé szellem-történeti hatásának három korszak felel meg, — írja *Michelet*, — ezek az új Szellem történetének korszakai, a 18. századnak, a L'esprit ragyogó századának ünnepes mozzanatai.⁹

1700 előtt a régi finom festményeken finom Dámákat látunk, kik parányi findzsákból Arábia Kávéjának arómáját élvezik: ők *Chardin* keleti útleírásait olvasták és ezekről csevegtek, az *Ezeregyéjszaka* volt olvasmányuk 1704 óta. 1710 után az indiai Kávé korszaka kezdődött meg, a „Régence“ korszaka XV. Lajos fiatalsága alatt az új Esprit-t szülte meg: a hirtelen feltörő vidámságot, az elmúlt korszak fölötti csúfolódást. *Montesquieu* „Lettres Persanes“-ja csak halvány képet ad a szípor-kázó szellem ama áradatáról, — mondja *Michelet*, — mely mint élő szárnyaló csevegés röpdösött a Kávéházakban. Könyvek nem rögzíthették azt le. A Szellem csapongásait nem lehet belezárni egy palackba, mint ezt Salamon Próféta cselekedte a Szellemmel az Ezeregyéjszakában — írja *Michelet*.

A harmadik korszak a „Haitii Kávé“ korszaka a század közepétől kezdve, ez táplálta az „Encyclopédie“ tudósait,

⁶ „La boutique élégante de causerie, salon plus que boutique... le régne du Café est celui de la tempérance.“

⁷ „Le Café antiérotique, imposant l'alibi du sexe par l'excitation de l'esprit.“

⁸ A Ministerek neveinek kezdőbetűiből csinált gúnyszó. M. itt téved, a londoni viszonyokat nem ismerte, a Kávénak azonnal erős társadalmi hatása volt Londonban is.

⁹ „sont ceux de la pensée moderne, ils marquent les moments solennels du brillant siècle de l'esprit.“

ezt itta *Buffon*, *Diderot* és *Rousseau*, ez izgatta szellemüket, a Kávé forrósága forró barátságokat teremtett. „*A Kávéház gyertyája a Kávé adta szellemi világosságban látta a korszak igehirdetőit a Procope Kávésbarlangjában, az igehirdetőket, kik e fekete ital üledékében úgy látták meg az 1789-ik év eljövendő sugarát, mint ahogyan a Kávéjós a Kávé seprőjében látja meg a jövőt.*“¹⁰

Michelet ezután hatalmas vonásokkal jellemzi a Kávéházakban folyó beszélgetést, a vitát, a csevegést. „*A csevegés mérhetetlen mozgalma lett a korszak jellemzője, ez a kicsapongó társaságosság*“, mely gyorsan ismerkedett a járókelőkkel, az idegenekkel, mely a Kávéházakban ismerkedett és ült össze és vitázott beszélt mindenről, cél és vég nélkül.¹¹ A beszéd és a vita főtémája azonban a korszak hallatlan szélhámossága, a *John Law* szabadalmas Bankos Compániájának szédelgése volt a hirhedt „*Mississippi Részvényekkel*“, melyek Franciaországot koldussá tették. Páris Kávéházaiban, — mint *Montesquieu* is írja, — csak erről volt szó, mert ez hozott egymáshoz közel mindenkit, Nemest és Polgárt. A Polgár nem jutott másutt a *Vicomte* közelébe, csak a Kávéházban.

Michelet a 18. századi kávéházi Társadalomkritika magvával a *Law*-botrányt teszi meg. „*A Kávéházi Nemzetgazdász*“ valós figurája valóban ekkor születik meg. Egy egész nemzedéket tett anyagilag tönkre az ostobaság által szült, kiagyalt és a romlottság által megteremtett „*Système*“. A Kispolgárt összekuporgatott tőkétől fosztotta meg a botor pénzügyi Politika, melyet egy egész nemzedék kritizált meg a Kávéházakban. Ez érdekelte a Kávéházi Politikusokat, nem az elmúlt idők szellemi-irodalmi lomtára. Egy nemzedék a saját bőrén, saját kispolgári erszénykéjén érezte, hogy egy botor és gonosz Politikának van kiszolgáltata. *Michelet* pompás jellemzése eszünkbe juttatja az 1934-ben lefolyt „*Stavisky Botrányt*“, mely pontosan a Nagy Forradalom egykori Kávéházai elé

¹⁰ „dans l'antre de Procope, qui virent au fond du noir breuvage le futur rayon de 89.“ — A „Fond du Café“-ből való jóslást l. a *Néprajzi* fejezetben. — *Lumière*: itt gyertyát és „Szellemi Világosságot“ egyszerre jelent. — A „Kávé és a Nap“ irodalmi képét lásd *Delille* Apát versénél.

¹¹ „L'immense mouvement de causerie qui fait la caractere du temps, cette sociabilité excessive... réunis aux Cafés.“

vitte a forrongó polgári tömegeket. Az 1789-i Café de Foy és az 1848-i *Café Tortoni* helye elé. Ezek voltak mindig a párisi *Coin de Révolution*, a „Tüntetések viharsarka“, ahogyan a kedves emlékezetű *Barna Dóri*, a magyar Ujságripot megteremtője, *Herczeg Ferenc* irodalmi Mentora a régi Fiume Kávéházban az egykori *Zrinyi Kávéház* előtti utcakereszteződést nevezte.

Michelet gyönyörűen vezeti le, hogy vitte rá a 18. századi Páris közhangulatát a távoli „Szigetek“, a távoli Amerika és a Kelet megtévesztő regényességébe a Mississippi Részvények bankbotránya.¹² A „Szigetek!“ ez volt a varázslatos szó, mely Európát a Kelettel összefűzte, a Pénz reménye, mely a Kávéből fog őmleni a kávéházi Kispolgár zsebébe! A Kávéházakban a Kávé álmódott, végtelen gazdagságának illúziója lebegett. Az emberek a Law Bankház botrányáról, a Kelet szellemi szabadságáról, a távoli Szigetekről és a Kávéről beszélgettek Páris háromszáz 18. századelei Kávéházában, — írja *Michelet* — ki ebből a szellemtörténeti környezetből vezeti le a 18. század Orientalisme-jét, Kína, a „Szigetek“, Amerika, Perzsia korai Romanticisme-jét. Azt, amit eddig csak mint iparművészeti és irodalmi irányt neveztek Americanisme, Indianisme, Chinoiserie, Persanisme néven. *Michelet*, a világosfejű „Latin“ gondolkozó nem holmi elméleti-szellemi-társadalompolitikás Spiritualisme-on fogja meg a Forradalom szellemi előszelének problémáját, hanem a Kávéházi Kispolgár zsebében, e metsző, földi valóságon. A Kispolgár a Kelet és Amerika Kávéjáról álmódott: az Irodalom az Utópia „Boldog Szigeteit“ ezért helyezte a Szigetekre. *Voltaire* *Candide*-ja, *Barthélemy de Saint-Hilaire* *Paul et Virginie*-je, *Chateaubriand* *Atala*-ja és *René*-je mind idetartoznak. Minden újszülött franciának *Paul* vagy *René* lett a neve. A „*Robinson*“-regények a Hesperidák Aranyalmáit csillogtatták meg a kávéházi fantáziában. Az Utópia, a „szébb és jobb Társadalom“ agyaz, forradalmi álma tombolt a Kávéházakban s a gyertyafényes, Kávétől illatos álmok jelképe, az Aranyakat ontó indiai és az amerikai Kávé

¹² „On parlait bien plutôt de Law... On parlait du Café, de la polygamie orientale, des libertés du monde antichrétien. Tout cela mêlé et brouillé... Trompés par le mot „Indes“, ils confondent les deux continents, l'Asie et l'Occident, sous un magique nom, toujours de grand effet: „Les îles!“

ott párolgott a Kávéházak apró csészéiben. S mikor eljött az irtózatos csalódás, amikor egymillió család pénze veszett oda a Law-affaire pénzügyi Politikáján és a szélhámosságon: a Kelet álma tovább élt mégis. „A Kelet szabadabb, mint Európa, az Indiánus, a Kínai, a Perzsa boldogabb, hazája különb, mint Franciaország!” Ez lett a forradalmi előidők keleties Utópiája, mely Ázsiát és Indiát összetévesztette.

Kávéházi álmodozókban jelenik meg a Kelet álma, mert a kávéházi álmodók a Pénzt várják a Kelettől és a Kávétól. Ők szövik a Kelet álmait és az Útleírás, az Utópia ezt a hangulatbeli keresletet szolgálja ki. A Város és Falu ellenlábassága Európa és a Kelet szembeállításává nő fel és szüli *Montesquieu* „Persa Leveleit“, a Keleti Ember rettentő gúnyú Pamphlet-jét Európáról, ami azonnal átcsap a „Falusi Ember a Városi Kávéházban“ című hosszú életű műfajjára, melyet *Montesquieu* óta ír meg mindenki: *Gvadányi*, *Csokonai Vitéz Mihály*, *Bessenyei György*, a bécsi „*Eipeldauer's Briefe*“, a „*Palótz Furkát Tamás*“ éppen úgy, mint *Murger*, *Balzac*, *Gárdonyi Géza*, *Szabó Endre*, *Babits Mihály*, avagy *Körmendi Ferenc*.

Hatalmas kép ez, amit *Michelet* ad: a Kávé hihetetlen irodalmi és társadalmi szerepének magyarázata, mely végtelesen tömegével úgy fekszik rá a 18—19. század átmenete magyar Irodalmára is, hogy akárhova fúrunk le, mindenütt ott a Kávé, mint a Párisból, Bécsből jött Nyugatiság, az Intellectualisme, a Spiritualisme, az Illuminatisme, a Cébralisme, az Értelmesség, a Kritika, a Forradalom Itala, a „la breuvage noire“ — vagy mint a gyűlölt, a Bécsen át meggyűlölt „idegen Módiság“, a megvetett Nyugat megvetett „idegen italának“, a „századvégi értelmesekek“, a „Módi Gavallérok“, a „nevetséges Cultura“ itala. Mindez — mint látni fogjuk — Kávés vonatkozásaiban *Csokonainál* csúcsosodik ki. Különös azonban, hogy a Kávé a Keletről jött Magyarországra, de egy század múlva mint a lenézett Nyugat és Bécs jelképes itala válik gyűlöletessé abban a rajongó, felvilágosodott Irodalomban, mely éppen a Kelet szabadságálmáiból táplálkozva mint „francia Illuminatizmus“ jelentkezik a magyar Ófklérisztaságban. Az Élet gyakran ír le ilyen fura vargabetűket. Tény, hogy a 18. századi magyar „Bécsellenesség“ sorozatos gúnyiratokat mutat a Bécsi Kávéház ellen, de a francia „Értelmesség“ ellen is, amelyekből azonban tulajdonképpen táplálkozik. Röviden:

a Kávéházellenes írások mindig a Kávéházak márványasztalán születnek meg.

E képet folytathatnánk, *Csokonai* írásaiban azonban szinte hihetetlen bőségben fogjuk megtalálni mindezt. Tény, hogy a „magyar Ezerhétszáznyolcvankilenc“ megszületése, a francia Nationalisme magyar kifutója, az „Ezerhétszázkilencvenedik Országgyűlés“ óta a pesti Kávéház, a lenézett „Idegen Ital Háza“. Ez veszi át a francia Cérebralisme eszméit. A magyar Jacquérie és ellenlábasa, a Bécsből irányított „császári Szabadkőművesség“ a 18. századvégi pesti és budai Kávéházakban él mégis: Kávéházakban dugja össze a fejét az Elégedetlenség. A „Szabadság Fája“ egészen csodálatosképpen nem a Falu virányain, hanem a 18. századvégi pesti Kávéházak gyertyafényében és apró asztalain szökik azonnal letört lombba. Csodálatos hogy 1848 előtt nem a „Végtelen Róna“ a Szabadság eszméinek szülőföldje, csak irodalmi képe, melyet a pesti városi kávéházi éjszakák gyertyafényes és lenmagolajlámpásos, szivolafüstös agyas világában írnak ifjonti kávéházi álmódók.

Hogyan is mondja *Michelet*: „Sa lumière à la vue perçante des prophètes assemblés dans l'antre de Procope, qui virent au fond du noir breuvage le futur rayon de 89.“ Pestre és 1846-ra átfordítva: „A Martius Idusa ifjú igehirdetői Fillinger Apó Kávéházában ülnek a lenmagolajlámpás fénye alatt és Kávés findsáikban az Ezernyolcszáznegyvennyolc magyar Forradalmát álmodják meg!“

Igen, az Utópia mindig álmodozott. A földrajzban tudatlan 18. századi francia kispolgár Ázsiát összekeverte Amerikával, az indiai Kávészigeteket az amerikai Kávészigetekkel, vagyis a keleti Indiát az »amerikai« Indiával. A *Café Procope* 1713-ban előre álmodott a *Café de Foy*-ről, azaz 1789-ről. A pesti *Pillvax* kávéházban viszont *Petőfi* a *Café de Foy*-ről, 1847-ben 1789-ről álmodott. *Camille Desmoulins*-nak álmodta magát. A magyar Szabadságutópia viszont a »Török Testvér« Kávéját lenézte, mert azt »Bécsi Módi«-nak tartotta. A Nyugatot a Kelettel keverte össze. *Utópia*: ez olyan Sziget, melyről nem lehet tudni, hol van és ezt nem is kell tudni. Az a fontos, hogy a Képzletben legyen ott. A Kávéházban, melyben a Utópia a Kávé páraiban ködlik fel.

A Kávé mint a 18. századi francia Felvilágosodottság ujszellemi Narkoticuma.

A Classicisme Költői és a Kávé. — Magyar Ófkléristák.

Abbé *Massieu*: *Carmen Caffaeum*. 1710. — A tudós Szobaköltészet és a Kávé. — A Gondülő Kávé győz a Bor fölött. — A *Café Procope* és az Akadémikusok. — Apolló Berkei és a *Montparnasse* kávéivó poétái. — Az éjszakában könyv mellett virrasztók itala 1710-ben. — Abu Bekir el Hesár Fen és Marsigli az Értelem Italáról. — *Saint-Lambert* Lovag: *Les Saisons*: 1769. — Montesquieu, Voltaire és Michelet: a 18. század keletieskedő társadalmi Utópiája és a Kávé. — *Le breuvage Cébral*. — William *Cowper*: *The Labour*. 1782. *Blanchard*: *Le Boisson des Intellectuels*. — Abbé *Montanier-Delisle*: 1808. *Les trois Règnes de la Nature*. — Almási *Balogh* Pál: 1831. — *Michelet*: A Kávé és a Napsugár. — Mekteb Muharribim. — A magyar Ófkléristák pest-budai Kávéházai.

A Kávé az arabs és török Irodalomban a 16. század óta az Értelmesek Itala. A francia Kávédicsérő Költészetben a Kávé a Szellem Itala. E kép végighúzódik a 18. századi francia *Illuminatism*e egész intellectuális szépirodalmán és pontosan kimutathatóan átszap a magyar „Ófkléristaság“ 18—19. századi Szépirodalmába is. E folyamat egészen a *Romanticizmus*ig követhető, mikor is a Kávé mint a magányos éjszakai Rajongók, az Éjszaka álmodozóinak itala jelentkezik a végtelen irodalmi változatokban.

Egyrészt a 16—17. századi későkori arabs és zsidó *Italdicsérő* és *Rangsorvitató* Költészet, másrészt a francia *Néoclassicisme* görögösködő-rómaiaskodó modorosságainak szülöttje, *Guylleume Massieu* Abbé francia Poéta „*Carmen Caffaeum*“, vagyis „*A Kávéről való Ének*“ című, az 1710-es években írt, nyomtatásban néhány évvel később megjelent nagyszabású, latinnyelvű tudós Versezete. Abbé *Massieu* Kávés *Carmen-jéről* alig-alig tud valamit az irodalomtörténeti köz-

tudat. Szempontunkat azonban ez mégis érdekli, mert a Carmenek *Delille* Apát alább ismertetendő Versezetére való hatása folytatódott a Kávé magyar Poézise történetében is.

E *Carmen Caffaeum* a 18. század akadémikus francia tudóstudálékos Szobaköltészetének jellegzetes, veretes terméke. Nem a nemzeti nyelv jelensége, deákul írott modoros, bár formás és jól esztergályozott holmi, *Vergilius* földművesi idilles Tanítóköltészetének, általában a sok görög-római mezőgazdasági Tanítóköltemény, a sok *Bucolica* és *Georgica* mesterkélts, Városban született Idylliumainak csiszoltságát, könyvből fogant formás választékosságát mutatja. Igazi francia „Baroc“ dolog. Az Abbé, mint a Collège de Francenak 1710 óta görög Professora, nyilván a 17—18. századi francia Kávéirodalomból tudta azt, amit a Kávétermő Abessiniáról és Arábiáról megír.¹

Az Abbé francia Szelleme azonban áttöri a korszerűen divatos görögös-rómaiias Modorosságokat, a Versezet verselése gördülő Hexameter, háromszázegynéhány sora ellenére sem unalmas, sőt mindig eleven, ha tudálékos is. A görög-római Hósi Époszok modorában bejelenti, hogy azt zengi meg: honnan jött Európába és Galliába az Istenek Itala, az Isteni Nedű! „*E csekélyke rigmusokban zengem meg ez Italt, — írja az Abbé — mely jeles orvosló szer az emberek oly sok nyavalyája ellen. Ti, kik eme isteni Nektárium édes Virtusait már ismeritek és ti — kik ily szerencsések még nem vagytok — jóindulatú füllel füleljetek dalomra. Jövel Phoebus Apollo, ki a jótétes orvosló Palánták ismeretét adtad az embereknek és aki megtanítottál bennünket a nyavalyák elleni orvoslásra: jövel és ajzzad fel lantomat! Túl a pusztla s vad Lybia sivatagain és zord hegyein, túl a Nilus folyam héttorkú Deltáján, ott, hol a végtelen gazdag Ázsia mezői következnek, ott van az az égtáj, melyre a nagy Anya, a Természet legpazarabbul ontá kincseit! Itt lanyha a szellő és temérdek magzatot vet a Földanya, itt terem a Tömjén, a Mirrha,*

¹ V. ö. a Kávé történeti irodalmát. — G. Massieu — tudós nevén Massiaeus — jézustársasági Pater (1666—1722), 1710-től a Collège de France görög Professora, 1714-től az Académie tagja, megírta a francia költészet történetét (*Hist. de la Poésie française*. Első kiadása: 1734.) — A Carmen-t kiadta Josephus *Olivetius* (Abbate d'*Olive*): *Recentiores Poetae Latini et Graeci selecti* V. Lyon. VIII. kiad. 1745. Teljes szövegében közli Dr. Med. *Weitenweber*, Wilhelm Rudolph: *Der arabische Caffee in naturhist., diätetischer und mediz. Hinsicht*. Prag, 1835. 122 o.

a Szantálfa és az aranyat érő sok Napkeleti Fűszerszám. Itt a Sabaeusok, vagyis Sába Királyasszony feketeorcájú Aethiopusainak földén enyhe dalmahodású lankák oldalán dugja ki fejét a cserje, a Kávéfa. A régi századokban ismeretlen vala ez mifelénk, itt Franciáhonban és mi is csak nemrégén ismertük meg azt.“ Ezután lebegő ritmusú szép mondatokban dalolja meg a fácskát, mely alacsony, mint a Mirtusz bokra, magzata kicsiny bab, sáppadt arany ennek a színe és e babocska fenekén kis árkocska vonul el. Hiába volt minden igyekvés: Gallia földjén meg nem fogant! „Gyümölcséből lett isteni nedűjének patakja Arábiából csörgedezik az Gallia felé: ezért, oh Olvasó, ne vessed meg az idegen fácskát e távoli származásáért, szeressed és fogadd szivedbe e távoli jövevényt!“

Ezután mint az órómai Bucolica a gondos és előrelátó Pórt, az Abbé Úr is felhívja az Olvasót: gyűjtsön bőséges Kávészemeket és gondoskodjon elkészítéséhez való szerszámokról. „Legyenek findsái, melyekből azt inni fogja, de legyen rézfazokja is, mely kicsiny fedő alatt felül megszűkül és hosszúkás hasa lassan dagad ki gömbölyűvé.“² Az Abbé eszerint keleties, hasas Ibriket ajánl. Ezután leírja a pörkölést, majd ajánlja, hogy bőrsákba vagy szorosán záródó börzöncébe tétetődjön a mozsárban porrátört Kávé. A börzönce illesztékeit finom viaszkkal jól be kell tömni, nehogy a Kávé gyenge, finom részecskéi az üres lebegő égbe illantsanak el, elvesztegetvén Virtusokat. Legyen esetleg az Olvasónak kicsiny, belül üres toronyhoz hasonló masinája, melynek Malom a neve. Ezzel is igen könnyen porrá lehet őrlni a Kávét: „ha elefántcsontgombját ezernyi forgatással körbe forgatod, látni fogod, hogy csikorgó harapással hogyan zúzza szét a Kávészemet.“³ Tudomásunk szerint ez a Kávédaráló első irodalmi említése. E Malom a máig élő asztali borsórló malmokból fejlődhetett ki.

„De hagyjuk e kis dolgokat és térjünk a velejére! — zengi a Hexameter — mert midőn Phoebus első sugara áttöri az Éj kárpitját, bőjtőlő gyomrod Kávét kíván! Vig asztalod fényes lakomája után terhével bajlódó gyomrod is kívülről nyerendő meleg segítségért eseng! Nosza fel, nézdd, mint vereslik izzón

² „ollaque qui collum angustum sub tegmine parvo Cui sensim oblongum venter turgescat in orbem.“ — Sabaea: Es Habes, Abessinia.

³ „parvae in speciem cava machina turris.“

a fazok a tűzön, látod, mint akar a Kávé pora a bugyborékoló vízzel együtt kirohanni a fazok peremén? Midőn már zúgva zümmög a forró víz, húzzad el arról s tedd vissza rá háromszor-négyszer.“ Ezután elmondja, hogyan ülepedik le a Kávé alja s következik a gyönyörűség „a művészettel főtt kedves italt művészettel igyad“ : „*arte coqui debet blandus liquor, arte bibendus!*“ Igyad úgy, olyan forrón, hogy majdnem elégesse inyed, de gyönyörűségedet apró szürcsölésekkel fokozzad! A Nedű illata is oly sok örömet rejt orrod számára! Igy válik javadra e Nektár, átjárja legbelsőbb zsigereidet, csontjaid velejét és minden porcikádat. Csoda ez: tagjaidba életető meleget lehel és kebledbe a vidámság erejét lopja be,⁴ elűzi a testet felfúvó ártó gőzöket, feloldja azt, mi benne eldugaszolódott és bőséges, derekas izzadást okoz! Oh boldog keleti népek, kiket a Hajnal hasadása elsőkül pillant meg, ti nem ismeritek a Bor, a Bacchus itala adta bajokat, nektek tilatmas a szőlő nedve, ti Kávével éltek, friss erőben éritek meg a vénség napjait, nem ismeritek a sűrűn üritgetett borospohár adta nyavalyákat, a Podagrát, mely Bacchus leánya és a mértéktelenség barátja!

Ezután színesen írja le a Kávé lélektani hatását: „A kebelről elűzi a bús szorongásokat, a kegyes Ital nyájas Virtusa felvidámítja a lelkeket.⁵ Ismertem valakit, aki addig, amíg nem üdítette magát ez édes Nektáriummal: addig vontatott mozdulatokkal szóltanul járkált, bús szemöldöke fölött csúf ráncokba vonta homlokát, ámde alighogy torkán lecsurgatta az első édes kortyot: azonnal eltűntek redős homlokának felhői, kedve jött, hogy mindenkire elmés mondásainak gyöngyeit szórja. Láttam, hogy a kávéivók senkit sem sértenek meg bántó nevetéssel, mert ez az Ital ártatlan és nem sugallja a sértetetés kedvét, nincs abban ember-szólásra készítő méreg és a Kávé adta tréfának nincsen tövise“.

Ezután a párisi Kávéházakról ír: Látod-é, hogy állanak tárva-nyitva az utcákon a nyilvános házak, látod-é, hogyan hívogatják a Kávé ivására a sétálókat a borostyános avagy babéros cégérek?⁶

⁴ „*vitalem in membra calorem inspirat laetumque afflat sub pectore robur.*“

⁵ „*Nec minus et tristes pellit de pectore curas, Exhilaratque animos almi vis blanda liquoris.*“

⁶ „*potando in vicis caffaeo publica tecta Ut pateant invitat euntes pensile signum: frequentes conveniunt et grata diem per pocula ducunt.*“

„Az egész Városból gyakorta jön össze ide sok ember és a kedves poharak mellett tölti el a napot! És mihelyest egyszer itt a forró pára által megsarkantyúzott kedély felmelegedett, azonnal könnyű móddal siklanak az édes évődések és a kellemes vitalkozások, melyektől zsong a terem s az egész társaság ünneplő tapsa visszhangzik benne.“⁷

A 18. századelei Páris friss szellemű kávéházi élete emleirása Molière, Perron és Montesquieu időiből teljesen jól mutatja a korai Kávéház csevegő, társasági, el nem zárkózó életét, azokból az időkből, amikor a francia Poéták verseiket úgy szavalták el a Kávéházakban, mint a görögök az Agora lépcsőin, vagy mint az Akadémikusok az Institut csarnokai-ban. A kép azonos azzal, amit Macaulay ad a 17. századvégi London és Montesquieu és Michelet a 18. századelei Páris Kávéházairól.

Itt következik azután az Ének legérdekesebb része, Poétánk itt zengi meg a Kávénak a szellemi élet embereire gyakorolt hatását: „Ha szemeidre az Álom nehezedik rá és szellemed kátyuba jutott és elfáradt testedben erőd elbágyadtak, akkor ez az isteni Nedü kergeti el szemeidről az álmot és hajszolja el szíved legbelső rejtőhelyéről a rest borút! Miért is azoknak leend hasznára, ha eme édes harmattal hintik meg lelküket, akikre hosszantartó munka hatalmas sorozata nehezedik, akik kénytelenek tanulmányaikat a késői éjszakákba kitolni.“⁸ Ennek igazolására hosszasan elmondja a Pásztorról, a Kecskékről és a keleti Dervis Sejkről szóló mesét, majd e keleti mozlem papi emberekről áttér az európai keresztény papi emberekre: „Az Isten Igéje hirdetői szavának új erőt és új tehetséget fog adni a Kávé.“⁹

Itt is felcsendül a Le Boisson Intellectuel gondolata, amint-hogy tény, hogy a 18. századi Abbé-k voltak a Kávé és Tobák legszenvedelmesebb kedvelői. Az Abbé a kávé s Ibrikkel ott

⁷ Cumque semel tepido incaluit mens icta vapore: Tunc rixae dulces jucundaque jurgia gliscunt, Fit strepitus festo resonat vicinia plausu!

⁸ „mensque habet et torpent obtusa in corpore vires, somnum oculis, segnem fugat imo de corde veternum, quare his profuerit dulci se aspergere rore, quaeis longi incumbet series immensa laboris, quosque opus est studium in series extendere noctis.“

⁹ „hinc vestrae veniet nova vis, nova gratia vocis.“

van *Lancret* és *Boucher* festményeitől a Magyar Nemzeti Múzeum egy kis olajfestményéig mindenütt. És itt kedves rómaiás-barocos mesét költ Abbénk az „*Apollo Hegyein*“ lakozó tudósokról és Költőkről. Ezek alatt a „*Parnassus Hegyén*“, a *Sorbonne*, illetőleg a *Quartier Latin* külvárosán, az egykori szőlőskertek helyén, a *Renaissance* idejében már *Litterátusok* által lakott és *Montparnasse*-nak nevezett Városnegyed kis házaikban lakó Akadémikusokat, a Halhatatlanokat, *Apolló* fiait érti. *Elmondja*, hogy *Apolló* e párisi *Dombjának* és *Berkeinek* lakóit az utóbbi időben rejtelmes és ijesztő nyavalya verte meg. Ez fejüket támadta meg, szellemük elsorvadt, a Tudományok és Művészetek haldokoltak, a Tudós *Litterátorok* ellustultak. *Apolló* látva e bajt, a *Kávéval* segített rajtuk : ami alatt *Abbé Massieu* nyilván a renaissancekori *Gnómára* gondol, mely szerint „*Medicorum et Vatum unus Patronus Apollo*“ : Az Orvosoknak és Poétáknak közös céhi Atyamestere *Apolló*. Nos : az isteni *Ital* megjelent *Párisban* és azóta serény munka folyik a *Quartier Latin* és a *Montparnasse*, illetőleg az *Akados* berkeiben, ami alatt félcrétetetlenül az értendő, hogy *Messir Procopio Colletti*, a jó *Kávégazda* — a *Patrone* — valóban ott találta híres *Kávéházában* a párisi *Sorbonne* mind a négy *Faculté*-jét s az összes öreg, versfaragó Akadémikusokat és az ifjú *Diák* urakat. E kép francia módon szellemes, párisi és helytörténeti s ha valami valaha kifejezte az *Illuminatisme* előkészítő időinek jellegzetes, korai encyklopédista, diákos, diáknegyedi *kávéházi* életét : úgy ezek a sorok azok. Innen egy lendülő ívben kapcsolódik ez a szellemi élet a párisi *Café Regence-on* és a *Tortoni-n* át a bécsi *Griensteindl*-ba, a római *Café Greco*-ba, a padovai *Pedrocchi*-ba, a régi pesti *A' Philosophus*-ba, innen a pesti *Renaissance*-ba s utódjába, a *Pillvax*-ba és fut el az új pesti *litterátus Kávéházakba*, a *Central*-ig, a régi *Newyork*-ig, a *Japán*-ig, a *Baross*-ig.

És innen ódai lendületű lesz a *Carmen Caffaeum*. „*Nincs a Kávécserjénél dicsőbb növény! Jó ez, ha tanulmányoktól elfárasztott lelkedet akarod felüdíteni*¹⁰ *és jó, ha fejed alkalmatlan fájdalmait akarod elűzni, mert egyetlen egy plánta nem veheti fel veled a versengést, óh Kávécserje, melyet az emberiségnek Isten adott ajándékkul! Éretted oldják el hajóik kötelét kikötőinkben*

¹⁰ „fessum studiis animum reparare labori.“

a hajósok s megvetve a fenyegető szélviharokat, a tengerek alattomos örvényeit és szikláit, legyőzik a veszedelmeket és elhozzák ide Galliába kegyes magvaikat, melyeknek nedűi hatalmasabbak, mint az Ezerjófű nedvei és isteniebbek, mint az olimposzi istenek halhatatlanságot adó Ambróziái!¹¹ Minden kórság kereket old előtted! Nyomodba szegődött örökös társadul a hűséges jó egészség és a jókedvű locsogás-fecsegés, a könnyű vita és az édes suttogások oly igen vidám zavarosságú forgataga!¹²

Mindez ugyanaz, amit a 16. század vége óta a Keletet járó európai utazók, a velencei és genovai Reppubblica követési Bajlo-i mellé beosztott tudós Botanikusok írnak a csodálatos keleti fűszerszámról, a Káhvéról, főleg annak szellemi hatásáról. Ezt írja Luigi Ferdinando *Marsigli* gróf is Sopronban,¹³ abban a művében, melyet 1685-ben Bécsben adott ki a Kávéről, melyet 1671-ben, mint *Civrani* grófnak, Velence isztamboli Bajlo-jának íródiákja ez évben ismert meg először, másodsor pedig mint a győri török Tábor kávéfőző Káhvéd-si-jének káhvétető szolgábjára Magyarországon tanulmányozott 1685-ben. Amit *Marsigli* mint tudós isztamboli arabs barátja, *Abu Bekir el Hesár Fen*, „az Ezer Mester“ leírása nyomán közöl: az gondolatról gondolatra ott van az új Kávé európai irodalmában 1685 és 1710 között. Minden írás a Kávé szellemiségéről szól, bennük a Kávé mint az Értelmesek itala, mint „Boisson intellectuel“ jelentkezik. Így ír erről 1772-ben Besseney György „Philosophus“-a is.

Abbé *Massieu* gondolatai folytatódnak az egész európai Széplitteratúrában, így *De Saint-Lambert* Lovagnál is ez a gondolat csendül fel.

Jéhan François de *Saint-Lambert* (1716—1803) Lovag a litterátus francia katonapoéta a Lengyelországból *XIV. Lajos* Udvarába menekült Stániszuáf *Leszczyński* lengyel Király — *XIV. Lajos* apósa — udvari Kamarása volt a száműzött lengyel Fejedelem lunevillei Udvarában.¹⁴ Fiatalkorában több hadjáratban vett részt, 1756-ban leköszönt rangjáról és vissza-

¹¹ „Dyctamnus et Ambrosia.“

¹² „tibi semper adhaeret Fida valetudo comes et laetissima turba: garrulitas, rixaeque leves dulcesque susurri!“

¹³ L. o.

¹⁴ V. ö. a Kovásznai *Kovács*-család pesti Kávésuraságos Jogáról szólókat.

vonultan a Költészetnek élt. 1769-ben jelent meg *Les Saisons* címmel — Az Évszakok — négy énekbe szerkesztett tanító-költeménye a korszerű görögösködő-rómaiaskodó francia Klaszszicizmus divatos modorában. E korszak a Rousseauisme szellemében a Természethez való visszatérés ábrándjában ringatózott. A „Falú Csendje“ a leromló Század Idillt kergető ábrándja volt, a 18. század e Décadence-ának jelensége. A Korszak jómódú, finom lelkei a Természethez való eme Retour-t úgy oldották meg, hogy elegáns barok Kastélyaik fényűző termeibe tértek vissza Remetének és ott elegáns, csiszolt versekben dicsőítették a Föld egyszerű és „boldognak“ énekelte népét, mely valójában azonban boldogtalan szolgarab volt, nyársait és kaszapengéit már előre fente a korszerű Idylle-kezt írogató, pásztorjátékokat játszó, a Parasztot és a Falut a Demophiliával való kacérkodásból favorizáló irodalmi Marquis-k és Vicomte-ok ellen.

E korszak *Chardin*, *Antoine Galland*, *Voltaire* és főleg *Montesquieu* „Perzsa Levelei“ hatása alatt erősen keleties hangulatú. Az *Orientalisme*, melyről Kávés vonatkozásban bőven írunk, erősen jelentkezik, a *Chinoiserie* ott van minden Kávés findsán, mint egy titkos Kártyázóház falfestménye az 1790-es évek végén megjelenik még a tabáni züllött Matrózkávéház, az „Arany Peretz“ falfestményein is,¹⁵ a kínai Teaház és a Teavó Buddha ott van egy budai Polgárház homlokzatfaragványos Cassetone-ján. Természetes, hogy a gazdag barátnője birtokán visszavonultan élő gáláns Poéta is megírja a szelid és szorgos Pórok serény munkáját, akik a Természet kies ölén dolgoznak és nyilván csakis arra valók és azért boldogok, hogy a Marquis-k és a Marquise-ek finom baroc-os reggelizőasztalkáira foszlós kalácsot és illatos Kávét helyezhetnek el. Mint láttuk, *Michelet* joggal nevezte el a 18. századot a Keletieskedés és a Kávé századának. A *Les Saisons* leírja a „boldog“ Pórok során a boldog arabsokat is, akik „boldogan“ művelik Kávéültetvényeiket a „boldog“, vagyis „Jemen“ Arabiában. A földművesi munka keleti szépségei leírásával Poétánk kiemeli a Kávének a szellemre való hatását, ezt az ősrégi gondolatot, mely végigvonul a Kávé egész 16—19. századi költészetén a Kelettől a Nyugatig. Ez az a gondolat, melyet *Delille*

¹⁵ L. o. — A Fő-utca és a Pala-utca sarkán levő Ház.

Apát és mindenki átvesz, illetőleg melyre maga is rájön mindenki, akinek a Kávé új örömei a 18. században kezébe adják a „Boisson intellectuel-t“ s a Kávét dicsőítő Lantot. Magyar irodalmunkban tudomásunk szerint Almási *Balogh* Pálnak, a neves orvosnak, a magyar Homoeopathia atyjának 1831-ben megjelent kávéellenes hangulatú könyve említi először Poétánk nevét és a „Les Saison“ néhány sorát.¹⁶ Ezek így éneklük meg Boldog Arabia Kávéját: „*Itt gyűjlik a Jemen völgyeiben ezt a gyönyörűséges gyümölcsöt, melynek sói felajzzák a szellemteljes Tudást és a Gondolatot felszabadítják az Álom bilincseiből!*”¹⁷

Mint *Michelet* ismertetésével kapcsolatban láttuk, a 18. század társadalmi vajudásai között vonagló Európa úgy vetette bele magát a „Boldog“-nak tartott Keletről szóló társadalom-utópiás álmódozás lelki Áfíomába, a „boldog“ Perzsa, a „nemes“ Arabs, a „böles“ Török, a „tudós“ keleti Zsidó, a „mosolygó“ Kínai, a „szabad“ Indiánus olyan társadalmi eszménykép volt — utazási Regényekben, kávésfindsákon, Kávéházak és tobákos boltok cégerein és a kalandos Regényekben — mint *Seneca* idején a római Urak és Dámák palotáiban a római „Commune“, az „Aequalitas Bonorum“ gondolatával való ledér és fonák játszódás. Mint a *Versailles* nyírett fái alján a műparaszti tehenész-Idyllium, a *Petit Trianon* trágyából készült Parfume-mel való illatosítása és a finom aranyzománcos Étűiből kent demokratikus népbaráti pizsok a Vicomtesse-ek rózsás körmei alatt. E halódó társadalom *Arabia*, majd *India*, végül *Martinique* újamerikai kávécsérjei alatt keresi azt, amit a halódó Páris és Európa már adni nem tudott: a Boldogságot. Az Élet Illuzióját, a Boldogságot — mint Költőink ezt szó szerint megírják — a 18. században már nem a Bor mómora, nem a Ser bódulata és nem az Égettbor tompulata adja meg, hanem a Kávé. Ez az új, agyassá lett, gondolkozóvá, töprengővé emelkedett és nyomorodott Európa társadalmi Illuzióinak itala. Az új Élet új Narkotikumot keresett és azt a Kávéban találta meg. A Kávé — a *Brewage cérebral* — ezért az „Agyasság Itala“. Európa Kávéházakban és Kávé mellett álmodja el 1789 előtti, botorul agyas, világmegváltó Ideáit, melyeknek a

¹⁶ A' Kávé, Thé és Csokoládé. Pest, 1831. 55. o.

¹⁷ „Cueillir dans l'Yemen ce fruit délicieux, Dont les sels irritant les sues spiritueux, des chaînes du sommeil delivrent la Pensée!“

vége csak Guillottine lehetett, melynek bárdját az „isteni Nép“ azoknak a nyakára is ráhullatta, akik „Les Amis du Peuple“, a Nép Barátai voltak. *Peuple* azonban nemcsak Népet, hanem Csőcseléket is jelent. Ez a rajongó, álmodozó, keletieskedő társadalmi Eszmény mindennél szorosabban fűződik a 18. századi Kávéhoz és Kávéházhoz, de a Téához is. Mindezt jól látjuk *Cowper*, *Delille* és *Voltaire* írásaiban.

A 18. századi Kávé az agyas társadalomkritika és az intellektuális morfondálás társadalmi Utópiájának európai Áfiuma. A párisi *Café Procope*-tól a Jákobita Club-ok Kávéházaiig, a Palais Royal-ban volt *Café de Foy*-ig, melynek asztalára *Camille Desmoulins* felugrott és másnap már rom volt a Bastille. A pesti Három Oszlop Kávéházig, melyben egy éjszaka egy rajongó Jurátus megadja egy Spione-nak a Jákobita Klubosság jelét és másnapra már Börtönben ül, majd fejét a Vérmezőn hagyja. A *Pillvar Kávéház* billiárdjáig, melyre egy lázas tekintetű ifjú felugrott és még aznap megszületett a magyar Szabadság rövid álma. *Michelet* ragyogó képben fogja össze a *Café Procope* gyertyái mellett 1710-ben a *Café de Foy*-ban megszülető „Ezerhétszáznyolcvankilencet“ kávéscsészéjük fenekén meglátó nagy Álmodókat. Mindez mi más, mint a kávéházi Kávé és Tea intellectualizmusa *Kahiréh* vitatkozó arabs írástudóinak Kávéházaitól a budapesti műtörténészek régi, máig élő „*Kerek Asztal*“-áig, mi más, mint a 18. század társadalmi préromanticizmusának álma *Voltaire* rodostói Candide-jáig, aki a Boszporosz partján telepszik le II. Rákóczi Ferenc Fejedelem konyhájának mosogatólányával és Kávésfindsa mellett mondja ki a Regény alap gondolatát, a boldog Munka öröme Apotheózisát : „Az élet nem szép, de kertecskéinket mégis meg kell művelnünk !“

*

A Lovag szellemi társa az angol *Cowper*, de Abbé *Delille*-nek, a Kávé másik nagy francia poétájának is szellemi előfutója. Ő a Teáról mondja ugyanazt, amit a többiek a Kávéről mondanak. *William Cowper* (1731—1800) előkelő angol nemesi család oldalágából származott, mint ilyen családja birtokán lett anglikánus falusi Pap. Zavart és az elmebaj határáig növekedő élete tiszta időszakaiban írta meg költői alkotásait, melyeket úgy szokás megjelölni, mint a 18. századvégi angol Költészetnek a franciától való függetlenülése kezdeteit. Verseit

misztikus vallásos rajongás, később az Élet elől, a Francia Forradalom képei elől a Természethez való menekülés jellemzi. Ebben Abbé *Delille* szellemi rokona. 1782-ben megjelent első kötetében találjuk a *The Labour* címűt, melyben a Teáról, mint az elmélyedő elmélkedők italáról ír. Megénekei a teás csészéket, „melyek a gondolkodót és a szenvedőt felélénkítik, de meg nem részegítik“ :

„... *the Cups,*
That cheer but not inebriate.“¹⁸

E gondolat felcsendül *Blanchard* ismert mondásában : „Le Café c'est le Boisson des Intellectuels“, illetőleg Abbé *Delille* alább tárgyalt költeményének gondolataiban, de a kínai-japán „Tea Költészet“ egész keleti gondolkozásmódjában is, illetőleg mindabban, amit az egész keleti Folklore és keleti és európai „*Blason populaire*“ mesekincse és a „*Rangsorvitató Költészet*“ századokon át írt a Kelet Narkotikumairól: Kávéről, Dohányról és Teáról.¹⁹ Meséket az Ébrentartó Italokról.

A magyar Kávédicsérő Versezetek egyik legközvetlenebb időbeli előzője és bizonyára előképe is Jacques *Delille* — teljes nevén Jacques *Montanier-Delisle* — Abbé dícsérő Dithyrambusa a Kávéről, melyet 1808-ban írt. Az Abbé is a francia irodalom Classicisme-jének egyik nemes kötésű alakja. 1738-ban született az Auvergne-ben, mint *Montanier* királyi Ügyvédő természetes fia. Egyházi pályára lépett, görögösködő-rómaiaskodó írásaival becsülést szerzett nevének. Főleg a bölcselkedő, tanító költészetet művelte. Franciára fordította *Vergilius* nagy földművelői Tanítókölteményét, a *Georgika*-t és nagy Hőskölteményét, az *Aeneis*-t. 1792-ben egy kertészeti tanítókölteményt írt, mely a kertművészet egyik irodalmi ősenek tekinthető : „*Les Jardins ou l'Art d'embellir les Paysages*“, „*A Kertek, vagyis a tájékok széppé tétele*“ címmel. A Forradalom elején Párisban maradt, mert *Robespierre* jóindulatot mutatott iránta, de 1794-ben mégis Svájcba, majd Londonba emigrált, ahol *Milton*-t fordította franciára *Paradis perdu* címmel. Csak 1808-ban tért vissza Párisba, itt és ekkor írta meg „*A Természet Három Birodalma*“ című hatalmas méretű Tanítókölteményét („*Les*

¹⁸ Taylor : The life of W. Cowper. London. 1833.

¹⁹ L. o. Az Abbé hol *Delisle*, hol *Delille* módon írta nevét.

trois Règnes de la Nature“). Ezt a nagy természettudós, Cuvier látta el előszóval. Ebben leírja a Föld kerekése szorgos földműveseit: a jemeni Arabsot és a martinique-i Négert, a Kávé termelőit is. Az általuk érlelt Kávégümölcsből főtt italra Dithyrambust zeng. 1813-ban halt meg Párisban, összegyűjtött munkáit 1824-ben adták ki. Hatása bizonyára már korábban itt volt Magyarországon, viszont munkáinak e gyűjteményes kiadása hét esztendővel előbb jelent meg, mint Almási Balogh Pálnak a Kávéről szóló, 1831-ben napvilágot látott fentemlített hómoopathiás szellemű kávéellenes könyve, mely az Abbé Kávés Dithyrambusának egy részletét elsőnek közli franciául magyar irodalmunkban.

Mesteri nyelv, gyöngéd és könnyű bánat, mély érzelmesség jellemzi költészetét: *Vergilius* klasszikus itáliai egének latinlelkű derűje a francia Classicisme ugyancsak latinlelkű derűjével, melyre azonban a Forradalom és az Emigráció véres és tragikus emlékei — talán Svájc fenyői és London köde — vonnak némi felhőárnyékot. Az Abbé írásai úgy hatnak, mintha mély távlatú, hátsóterükben árnyékba boruló, finom rajzú, de bensőséges és szelid lírájú francia tájak volnának, valahonnan az *Auvergne* napsütötte dombjai vidékéről. Csodálat és tisztelet fogadta ezeket az írásokat, melyek, ha korszerűen modorosak és elegánsak is: a Természet szépségeit azonban már úgy láttatják, hogy Mesterüket a Romanticisme előfutójának tekinthetjük. Ime: *Vergilius* napsugaras Italiájának Classicismusa a francia domboldalak kakukfüillata és a francia-olasz Svájc kék tavai, ezüstös hegyei és zöld völgyei romantikus keretében egy Háborús korszak nyomorúságai között megöregedett emigráns Abbé lelke tükrében, a londoni Kandalló paraszán főtt Kávé regényes keleti Exoticumának színcével is átfestve.

Ne felejtjük el, hogy Montesquieu Persanisme-je, az *Orientalisme* mint romantikus hangulat ebben a korszakban nyer új veretet: a pokollá vált háborús és forradalmi Európa fertelmeitől elforduló, a Kelet varázslatába menekülő, perzsa szófán nyugvó, török fezt és kaftánt otthoni viseletül hordó csibukozó Európa keletieskedő kedvteléseit. Érthető, hogy a magányában elődje, *Voltaire* és utóda, *Balzac* módjára magát a Kávé szellemi mámorával narkotizáló Abbé úgy ír a Kávéről, ahogy ír. Melankóliája forrása családtalan „Bastarde“

születéséből is levezethető. Papos költészet az, amit művel: a tiszta életű, borongó lelkű Fajszai *Ányos* Pálhoz és a drága öreg *Virág* Benedekhez, ha nem is irodalomtörténeti hatás-szerű, de mindenesetre a korszak lelkében, szellemtörténeti környezetében adott szálak fűzik.

Almási *Balogh* Pál homoeopathás hangulatai már a Roman-tika, a Természetességhez való visszatérés orvostudományi „*Új Rousseauisme*“-jének veretét mutatják. Ezt írja az Abbé versének franciául közölt részlete elé²⁰: „*Költőink még mind eddig csak a víznek és a bornak dicsérelét zengették, — itt nyilván Csokonai Vitéz Mihályra gondol — de a Kávéről hallgattak. Vajha ebből azt a következtetést lehetne húzni, hogy nálunk az olly szörnyű sok pénzt kicsaló kávé esméretlen, vagy legalább nem kedvelt ital! A' frantzia híres költők egyike, Delille a Kávé-nak dűső tulajdonságait magasztalja.*“²¹ Almási *Balogh* Pál ezután közli a francia szöveget, mely csak a dithyrambusos részt tartalmazza. Az Abbé így énekli meg a Kávét: „*Ital ez, mely oly kedves a Poétának, melyet azonban Vergilius még nem ismert, de Voltaire már bálványozott! Te vagy az óh isteni Kávé, szerelmes leved kitágítja a szívet, de nem zavarja meg a fejet*²²! *Ezért van az, hogy most, midőn nyemet már eltompította az öreg-ség: gyönyörrel izlelem italodat! Mily örömmel készítem el drága Nektáriumodat s nem engedem, hogy bármi is megzavarja ezt a gyönyörűséges gondoskodásomat! A forró serpenyőn én magam forgatom és pörkölöm magvaidat, aranyló szinedet én magam változtatom ébenfaszinűvé, én magam sikongattalom kesernyés gyümölcseidet a daráló vaskúpja ellen, mely fogait feni te ellened! Elbájolva őrlött magvaid illatától, én magam öntöm vízre konyhácskámban a te szaporán halmozott porodat, én nézem figyelő szemmel és hol csillapítom, hol fokozom forralódásod hevességét, lassú örvényléseidet, míg végre ott van a párolgó kannában a leülepedett seprűjű, óvatosan átöntött nedű!*“

A Kávé elkészültének e folyamatos megéneklése után az öreg Poéta azt énekli meg, hogyan hat reá a Kávé. Ezek a sorai a legérdekesebbek, mert a Kávé hatását a legközvetlenebbül érzékeltetik. „*És jutalmul megérezhetem a te illatozó párádat*

²⁰ I. m. 89. o.

²¹ Alábbi szabad fordításunk adja.

²² „*C'est toi, divin Café, dont aimable liqueur sans altérer la tête, épanouit le coeur.*“

*és azonnal átjár a te hazád égővének forró hevessége és ez felébreszti minden érzékemet, de ez az ébredés nem kavar és nem zavar össze bennem semmit! Megsokasodott gondolataim nagy áradat módjára ömlenek, lelkem, mely előbb még oly búbanatos, oly szikkadt, oly töppedt és oly kifosztott volt: most kacag és királyi köntösbe öltözve lépked! És azt hiszem, a Geniusz ihletett erre a felébredésre, mert úgy érzem, hogy minden cseppnyi Kávével a Napnak egy sugárkáját ittam magamba!*²³

Az öreg Poétának e bájos sorai félreismerhetlenül megismétlik azt, amit előtte annyian elmondottak a Kávé lelki hatásáról: arabsok, törökök, olaszok, franciák, németek és magyarok. Nem tudjuk, hogy a szelid Abbé ismerte-e valóban ezeket az írásokat. A „Petite Littérature“ kis műfajaira nézve éppen az az érdekes, hogy minden idők és helyek tollforgatói egymás híre-tudta nélkül írják meg ugyanarról a dolgról ugyanazt. Az Abbé a 18. századelő legélesebb szellemi arcélét jelentő *Voltaire*-t, a szellemi Európa egyik legelső kávéházazó Költőjét említi meg, mint a számtalan Anekdoton, mely *Voltaire*-re és Kávéitalára vonatkozik. Ez is igazolja, hogy a 18. század olyan mértékben tartotta a Kávét az „Értelem Itálá“-nak, mint a Tobákot és a Tobákos Pixist a fejével dolgozó Tudós, Apát, Főcéhmaster, Kereskedő elmaradhatatlan heraldikás jelvényeinek.

A Versezet a Kávé főzését személyivé teszi: az öreg Abbé nem azt mondja el, hogyan készül a Kávé, hanem azt, hogy ő maga hogyan főzi azt. A régi nagy inyesek — főleg Angliában és Franciaországban meg Itáliában, holott is a nyitott tűzű Kandallók a sütésre-főzésre hívogatták a régi tudós szobák magányos férfilakóit — mindig maguk főzték Kávéjukat. Német nagyúri helyeken máig maga főzi vendégének a Kávét a régivágású öreg Nemesember. Az Abbé által használt forma közvetlenné teszi azt a leírást, melyben ott van az összes érzékek foglalkoztatása, az, ami csibuktömés és csibukfüstölés közben is leköti a szemet, a szagló orrot, az ízlelő ajkat és

²³ A peine j'ai sentir ta vapeur odorante, Soudain de ton climat la chaleur pénétretante Réveille tous mes sens, sans trouble, sans chaos Mes penses plus nombreux, accourent à grands flots. Mon idée était triste, aride, dépouillée; Elle rit, elle sort, richement habillée, Et je crois, du génie éprouvent le réveil Boire dans chaque goutte un rayon du soleil!

inyet, a fület s a tapintó ujját és amit oly sokan írnak le, akik a Tobákfüstölés liráját a 17—19. században megéneklék Isztamboltól Pestig és Párisig. A felajzott lelkiéletre vonatkozó képre — a Kávéivás után a Lélek ragyogó köntösbe öltözik és úgy érzi, hogy a Világosság Geniusza, a Nap költözött bele — itt is csak azt jegyezhetjük meg, hogy a 17—18. században még olyan új és olyan szokatlan volt a Kávéhatás, még annyira új élmény volt, hogy mindenki úgyszólván ugyanazokkal a szavakkal és fordulatokkal jellemzi azt. Az új Narkoticum Alkaloida-hatása új volt, az apák és anyák átörökítetten még nem adták át a Kávészomjúságra való hajlamot az utódoknak, a Kávénarkoticum utáni vágyat, mellyel négy nemzedék mulva már úgyszólván mindenki együtt született. Ez az oka, hogy a hatás újszerűségét minden kávéivó tollforgató megírta. Láthatjuk, hogy a 18. század úgy írja meg a Kávéhatás akkor még új élményét, mint az 1900-as évek elejének írói a Repülés élményeiről szóló grandiózus benyomásaikat, amit addig az időpontig tettek, míg a Repülés is olyan közönséges nem lett, mint a Kávéivás. Természetesen ne feledjük el, hogy a 18. századi kávéivás mértéktelen volt: sok csésze egymásutáni megivása volt a rendes szokás. Erről *Michelet* is ugyanezt írja. Azt se feledjük el, hogy a Rendiség szelleme oly erős volt még a 18. század életformáiban, hogy például a Punch és a bagózás matrózos, a tobákszipantás papi, tudósi, litterátusi, a csokoládéivás asszonyi, a kávéivás „intellectuális“ újmódi volt. Az élet nagy osztálykeretekben pergett le, a Billiárd gavalléros, a tekedobás polgáros játék volt. Minden Abbé, Litterator, Diplomata és Poéta rendi-osztályos életformájának érezte, hogy kávéivó legyen.

Az öreg Abbénak is, mint minden régi öregnek, egyetlen vigasztalója méregerős Kávéja volt. Mindenki emlékezhet a Háború előtti évek öreg Dámáira, akik hihetetlen öblösségű findsáikból itták méregerősre főtt italukat. Ezek az öregek tudattalan Coffeinizmust üztek: szív működésüket gyorsították Kávéjukkal, életüket hosszabbították meg ezzel. Az öreg Abbé verse orvosi szimptomatologiatörténeti értékű, főleg ha Felsőalmási *Balogh* Pál írásait olvassuk, melyekben a rajongó magyar Homoeopatha — ha rosszalólag is — úgyszólván szórul szóra ugyanezt írja le a Kávéhatásról, amit a kávébarát öreg Abbé. Az egyik dicséri a Kávé szellemi hatásait, a másik

becsmérel. A Kávébarátok és a Kávéellenségek ősi rangsorvitató Disputája ez, mely a 16. századi zsidó *Es Sibri* versétől a 19. századi Almási *Balogh* Pálíg folyik.

Ami végül a „Napsugarat“ illeti: nem mellőzhetjük el annak megemlítését, hogy a 18. század végén az Abbé-ság intellectuális lelki alkatához tartozott, hogy valamely Jacquérie vagy Franc-Maçonnérie Páholyának Testvértagja legyen. E Páholyok ősi neve és címere a *Nagy Oriens*, a Nap. Az Illuminatisme nevében hordja a Felvilágosodottságot. A barokkori Geniusz neve „Lángész“, 18. századi magyar Poétáinké a „Tüzeseszű“. A 18. századvégi Diákbusák címere a Felkelő Nap. Késmárk ősi Lyceumának címere a Nap. Egyetemek kupoláin is ott lángol a barok „Flambeau“ és az egri Egyetem Aulája 18. századvégi mennyezetképét a Csillagász görbetükrével felfogott Napfény világítja meg.²⁴ Az arabs Kávéházak neve *Mekteh Muharribim*, a Forrongás Háza, de nevük a „Világosság Háza“ is. A Szellemet felvilágosító fekete Kávé és az éjszakát világító Nap összekötése Abbé *Massieu* versében olyan kép, melyet *Michelet* is átvett, mikor azt írja meg, hogyan látták meg Európa jövőjének Prófétái a *Café Procope*-ban fekete Kávéjuk üledékében — mint az arabs Kávéjósok — 1789 jövőbéli sugarát.

²⁴ Bevilaqua Borsody Béla: Esterházy Károly gróf egri Püspök és az egri Egyetem Csillagvizsgálótornya. Bpest. 1929. — A svájci vándorlóácsok címerében is ott a Nap (S.S. a Pasquale pesti ácsfalád címere.) A késmárki Diákkördalban a Diák feje „világító Lámpás!“ (Bevilaqua Borsody Béla: Magyar Gaudeamus. Bpest. 1931.)

El Asmodáj, a Kávéház Ördöge.

Abatáji Fáy Dezső rajza. 1935.

Montesquieu „Perzsa Levelei“ és a Kávéházellenes Várospamphlet.

Voltaire „Candide“-je, az „Eipeldauer“
és egy 18. századvégi Budai Itinerarium.

Város és Falu. — „Városi Ember“ — „Falusi Ember.“ — A városellenes irodalmi Szatíra. A „Falusi Ember“ mint utópiás városi eszmény. — A Pamphlet. — Montesquieu. — A Keletieskedés. — A Bölcs Perzsa, a Kínai, a Néger, az Arab. — Az Ezeregyéjszaka hatása az Utópiára. — A Perzsa a párisi Kávéházban. — Montesquieu hatása. — Szellemi forradalom és Kávéház. — *Voltaire*: *Candide*. 1759. — Az „Eipeldauer“. 1783. — *Keresztesi Szabó József*: „Budai Itinerarium“. 1790.

A Város és a Falu ellenlábassága olyan régi, mint a *Civilisatio*, mely a szó római értelmében nem jelent mást és egyebet, mint az elzárkózottságot, mellyel egy *Civitas* — *Città*, *Cité*, *City* — lakói, a *Civisek*, a *Citoyen-ek*, a *Cittadino-k* és *Cityzenek* várral kertelt város helylyé tett Városukat, azaz Városukat Városfalakkal, Városkapukkal és a Város árkával zárták le. Lezárták művességük helyeit, kereskedői tárosházaikat, pénzüket, házaikat a Városonkívüliek elől. Két, merőben különböző élet alakult ki, egy Falakonbelüli és egy Falakonkívüli. A Falakon belül lakott a szellemi *Cultus*, a *Cultura*, a Falakon kívül a *Parlagiság*. A Város lenézte a *Parlagot*, a *Parlag* a Várost. Az ókori görög lenézte a Falak körül lakó beszélni sem tudót, kit ezért *Barbarosz* néven gúnyolt. „Városfalkörüli“-nek csúfolta, *Perioikoi*-nak nevezte. A Városalján, a Falon belül lakó *Aljanép* neve „Együttlakó“ volt: *Metoikoi*. E városi gúny ősiségét mi sem bizonyítja jobban, hogy a született *Parisien* minden más idegent máig a görögösködő „*Les Métecques*“ csúfzóval nevez. A Város és a Városalja, a római *Urbs* és a *Suburra*, az olasz *Borgo* és a *Sottoborgo*, a magyar Város és a falak alatti *Hóstyá* jelenti ezt a két világot.

Az északitáliai ragyogó műveltségű kis Városállamok, a *Signoria-k* fejlesztik ki a Városiasság és a *Parlagiasság* ellen-

lábás fogalompárját : a Városi Ember a Cittadino, műveltsége az *Urbanità*, a városi szellem a Cittadinanza. A parlagi Falusi a Contadino, a Parlagiság a Contadinanza. *Urbanitás* és *Ruralitás* ma szellemi jelszavak: tavaly, 1934-ben folyt le a magyar Irodalom berkeiben, illetőleg pesti Kávéházaiban a Városiasságot jelentő „*Café de la Paix*“ és a Népiességet, a Ruralitást, a Regionalizmust jelentő „*Debreceni Nagyerdő*“ körüli tollharc, mint erről idevágó fejezetünkben bőven fogunk szólni.

A Város gúnyja a Falu ellen és a Falu gúnyja a Város ellen olyan régi, mint maga a Litteratura. A „*Városi Egér és a Falusi Egér*“ ott van már a hanyatlókorú görög Mese-mondó szolgarab, *Aisopos* meséiben. Az ősi Komédia „Népi Hősei“ a Várost csúfolják, de a Városi Komédia a Parasztot teszi csúffá, mert ez a két világ — máig — érthetetlen maradt egymás szemében és számára mindaddig, míg a ravasz és agyas Városi Ember felfelé menő életet élt. Mert minden Civilizáció törött korszaka — „Baroc“-ja — és hanyatlása — „*Décadence*“-a — beteges, töröttlelkű Nostalgiával vonzotta az elfinomodott Városi Embert a Falu felé. Az *Idyllium*, a Falubarátság, a *Demophilia* mindig mint a hanyatló Városi Élet kórságos tünete ütközik ki. E hanyatló érzelmesség, e társadalomkritikás *Sentimentalisme* mindig a Várost, az *Urbanitást*, a Civilizációt, a Kultúrát hirdeti „bűnös“-nek és a Faluról fennen hirdeti, hogy az „romlatlan, ártatlan, őszerejű, őstehetségű, szúzi, erkölcsös“. Ezt zengi *Seneca*, *Horatius*, *Theokrytus*, *Vergilius* és az egész órómai Pásztor költészet, mint dekadens Városi Irodalmiság. Ez éppen olyan „*Fin de Siècle*“ vagyis századvégi hangulat, mint a Rococo Pásztorjátékai, mint a Francia Forradalom rómaiaskodó Puritanismusa, amikor minden Marquis *Corydon* néven játszik Pásztorosdit és minden „nadrágtalan“ párisi Sansculotte és sajtkereskedő *Gracchus*-nak kereszteli a fiát. A „Természethez való Visszatérés“ ábrándja, a *Rousseauisme*, melynek már régen a Kelet Romanticizmusa jelenti a saját *Urbanitásától* megcsömörlött Páris és Európa botor álmát. *Montesquieu* óta az emberi élet e reménye a Kelet. Ez az *Orientalisme*: mert e hanyatló társadalom eszménye a „Kínai“ és stílusa a *Chinoisme* és a *Chinoiserie*, a „Perzsa“ és a *Persanisme*, az „Indiánus“ és az *Indianisme*. A Romanticizmus idején a spanyol-francia határ-

széli Bandita, a Contrebande, a Csempész, majd a siciliai Szénégető, a Carbonaro az eszmény, a Szabadság fenkölt alakja. Ezért a Szabadságpáholyok neve „I Carbonari“, ezért minden rajongó alanyi költő „Carbonaro“ szakállat, kerek köpönyeget és Carbonaro-kalpagot visel a Pillvax-ban. A Romanticisme idején divatos a Görög, az Albán, a Lengyel, az Ukrajnyák és a Magyar.

A Város ellen forduló „Csúfos“, a Pamphlet a 18. század elején találja meg a maga stílusát és formáját a Keletieskedésben. Az Európaiságot csúfoló Pamphlet hol a Mississippi torkolatában, hol valamely angol-hollandus Utópia Robinsnade-jának „Boldog Szigetén“ találja meg a maga derék, becsületes, lombkötényes, tollkoronás Vademberét, hol a távoli Perzsiában. Ezek a derék Vadak mondanak lesújtó kritikát a Városról. Vagy egy utazási Regény fedezi fel őket, vagy ők verődnek el a Városba. Itt mindig eljutnak a Városiasság legkifejezőbb nyilvános helyére, a Kávéházba és a Kávéházon át ütnek egyet az Urbanitáson.

Messze vezetne, ha azzal foglalkoznánk, hogy a Forradalom előidőinek lázában vajúdo és barokos szobrok módjára vonagló Európa társadalmi Utópiáinál tovább időznénk. Cyrano de *Bergérac* babkórón száll a Holdba és ott találja meg az Eszményi Társadalmat. Niclas Van *Klimt* a Föld mélyébe száll le s ott derék Fákból és Lovakból álló társadalmat talál, mint Jonathan *Swift* a Lovak Országában. Ló, Fa, Kínai, Perzsa, Indiánus, Török — ez mindegy és mind egyet mutat: a maga Embervoltában csalódott Európa rettentő kiábrándulását, elvagyódását egy szociális Utópia mákonyos szellemi Áfioma felé. Európa a 18. század hajnalán megcsömörlött a maga elagyasodott, megnőtt, túltengett fejű Cébralisme-jétől, Agyasságától. Ezért agyas, intellektuális Utópiát termel, társadalomkritikát gyakorol, ezt kiagyalt Eszményi Emberek szájába adja. Európa a 18. század eleje új Narkotikuma, a „Boisson intellectuel“, a Kávé mellett álmodja el Keleti Emberét, az Európaiság Urbanitása számára a „Falusi Embert“. Európa megcsömörlött a Kávéház intellektuális szellemiségétől, ezért a Kávéházban ülve csinál Kávéházellenes Utópiát és tobákja füstjébe bámulva, kávéházi gyertyák lobogó fényében álmodja el a Felvilágosodottságot, melynek az Orientalisme botor ábrándossága az üledéke. A

Falusi Ember a Perzsa, aki megcsúfolja a Várost, a Városiaságot, az Intellectust, a Kávéházat.

Megszületik a grandiózus „Csúfos a Városra“, melyet mi Városellenes Pamphletnek nevezünk. E Városellenes Pamphlet azonban egyúttal mindig „Kávéházellenes Pamphlet“ is.

És ezzel elérkeztünk *Montesquieu*-höz és 1721-hez, e ragyogó, keserű szatirájú gondolkozó nagyszerű Kávéházellenes Pamphletjéhez, a „Lettres Persanes“-hez, mely máig a stílusadója az úgyszólván végtelen sokaságú szellemi alkotásnak, melyekben mindig egy a Faluból jött Falusi Ember jelenik meg az Urbanitás jelképes helyén, a Kávéházban és ezen keresztül gyakorol Társadalomkritikát. Annak a hihetetlen bőségű magyar irodalmi alkotássorozatnak, — melynek legjellemzőbb műfajait be fogjuk mutatni, a *Petite Litterature*, a Kisirodalom „Kis Műfaj“-áig, le a Karcolatig, a *Petit Genre*-ig — az őse *Montesquieu*, illetőleg a „Lettres Persanes“ és a Perzsa a párisi *Café Procope*-ban.

Az ősrégi Csúfos műfajának legszellemesebb és legmaradandóbb hatású újkori művelője a 18. század szellemtörténetének ragyogó alakja, a délvidéki Guyenne-i *Sieur Charles de Sécondat*, *De la Bréde* és *Montesquieu* Bárója, a Gondolkozó, akit több írói neve és álneve közül való „*Montesquieu*“ nevéen ismer az európai Gondolkozás története. Ő a 18. század társadalomkritikájának világos, latinfajú lámpása, egyben a Korszak barokosan törött túlzó Agyassága: a Rationalizmus és a szellemi talaját vesztő, elagyasodó, elvárosiasodó, Intellectualizmusba belevesztő, életösztönét Városokban, Művelődésben, szellemi túlfűtöttségben elsenyvesztő Európa 18. századi *Décadence*-ának gúnyos szellemű csúfolója, a Városellenes Pamphlet Nagymestere. Benne csúcsosodik ki a Városellenes csúfolódás, a Várospamphlet irodalmi műfaja, melyet a magyar irodalomtörténeti kutatás eleddig nem méltányolt eléggé, mert például a 18. századi magyar Várospamphlet jelenségeit — így *Gvadányi* József gróf „Falusi Nótárius“-át is — általában csak a *Monsieur de Sécondat* késői hatásaként jelentkező puritánus „*Deutschböhme*“ Csúfosáig, az „*Eipeldauer*“-ig tudta visszavezetni.

Bizonyos, hogy a régi magyar Virtust elsenyvesztő Város, a 18. századi Bécs ellen irányuló és ebben magyar nemzeti felülveretet nyerő magyar Várospamphlet egyik közvetlen forrása az „Eipel Völgye“ keményfejű, nyakú és derekú, józan és becsületes Németje, a kispolgári Mesterember, az elfranciásodott, reakciós Bécszet alaposan elfinakoló „Eipeldauer“ volt. Ámde az „Eipeldauer“ közvetlen őse a Dél napsütéses mezőinek örök latinus Szelleme, „Esquieu Dombjai“-nak Bárója volt. Mint harminckétesztendő fiatalember írta meg 1721-ben „Lettres Persanes“ című „Leveleit“.¹

Mint tanulmányunk más helyein kifejtettük: a „Perzsa“ a 18. századi Orientalisme utópisztikus Regényességének eszmekörében a nemes, bölcs, egyszerű, okos, a szöveget fején találó, törülmetszett Egyszerűség jelképe. A Bölcs Perzsa szőnyegén ül, Kávéját szürsöli és Dsibukjából bodor füstöt ereget: lenézi, kineveti és megveti a botor Európát, a hanyatló művelődést, az elfínomkodó városi életet, a Kávéházat, a bolond Irókat, a szélhámós Költőket, a kötnivaló Politikusokat, a hazug Diplomátákat, a vizet prédikáló és bort nyakaló Papokat: a Várost.

Mint a kávé, teás és csokoládés ivókésztségek kort és szellemtörténetiséget, sőt társadalomtörténetiséget is kifejező

¹ Charles de Sécondat, Baron de la Brède et de Mont-Esquieu: a Guyenne Grófság egyik legrégebbi nemes családjának sarja, szül. 1689 jan. 18. atyja egyik kastélyában, a Bordeaux melletti Château de la Brède-ben. 1714-ben már a „Parliament de Bordeaux“ Consiliarius, majd Praesidense.

A „L'Esprit des Lois“ magyar anyagát 1726-ban megkezdett európai utazásai során Magyarországon gyűjtötte össze. Erről Vas Gereben magyar diákkávéházi Regénye, az 1862-ben írt „Jurátus Élet“ szól. (L. o.) — 1734-ben megjelent „Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains“ című művének címében kifejezett fordulat Balzac életregénye (La Grandeur et la Décadence de Caesar Birotteau) nyomán irodalmi közhely lett, számtalanszor előfordul máig a „Pesti Kávéházak tündöklése és ragyogása“ című Kávéház-sírató Újságirodalmi Krónikák címében is. — A „Levelek“ máig élnek a francia politikai-társadalmi újságirodalmi „Petite Littérature“-ben, „Lettres Persanes“ és „Lettres de Persie“ címmel: mindig a józan középszer társadalmi kritikája közéleti irányát jelzően. Első német fordítása: Des Herrn v. Montesquieu kleinere Werke. Wien. 1779. (I—VIII.) III. B. „Persische Briefe.“ Ezt tehát Gvadányi e bécsi német fordításból is ismerhette.

festett díszeknek divatjáról kifejtettük: Európa a hollandusok által behozott kínai és japán teás Fincsalokról tanulja el a kedves Pagodáiban, illetőleg Kjöszkjeiben pipázó, teát, kávé szörpölő „Kínai“ figuráját. E „Kínai“ e porcellánokon boldog, ajkán ott van Buddha örök ázsiai mosolya. Európa boldogtalan, gúnyolódása városellenes hangulataiban. A „Kínai“ boldogan hintázik csodás, képzeletes lombú fák ágaira kötött hintáján, csodálatos farkú Paradicsommadarak röpködnek körülötte, ott ül Teaháza közepén és mosolyog. Először a teás Fincsalokon, majd a 18. századi társadalomkritikai Irodalomban, végül még a budai Vízivárosi Fő-utca és a Pala-utca sarkán máig álló bájos, saroktornyos polgári ház „à la Chinoiserie“ homlokzatfaragványain is. Ott volt budai Nagyanyáink üveg-szekerényeiben is — ó-bécsi Porcellánból — és mosolygóképű porcellánfejét ingatta, ha azt Nagyanyánk kis unokái mulattatására meglökte. Ez is mutatja, hogy egyetlen iparművészeti történeti formakincs nem vált kifejezőbb, szemléltetőbb társadalomtörténeti és szellemtörténeti Jelképpé, mint a kávé- és teáscsészék Chinoiserie-jének e bájos, furcsa Figurine-je. E „*Boldog Kínai*“ a cégére a Preromanticisme és a Romantisme keletieskedő ábrándjainak. A Világháború után jelent meg az agyas társadalmi „Új Utópia“ álmódoszóinak új Jelképe: a Néger. Ez a „*Niggerisme*“ is régi és pedig kávésvonatkozásaiban is az, mint ezt Nagy János Plébános Uram 18. századvégi Kávéházellenes versezetével kapcsolatban tárgyaljuk a haitii kávéházi néger Pincércsászár történetével, illetőleg az errevonatkozó 18. századvégi kávésvonatkozású Újsághírekkel kapcsolatban.

Petőfi a „Csárda romjai“-n a „szabad Beduin“-ról álmodik. A magyar Reformkorszak szónokai a Néger elnyomottságáról írnak, amit *Vörösmarty* is kicsúfol.² A „Perzsa“ ott van *Bessenyei* Philosophus-ában: az öreg *Pontyi* uram jó szabolcsi Nemesember módjára szidja Rousseau-t és bolondosait, meg az „*eb-adta ünge Perzsákokját!*“ A „Perzsa“ végigvonul irodalomtörténetünkön, illetőleg a Felvilágosodottság és a Reformkorszak városellenes és kávéházellenes Pamphletjén, de nyomai — főleg *Balzac* „*Les Illusions Perdus*“ című regénye nyomán módosulva, pesti irodalmi kávéházi veretet nyerve — ott vannak

² L. o. Ingófeju »Kínai«-t a Bécsi Porcellán-Manufactura is gyártott.

legújabb irodalmunkig, mint ezt látni fogjuk. *Michelet* szavait fogja igazolni ez a sorozat, a Kávénak hallatlan művelődés-történeti hatására vonatkozó szavait, melyeket közöltünk volt.

A *Guyenne* és *Bordeaux* lankái — a napsugaras, örök latin szellemmel keveredett gall-lelkű Dél világa ez — a Gúnyolódás klasszikus hagyományú hazája. Itt, a római eredetű vörös Bor és a forró Nap homéroszi derütségében tisztábban látszik az Élet minden balog fonáksága. Innen indult el a francia kávéházi Pasquinade, az „1848“ forradalmi dala, a *Carmagnole*, melyet a pesti *Arany Sas* Vendégfogadó csaposlegénye is dúdolt. Itt született meg a „Lyonnaisé“, a „Pillvax“ szellemi környezetében fogant „Nemzeti Dal“ állítólagos délfrancia keresztanyja, a lyoni takácslegények Szabadságdala. *Krúdy* Gyula a „Nyíri Pajkosok“ és *Herczeg* Ferenc „a bácskai Gentry“ kávéházi figuráit a déli „Kis Bárók“, a „Gascoignerde“-ok irodalmi figurája nyomán írta meg. Itt született meg a „Kávéházi Szatira“, mely *Gvadányi* magyar pennája alatt lett a Csúfolódás ama fegyvere, melylyel ő is, utána mások is oly sokan a Bécs felől jövő fertőzés ellen védekeztek a magyarság szellemisségéért folytatott élet-halálharcuk során. Bennünket a „Perzsa“ tehát azért érdekel, mert ő a magyar kávéházi társadalmi Szatira üköregapja. Nem a cseh-német „*Eipeldauer*“.

Az 1721-ben megjelent „Perzsa Levelek“ száztizenöt levélben írják meg *Usbecq* perzsa főember menekülését Iszfahánból, utazását Törökországon, Szmirnán, Livorno-n és Velencén át Párisba, ottani önkéntes száműzetésben töltött éveit az 1711. év Redseb havától az 1720. év Redseb haváig terjedő időre.

A Levelek tulajdonképpen korszerű, keleties szerelmi Regényt adnak, illetőleg a szerelmes, feleségei után búslakodó *Usbecq* tragikus szerelmi históriája a kerete a Leveleknek, melyeket a Párisba elvonuló perzsa főember Velencében és Szmirnában, valamint Iszfahánban élő barátaihoz, továbbá Szerályja főszolgáihoz és feleségeihez ír. A barátokhoz írott Levelek adják a Párisról, Franciaországról és Európáról írott bölcselkedő Szatirát, a Szerály szolgáihoz, a néger és a fehér Főeunuchhoz írott levelek, valamint a főfeleség és néhány alfeleség levelei adják a keretet. *Montesquieu* nyilván az általa

és a Michelet által is említett *Chardin*, illetőleg *Tavernier*, valamint nyilván *Ferriol* és *Marsigli*³ Gróf régebbi keleti út-leírásaiból meríti azt, amit a Keletről, illetőleg a Perzsákról tud. „Perzsa“ : itt általában jelenti a Keleti Embert, a korszak oly kedvelt irodalmi Figurine-jét, az erről szóló hiedelmeket, mindazt, amit a 18. század eleje művelt Litterátusa a Törökről és az Arabsról általában tudott, illetőleg gondolt. Ez az a korai irodalmi „Orientalisme“, melyről írtunk.

Montesquieu nyilván az egykorú Páris nagy keleties irodalmi szenzációja, az *Antoine Galland* által franciára fordított arabs az *Ezer és Egy Éjszaka* keretes elbeszélései hatása alatt választott erős erotikus színezésű keleties keretet a komoly, bölcselkedő „Levelek“ számára. Míg a Perzsa főember Páris fonákságain morfondál, addig iszfaháni Háremében kitör a lázadás, feleségei elfajtanodnak, megszöknek. Az Európán csodálkozó Perzsa egyetlen gondja Háreme. *Usbecq* szerelmi és családi élete romba dől, a legvégén *Roxane*, a főfeleség megmérgezi magát, mert szeretőjét a Főeunuch megölette. *Montesquieu* Szatirája itt magaslik fel általános filozófiai nézőponttá és egyben ez a csattanója : nemcsak Európa tökéletlen, hanem a Kelet is az, az egész Világ az, a Keleti Ember nem különb, mint az Európai Ember, mert mind a kettő csak Ember, tökéletlen emberfia. A Műveltség átok, a Világ megérett a pusztulásra, a Tudomány semmirevaló, a Kelet sem az az eszményi Világ, melynek a halódó Európa divatos keletieskedő Nosztalgiája azt álmodja. *Montesquieu* itt mint a mindenben kételkedő sötétlátású bölcs jelentkezik annak a gazdasági válságnak mélypontja idején, mely XIV. *Lajos* halálakor Franciaország pénzügyeit tönkretette a „*John Law et Compagnie*“ bankbotránya révén. Az Élet álmának elvesztése — *Balzac* „*L'illusion perdu*“-je ez már, csirájában és korai jelenségéül a Forradalom előtt másfél nemzedékkel — a rettentő Kritika ébredését szülte meg *Montesquieu*-ben. Előtte már nincs tekintély, mert minden tekintély lejárt már magát. Európa nagy Bolondház és Páris a szellem *Bordély*a. A Perzsa az Illúzióit vesztett Európai Ember.

A „Levelek“ főszemélye, a Perzsa, komoly, tragikus Bölcs. Olyan, amilyenek a Keletet a Romanticizmusig az egész

³ L. o. és XLII. Levél.

irodalom elképzelte. Az ötnegyedszáz Levél Perzsája tarka, szellemes rendszertelen összevisszaságban elmélkedik, morfondál, bölcselkedik, csúfolódik, csodálkozik mindenben, amit Párisban lát. Csúfost mond a franciák nevetséges, bókolós udvariasságára, a boritalra, a francia helyett latinul vitatkozó Abbé-kra, az európai házaseletre, a férjes asszonyok szabadosságára. Megcsúfolja a gáláns nagyvilági Filozófust, nevet és fejét csóválja az európai Nemesi, Polgári és Paraszti Rend hazugságai, embertelenségei és ostobaságai fölött. Ugyanakkor kineveti a kutyáinak és tobákos szelencéinek élő Grand-Seigneur-t, a kapzsi Kézművest és a gonosz Csócseléket. Rettentőnek tartja a parókát, a hatemeletes párisi házakat, szélhámosnak és futóbolondnak az aranycsináló Alkimistákat. Leálcázza az álszentkedő vallásosságot, a vallási türelmetlenséget, szava van a zsidóüldözésről, de a kis protestáns felekezetek torzsalkodásairól is. Kigúnyolja az asszonyi hiúságot, a pipereasztalokat és a Szépségflastromokat,⁴ a magukat mindennap szüzekül eladó Lotyókat és azokat a bolond Gavallérokat, akik arannyal fizetik meg az ilyent. Gyalázatosnak tartja a protestánsok üldöztetését, de ostobának a protestánsok türelmetlenségét is. Kifigurázza a hitvány Szerencsejátékon hízott előkelő Nemeseket, az erkölcsprédikálókat, a megvesztegethető pénzügyi Politikusokat, akik a szédelgő John *Law*-t rászabadították a kapzsi franciákra, akik tönkrementek, de sorsukat kiérdemelték, mert munka nélkül akartak meggazdagodni, tehát ne abajgassanak a Kávéházakban. Nem kár érettük, ha a világ vége szakad is a nyakukba! Mindez a züllött, nevetséges, aljas és ostoba Város ellen szóló fejcsóváló, sokszor keletiesen búskomoly, ám mindig gyilkoló Pamphlet, mely azonban aljasnak, butának, művelődésgyilkosnak mutatja meg az ártatlannak hirdetett Parasztot és becstelen csócseléknek a „Fenéséges Népet“ is. Mindenki csaló, hazug, hízelkedő és pénzen megvásárolható: az minden pénzért mindenre kapható Költő, Író, Filozófus, Akadémikus és Könyvkereskedő. Utóbbiak ravasz uzsorásai az Írók szellemi vajjúdásának és pénzéhségének. A francia szellemes, de elfecsegi életét. A csillagászt, a boncoló orvost, a historikust a Tömeg kutyába se veszi: félbolondnak tartja. A tudós tudálékos és a világtól elrugasz-

⁴ V. ö. a Toilette-asztalt *Gvadányi* előszavában!

kodott, öntelt, hiú, egymást maró, kapaszkodó, üresfejű, szalmát cséplő és zabot hegyező nagyképű. Az építőmester az ostoba divat szolgája: magas ajtókat épít, hogy az araszmagas sarkú cipellőkben pípeskedő és kétrőfös parókákat viselő Dámák beférjenek azokon. Parókacsinálómestereknek áll a világ és a Király adja meg az Udvar divathóbortjait és a Nemesség fertőzi meg bolondosságaival a Várost, ez meg a Falut. Mindennek pedig Műveltség a csúfneve. Hazug, ostoba, enyvesmarkú és tehetetlen a Politika és a Diplomácia. Az egész emberi Műveltség csak arra való, hogy minél több és aljasabb hadi gyilkoló szerszámot fundáljon ki, álszentesen nyomorékokkal népesítse be a gyönyörűen megépített Invalidus Kaszárnyákat, melyeknek csonka, béna, vak nyomorékjai miatt emberi mivoltát szégyenli az Ember.⁵ A Műveltség csak rosszat, aljasat és gonoszat termelt. Páris a bőség és a nyomor tanyája, mert mindenki kapzsi és a pénzt kergeti és a másiktól lopja el, ellenben jajgat, ha tőle lopják el azt. A *Sorbonne* a neveltséges, töppedt velejű Professzorok tanyája, akik olyan filológiai bárgyúságon hadakoznak és vagyoniukat ebnek sem kellő olyan ostoba könyvek kiadásába ölik, hogy a „Q“ betűt nem kellene-e „K“-nak írni és hogy az „K“-nak vagy „Kv“-nek ejtendő-e? Szörnyűség, hogy az ilyen ostobaság fölött királyi Parancs dönti el a meddő vitát! Ezért pusztul Európa és sorsát megérdemli!⁶ Gyalázatos a Parasztság szolgaságban tartása, de a Paraszt is ostoba, hogy sok gyermeket nemz, hogy ezek is szolgákká váljanak. Gonosz dolog a deportálás és a fajok üldözése, mert — lám — mi lett Spanyolország sorsa, mikor kiverte a mórokat! A Könyvtár a hazugságok és hiábavalóságok tárosháza, melyet a könyvirkáló mániában bomlottak semmirevaló tákolmányai töltenek meg, hiszen a legtöbb könyv előző könyvek lopott gondolatainak újbóli összelopkodásából születik meg! A legtöbb tudós széljegyzetgyártó, megjegyzés-fabrikáló üresfejű hajhász. Ugyanilyen silány a fejeket megbolondító Szépirodalom: a nyavalygó Líra, a maszlagos Regény, a nagyképű, üresen kongó Tragédia és a pénzért és irigységből gyilkoló Epigramma. Mindezen a Műveltség hiábavalósága

⁵ LXXVI. Levél.

⁶ LXXX. és LXXI. Levél.

ütközik ki. Hazug, szenvelgő komédia, amit az ostoba Pásztor-költészet művel. A pénzügyi Politika nyomort és hitvány Új Gazdagokat termel, nem pénzt és csak arra való, hogy az uborkafára felkapott egykori urasági inasok egykori gazdáikat fogadják fel inasul és pénzért nemességet vásároljanak a megvásárolható Kormányzattól. A Perzsa ámulva jelenti ki, hogy 1714-től 1719-ig öt év alatt négy egymással homlok-egyenest ellenkező financiaális *Système* — közöttük a *Law* rablóbandájáé — fosztotta ki Franciaországot! A tudomány régészetet űz, drága arany Louis-d'or-okat ad penészes római rézgarasokért, drága velencei tükrök árán törött római tükörcserepeket vásárol és ostoba és parázna mithológiai mesékről ír köteteket. A törvények kínvallatással dolgoznak, de szalmacséplő jogászi zabhegyezésből születtek. Az Akadémikusok egymás felfalásából és dicsőítéséből élnek és negyvenféleképpen gondolkoznak, mint egy negyvenfejű szörnyszülött. Egész Franciaország nevetséges spanyol szakállat visel és ezzel annak a spanyol udvariaskodásnak hódol, mely még attól a szerencsétlen eretnektől is udvariasan bocsánatot kér, akit máglyán éget meg. És mégis minden francia a spanyol kecskeszakállára büszke! Párisban az élet ormán azok a csevegő világfiak élnek, akik a legfurább szabású kabátokat, a legdrágább ujjasmellényeket és spanyolnádbotokat, a legtarkább parókákat, a legszebb arany tobákos pixiseket és csattos topánokat viselik. Hazug a Háború és botor a Békekötés, az emberek belevesztek az üres társadalmi formákba! Nem is ér ez a Világ egy hajítófát! Ezzel fejeződik be a Perzsa által mondott Kritika.

Montesquieu — mint minden prófétáslelkű igehirdető, satirairó bölcs és ostortcsattogtató társadalmi Pamphletíró — *Rabelais*-tól és *Swift*-tól *Thackeray*-ig, *Balzac*-tól *Szabó Dezső*ig — olyan képet rajzol a Művelődésről, Európáról, a Nagyvárosról és az Emberről, hogy ha ez a kép igaz volna, akkor az embereknek emberi mivoltuktól való szégyenletükben fel kellene kötniök magukat a legelső szögre. *Montesquieu* torzít, Pamphletje vigasztalan, mert csak boncol, de nem gyógyít. *Voltaire* *Candide*-je is Pamphlet, de kivezető útként a Munkát ajánlja. *Montesquieu*: dekadens.

Ami a párisi Kávéházakat illeti, *Montesquieu* a XX. Levélben leírja azokat. Sok ilyen nyilvános ház van itt, —

írja — az egyikben az újdonságokat beszélnek el egymásnak az emberek, a másokban sakkoznak. Az egyik Kávéházban olyan Kávét mérnek, hogy attól az emberek tréfáskedvűek és éleselméjűek lesznek. Itt ülnek a Széplelkűek. Ezek a Litterátusok a Perzsának nem tetszenek, mert tehetségeiket csak bolondosságokra fordítják. Így például egy semmirevaló dolgon igen hevesen vitáznak, azon, hogy hol született egy kétezer esztendeje élt görög Poéta, hol és mikor halt meg? „*Kétezer éve megvolt a Világ a Poéta — valami Homerosz — születés-helye ismerete nélkül: e bolondok a Kávéházban ezen a semmiségen most hajbakapnak, a legnagyobb gorombaságokat vágják egymás fejéhez és nem értik, miért nem értem meg én az ő heveségüket és miért nevetek rajtuk? Még szerencse, hogy két-évezredes dolgokon vitatkoznak: mi lenne, ha élő emberen próbálnák ki kritikai dühüket? Akkor talán emberhalál esne meg vita közben! Allah őrizzen meg engem a Kritikusoktól!*“ — mondja a Perzsa.

E kép a vitázó Akadémia képének párja: a Perzsa egyforma csúfost mond az Akadémia és a Kávéház litterátusainak vitájáról. Megemlíti, hogy van még egy állandóan vitázó kávéházi nép Párisban, tengerentúlról jött szegény emberek, akik a dühös vita mérgét szórták el Párisban, éheznek, de fekete hollók seregéhez hasonlóan marják egymást barbár nyelvükön. A célzás nyilván valamelyik angliai protestáns felekezet emigráns tagjaira vonatkozik.

Michelet a 18. századot a „Causerie“, a Beszélgetés⁷ századának nevezi és a korszak jellemét a Kávéházra vezeti vissza. A Perzsa — kinek írásaira *Michelet* hivatkozik — a szellemiség túltengését látja meg a szó végtelen, meddő harcát vivó kávéházi szellemi tornákban. Erre nézve rendkívül jellemző a „Kávéházi Filozófus“ leírása.

A Perzsa ugyanis a XCI. levélben a *Descartes* és *Leibnitz* filozófiája nyomán kilombosodott túlzó matematikai gondolkodást, a számaiba, egyeneseibe és görbéibe beleveszett Inzellért csúfolja ki. A Perzsa a *Pont Neuf*-ön sétált egy tudós barátjával, amikor egy fura embert pillantottak meg, a Matematikus Inzsinért, aki mint egy holdkóros mélézott maga elé. A két Filozófus tudós módon csevegett, udvarias-

⁷ L. o.

ságokat mondott egymásnak, szakadatlan beszélgetés közben egy Kávéházba tért be. Itt mindenki nagy tisztelettel fogadta az Inzsinért, még a Kávéslegények is nagyobb figyelemmel szolgálták ki, mint a két muskatéros tisztet, akik egy sarokban ültek. Az Inzsinér láthatóan igen jól érezte magát a Kávéházban, mert homlokán elsimultak a ráncok. Állandóan mérésekkel foglalkozó szelleme azonban itt is lázasan dolgozott, de mindig félszegen és egyoldalúan. Bármit vetett fel a kávéházi beszélgetés, a Matematikus mindig csak számokban válaszolt. Látszott, hogy vértanuja agyoncirkalmazott matematikai kimértségének. Semmi érzéke nem volt a vidám ötletek irányában. Egy újságíró újdondász Novellista azt a háborús újságot hozta a Kávéházba a Háború és a Résztvényeik sorsa miatt sopánkodó Law-részvényeseknek, hogy a spanyolföldi hadjáratban *Fuenterabia* várának bombázását megkezdték. A Matematikus azonnal elkezdte a mozsarakból hajított bombák parabolás pályáinak magyarázatát. Ez a Résztvényeseket nem érdekelte, a Filozófus tehát távozott. A Kávéházból kilépve úgy elmélyedt gondolataiban, hogy összeütközött egy másik hasonlóan szórakozott tudóssal, egy öreg Költővel, aki az összeütközés közben összekocantott feje daganatát tapogatva teljes tisztelettel közölte a tudóssal, hogy húsz éve dolgozott Horatius fordításán és azt befejezte. A Perzsa megjegyzi, hogy e Poéta húsz éve nem gondolkozott, mert nem a maga, hanem egy kétezer éve halott költő gondolataiban élt. *Montesquieu* itt is az elagyasodott Klasszicizmuson vág egyet, amikor a halott Irodalom helyett az élő mellett tör lándzsát. A fordítók híres halottakat próbálnak életre kelteni, írja, de azok mégis halottak maradnak, mert a szellemtelen fordítók nem tudnak lelket lehelni a halott irodalomba. A Perzsa a mindennapi élet szép igazságaival való foglalkozást ajánlotta a két világtól elrugaszkodott agyasnak, de ezek a tanácsot meg sem hallották és igen meg voltak egymással elégedve.

Gaal György „Tudós Palótz“-a is átveszi ezt a matematikus figurát és a régi pesti rácvárosi Serházba helyezi azt,⁸ természetesen csak a figura kómikumát rajzolja bele a Perzsától vett, lekicsinyített képecskébe.

A XCIV. Levél 1719 Ramadan hava 17-ről a királyi szabadalmas „*John Law et Compagnie*“ Bankszédelgése, illetőleg a Regens Herceg által a szélhámosnak juttatott Szabadalom által — de a Spanyol Háború által is — tönkretett francia társadalom kávéházi képét rajzolja meg. Ez az a kép, mely Jules *Michelet* ragyogó tolla alatt is megjelenik és melyet az egész következő Irodalom is átvesz: a Kávéházban a pénzügyek romlása miatt panaszkodó Publicum hangos szava, a pénzügyi politikát kritizálók kávéházi kritikája ez. A Perzsa által adott leírás pontosan mutatja, hogyan ismerkednek meg a legkülönbözőbb társadalmi osztályokhoz tartozó emberek a közös baj és a Kávéház nagy demokráciájában.

A Perzsa egy értelmes Nemesemberrel társalog a Kávéházban, ahova már hónapok óta jár. A Nemesember elmondja, hogy birtokaiból 15.000 Livres jövedelme volna, ha becsületes bérlője nem lett volna fizetésektelen, de nem perelheti, mert akkor még kevesebbet tud fizetni, így száz Pistolet-nál több pénzt egyszerre sohasem lát és ha 10.000 franc-ért perbefognának, bevonulhatna az Adósok Ispotályába. Egy tekintélyes előkelő idős úr egy csevegő társaság előtt kijelentette, hogy tönkrement: 200.000 Livres-je úszik a „*Law et Compagnie*“ Banco-ja céduláiban és 100.000 tallérja pusztult el értéket vesztett ezüstben. Egy asztalnál úgy kiabált valaki, mint egy elmeháborodott: pénzét kölcsönadta valakinek, aki azt azonnal visszafizette, ezáltal a pénzértékcsökkenést nem vállalta, hanem visszazúditotta a kölcsönző nyakába. Egy kopott öltözetű ember azon imádkozott, hogy a Law-Részvények menjenek feljebb s ezáltal az urasági inasok gazdagodjanak meg. Ez az ember ugyanis nemességhamisító volt és arra számított, hogy a háborús Új Gazdagok majd őseket és címereket fognak vele gyártatni. Bejött a Kávéházba egy remegő rémhírterjesztő is. A Perzsa eleinte azt hitte, hogy ez is a Kávéházi Ujsághír-börze egyik fogadója, Ujságbankárnak, illetőleg ujságszatócsnak nézte, de kiderült, hogy nem az, csak ijedt, kétségbeesett Nemesember, aki a vagyonáért remeg és attól fél, hogy a spanyolok az egész francia határszélét és a Languédoc vidékét is megszállják. Egy rendetlen öltözetű Filozófus gúnyosan súgta az asztalához átülő Perzsa fülébe, hogy ez a síránkozó ember már egy órája gyötri az egész Kávéházat a Languédoc történetével. Jajgatása senkit nem érdekel, akinek a vagyona nem a veszé-

lyezettetett vidéken van. Ilyen aljasok az emberek! — mondotta a Filozófus, egyben odasúgta a Perzsának, hogy tegnap felfedezett egy Napfoltot, ettől elkövetkezik a Világvége, amit igen helyesel, mert ez a züllött, keserves világ megérdemli ezt.

A *Montesquieu* után következő irodalmi sorozat ennek az alapgondolatnak változatos módosulásán megy át kétszáz év alatt. Mindenekelőtt sokszor elveszti *Montesquieu* lehangoló, bár szellemes reménynélküliségét és javító, utat mutató célzatokba lendül ki. Más alkotásokban elveszti a *Montesquieu* lendületét és túltengően szépirodalmi lesz, sokszor kicsinyes népi zamatú, romantikus, humoros és kedélyes formát mutat. Minél távolabb jutunk *Montesquieutól*, annál erősebb lesz a Pamphleten az a helyi szín, melyben az előkép illető változata jelentkezik. A „Perzsa“ hol régivágású magyar Nemessé, hol német Kispolgárrá, hol vigjátéki alakká, falusi Bíróvá, emberek közé tévedő erdei Medvévé alakul át. A nagy ős, *Montesquieu* mindjobban elhalványodó képben jelentkezik nagyszámú demokratikus utódjában.

Ezeknek az utódoknak közös családi arcvonása az, hogy a Várost jelképező Kávéház terjeszti a rontást. A Városiasság jellemző helye a Pamphletekben mindig a Kávéház, ide téved a „romlatlan“, egyszerű „Falusi Ember“, itt találkozik a Városi Emberrel, aki mindig tőle idegenfajú — a magyar Pamphletben a korszellem váltakozása szerint franciás, angol, németes Módit valló magyar, esetleg német Városi Polgár, az 1840-es évek közepén zsidó, majd újra német — Széltolóval. Ez a Falusi Embert megcsalja, megcsúfolja. A „Falusi Ember“ ezután néha elzúllik a Romlott Városban, a Művelődés gonosszá teszi, csörtető és kapaszkodó lesz, a végén csúfosan elbukik, esetleg elveszti életörömét és lelkileg kifosztva, vesztett illúziókkal tér haza Falujába. Esetleg a sarkára, a Faluból hozott erkölcsi talapzatára áll, jól odamondogat a városi Ördögösöknek, a Kávéház szellemi kótyagosságait kicsúfolja, önérzetében megnövekedve tér haza. E Figura már ott van a *Macaulay* által leírt 17. századvégi londoni Kávéházban csúfosan járó falusi Gentleman alakjában is.

A Pamphlet magasabbrendű jelenségeiben ott van *Montesquieu* emelkedett szellemű, intellektuális szatirájú vádja az Értelem túltengése, a városi Hyperintellektualisme ellen, illetőleg a szellemi túltengés kritikája a Pamphlet lényege és veleje.

E kritika mindig az ösztönösséget, a Természetességet, az Egyszerűséget, a szövedékességnélküliséget szögezi szembe az elfinomodott szövedékességgel.

A Kávéház ellen mennydörgettéző Moralisták a legtöbb esetben kimutathatóan maguk is a Kávéház szorgos látogatói voltak, azt jól ismerték, ezért kritizálták. A Civilizáció ellenei a Civilizáció, a Városiasság mohó csecsszopói voltak, mégis a Városellenes Pamphletben élték ki a tudatok küszöbe alatti csömört, melyet saját elfinomodott műveltségükkel szemben éreztek azért, mert gyöngék, dekadensek voltak. A Városban csalódtak, ezért ütöttek egyet rajta.

A Pamphletek e magasrendű jelenségeiben ott van az ösztöneit vesztett, az öntudatlan boldog Gyermekből keserűen tudatos Emberré cseperedett Európai Ember örökkön visszavágyó Nosztalgíája a kezdetlegesség boldogságának vesztett Paradicsoma, az Élet Illúziója felé. Ez semmi más, mint menekülés a Civilizáció elől, az elviselhetetlenül felnőtt városi Agyasság elől. Ez a gondolat azért csapódik le kávéházellenes Pamphletté, mert a túlterhelt szellemiségű, a Kávéházban vitázó, okoskodó, kritizáló „Kávéházi Ember“ menekül a hiábavaló vita, az okoskodás, az agyasság elől: a Kávéház elől. Menekül a Keletre, a faluba, kastélya kertjébe, méhesébe, a Puszta hazug romantikájába. Azonban csak elméletben menekül: mert valójában ott marad a Városban és a Kávéházban.

Az Olvasó, aki saját kávéházellenes gondolatait a kávéházellenes Pamphletben találta meg, e Pamphletet a Kávéházban olvasta el, itt vitázott azon, az „Értelmesség Itala“, a „Boisson intellectuel“, a Feketekávé mellett. Pipája füstjébe bámulva ködlött fel előtte az Utópia: egy szebb, jobb, eszményibb társadalom balog álma. A kávéházi asztal mellől vágyott el a Faluba, a kávéházi gyertyafény alól a napfénybe, az éjszakából a hajnalba, a kávéházi satnya citromfák alól a falusi kertbe. Mint barokkori „Tékozló fiú“ vágyott vissza hűtlenül elhagyott apjához, fecsegő barátjai mellől a családhoz, céda városi szeretőjétől a feleséghez. Ez szülte az Utópiát s az Utópia a Forradalmat. *Montesquieu, Diderot, Voltaire* a Café Procope-ban, *Danton, Marat, Robespierre, Mirabeau, Desmoulins* a Café de Foy-ban álmodoztak a Nép boldogításáról. Rettentő jelkép, hogy ennek a Kávéháznak kávésjoga a forradalmi *Orléans* Hercege volt. A „Vörös Herceg“-é.

A Nép azonban, a Falusi Ember, melyet a Pamphlet dicsért és melynek boldogításáról a Kávéház álmodozott: bevo-
nult a Városba, felállította a nyaktilót és ennek padjára fektette
az érte álmodozó agyas fejeket. A Café de Foyra pedig kiírta:
„A Nép Tulajdona.“ Ezután a Kávést, Orléans Hercegét szin-
tén a nyaktiló padjára fektette.

*

Montesquieu közvetlen hatását mutatja *Voltaire* 1759-ben
megjelent „*Candide, ou l'Optimiste*“ című, a korszerű kaland-
dos Utazási Regény, illetőleg a keletieskedő Utópia modorá-
ban írt hatalmas elgondolású Regénye, mely éppen kávé-
vonatkozásai révén bennünket magyarokat is közvetlenül érde-
kel. ^o A Regény hőse *Candide*, a németalföldi fiatal Nemesember
végigszenvedi a 18. századi Európa minden szellemi, társadalmi
és háborús nyomorúságát, fonákságát, hazugságát. Bejárja
egész Európát, mindenütt csak az Élet keserű igazságtalan-
ságát látja, miközben egy fecsegő, nagyképű, kicsapongó és
ostoba Philosophus, akinek fél fülét és orrát már lerágta a
Venus csavargó papnője, a szélcsap *Pacquette* csókja által nyert
rettentő „Francia Kórság“, szüntelenül a Világ szépségéről,
az Igazság diadaláról, a Természet Bölcseségéről papol a fiatal
Candide-nek. Ez tudniillik elvesztette ifjú szerelmesét, *Mademoiselle COUNÉGONDE*-ot, aki már Kalózok karmai közé került.
A dúsgazdag *Candide* az egész Földkerekségén kutatja a csoda-
szép leányt, e címen hűséges szerecseny inasával, *Cacambo*-val
végigjárja Párist, Velencét, Londont. Mindenütt gazembereket
talál és rájön arra, hogy csak egy becsületes, derék, jó ember
van a Földön: *Cacambo*, a hú szerecseny. Jár *Páris* Kávéházai-
ban csakúgy, mint *Velence* hirhedt Játékosházaiban: min-
denütt hivalkodó, a mások aranyaira éhes, kártyás Nemes-
embereket talál, akik vagy apai öröküket verik el a *Pharo*
asztalainál, vagy hasonló, botor és nyereségre vágyó aljasokat
fosztanak ki, olyanokat, akik viszont őket szeretnék meg-
koppasztani. A Kávéházakban lezüllött, trónjuktól megfosztott
emigráns Királyokat is talál, akiken a Politika kerekének tra-
gikus fordulásait és szélhámos hazugságait is megtapasztalja.

¹⁰ Oeuvres Complètes. Paris, 1855. VII. 412. o. Magy. ford.
Győri Péter: Kandidusz, vagy minden jól van a világon. Bpest. 1907.

A züllött öt Király ott szorong egy velencei Játékosház Pharoasztalánál. *Candide* eljut Amerikába, a Kávét és Cukornádat termő francia Szigetekre is, melyről azt hallotta — ez a keletieskedő *Indianisme*, az *Américanisme*, illetőleg a *Law Bank*ház botránja előtti kapzsi Utópia megcsúfolása, melyről *Montesquieu* és *Michelet* nyomán írtunk — hogy ez a Boldogság Szigete. Boldogság helyett lelketlen rabszolgatartó kávéültetvényes európaiakat és állattá alacsonyított szerencsétlen indiánus és néger rabszolgákat talál. Minden örömét és illúzióját elveszti az Élettől. *Cacambo* végre is valami velencei Lebújban megtudja, hogy Mademoiselle *Counegonde* valahol Isztambol közelében van a száműzött, szegény *II. Rákóczi* Ferenc Fejedelem konyháján, ahová mint a *Padisah* által odaajándékozott rabnő tényérokot mosogat. *Candide* kalandos utazás után kiváltja a lányt a rabságból. A lány megcsúnyult és megöregedett. Így hát a Szerelem álma is szétfoslott, de a derék *Candide* mégis elveszi feleségül a szerencsétlen leányt. Elhatározza magában, hogy nem tér vissza a gonosz Európába, mert megismerkedik egy bölcs öreg törökkel, aki csodaszép kertjében ott él Isztambol közelében. A bölcs öreg megtanítja *Candide*-ot arra, amit az eddig nem tudott, a Természet és az Egyszerűség szeretetére. Az öreg törököt nem érdekli Sztambul és a Szeráj élete, a lábát sem teszi be a gonosz Városba. A Politika nem érdekli, mert az — mint mondja — csak abból áll, hogy a *Padisah* húzatja-e karóba a Nagyvezírt, vagy ez fojtatja-e meg a *Padisahot*. „*Azt sem tudom, mi neven hívják a Nagyvezírt, meg a Muftit!* — mondja az öreg. — *Azt tartom, mindenki csúfosan megjárja, aki beleártja magát a Politikába! Úgy kell nekik! Semmi közöm hozzá, mi történik Iszlambolban!*“ Gazdagon megvendégeli *Candide*-ot és a Kisasszonyt maga készítette pompás keleti holmikkal. Volt ott többféle Serbet, cukrozott citromhéjakkal tűzdelt jeges, tejszínes Kajmak, narancs, ananász, datolya, pisztácia, továbbá pompás, illatos Kávé, *Mokka* legnemesebb gyümölcse, „*mely nem volt a Batáviából és a francia amerikai Szigetéről való hitvány Kávével keverve*“.¹¹ *Candide* boldog. A gyönyörű kertben, a Tenger partján, az illatos Kávé mellett rájön arra, hogy az Élet nem szép és jó, mint azt *Des-*

¹¹ „du Café de Moka, qui n'était point mélé avec le mauvais Café de Batavia et des Iles“.

cartes és *Leibnitz* Optimizmusa tanítja, az Élet csúnya és szomorú. Ezen mi emberek nem segíthetünk, egyedül a Munka válthat meg bennünket a Világ állapotján való hiú töprengés lelki nyomorúságaitól. Leszúri a tanulságot: „*Fontos azonban, hogy kertecskéinket szorgalmasan megműveljük!*“ Vagyis: nem a Boldogtalanságba vivő *Intellectus*, a morfondáló, meddő töprengés az élet értéke, hanem a Munka.

Voltaire e pompás Regényében *Montesquieu* gondolatát folytatja. A keserű, kiábrándult *Perzsa* az Élettel szemben érzett kételkedés *Défaitisme*-jével zárja be európai szemlélődéseit, *Voltaire* *Candide*-je lelkében megerősödve kerül ki a Világban való tapasztalásai fájó kijózanodásából: a Munka és a Természet örömeinek *Apotheozisát* mondja ki szállóigévé lett szavaival. A *Világból* megnyugodva lép ki és vonul el a *Faluba*, mint *Gvadányi* „*Nótáriusa*“, aki az idegen *Módiba* felejtkezett Magyarország boldogulását abban látja meg, hogy a magyar Falu átadja a Városnak a maga régikötésű, derekas *Virtusait*, átveszi az Idegenek szorgalmát, az idegen szellemű Város pedig megmagyarosodik, vagyis hogy a *falusi* magyar *Jurátus Úrfi* feleségül veszi a városi „*Németkét*“, a bájos, szorgos, derék *Fránzciskát*. *Candide* a *Leibnitz* optimista Filozófiája ellen küzd, de a végén maga is Optimista lesz. *Candide* megtér a Faluhoz, a Természethez és megútálja a Várost és annak balga, gonosz *Műveltségét*. *Candide* nem „*Falusi Ember*“, hanem annak fordítottja, nagyműveltségű, gazdag *Nemesúrfi*, aki nem a Faluból, hanem a Szellem elvontságai ködös magasából, *Leibnitz* metafizikás Filozófiájából utazik le a Világ ijesztő *Valóságai*ba. Ő a *Perzsa* megfordítottja: a boldogtalan *Művelt Ember*, aki csak a végén lesz boldog *Falusi Ember*. *Candide* erős ember: a Város nem töri meg a lelkét. Ő is eljut a korszerű *Orientalisme* útján a szemlélődő *Bölcsességhez*, a *Horatius* kertjéhez, az *Értelmesek*, a *Bölcsek* szellemi *Italához*, a *Boisson intellectuel*-hez: a *Kávéhoz*. Az igazi keleti *Kávé*, a *Mokka* illatozik előtte, mikor rájön az Élet valódi tartalmára. Ő is a Kelethez jut el, mint minden Gondolat a 18. században, mely őszintén lenézte és megvetette azt az Európát, melyben élt és ezért kitermelte a korszak ábrándos *Illúzióját*, a Kelet *Romanticizmusát*, ennek jelvényéül pedig megtette a *Kávét*. Ennek a hangulatnak megfelelően *Voltaire* az „*igazi Kávé*“, a „*Mokka*“ dicséretén át jót vág a „*Szigetekkel*“, a „*Law et*

Compagnie“ Részvényeivel szélhámoskodó francia Politika csúnyaemlékü botrányán, amikor hitvány itálnak mondja *Martinique* és *Zanzibar* francia Kávéját. Úgy ír 1759-ben Franciaországról, mint ma Angliáról a csúfolódó, nevető öreg, szakállas *Bernard Shaw*. Ime : a Keletieskedés divata, mely alól — mint irodalmi Módi és Forma alól — még a nagyszellemű *Voltaire* sem vonhatta ki magát. E korszak csak a Formák nagy tartályaiban tudott gondolkozni és írni. Viszont : e korszak még át volt hatva az Alkémia misztikus gondolataitól : az ételekben és italokban a titkos Erőket kutatta. A Borban, Serben a titkos Elyxiriumok hatásait kereste, a vörös, véres Hús az embert „vérengzővé“, a Cukor édeskedő „szeliddé“ tette, a Ser aranyszínű volt, tehát azzal a Napsugarat, vagyis az „Egészséget“ itta magába a 18. századi ember. A Kávé a *Keletről* jött, a keleti Arabs „bölcs“, tehát a Kávé a *Filozófusok, Poéták, Abbék, Diplomáták*, a *szellemes Dámák* itala lett, csakúgy, mint a Tobák, melyről azt hitte a 18. század, hogy „az Agy káros, hideg és vékony nedvességeit távolítja el az orr váladékaiban“, a tüsszentés pedig semmi más, mint „az Agy káros gőzeinek“ távozása. Ez a Kávé és az *Intellectus* heraldikusan-kabbalásan látott kapcsolata a 18. században, ez az oka annak : miért van ott a Kávé a 18. század minden szellem-történeti megnyilvánulásában? Hogy ez a korszak érezte — ha magyarázni nem is tudta — a Kávé Alkaloidáinak hatását : az természetes. Ezt az érzést vetítette ki a Szépirodalom vége-láthatatlan kávé-s vonatkozásaiba. A Kávé a 18. század szellemiségének irodalmi jelvénye ezért lett. Ami pedig az amerikai francia Kávé és a keleti arabs *Mokka* szépirodalmi értékelését illeti : valóban az egész késői Novella-irodalmon is végigvonul a *Mokka* dícsérete. A „Gróf“ a Beszélyekben mindig illatos „Habanah“ szivarból füstöl, a „Báróné“ mindig „illatos, párologó Mokkal“ kínálja meg a nemes Lovagot. *Illatos és párologó és Mokka* : ez mindig az előkelőség fokmérője az egész régi Beszély-irodalomban : *Kuthy* Lajostól *Bérczy* Károlyig és *Beniczky* Bajza Lenkéig.

Érdekes az is, hogy a 18. századi Orientalisme divatában nemcsak *Meissen* kávé-s porcelláncsészéin kerül egymás mellé a „*Magyar és a Kávé*“, mint a Keletieskedés fogalompárja, ahol a *Kávét* a finom findsa, a *Magyart* a *Rougendas* kuruckori harctéri rajzai jelentik a Berlint felferő *Hadik* Óbester huszár-

jai emlékéül: ott van ez *Voltaire*-nél is. A *Kávét* a *Candide*-ban a vén török Bölcs adja, a Magyarot viszont Rodosto és „*Le Prince de Transylvanie nommé Ragotsky*“ adja a *Candide* keletieskedő hangulatai számára. A „szegény Fejedelem“ mint keleties kellék szerepel *Voltaire*-nél, más keleti tárgyú írásai-ban e kellék hol egy Bölcs Arab, hol „*Zadig*“ a Bölcs Zsidó, aki mint Orientalisme ott van *Lessing* Nathan der Weise-jában is. A „*Zadig*“-ban is *Kávét* isznak a Bölcsök, mint általában mindig.

A Kávés és a Kávéház a Társadalmi Szatírában olyan kötelező 1720 és 1790 között, mint a *Török Basa* a dohányosboltok Cégérein, az *Elefánt*, a *Hajó* és a *Szerecseny* a Kávésbálával a gyarmati fűszerszámos boltok ajtói fölött. Ha *Hoffmann von Fallersleben*-nek igaza van,¹² amikor az 1690 és 1730 közé eső évek német Szépirodalmáról azt mondja, hogy minden e korszakból származó szépirodalmi könyv minden lapján előfordult egy pipás ember — Tudós, Diplomata, Lovastiszt, Pap, Polgár, Diák, Mesterlegény — mert a Pipa a Szellemiség jelvénye: úgy mi is bizvást elmondhatjuk, hogy a 18. század minden gondolkozó, Illuminatista szellemű alkotásának kávéillata van. A korszak intellektuális Irodalma az Abbék, — gáláns vagy szerény életűek — a Filozófusok és Költők kávé Ibrikje és tobákos Pixise illatától terhes. Napjainkat nem jellemzi úgy a „*Fehér Méreg*“, a Coca-cserje leveléből lett délamerikai indiánus Narkotikum, mint a 18. századot a Kávés. *Michelet*-nek igaza van: *Voltaire* *Candide*-ja is Kávével végződik, *Candide* a Bosporos kék vizei és sötétzöld tujafái alatt egy török kávé Ibrik illatos párába révülve találja meg az Élet tartalmát, a Munkát. A Kávés adja a Bölcseséget: Prospero *Alpini* és *Naironi* óta ezt írja az egész 17—18. századi városi Intellektualizmus.

A *Candide* is a Kávésibrikkel végződik. Talán ez is oka annak, hogy az Anekdotonok tömegében *Voltaire* lett a mértéktelen Kávéivás jelképe. E mendemonda ott van a 19. század-elei kávéellenes Homoeopatha magyar orvosi irodalom egész vonulatán. Az „ördögi, istentagadó, feketelelkű *Voltaire*“, mint a „Fekete Ital“ kedvelője: ez is kort jelző képecske az 1830-as évek magyar írásaiban. *Fekete* italt csak feketelelkű ember

¹² *Hohenberg* József. A dohány és a dohányzás. Bpest. 1927. 121. o.

ihat, a Város a Feketelelkűek tanyája, a Kávéház a Feketelelkűek céhháza: mi ez más, mint az 1934-ben lezajlott magyar irodalmi „Kávéházi Per“: a „Café de la Paix-Debreceni Nagyerdő“ legbensőbb, tudatalatti gyökere? *Montesquieu* hatása ott van a *Bucsinzky Kávéházból* kiinduló új „Mondolat-Gondolat“ perben! A város kávéissza, a Falu borissza.

*

Montesquieu „Perzsa Levelei“-nek késői hajtása volt az irodalomtörténetünkben, sőt *Krúdy Gyula* bécsi serházi Krónikáiban is oly gyakran emlegetett „*Eipeldauer*“, a 18. század végi Bécs politikai és társadalmi hangulatának ez a pompás szatirájú tükre, mely egyúttal a 18—19. század átmenete városellenes és kávéházellenes társadalmi Szatirája, magyar és magyarföldi német jelenségeinek is egyik legközvetlenebb forrása, illetőleg előképe. A *Joseph Richter*¹³ bécsi író által szerkesztett folyóiratszerű sorozatban, a „*Briefe eines Eipeldauer's*“-ben szereplő *Eipeldau* a *Trautenau* vidékének derék szókimondó, csehek közé szorított „Deutsch-Böhm“ vidéke német népet jellemezni kívánó falu neve. Az *Eipel* — csehül *Hupovec* — kis folyó, völgyét jellegzetes, szókimondó német nép lakja. A 18. századi bécsi köztudatban az „*Eip'ler*“ a tősgyökeres törülmetszett falusi németiség kifejezője. *Joseph Richter* „*Eipeldauer*“-je rendkívüli hatást gyakorolt az egykorú irodalomra. A Nagyvárost, Bécsset meglátogató, derék, faragatlan és romlatlan „*Eip'ler*“ szűkebb hazája hegyei, dombjai, kanyargó völgyei és fenyvesei közül a Városba, Bécsbe csöppen és ott minden fonákságot észrevesz, megkritizál, kigúnyol. Politika, színház, irodalom, bál, viselet, szokás, erkölcs, orvos,

¹³ *Joseph Richter* (1748—1813), bécsi diák, majd bankár, 1779-ben és 1782-ben Párisban élt, majd mint szabad író dolgozott. Felvilágosodott elme, a bécsi Illuminatismus érdekes alakja, II. József szabadkőművesirányú belpolitikájának a Császár által honorált ügyvivője. Az „*Eipeldauer-Briefe*“ több sorozatban jelent meg. Az első: *Briefe eines Eipeldauer's an seinem Herrn Vetter in Kagran*. 1783—1797. Ennek folytatása: *Briefe des wieder-aufgelebten Eipeldauers*. A harmadik: *Briefe des jungen Eipeldauers*: 1802—1813. A szatirikus „Levelek“ közkedveltségét mutatja, hogy *Richter* 1813-ban bekövetkezett halála után többen — így *Bäuerle* is — sorozatokban folytatták azokat. *Wurzbach*: Oesterr. Biogr. (Halála éve 1813 helyett itt hibásan: 1783.)

tudós, újságíró, mesterember, cseléd, urasági inas színes változatban felvonuló sorban kerül a derék „Ei p'ler“ élesnyelvére, illetőleg *Richter* döfőlő pennája hegyére. Mondanivalóit viszont egy benszülött bécsi Polgár kíséri polgárias megjegyzésekkel, ugyanis az „Eipeldauer“ sokszor póriasan vastag kritikáját az „*Anmerkungen eines Wieners*“ enyhíti. Az Urbanitas e városi képviselőjének megjegyzései így vitázó élt adtak a „Levelek“-nek, melyek ezáltal polgári-városi nézőpontú társadalmi, erkölcsi, irodalmi és színházi kritikát is jelentettek, egyformán a magas, a középső és az alsó osztály ellen. Mikor a bécsi és pesti Jakobinizmus ellen dolgozó bécsi Politika parancsára *Richter* beszüntette a „Levelek“-et, egy Páskillus keríngett Bécsben, mely arról szólt, hogy mióta az „Eipeldauer“ elnémult, a Tréfa és a Szatíra gyászruhát öltöttek, a hülyék pedig a Hülyeség asszonyoslelkű oltáránál ülnek diadalmi ünnepet.¹⁴

A tősgyökeres „Eipeldauer“ igen alapos vaskossággal mondogat oda a bécsi Kávéházakban vitázó „Illuminátus“-oknak és a velük ellenlábás, 1790-ig, *II. József* haláláig a Császár által pénzelt és irányított „Szabadkőművesek“-nek is, akik ellepték Bécs Kávéházait. A „*Frey-Geist*“-nak ez a kávéházi szelleme igen sokban előképe a pest-budai „Jákobita Klúbosság“ és a Két Városban gombamódra, mesterségesen kitenyészített, ugyancsak Kávéházakban tanyázó ellenlábás „Szabadkőműves Testvérségek“-nek.¹⁵ A „Martinovics Per“ tanulmányozói nem mulaszthatják el a 18. századvégi Bécs és Pest kávéházi élete e „*Frey-Geist*“-jának tanulmányozását. Az „Eipeldauer“ hatását és kávéházi vonatkozásait mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a bécsi „Jakobinusok“ elfogatása és kivégeztetése idején Bécs Kávéházaiban egy városszerte énekelt *Pasquille* jelent meg,¹⁶ melyet ugyan nem *Joseph Richter* írt, de annak szövege a szókimondó „Eipeldauer“ szájába adott forradalmi *Pasquille* volt. Ez a híres *Eipeldauer-Lied*, melyről

¹⁴ Wurzbach i. m. „*Ah! Verstummt ist der Eipeldauer, Scherz und Satyr gehen in der Trauer, Und der Thörinnen und Thoren Schaar Jubelt bey Gott Stupors Frauenaltar!*“ V. ö. a Jakobinizmus pesti és bécsi kávéházi vonatkozásairól szólókat.

¹⁵ L. o.

¹⁶ L. a pesti-budai Kávéházak titkos „Jákobita Klúbosságáról“ szólókat.

Krúdy Gyula is írt. Ezt ismeretlenül maradt titkos kezek minden Kávéház ajtajára kiszögezték, titokban terjesztették, Diákok és Mesterlegények nyíltan és meggondolatlanul énekeltek. A kávéházi Spionage azonnal feladta a Pasquillust *Saurau* grófnak, a *Geheim-Polizey* akkori Chef-jének. Mint *Sándor Leopold Főherceg*, magyar Nádorispán titkos levelezéséből látható,¹⁷ az Államtanács elhatározta, hogy ha az *Eipeldauer-Lied* szerzője kinyomozható nem lesz, akkor elrettentésül valakit — bárkit — fel kell köttetni. Ez meg is történt. A nyilvánosan kivégzett ártatlan a kávéházi Pasquinade egyik vértanuja.

Az „*Eipeldauer*“ címe és szelleme — lemérsékeltén és teljesen elmagyarosodott, elpestbudaiasodott formákban sok változatban jelentkezett a 18—19. század átmenete magyar irodalmában. Hatása ott van *Gvadányi*, *Gaál György*, *Kisfaludy Károly* és mások írásaiban csakúgy, mint a pesti kispolgári Várospamphlet sok apró jelenségében. Őse azonban ennek is *Montesquieu* „Perzsa Levelei“.

*

Az a kép, melyet *Macaulay* London 17. századvégi Kávéházairól rajzol, illetőleg a Faluról Londonba felránduló 17. századvégi Falus Nemesnek egykorú Páskillusokból és peresiratokból összerakott képe azt mutatja, hogy a korszerű Irodalom idevágó Figuráihoz maga az egykorú Élet adta a mintát. A „*Falusi Ember a Városban*“ sohasem alakulhatott volna olyan népes családú nemzetközi irodalomtörténeti Atyafisággá, ha csak az Irodalom által teremtett alak lett volna. Az európai Humor tollal és rézkarcoló tüvel írt összes Figurái mindig az Élet által kitermelt Típust foglalnak össze. Az *Ágai Adolf* által megírt és *Jankó János* által megrajzolt Kávéházi Figurák — „*Titán Laczi a Koronában*“ vagy „*Bukovai Bukovay Absentius a Centrálban*“ : a nagyhangú, tehetségtelen színész-ripacs és a szigorlatain elbukó („Bukovay“) és az Egyetemen csak az előadásokról való távollét („Absentia“) jegyét nyerő, pesti diákéveit a Kávéházban elbilliárdozó felvidéki Nemesifjú, a „sárosi Svihák“ valós alakjaiból lettek. A Párist megjáró „Falusi Nemes“ alakja mellé odaillesik a Londonba beránduló *Falusi Nemes*, a „Country Gentleman“ valós alakja. Ennek

¹⁷ L. o. *Keresztesi József* Naplójában : Szóró gróf.

pontos magyar párja az 1790-ben a budai Országgyűlés idején a bihari Követekkel Pestre felutazó *Keresztesi Szabó József* biharszacsali református Prédikátor valós esete, melyet pest-budai várostörténeti szempontból elsőrangúan értékes Naplója mutat. Ezt az Emlékiratirodalom során mutatjuk be. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy e leírás, illetőleg Nagytiszteletű Uram pest-budai kalandozása annyira rokon *Gvadányi József* gróf irodalmi Figurájának, a nagypölöskei „Nótárius Uramnak“ kalandjaival, hogyha nem tudnánk azt, hogy Nagytiszteletű Uram írása valós Napló: azt kellene hinnünk, hogy ez is a *Montesquieu* modorában és *Joseph Richter* „Eipeldauer“-je közvetlen hatása alatt írt Várospamphlet. Nagytiszteletű Uram szekéren jön Pestre, elemózsiaját, ágyát, párnáit magával hozza egy külön bagázsias szekéren, melyet a bihari Esperesség által mellé adott, kópéságai miatt a debreceni Kollégiumból kiharangozott „csapott Diákból lett falusi Mester“, vagyis Oskolamester kísér. A bagázsival jövő szekér elmarad Nagytiszteletű Uramtól, csak nagy bosszúságok után akad rá. Szállást nem kap Pesten, egy ferencelővárosi mészárosmesternél egy kis kalyibáért napi két aranyat kell fizetnie. Végre nagynehezen a pesti *Arany Sas* Vendégfogadóban, egy vendégszoba előszobájában vethet magának a padlóra hálóhelyet, de a gaz városi balhák annyira csikarják a rettentő füledt nyári éjszakában, hogy csak hajnal felé szunnyad el, mikor a beste balhanépség jóllakottan takarodót fuvat. Alig aludt néhány percig padlóra terített derékalján, éktelen trombitaharsogásra, félrevert harangok kongására riad fel: feje fölött kigyulladt a Vendégfogadó! Egy szál üngben-gatyában menti át az Eklézsia magával hozott, Bocskay és Bethlen Gábor idejéből való okleveleit a pesti Universitas szemközt levő orvosi Auditoriumába és ott alszik a Diákok padjaiban. Másnap elmegy a *Tuschl* pesti Kávés hírhedt Hetz Theatromába, ahol ánglus lovas Clown-ok komédiázásában gyönyörködik: ezalatt egy szemfüles zsebtolvaj ellopja drága ángliai művű aranyóráját, melyet egy angol Lordtól kapott németalföldi Diák korában. Napokig lótfut az óbudai Kamarától az óbudai Zsidóbíróig, a budai Városkapitánytól a pesti Városhadnagyig és vissza: az órának és a tolvajnak csak hült helyét találja. Reggel unatkozó Nagyuraknál tesz Reggeli Vízitát, ezek ágyukban fekvé, Kávészva fogadják, mint valami módi-Dáma Velen-

cében. A reformáta Ekklezsia dolga vajmi keveset érdeklí a Nagyurakat. A Hajóhídon az országgyűlési sokadalomra Bécsből Pestre csődült cégéres cifra Lotyókat lát, a pesti *Fejér Farkas* Vendégfogadóban a kalandos *Trenck* Frigyes báróval találkozik, aki nagyokat füllent neki és a végén a nyakába sózza egy Pamphletjét. Közben igen elragadónak találja egy francia Panorámás mutatványait, melyeket a budavári *Vörös Sün* Kávéházának Theátrumában lát. Hiú pompát, hivalkodást talál a finom Publicum sétálóhelyén, a Hídon. Látja, hogy a nemzeti felbuzdulás, a magyar Viselet csak a bécsi paszományverő Mestereknek volt jó, mert a magyar köntösrevaló paszományokért egy millió forint ment ki a Hazából, de mikor vége lett az Országgyűlésnek, megint csak német Kaputrokat öltött minden magyar ember. Elkeseredve ír a „magyar szalmaláng“-ról. Dolgait nem tudta elvégezni, mert a magyar kálomista Prédikátorok ősi Jussaival senki sem törődött, elkeseredve ment haza falujába.

Macaulay leírásában is a Londonba beránduló „*Country Gentleman*“ valós alakját találjuk meg. Idézett munkájában leírja a falusi *Country Gentleman*-t, aki életében, valami nagy alkalomkor, legfeljebb ha háromszor járt Londonban, mert a Város és a Falu között alig volt kapcsolat. Csak a Londonban palotát tartó nagybirtokos Lordok élték a Város és Falu kettős, párhuzamos életét. A „Falusi Ember“ számára értetlen csoda volt a Város, viszont a londoni Dandy-t a Falu bámulta meg úgy, mint a szerecsenyek a hajótörés révén közéjük pottyant „Sápadtarc“-ot. Mai nyelven ezt úgy mondhatnánk, hogy Város és Falu, Urbanitás és Ruralitás egymás számára elzárkózott Autarkiákat jelentettek. Ha tehát egy lincolnshire-i Nemesember betévedt Londonba, — írja *Macaulay* — úgy kirítt a *Fleet-Street* hiú világából, mint egy turbános török. Furcsa volt a járása módja, ruhája, kiejtése, világfelfogása, bámészan csodálkozott a boltok kirakatain és mindenben, belebotlott a málhahordókba, mindenkinek letaposta a tyúkszemét, viszont mindenki az ő lábára hágott rá, belelépett az utcai csatornák sarába, az esővíz és a hólé az ő nyakába csurgott, őt öntötték nyakon az emeleti ablakokból egyszerűen és korszerűen az utcára zúdított mosdó- és egyéb vizescsöbrök tartalmával. Elállotta a keskeny gyalogjárót, amiből összezőrdülések és véres utcasarki törpárbajok lettek. E *Country Gentleman* volt a csü-

fondárosak játékszere. A Kávéházakból utcai kalandozásra induló léha Nemesúrfiak házsártos Club-jai őket lökték bele a gyalogjáróról a csatornába: ők voltak a 19. századig élő párisi és pesti kávéházi *Craqueur*-ök, a Krakéler-ek eme őseinek, a *Hawcubite's Club* és a *Tityre tu's Club* hírhedt kávéházi verekedőinek céltáblái. A pökhendi, durva bérkocsisok a Falusi Nemest fecskendezték le sárral, a zsebtolvajok az ő lovaglózekéje zsebeiben kotorásztak a legnagyobb nyugalommal. A nyesett fülű csalókat, akiknek hátán még ott volt a Bakó seprűjének nyoma, ő tartotta a legkifogástalanabb Gentleman-eknek. Festettképű lotyókban ő látott grófnékat. Ha az Alvég felől kérdezősködött, a Felvég felé utasították. A boltokban az ő nyakába varrtak minden eladhatatlan kacatot és rézgyűrűket arany helyett húztak ujjaira. Ha valamely divatos Kávéházba botlott be, ott a csaló Prókátorok és a pökhendi orcátlanok csúfondároosságának lett Célostáblája. Ingerülten és vérig bosszantva tért vissza nemesi jószágára, ahol bérlői hódolata és barátai szeretete vigasztalta meg a Nagyvárosban kiállott gyalázatért. Otthon független nagyúr volt, legfeljebb a Nemesi Törvényszék feje vagy a Country nemesi Felkelésének Lord Lieutenant-ja volt nagyobb úr, mint ő.

Az 1690-es évek Londonban járó angol Country Gentleman-ek és az 1790-ben Pest-Budán járó bihari Prédikátor között csakúgy nincs különbség, mint köztük és egész végeláthatatlan szépirodalmi Atyafiságuk között. Az Olvasó magyarázat nélkül is megláthatja ezek után, hogy az általunk „Városellenes Kávéházi Pamphlet“-nek nevezett ősi műfaj összes irodalmi figurái máig mind a lincolnshire-i Country Gentleman, illetőleg a bihari Prédikátor megfelelői, irodalmi ősiük pedig olyan előkép, mely a valóság stilizálásából származott.

Voltaire „Candide“-je azonos *Verseghy* Ferenc „Természetes Ember“-ével, *Cacambo*-ja ott van *Orbók* Loránd Bábjátékában, őse *Balzac* és *Murger* Kisvárosi Ifjainak. A „Boldog Kis Kert“ a pesti Kávéházlírában a Kávéház Kertje lesz, *Candide* Szigete azonos *Gauguin* „Noa-Noa“-jával és a mai Szigetköltészet Szigeteivel: az Új Utopiával, mint látni fogjuk.

Gvadányi József gróf „Falusi Nótárius“-a.

A „Pöstyéni Főrödés“ és a „Rontó Pál“. A „Falusi Ember“ a pest-budai Kávéházakban.

Montesquieu „Persája“ bécsies németté az „Eipeldauer“-ben, magyarrá Gvadányiban ízesedik. — Az európai Rousseauisme magyar veretét nyer. — Ebben a francia Várospamphlet éle mint a Bécs ellen forduló 18. századvégi magyar hangulat jelentkezik. — Provinciális magyar Rousseauisme. — Az 1790-i budai Országgyűlés irodalmi hatásai. — A pest-budai Hajóhíd mint a Város társadalmi életének közepe. — A pesti-budai Promenade a Hídon folyik le. — Kávéházak a két Híd-főnél. — A 18. századvégi pest-budai Mulatófertály. — A pesti Mondaine és Demi-mondaine. — Bastien *Duchelle* a pesti Kávés és mulattató Entrepreneur. — Az „Élet a Kapuk előtt“: Páris, Bécs, Pest. — A párisi *Pont Neuf* nagyvilági sokadalma és a pest-budai Hajóhíd. — Európai nézőpont — pest-budai nézőpont. — *Csokonai* szempontjai általánosabbak. — A Kávéház 1787-ben, 1789-ben, 1794-ben és 1848-ban. — Az út a párisi Café de Foy-ból a Pillvax-hoz vezetett. — A párisi kávéházi „à la Anglaise“ Pesten. — Az angolos kávéházi Dandysme. — A „kávéházi“ Gvadányi, Csokonai és Petőfi: 1787—1848. — Nagy élet a „Hét Választó Fejedelmek“ Kávéházában. — „Vénus temploma.“ — A Hajóhíd „Útvesztő“ gúnyneve. — Muzsikás hídi Promenade. — A kávéházi Próféta. — A „bűnös Város“ és a „bűnös irodalmi Kávéház“. — A „Pöstyéni Főrödés“ és a „Rontó Pál“. — A tábori Kávés-Ház.

Montesquieu világjáró, Párist megtanulmányozó, a Nagyvárost és annak Kávéházait megcsúfoló „Falusi Embere“ a *Perzsa* magyarrá és pest-budaivá a legizesebben *Gvadányi* József gróf 1788 Újesztendejére megjelent „*Falusi Nótárius*“-ában alakult át. Nyilván hatott rá a „*Briefe eines Eipeldauer's*“ is, illetőleg a Városellenes Pamphlet formájának örökéletűsége a sok európai nyelven olvasó litterátus magyar Lovas-Gyenyeralis Úr jelen írásába sokféle egyéb, régebbi irodalmi előkép hatásában is lecsapódhatott. Mindez a *Montesquieu*-tól az „*Eipeldauer*“-ig futó folyamat megállapításain túl bennünket nem érdekel. Nótárius Uram utazása pompás, ízes ma-

gyári „kalandos Utazási Regény“, erkölcsbíró Pamphlet a Város ellen, a 18. századvégi természetieskedő „Rousseauisme“ falubarát és „Városellenes“ falusi magyar virágocskája a magyar 18. századból, amikor azonban e Városellenesség nem az elvont Város, hanem Bécs ellen irányult. Az európai „Rousseauisme“ így nyer 18. századvégi magyar veretet e szellem-történeti tényben. A korszak egész „Városellenes“ magyar irodalmában Bécs a lenézett Urbanitas jelképe: Bécs a régi, „*derekas magyar Virtusokat megfertéztető, romlott Babilon*“. Egykorú pennaforogatóink — főleg a bécsi Magyar Testőrök — ezt így, kereken, magyarán ki nem mondhatták a helytartótanácsi Censor miatt. Nyilván ez az oka annak is, hogy eddigi irodalom-történetünk alig-alig ismerte fel a „Nótárius“-ban a 18. századvégi magyar irodalom eme korszerű Antiurbanusságát, de azt sem, hogy mindez Bécs ellen irányul. Nyilván ez az oka annak a ténynek is, hogy régebbi, túlon túl a német irodalomtörténeti módszerbe belefeledkezett irodalomtörténetünk általában megelégedett azzal, ha a 18. századvégi magyar Litteratura legmagyarabb virágocskáit holmi bécsi és egyéb német előképekre vezette vissza. A szellem-történeti és társadalomtörténeti szempont hiánya, *Montesquieu* párisi kávéházi vonatkozásai ismeretének, valamint *Macaulay* londoni és *Michelet* párisi kávéházi vonatkozású művelődéstörténeti fejtegetései ismeretének hiánya viszont azt okozták, hogy eddigi, régebbi vágású irodalom-történetünk *Gvadányi* „Nótárius“-ában nem ismerte fel azt, hogy ez olyan veretes, magyar Városellenes Pamphlet, — „Csúfos“ a Városra — mely a Város, Pest-Buda elidegenesedett Lelkét a Kávéházban látva meg, tulajdonképpen semmi más, mint korszerű, az 1790-i Országgyűlés előzményeinek viharzó, Bécs ellen forduló szellemiségéből fakadt pest-budai Kávéház-ellenes Pamphlet.

Mint mondtuk, nyilvánvaló, hogy a nagyműveltségű *Gvadányi* ismerte *Montesquieu* „Lettres Persanes“-ját és bizonyára az „Eipeldauer“ szatiráját is. Amit azonban ezekből az előképeiből átvett, az csak keret és forma. Mondanivalója egyéni, ragyogóan magyar és színesen pest-budai. A 18. századvégi Pest-Buda, illetőleg a Hajóhid pesti és budai Hídféje környéke városfejlődéstörténeti helyrajza ismeretének hiánya viszont érthetően azt eredményezte, hogy irodalomtörténetünk nem ismerhette fel azt sem, hogy Nótárius Uram pest-budai

idő-múlatása kizárólagosan csakis a Hajóhid helyrajza által adott kicsi helyen, a pest-budai Kávéházi Negyedben játszódik le. Ez a hely a pesti Felvég 18. századi Nagyvilágiságának és Félvilágiságának pesti-budai két Kovártélya, a pestfelvégi és a tabáni Mulató-negyed, a 18. századvégi pest-budai *Joshiba* Pesten, az ekkor, 1788-ban még álló *Váci Kapu*, vagyis *Bécsi Kapu* környéke, mely előtt pontosan úgy nyüzsög a pesti 18. századvégi „Mondaine“ és a „Demimondaine“, mint ugyanekkor a bécsi „Kärtner-Thor“ előtt, mint a párisi Szent Dénes Kapuja, a *Port de Saint-Denis* előtt, vagy akár ma Nürnbergben a *Liebfrauen Thor* hatalmas, zömök Kaputornya előtt. Képeink pontosan mutatják a Mulatófertyált.

Ez a hely a veretes pestfelvégi „Kávéházi Fertály“, abban az értelemben, amint kimutattuk, hogy a Pesti Alvég a 18. századi pesti paraszti, marhahajtó, falusi szekeres, mészáros, halász, molnár, serfőző, cserzővarga, rác kordoványos-varga Fertály.¹

Amit itt *Gvadányi* leír, az a régi Pest előkelő Mulatófertyája. Itt van a *Theátrum*, illetőleg a pesti *Opera*, a vásári *Komédia*, a *Krajtzáros Színház* és *Bábszínháza*, az állatviadalmos *Hetz Theátrum*, a *Hét Választó Fejedelemhez* cégérezett Vendégfogadó híres *Bálosháza*, mely egyúttal a pesti muzsikás *Concerto* díszes Szálája, e híres Vendégfogadó „*Tzifra Kávéháza*“, mely „szebb, mint Vénus temploma“, mint Nótárius Uram írja. Itt van az 1787-ben alapított *Magyar Korona Kávéház*: a *Pharo Bank*, az ütős *Bigliardo* és a *Berbécses Bank* hírhedt *Játékosháza*. Itt van *Lechner* Ferenc Úr híres *Trattoriája*, a „*Traktér Ház*“,² a *Hídő* mellett a „*Sétáló Erdőske*“: a pesti *Promenade*, ebben a *Traktéros Ház*-hoz tartozó fagyfaltozó *Kjöszk*, a „*Lemonátás Kunyhó*“. Itt szól a muzsika, estefelé ennek a hangjainál sétál a tarka hivalkodó pesti Népség a parton és a félkörívben meghajlott, lámpásokkal kivilágított *Hajóhídon*. Itt a *Hídon* páváskodnak a bécsi „*Tzifra Dámák*“. A budai *Hídő*nél ott van a „*Hídhöz*“ cégérezett *Vendégfogadó Kávéházához* tartozó budai *Lemonátás Sátor*, előtte a budai *Promenade*, széksorán ülnek és hivalkodnak a *Dámák*. A *Hídtól*

¹ M. M. és S. S. V. ö. a *Rácz Blázsó Kávéházáról* szólókat.

² Ezt irodalmunk a *Kemnitzner Kávéházzal* és az 1841-ben megnyílt „*Angol Királynő*“ *Vendégfogadóval* téveszti össze.

lejjebb ott van a hírheft Rátz Város dunai hajósfertálya kikötői aljalotyóságának Fördője, a „Rudas³ Feredő“, mely abban az időben nem annyira *Hygieia*, mint inkább Vénus isten-asszonyosság temploma. Mögöttük ott van a sarkon a 18. századvégi Tabán görög, rác és örmény Tőzsérek, hajóácsok, vontató dereglyések, szekeres furmányosok, aldunai és bajai rác és komáromi hajóslegények és óbudai zsidó kalmárlegények által látogatott kártyás Kávéháza, a hírheft „*Arany Peretz*“.

Ez és csak ez Nótárius Uram dorgáló-korholó városi-kávéházi szemlélődéseinek helye. Mint maga mondja, ide jár mindennap, hogy „vexálja“, megszuttyongassa a romlott pesti Népet. Ugy járja be a pest-budai Mulatófertályt és ennek összekötőjét, az esti hivalkodó sétahelyül szolgáló Hidat, mint *Montesquieu* 1714-ben a párisi Szajnapartot és a *Pont-Neuf*-öt, mint Szlavniczai Sándor István Nótárus Urammal egyidőben a párisi *Palais Royal* Kávéházait, mint *Keresztési* József nagytiszteletű uram 1790-ben ugyancsak a Hajóhidat és Csokonai Vitéz Mihály 1795-ben a hídfői Promenade-ot és az ekkor már megnyílt *Kemnitzer* Kávéházat.

Mindez pedig a vándorló pesti Biribics-bankosból lett pesti és budai Kávés, a pest-budai Theatrum, a Hetz, a Bábszínház, a pest-budai Bálosházak, a budai Casino Ház főrendátorának, a Kalandorból lett Főlovészmasternek és a pesti Külső Tanács fejének, a neve után svájci „Grison“ Bastien *Duchelle-Tuschel* Úrnak, a 18. századi Pest-Buda örömei Entrepreneur-jének alkotása. Ő teremtette meg Pest 18. századvégi hírheft éjjeli életét, mint erről róla szóló külön fejezetünk szól.

Ez az, amit Nótárius Uram korhol. *Montesquieu* az összeomló Európa és Páris ellen ír keserű, gúnyos, hatalmas Pamphletet. *Gvadányi* csak a régi kis Pest-Buda eme kis Mulatófertálya fölött suhogtatja meg lovaglőostorát. *Montesquieu* nyugateurópai és francia, *Gvadányi* magyar és pest-budai.

Montesquieu nézőpontjai európaiak, *Gvadányi*é magyarok. A „Perzsa“ megcsömörlik Európa műveltségétől és lehanyatló városi Civilizációjától és lelkileg megtörik, Nótárius Uram huszárosan jól végigver a Bécsen keresztül átszűrt ánglus és frántz Módiba felejtkezett Pest-Budán, de nekilombosodott

³ Keresztésinél „Vasrudas“.

magyari magabizással és reménykedéssel tér meg Falujába, mert megtalálta a Nyugat európai Polgáriasságának és a magyarság régivágású Virtusainak harmónikus kiegészülését abban, hogy az idegenből Budára szakadt, magyarrá lelkesedett derék Serfözömester lánykáját, Fránciskát az ifjú magyar Cancellista Úr veszi feleségül. Az igazi, jeles idegen városi Cultura és a törzsökös magyari falusi Virtus ezzel lép frigyességre. A Várost dorgáló magyar „Falusi Ember“ elérte célját: boldogan megy haza. *Montesquieu* „Perzsája“ irodalmi műperzsa, kiegyensúlyozatlan, barokkori európai ember, agyas, intellectuális „Désequilibré“ : ezzel szemben Nótárius Uram tempós, pátriárkális keleti magyar Úr. A „Perzsa“ elveszti fejét és önmagát a 18. század szellemi és társadalmi vajúdságának vonagló, barokmódra viharzó forgatagában : Nótárius Uram káromkodik egy nagyot és keményen állja a sarat, még akkor is, mikor pest-budai morfondálása napjaiban megindul a Délvidéken a török elleni Hadjárat. *Montesquieu* a párisi Kávéház és a korszak túltengő, agyas Rationalisme-je ellen fordul, csak pokoli szatirát ad, mint *Jonathan Swift*. Az akkori Európa egész szelleme az, ami ellen grandiózus Pasquillusát a párisi Kávéház ajtajára kiszögezi. *Montesquieu* szempontjai általános emberiek, európaiak, nagyvonalúak, intellectuálisak, vonaglóak, mint egy barokk szobor vonalai : *Gvadányi* csak a pesti dunaparti Kávéház ablakán néz be és csak egy budai dunaparti Kávéház szalmásfonatú székebe telepedik bele tempós falusi pipafüstös, meggypálinkás, urambátyámos nyugodalommal. *Gvadányi* „Falusi Ember“-e úgy hat, mint az európai nézőpontú „Perzsa Levelek“ vidékies, provinciális lekicsinyedése, magyar és pest-budai keretekbe való leegyszerűsödése. Magyar szempontból viszont ez a „Nótárius“ legfőbb társadalomtörténeti, erkölcsötörténeti és várostörténeti értéke.

Montesquieu a párisi Kávéházban meglátja Európának a Forradalom halálbavivő Danse Macabre-jába táncoló elagyasodott, törött szelleme vonaglásait, Csokonai *Vitéz Mihály* a pesti Kávéházban meglátja a párisi *Illuminatisme* szellemét majmoló, a *Kant* ánglus Kaputrok-jában feszengő pesti talmi *Intellectuel*-t, — mint ő mondja „Értelmest“ — a szellemiséget mímelő angolvágású pesti „Litterary Snob“-ot. *Gvadányi* egyszerű, keménykötésű magyar lovaskatona : ő 1787-ben csak

azt látja, hogy a pest-budai Kávéház adja a magyar Virtust megrontó idegen módit.

Csokonai Vitéz Mihály 1795-ben már többet lát: látja, hogy a pesti Kávéház finom, ernyős viaszkgyertyái és Fekete Kávéja mellett a 18. századvég törött Intellectualisme-je ugyanarról álmodik, amiről a párisi *Café de Foy* exaltatus rajongói. 1787 és 1794 között már a „Forradalom Fájává“ virágozott ki a pest-budai Kávéházakban az a magvetés, ami *Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot* és *D'Alembert* kávéházi csevegéseiből és szellemi vonaglásaiból fakadt. A pesti *Három Oszlopos Kávéház*-ban és a többi pest-budai Kávéházban már a Jákobita Klubosság és a vele ellenlábas bécsi „Császári Szabadkóművesség“ beteg Áfiomává lett a „*Boisson intellectuel*“, a „*Breuvage Noir*“: a Kávé. *Csokonai* nem forradalmár, de ezt jól látja, tehát üti a Várost és a Kávéházat.

Gvadányi nem „*Intellectuel*“, kemény, acélpáncélos olasz Cavaliere-ösök magyar Huszárgyenyeralissá lett ivadéka ő, akinek nem szövödményes, lázas a lelke, mint a 18. század *Ady* Endréjéé, *Csokonaié*. *Csokonai* a Nyugat műveltségével terhessé lett izgatott lelkű fiatal keleti magyar: *Gvadányi* a Romagna klasszikus derűjű lankás síkjairól, Firenzéből jött, kemény, lovas Condottiere-utód, 1787-ben már idős és megállapodott. 1794-re azonban már rettentőt fordult a Világ kereke, mert a párisi *Café de Foy* 1789 „Július Tizennegyedikén“ rombolta le a Bastille-t.

Mikor Nagytiszteletű *Keresztesi Szabó* József biharszacsali kálomista Prédikátor Uram⁴ 1790-ben látta a pesti Hajóhidat, már a párisi Nationalisme magyarrá lett jelszavai hömpölyögtek a forradalmi hangú pesti Utcán. *Gvadányi* 1787-ben még csak tarkaköntösű, idegen módijú népet lát a Hajóhídon, szemében a Híd még csak az Idegenesség, a pest-budai Hiúság Vására. Három esztendő múlva, 1790-ben már a magyar forradalmi Nationalizmus cégére lesz a Híd, mert ekkorra már a Bourbonok lilios Címere kék-arany „királyi“ színeit félredobó Convent a Vörös-Fehér-Kék „nemzeti“ színeit vallja: e nemzeti forradalmi Tricolore hatása alatt — talán először Magyarországon — a „Piros-Fehér-Zöld“ a Hajóhid karfáján jelenik meg, mint a francia Tricolore pest-budai magyar mása.⁵

⁴ V. ö. a Naplók között.

⁵ L. *Keresztesi* Napló-ját.

A Hídból, a Hiúság Vásárából, a Kávéház sétatályéből így lett 1787-től 1790-ig az „Ifjú Magyarország“ mozgalmá új Hídja. Hogy azután „Fekete-Sárga“ lett, mikor 1790 őszén horvát bakaregementek szállták meg a forrongó Várost: az viszont az 1791—1848 korszak szakadatlan, véres pesti kávéházi verekedésein át (melyeket 1831-től kezdve a Bruxelles-ben székelő *Lengyel Comité* titkos utasításai szerveznek meg Milánóban csakúgy mint Pesten)⁶ nyílegyenes vonalban vezet a pesti „Renaissance Kávéház“, a későbbi *Pillvax*, a *Philosophus*, az *Arany Sas*, a *Kávéforrás* és *Páris Városához* Kávéházak Párison át érkezett Nationalisme-je magyar Forradalmához.

Ekkor már nem a párisi *Café de Foy* adta az ütemet Európának és nem Ánglus Lotyókat és ánglus Dandy-ket adott, hanem a *Café Tortoni* adta a kávéház előtti BARRICADE-OT, a Billiárd asztalát mint forradalmi szószéket és a Kávéházi Költőt és Forradalmárt. A *Café Tortoni* adta a stílust és a vonalat, mely a pesti *Martius Idusa* felé vezetett. Innen pedig: Világoshoz.

Mindez adva van *Montesquieu* párisi, *Gvadányi* és *Csokonai* pesti kávéházi szemlélődéseiben. A különbség csak az, hogy „1714“: ez *Montesquieu* és a *Café Procope*; „1787“: ez *Gvadányi* és a pesti *Hét Electorok Kávéháza*; „1789“: ez a *Café de Foy* és *Camille Desmoulins*; „1794“: ez az ifjú *Szolártsik Sándor* a jakobinus Jurátus a Három Oszlopok Kávéházában és az ifjú egrí György Mester, a Bakó a Vérmezőn; „1848“: ez a párisi *Café Tortoni*, a velencei *Café Quadri*, a padovai *Café Pedrocchi*, a bécsi Kaffee *Griensteindl* és a pesti *Pillvax*. Kávéház, Forradalom, Nyaktíló és Akasztófa.

Az átmenetet a „kávéházi“ *Gvadányi* és a „kávéházi“ *Petőfi* között a „kávéházi“ *Csokonai* adja.

*

„A jó öreg *Gvadányi*“ 1787-ben mindebből alig érzett és alig látott meg valamit. Ő — mint a bécsi Magyar Gárda litterátus Testőrírói is — Bécs ellen fordul, amikor a két pestbudai Kávéházban a „Bécsi Módi“-t csúfolja meg. Poétánk a bécsi Császár-Király félzsoldos penzionátus katonája volt, mondanivalóját csak burkoltan mondhatta meg, különben a budai Helytartótanács könyvbíró Censorának hírhedt és gyü-

⁶ L. o. Les Filles Anglaises: Páris felkapott 18. sz.-i „Angol Lotyói“.

lött „Veres Palajbásza“ még több sort húzott volna ki a „Nótárius“-ból, mint amennyit valójában kihúzott. *Gvadányi* magyar Csúfost ír a Bécsen keresztül a magyar életbe, Pestre-Budára előmlött csúfos ánglus és frántzos Nájmódi, az „Idegen Módi“ ellen: viselet, szokás, Móres, Kávé, Csokoládé, Kávéház és a kávéházi italok ellen. Megcsúfolja a Rozsólist, a Kávét, a Lemonátát, a Mandolatéjet, a Hajóhid mellett levő pesti „tzifra Kávéházban“ a pípes, módiban hivalgó magyar nemesi Főasszonyságot, a budai Kávéház előtti dunaparti, idegenmódijú 18. századvégi Corso szépelgő Dámáit, akik a kis budai Promenade kertjében székeiken sorban ülnek, bámulnak másokat és bámultatják magukat. Megnézi az ekkor már híres váciutcai *Korona Kávéház* Gazdája, Monsieur Bastien *Duchelle* állatviadalmos Hetzes Theátromát, megnézi e Monsieur, mint pest-budai Bálosház as által rendezett Bálát a pesti *Hét Kurfürstök* Vendégfogadójában, leírja a Traktéros, *Lechner* Ferenc úr által létesített pesti Promenade „Lemonátás Kunyhó“-ját, a későbbi Hangli Kioszk eme 18. századi elődjét. Ugyanazt, amit Nemes *Horváth* János Uram, a Tekintetes Pesti Mészáros Céh Prokurátora ír le, valamint amit „*Furkás Tamás a Tűdös Palótz*“ is bejár és lejegyez 1802-ben.

Mindez *Gvadányinál* ostorosmarkú „Csúfos“ a magyar Szó, a magyar Köntös érdekében, a „*Czoki német!*“ jelszava, ami a Josephinus Korszak alatt ébredt, ami forrongó utcai hangulatokat teremtett az 1790-i nyári budai Országgyűlés alatt, ami véres kávéházi verekedések százait eredményezte a pesti Kávéházakban, ahol a rajongó pesti Jurátusok, Diákok és a kurtanemesi családokból származó, a Diáksággal tartó gazdag kardos pesti mészáros Legények 1790 után, dördülő magyar poflevesekkel verekedték ki a pesti magyar szót és a magyar viseletet.

Mindezt az a *Gvadányi* József gróf írja, akinek apja még a firenzei *Guadagni* grófok ősi Palazzo-jában született. Olaszból lett konok, keménykötésű magyarrá Lovasgyenyeralis Uram ő Nagysága.

A milanoi *Cafè del Duomo* fehér carrarai márványasztalnál ugyanis ugyanezekben az években az olasz Illuminatismo és az olasz Nazionalismo ragyogó szellemű nagy alakja, Don Cesare *Beccaria* Marchese már megalapította a 18. századi Európa szellemtörténetileg egyik legmélyebb hatású folyó-

iratát, az „Il Cafè“-t. Az Ausztria elleni későbbi halálos gyűlölet a Lombardia és a Romagna Kávéházaiban még nem teljesedett ki a „*Morte alle Austriaci!*“ jelszóvá, a velencei Cafè *Quadri*-ban és a padovai Cafè *Pedrocchi*-ban még nem ropogott a sortűz, mint 1848-ban, az utolsó velencei Államtanács csak hat év múlva tartotta utolsó ülését a Cafè *Florian*-ban, de a *Po* síkságára már 1788-ban ráborult a Hegyeken túlról a Dél felé köröző bécsi Sas sötét szárnyainak árnyéka. A brünni Spielbergben már meszelték a Casamatták ama sorát, mely a Lengyelek Sora és a Magyarok Sora alatt „*Italienische Étage*“ nevet viselt néhány év múlva, hogy Silvio *Pellico* gróf ott írja meg Emlékirataiban milanói kávéházi emlékeit is. Az olaszból lett magyar Nemes ezért írta meg a magyarból francia, ánglus és bécsi német Módiába veszett magyar ellen a legpompásabb kávéházi Csúfos Versezetet.

Ez még az 1790-i budai Országgyűlés előtt íródott, mint az Ajánló Levél mondja, *Gvadányi* a „Nótárius“-t 1787 Skorpió Hava másodikán kezdette meg és 1788 Vízöntő Hava első Napiján adta ki „Új Esztendő ajándékául“ és „tükörül módi Gavallérok és Dámák épülésére“. Mégis úgy írta meg, mintha Nótárius Uram már a budai Diaeta idejére jött volna fel Budára. Ami azt jelenti, hogy az egész Pamphlet azt a bécsellenes hangulatot fejezi ki, amit *Keresztési* József Uram nagyszerű Napló-ja, melyet az Emlékiratok között ismertetünk.

A nagyszerű Várospamphlet teljes címe: „*Egy falusi Nótáriusnak Budai Utazása, mellyet önnön maga abban esett viszontagságaival edgyütt az elaludt-vérű magyar Szívek felserkentésére 's multságára e' Versekbe foglalt.*“ Címlapja fametszvényén Nagyzajthai nemes *Zajthay* János nagypölöskei Nótárius Uram a Rákosmező lankájáról kocog lefelé „zsuffa fakó csikaján“ Pest Városa felé. A dombhullámok által elfedett Városházák fölött ott látszanak Pest házai és a Pálosok két tornya, a Ferencesek olaszos barokú orompártája és tornya, a tornyos régi Városháza és a Szervita Páterek tornya.

Ime a „Város“ — a mezőről nézve, mely a Falut jelenti, honnan e „Falusi Ember“ bekocog, hogy a „Bűnös Várost“ megtapasztalja és jól odamondogatva a romlott Városiaknak,

⁷ A későbbi kiadások számos értelemferdítő hibával közlik a szöveget.

örömmel térjen meg faluja *Horatius* és *Tiedge* óta egyaránt dicsért egyszerű örömeihez. Nótárius Uram megmondja könyve jeligéjét, a régi orvosi mondást: „Mordet ut sanet“: „Harap, hogy gyógyítson“. Ezt ő így fordítja: *Keserű, de egészséges.*

Nótárius Uram útleírása a kedvelt „Utazási Regény“ kalandokban bővelkedő formája. Ezt a régi formát a 17. századvégi angol Regény hozta közelebb a némethez és francia-hoz. Mint mondtuk, ennek elmaradhatatlan mozzanata a kisvárosi Vendégfogadó, némi Utonállókval való veszedelem és az útszéli, országúti Vendégfogadó. Nótáriusunk e kalandjai óta irodalmi hagyomány lett, hogy minden Pest-Budára szerkező későbbi regényalak a Hortobágyon át érjen Pestre, itt része lett legyen némi Betyáresetben és Csárdajelenetben, ezután a pesti Vendégfogadóban és a Kávéházban legyenek városi színezetű kalandjai. Mint látni fogjuk, a 17. századi angol-francia országúti és kisvárosi Vendégfogadóköltészetből lett újkori magyar *Csárdaköltészet* és Betyárromántosság, a nagyvárosi *Vendégfogadóköltészet* és a városi *Kávéházköltészet* eme irodalmi háromszöge metszetnyomó dúc módjára van ott *Gaal József*, *Nagy Ignác*, *Kuthy Lajos* és az 1850-es évek „Városi Regényei“-ben. Nótárius Uramnak a debreceni *Fehér Ló* Vendégfogadóhoz és a hortobágyi *Látókép* Korcsmához volt része, utóbbiban „Akovitát“ ivott vagyis Aqua Vitae-t, egyébként ősi középkori szokás szerint vendéglátói kisvárosi Mesteremberek, csikósok és gulyások voltak.⁸ Pusztai vihar, a kiáradt Tisza, a rideg csorda nekivadult bikái és a részeg Vasas Németek adják a korszerű Kalandokat. Bográcsban főtt gulyásos birkahússal, sült szalonnával, fokhagymával espékelt herbécslapockával és csutorája borával lakik jól Nótárius Uram „hertzei módra“, magyar módra. Mindez pusztai ellenképe annak a keserves városi lakomának, amit a pesti „Hét Választó Hertzegek“ ebédező-házában „német módra“ evett végig, pogányul elcsömörödvé a kákabélűeknek való „Austriga tsiga-bigától“, az osztrigától.⁹ Az 1840-es évek

⁸ A Vendéglátó Polgárokról v. ö. S. S. és *Keresztési Naplója*. Az Utazás pesti serfözös vonatkozásai: S. S. Szépirodalom.

⁹ A Tsiga-bigaevő bécsi magyar állandósodott bécsi Csúfos a „parlagi“ magyarra, ott van az idétlen „Mikosch“ tréfákban is. (Tóth Béla). A csiga előfordul a 18. századvégi pest-budai Kántornapos mészároscehí Célhlokományon is. (M. M.) — *Látókép*: Délibáb.

pesti „Kávéházi Rémregényei“ által költött hazug, idegenből átvett hortobágyi Betyárromántosságnak nyoma sincs Nótárius Uram kalandjaiban. Úgy utazik, mint egy lovaskatona, nyakában a tájoló katonai Iránytű, a „Campassus“ és zsebében a kis norimbergai karikás Napóra,¹⁰ úgy tájolja magát, mint hajós a tengeren, így érkezik meg az Alföldön át Pest alá.

A Város felé kocogó Nótárius Uram már a Kőbánya magasáról meglátja Buda gyönyörűséges látóképét, melyet a 16. század óta innen rajzolnak le az olasz és norimbergai hadi Inzsinirek és a pest-budai tárgyú Újságlevelek rajzolói.

*Mentem, de nem többet, hanem egy kis órát,
Hát meglátám Pestet és Budának Várát.
Meg-állottam : 's véltem Salamon oltárát
Látom : 's tsodáltomba' alig vettem párát!*

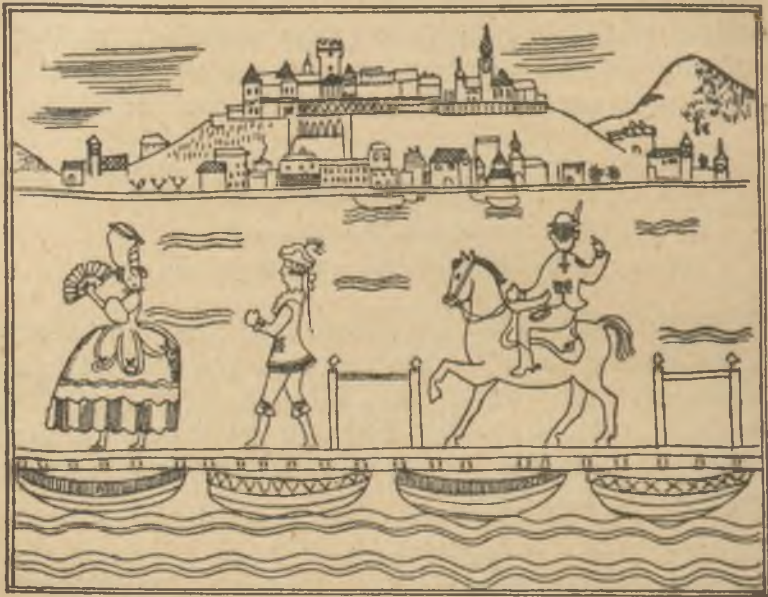
A Falusi Ember előtt így jelenik meg csodás látományul Pest, a „Bűnös Város“ ekkor még büszkén álló középkori Kaputornyaival és Falaival. A „Falusi Ember“ zsuffa fakó lován beporoszkál a Hatvani Kapu kongó kapuboltja alatt, végigkocog a Hatvani Utcán, a Városháza előtt lecsap a Feldunasorra, a Hajóhídra.

*En Pesten keresztül léptetem sebesen,
De Dunán vert Hídon mentem csak tsendesen.*

Elérkezik a Hídhöz, a Város szívéhez, ahol a Két Város szívverése dobog. A Hídhöz, a Város 18. századvégi pest-budai Nagyvilágisága dobogójához, ahol a targoncák, szekerek, hintók, gubás parasztok, mesterinasok, katonák, magyar Nemesurak, úri Dámák, Polgárok, Urak, cifra Lotyók, kaftános görög Kalmárok tarka sokasága: az egész városi Élet siet, nyüzsg, hivalkodik, sétál, cseveg és káromkodik. A Híd a két Város sétálóhelye, pesti Hídfejénél is, a budainál is finom Kávéház, a Kávéházakban szól a muzsika, a Kávéházak előtt „Sétáló Erdőske“, vagyis Pagonyka, azaz a „Sylvula deambulatoria“. Ez a pesti Corso vagyis a Promenade, a „Séta a Kávéház előtt“ ősi szokásformájú pesti helye, a bécsi Bástya-promenade és a Prater sétálóhelye pesti megfelelője.

¹⁰ „Órámnak kis lyukán a' Napnak sugára átsütvén“.

A bécsi Sétálóhelyet *Bartsay* Ábrahám és *Ortzy* Lőrinc báró, a Testőrző-sereg vitézlvő őrmesterei Urak, a párisi *Palais Royal* udvarán nyüzsgő kávéházalótti Promenade-ot a litterátus Szlavniczai és Lukai *Sándor* István, a pestit Csokonai *Vitéz* Mihály Diák írják le ugyanezekben az években.

A Pesti Dáma, a Gavallér és a Falusi Nótárius a pest-budai Hidpromenádén.

Rézkarca: *The Visit of a Hungarian Village-Magistrate to Buda in 1790* by *L. Farkas* and *Z. Pohárnok*. Budapest, 1934. (Dr. Vajna György és Társa kiadása.)

Hajóhíd, Tabán, Tabáni Dunasor, Királyi Palota.

A „Falusi Ember“, Nótárius Uram úgy írja le a pesti Hajóhíd sétáló sokadalmaait, mint *Montesquieu* a párisi Pont-Neuf vitatkozó sétálóit. A Város Lelkét, a pesti „Vanity Faire“-t látja meg a Hídban. A Kávéházak cégereiben a Városiasság cégérét látja meg. Pest-budai mondanivalóit az igazi Poéta összefogó, képet alkotó látásával a két Város két dunaparti Kávéházát egybekötő Hajóhídra helyezi. A Két Város két Kávéházát összekötő Híd, Pest közepe, így jelenik meg Nótárius Uram ékes, gyönyörű magyar pennája nyomán:

*Ki-is mentem más-nap a' Duna partjára
Szememet vetettem Pestre, hol Budára,
Nem tudtam, mit néznek elől 's utoljára
Azért mostan adom mindenek tudtára.*

Megénekeli a gyönyörű Dunát, mely Budát ékesíti, de úgy köti össze a Két Várost, mint a bibliai Jónathást és Dávidot, valamint a görög-római Castort és Polluxot a barátság!

*Duna! Oh te drága Neptunus magzatja,
Szépséged Európa minden vizét hatja!
Nem elég, hogy Budát te úgy ékesited,
Még Pest Várossát-is hozzá egyesited!
Ezt hajókból kötött Híddal teljesited,
Nyelv ki nem mondhatja: őket mint szépited.
Ez Hídon sok ezren, napnak le-mentével
Sétálnak és telnek örömek kedvével,
Sok Pyramus játszik rajta Thysbéjével
Enyhülnek fagyossal s mandola tejével.*

Neptunus, Castor és Pollux, Dávid és Jónathás: a 18. századi bibliáskodó és klasszikuskodó nemesi műveltség korszerű képecskéi Pest-Budáról. Fagyos, vagyis fagyalt és mandolatej a 18. századi Kávéházak ősi itala, az olasz vándorló Gelateriere és Mandolettiere Maestrók készítményei, melyek a Szerelem és Udvarlás tüzén felhevült pesti gavallérokat és hölgyeiket hívesítik a Hid két Fejénél levő Lemonáta Kunyhókban. Pyramus és Thysbe *Shakespeare* Szentivánéj Álma olasz komédiabetétjének Figurái: *Gvadányi* a pesti kávéházi Gavallért és Dámát az egykorú olasz Commedia figurái nevére nevezi.

A 18. századvégi pesti-budai nyáresti, szentivánéji Szerelem e Hídon hódította meg néhai szerelmetes ükapáinkat és ükanyáinkat, miért is a 18. századvégi pesti Utcanyelv a Szerelem kátyujába veszejtő Hajóhidat tréfásan „*Ülvesztő*“-nek nevezte, nyilván azért, mert a fontos útjára induló Ifjú belebotlott a Hídon sétáló Szépekbe, útját elvesztette, a Szépekkel beült vagy a pesti, vagy a budai Lemonáta Kunyhóba, ott útját, szívét és erszényét elveszté. Ezért hivatik

Útvesztőnek e Híd, mint ezt a kedves pest-budai utcai Nyelvemléket *Gvadányi* megőrizte. E Hídon — írja Lovasgyenyeralis Uram — s a Kávéházakban sok tűz ég estve: lámpások és a Kávéházak konyháinak tüze, de gyakran Tűzijáték is, valamint a hídörző Nepomuki János szobra hét mécsese is, de a Venus tüze is ég. Noé fia, *Jubál*, ki is a Muzsikát kitálta, kétfelől hallatja a kávéházi Muzsikát, melyet a Duna fölött lengedező langy estvéli szellő a Hidra visz el és ez is csábítja a sétáló Gavallérokat, de Vénus tüze játéka is.

*Mesterséges tüze gyakran Vulkánusnak
Ég rajta, de többet ég tüze Vénusnak,
Itt sok ártatlan szív téletik tzinkosnak,
Jól hívják e' Hidat hát Labyrinthusnak.¹¹
Jubál találmányát itt sokszor láttatja,
Sok ezer fül lantját, sípjait hallgatja,
Magát sok gavallér tzifrán fitogtatja,
De soknak erszénye e szelet jajgatja!*

A két Kávéházban tehát zene szólt, nyáridőn ott Tűzijátékokat is mutattak be a Kávésok. Nótárius Uram itt, a Hídon találja a legtöbb majmos, csúfos idegen Módiba öltözött magyar Urat és Dámát.

*Feltettem, hogy rajtok én tsufságot tenni
Fogok: ha eggyenként fogok vélek lenni,
A' Hidra sétálni ha találok menni
De Urait elsőbb fogom elövenni!*

Itt találkozott a maskarás öltözetű deli ifjúval. Rettentő csúfos volt az öltözete, Sárkányzöld — „Dragon Verd“ — volt a csúfos Frak-ja, haja csigásan volt felbodorítva, egy font hajpor volt abba beleszorítva, czofja olyan volt, mint egy rúd veronai „Salám“ vagyis Szalámi. A nyaka garma-dára, háromszorosan volt nyakravalóval körütkerve, nagy malomkő kalapja volt, hitvány kis békaleső Kutó-ja volt kard helyett.¹ Nótárius Uram komédiabéli kötél-táncosnak

¹¹ A szövegben nyomdahiba „és rajta“ „ég rajta“ helyett. Mesterséges tűz: Feu d'artifice, Kunst-Feuerwerk: Tűzijáték.

¹² Kutó: Couteau, Coltello. — Cache-nez: orrot rejtő nyakravaló.

nézte ezt a figurát, pedig született magyar Gróf volt az istenadta. Nótárius Uram jól leteremtettézte az urat bolond ánglus módijáért.

*Nem tsinál barátot köntös, melyt ő hordja,
De ha nem mind ánglus, kin van ánglus rongyja?
Ki tehát ez? Úgy-é, tsak világ bolondja?*

Ez az a bolond ánglus Módi, mely Páris után *Bécset* és Pestet is meghódította, melyet Csokonai is ostoroz:¹³ a Párisban lábrakapó londoni Dandysme.

Nótárius Uram tovább sétált és Budára ért át. A tabáni Dunasoron, a malmoknál más bolond figurás jött vele szembe, hamuszínű frakban, nagy fehér kürtőkalapban, kezében törös bot, zsebeiben négy zsebóra, frakja hasítékában könyv, markában lakkozott japán tobákos pikszis.¹⁴ Az Ifiúr láthatóan tudós, litterátus Értelmesnek öltözött, olyan tudós Abbé módra, vagyis „à la Pape“, azaz „a Pápa módjára“. Ez az a tudós figura, amit *Lessing* a „Der junge Gelehrte“-ben kicsúfol, az illuminatista talmi Philosophus, — *Piron, Palissot, Gresset, Destouches* és *Besseney* figurája — akit *Csokonai* is csúffá tesz. A könyv, a tubákos pikszis és a kard helyett a bot a tudálékos Nyegle kelléke. Nótárius Uram molnárlegénynek nézte, jól leszidta. Ez az ifjú alispánfi volt. Egy másik bolondos a Császár Fördő előtt sétált, szíjon korbács lógott a nyakán és valami olyat tartott a markában, mint a kisajtott lépes méz sonkolya, franciául selypelt. Nótárius Uram sose látott ilyen bolond figurát, pedig az — a leírásból jól láthatóan — ánglus módra öltözött, kurta lovászzekékjével és kis kerek lovászfővegével lovagló gavallért mímelt. Híres nagy familia sarjának adta ki magát. Nótárius Uram kérésére elmondta, mi az, ami a kezében van:

*A' mi kezembe' van : neve Tsokoládé,
Ha gyomrom meg-gyengéll, ebbül eszem : ládd-é!
Ollykor fölöstököm a' téjfölös Kávé,
A' nagy melegekben enyhít Lemonádé!*

¹³ L. o. „alapáp“: *à la Pape*. Szójáték az *alapa* — pofon — szóval, annyi mint *Pofánnyalt, Kinyaltpofáju*.

¹⁴ „papírmásépixist tartott a kezében.“

Nótárius Uram ebül letészi e hivalkodót. Az egri bakó, György Mester csonttörő kereke és négyelő bárdja alá való az ilyen maskara, — mondja — megérdemli, hogy homlokára bilyogot süssenek és hajóvontató-kötélre fogják!¹⁵ Nótárius Uram leszidja a bolondos ifjú „Kurta“ ánglus zekéjét,¹⁶ a „Short“-ot, valamint kis kerek ánglus lovászsipkáját, majd keservesen ráfordul a párisi-bécsi ánglus Módiba veszett széltolóra, a pesti „Sportfiú“ 18. századi ősére:

*Most látom, Úrfi Kend! Mert vagyon Kurtája,
Káskétja, Korbátja és Tsokoládája
Kurta helyett bundát jobb volna: viselne,
Nem káskétát,¹⁷ tsákót fejére feltenne.
Korbáttsal szántani hat ökrökkel menne,
Tsokoláda helyett zöld sáshagymát enne,
Hogy üres gyomorral ne menne mezőre,
Lemonádé helyett jobb volna a' Lőre.¹⁸
Megérem még aztat, jut kend olly időre,
Pálinka nem Kávé lesz früstökömére.¹⁹*

Nótárius Uram lát még angol kávészín-kaputos Insurgens huszárcapitányt is. Ez az angol Kaputrok, melyben az Illu-

¹⁵ György Mester — a Bakó címe mindig „a Mester“ — a fiatal, híres egri Bakó, aki hat év mulva a vén pesti Mester helyébe ugorva be a pesti Két Oszlopos Kávéházban feladott magyar Jákobista Klubosok fejét vette a Generálisok Kaszálórétjén.

¹⁶ Courte, Corta: azaz Kurta: eredetileg az angol *Short*, a vágottfarkú Frak, azaz a *Spencer*, a lovászegények és pincérinások — *il Piccolo* — kurta zekéje. Ez az „angol lovas“, amelyet ugyanekkor lát Keresztesi uram a Tuschl Úr Hetzteátromában: a „Jockey“. Az idén divatba jött női fürdőnadrág neve is: Short.

¹⁷ *Casquette*: gömbölyű tetejű, igen hosszú szemellenzójú bارسony Jockey-sapka. Ilyet hordanak a párisi Forradalom alatt a Londonból jött angol Lotyók is a Palais Royal Kávéházaiban. *Keresztesi* Naplója is leírja, hogy 1790-ben lett divat a magyar Csákó, az angol kürtőkalapból és a kún süvegből összesztilizált magyar viselet, mint a tüntető Magyar Módi. Mikor a tüntető pesti Utcákat horvát bakákkal szállatják meg az Országgyűlés után, eltűnik a magyar Csákó és jön helyette vissza az ánglus Nagykalap — írja *Keresztesi*. L. o.

¹⁸ Kocsisbor, hitvány Csigér.

¹⁹ „Pálinkás jó reggelt.“ Fröhstück: Früstök, Fölöstököm. Szalonnás, pálinkás „magyar reggeli“. V. ö. *Apor Péter* *Metamorphoses*-ét.

minátus Értelmesek — mint Csokonai írja — angol Filozófusnak meg Kant-nak akarnak látszani.²⁰ E kaputrokot most a délceg ifjú Katona viselte, Nótárius Uram kérésére azonban e derék magyar Úrfi kardjával összeszabdalta a Kaputrokot és kijelentette, hogy ezzel magyari dolmányát többé el nem csúfítja.

Nótárius Uram elment a pesti „Hét Választó Fejedelmekhez“ cégérezett Vendégfogadó Bálosházába. Egy, a portékáját síppal kellető perecsütőinas igazította útba.²¹ Itt Maskarádés Bálát lát, német „Voltzeris“, azaz „Kallós Tánctot“ járnak a Dámák meg Urak. A Bálosház oldalszobájában német Kellnér szolgálta ki, kis asztalkát tett elébe, arra ezüst gyertyatartót helyezett.

*Szép fehér köténynyel egy fiatal német
Nékem monda: „Az Úr mostan mindjárt ehel!“*

Ezüst volt a villa, kés, kanál, szép damaska volt az asztalikeszkenyő, a fehér semlye olyan volt, mint a hó. Ugyanez a friss német Kellnér szolgált ki egy bolondos, kenyelfutónak lárvázkodott öreg szerelmes bohót, aki egy kávézó ifjú Dámának tette a szépet. Az öreg Úr Kávéját a kacér Dámácska kevergette. Bizony olyan volt e kifőstött, ráncos orcájú Piperkőc, mint a bibliai vén, aki a földőben lesi az ifjú, meztelen Susánnát. Az öreg a Dámácska kivágott kebleit nézegette.

*Hajlongott mellette, angyalának hitta,
Mint egy húszesztendős szívét ez úgy vitta,
Ha ez a' Kávéját keverte, úgy itta,
Csúfság volt, mit nem tett ezen Susanitta!*

Nótárius Uram elhatározta, hogy az Urak után most a pesti Dámákat fogja megleckéztetni: az úri Kisasszonykákat is, de az aljanépből felkapaszzkodott, magukat Kisasszonynak kiadó hajadonkákat is.

²⁰ L. o.

²¹ Sípólva jött mellém egy peretz-eladó. A *Bracciata* vagyis Peretz kedvelt olasz kávéházi holmi. L. o.

Már ezentúl dolgom leszen a' Dámákkal,
 Píperésen lépő szép kisasszonykákkal,
 Rántokat titkoló tobákos ortzákkal,²²
 Alatsony rendből is szült hajadonkákkal.
 Dél után majd mindég kimentem sétálni,
 Kuriosus voltam mindeneket látni,
 Dámák is sétáltak, ha nap szokott szállni,
 Akkor majd lesz módom azokat vexálni.

„Vexáló“, korholó, erkölcsjavító sétáját a pesti Felvég mulatófertyán, a Hídfőnél, a „Vadak viadalát“ mutogató Hetz-nél kezdi meg.

A leírásból pontosan nyomon követhető útja, mely a Hetz-Theátrumtól a Váci Kapuhoz vezetett, a régi Hetz helye tudniillik ebben az időben még a Váci Kapu előtt volt és csak később került a mai Bazilika tájára. A Váci Utcában jár Nótárius Uram, meg azon a soron, mely a Hajóhídtól a még álló Városhidak alatt kezdett kialakulni. Ez a *Nagy Híd-Utca*, más nevén *Fő-Utca*, vagy a Kemnitzer Ház, a „Nagy Ház“ és a „Nagy Kávéház“ után később a *Nagy Ház Utcája* és a *Nagy Kávéház-Utcája* is.²³

Itt lát Nótárius Uram igen-igen csúfos, idegen öltözetű pesti Fejérnépet. Amit leír, az a párisi „Promenade des Anglaises“: a *Palais Royal* hírhedt Lotyókávéházai angliai Lotyóinak viselete. A Lotyókban mindig az idegen volt a divat: Párisban az angol, Londonban a francia, Pesten — mint *Keresztesi* Uram írja — a bécsi. Pest, e távoli vidéki Város a Divat vándorlásának örök törvényei szerint a 18. század végén a legtúlzóbb módira veti magát: Páris és Bécs szűrőjén át a leglotyósabb lotyódivatot vallja. Egy pillantás a *Palais Royal* Kávéházait ábrázoló rengeteg egykorú színezett rézmetszetre jól mutatja, hogy a dunaparti „Tzifra Kávéház“-ban nyüzsgő Dámák — született Úrasszonyok és mosóné-nyokból lett Lotyók — nem a kornak úriviseletében „harkálykodnak“, hanem a párisi kávéházi Promenade Filles Anglaises-jei tarkaságában. Nótárius Ur pompás viselettörténeti leírásainál nem időzhetünk, hanem elindulunk vele útjára.

²² Sajtóhiba: „tobákos ruhákkal.“

²³ L. o.

A Hetz-Theátrum poros piacteréről bejutunk egy Utcára és pedig a Váci Utcára és a Hét Választó Fejedelem Kávéháza elé érkezünk.

*Hetz-helyből ki-menvén meg-álltam az Utcán,
Jöttek a' sok Dámák onnan egy-más után.
Sokszinű ruhákban öltözve nagy tzifrán,
Valamint az harkály voltak olyan tarkán.*

Egy láthatóan frántz Módin öltözött Dámát három Gavallér kísért, az egyik Paraszolt tartott a Dáma elé, hogy az alkonyi napsugár ne érje.²⁴ A második gavallér a leírás után felismerhetően óriási fecskéfarkos, kétsücskű ánglus kalapját „pofon csapva“, azaz vasalásait összelapítva hóna alá kapta, kalap nélkül járt, hogy parókája meg ne romoljon. Mindnyájan egy pompás Kávéház felé tartottak.²⁵ 1788-ban a Kemnitzer-féle Nagy Kávéház-nak még nyoma sem volt, a *Hét Választó Kurfürstök* előtt viszont a Császári Hídpajta állott, tehát a Vendégfogadó híres Kávéháza a Dunapartra nézett, illetőleg ablakai a Váci Kapu Utcájára is, a Feldunasorra is — a mai Aranykéz-utcára — is nyíltak.

*Egy tzifra Kávéház a' Duna Hídjánál
Vagyon és én szebbet nem is láttam annál,
Kérdés, ha nem szebb-é Vénus templománál?
Tele volt, azért is álltam ajtajánál.*

Nótárius Uram fennebb elmondotta, hogy a Hét Electorok bálós szálája bolthajtásain Trója pusztulása, a Szép Heléna elrablataása, Paris Királyfi és a Három Gratiák voltak ékesen kifestve. Hihető, hogy a Vendégfogadó Kávéházának falfestményei Venus históriájából vették tárgyukat. A tabáni *Arany Peretz* és a várbéli *Fortuna* Kávéházak falfestményeiről tudunk,²⁶ ez a harmadik 18. századvégi pest-budai Kávéház, melynek festményeiről valamit sejteni lehet.

²⁴ Paraszol : napernyő. „Pofoncsapott kalap“ : Bicorné, Zweispitz.

²⁵ „Harmadik sapópá körülötte sétált.“ Ez az „á la Chapeau-pas“.

²⁶ L. o.

A Kávéház tömve volt, tehát a Dáma megállott az ajtóban:

*Ezen szép Dáma is ide érkezett,
Hogy bé nem mehetett, azon nevetkezett,
Más Dámákkal fogott ajtón által kezét,
De — tsoda, ki legyenek! — magyarul kérdezett!*

Nótárius Uram a Kávéház előtt ildomos beszédbe kezdett a Dámával, akit három urasági Hajdú is kísért. Bizony hetzbéli Hetzmesternének, komédiabéli tántzosnának, a pesti Opera énekesnéjének nézte a derék „Falusi Ember“ a Dámát, akiről kiderült, hogy magyar Grófné, férjeura Septemvir a pesti Hétszemélyes Táblán. A Dáma megmagyarázta bámuló Nótárius Uramnak, hogy francia Módi-Újságjában — a „Le Monde Nouvel“-ben — ilyen módiség jött ki.²⁷ Eldicséri perzsa módijú frizuráját, ennek „à la Persienne“ a neve. Nótárius uram a Le Monde Nouvel-re, az Új Világra szó-játékot fűzve, a régi jó világot dicséri, leszidja a Dáma franciás Módiját, a *Montesquieu* Persanisme-je és a Dáma „à la Persienne“ hajviselete okából feldicséri a keleti asszonyságokat, akik állandó nemzeti köntösüket viselik:

*Török, mongol, persa, kínai Asszonyság
Mely legyen: esmérni lehet! Állandóság
Viseltekben vagyon, nem bánják, hogy óság,
Hogy nem is szégyenlik, tőlök nagy okosság!*

A Grófné huszárjai titokban helyeslik az öreg magyar korholó szavait, mire ez tovább sétál a Váci-utcán. Alig tesz ötven lépést, bolond ánglus maskarás Módijú Dáma jön felé. Forgácsból, vagyis szalmából font magastetejű, főkötő formájú, „à la Anglaise“ szalmakalap volt ennek a fején,²⁸ négy szalagján négy acélsúly tartotta, hogy a szél el ne fújja. Csípőjén a két Bouffant olyan volt, mint a vasas Svalizsér-lovasregementek dobosa nyergén jobbra-balra lógó két üstdob. Szóval olyan volt, mint a párisi ánglus Lotyók, csakhogy ezt

²⁷ „... most az Új Világba illy módi öltözet jött be a szokásba.“ Innen a szójáték, amit Nótárius Uram alább a „Régi Világ“ dicséretével úz: La Mode Nouvelle: Új Módi, Új Divat.

²⁸ Ez a csákóformájú angol szalmakalap.

nem tudta. Nótárius Uram pesti vásári görögnének nézte a Dámát, pedig hát Főasszony volt az, libériás Lokáj kísérte, mégis cinóberrel volt kifestve az orcája. Ott beszélgetett a Traktér Ház előtt, vagyis *Lechner Ferenc Úr* Tráktérossága előtt,²⁹ azaz a Híd mellett, a néhány év mulva felépült *Kemnitzner Kávéház* helyén. Ez a Dáma báróné volt, a pozsonyi Notter-dámáknál nevelkedett, az Ura táblai Consiliarius. A Báróné az ánglus Módit dicsérte fel Nótárius Uram előtt, elmondja, hogy „Anglész neve vagyon én öltözetemnek... égszín kalapomat Angliából hozták“. Nótárius Uram ezt a Dámát is csunyán leszidja, ruháját komédiásné scénaí köntösének nézi, majd a hídfő melletti Traktérháztól átmegy a Hajóhídon Budára. Itt a Hídhöz cégérezett Kávéház Lemonátás sátrába tért be. Itt is Promenade volt, a Dámák egy sor székből ültek, akár a mai Várkioszk előtt.

*Elmentem s megálltam a' Híd túlsó végén,
A' hol egy szép Sátor állott a' bal felén,
Ebben sok sétáló mulatgatott kedvén,
Egyik Lémonádét, másik Fagyost kérvén,
Magam is bé-menvén néztem a' Zöld Sátort,
Le-ültem és kértem magamnak Medgyes Bort,
Mellettem sok Dámák ültek, fogtak egy sort,
Nyúgodtak, mert gyalog nézték ők a' Tábort.
A' szélső mellettem Pomarántot evett,
Olly eleven 's friss volt, mint ágon az evel,
Ha ment, mint a' Pipis, olly lépéseket tett,
Mint tzukros gerlitze nevet, úgy nevetett.³⁰*

A Hajóhíd budai fejénél tehát csakúgy folyt a 18. század-
végi Corso, mint Pesten. Ide lejtett le a Híd Utca és ide lát-
szott a sok tabáni kávéházi Cégér, mert a császári Postakocsik
forgalma is itt zajlott le a Hídon. A budai Corso tehát a
Budai Hét Kurfürstök, az *Arany Peretz* és a *Híd* cégéreit
viselő Kávéházak előtt nyüzsgött. Nótárius Uram leírja a

²⁹ V. ö. a Kemnitzner Kávéházat tárgyalókat.

³⁰ Fagyos: Fagylalt neve, a „Gelata“ fordítása. — Medgyes
Bor: meggyből főtt olasz Rossoglio, Meggy-Víz, *Griotte*. — Pomaráncs:
Poma d'arancia: narancs. Notter-dáma: *Nótre Dame*.

Lemonátás Kunyhó székei előtt üldögélő Dámákat, kiknek ölében 1787-ben is „*gyapjas bolonézer Kutyó*“ üldögélt, mint ma. Ezeket a Dámákat is theátrumi kómikánéknak nézte. Ezeket is kioktatta a nemzeti viselet gyönyörűségeire, a korszerű „*Orientalisme*“ szellemében — íme *Montesquieu* hatása — megjegyezve, hogy

*Minden török Dáma jár tsak törökösen :
Nemzete köntösét hordja örökösen,
Épen ezen okból tartja is bötsösön,
Más Nemzet ruháját útálja ersösön.*

A török elleni Háború megindul, a pest-budai Kávéházak előtt az Aldunára induló Hadigályák és Ispotályhajók jelennek meg, a Hajóhidat kíváncsiak százai lepik meg. Nótárius Uram elbúcsúzik derék vendéglátógazdájától, Serfőző Uramtól, a bájos serfőző Frántzika jóféle úti elemózsiákkal degeszre tömi az öregúr torbákját és iszákját. Nótárius Uram nehéz szívvel vett búcsút a derék öreg Serfőzőmestertől, mert benne, az idegenből jöttben igaz magyar Polgárembert ismert meg.³¹ Átment a pesti Görögök Fertályházába, ott egy szatmári görög vásáros kalmáremberrel alkudott meg, aki őt Szatmárig hazaszekerezte. Útközben igen csóválta fejét a görögök olajos babsalátáján. Így érkezett haza falujába, útközben mindenütt már Verbunkosokat látott.

A „Falusi Nótárius“ adta *Gaál* József 1838-ban először adott „Peleskei Nótáriusa“ ötletét, mely a híres pesti „*Zrinyi Kávéház*“-ban játszik. Ez a *Talár* Péter „Nótárius“-ában, *Szabó* Endre „Mujkosék“-jában és *Gárdonyi* Géza „Göre Gábor“-jában csakúgy folytatódik, mint *Sebők* Zsigmond medvehistóriáiban. Ugyanez a „*Falusi Ember a Városi Kávéházban*“ számos más regény, novella és romantikus „Utópia“-szerű írás tárgya, melyek mind *Montesquieu*-ig nyúlnak vissza. *Balzac* „*Les Illusions perdues*“-jének és *Henry Murger* „*Le Pays Latin*“-jének is a *Montesquieu* szemlélete a kiindulópontja, ezek csillannak fel viszont *Bródy* Sándor „*Színészvér*“-jében és *Babits* Mihály „*Halálfiá*“-ban is.

³¹ V. ö. az elmagyarosodott Serfőzőmester irodalmi alakjáról szólókat : S. S. Irodalomtörténeti rész.

A „Bűnös Város“ és annak „Bűnös irodalmi Kávéháza“ ellen mennydörög Szabó Dezső két nagy regénye, az „Elsodort Falu“ és a „Segítség“ is. Kállay Miklós, az utóbbiról írva, Szabó Dezsőt „a Pamphlet Michelangelo“-jának nevezi.³² Balassa József és Szenes Béla két pest-budai kávéházi vonatkozású Utópiájának is a *Falusi Ember*, illetőleg a Túlvilágról a pesti irodalmi Kávéházba toppant *Csokonai* és a pesti Kávéházat felforgató emberevő kisasszony — mint „Idegen Ember“ — a témája.

*

Itt említjük meg, hogy a 18. századvégi Kávé ott szerepel *Gvadányi* 1792-ben megjelent „*Pöstyéni Főrödés*“ című mulatságosan pompás írásában is. Itt az első személyben beszélő Poéta, „a Magyar Lovas Ezredből való Százados“, a Kávé barátjának bizonyul, mert fölöstököméül azzal él. Míg reggeli Kávéjét issza, megérkezik a szeredi cigánybanda, melynek tréfás Kapitány Uram serben ad be valami hatalmas purgáló szert, mitől is a pöstyéni Hévíz tavában rettentő Scandalum esik meg, a pazarló *Czobor* József grófnak is tulajdonított Mária Terézia-kori tréfa: a töröknek öltöztetett bécsi serfurmányos Legények durva vaskosságú esete³³ Vándoranekdontonjának irodalmi továbbképzéséül.

A tréfás Versezetben³⁴ kora reggel kávézó Vitéz Kapitány Uram Kúrájára indul. *Ambrus*, a szeredi muzsikuskok Cigányprimása — maga is köszvényes — a konyhában várja a Kávét fölöstökömöző Kapitány Urat, aki a cigányoknak a Császár Doctorától hozott jeles purgáló Vizet ígért, melyet serben zavarított el:

³² L. o.

³³ „Ha'm's net a' Türk'n g'sehn?“ V. ö. *Tóth* Béla nyomán S. S.

³⁴ Pöstyéni Főrödés a' mellyet egy Magyar Lovas Ezredből való Százados az ottan történt mulatságos dolgokkal, élő Magyar nyelven Versekbe foglalt 1787 Esztendőben Rák-Havának 12-dik napján. Nyomtattatott Tsöbörtsökön a' Caspium Tenger' partyán azon Esztendőben. Pozsony. 1792. (Ismertetve: Magyar Hírmondó. 1792 I. 132.) — *Tsöbörtsök*, egy krími tatár város regényesen elmagyarosított neve, orosz és porosz útleírók közlései nyomán a keleti Atyafiság őshelyéül gyakran szereplő hely a keletieskedő regényes magyar irodalomban. V. ö. S. S.

„Regvel öt óraker már Konyhámba álltak,
Mig Kávemat ittam, udvaron sétáltak,
Láttam, láb-hegyen is, ajtóm előtt jártak,
Mikor szállítom bé, ők tsak arra vártak.
Kávézásom után gyertek bé, mondottam,
Vizeket kanállal fel zavarítottam.“

Ezután esik meg a Hévizben az országra szóló Scandalum.
1795-ben adta ki Poétánk „Rontó Pát“ című humoros Szatiráját. Ebben érdekesen jelenik meg a tábori tiszti Markotány Sátora, melyet Poétánk „Kávés Sátor“-nak nevez. E tábori Kantin a Regiment-traktéros Sátora. A szóbanlevő Kávés Sátor nyilván valami játéktartó olasz vagy francia Traitteur csapszéke.³⁵ Nagy mulatás folyt itt a *Pharó* asztalánál:

„A' Kávés Sátorba a' Fő-tisztek gyűltek,
A' kerek Asztalnál állottak vagy ültek,
Fáró-játék volt itt és egy tallirozott,
Ez ellen a többi mind poéntirozott.³⁶
Azoknak nagyobb volt számok, kik vesztettek,
Mint azoké, a' kik nyertesek itt lettek.
Ha horvát Tiszt vesztett, mérgesen majkázott,
Magyar teremtetél szórt és ebattázott,
Németnek szájából ment a sok Szakrament,
Frantzia mordózott, ha üresen elment.
Mérgébe' a' kártyát sok a' földhöz vágta,
Szemeimmel láttam, hogy azt egy megrágta,
De a' mellyik nyert, illy már nagy fennyen fütyült,
Sampanyér, Burgundér-butellák között ült,
Valamije tsak volt Traktérnak, mindent kért,
A' Musikusoknak aranyat hányt 's tallért.³⁷“

³⁵ Mercator, Merchant, Marchandiere, Marquetender, Mercatante. A Hadik Huszárok tábori markotányjelenete egy porcellántányéron (Meissen, 1750-es évek): Magyar Nemzeti Múzeum. Ernst-gyűjtemény.

³⁶ Tallirozott: *taglio, taille*: osztás, osztó.

³⁷ „Majkázott“: Majka: „az anyád keservit“. — „Mordózott“: „Mort et Diable!“: Órdög és Halál! és Mordító!

A leírásból látjuk a 18. századi Császár Armata tábori tiszti Traktérosának sátrát. Mint erről szó volt, Bastien *Duchelle* úr is tábori „Regement-Traktéros“-ból lett Kávés. A 18. század császári tábori életében tehát a „Kávés Sátor“ éppen úgy ott volt, mint a *Marsigli* Gróf által leírt 17. századvégi magyarföldi török Táborban a Káhvédsi Basi sátra. A *Traiteur* — mint tábori Kávés — itt is Játékosházas volt. A Bankot a Tiszt Urak maguk adták, a Játékosok között ott van a régi Habsburg Monarchia magyar huszár- és gyalogtiszte, a horvát Pandúr, a német Svalizsér és Dragonos, az elzászi, lotharingiai és flandriai-vallon francia hadi Inzsiner, Kanonéros, Bombárdás, Minéros, Pontonéros és egyéb míves Tiszt. A vesztők mérgekben fogaikkal tépik szét a balszerencsét hozó kártyát, a nyerők a Champagne fehér és Bourgogne veres bora mellett szórják az aranyat. A *Sampanyér* ebben az évben még nem jelent pezsgő-bort. Ime, magyar Poétánk leírásában a Katonahalál előtt álló ifjak már az újmódi Kávés Sátorban teszik ugyanazt, amit egy századdal előbb *Grimmelshausen* „*Simplicissimus*“-ában a tábori gyalogdobon kockázó Lánckzenétek. Az Élet olcsó, a Kocka perdül, a Kártya lapja repül, az Arany cseng és semmi jónak nincs ára a Halál előtt. Akárcsak 1916 telén Krakkóban, a végtelen havas oroszlengyel éjszakában, az elegáns *Kawiarnia Theatralnyja*-ban, miközben az orosz ágyúk távoli dörgésétől zizzentek meg a jégvirágos kávéházi ablakok... A Halál elé lovagló Tábor képe a *Simplicissimus*-ban még boros Csapszék, *Gvadányinál* már Kávéház.

A magyar Várospamphlet 1790—1840.

Csokonai és a falusi „Ujmódi“ — Az „A’ Pesti Ditsőség“ és a Kemnitzer Kávéház. — Az „A’ Nagykávéház Utszája“. — Köszöntő-rigmusok. — *Gaál* György: A’ Tudós Palótz. — Pesti kávéházi ujság-olvasó 1803-ban. — A „Pest-Ofner Rachsimmel“. 1803. — A 18. századi angol-francia politikai Pamphlet és *Horváth* István a Politikus Vargáról 1806-ban. — A „magyar Oblómuff“: *Kisfaludy* Károly „Tollagi Jónás“-a és „Sulyosdy Simon“-ja. 1822 és 1823. — *Czuczor* Gergely: „A Falusi Kislány Pesten“. 1830. — *Kováts* Pál: *Vizkereszt*. 1840.

Csokonai *Vitéz* Mihály fiatalkori, diákkori Versezeteiben gyakran előfordul a Kávé, a Csokoládé, a Billiárd és a Kávéház. A magyar Virtusú ősi debreceni Kollégium nagy diákos borissza magyari kedvétől fűtött Tógátus Diák lenézi a „Német Italt“, arra Csúfost mond. A sokszor még döcögős, később mindig formásabbá váló Rigmusok nem úgy állítják szembe a Kávét a Borral, mint általában az európai 17—18. századi Kávéellenesség: *Csokonai* is az „Idegen Módi“ által tett bécsi rontást látja a Kávéházban, a Kávéban és a Rozsólisban Fejéjnépnek (nem férfiembernek) való holmit lát. Diákkori Rigmusai-ban még nincsen benne a „Tüzeszű“ ánglus-francia Illuminatizmus módibolondságaiba veszett egykorú századvégi irodalmi pesti Dandysme-t a Kávéházon át megcsúfoló, emelkedett szellemű későbbi *Csokonai* — a „*Karnyóné*“, a „*Pofók*“ és a „*Tempefői*“ városellenes Pamphletje — de ennek csirái már ott vannak az 1790-es évek elején írt alábbi fiatalkori Rigmusaiban. Mint látni fogjuk, az 1829-ben megjelent Kávédícsérő Versezet a „*Szerelem Dal a’ Kávés Findsához*“ azt állítja, hogy *Csokonai* bizony nem vetette meg a Kávét. Úgy látszik, ő is Bort papolt, de Kávét ivott, mint a bort nem bíró *Petőfi*, aki a pesti Zsibárus Köz híres pesti Tejeldéjében, a „*Dep-scher*“-ben savóval és ordával élt, de zengő Bordialokat írt a *Pillvax*-ban a Kávé mellett, melynek nevét életében csak

kétszer írta le: egyszer a „*Kávéházi Uracs*“-ra írt Kávéház-ellenes Csúfosában, a „*Pinty Úrfi*“-ban, másodszer a *Nemzeti Dal* kefelevonatára tintával. *Petőfi* egész fiatalságát a Kávéházban töltötte el, önmagát a 18. századvégi párisi *Palais Royal*-béli *Café de Foy*-ban szónokló és lángoló *Camille Desmoulins*-nak álmodta, a *Pilvaxban* emelkedett fel, az egész világot a *Café de Foy*-vá és a *Café Tortoni*-vá álmodott *Pilvax* Kávéháznak látta geniálisan törött idegzete éber álmaiban, melyek életében és írásaiban csapódtak le. Kávéházellenes volt, mint *Csokonai*, akiről a *K. S. kézjegyű Kávésdalt* író kortárs az összes kortársak életében 1829-ben megírta, hogy a nagy borissza *Vitéz* bizony nagy Kávéivó volt. Olyan, mint egész életét Kávéházban leélő *Márkus László*, aki 1934-ben a *Simplon* Kávéház asztala mellett ülve, adott hírlapi nyilatkozatot a „*kávéházi asztalok mellett kiagyalt színpadi törekvések ellen*“, olyan, mint *Sértő Kálmán*, a Városellenes-Antiurbánus kávéházi-városi Parasztköltő, aki a *Bucsinszky* Kávéházban írta meg azt a bordícsérő és kávéellenes versét, melyről megemlékezünk. *Csokonai*, *Petőfi*, *Márkus László* és *Sértő Kálmán* és — ügylátszik — mindenki a 17—19. század folyamán olyan Kávéellenesek, mint a néhai való jó Felsőalmási *Balogh Pál*, a Magyar Tudós Társaság tagja, aki 1831-ben a Kávé ellen mennydörögve, nem vette észre, hogy a Kávé dícséretének pompás irodalomtörténeti adattárát és egyben dícsérő Panegyrisét írja meg.

Csokonai diákos versezetei közül való az „*A' Doctorandus*“ című töredék, melyet *Molière*-ből 1796-ban fordított, illetőleg dolgozott át. A *Rigorosumon* a *Doctorok Collegiuma* kérdezi az avatandó *Baccalareust*: mit tud a *Rhebarbara* hasat purgáló hasznáról? A *Rigorosandus* a korszak galenusi dib-dábságaival felel meg a kérdésre, mire a *Doctor* megdicséri, látja, hogy nem a Kávéházban lopta a napot: „*A' feleletekből kitetszik már penitus, hogy ez a Jeles ember Baccelierus. Nem töltötte idejét ostáblával, sem billiárdal és pipával.*“ *Csokonai* itt a korabeli pesti és debreceni viszonyokat alkalmazza *Molière* darabjára.

Az 1790-es évekből való *Lengyel József Senior* nevenapjára költött „*Köszöntő*“-je. Debrecen, Sárospatak és Késmárk

¹ Cs. V. M. Összes Művei. Bpest. (é. n.) II. I. 82. o.

Kollégiumain illetőleg Lyceumán a legújabb időkig éltek az ilyen tréfás Versezetek. A Diákság az újdonsült Seniort felkereste a szállásán, a Cantus énekes Diákjai, a Cantorok nótával, egy Poeta köszöntő Rigmussal tisztelte meg a megválasztott Seniort, ki is illő Tractamentumot adott. Ugyanilyen volt a Senior névnapi köszöntése is. *Csokonai* e Köszöntőben is Csúfost mond az édesszájú asszony népnek való Kávéra és édes Rozsólisra, meg a németnek való Serre. Kávéval, Rozsólissal csak a fejrőnép kínálja meg délutáni vendégeit, — írja *Mihály* Diák — a „Poetarum Classis“ diáknépének és a Cantusbéli Cántoroknak bor a magyar Léगतuma!

*Már tán nem is vártál magadhoz bennünket?
Vélvén: hogy elhagytuk kötelességünket?
De tud meg, hogy a' dél-előtti tett tisztelet
A' Cantorok előtt nem érne egy felet!
Tsak a' Kontyhoz illik az olly Salvé s Avé,
Mellynek a' jutalma: Ro'sólis és Kávé!*²

Ezután meginti a Seniort, hogy ha majd kimegy *Jena* Egyetemére, ott el ne németesedjen, gyökeres hajdú magyarságából ki ne vetkezzen, ne hordjon mellényén német ingfodrot, fején púderos német Parókat, ne egyék Spárgát és Paréjt, ne igyék száraz krumplira németnek való Serítalt.

A régi Köszöntés ideje ősidők óta mindig a reggel óráiban volt kötelező az ősi Babona révén, mely „Jó Omen“-nek máig csak a korán reggel és csak férfi által mondott jókívánságot tekinti. Köztudomású, hogy az ó-római *Clients* is kora reggel, fördőmedencéje mellett, reggeli étkezése alatt, a *Prandium* idején köszöntötte pártfogó urát, a Patronus-t. Láttuk, hogy a Fejedelem reggeli felkelése, a *Grand Lever* mindennapos nagy udvari ünnepség volt, mely a Kávé és a Csokoládé korszakában Velenében és Párisban is, mint *Lever de Dame* — a „Dáma Felkelése“ — a reggeliző Asztalka mellett folyt le. A házi Abbé töltötte findsára a Dáma Kávéját és mondotta el a legfrissebb szóbeszédés híreket. Ennek kapcsán emlékeztünk meg *Keresztesi Szabó* József bihari kálomista Prédikátor pest-budai *Útleírása* nyomán arról, hogy 1790-ben Pesten és Budán is az

² U. o. 142. o. Az édes Rozsólis a „Konty alá való“.

Országgyűlési Követek is kávé reggelijök közben látogatják meg a Nagyurakat, a Nagyúr ágyban fekvé, kávézás közben fogadja az instáló Követekeket. *Csokonai* Köszöntőiben is mindig arról van szó, hogy a reggeli Vizita alkalmával adott Kávé és Rozsólis egy horissza debreceni Diák szemében „egy felet“, vagyis egy „Félpetákok“ sem ér, mert az Újmódi szerint Kávéval és Rozsólissal kínálják meg a jót kívánót, már pedig az borra áhétozik! Délután a Fejérnép ad Kávét: magyar Diáknak hort adjanak! *Csokonai* versei pompásan mutatják az ősi magyar reggeli „Jót Regülés“ boros áldomásának francia-német kávé, olasz rossoglio-s módivá átcsúszását, ami ellen, mint csak „pösös Németnek“ való idegen Náj módi ellen az „ázsiai Virtust“ dícsérő *Csokonai* minden alkalommal dévajvaskos móddal tiltakozik. Sorai elsőrangú magyar néprajzi és szokástörténeti érdekességűek, mert azt mutatják, hogy azázsiai sámános eredetű *Jót Regülés* — mely az ősi időkben kizárólagosan a „Sámános Serrel“ történt — hogyan csúszik át a 18. század folyamán a Kávé és édes Rozsólis mellett való „Lever des Messieurs et des Dames“ szokásává. A Kávés áldomás úgy váltja le az ősi Seres Áldomást, mint a Bor, mely a szokás történetében új divat lett a nemesi és paraszti magyar Serfőzés 17. századi leromlása során. A zsidó Körülméletési Lakoma ősi boros áldomása is kávé-rozsólisos lakomává alakult át a *Szűde* örömnepén. A köszöntő *Reges Porció* a Regüs Énekekben eredetileg Ser, később lesz csak Bor. Azázsiai magyar szokás, a Regülés így folyik bele az európai kávé *Félicitation* műveltségtörténeti hordalékába.³ Ez a „Pálinkásjó reggelt kívánok!“ köszöntésgyökere. A vidéki Köszöntőt a paraszt Pálinkával, az úr „úri pályinkával“: a franciás Égettborral, az 1830-as évek óta divatba jövő „Cognac“-kal kínálja máig.

*

Csokonai „Pesti Ditsőség“ című diákos, dévaj Verszetében, mely az 1790-es évek közepéről és pesti tartózkodása idejéből való, a pesti Jurátusok elvárosiasodott életét csúfolja ki, egyben Csúfost ír a pesti kávéházi és a dunaparti Promenádes életre is, mely csak abból áll, hogy a Jurátus naphosszat a Kávéházban hörböli a Kávét, pipál, a Hajóhídnál levő *Pro-*

³ S. S.: a Regüs Ének sámános Serporciója.

menádén pipeskedik, az itt hivalkodó Lotyókat nézegeti, a Kávéházban — mely tulajdonképpen nem is Kávéház, hanem Privilegiomos Pipaház — tekézik vagy a tekézőket nézi, ráadásul a Bálosházban német „Keréngő Tántzot“ táncol.⁴ A diákosan szókimondó kis Városellenes Pamphlet csúnyán leteszi a pesti Kávéházat, mely — mint *Gvadányi* Pamphletjében — még nem a csak 1794-ben megnyílt *Kemnitzer Kávéházra*, hanem a *Hét Választófejedelmek* Kávéházára vonatkozik, ha keletkezési idejét 1793-ra vesszük.

*Inkább laknám Moldovába, Bukarestbe',
Mintsem a czandra, pénz-sipos fene Pestbe'!
Bútsúzz' hát el innen hasam és erszényem,
Mert itt pénzbe kerül minden kedves kényem.*

Mi öröm és dicsőség van abban, hogy a Jurátus sovány ebédekért agárkodik fősvény pesti irka-firka Procuratoroknál vagy szigorú budai főhivatali Uraknál, emberek pörlekedéséből él, megtanulja, miként kelljen az igazságot kékből zöldre, zöldből kékre csürni-csavarni, ha a Principális *Audiat!/-ot* kiált: felugrani, ha *Veniat!/-ot* kiált: hozzárohanni!⁵

*Büdös kőfalak közt palaskákkal élni,
„Audiat! Veniat!“ — sorra felugrani,
Koplalni és fázni, futni: nem okosság,
Ruhádat koptatni, több a' mint gyilkosság!
Ez elegy-belegy népek Sodomájába',
Török, zsidó, rátz, német, tót rút nyájába'
Ne rühösítsd, arra kérlek, Erköltödet,
Miveld, jobb lesz, eridj haza, öröködet!
Hiszen itt minden ditsőség tsak abba' áll,
Ha az ember lotsog, pipál, ül vagy sétál,
Hörböl pergelt török Babot szük kertyokkal,⁶
Földigérő füstfelleg közt olyanokkal,
Kik bégyültek ezerféle köntös-várba
Egy különös szabadságú Pipaházba,*

⁴ U. o. 179. o. Palaska, Palaczka: Poloska.

⁵ *Audiat!*: Hallja kend! *Veniat!* Jöjjék kend!

⁶ Faba Turcica, Arabica.

A Pillvax Kávéház utolsó napjai 1911-ben.

A Kávéház udvari hátsó része. A tükör alatt balra volt a „Közvélemény Asztala“ helye. A híres „Zöld Oszlop“. A tükör mellett *Pelófi* és *Jókai* arcképei, ma a Budapesti Kávésok Ipartestülete Tanástermében.

A Budapesti Kávésok Ipartestülete által 1911. április 20-án csináltatott felvétel.

„A Világ Országútja.“

Picaro, Aventurier, Szerencsekereső, Der fahrende Mann, Le Vagant, Vagabundus, El Conquistador, Vándorlegény, a „Gagner la Fortune“, Fortuna Ajándéka, Válaszút. A „Polgári Rend és Kürtökálap“, Vándortáska, Vándorbot, a „Szabad Legények nadrágja“.

A Madame Lenormand Szerencsekártyája maig használt nyomóduca: A Szerencse.

A „Szerencsekereső a Világ Országútján“ és a „Bölcsesség Kertje és a Bölcsék Itala“. A 18. századi Utópia Jelképei és azok mai továbbélői.

A „Bölcs Sejk Kis Kertje és Kávéja“ *Voltaire* *Candide*-jében. A „Boisson Intellectuell“.

Schmitt Jenő „Gnosis“-ának mai tanítómestere: *Köpes* Ferenc dr.

*Hol egyhúzámba félnapig is elnézik
Némelly bolond tsont-tekéekkel hogy tekézik!
Ez az eggy látásra való tsekély nézés
És taksára szabott pénztsaló tekezés
Teszi már eggy részét a' gyönyörűségnek
És a' leg-pompásabb pesti Ditsőségnek!*

Ugyanilyen léha és hívalkodó a Kávéház előtt nyüzsgő Promenáde is, itt csak arról esik szó, hogy a Czifra Dámákat mennyiért lehet megkapni.

*Szinte ehhez hasonló a' Promenáde,
Ahol: — „Kitsoda ez? Vajjon könnyen ád-é?
Volt-é 's hányszor ez a virág megaratva?“ —
Szép mód' vagyion kitanulni sétálgatva!*

A Promenáde

*„udvara apró követekkel kirakva“.
Arra való, hogy a' kőfal büdös gőzze
Akit átjár Pesten, magát kiszellőzze!*

Ide jár sétálni mindenki, „mihelyt nyáron friss levegőt hoz az estve“, idejár minden Jurátus, hogy a Dámáknak pipeskedjék.

*Itt ha Lyánt látsz is, ne véldd ám, hogy szüz volna
Első kérésedre mindjárt meg ne hajolna,
Mihelyt a Lyán tizen-négy esztendő s lészen,
Pesten mindjárt asszony-szolgálatot tészen.
Bál és Szála! Óh gyönyörű nevezetek:
Melly hatalmas erő vagyion ti bennetek
Azon keréngő tántz ki-fejezésére,
A'melly tartozik az Őrülség nemére!*

Gvadányi József gróf a Hajóhid Promenádeján, a pesti Hídfő melletti Sétáló Erdőske, a *Silvula Deambulatoria* olasz-franciás kávéházi Corso-ján és az ottani *Lemonátás Kunyhó* és a budai *Híd Kávéház* előtti *Lemonátás Sátor* előtt és annak dunaparti széksora mentén lepergő „Városellenes-Kávéház-ellenes“ Pamphletjében 1788-ban ugyanezt írja, ha kevésbé vaskos diákos móddal is. Ugyanezt mondja ugyanekkor *Keresztesi Szabó* József biharszaecsalí Prédikátor Uram és a pesti

Mészáros Céh érdemes Procuratora Uram is. Ez az az időszak, melyben a *Nagy Kávéház* olyan monumentumos pesti Nevezetesség, hogy maga *Csokonai* is a „*Nagy Kávés Ház Utszája*“ néven nevezi egy Pestre írott levele Coopertáján a Kemnitzer Ház melletti pesti Fő Utcát, — a későbbi Nagy Híd-utcát, — a mai Deák Ferenc-utcát. A *Nagy Kávéház*, a 18. századvégi Pest büszkesége, a „Nagy Ház“, vagyis a „*Kemnitzer Ház*“ két nevet is adott az első, igazi pesti Boulevard-nak, az ugyan-ezekben az években lebontott pesti Bécsi Kapu és a Városhalakk árka talpán keletkezett, a Hajóhid tengelyében az Angliai Király Utcájába belefutó új Utcának. Az első utcanév a *Nagy Ház Utcája* és a *Nagy Kávéház Utcája*, a második a világhírű *Nagy Kávéház* helyén 1838 után épült világhírű Vendégfogadó, *Deák Ferenc* szállása, az *Angol Királyné* által adott mai utcanév: a *Deák Ferenc-utca* neve. Kávéházaink így írták bele nevüket a Város 18—19. századi történetébe. Irásainkat megvilágosító képeinken bemutatjuk a *Promenádét*, annak fáit, a Hajóhid tengelyét követő *Nagy Kávéház Utcát*, annak végén az egykori híres *Zsidó Kávéház* háza, a nemes arányú egykori örmény *Gyertyánffy Ház* helyén épült *Anker Ház*-at — Pest városképe eme szegyenkövét — látjuk az *Angol Királyné* Vendégfogadó 1916 óta halott Kávéháza — a *Nagy Kávéház* utóda — ablakait és a mai Híd mellett folyó mai *Promenádét*. E felvételeinken a 18. századvégi és a mai Pest képeit kívántuk egymásmellé állítani a történelmi Veduta és a mai Photo-reportage összekötésével.

Csokonai eme kis Városellenes-Kávéházellenes Pamphletje is leszidja a „Pesti Élet“ hiábavalóságát, ahol úgy sípol a Pénz hajhászása, mint a svájci talján sós vagy cukros Bracciata-ját síppal kellett talján *Mandolettiere* és *Bracciatiere* sípoló inasfickója, akinek figuráját *Gvadányi* is leírja. Mi fene öröme vagyon a vidéki Nemesúrfinak, hogy magát a híres „Pesti Ditsőség“-be töri, a Városba, mely moldavai oláh vert abaposztó Czondrájához hasonlatos rongyot ér? „El a Városból!“, — mondja ez a vaskos debreceni Rousseauisme, — inkább legyen az ember vad havaselvei mokány, mint pesti Városi Ember! Fülledt kőfalakból áll a Város és városi palaczkaférgék csikarják a Faluból ide feljött Nemesembert ebben a mindenféle jött-ment aljanépség Sodomájában, hol a maga jó falusi Virtusit rühelli meg az Ifjú, ahelyett, hogy *Horatius*

módjára atyai örökét művelné, „farban rúgván ez lármás Világot“, mint pontosan ugyanekkor ugyanezt írja Lukai és Szlavniczai Sándor István Úr 1793-ból való Városellenes Rigmusocskájában. Ezerféle bolond idegen köntösű Módi-kavalirok Vára a füstös pesti Kávéház, mely királyi szabadalomleveles Pipásház inkább! A Billiárd asztala mellett százával nyüzsög a nyereszkes játékos fogadó! Nem érdemel ez meg többet, csak annyit, hogy az ember rápillantson, de e városi Bolondosok félnapig is bámulják a csonttekék kergetődzését! *Keresztesi Szabó József* Uram megírja a Hídi Promenáde cifra Dámáinak szabott árát: *Csokonai* léha Jurátusai is eme árbéli Curusok iránt érdeklődnek. A Promenáde kavicsos útjain szellőzteti a pöndölyét a Dáma ebben az ostoros Pamphletben, melynek legvaskosabb sorait a Sárospataki Kiadás sem bírta a nyomdafestékre. A régi debreceni körbenjáró dalos Rondo, a máig élő Diáknóta városellenes — Pest ellen irányuló — hangjai döccenek a Rigmusban,⁷ mely a végén Gvadányi módjára — a „Nótárius“ egészen bizonyosan hatott a „Pesti Ditsőség“-re — Csúfost mond az elmagyarosodott *Bal* és *Salle* szavakra, illetőleg a Híd melletti Hét Választó Fejedelem Vendégfogadó híres Bálos Szálájára, melyben a német-francia *Valse*, vagyis a „Voltzéris“ — a „Kerengő“ — táncot járja a bolond, mint a kergén körbe-körbe kerengő birka. *Montesquieu* Perzsája így lesz Debreczeni Fi a Nagyváros Kávéházában.

*

Pesten, 1793-ban írta az „A' *Tolvaj isten vagy az a Crimen Raptus, melly szerint ama tisztaságban és ártatlanságban gyönyörködő mennyei Felség Zeüsz vagy Juppiter a' Szüz Európát... bika maskarában öllözvén elragadta.*“⁸ A dévaj Versezet a Juppiter és Európa ismert Kalandját tartalmazza a számtalan egykorú hasonló *Rape, Rattato, Rapine* és ezek tréfás Allotriái módjára. Juppiter mint városi Módi Stuczér, vagyis Dandy fekszik ágyában. Úgy ébred, mint minden Nagyúr: a „Grand Lever“-en. Lakájok serege veszi körül, de a fölöstökömet hozó inasok nincsenek sehol! Az udvari dobszó perdül:

⁷ „Tiszta búza között is van konkoly, murva, Pesti jányok között nincsen más, csak...!“

⁸ U. o. 212. o.

*Ihol! úgymond, már dobolnak, már itt van a' Parádé,
Mégis széjjel kóborolnak, még sincs itt Tsokoládé!
Esze nélkül egy Lokájja mindjárt ott terem vele,
Másiknál már a pipája finum Knasztérral tele.*

Rohannak a Lokájok, egyik a bugyogót, másik a cipőt,
a harmadik a Schlafrockot hozza. *Juppiter*

*Ezek így folyván sorjával a Tsokoládéhoz ül,
S fel-hörpent vagy nyoltz findzsával minekelőtte meg-hül,
De ez sem volt jó kedvére: ez rossz Gattungba való
— Úgy mond — ez semmit sem ére, ebbe' nem volt Cacao!*

Egy mennykövet ránt ki Schlafrockja zsebéből, rágyujt a pipájára, messzelátóján meglátja a szép Európát, bika-maszkurába öltözik. A lányka megijjed, tehát Juppiter pesti ánglusfrántz Dandynak öltözködik: „*á la Titus*“ bodor haját teremt magának, bársony Figaro-t ölt, jól szabott az „*English Sach*“-ja, vagyis Jaquet-je, a zsebében a Módi szerint három aranyóra, szóval olyan, mint egy „*módi Stuczér*.“

Csurgói korszakából való az a „*Krisztina napra*“ írott Köszöntő.⁹ Ebben minden jót, jókedvet, jó vígasságot kíván a csurgói Diákkántus, mely a Köszöntőt előadta.

*A Kisasszonykák pediglen készítsék a tzipöket,
Mert ép talppal ugyan haza nem viszik ám ma öket,
Ha hűs lesz, ighyanak Kávét, ha hőség, Limonádét,
Mégis ma már virgontzan kell megtenni a parádét!
Oda neki! nem a világ! ha egygy kitsint megázunk:
Rá tántzolunk, rá kávézunk, rá alszunk, rá pipázunk!*

E Köszöntőket ugyanis Csokonai csurgói Diákjai a korszerű Recordatio-k módjára a Cantus Praeses vezetése mellett énekelték-kántálták el, kapván ezért ételt, italt s némi pénzmagot.¹⁰

A *Kata napra* című Köszöntőben a Kántus mentegetődik, hogy nem reggel jött kántállani, mint ez a régi és az új szokás szerint is illendő lenne:

⁹ U. o. 374. o.

¹⁰ U. o. 378. o.

*Kár hogy meg nem tudtuk elébb azt a napot,
A mellybe levegyük nála a' kalapot,
Reggel is csak annyit tudtunk volna tenni,
Nem szükség hát mindég Kávén megjelenni!*

Ugyanezt írja a Pálóczi Horváth Ádám névnapjára írott köszöntőben: ¹¹

*Én ugyan még ma jó reggel tettem volna egy Ávét,
De ti sem ajánlottátok, én sem iszom a' Kávét!*

Ez is a Reggeli Köszöntésre vonatkozik: reggel ne Kávét adjanak a jót kívánó Kántusnak, hanem bort!

Csurgói korszakából való az *Antal Napjára* való Köszöntő, mely a *Szent Dávidné Dudája* című sárospataki Kéziratból való¹² és Pávis Antal csurgói tiszttartó Uram névnapjára íródott, csurgói Diákok kántálták azt el 1799-ben. Ebben az ekkor már divatba jött „habzó bor“-ról, a Champagne boráról is szó van a Kávé és a Limonádé mellett.

*Habzó glázlikat kell ki-inni Salvéval,
Ha meg-árt, öntsük le feketé Kávéval . . .
Ha meleg van, hűtsük Limonádé tseppel,
Mindjárt pávásabban léphetni a sleppel!*

A pesti Kávésuraságos Orczy család valamely tagjára szól egy rimes Leoninus Hexameter, melyet *Csokonai* egy Lakomán feltalált malacfejre kapásból mondott volna. Úgy látszik a Rigmusban a régi debreceni szólás — *Disznófejű, Disznófülű* — mint valami arckép alá írott Páskillus szövege élt. Tény, hogy a 18. századvégi francia forradalmi Pasquille-ben számtalanszor fordul elő a *Disznófejű Zsarnok, XVI. Lajos* gúnyképe. *Ady Endre* „*A Disznófejű Nagyúr*“ című verse is ilyen debreceni hagyományra mutat.¹³

¹¹ U. o. 379. o.

¹² U. o. 253. o. Salve: a „Pukkanós bor“ dugója pukkan.

¹³ „Hoc Caput est porci! Vivat Spectabilis Ortzy!“ U. o. 393. „*Csokonai V. Mihálynak Báró Orczy asztalánál egy gyenge malacpecsenyére ex tempore mondott verse.*“ Állítólag Orczy László kamarai Vicepraesesoról lenne szó.

A Kávé rimje e Kántusokban mindig *Ávé* és *Salvé*, akár csak a híres régi kávésrigmusokban. Ilyen egy komáromi Köszöntő a *Bálint Napjára*. Ebben is a Sámpanyér borról van szó, ugyanúgy, mint a „Krisztina Napjára“ írottban.

*

Gvadányi József Gróf „Falusi Nótárius“-a közvetlen hatását mutatja *Gaál György* Várospamphletje, „*A' tudós Palótz avagy Furkás Tamásnak Monosbélbe' lakó Sógor-urához írt levelei*“, mely 1803-ban jelent meg Budán.¹⁴ Távolabbi előképe az „Eipeldauer“, valamint sok más, a *Montesquieu* „Perzsája“ rokonságába tartozó népieskedő „Városellenes Pamphlet“. Az eipelthali csehnémet mezővárosi Kispolgár félparaszti józanágát palócos agyafurtságra fordítja át. *Furkás* Tamás amolyan a Falun gyökerezett, falusi rokonságú Selyma Iródiák, aki a *Cervantes* álmodozó Lovagjának, *Don Quijote*-nak józan, egyszerű, a szöget fején találó, a paraszti „Arany Középszert“ képviselő szolgálégye, a paraszti *Sancho Pansa* egyszerűségével látja a dolgokat. A Várost fonáknak látja, kicsúfolja a Tudóst, az Úrhatnám Polgárt, a pipeskedő Polgárnét. Semmin nem csodálkozik, minden városi dolgot botornak tart, mindenkinek kereken megmondja a maga törölmetszett, a szöget fején találó bölcseségeit. Demokrata, a Nép Barátja, mint a Bábszínház *Vitéz Lászlója* avagy *Ludas Matyi*, ez a délfrancia bábszínházeredetű Népi Hős, a délvidéki francia Bábszínház urat lazsnakoló lyoni suhancfigurája, az illuminátus *Fazekas Mihály* franciaországi katonáskodásából Debrecenbe magával hozott „Ludas Matyi“-ja egyik őse: *Guy* vagy *Guignol*, azaz „*Petit Guyllehaume*“. „*Furkás Tamás*“ bejárja Pest és Buda minden valamire való Kávéházát, ott Mórest prédikál, mint ez egy irodalmilag művelt „Falusi Ember“-hez illik, aki a saját maga irodalmi előképeit szorgosan áttanulmányozta. Pamphletje erős „Ófklérista“ hajlamot mutat. Formája nem eredeti, mondanivalói sem mindenben azok, de magyarosak és pest-budaiai. Népieskedő, a francia Nationalisme szellemében és az 1790-i Országgyűlés utáni hangulat kifejezésekképpen magyaros, illető-

¹⁴ Buda. 1803—4. I—VI. füzet. S. S. Ugyanott: életrajza és a demokratikus, népi „Genre“ fejlődéstörténetében való jelentősége.

leg a „Tájszólásos Költészet“ egyik korai képviselője, de nem népszerű: „Levelei“ nem a Nép számára készültek. Bennünket csak kávéházi kalandjai érdekelnek.

Pest és Buda több Kávéházáról ír kedves, mulatságos, jellemző és kortörténeti apróságokat, ezek közül több értékes kis kávéházi Curiosumot is megment az utókor számára. A „Tudós Palótz“ mindenekelőtt elvezet bennünket a pesti „Nagy Kávéház“-ba, vagyis a Nemes Kemnitzer János Úr által 1794-ben alapított, a Hajóhid pesti fejenél volt „Márványos Kávéházba“, betérünk a pesti „Hét Választó Hertzegek“-hez is. Budán el látogatunk a Várban levő „Fortuna Kávéházba“, a Ráczvárosi Kávéházba: a „Carl Kávéházba“ és egynéhány más budai Kávéházba is.

Igy 1804 Újesztendeje reggelén a „Nagy Kávéházba“ térünk be reggelire, hol is egy findsa Kávét kérünk. A „Margér“ ez alkalommal is egy kis újesztendei ajándékba járó Kalendáriumot tesz a Vendég findsájára. A Tudós Palótz által leírt jelenet pontos mása annak, melyet 1800 Újesztendéjére nézve Gróf Bethlen Elek Úrfi ír meg Utinaplójában. A Palótz így ír erről: „Az Új Esztendő napját Pesten töltöttem, és szép mulatságokba gyönyörködtem: reggel a' Kávéházba mentem, a'hun-is egy findsa Kávét kérvén a Margértól, ugyan azon findsán egy kiss Kalendáriumot kaptam, a' mellyel ennivalónak nem gondolván és mindjárt egy mellettem lévő Úrtól értvén, hogy ezen kalendárium Új Esztendő ajándékja legyen, azért a Margérnak egynéhány petákot nyújtottam, de mivel ő szívesen egy forintot, vagy talán többet-is kívánt volna; az orrát mindjárt félre tsavarta és még tölem elfordulván azt mondotta egy másik Úrnak: „Ez-is csak addig takaródik, a meddig ér a lepedője!“ De én azt meg hallván úgy feleltem: „A' ki keveset nem betsül, semmit sem érdemel!“ Mindjárt-is tőle elvettem a 3 petákot és kimentem a Kávéházból, nem-is megyek többet oda!“¹⁵

Az egyszerűségével tüntető Tudós Palótz lenézi a fényes, világhírű Nagy Kávéházat és ezért Kalandosainak gáláns estvéli társaságát azzal gúnyolja ki, hogy azt a Tekéntetes Urak, Kocsisok, Cserző-varga és csizmadia Mesterek és lámpás-tisztogatók Kávéházának mondja. A „Krajczáros Theátrum“ bábszínház Komédiája után estére inkább megy a Hét Kurfürstök Kávé-

¹⁵ II. Füzet. 2. Levél. 10. o. Peták: ötkrajczáros rézpénz.

házába, ahol a lármás, ámde jómódú görög, örmény és rác Kalmárokkal lehet együtt.¹⁶

„Vége lévén a Kraitzáros Játéknak, — úgymond — a Tekéntetes Urak, Kotsisok, Vargák, Csizmaziák, Lámpás tisztítók a Nagy Kávéházba siettek, de én, mivel ilyen társaságba nem igen örömet eszkedekem, most oda nem igen járok, hanem a Hét Választó Hertzegek Kávéházába, a hun legalább a Görögök, Árménusok és Rátzok gyülekezetén kívül magamhoz hasonló Urakkal társalkodhatom s nyereségre is jobban játszhatom.“

A Lámpástisztítók a Vendégfogadók, Kávéházak és a Polgárok lenmagolajos lámpáit töltögették, ez amolyan kereset volt, mint a házaló kályhatapasztóké, akik évi Sallárium fejében tisztogatták a kályhákat.¹⁷ A Palóctól megtudjuk, hogy 1803-ban minden pesti Kávéház előtt ott ácsorogtak éjszaka a lámpáshordozó suhancok, akik pár Sustákért hazakisérték a szűk pesti sikátorokon hazafelé botorkáló Purgérokot, mint a régi Tabán egykori Korcsmái előtt szundikáló lámpás öregek, akik a Háború előtti boldog pesti Ifjakat az akkor még virágjában levő tabáni Szarvas Kávéházba kísérték le a Holdvilág-, a Három Arany Kacsá- és a Három Kakas-utca sikátorain. A Lámpás Ficzokról ezt tudjuk meg:

„De Sógor Uram! a minap, midőn a Kávéházból a' sötétbe' haza kellett volna mennem, egy Lámpás hordó Gyermekeket fogattam fel, a ki nékem haza felé világittana.“

A Palócz 30 forintokat kap Sógora Urától, tehát sietve a Hét Kurfürstök Kávéházába megy két jó Cimborájával, hol is jóféle, hatalmas Puncsitallal töltözvén, diákos Virtusból beverik az utcai Lámpások üvegeit. A veresdolmányos városi Darabontok, kik e Kántusok révén a pesti népnyelven „Rák“ nevezeten voltak, nem merik befogni a pajkos Ifjakat, mert Nemesembernek tudják őket, ezek tudniillik Deákul szólottak. A régi pesti Éjszaka kalandos Jurátus Virtusai képecskéje az, amit Palótzunk Sógor Urához írva így örökít meg:

„Azon velem való jó téteményét alázatossan köszönöm, és hogy annak betsit megmutathattam, mindjárt két pohár Punsot

¹⁶ U. o. I. Füz. 6. Levél. 30. o.

¹⁷ V. ö. a Pesti Lámpatisztítók újesztendei Rigmusát. Ennek rajzán a Lámpatisztító olyan olasz-délfrancia Baretát visel fején, mint a „Furlán“ és „Grison“ olasz kéményseprők. Ez a mai divatú „Svájci sapka“ őse.

ittam egy jó barátommal a Hét Választó Hertzegeknek Kávéházokba Sógor uramnak egészségére! Azon ital úgy felébresztette jókedvünket, hogy haza menvén az után való lámpást sorra öszsze törtük. Be is vittek volna bennünket a Pesti Rákok, de hallván, hogy Diákul beszélünk, mindjárt elbocsajtottak.¹⁸

A Palócz ezzel a Nemesifjak büntetlen garázdálkodásait akarja kicsúfolni. Ugyanigy mond Csúfost — *Gvadányi* módjára — a pesti franciáskodásra. Mindenki franciául selypeskedik, még a csizmadiamesterek is. Az előkelő Kávéházakat azzal figurázza ki, hogy azt írja azokról, hogy csizmadiamesterek járnak oda.¹⁹

„A Tsizmadiám-is úgy köszönt meg estve, mikor szerentsém vagyon véle öszve akadni az utszán, vagy a Kávéházba’: „Bon szóár!“

Budán a Rátzvárosi Kávéházzal, vagyis a Hajóhid Kávéházzal ismerkedünk meg. Itt egy játékos Zugbankos „Halbel Tzvölflí“-n a „lapos Guta“ ütötte meg a Tudós Palótz előbb még degesz erszényét. Tudósunk nagy búsan a vizen vígan úszkáló „Tök Kobak“-hoz hasonlítja magát, mely a végén mégis csak elmerül:²⁰

„Tsak igaz az, hogy a Kobak addig uszkál a vizen, még el nem merül: én-is a kedves Halbel Tzvölflí Banknál, a Rátzvárosi Kávéházban mind addig megjelentem, még az erszényemet a Játék kórsága meg nem lapította, és így nem ott híztam, ahol bíztam.“

A „Tudós Palótz“ sokat járt a Várban levő Fortuna Kávéházba is, melynek Fortuna istenasszonyságot ábrázoló Cégérje bizony nagy játékos helyet cégérezett e csendes és máig ódon szépségű budai Utcán, a Fortuna-Utcán. A Háború finánciális bajai már jelentkeztek, az 1791-i Országgyűlés által Törvény Artikulusával tiltott Kockajáték mégis folyt itt, mert a Tudós Palótz ezt írja a Kockáról, vagyis a Pörgettyűvel játszott Biribics-ről:²¹

„A’ Fortuna Kávéházába még erősen foltatlyák a Kotzka játékot ’s azért még ki-tettség, hogy Budán pénzes emberek találkoznak, noha sokan nyomorúlt időkrül, nagy drágaságról és a rossz állapotokról panaszkodnak.“

¹⁸ I. Füz. 2. Levél. 10. o.

¹⁹ I. 7. 35. o.

²⁰ I. 8. 40. o.

²¹ IV. 1. 10. o.

A Fortuna Kávéházról megtudjuk, hogy a Kockajátékosok leégtek, hogy a kolduló Sáskajárás 1803-ban, a Háború időiben csapása volt a budai Kávéházaknak. A Palótz leírásaiban megjelenik a Vendégekkel Billiárdot játszó kitünő játékos Marqueur régi alakja, aki elnyerte a budai Varga Mester pénzét.²² „Most a Fortuna Kávéházába — úgymond a Palótz — már nem igen játszik a Kotzka Játékot, mert sokaknak táskájokat a' kórság nagyon megkörnyékezte. Mivel a Kávéház materiába vagyok, a' köldúsok-is eszembe jönnek. Sógor Uram! még soha éltibe' annyi köldúst nem látott, a' mennyien a Budai Kávéházokba találkoznak. Ha az ember mindenkinek alamisnát adna, hát nemsokára maga-is köldülhetna! A napokba pedig a Vargámmal elmentem a Kávéházba, ahol ő egy Margérral Billiárdot játszott, de mivel a Margér jobban tudta a játékot, hát megharagudott a Varga Mester.“

Eleven a budai Karl Kávéház leírása is.²³ Megjelenik előtünk a söröző, bécsi Ujságot olvasó Polgár, az Ostábla köveit harsányan csattogtató két játékos, akik a Nagyatyáink korában oly kedvelt „Langer Puff“-ot játszdóják, a Billiárd „Point“-jeit régi szokás szerint hangosan mondja be a Marqueur, a gazdag Arszlán mellett ott ül a kalandos, betyárkodó kávéházi „Szegény Legény“. Betér a Kávéházba a Szemfényvesztő, vándorló Komédiás, a kávéházi Kártyabüvész.²⁴

„Mivel éppen a' Kávéházokat illeti a beszédem, — folytatja Palótzunk — még következő todalék-is ide tartozandó: Budán az úgynevezett Károly Kávéházába malatz természetű vendégek-is szoktak meg jelenni. A' minap egy Urat láttam, a ki egy Bétsi Ujsággal az asztalt, mellyen éppen egy pohár Sört elöntött, letörülte. Más ember, a ki olly piszkos Ujságot a kezébe vesz, azt gondolja, hogy az Ujság Iró tinta helett sörrel írta az Ujságot. Azonkívül két díszes Urak, a kik egy asztalnál Ostábláztak, olly nagy lármával játszották a Hosszú Puffot, hogy én billiárdozván az olvasó Margérnak szavát megse halhattam. Ugyan abba a Kávéházba még többféle tréfákat is hallottam. Egy asztalnál egy gazdag Szeleburdi egy Szegény Legényel beszélgett. Azután egy Szemfényvesztő jött a' Kávéházba, a ki a Kártyákkal mindenféle mesterségeket produkált.“

²² IV. 3. 25. o.

²³ II. 3. 24. o. S. S.

²⁴ III. 3. 240. o, II. 5. 35. o.

A további leírásokban megjelenik a mai kávéházi „De-receni kalbász“ 1803-béli budai kávéházi őse, a „krajtzáros Virstli“, melyről a Háború okozta drágaság leszedte a ráadás-ban adott reszelt tormát. A Palótz megemlíti a szakadatlan álló munkát végző Pincérek foglalkozásbetegségét, a Lúdtalpat. Palótzunk nyilván a Billiárd asztala körül több sorban nyüzsgő tömeg fölött emeletes, pulpitosos Látószékén ülő Marqueurt is látott, aki magas, írotámlás széken ülve jegyezte a Pontokat.

„Budán azon Kávéházban, a mellybe a Vendégek jó kraitszáros Virstlikkel traktáltak, most a' régi Sistema már megváltozott. Annak előtte a' Virstlik jó tormával meghintve voltak, de mivel a' Kávés Mester a tormával is többet vesz, most már torna nélkül való kolbászokkal traktálja a' Vendégjeit. Azon kívül a' Margérok-is nagyobb alkalmatosságokkal élnek, mert, hogy az állástul a lábaik meg ne görbüljenek, most már ülve margéroz-nak. És könnyen is hiszem, hogy a szüntelen való állás a lábaik-nak megárthatott, mert az ott lévő Margéroknak többnyire tsámpás lábaik vagynak.“

Az Ujságokat kimélő mai Ujságtábla csecsemőkorát élő 1803-béli őseivel, a régi ujságpapirosból való borítóval is megismertet éles szemű Irónk.²⁵

„De most jülejlen Sógor Uram, íme egy szép tréfa! Mivel a Kávéházakba sok malatz szájú emberek találkoznak, a kik az Ujságot a kormos avagy talán sokszor-is enyves kezekkel megpiszkálják, azért a Kávés minden Ujságot más régi egy Ujságnak Leveleibe takarja, hogy a vendégjeitül be ne motskolódjon. Hát a' minap egy Szabó Mester ott olvasgatja az Ujságot, a' hol éppen 1794-ről szóló Frantzia hadi Történetek írva voltak, a mellyekbe az új Bélsi Ujság bé-vóll takarva. A' Szabó hirtelen megijedvén úgy felkiállott: „Mi a menkü ez ni? A Rajna vizénél megént hadakoznak, mi pedig itt Pesten az egész dolog felől egy szót se tudunk!“ — Bezeg elnevelték magokat a Kávéházba lévők.“

Ez a kávéházi Figura a régi „Politikus Csizmadia“ angol politikai pamphleteredetű rokonságába tartozik, a „Politikus Szatócs“ és a „Kávéházi Konrád“ atyafiságának tagja.

A németül megjelenő bécsi „Eipeldauer“ természetszerűen megtermette a maga pest-budai németnyelvű, a pesti német Kispolgáriság szellemét kifejező hajtásait is. Ilyen a magyar-nyelvű, felvidékiekieskedő „palócz“ veretű „Furkát Tamás“ időszerinti német párja, az 1803-ban megjelent, pest-budakörnyéki paraszti német szójárásban írott névtelen holmi, az „Ofen und Pester Extrablatt oder Michael Rachschimls Briefe an seinem Vettern in Tschepelle“.²⁶ Ez a cím: „Pest-Budai Különös Ujságlevél, vagyis a Penészesztorjú Miska levelei az ő csepeli Sógora Urához“ láthatóan a magyar „Tudós Palótz“ címe pontos német megfelelője és évszerinti „német Sógora“, *Montesquieu* „Perzsájának“ csepeli sváb ükunokája, mely a „Lettres Persanes“ és más, 18. századelei francia „Lettres“ és a „Briefe eines Eipeldauer's“ formáját használta. A „Penészesztorjú Miska“ igen messze verődött francia öregapjától, *Montesquieu*-tól, de bécsi német, illetőleg eipelthali apjától is. Nyoma sincs benne a francia és német Illuminatismusnak, nagyvonalú társadalmi Pamphletnek. *Michael Rachschim'l* ravasz, értelmes, agyafúrt falusi sváblegény, aki beverődik Pestre és ott furcsának talál mindent, ami városi. Egyszerű, tősgyökeres „urwüchsig“ városkörnyéki jobbágyfiú, szemlélődéseiben nincs semmi emelkedett politikai vagy társadalmi él. Ha a Névtelen „Mich'l“ akart vagy tudott is volna ilyet írni, a budai „Statthalterey“ íziben lekapta volna a merész Pamphletírót. Olyan egyszerű holmi ez, mint a sok régi német *Travestia*: nem a Paraszt számára írt Városellenes Csúfos, de nem is a Parasztot megcsúfoló Faluellenes holmi. Egyszerű, mulattató tréfás írás, mely inkább a nagyvonalú „Eipeldauer“-t figurázza ki.

Levélírónk népies alak, a Városban szemlélődik, városi ferdeségeket, furcsaságokat lát meg, azok fölött mint a falusi egyszerűség képviselője hol megbotránkozik, hol bámul, hol csúfondárosan nevet! Ő a derék „*Deutscher Mich'l*“.

Természetes, hogy a pesti-budai Kávéházról is ír.²⁷ El-

²⁶ H. n. 1803. A „Rachschiml“ név „Penészesztorjú“-féléit jelent. A „Szájpenész“ (Soor) fertőzőbántalom, a régi népies felfogás szerint a poros munkájú kézművesek nyavalyája, miért is orvossága az ital bőséges kortyolása. A molnárnak, esztergályosnak, asztalosnak, kefékötőnek, kéményseprőnek „le kell öblögetnie a torkát“, mert az a ráülepedő portól is megpenészedik. „Penészesztorjú“: népies csúfos név a nagyivóra. — ²⁷ I. m. 21. 40. 44. o.

mondja, hogy az öreg, nyugalomba vonult pesti Mester, az itteni Német Cipősvarga Céh érdemes tagja, Herr Meister Berger, „*der oldi Schuasterberger*“ átadta fiának a mesterséget, ezért az öreg Májsztram „*so geth er nochn Essn ollito ins Kaffe-haus Zeitung lesen*“, vagyis ebéd után naponta eljár a Kávéházba, hogy ott Ujságot olvasson. Legutóbb a „*Hamburger*“-ben, vagyis a „*Hamburger Nachrichten*“-ben azt olvasta, hogy az éppen folyó Háborúban „*die Franzosen dur' ollerhand Luftmaschiner etli dreimohl hundertausend Mann mit trocken Fuiss nach England uibers Mihr übri trogen lossen wollen*“, vagyis hogy a franciák mindenféle lebegő-égbéli masinériákkal vagy 300.000 katonát száraz lábbal akarnak Angliába átkeletni. Az öreg „*Sujsztermájsztér*“ a későbbi „*Politikus Csizmadia*“ és a „*Politikus Krájlér*“ irodalmi őse, állandó kávéházi figurája az európai Kisirodalomnak, ott van „*A' Tudós Palótz*“ pest-budai kávéházi vonatkozású „*Leveleiben*“ is. A „*Lebegő-Golyóbis*“, a Léghajó, igen sokszor a magyar Ujságírásban szereplő kávéházi Figuráknak régi beszélgetéskincse a 18. század vége óta, főleg a Háborúval kapcsolatban. A szóbanlevő hír, mint „*Hírlapi Kacsa*“ az egész egykorú európai sajtót bejárta.

A régi Pest Kávéházaiban nagy kerek pápaszemével öregbötűs Ujságok háborús hírein szörnyülködő, nyugalomba vonult tisztos Mesterember alakja után a városi „*Genre*“ kedvelt alakja, a népszerű Kávés Úr és a Kávésné tekintetes Asszonyság következik a „*Mich'l*“ szemlélődései során. Levélírónk megírja Csepelre, hogy nagy beteg ám az egyik pesti Kávésné Asszonyság és már bizonyos, hogy rövidesen özvegyi fátyol kerül a Kávés Úr kürtőkalapjára. Ezért aztán az egész Kávéház nyüzszög a sok helyre, kicsinosított Fejérnépektől, akik mindenféle ajándékot hoznak a beteg Asszonyságnak, hogy megmutassák a Kávés Úrnak, milyen derék Fejérnépek ők. Mindnyájan a Kávés Úr kezére pályáznak. Levélírónk leírja a pesti Kávéházakban terjengő rettentő sűrű pipafüstöt is. Ha rossz az idő, minden ablak csukva van, tehát a pipafüsttől látni sem lehet. Ez az oka, hogy a minap néhány a Kávéházban billiárdozó urasági Inas a sárga lapdát összetévesztették a veres lapdával. A Levélíró ezzel a Kávéházat akarja megcsúfolni: finom hely az, még az urasági inasok is odajárnak billiárdozni!

A „Politikus Varga“ kávéházi irodalmi Figurájának őse az ókori görög-római Anekdoton irodalmivá lett Figurája, a *sarutalphasító*, aki *Apellész* egy festményén — mint lábbéli szakértő — a sarú szíjain talál kifogásolni valót. Tekintettel a majdnem túlnyomóan kurtanemesi családokból származó tekintélyes magyar Csizmadia Mesterekre, illetőleg a rátartós és országszerte hagyományból az úgynevezett „Magyar Csizmadia Céhекbe“ csak nemesembert felvevő céhi magyar elkülönködésre: a Figura már ebből következtetve sem látszik magyar eredetűnek. A keleties méltósággal rátartó magyar nemesi származású Litterátus nem tette nevetségessé nemesi Atyjafiait. E szempontból tehát érdekes, hogy a „Kávéházi Politikus“ irodalmi Figurájává váló „Politikus Varga“ magyar irodalmunkba nyilvánvaló francia-angol-német közvetítéssel érkezik, de hamar magyar színt nyer. *Horváth* István a pesti Egyetem Kancellariusának, *Ürményi* József Országbírónak Tollnoka, a Nemzeti Múzeum későbbi Igazgatója, 1806-ban írt nagy irodalomtörténeti jelentőségű Naplójában a *Mindennapi*-ban megemlékezik egy 18. századi franciából németre fordított angol-tárgyú politikai Pamphletről, melyet *Engenberger* Úr pesti Könyvesboltjában talált.²⁸ A Pamphlet címe magyarul: „*A Rózsás Fazék vagyis Csónak Tamás udvari cipőcsináló litkos és bizodalmas levelezése ő Felségével, III. Györggyel, Nagy Brittonia Királyával és Ministerével, Storro Úrral, a Sandwich Szigetek és Germaine Lordjával*“. A „Rózsás Fazék“ az illatos Csirizes Tál, a Csónak — Boot — a cipő tréfás neve. Az ilyen korszerű Pamphletek nem a levélíró egyszerű embert csúfolják ki, hanem a törülmetszett, nyers és romlatlan, egyenes észjárású Polgár szájába adják az Urak politikai huncfutságainak kritikáját. A görög-római Anekdoton még magát a Vargát csúfolja, a 18. századi forradalmi — felvilágosodott irodalmi Gúnyirat a városi Kispolgárral csúfoltatja meg a sorsa fölött híre-tudta nélkül döntő Hatalmasokat, akik az ő keserves adógarasából politikál-

²⁸ „Mindennapi.“ *Közli Széchy* Ferencz : Irod. Tört. Közl. XXIV. 1914. 200. o. „Le Pot aux Roses, oder geheime und vertraute Correspondenz Thomas Boot Hofschuhmacher mit Sr. Majestaet Georg dem Dritten, König von Gross-Brittannien und dessen Minister dem Lord Storro von Sandwich und Germain. Uiber die gegenwaertigen Begebenheiten in Europa. Aus dem Franzoesischen. 1782.

nak az ő kispolgári kis élete rovására. A „Politikus Varga“ városi polgári megfelelője a 18. század megszámlálhatatlan temérdekségű „Falus Ember“-ének, akik az olasz *Commedia a Soggetto* és a *Marionette* szókimondó „Népi Hősei“nek közvetítésével, *Montesquieu*-n, *Molière*-n és *Destouches*-en át a bécsi „Eipeldauer“ figurájává alakulnak, hogy *Gvadányi* József gróf Nótárius-ában mint falusi Nemesember folytassák magyar irodalmi életüket a „Kávéházi Konrád“-ig, 1914-ig. A Vargamester irodalmi „Népi Hős“, aki mint a délfrancia bábjátékos *Guignol*, az angol *John Punch*, a bécsi *Hanswurst*, a cseh-német és lengyel *Kásporok* és *Kasperle*, az orosz *Pjotrisko* és a magyar *Viléz László* jól odamondogat a rózsaillatúnak nem nevezhető Csirizes Tál, a Mustafa és a Háromlábú Szék mögül a Világ Urainak. Már a Naplóíró is megjegyzi: „Egyenesen és minden jödözet nélkül kimondatik ebben a' Könyvben az Igazság vargához illő módon“. Hozzáteszi, hogy ha „az ánglus Király pótjául a' mi Császárunkat és Austriát vesszük, akkor a' Varga szavai szegény Magyarországra is állanak“.

Itt jelentkezik a későbbi, illetőleg ugyanekkor megjelenő irodalmi „Kávéházi politikus Varga“ pesti magyar és pesti német hírlapirodalmi figurájának kettészakadása. A nemes magyar Csizmadiamester rejtetten szidja az „ebatta inge tokos Németjét“, a Várost és annak huncfutságait, amivel rejtetten vág egyet lábszijával Bécs felé. A hírlapirodalmi magyar Csizmadiamester „perszóniás“ beszédű, vastagnyakú magyar, ha nyakatekert, tudálékos szavai révén furcsa is, de méltóságát megőrzi és mindig Bécsen üt egyet. A pesti német Schuhmacher, a „Politikus Suszter“, a „Deutsche Schuhmacher Zunft“ Mestere inkább együgyű Figura, akit a „Gutgesinnt“ és loyális német Irodalom tesz ilyenné, mert az általa kfigurázott Meister-ben a jogosan ébredő polgári Kritikát kívánja nevetéssé tenni megfizetett tollával.

A helyzet a Reformkorszak kávéházi „Politikus Suszter“-ét illetőleg ugyanaz, mint az 1914—1918 közötti „Kávéházi Konrád“-ot illetően. Ennek személyében a sajtóra ráocroyált Loyaltás a magyargyilkos hadvezetés gonoszságait, tudatlanságát, a papírbakkancsokat és papírköponyegeket a hamisítótól dugott pénzért elfogadó császári tiszteket csúfoló kávéházi Közvéleményt akarta nevetéssé tenni. A Figura a jogos kritikát Miessmacherei-ül és a háborús francia Sajtóból név-

szerint átvett „Défaitisme“-ül állította be az Ujságíráson háborús Censurát gyakorló k. u. k. Kriegspressebureau.

Mint látni fogjuk, az Ujságírodalom csak jóval a Háború után vette védelmébe a polgári Kritika kifejezőjét jelentő, elnémított „Kávéházi Konrád“-ot. A Figura régebbi, mint az Ujságírodalom, kávéházivá csak a 18. század óta lesz, egyéni szerzője nincs, a legkülönbözőbb időkben bukkan fel.

*

A „*Falusi Ember a Városban*“ irodalmi alakja távolabbi rokonsága *Kisfaludy* Károly két kedves és hervadhatatlanul friss írása. Az egyik a *Montesquieu* óta hagyományossá lett Levélformában írt „*Tollagi Jónás viszontagságai. Tulajdon leveleiből*“, melyet 1822-ben írt. A másik, ezt 1823-ban írta, a „*Sulyosdi Simon*“.²⁹ Mindkét írás a falusi birtokáról a Városba, Pestre felköltöző mult századelei magyar Nemesember városi kalandjairól szól, ezeknek egy része természetesen a Városiaság legkifejezőbb helyén, a Kávéházban, a Vendégfogadóban és a Színházban játszódik le.

A Város és a Kávéház, általában a Műveltség ellen forduló, csúfostmondó él teljesen megfordult *Kisfaludy* Károly e két, egyébként befejezetlen és töredékszerű írásában, amennyiben nem a Város ellen, hanem a Város szellemiségét értékelni nem tudó, maradi Nemesember ellen ír enyhe szatirájával oktató-javító hangú korholást. A nagy nyugateurópai műveltségű Poétában a 18. századi francia Szellem Illuminatizmusa és Nationalizmusa lobog, ő, a pennaforgató magyar „*Litterary Gentleman*“, aki kora falusi nemesi fiatalságától azt várja el, hogy részese legyen az 1790-i Országgyűlés óta mindjobban erősödő magyar szellemi Újjászületésnek. Ezért ír szelíden csúfolódó, enyhe Pamphletet a „*Maradiak*“ ellen, a Falusiak ellen. Mindkét Figurája olyan „*Falusi Ember*“, aki unalmában, a téli hónapokban az időnek szórakoztató elmúlatása céljából rándul fel a Városba, de azt is únja, aminthogy általában mindent ún, a Falut is, őnmagát is. A magyar „*Martius*“ előidejében, melyet mi *Magyar Márciuselő* néven nevezünk a bécsi „*Vormärz*“ magyarításául, számtalan Epigramma, Sza-

²⁹ Új kiadása : K. Károly víg elbeszélései. Kiadta és bevezetéssel ellátta *Bánóczy* József. (Magyar Könyvtár.) — A *Kávéházi Konrád* nevet *Conrad* v. *Hötzen* vezérkari Főnök neve ellenképeül *Kemény* *Simon* csinálta *Az Est* egy vezércikkében.

Kávéház és Forradalom.

A Kovács Kávéház 1919. augusztus 1-én és 3-án.

Fent: a Kávéház, mint „213. számú étkezőhely“. Üres utca, hulló vakolat, kiáltványok. Lent: Román királyi Vadászleőrs a Kávéház előtt. A falragaszok eltűntek.

A Budapesti Kávésok Ipartestülete gyűjteményéből.

Revolutio és Restauratio: 1919–1935.

Az Abbazia Kávéház a Commune alatt és ma.

A felső kép a Székesfővárosi Könyvtár gyűjteményéből való, az alsó Félégyházy
László dr. felvétele.

tira, Páskillus és Pamphlet foglalkozik e kérdéssel. E formák szépirodalmi megfelelői ott vannak az egész európai irodalomban. Bennünket természetesen csak a magyar Illuminatizmus — az „Ófkléristaság“ — és a Magyar Reformkorszak kávéházi szellemiségű lecsapódásaiul jelentkező magyar irodalmi jelenségek érdekelhettek, főleg és elsősorban a *Montesquieu* „Perzsája“ atyafiságos kapcsolataiban.

A nagy űs, a „Perzsa“ *Kisfaludy* e két kis írásában elhalványodott, halovány és gyöngéd bennük a Pamphlet is, viszont mindkettő izes és magyar, mint a gyönyörűséges *Magyar Provençe*, a *Kisfaludyak* Balatonának, Bakonyának Dunántúlja. „*Tollagi Jónás*“ és „*Sulyosdi Simon*“ magyar Figurák, a róluk szóló két kis Korholócska önálló gondolatú, ha formájuk — a „Falusi Ember a Városban“ — idegen is. Mint *Bánóczi József* helyesen írja: *Kisfaludy* Károly sokoldalú tehetsége a Komikum terén mutatkozott teljes önállóságában: alakjait nem másolta és nem gondolta ki, hanem alkotta. Komikuma „*Tollagi Jónás*“ és „*Sulyosdi Simon*“ irodalmi alakjaiban a Szatíráig emelkedik fel, típust rajzol, de ezt nem bántóan teszi. Alakjai a Reformkorszakot megelőző Magyar Márciuselő patriárkális és egyszerű falusi nemesi élet képeit adják, ezért kortörténetiek s így el nem avulóak. Megfigyelései kitünőek. A „*Sulyosdi*“-t szokás a „legelső magyar Rajzolat“-nak tartani.

Tollagi Jónás kisvárosi kurtanemes ifjú, apja a vidéki Városka Főnótáriusa, bátyjától tekintélyes vagyont örököl, fiát Pestre küldi világot látni. Az ifjú — a szél ide-oda röpíti té-tova alakját, ezért „*Tollagi*“ a neve és nehézkes, komoly, mint a bibliai Próféta, *Jónás* — Pesten a *Reményhez* címzett Vendégfogadóba száll be. Itt német Kellnérek megnagyságotják, de e magas titulust ő szerényen elhárítja magáról. A régi pesti Vendégfogadók Kávéházai tulajdonképpen a szállóvendégek ismerkedőhelyei voltak, hol az idegenek egymásnak bemutatkozhattak. A nehézkes ifjú — kit újdonsült pesti barátai „*Truncus*“-nak, faragatlan tuskónak csúfoltak — így ír: „*Hol az ember idegen, ott senkit sem ismer, de így az ember tsupa nézésből nem sokat tapasztal, azért én-is le mentem az alattam lévő Kávéházba, hol-is több városi Ifiakkal mindjárt-is megismerkedtem. A' rokon lelkek egy-mást meg-találják, hozzám is bizonyos Lépfalvi különösen vonzódek, ittlétem tzeljät el-beszélvén*

néki ő barátságát 's párt-fogását ajánlotta.“³⁰ 1823-ban tehát a pesti Kávéház Salon-szerűsége még virágjában volt : a vidéki Ifjú úgy ismerkedett meg a kávéházi Jurátus Urakkal, mint egy úriház társalgószobájában a meghívott többi vendéggel.

Az Ifjak — így *Lépfalvi* és barátja, *Cséli*, a két jómódú Jurátus — nagy csínytevő Imposztorok és pajkosok voltak. *Lépfalvi* és *Cséli* — a csellentő Diák — tréfásan „lépre csalják“ a tapasztalatlan kisvárosi Nemesúrfit. A Diákság ugyanis nagy színházi tüntetésre készül a „nagy altista, *Cornelia énekesné*“ ellen, aki „nagy ellensége 's ócsárlója Nemzetünknek, hogy neki minden hangért ezekkel nem adózunk“. *Jónás Úrfi* elmegy a Német Theatrumba, ott egy Rekeszték-et, vagyis „Zárt Szék“-et foglal el, melyet — mint ez az egykorú Vendégfogadóknak és Kávéházaknak szokásos volt — a „vendégfogadói Inas“, vagyis a Kellnér árusított. „Ott bámultam a' tolongó sokaságot, midőn egy Ifjú, kit már tegnap a' Kávéházban láték, hozzám szövetkezék.“ Az ifjú felszólította *Jónás Úrfit* : segítsen kifütyölni a Donnát. *Jónás* ebbe belement, a Donna éneke alatt két ujján keresztül fültépőt füttyentett, az ifjú azonban elillantott. *Jónás Úrfi* ottragadt a lépen, mert a színházi Publicum rátámadt. A Donna ellen viszont semmi tüntetés nem készült, mert a botrányt a Donnába szerelmes féltékeny ifjú maga rendezte.

A leírás az 1820-as évek Jurátusainak a Német Theatrum ellen rendezett kávéházi összeesküvéseire vonatkozik. *Jónás Úrfi* azután járt a Kávéházáról ismert *Orczy Kertben* is, a *Kamati* gazdag pesti kereskedő házánál Kávézó leánytársaságba is került. Pesten únta magát, megházasodott és elvonult falusi életet élt. A további „Levelek“ a féltékeny férjjé lett *Jónás Úrfi* keserves eseteit írják le.

Sulyosdi Simon elhízott, tunya Nemes Úr, aki mindent

³⁰ Az erdélyi örménymagyar *Heránus* János pesti Ügyvédő és a Mérey-család Hopmestere 1831-ből való kéziratos Naplójában (S. S.) leírja, hogy ebben az évben München nagy Vendégfogadóinak Kávéházaiba a Házban megszállott Vendégek reggel a korszerű reggeli férpipongyolában, törökös Kaftánban, bojtos Fezben és veres papucsban, az „Otthonka“ nevezetű viseletben, az angol-indiai eredetű Pidjama eme ősében jártak le reggelizni. A Vendégek neveit a Kávés e korszakban hangosan bekiáltotta a Kávéházba, a belépő és az ott ülők egymást fejhajtással üdvözölték, amivel a bemutatkozásnak elégtételt. Ugyancsak a Kávés — mint Vendéglátó és Házigazda — mutatta be egymásnak a Billiárd mellett megismerkedni kívánókat.

halogat, mindenre ráér, mindenről lemarad és mindenről le-
késik: a szerelemről és házasságról is. A falun únta magát,
Pestre költözött és ott is folytatta magába roskadt, tohonya
életét. „*Néha elballagott a Kávéházba is 's ott egy padra telepedve
békén hallgatá, miként panaszkodtak az emberek a rossz időkről
vagy a politika titkait fejtegetve ez háborút, amaz csendet jöven-
dölt, némely pedig a beavattal játszva csak tördelt szókat ejtve,
fontosan elnémult.*“

Sulyosdi Úr alakja egyszerű rokona *Petőfi* halogató, maradi,
semmitevő „*Pató Pál*“-jának és *Goncsáruff* üres álmodozásban
élő falusi orosz Nemesének, *Oblómuff*-nak. A Rajzolatot *Kis-
faludy* azzal fejezi be, hogy *Sulyosdi Úr* a pesti életet megúnva,
hazamegy falujába: „*a külzavar nem érdeklí, se nem olvas, se
nem ír, hanem régi phlegmájával üldögél és öregszik.*“

*

Czuczor Gergelynek az 1830-as években írt bájos pesti
Életképecskéje, a „*Falusi Kislány Pesten*“ ugyancsak abból
a közös régi forrásból fakadt, melyből a *Montesquieu* utódául
mutatkozó „*Eipeldauer*“. A romlatlan Kislány a francia „*Falusi
Bornyúcska*“ és a német „*Dorfgäns'chen*“ — ha úgy tetszik —
Aesopus és *La Fontaine* városi házak közé cseppenő „*Falusi
Egere*“ utóda. Mindenesetre éppen olyan korszerű, mint e
nagynevű elődjeiből lett egyéb kortársai. Bennünket azért érde-
kel, mert — noha nincsenek kávéházi vonatkozásai — látható
előképe *Mikszáth Kálmán* alább ismertetendő kedves kávéházas
Meséjének. Mindkettőnek az az alapgondolata, hogy a „*Falusi
Ember*“ mindent falusi szemmel lát, amit a Városban lát. Sze-
mében a Város nem egyéb, mint nagy Falu. Falu: csak nagyí-
tott méreteken. Mindkettőnek főhőse a Kislány, akinek a
végén elcsavarják a fejét. „*Pest feketére fest!*“ Mindkettőben
a Diák rohanja meg először a Falusi Ártatlanságot. A házakat
a Kislányok a falu tornyához mérik, a sokadalom falusi Búcsú
a szemükben, a finom városi úri nép nem kevély, mert a köny-
ves úrfiak mind a Lyányka lakása iránt érdeklődnek. *Czuczor*
ártatlan Lyánykájának fejét máris félig-meddig elcsavarta a
cifra urasági Hajdu, *Mikszáth* Lyánykája ottmarad a budai
Kávéházban.

*

Kisfaludy Károly „Tollagi Jónás“-ának hatása érzik meg az 1830-as évek vége és az 1840-es évek eleje kedvelt beszélyírója *Kováts* Pál kedves falusi históriáján, a „*Vízkereszt*“-en.³¹ *Kováts* Pál pesti orvoskari Diák korában a *Homoeopathia*, illetőleg a német *Hahnemann* és a magyar Felsőalmási *Balogh* Pál orvosi felfogásának hatása alá kerülve, maga is a korszerűen divatos Kávéellenességet vallja, ami megcsillan a „*Vízkereszt*“-ben is. E beszélyében a falusias, kissé félszeg magyar Nemes Úrfi egy vidám, újmódiasan megfinomodott, ám nemes régi magyar virtusú falusi nemesi társaságba kerül Farsang, illetőleg *Vízkereszt* idején. Ez a vízkereshti farsangoló társaság képviseli a Beszélyben azt a Városiasságot, melybe a birtokán kissé elvonulva élő Úrfi megcsiszolódik, elhagyja a pipát és az égettboros reggelit, Kávéivó lesz, mert beleszeret a finom, művelt Lyánykába és azt boldogan veszi el feleségül. A falusi Udvarházban az Úrfi szalonás, égettboros „magyar fölöstökömmel“ él, a szomszéd birtokos Udvarházában már Kávé a reggelije. Ez városias megcsinosodásának útjelzője. A *Montesquieu* adta hagyomány ide változott el és legfeljebb csak a „Levelek“ formája emlékeztet őseire ebben az ízig magyar falusi Életképben.

A korszak franciás-németes modorosságainak nyoma sincs a kedves falusi históriában, mely a régi nemesi Udvarházak régivágású derújében folyik le. Lehet, hogy szerzőjének volt idegen előképe, ez azonban semmit nem von le eredetiségéből. Hőse Bükködi *Szélessy* György, fiatal, kissé félszeg birtokos nemes, aki a vidám falusi farsangolás kalandjai után feleségül veszi a szomszéd birtokosék lányát, a kedves Tormádi *Tormády* Milikét. Az Úrfi szánkója ugyanis eltéved az esti nagy hófúvásban, ott reked a falusi Kúrián, ebből különböző vidám bonyoldalmak, személycserék és félreértések lesznek: ám minden jó,

³¹ K. Pál (1808—1886) Veszprémmegyében született, az 1830-as évek elején volt pesti orvoskari diák, az *Aurora Kör* (Vörösmarty, Bajza József, Kisfaludy Károly) tagja, orvos, mint *Homoeopatha Hahnemann* (l. o.) nagy híve, Almási *Balogh* Pál (l. o.) barátja, így a Kávé elvi ellenese. Az *Aurora*, *Emlény*, *Regélő*, *Honderű*, *Életképek* közölték beszélyeit. Győrött volt nagyrabecsült orvos, az ottani újságrást ő magyarosította meg. Az 1830-as évek végén írt „*Vízkereszt*“ *Beszélyfűzér* c. gyűjteményében jelent meg. (Pápa—Győr. 1841—1846.) Új kiadása: *Farsangi Kalandok* címmel: Olcsó Könyvtár. 87—88. sz.

ha a vége jó s így víg magyar shakespeare-i „Vízkereszt“ a bájjos magyar holmi ódonzamatú „Happy End!“-je. A végén főkötő alá kerül minden lányka: Tili, Mili és Lotti. A régi magyar élet táblabírós, urambátyámos, falusi disznótoros, agarászós, falusi kávéoszonnás derűje ömlik el a Beszélyen, mely félreismerhetetlenül visszacseng Vajda Ernő „Farsangi Lakodalom“ című víg magyar daljátékszövegében.

A Beszély azzal kezdődik, hogy György Úrfi névnapra hivatalos öreg nagybátyjához, Menyus bácsihoz. Egy bokrétára való víg lányka közé keveredik, két balkezű módon félszegeskedik, havas gurapébundáját egy tyúkbörcipellős bájjos lányka nyakába rázza, mikor ennek havas keszkenőjét a búboskemencénél szárogatja, a keszkenőt elégeti, csizmás lábával ráhág a kislány lábára. E sok ügyetlenség után szeretne már egy pohár borra az öreg urak közé menekülni a pipázószobába, de nem lehet, mert kezdődik a Kávés ozsonna. Az egyik kisasszony feketekávéval kínálgatózik, a másik cukros süteményeket hord körül, a harmadik cukros mandolát kínál. Az Úrfi borzad ezektől az édesszájú fejrénépeknek való holmiktól. „*Tessék bácsi! monda a kis leány, fekete, a férfiak ezt szeretik, vagy ha akarja, tejet is hozok!*“ Az Úrfi ügyetlen, a felé nyujtott Kávés findsát elejti és a kínáló lányka fehér rokolyáját végigönti a Kávéval. Ezután az inas hordja körül a Kávét, de György Úrfi inkább a tormás sonka után érdeklődik, mert erre jobban esik a pipa. A Kávésszobából el is vonul a pipászszobába, a táncosszobában új kalamitás éri, tarajos sarkantyújával eltépi a lányka szoknyáját. A nagy hófúvás ott tartja a vidám úriháznál, hol is a szerelembe esett Úrfi Vízkereszt napjára nagy formásodáson és csinosodáson megy át, hallatlan dolgok esnek meg vele, Vízkereszt napja nevezetes nap lesz számára: egész nap nem pipázott, mert a kis lány, ez a kis ravasz szer nem tűrte a pipaszagot, egész nap attilában volt, mert nem illett kényelmes otthonkát öltenie, egész nap lánytársaságban volt és nem paprikás szalonnát meg papramorgós Égettort fölöstökömözött, hanem — Kávét. „Hallatlan dolgok ezek, barátom, — írja levelében — de hát engem most mindenre rá lehet venni!“ A táncosszobában még a német táncra is rákapatják: „kerengünk — írja levelében — mint a kávéörló“. A Beszély leír egy pesti álorcásbálat a „Színházi Nagy Redoutban“, a Vigadóban: sokféle itt a magyarok nyelve; „*itt diák, ott francia,*

általában német, szokatlanul magyar⁴⁴, — írja egy fiatal pesti Ügyvédő — „igen nagy itt a fényes világitás, de nagy a sokaság és az ő tolongása“. A Casino báljainak nincsen párja. A Dámák virágos krepp és tüll ruhákban jelennek meg, a fejeken a virágkoszorúk divatoznak.

A bájos Beszély hőse a rokonszenves, férfias, nagypipás magyar Nemesifjú, aki falujában kissé nekimedvéskedve eleinte félszegül érzi magát a kedves, városias módijú falusi Kávészonnán, de hamar belefínomodik abba. A Beszély ennyiben az ősi „Falusi Ifjú és a Kávé“ régi témáját is megcsillogtatja a Szabadságharc előtti korszak szép régi életének kedves képeiben. Természetes, hogy a korszak szépirodalmában elmaradhatatlan betyárhistoria is ott van Beszélyünkben: az Ifiúr farsangi tréfából betyárnak öltözik a vidám falusi Maskarádén és pörüljár, mert igazi betyárnak nézik.

Candide a Világfi és a Bölcs Sejk
a Boldog Szigeten.

Utópia, Kis Kert, Kávé, Dohány, Becsü-
letes Néger.

Voltaire: Candide ou l'Optimiste. 1752.

Fejérváry Erzsí rajza. 1935.

Egy kispolgári pesti Várospamphlet 1844-ből.

Az „Urhatnám Polgár“ és a „Bácskai Gascoignarde“
a Kávéházban.

Gólyaláb, Kereplő, Marotte. — A „Becsületes János“. — Szent György a Lovag és Keresztelő Szent János mint középkori polgári Férfieszmény. — *Hansjörgl.* — A „Kisember“ mint szatírás Igazmondó. — A „nyelves Pincér“ Goldoni-nál és az újkori magyar Irodalomban. — A *Nagy Pamphlet* félnépies *Kispamphletté* válik. — Az irodalomtörténeti Inas mint Igazmondó: *Kasperle, Sancho Pansa, Leporello, Jankógyurkó.* — A pesti Urasági Inas. — Abdera, Schilda, Rátót, Kóka, Sorok-sár. — Polgárgárdisták az Angol Királynő Vendégfogadó Kávéházában. — Antiszemitizmus 1844-ben. — A pesti *Kereskedő Testvérség* és a nemzetiségi *Kontárkereskedelem.* — Örmények, Görögök, Rácok és Zsidók Kereskedőkávéházai. — A *Zsidó Börze* az Országútról a Hajóhídfőhöz terelődik át. — Felszivárgás a Leopoldvárosba. — A velencei *Giudecca*, a *Fondacco dei Giudei* és a pesti *Zsidó Ház.* — A *Görög Ház.* — Szuk, Pazár, Locandaria, Locanda. — A Kávéház mint „Coulisse“. — Nemesi Felkelés és Polgárórség. — Az Urhatnám Polgár. — A „Gyurkovitsizmus“. — Polgári Dandysme. — *Daudet* és *Dumas*: a magyar „Gasconade“. — A Város története egy pesti Ház történetében.

Bécsi német előkép után — távolabbról az „Eipeldauai Levelek“ és a „Perzsa Levelek“ régi Levélformája szatírás módja nyomán — íródott 1844-ben a németnyelvű pesti Városellenes-Kávéházellenes Pamphlet: „*A pesti kereplős Levélhordó vagyis a magyar Jankógyurkó. Az egykori Pincérnek, a Franz'-l-nak Levelei az ő Keresztapjaurához, a soroksári Molnármesterhez*“.¹ A jóízű apró holmi az egykori pestvidéki sváb szár-

¹ „*Dö Pesther Klapperpost oder da ungrische Hansjörg'l. Briefe des ehemaligen Kellners Franz'l an seinem Herrn Göden, dem Müllermeister in Schorokschar*“. Pest. 1844. 8. 36. o. Szerzője alkalmasint a *Benkert* Kávészalád valamelyik írótagja. — *Klapperpost*: a 18—19. századi falusi Levélhordó Franciaországban, a Rajnavidéken és Dél-németországban — a mocsarak és a sár miatt — úgynevezett „Gólya-

mazású pesti kávéházi-vendégházi Pincér, a *Franz'l* tollára adja a Pest városi életét kicsúfoló csúfondárosságokat. Nyelve a Reformkorszak népszerű Demophiliája idején divatba jött Dialektusos-költészet népi nyelve: a soroksári jobbágyok tájszólása. A *Franz'l* úgy írja „Pesti Leveli“-t Keresztapja urához, a Soroksári Molnármesterhez, mint nagynevű szatírás-előképcinek örökéletű Figurái: a *Perzsa* Iszfahánba, az eipel-

láb“-on (Stelze, Stelzbein, Stelzfuss, Échasse, Jambes-de-bois, Faláb, Gamó, Mankólab) jár, részben azért is, hogy messzire lásson és látszason. A markában messzehangzó Kereplőt csörget. A *Provence*-ban ilyenén áll a birkapásztor, a *Spree-wald*-ban, illetőleg árterületein, a francia *Dordogne* és a *Rhône* árteres torkolatvidékén az asszonyok és lányok közönséges közlekedőeszköze. Régi magyar neve *Mankó*, *Gamó*, *Mankólab*. „*Auf Stelzen gehen*“: „magasra tartja az orrát, duzzog, nagyra tartja magát“. — *Klapper*: fakelep, kereplő, fakereplő, nyeles kalapácsos „Lármafa“, a tibeti, kínai ördögűző szerszám, hangszer és orosz-lengyel „Klopacska“ vagyis Kalapácsocska. A régi Levélhordó cserregő kereplővel jelezte jöttét, mint a Postillone a Postakürttel. — A Gólya és a Szarka kelepelve, cserregve „*Vendéget jelent*“. — *Klapperstorch*: kereplő gólya: a falusi Levélhordó tréfás neve. — *Hansjörg'l*: *Jankó Gyurkó*. A kicsi, a furcsa, az ugrabugráló neve minden nyelvben a János és a György név kicsinyítése, egyben a „Becsületes Ember“, a talpraesett szókimondó *János*, a kemény *György*, a törülmetszettet mondó, nem kertelő Paraszt és Polgár neve is, mint ilyen, a Néphumor, a Bábjáték és a Népi Komédia és Népi Szatira alakjainak, a „Népi Hős“-nek hagyományos neve. *Giangurgulo*, *Gianni* vagyis *Zanni*: a „Jankók“: a *Commedia a Soggetto* összes szereplőinek gyűjtő neve. — *Jéhan Potage*, *John Bull*, *John Punch*, (Ökör Jankó, Puncsos Jankó) *Becsületes János*, *Hanswurst*, *Fajankó*. — *Hans'l-Bier*: Ficzko Ser: a Ser fia, a sermáslás. (S.S.) átvitt értelemben a lecepegett Aljaser. — A csóka neve: Hans'l. — Görg, Jörg, Gerg, Giergl, Jerg: a Gyurka neve. A kéz kisűjja, item peniculus puerorum parvulorum a magyar paraszt nyelven *Gyurkó*. A *János* nevet az állhatatosság, a szókimondás (Keresztelő Szent János, Nepomuki Szent János) teszi a középkor polgári Férfieszményévé, ugyanez áll a lovagi Szent Györgyre. (S. S. és M. M.) — *Hansjörg'l*: többszavas értelemerősítés: (Pleonasmus, Hendiadyoin), a *Becsületes Jankó* és a *Keményszavú Gyurkó* összekapcsolása, a csúfondáros, a Politikát gúnyoló, az „Urak“ és a Város fonákságait ütő, a 18—19. század forradalmi népbárát bábjátéki figurájának is neve, híres Élclapfigura. Ezért és így: *Borsszem Jankó*, *Kukoricza Jancsi*. — A magyar Népmesében: *Lófia Jankó*, *Medvefia Jankó*. — *Der Göd*: a Keresztapa. *Göden*: szójátékos utalás nagytorjú, nagyivó Molnárra, aki a népi szólásban mindig „leöblíti a lisztől poros torkát“, vízen él, tehát „*úgy íszik, mint a Gödény*“. V. ö. a „*Rachenschim'l*“ a „Penészes-torkú“ rokon Pamphletjéről szólókat.

thali „Eipeldauer“ Kagran-ban lakó Sógorurához, vagy „Furkát Tamás a' Tudós Palótz Monosbélbe' lakozó Sógorurához“. *Franz'l*, a falusi születésű Pincér Soroksárról került fel Pestre, ő is „*Falusi Ember a Városban*“ éspedig foglalkozása szerint is „*Falusi Ember a Városi Vendégfogadóban* és annak Kávéházában“. Az ismeretlen nevű Pamphletíró jól fogta meg feladatát: a Város élete, az „*Urak*“ élete fonákságai, furcsaságai fölött magas Gólyalábon erkölcsbíráskodó „*Falusi Ember*“ itt Pincér. Vendégszolga, aki mint falusi jobbágylegény városiasodott el a Városban és a Város szellemét legélesebben kifejező pesti Vendégfogadóknban. A *Bas peuple*, a *das Gemeine Volk* vagyis az Aljanépség, a *városi Kisember* tipikus kifejezője. Ez a *Figura Goldoni* 1752-ben írt Kávés Komédiájának, a *La Bottega del Cafè*-nak jóképű, agyafúrt Garzone-ja, a fürgelábú *Trappola* óta fel *Nádas Sándor* és *Zsolt Béla* kávéházi tárgyú Színművei Pincér-jéig mindig olyan népi-félnépi Philosophus, akit a Város élete tett ezzé. Állandóan a magasabb osztályok tagjaival érintkezik, de nem züllik fel közējük, belelát életükbe, meglátja „az *Urak* huncfutságait“: a Nemesemberek pazarlását, gögjét, hiúságait, nagyképűségeit, a Polgárok ősi „*Úrhatnám*“-ságát, mindazt, amit *Molière* és *Goldoni* óta az ősi *Clichage* hagyományos öntvényei sorozatában csúfol a Pamphletirodalom. Az egykori pesti vendégfogadói-kávéházi Vendégszolgából Urasági inas lett. Ez is kedvelt *Figurino*-ja a Komédiának vagy kétezer esztendeje, a görög-római Komédián, a délolasz *Commedia* a *Soggetto*-n, és a Bábszínházon át. A Szépirodalomban a *Szobalány*, az *Inas*, a *Serfözölegény*, a *Bérkocsis* mindig „sansgène“ mondja meg az igazat. Az *Inas* belelát gazdája zsebébe és a Kulcslyukon át (ez is ősi *Formaeleme* a Komédiának) *Ura* hálókamrája titkaiba is belekukkant. Mindent tud, mindenütt ott van ez a *Franz'l*, mint valami pesti „*Figaro itt, Figaro ott, Figaro mindenütt!*“ végighordja a Városon gúnyoros *Kereplőjét*, csúfos *Nagyszájúságát*. *Gólyalábon* jár és szarkasztikus *Kereplőjével* cserreg, akár csak a régi *Arlecchinade*-ban a régi pesti Kávéházak Színpadán, a 19. század elején is ott kereplő csúfondáros „*Lazzi*“ és a „*Zanni*“, akik a Komédia és a Bábjáték ősi színpadi szabványa szerint csörgős, csattogós, marhahólyagos *Botjukkal*, a régi csúfondáros *Bolond* — a *Misztérium Ördöge* utódja — *Marotte*-jával előbb jól fejbeverik azt, akit kifiguráznak. E *Figura* a Komédiában a *Kereplőt* is megcser-

regteti a szóban megcsúfolt személy füle mögött. Ezért is „*kereplős Postás*“ a Franz'l. Gólyalábon jár, mint a régi Levélhordó : „fennen hordja az orrát“, mint a Város csúfosnyelvű Erkölcscsőse néz el az emberi Hiúságok Vására fölött, a Moralista örök „Magas Lován“ ül.² Igazmondó „Kisember“ : ezért Jankógyurkó vagyis „Hansjörgl“. Állhatatos, mint *Keresztelő Szent János*, a „Jankó“ satírai igazmondó voltának és kemény, mint *Szent György*, a *Lovag* a „Kemény György“ rettenthetetlenségének középkori eredőjü kifejezője lévén. Vidám Moralista ez a „pesti Hansjörgl“, mint egykorú „Hansjörgl“ című társai, az apró félnépies Pamphletek és Élclapok. Nem töri meg az a lesújtó tapasztalat, amit a Városban szerez, mert nem „tragikus Falusi Ember“, mint a *Perzsa*, nem Illuminatus, mint az *Eipeldauer* : egyszerű, kispolgári, félpaszti, mint a „*Furkás Tamás*“ és a „*Rachschimm'l*“. Egészséges, talpraesett, vaskos, mint a Kispolgári Középszer szellemének képviselője. Alig van benne nyoma a Reformkorszak európai és magyar problémáinak, a Márciuselő föllengző, irodalmias-agyas rajongásainak, a fölényes társadalmi Satírának. Kedélyes pesti Inas, a Renaissance három nagy álmódójának, az intellectuális bábszínházi *Doctor Faustus*-nak, valamint a „régijó Idők“, az elmúlt Lovagkor álmaikat kergető nemes *Don Quijote*-nek és az Élet örömét habzsoló *Don Juan*-nak kispolgári-paraszti ellenképeit jelező inasaitóda. Szellemi örököse a kapzsi *Kasperle*-nek, a falánk, vastag Parasztnak, *Sancho Pansa*-nak és a gyáva és szemtelen *Leporello*-nak, a „Nyulacska“-nak. Félpaszti-félkispolgári — mondjuk — „Félnépies“ „*Demipopulaire*“ utóda a régi nagy Pamphletnek. Nem fellengző, nem álmodik semmiféle Utópiát, csak csúfolódik. Kineveti „az Urakat“. Olyan csúfolkodó „Népi Hős“, mint a kávéházi török *Karagöz*, a *Fekete Gözü*, vagyis a Hörcögpopofájú, vagy a bécsi serházi *Hanswurst* : a Hurkátpopofázó. Nem nevetséges falusi Paraszt, akin a Város nevet, hanem fölényes, agyafúrt, kitanult Félpaszti, aki kineveti a Városet, melyet jól ismer.

² A 18. századi Billiárd a „Nyerő Lökést“ csengőkkel, sőt automatás Figurák kiugrásával, dob- és trombitaszóval jelezte. (Café Méchanique). A londoni kikötői Csapszékekben és Kávéházakban a régi Szerencsekerék (Rota Fortuna) nyerő ütéseit trombita, vesztő ütéseit gúnyos kakaskukorékolás kíséri. V. ö. *Körmendi Ferenc* regényét. Ez maig él a pesti „Wurstli“ céllövőbódéiban.

Soroksár is ugyanazt a szerepet viszi a pesti Néphumorban, amit az ógörög *Abdera*, a német *Schilda*, a magyar *Rátót*, *Kóka* és *Piripócs* vagy a felvidéki *Kukutyin*. Igen jellemző, hogy az 1840-es évek magyar Vándorbábszínházai is Soroksáron játszatják le a *Magyar Faust*-ot.³

*

Franz'l, a „Falusi Ember“ őseinek hagyományos útján eljut a pesti Kávéházakba is. Régi szokás szerint Urát is elkíséri a Kávéházba. Mint volt Pincér, egykor ott szerezte városias emberismeretét. A Vendégek életébe úgy látott bele, mint Kávésfindsáikba, mint *Lesage*, a 18. századi kávéházi Szatirikus „Sánta Ördöge“ Madrid házaiba. *Franz'l* is a Kávéházban szemlélődik, mint a *Perzsa*. Első levelében már Kávéházról ír. Elmondja, hogy Urával egy alkalommal betért egy külvárosi pesti Kávéházba, ahova — az 1840-es években még Kávéházról-Kávéházra járó Cigánybandák módjára — bejött egy Cigánybanda. Igen jelesen muzsikált. Az Inas Ura odatámaszkodik a Billjárdhoz és hallgatja a muzsikát. Ott áll mellette egy urasan öltözött, napbarnította képű, hollófekete hajú fiatalember, beszélgetésbe kezd az Urasággal, majd kihívja azt egy játsz-mára. A fiatal Úr igen generózusan játszik. Egyszerre csak kilép a Bandából a füstösképű klarinetsípos, egész nagy bizalmas-sággal a Ficsúr vállára vereget és valamit cigányul odaszól neki. A Ficsúr lecsapja a Dákót és kámforrá válik. Akkor süli ki, hogy a finom Ifiúr az *Egressy* Bandájából való muzsikus Cigány volt. „*Mei' Hear hat g'glabt, es trifff'n glei' da' Schlag und hat d' ganzse Nacht vur Gall nöl schlaf'n kinna!*“ Az Úr azt hitte, menten megüti a guta és úgy elöntötte mérgében az epe, hogy egész éjjel nem tudott aludni a nagy felindulástól. A *Hans-jörg'l* itt a Kávéházat, mint az Úrhatnámság városi helyét csúfolja ki. Az ötlet maga ott van *Goldoni*-nál is: a szoknyakergető *Gentiluomo* Donná-nak nézi a velencei gesztenyesütő és az ócskaruhás kiöltözködött lányait. A nyelves pesti

³ A Hientz család pesti bábjátékos szövegei a 19. század első feléből. — *Wieland* „Abderiten“-jeit 1834-ben fordítja le *Erdélyi* Károly és ezzel megnyitja a „Magyar Abdera“ kisirodalmi sorozatát. (*Staud* Géza: Az Orientalizmus a magyar romantikában. Bpest. 1931. 90. o.) A „Schildbürger“-nek számos „Allotria“ változata volt. — A „Vivat Soroksár“: v. ö. *Tóth* Béla: *Magy. Anekdotalikncs*.

Hansjörg l ezzel az Aljanép Úrhatnámságára, de a Kávéház Demokráciájára is Csúfost mond.

Egy másik Levélben arról van szó, hogy az Inas az *Angol Királynő Vendégfogadó* új Kávéházába is ellátogat Urával. Ezt az 1838-i Nagy Árvíz által rombadöntött *Nagy Ház* nevezetű *Kemnitzer Ház*, illetőleg a *Nagy Kávéház*, másként a *Márványos Kávéház* maradványaiból építették fel. A Kávéház volt az 1840-es évek Modernismus-ának kifejezője. Az Inas egy kerekasztalnál foglal helyet és Fekete Kávét rendel. A Kávéház tele van a gazdag pesti Polgárság soraiból kikerült fényes, katonás öltözetű Mesteremberekkel és Kereskedőkkel, akik pompás és drága, magyar Huszárt, német Dragonyost, magyar Bakát és német Gránátost mímelő, aranytól, ezüsttől csillogó pesti polgárőrhadi Uniformisaikban a nyegle Katonatisztek módjára szenevelegnek és gúnyoros megjegyzéseket tesznek mindenkire. A frissnyelvű Inas azonban kicsúfolja őket és elmondja, hogy : „*Ismerek én egy Vendégfogadóst és Kávést, aki lovas Polgárőr volt. Délelőtt mindennap kilovagolt, délután pedig az Egzeczérozásokban vett részt, a Pincérei ezalatt azt csinálták, amit akartak, a Kávés Úr addig-addig lovagolt, míg a végén a Vendégei is ellovagoltak tőle*”.

Ez félreérthetetlen célzás az új Kávéház egykorú Kávésura, *Domján Ignác* Úrra, illetőleg a ragyogó uniformisú Pesti Polgárőrhad lovas Századaiban ott szereplő pesti Kávésokra. Mint a Kávéház történetéről szólókban közöljük, az előretörő pesti zsidó Gabonaszenzálok az új Kávéházban ütötték fel Börzéjüket, mire a Kávés kijelentette, hogy e lármás Publikum számára nem engedi át helyiségeit. Erre a szenzálok sértődötten kivonultak a Kávéházból. Erről az egykorú pesti Ujságok sokat írnak. 1855-ben, mint ezt *Müller Károly* pesti Ujságíró Versezeteiben látjuk, a Gabonások már megint ott ülnek a dunaparti Kávéházban.

A Vendégfogadóban, az ezzel tőszomszédos *Vadászkürtben*, a *Magyar Király* Vendégfogadóban, valamint a jőnevű régi *Hét Választófejedelemnél* szállottak meg a termésüket értékesítő délvidéki Nemesurak. A vasmacsán álló délvidéki gabonás *Salop*-okat, a lóvontatta és vitorlás dereglyéket itt látjuk képeinken a Hajóhid pesti fejenél, a *Nagy Kávéház* előtt, a kővel burkolt *Rakodón*, a *Sétáló Erdőske* előtt. ⁴ Természetes,

⁴ Scialoppo, Chaloupe, Schaluppe, *Salop*, *Salupa*.

hogy itt, a Feldunasor felvégi sarokháza, a *Kereskedői Pitvar* közelében alakult ki a Hajóhid és a nagy Vendégfogadók mellett a *Pesti Kereskedő Casino*, vagyis a pesti *Casa dei Mercanti* legális gabonapiacának kávéházi „Coulisse“-a, a gabonás zúg-börze.

A pesti német polgári veretű *Kereskedő Testvérség* nem fogadta be tagjaiul a „Keleti Kereskedőket“, a török honos vagyis „Rája“ görögöket, csincsárokat, örményeket, rácokat, zsidókat, de a magyarországi és erdélyországi honosokat sem. Ezek közül csak a pesti Görögöknek volt kereskedői *Hetairia*-ja vagyis *Adelpheia*-ja, azaz Társasága és Testvérsége, illetőleg szabályszerű velenceies *Fondacco*-ja: a *Görög Ház*. Komiszárocsuk Nemes *Boráros János* Uram, a Kávésok Komiszárosa. A pesti *Alvég rácjait* ősi keleti módon hitük helye, a *Rácok Temploma* udvara fűzte össze, itt volt a Tanácsházuk, Iskolájuk, Temetőjük, Cinteremjük. A „Rác Céhek“ itt őrizték Céh-ládáikat. *Kereskedői Testvérségük*ről — amilyen a szentendrei Rácok „Tergovina Kompanija“-ja volt — nem tudunk. *Rác Fertályban* laktak, mint a velencei svájci Griggioni-k, vagyis a Granbünden-ből bevándorlottak az *Isola Margherita* szigetén. Életüket külön Rác Kávéházakban élük le a 18. század és 19. század átmenetén. Az *Orczy Ház* az óbudai zsidók *Zsidóháza*, ha nem is telekkönyvileg, de mégis teljesen egy keleties-arabos pesti zsidó *Szuk*, illetőleg zsidó *Kerván Szeráji* szerepét viszi, valóságos délitáliai-spanyol kereskedői *Locanderia*, törökös *Hané*: de igazi szervezete nincs, csak Kávéháza. A zsidó *Sensale* — németesen *Sensal*, magyarosított nyelvújításkori nevének *Alkusz* és *Hajhász* — szervezetlen kontárkereskedelmet üz, az örmények, csincsárok, kuczó-oláhok „*ad proprium pugnum*“, azaz saját markukra dolgoznak. A zsidóságot — igazi keleti módon — szintén hitélete tartja össze: Óbudán a „Halottas Céh“ vagyis a „Kalandás Céh“, a *Szent Testvérség*, azaz a *Chevra Kadisa* házában működik a *Zsidó Börze*, de a minden reggel Pestre bejáró és este Óbudára hazatérő zsidóknak csak kávéházi Pörsölyházuk van: a Király-utca két sarkán levő *Zsidó Kávéház* és az *Orczy Kávéház*. Várostörténeti irodalmunkból teljesen hiányzik a keleti és déli Kereskedőházak — a *Szuk*, a *Pazár*, a *Locanderia*, a *Locanda*, a *Casa dei Mercanti*, a *Casino*, a *Borsa* és a *Fondacco* — ismerete, tehát a pesti „keletiek“: örmények, törökök, görögök, zsidók és rácok, valamint az ezek által is lené-

zett legalja „Bastarde“-ok, a Csincsárok és kuczó-oláhok kereskedői életének kávéházi jelenségei — mint Velence és a Levante kereskedői életének pontos másai — ismételten magyarázatra szorulnak, hiszen irodalmunk — sajnos — a *Trattoria* és a *Vendégfogadó* fogalmait is összekeveri és a *Kereskedők Casino*-ja alatt valami „Társaskör“-t ért, a *Kaszinó* szó ama értelmében, melyet újkori Kártyásházak szerepét vivő „Kaszinó“-ink sajátítottak ki maguknak.

Városhelyrajzi, illetőleg várostájfejlődéstörténeti, városi nemzetiségi kereskedelem-történeti és társadalomtörténeti szempontból rendkívül érdekes, hogyan terjeszkedik az előretörő Zsidóság a *Zsidó Fertályból*, a *Zsidó Piacról* a Duna felé. A Század elején, mint láttuk, még az úgynevezett *Zsidó Piac* környékén levő Kávéházakban folyik az Óbudáról Pestre naponta bejáró Zsidók korlátozott kereskedői tevékenysége és pedig a *Zsidó Piac* — a *Király Utca*, az *Orczy Ház* és az *Aggkatonák Ispotálya* előtti *Országút* egy kiszélesedett részlete — sarkán levő két Kávéházban, az örmény *Gyertyánffy Házban* volt *Zsidó Kávéházban* és az *Orczy Kávéházban*, az *Orczy Bárók Házában*. Mindkét ház olyan szerepet visz, mint az olasz Külvárosok, a *Sobborgo-k Zsidó Házai*, akárcsak a régi velencei *Zsidó Sziget*, a *Giudecca*, vagy a *Ghetto Vecchio* és a *Ghetto Nuovo* valamelyik *Fondacco dei Giudei*-je. A 18. század végén megnyíló *Nagy Kávéház Utcája*, a *Nagy Hidutca*, — a mai Deák Ferenc-utca — viszi be a zsidó Kereskedelmet az *Országút* és a *Király-utca* sarkáról a régi Belváros és az új Leopoldváros e határszélére, a dunai gabonakereskedelem közelébe és forrásához és telepíti le azt a Hajóhíd mellé, az *Angol Királyné Vendégfogadó* újmódi Kávéházába. Innen hódítja meg a Zsidóság a Szabadságharc, illetőleg a *Kiegyezés* alkotta *Receptio* után az addig német-polgári Leopoldvárost. A Kávéházban elhelyezkedő „Kontárkereskedelem“ 1867 után lesz „legális“ Kereskedelemmé, amikor az új *Lloyd* már befogadja az egyenlőrangúvá lett Zsidóságot. A *Kemnitzer Ház* ebben az időben kerül a morvaföldi *Wojdzislaw*, másként *Wodjaner* délvidéki zsidó Dohánytőzsér család kezére. A Leopold Várost tehát a német polgári *Kereskedő Casino* versengőtársa, a kávéházi kontár „Coulisse“ eme legelső zsidó hadállásából, egy Kávéházból, délről, a Duna mentén felfelé hódítja meg az akkor még jogtalan Zsidóság. Azaz: *a pesti, illegális, a Gildén kívül álló zsidó kontárkereskedelem a*

Kávéházra veti rá magát, mert a német-polgári Gilde-házba a Casino-ba nem juthat be. E folyamat pontosan azonos a városi Élet minden területén; a Kávéház mindig, mindenütt és mindenben a „Céhenkíviliség“ és a „Secessio“ helye. A velencei *Café Florian* a megbukott Velencei Köztársaság Országgyűlésének helye, de az a budapesti *Balaton Kávéház* és az *Országház Kávéház* is az *Ex Lex* zavaros időiben. A *Kammon Kávéház* az 1890-es évek elején a *Nemzeti Casinóba* be nem jutó „Fertály-nemesség“ és a „Lecsúszottak“ Casino-ja. A „Nem-hivatalos Irodalom“ „Szellemi Forradalmi“ Céhháza 1907-től kezdve a *Newyork Kávéház*. A Kávéház mindig az irodalmi, tudós és szépművészeti Akadémiák, a Tőzsdék, a Parlamentek, a nagy Casino-k ama „Színfalmögötti“ helye, melyet éppen a *Coulisse* szó fejez ki. A Kávéház mindig *Coulisse*: a Parlament, a Börze, az Akadémia, a nagy társadalmi Casino, a Salon, az Otthon, a Család *Coulisse*-a. Ez kereskedelmi vonatkozásokban pontosan látszik az igénytelen *Hansjörgl* e néhány szavából. Az Irodalom eleven 18—19. századi képecskéi, melyek az *Élet-et* írták le, igen sokszor többet mondanak, mint a Levéltárakban őrzött Acták, melyekről tudjuk, hogy azokat a 18—19. század átmenetén sem eleven szellemű, nyitott szemű, tollforgató Litterátusok, hanem egyszerű kis hivatalbéli Pennácskák körmölték. *Gvadányi*, *Csokonai* avagy a *Hansjörgl* sokszor értékesebb pest-budai várostörténeti Documentum és többetmondó mint az Acta.

Mindez tehát pontosan mutatja, hogy az Országútra beszo-
rított illegális, tehát mozgékonyabb, friss szellemű, mohó, élni és érvényesülni akaró századelei zsidó gabonakereskedelem hogyan veszi be az *Emporium*, a Forrás helyét, a Dunapartot és a Hídfőt. 1840 táján az történt meg Pesten, ami már a 17. század végén megtörtént a londoni folyóparti Kikötő „Gild's“ Kávéházaiban. *Macaulay* már ír a velencei és németalföldi Spaniole-zsidók londoni Kereskedőkávéházairól. Velencében a *Zsidó Szigeten* van, a „Hosszú Tüske“, a *Spinalungha* szigetén, tehát a Kikötő, a Víz, a *Punta della Salute* szabad, nyílt vizein. Egy pillantás Velence és Pest térképére meggyőz arról, hogy a Várostörténet kulcsa a Városhelyrajz, illetőleg az Élet, mely ezt kialakította. *Pest-Buda és Budapest sorsa a Duna és a Híd.*

Érdekes, hogy a pesti polgári Antisemitismus szépirodalmilag is éppen 1846-ban jelentkezik *Nagy Ignác* és *Kuthy Lajos* ama Rémregényeiben és kávéházi vonatkozásokban, éppen a *Wurm-Udvar* Kávéházában tanyázó zsidó *Szenzálokkal* vagyis *Hajhászok*-kal kapcsolatban. Nem lehetetlen, hogy a pesti német Kereskedő Testvérségnek ama német polgári tagjai léptek fel a számukra Concurrentiát jelentő zsidó Gabonások e kávéházi „*Coulisse*“ ellen, akik mint a Polgárórhad tagjai, e révén is mereven elzárkóztak a régi pesti Belváros nemzetiségi kereskedelme : az örmény, rác, görög, csincsar és zsidó Tőzsérek és Zugtőzsérek elől.

Ami magát a Polgárórhadat illeti,⁵ azt a köztudat úgy fogja fel, mint a Napoleoni Háborúk alatt a városi közrend biztosítására felállított városi-polgári katonás szervezetet. Ez igaz, hiszen a Helytartótanács egykorú parancsaiból az országszerte felállított városi Polgárórhadak szervezetének minden apró részlete ismeretes. Valójában azonban ezek — így a pesti és budai Polgárgárda is — a régi polgári céhbeliek fegyveres *Utca-kapitányságai*ból nőttek ki, azoknak egyenes folytatásai. A 18. század végén Pesten Városcsúcsra volt megszervezve a Céhek fegyveres szolgálata, így például az *Újvilág* és a *Váci Kapu* Csúcsán a puskaművesek, vendégfogadósok és mészárosok Céhei látták el az éjszakai és tüziveszedelmek idején szükséges fegyveres szolgálatot.⁶ A Céhek még az 1790-es években is csakúgy fegyveres Polgárok Pesten, mint Budán a 14. század végén a *Budai Jogszokáskönyv*-nek adatai szerint. Az új pesti Polgárgárda tehát csak a régi céhi fegyveres szolgálat céhi tagoltságát szüntette meg és egységesítette. Kávéstörténeti szempontunkat mindez a jelen Pamphlet fenti közlésével kapcsolatosan azért érdekli, mert a *Pesti Polgárgárda* tagjai között ott vannak Kávésaink és azok fiai is. Mint *Sgardelli* Cézár tanulmánya is közli : a Polgárórhadakra sok panasz volt, mert egyrészt rendkívüli fényűzést fejtettek ki, másrészt semmire nem lehetett felhasználni őket. Fényes Pomparádékon jelentek meg, résztvettek az *Űrnap*i Körmeneten és a *Szent Jobb Menet*-ében,

⁵ *Sgardelli* Cesar. A városi Polgárórhadok. Hadtörténelmi Közlemények. 1929. — *Schmall* : Adalékok. — A Polgárórhad névjegyzékei.

⁶ M. M. : a *Pistor*y Ház égése esete : „mit ober und unter Gewöhr“. V. ö. az *Arany Sas* Vendégfogadó égését 1790-ben.

megtáncoltatták pompás lovaikat, a Gyalogszázad lőtt egy Salvét, nagyokat ittak. *Titulus Bibendi* volt az egész Polgárgárdistaság. A német Humor máig csúfolja a kis német Városkák egykori napoleonkori Bürgergarde-it. Gábor Andor a Világháború Polgárőrségét csúfolja meg 1917-ben megjelent „*A Polgőr*” című csúfondáros írásában. A pesti Polgárgárda ragyogó Uniformisát ott látjuk Nemes Boráros János Senator, a Kávéstársaság Komiszárosa, a Polgárgárda Ezredese képen. A Század elejének polgári Úrhatnámsága ütközik ki a Pamphlet fenti leírásán: a Kávéházban Urat játszik a Polgárság, Katonásdit, Nemesemberesdit játszik aranyosujtásos huszárdolmányaiban és aranyozott dragonyosságakjaiban, medvebőrsüvegeiben és bakacsákoiban. A *Pesti Polgárgárda* láthatóan az 1809-ben Győr alatt siralmasan megbukott „Utolsó Nemesi Felkelés” ragyogó Uniformisait játssza tovább, hiszen az 1809 előtt magyar Nemességet szerzett pest-budai Nagypolgárság már részt vett az *Insurrectio* tragikomikus Operette-Hadseregében. A „Corsikai” lángesze és győri gyalogságai ágyú elöl Pestig futott a gonosz és ostoba bécsi Stratégia által Győr alá összecsdített szerencsétlen *Insurrectio*. Velük futott a büszke 18. századvégi pest-budai Polgárnemesség másodnemzedéke: a Serfőzőmesterek, a Cserzővargák, a Vasasboltosok és Rőfősboltosok és egyéb Kávésuraságok fiai, kiknek apái nem gondoltak arra, mikor büszke, kardos Címeroroszlánokat és buzogányos Címergriffusokat vásároltak, hogy ebből mégegyszer komoly dolog is lesz, hogy „*La Noblesse oblige!*” A hiteles pest-budai városi érdekességű Anekdoton szerint Lenárdaróczi nemes Bárdos György borsodi Kurtanemes *Insurgens* pogányul megmondotta az igazat a pest-budai Hajóhid közepén néhai való jó Borberek *Alvintzy* Ferenc Hadi Főgenerális Uramnak,⁷ a Polgárgárda azonban tovább játszotta az *Insurrectio* pesti és budai Nemesember polgárfiaitól megirigyelt játékot. Valóságos polgári Dandysme ez, pesti polgári kávéházi Aristocratism, mely jól jelzi azt az utat, amelyen a régi Pest polgárcsaládjainak vagyona az érdemtelen utódok kezén semmivé lett. A Korszak polgári társadalmi Eszménye már az 1840-es években sem az az igazi angol értelmű polgári „Gentry”, amit *Széchenyi* István

⁷ „*Kelmed az az Alvintzy? En quidem hoc membrum equinum est, non sclopatarium!*” A Lenárdaróczi nemes Bárdos család Nemzetségkönyvében összegyűjtött adatok B. György úr birtokában.

gróf jót és szépet akaró nagy álmódzásai láttak rajongó révületében, hanem: a Lovastiszt. A gazdag vaskereskedő, rőfösinges Polgárok, Serfözömesterek és Cserzővargamesterek: a pesti Kávésuraságok fiai először az *Insurrectio*, majd a *Polgár-gárda* fényes uniformisaiban feszítenek, végül valóságos Lovastisztek lesznek. A Cserzővargamester, *Kemnitzer János*, a Kávésuraság telekspekuláción, börccserzésen és Kávějoga árendáján, valamint a züllött, csavargó színházi Impressario-val, a hamiskártyásbankos *Ungwerth Emánuel* gróffal közösen tartott Hamispháróbankon szerezte vagyont. Mikor a Nemes Vármegye Fiskusa pörbe fogja, gyalázatos pöre folyamata alatt gyorsan Nemességet vásárol,⁸ hogy a Vármegye mint Nemesembert kezelje. Fiai már Lovastisztek, de becsülettel végigverekszik a Szabadságharcot. Valóban: ez a Reformkorszak pesti polgári Társadalmának egyik képe, ha nem is az egésznek, de egy részének képe, igaz képe, nem pedig az, amit a tájékozatlan, regényes érzelmesség hisz annak. Századelei Polgárnemességünk nem a szó helyes angol polgári értelmében „Gentry“, hanem csak torza annak: tulajdonképpen csak a polgári Úrhatnáság rendje. Fiai — sajnos — abban a hamis értelemben lettek a később magát „Gentry“-nek nevező osztály tagjai, melyet a fiatal *Herczeg Ferenc* keresztelt el „Gentry“-nek egy félszázad múlva. A *Hansjörgl* által adott kávéházi képet egy nagy erkölcstörténeti-társadalomtörténeti ív köti össze az 1890-es évek úgynevezett „Gentry“-je életével. Egyik oldalon áll a *Hansjörgl* által adott kép. Ez a kép igaz, mert a *Hansjörgl* a valóság ellen ír Pamphletet. A másik oldalon áll a fiatal *Herczeg Ferenc* által írt kép. Ez nem igaz, mert irodalom, *Herczeg Ferenc* nem Pamphletet írt, hanem fiatalos tollával álromantikus képet rajzolt, melyben glorificálta a délvidéki Nemességet. Sokan azzal vádolták meg, hogy hallatlanul divatossá tett fiatalkori írásaitól kótyagosodott meg előbb a Délvidék, azután az egész ország pusztuló középbirtokos Nemességének akkori Ifjúsága. Ez a vád igaztalan. Tény, hogy *Herczeg Ferenc Daudet, Dumas* és részben *Ohnet* nyomán találta ki és írta a francia *Gasconnade* magyarított Figuráit. „Gyurkovicsizmus“-a hamis, mert francia irodalmi Figurineken keresztül honosította át „Gyurkovicsizmussá“ a *Guyenne* és a *Gascoigne* régi, 17—18. századi „Kis

* V. ö. a pör ismertetését.

Bárói“-nak álmásolatát. Akik 1891-ben tudták, mi az angol „Gentry“, már akkor megmosolyogták a „Gyurkovicsizmus“t. Viszont nem igaz, hogy a „Gyurkovicsizmus“ szédítette meg azt a nemzedéket, mely valóban százezer bánáti és bácskai Holdakat vert el az 1890-es években a *Kék Macska*, a *Beliczay Kávéház* és a többi züllött kávéházi *Tingli-Tangli*, *Bretlli*, *Zengeráj*, *Orfeum* és *Café Chantant* fertőjében. Az a Nemes-ség már régen pusztulóban volt, a „Gyurkovicsizmus“ nélkül is elverte volna az utolsó holdját, legfeljebb csak Stílust és öntudatot talált a „Gyurkovicsizmus“ mai szemmel nézve már éme-lyítő és irodalmilag jelentéktelen, egyébként ügyestollú apró-ságaiban. Ezeket az öreg, bölcs *Herczeg Ferenc* ma már maga is így látja és botor az, aki irodalmi „*Chef d'Oeuvre*“-jének az öreg író irodalmi Kamaszkora e jelentéktelenségeit tartja. Viszont igaz, hogy az ismeretlen Pamphletírónk által 1844-ben írt pesti erkölcsörténeti kép a Reformkorszak lendületes Sza-badságromantikája alján mutatkozó „korai Gyurkovicsizmust“ mutat. A szappanyfőzőfiak mint „Nemesúrfiak a Kávéházban“ azonosok a délvidéki Puszták magyar Kánahánjába betelepí-tett rác, albán és czrnogorcz Jobbágyok nemesített utódaival, a *Herczeg Ferenc* által „*Bácskai Gentry*“-nek elkereszteltekkel. Ez a „Gyurkovicsizmus“ századvégi vidéki-falusi mása a *Hans-jörgl* által leírt századközepi városi-polgári kávéházi Dandysme-nek. A kettőt az köti össze, hogy a pesti Polgárnemesség a Dél-vidéken vásárolt birtokokat és utódai a pesti Kávéházakban játszották a „Falusi Nemesség“ franciás veretű Virtuskodásait. A Délvidékiek viszont feljöttek Pestre és ugyanazokban a Kávé-házakban ugyanazt csinálták. A Falu a Városba jött fel, a Város a Faluba ment le. Ez *Montesquieu* óta állandó irodalmi Cliché, a valóságban pedig társadalomfejlődési törvény. A *Dandysme* halhatatlan, de a *Gyurkovicsizmus* is az.⁹

Az *Angol Királynő Kávéházában* a pesti polgárfiak 1844-ben ugyanazt csinálják, mint 1894-ben a *Kék Macskában* fiaik fia és a „Bácskaiak“ ivadékai. Amit a Kávéházban csinál-nak, az a francia Gúny által régen megírt *Gasconnade*, a „Dél-vidékiek“ hányavetisége, a „Falusi Nemesember“ a *Gentil-homme Campagnard*, a *Les Ruroux* és a *Les Hoberaux* 17—18.

⁹ *Possonyi László*: Vád- és Védbeszéd. Magyar Úrhatnamság. „A halhatatlan Gyurkovicsizmus“. Nemzeti Ujság 1935 jan. 27.

századi csapszéki dorbézolásai, melyről nem kisebb személy ír, mint *Michelet*. Az, amit *Krudy Gyula* a Nyiri Pajkos-okról és *Mikszáth Kálmán* a „Sárosi Svihákok“-ról írt. Ezeknek rokona a porosz „*Krautjunker*“ is. A pesti Városi Nemesség, a Város-Gentry ősei délnémet parasztivadékból lett rőfösinasok és szapanyfőzőinasok: hajórakományszámra jönnek felülről lefelé a Dunán. A Bácskai Gentry dédükatyjait Csarnojevics Arszenije ipeki Pátriarka telepíti le a néptelenné lett Délvidéken: hegyi kecskepásztorok, disznópásztorok, albánok, czrnogorczok és rácok voltak. Ők viszont az Aldunáról jöttek hajószámra, csak fölfelé. Ami igazán jelentéktelen különbség. A *Kék Macskában* találkozott mind a két világ. Őseik bölcsőjét nem a *Gascogne*, a *Les Bas-Pyrénées* és a *Guyenne* tornyos Kastélyaiban és nem thüringiai Herrengut-okban ringatták. Viszont a Szabadságharcban is együtt volt a „magyar Gascogne“ és a pesti „Belváros“ harmadik, negyedik Nemzedéke. Teljesen igazságtalanság volna csak a *Pamphlet* és csak a Gyurkovicsizmus szemzőgéből néznünk a dolgokat.

1844-ben továbbá nemcsak a Rőfösfiak üldögélnek a pesti Kávéházakban, hanem a Reformkorszak rajongói is. 1890-ben nemcsak a *Kék Macska* és a *Beliczay Kávéház* volt az egyetlen pesti Kávéháztípus, mert a „Bohém“ már eljegyezte magát az Új Irodalomnak, mely rövid néhány év múlva egy egészen más kávéházi Ifjúságot teremtett meg. A *Flaneur*, a *Craqueur* és az *Hoberau* mellett mindig ott volt a kávéházi *Gens des Lettres*, a kávéházi Rajongó, a *Litteratus*. 1844-ben is, 1894-ben is.

Az Élet körben forog: a *Falusi Ember* utódai Városi emberek és a Városban pusztulnak el. Az Utódok a Nagyapák örökét Kávéházban verik el. A *Hansjörgl* által leírt Utódok már 1844-ben bevonultak a Kávéházba. A délvidékiek utódai is. Az *Angol Királynő* Kávéházából kitessékelt zsidó Szenzálok utódai is elurasodtak, elfinomodtak, a vagyonszerző zsidó Nagyapák unokái is irodalmi Esztéták lettek. A *Szerencsekereső*, a *Falusi Ember-ből* lett Városi Ember unokája mindig a Városban hal ki. Mindegy, hogy a pesti Nagyapa thüringiai német, délvidéki rác, délvidéki spanyol-zsidó vagy felvidéki lengyel-orosz zsidó volt-e. Mindig csak *Montesquieu*-nek van igaza: a Városban elpusztul a Falusi Ember. A *Hansjörgl* és *Tormay Cecília* a Városi Kávéházban elpusztuló falusi Németfit írták meg. *Herczeg Ferenc* a Városi Kávéházban elpusztuló délvidéki rácivadékokat írta

meg. *Krudy Gyula* a Városi Kávéházban elpusztuló magyar ivadékokat írta meg. *Molnár Ferenc* és *Hatvany Lajos* báró a Városi Irodalmi Kávéházban elirodalmasodó zsidóivadékokat írta meg. Ime : a Városban *Bel-Esprit*-vé, „Széplélek“-ké, Irodalmárrá halkult az erős Nagyapák unokája, íróvá lett a német ivadék : *Tormay Cecilia* és *Herczeg Ferenc*, az lett a magyar Nemes *Krudy Gyula* és a zsidó *Molnár Ferenc* és *Hatvany Lajos* báró is az lett. E ponton mind önmagukat írták meg.

Az Élet rohan és csak *Montesquieu* szemével láthatjuk jól rohanását. Hová lettek a régi pesti német polgári Kávésok utódai? Hová lettek a Bácska vig Hoberau-i? Hová lettek a régi Kávéházak? Hová lettek a régi Kávésuraságok és hová lett a régi pesti Polgárnemesség? A régiek örökébe mindig „új Pogányok“ jöttek : „és az ő helyüket elfoglalák“, mint a Zsol-tár Költője zengte kétezer éve. Mindig újabb *Falusi Emberek* jönnek a Városba a *Montesquieu* örök országútján. A régebbiek az újabbakat mindig *Jött-ment*-nek csúfolják, a régebbiek az újabbakat kiverik a Kávéházakból, viszont az új *Jött-ment*-ekből mindig újabb *Patriciusok* lesznek. A Városok örök élete ez. A *Pamphlet* mindig az egykorú *Jött-ment*-eket csúfolja, mert csak azokat látja.

A *Kemnitz*er Ház története Városunk története. *In Nuce*, vagyis *Dióhéjban*. *Ex uno disce omnes!* — Egyből tanuljad meg mindet! — mint *Vergilius Aeneas*-a mondta *Dido* Királyasszonynak. 1794-ben délelőtt a *Voltaire*, a *Lessing* és *Gellert* szellemén vitatkozó Irodalom tanyája, éjjel a *Pharo Bank*-é. Megszüli a 18. századvégi pesti *Boulevardisme*-t. Gazdája a Cserzővarga, fiai Nagyurak, léhák, de résztvesznek a *Szabadságharcban*. Az *Árvíz* 1838-ban elpusztítja. Ezután a zsidó *Wodianer* családé lesz. Közben már volt *vasasbolt*, *norimbergi bolt* és *hajósvállalat* *Comptoir*-ja. Itt volt egyideig a *Zsidó Börze*. Lakott benne *Andersen*, *Vieuxtemps*, *Berlioz*, *Dumas père*, *Liszt Ferenc*, *Richard Wagner* és *Deák Ferenc*. Megfordult benne *Ferenc József* és *Erzsébet*. Lakott benne sok Király és a perzsa Sah. A *Kiegyezés* és vele a *Korszak* itt született meg. Az Utca két nevét adta meg : a *Nagy Kávéház* Utcája és a *Deák Ferenc* Utcája ez a két név. Írt róla száznyi német, francia, angol, olasz és dán író. 1916-ban *Bankház* lett. A mai Nemzedék már a Cégérnevét sem tudja. Kávéháza régi Pohárszékét a Kávésok Múzeuma őrzi.

A francia Nagy Várospamphlet magyar Kisformái.

Nagyforma, Kisforma, Tökéletlen Forma: Petite Forme és Forme fruste. — Az arisztokratikus Nagyforma Kisformává demokratásodik el és le. — Városiasság és Népiesség. — A Várospamphlet lehajlása. — *Montesquieu, Eipeldauer, Gvadányi.* — *Tatár Péter.* 1855. — *Szabó Endre:* Mujkosék kalandjai. 1891. — *Gárdonyi Géza:* Göre Gábor levelei. 1892. — Négerpamphlet, Kutyapamphlet. — Becsületes Lovak: *Gulliver, Sebők Zsigmond:* „Maczkó Muki“. — *Jack London, Walt Disney, Micky Mouse, Bonzo, Chat Felix.* — Új Utópia. — Kávéház és Demokrácia. — *Michelet-től Zsolt Béláig.*

Törvényszerű művelődéstörténeti és szellemtörténeti, egyben társadalomtörténeti és szokástörténeti jelenség, hogy az alacsonyrendű kezdetekből kifejlődő magasrendű szellemi Alkotások szellemtörténeti Vándorútjokon megváltoznak és alacsonyrendű Formaváltozásokba fejlődnek vissza. Célunktól messze vezetne, ha e jelenség távolabbi magyarázatával foglalkoznánk. Megelégszünk annak megállapításával, hogy ez a Visszafejlődés a Szellem élete egész vonulatán egységesen jelentkezik. Iránya a magasabbrendű társadalmi Osztályoktól az alacsonyabbrendűek Osztályaihoz, a nemesi Várból a városi Polgárházba és innen a falusi Parasztházba, Európából a többi alacsonyabbrendű Világrészbe vezet el. A görög-római Városállamok, a *Polis*-ok és *Róma*, az *Urbs*, a Város városi Műveltségét máig is mint törmelékeket találjuk ott a barbarus Provinciák „provinciális“ Műveltségében. *Kolozsvár, Nagyszeben* vagy *Gyulafejérvár* középkori nemesi és polgári olasz és francia és német Gótikája mint kisvárosi Polgári Gótika jelenik meg az erdélyi magyar, székely és szász Templomvárak és Fatemplomok Formakincsében. A Fatemplomokon a faragott nemes Kő, a Pillér, a Hálóboltozat a nemtelen Fa ácsszerkezetében talál kezdetleges, de népiesen művészi kivített, céhenkívüli, tehetőség, féligtanult „Faragó Molnosok“ vagyis Barkácsolók

tehetséges, szellemes magyar írók alatt. A *Kalotaszeg* bájos Fatemplomainak Kerülőerkélyei fában megoldva mutatják az erdélyi Várak és Városok ólombarbordi modorú Kőtoronyainak szuroköntő Galleriáit. *Gubbio* és *Faënza* nemes, a Rinascimento idején kialakuló olasz Keramiája mint a vándorló olasz Fazekasoktól eltanult 17. századi cseh-morva „Hában“ gölöncsérmű jelentkezik: Formában és kiviteli Mivelésben. A középkori *lovagi Torna*, illetőleg a *Jeu de Barre*, a Korlát melletti Gyűrűdöfés mint a 17. századi kassai Mészároslegények farsangi Lovagi Tornája, majd mint a *Carrousel* nevű 18. századi Körhinta jelentkezik: a nemesi Dámák és Gavallérok falovakon ülve pálcával döfködnek a lógó Gyűrűkre. A Játékká tett Torna neve megőrizte eredetét, máig *Carrousel* és *Ringelspiel*, vagyis „Gyűrűsjáték“ a neve. A Kisváros átveszi a Szokásokat a Nemesembertől, ez a Divatok, Szokások és a Viselet, a *Moeurs, Usages et Coutumérie* vándorlásának útja. A Nép népi Ősműveltségébe a Városi Műveltség, az Urbanitás törmelékei keverednek és süllyednek el.

A kínai Porcellán sokezeréves Formakincse a Kávét, Teát és Csokoládét elterjedése idején a keleti, arabs-török Ibrik és Findsal formakincsével párhuzamosan így jelenik meg az alacsonyabbrendű barna, majd színezetlen fehér, végül színezett fehér európai Fayence anyagában, le egészen a Kávénénőkék tarka-barka Kávésbögréiig. Ugyanez áll az *Irodalom* magasrendű szellemi alkotásaira is. A nagy társadalmi Utópiák sorában szereplő 18. századi *Robinsonade*-okból, Jonathan *Swift* Gulliwer-jéből, vagy az *Ezeregyéjszaka*-ból *Gyermekmese* lesz. Így alakul át minden az úgynevezett Kis Formákká, amit először a franciák neveztek *Petite Littérature, Petites Formes*, vagyis „Kisirodalom“ és „Kisforma“, valamint „Tökéletlen Forma“, vagyis *Forme fruste* néven.

Igy lett *Montesquieu* hatalmas, nagyszabású, társadalom-szatírás Várospamphletjéből a 18. század végén a kispolgári német *Briefe eines Eipeldauers*, valamint a *Gvadányi József* gróf „Falusi Nótárius“-a. Ennek további elnépiesedési folyamata során jelentkezik *Gaál György* „Tudós Palótz“-a, *Gaál József* „Peleskei Nótárius“-a s ezeknek többi, mindinkább leegyszerűsödő formaváltozata. *Montesquieu* szellemileg arisztokratikus és kevés ember számára szól, *Gárdonyi Géza* „*Göre Gábor*“-ja népies és mindenkihez szól. Az arisztokratikus régi

Formák az általunk „félnépiesnek“ nevezett formaváltozatokon át a népiesekbe mennek át. A francia Pamphlet német és magyar provinciális kisváltozatokká demokratizálódik.

*

1859-ben harmadik sütetű formában, jóízű, népies Ponyvairáska támasztja fel halottaiból *Gvadányi József* gróf „Falusi Nótárius“-át: Dálnoki és Mezőmadarasi *Medve* Imre, — írói álnévén *Tatár* Péter — a volt pesti Jurátus, a Mezőségről való székelty Nemes írta át a Pesten Szemlélődő *Nótáriust* falusi népnek való olvasmányul.¹ Az átírás címe: „*A meghalt Peleskei Nótárius feltámadása, lelkének vándorlása és újra visszaköltözése az Örök Életbe*“. Az itt-ott egyet-egyed dőccenő Sándorversekben írt apróság a vásári Ponyvára készült, ott is élt a Háború előtti időkhig számtalan kiadásban. Ez is „*Pamphlet a Városra*“, illetőleg „*Csúfos a Kávéházra*“, vagyis egyenes utóda a „*Perzsa*“ nagy atyafiságának. Históriaja az, hogy néhai való jó Nótárius Uram nem tud nyugodni a Túlvilágon, feltámad, hogy még egyszer megtapasztalja, mi lett a régi Pest-Budából, melyet immár hetven esztendeje nem látott. Kikel sírjából, felül néhai zsuffa fakó lovára és beporoszkál Pestre. Itt keserves tapasztalatokra tesz szert: minden megváltozott, semmi nem a régi már, minden kivetközött régi jó Virtusaiból. Pest és Buda már megint csúnyán elnémetesedik, a Városba feljáró falusi parasztnép is felvette a városi német Módit, urat majmol. Nótárius Uram, illetőleg Bolygó Lelke mindenkinek jól odamondogatja régivágású, korholó, oktató vélekedéseit, de bizony az újmódi emberek kinevetik, ósdinak, fogadatlan Prókátor-nak mondják. Nótárius Uram ugyanis az 1850-es évek vége városi társadalmának elnémetesedett világát — a Bach Kor-szak „Német Világát“ — találja Pesten. Idegen és szomorú

¹ Nagyváradon 1818-ban született, a Jogot itt végezte, 1840-ben pesti, majd pozsonyi Jurátus, élénk részt vesz a Márciuselő kávéházi mozgalmában, ott van a Pillvax körében, 1845-ben Vahot Imrével beutazza Magyarországot, 1848-ban az első magyar Belügyérség tisztviselője, 1849 után börtönt visel, kis családi birtoka tönkremegy, mint író keresi meg kenyereit; a Kiegészés után az új Honvédelmi Ministerium hivatalnok. *Tatár* Péter álnévén írt egyszerű humorú és szatirájú írásai (Pesti Hírlap, Pesti Napló, Magyar Sajtó) igen kedveltek voltak, sokat írt az egykorú élclapokba is. 1878-ban halt meg.

a számára ez a világ. Elkeseredve tér vissza pölöskei sírjába, mert jobbnak találja a Halált, mint azt a csúfos, újmódi pest-budai Életet.

A „Feltámadt Nótárius“-nak ez ad új tartalmat és Színt : „Tatár Péter“ nemcsak a Falusi Embert megrontó Városon vág végig, nemcsak a Városi Emberre mond Csúfost, nemcsak az elvárosiasodott Paraszt hátán suhint végig lovagló vesszőjével, hanem Csúfost mond a pesti „Német Világ“-ra, a *Prottmann* és *Worafka* Urak Policáját nyögő Városra. Az ősi Város-pamphlet — *Montesquieu* párisi „Perzsájának“ csúfolódása — így nyer a magyar politikai helyzetben, az Ausztriától való függőségben adott helyi, pest-budai magyar veretet. Míg *Montesquieu* az intellektuális Várost és elagyasodott Kávéházait gúnyolja, addig Pamphletjének elverődött, provinciális magyar hajtásaiban nyoma sincs ennek az általános emberi nézőpontnak. A „pest-budai magyar Perzsa“ *Gvadányi* József gróf és *Medve* Imre, a mezőségi székely Nemesember Nótáriusai csak e magyar szempontot alkalmazzák a Pest-Budán úrrá lett bécsi fertőzéssel szemben. A két kelet, 1788 és 1859 a kezdetét és végét jelenti a magyar Reformkorszaknak, mely a 18. századi magyar *Ófklérisztaság* előidői és a *Francia Forradalom* által megszült népbarát *Nationalisme* hatásául mutatkozó 1790-i budai Országgyűléssel kezdődött és a Reformkorszak és a Márciuselő lendületes évei után a Szabadságharcban csapódott le, Világosnál bukott el, a Bach Korszakban titokban tengődött és 1867-ben állott talpra a Kiegyezés felemás talapzatán. *Medve* Imre 1859-ben nem írhatott nyíltan: azonban szatírás pennája hegyével Pesten át mégis Bécsre mutatott. Csakúgy, mint *Gvadányi*, *Bessenyei*, *Orczy* Lőrinc és *Barcsay* Ábrahám a 18. század végén. Amikor *Tatár* Péter az elurásodott Paraszton vág egyet, tulajdonképpen az elidegenkedő magyarságot korholja. Amikor a Parasztot megrontó Városról ír: a magyart megrontó Bécsnek szól Pamphletje.

A „Poraiból felélemedett Nótárius“ népies olvasmány, a Népnek magának szól. Nem a Városba tévedő, ott idétlenül, faragatlanul viselkedő *Falusi Embert* csúfolja meg benne, hanem a Városban bécsi német Módiba vesző Parasztot figurázza ki: a Városi Módi csúfságainak képeivel mutatja meg a Falu magyarjának a fenyegető Bécsi Maszlagot. Ez ennek a derekas Ponyvairásnak társadalomtörténeti értéke. Formája

a „*Sírból visszatérő Halott nézelődései az Utókorban*“ ősrégi és máig élő kedvelt Utópiaforma, melynek régi gyökereiről Balassa József 1928-ban megjelent „Csokonai Budapesten“ című Pamphletje kapcsán emlékezünk meg.

„Nótárius uram“ mint valamely néhai való ázsiai előmagyarnak holta után is a Túlvilágot pusztázó kóbori Bolygó Lelke kocog be Pestre. Legelső sorban is szállás után néz. A pestiek ajánlanak is neki újmódi, fényes Vendégfogadókat, de ő bizony már csak a régi jó *Zrinyi* Vendégfogadó mellett akar kitartani. Oda is kocog lován, ám csodálkozva látja, hogy a régi Vendégfogadó alacsony kis háza helyett ékes új palota áll, Vendégfogadó nincsen abban, csak Kávéház és Serház.² Nótárius Uram árnyéka árnyéklova orrát balra fordítja, végigkocog az Országúton a Nemzeti Múzeum előtt és a *Szénás Piarc* sarkán álló földszintes Marczibányi Házban levő *Két Pisztoly* Vendégfogadóban száll meg. *Tatár* Péter falusiaknak való *Históriát* ír, azért viszi a Nótáriust a *Két Pisztoly*-ba, hogy falusiak által látogatott Kávéházat, a hírhedt *Két Pisztoly Kávéházat* mutathassa be. Ez Kofakávéház volt, de a Jurátusság és a Diákság is szívesen idejárt, mert itt széles kedvüket mi sem korlátozta. A *Két Pisztoly* Vendégfogadóban szállottak meg az Üllői és a Soroksári Országúton a Szénás Piarcra érkező falusiak. Hajnalban duhaj úri Kompaniák mulattak itt: az *Arany Ifjúság* mindenütt és mindig szívesen keveredett el az Aljanép mulatóhelyein, a *G'schnassete Kaffee-Häuser*-ekben. A pesti *Nádor Szálló* hajnali Kofakávéházában a Világháború előtt is a legválogatottabb úri Publicum mulatott. *Tatár* Péter így írja le Nótárius Uram csodálkozását a lebontott régi *Zrinyi Ház* előtt:

*De ő szállni akart „Zrinyi“ Szállodában,
Mutván azt neki, ő most csodálkozott,
Hogy egy kis ház helyett roppant házat látott,
Melly már nem Szálloda, csak Kávé- és Serház
Fent pediglen nagyon sok drága Lakóház.³*

² 1787-ben, a „Peleskei Nótárius“ keletkezésekor még semmiféle Vendégfogadó nem állott a Hatvani Kapu mellett: a „*Zrinyi Ház*“ csak később épült az 1820-as évek végén. A régi Vendégfogadó lebontásáról ír *Dudumi Demeter* is. L. o.

³ Lakások: ebben az évben *Hollósy Kornélia*, a híres énekesnő lakott itt. V. ö. Vadnai Károly Emlékiratait.

*Az Országút felé fordította lovát,
És a „Két Pisztoly“-nak elérvén kapuját
Látván, hogy ez még a régi, oda szállott
Kért szobát magának s lovának istállót.*

Itt jó társaságot talál, vacsora után ismerőseivel átmegey a Vendégfogadó Kávéházába. Megdöbbenve látja, hogy az egész Kávéház tele van urizáló paraszti néppel: kiöltözködve billiárdoznak, csibukoznak, teáznak, kávéznak, puncsoznak. Nótárius Uram kikel ez ellen a 'Módi ellen, *Gvadányi* módjára bort és szalonnát ajánl a Kávé meg a Tea helyett, betegnek való az, nem kofálkodó parasztembernek:

*Az egész társaság fekete kávéra,
És ha tetszik egy pár billiárd pártéra
A Kávéházba ment. De most csodálkozott
Zajtay, hogy itten kikkel találkozott!
Ott, egyik szögletben, mint valami Grófné,
Selyem kendőben ült több Leány és Pórné,
Tafotából vala az ő Viganójuk,
Ezüstgombos mándlis az ő Gavallérjuk.
Théát, Kávét, Puncsot parancsolgatának
Férjiakkal együtt ott ivogatának.
S otthon a gazdaság másnak kezén vala,
Azzal most itt senki, de mással gondola!
A másik asztalnál gatyás pórok ültek,
Azok is kényesen ott théát csürcsültek,
Nagy fennhangon mindég „Kellér!“-t kiabáltak,
Fidibuszt és Rumot egyre parancsoltak.
Kettő pedig együtt pénzben billiárd'zott,
S mikor nékiek is Kellér théát hozott,
Elfoglalva lévén ők ketten játékkal,
A Kellérnek kellett bänni Théájokkal,
És azt elkészítve az asztalra tenni,
Hogy nékik ne kelljen játéktól elmenni.
Midőn pedig ők a játékot végezték,
És a gatyakorczból a Bankót kiszedték,
Egész kényelmesen csibukra gyujtának:
Nem vala jobb dolga a Török Basáknak!*

A Nótárus nézett, összecsapva kezét!
 És nagy sóhajtással csóváltatta fejét,
 Hogy a jó magyar nép már ugyan hová lesz,
 Ha a Fő Városban már ilyeneket tesz!
 És meg nem állhatván szó né'kül e dolgot,
 Odament hozzájuk és e képpen szólott:
 „Hallja kigyelmetek, tán a kórság bántja,
 Hogy a Théa után a száját úgy tátja?
 Az a Théa nem a magyaroknak való,
 Hanem — higgyék Kendtek — csak beteglápláló!
 Van nekünk jó borunk, szalonnánk, kenyerünk!
 És ha ezzel mi már meg nem elégszünk
 Megérdemeljük, hogy a Kórság kitörjön,
 És hetedrét össze húzzon és gyötörjön!
 Kelmeknek is jobb lenne otthonn lenni,
 S reggel jókor szorgos dolguk után menni!
 Csak uraknak való az ilyen mulatság
 Kegyelmetektől ez csupán nyomorultság!
 És inséget okoz, elrontván lelköket
 És elgyengítendi, higgyék meg, testöket!“
 — Előbb csak hallgaták ezen dorgálását,
 Az illetők, de már únván folytatását
 Felállott az egyik — csibukkal szájában —
 Így vágott belé a Nótárus szavában:
 „Menjen Kegyelmed és otthon prédikáljon,
 És előlünk mostan tüstént retiráljon,
 Mert mi urak vagyunk! Éppen olyan mint más!
 Pénzünk is elég van! Mi kell hát egyéb más?
 Egy-két apró Bankót mi is kiadhatunk
 És mint Kigyelmetek Théát is ihatunk!
 Arra bizony Kendnek Uram, semmi gondja
 Leczkéjél ám máshol, de ne nekünk mondja!“

Zajtay Uram elnémult e pökhendi paraszti beszéd hal-
 latán, nagy sóhajtva vonult vissza szobájába. Eleget tapasztal-
 talt már aznap, nagy búsan lefeküdt és csibukszó mellett
 kesergett Pest Városa romlott állapotján. Egész Pesten csak
 hasonló keserves, Német Világot látott, bánatában megün-
 ta új földi életét és hazakocogott Pölöskére, a Túlvilágba.

A Nótárius alakja a régi Pamphletben oly gyakran előforduló elkeseredő *Falusi Ember*, aki nem diadalmaskodik a Romlott Városon, hanem ott csúful-póruul járva, elkeseredett Fogadatlan Prókátor és kicsúfolt Próféta módjára vonul vissza Falujába. *Usbecq*, *Montesquieu* Perzsája Párisból Iszfahánba, *Zajtay* Uram Pestről Pölöskére.

A *Két Pisztoly Kávéháza* a régi Marczibányi Ház lebontásakor, az 1870-es évek végén szűnt meg. A régi Szénás Piac, a Kálvin-tér környéke azonban igen sokáig megőrizte városvégi, falusias jellegét. A Soroksári-utcában még sokáig ott voltak a falusiak kis Vendégfogadói. Az utolsó a *Két Korona* volt, melyről szintén megemlékezünk. Kávéháza a régi cégérnevet az akkor divatos francia játékszerről 1932-ben változtatta át *Yo-Yo Kávéházra*. 1932 telén itt láttunk nagy, terhesgépkocsin a Faluból Budapestre érkező borotvált bajszú, „à la Ramon Novarro“ barkót, amerikai Pullover-t viselő parasztleányeket, amint az újfajta Billiárd, a *Ricochet* korongjait lökdösték. A kép nem változott 1859 óta. A parasztleány „Kukatáj“-t vagyis Coctail-t ivott.

*

A „*Falusi Ember a Városban*“ nagymultú Pamphletje a múlt század végén nagyot zuhan, elsekélyesedik és ellaposodik, célzata megfordul. Nem a „Falusi Ember“ mond Csúfost a Városra, hanem a Város neveti ki őt. A „Perzsa“ átalakul az idétlen, esetlen, elmaradt „Falus Emberre“ írt Csúfossá. A magyar változatok főleg az 1880-as évek után valósággal „Faluellenes“ formára fordítják át a hagyományos „Levelek“-et. A régi „Perzsa“ átalakul a nevetséges „Buta paraszt“ idétlenül megírt kifizurázásává. Ilyen *Szabó Endrének*, a magyarországi kisorosz származású orosz műfordítónak levélsorozata, a „Mujkosék Kalandjai“. *Szabó Endre* mint a *Jókai* „Üstökös“-ének szerkesztőtudója, „*Ifjabb Kakas Márton*“ néven irogatta humoros holmijait, melyek az 1880-as évek mindjobban ellapályosuló szellemi életének voltak egyszerű ínységű csemegéi. Bennünket a „*Mujkos familia kalandjai*“ érdekelnek, mert egyrészt beletartoznak a *Montesquieu* „Lettres Persanes“-ja, illetőleg a „*Briefe eines Eipeldauer's*“ óta élő Városellenes-Kávéházellenes sorozatba, másrészt mert *Gárdonyi Géza* „*Göre Gábor bíró úr levelei*“ sorozatának közvetlen irodalmi előzmé-

nyeít adják. „Mujkosék“ kalandjai igen egyszerű dolgok. A kis felvidéki magyar Városka, Görömböly, Kupaktanácsának fura elmaradottságát rajzolgatják. „Mujkos Demeter bátyámuram“⁴ afféle városi kurtanemes Civisféle, a Kisváros polgármestere, unokaöccse, Mujkos Gyurka pedig a Városka nótáriusa. Utazásokat tesznek, beleszorgoltnak a nagyvilágba, mindig pórul járnak, korlátoltak, ósdiak, előítéletesek. A „Kalandok“-ban nincs cselekmény, laza, összefüggéstelen részletek egymásutánját adják. E Kisvárosiakban nincs méltóság, öntudat, rátartóság, semmiféle erkölcsi elvet, világnézletet nem képviselnek. Nem ők nevetnek a Városon, hanem rajtok nevet a Város. A „Kalandok“ irodalmilag teljesen jelentéktelen holmik, mint korszakuk, melynek igényeihez a régi, nemesveretű Szatirának le kellett szállania.

„Mujkos Demi bátyánk“ és „Gyuri öcsénk“ elindulnak világot látni Párisba is. A nagy fene várost únják, mulatni elmennek egy ottani Varietés-be, mint ők mondják, a párisi „Bloi Kacz“-ba. Ez tréfa a pesti királyutcai *Blaue Katz*-ra, a hirhedt régi „Kék Macska“ táncos-énekes-színpados *Café Chantant*-ra. Itt a *Can-Can*-t megnézik, de megjegyzik, hogy ennél különb a pesti cigányok Rókatánca. Pesten a Marsall Vendégfogadójában, az *Angol Királynőnél* ebédelnek és mustárral eszik tele magukat, megfordulnak a *Kék Macskában*, meghallgatják a gitárost, az Otthon Club-ban nagy pénzt vesztenek a Baccarat-n, póruljárnak a lóversenyen és a bábszínházban. A „Görömbölyi Levelek“ a „Perzsa Levelek“ és az *Eipeldauer* sekélyes, leromlott utánezatai.

*

1892-ben jelent meg a Murai Károly által szerkesztett egyszerű humorú, vidékies zamatú „Urambátyám“ című élel-lapban egy „Levél“: *Göre Gábor lepéndi falusbíró Uram levele az ő sógora urához, Durbints komához*. Már ez az évszázados veretű cím is elárulja, hogy a *Levél*, illetőleg az azt követő levélsorozat és ezeknek sok kötetbe összefoglalt gyűjteményes sorozatkiazásaí címükben, szellemükben, formájukban a „Per-

⁴ Mujkosék kalandjai. Összeszedte ifjabb Kakas Márton. Első kirohanás. Budapest, 1891. — A „Mujkos“ szó a máramarosi kisorozsóláh szögletben „bárgyú, mamuja, muja, mutuj“ jelentésű.

za *Levelek*⁴, az „*Eipeldai Levelek*“ és „*Furkás Tamásnak*“, a „*Tudós Palótnak*“ az ő „*Sógora Urához Monosbélbe küldetett Levelei*“ egyenes folytatása. „*Sógor Uram*“ csakúgy ott van a „*Lepéndi Levelek*“-ben, mint az eipeldai német mezővárosi Kispolgár Sógora, a „*Herr Vetter*“ az „*Eipeldauer*“-ben, mint *Gaál György* 1803-ban megjelent „*Levelei*“-ben, vagy a 19. század első felében megjelent, fentebb bemutatott pesti német „*Levelek*“-ben, melyeket az agyafúrt csepeli sváb parasztleány írogat Pest fonákságairól ugyancsak az ő „*csepeli Sógor-urához*“. *Iszfahán, Kagran, Lepénd és Mucs*a azonosak.

E „*Lepéndi Levelek*“ a maguk idején a mai ember szemében hihetetlen népszerűsége tettek szert. Mire a századik „*Levél*“, majd a „*Levelek*“ második kötetének tizedik kiadása megjelent: akkorra már az egész ország tudta, hogy a *Göre Gábor* név alatt az egyszerű falusi iskolamesterből ekkorra már ismert nevű íróvá lett *Gárdonyi Géza* rejtezkedik.⁵ *Gárdonyi Géza* ezekkel az apró írásaival lett népszerű. Az akkori viszonyokhoz mérten rendkívüli könyvsikert ért el. Az ízes, törülmetszett „*parasztikus*“, falusi magyar *Históriák*on mosolygott mindenki ebben a szelid és kisigényű korszakban. A *Históriák* becsülést, sőt szerény és igen megérdemelt anyagi függetlenséget szereztek írójuknak, ami igen nagy szó volt akkoriban. *Gárdonyi Géza* harmincötéves korában elvonulhatott egeri magányosságába. Az írói tollal szántott barázdák adta becsületes pénzen rakott kis Udvarházba, mely odanéz a szelid dombhajlatról az ősi egeri Vár omló bástyáira, a Szőlőshegyek lankáira, a bájos ódon Városka gyönyörű barokos Tornyaira, melyek közül az *Esterházy Károly* gróf egeri Püspök és hevesi Főispán, Eger egyházi Fejedelme által építtetett *Csillagásztorony* magaslik ki. A *Csillagásztorony* tövén, egy kanyargó, keskeny, ódon utcában volt egy régi Vendégfogadó, annak Kávéháza volt az egyetlen egeri Kávéház. Ebben zsvajgott az egyetlen egeri lárma, mely a csendes, úri Érseki Város békéjét soha fel nem kavarta, mert annak félhomályos zugaiban csak néhány egeri Jurista kergette a lapdát a zöldposztós asztalon és csak a távoli Pestről odavetődött gabonaalkuszok tárgyalták meg a csendesen pipázó, félparaszt, csizmás, pipás, nagybajszú egeri zsidó alkuszokkal a korpa meg a repce árát. *Gárdonyi Géza* a pesti

⁵ *Gárdonyi József*: Az élő *Gárdonyi*. Bpest. 1934.

Newyork Kávéház irodalmi tülekedéseitől éppen olyan távol maradt, mint az eгри Kávéháztól.

A pesti Kávéház Kávéja, irodalmi tülekedésének robajló zsvivaja és szivarfüstje mellől eгри *Horatius* és eгри *Candide* módjára vonult el a maga Tusculanum-ába: kis kertje méhesének zümmögésébe, borospohara és hosszúszerű pipája mosolyos nyugodalmába. Kertjéből az Égre feltornyadó *Csillagásztornyra* látott el, mely a Földi Életet jelző kávéházi kavargás *Tóhu-va-Bóhu*-jából az Égre mutatott. Az „*Egri Csillagok*“-ra mutatott, melyeket *Gárdonyi Géza* a 18. századi „Magyar Felvilágosodottság“ idején rakott barok Torony árnyékában álmódott csodálatos Regényévé. Ha az 1910-es évek elejéig fel is rándult néha-néha Pestre, idegen és a szó átvitt értelmében is csak Vendég volt ő Pesten és a *Newyork Kávéházban*, ahol megivott egy pohár bort, elfüstölt egy-két pipa dohányt, megnézte a heves, kávéházi „Fiatalokat“, meghallgatta fura városi beszédjüket, bölintott egyet bölcs fejével és hazautazott Egerbe. Itt írta meg az „*Egri Csillagok*“-at, a magyar históriás Regénye Mesterremekét és az „*Öreg Tekintetes*“-t, melyekről tanulmányunkban megemlékezünk. A Kávé és a Kávéház az ő bölcs nyugalma számára csak irodalmi téma maradt: a hódoltsági Török fekete Itala és a Faluból a gonosz Városba verődő, ott a Kávéházba menekedő és a Városban a kávéházi kártyás Vő által elpusztuló „*Öreg Tekintetes*“ szomorú pesti Kávéháza.

Szobra ott áll egy budai téren, a zajgó Pest felé fordul, ám hátat fordít a Kávéháznak. A *Hadik Kávéháznak*, melyben *Karinthy Frigyes* körül egy egész külön kis budai kávéházi irodalmiság alakult ki. *Peterdi Andor*, *Várnai Zseni*, *Somlyó Zoltán*, *Nagy Zoltán* és *Turcsányi Elek* ülnek ott és az „*Öreg Tekintetes*“ költője szobrát látják. A Szobor hátat fordít az egykori Ifjaknak, akik azokban az időkben tomboltak a Newyork karzatán és mondtak és írtak kávéházi Csúfost a „*maradi Vének*“-re, mikor *Gárdonyi Géza*, az Irodalom „*Öreg tekintetese*“ kiitta borát, kiverte pipáját, zsebredugta azt, hátat fordított Pestnek és a Kávéháznak és hazament. Mint *Montesquieu Usbecq* Agája Iszfahánba a 18. századeleji párisi *Café Procope*-ből, mint az *Eipelbauer* a bécsi *Silbernes Coffee-Haus*-ból az *Eipelthal*-ban levő *Kagran*-ba, mint *Furkás Tamás* a pesti *Márványos Kávéház*-ból *Molnosbélbe*. Mint *Göre Gábor* a „*ki-mondhatatlan nevű Nyehórkos Kávés Korcsmából*“ *Lependre*,

mint az Öreg Tekintetes a pesti *Valéria Kávéház*-ból körüti udvari szobácskájába, ahol egy cserépben egy szegény kis kukoricapalántácskát nevelt és városi szállást adott egy kóbori falusi méhrajnak. *Gárdonyi Géza* önmagát írta meg *Göreg Gábor* bíró Uramban is, az *Öreg Tekintetesben* is: minekutána hazament a pesti Kávéházból a Méhesbe.

A hirtelen talmi Nagyvárossá felcseperedett Pest nem vonzotta, a Siker nem kapta el, a pesti kávéházi irodalmiság lelki törésének, a *Boulevardisme*-nek hullámtörései nem sodorták el. Bölcs mérséklettel vonult el ámbitusa derüs és szép magányába. Tehetsége — bámulatraméltó egyszerű kifejező és meg-elevenítő készsége, mely *Jókai* és *Mikszáth* fölé emelte, fel az orosz *Cséhuff* látásának magasáig — nem forgácsolódott el a pesti Kávéház éjszakáiban és lámpafénye alatt, mint a nálánál sokkal erősebb talentumú *Bródy Sándoré*, akit a Nagy Élet álmai a Kávéháziságba sodortak el a szelid lankájú Egerből. *Gárdonyi* számára nem ugródeszka volt a Várost és a Kávéházát megcsúfoló „lepéni Perzsa“ városellenes-Kávéházellenes Csúfosa, nem játszotta ki magát a Város és a Kávéház ellen dörgő irodalmi Népbarátnak, falusi korcsmai Hordó szószékén nem szónokolt, nem lett „Göreg Gábor“ írott bekecsébe kapaszkodó irodalmi Parasztképviselő. *Herczeg Ferenc*, aki mint igazi, a *Balzac* angoulêmei irodalmi Ifja módján való „Falusi Ifjú“ lépett be a *Városi Irodalmiság*-ot jelentő Kávéházba, a *Korona Kávéház*-ba és ott a vereshajú „Kávéházi Reporter“, *Barna Dóri* révén lett író, mint ezt utóbb maga is nyíltan megírta: szintén elhagyta a Kávéházat. *Daudet* és *Dumas* nyomán alkotta meg a „bácskai Gentry“ irodalmi álfiguráját, a délvidéki francia „Guyennois“, a „Gascoignard“ és a „Lyonnais“ kurtabárióiból magyarossá átgyúrt irodalmi alakját. Ennek révén lett kávéházi Ifjúból Képviselő és a Nemesek Casino-ja tagja. *Mikszáth* Kálmán a „Kávéforrás“-ból és a *Café Steingassner*-ből indult, a felvidéki „sárosi Svihák“, a „Lengyel“ megteremtője is ezen a réven lett Képviselő és a Casino tagja. *Rákosi Jenő* is a *Kávéforrás*-ból és a *Vadászkiürt Kávéházából* emelkedett fel és lett a Kiegyezés után elpolitikásodó Irodalom során ujságíróvá lett írócskából a politikai Ujságírás Atyja. Mindenki a Kávéházból indult, aki 1861 és 1891 között indult el és mindenki elhagyta a Kávéházat. *Bródy Sándor* ott maradt a Kávéházban. *Gárdonyi Géza* is otthagyta

a Kávéházat, de a *Göre Gábor* paraszti figurája révén nem lett Politikus. Olyan nagyveretűen egyszerű volt, mint a pesti Kávécsaládból származó *Tömörkény* István. Nem arisztokratizálódott felfelé a Kávéházból a Casino-ba és nem ereszkedett le a Kávéház előtt elfutó Gyalogjáróhoz, a *Paul Souday* által Boulevardisme-nek nevezett színvonallejtőhöz, mint Bródy Sándor. Birkabörsüvegesen, bekecseesen, pipaszó mellett alkotott remeket.

Ami a *Göre Gábor* közvetlen őstét illeti: a *Szabó* Endre „*Mujkos Dömötör Bátyánk Levelei*“ című írása a Keresztapja annak. Azonban sem ez a közeli Komaság, sem a *Montesquieu* ivadékaival való német és magyar Sógorság nem von le annak egyszerű magyari értékeiből semmit. A „*Falusi Ember a Nagyvárosban*“ a levegőben lebegő téma. Az volt az 1890-es években is, mikor az addig kisvárosias Pest először kezdett nagyvárosias lábón járni és élni. *Falu* és *Város* mindenhá élő problémapárt adnak Vergiliustól fel egészen az „Urbanitás és a Ruralitás“ mai vitájáig.

Bíró Uram levelei kedves apró dolgok. Szó sincs bennük *Montesquieu* és a régi Várospamphlet gyilkos, városellenes Antiurbanité-járól, fölényes Szatirának nyoma sincs ezekben a derüs paraszti holmikban. Az 1890-es évek nagy nyugalma érzik meg rajtuk. *Montesquieu* idejében már rotyogott a Forradalom a szó értelme szerint is vegyesillatú Fazeka: „*Potpourri*“-ja, a nagy Űst, mely azután felforrott. Az „*Eipeldauer*“ már a Jakobinizmus válságai idején született. „*Furkát Tamás Levelei*“ idején a magyar Reformkorszak előidői ébredtek. Ezek „Nagy Idők“ voltak. 1892-ben épült a Város: a Földalatti Villamos építését elhatározták és a Millennium öröme készült az Ország. A Vidék kíváncsi volt Pestre. *Göre Gábor Biróuram* „Levelei“ ezért igénytelenebbek, mint a bécsi „*Eipeldauer's Briefe*“, Gvadányi Nótárius-a vagy „*Furkát Tamás*“ századelei „*Palótz Levelei*“. *Göre Gábor Biróuram* nem a Romlott Város szellemi ostora, nem jelent semmiféle mélyen szántó társadalomkritikát. Inkább — mint a Paraszti figurája — ő maga jár pórul, őt teszi lóvá a „*Huncfut Város*“. Nem ő nevet a Városon, hanem őrajta nevetett — ha jóindulattal is — a városi Olvasó. Furcsa figura, ha nem is szánalmas és nem is ostoba, de mulatságosan felszeg. Bírói tekintélyét fel nem adja, de kritikája kimerül az „Ögye meg a fene!“ kiszólásban, mely

mint „ö. m. a. f.“ szállóige lett egy félnemzedéknyi időre. Valóságos népies Figurákká lettek a *Durbints Sógor*, *Katujrék* és *Túrús*, meg *Turgony Sógor*, a „*Kátsa cigány*“, meg a „*Martsa*“. Közszólássá lett „*Mucsa*“ is. Valóságos népieskedő „dialektusos“ irodalom fakadt a nyomukon. A gyermeteg, gondtalan, vidékies szellemnek tápláléka lett *Göre Gábor Uram*. Nem volt vidéki műkedvelő színpad és pesti énekes Mulatókávéház, mely elő ne adta volna *Göre Gábor* jeleneteit és nótáit. A pesti *Café Chantant* a „*Bús az magyarnak élete, búsabb, mint az fülemile*“ és a „*Szögény embernek szögény a sora*“ nótáin magyarosodott el, a két hallatlan népszerűségű nóta kiszorította a bécsi Kuplét és a lengyel-zsidó vaskosságokat a kávéházi Brettli-ről.

Az első kötet a „*Göre Gábor bíró úr könyve, mindönféle levelei, valamint tapasztalattjai az buda-pesti fővárosba Katujrék sógorral, meg Durbints sógorral.*“⁶ Bíró uram, meg a két eskütt feljönnek Ferenc József 1892-i negyedszázados királyságának Jubileumára. Itt pórul járhatja őket a ravasz hordár és a bérkocsis, megbámulják a villamoskocsit, megfürödnek a városligeti tóban, Széltolók bankóprést sóznak a nyakukba, megcsudálják az írömasinát meg a masinás hintót, az automobilt, nagy skandalumot csapnak a Színházban, kiállanak a svájci *Masson*-nal, a cirkuszi birkózóval.⁷ Elvetődnek a Kávészakba is.⁸ Egy ravasz pesti ifjonc, *Alföred* úr elcsalja őket egy „*Kávés kocsmába*“ és bemutatja nekik a *Telefonyt*, közben ellopja *Bíró* uram tarisznyáját. Látnak villamos lámpát is. Egy másik „*Kávés kocsmában*“ Kávével kínálják őket, ami nem magyaros dolog, mert magyar ember borral él, nem Kávével. „*Kérdi a Kernyel, habbal hozza-é a Kávét?*“ *Bíró* uram *babot* ért *hab* alatt, szappanhabnak nézi a tejszínhabot. Nem ízlett a Kávé: nagyot húztak rá a kulacsból. Megnézték a „*kimondhatatlan nevű*“ Kávészakot, a „*Nyehórkot*“: Newyorkot. Nem mertek bemenni, mert azt hitték, csupa „*pesti Gerófok*“ ülnek ott, de azután meglátták azt a komédiást, aki *Lepénden* ren-

⁶ Bpest. 1893. (12. kiadás: 1925.)

⁷ *Masson*, a néger *Bambula* és az „olasz“ *Robinetti* (*Robicsek* nevű temesvári mészáros volt) meg a lengyel *Pillaszinsky* voltak az akkori Pest szenzációi.

⁸ 37. 72. 76. o. A későbbi kiadásokban már a Newyorkról is van szó.

dezte a Komédiát, hát csak bementek. „*No sógor, aszondi a sógor, ez mán ojan szép Kávészáz, ögye meg a fene, hogyha torony vóna ralyta, mög harang, egyszeribe templom is löhetne*“. Früstökre paprikás szalonnát akartak kávézni, de azt nem kaptak. Hát feketekávé tittak, harminckét porciót, fizettek is érette négy forintokat. „*Hát mondok, ki fene látta, hogy ojan apró portzijókat adnak itten! De sülygygön el a parádés házuk, nem is látnak ezök éngem többet!*“ — mondta Bíró Uram.

Az 1895-ben megjelent *Durbints sógor Könyvében* az osztrigaevő bécsi magyarról szóló régi adoma, illetőleg *Gvadányi Nótárius-ának* a pesti *Hét Választó Fejedelmek-nél* feltalalt „*austriga tsiga-bigája*“ újul fel. Sógor Uramra az „*osztrák csiga-bigától*“ rájön a „*német has*“. A *Kátsa cigány* könyvében a Kávét paszulymódjára főző „*Bajcsi asszony*“ régi adomája ismétlődik. A cigányság letelepszik a nagy cigánybarát *József főherceg* uradalmi cigányai közé, de csak nem fülük a foga a szántáshoz, pedig minden jóval tartják őket. Még Kávét is kapnak, de hiába főzték azt az asszonyok a kondérban, csak úgy ropogott a foguk alatt, mint a fővetlen paszuly, hát szalonnát fölöstökömöztek.⁹

Az 1896-ban megjelent „*Göre Martsa lakadalma*“ végén Bíró Uram Királynak álmódja magát, arany ágyban alszik, borlevest reggelizik, nem Kávét, mert az dukál a Magyar Királynak! Az 1897-ben megjelent *No még!*-ben is csupa napi-ujdonságban vesz részt Bíró Uram: megnézi a híres koplalóművészt, a talján *Succi-t* és szalonnával tömködi meg, látja *Ermete Zacconi-t* egy Ibsen-darabban, részt vesz a „*cucilisták*“ tüntetésén, végignézi a *Ferenc József-híd* avatását, póruljár a *Folies Caprices* mulatóban. A *Városligetben* elolvassák a képes ujságban a konstáncinápolyi örmény- és görögmészárlás rettentő esetét, tehát elnászpángolják a törökmézes Dulcsászást. Újra elmennek a *Newyork Kávészázba*.¹⁰ Majd megvakultak a sok tükör miatt, nem találták az ajtót, de mivel *Durbints Sógor* két porció Kávét letagadott, kidobták őket. A *Török Császár Kávészázban* is jártak, ugyanis a faluban minden ló farkát

⁹ L. az Anekdotonok között.

¹⁰ 58. 74. o. U. o. *Mühlbeck* Károly rajza. Egy ablaknál felismerhetően a fiatal *Bródy Sándor*, *Szini Gyula*, *Heltai Jenő* és *Molnár Ferenc* ülnek.

levágták és el akarták adni az akkori török-görög Háborúban verekedő Töröknek lófarkas török lobogóul. A *Török Császár* Kávéházában a török Konzult keresték, de *Némai* uram, a „Kávéskorcsmáros“ számárnak mondta őket. Nagy nehezen adták el végre a sok lószórt a pesti szításoknak. A „Levelek“-nek nincs egységes cselekményük, világnézet sincs bennük, a „*Perzsa*“ nagy emberi nézőpontjai a pesti Körút kis körére szűkülten sem mutatkoznak meg. Irodalmunkban a *Perzsa* mindinkább leegyszerűsödő lesekélyesedést mutat az 1860-as évek óta. Az utolsó lendületes „pesti Perzsa“ Dálnoki és Mezőmadarasi Medve *Nótárius*-a volt 1859-ben.

*

Igy lesz a nemes, művelt, bölcs Keleti Emberből, a Bús Perzsából a Városba betévedő *Bohó Néger*, később az erdő, vagyis *Rousseau* Természete Boldog Óserdeje boldog *Vadállata*, mely betoppan a Városba és annak Kávéházába, ott igen elcsodálkozik a városi és emberi Élet fonákságain, ezektől megretten, mint *Gulliwer* a londoni seborvos a Becsületes Lovak Országában. *Gulliwer* rájön, hogy a Lovak különbek, mint az Emberek. Ugyanerre jön rá a 18. századi francia társadalmi Pamphlet számtalan falusi Kuttyája, de *Sebők* Zsigmond retyezáti *Mackó Komája* is, aki pontosan úgy találkozik a Városban és a Kávéházban a városi Széltolóval, a Ravasz Rókéval, mint a nagy Várospamphlet bármelyik 18—19. századi Figuránsa. A folyamat máig tart. A Világháború után bekövetkezett nagy szellemi Összeomlás után elkövetkezett „Új Rousseauisme“ megutálta önmagát és menekült önmagától egy vélt Egyszerűség őserdei Illuziójába, az új Csavargóregénybe, az új Betyárregénybe, a *Hobo-Roman*-ba és a *Cowboy Roman*-ba. Ez az újromantikus hangulat hozta divatba a régi Állatregény új amerikai formáit, felelevenítette *Jack London* szabad *Farkasait*, pompás, embernél becsületesebben gondolkozó indiánus *Vadlovait*, a Mustangokat és a hűséges *Kutyákat*. A *Walt Disney* által megteremtett, az emberek közé becsöppenő *Egér*, a *Micky Mouse*, a bájos *Bonzo* Kutya, a ravasz, selyma *Kandur*, *Chat Felix*, a „*Három Kis Malac*“, melyek „nem félnek a Farkastól“, vagyis a keserves tragikus Élettől: mi ez más, mint az új Utópia? A mai ember

ügy tér vissza az Őserdőbe s éli ki Vágyálmát e bájos Utópiákban az Elvesztett Paradicsom, a Boldog Kert és a Boldog Sziget és annak Boldog Állatai után, mint *Robinson* az ő Szigetén a hű *Friday*-val, Péntekkel a Négerrel és a hű Kutyaival, akinek neve *Barát*, vagyis *Ami*.

A Ma valamikor eljövendő, késői Szellemtörténésze egykor mint az 1935-öt jellemző társadalomlélektani Adatgyűjtést fogja összeszedni a mai városi Társadalom nagy „Kynophilája”, Kutya-barátsága tényeit. Az első Világháború után egy új Világháború küszöbén az Emberek megint úgy érezték, — fogja írni ez a Szellemtörténész — hogy „Homo homini Lupus!”, vagyis hogy az Ember a legaljasabb Farkas az Ember számára, tehát a Becsületes Kutya barátságához menekültek. Pontosan úgy, mint a 18. század a Kávészigetei, a *Les Îles du Café* boldog Utópiájába, a Kávészindásokon repkedő Paradicsommadarak, Papagályok és egyéb Boldogságmadarak, a *Maeterlinck* és az északi Boldogságmithosz *L'oiseau bleu*-je, a „Boldogság Kék Madara” álomvilágába, a *Boldog Néger*-hez, a *Voltaire* *Candide*-je Kis Kert-jébe a Kávémellé. A *Week-End* és a Természet, a békés nagy Vizek, a *Nigger-Songs*, a boldog „Kis Kávéházak”-ról szóló rengeteg mai Irodalom, a *Galapagos Szigetek* divatbajövése, a képzőművészeti új *Négrisme*, a „régibuda” és az *Alt-Wien* új csodálata, a „*Ferenc József Korszaka*” új, hátranéző Illuziói mindig valami bécsi *Petit Café*-vel kapcsolatban és az új *Neo-Biedermeyer* a mai Ember lelkiélete egész vonalán pontosan mutatja, hogy az Európai Szellem haldoklik, mert már históriás érzékű, Reflexiókban és a Multban él, tehát Sentimentalismust álmodik. Ugyanakkor, amikor az Agyas Utópia, a Dictatura és a Collectivizmus balog és gyökerükben kávéházi eredetű Álmai a mellüket verve hirdetnek egy és több legeslegújabb világmegváltó Utópiákat.

Nos a *Hű Kutya*, mint a Boldog Keleti Ember, a Boldog Falusi Ember, a Boldog Kisember és a Boldog Néger legvégsőkig lefokozott, lenépiesített Utópiáfigurine-je semmi más, mint Boldogságészmény. Ma *Rin-tin-tin*, „*A Beszélő Kutya*”, *Bonzo*, *Chat Felix* és *Tarzan* és *Micky Mouse* a neve — „vagy amit akartok!” A 18. században mint *Montesquieu* „*Lettres Persans*”-jának késői kynophilias Formaváltozata szidja a

kutyalelkű városi Embereket a „*Lettres de la Chienne de Madame*“ című, 1783-ban megjelent bájos kis Várospamphletben. „*Madame Kutujának Levelei*“: ez 1783-ban, a Forradalom előestéjén pontosan ugyanazt jelenti, amit a *Hű Kutya* jelent egy Kávés Findsánkon, melynek képét bemutatjuk. E Findsa a Szabadságromanticizmus idején készült, 1840 táján. Ott van ezen a *Robinson*, az Utópia Hű Ebe, a Kutya. Alatta az írás: *Ami*, fölötte az írás: *Fidelité*, vagyis Hűség. A Jelszó és fölötte a Jelkép: a „*Kéz a Kézben*“, a régi céhi *Serrement de main*, a Szabadságtestvérségek, a Burschenschaft-ok, a kávéházi Szabadságpáholyok „*Treuhand*“-ja. Ma: *Bonzo Kutya* a Dámák ölében a nagyvilági *Bar-Café*-kban és elefántcsontból faragott kis *Bonzo Kutya*, Talizmán a kávéházi *Bridge-Rooms* kártyaasztalkáin. Gvadányinál 1787-ben a bolognai Öleb.

Igy lett *Montesquieu* nagy Emberpamphletjéből kétszáz év múlva Kutypamphlet. A „*Perzsa*“ a párisi Kávéházban, a „*Falusi Nótárius*“ a 18—19. századi Pesti Kávéházban, Kutya a Kávéházban és Kutyaszimbólum a kávéházi Játék-illúzió Álomházában a *Bridge* mellett, mely *Híd* jelentésű. *Híd*, mely az Illuzióba vezet a Kávéházból. *Montesquieu Perzsája* is Allegoria és bizony *Aiszoposz*-nak, a görög származású római Mesemondónak, a római Meddah-Babának Állatmeséjéből lett. A *Falusi Pocejér* Meséjéből, a ki a *Városi Egeret* látogatta meg. Nos, a *Perzsa* megint visszaalakult azzá, amiből lett: *Micky Mouse*-zá az új Árnyékjátékon, a *Mozgó Fény Képe*in, ami a keleti kávéházi Árnyékjátékból, a *Karagöz*si *Baba* Játékából lett. A *Forma* tényleg *Décadence*-ot mutat ebben a leereszkedésben, tehát tényleg Népiességet mutat. De hol született meg a Népbarátság, a *Demophilie* és a *Demokratia*? A *Cafè Procope*-ban, ahol *Rousseau* ült, a *Cafè del Duomo*-ban, *Milano*-ban, ahol *Don Beccaria* szerkesztette a *Világ* legelső demokratikus Folyóiratát, az *Il Cafè*-t, a *velencei Cafè Quadri*-ban, ahol *Goldoni* írt a *Kisemberről*. A párisi *De Foy*-ban, ahol mindez mint *Citoyen*, vagyis *Polgár* öltött alakot. A pesti *Színháztéren*, a *Fischer* *Fagyaldában*, ahol *Deák* *Ferenc* ült az 1830-as évek végén Kávéja mellett és a *Tér* másik oldalán a mai *Gerbaud* helyén, a *Pesti Harminczadház* egykori *Házában*, az új *Privorszky Kávéház*-ban, mely 1865-től kezdve a *Deák Párt Club*-ja volt. A *Pillvax*-ban, ahol *Petőfi* ült és az

Abbazia Kávéházban, melynek régi Márványasztaláról egy Politikus írt verset: *Vázsonyi Vilmos. Montesquieu* arisztokratikus, magasrendű Várospamphlet-jének Nagy Formája valóban ledemokratizálódott a Kisszatira Kisformájáig, de amikor ez megtörtént vele, valóban az lett belőle, amiről a Kávéház Szellemissége kezdete kezdetétől fogva álmodik: a Népbarátság. *Michelet* írja, hogy a Demokratia a Kávéházban születik meg. Napjainkban viszont ez a Kávéházzal együtt halódik. A Dolgok és Eszmék valóban oda térnek vissza, ahonnan elindultak. A Kisformákból lett Nagyformákból megint Kisformák lesznek. A régi kávéházi Esprit fort, a Szabad Szellem és a Liberalité meghal a Kávéházzal együtt, amelyben született és újjászületik az Absolutisme, mely ellen a Kávéház született meg. Erről *Macaulay*-tól és *Michelet*-től kezdve *Szász Zoltán*ig és *Zsolt Béláig* igen sokan írtak.

A Költő és a Halál a Kávéházban.
A Csontkezü Főúr letörli a Kávéházi Ifjú
Alomrajzát a Márványasztalról.

Abafáji Fáy Dezső rajza. 1935.

A pest-budai Kávéházregény nagy külföldi Előképei.

A „Lazarillo“, a „Sánta Ördög“ és a „Peter Schlemihl“.

Az Előképek az arabs kávéházi Meddáhmeséig nyúlnak vissza. — A Kávéházi Hős azonossága az összes Változatokban. — A Nyilvánosság helye mindig a Kávéház. Diákregegy, Kalandosregegy, Vándorregegy, Énregegy, Sikerregegy, Családregegy, Városregegy, Kávéházregegy. — Doctor Faustus és a Kalandos. — Dsin és Ördög : a Véletlen és a Sors.

A pestbudai Kávéházregegy állandó Főhősének, az úgynevezett Kávéházi Hősnek, vagyis „a *Falusi Ifjú a Nagyváros Kávéházában*“, illetőleg a „*Tépelődő Ifjú a Kávéházban*“ címek alá összefogható, alapjában véve egyet jelentő szépirodalmi Figurájának formailag több Előképe van, melyek valóban hatással lehettek, illetőleg voltak Kávéházregegyünk művelőire. Ezek közül a legrégebb a magárahagyott, szegény, országúti Vándor, a Csavargó, a Szerencsekereső, aki beérkezik a Városba, ott megcsinálja a Szerencsét, de elbukik a társadalmi Beérkezettséget kifejező és fokmérőző „*Nagy Nő*“-ben. E Figura a Kávéházregegyben a Pestbudára bevándorló Ős, akinek gyenge Utóda, az úgynevezett „Harmadik Nemzedék“, mint életreképtelen, elfinomodott Utód a Kávéházregegy örök szabványa szerint pusztul el a Kávéházban. A „Kemény Ős“ a Kávéházban, a „Nyilvánosság Helyén“ találkozik a Szerencsével, az Utód azonban a Szerencsétlenséggel találkozik ott. Ez az úgynevezett *Vándorregegy*, Előképe az arabs kávéházi Meddáhmesé szegény Kisembere, akinek Figurájából az óspanyol-déleuropai Koldusivadék, az „*El Picaro*“ Csavargóregegye lett. Ennek legklasszikusabb kifejeződése az 1545-ben Antwerpenben névtelenül megjelent „*La Vida del Lazarillo de Tormes*“,

vagyis a Csavargóregény, azaz a *Novela Picaresca*, a Sikerregény arabs eredőjű európai Őse.

A második nagy Előkép a „Tékozló Ifjú“, a könnyelmű *Falusi Ifjú*, vagyis a *Kalandos*, aki elsodródik a Nagyváros Nagykávéházában és pedig a Játékban és a Szerelemben. Ennek a Kalandorregénynek, mely már határozottan Kávéházregény, legklasszikusabb kifejeződése *Dom Prévost* 1733-ban megjelent *Manon Lescaut*-ja.

A harmadik Előkép az „*Intellectuális Ifjú*“, a Diák Regénye. Ez a Kávéház szellemiségében a többi ember lelkiségének ottani látványa révén, mintegy önmagát emberi Tükörképben látva, önkritikája révén belelát önmagába. Úgy, mint a spanyol Csavargóregény és a spanyol *Lovagregény*, illetőleg a Kalandorregény Hőse, ez a Figura is déleurópai, illetőleg spanyol eredetű, mert a szóbanlevő Ifjú, illetőleg Diák megkísértője az óspanyol Novella elmaradhatatlan Ördöge, vagyis az arabs Meddáhmele elmaradhatatlan, szeszélyes, adakozó vagy büntető *Dsin*-je, illetőleg az ősi, keleti *El Asmodáj*: a Kritika, a Kétkedés, a hideg, józan Intellectus, a marcangoló Önismeret, vagyis az Ördög. Ennek a Regényformának legklasszikusabb kiteljesedése *Le Sage* 1709-ben Párisban megjelent *Le Diable boiteux*-je, az „*A Sánta Ördög*“.

A következő Előképek különböző változatokban írják meg a Keletről az európai Nagyvárosba elverődő Keleti Embert, akinek alakja összefolyik a fentemlített Vándorember, a Falusi Ember, a Falusi Ifjú alakjával. Ennek klasszikus Előképe, mint láttuk, *Montesquieu* „Perzsája“ és annak egész rokonsága. Ennek a Romanticizmus korában kifejlődő változataiban a *Falusi Ifjú* már a város Irodalmi Kávéházaiban sodródik el és Illuzióit elvesztve, lelkileg összetörve megy vissza Falujába, ahol vagy boldog lesz az Egyszerűségben, vagy örökre boldogtalan ugyanabban, a gyűlölt Város és Irodalmi Kávéház utáni sóvárgásában. Ennek a Regényformának legklasszikusabb kiteljesedései *Balzac* 1841-ben megjelent *L'Illusions perdues*-je, *Henry Murger* 1849-ben megjelent *Scènes de la vie des Bohèmes*-je és 1851-ben megjelent *La pays Latin*-je. E Regények sorsfordulója mindig a Kávéház.

Mindezek a pestbudai Kávéházregény másfél évszázados vonulatában rendkívül gazdag színeződésű keveredést mutatnak. Számtalan előfordulásban szövődik beléjük a *Le Sage*

„Sánta Ördöge“ további változata, Adalbert de *Boncourt-Chamisso* 1815-ben megjelent *Peter Schlemihl*-je. Ez megint csak Ifjú, aki megint csak a Nyilvánosság Helyén, egy Nagyúr Mulatókertjében találkozik az Ördöggel, aki a kifogyhatatlan Bűvös Erszényért megveszi az Ifjú *Árnyékát*, vagyis lelke másik felét: hibáit, bűneit, gyarlóságait, emberi tökéletlenségeit, mondjuk mai nyelven, Szövédményeit, melyek nélkül az Ifjú elveszti emberi mivoltát és örökre úgy kergeti azt, mint elveszett „*Második Én*“-jét, *Alter Ego*-ját, *Doppelgänger*-jét. Ez a Regényforma *Andersen*, E. Th. A. *Hoffmann*, *Heine* és az egész Romantizmus számtalan hasonló Önregénye, *Ich-Roman*-ja közvetítésével számtalan, mindig kávéházi változatban szerepel a pestbudai Kávéházregény fejlődéstörténetében.

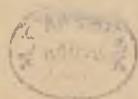
Mindezt a keleti eredő, az arabs kávéházi Meddáhemesé, az európai Sikerregény Őse fűzi egybe, mert mindnek Hőse az a Kisember, aki Nyilvánosság Helyén találkozik a *Jó Sors*-sal vagy a *Rossz Sors*-sal. Az összes Regények Jó Sorsa a *Szerencsetündérasszony*, az „arabs Fortuna“, vagyis *Baánu a Tündér*, a csalfa, csélcsap, jó és rossz, bukásba vagy kárhozatba vivő Nő és az intellektuális Ördög, a *Doktor Faustus*, avagy *Madách* „Ördöge“: *Mephisto*, *Lucifer*, *El Asmodáj*, avagy a *Kávéházi Széltoló*, mint az ősi Ördög kávéházi környezetbe helyezett változata. Mindennek alapja a Kávéház nagy Nyilvánossága és a *Szerencsejáték*, mely a Kávéházban szemléltetően mutatja az Emelkedés és Bukás képeit. A Kávéházregény semmi más, mint az ősi, keleti Kávéházi Szerencsekerék, a *Csarkh* szépirodalmi képben való szétterítése A forgó Szerencsekerék Figurái kerengve szállnak föl és alá, emelkednek és süllyednek, mint az Ember az Életben. A Szerencsekerék és a Kávéház az Élet Jelképe, melyet a Kávéházregény ír meg. A kávéházi Hős — az ifjú *Faust*, az *Intellectuel*, a Diák — avagy a Vándorregény és annak Utóda: ez az örök Ember. Mindez beleszövédik a Családragény és a Városregény kilombosodásába is.

AZ ELSŐ KÖTET TARTALOMJEGYZÉKE.

	Lap
AJÁNLÁS. IRTA : MÉSZÁROS GYŐZŐ, A BUDAPESTI KÁVÉ- SOK IPARTESTÜLETE ELNÖKE	5
ELŐLJÁRÓ SZÓ ÉS BEVEZETÉS	9
A BÉCSI ÉS A PESTBUDAI KÁVÉHÁZMENDEMONDA	56
A PESTBUDAI ÉS BUDAPESTI VÁROSMITHOSZ, POLGÁR- MITHOSZ ÉS KÁVÉHÁZMENDEMONDA	91
AZ ELSŐ PESTI KÁVÉHÁZ A KRÓNIKÁBAN.....	124
BLÁZSÓ, A PESTI RÁ CZ KÁHVÉDSI 1714-BEN	1
A BÉCSI POLGÁRI KÁVÉFŐZŐK GILDETTESTVÉRSÉGE....	17
A PESTI POLGÁRI KÁVÉFŐZŐK TÁRSASÁGA RENDSZA- BÁSA : 1796. JÚLIUS 17.	32
PEST KIRÁLYI SZABAD VÁROS POLGÁRI KÁVÉFŐZŐJOG- TULAJDONOSAI TÁRSASÁGÁNAK PROTHOCOLLUMAI : 1815—1826.	45
A PESTI POLGÁRSZABADALMAS KÁVÉFŐZŐK TÁRSASÁGA TÁRSLÁDÁJÁNAK SÁFÁRKÖNYVE : 1796—1841	98
A PESTI KÁVÉSGILDE 1820-I LEGÉNYRENDJE	123
A PESTI POLGÁRI KÁVÉFŐZŐK TÁRSULATA TANÁCSKOZ- MÁNYI JEGYZŐKÖNYVEI : 1853—1872	131
A PESTI KÁVÉSGILDE TESTVÉRLÁDÁJÁBAN ŐRZÖTT GILDEIRATOK : 1781—1826	216
A KÁVÉHÁZI SZELLEM A MAGYAR SZABADSÁGMOZGAL- MAK KORSZAKÁBAN : 1790—1848	256
MACAULAY A 17. SZÁZADVÉGI LONDONI KÁVÉHÁZAKRÓL	377
A KÁVÉ ÉS A 18. SZÁZAD SZELLEMI ÉLETE	385
A KÁVÉ MINT A 18. SZÁZADI FRANCIA FELVILÁGOSO- DOTTSÁG ÚJ SZELLEMI NARKOTICUMA	392

	Lap
MONTESQUIEU „PERZSA LEVELEI“ ÉS A KÁVÉHÁZELLE- NES VÁROSPAMPHLET	408
GVADÁNYI JÓZSEF GRÓF „FALUSI NÓTÁRIUS“-A.....	435
A MAGYAR VÁROSPAMPHLET: 1790—1840	460
EGY KISPOLGÁRI PESTI VÁROSPAMPHLET 1844-BŐL....	487
A FRANCIA NAGY VÁROSPAMPHLET MAGYAR KIS- FORMÁI	502
A PESTBUDAI KÁVÉHÁZREGÉNY NAGY KÜLFÖLDI ELŐ- KÉPEI	521

Főúr! Fizetek!
Repcze János tollrajza. 1935.

